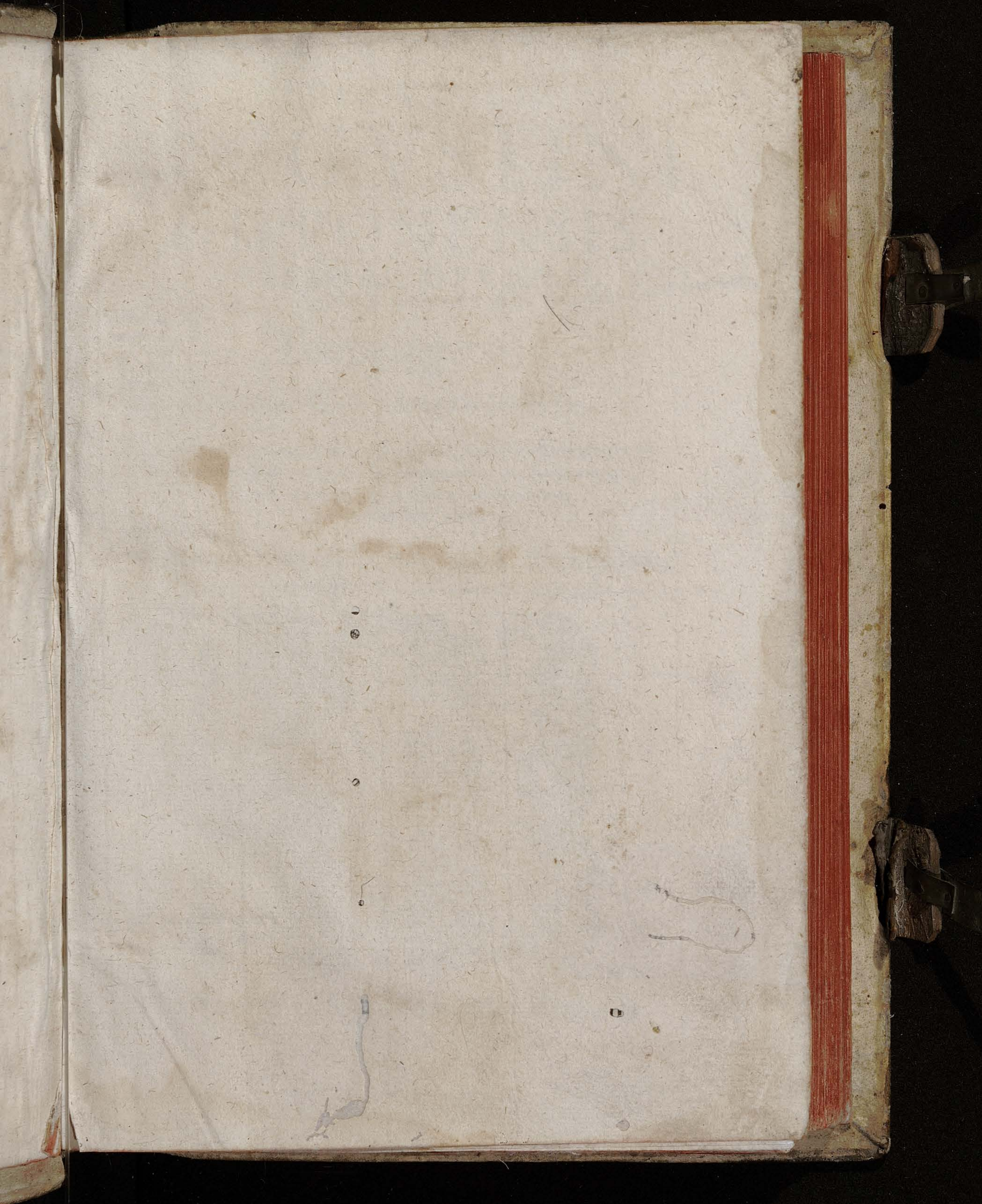
D. AVGVSTINI

TOMVS. V. ET. VI.

DIVI AVRELII
AVGVSTINI
HIPPONENSIS
EPISCOPI, OPERVM.

Conventus Crac. S. Trinitatis Ord. Fratrum Praedicatorum

Tomus quintus,

Continens XXII. Libros, De ciuitate Dei:

In quo, præter locorum multorum restitutionem, secundum collationem vetustiorum exemplarium: curauimus remoueri ea omnia, quæ fidelium mentes, hæretica prauitate possent inficere, aut à catholica, & orthodoxa fide deuiare.

Nunc recèns impressus, recognitus, & emendatus.

Patrum Camaldulensium Eremi Insulae Wygren emptus a Conventu Cracoviensi Ordinis Patrum Praedicatorum Aº 1687 et Catalogo inscriptus huius Eremi Aº 16..

VENETIIS, Apud Damianum Zenarum.
M D LXXXIIII.

D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI.

Ad marcellinum, De ciuitate Dei, Contra Pelagianos.

LIBER PRIMVS.

De aduersarijs nominis Christi, quibus in vastatione vrbis propter Christum Barbari pepercerunt, victis. *Caput.* I.

Loriosissimam Ciuitatem Dei, siue in hoc temporum cursu, cum inter impios peregrinatur ex fide viuens, siue in illa stabilitate sedis ęternæ, quam nunc expectat per patientiam, quoadusq; * iustitia conuertatur in iudicium, deinceps adeptura p excellentiam victoria vltima & pace perfecta, hoc opere ad te instituto, & mea promissione debito, defendere aduersus eos, q conditori eius deos suos pręferunt, fili charissime Marcelline suscepi. Magnum opus, & arduū, sed * Deus adiutor noster est. Nam scio, quibus viribus opus sit, vt persuadeatur superbis, quãta sit virtus humilitatis, qua fit vt omnia terrena cacumina temporali mobilitate nutantia, nō humano usurpata fastu, sed diuina gratia donata celsitudo transcendat. Rex enim Deus & conditor ciuitatis huius, de qua loqui instituimus, in scriptura populi sui sententiam diuinæ legis aperuit, qua dictum est: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Hoc vero quod Dei est superbæ quoq; animę spiritus inflactus affectat, amatq; sibi in laudibus dici:

Parcere subiectis & debellare superbos.

Vnde etiam de terrena ciuitate, quæ cum dominari appetit, & si populi seruiant, ipsa ei dominandi libido dominatur: non est prętereundum silentio, quicquid dicere suscepti huius operis ratio postulat, & facultas datur. Ex hac nanque existunt inimici, aduersus quos defendenda est Dei ciuitas: quorū tamen multi correcto impietatis errore, ciues in ea fiūt satis idonei: multi vero in eam tantis exardescunt ignibus odiorum, tamq; manifestis beneficiis redēptoris eius ingrati sunt, vt hodie cōtra eā linguam mouerent, nisi ferrū hostile fugientes in sacris eius locis vitã, de qua superbiūt, inuenirēt. An non ēt illi Romani Christi nomini infesti sunt, quibus pp Christū Barbari pepercerunt? Testantur hoc martyrū loca, & Basilicæ Apostolorū q in illa vastatione vrbis ad se cōfugiētes suos alienosq; receperunt. Hucusq; cruētus sęuiebat inimicus: ibi accipiebat limitē trucidatoris furor, illò ducebant a miserãtib. hostib', qbus ēt extra ipsa loca pepcerant, ne in eos incurrerent, q similē misericordiã non habebant. Qui tñ etiam ipsi alibi truces atq; hostili more sæuientes, postea quàm ad loca illa veniebãt, vbi fuerat interdictum qđ alibi iure belli licuisset, tota feriendi refrenabatur immanitas, & captiuandi cupiditas frangebatur. Sic euaserunt multi, qui nunc Christianis ťemporibus detrahunt: & mala q illa ciuitas ptulit Chr̃o imputãt: Bona vero quæ in eos vt viuerent pp Chr̃i honorem, facta sunt, non imputãt Christo nostro, sed facto suo: cū potius deberēt, si quid rectè saperēt, illa quę ab hostibus aspera & dura perpessi sunt, illi diuinæ prouidentiæ tribuere, quæ solet corruptos hominū mores bellis emendare atq; conterere: itemq; vitam mortaliū iustam atq; laudabilem, talibus afflictionibus exercere, probatamque vel in meliora transferre, vel in his adhuc terris ,ppter vsus alios detinere. Illud vero ꝙ eis vel vbicunq; propter Christi nomen, vel in locis Christi nomini dicatissimis & amplissimis, ac pro largiore misericordia ad capacitatem multitudinis electis, pręter bellorū morem truculenti Barbari pepercerunt, hoc tribuere temporibus Christianis: hinc Deo gratias agere, hinc ad eius nomen veraciter currere, vt effugiant pœnas ignis æterni. Quod nomen multi eorum mendaciter vsurparunt, vt effugerent pœnas pręsentis exitij. Nam

Margin: B; Abac. 2; Rom. 8; Psal. 93; Psal. 61; Ioan. 4; 1.Pe.5; Aene.6; C; D; E

quos vides petulanter & procaciter insultare seruis Christi, sunt in eis plurimi qui illũ interitum cladem q; non euasissent nisi seruos Christi se esse finxissent. Et nunc ingrata superbia atq; impiissima insania, eius nomini resistũt corde puerso, vt sempiternis tenebris puniantur, ad qđ nomẽ ore vel subdolo confugerunt ut temporali luce fruerentur.

Quod nulla nunquam bella ita gesta sunt, vt victores propter deos eorum quos vicerant parcerent victis. Cap. II.

TOt bella gesta q̃ conscripta sunt, vel ante conditã Romã, vel ab eius exortu & imperio legant, & proferant sic ab alienigenis aliquã captam esse ciuitatẽ, vt hostes qui ceperãt parcerẽt eis, quos ad deorũ suorum templa cõfugisse compererant: aut aliquem ducem Barbarũ præcepisse, vt irrupto oppi-
H do nullus feriretur, qui in illo vel illo tẽplo fuisset inuentus. Nonne vidit Aeneas Pria-
Aenei. 2 mum per aras Sanguine fędantem, quos ipse sacrauerat ignes?

Nonne Diomedes & Vlysses, cęsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis,
Virgineas ausi diuæ contingere vittas?
Nec tamen quod sequitur verum est
Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri.
Spes Danaum.

Postea quippe vicerunt, postea Troiã ferro ignibusq; delerũt, postea confugientẽ ad aras Priamũ obtruncauerũt. Nec iõ Troia periit quia Mineruã perdidit Quid.n. prius ipsa Minerua perdiderat, ut periret? An forte custodes suos? Hoc sanè verũ est, illis quippe interemptis potuit auferri. Neq;.n. homines a simulachro, sed simulacrũ ab hominibus seruabatur. Qũo ergo colebatur vt patriam custodiret & ciues, quæ suos non valuit custodire custodes?

Quam imprudenter Romani deos Penates q Troiã custodire non potuerant, sibi crediderunt pro futuros. Caput. III.

ECce quibus diis urbem Romani seruan-
L dam se commendasse gaudebant. O nimium miserabilem errorem. Et nobis succensent cum de diis eorũ talia dicimus: nec succẽsent authoribus suis, quos vt ediscerẽt, mercedem dederunt. Doctoresq; ipsos insuper, & salario publico, & honoribus dignissimos habuerũt. Nempe apud virgilium, quẽ propterea paruuli legũt, vt videlicet Poetas magnus omniumq; præclarissimus atq; optimus, teneris ebibitus annis, non facile obliuione possit aboleri, sm̃ illud Horatii, Quo semel est imbuta recẽs seruabit odorẽ Testa diu. epist. 2. Apud hũc ergo Vergiliũ nẽpe Iuno inducitur in festa Troianis. Aeolo ventorum regi aduersus eos irritando dicere, Gens Aenei.

inimica mihi
Tyrrhenum nauigat æquor, M
Ilium in Italiam portans, victosq; Penates.

Itane istis Penatibus victis, Romã ne vinceretur, prudentes commendare debuerunt? Sed hæc Iuno dicebat velut irata mulier, q̃d loqueretur ignorãs. Quid Aeneas ipse prius toties appellatus, nonne ita narrat?

Phantus Otriades, arcis Phœbiq; sacerdos, Aenei.
Sacra manu, victosque deos, paruunque nepotem.
Ipse trahit, cursuq; amens ad limina tendit.

Nonne deos ipsos, quos victos non dubitat dicere, sibi potius quam se illis perhibet cõmendatos, cum ei dicitur,

Sacra suosq; tibi cõmendat Troias Penates?

Si igitur Virgilius tales deos & victos dicit, & vt Vel victi quoquo mõ euaderent, homini cõmendatos, q̃ dementia est existimare his tutoribus Romam sapienter fuisse cõmissam, & nisi eos amisisset, non potuisse vastari? immo vero ictos deos tanquam præsides ac defensores colere, quid est aliud quã tenere non numina bona, sed dęmonia mala? quanto.n. sapientius creditur, non Romã ad istam cladem non fuisse veuturã, nisi prius illi pdissent, sed illos potius olim fuisse perituros, nisi eos, quantum potuisset, Roma seruasset. Nam q̃s non, cũ aduerterit, uideat quanta sit vanitate p̃sumptũ, non posse vinci sub defensoribus victis & iõ perisse, quia custodes pdidit suos deos, cum uel sola potuerit esse cã pereũdi, custodes habere voluisse perituros? Nõ itaq; cũ de diis uictis illa cõscriberentur atque canerentur, poetas libebat mentiri, sed cordatos homines co- A
gebat veritas confiteri. Verum ista oportunius alio loco diligenter, copioseq; tractãda sunt. Nunc quod institueram, de ingratis hominibus dicere, parum per explicem, vt

possum,

possunt, qui ea mala quæ pro suorum morũ peruersitate merito patiunt̃ blasphemantes, Christo imputāt. Qđ aũt illis etiam talib. ꝓp Christum parcit̃, nec dignant̃ attendere, eas linguas aduersus eius nomẽ demẽtia sacrilegæ * peruersitatis exercent, qb. linguis vsurpauerũt mẽdaciter ipsum nomẽ, vt viuerẽt. Vel quas linguas in locis ei sacratis metuendo presserunt, vt illic tuti atq; muniti essent, vbi propter eum illæsi ab hostib. fuerant, inde in eum maledictis hostilibus prosilirent.

a.l. proteruitatis.

F

De asylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Græcis, & Basilicis Apostolorum quæ omnes ad se confugientes à Barbaris defenderunt. Cap. IIII.

IPsa, vt dixi, Troia mater Romani populi sacratis in locis deorum suorum munire non potuit ciues suos ab ignibus ferroque Græcorum eosdem ipsos Deos colentium, quinetiam Iunonis asylo.

Aen. 2.

Custodes lecti Phœnix & dirus Vlysses
Prædam asseruabāt, huc vndique Troia gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateresque auro solidi, captiuaque vestis
Cõgerit̃, pueri & pauidæ lõgo ordine m̃res
Stant circum.

Electus est videlicet locus tantæ deæ sacratus, non vnde captiuos non liceret educere, sed vbi captiuos liberet includere. Compara nunc asylum illud non cuiuslibet Dei gregalis, vel de turba plebis, sed Iouis ipsius sororis & cõiugis, & Reginę oĩum deorum cum memoriis nostrorum Apostolorum. Illuc incensis templis & diis erepta spolia portabant, non * reddenda victis, sed diuidenda victorib. huc autem, & quod alibi ad ea loca compertum est pertinere, cum honore & obsequio religiosissimo reportatũ est. Ibi amissa, hic seruata libertas, ibi clausa, hic interdicta captiuitas, ibi possidendi a dn̄antib. hostib. premebantur, huc liberandi à miserantib. hostib. ducebant̃. Postremo illud Iunonis templum sibi elegerat auaritia & superbia leuium Græcorum, istas Christi Basilicas misericordia & humilitas etiã immanium Brabarorum. Nisi forte Græci quidam, in illa sua victoria, templis deorum cõmunium pepercerunt, atque illo confugientes miseros victosq; Troianos ferire, vel captiuare non ausi sunt. Sed Virgilius poetarũ more illa mentitus est. Immò verò morem hostium ciuitates euertentiũ ille descripsit.

a.l. donanda.

G

ἀντίθεσις.

De generali consuetudine hostium victas ciuitates euertẽtiũ, q̄d Cæsar senserit. Ca. V.

QVem morem etiam Cæsar, sicut scribit Salustius, nobilitate veritatis historicus in ſ̃nia sua quam de coniuratis in senatu habuit commemorare non prætermittit: Rapi virgines, pueros diuelli, liberos à parentum complexu, matres familiarum pati quæ victorib. collibuissent, phana atq; domos spoliari, cædem & incendia fieri. Postremo armis, cadauerib. cruore atque luctu oĩa compleri. Hic si phana tacuisset, deorum sedibus solere hostes parcere putaremus, & hæc nõ ab alienigenis hostib. sed à Catilina & sociis eius nobilissimis senatoribus & Romanis ciuibus Romana templa metuebant. Sed hi videlicet perditi & patriæ parricidæ.

De Catilinæ coniuratione.

Quod nec Romani quidem ita vllas ceperũt ciuitates, vt in templis earum parcerent victis. Cap. VI.

QVid ergo per multas gentes, quæ inter se bella gesserunt, & nusquam victis in Deorum suorum sedibus pepercerũt, noster sermo discurrat? Romanos ipsos videamus, ipsos inquam recolamus respiciamusque Romanos de quorũ præcipua laude dictum est, parcere subiectis, & debellare superbos. Et quod accepta iniuria ignoscere malebant q̃ persequi, qñ tot tantasq; vrbes, vt late dominarentur, expugnantes, captasq; euerterunt, legatur nobis quæ templa excipere solebant? vt ad ea quisquis confugisset liberaretur? An illi faciebant, & scriptores earundem rerum gestarum ista reticebant? Itane vero, qui ea quæ laudarent maxime requirebant, ista præclarissima secundum ipsos pietatis indicia præterirent? Egregius Romani nominis Marcus Marcellus qui Syracusas vrbem ordinatissimam cœpit, refertur eam prius fleuisse ruituram, & ante eius sanguinẽ suas illi lachrymas effudisse. Gessit & curam pudicitiæ, etiam in hoste seruandæ. Nã priusquam oppidum victor iussisset inuadi, constituit edicto, ne quis corpus liberum violaret. Euersa est tamen ciuitas more bello-

Aen. 1.

K

Marcellus.

rum, nec vſpiam legitur ab imperatore tam caſto atq; clementi fuiſſe præceptũ, vt q̄ſq̄s ad illud vel illud templum fugiſſet, abiret illęſus. Quod vtiq; nullo modo præteriretur, q̄ñ nec eius fletus, nec q̄d dixerat pro pudicitia minime violanda potuit taceri. Fabius Tarentinæ euerſor vrbis, à ſimulachrorũ deprædatione ſe abſtinuiſſe laudať. Nam cum ei ſcriba ſuggeſſiſſet quid de ſignis deorum, quæ multa capta fuerant fieri iuberet, continentiã ſuam ẽt iocando cõdiuit. Quęſiuit.n. cuiuſmodi eſſent, & cum ei non ſolum multa grandia, verumetiam renũciarentur armata, relinquamus, inquit, Tarentinis Deos iratos. Cum igitur nec illius fletum, nec huius riſum, nec illius caſtam miſericordiam, nec huius facetam continentiam, Romanarum rerum geſtarum ſcriptores tacere potuerint, quando prætermitterent ſi aliquibus hominibus in honorem cuiuſpiam deorum ſuorũ ſic pepercıſſent, vt in quoquam templo cædem vel captiuitatem fieri prohiberent?

Fabius.

L

Quod in euerſione vrbis quæ aſpere geſta ſunt, de cõſuetudine acciderint belli, quæ vero clementer, de potentia prouenerint nominis Chriſti. Cap. VII.

QVicquid igitur vaſtationis, trucidationis, deprędationis, cõcremationis, afflictionis, in iſta recentiſsima Romana clade commiſſum eſt, fecit hoc conſuetudo bellorum. Quod aũt more nouo factum eſt, quod inuſitata rerum facie immanitas barbara tam mitis apparuit, vt ampliſsimę Baſilicæ implẽdæ populo cui perceretur eligerentur & decernerentur, vbi nemo feriretur, vnde nemo raperetur, quò liberandi multi à miſerantib. hoſtibus ducerentur, vnde captiuandi nulli, nec a crudelibus hoſtibus adducerẽtur, hoc Chriſti nomini, hoc Chriſtiano tempori tribuendum quiſquis non videt cęcus quiſquis videt, nec laudat ingratus, quiſquis laudanti reluctatur, inſanus eſt. Abſit, vt prudens quiſquam hoc feritati imputet Barbarorum. Truculentisſimas, & ſæuiſſimas mentes ille terruit, ille freuauit, ille mirabiliter temperauit, qui per Prophetam tanto ante prædixit: Viſitabo in virga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum, miſericordiam autem meam non diſpergam ab eis.

C

Pſal. 88.

De commodis atque incommodis, quæ bonis ac malis plerunque communia ſunt. Caput VIII.

DIcet aliquis, Cur ergo iſta diuina miſericordia etiam ad impios ingratoſque peruenit? Cur putamus, niſi qui eam ille præbuit qui quotidie facit oriri ſolem ſuum ſup̃ bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos? Quanuis enim quidam eorum iſta cogitantes pœnitendo ab impietate ſe corrigant, quidam vero, ſicut Apoſtolus dicit diuitias bonitatis & longanimitatis Dei contemnentes, ſ̃m duritiam cordis ſui & cor impœnitẽs theſaurizent ſibi iram in die iræ & reuelationis iuſti iudicii Dei, qui reddet vnicuiq; ſ̃m opera eius: Tñ patientia Dei ad pœnitẽtiam inuitat malos, ſicut flagellum Dei ad patientiam erudit bonos. Itemq; miſericordia Dei fauendos amplectitur bonos, ſicut ſeueritas Dei puniendos corripit malos. Placuit quippe diuinæ prouidentiæ præparare in poſterũ bona iuſtis quib. non fruentur iniuſti, & mala impiis, quib. non excruciabũtur boni. Iſta vero temporalia bona & mala vtriſque voluit eſſe communia, vt nec bona cupidius appetantur, quæ mali quoque habere cernuntur, nec mala turpiter euitentur, quibus & boni plerunque afficiuntur. Intereſt autem plurimum, qualis ſit vſus vel earum rerum quæ proſperę, vel earum quę dicuntur aduerſæ. Nam his bonis temporalibus nec bonus extollitur, nec malus frangitur, malus autem ideo huiuſcemodi infœlicitate punitur, quia fœlicitate corrumpitur. Oſtendit tamẽ Deus ſœpe etiam in his diſtribuendis euidentius operationem ſuam. Nam ſi nunc omne peccatum manifeſta plecteretur pœna, nihil vltimo iudicio reſeruari putaretur. Rurſus ſi nullum peccatum nunc puniret aperte diuinitas, nulla eſſe prouidentia diuina crederetur. Similiter in reb. ſecundis, ſi non eas Deus quibuſdam petentibus euidentisſima largitate concederet, non ad eum iſta pertinere diceremus. Itemque ſi omnib. eas petentib. daret, non niſi propter talia præmia ſeruiendũ illi eſſe arbitraremur, nec pios nos faceret ta lis ſeruit⁹, ſed potius cupidos & auaros. Hęc cum ita ſint, quicunque boni maliq; pariter afflicti ſunt, non ideo ipſi diſtincti non ſunt, quia diſtinctum non eſt, q̄ vtrique perpeſſi ſunt.

Mat. 5.

Rom. 2.

D

E

sunt. Manet enim dissimilitudo passorum ē in similitudine passionum, & licet sub eodē tormento, non est idem virtus & vitium. Nā sicut sub vno igne aurum rutilat, palea fumat, & sub eadem tribula stipulæ comminuuntur, frumenta purgantur: nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem preli pondere exprimitur: ita vna eademque vis F irruens bonos probat, purificat, eliquat, malos damnat, vastat, exterminat. Vnde in eadē afflictione, mali Deum detestantur, atque blasphemant, boni autem precantur & laudant. Tantum interest, non qualia, sed qualis quisque patiatur. Nam pari motu exagitatum & exhalat horribiliter cœnum, & suauiter fragrat vnguentum.

De causis correptionum, propter quas & boni & mali pariter flagellantur.
Cap. IX.

QVid igitur in illa rerum vastitate Christiani passi sunt, quod eis non magis fideliter ista considerantibus ad profectum valeret? Primo quod ipsa peccata quib. Deus *2. Tim. 4* indignatus impleuit tantis calamitatibus mū dum humiliter cogitantes, quāuis longe absint a facinorosis, flagitiosis atque impijs, tamen non vsq; adeo se a delictis deputant alienos, vt nec temporalia pro eis mala perpeti se iudicent indignos. Excepto enim ꝙ vnusquisque quamlibet laudabiliter viuens, cedit in quibusdam carnali concupiscentiæ, & si non ad facinorum immanitatem & gurgitem flagitiorum, atque impietatis abominationem, ad aliqua tamen peccata vel rara vel tanto crebriora, quanto minora. Hoc ergo excepto, quis tandem facile reperitur, qui eosdem ipsos, propter quorum horrendam superbiam luxuriam & auaritiam, atque execrabiles iniquitates & impietates, Deus, sicut minando prædixit, cōterit terras, sic habeat, H vt habendi sunt: sic cum eis viuat, vt cum talibus viuendum est? Plerunque enim ab eis docendis, admonendis, aliquando etiam obiurgandis, & corripiendis male dissimulatur: vel cum laboris piget, vel cum os eorū coram verecūdamur offendere, vel cum eorum inimicitias deuitamus, ne impediant, & noceant in istis temporalib. rebus: siue quas adipisci adhuc appetit nostra cupiditas, siue quas amittere formidat infirmitas, ita vt (quāuis bonis vita malorum displiceat, & ideo cum eis nō incidant in illam damnationem, quæ post hanc vitam talibus præparatur: tamen, quia propter ea peccatis eorum damnabilibus parcunt, dum eos in suis licet leuibus & venialibus metuunt) iure cum eis temporaliter flagellentur, quamuis in æternum minime puniantur. I Iure istam viam qñ diuinitus affliguntur cum eis, amaram sentiunt, cuius amando dulcedinem peccantib. eis amari esse noluerunt. Nam si propterea quisque obiurgandis & corripiendis male agentibus parcit, quia opportunius tēpus inquirit, vel eisdem ipsis metuit, ne deteriores ex hoc efficiantur, vel ad bonam vitam & piam erudiēdos impediant infirmos alios & premant atque auertant a fide, non videtur esse cupiditatis occasio, sed consilium charitatis. Illud est culpabile, ꝙ hi, qui dissimiliter viuunt, & a malorum factis abhorrent, parcunt tamen peccatis alienis, quæ dedocere & obiurgare deberent, dum eorum offensiones caueant, ne sibi noceant in his rebus, quibus licite boni atque innocentes vtuntur: sed cupidius quam oportebat eos, qui in hoc mundo peregrinantur, & spem supernæ patriæ præ se gerunt. Non solum quippe infirmiores vitam ducentes coniugalem, filios habentes vel habere cupientes, domos ac familias possidentes: quos Apostolus in ecclesia alloquitur docens, & monens, quemadmodum viuere debeant & vxores cum maritis, & mariti cum vxoribus: & filij cum parentibus, & parentes cum filijs: & serui cum dominis, & domini cum seruis: multa temporalia, multa terrena libenter adipiscuntur, & moleste amittunt, propter quæ non audent offendere homines, quorum sibi vita contaminatissima & consceleratissima displicet: verumtamen hi, qui superiorem vitæ gradum tenent, nec coniugalib. vinculis irretiti sunt, K & victu paruo ac tegumento vtuntur, plerunque suæ famæ ac saluti consulentes dum insidias atque impetus malorum timent, ab eorum reprehensione sese abstinent. Et quāuis non in tantum eos metuant, ut ad similia perpetranda quibuslibet eorum terroribus atque improbitatibus cedant: ea ipsa tamen, quæ cum eis non perpetrant, nolunt plerunque corripere, cum fortasse possint

aliquos corripiendo corrigere: ne si non potuerint, sua salus ac fama in periculum exitiumq; perueniant. Hoc non ea consideratione, qua suam famam ac salutem vident esse necessariam vtilitati erudiendorum hominum, sed ea potius infirmitate, qua delectat lingua blandiens & humanus dies & reformidatur vulgi iudicium, & carnis excruciatio, vel peremptio: hoc est propter quædam cupiditatis vincula, non propter officia charitatis. Non mihi itaque videtur hæc parua esse causa, quare cum malis flagellentur & boni, quando Deo placet perditos mores ẽt temporalium pœnarum afflictione punire. Flagellantur enim simul, nõ quia simul agũt malam vitam, sed quia simul amant temporalem vitam: non quidem æqualiter, sed tamen simul, quam boni contemnere deberẽt, vt illi correpti atque correcti consequerentur æternam: ad quam consequendam, si nollent esse socij, ferrentur & diligerentur inimici, quia donec viuunt, semper incertũ est, vtrum voluntatem sint in melius mutaturi. Qua in re non vtique parem, sed longe grauiorem habent causam, quibus per Prophetam dicitur: Ille quidem in suo peccato morietur, sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram. Ad hoc.n. speculatores, hoc est, populorum præpositi cõstituti sunt in Ecclesijs, vt non parcant obiurgando peccata. Nec ideo tamen ab huiuscemodi culpa penitus alienus est, qui licet præpositus non sit, in eis tamen vitæ huius necessitate coniungitur multa monenda, vel arguenda nouit, & negligit, deuitans eorum offensiones propter illa quib. in hac vita non indebitis vtitur, sed plusquam debuit, delectatur. Deinde habent aliam causam boni, quare tẽporalibus affligantur malis, qualem habuit Iob: vt sibi ipse humanus animus sit probatus & cognitus, quãta virtute pietatis gratis Deum diligat. Quibus recte consideratis atq; perspectis, attende vtrum aliquid mali acciderit fidelibus & pijs, q eis nõ in bonum vertetur: nisi forte putandum est Apostolicam illam vacare sentẽtiam, vbi ait, Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.

(Margin: L; *Ezec. 32.*; M; *Rom. 8.*)

Quod sanctis in amissione rerum temporalium nihil pereat. Cap. X.

AMiserunt omnia q̃ habebant. Nunquid fidem? nunquid pietatem? nunquid interioris hominis bona qui est ante Deũ diues? Hæ sunt opes Christianorum, quibus opulẽtus dicebat Apostolus, Est autem quæstus magnus, pietas cum sufficientia. Nihil.n. intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid possumus, habentes autem victum & tegumentum, his contenti simus. Nam qui volũt diuites fieri, incidunt in tentationem, & laqueum diaboli, & desideria multa stulta & noxia, quæ mergunt homines in interitum & perditionẽ. Radix est.n. omnium malorũ auaritia: quam quidam appetẽtes à fide perrauerunt, & inseruerunt se doloribus multis. Quibus ergo terrenę diuitiæ illa vastatione perierunt, si eas sic habebant quemadmodum ab isto foris paupere, intus diuite audierant: idest, si mundo vtebantur tanquam non vtentes, potuerunt dicere, quod ille grauiter tentatus, & minime superatus: Nudus exij de vtero matris meæ, nudus in terram reuertar. Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum. Vt bonus seruus magnas facultates haberet, ipsam sui Domini voluntatem cui pedissequus mente ditesceret, nec contristaretur eis rebus viuens relictis, quas fuerat cito moriens relicturus. Illi autem infirmiores qui terrenis his bonis, quamuis ea non præponerent Christo, aliquantula tamen cupiditate cohærebant, quantum hæc amando peccauerint, perdendo senserunt. Tantum quippe doluerunt, quantum se doloribus inseruerunt: sicut Apostolum dixisse supra commemoraui. Oportebat enim vt eis adderetur etiam experimentorum disciplina, quibus fuerat tamdiu neglecta verborũ. Nam cum dixit Apostolus, Qui volunt diuites fieri in tentationem incidunt, & cœtera. Profecto in diuitijs cupiditatem reprehendit, non facultatẽ, qui præcepit alibi, dicens, Præcipe diuitibus huius mundi, non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum suarum, sed in Deo viuo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendũ: benefaciãt, diuites sint in operib. bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum

(Margin: *Opes Christianorũ.*; *1. Tim. 6*; C; D; *1. Tim. 6*)

damentum bonum in futurũ, vt apprehendant veram vitam. Hæc qui de suis faciebant diuitijs, magnis sunt lucris leuia damna solati: plusq; lętati ex his quę facile tribuendo tutius seruauerunt, quam contristati & his, quę timide retinẽdo facilius amiserũt. Hoc
E enim potuit in terra perire quod piguit in-
Matt. 6. de transferre. Nã qui receperunt consilium
Luc. 12. domini sui dicẽtis, Nolite condere vobis in terra thesauros, vbi tinea & rubigo exterminant, & vbi fures effodiunt & furantur: sed thesaurizate vobis in cęlo thesauros, quo fur non accedit, neq; tinea corrumpit, Vbi enim est thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum. Tribulationis tempore probauerunt quam recte sapuerint, non contemnendo veracissimum pręceptorem, & thesauri sui fidelissimũ inuictissimumq; custodem. Nã si multi sunt gauisi, ibi se habuisse diuitias suas, quo contigit vt hostis non accederet: quanto certius & securius gaudere potuerunt, qui monitu Dei illuc migrauerãt, quo accedi oĩ
Paulinus Nolensis Episcopus no nõ posset? Vnde Paulinus noster, Nolensis Episcopus, ex opulentissimo diuite, volũtate pauperrimus, & copiosissime sanctus, qñ & ipsam Nolam Barbari vastauerint, cũ ab eis teneret, sic in corde suo vt ab eo postea cognouimus, precabatur, Domine, nõ excrutier propter aurum & argentum: vbi enim sint omnia mea, tu scis. Ibi enim habebat omnia sua, vbi eum condere, & thesaurizare ille monuerat, qui hęc mala mundo ventura prædixerat. Ac per hoc qui dño suo monenti obedierant, vbi & quõ thesaurizare deberent, nec ipsas terrenas diuitias Barbaris incursantibus amiserũt. Quos autẽ non obedisse pęnituit, quid de talibus rebus faciendũ esset, si non præcedente sapientia, certe consequente experientia didicerũt? At enim qui-
F dam boni etiam Christiani tormentis excruciati sunt, vt bona sua hostibus proderent. Illi vero nec prodere, nec perdere potuerũt bonũ, quo ipsi boni erant. Si autem torqueri, quã mammona iniquitatis prodere maluerunt, boni non erant. Admonendi autem fuerant, qui tanta patiebantur pro auro, quanta essent sustinenda pro Christo: vt eum potius diligere discerent, qui pro se passos ęterna fęlicitate ditaret, non aurũ & argentum, pro quo pati miserrimum fuit, seu mentiendo occultaretur, seu verum dicendo proderetur. Nanq; inter tormenta nemo Christũ cõfitendo amisit, nemo aurum ui negando seruauit. Quo circa vtiliora erant fortasse tormenta, quę bonũ incorruptibile amandum docebant, quam illa bona quæ sine vllo vtili fructu dominos sui amore torquebant. Sed quidã etiam non habentes quod proderent, dum habere creduntur torti sunt. Et hi forte G
habere cupiebant, nec sancta voluntate pauperes erant: quibus demonstrandũ fuit, nec facultates, sed ipsas cupiditates talibus esse dignas cruciatibus. Si vero melioris vitę proposito reconditum aurum argentumq; non habebant, nescio quidem vtrum cuiquam talium acciderit, vt dum habere creditur, torqueretur. Veruntamen etiam si accidit, profecto qui inter illa tormenta paupertatẽ sanctam cõfitebatur, Christũ confitebatur. Quapropter & si non meruit ab hostibus credi, non potuit tamen sanctæ paupertatis confessor sine cęlesti mercede torqueri.

De fine temporalis vitæ, siue longioris siue breuioris. Cap. XI.

MVltos inquiunt etiam Christianos fames diuturna vastauit. Hoc quoque in vsus suos boni fideles pie tolerando verterunt. Quos enim fames necauit, malis vitę huius sicut corporis morbus eripuit: quos autem non necauit, docuit parcius viuere, docuit productius ieiunare. Sed enim multi etiam Christiani interfecti sunt, multi multa *Famis bona.*
rum mortium fęda varietate cõsumpti. Hoc si ægre ferendum est, omnibus qui in hanc vitam procreati sunt vtiq; commune. Hoc tamen scio, neminem fuisse mortuũ, qui nõ fuerit aliquando moriturus. Finis autem vitę, tam longam quam breuem vitam * hoc *Al.l. Idem est omnium.*
idem facit. Neq; enim aliud melius & aliud deterius, aut aliud maius & aliud breuius est, *etiam in mortẽ cõmutat.*
quod iam pariter non est. Quid autem interest quo mortis genere vita ista finiatur, quã do ille cui finitur, iterum mori nõ cogitur? H
Cum autem vnicuique mortali sub quotidianis vitę huius casibus, innumerabiles mortes quodammodo comminentur, quandiu incertum est, quęnam earum ventura sit: quęro vtrum satius sit vnam perpeti moriendo, an omnes timere viuendo, Nec ignoro quã * inertius eligatur diu viuere sub timore tot *al. citius.*
mor-

mortium, quam semel moriendo nullam de inceps formidare. Sed aliud est quod carnis sensus infirmiter pauidus refugit, aliud qđ mentis ratio diligenter enucleata conuincit. Mala mors putanda non est, quam bona vita præcesserit. Neque enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curãdum est eis, qui necessario morituri sunt, quid accidat vt moriãtur, sed moriendo quò ire cogantur. Cum igitur Christiani nouerint longe meliorẽ fuisse religiosi pauperis mortem inter lingentium canum linguas, quã impij diuitis in purpura & bysso horrenda illa genera mortium, quid mor
L tuis obfuerunt qui bene vixerunt?

Luc. 16.

De sepultura humanorum corporum, quę Christianis etiam si fuerit negata nil adimit. Cap. XII.

Ibidem in libro de cura pro mortuis. c. 3. & 4. Luc. 12. Mat. 10.

AT enim in tanta strage cadauerum, nec sepeliri potuerunt. Neque istud pia fides nimium reformidat, tenens prædictum. Nec absumentes bestias resurrecturis corporibus obfuturas, quorum capillus capitis nõ peribit. Nec vllo modo diceret veritas, Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: si quicquam obesset futuræ vitæ quicquid inimici de corporibus occisorum facere voluissent. Nisi forte quispiam sic absurdus est, vt contẽdat eos qui corpus occidunt, non debere timeri ante mortem, ne corpus occidant: & timeri debere post mortem, ne corpus occisum sepeliri non sinãt: Falsum ergo quod ait Christus, qui corpus occidunt, & postea nõ habent quid faciant: si habent tanta, quæ de cadaueribus faciant. Absit vt falsum sit quod veritas dixit. Dictum est enim aliquid eos facere cum occidunt, quia in corpore sensus est occidẽdo: postea vero nihil habere quod
M faciant, quia nullus sensus est in corpore occiso. Multa itaque corpora Christianorum
Ps. 115. terra non texit, sed nullum eorum quisquã à cœlo & terra separauit, quam totam implet præsentia sui, qui nouit vnde resuscitet quod creauit. Dicitur quidem in Psalmo: Posuerunt mortalia seruorum tuorum escã volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestijs terræ. Effuderunt sanguinem eorum sicut aquam in circumitu Hierusalem, & nõ erat qui sepeliret: sed magis ad exaggerandam crudelitatem eorum qui ista fecerunt, non ad eorum infœlicitatem qui ista perpessi sunt. Quanuis enim hæc in conspectu hominum dura & dira videantur: sed pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius. Proinde omnia ista, idest, curatio funeris, conditio sepulturę pompa exequiarum, magis sunt viuorum solatia, quam subsidia mortuorum. Si aliquid prodest impio sepultura preciosa, oberit pio vilis aut nulla. Præclaras exequias in conspectu hominum exibuit purpurato illi diuiti turba A famulorum: sed multo clariores in conspectu domini vlceroso illi pauperi ministerium præbuit angelorum, qui eum non extulerunt in marmoreum tumulum, sed in Abrahę gremium sustulerunt. Rident hęc illi, contra quos defendendam suscepimus ciuitatem Dei. Veruntamen sepulturæ curam etiam eorum Philosophi contempserunt: & sepæ vniuersi exercitus, dum pro terrena patria morerentur, ibi postea iacerent, vel quibus bestijs esca fierent, non curarunt. Licuitque de hac re Poetis plausibiliter dicere,

Cęlo tegitur qui non habet vrnam.

Quanto minus debent de corporibus insepultis insultare Christianis, quibus & ipsius carnis & membrorum omnium reformatio non solũ ex terra, verum etiam ex aliorum elementorum secretissimo sinu quo dilapsa cadauera recesserũt, in temporis puncto reddenda, & redintegranda promittitur.

13. q. 2. cap. Anima. Et 4. se. d. 45. Cap. De pompis. Luc. 16.

Quę sit ratio sanctorum corpora sepeliendi. Cap. XIII.

NEc ideo tamen cõtẽnenda & abijcienda sunt corpora defunctorum, maximeq; iustorum atq; fidelium, quibus tanquã organis & vasis ad omnia bona opera, sanctus vsus est spiritus. Si enim paterna vestis & annulus, ac si quid huiusmodi tanto charius est posteris, quanto erga parẽtes maior extitit affectus, nullo mõ ipsa spernẽda sunt corpora, quæ vtiq; multo familiarius atq; cõiunctius, quã quęlibet indumẽta gestam⁹. Hoc enim nõ ad ornamentũ vel adiutorium quod adhibetur extrinsecus, sed ad ipsam

13. q. 3. c. Anima. B Gen. 23

naturam

naturam hominis pertinet. Vnde & antiquorum iustorum funera officiosa pietate curata sunt, exequiæ celebratæ, & sepultura prouisa, ipsiq; dum viuerent, de sepeliendis vel etiam transferendis suis corporib. filijs mandauerunt. Et Tobias sepeliendo mortuos, Deum promeruisse, teste angelo, commendatur. Ipse quoq; dñs die tertio resurrecturus, religiosæ mulieris bonum opus prædicat, prædicandumq; commendat, q̃ vnguentum pretiosum super membra eius effuderit, atq; hoc ad eum sepeliendum fecerit. Et laudabiliter commemorantur in Euangelio qui corpus eius de cruce acceptum diligenter atque honorifice tegendum sepeliendumque curarunt. Verum istæ authoritates non hoc admonent, quod insit vllus cadaueribus sensus, sed ad Dei prouidentiam, cui placent etiam talia pietatis officia, corpora quoque mortuorum pertinere significant, propter fidem resurrectionis astruendam. Vbi & illud salubriter discitur, quanta possit esse remuneratio pro eleemosynis, quas viuentibus & sentientibus exhibemus, si neq; hoc apud Deū perit quod exanimis hominum membris officij diligentiæque persoluitur. Sunt quidem & alia, quæ sancti Patriarchæ de corporibus suis vel condendis vel transferendis prophetico spiritu dicta intelligi voluerunt. Non autem hic locus est vt ea pertractemus, cum sufficiant ista quæ diximus. Sed si ea quæ sustentandis viuentibus sunt necessaria, sicut victus & amictus, quāuis cum graui afflictione desint, non frangunt in bonis perferendi tolerandique virtutem, nec eradicant ex animo pietatem, sed exercitatam faciunt fœcundiorem: quanto magis cum desunt ea quæ curandis funeribus condendisque corporibus defunctorum adhiberi solent, non efficiunt miseros in occultis piorum sedibus iam quietos? Ac per hoc quando ista cadauerib. Christianorum in illa magnæ vrbis, vel etiam aliorum oppidorum vastatione defuerunt, nec viuorum culpa est, qui nō potuerūt ista p̄bere, nec pœna mortuorum qui non possunt ista sentire.

[Margin: Tobiæ 2. & 12. — Mat. 26. Ioan. 12. — D — 13. q. 2. c. animæ.]

De captiuitate sanctorum quibus nunquam diuina solatia defuerunt. Cap. XIIII.

SEd multi, inquiunt, Christiani etiam captiui ducti sunt. Hoc sanè miserrimum est, si aliquò duci potuerunt, vbi Deum suū non inuenerunt. Sunt in scripturis sanctis huius etiam cladis magna solatia. Fuerunt in captiuitate tres pueri, fuit Daniel, fuerunt alij Prophetæ, nec Deus defuit consolator. Sic ergo non deseruit fideles suos sub dominatione gentis, licet barbaræ, tamen humanæ, qui Prophetam non deseruit nec in visceribus beluæ. Hæc quoque illi cum quibus agimus malunt irridere, quam credere, qui tamen in suis literis credunt Arionē Methymnæum nobilissimum citharistam, cum esset eiectus de naui, exceptum Delphini dorso, & ad terras peruectum. Verum illud nostrum de Iona propheta incredibilius est. Planè incredibilius, quia mirabilius: & mirabilius, quia potentius.

[Margin: Dan. 2. — F — Ioan. 2.]

De regulo in quo captiuitatis ob religionē etiam sponte tolerandæ extat exemplum, quod tamen illi deos colenti prodesse nō potuit. Cap. XV.

HAbent tamen isti de captiuitate religionis causa etiam sponte toleranda, & in suis præclaris viris nobilissimum exemplū. Marcus Attilius Regulus Imperator populi Romani captiuus apud Carthaginenses fuit. Qui cum sibi mallent à Romanis suos reddi, quam eorum tenere captiuos, ad hoc impetrandum etiam istum præcipue Regulum cum Legatis suis Romam miserunt, prius iuratione constrictum, si quod volebant minime peregisset, rediturum esse Carthaginē. Perrexit ille, atque in senatu contraria persuasit: quoniā non arbitrabatur vtile esse Romanæ reipublicæ mutare captiuos. Nec post hanc persuasionem à suis ad hostes redire compulsus est, sed * quia iurauerat, id sponte repleuit. At illi eum excogitatis atq; horrendis cruciatib. necauerunt. Inclusum quippe angusto ligno vbi stare cogeret, clauisq; acutissimis vndique confixo, vt se in nullam eius partem sine pœnis atrocissimis inclinaret, etiam vigilando peremerunt. Merito certe laudant virtutem, tam magna infelicitate

[Margin: G — Al. Q.]

tate

rate maiorē.Et per Deos ille iurauerat,quorum pro cultu prohibito, has generi humano clades isti opinantur infligi. Qui ergo ꝑpterea colebantur, vt istam vitā prosperam redderent, si verum iuranti has irrogari pœnas seu voluere,seu permisere,quid periuro grauius irati facere potuerunt?Sed cur rōcinationem meam nō potius ad vtrunq; concludam?Deos certe sic ille coluit, vt ꝓꝑ iurisiurādi fidem,nec remaneret in patria, nec inde quo licet ire,sed ad suos acerrimos ini-
K micos redire minime dubitaret. Hoc si huic vitæ vtile existimabat, cuius tam horrēdum exitum meruit, proculdubio fallebatur. Suo qppe docuit exēplo,nihil Deos ad istā temporalem fœlicitatē suis prodesse cultoribus qn̄quidem illorum deditus cultui, & victus & captiuus adduct⁹ est, & quia noluit aliter q̄ per eos iurauerat facere, nouo ac prius inaudito nimiumq; horribili supplicii genere cruciatus,extinctus est.Si aūt cultus deorum post hanc vitam velut mercedē reddit fœlicitatē cur calumniant̄ temporib. Christianis, iō dicētes vrbi accidisse illam calamitatem, qa Deos suos colere destitit, cum potuerit ēt illos diligentissime colens iam infœlix fieri,q̄ iste Regulus fuit? Nisi forte contra clarissimam veritatem,tanta quisquam dementia miræ cæcitatis obnititur, vt cōtendere audeat vniuersā captiuitatem Deos colentē in fœlicem esse non posse, vnum vero hominē posse quod videlicet potētia deorum suorū multos potius sit idonea conseruare,q̄ singulos,cum multitudo constet ex singulis.Si aūt dicunt M. Regulum etiam in illa captiuitate illisq; cruciatib.corporis, animi virtute beatum esse potuisse, virtus potius vera quærat̄, qua beata possit esse & ciuitas. Neque enim aliunde beata ciuitas,aliunde hō, cum aliud
Ciuitas quid sit. ciuitas non sit,quàm concors hominū multitudo.Quamobrem nondum interim disputo,qualis in Regulo virtus fuerit.Sufficit nūc quod isto nobilissimo exemplo cōguntur fateri,nō propter corporis bona, vel earum
L rerum quæ extrinsecus homini accidunt colendos Deos,qn̄quidem ille carere his omnibus maluit,quā Deos, per quos iurauit, offendere.Sed quid faciemus hominibus, qui gloriantur talem se habuisse ciuem,qualem timent habere ciuitatem?Quod si non timēt, tale ergo aliquid,quale accidit Regulo, etiā ciuitati tam diligenter,quam ille, Deos colenti accidere potuisse fateantur, & Christianis temporibus non calumnientur. Verum quia de illis Christianis orta quæstio est,qui etiam captiui ducti sunt, hoc intueantur & taceant qui saluberrimę religioni hinc impudenter atque imprudenter illudunt, quia si diis eorum probro non fuit, quod attentissimus cultor illorum, dum eis iurisiurandi fidem seruaret, patria caruit, dum aliam non haberet, captiuusque apud hostes longa morte & supplicio nouę crudelitatis occisus est,multo minus nomen criminandum M
est Christianum, in captiuitate sacratorum suorum qui supernam patriam veraci fide expectantes,etiam in suis sedibus peregrinos se esse nouerunt.

An stupris,quæ etiam sanctarum forte virginum est passa captiuitas,contaminari potuerit virtus animi sine voluntatis assensu. Caput XVI.

MAgnum sanè crimen se putant obiicere Christianis, cum eorum exaggerātes captiuitatem, addunt etiam stupra commissa,non solum in aliena matrimonia virginesque nupturas, sed etiam in quasdam sanctimoniales. Hic vero non fides non pietas, non ipsa virtus quæ castitas dicitur, sed nostra potius disputatio inter pudorem atque rationem quibusdam coarctatur angustiis. Nec tantum curamus hic alienis responsionem reddere, quantum ipsis nostris consolationem. Sit igitur in primis positum atque firmatum,virtutem qua recte viuitur ab animi sede membris corporis imperare, sanctūmque corpus vsu fieri sanctæ voluntatis. *Volūtas, sanctum corpus efficit.* Qua incōcussa ac stabili permanente, quicquid alius de corpore vel in corpore fecerit, quod sine peccato proprio non valeat B
euitari, præter culpam esse patientis. Sed quia non solum quod ad dolorem, verumetiam quod ad libidinem pertinet, in corpore alieno perpetrari potest, quicq̃d tale perpetratum fuerit, & si retentam constantissimo animo pudicitiam non excutit, pudorē tamen incutit,ne credatur factum cum mentis etiam voluntate, quod fieri fortasse sine carnis aliqua voluptate non potuit. Ac per hoc & quæ se occiderunt, ne quicquam
huius-

huiusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nolit ignosci? Et quæ se occidere noluerunt, ne suo facinore alienum flagitium deuitarent, quisquis eis hoc crimini dederit, ipse crimine insipientiæ non carebit.

C

De morte voluntaria ob metum pœnæ siue dedecoris. Caput. XVII.

23. q. 5 c. si non licet.

NAm vtiq; si non licet priuata potestate alicui hominē occidere uel nocentē, cuius occidēdi licentiā lex nulla concedit, pfecto et q seipsum occidit, homicida est. Et tanto fit nocentior cū se occiderit, quanto innocentior in ea causa fuit, qua se occidendū putauit. Nā si Iudę factū merito detestamur, eumq; veritas iudicat, cum se laqueo suspendit, sceleratę illius traditionis auxisse potius q̄ expiasse cōmissum: quoniam Dei misericordiam desperando exitiabiliter pęnitens, nullū sibi salubris pęnitentiæ locum reliquit: quāto magis a sua nece se abstinere debet, qui tali supplicio, quid in se puniat non habet? Iudas enim cum se occidit, sceleratum hominem occidit, & tamen non solū Christi, verum etiam suæ mortis reus, finiuit hanc vitam, quia licet propter suum scelus, alio scelere suo occisus est. (Mat. 27.) D

De aliena violētiarū libidine, q̄ in oppresso corpore mens inuita perpetit. Ca. XVIII.

32. q. 5 c. Ita ne.

CVr aūt homo q mali nihil fecit, sibi malefaciat, & seipsum interficiēdo hominem interficiat innocentem, ne aliū patiatur nocentē: atq; in se perpetret peccatum propriū, ne in eo perpetrem alienū? At enim, ne vel aliena polluat libido metuitur. Nō polluet, si aliena erit. Si autē polluet, aliena non erit. Sed cū pudicitia uirtus si animi, comitēque habebat fortitudinem, qua potius quęlibet mala tolerare quā malo consentire decernat. Nullus autē magnanimus & pudicus in potestate habebat quid de sua carne fiat, E sed tantum quid annuat mente, vel renuat. Quis tandem sana mente putauerit se perdere pudicitiā, si forte in apprehensa & oppressa carne sua exerceatur & expleatur libido non sua? Si enim hoc modo pudicitia perit, profecto pudicitia virtus animi nō erit: nec pertinebit ad ea bona, q bus bene viuitur, sed in bonis corporis numerabitur. qualia sunt, vires, pulchritudo, sana integraque valetudo, ac si quid huiuscemodi est: quæ bona, etiam si minuantur, bonam iustamq; vitam omnino non minuunt. Quod si tale aliquid est pudicitia, ut quid pro illa ne amittatur, etiam cum periculo corporis laboratur? Si autem animi bonum est, etiam oppresso corpore non amittitur. Quinetiam sanctæ continentiæ bonum est, cum immunditiæ carnalium concupiscentiarū non cedit, & ipsum corpus sanctificat: & ideo cum eis non cedere inconcussa intentione persistit, nec de ipso corpore perit *castitas, q a eo sanctè utendi perseuerat uoluntas, & quantum in ipso est etiam facultas. (*a.l. Sanctitas) F Neq; enim eo corpus sanctum est, quòd eius membra sunt integra, aut eo, quòd nullo contrectantur attactu, cum possint diuersis etiam casibus, uulnerata uim perpeti: & medici aliquādo saluti opitulantes, hæc ibi faciūt, quæ horret aspectus. Obstetrix uirginis cuiusdam integritatem manu uelut explorans, siue maleuolentia, siue inscientia, siue casu dum inspicit, perdidit. Non opinor quenquā tam stulte sapere, ut huic periisse aliquid existimet, etiam de ipsius corporis sanctitate, quāuis, mēbri illius integritate iam perdita. (32. q. 5 c. Ita ne.) Quo circa proposito animi permanente, per quod etiam corpus sanctificari meruit, nec ipsi corpori aufert sanctitatem violētia libidinis alienæ, quam seruat perseuerantia continentiæ suæ. An vero si aliqua fœmina mente corrupta, violatoq; proposito, quod Deo vouerat, pergat uitianda ad deceptorem suum, adhuc eā pergentem sanctam vel corpore dicimus, ea sanctitate animi per quam corpus sanctificabatur amissa atque destructa? Absit hic error. Et hinc potius admoneamur, ita non amitti corporis sanctitatem manente animi sanctitate G etiam corpore oppresso, sicut amittitur corporis sanctitas uiolata animi sanctitate, etiam corpore intacto. Quam ob rem quia non habet, quod in se morte spontanea puniat fœmina, sine ulla cōsensione sua uiolenter oppressa, & alieno compressa peccato: quanto minus, antequam hoc fiat, ne admittatur homicidium certum, cum ipsum flagitium quanuis alienum adhuc pendet incertum? An forte huic perspicuæ rationi, qua dicimus corpore oppresso, ne

qua-

quaquam proposito castitatis vlla in malum consensione mutato, illius tantum esse flagitium qui opprimens concubuerit, nō illius quæ oppressa concumbenti nulla voluntate cōsenserit, contradicere audebunt hi contra
I quos feminarum Christianarum in captiuitate oppressarum, non tantum mentes, verū etiam corpora sancta defendimus?

De Lucretia quę se ob illatum sibi stuprum peremit. Caput. XIX.

3.2. q.5 c.Lia ne LVcretiam certe matronam nobilem veteremq; Romanam, pudicitiæ magnis efferunt laudibus. Huius corpore cùm violēter oppresso, Tarquinii regis filius libidinose potitus esset, illa scelus improbissimi iuuenis marito Collatino, & ꝓpinquo Bruto, viris clarissimis & fortissimis indicauit, eosque ad vindictā constrinxit. Deinde fędi in se commissi sceleris ęgra atq; impatiēs se peremit. Quid dicemus? Adultera hęc, an casta iudicāda est? Quis in hac cōtrouersia laborādū putauerit? Egregie quidam ex hoc veraciterq; declamās ait, Mirabile dictu, Duo fuerunt, & adulterium vnus admisit. Splendide
K atq; verissime. Intuens enim in duorum corporum comistione, vnius inquinatissimam cupiditatem, alterius castissimam voluntatem: & non quid coniunctione membrorū, sed quid animorum diuersitate ageretur, attendens, Duo, inquit, fuerūt, & adulterium vnus admisit. Sed quid est hoc, quod in eam grauius vindicatur, quæ adulterium non admisit? Ille patria etiam cum patre pulsus est hæc summo est mactata supplicio. Si nō est illa impudicitia, qua inuita cōprimitur, non est hęc iustitia, qua casta punitur. Vos appello leges iudicesq; Romani. Nempe post patrata facinora, nec quenquā scelestū indēnatum impune voluistis occidi. Si ergo ad vestrū iudiciū quisquam deferret hoc crimē vobisq; probaretur, non solū indemnatam, verum etiam castam & innocentem interfectam esse mulierem: nònne eū qui id fecisset seueritate congrua plecteretis? Hoc fecit illa Lucretia, illa sic prædicata Lucretia: innocentem, castam, vim perpessam Lucretiam Lucretia insuper interemit. Proferte sententiam. Quod si propterea non potestis, quia non astat, quam punire possitis, cur interfectricem innocentis & castæ tanta prędicatione laudatis? Quam certe apud infernos iudices, etiam tales, quales Poetarum vestrorum carminibus cantitantur, nulla ratione defenditis, constitutam scilicet inter illos, Aene. 6

Qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemq; perosi,
Proiecere animas. quibus ad suprema redire:
Fata obstant, tristiq; palus innabilis vnda,
Alligat.

An forte ideo ibi non est, L quia non insontem, sed male sibi consciam se peremit? ter. pa:in am abilis unde. Quid si enim quod ipse tantum modo nosse poterat, quanuis iuueni violenter irruenti, etiam sua libidine illecta consensit? Idq; in se puniēs ita doluit, vt morte putaret expiandum? quanquam ne sic quidē occidere se debuit, si fructuosā posset apud deos falsos agere pęnitentiā. Veruntamen si forte ita est, falsumq; est illud, quod duo fuerunt, & adulterium vnus admisit, sed potius ambo adulteriū cōmiserunt: vnus manifesta inuasione, altera latente consensione non se occidit insontem, & ideo potest a literatis eius defensoribus dici non esse apud inferos inter illos qui sibi lethum insontes peperere manu: Sed ita hæc causa ex vtroque latere coarctatū, vt si extenuatur homicidium, adulterium confirmetur: si pugnatur adulteriū, homicidium cumuletur. Nec omnino inuenitur exitus vbi dicitur. Si adultera, cur laudata? si pudica, cur occisa? M Nobis tñ in hoc tam nobilis fœminæ huius exemplo, ad istos refutandos, qui Christianis fœminis in captiuitate compressis, alieni ab omni cogitatione sanctitatis insultant: sufficit quod in præclaris eius laudibus dictum est: Duo fuerunt, & adulterium vnus admisit. Talis enim ab eis Lucretia magis credita est, quæ se nullo adulterino potuerit maculare consensu. Quod ergo seipsam quoniam adulteriū pertulit, etiam non adultera occidit, non est pudicitię charitas, sed pudoris infirmitas. Puduit enim eam turpitudinis alienæ in se cōmissæ, etiam si non secū: & Romana mulier laudis auida nimium verita est, ne putaretur quod uiolenter est passa cum uiueret, libenter passa, si uiueret. Vnde ad oculos hominū mentis suæ testem illam pœnam adhibendam putauit, quibus conscientiam demonstrare non potuit. Sociā quippe facti se cre

di

di erubuit, si quod alius in ea fecerat turpiter, ferret ipsa patienter. Non hoc fœminæ Christianę fecerunt, quæ passæ similia viuūt. Tn̄ nec in se vltæ sunt crimē alienum, ne aliorum sceleribus adderent sua: si qm̄ hostes in eis concupiscendo stupra cōmiserant, ille in seipsis homicidia erubescēdo cōmitterent. Habēt quippe intus gloriā castitatis, testimonium conscientiæ, habēt autem coram oculis Dei sui, nec requirunt amplius vbi quid rectè faciāt non amplius habent, ne deuient
A ab authoritate legis diuinæ, cum male deuitant offensionem suspitionis humanæ.

Nullam esse authoritatem, quæ Christianis in qualibet causa ius voluntariæ necis attribuat. Cap. XX.

NEque enim frustra in sanctis canonicis libris nusquam nobis diuinitus præceptum permissumue reperiri potest, ut vel ipsius adipiscentiæ immortalitatis, vel vllius carēdi cauendiuè mali causa, nobismetipsis necem inferamus. Nam & prohibitos nos
Exo.20 esse intelligendum est, vbi lex ait, Non occides: pręsertim quia non addidit, proximum tuum: sicut falsum testimonium cum vetaret. Falsum inquit, testimonium non dices aduersus proximum tuum. Nec ideo tamen
Ibidem. si aduersus seipsum quisquam falsum testimonium dixerit, ab hoc crimine se putauerit alienū: quoniam regulam diligendi proximū a semetipso dilector accepit, quando quidē scriptum est. Diliges proximum tuū sicut teipsum. Porro si falsi testimonii non minus reus est, qui de seipso falsum fatet, q̃
D si aduersus proximum hoc faceret: cum in eo præcepto, quo falsum testimonium prohibetur aduersus proximum prohibeatur, posśitq; non rectè intelligentibus videri nō posse prohibitum, vt aduersus seipsum* quis-
al.quisq; quam falsus testis asśistat: quāto magis intelligendū est, nō licet homini seipsum occidere, cum in eo quod scriptum est: Non occides: nihilo deinde addito, nullus nullui nec ipse vtique cui præcipit, intelligitur exceptus? Vnde quidā hoc præceptū, ēt in bestias ac pecora conant extendere, ut ex hoc nullum etiam eorum liceat occidere. Cur non ergo & herbas & quicquid humo radicitus aliter ac figit? Nā & hoc genus rerum quanuis non sentiat, dr̄ tn̄ viuere: ac per hoc pōt & mori: proinde ēt cū vis adhibet, occidi. Vnde & apostolus cū de huiuscemodi seminibus loqueretur: Tu, inquit, qđ seminas nō viuificat, nisi prius moriatur. Et in Psal. scriptū est, Occidit vites eorū in grādine. Nūqd 1.Co.15
igit ob hoc cū audimus, Nō occides: virgultum vellere nefas dicimus, & Manichæorum errori insanisśime acqescimus? His igitur deliramentis remotis, cū legimus, Nō occides: E
si ꝓpterea non accipimus hoc dictū esse de frutetis quia nullus est eis sensus, nec de animantib. irrationalibus, volatilibus, natatilibus, ambulātibus, reptilibus: qa nulla nobis ratione sociant, quam non eis datum est nobiscū habere cōmunem: vnde iustisśima ordinatione creatoris, & vita, & mors eorum nostris vsibus subdit restat ergo vt de hominibus intelligamus, qđ dictum est, Nō occides, nō alterum ergo, nec te. Neq; enim qui se occidit, aliud quam hominem occidit. Psal. 77 Exo.20

De interfectionibus hominū quę ab homicidii crimine excipiuntur. Cap XXI.

QVasdam verò exceptiones eadem ipsa diuina fecit authoritas, vt liceat hominē occidi. Sed his exceptis, quos 23.q.5
Deus occidi iubet, siue data lege, siue ad ꝑsonā ꝓ tpe expressa iusśione. Nō aūt ipse occidit, qui ministeriū debet iubēti,* sicut adminiculū gladius est vtēti. Et iō nequaquā contra hoc ꝑceptum secerūt, quo dictum, est Nō occides: q Deo authore bella gesserunt, aut personam gerentes publicæ potestatis ſm eius leges, hoc est iustisśimę rationis* Imperium, sceleratos morte punierunt. Et Abraham non solū non est culpatus crudelitatis crimine verum etiā laudatus est nomine pietatis, quod voluit filium nequaquā scelerate, sed obedienter occidere. Et merito quæritur, vtrum pro iussu Dei sit habendū quod Iepte filiā quę patri occurrit, occidit, cum se immolaturum Deo id uouisset, quod ei redeūti de pręlio victori primitus occurrisset. Nec Sāpson aliter excusatur, quòd seipsum cum hostibus ruina domus oppresśit: nisi quia spiritus latenter hoc iusserat, qui, per illum miracula faciebat. His igitur, exceptis, quos vel lex iusta generaliter vel ipse fons iustitię deus specialiter occidi iubet, qsquis c.si non licet. Exo. 20 al.vtētis. F al. Imperio: Abrahā. Iepte Iudi. 11 Sampson Ibi. 16

homi-

hominem vel seipsum, vel quemlibet occiderit, homicidij crimine innectitur.

Quod nunquàm posſit mors voluntaria ad magnitudinem animi pertinere. Caput. XXII.

ET quicunq; hoc in seipsis perpetrauerunt, animi magnitudine fortasse mirandi, non sapientiæ sanitate laudandi sunt. Quã quam si rationem diligẽtius cõsulas, nec ipsa quidem animi magnitudo rectè nominatē vbi quisq; non valendo tolerare, vel quęcũque aspera, vel aliena peccata, seipse interemerit. Magis enim mens infirma deprehenditur, quæ ferre non potest, vel duram sui corporis seruitutem, vel stultam vulgi opinionem. Maiorq; animus merito dicendus est, qui vitam ærumnosam magis potest ferre, quam fugere: & humanum iudicium maximeque vulgare, quod plerunq; caligine erroris inuoluitur, præ conscientiæ luce ac puritate contemnere. Quam ob rem si magno animo fieri putandum est, cum sibi homo ingerit mortem, ille potius Cleombrotus: in hac animi magnitudine reperitur: quem ferũt lecto Platonis libro, vbi de immortalitate animæ disputauit, se pręcipitem dedisse de muro, atque ita ex hac vita migrasse ad eam, quam credidit esse meliorem. Nihil enim vrgebat aut calamitatis, aut criminis seu verum, seu falsum, qđ non valendo ferre se auferret, sed ad capessendam mortem, atque ad huius vitæ suauia vincula rumpenda sola af fuit animi magnitudo. Quod tamen magnè potius factum esse, quã bene, testis ei potuit esse Plato ipse, quem legerat: qui profecto id præcipuè potisſimumque fecisset, vel etiam fieri præcepisset, nisi ea mente, qua immortalitatem animæ vidit nequaquam faciendum, quin etiam prohibendum esse iudicasset.

Cleombrotus

H

Quale exemplum sit Catonis, qui victoriam Cæsaris non ferens, se interemit. Cap. XXIII.

AT enim multi se interemerunt, ne in manus hostium peruenirent. Non modo quærimus, vtrum sit factum, sed vtrum fuerit faciendum. Sana quippe ratio etiam exemplis anteponenda est, cui quidem & exempla concordant: sed illa quæ tanto digniora sunt imitatione, quanto excellentiora pietate. Non fecerunt Patriarchæ, non prophetæ, non Apostoli: qa ipse dominus Christus quando eos si persecutionem paterentur fugere ad monuit de ciuitate in ciuitatẽ, potuit admonere, vt sibi manus inferrent, ne in manus persequentium peruenirent: Porrò si hoc ille nõ iusſit, aut monuit, vt hoc modo sui ex hac vita migrarent, quibus migrantibus mansiones æternas se pręparaturum esse promisit, quælibet exẽpla opponãt gentes, quæ ignorant deum, manifectum est hoc nõ licere colentibus vnum verum Deũ. Sed tamen illi etiam præter Lucretiam, de qua supra satis quod videbatur diximus nõ facile reperiunt de cuius authoritate pręscribant, nisi illum Catonem, qui se Vticæ occidit: non quia solus id fecit, sed quia vir doctus & probus habebatur, ut merito putetur recte etiam fieri potuisse uel posse quod fecit. De cuius facto quid potisſimum dicam, nisi quod amici eius etiam docti quidam viri, qui hoc fieri prudentius dissuadebant imbecillioris quam fortioris animi facinus esse censuerunt: quo demonstraretur non honestas turpia præcauens, sed infirmitas aduersa non sustinens? Hoc & ipse Cato in suo Charisſimo filio indicauit. Nam si turpe erat sub victoria Cæsaris viuere, cur author huius turpitudinis pater filio fuit, quem de Cæsaris benignitate omnia sperare præcepit? Cur non & illum secum coegit ad mortem? Nam si eum filium qui contra imperium in hostem pugnauerat etiam uictorem, laudabiliter Torquatus occidit, cur victus victo filio pepercit Cato, qui non pepercit sibi? An turpius erat contra imperium esse victorem, quam contra decus ferre uictorem? Nullo modo igitur Cato turpe esse iudicauit sub victore Cęsare viuere, alioquin ab hac turpitudine paterno ferro filiũ liberaret. Quid est ergo, nisi quod filium quantum, amauit, cui parci a Cæsare & sperauit & voluit, tantum gloriæ ipsius Cęsaris, ne ab illo etiam sibi parceretur, ut ipse Cęsar dixisse fertur, inuidit: aut vt aliquid nos mitius dicamus, erubuit?

Ratio exẽplis anteponenda.

K *Mat. 1*

Ioan. 1

Rom. 1

Cato Vticensis

Torquatus.

L

Quod

Quod in ea virtute, qua Regulus Catone prę stantior fuit, multo magis emineant Christiani. Cap. XXIIII.

NOlunt autē isti contra quos agimus, vt sanctum virum Iob, qui tam horrenda mala in sua carne perpeti maluit, quam illata sibi morte omnibus carere cruciatibus: vel alios sanctos ex nostris literis summa ex authoritate celsissimis fideq; dignissimis, q̄ ca-
C ptiuitatem dominationemq; hostium ferre quam sibi necem inferre maluerunt Catoni præferamus: sed ex literis eorum, eidem illi Marco Catoni Marcum Regulum præferamus. Cato enim nunquam Cęsarem vicerat, cui victus dedignatus est subijci, & ne subijceretur à seipso elegit occidi. Regulus autē Pęnos iam vicerat imperioq; Romano Romanus Imperator non ex ciuibus dolendā, sed ex hostibus laudandam victoriam reportauerat, ab eis tamen post ea victus, maluit eos ferre seruiendo, quam eis se auferre moriendo. Proinde seruauit & sub Charthaginensiū dominatione patiētiam, & in Romanorum dilectione constantiam: nec victum auferens corpus ab hostibus; nec inuictum animū à ciuibus. Nec quod se occidere noluit vitæ huius amore fecit. Hoc probauit, cū causa promissi Iurisq; iurādi ad eosdem hostes, quos grauius in Senatu verbis, quam in bello armis offenderat, sine vlla dubitatione remeauit. Tantus itaq; vitæ huius contemptor, cū sęuientibus hostibus per quaslibet pęnas eā finire, quā se ipse perimere maluit magnū scelus esse si se homo interimat proculdubio iudicauit. Inter omnes suos laudabiles & virtutū insignibus illustres viros nō proferunt Romani meliorem, quē neq; felicitas corruperit, nam in tanta victoria pau-
D perrimus permansit: nec infelicitas fregerit, nam ad tāta exitia reuertit intrepidus. Porro si fortissimi & pręclarissimi viri terrenæ patriæ defensores, deorumq; licet falsorū, non tñ fallaces cultores, sed veracissimi etiā iuratores hostes victos more ac iure belli ferire potuerunt, hi ab hostibus victi seipsos ferire noluerunt: & cū mortē minime formidarēt, victores tñ Dominos ferre, quā eā sibi inferre maluerunt: quanto magis Christiani verū Deum colētes, & supernę patriæ suspirantes ab hoc facinore temperabunt si eos diuina dispositio vel probandos vel emendos ad tēpus hostibus subiugauerit, quos in illa humilitate non deserit, qui propter eos tam humiliter venit altissimus: præsertim quos nullius militaris potestatis, vel talis malitiæ iura cō stringunt, ipsum hostem ferire superatum?

Quod peccatum non per peccatum debeat declinari. Cap. XXV.

QVis ergo tam malus error obrepit, vt homo se occidat, vel quia in eum pec- E
cauit, vel ne in eum peccet inimicus, cū vel peccatorem, vel peccaturū ipsum occidere non audeat inimicū? At enim timendum est & cauendum, ne libidini hostili subditum corporis illecebrosissima voluptate animū alliciat cōsentire peccato. Proinde, inquiūt, nō iam propter alienū, sed propter suū peccatum, antequam hoc quisq; cōmitat, se debet occidere. Nullo modo quidē hoc faciet animus, vt consentiat libidini carnis suæ aliena libidine * concitatæ, qui Deo potius eius- Al. l. concitante.
que sapientię quam * corporis concupiscentiæ subiectus est. Veruntamen si detestabile Al. l. Corpori concupiscentiæ.
facinus & dānabile scelus est etiam, seipsum hominem occidere, sicut veritas manifesta proclamat, quis ita desipiat, vt dicat, iā nūc peccemus ne postea forte peccemus: iā nūc perpetremus homicidiū, ne forte postea incidamus in adulterium? Nōne si tantum dominatur iniquitas, vt non innocentia, sed potius peccata eligātur, satius est incertum de futuro adulterium, quā certū de pręsenti homicidium? Nonne satius est flagitiū committere, quod pęnitendo sanetur, quam tale facinus vbi locus salubris pęnitentiæ nō relin-
quitur? Hæc dixi propter eos vel eas, quæ nō F
alieni, sed proprij peccati deuitandi causa, ne sub alterius libidine ēt excitatę suę forte consentiant, vim sibi qua moriantur inferendam putant absit à mente Christiana, quę in Deo suo fidit, in eoque spe posita, eius adiutorio nititur: absit, inquā, vt mens talia quibuslibet carnis voluptatibus ad consensum turpitudinis cedat. Quod si illa cōcupiscētialis inobedientia, quę adhuc in membris moribūdis habitat, pręter nostræ voluptatis legem quasi lege sua mouetur: quanto magis absq; culpa est in corpore non consentientis, si absq; culpa est in corpore dormientis?

De his quæ fieri non licet, cum à sanctis facta noscuntur, qua ratione facta credenda sint. Cap. XXVI.

** Al. l. Pelagia, cũ suis apud Ambrosiũ. lib. 3. Sophronia lib 8. hiso. eccl.*

SEd quædam, * inquiunt, sanctæ feminæ tempore persecutionis, vt insectatores suæ pudicitię deuitarent, in rapturũ atq; necaturũ se flumen proiecerũt: eoq; modo defunctę sunt, earumq; martyria in catholica Ecclesia veneratione celeberrima frequentã tur. De his nihil temere audeo iudicare. Vtrũ enim Ecclesiæ aliquibus fide dignis testificationibus, vt earum memoriam sic honoret, diuina persuaserit authoritas, nescio, & fieri pôt, vt ita sit. Quid si enim hoc fecerunt non humanitus deceptę, sed diuinitus iussæ nec errantes, sed obedientes: sicut de Sampsone aliud nobis fas non est credere? Cũ aũt Deus iubet, seq; iubere sine vllis ambagibus intimat, quis obedientiã in crimen vocet? quis obsequiũ pietatis accuset? Sed non ideo sine scelere facit, quisquis Deo immolare filium decreuerit quia hoc Abraham etiam laudabiliter fecit. Nam & miles cũ obediens potestati, sub qua * legitime cõstitutus est, hominẽ occidit, nulla ciuitatis suę lege reus est homicidij: imo nisi fecerit reus est imperij deserti atq; contempti. Quod si sua sponte atq; authoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque punitus si fecerit iniussus, inde punietur nisi fecerit iussus. Qđ si ita est iubente Imperatore, quanto magis iubente creatore? Qui ergo audit, non licere se occidere, faciat si iussit, cuius nõ licet iussa contemnere. Tantũmodo videat, vtrũ diuina iussio nullo nutet incerto. Nos per autem conscientiam cõuenimus, occultorũ nobis iudiciũ non vsurpamus. Nemo scit q̃d agat in homine, nisi spũs hominis qui in ipso est. Hoc dicimus, hoc asserimus, hoc modis omnibus approbamus, neminẽ spontaneã mortẽ sibi inferre debere, velut fugiendo molestias tẽporales, ne incidat in perpetuas. Neminẽ propter aliena peccata, ne hoc ipso incipiat habere grauissimum proprium, quẽ nõ polluebat alienum: neminẽ propter sua peccata præterita, propter quę magis hac vita opus est, vt possint pęnitendo sanari. Neminem velut desiderio vitæ melioris, quæ post mortem speratur, quia reos suæ mortis, melior post mortem vita non suscipit.

H — Al. l. Peculiaris vocatio. Iud. 16. — Gen. 22. & 23. q. 5. c. Miles. — al. l. legib. — 1. Cor. 3. 23. q. 5. c. Si non licet. — Al. l. Epilogat dicta superius. — I

An propter declinationem peccati mors spontanea appetenda sit. Cap. XXVII.

REstat vna causa de qua dicere cœperam, qua vtile putatur, vt se * quisquã occidat scilicetne in peccatum irruat, vel blandiente voluptate, vel dolore sæuiente. Quam causam si voluerimus admittere, eo vsque progressa perueniet, vt hortandi sint homines, tunc se potius interimere, cum lauacro sanctę regenerationis abluti, vniuersorum remissionem acceperint peccatorum. Tunc enim tempus est cauendi omnia futura peccata, cum omnia sunt deleta præterita. Quod si morte spontanea recte fit, cur non tunc potissimum fit? Cur baptizatus sibi quisque parcit? Cur liberatum caput tot rursus vitæ huius periculis inserit, cũ sit facillimæ potestatis illata sibi nece omnia deuitare, scriptumq; sit, Qui amat periculum, incidit in illud? Cur ergo amantur tot & tanta pericula, vel certe etiam si non amantur, suscipiuntur? Cur manet in hac vita cui abscedere licitum est? An vero tam infusa peruersitas cor euertit, & à consideratione veritatis auertit: vt si se quisquam interimere debeat, ne vnius captiuantis dominatu corruat in peccatum, viuendum sibi existimet, vt ipsum deserat mundũ per omnes horas tentationibus plenum, & talibus qualibus sub vno Domino formidatur, & innumerabilibus cęteris, sine quibus hæc vita non ducitur? Quid igitur causæ est, cur eis exhortationibus tempora consumamus: quibus baptizatos alloquendo studeamus accendere, siue ad virginalem integritatem, siue ad continentiam vidualem, siue ad ipsam thori cõiugalis fidem, cum habeamus meliora, & ab omnibus peccãdi periculis remota compendia: vt quibuscunq; post remissionem recentissimam peccatorum, ad arripiendam mortem sibique ingerendam persuadere potuerimus, eos ad Dominum saniores purioresque mittimus? Porro si quisquis hoc aggrediendum atq; persuadendum putat, non dico desipit, sed insanit. Qua tandem fronte homini dicit: Interfice te, ne paruis tuis peccatis adijcias grauius, dum viuis sub Domino barbaris moribus impudico, qui non potest nisi sceleratissime dicere, Interfice te, peccatis tuis omnib. absolutis, ne rursus talia

al. l. quisque. — K — Eccle. — Al. l. quisque. — L

lia

lia vel etiam peiora committas, dum viuis in mundo tot impuris voluptatibus illecebroso, tot nephandis crudelitatibus furioso, tot erroribus & terroribus inimico? Hoc quia nephas est dicere, nephas est profecto se occidere. Nam si hoc sponte faciendi vlla causa iusta esse posset, proculdubio iustior quã ista nõ esset. Quia vero nec ista est, ergo nulla est. Non itaque omnibus vobis, ô fideles
M Christi, sit tędio vita vestra, si ludibrio fuit hostibus castitas vestra. Habetis magnam veramq; consolationem, si fidam conscientiã retinetis, non vos consensisse peccatis eorũ, qui in vos peccare permisi sunt.

Quo iudicio Dei in corpora continentium libido hostilis peccare permissa sit. Cap. XXVIII.

QVod si forte cur permisi sint quæritis, alta quidem est prouidentia creatoris mundi atq; rectoris, & inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Verumtamen interrogate fideliter animas vestras, ne forte de isto integritatis & continẽtiæ vel pudicitiæ bono, vos inflatius extulistis, & humanis laudibus delectatæ in hoc ẽt aliquibus inuidistis? Non accuso quod nescio, nec audio quod vobis interrogata corda vestra respondent. Tamen si ita esse respõderint, nolite mirari hoc vos amisisse vnde hominibus placere gestijstis: illud vobis remansisse, quod ostendi hominibus non potest. Si peccantibus non consensistis, diuinæ gratiæ, ne amitteretur, diuinum accesit auxilium: humanæ gloriæ, ne amaretur humanum succesit opprobrium. In vtroque consolamini pusillanimes: illinc probatæ, hinc
A castigatæ: illinc iustificatæ, hinc emendatæ. Quarum vero corda interrogata respõdent, nunquam se de bono virginitatis vel viduitatis vel coniugalis pudicitiæ superbisse, sed humilibus consentiendo, de dono Dei cum tremore exultasse, nec inuidisse cuiquam paris excellentiam sanctitatis & castitatis: sed humana laude postposita, quæ tanto maior deferri solet, quanto est bonum rarius, quod exigit laudem, optasse potius, vt earum amplior numerus esset, quam vt ipsę in paucitate amplius eminerent. Nec istę quidem, quæ tales sunt, si earum quoque aliquas Barbarica libido cõpresit, permissum hoc esse causentur: nec ideo credant Deum ista negligere, quia permittit quod nemo impune committit. Quædam.n. veluti pondera malarum cupiditatum, & per occultum præsens diuinum iudicium relaxantur, & quædam manifesto vltimo reseruantur. Fortasis aũt istæ, quæ bene sibi sunt consciæ, non se ex isto castitatis bono cor inflatum extulisse, & tamen vim hostilem in carne perpessæ sunt, habebant aliquid latentis infirmitatis, quo B
posset in superbiæ fastum, si hanc humilitatem in vastatione illa euasissent extolli. Sicut ergo quidã morte rapti sunt, ne malitia mu- Sap. 4.
taret intellectum eorũ, ita quiddam ab istis vi raptum est, ne prosperitas mutaret modestiam earum. Vtrisque igitur quæ de carne sua, ꝙ turpem nullius essent perpessæ contactum, uel iam superbiebant, uel superbire, si nec hostium uiolentia contrectatæ essent, forsitan poterant: non ablata est castitas, sed humilitas persuasa. Illarum tumori occursum est immanẽti, istarum occursum est imminenti. Quanquam & illud non sit tacendum, ꝙ quibusdam quæ ista perpessæ sunt, potuit uideri continentiæ bonum in bonis corporalibus deputandum: & tunc manere, si nullius libidine corpus attrectaretur: non autem esse positum in solo adiuto diuinitus robore uoluntatis, ut sit sanctum & corpus & spiritus: nec tale bonum esse, ꝙ inuito animo non posit auferri. Qui error eis fortasse sublatus est. Cũ enim cogitant qua conscientia Deo seruierint, & fide inconcussa non de illo sentiunt, quod ita sibi seruientes, eumq; ita inuocantes deserere ullo modo potuerit, quantumq; illi castitas placeat, dubitare non possunt, uident esse consequens, nequaquam illum fuisse permissurum, ut hæc acciderent C
sanctis suis, si eo modo perire posset sanctitas, quam contulit & diligit in eis.

Quid familia Christi rñdere debeat infidelibus cum exprobrãt, ꝙ eã in furore hostiũ non liberauit Christus. Cap. XXIX.

HAbet itaque omnis familia summi & ueri Dei consolationem suam, non fallacem, nec in spe rerum nutantium, uel labentium constitutam, uitam, que etiam ipsam temporalem minime pœ-

nitendam, in qua eruditur ad æternam: bonisq; terrenis tãquã peregrina vtitur, nec capitur: malis aũt aut probatur, aut emẽdatur. Illi vero qui probitati eius insultant, eiq; dicunt, cum forte in aliqua tẽporalia mala deuenerit, vbi est Deus tuus? Ipsi dicãt, Vbi sint dij eorum, cum talia patiuntur: pro quibus euitandis eos vel colunt, vel colendos esse contendunt. Nã ista rñdet, Deus meus vbiq; præsens est, vbiq; totus, nusquã inclusus: qui possit adesse secretus, abesse non motus. Ille cum me aduersis rebus exagitat, aut merita examinat, aut peccata castigat, mercedemq; mihi æternam pro toleratis pie malis temporalibus seruat. Vos aũt qui estis, cum quibus loqui dignum sit saltem de dijs vestris, quanto minus de Deo meo, qui terribilis est super omnes Deos: quoniam omnes dij gentiũ dęmonia, dominus autem cęlos fecit? *Psal. 95.*

Quod pudendis prosperitatibus affluere velint, qui de Christianis temporibus conqueruntur. Cap. XXX.

SI Nasica ille Scipio vester quondã Pontifex viueret, quem sub terrore belli Punici in suscipiendis Phrygijs sacris, cum vir optimus q̃reretur, vniuersus senatus elegit, cuius os fortasse non auderetis aspicere, ipse vos ab hac impudentia cohiberet. Cur enim afflicti rebus aduersis de temporibus querimini Christianis, nisi quia vestram luxuriam cupitis habere securam, & perditissimis moribus remota omni molestiarum asperitate diffluere? Neque.n. propterea cupitis habere pacem, & omni genere copiarum abundare, vt his bonis honeste vtamini, hoc est, modeste, sobrie, temperanter, pie, sed vt infinita varietas voluptatum insanis effusionibus exquiratur: secundisq; ea mala oriantur in moribus, quæ sæuientibus peiora sint hostibus. At ille Scipio Pontifex maximus vester, ille iudicio totius senatus vir optimus, istam vobis metuens calamitatem, nolebat æmulam tunc imperij Romani Carthaginem dirui, & decernenti vt dirueretur contradicebat Catoni, timens infirmis animis hostium securitatem: & tanquam pupillis ciuibus idoneum tutorem, necessarium videns esse terrorem. Nec eum sententia fefellit, re ipsa probatum est, quam verum diceret. Deleta quippe Carthagine magno scilicet terrore Romanę reipublicæ depulso & extincto, tanta de rebus prosperis orta mala cõtinuo subsecuta sunt, vt corrupta disruptaq; concordia, prius sæuis cruentisq; seditionibus, deinde mox malarum connexione causarum, bellis etiam ciuilibus tantæ strages ædererentur, tantus sanguis effunderetur, tanta cupiditate proscriptionũ ac rapinarum ferueret immanitas, vt Romani illi qui vita integriore mala metuebant ab hostibus, perdita integritate vitæ crudeliora paterentur à ciuibus: eaque ipsa libido dominandi, quæ inter alia vitia generis humani immoderatior inerat vniuerso populo Romano posteaquam in paucis potentioribus vicit, obtritos, fatigatosq; cęteros etiam iugo seruitutis oppressit.

Quibus vitiorum gradibus aucta sit in Romanis cupido regnandi. Cap. XXXI.

NAm quando illa quiesceret in superbissimis mentibus donec continuatis honoribus ad potestatem regiam perueniret? Honorum porro continuandorum facultas non esset, nisi ambitio præualeret. Minime autem præualeret ambitio, nisi in populo auaritia luxuriaq; corrupto. Auarus vero luxuriosusq; secundis rebus effectus est, quas Nasica ille prouidentissimè cauendas esse cẽsebat, quãdo ciuitatem hostium maximam, fortissimam, opulentissimamq; nolebat auferri: vt timore libido premeretur: libido pressa non luxuriaretur, luxuriaq; cohibita, nec auaritia grassaretur. Quibus vitijs obseratis, ciuitati virtus floreret & cresceret, eiq; virtuti libertas congrua permaneret. Hinc etiã erat, & ex hac prouidentissima patriæ charitate veniebat, quod idem ipse vester Pontifex maximus à senatu temporis illius, quod sæpe dicendũ est electus, sine vlla sententiarũ discrepantia vir optimus caueam theatri senatum construere molientem, ab hac dispositione & cupiditate compescuit: persuasitq; oratione grauissima, ne Græcam luxuriam virilibus patriæ moribus paterentur obrepere, & ad virtutẽ labefactandã eneruandamq; Romanam peregrinæ consentire nequitiæ: tantumque authoritate valuit, vt eius verbis cõmota senatoria prouidentia: etiã subsellia quibus ad horam congestis in ludorum spe-

Al.l. Ambitio. Auaritia Luxuria.

ctaculo

ctaculo iam vti ciuitas cœperat, deinceps ꝓhiberet apponi. Quanto studio iste ab vrbe Roma ludos ipsos scenicos abstulisset, si authoritati eorum, quos Deos putabat, resistere auderet, quos esse noxios dæmones nõ intelligebat: aut si intelligebat, placandos etiã ipse potius, quã contemnendos Deos existimabat. Nõdũ enim fuerat declarata gentibus superna doctrina quæ fide cor mundans ad cœlestia vel super cœlestia capescenda, humili pietate humanũ mutaret affectum, & à dominatu superborum dæmonum liberaret.

Al. l. Ludi scenici à Nasica abrogati.

De scenicorum institutione ludorum. Cap. XXXII.

VEruntamen scitote qui ista nescitis: & qui vos ista scire dissimulatis, aduertite, qui aduersus liberatorem à talibus dominis liberati murmuratis: ludi scenici, spectacula turpitudinũ, & licentia vanitatum, non hominum vitijs, sed deorum vestrorum iussis Romæ instituti sunt. Tolerabilius diuinos honores deferretis illi Scipioni, q̃
B Deos eiuscemodi coleretis, Neque enim erant illi dij, suo Pontifice meliores. Ecce attendite, si mens tam diu potatis erroribus ebria, vos aliquid sanum considerare permittit? Dij propter sedandam corporum pestilentiam ludos sibi scenicos exhiberi habebant: Pontifex autem vester propter animorum cauendam pestilentiam, ipsam scenam construi prohibebat. Si aliqua luce mentis animam corpori præponitis, eligite quem colatis. Neque enim & illa corporum pestilentia ideo conquieuit, quia populo bellicoso & solis antea ludis circensibus assueto ludorum scenicorum delicata subintrauit insania, sed astutia spirituum nefandorum præuidens, illam pestilentiam iam fine debito cessaturam, aliam longe grauiorem, qua plurimum gaudet, ex hac occasione nõ corporibus, sed moribus curauit immittere, quæ animos miserorum tantis obcæcauit tenebris tanta deformitate fœdauit, vt etiam mũdo quod incredibile forsitan erit, si à nostris posteris audietur, Romana vrbe vastata quos pestilentia ista possedit, atque inde fugientes, Carthaginem peruenire potuerunt, in theatris quotidie certatim pro histrionibus insanirent.

Al. l. Dæmonũ vafrities.

Al. l. Corporũ pestilentiæ animorũ successit.

De vitijs Romanorum quos patriæ non correxit euersio. Cap. XXXIII.

O Mentes amentes, quis est hac tantus nõ error, sed furor, vt exitiũ vestrũ sicut audiuimus plangentibus Orientalibus populis, & maximis ciuitatibus in remotissimis terris, publicũ luctũ mœrorẽq; ducentibus vos theatra quæreretis, intraretis, & multo ĩsaniores q̃ fuerãt antea faceretis? Hãc animorũ labẽ ac pestẽ, hãc probitatis & honestatis E euersionẽ vobis Scipio ille metuebat, qñ construi theatra prohibebat: qñ rebus prosperis vos facile corrumpi, atq; euerti posse cernebat: qñ vos ab hostili terrore securos eẽ nolebat. Neq;.n.cẽsebat ille fœlicẽ esse rẽpublicã, stãtibus mœnibus, ruentibus moribus: sed in vobis plus valuit quod dæmones impij seduxerũt, quã quod homines prouidi præcauerunt. Hinc est quod mala, quæ facitis vobis imputari non vultis: mala vero q̃ patimini, Christianis temporibus imputatis. Neq;.n.in vestra securitate pacatam rempublicam, sed luxuriam quæritis impunitã, qui deprauati rebus prosperis, nec corripi potuistis aduersis. Volebat vos ille Scipio terreri ab hoste, ne in luxuriam flueretis, vos nec contriti ab hoste luxuriam repressistis: perdidistis vtilitatem calamitatis & miserrimi facti estis, & pessimi permansistis. Et tñ ꝙ viuitis Dei est, qui vobis parcendo, admonet, vt corrigamini pœnitẽdo: q̃ vobis etiã ingratis F ꝑstitit, vt vel sub noĩe seruorũ eius, vel in locis martyrũ eius hostiles manus euaderetis.

De clementia Dei quæ vrbis excidium temperauit. Cap. XXXIIII.

ROmulus & Remus Asylũ constituisse perhibentur, quo quisquis confugeret, ab omni noxa liber esset, augere quærentes creandæ multitudinẽ ciuitatis. Mirandum in honorẽ Christi præcessit exẽplũ. hoc constituerunt euersores vrbis, quod constituerãt antea cõditores. Quod aũt magnũ si hoc fecerunt illi, vt ciuiũ suorũ numerus suppleretur, quod fecerunt isti, vt suorum hostium numerositas seruaret? Hæc & talia, si qua vberius & cõmodius potuerit, respondeat inimicis suis redempta familia domini nostri IESV Chri & peregrina ciuitas regis Chri.

De latentibus inter impios ecclesię filijs, & de falsis intra ecclesiam Christianis. Cap. XXXV.

MEminerit sanè in ipsis inimicis suis latere ciues futuros, ne infructuosum vel apud ipsos putet, ꝙ donec perueniat ad H confessos portat infensos: sicut ex illorum numero etiam Dei ciuitas habet secum, quandiu peregrinatur in mundo, cõnexos communione sacramentorum nec secum futuros in æterna sorte sanctorum, qui partim in occulto, partim in aperto sunt. Qui etiã cũ ipsis inimicis aduersus Deũ, cuius sacramentũ gerunt, murmurare nõ dubitant: modo cum illis theatra modo ecclesias nobiscum replentes. De correctione autem quorundam etiã talium multo minus est sperandum, si apud apertissimos aduersarios prędestinati latitãt, adhuc ignoti etiam sibi. Perplexæ quippe sunt istæ duæ ciuitates in hoc seculo inuicéque permixtę, donec vltimo iudicio dirimãtur de quarum exortu & procursu & debitis finibus, quod dicendum arbitror, quantum diuinitus adiuuabor, expediam propter gloriam ciuitatis Dei, quæ alienis a contrario comparatis clarius eminebit.

Al.l. Ciuitates p plexæ.

De quibus causis sequenti disputatione sit differendum. Cap. XXXVI.

SEd adhuc quædam mihi dicenda sunt aduersus eos, qui Romanæ reipublicæ clades in religionem nostram referunt: quia dijs suis sacrificare prohibentur. Commemoranda enim sunt quę & quanta occurrere potuerint: vel satis esse videbuntur mala, quæ illa ciuitas pertulit, vel ad eius imperium pertinentes prouincię, ante quam eorum sacrificia prohibita fuissent: quæ omnia proculdubio nobis tribuerent, si iam vel illis clareret nr̃a religio, vel ita eos à sacris sacrilegis I prohiberet. Deinde monstrandum est, quos eorum mores, & quã ob causam verus Deus ad augendnm imperium adiuuare dignatus est, in cuius potestate sunt regna omnia: quãque nihil eos adiuuerint hi, quos Deos putant: quin potius quantum decipiendo & fallendo nocuerint. Postremo aduersus eos dicetur, qui manifestissimis documentis cõfutati atque conuicti conantur asserere, non propter vitæ præsentis vtilitatem, sed propter eam quę post mortem futura est, colendos esse Deos. Quę, nisi fallor, quęstio multo erit operosior, & * sublimiori disputatione dignior, vt & contra Philosophos in ea disseratur: non quoslibet, sed qui apud illos excellentissima gloria clari sunt, & nobiscum multa sentiunt: scilicet de animæ immortalitate, & quod Deus verus mundum cõdiderit, & de prouidẽtia eius, qua vniuersum quod condidit, regit. K Sed quoniam & ipsi in illis quæ contra nos sentiunt, refellendi sunt deesse huic officio non debemus: vt refutatis impijs cõtradictionibus, pro viribus quas Deus impartiet, asseramus ciuitatẽ Dei, veramq; pietatẽ, & Dej cultũ: in quo vno veraciter sempiterna beatitudo promittitur. Hic itaq; modus sit huius voluminis, vt deinceps disposita ab alio sumamꝰ exordio.

al.l. Subtiliori.

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi ad Marcellinum de Ciuitate Dei.

LIBER SECVNDVS.

De modo qui necessitati disputationis adhibendus est. Cap. Primum.

SI Rationi perspicuæ veritatis infirmus humanę consuetudinis sensus non auderet obsistere, sed doctrinæ salubri languorẽ suum tanquam medicinę subderet, donec diuino adiutorio fide pietatis impetrante sanaretur, non multo sermone opus esset ad conuincendum quẽlibet vanæ opinationis errorem, his qui rectè sentiunt, & sensa verbis sufficientibus explicant. Nunc vero quoniam ille est maior & tetrior insipientiũ morbus animorum, quo irrationabiles motus suos, etiam post rationem plene redditã, L quanta homini ab homine debetur, siue nimia cęcitate, qua nec aperta cernuntur, siue obstinatissima peruicacia, qua & ea quæ cernuntur, non feruntur, tanquam ipsam rationem veritatemque defendunt, fit necessitas copiosius dicendi plerunque res claras, velut eas non spectantibus intuendas, sed quodammodo tangendas palpantibus, & conniuentibus offeramus. Et tamen quis disce-

disceptandi finis erit & loquendi modus, si respondendum esse respondentibus semper existimemus? Nam qui vel non possunt intelligere quod dicitur, vel tam duri sunt aduersitate mentis, vt etiam si intellexerint nō obediant, respondent vt scriptum est, & loquuntur iniquitatē, atq; infatigabiliter vani sunt. Quorum dicta contraria si toties velimus refellere, quoties obnixa fronte statuerunt, nō * curare quid dicant, dum quocunq; modo nostris disputationibus contradicant, quam sit infinitum & ærūnosum & infructuosum M vides. Quā ob rem nec te ipsum mi fili Marcelline, nec alios quibus hic labor noster in Christi charitate vtiliter ac liberaliter seruit tales meorum velim iudices, qui responsionem semper desiderent, cum his quæ leguntur audierint aliquid contradici, ne fiant similes earum muliercularum, quas commemorat Apostolus: Semper discentes, & ad veritatis scientiam nunquam peruenientes.

Al. l. cogitare.

De his quæ primo volumine expedita sunt. Cap. II.

SVperiore itaque libro cum de Ciuitate Dei dicere instituissem, vnde hoc vniuersum opus illo adiuuante in manus sumptū est, occurrit mihi * respondendum esse primitus eis, qui hæc bella, quibus mundus iste conteritur, maximeq; Romanæ vrbis recentem à Barbaris vastationem Christianæ religioni tribuunt, qua prohibentur nephandis sacrificijs seruire dęmonibus: cū potius hoc deberent tribuere Christo, ꝙ propter eius nomen, contra institutum moremq; bellorū eis quo confugerent, religiosa & amplissima loca Barbari libera præbuerunt, atque in multis famulatum debitum Christo: non solum verum, sed etiam timore conflictum, sic honorauerunt, vt quod in eos belli iure fieri licuisset, illicitū sibi esse iudicarent. Inde in- A cidit quæstio, cur hæc diuina beneficia etiā ad impios ingratosq; peruenerint, & cur illa itidem dura, quæ hostiliter facta sunt, pios cū impijs pariter afflixerint. Quam quæstionem per multa diffusam in omnib. n. quotidianis vel Dei muneribus, vel hominum cladibus: quæ qm̄ vtraque bene vel male viuentibus permixte atq; indiscrete sæpe accidūt, solent multos mouere, vt pro suscepti operis necessitate dissoluerem, aliquantū immoratus sum, maxime ad consolandas sanctas fęminas & pie castas, in quibus ab hoste aliquid perpetratum est, ꝙ intulit verecundiæ dolorem, & si non abstulit pudicitiæ firmitatē, ne pęniteat eas vitæ, apud quas non est vnde possit pęnitere nequitię. Deinde pauca dixi in eos, qui Christianos aduersis illis rebus affectos, & præcipue pudorem humiliatarū fęminarum, quāuis castarum atq; sanctarū, B proteruitate impudentissima exagitant, cum sint nequissimi & irreuerentissimi, & longe ab eis ipsis Romanis degeneres, quorum ꝓclara multa laudantur, & literarum memoria celebrantur, imo illorum gloriæ vehemēter aduersi. Romam quippe cura structā veterum auctamq; laboribus, fędiorem stantē fecerant quam ruentem: qñquidem in ruina eius lapides & ligna, in istorū aūt vitia omnia, non murorū, sed morū munimenta atq; ornamenta ceciderunt, cum funestiorib. eorum corda cupiditatibus quam ignib. tecta illius vrbis arderent. Quibus dictis, primū terminaui librum, deinceps itaque dicere institui, quāta mala ciuitas illa perpessa sit ab origine sua, siue apud seipsam, siue in prouincijs iam sibi subiectis, quæ omnia Christianæ religioni tribuerent, si iam tunc Euangelica doctrina aduersus falsos & fallaces eorū Deos testificatione liberrima personaret.

Al. l. resistendum.

De assumenda historia, quæ mala acciderint Romanis, cum Deos colerent, antequam religio Christiana cresceret. Cap. III.

MEmento autem me ista cōmemorantem adhuc contra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoque ortū est vulgare prouerbium. Pluuia defecit causa Christiani nominis. C Sunt nanque qui eorum studijs liberalibus instituti, amant historiam, qui facillime ista nouerunt. Sed vt nobis ineruditorum turbas infestissimas reddant, se nosse dissimulant, atq; hoc apud vulgus affirmare nituntur, clades quibus per certa interualla locorum & tēporum genus humanum oportet affligi, causa accidere nominis Christiani, ꝙ cōtra Deos suos ingenti fama & ꝓclarissima celebritate per cuncta diffunditur. Recolant ergo nobiscum antequā Christus venisset in carne, anteq̄ eius nomē [illegible],

cui frustra inuident, gloria populis innotesceret: quibus calamitatib. res Romanæ multipliciter varieq; contritæ sunt, & in his defendant si possunt deos suos, si propterea coluntur, ne ista mala patiantur cultores eorū, quorum si quid nunc passi fuerint nobis imputanda esse contendunt? Cur.n. ea quæ dicturus sum permiserunt accidere cultoribus suis, antequā eos declaratum Christi nomen offenderet, eorumq; sacrificia prohiberet?

Quod cultores deorum nulla vnquam à dijs suis præcepta probitatis acceperint & in sacris eorum turpia quæque celebrauerint. Cap. IIII.

PRimo ipsos mores ne pessimos haberent, quare dij eorum curare noluerunt? Deus enim verus eos, à quibus non colebatur, merito neglexit. Dij autem illi, à quorū cultu se prohiberi homines ingratissimi cōqueruntur, cultores suos ad bene viuendum quare nullis legibus adiuuerunt? Vtique dignum erat: vt quomodo isti illorum sacra, ita illi istorum vitam, aut facta curarent. Sed respondetur, quod voluntate propria quisque malus est. Quis hoc negauerit? Verumtamen pertinebat ad consultores deos, vitæ bonæ præcepta non occultare populis cultoribus suis, sed clara prædicatione præbere: per vates etiam conuenire atque arguere peccantes: palam minari pœnas male agentibus, pmia recte viuentibus polliceri. Quid vnquam tale in deorum illorum templis, prompta & eminenti voce concrepuit? Veniebamus nos etiam aliquando adolescentes ad spectacula ludibriaq; sacrilegiorum: spectabamus arreptitios, audiebamus symphoniacos ludis turpissimis, qui dijs deabusque exhibebantur: oblectabamur cœlesti virgini & Berecynthiæ matri deorum omnium. Ante cuius lecticam die solenni lauationis eius, talia per publicum cantitabantur à nequissimis scenicis, qualia non dico matrem deorum, sed matrem qualiumcunque senatorum, vel quorumlibet honestorum virorum: immo vero qualia nec matrem ipsorū scenicorū deceret audire. Habet enim quiddam erga parentes humana verecundia, ꝙ nec ipsa nequitia possit auferre. Illam enim turpitudinem obscœnorum dictorum atq; factorum, scenicos ipsos domi suæ proludēdi causa coram matribus suis agere puderet, quam per publicum agebāt coram deorum omnium matre, spectante & audiente vtriusque sexus frequentissima multitudine. Quæ si illecta curiositate adesse ponit circunfusa, saltem offensa castitate debuit abire confusa. Quæ sunt sacrilegia, si illa erant sacra? aut quæ inquinatio si illa lauatio? Et hæc fercula appellabantur, quasi celebraretur conuiuium, quo velut suis epulis immūda dęmonia pascerentur. Quis enim non sentiat cuiusmodi spiritus talibus obscœnitatibus delectentur: nisi vel nesciens vtrum omnino sint vlli immundi spiritus deorum nomine decipientes, vel talem agens vitam, in qua istos potius quam Deum verum & optet propitios, & formidet iratos.

Al. l. Vitæ bonæ præcepta à dijs gentium non præstita suis cultoribus.

F

Berecynthia Deū mater.

G

Al. l. Fercula spiritibus immūdis exhibita.

De obscœnitatibus, quibus mater deorum à cultoribus suis honorabatur. Cap. V.

NEquaquam istos, qui flagitiosissimæ consuetudinis vitijs oblectari magis q̃ obluctari student, sed illum ipsum Nasicam Scipionem, qui vir optimus à senatu electus est, cuius manibus eiusdem dęmonis simulachrum susceptum est, in vrbemque perueċtum, habere de hac re iudicem vellem. diceret nobis, vtrum matrem suam tam optime de republica vellet mereri, vt ei diuini honores decernerentur: sicut & Græcos & Romanos aliasque gentes constat quibusdā decreuisse mortalibus, quorum erga se bene ficia magnipenderant, eosque immortales factos atque in deorum numerum receptos esse crediderant. Profecto ille tantam fœlicitatem suæ matri, si fieri posset, optaret. Porro si ab illo deinde quæreremus, vtrum inter eius diuinos honores vellet illa turpia celebrari: nonne se malle clamaret, vt sua mater sine vllo sensu mortua iaceret, quam ad hoc dea viueret, vt illa libenter audiret? Absit vt senator populi Romani ea mente præditus, qua theatrum ædificari in vrbe fortiū virorum prohibuit, sic vellet coli matrem suam, vt talibus dea sacris propitiaretur, qua libus matrona vrbis offenderetur. Nec vllo modo crederet verecundiam laudabilis fęminæ, ita in contrarium diuinitate mutari,

Al. l. Honores diuini benefactoribus olim decreti.

A

vt

vt honoribus eam talibus aduocarent cultores sui: qualibus conuitijs in quempiam iaculatis, cum inter homines viueret, nisi aures clauderet, seseque subtraheret, erubescerent pro illa & propinqui, & maritus, & liberi. Proinde talis mater Deum, qualem habere matrem puderet quemlibet etiam pessimum virum, Romanas occupatura mentes quæsiuit optimum virum, nõ quem monendo & adiuuando faceret, sed quem fallẽdo deciperet: ei similis de qua scriptum est: Mulier autem virorum pretiosas animas captat, vt ille magnæ indolis animus hoc velut diuino testimonio sublimatus, & vere se optimum existimans, veram pietatem religionemq; non quæreret, sine qua omne quãuis laudabile ingenium superbia vanescit & decidit. Quomodo igitur nisi insidiose quæreret dea illa optimum virum, cum talia q̃rat in suis sacris, qualia viri optimi abhorrent suis adhiberi conuiuijs.

B

Prou. 6.

Deos paganorum nunquã bene viuendi sanxisse doctrinam. Cap. VI.

HInc est, quod de vita & moribus ciuitatum atque populorum, à quibus colebantur illa numina, non curarunt, vt tam horrendis & detestabilibus malis, non in agro & vitibus, non in domo atque pecunia, non denique in ipso corpore, quod menti subditur: sed in ipsa mente, ipso rectore carnis animo, eos impleri ac pessimos fieri sine ulla sua terribili prohibitione permitterent. Aut si prohibebant, hoc ostendatur potius, hoc probetur. Nec nobis nescio quos susurros paucissimorum auribus anhelatos, & arcana velut religione traditos iactent, quibus vitæ probitas castitasq; discatur, sed demonstrentur atque commemorẽtur loca talibus aliquando conuenticulis consecrata: non ubi ludi agerentur obscœnis uocibus & motibus histrionum, nec ubi Fugalia celebrarentur, effusa omni licentia turpitudinũ, & vere Fugalia, sed pudoris & honestatis: sed ubi populi audirent quid dij præciperẽt de cohibenda auaritia, ambitione frangenda, luxuria refrenanda: vbi discerent miseri, quod discendum Persius increpat dicẽs: Discite que ò miseri & causas cognoscite rerũ, Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo. Quis datus, aut metæ quàm mollis flexus & vnde. Quis modus argenti, & quid fas optare, quid asper. Vtile nummus habet: patriæ charisque propinquis, Quantum elargiri deceat, quem te Deus esse iussit, & humana qua parte locatus es in re. Dicatur in quibus locis hæc docentium deorum solebant præcepta recitari, & à cultoribus eorũ populis frequenter audiri sicut nos ostendimus ad hoc ecclesias institutas, quaquauersum religio Christiana diffunditur.

C

Al. l. Persius satyra tertia.

Inutilia esse inuenta philosophica sine authoritate diuina, ubi quenquam ad uitia pronum magis mouet, quod dij fecerint, quam quod homines disputauerint. Cap. VII.

AN nobis forte Philosophorum scholas disputationesque memorabunt? Primo hæc nõ Romana, sed Græca sunt: aut si propterea iã Romana, quia & Græcia facta est Romana prouincia, non deorum præcepta sunt, sed hominum inuenta, qui utcunq; conati sunt ingenijs acutissimis præditi ratiocinando uestigare, quid in rerum natura lataret: quid in moribus appetendum esset atque fugiendum: quid in ipsis ratiocinandi regulis certa connexione traheretur, aut q̃d non esset consequens uel etiam repugnaret. Et quidam eorum quædam magna quantũ diuinitus adiuti sunt inuenerunt: quantum autem humanitus impediti sunt, errauerunt: maximè cum eorum superbiæ iuste prouidentia diuina resisteret, ut uiam pietatis ab humilitate in superna surgentem, etiam istorum comparatione monstraret. Vnde postea nobis erit in Dei ueri, & domini uoluntate disquirendi ac differendi locus. Verumtamẽ si Philosophi aliquid inuenerunt, quod agẽdæ bonæ uitæ beatæq; adipiscendæ satis esse posset: quanto iustius talibus diuini honores decernuntur? Quanto melius & honestius in Platonis templo libri eius legerentur, quàm in templis dæmonum Galli abscinderentur, molles consecrarentur, insani secarentur, & quicquid aliud, uel crudele, uel turpe, uel turpiter crudele, uel crudeliter turpe in sacris talium deorũ celebrari solet? Quanto satius erat ad erudiendam ad iustitiam iuuentutem publice recitari leges deorum,

Al. l. præcepta philosophiæ.

I

Al. l. Philosophis potius quã gentilium dijs honores decernendi.

quàm

quàm laudari inaniter leges atque inſtituta maiorum? Omnes enim cultores talium deorum mox vt eos libido perpulerit, feruenti, vt ait Perſius, tincta veneno, magis intuent, quid Iuppiter fecerit, quàm quid docuerit Plato vel cenſuerit Cato. Hinc apud Terentium flagitioſus adoleſcens ſpectat tabulam quandam pictam in pariete, vbi inerat pictura hæc: Iouem quo pacto Danae miſiſſe aiunt in gremium quondam imbrem aureũ: atque ab hac tanta authoritate adhibet patrocinium turpitudini ſuæ, cum in ea ſe iactat imitari Deum. At quem Deum, inquit, Qui templa cœli ſummo ſonitu concutit, ego homuncio id non facerem? Ego vero illud feci ac lubens.

Al. l. Satyra 3. — *Al. l. In Eunucho* — A

De ludis ſcenicis in quibus dij non offendũtur editione ſuarum turpitudinum, ſed placantur. Cap. VIII.

AT enim non traduntur iſta ſacris deorum, ſed fabulis poetarum. Nolo dicere illa myſtica quam iſta theatrica eſſe turpiora. Hoc dico, quod negantes conuincit hiſtoria, eoſdem illos ludos in quibus regnant figmenta poetarum, non per imperitum obſequium ſacris deorum ſuorum intuliſſe Romanos, ſed ipſos deos, vt ſibi ſolenniter æderentur, & honori ſuo conſecrarentur acerbè imperando, & quodammodo extorquendo feciſſe. Quod in primo libro breui commemoratione perſtrinxi. Nam ingraueſcente peſtilentia, ludi ſcenici authoritate Pontificis Romæ primitus inſtituti ſunt. Quis igitur in agenda vita non ea ſibi potius ſectanda arbitraretur, quæ actitantur ludis authoritate diuina inſtitutis, quam ea quæ ſcriptitantur legibus humano conſilio promulgatis? B Adulteriũ Iouem ſi poetæ fallaciter prodiderunt, dij hi vtique * quia caſti quibus tantum nephas per humanos ludos confictum eſt, non quia neglectum eſt iraſci ac vindicare debuerunt. Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabiliora ludorum, comœdiæ ſcilicet, & tragœdiæ, hoc eſt, fabulæ poetarum agendæ in ſpectaculis, multa rerum turpitudine, ſed nulla ſaltem ſicut alia multa verborum obſcœnitate compoſitæ, quas etiam inter ſtudia quæ honeſta ac liberalia vocantur, pueri legere & diſcere coguntur à ſenibus.

Al. l. Caſti, quia tantum.

Quid Romani veteres de cohibenda poetica licentia ſenſerint, quam Græci deorum ſecuti iudicium liberam eſſe voluerunt. Cap. IX.

H QVid autem hinc ſenſerint Romani veteres, Cicero teſtatur in libris quos de Republica ſcripſit, vbi Scipio diſputans ait: Nunquam comœdiæ niſi conſuetudo vitæ pateretur, probare ſua theatris flagitia potuiſſent. Et Græci quidã antiquiores vitioſæ ſuæ opinionis quandam conuenientiam ſeruauerunt, apud quos fuit etiam lege conceſſum, vt quod vellet, comœdia nominatim vel de quo vellet diceret. Itaque ſicut in eiſdem libris loquitur Aphricanus, quem illa non attigit, vel potius quem non vexauit, cui pepercit? Eſto, populares homines improbos, in republica ſeditioſos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum læſit: Patiamur, inquit, & ſi huiuſmodi ciues, à cenſore melius eſt quã à Poeta notari, ſed Periclem cum iam ſuæ ciuitati maxima authoritate plurimos annos domi & bello præfuiſſet, violari verſibus, & eos agi in ſcena non plus decuit, quã ſi Plautus, inquit, noſter voluiſſet, aut Neuius Publio & Cneo Scipioni, aut Cecilius Marco Catoni maledicere. Deinde paulopoſt: noſtræ, inquit, contra duodecim tabulæ cum perpaucas res capite ſanxiſſent in his hanc quoque ſanciendam putauerunt, ſi quis * actitauiſſet, ſiue carmen condidiſſet, quod infamiã faceret, flagitiumve alteri precaretur. Præclarè. Iudicijs enim ac magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, nõ Poetarum ingenijs habere debemus, nec probrum audire, niſi ea lege vt reſpondere liceat, & iudicio defendere. I Hæc ex Ciceronis quarto de Republica libro ad verbum excerpenda arbitratus ſum, nonnullis propter faciliorem intellectum vel prætermiſsis, vel paululum commutatis. Multum enim ad rẽ pertinent, quam molior explicare, ſi potero. Dicit deinde alia, & ſic concludit hunc locum, vt oſtendat veterib. diſplicuiſſe Romanis, vel laudari quenquam in ſcena viuũ hominem, vel vituperari. Sed vt dixi, hoc Græci quanquã inuerecundius, tamen conueniẽtius licere voluerunt, cum viderent dijs ſuis accepta & grata eſſe opprobria, non tantum hominũ, verum & ipſorum deorum in ſcenicis

Al. l. cantauiſſet.

nicis fabulis: siue à Poetis essent illa conficta, siue flagitia eorum vera commemorarentur & agerentur in theatris, atque ab eorum cultoribus vtinam solo risu ac non etiam immitatione digna viderentur. Nimis enim superbum fuit famæ parcere Principum ciuitatis & ciuium, vbi suę famæ parci numina noluerunt. Nam quod affertur pro defensione, nō illa vera in Deos dici, sed falsa atque conficta: idipsum est scelestius si pietatem consulas religionis: si autem malitiam dęmonū cogites, quid astutius ad decipiendum atq; callidius? Cum enim probrū iacitur in Principem patriæ bonum atque vtilem, nonne tanto est indignius, quanto à veritate remotius, & à vita illius alienius? Quæ igitur supplicia sufficiunt, cum Deo fit ista tam nefaria tam insignis iniuria.

Qua nocendi arte dęmones velint vel falsa de se crimina vel vera narrari. Cap. X.

K

SEd maligni spiritus, quos isti Deos putant, etiam flagitia, quæ non admiserūt, de se dici volunt: dum tamen humanas mentes his opinionib. velut retib. inducant, & ad ꝑdestinatum supplicium secū trahāt: siue homines ista cōmiserint, quos Deos haberi volunt, qui humanis erroribus gaudent, pro q̄bus etiā se colendos mille nocendi fallēdiq; artibus interponunt: siue etiam nullorū hominum illa crimina vera sint, quæ tamen de numinibus fingi libenter accipiunt fallacissimi spiritus, vt ad scelera, ac turpia perpetrāda, velut ab ipso cęlo traduci in terra satis idonea videatur authoritas. Cū igitur Gręci talium numinum seruos se esse sentirent, inter tot & tanta eorum theatrica opprobria parcendum sibi à Poetis nullo modo putauerunt: vel dijs suis etiā sic consimiliari appetentes vel metuentes, ne honestiorem famā ipsi requirendo, & eis se hoc modo pręferendo, illos ad iracundiam prouocarent. Ad hanc conuenientiā pertinet, ꝙ etiam scenicos actores earundē fabularum, non paruo ciuitatis suæ honore dignos existimarūt. Siquidem quod in eo quoq; de republica libro commemoratur, Aeschines ciuis Atheniensis, vir eloquentissimus, cum adolescēs tragœdias actitauisset, rempublicam capessiuit: Aristodemum tragicum item actorem maximis rebus pacis ac belli, & legatum ad Philippū Athenienses sæpe miserunt. Nō.n. consentaneum putabatur, cum easdem artes eosdemq; scenicos ludos: etiam dijs suis acceptos viderent, illos per quos agerentur in infamium loco ac numero deputari.

In exēplari Romano hic incipit.c.11

De scenicis apud Gręcos in reipublicæ administrationem receptis, eo quod placatores deorum iniuste ab hominibus spernerentur. Cap. XI.

M

HAec Græci turpiter quidem, sed sanè dijs suis omnino congruēter, qui nec vitam ciuium lacerādam linguis poetarū & & histrionum subtrahere ausi sunt, à quibus cernebāt deorum vitam eisdem ipsis dijs volentibus & libentibus carpi: & ipsos homines, per quos ista in theatris agebantur, quæ numinibus quibus subditi erāt, grata esse cognouerunt, non solū minime spernendos in ciuitate, verum etiam maxime honorandos putauerunt. Quid enim causę reperire possent, cur sacerdotes honorarēt: quia per eos victimas dijs acceptabiles offerebant: & scenicos probrosos haberent, per quos illam voluptatem siue honorem dijs exhiberi petentibus, & nisi fieret irascentibus, eorū admonitione didicerant: cū præsertim Labeo, quem huiuscemodi rerum peritissimū prædicant, numina bona à numinibus malis, ista etiam cultus diuersitate distinguat: vt malos Deos propiciari cędibus & tristibus supplicationibus asserat, bonos autem obsequijs lętis atq; iucundis: qualia sunt, vt ipse ait, ludi, conuiuia lectisternia. Quod totium quale sit postea si Deus iuuerit, diligētius differemus: nunc ad rem pręsentem quod attinet differamus: siue dijs omnibus omnia tanquā bonis permixte tribuantur, neq; enim esse decet Deos malos, cū potius isti quia immundi sunt spiritus, oēs sint mali: siue per discretionē, sicut Labeoni visum est, illis illa, istis ista distribuantur obsequia, competentissime Gręci vtrosque honore dignos ducūt, & & sacerdotes per quos victimę ministrant, & scenicos per quos ludi exhibētur. Ne vel omnibus dijs suis si & ludi omnibus grati A sunt, vel quod est indignius his quos bonis putant, si ludi ab eis solis amantur, facere cō uincantur iniuriam.

Al. l. Spiritus immundi, oēs demones mali.

Quod

Quod Romani auferendo libertatem poetis in homines quã dederunt in Deos, melius de se q̃ de dijs suis senserũt. Cap. XII.

I AT Romani sicut in illa de republica disputatione gloriatur Scipio, probris & iniurijs poetarum subiectam vitam famamque habere noluerunt, capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere si quis auderet, quod erga se quidem satis honestè constituerũt, sed erga Deos suos superbe & irreligiosè. Quos cũ scirent non solum patenter, sed etiam libenter poetarum probris maledictisq; lacerari, se potius quam illos huiuscemodi iniurijs indignos esse duxerũt, seq; ab eis etiam lege munierunt, illorum autem ista etiam sacris solennitatibus miscuerunt. Itane tandem Scipio laudas hanc poetis Romanis negatam esse licentiam, vt cuiquã opprobrium infligeret Romanorum, cum videas eos nulli deorum pepercisse vestrorũ? Itane pluris tibi habenda visa est existimatio curiæ vestræ, quam capitolij imo Romę vnius quam cęli totius, vt linguam maledicã in ciues tuos * exercere poetæ etiam lege ꝓhiberentur, & in Deos tuos securi, tanta cõuitia nullo Senatore, nullo censore, nullo K Principe, nullo pontifice prohibente iacularentur? Indignum videlicet fuit vt Plautus, aut Neuius Publico, & Gneo Scipioni, aut Cęcilius M. Catoni male diceret: & dignum fuit vt Terentius vester flagitio Iouis optimaximi adolescentium nequitiam concitaret.

Al. l. exercere.

Debuisse intelligere Romanos, quod dij eorum qui se turpibus ludis coli expetebãt, indigni essent honore diuino. Cap. XIII.

SEd responderet mihi fortasse si viueret. Quomodo nos ista impunita esse nollemus, quæ ipsi dij sacra esse voluerunt, cum ludos scenicos vbi talia celebrantur, dictitantur, actitantur, & Romanis moribus inuexerunt, & suis honoribus dicari exhibereque iusserunt? Cur ergo non hinc magis ipsi intellecti sunt non esse dij veri, nec omnino digni, quibus diuinos honores deferret illa respublica? Quos enim coli minime deceret homines minimeque oporteret, si ludos expeterent agendos conuitijs Romanorum, quomodo quæso dij colendi putati sunt? quomodo non detestandi ipsi intellecti, qui cupiditate fallendi inter suos honores sua celebrari crimina poposcerunt? Itemq; Romani quanuis iam superstitione noxia premerentur, vt illos Deos colerẽt, quos videbant voluisse scenicas turpitudines consecrari, suæ tamen dignitatis memores ac pudoris, actores talium fabularũ nequaquam honorauerunt more Græcorum, sed sicut apud Ciceronem idem Scipio loquitur: Cum autem ludricam scenamq; totam in probro ducerent, genus id hominũ non modo honore ciuium reliquorum carere: sed etiam tribu moueri notatione censoria voluerunt. Præclara sanè & Romanis laudibus annumerãda prudentia. Sed vellem seipsa sequeretur, se immitaretur. Ecce enim recte quisquis ciuium Romanorũ esse scenicus elegisset, non solum ei nullus ad honorem dabatur locus, verum etiam cẽsoris nota tribum tenere propriam minime sinebatur. O animum ciuitatis laudis auidum, germaneq; Romanũ. Sed respondeatur mihi, qua cõsentanea ratione homines senici ab omni honore pelluntur, & ludi scenici deorum honoribus admiscẽtur? Illas theatricas artes diu virtus Romana non mouerat: quæ etsi ad oblectamentũ voluptatis humanę quærerentur & vitio morũ irreperent humanorũ, dij eas sibi exiberi petiuerunt. Quomodo ergo abijcitur scenicus per quẽ colitur Deus? Et theatricę illius turpitudinis, qua fronte notatur actor, si adoratur exactor? In hac controuersia Græci Romaniq; concertant. Græci putant recte se honorare homines scenicos, cũ colant ludorũ scenicorum flagitores Deos. Romani vero hominib. scenicis, nec plebeiam tribũ, quãto minus senatoriam curiam dehonestari sinunt. In hac disceptatione huiuscemodi ratiocinatio summam quæstionis absoluit.

Tulius de rep. blica.

Proponunt Græci: Si dij tales colendi sunt, profecto etiam tales honorandi sunt. Assumunt Romani: Sed nullo modo tales homines honorandi sunt. Concludunt Christiani: Nullo igitur modo dij tales colendi sunt.

Meliorem

Meliorem fuisse Platonem, qui poetis locum in bene morata vrbe non dederit, quàm hos Deos, qui se ludis scenicis voluerint honorari. Cap. XIIII.

E DEinde quærimus, ipsi poetæ talium fabularum compositores, qui duodecim tabularum lege prohibentur famam lædere ciuium, tam probrosa in Deos conuitia, iaculantes, cur non vt scenici habeantur inhonesti? Et qua ratione rectum est, vt poeticorum figmentorum & ignominiosorum deorum infamentur actores, honorentur authores? An forte Platoni Græco potius palma danda est, qui cum ratione formaret, qualis esse ciuitas debeat, tanquam aduersarios ciuitatis poetas censuit vrbe pellendos. Iste vero & deorum iniurias indigne tulit & fuscari corrumpique figmentis animos ciuium noluit. Confer nunc Platonis humanitatem à ciuibus decipiendis Poetas vrbe pellentem, cum deorum diuinitate honori suo ludos scenicos expetente. Ille, ne talia vel scriberentur, etsi non persuasit, disputando tamen suasit leuitati lasciuiæque Græcorum. Isti vt talia etiam agerentur, iubendo extorserunt grauitati & modestiæ Romanorum. Nec tantum hæc agi voluerunt, sed sibi dicari, sibi sacrari, sibi solenniter exhiberi. Cui tandem honestius diuinos honores decerneret ciuitas, vtrum Platoni hæc turpia & nefanda prohibenti, an dæmonibus hac hominum deceptione gaudentibus, quibus ille vera persuadere non potuit? Hunc Platonem Labeo inter semideos cõmemorandum putauit: sicut Herculem, sicut Romulum. Semideos autem heroibus anteponit, sed vtrosque inter numina collocat. Verumtamen istum quem appellat semideũ, non heroibus tantum, sed etiam dijs ipsis præferendum esse non dubito. F Propinquant autem Romanorum leges disputationibus Platonis, quando ille cuncta poetica figmenta cõdemnat. Isti autem poetis adimunt saltem in homines maledicendi licentiam: ille poetas ab vrbis ipsius habitatione repellit: isti saltem authores poeticarum fabularum à lædenda societate ciuitatis compescunt. Et si contra Deos ludorum scenicorum expetitores aliquid auderent, forte vndique remouerent. Nequaquam igitur leges ad instituendos bonos, aut corrigendos mores malos à dijs suis possent accipere, siue sperare Romani, quos legibus suis vincunt atque conuincunt. Illi enim honori suo deposcunt ludos scenicos, isti ab honoribus omnibus repellunt homines scenicos: illi celebrari sibi iubent figmentis poeticis opprobria deorum, G isti ab opprobrijs hominum deterrent impudentiam poetarum. Semideus autem ille Plato, & talium deorum libidini restitit, & ab indole Romanorum quid perficiendum esset, ostendit, qui poetas ipsos vel pro arbitrio mentiẽtes, vel hominibus miseris quasi deorum facta pessima imitanda proponentes, omnino in ciuitate bene instituta viuere noluit. Nos quidem Platonem, nec Deum, nec semideum perhibemus: nec vlli sancto angelo summi Dei, nec veridico Prophetæ, nec Apostolo alicui, nec cuilibet Christi martyri, nec cuiquã Christiano homini cõparamus: cuius nostræ sententiæ ratio Deo prosperante suo loco explicabitur. Sed eum tamen, quandoquidem ipsi volunt fuisse semideum, præferendum esse censemus, si nõ Romulo & Herculi: quanuis istum nec occidisse fratrem, nec aliquod perpetrasse flagitium quisquã historicorum vel poetarum dixit aut finxit: certe vel Priapo, vel alicui cynocephalo, postremo vel Febri quæ Romani numina partim peregrina receperũt, partim sua propria sacrauerunt. Qũo igitur tanta animi & morum mala bonis præceptis & legibus vel imminentia prohiberent vel insita extirpanda curarent dij tales qui ẽt seminanda & augenda flagitia curauerũt, talia vel sua, vel quasi sua facta per theatricas celebritates populis innotescere cupientes: vt tanq̃ authoritate diuina sua sponte nequissima libido accenderetur humana: frustra hoc exclamãte Cicerone qui cum de Poetis agens H ad eos accessisset: Clamor, inquit, & approbatio populi quasi magni cuiusdã & sapiẽtis magistri, quas illi obducũt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?

al. l. Platonem; Labeo inter semideos numerat.

Tullius de publica.

Quod Romani quosdam sibi deos non ratione, sed adulatione instituerunt. Cap. XV.

QVæ autem illis eligendorum deorum, etiam ipsorum falsorum ratio, ac non

potius

potius adulatio est quando istum Platonem, quem semideum volunt, tantis disputationibus laborantem, ne in animis malis, quæ præcipue cauenda sunt, mores corrumperentur humani, nulla ædicula sacra dignum putarunt, & Romulum suum dijs multis prætulerunt: quamuis & ipsum semideum potius quam Deum vocauerunt, velut secretior A eorum doctrina commendet? Nam etiam flaminem illi instituerunt, quod sacerdotij genus adeo in Romanis sacris testante apice excelluit, vt tres solos, flamines haberent tribus numinibus institutos: Dialem, Ioui: Martialem, Marti: Quirinalem, Romulo. Nam beneuolentia ciuium velut receptus in cœlum. Quirinus est postea nominatus: ac per hoc & Neptuno & Plutoni fratribus Iouis, & ipsi Saturno patri eorum isto Romulus honore prælatus est: vt pro magno sacerdotium quod Ioui tribuerent, huic etiam hoc tribuerent & Marti tanquam patri eius, forsitan propter ipsum.

Flamines.

Quod si dijs vlla esset cura iustitiæ, ab eis Romani accipere debuerunt præcepta viuendi potius quam leges ab alijs hominibus mutuare. Cap. XVI.

Si autem à dijs suis Romani viuendi leges accipere potuissent, non aliquot annos post Romam conditam, ab Atheniensibus mutuarentur leges Solonis: quas tamen non vt acceperunt, tenuerunt, sed meliores & emendatiores facere conati sunt: quamuis Lycurgus Lacedæmonijs leges ex Apollinis authoritate se instituisse confinxerit. Quod prudenter Romani credere noluerũt, propterea non inde acceperunt. Numa Pompilius, qui Romulo successit in regnũ, quasdam leges, quæ quidem regendæ ciuitati nequaquam sufficerent, condidisse fertur. Qui E eius etiam multa sacra constituit: non tamen perhibetur easdem leges à numinibus accepisse. Mala igitur animi, mala vitæ, mala morum, quæ ita magna sunt, vt his doctissimi eorum viri etiam stantibus vrbibus respublicas perire confirment: dij eorum ne suis cultoribus acciderent, minime curarunt, immo vero vt augerentur, sicut supra disputatum est, omnimodo curauerunt.

Al. l. Leges Romanæ ab Atheniēsib. acceptæ.

De raptu Sabinarum, alijsq; iniquitatibus, quæ in ciuitate etiam laudatis viguere temporibus. Cap. XVII.

An fortè populo Romano propterea leges non sunt à numinibus constitutæ, G quia sicut Salustius ait: Ius bonumque apud eos, non legibus magis, quam natura valebat? Ex hoc iure ac bono credo raptas esse Sabinas. Quid enim iustius & melius, quam filias alienas fraude spectaculi inductas, non à parentibus accipi, sed vi vt quisque poterat auferri? Nam si inique Sabini facerent negare postulatas, quanto fuit iniquius rapere non datas? Iustius autem bellum cum ea gente geri potuit, quæ filias suas ad matrimonium corregionalibus & confinalibus suis negasset petitas, quam cum ea quæ repetebat ablatas. Illud ergo potius ibi fieret, vbi Mars filium suum pugnantem iuuaret, vt cõiugiorum negatorum armis vlcisceretur iniuriam, & eo modo ad fœminas quas voluerit, perueniret. Aliquo enim fortasse iure belli iniuste negatas iuste victor auferret. Nullo autem iure pacis non datas rapuit, & iniustum bellum cum earum parentibus iuste succensentibus gessit. Hoc sanè vtilius fęliciusq; successit. Quod & si ad memoriam fraudis illius Circensium spectaculum mansit, facinoris tamen in illa ciuitate & imperio non placuit exemplum, faciliusque Romani in hoc errauerunt, vt post illam iniquitatem Deum sibi Romulum consecrarent, quam vt in fœminis rapiendis factum eius imitandum, lege vlla vel more permitterent. Ex hoc iure ac bono post expulsum cum liberis suis regem Tarquinium, cuius filius Lucretiam stupro violenter oppresserat, Iunius Brutus consul, Lucium Tarquinium Collatinum maritum eiusdem Lucretiæ collegam suum, bonum atque innocentem virum, propter nomen & propinquitatem Tarquiniorum coegit magistratu se abdicare, nec viuere in ciuitate permisit. Quod H scelus fauente vel patiente populo fecit, à quo populo consulatum idem Collatinus, sicut etiam ipse Brutus acceperat. Ex hoc iure ac bono Marcus Camillus illius temporis vir egregius, qui Veiẽtes grauissimos hostes populi Romani post decennale bellum, quo Romanus exercitus toties male pugnando

Al. l. ... censiti ... ctacu...

Al. l. ... quini... coll. ... stratu ... abdica... & ... excedi... iussus.

do

do grauiter afflictus est, iam ipsa Roma de salute dubitante atque trepidante, facillime superauit, eorumq; vrbem opulentissimam cepit: inuidia obtrectatorum virtutis suę & insolentia Tribunorum plebis reus factus
I est, tã ingratã sensit quã liberauerat ciuitatẽ, vt de sua damnatione certissimus in exilium sponte discederet: & decẽ milibus æris absens etiam damnaretur: mox iterum à Gallis vindex patrię futurus ingratę. Multa cõmemorare iam piget fęda & iniusta, quibus agitabatur illa ciuitas cum potentes plebem sibi subdere conarẽtur, plebsq; illis subdi recusaret & vtriusq; partis defensores magis studijs agerent amore vincendi quam æquũ & bonum quicquam cogitarent.

Al. l. Camilli exiliũ ob prodigiosam patriæ ingratitudinem.

Al. l. seditiones, & iniuriæ, inter primores, et plebem.

Quę de moribus Romanorum, aut metu cõpressis, aut securitate resolutis Salustij ꝓdat historia. Cap. XVIII.

ITaque habebo modum, & ipsum Salustiũ testem potius adhibebo, qui cum in laude Romanorum dixisset, vnde nobis iste sermo exortus est, Ius bonumq; apud eos non legibus magis quam natura valebat: prædicans illud tẽpus, quo expulsis regibus incredibiliter breui ętatis spatio ciuitas plurimũ creuit, Idem tamen in primo historiæ suę libro, atq; ipso eius exordio fatetur, etiam tũc cum ad consules à regibus esset translata respublica, post paruum interuallum, iniurias validiorum, & ob eas discessionem plebis à patribus, aliasq; in vrbe discessiones fuisse. Nam cum optimis moribus, & maxima cõcordia populum Romanum inter secundũ & postremum bellum Charthaginense cõmemorasset egisse: causamq; huius boni nõ amorẽ iustitiæ, sed stante Carthagine metũ pacis infidę fuisse dixisset, vnde & Nasica ille ad reprimendã nequitiã seruãdosq; istos mores optimos, vt metu vitia cohiberentur. Carthaginẽ nolebat euerti, cõtinuo subiecit idem Salustius, & ait: At discordia, & auari-
D tia, atq; ambitio, & cętera secundis rebus oriri sueta mala, post Carthaginis excidiũ maxime & aucta sunt: vt intelligeremus etiam antea & oriri solere & augeri. Vnde subnectens cur hæc dixerit: Nã iniuriæ, inquit, validiorũ, & ob eas discessio plebis à patribus, alięq; dissensiones domi fuere, iam inde à principio neq; amplius quam regibus exactis, dum metus à Tarquinio & bellum graue cum Ethruria positũ est, æquo & modesto iure agitatum. Vides quemadmodũ illo etiam breui tẽpore vt regibus exactis, idest, E
eiectis aliquantulum æquo & modesto iure ageretur, metũ dixit fuisse causam, quoniam metuebatur bellum, quod rex Tarquinius regno atq; vrbe pulsus Ethruscis sociatus cõtra Romanos gerebat. Attende itaq; quid deinde contexat: Dein, inquit, seruili imperio patres plebem exercere, de vita atq; tergo regio more consulere, agro pellere, & cęteris ex partibus soli in imperio agere. Quibus sæuitijs & maxime fęnore oppressa plebs cũ assiduis bellis tributum simul & militiam toleraret, armata montem sacrum atq; Auentinum insedit. Tumq; tribunos plebis, & alia sibi iura parauit, discordiarum & certaminis vtrinq; finis fuit secundum bellum Punicum. Cernis ex quo tempore, idest, paruo interuallo post reges exactos, quales Romani fuerint, de quibus ait: Ius bonumq; apud eos non legibus magis quam natura valebat. Porro si illa tempora talia reperiuntur, quibus pulcherrima atq; optima fuisse prędicatur Romana respublica: quid iam de consequenti ætate dicendum aut cogitandum arbitramur, cum paulatim mutata, vt eiusdem historici verbis vtar, ex pulcherrima atque optima pessima ac flagitiosissima facta est, post Carthaginis videlicet, vt cõmemorauit, excidium? Quę tempora recolat, & describat, in eius historia legi põt quãtis malis morum, quę secundis rebus exorta sunt vsq; ad bella ciuilia demonstret esse peruentum, Ex quo tempore, vt ait maiorũ mores nõ paulatim vt antea, sed torrentis modo pręcipitati, adeo iuuentus luxu atq; auaritia corrupta est, vt merito dicatur genitos esse, qui ne ipsi habere possent res familiares, neque alios F
pati. Dicit deinde plura Salustius de Syllę vitijs, cęteraque fęditate reipublicę & alij scriptores in hęc consentiunt, quanuis eloquio multum impari. Cernis tamen vt opinor, & quisquis aduerterit, facillime perspicit colluuiem morum pessimorum, quò illa ciuitas collapsa fuerit, ante nostri superni regis aduentum. Hęc enim gesta sunt nõ solum ante quam Christus in carne præsens docere cœpisset, verum etiam ante

Al. l. corruptio publica sub aduentu christi.

quam

quam de virgine natus esset. Cum igitur tot & tāta mala tpum illorum vel tolerabiliora superius, vel post euersam Carthaginem intoleranda & horrenda dijs suis imputare nō audeant, opiniones humanis mentibus vnde talia vitia syluescerent, in maligna astutia in-
G ferentibus, cur mala pręsentia Christo imputant, qui doctrina saluberrima & falsos ac fallaces Deos vetat, & istas hominum noxias flagitiosasque cupiditates diuina authoritate detestans atque condemnans, his malis tabescenti ac labenti mundo vbique familiā: suam sensim subtrahit, qua condat æternā & non plausu vanitatis, sed iudicio veritatis gloriosissimam ciuitatem.

Al. l. Christus nouæ ciuitatis conditor.

De corruptione Romanę reip. prius quā cultum deorum Christus auferret. Cap. XIX.

ECce Romana Respublica, quod non ego primus dico, sed authores eorum vndę hæc mercede didicimus, tanto ante dixerunt ante Christi aduentum, paulatim mutata, & ex pulcherrima atque optima, pessima atque flagitiosissima facta est. Ecce ante Christi aduentum, post deletam Carthaginem maiorum mores, nō paulatim vt antea sed torrentis modo pręcipitati, adeo iuuentus luxu atque auaritia corrupta est. Legant nobis contra luxum & auaritiam pręcepta deorum suorum populo Romano data. Cui vtinam tantum casta & modesta reticerent, ac nō etiam ab illo probrosa & ignominiosa deposcerent, quibus per falsam diuinitatē perniciosam conciliarent authoritatem. Legant nostra, & per Prophetas & per sanctū Euangelium, & per Apostolicos Actus, & & per epistolas tam multa contra auaritiam atque luxuriam, vbique populis ad hoc cōgregatis, quam excellenter, quam diuine, nō tanquam ex philosophorum concertationibus sterpere, sed tanquam ex oraculis & Dei
L nutibus intonare: & tamen luxu atque auaritia scęnisque ac turpibus moribus ante aduentum Christi Rempublicam pessimam ac flagitiosissimam factam, non imputant dijs suis: afflictionem vero eius, quamcunq; isto tempore superbia delitiæque eorum perpessę fuerint, religioni increpitant Christianæ. Cuius pręcepta de iustis probisque moribus, si simul audirent atque curarent reges terrę & omnes populi, Principes & omnes iudices terræ, & iuuenes & virgines, seniores cum iunioribus, ętas omnis capax & vterque sexus, & quos Baptistas Ioannes alloquitur exactores ipsi atque milites: & terra vitæ præsentis ornaret sua fęlicitate respublica, & vitæ ęternæ culmen beatissimè regnatura cōscenderet. Sed quia iste audit, ille cō-
M temnit, pluresque vitijs malæ blandientibus, qua vtile virtutū, asperitati sunt amiciores, tolerare Christi famuli iubentur: siue sint reges, siue Principes, siue iudices, siue milites, siue prouinciales, siue diuites, siue pauperes, siue liberi, siue serui vtriuslibet sexus: pessimam etiā, si ita necesse est, flagitiosissimamque Rempublicam: & illa angelorum quadam sanctissima atque augustissima curia, cęlestisque republica, vbi Dei voluntas lex est, clarissimum sibi locum etiam ista tolerantia comparare.

Ps. 1[illegible]. *Luc. 3* *Al. l. In cælest. Rep. Dei voluntas Lex e.*

Quali velint fœlicitate gaudere, & quibus moribus viuere, qui tempora Christianæ religionis incusant. Cap. XX.

VErum tamen tales cultores deorum istorū quorum etiā imitatores in sceleribus & flagitijs se esse lętantur, nullo modo curāt pessimam ac flagitiosissimam nō esse Rempublicā. Tantum stet, inquiunt, tantum floreat copijs referta, victorijs gloriosa, vel quod est fęlicius, pace secura sit. Et quid ad nos? Immo ad nos magis pertinet, si diuitias quisq; semper augeat. quę quotidianis effusionibus suppetant, per quas sibi etiam infirmiores subdat quisq; potentior. Obsequantur diuitibus pauperes causa saturitatis, atq; vt eorum patrocinijs quieta inertia perfruātur, diuites pauperibus ad clientelas & ad ministerium sui fastus abutantur. Populi plaudant non consultoribus vtilitatum suarum, sed largitoribus voluptatum. Non iubeantur dura, non prohibeantur impura: reges non curent quam bonis, sed quam subditis regnent: prouinciæ regibus non tanquam rectoribus morū, sed tanquā rerū dominatoribus, & delitiarū suarū prouisoribus seruiāt, eosq; non synceriter honorent, sed nequiter ac seruiliter timeant. Quid alienę vitæ potius, quam quid suę vitæ quisque noceat, legibus aduertatur. Nullus ducatur ad iudices,

A

tes, nisi q alienę rei, domui, saluti, vel cuiq̃
inuito fuerit importunus, aut noxius. Cęterũ
de suis vel cũ suis, vel cũ quibuscũq; volenti
bus faciat quisq; quodlibet. Abũdent publi-
ca scorta, vel propter oẽs quibus frui placue
rit, vel propter eos maximè qui habere pri-
uata non possunt. Extruãtur amplissimæ atq;
ornatissimæ domus, vbi opipara conuiuia
frequententur, vbicuiq; libuerit, & potuerit
& die noctuq; ludatur, bibatur, vomatur, dif
fluatur. Saltationes vndiq; concrepent, thea-
tra, inhonestæ lętitię vocibus atq; omni ge-
nere siue crudelissimæ, siue turpissimę volu
ptatis exęstuent. Et ille sit publicus inimicus,
cui hęc fęlicitas displicet. Quisquis eam mu
tare vel auferre tentauerit, eum libera mul
titudo auertat ab auribus, euertat a sedib. au-
C ferat à viuentibus. Illi habeantur dij veri, qui
hanc adipiscendam populis procurauerunt
adeptãq; seruauerunt. Colãtur vt voluerint,
ludos exposcant quales voluerint, quos cum
suis vel de suis possint habere cultoribus: tan
tum efficiant, vt huic fęlicitati nihil ab hoste
nihil à peste, nihil ab vlla clade timeat. Quis
hanc Rempublicam sanus, non dicam Ro-
mano Imperio, sed, domui Sardanapali cõ-
parauerit? qui quondam rex ità fuit volupta
tibus deditus, vt in sepulchro suo scribi fe-
cerit, ea sola se habere mortuum, quæ libido
eius etiam cum viueret, hauriendo consum-
pserat: quem regem isti si haberent sibi in ta-
libus indulgentem, nec in eis cuiquam vlla se
ueritate aduersantem, huic libentius quam
Romani veteres Romulo templum & fla-
minem consecrarent.

Al. l. De prauatione publicæ descriptio.

Sardanapalus.

Quæ sententia fuerit Ciceronis de Romana Republica. Cap. XXI.

SEd si contemnitur, qui Romanã Rempu
blicã pessimam ac flagitiosissimã dixit:
nec curant isti, quanta morum pessimorum
E ac flagitiosorũ labe ac dedecore impleatur,
sed tantũmodo vt cõsistat & maneat, audiãt
eã non vt salustius narrat, pessimam ac fla-
gitiosissimã factã: sed sicut Cic. disputat, iam
tunc prorsus perisse, & nullam omnino re-
mãsisse Remp. Iuducit. n. Scipionẽ, eum qui
Carthaginẽ extinxerat, de Republica dispu-
tantẽ, quando prę sciebat, ea corruptione, q̃
describit Salustius iã iamq; peritura. Eo qp-
pe tẽpore disputabatur, quo iam vnus Grac
chorum occisus fuit, à quo scribit seditiones
graues cępisse Salustius. Nam mortis eius fit
in eisdem libris commemoratio. Cum autẽ
Scipio in secundi libri fine dixisset, Vt in fidi
bus ac tibijs atq; cantu ipso ac vocibus, con
centus est quidẽ tenendus ex distinctis sonis:
quem immutatũ ac discrepantem aures eru-
ditæ ferre nõ possunt, isq; concentus ex dis-
simillimarũ vocũ moderatione concors tñ
efficitur & cõgruens: sic ex summis, & me- F
dijs, & infimis interiectis ordinibus vt sonis,
moderata ratione ciuitatem consensu dissi-
millimorum concinere: & quæ harmonia à
musicis dicitur in cantu, eam esse in ciuitate
concordiã arctissimum atq; optimũ omni
in Republica vinculũ incolumitatis, eamq;
sine iustitia nullo pacto esse posse. Ac deinde
cũ aliquanto latius & vberius disseruisset, q̃
tum prodesset iustitia ciuitati, quantumque
obesset si abfuisset: suscepit deinde Philus, v-
nus eorũ qui disputationi aderant, & popo-
scit vt hæc ipsa quæstio diligentius tractare
tur, ac de iustitia plura dicerent, pp illud, qꝑ
iam vulgo ferebatur, rẽpublicã regi sine in-
iuria nõ posse. * Hanc proinde quęstionẽ di
scutiendam & enodandã esse, assensus est Sci
pio: respondit que nihil esse, quod adhuc de
Republica putaret dictũ, & quo possent lon
gius progredi, nisi esset confirmatũ, non mõ
falsum esse illud sine iniuria Regi nõ posse:
sed hoc verissimũ esse, sine summa iustitia
Rempublicã regi non posse. Cuius quęstio-
nis explicatio, cum in diem consequentẽ di
lata esset, in tertio libro magna conflictatio-
ne res acta est. Suscepit enim Philus ipse di-
putationẽ eorũ, qui sentirent sine iniustitia
regi non posse Rempublicã: purgans se prę
cipue, ne hoc ipse sentire crederetur. Egitq;
sedulo pro iniustitia contra iustitiã, vt hanc
esse vtilẽ Reipublicæ, illã vero inutilem veri
similibus rationibus & exemplis velut cona A
retur ostendere. Eam Lælius rogantibus om
nibus iustitiam defendere aggressus, asseruit
quantum potuit, nihil tam inimicũ quam in-
iustitiam ciuitati, nec omnino nisi magna iu
stitia geri aut stare posse Rempublicã. Qua
quæstione quantum satis visum est pertracta
ta: Scipio ad intermissa reuertitur, recolitq;
suam atq; commendat breuem Reipublicæ
definitionẽ, qua dixerat eam esse rẽ Populi.

Al. l. Hermonia Resp.

Al. l. Ac.

Al. l. intermissã.

Populum autem non omnem cętum multitudinis, sed cętum iuris consensu & vtilitatis cõmunione sociatũ esse determinat. Docet deinde quanta sit in disputando diffinitionis vtilitas: atq; ex illis suis diffinitionib. colligit, tunc esse Rempublicã, idest, rem populi, cum bene ac iuste geritur, siue ab vno
C rege, siue à paucis optimatibus, siue ab vniuerso populo. Cũ vero iniustus est rex, quẽ tyrannũ more Græco appellauit: aut iniusti optimates, quorum consensum dixit esse factionẽ: aut iniustus ipse populus, cui nomẽ vsitatum non reperit, nisi vt etiã ipsum tyrãnũ vocaret, non iam vitiosam sicut pridie fuerat disputatũ, sed sicut ratio ex illis diffinitionibus cõnexa docuisset, omnino nullã esse Rempub. quoniam non esset res populi, cũ tyrãnus eã factione capesseret, nec ipse populus esset, si esset iniustus: quoniã non esset multitudo iuris consensu & vtilitatis communione sociata, sicut populus fuerat definitus. Quando ergo respublica Romana talis erat qualẽ illam descripsit Salustius, nõ iam pessima ac flagitiosissima, sicut ipse ait, sed omnino nulla erat, secundum istam rationẽ, quam disputatio de Republica inter magnos eius tũ Principes habita patefecit. Sicut etiã ipse Tullius non Scipionis, nec cuiusquã alterius, sed suo sermone loquẽs, in principio quinti libri demõstrauit, cõmemorato prius Ennij poetæ versu, quo dixerat: * Moribus antiquis res stat Romana virisq;. Quẽ quidẽ ille versum, inquit, vel breuitate, vel veritate tanquam ex oraculo mihi quodã esse effatus videtur. Nã neq; viri, nisi ita morata ciuitas fuisset: neq; mores, nisi hi viri præfuissent, aut fundare, aut tamdiu tenere potuissent tantã & tã iuste lateq; imperantem Rempublicã. Itaq; ante nostrã memoriã, & mos ipse patrius pręstantes viros adhibebat, &
I veterum morẽ ac maiorũ instituta tenebãt excellentes viri. Nostra vero ætas, cũ Rempublicã sicut picturam accepisset egregiã, sed euanescentẽ vetustate, non modo eam coloribus ijsdẽ quibus fuerat, renouare neglexit, sed ne id quidẽ curauit, vt formam saltem eius, & extrema tanquam lineamenta seruaret. Quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare Romanam, quos ita obliuione obsoletos videmus, vt non modo non colantur, sed etiam ignorentur? Nam

* Al. Ennij Carmẽ.

Al. Rẽpub. sine iustitia nomẽ suũ continere nõ posse.

viris quid dicam? Mores enim ipsi interierũt virorum penuria, cuius tanti mali nõ modo reddenda ratio nobis, sed etiam tanquã reis capitis quodammodo dicenda causa est. Nostris enim vitijs non casu aliquo Rempublicã verbo retinemus, re ipsa vero iampridem amisimus. Hæc Cicero fatebatur longe quidem post mortem Aphricani, quem in suis libris fecit de Repub. disputare, adhuc tamẽ ante aduentũ Christi. Quæ si diffamata & ꝑualescente religione Christiana sentirentur, atq; dicerentur, quis non istorum ea Christianis imputãda esse censeret? Quamobrem cur non curarunt dij eorum, ne tunc periret atq; amitteretur illa Respublica, quam Cicero longe ante quam Christus in carne venisset, tã lugubriter deplorat amissam? Viderint laudatores eius, etiã illis antiquis viris & moribus qualis fuerit, vtrum in ea viguerit vera iustitia: an forte nec tunc fuerit viua moribus, sed picta coloribus. Quod & ipse Cicero nesciens, cũ eam præferret expressit, sed alias, si Deus voluerit, hęc videbimus. Enitar enim suo loco, vt ostendã secundũ definitiones ipsius Ciceronis quibus q̃d sit Respub. & quid sit populus, loquente Scipione breuiter posuit, attestantibus etiam multis, siue ipsius, siue eorũ quos loqui fecit in eadẽ disputatione sententijs nunquã illã fuisse Rempub. quia nunq̃ in ea fuit vera iustitia. Secundum probabiliores autem definitiones & ꝓ suo modo quędam Respublica fuit: & melius ab antiquioribus Romanis, quam a posterioribus administrata est. Vera autem iustitia non est, nisi in ea Republica, cuius cõditor rectorq; Christus est: si & ipsam Rempublicam placet dicere quoniã rem populi eẽ negare nõ possumus. Si aũt hoc nomẽ, ꝙ alibi aliter vulgatũ eo, ab vsu nostræ locutionis est forte remotius, in ea certe Ciuitate est vera iustitia, de qua scriptura sancta dicit: Gloriosa de te dicta sunt Ciuitas Dei.

Infra lib. 19. ca.

L

Psal. 68.

Quod dijs Romanorum nulla vnquam cura fuerit, ne malis moribus Respub. deperisset. Cap. XXII.

SEd quod pertinet ad præsentem quæstionem quamlibet laudabilem dicant istam fuisse, vel esse Rempublicam secundum eorum doctissimos auctores, iam longè

longe ante Christi aduentum pessima ac flagitiosissima facta erat: imo vero nulla erat, atque omnino perierat perditissimis moribus. Vt ergo nõ periret, dij custodes eius populo cultori suo dare præcipue vitæ ac morum præcepta debuerunt, à quo tot templis, tot sacerdotibus, & sacrificiorum generib. tam multiplicibus varijsque sacris, tot festis solennitatibus, tot tantorumq; ludorum
F celebritatibus colebantur, vbi nihil dæmones, nisi negocium suum egerunt: non curantes quemadmodum illi viuerent, imo curantes vt etiam perditè viuerent, dum tamen honori suo illa omnia metu subditi ministrarent. Aut si dederunt, proferatur, ostendatur, & legatur, quas deorum leges illi ciuitati datas contempserint Gracchi, vt seditionibus cuncta turbarent, quas Marius & Cinna, & Carbo vt in bella etiam progrederentur ciuilia, causis iniquissimis suscepta, & crudeliter gesta, crudeliusq; finita, quas denique Sylla ipse, cuius vitam, mores, facta describente Salustio, alijsque historiæ scriptoribus, quis nõ exhorreat? Quis illam rempublicam non tunc perisse fateatur? An forte propter huiuscemodi ciuium mores Virgilianam illam sententiam, sicut solent pro defensione suorum deorum opponere audebunt, Discessere omnes adytis arisque relictis * Dij, quibus imperium hoc steterat? Primum si ita est, non habent cur quærantur de religione Christiana, quod hac offensi eos dii sui deseruerint: quoniam quidem maiores eorum iam pridem moribus suis ab vrbis altaribus, tam multos ac minutos Deos, tanquam muscas abegerunt. Sed tamen hæc numinum turba vbi erat, cum longe antequam mores corrumperentur antiqui, à Gallis Roma capta & incensa est? An præsentes forte dor-
G miebant? Tunc enim tota vrbe in hostium potestate redacta, solus collis Capitolinus remanserat: qui etiam ipse caperetur, nisi saltem anseres diis dormientib. vigilarent, Vnde penè in superstitionem Aegyptiorum bestias auesque colentium Roma deciderat, cum anseri solennia celebrarent. Verum de his aduentitiis, & corporis potius quam animæ malis: quæ vel ab hostibus, vel ab alia clade accidunt, nondum interim disputo. Nũc ago de labe morum, quibus primum paulatim decoloratis, deinde torrentis modo præcipitatis, tanta quamuis integris tectis mœnibusque, facta est ruina reipublicæ, vt magni authores eorum eam tunc amissam non dubitent dicere. Rectè autem abscesserant vt amitterentur omnes adytis arisque relictis dii, si eorum de bona vita atq; iustitia ciuitas præcepta contempserat. Nunc vero quales quæso dii fuerunt, si noluerunt cum populo cultore suo viuere, quem male viuentẽ non docuerunt bene viuere?

Al. l. Virgilian. 2.

Al. l. Dii morũ improbitate abacti.

H

Varietates rerum temporalium, non ex fauore, aut impugnatione dœmonũ, sed ex veri Dei pendere iudicio. Cap. XXIII.

QVid quod etiam videntur eorum affuisse cupiditatibus implendis, & ostenduntur non præfuisse refrenandis? Qui enim Marium nouum hominem & ignobilem cruentissimum authorem bellorum ciuilium atque gestorem, vt septies consul fieret adiuuerunt, atq; vt in septimo suo consulatu moreretur senex, nec in manus Syllæ futuri mox victoris irrueret: Cur non etiã iuuerunt vt à tantorum se compesceret immanitate facinorum? Si enim ad hæc eum dij eorum non iuuerunt, non parum est, ꝙ & fatentur etiam non propicijs dijs suis posse accidere homini istam temporalem, quã nimis diligunt tantam fœlicitatem, & posse homines sicut fuit Marius, salute, viribus, opibus, honoribus, dignitate, longæuitate cumulari, & perfrui dijs iratis: posse etiam L homines, sicut fuit Regulus, captiuitate, seruitute, inopia, vigilijs, doloribus excruciari, & emori dijs amicis. Quod si ita esse concedunt, compendio nihil eos prodesse, & coli superfluo confitentur. Nam si virtutibus animi, & probitati vitæ, cuius præmia post mortem speranda sunt, & magis contraria, vt populus disceret, instituerunt, si nihil etiam in his transeuntibus & temporalibus bonis, vel eis quos oderunt nocent, uel eis quos diligunt prosunt, vt quid coluntur, vt quid tanto studio colendi requiruntur? Cur laboriosis tristibusq; temporibus tanquam M offensi abscesserint murmuratur: & propterea Christiana religio conuitiis indignissimis læditur? Si autẽ habent in his rebus, uel beneficij, uel maleficij potestatem, cur in eis affuerũt pessimo viro Mario, & optimo vi-

Al. l. Marij impijssimi successus.

ro Regulo defuerunt? An ex hoc ipſi intelliguntur iniuſtiſsimi & peſsimi? Quod ſi propterea magis timendi & colendi putantur, neque hoc putentur. Neque enim minus eos inuenitur Regulus coluiſſe, quam Marius: nec ideo vita peſsima eligenda videatur, q̃a magis Mario quam Regulo dij fauiſſe exiſtimãtur. Metellus enim Romanorum laudatiſsimus, qui habuit quinque filios conſulares etiam rerum tẽporalium fęlix fuit: & Catilina peſsimus oppreſſus inopia & in bello ſui ſceleris proſtratus infęlix, & veriſsima atque certiſsima fœlicitate præpollent boni Deum colentes, à quo ſolo conferri poteſt. Illa igitur reſpublica malis moribus cum periret, nihil dij eorum pro dirigendis vel corrigendis egerunt moribus, ne periret: immo deprauandis & corrũpendis addiderunt moribus, vt periret. Nec ſe bonos fingant, ꝙ velut offenſi ciuiũ iniquitate diſceſſerint, prorſus ibi erant, produntur, conuincuntur, nec ſubuenire præcipiendo, nec latere tacendo potuerunt. Omitto quod Marius à miſerantibus Minturnenſibus Maricæ deæ in luco
A eius commendatus eſt, vt ei omnia proſperaret, & ex ſumma reuerſus deſperatione incolumis in vrbem duxit, crudelem crudelis exercitum. Vbi quam cruenta, quam inciuilis, hoſtiliq; immanior eius victoria fuerit, eos qui ſcripſerunt, legant, qui ſcire volunt. Sed hoc vt dixi omitto: nec Maricæ neſcio cui tribuo Marij ſanguineã fœlicitatem, ſed occultæ potius prouidentiæ Dei ad iſtorum ora claudenda, eoſq; ab errorib. liberandos, qui non ſtudijs agunt, ſed nec prudenter aduertunt. Quia etſi aliquid in his rebus dęmones poſſunt, tantum poſſunt, quantum ſecreto omnipotentis arbitrio permittuntur: ne magnipendamus terrenam fœlicitatem, quę ſicut Mario, malis etiam plerunque conceditur, nec eam rurſus quaſi malam arbitremur cum etiam in ea multos pios ac bonos vnius Dei veri cultores, inuitis dęmonibus præpolluiſſe videamus: nec eoſdem immũdiſsimos ſpiritus, vel propter hæc ipſa bona malave terrena propitiandos, aut timendos exiſtimemus, quia ſicut ipſi mali homines in terra, ſic ẽt illi non omnia, quæ volunt facere poſſunt, niſi quantum illius ordinatione ſinuntur, cuius plene iudicia nemo comprehendit, iuſte nemo reprehendit.

De ſyllanis actibus, quorũ ſe dęmones oſtentauerunt adiutores. Cap. XXIIII.

SYlla certe ipſe, cuius tempora talia fuerunt, vt ſuperiora, quorum vindex eſſe videbatur, illorum comparatione quærerẽtur, cum primum ad vrbem contra Marium caſtra mouiſſet, adeo læta exta immolanti fuiſſe ſcribit Liuius, vt cuſtodiri ſe Poſthumius haruſpex voluerit capitis ſupplicium ſubiturus, E
niſi ea quæ in animo Sylla haberet, dijs iuuantibus impleuiſſet. Ecce non diſceſſerãt adytis ariſq; relictis dij, quando de rerum euentu prædicebant, nihilq; de ipſius Syllæ correctione curabant. Promittebant præſagiendo fœlicitatem magnam nec malam cupiditatem minando frangebant. Deinde cum eſſet in Aſia bellum Mithridaticum gerens, per Lucium Titium ei mandatum eſt à Ioue quod eſſet Mithridatem ſuperaturus: & factum eſt. Ac poſtea molienti redire in vrbẽ, & ſuas amicorumque ſubortas ſibi iniurias ciuili ſanguine vlciſci, iterum mandatum eſt ab eodem Ioue per militem quendam legionis ſextæ prius ſe de Mithridate prænunciaſſe victoriam: & tunc promittere daturum ſe poteſtatem, qua recuperaret ab inimicis rem publicam non ſine multo ſanguine. Tum percontatus Sylla, quæ forma militi viſa fuerit cum ille indicaſſet eam, recordatus eius eſt, quam prius ab illo audierat, qui de Mithridatica victoria ab eodem mandata pertulerat. Quid hic reſponderi poteſt quare dij curauerint velut fœlicia iſta nunciare, & nullus eorum curauerit Syllam monendo corrigere tanta mala facturum ſceleſtis armis ciuilibus, qualia non ſolum fœdarent, ſed auferrent omnino rempublicam? Nempe intelliguntur dœmones, ſicut ſæpe iam dixi notumque nobis eſt in literis ſacris, reſque ipſæ ſatis indicant negocium ſuum agere, vt pro dijs habeantur, vt colantur, vt ea illis exhibeantur, quibus ij qui exhibent ſociati, vnam peſsimam cauſam cum eis habeant in iudicio Dei. Deinde cum veniſſet Tarentum Sylla, atque ibi ſacrificaſſet, vidit in capite vituli iecoris ſimilitudinem coronæ aureæ. Tunc Poſthumius haruſpex ille reſpondit, præclaram ei victoriam ſignificari, iuſſitque vt extis illis ſolus veſceretur. Poſtea paruo facto interuallo ſeruus cuiuſdam Lucij Põtij, vati-

vaticinando clamauit: A Bellona nūcius venio victoria tua est Sylla Deinde adiecit, arsurum esse Capitoliū. Hoc cum dixisset, cōtinuo egressus è castris postera die cōcitatior reuersus est, & Capitolium arsisse clamauit, arserat autē reuera Capitolium. Quod quidē dęmoni & prçuidere facile fuit, & celerrime nunciare. G Illud sanè attēde, quod ad causam maxime pertinet, sub qualibus dijs cupiāt esse, qui blasphemant Saluatorem voluntates fideliū à dominatu dęmonum liberantem. Clamauit homo vaticinando, victoria tua est Sylla: atq; vt id diuino spiritu clamasse crederetur, nūciauit etiam aliquid, & prope futurum & mox factū: vnde longe aberat, per quem ille spiritus loquebatur: non tamē clamauit, ab sceleribus parce Sylla quę ille victor tam horrenda commisit, cui corona aurea ipsius victoriæ illustrissimum signum in vitulino iecore apparuit. Qualia signa si dij iusti dare solerent, ac non dęmones impij, profecto illis extis, nepharia totius atq; ipsi Syllæ grauiter noxia mala futura monstrarent. Neq; enim eius dignitati tm̄ profuit illa victoria, quantum nocuit cupiditati. Qua factū est, vt immoderatis inhians & secundis rebus elatus, ac prçcipitatus, magis ipse periret in moribus, quam inimicos in corporibus perderet. Hęc illi dij vere tristia vereq; lugenda, non extis, non augurijs, non cuiusquā somnio vel vaticinio prænunciabant: magis enim timebant, ne corrigeretur, quā ne vinceretur. Immo vero satis agebant vt victor ciuiū gloriosus, victus atq; captiuus nephandis vitijs, & per hæc ipsis etiam dęmonibus multo obstrictius subderetur.

Al.l. Corona aurea in vitulino iecore ostē...

Quantum maligni spiritus ad flagitia incitent homines, cum in committendis sceleribus quasi diuinam exempli sui interponunt authoritatem. Cap. XXV.

ILlinc vero quis non intelligat, quis non videat, nisi qui tales Deos immitari magis eligit, quam diuina gratia ab eorum societate separari, quantum moliantur maligni isti spiritus exemplo suo, velut diuinam authoritatem prębere sceleribus? Quinetiam in quandam Campaniæ lata planicie, vbi non multo post ciuiles acies nephario prælio cō flixerūt, ipsi inter se prius pugnare visi sunt. Nanq; ibi auditi sunt primū ingentes fragores, moxq; multi se vidisse nunciarunt per aliquot dies duas acies præliari. Quæ pugna vbi destitit, vestigia quoq; velut hominū & equorū quanta de illa conflictione exprimi poterant, inuenerunt. Si ergo veraciter inter se numina pugnarunt, iam bella ciuilia excusentur humana: consideretur tamen quæ sit talium deorū, vel malitia vel miseria. K Si autē se pugnasse finxerunt, quid aliud egerunt, nisi vt sibi Romani bellando ciuiliter, tanquā deorum exemplum nullū nephas admittere viderentur? Iam enim cęperant bella ciuilia, & aliqua nephandorum præliorum strages execranda præcesserat. Iam multos mouerat, quod miles quidam dum occiso spolia detraheret, fratrem nudato cadauere agnouit, ac detestatus bella ciuilia & seipsum ibi perimens, fraterno corpori adiunxit. Vt ergo tāti huius mali minimè tęderet, sed armorum scelestorum magis magisq; ardor incresceret, mox hi dęmones, quos illi duos putant & colendos esse venerandos arbitrantur, inter se pugnantes hominibus apparere voluerunt, ne imitari tales pugnas ciuica trepidaret affectio, sed potius humanum scelus diuino excusaretur exemplo. Hac astutia maligni spiritus etiam ludos, vnde multa iā dixi: scenicos sibi dicari sacrariq; iusserunt: vbi deorum tanta flagitia theatricis canticis atq; fabularum actionibus celebrata sunt, vt quisquis eos talia fecisse crederet, & quisquis nō crederet: sed tamen illos libentissime sibi talia velle exhiberi cerneret, securus imitaretur. L Ne quis itaque existimaret in Deos cōuitia potius quam eis dignū aliquid scriptitasse, vbicunq; illos inter se pugnasse poetæ cō memorarunt, ipsi ad decipiendos homines poetarum carmina firmauerunt, pugnas videlicet suas, non solum per scenicos in theatro, verum etiam per seipsos in campo humanis oculis exhibentes. Hæc dicere compulsi sumus, quoniam pessimis moribus ciuium Romanam rempublicam iā antea perditam fuisse, nullamq; remansisse ante aduētum domini nostri Iesu Christi, authores eorum dicere, & scribere minime dubitauerunt. Quā perditionem dijs suis non imputant, qui mala transitoria quibus mali siue in uoluātur, siue euadant, pereunt: & in quibus boni siue viuāt, siue moriantur, perire non

Al.l. Dæmones in- em pu tant.

Al.l. Deorum exēplo bella exartisse.

possunt, Christo nostro imputant: cũ Christus noster tanta frequenter pro moribus optimis pręcepta contra perditos mores: dij vero ipsorum nullis talibus pręceptis egerint aliquid cum suo cultore populo, pro illa republica ne periret, immo eosdem mores velut suis exemplis authoritate noxia, corrumpẽdo egerunt potius vt periret. Quã non ideo, vt arbitror, tunc perisse quisquam iam dicere audebit, quia * Discessere omnes adytis arisq; relictis Dij: velut amici virtutibus conuitijs hominũ offenderentur, quia tot signis extorum, auguriorum, vaticiniorum, quibus se tanquam præscios futurorum adiutoresq; prœliorum iactare, & commendarẽ gestiebant, conuincuntur fuisse præsentes, qui si verè abscessissent, mitius Romani in bella ciuilia suis cupiditatibus, quam illorũ instigationibus exarsissent.

*al. l. Aeneid. 2.

M

De secretis dęmonum monitis, quę pertinebãt ad bonos mores, cũ palã in sacris eorũ omnis nequitia disceretur. Cap. XXVI.

QVę cum ita sint, cum palam aperteq; turpitudines crudelitatibus mixtæ, & opprobria numinum & crimina, siue prodita, siue conficta ipsis exposcentibus, & nisi fierent irascentibus, etiam certis & statutis solennitatibus cõsecrata illis, & dicata claruerint, atq; ad omnium oculos vt imitãda proponerent, spectanda processerint, quid est nisi quod ijdem ipsi dęmones, qui se huiuscemodi voluptatibus immiscent, immũdos spiritus esse confitentur, qui suis flagitijs & facinoribus, siue indicatis, siue simulatis, eorũque sibi celebratione expetita ab impudentibus, extorta à pudentibus, authores se vitę scelestæ immundęq; testantur? Perhibentur tamen in abditis suis, secretisq; penetralibus dare quędam bona præcepta de moribus quibusdam velut electis sacratis suis. Quod si ita est, hoc ipso callidior aduertenda est, & conuincenda malitia spirituum noxiorum. Tanta enim vis est probitatis & castitatis, vt omnis vel penè omnis eius laude moueatur humana natura: nec vsque adeo sit turpitudine vitiosa, vt totum amittat sensum honestatis. Proinde malignitas dęmonũ nisi alicubi se, quemadmodum scriptum in nostris literis nouimus, transfiguret in angelum lucis, non implet negocium deceptionis. Foris itaque populis celeberrimo strepitu impietas impura circumsonat, & intus paucis castitas simulata vix sonat. Præbentur propatula pudendis, & secreta laudandis. Decus latet, & dedecus patet. Quod malum geritur, omnes conuocat spectatores: quod bonum dicitur vix aliquos inuenit auditores. Tanquam honesta erubescẽda sint, & inhonesta glorianda. Sed vbi hoc nisi in dęmonum tẽplis? vbi nisi ĩ fallaciæ diuersorijs? Illud enim fit, vt honestiores, qui pauci sunt, capiantur: hoc autem, ne plures qui sunt turpissimi, corrigantur. Vbi & quando sacrati cęlestis audiebant castitatis præcepta, nescimus: ante ipsum tamen delubrum, vbi simulachrum illud locatum conspiciebamus, vniuersi vndique confluentes, & vbi quisque poterat stantes, ludos qui agebantur intentissimi spectabamus, intuentes alternante conspectu, hinc meretriciam pompam, illinc virginem deam, illam suppliciter adorari, ante illã turpia celebrari. Non ibi pudibundos mimos, nullam verecundiorem scenicam vidimus, cũcta obscęnitatis implebantur officia. Sciebatur virginali numini quid placeret, & exhibebatur quod de templo domum matrona doctior reportaret. Nonnullę pudentiores auertebant faciem ab impuris motibus scenicorum, & artem flagitij videre erubescentes furtiua intentione discebant. Hominibus namque verecundabantur, ne audirẽt impudicos gestus ore libero cernere: sed multo minus audebant sacra eius,* quam venerabantur casto corde damnare. Hoc tamẽ palam discendum prębebatur in templo, ad quod perpetrandum saltem secretum quęrebatur in domo. Mirum nimirum si vllus ibi erat pudor mortalium, quo humana flagitia nõ libere homines committerent, quę apud Deos etiam religiose discerent, iratos habituri nisi etiam exhibere curarent. Quis enim alius spiritus occulto instinctu nequissimas agitat mentes, & instat sciendis adulterijs, & pascitur factis, nisi qui etiã sacris talibus oblectatur, constituens in templis simulachra dęmonum, amans in ludis simulachra vitiorum, susurrans in occulto verba iustitiæ ad decipiendos etiam paucos bonos, frequentans in aperto inuitamenta nequitiæ, ad possidendos innumerabiles malos.

B

C

*Al. ...

D

Al. ...

Quanta euersione publicæ disciplinæ Romani dijs suis placandis sacrauerint obscęna ludorum. Cap. XXVII.

VIr grauis & Philosophus Tertullius ędilis futurus, clamabat in auribus ciuitatis, inter cœtera sui magistratus officia sibi Floram matrem ludorum celebritate placandam. Qui ludi tāto deuotius, quanto turpius celebrari solent. Dicit in alio loco iam consul in extremis periculis ciuitatis, & ludos per decem dies factos: neq; rem vllam, quæ ad placandos deos pertineret, prętermissam: quasi non satius erat tales deos irritare tēperantia, quam placare luxuria: & eos honestate etiam ad inimicitias prouocare, quam tanta deformitate lenire. Neq; enim grauius fuerant quamlibet crudelisima immanitate nocituri homines, propter quos placabantur, quam nocebant ipsi, cum vitiositate fędissima placarentur. Quandoquidem vt auerteretur, ꝙ metuebatur ab hoste in corporibus, eo modo dij conciliabantur, quo virtus debellaretur in mentibus, qui non opponerentur
G defensores oppugnatorib. mœnium, nisi prius fierent expugnatores morum bonorū. Hanc talium numinū placationem petulantissimam, impurissimam, impudētissimam, nequissimam, immundissimā, cuius actores laudanda Romanæ virtutis indoles honore priuauit, tribu mouit, agnouit turpes, fecit infames, hanc inquam pudendam veræq; religioni aduersandam, & detestandam talium numinum placationē, has fabulas in deos illecebrosas atq; criminosas, hęc ignominiosa deorum facta, scelerate turpiterq; conficta, vel sceleratius turpiusq; cōmissa, oculis & aurib. publicis ciuitas tota discebat: hæc cōmissa, numinib. placere cernebat: & ideo nō solum illis exhibenda, sed sibi quoque imitanda credebat. Non illud nescio quid vel bonum vel honestum, quod tam paucis, & tam occultè dicebatur: si tamen dicebatur, vt magis ne innotesceret quam ne non fieret, timeretur.

Al. l. Tullius in Orationib.

De Christianæ religionis salubritate. Cap. XXVIII.

AB istarum ergo immundissimarum potestatum tartareo iugo, & societate pęnali erui per Christi nomen homines, & in lucem saluberrimæ pietatis ab illa perniciosissimæ impietatis nocte transferri quærunt, & murmurant iniqui & ingrati, & illo nephario spiritu altius obstrictiusq; oppressi, quia populi confluunt ad ecclesias casta celebritate, honesta vtriusque sexus discre- I
tione: vbi audiant quam bene hic ad tempus viuere debeant, vt post hāc vitam beate semperque viuere mereantur. Vbi sancta scriptura iustitiæque doctrina, de * superiore loco in conspectu omnium personante: & qui faciunt, audiant ad præmium: & qui non faciūt, audiant ad iudicium. Quo & si veniunt quidam talium præceptorum irrisores, omnis eorum petulantia aut repentina immutatione deponitur, aut timore vel pudore cōprimitur. Nihil enim eis turpe ac flagitiosum spectandum imitandumque proponitur, vbi veri Dei, aut præcepta insinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudantur, aut beneficia postulantur.

Al. l. Loquitur de suggesto ex quo cōciones habētur ad populum.

De abijciendo cultu deorum, cohortatio ad Romanos. Cap. XXIX.

HAec potius concupisce ò indoles Romana laudabilis, ò progenies Regulorum, Scęuolarum, Scipionum, Fabritiorum: hæc potius concupisce, hæc ab illa turpissima vanitate & fallacissima dęmonū ma- K
lignitate discerne. Si quid in te laudabile naturaliter eminet, non nisi vera pietate purgatur atq; perficitur, impietate autem * dispergitur & punitur. Nūc iā elige quid sequaris, vt non in te, sed in Deo vero sine vllo errore lauderis. Tunc. n. tibi gloria popularis affuit, sed occulto iudicio diuinæ prouidentię vera religio, quam eligeres, defuit. Expergiscere, dies est, sicut experrecta es in quibusdam, de quorū virtute perfecta, & pro fide vera, etiā passionib. gloriamur, qui vsquequaq; aduersus ptātes inimicissimas confligentes, easq; fortiter moriendo vincentes, sanguine nobis hanc patriam peperere suo. Ad quā patriam te inuitamus, & exhortamur, vt eius adijcia-

Al. l. Disperditur

ris numero ciuium, cuius quodãmodo asylum est vera remissio peccatorum. Non audias degeneres tuos Christo Christianisve detrahentes,& accusantes velut tempora mala, cum quærant tempora in quibus non sit quieta vita, sed potius secura nequitia. Hæc tibi nunquam, nec pro terrena patria placuerunt. Nunc iam cęlestem arripe,pro qua minimũ laborabis,& in ea veraciter, semperq; regnabis. Illic.n.tibi non Vestalis focus, non lapis Capitolinus, sed Deus vnus & verus, q̃ nec metas rerum,nec tempora ponet, imperium sine fine dabit. Noli deos falsos fallacesq; requirere abijce potius, atque contemne, in veram emicans libertatem. Non sunt dij, maligni sunt spiritus, quibus æterna tua fęlicitas pęna est: non tam Iuno Troianis à quibus carnalem originem ducis, arcesvidetur inuidisse Romanas, quam isti dęmones, quos adhuc deos putas, omni generi hominũ sedes inuident sempiternas. Et tu ipsa non parua ex parte de talibus spiritibus iudicasti, qñ ludis eos placasti, & per quos homines eosdem ludos fecisti, infames esse voluisti. Patere asseri libertatem tuã aduersus immundos spiritus,qui tuis ceruicibus imposuerant sacrãdam sibi & celebrandam ignominiam suam. Actores criminum diuinorum remouisti ab honoribus tuis, supplica Deo vero, vt à te remoueat illos Deos, qui delectantur criminibus suis,siue veris,q̃ ignominiosissimum est, siue falsis, quod malitiosissimum est. Bene,quod tua sponte histrionibus & scenicis societatem ciuitatis patere noluisti, euigila plenius, nullo modo his artib. placatur diuina maiestas, quibus humana dignitas inquinatur. Quo igitur pacto deos qui talibus delectantur obsequijs haberi putas in numero sanctarum cœlestium potestatum, quum homines per quos eadem aguntur obsequia, non putasti habendos in numero qualiumcunque ciuium Romanorum? Incomparabiliter superna est ciuitas clarior: vbi victoria, veritas: vbi dignitas, sanctitas: vbi pax, fœlicitas: vbi vita, æternitas. Multo minus habet in sua societate tales deos, si tu in tua tales homines habere erubuisti. Proinde si ad beatam peruenire desideras ciuitatem, deuita dęmonũ societatem. Indigne ab honestis coluntur, qui per turpes placantur: sic isti à tua * societate remoueantur purgatione Christiana, quomodo illi à tua dignitate remoti sunt notatione censoria. De bonis autem carnalibus, quibus solis mali perfrui volunt, & de malis carnalibus quæ sola perpeti nolunt: q̃ neq; in his habeant, quam putantur habere isti dęmones potestatem: quanquam si haberent, deberemus potius etiam ista contemnere, quam propter ista eos colere, & eos colendo ad illa quę nobis inuident peruenire non posse, tamẽ nec in istis eos hoc valere quod hi putant, qui propter hæc eos coli oportere contendunt: deinceps videbimus, vt hic sit huius voluminis modus.

L Aen. 1. Al.l. Dæmonũ pœna est hominũ fœlicitas. M Al.l. pietate. A

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi ad Marcellinum de Ciuitate Dei.

LIBER TERTIVS.

De aduersitatibus quas soli mali metuunt, & quas semper passus est mundus dum deos coleret. Cap. I.

Am satis dictum esse arbitror, de morum malis,& animorũ, quæ præcipue cauenda sunt, nihil deos falsos populo cultori suo, quo minus eorũ malorum agere premeretur,subuenire curasse: sed potius,vt maxime premeret egisse. Nũc de illis malis video dicendum, quæ sola isti perpeti nolunt, qualia sunt fames, morbus, bellum,expoliatio,captiuitas, trucidatio, & si qua similia, iam in primo libro cõmemorauimus. Hæc enim sola mali deputant mala, quæ non faciunt malos: nec erubescunt inter bona quæ laudant, ipsi mali esse qui laudant: magisq; stomachantur,si * illa mala habeant, quam si malam vitam. Quasi hoc sit hominis maximum bonũ, habere bona omnia præter seipsum: sed neq; talia mala, quæ isti sola formidant,dij eorum quando ab eis libere colebantur,ne illis acciderent,obstiterunt. Cum.n.varijs per diuersa loca temporibus ante aduentum redemptoris nostri, innumerabilibus nonnullisq; etiam incredibilibus cladibus genus contereretur humanũ, quos alios quam istos deos mũdus colebat, excepto vno populo,Hebręo,& quibusdam extra ipsum populum,vbicunq; gratia diui-

C Al. si villã vilam.

na

na digni occultissimo, atque iustissimo Dei iudicio fuerunt? Verumne nimium longum faciam, tacebo aliarum vsquequaque gentiū mala grauissima: quod ad Romam pertinet, Romanumq; imperium tantum loquar, id-est, ad ipsam proprie ciuitatem, & quæcunque ille terrarum, vel societate coniunctæ, vel conditione subiectæ sunt quæ sint perpessæ ante aduentum Christi, cum iam ad eius quasi corpus reipublicæ pertinerent.

D

An dij, qui & à Romanis & à Græcis similiter colebantur causas habuerint quibus Ilium paterentur excidere. Cap. II.

PRimum ipsa Troia vel Ilium, vnde origo est populi Romani: neq; enim prætereundum, aut dissimulandū est ꝙ & in primo libro attigi, eosdem habens deos & colens, cur à Græcis victum, captum, atq; delectū est? Priamo, inquiunt, sunt reddita Laomedontęa paterna periuria. Ergo verum est, ꝙ Apollo atq; Neptunus eidem Laomedōti mercenarijs operibus seruierunt. Illis quippe promisisse mercedem falsumque iurasse perhibetur. Miror Apollinem nominatū diuinatorem in tāto opificio laborasse, nesciētem quod Laomedon fuerat promissa negaturus. Quanquam nec ipsum Neptunum patruum eius, fratrem Iouis, regē maris decuit ignarum esse futurorum. Nam hunc Homerus de stirpe Aeneæ, à cuius posteris condita Roma est, cum ante illam vrbem conditam idem Poeta fuisse dicatur, inducit magnum aliquid diuinantem, quem etiā nube rapuit, vt dicit, ne ab Achille occideretur, cuperetq; conuertere ab imo: ꝙ apud Virgilium confitetur, Structa suis manibus periuræ mœnia Troiæ. Nescientes igitur tanti dij Neptunus & Apollo Laomedontem sibi negaturū esse mercedem, structores mœnium Troianorū gratis & ingratis fuerunt. Videant ne grauius sit tales deos credere, quam dijs talib. peierare. Hoc.n. nec ipse Homerus facile credidit, qui Neptunū quidem cōtra Troianos, Apollinem aūt pro Troianis pugnantem facit cū illo periurio ambos fabula narret offensos. Si igitur fabulis credunt, erubescant talia colere numina. Si fabulis non credunt, non obtendant Troiana periuria, aut mirentur deos periuria punisse Troiana, amasse Romana.

al. l. Apollinis, Neptunique seruile ministerium in extruēda Troia

Iliad. 2.

Aen. 5.

E

Vnde.n. coniuratio Catilinæ in tanta tamq; corrupta ciuitate, habuit ēt eorum grandem copiam, quos manus atque lingua periurio, aut sāguine ciuili alebat. Quid.n. aliud toties senatores corrupti in iudicijs, toties populus in suffragijs, vel ī quibusq; causis, q̄ apud eū concionib. agebantur, nisi ēt peierando peccabant? Nā corruptissimis moribus ad hoc mos iurandi seruabatur antiquus, nō vt à scelerib. metu religionis prohiberentur, sed vt periuria quoq; scelerib. cęteris adderentur. F

Non potuisse offendi deos Paridis adulterio quod inter ipsos traditur frequentatum. Cap. III.

NVlla itaque causa est, quare dii, quibus vt dicunt, steterat illud imperium, cum à Græcis præualentibus probentur victi, Troianis peierantib. fingantur irati. * Nec adulterium Paridis, vt rursus à quibusdam defenduntur, victoria vlciscendum censuerint. Authores.n. doctoresq; peccatorum esse assolent, non vltores. Vrbem Romam, inquit Salustius, sicuti ego accepi, condidere atq; habuere initio Troiani, qui Aenea duce profugi, incertis sedibus vagabantur. Si ergo adulterium Paridis vindicandum numina censuerunt, aut magis in Troianis, aut etiam in Romanis puniendū fuit, quia Aeneæ mater hoc fecit. Sed qūo in illo illud flagitium oderāt, qui in sua socia venere non oderant, vt alia omittam, quod cum Anchise commiserat, ex quo Aeneam pepererat? An quia illud factum est indignante Menelao, illud autem concedente Vulcano? Dij enim credo nō zelant coniuges suas, vsque adeo vt eas etiam cum hominibus dignentur habere cōes. Irridere fabulas fortassis existimor, nec grauiter agere tanti ponderis causam. Non ergo credamus, si placet, Aeneam fuisse Veneris filiū. Ecce concedo, si nec Romulum Martis. Si autem illud, cur non & illud? An deos fas est hominibus fœminis, mares autem homines deabus misceri nephas? Dura vel potius non credenda conditio, quod ex iure Veneris in cōcubitu Marti licuit, hoc in iure suo ipsi Veneri non licere. At vtrunq; firmatum est authoritate Romana. Neque enim minus L credidit recentior Cęsari auiam Venerem, quam patrem antiquior Romulus Martem.

Al. l. Nec adulterio Paridis, vt rursus à quibusdam defendūtur vt Troiā desererēt succensuerunt.

De

De ſententia Varronis, qua, vtile eſſe dixit, vt ſe homines ex dijs genitos mentiantur. Cap. IIII.

DIxerit aliquis: Itane tu iſta credis? Ego
vero iſta non credo. Nam & vir doctiſ
ſimus eorum Varro falſa hæc eſſe, quãuis nõ
audenter neq; fidenter penè, tñ fatetur. Sed
vtile eſſe ciuitatib. dicit, vt ſe viri fortes etiã
B ſi falſum ſit ex dijs genitos eſſe credant: vt eo
modo animus humanus velut diuinæ ſtirpis
fiduciã gerens, res magnas aggrediendas prę
ſumat audacius, agat vehemẽtius: & ob hoc
impleat ipſa ſecuritate fęlicius. Quæ Varro-
nis ſnía expreſſa vt potui meis verbis, cernis
quam latum locũ aperiat falſitati: vbi intelli-
gamus plura iã ſacra & quaſi religioſa po-
tuiſſe confingi: vbi putata ſunt ciuibus ẽt de
ipſis dijs prodeſſe mendacia. Sed vtrũ potue
runt. Vnus ex concubitu Anchiſę Aeneã pa-
rere, vel Mars ex Syluiæ concubitu filiæ Nu-
mitoris Romulũ gignere, in medio relinqua
mus. Nam pene talis quęſtio ẽt de ſcripturis
noſtris oboritur qua quæritur, vtrũ ꝑuarica-
tores angeli cũ filiabus hominũ concubue-
rint: vnde natis Gigantibus, i. nimium grandi
bus ac fortibus viris, tunc terra cõpleta eſt.

Non probari ꝙ dij adulterium Paridis punierint, quod in matre Romuli non vlti ſunt. Cap. V.

PRoinde ad vtrunque interim modo no-
ſtra diſputatio referatur. Si. n. vera ſunt,
quæ apud illos de matre Aeneæ & de patre
Romuli lectitantur, qũo poſſunt dijs adulte-
ria diſplicere hominũ, quæ in ſeipſis concor
diter fuerunt? Si aũt falſa ſunt, nec ſic quidẽ
poſſunt iraſci veris adulterijs humanis, qui
ẽt falſis delectantur ſuis. Huc accedit, qm̃ ſi
illud de Marte non creditur, vt hoc quoque
de venere non credatur. Nullo igitur diuini
C concubitus obtentu matris Romuli cauſa de
fenditur. Fuit aũt ſacerdos Syluia Veſtalis, &
ideo dij magis in Romanos ſacrilegum illud
flagitiũ, qui in Troianum Paridis adulteriũ
vindicare debuerunt. Nã & ipſi Romani an-
tiqui in ſtupro detectas Veſtales ſacerdotes,
viuas ẽt defodiebant: adulteras aũt fœminas,
quãuis aliqua damnatione, nulla tamen mor
te plectebant. vſque adeo grauius ſeueriusq;
vindicanda putabant adyta diuina, quam hu
mana cubilia vindicabant.

De parricidio Romuli, quod dij non vindicarunt. Cap. VI.

ALiud adijcio, quia ſi eouſq; peccata ho
minum illis numinibus diſplicerent, vt
offenſi Paridis facto deſertam Troiam ferro
igniq; domarent, magis eos cõtra Romanos F
moueret Romuli frater occiſus, quam con-
tra Troianos Græcus maritus illuſus: magis
irritaret parricidium naſcentis, quam regnã-
tis adulterium ciuitatis. Nec ad cauſam quã
nunc agimus intereſt, vtrum hoc fieri Romu
lus fecerit, ꝙ multi impudentia negant, mul
ti pudore dubitant, multi dolore diſsimulãt.
Nec nos itaque in ea re diligentius requiren
da per multorum ſcriptorum perpenſa teſti-
monia demoremur. Romuli fratrem palam
conſtat occiſum: non ab hoſtibus, nõ ab alie
nis: Si aũt perpetrauit aut imperauit hoc Ro-
mulus, magis ipſe fuit Romanorum, quam
Paris Troianorum caput. Cur igitur Troia-
nis iram deorum prouocauit ille alienæ cõ-
iugis raptor, & eorundem deorum tutelam
Romanis inuitauit iſte ſui fratris extinctor?
Si autem illud ſcelus à facto imperioq; Ro-
muli alienum eſt, quoniam debuit vtiq; vin-
dicari, tota hoc illa ciuitas fecit, ꝙ tota con-
ſenſit: & non iam fratrem, ſed patrem, quod
peius eſt, occidit. Vterque. n. fuit conditor,
vbi alter ſcelere ablatus non permiſſus eſt eſ
ſe regnator. Non eſt, vt arbitror, quod dica-
tur quid mali Troia meruerit, vt eam dij de-
ſererent, quo poſſet extingui, & quid boni
Roma, vt eam dij inhabitarent, quo poſſet
augeri, niſi quod victi inde fugerunt, & ſe ad
iſtos quos pariter deciperent, contulerunt?
Immo vero & illic manſerunt ad eos mo-
re ſuo decipiendos, qui rurſus eaſdem ter-
ras habitarent, & hic eaſdem artes fallaciæ G
ſuæ, magis etiam exercendo, maioribus ho-
noribus gloriati ſunt.

De euerſione Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit. Cap. VIII.

CErte enim ciuilibus iam bellis ſcaten-
tibus, quid miſerum commiſerat Ilium
vt à Fimbria Marianarum partium homine
pesſimo

pessimo euerteretur, multo ferocius atque crudelius, quam olim à Græcis? Nã tunc & multi inde fugerunt, & multi captiuati saltem in seruitute vixerunt. Porro aũt Fimbria prius edictum proposuit, ne cui parceretur: atq; vrbem totam cunctosq; in ea homines incendio cremauit. Hoc meruit Ilium, non à Græcis, quos sua irritauerat iniquitate, sed à Romanis, quos sua calamitate propagauerat: dijs illis cõmunibus ad hæc repellẽda nihil iuuantibus, siue, quod verum est, nihil valentibus. Nũquid & tunc abscessere omnes, adytis arisq; relictis dij, quibus illud oppidũ steterat, post antiquos Græcorũ ignes ruinasque reparatũ? Si autem abscesserant, cãm requiro: & oppidanorũ quidẽ quanto inuenio meliorem, tãto deteriorẽ deorum. Illi.n. cõtra Fimbriã portas clauserant, vt Syllæ seruarent integram ciuitatẽ: hic eos iratus incendit, vel potius penitus extinxit. Adhuc autem meliorum partium ciuiliũ Sylla dux fuit: adhuc armis rẽpublicã recuperare moliebatᷣ. Horũ bonorũ initiorũ nondũ malos euẽtus habuit. Quid ergo melius ciues illius vrbis facere potuerunt? Quid honestius? quid fidelius? quid Romana parentela dignius, quam meliori causæ Romanorum ciuitatem seruare, & contra parricidã Romanę reipublicæ portas claudere? Ad hoc eis inquantum exitium versum sit, attendant defensores deorũ. Deseruerint dij adulteros, Iliumq; flammis Græcorũ reliquerint, vt ex eis cineribus Roma castior nasceretur? Cur & postea deseruerunt eandem ciuitatem Romanis cognatam non rebellantem aduersus Romam nobilem filiam, sed iustiorib. eius patribus fidem cõstantissimã pijssimamq; seruantem, eamq; delendam reliquerunt, non Græcorum viris fortibus, se viro spurcissimo Romanorum? Aut si displicebat dijs partium Syllanarum, cui seruantes vrbem miseri portas clauserant, cur eidem Syllæ tanta bona promittebant, & pręnunciabant? An & hinc agnoscuntur adulatores fęlicium, potius quã infęliciũ defensores? Non ergo Ilium ẽt tunc ab eis, cum euerteretur desertum est. Nã dęmones ad decipiendum semper vigilantissimi, ꝙ potuerunt, fecerunt. Euersis quippe & incẽsis omnibus cũ oppido simulachris, solum Mineruę simulachrum sub tanta ruina tẽpli illius, vt scribit Liuius, integrũ stetisse perhibetur. Non vt diceretur, Dij patrij, quorũ semper sub numine Troia est, ad eorũ laudem: sed ne diceretur. Excessere omnes adytis arisq; relictis dij, ad eorum defensionem. Illud.n. posse pmissi sunt, nõ vnde probarent potẽtes, sed vnde pręsentes conuincerentur.

Al.l. Sylla meliorũ partiũ quã Marius.

Al.l Dæmones ad decipiendũ vigilãtissimi.

An debuerit dijs Iliacis Roma committi. Cap. VIII.

DIis itaq; Iliacis post Troię ipsius documentum, qua tandem prudentia Roma custodienda commissa est? Dixerit quispiã, eos Romæ habitare solitos, quãdo expugnãte Fimbria cecidit Ilium. Vnde ergo stetit Mineruę simulachrum? Deinde si apud Romã erant, quãdo Fimbria deleuit Ilium, fortasse apud Ilium erant quando à Gallis ipsa Roma capta & incẽsa est. Sed vt sunt auditu acutissimi motuq; celerrimi ad vocem anseris cito redierunt, vt saltẽ capitolium collem, qui remanserat tuerẽtur. Cęterum ad alia defendenda serius sunt redire commoniti.

An illam pacem, quę sub Numę regno fuit, Deos præstitisse credendum sit. Cap. IX.

HI etiam Numam Pompilium successorem Romuli adiuuisse creduntur, vt toto regni sui tempore pacem haberet, & Iani portas quæ bellis patere assolent, clauderet: eo merito scilicet, quo Romanis multa sacra constituit. Illi vero homini pro tanto ocio gratulandum fuit, si modo id rebus salubribus sciffet impẽdere, & perniciosissima curiositate neglecta, Deum verum vera pietate perquirere. Nũc autem non ei dii contulerunt illud ocium, sed eum minus fortasse decepissent, si ociosum minime reperissent. Quanto enim minus eum occupatum inuenerunt, tanto magis ipsi occupauerunt. Nã quid ille molitus sit, & quibus artibus tales Deos, sibi, vel illi ciuitati consociare potuerit. Varro prodit. Quod si domino placuerit, suo diligentius dissseretur loco. Modo autẽ quia de beneficiis eorum quæstio est, magnum beneficiũ est pax, sed Dei veri beneficiũ est plerunq; etiam sicut Sol, sicut pluuia vitęque alia subsidia super ingratos & nequam. Sed si hoc tam magnum bonũ dii il-

Al.l. Pax indignis etiam confertur.

li Romę vel Pompilio contulerunt,cur imperio Romano per ipſa tēpora laudabilia id nunquā poſtea præſtiterunt?An vtiliora erāt ſacra cum inſtituerentur,quā cū inſtituta celebrarentur? Atqui tunc nondū erant, ſed vt eſſent, addebantur: poſtea vero iam erant,q̄ vt prodeſſent,cuſtodiebātur.Quid ergo eſt, quod illi quadragintatres:vel,vt alij volunt, trigintanouem anni in tanta pace tranſacti ſunt,regnante Numa: & poſtea ſacris inſtitutis dijsq; ipſis qui eiuſdē ſacris fuerant inuitati iā præſidibus atq; tutoribus vix poſt tā multos annos ab vrbe cōdita vſq; ad Auguſtum vnus pro magno miraculo cōmemoratur annus poſt primum bellum Punicum, quo belli portas Romani claudere potuerūt?

Al.l. Pax 43. vel 39. annorum ſub Numa.

An optandū fuerit,quod tanta bellorū rabie Romanorū augeretur imperiū, cū eo ſtudio, quo ſub Numa auctum eſt, & quietum eſſe potuit & tutum. Cap. X.

AN reſpondent, quod niſi aſsiduis ſibique continuo ſuccedentibus bellis Ro-
E manum imperium tam longe lateque non poſſet augeri, & tam grandi gloria diffamari?Idonea vero cauſa, vt magnum eſſet imperium cur eſſe deberet inquietum. Nonne in corporibus hominum ſatius eſt modicā ſtaturam cū ſanitate habere, quā ad molem aliquā gigantæā perpetuis afflictionibus peruenire,nec cū perueneris requieſcere, ſed q̄to grandioribus membris, tanto maioribus agitari malis? Quid autem mali eſſet,ac non potius plurimum boni, ſi ea tempora perdurarent:quę perſtrinxit Saluſtius, vbi ait, Igitur initio reges, nam in terris nomen imperij id primum fuit, diuerſi? pars ingenium, alij corpus exercebant: etiam tum vita hominum ſine cupiditate agitabatur, ſua cuiq; ſatis placebant. Aut vt tam multum augeretur imperium debuit fieri quod Vergilius deteſtatur,dicens:

Al.l. Regū primorū ſtudia.

Aene.8.

Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies,& amor ſucceſsit habendi?

Sed plane pro tantis bellis ſuſceptis & geſtis iuſta defenſio Romanorum eſt:quod irruentibus ſibi importunè inimicis reſiſtere cogebat:non auiditas adipiſcendę laudis humanæ,ſed neceſsitas tuendæ ſalutis & libertatis. Ita ſit plane.Nam poſtquam res eorum ſicut ſcribit ipſe Saluſtius,legibus,moribus, agris aucta,ſatis proſpera,ſatisq; pollens videbatur ſicuti pleraq; mortaliū habentur,inuidia ex opulentia orta eſt. Igitur reges populiq; finitimi bello eos tentare,pauci ex amicis auxilio eſſe. Nam cęteri metu perculſi longe à periculis aberant. At Romani domi militiæque intenti, feſtinare, parare, alius aliū hortari,hoſtibus obuiā ire libertatem, patriam,
parētesq; armis tegere. Poſt vbi pericula vir- F
tute propoluerant,ſocijs atq; amicis auxilia portabant, magiſq; dandis quam accipiendis beneficijs amicitias parabant. Decenter his artibus Roma creuit. Sed regnāte Numa vt tam longa pax eſſet, vtrum irruebant improbi,belloq; tentabant, an nihil eorum fiebat,vt poſſet pax illa perſiſtere? Si enim bellis etiam tam Roma laceſſebatur, nec armis arma obuia ferebātur: quibus modis agebatur vt nulla pugna ſuperari, nullo Martio impetu territi ſedarentur inimici:his modis ſēper ageretur vt ſemper Roma clauſis Iani portis pacata regnaret. Quod ſi in poteſtate non fuit:non ergo Roma pacem habuit,
quandiu dij eorum,ſed quandiu homines fi- C
nitimi circumquaq; voluerunt:qui eam nullo bello prouocauerunt: niſi forte dij tales etiam id homini vendere audebunt, quod alius homo voluit ſiue noluit. Inter eſt quidem iam vitio proprio malas mentes quatenus ſinantur iſti dęmones vel terrere vel excitare. Sed ſi ſemper hoc poſſent, nec aliud ſecretiore ac ſuperiore poteſtate contra eorum conatum ſæpe aliter ageretur,ſemper in poteſtate haberent pacem, bellicaſq; victorias, quę ſemper ferè per humanorum animorum motus accidunt.

De ſimulachro Cumani Apollinis,cuius fletus creditus eſt cladē Græcorum, quibus opitulari non poterat,iudicare. Cap. XI.

QVas tñ plerunq; contra eorum fieri voluntatem non ſolū fabulæ multa mentientes, & vix veri aliquid vel indicantes, vel ſignificantes, ſed etiam ipſa Romana
confitetur hiſtoria. Neque enim aliunde I
Apollo ille Cumanus, cū aduerſus Achęos regemque Ariſtonicum à Romanis bellaretur, quatriduo fleuiſſe nunciatus eſt: quo prodigio haruſpices territi, cum id ſimula-

mulachrũ in mare putauissent esse proijciendum. Cumani senes intercesserunt atque retulerunt tale prodigium, & Antiochi & Persidis bello in eodem apparuisse figmento. Et quia Romanis fęliciter prouenisset, ex Senatusconsulto eidē Apollini sua dona esse missa testati sunt. Tunc vero peritiores acciti haruspices responderunt, simulachri Apollinis fletum ideo prosperũ esse Romanis, quoniã * Cumæ colonia Græca esset, suisq; terris, vnde accitus esset, i. ipsi Græciæ luctũ & cladem Apollinem significasse plorãtem. Deinde mox regem Aristonicum victũ & captũ esse nunciatum est, quem vinci vtique Apollo nolebat & dolebat: & hoc sui lapidis etiã lachrymis indicabat. Vnde non vsquequaq; incongrue, quanuis fabulosis, tñ veritatis similibus mores dęmonum describuntur carminibus Poetarum. Nam Camillam Diana doluit apud Virgilium: & Pallantem moriturum Hercules fleuit. Hinc fortassis & Numa Pompilius pace abundans: sed quo donante
K nesciens, nec requirens, cum cogitaret otiosus, quibusnam dijs tuendam Romanam salutem regnumq; cõmitteret: nec verum illũ, atque omnipotentem summum Deũ curare opinaretur ista terrena, atque recoleret Troianos Deos, quos Aeneas aduexerat: neque Troianũ neq; Lauiniense ab ipso Aenea conditum regnum diu cõseruare potuisse, alios prouidendos existimauit, quos illis priorib. siue qui cum Romulo iam Romam transierant, siue quandoque Alba euersa fuerant trãsituri, vel tanquam fugitiuis custodes adhiberet, vel tanquam inualidis adiutores.

Al. l. Cumana.

Quantos sibi Deos Romani præter constitutionem Numę adiecerint, quorum eos numerositas nihil iuuerit. Cap. XII.

NEc his sacris tñ Roma dignata est esse contenta, quæ tam multa illic Pompilius constituerat: nam ipsius summum templum nondũ habebat Iouis. Rex quippe Tarquinius ibi Capitolium fabricauit. Aesculapius autem ab Epidauro abiuit Romã, vt peritissimus medicus in vrbe nobilissima, artē gloriosius exerceret. Mater aũt Deorum, nescio vnde nata Prænestinum montē insedit. Indignum.n.erat, vt cum eius filius iam colli Capitolino pſideret, adhuc ipsa in loco ignobili latitaret. Quæ tñ si omnium deorum mater est, non est secuta solum Romam quosdã filios suos, verum & alios præcessit etiam secuturos. Miror sanè si ipsa peperit Cynocephalum, qui longe postea venit ex Aegypto. Vtrum ēt Dea Febris ex illa nata sit, viderit Aesculapius pronepos eius. Sed vndecunq; A
nata sit, non opinor audebunt eam ignobilē dicere dij peregrini deam ciuem Romanã. Sub hoc tot deorum præsidio, quos numerare quis potest, indigenas & alienigenas, cœlestes terrestres, īfernos, marinos, fontanos, fluuiales: & vt Varro dicit, certos atq; incertos, in omnibusq; generibus deorum, sicut in animalibus mares & fęminas? Sub hoc ergo tot deorum præsidio constituta Roma, non tam magnis & horrendis cladibus, quales ex multis paucas commemorabo, agitari affligiq; debuit. Nimis.n.multos deos grãdi fumo suo, tanquam signo dato ad tuitionem congregauerat: quibus templa, altaria, sacrificia, sacerdotes instituendo atq; prębēdo: summũ verum Deũ, cui vni hæc rite gesta debentur, offenderet. Et fęlicior quidem cũ paucioribus vixit. Sed quãto maior facta est, sicut nauis nautas, tãto plures adhibēdos putauit: credo desperans pauciores illos, sub quib. in cõparatione peioris vitæ melius vixerat, non sufficere ad opitulandum grandi-
tati suæ. Primo.n.sub ipsis regibus excepto B
Numa Pompilio de quo iam supra locutus sum, quãtum malum discordiosi certaminis fuit, quod fratrem Romuli coegit occidi?

Al. l. Capitolium à Tarquinio extructum.

Al. l. Dij certi, atque incerti.

Quo iure, quo fœdere Romani obtinuere, prima coniugia. Cap. XIII.

QVomodo nec Iuno, quæ cũ Ioue suo iam fouebat Romanos rerum dominos gentemq; togatam, nec Venus ipsa Aeneadas suos potuit adiuuare: ut bono & æquo more coniugia mererentur, cladesque tanta irruit huius inopię, ut ea dolo raperēt, moxq; compellerentur pugnare cum soceris, & miseræ fęminæ nondum ex iniuria maritis conciliatæ, iam parentum sanguine dotarentur. At enim uicerunt in hac conflictatione Romani uicinos suos. Quantis & quã E
multis utrinque vulneribus ac funeribus, tã propinquorum quàm confinium istæ uictoriæ cõstiterunt? Propter unum Cęsarem so-

cerum, & unum generum eius Pompeium: iam mortua Cęsaris filia vxore Pōpeij, quanto & quàm iusto doloris instinctu, Lucanus exclamat: Bella per Emathios plus quam ciuilia campos: Iusq; datum sceleri canimus. *Prim. li.* Vicerunt ergo Romani, vt strage socerorū manibus cruentis ab eorum filiabus amplexus miserabiles extorquerent: nec illæ auderent flere patres occisos, ne offenderēt victores maritos: quæ adhuc illis pugnantib. pro quibus facerent vota, nesciebant. F Talibus nuptijs populum Romanum non Venus, sed Bellona dotauit, aut fortasis Alecto illa infernalis furia, iam eis fauente Iunone, plus in illos habuit licentiæ, quam cum eius precib. cōtra Aeneam fuerat excitata: Andromache fœlicius captiuata est quā illa coniugia Romana nupserunt: licet seruiles, tamen post eius amplexus nullum Troianorum Pyrrhus occidit. Romani autem soceros interficiebant in prælijs, quorum iam filias amplexabantur in thalamis. Illa victoria subdita, dolere tantum suorum mortem potuit, non timere. Illę sociatæ bellantibus, parentū suorum mortes procedentibus viris timebant, redeuntibus dolebant, nec timorem habētes liberum, nec dolorem. Nam propter interitum ciuium, propinquorum, fratrum, parentum, aut pie cruciabantur, aut crudeliter lætabantur victorijs maritorum. Huc accedebat quod vt sunt alterna bellorum, aliquæ parentum ferro amiserunt viros, aliæque vtrorumque ferro & parentes & viros. Neque enim & apud Romanos parua fuerunt illa discrimina. Siquidem ad obsidionem quoque peruentum est ciuitatis, clausisq; portis se tuebantur. Quibus dolo apertis admissisque hostibus intra mœnia, in ipso foro scelerata & nimis atrox inter generos socerosq; G pugna commissa est. Et raptores illi etiam superabantur & crebro fugientes intra domos suas, grauius fœdabant pristinas, quamuis & ipsas pudendas lugendasq; victorias. Hic. n. Romulus de suorum iam virtute desperans, Iouem rogauit vt starent, atque ille hac occasione nomen Statoris inuenit. Nec finis esset tanti mali, nisi raptæ illæ laceratis crinib. emicarent, & prouolutę parentibus iram eorum iustissimam, non armis victricibus, sed supplici pietate sedarent. Deinde T. Tatium regem Sabinorum, socium regni Romulus ferre compulsus est, germani consortis impatiens: sed quando & istum diu toleraret, qui fratrem geminumq; non pertulit? Vnde & ipso interfecto, vt maior Deus esset, regnum solus obtinuit. Quæ sunt ista iura nuptiarum, quæ irritamenta bellorum, quæ fœdera germanitatis, affinitatis, societatis, diuinitatis? H Quæ postremo sub tot dijs tutorib. iura ciuitatis? Vides quanta hinc dici & quam multa possent, nisi quæ supersunt nostra curaret intentio, & sermo in alia festinaret.

De impietate belli, quod Albanis Romani intulerunt, & de victoria dominandi libidine adepta. Cap. XIIII.

QVid deinde post Numam sub alijs regibus? Quanto malo, non solum suo, sed etiam Romanorum, in bellū Albani prouocati sunt, quia videlicet pax Numæ tam lōga viluerat, quam crebræ strages Romani Al L baniq; exercitus fuerunt, & vtriusque * commotio ciuitatis? *Al. l. comminut.* Alba nanq; illa, q̄ filius Aeneæ creauit Ascanius, Romæ mater propior ipsa quam Troia à Tullo Hostilio rege prouocata conflixit. Confligens autem & afflicta est & afflixit, donec multorū tęderet pari defectione certaminum. Tunc euentum belli de Tergeminis hinc atque inde fratribus placuit experiri: à Romanis tres Horatij, ab Albanis autem tres Curiatij processerunt, à Curiatijs tribus duo Horatij, ab vno autem Horatio tres Curiatij superati & extincti sūt. Ita Roma extitit victrix, ea clade etiā in certamine extremo, vt de sex viuis vnus rediret domum. Cui damnum in vtrisq;? Cui luctus nisi Aeneæ stirpi, nisi Ascanij posteris, nisi proli Veneris, nisi nepotibus Iouis? Nam & hoc plus quam ciuile bellum fuit, quando filia ciuitas cum ciuitate matre pugnauit. Accessit aliud huic Tergeminorū pugnæ vltimæ atrox atq; horrendum malum. M Nam vt erant ambo populi prius amici, vicini quippe atque cognati, vni Curiatiorum despōsata fuerat Horatiorum soror: hæc postea quā sponsi spolia in victore fratre conspexit, ab eodem fratre quoniam fleuit, occisa est: Humanior huius vnius fœminę, quam vniuersi populi Romani mihi videt fuisse affectus. Illa quem virum iam fide media retinebat, aut forte etiam ipsum fratrem dolens, qui eū occi-

occiderat, cui sororem promiserat, puto ꝙ non culpabiliter fleuerit. Vnde enim apud Virgilium pius Aeneas laudabiliter dolet, hostem etiam sua peremptum manu. Vnde Marcellus Syracusanam ciuitatem recolens, eius paulo ante culmen & gloriam sub manus suas subito concidisse, communem cogitans conditionē flendo miseratus est. Quęso ab humano impetremus affectu, vt fęmina sponsum suum à fratre suo peremptum sine crimine fleuerit, si viri hostes à se victos etiam cum laude fleuerūt. Ergo sponso a fratre illatam mortem quando fęmina illa flebat, tunc se contra matrem ciuitatem tanta strage bellasse, & tanta hinc & inde cognati cruoris effusione, vicisse Roma gaudebat. Quid mihi obtenditur nomē laudis, nomenque victorię? Remotis obstaculis insanæ opinionis, facinora nuda cernantur, nuda pensentur, nuda iudicentur. Causa dicatur, Albæ sicut Troiæ adulterium dicebatur. Nulla talis, nulla similis inuenitur. Tantum vt desides mouet Tullus in arma viros, & iam desueta triumphis, Agmina. Illo itaque vitio tantum scelus perpetratum est socialis belli atq; cognati. Quod vitium Salustius magnum transeunter attigit. Cum enim laudans breuiter antiquiora, commemorasset tamen, quando vita hominum sine cupiditate agitabatur, & sua cuique satis placebant: Postea vero, inquit, quam in Asia Cyrus, in Gręcia Lacedæmonij, & Athenienses cępere vrbes atque nationes subigere, libidinem dominandi causam belli habere, maximam gloriam in maximo imperio putare, & cętera quæ ipse instituerat dicere. Mihi huc vsque satis sit eius verba posuisse. Libido ista dominandi magnis malis agitat, & conterit genus humanum. Hac libidine Roma tunc victa, Albā se vicisse triūphabat, & sui sceleris laudem gloriam nominabat. Quoniam laudatur, inquit, scriptura nostra, peccator in desiderijs animę suæ, & qui iniqua gerit benedicitur: Fallacia agitur tegmina, & deceptoriæ dealbationes auferantur a rebus: vt syncero inspiciātur examine. Nemo mihi dicat magnus ille atq; ille, quia cum illo & illo pugnauit, & vicit. Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi; habet præmia laudis, & illa crudelitas. Sed puto esse satius cuiuslibet inertiæ pęnas luere, quem illorum armorum gloriam quęrere. Et tamen si in arenam procederent pugnaturi inter se gladiatores, quorum alter filius, alter pater esset, tale spectaculū quis ferret, quis non auferet? Quomodo ergo gloriosum alterius matris, alterius filię ciuitatis inter se armorū potuit esse certamen? An ideo diuersum fuit, quod arena vlla nō fuit, & latiores campi non duorum gladiatorum, sed in duobus populis multorum funeribus implebātur? Nec amphitheatro cingebātur illa certamina, sed vniuerso orbe. Et tunc viuis & posteris quousq; ista fama porrigitur, impium spectaculum præbebatur. Vim tamen patiebantur studijs suis dij illi præsides imperij Romani & talium certaminum tanquam theatrici spectatores, donec Horatiorum soror propter Curiatios tres peremptos, etiam ipsa tertia ex altera parte fraterno ferro duobus fratribus adderetur, ne minus haberet mortuum etiam Roma quæ vicerat. Deinde ad fructum victoriæ Alba subuersa est. Vbi post Ilium, quod Græci euerterunt, & post Lauinium, vbi rex Latinus Aeneam regem peregrinum atque fugitiuum constituerat, tertio loco habitauerant numina illa Troiana. Sed more suo etiam inde iam fortasse migrauerant, ideo deleta est. Discesserant videlicet omnes adytis arisque relictis dij, quibus imperium illud steterat. Discesserant sane ecce iam tertio, vt eis quarta Roma prouidentissime crederetur. Displicuerat & Alba, vbi Amulius expulso fratre: & Roma placuerat, vbi Romulus occiso fratre regnauerat. Sed antequam Alba dirueretur, transfusus est inquiunt, populus eius in Romam, vt ex vtraque vna ciuitas fieret. Esto ita factum sit, vrbs tamen illa, Ascanij regnum & tertiū domicilium Troianorum deorum ab vrbe filia mater euersa est. Vt autem belli reliquięe duobus populis vnum facerent miserabile coagulum, multus ante fusus vtriusque sanguis fuit. Quid iam singulatim dicam sub cęteris regibus toties eadem bella renouata: quę victorijs finita videbantur, & tantis stragibus iterum atque iterum confecta: iterum iterumque post fœdus & pacem inter generos, & eorum stirpem posterosque repetita? Non paruum iudicium calamitatis huius fuit quod portas belli nullus clausit illorum. Nullus ergo illorum sub tot dijs pręsidibus in pace regnauit.

Al.l. Aeneid. 10.

Al.l. Nulla iusta causa bel- / Al.l. Causa belli contra Albanos.

Al.l. Libido imperandi perniciosa.

Al.l. Gladiatores

Aene. 2.

Qualis Romanorum regum vita atque exitus fuerit. Cap. XV.

IPsorum autem regū qui exitus fuerunt? De Romulo viderit adulatio fabulosa, qua perhibetur receptus in cęlum. Viderint quidā scriptores eorū, qui eū propter fero-
G
citatē à Senatu disceptum esse dixerunt, subornatumq́; nescio quē Iuliū Proculū, qui eū sibi apparuisse diceret, eūq; ꝑ se populo mādasse Romano, vt inter numina coleretur, eoq́; modo populsi qui contra Senatū intumescere cęperat repressum atq; sedatum. Acciderat enim & solis defectio, quam certa ratione sui cursus affectam imperita nesciens multitudo, meritis Romuli tribuerat. Quasi vero si luctus ille solis fuisset, non magis iō credi deberet occisus, ipsumq́; scelus auersione enim diuini luminis indicatum. Sicut reuera factū est, cum dominus crucifixus est crudelitate atq; impietate Iudęorum. Quam solis obscurationem non ex canonico syderum cursu accidisse, satis ostendit, quod tūc erat Pascha Iudęorū. Nā plena Luna Paschæ solennitas agitur. Regulatis autem solis defectio non nisi Lunæ fine, contingit. Satis & Cicero illam inter Deos Romuli receptionem putatā magis significat esse q̃ factā, quādo & laudans eum in libris de republica Scipionisq; sermone: Tantū est, inquit, consecutus, vt cum subito sole obscurato non comparuisset, deorū in numero collatus putaretur: quā opinionē nemo vnquam mortalis assequi potuit, sine eximia virtutis gloria. Qđ autem dicit eum subito non cōparuisse, profecto ibi intelligitur, aut violentia tempestatis, aut cędis facinorisq́; secretum. Nā & alij scriptores eorū, defectioni solis addūt ēt subitam tempestatem, quę profecto, aut occasionē sceleri ꝑbuit, Aut Romulū ipsa cōsumpsit. De Tullo quippe etiā Hostilio, qui ter-
H
tius à Romulo rex fuit, qui & ipse fulmine absumptus est, dicit eisdem libris idem Cicero, propterea & istū non creditum inter Deos receptum tali morte, quia fortasse qđ in Romulo probatum, idest, persuasum, Romani vulgare nolerūt, idest, vilefacere, si hoc & alteri facile tribueretur. Dicit etiam aperte in inuectiuis: Illum qui hanc vrbem cōdidit, Romulum, ad Deos immortales beneuolentia famaq́; sustulimus: vt non vere factū, sed ꝓpter merita virtutis eius beneuolentia iactatum diffamatumq́; mōnstraret. In Hortēsio vero dialogo cum de solis canonicis defectionibus loqueretur: vt easdem, inquit, tenebras efficiat, quas effecit, in interitu Romuli qui ī obscuratione solis est factus. Certe hic minime timuit hominis interitum dicere, q̄a disputator magis q̃ laudator fuit. Cęteri aūt
I
reges populi Romani excepto Numa Pompilio, & Anco martio, qui morbo interierūt quam horrendos exitus habuerunt. Tullus vt dixi Hostilius victos & euersor Albæ, cū tota domo sua fulmine concrematus est. Priscus Tarquinius per sui decessoris filios interēptus est. Seruius * Tullius generi sui Tarquinij superbi, qui ei sucessit in regnū nefario scelere occisus est. Nec discessere adytis arisq; relictis dij, tanto in optimū illius populi regem parricidio perpetrato, quos dicunt vt hoc miserę Troię facerent, eamque Gręcis diruendam exurēdamq; relinquerēt, adulterio Paridis fuisse cōmotos. Sed insuper interfecto à se socero, Tarquinius ipse succesit. Hunc illi dij nefarium parcidiā soceri interfectione regnantem, insuper multis bellis victorijsq; gloriantem, & de bellorum manubijs Capitolium fabricantem, nō abscedentes, sed præsentes manentesq; viderunt, & regē suū Iouem in illo altissimo templo, hoc est in opere parricidę, sibi pręsidere atq́; regnare perpessi sunt. Neq; enim adhuc innocens Capitolium struxit, & postea malis meritis vrbe pulsus est, sed ad ipsū regnū in quo Capitoliū fabricaret immanissimi sceleris perpetratione peruenit. Quod uero eum Romani regno postea depulerūt ac secluserunt męnibus ciuitatis, non ipsius de Lucretiæ stupro, sed filij peccatū fuit, illo non solū nesciente, sed etiā absente cōmissum. Ardeā ciuitatē tunc oppugnabat, & pro
D
populo Romano bellū gerebat: nescimus q̄d faceret, sed ad eius notitiā flagitium filij deferretur. Et tamen inexplorato eius iudicio & inexperto, ei populus ademit imperium: recepto exercitu, a quo deseri iussus est, clausis deinde portis nō sunt pasſi intrare redeūtem. At ille post bella grauissima, quibus eosdem Ro. concitatis finitimis attriuit, postea quam desertus ab eis quorū fidebat auxilio, regnum recipere nō valuit, in opido Tusculo Romę vicino, quatuordecim, vt fertur, annos

Al. l. Solis naturalis defectio, sub Romuli interitū.

Mat. 27.

Al. l. Romulus, inter Deos humano consilio relatus.

Al. l. ... lus.

Al. l. sceler... specta... res et ... tores.

al. .l. ... quinij pulsio.

annos priuatam vitam quietus habuit,& cũ vxore consenuit, optabiliore fortasſis exitu q̃ ſocer eius generi ſui facinore, nec ignorãte filia,ſicut perhibetur extinctus. Nec tamẽ iſtum Tarquinium Ro.crudelem,aut ſceleratum,ſed ſuperbum appellauerũt, fortasſis regios eius faſtus alia ſuperbia nõ ferentes. Nã ſcelus occiſi ab eo ſoceri optimi regis ſui vſqueadeo contempſerunt, vt eum regem ſuũ facerẽt,vbi miror ſi nõ ſcelere grauiore mer-
L cedem tantã,tanto ſceleri reddiderũt,nec diſceſſere adytis arisq; relictis dii. Niſi forte qſpiã ſic defendat iſtos Deos,vt dicat eos ideo mãſiſſe Romæ quo poſsẽt Romanos magis punire ſuppliciis q̃ beneficiis adiuuare,ſeducẽtes eos vanis victoriis,& bellis grauisſimis cõterẽtes. Hæc fuit Romanorũ vita ſub regibus laudabili tpe illi⁹ Reip. vſq; ad expulſionem Tarquinii Superbi per ducentos fermè & quadraginta, & tres annos,cũ illæ omnes victorię tam multo ſanguine,& tantis emptę calamitatib. vix illud imperium intra viginti ab vrbe miliaria dilatauerint. Quantum ſpatium abſit vt ſaltem ab alicuius Getulę ciuitatis nunc territorio comparetur.

De primis apud Ro.conſulibus,quorum alter alterum patria pepulit, moxque Romæ poſt atrocisſima parricidia a vulnerato hoſte vulneratus interiit.
Cap. XVI.

HVic tempori adiiciamus etiam tempus illud, quouſque dicit Saluſtius, æquo & modeſto iure agitatũ, dum metus à Tarquinio & graue bellum cum Etruria poſitũ eſt. Quandiu. n. Etruſci Tarquinio redire in regnum conanti opitulati ſunt, graui bello Roma cõcuſſa eſt. Iõ dicit æquo & modeſto
B iure geſtam Remp.metu premente, nõ perſuadente iuſtitia. In quo breuisſimo tpe q̃ funeſtus ille annus fuit, quo * primi conſules creati ſunt, expulſa regia poteſtate. Annum q̃ppe ſuũ non cõpleuerunt. Nam Iunius Brutus exhonoratum eiecit vrbe collegam Lucium Tarquiniũ Collatinum. Deinde mox ipſe in bello cecidit, mutuis cum hoſte vulneribus, occiſis a ſeipſo primitus filiis ſuis, & vxoris ſuæ fratribus, quod eos pro reſtituendo Tarquinio coniuraſſe cognouerat.

primo

Quod factum Virgilius poſtea quam laudabiliter commemorauit, continuo clementer exhorruit. Cum.n.dixiſſet: Natosq; pater noua bella mouentes, Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit. Mox deinde exclamauit,& ait: Infœlix vtcũq; ferent ea * facta minores. Quomodolibet, inquit, ea facta poſteri ferant,i.pręferant & extollant, qui filios occidit infęlix eſt. Et tanq̃ ad conſolandum infœlicẽ,ſubiunxit: Vicit amor patriæ, laudumq; immenſa cupido. Nonne in hoc Bruto,qui C
& filios occidit,& a ſe percuſſo hoſte & filio Tarquinii & mutuo percuſſus ſuperuiuere nõ potuit,eique potius ipſe Tarquinius ſuperuixit,Collatini collegę vr̃ innocentia vindicata,qui bonus ciuis hoc Tarquinio pulſo paſſus eſt, qđ tyrannus ipſe Tarquinius? Nã & idem Brutus cõſanguineus Tarquinii fuiſſe peribet. Sed Collatinum videlicet ſimilitudo nominis presſit,quia ẽt Tarquinius vocabat. Mutare ergo nomen, non patriam cogeret. Poſtremo ſi in eius nomine hoc vocabulum minus eſſet,L. Collatinus tantummodo vocaret. Sed iõ non amiſit qđ ſine vllo detrimento poſſet amittere, vt & honore primus cõſul,& ciuitate bonus ciuis carere iuberet. Etiam ne iſta eſt gloria Iunii Bruti deteſtãda iniq̃tas,& nihilo vtilis Reip? Et ẽt ne ad hãc perpetrandã, Vicit amor patriæ, laudumque immenſa cupido? Iam expulſo vtique Tarquinio tyranno,coſul cum Bruto creatus eſt maritus Lucretiæ Lucius Tarquinius Collatinus,q̃ iuſte populus mores in ciue,non nomen attendit,q̃ iniuſte Brutus collegã primę ac nouæ illius poteſtatis,quem poſſet,ſi hoc offendebatur nomine tantum priuare,& patria priuauit & honore. Hæc mala facta ſunt, hæc aduerſa acciderunt,qñ in illa Rep.ęquo & modeſto iure agitatũ eſt: Lucretius quoque qui in locum Bruti fuerat ſurrogatus, D
morbo antequam idem annus terminaretur, abſumptus eſt. Ita Publius Valerius qui ſucceſſerat Collatino,& Marcus Horatius, qui pro defuncto Lucretio ſuffectus fuerat, annum illum funereum atque Tartareum, qui conſules quinq; habuit, cõpleuerunt: Quo anno couſulatus ipſius nouum honorem ac poteſtatem auſpiſcata eſt Ro.Reſp.tunc iam diminuto paululum metu, non quia bella conquieuerant,ſed quia non tam graui pondere vrgebant. Finito ſcilicet tempore, qno

Aenei. 6.

a. l. fata.

Bruti erga Collatinũ iniuria

Funestus primus libertatis annus.

æquo & modesto iure agitatum est, secuta
sunt quę idem Salust. breuiter sic explicat.
Deinde seruili imperio patres plebem exer-
cere, de vita, atque tergo, regio more consu-
lere agro pellere, & cæteris expertibus soli
in imperio agere. Quibus agitata sæuitiis, &
maxime fœnore oppressa plebs, cũ assiduis
bellis tributum & militiam simul toleraret,
armata montem sacrum atque Auentinum
insedit, Tumque tribunos plebis & alia sibi
iura parauit, discordiarum & certaminis
vtriusq; finis fuit secundum bellũ Punicum.

Post initia consularis imperii quibus malis
vexata fuerit Ro. Respublica diis non
opitulantibus quos colebat.
Cap. XVII.

F QVid itaque ego tãtas moras vel scribẽs
patiar, vel lecturis afferam? Quam mi-
sera fuerit illa Respublica, tam longa ętate p
tot annos vsque ad secũdũ bellum Punicũ,
bellis forinsecus inquietare non desistentib.
& intus discordiis seditionibq; ciuilib. a Sa-
lustio breuiter intimatum est. Proinde victo
riæ illæ non solida beatorum gaudia fuerũt,
sed inania solatia miserorum, & ad alia atq;
alia terribilia mala subeunda illecebrosa in-
uitamẽta minime quietorum. Nec nobis qa
hæc dicimus, boni Romani prudẽtesq; suc-
cẽseant, q̃quam de hac re nec petẽdi sint nec
monendi, qñ eos minime succensuros esse
certissimum est. Neq; .n. grauius vel grauio-
ra dicimus authorib. eorum, & stylo & ocio
multũ impares. Quib. tñ ediscẽdis & ipsi ela
borauerũt, & filios suos elaborare cõpellũt.
G Qui aũt succensent, qñ me ferrent, si ego di-
cerem, qđ Salust. ait? Plurimæ turbę seditio-
nes & ad postremum bella ciuilia orta sunt,
dum pauci potentes, quorũ in gratiã pleriq;
concesserant sub honesto patrũ aut plebis
nomine dñationes affectabant, boniq; & ma
li ciues appellati, non ob merita in Remp. in
cesserãt oĩb. pariter corruptis, sed vti quisq;
locupletissimus & iniuria validior, qa pñtia
defendebat, pro bono ducebatur. Porrò illi
scriptores historiæ ad honestã libertatem p-
tinere arbitrati sunt, mala ciuitatis propriæ
non tacere, quam multis locis magno præ-
conio laudare compulsi sunt, cum aliã verio
rem quo ciues æterni legẽdi sunt non habe-
rent, quid nos facere cõuenit, quorum spes
quanto in Deo melior & certior, tanto ma-
ior dẽt esse libertas cũ mala pñsentia Christo
nostro imputant, vt infirmiores imperitio-
resq; mentes alienẽtur ab ea ciuitate, in qua
sola iugiter fœliciterq; viuẽdum est? Nec in
Deos eorũ horribiliora nos dicimus, q̃ eo-
rum identidẽ authores, quos legunt & pdi-
cant, qñquidem & ex ipsis quæ diceremus
accepimus, & nullo modo dicere, vel talia,
vel cuncta sufficimus. Vbi erant ergo illi dii,
qui pp exiguã fallacemq; huius mundi fęli
citatem colendi existimant, cum Ro. qb. se
colendos mendacissima astutia venditabãt,
tantis calamitatib. vexarent? Vbi erant qñ Va
lerius consul, & ab exulib. & seruis incẽsum
Capitolium cum defensaret occisus est? Fa-
H ciliusq; ipse prodesse potuit ædi Iouis, q̃ illi
turba tot numinum cum suo maximo atque
optimo rege, cuius templũ liberauerat, sub-
uenire. Vbi erant qñ densissimis fatigata ciui
tas seditionem malis, cum legatos Athenas
missos ad leges mutandas paululum quieta
operiret, graui fame pestilẽtiaq; vastata est?
Vbi erant qñ rursus populus cum fame labo
raret, præfectũ annonæ primum creauit atq;
illa fame inualescẽte Spuri⁹ Aemilius q esu
rienti multitudini frumenta largitus est, re-
gni affectati crimen incurrit, & eiusdẽ præ
fecti instantia per dictatorem. L. Quintium
ætatẽ decrepitũ, à Qu. Seruilio magistro eq-
tum, cũ, maximo & periculosissimo tumul-
tu ciuitatis occisus est? Vbi erant qñ pestilen
tia maxima exorta, diis inutilib. sine remedio
populus diu multumq; fatigatus, noua lecti
sternia, quod nunq̃ antea fecerat, exhibenda
I arbitratus est? Lecti aũt sternebant in hono-
rem Deorũ, vnde hoc sacrum vel potius sa-
crilegium nomen acepit. Vbi erant, qñ per
decem continuos annos male pugnando cre
bras & magnas clades apud Veios exercitus
Romanus acceperat, nisi per Furium Camil
lum tandem subueniretur, quem postea ciui
tas ingrata damnauit? vbi erant, quando Gal
li Romam ceperunt, spoliauerunt, incende-
runt, cędib. impleuerunt? Vbi erant, cum illa
insignis pestilentia tam ingentem stragem
dedit, qua & ille Furius Camillus extin-
ctus est, qui Remp. ingratam & a Veiẽtibus
ante defendit, & de Gallis postea vindica-
uit? Inde in hac pestilẽtia scenicos ludos aliã

Enum[...] tio [...] naru[...] lami[...]

Lect[...] nia i[...] nore[...] deor[...]

nouam

uonam pestem non corporibus Rom. sed, quod est multo perniciosius, morib. intulerunt. Vbi erant, qñ alia pestilentia grauis de venenis matronarum exorta credita est, quarum supra fidem multarũ atq; nobilium mores deprehensi sunt oĩ pestilentia grauiores? Vel qñ in Caudinas furcas à Sãnitib. obsessi ambo cum exercitu consules foedus cum eis fędum facere coacti sunt, ita vt equitib. Ro. sexcẽtis obsidib. datis, cæteri amissis armis, aliisq; spoliati priuatiq; tegminib. sub iugũ hostium cum vestimentis mitterent. Vel qñ graui pestilentia cęteris laborantib. multi ẽt in exercitu icti fulmine perierunt? Vel qñ itidem alia intolerabili pestilentia Aesculapiũ ab Epidauro quasi medicum Deum Roma

K aduocare atque adhibere compulsa est, qm̃ regem oĩum Iouem, qui iam diu in Capitolio sedebat, multa stupra, qb. adolescens vacauerat, non permiserant fortasse discere medicinam? Vel cum conspirantib. vno tempore hostib. Lucanis, Brutiis, Sannitib. Etruscis & Senonib. Gallis primo ab eis legati perempti sunt, deinde cum prætore oppressus exercitus, septem tribunis cum illo pereuntib. & militum tredecim milibus? Vel qñ post graues & longas Ro. seditiones, qb. ad vltimum plebs Ianiculum hostili direptione secesserat, cuius mali tam dira calamitas erat, vt eius rei cã, quod in extremis periculis fieri solebat, & dictator crearet̃ Hortensius, q plebe reuocata in eodem magistratu expirauit, qđ nulli dictatori ante cõtigerat, qđ illis diis iam pręsente Aesculapio grauius crimẽ fuit.

L Tum vero tam multa bella vbiq; crebuerũt, vt inopia militum proletarii illi, qui eo ꝙ proli gignendæ vacabant, ob egestatem militare non valentes hoc nomen acceperant, militiæ conscriberentur. *[Proletarii militiæ adscripti.]* Accitus etiam a Tarentinis Pyrrhus rex Græciæ, tũc ingenti gloria celebratus Ro. hostis effectus est. Cui sanè de rerum futuro euentu consulenti, satis vrbane Apollo sic ambiguũ oraculum ædidit, vt è duob. quicquid acidisset ipse diuinus haberetur. Ait. n. Dico te Pyrrhe vincere posse Ro. *[Amphibologia.]* Atq; ita siue Pyrrhus a Ro. siue Romani

M a Pyrrho vincerentur, securus fatidicus vtrũ libet expectaret euentum. Quæ tunc & quam horrenda vtriusque exercitus clades, in qua tamẽ superior Pyrrhus extitit, vt posset Apollinem pro suo intellectu prædicare diuinũ, nisi proxime alio prælio Ro. abscederent superiores, atque in tatta strage bellorum etiã pestilentia grauis exorta est mulierum. Nam priusquam maturos partus æderent, grauidæ moriebantur. Vbi se credo Aesculapius excusabat, ꝙ ἀρχίατρον se, non obstetricẽ profitebat̃. Pecudes quoque similiter interibant, ita vt iam defecturum genus animalium crederet̃. Quid hyems illa memorabilis tam incredibili immanitate sæuiens, vt niuib horrẽda altitudine etiam in foro per dies. xl. manẽtib: Tyberis quoq; glacie durareret̃? Si nostris temporib. accidisset, quæ isti & quanta dixissent? Quid illa itidem ingens pestilentia, quandiu sęuiuit q̃ multos peremit? Quę cũ in annum alium multo grauius tenderetur, frustra p̃sente Aesculapio, aditũ est ad libros Sibyllinos. In quo genere oraculorum, sicut Cic. in lib. de diuinitate cõmemorat, magis interpretib. vt possunt siue volunt dubia cõiectantib. credi solet. Tunc ergo dictum est eam esse causam pestilẽtiæ, ꝙ plurimas ędes sacras multi occupatas priuatim tenerent sic interim a magno imperitiæ vel desidię crimine Aesculapius liberatus est. Vnde autem multis ædes illæ fuerant occupatæ nemine ꝓhibente, nisi quia tantæ numinum turbæ diu frustra fuerat supplicatum: atq; ita paulatim loca deserebantur a cultorib. vt tanquam vacua sine vllius offensione possent humanis saltem vsibus vendicari? Namque tunc velut ad sedandam pestilentiam diligenter repetita fuerunt atque reparata, nisi postea eodem modo neglecta atque vsurpata, latitarent, nõ vtique magnæ peritiæ Varronis tribueretur, quod scribens de ædibus sacris, tam multa ignorata commemorat. Sed tunc interim elegans non pestilentiæ depulsio, sed deorum excusatio procurata est.

Quantę clades Romanos sub bellis Punicis triuerint, frustra deorũ pręsidiis expetitis. Cap. XVIII.

IAm vero Punicis bellis cum inter vtrunq; imperium victoria diu anceps atque incerta penderet, populique duo pręualidi impetus in alterutrum fortissimos & opulẽtissimos agerent, quot minutiora regna contrita sunt? quæ vrbes amplæ nobilesque deletæ? quot afflictæ? quot perditę ciuitates? quam

longe lateque tot regiones terræque vastatæ
sunt? Quoties victi hinc atq; inde victores?
q̃d hoīum consumptū est, vel pugnātium mi
litum, vel ab armis vacantium populorum?
Quāta vis nauium marinis etiam præliis op-
pressa, & diuersarum tempestatum varietate
submersa est, si narrare vel commemorare
conemur, nihil aliud q̃ scriptores etiam nos
erimus hystoriæ. Tunc magno motu pertur
bata Ro. ciuitas, ad remedia vana & ridēda
currebat. Instaurati sunt ex authoritate libro
rum Sibyllinorum ludi seculares, quorum
celebritas inter centum annos fuerat institu
ta, fœlicioribusq; temporib. memoria negli
gente perierat. Renouarunt ēt pontifices lu-
dos sacros inferis, & ipsos abolitos annis re
G trorsum meliorib. Nimirum.n. qñ renouati
sunt, tanta copia morientium ditatos inferos
etiam ludere delectabat, cum profecto mise
ri homines ipsa rapida bella, & cruentas aīo
sitates funereasq; hinc atq; īde victorias, ma
gnos agerent ludos dęmonum, & optimas
epulas inferorum. Nihil sanè mirabilius pri
mo bello Punico accidit, q̃ qd̃ ita Romani
victi sunt, vt ēt Regulus ille caperẽ, cuius in
primo & in altero libro mentionem fecim⁹,
vir plane magnus & victor antea domitorq;
Pœnorum, qui ēt ipsum primum bellum Pu
nicum confecisset, nisi auiditate nimia laudis
& gloriæ duriores conditiones q̃ ferre pos-
sent fessis Carthaginēsib. imperasset. Illius vi
ri & captiuitas inopinatissima, & seruitus in
dignissima, & iuratio fidelissima, & mors cru
delissima si Deos illos nō cogit erubescere,
verū, est qd̃ ærei sunt, & nō habent sanguinē.
Nec mala illo tpe grauissima intra mœnia
Exunda defuerunt. Nam exundante nimis vltra morē
tio liberis fluuio Tyberino, pene oīa vrbis plana sub-
uersa sunt aliis impetu quasi torrentis impul
sis, aliis velut stagno diuturno madefactis at
H que sublapsis. Istam deinde pestem ignis pni
ciosior subsecutus est, qui correctis circa fo
Incēdium rum q̃busq; celsiorib. ēt templo Vestæ suo
publicum familiarissimo non pepercit, vi ebi veluti vi
tam perpetuam diligentissima substitutione
lignorum, nō tam honoratæ q̃ damnatæ vir-
gines donare consueuerant. Tunc vero illic
ignis non tm̃ viuebat, sed etiam sæuiebat. Cu
ius impetu exterritę vigines sacra illa fatalia,
quæ iam tres in quib. fuerant presserant ciui
tates, cum ab illo incendio liberare non pos
sent, Metellus pontifex suæ quodammodo
salutis oblitus, irruens ea semiustulatus abri-
puit. Neque.n. vel ipsum ignis agnouit, aut
vero erat ibi numen, quod non etiam si fuis-
set fugisset. Homo igiẽ potius sacris Vestrę, q̃
illa homini prodesse potuerunt. Si aūt a se-
metipsis ignem non repellabant, ciuitatē, cu
ius tueri salutem putabantur, quid cōtra illas
aquas flammasq; poterant adiuuare, sicut ēt
res ipsa nihil ea prorsusp otujsse, patefecit?
Hæc istis nequaquam obiicerent à nobis, si
illa sacra dicerent, non tuendis his bonis tē-
poralib instituta, sed significandis æternis: &
ideo cum ea quæ corporalia visibiliaq; eēnt
perire contingeret, nihil his rebus minui,
propter quas fuerant instituta, & posse ad I
eosdem vsus denuo reparari. Nunc vero cæ-
citate miserabili, eis sacris quæ perire pos-
sent fieri potuisse existimant, vt salus terre-
na & tēporalis fœlicitas ciuitatis perire non
posset. Proinde cum illis etiam manentibus
sacris, vel salutis contritio, vel infœlicitas ir
ruisse monstratur, mutare sententiam, quam
defendere nequeunt * erubescunt. *a.l.non eru*
besci[t].

De afflictione belli Punici secundi, qua vi-
res vtriusque partis consumptæ sunt.
Cap XIX.

SEcundo autem bello Punico nimis lon-
gum est commemorare clades duorum
populorum, tam longe secum lateq; pugnā
tium, ita vt his quoque fatentib. qui non tam
narrare bella Romana, q̃ Romanum impe-
rium laudare instituerūt, similior victo fue-
rit ille qui vicit. Hannibale quippe ab Hispa
nia surgente, & pyrenęis montib. superatis,
Gallia transcursa, alpibusq; diruptis, tam lō-
go circumitu auctis virib. cuncta vastando,
aut subigendo, torrentis modo Italiæ fauci-
bus irruēte, q̃ cruenta bella gesta sunt, quam B.
multa prælia, quoties Ro. superati, q̃ multa
ad hostem oppida defecerunt, q̃ multa ca-
pta & oppressa, q̃ diræ pugnæ, & toties Han
nibali Ro. clade gloriosæ? Sed hæc hactenus.
De Cannensi autem mirabiliter horrendo
malo quid dicam, vbi Hannibal cum esset
crudelissimus, tamē tanta inimicorum atro
cissimorum cæde satiatus, parci iussisse peri
betur? Vnde tres modios annulorum aureo-
rum Carthaginem misit, quo intelligerent
tantam

tantam in illo prælio dignitatem cecidisse Romanam, vt facilius eam caperet mensura quam numerus, atque hinc strages turbæ cæteræ, tanto vbique numerosioris quanto infirmioris, quæ sine annullis iacebat coniicięda potius, quam nuncianda putaretur. Denique tanta militum inopia secuta est, vt Ro. reos facinorum proposita impunitate colligerēt, seruitia libertate donarent, atque ex illis pudendus, non tam suppleretur q̃ institueretur exercitus. Seruis itaq;, immo ne faciamus iniuriam, iam liberis, pro Rom. Rep. pugnaturis arma defuerunt. Detracta sunt templis tanquam Romani diis suis dicerent: Ponite, quæ tam diu inutiliter habuistis, si forte aliquid vtile inde facere possint nostra mancipia, vnde vos nostra numina nihil facere potuistis. Tunc etiam stipendiis sufficiendis cū defecisset ęrarium, in vsus publicos opes venere priuatæ, adeo vno quoque, id quod habuit conferente, vt præter singulos annulos aureos, singulasque bullas miserabilia dignitatis insignia, nihil sibi auri senatus ipse, quāto magis ceteri ordines tribusq; relinquerēt. Quis ferret istos si nostris temporib. ad hanc inopiam cogerentur, cum eos modo vix feramus, quando pro superflua voluptate plura donantur histrionibus, quam tunc legionibus pro extrema salute collata sunt?

Ex seruis institut⁹ exercitu. H

Arma tēplis deorū detracta.

Collatio priuatarū facultatum.

De exitio Saguntinorum quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dii Romani auxilium non tulerunt. Caput. XX.

D SEd in his omnibus belli punici secūdi malis, nihil miserabilius ac miserabili querela dignius, q̃ exitium Saguntinorum fuit. Hæc qppe Hispanię ciuitas amicissima pop. Ro. dum eidem populo fidem seruat, euersa est.* Hinc enim Hannibal fracto fœdere Romanorum, causas quæsiuit quib. eos irritaret ad bellum. Saguntum ergo ferociter obsidebat. Quod vbi Romæ auditum est, missi sunt legati ad Hannibalem, vt ab eius obsidione discederet. Contempti Carthaginem pergunt, querimoniamque reponunt fœderis rupti, infectoque negocio Romam redeunt. Dum hæ moræ aguntur, misera illa ciuitas opulentissima suę Reipublicę Romanæque charissima, octauo vel nono à Pœnis mense deleta est. Cuius interitum legere, quanto magis scribere horroris est. Breuiter tamē eū commemorabo, ad rem quippe quæ agitur multum pertinet. Primo fame contabuit. nā etiam suorum cadauerib. a nonnullis pasta perhibetur. Deinde fessa omnium rerum, ne saltem captiua in manus Hannibalis perueniret, ingentem rogum publice struxit, in quē ardentem, ferro etiam trucidatos oēs se suosq; miserunt. Hic aliquid agerent dii helluones atque nebulones sacrificiorum adipibus inhiantes, & fallacium diuinationum caligine decipientes. hic aliquid agerent vt ciuitati populi Romani amicissimæ subuenirent, & fidei conseruatione pereuntem perire nō sinerent. Ipsi vtique medii præfuerunt, Romanæ Reip. interiecto fœdere copulata est. Custodiens itaque fideliter quod ipsis præsidibus placito iunxerat, fide vinxerat, iuratione constrinxerat, à perfido obsessa, oppressa, consumpta est. Si ipsi dii tempestate atq; fulminibus Hannibalem postea Romanis ꝓximum mœnib. terruerunt, longeque miserūt, tunc primum tale aliquid facerēt, audeo qppe dicere honestius illos pro amicis Romanorum, ideo periclitantib. ne Romanis, frangerent fidem, & nullam opem tunc habentibus, q̃ pro ipsis Romanis, qui pro se pugnabant aduersus Hannibalem opulenti erāt, potuisse tempestate sęuire. Si ergo tutores essēt Rom. fœlicitatis & glorię, tam graue ab ea crimē Saguntinę calamitatis auerterent. Nūc vero q̃ stulte creditur diis illis defensoribus Romam victore Hannibale non perisse, qui Saguntinæ vrbi non potuerūt, ne pro eius periret amicitia, subuenire? Si Saguntinorum Christianus populus esset, & huiusmodi aliquid pro fide Euangelica pateretur, q̃quam se ipse, nec ferro, nec ignib. corrupisset, sed tñ si pro fide Euangelica excidium pateref, ea spe pateretur, qua in Christū crediderat, non vt mercede breuissimi tpis, sed æternitatis interminæ potiretur. Pro istis aūt diis q̃ propterea coli perhibētur, propterea colēdi requiruntur, vt harum labentium atq; transeuntium rerum fœlicitas tuta sit, quid nobis defensores & excusatores eorum de Saguntinis pereuntibus respondebunt, nisi qđ de illo Regulo extincto? Hoc quippe interest, quod ille vnus homo, hæc tota ciuitas, vtriusque tamen interitus causa conseruatio

l. Hinc

C

Saguntina Clades exitio Reguli comparata.

fidei fuit. Propter hanc enim ad hostes & redire ille voluit & noluit ista trāsire. Conseruata ergo prouocat deorum iram fides? An pñt & diis propiciis perire, nō solum q̄ppe hoīes, verumetiam integræ ciuitates? Vtrum volunt eligant. Si enim fidei seruatæ irascunt̄ illi dii, quærant perfidos a quibus colantur. Si aūt etiam illis propitiis multis grauibusq; cruciatibus afflicti, interire homines ciuitatesque possunt, nullo fructu fęlicitatis huius coluntur. Desinant igitur succensere qui sacris deorum suorum perditis, se infœlices factos esse putant. Possent enim illis non solū manentibus, verumetiam fauentibus non sicut modo de miseria murmurare, sed sicut tunc Regulus & Saguntini excruciati horribiliter etiam penitus interire.

I

Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori suo, & in quibus moribus egerit quando eam Salustius optimam fuisse describit.

Caput. XXI.

PORrò inter secundum, & postremum bellum Carthaginense, quando Salustius optimis moribus & maxima concordia dixit egisse Romanos, multa enim prętereo suscepti operis modum cogitans. Eodem ergo ipso tp̄e morum optimorum maximæq; cōcordiæ Scipio ille Romę Italiæq; liberator, eiusdemq; belli Punici secundi tam horrendi, tā exitiosi, tam periculosi pręclarus mirabilisq; cōfector, victor Hannibalis, domitorque Carthaginis, cuius ab adolescentia vita describitur diis dedita, templisq; nutrita inimicorum accusationibus cessit, carensq; patria, quam sua virtute saluam & liberam reddidit, in oppido Linternensi egit reliquam compleuitq; vitam, post insignē suum triūphum, nullo illius vrbis captus desiderio, ita vt iussisse perhibeatur, ne saltem mortuo in ingrata patria funus fieret. Deinde tunc primum per Gneum Manlium proconsulē de Gallogræcis triumphantem, Asiatica luxuria Romā omni hoste peior irrepsit. Tunc enim primum lecti ærati, & preciosa stragula visa peribentur. Tunc inductæ in conuiuia psaltrię, & alia licentiosa nequitia. Sed nunc de his malis quæ intolerabiliter homines patiūtur, non de his quæ libenter faciunt dicere

L

Scipio in exilio mortuus.

M

Luxuria quando Romā inuaserit.

institui. Vnde illud magis quod de Scipione commemoraui, quod cedens inimicis extra patriam quam liberauit mortuus est, ad præsentem pertinet disputationem, quod ei Romana numina, à quorum templis auertit Hannibalem, non reddiderunt vicem, quæ propter istam tantummodo coluntur fœlicitatem. Sed quia Salustius eo tempore ibi dixit mores optimos fuisse, propterea hoc de Asiana luxuria commemorādum putaui, vt intelligatur, etiam illud a Salustio in comparatione aliorum temporum dictum, quibus temporibus peiores vtique in grauissimis discordiis mores fuerunt. Nam tunc, id est, inter secundum & postremum bellum Carthaginense, lata est etiam illa lex Voconia ne q̄s hęredem fœminam faceret, nec vnicam filiam. Qua lege quid iniquius dici, aut cogitari possit ignoro. Veruntamen toto illo interuallo duorum bellorum Punicorum tolerabilior infœlicitas fuit. Bellis tātummodo foris conterebatur exercitus, sed victoriis cōsolabatur. Domi autem nullę, sicut alias, discordiæ sæuiebant. Sed vltimo bello Punico vno impetu alterius Scipionis, qui ob hoc etiā ipse Aphricani cognomē inuenit, æmula imperii Romani ab stirpe deleta est. Ac deinde tātis malorum aggerib. oppressa * Romana Respublica, vt p̄speritate ac securitate rerum vnde nimium corruptis morib. mala illa congesta sunt, plus nocuisse monstretur tam cito euersa, quam prius nocuerat tam diu aduersa Carthago. Hoc toto tempore vsque ad Cæsarem Augustum, qui videtur nō adhuc vel ipsorum opinione gloriosam, sed contentiosam & exitiosam, & plane iam eneruem ac languidam libertatem omnimodo extorsisse Romanis, & ad regale arbitriū cuncta reuocasse, & quasi morbida vetustate collapsam, veluti instaurasse ac renouasse Rempublicam. Toto ergo isto tempore, omitto ex aliis atque aliis causis etiam atque etiam bellicas clades, & Numantinum fœdus horrenda ignominia maculosum, volauerant enim pulli de cauea & Mancino consuli, vt aiunt, augurium malum fecerant, quasi per tot annos, quib. illa exigua ciuitas Romanum circumsessa exercitum afflixerat, ipsique Roma. Reipub. terrori esse iam cœperat, alii contra eam malo augurio processerint.

Lex V nia.

A

a.l. Si audi e

B

De Mi-

De Mithridatis edicto, quomodo omnes ciues Romanos, qui intra Asiam inuenirentur iussit occidi.
Cap. XXII.

SEd hæc inquam omitto, quamuis illud nequaquã tacuerim, quod Mithridates rex Asiæ vbique in Asia peregrinantes ciues Romanos, atq; innumerabili copia suis negociis intentos, vno die occidi iussit, & factum est. Quam illa mirabilis rerum facies erat, subito quemq; vbicũq; fuisset inuẽtus in agro, in via, in oppido, in domo, in vico, in foro, in templo, in lecto, in cõuiuio, ĩopinate atq; impie fuisse trucidatũ? Quis gemitus moriẽtium, quæ lachrymæ spectantium, fortasse ẽt ferientium fuerũt? Quam dura necessitas hospitum, non solum vidẽdi nepharias illas cædes domi suæ, verumetiã perpetrandi, ab illa blanda comitate humanitatis, repente mutatis vultib. ad hostile negocium in pace peragendum, mutuis, vt ita dicam, omnino vulne- G
rib. cum percussus in corpore, & percussor in aĩo feriret. Num & isti omnes auguria cõtempserant? Num Deos domesticos & publicos, cũ de sedib. suis ad illam irremeabilem peregrinationem profecti sunt, quos consulerẽt, non habebant? Hoc si ita est, non hẽnt cur isti in hac causa de nostris temporib. cõquerant. Olim Romani hæc vana contemnunt. Si aũt consuluerunt, respondeatur quid ista profuerunt, quando per humanas duntaxat leges nemine prohibente talia licuerunt.

De interioribus malis, quibus Romana Respublica exagitata est, præcedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quæ hominibus seruiunt, fuit.
Cap. XXIII.

H SEd iam illa mala breuiter quantum possumus commemoremus, quę quanto interiora, tanto miseriora extiterunt discordiæ ciuiles vel potius inciuiles, nec iam seditiones, sed etiam ipsa bella vrbana vbi tãtus sanguis effusus est, vbi partium studia, non contentionum dissentionib. variisq; vocibus in alterutrum, sed plane iam ferro armisque sæuiebant, bella socialia, bella seruilia: bella ciuilia quantum Romanũ cruorem fuderunt, quantam Italiæ vastationem desertionemq; fecerunt? Nam antea quam se aduersus Romam sociale latium commoueret, cuncta animalia humanis vsib. subdita, canes, equi, asini, boues, & quæque alia pecora sub humano dominio fuerunt, subito efferata domesticæ lenitatis oblita, relictis tectis, libera vagabantur, & omnem non solum aliorum, verumetiam dominorũ auersabãtur accessum, non sine exitio vel periculo audentis, si quis de proximo vrgeret? Quod quanti mali signum fuit? Quod si hoc signum fuit, quod tantum malum fuit, quãtum malũ fuit illud, cuius hoc signum fuit? Hoc si nostris temporib. accidisset rabidiores istos quam illi sua animalia pateremur.

Prodigiũ ex efferatione animalium.

De discordia ciuili, quam Gracchiæ seditiones excitauerunt.
Cap. XXIIII.

INitium autem ciuilium bellorum fuit seditiones Gracchorum Agrariis legibus excitatæ. Volebant enim agros populo diuidere, quos nobilitas perperam possidebat. Sed eis tam vetustam iniquitatem audere conuellere periculosissimũ, immo vero vt ipsa res docuit, periculosissimum fuit. Quæ funera facta sunt, cum prior Gracchus occisus est, quæ etiam cum alius frater eius non longo interposito tempore? Neque enim legibus & ordine potestatum, sed turbis armorumque confectibus nobiles ignobilesque necabantur. Post Gracchi alterius interfectionẽ, Lucius Opimius consul, qui aduersus eum intra vrbem arma commouerat, eoque cũ sociis oppresso & extincto, ingentem ciuium stragem fecerat, cum quæstionem haberet iã iudiciaria inquisitione cæteros persequens, tria millia hominum occidisse perhibetur. Ex quo intelligi potest, quantam multitudi- K
nem * mortium habere potuerit turbidus cõflictus armorum, quando tantam habuit iudiciorum, velut examinata cognitio: Percussor Gracchi ipsius caput quantum graue erat, tanto auri pondere consuli vendidit: hæc enim pactio cędem præcesserat. In qua etiam occisus est cum liberis M. Fuluius cõsularis.

Cædes permiscuæ.

a.l. mortuorum.

I

De æde Concordiæ ex ſenatuſconſulto in
loco ſeditionum & cędium condita.
Caput. XXV.

ELeganti ſane ſenatuſconſulto eo ipſo lo
co vbi funereus tumultus ille commiſ-
ſus eſt, vbi tot ciues ordinis cuiuſque cecide
runt, ædes deę Concordiæ facta eſt, vt Grac-
chorũ pęnæ teſtis cõcionantiũ oculos feri-
ret, memoriãq; compungeret. Sed hoc quid
L aliud fuit, q̃ irriſio deorũ? Illi deę tẽplũ* cõ
a. l. forte cõſtituere ſtituere, q̃ ſi eſſet in ciuitate, nõ tãtis diſſenſio
nib. dilacerata corrueret. Niſi forte ſceleris
huius rea Cõcordia, quia deſeruerat aĩos ci
uiũ, meruit in illa ęde tanquam in carcere in
cludi. Cur. n. ſi reb. geſtis cõgruere voluerũt,
non ibi potius ædẽ diſcordię fabricauerunt?
An vlla rõ reddit, cur cõcordia Dea ſit, & di
ſcordia dea nõ ſit, vt ſm̃ Labeonis diſtinctio
nẽ bona ſit iſta, illa vero mala? Nec ipſe aliud
ſecutus vr̃, q̃ qđ aduertit Romæ ẽt Febri ſi-
cut Saluti tẽplum cõſtitutum. Eo igiẽ mõ, nõ
Diſcordia Dea. tm̃ concordiæ, verũetiã diſcordiæ conſtitui
debuit. Periculoſe itaque Romani tam mala
dea irata viuere voluerũt, nec Troianũ exci-
dium recoluerũt, originem ab eius offenſio-
ne ſumpſiſſe. Ipſa q̃ppe quia inter Deos non
fuerat inuitata, triũ dearum litem aurei mali
ſuppoſitione cõmẽtata eſt. Vñ rixa numinũ,
& Venus vitrix, & rapta Helena, & Troia de
leta eſt. Quapp ſi forte indignata, quod inter
Deos in vrbe nullũ templũ hr̃e meruit, iõ iã
turbabat tãtis tumultib. ciuitatem, q̃to atro-
cius potuit irritari, cũ ĩ loco illius cædis hoc
eſt, in loco ſui operis aduerſariæ ſuæ cõſtitu
tã ędẽ eẽ videret. Hæc vana ridẽtib. nobis illi
docti, ſapienteſq; ſtomachant̃, & tñ numinũ
bonorũ malorũq; cultores đ hac qõne ꝯcor
diæ diſcordiæq; nõ exeunt; ſiue p̃termiſerint
harũ dearũ cultũ eiſq; Febrẽ Bellonãq; p̃tu-
M lerint, q̃b. atiqua phana fecerũt, ſiue & iſtas
coluerint, cũ ſic eos diſcedẽte cõcordia, di-
ſcordia ſæuiẽs vſq; ad ciuilia bella pduxerit.

De diuerſis generibus belli, quæ poſt condi-
tam ædem Concordiæ ſunt ſecuta.
Caput. XXVI.

PRæclarũ vero ſeditionibus obſtaculum,
ædẽ Cõcordiæ teſtem cedis ſuppiiciiq;
Gracchorum concionantibus opponẽdam
putarunt. Quantũ ex hoc profecerint, indi-
cant ſecuta peiora: Laborarunt. n deinceps
concionatores, nõ exemplũ deuitare Grac-
chorũ, ſed ſuperare ꝓpoſitũ. Lucius Saturni
nus tribunꝰ plebis, & Caius Cæſar, Seruilius
p̃tor, & multo poſt Marcus Druſus, quorum
Socia bella oĩum ſeditionib. cædes primo iam tunc gra-
uiſſimę, deinde ſocialia bella exarſerunt, q̃b.
Bella ſeruil. Italia vehementer afflicta, & ad vaſtitatẽ mi-
ſerabilẽ deſertionemq; perducta eſt. Bellũ de
inde ſeruile ſucceſſit, & bella ciuilia, in q̃b. B
quæ prælia commiſſa ſint, quid ſanguinis fu
ſum, vt omnes ferè Italiæ gentes q̃b. Roma-
num maxime præpollebat imperium tãquã
ſæua barbaries domatentur. Iam ex paucisſi-
mis, hoc eſt, minus q̃ ſeptuaginta gladiatori
bus, quemadmodum bellum ſeruile contra-
ctum ſit, & quantum numerum, q̃ acrem fe-
rocemq; peruenerit, quos ille numerus im-
peratores populi Romani ſuperauerit, quas
& quomodo ciuitates regioneſque vaſtaue-
rit, vix qui hiſtoriam ſcripſerunt, ſatis expli-
care potuerunt. Neque id ſolum fuit ſeruile
bellum, ſed & Macedoniã prouinciam prius
ſeruitia de populata ſunt, deinde Siciliã orã
que maritimam. Quanta etiam & quam hor
renda commiſerint primo latrocinia, deĩde
valida bella piratæ quis pro magnitudine re
rum valeat eloqui?

De bello ciuili, Mariano atque Syllano.
Caput. XXVII.

CVm vero Marius ciuili ſanguine iã cruẽ
tus, multis aduerſarũ ſibi partium perẽ
ptis, victus vrbe profugiſſet, vix paululum re
ſpirante ciuitate, vt verbis Tullianis vtar, ſu-
perauit poſtea Cinna cum Mario. Tum vero
clariſſimis viris interfectis, lumina ciuitatis
extincta ſunt. Vltus eſt huius victoriæ crude-
litatem poſtea Sylla, nec dici quidem opus D
eſt, quanta diminutione ciuium, & quanta
calamitate reipublicæ. De hac enim vindicta
quæ pernicioſior fuit, quam ſi ſcelera quæ
puniebantur, impunita relinquerentur, ait &
Lucanus.
Lib. Exceſſit medicina modũ, nimiũq; ſecuta eſt.
Qua morbi duxere manus, periere nocentes.
Sed cum iam ſoli poſſent ſupereſſe nocẽtes,
Tũc data libertas odiis, reſolutaque legum
Frenis ira ruit.

Illo bello Mariano atque Syllano, exceptis his qui foris in acie ceciderunt, in ipsa quoque vrbe cadauerib. vici, plateæ, fora, theatra, templa cōpleta sunt, vt difficile iudicaret qñ victores plus funerum ædiderint, vtrum prius vt vincerēt, an postea q̃ vicissent. Quũ primum victoria Mariana, qñ de exilio seipse restituit, exceptis passim quaqua versum cędib. factis, caput Octauii cōsulis poneret in rostris: Cæsar & Fimbria domib. trucidarent suis, duo Crassi pr̄ & filius in cōspectu mutuo mactarent: Bebius & Numitorius vnco tracti sparsis viscerib. interirent: Catulus hausto veneno se manib. inimicorũ subtraheret: Merula flamē Dialis præcisis venis Ioui
F etiā suo sanguine litaret. In ipsius autem Marii oculis continuo feriebantur, quibus salutantibus dexteram porrigere noluisset.

Excessus ĩ vindicta.

Qualis fuerit Syllana victoria vindex Marianæ crudelitatis. Cap. XXVIII.

SYllana vero victoria secuta huius videlicet vindex crudelitatis, post tm̃ sanguinē ciuium quo fuso comparata fuerat, finito iā bello inimicitiis viuentib. crudelius in pace grassata est. Iā etiam post Marii maioris pristinas ac recentissimas cædes, additæ fuerant aliæ grauiores a Mario iuuene atq; Carbone earundē partium Marianarũ. Qui Sylla imminente non solum victoriam, verum etiam ipsam desperantes salutē, cuncta suis alienisque cędib. impleuerunt. Nam præter stragē late per diuersa diffusam, obsesso etiam senatu, de ipsa curia tanquā de carcere producebantur ad gladium. Mutius Scæuola pontifex, quoniam nihil apud Romanos templo Vestę sanctius habebatur, aram ipsam amplexus, occisus est, ignemq; illum qui perpetua
I cura virginum semper ardebat, suo pene sanguine extinxit. Vrbem deinde Sylla victor intrauit, qui in villa publica, nō iam bello, sed ipsa pace sæuiente septē milia peditum vndecunque inermia, non pugnando sed iubendo prostrauerat. In vrbe autē tota quem vellet Syllanus quisque feriebat. Vnde tot funera numerari omnino non poterant, donec Syllę suggereretur sinendos esse aliquos viuere vt esset quibus possent imperare qui vicerant. Tũc iam cohibita quæ hac atque hac passim furibunda ferebatur licentia ingulandi, tabula illa cum magna gratulitate proposita est, quę hominum ex vtroq; ordine splēdido, equestri s. atque senatorio, occidendorum ac proscribendorum duo milia cōtinebat, contristabat numerus, sed consolabatur modus. Nec quia tot cadebant, tantum erat mœroris quantum lętitię, quia cęteri non timebant. Sed in quibusdam eorum, qui mori iussi erant, etiam licet ipsa crudelis cęterorum securitas, genera mortium exquisita cō gemuit. Quædam enim sine ferro laniatium manus diripuerunt, immanius homines hominem viuum, quam bestię solent discerpere cadauer abiectum. Alius oculis effossis & particulatim mēbris amputatis, in tantis cruciatibus diu viuere, vel potius diu mori co- K
actus est. Subuastatę sunt etiam tanquam villę quędam nobiles ciuitates. Vna vero velut vnus reus occidi iuberetur, sic tota iussa est ciuitas trucidari. Hęc facta sunt in pace post bellum, non vt acceleraretur obtinēda victoria, sed ne contemneretur obtenta. Pax cum bello de crudelitate certauit & vicit. Illud enim prostrauit armatos, ista nudatos. Bellũ erat vt qui feriebatur, si posset, ferire, pax autem non vt qui euaserat, viueret, sed vt moriens non repugnaret.

Vestæ tēplum.

Pacis, cũ bello de crudelitati certamen.

De comparatione Gothicę irruptionis cum eis cladibus, qua Romani vel a Gallis, vel a bellorum ciuilium authoribus acceperunt. Cap. XXIX.

QVę rabies exterarum gentium, quę sęuitia barbarorum, huic de ciuib. victorię ciuium comparari potest? Quid Roma funestius, tetrius, amariusque vidit? Vtrum olim Galliorum & Paulo ante Gothorum irruptionem, an Marii & Syllæ, aliorumque in eorum partibus virorum clarissimorũ, tanquam suorum luminum in sua membra ferocitatem? Galli quidem trucidauerunt sunt senatum, quicquid eius in vrbe tota, pręter arcem Capitolinam, quę sola vtcunq; defensa est, reperire potuerunt. Sed in illo collę cōstitutis, auro vitam salutem vendiderunt, quam & si ipsi ferro rapere non possent, possent tñ obsidione consumere. Gothi vero tam multis senatoribus pepercerunt, vt magis mirum sit quod aliquos peremerunt. At vero Sylla

viuo adhuc Mario, ipsum Capitolium quod a Gallis tutum fuit, ad decernendas cædes victor insedit. Et cum fuga Marius esset lapsus ferocior cruentiorq; rediturus, iste in Capitolio per senatus etiam cõsultum, tã multos vita rebusq; priuauit. Marianis aũt partibus Sylla absente q̃d sanctũ cui parceret fuit, q̃n Mutio ciui, senatori, pontifici, arã ipsam vbi erãt, vt aiũt, facta Romana, miseris ambienti amplexib. non pepercerunt? Syllana porrò tabula illa postrema, vt omittamus alias innumerabiles mortes, plures iugulauit senatores, quam Gothi vel expoliare potuerunt.

Sylina tabula.

De connexione bellorum, quæ aduentum Christi plurima & grauissima præcesserunt. Cap. XXX.

B QVa igitur fronte, quo corde, qua impudentia, qua insipiẽtia, vel potius amẽtia, illa vel diis suis non imputant, & hæc nostro imputãt Christo? Crudelia bella ciuilia omnib. bellis hostilib. authorib. etiam eorũ fatentib. amariora, quib. illa Respublica nec afflicta, sed perdita oĩno iudicata est, longe ante aduentum Christi exorta sunt, & sceleratarum concatenatione causarum a bello Mariano atque Syllano, ad bella Sertorii & Catilinæ quorum a Sylla fuerat ille proscriptus, ille nutritus, inde ad Lepidi & Catuli bellum, quorum alter gesta Syllana rescindere, alter defendere cupiebat, inde ad Pompeii & Cęsaris, quorum Pompeius sectator Syllæ fuerat, eiusque potentiam vel æquauerat, vel iam ẽt superauerat. Cæsar aũt Põpeii potentiam non ferebat, sed quia non habebat, quam tñ illo victo infectoq; transcẽdit. Hinc ad alium Cęsarem, qui post Augustus

C appellatus est, peruenerunt, quo imperante natus est Christus. Nam & ipse Augustus cum multis gessit bella ciuilia, & in eis etiam multi clarissimi viri perierunt, inter quos et Cicero disertus ille artifex regendæ Reipublicæ. Pompeii q̃ppe victorẽ Caiũ Cęsarẽ qui victoriam ciuilem clementer exercuit, suisq; aduersariis vitam dignitatemq; donauit, tanq̃ regni appetiorem, quorundam nobilium coniuratio senatorum velut pro Reipublicę libertate in ipsa curia trucidauit. Huius deinde potentia, multum morib. dispar, vitiis omnibus inquinatus atque corruptus, affectare videbatur Antonius, cui vehementer pro eadem illa velut patriæ libertate Cice. resistebat. Tunc emerserat mirabilis indolis adolescens ille alius Cæsar, illius Caii Cæsaris filius adoptiu', q, vt dixi, postea appellatus est Augustus. Huic adolescẽti Cæsari, vt eius potẽtia cõtra Antoniũ nutriret, Cicero fauebat, sperãs cum depulsa & oppressa Antonii dñatione, instauraturum Reipublicæ libertatem, vsqueadeo cęcus atque improuidus futurorum, vt ille ipse iuuenis, cuius dignitatem ac potestatẽ fouebat, & eundẽ Ciceronẽ occidendum Antonio quasi concordiæ pactione permitteret, & ipsam libertatem Reipublicæ, pro qua multum ille clamauerat, ditioni propriæ subiugaret.

Christus, sub Augusto Cæsare natus.

Quod impudenter præsentia incommoda Christo imputent, qui Deos colere non sinuntur, cum tantę clades tempore quo colebantur extiterint. Cap. XXXI. D

DEos suos accusent de tantis malis, qui nostro Christo ingrati sunt de tantis bonis. Certe quando illa mala fiebant, calebant arę numinum Sabæo thure sertisque recentibus halabant. clarebant sacerdotia, phana renitebant, sacrificabatur, ludebatur, furebatur in templis, quando passim tantus ciuium sanguis a ciuibus, non modo in cæteris locis, verum inter ipsa quoque deorum altaria fundebatur. Non elegit templum, quo confugeret Tullius, quia frustra elegerat Mutius. Hi vero, qui multo indignius insultant Christianis temporibus, aut ad loca Christo dicatissima confugerunt, aut illuc eos vt viuerent etiam ipsi barbari deduxerunt. Illud scio, & hoc mecum, quisquis sine studio partium iudicat, facillime agnoscit, vt omittam cætera, quę multa cõmemoraui, & alia multo plura, quæ cõmemorare longũ putaui, si humanum genus ante bella Punica reciperet Christianã disciplinã, & cõsequeretur rerũ tanta vastatio, quanta illis bellis Europam Aphricamque contriuit, nullus talium, quales nunc patimur, nisi Christianę religioni illa mala tribueret. Multo autem minus eorum voces tolerarentur, quantum attinet ad Romanos, Christianę religionis receptionẽ & diffamationẽ, vel irruptio illa Gallorũ, vel Tiberini fluminis, igniũque illa de- K

illa depopulatio, vel quod cuncta mala præcedit, bella illa ciuilia sequerentur. Mala etiã alia, quæ vsqueadeo incredibilia acciderunt, vt inter prodigia numerarentur, si Christianis tpib. accidisset, qb. ea nisi Christianis hominib. tanquam crimina obiiceret? Omitto quippe illa, quæ magis fuerũt mira q̃ noxia, boues locutos, infantes nõdum notas de ventris matrum quædam verba clamasse, volasse serpẽtes, fœminas & gallinas, & homines in masculinum sexũ fuisse cõuersas, & cætera hmõi quæ in eorum libris, non fabulosis, sed historicis seu vera seu falsa sint, non inferũt hominib. perniciem, sed stuporem. Sed & cũ pluit terra, cum pluit creta, cum pluunt lapides, non vt grando appellari solet hoc noĩe, sed oĩno vel terræ, vel cretæ, vel lapidũ pluuia. Hæc profecto ẽt grauiter lædere potuerunt. Legimus apud eos Aetneis ignib. ab ipso montis vertice vsq; ad littus proximũ decurrentib. ita ferbuisse mare, vt rupes exurerent, & pices nauium soluerent, hoc vtique non leuiter noxium fuit, q̃uis incredibiliter mirum. Eodem rursus æstu ignium tanta vi fauillæ scripserunt oppletam esse Siciliam vt Catinensis vrbis tecta obruta & oppressa diruerent. Qua calamitate permoti, misericorditer eiusdẽ anni tributum ei relaxauere Romani. Locustarũ ẽt in Aphrica multitudinẽ prodigii similem fuisse, cũ iam esset populi Romani prouincia, literis mandauerũt, consumptis .n. fructib. foliisq; lignorum, ingenti atque inæstimabili nube in mare dicunt esse deiectã. Qua mortua redditaq; littorib. atq; hinc aere corrupto, tantã ortam pestilentiã dicunt, vt in solo regno Masinissæ octingenta hominum milia periisse referant, & multo amplius in terris littorib. proximis, tunc Vticæ ex triginta milib. virorũ quæ ibi erant, decem remansisse confirmant. Talis itaque vanitas qualem patimur, eique respondere compellimur, quid horum non Christianæ religioni tribueret, si temporibus Christianis videret? tamen diis suis ista non tribuunt, quorum ideo cultũ requirunt, ne ista vel minora patiantur, cum ea maiora pertulerint a quibus antea colebantur.

Prodigia. — L — *Locustæ in Africa.* — *Pestilentia atrox.* — M

D. AVRELII AVGVTINI De ciuitate Dei ad Marcellinum.

LIBER QVARTVS.

De his quæ primo volumine disputata sunt. Caput. I.

DE Ciuitate Dei dicere exorsus, prius respondendum putaui eius inimicis, qui terrena gaudia consectantes, rebusq; fugacib. inhiantes, quicquid in eis triste, misericordia potius admonentis Dei q̃ puniẽtis seueritate patiunt, religioni increpitant Christianæ, quæ vna est salubris & vera religio. Et quoniam cum sit in eis ẽt vulgus indoctũ, velut doctorũ authoritate in odium nostrum grauius iritant, existimantib. imperitis, ea quæ suis temporib. insolite acciderũt, per alia retro tempora accidere non solere, eorumq; opinionem, etiam iis qui eam falsam esse nouerũt, vt aduersum nos iusta murmura hr̃e videantur, suæ scientiæ dissimulatione firmantib. de libris quos authores eorũ ad cognoscẽdum præteritorum temporum historiam memoriæ mandauerunt, lõge aliter esse, q̃ putant, demonstrandum fuit, & simul docendum, Deos falsos, quos vel palam colebant, vel occulte adhuc colunt, eos esse immũdissimos spũs, & malignissimos ac fallacissimos dæmones, vsqueadeo, vt aut veris, aut fictis etiã suis tñ criminib. delectent, quæ sibi celebrari per sua festa voluerunt, vt a perpetrandis damnabilib. factis, humana reuocari nõ possit infirmitas, dum ad hæc imitanda velut diuina præbetur authoritas. Hæc non ex nostra coniectura probauimus, sed partim ex recenti memoria (quia & ipsi vidimus talia ac talib. numinib. exhiberi) partim ex literis eorum, qui non tanq̃ in contumeliam, sed tanquam in honorem deorũ suorũ ista conscripta posteris reliquerunt, ita vt vir doctissimus apud eos Varro, & grauissimæ authoritatis, cum rerum humanarum atque diuinarum dispartitos faceret libros, alios humanis, alios diuinis pro sua cuiusq; rei dignitate distribuens, non saltem in reb. humanis, sed in rebus diuinis poneret ludos scenicos, cum vtiq; si tãtummodo boni & ho-

E — *Christiana religio.* — F — *Dij falsi.* — G — *Varro.*

nesti homines in ciuitate essent, nec in rebus
humanis ludi scenici esse debuissent. Quod
profecto non authoritate sua fecit, sed quo-
niam eos Romę natus & educatus in diuinis
rebus inuenit.

De his quę libro secundo & tertio continentur. Caput. II.

ET quoniam in fine primi libri, quę dein
Li.1.de ciui. Dei. cap.6. ceps dicēda essent, breuiter posuim⁹,
& ex his quędam in duob. consequentib. di-
ximus, expectationi legentiū quę restant red
denda cognoscimus. Promiseramus ergo q̄-
dam nos esse dicturos, aduersus eos, qui Ro
manę Reipublicæ clades in religionem no-
stram referunt, & commemoraturos quæcū
& quantacūque occurrere potuissent, vel sa-
tis esse viderent, mala, quæ illa ciuitas ꝑtulit,
vel ad eius imperiū prouinciæ pertinentes,
anteq̄ eorum sacrificia ꝓhibita fuissent, quæ
K oīa proculdubio nobis tribuerent, si iam vel
a.l. sacrilagis. illis nostra clareret religio, vel ita eos sacris
* sacrilegiis prohiberet. Hæc in secundo &
tertio libris satis, q̄tum existimo, absoluim⁹,
in secundo agentes de malis morum, q̄ mala
Mala morum. vel sola, vel maxima deputāda sunt. In tertio
aūt libro de his q̄ stulti sola ꝑpeti exhorrēt,
Mala corporis rerumq; externarū. corporis videlicet, externarumq; rerum, quę
plerunq; patiunt̄ & boni. Illa vero mala nō
dico patienter, sed libenter habent, q̄b. ipsi
fiūt mali. Et q̄ pauca dixi de sola ciuitate, at-
que eius imperio, nec inde oīa vsq; ad Cęsa
rē Augustū. Qđ si ita in cōmemorare voluis
sem, & exaggerare illa mala q̄ non sibiinuicē
hoīes faciunt, sicut sunt vastationes, euersio-
nesq; bellantium, sed ex ipsius mundi elemē
Apuleius. tis terrenis accidunt reb. quæ vno loco Apu-
leius breuiter stringit in eo libro, quē de mū
do scripsit, terrena oīa dicēs mutationes, cō
uersiones, & intentiones, & remissiones, atq;
interitum hre. Nanq; immodicis tremorib.
terrarū vt verbis eius vtar, dissiluisse humū
& interceptas vrbes cū populis dicit, abru-
ptis ēt imbrib. prolutas totas esse regiones, et
illas ēt q̄ prius fuerant continentes, hospitib.
atq; aduenis fluctib. insulatas, aliasq; desidia
maris pedestri accessu peruias factas, vētis ac
procellis euersas esse ciuitates, incēdia de nu
bibus emicuisse, quibus Orientis regiones
conflagratæ perierunt, & in Occidentis pla-
gis scaturigines quasdā ac proluuiones easdē
strages dedisse. Sic ex Aetnæ verticib. quon-
dā effusis craterib. per decliuia incēdio diui
no torrentis vice flāmarum flumina cucur-
risse. Si hæc atque hmōi, quæ hēt historia, vñ
possem colligere voluissem, qñ finissem, q̄ il
lis tꝑib. euenerunt, anteq̄ Christi nomen illa
istorū vana & veræ saluti perniciosa compri
meret? Promiseram me etiam demonstratu-
rū, quos eorū mores, & q̄ ob cām Deus ve-
rus ad augendū imperiū adiuuare dignatus
est, in cuius ꝑtāte sunt regna oīa, quamq; eos
nihil adiuuerint hi quos Deos putant, & po
tius q̄tum decipiendo & fallēdo nocuerint,
vñ nunc mihi video esse dicēdū, & magis de
incremētis imperii Romani. Nā de noxia fal
lacia dæmonū, quos velut Deos colebāt, q̄tū
malorū inuexerit morib. eorū in secūdo ma-
xime libro nō pauca iam dicta sunt. Per oēs
aūt absolutos tres libros vbi opportunū visū
est, cōmemorauimus ēt in ipsis bellicis ma-
lis, quantum solatiorū Deus per Christi no-
men, cui tātum honoris barbari detulerunt, M
præter bellorum morē bonis malisq; contu
lerit, qui facit solem suum orri super bonos *Mat.*
& malos, & pluet super iustos & iniustos.

An latitudo imperij, quæ nō nisi bello acquiritur, in bono habenda sit siue fœlicium siue sapientium. Cap. III.

IAm itaque videamus quale sit quod tantā
latitudinem ac diuturnitatem imperij Ro
mani illis diis audent tribuere, quos etiā per
turpium ludorum obsequia, & per turpium
hominum ministeria se honeste coluisse cō-
tendunt. Quanq̄ prius vellem paululum in-
quirere, quæ sit rō, quæ prudentia, cū hoīum
fœlicitatem non possis ostendere, semper in
bellicis cladibus, & in sanguine ciuili, vel ho
stili, tamen humano, cum tenebroso timore,
& cruenta cupiditate versantium, vt vitro læ
titia eorum cōparet̄ fragiliter splendida, cui
timeat̄ horribilius ne repente frangatur, de
īperij magnitudine ac latitudine velle gloria
ri. Hoc vt facilius diiudicetur, non vanesca-
mus inani vētositate iactati, atq; obtūdamus
intētionis aciem altisonis vocabulis rerum,
cū audimus populos, regna, prouincias, sed
duos constituamus homines. Nam singu
lus quisque homo, vt in sermone vna litera,

ita quasi

ita quasi elementum est ciuitatis & regni, quantalibet terrarum occupatione latisfimi. Quorum duorum hoĩum, pauperem vnum, vel potius mediocrem, alterum prædiuitem cogitemus, sed diuitem timorib. anxiũ mœroribus tabescentẽ, cupiditate flagrãtem, nunq̃ securum, sp inquietum, perpetuis inimicitiarum contentionib. anhelantem, augentẽ sanè his miseriis patrimonium suum in immensũ modum, atq; illis augmentis curas quoque amarissimas aggerantem: mediocrem vero illum re familiari parua atque succincta sibi sufficientem, charissimum suis cognatis, vicinis, amicis, dulcissima pace gaudẽtem, pie tate religiosum, benignũ mente, sanũ corpore, vita parcũ, morib. castum, conscientia securũ. Nescio vtrum q̃squam ita desipiat, vt audeat dubitare quẽ præferat. Vt ergo in his duob. hoĩb. ita in duab. familiis, ita in duob. populis, ita in duob. regnis regula sequitur æquitatis. Qua vigilanter adhibita, si nostra intentio corrigatur facillime videbimus vbi habitet vanitas, & vbi fęlicitas. Quapropter si verus Deus colatur, eiq; sacris veracib. & bonis morib. seruiatur, vtile est, vt boni longe lateq; diu regnent. Neq; hoc tam ipsis, q̃ illis vtile est, q̃b. regnant. Nam quantum ad ipsos pertinet, pietas & probitas eorum, quę magna dona Dei sunt, sufficit eis ad verã fœlicitatẽ, qua & ista vita bene agat, & postea percipiat æterna. In hac ergo terra regnum bonorũ, nõ tam illis præstat, q̃ reb. humanis. Malorum vero regnum magis regnantibus nocet, qui suos animos vastant scelerum maiore licentia, his autem qui eis seruiendo subduntur, non nocet nisi iniquitas propria. Nam iustis quicquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non est pœna criminis, sed virtutis examen. Proinde bonus etiam si seruiat, liber est, malus autem, etiam si regnet, seruus est, nec vnius hoĩs, sed qđ est grauius, tot dñorum, quot vitiorũ. De quib. vitiis quũ ageret scriptura diuina: A quo enim quis, inquit, de victus est, huic & seruus addictus est.

Collatio diuitis cu[m] ...idi, & pauperis, tranquilli.

F

G

2. Pet. 2.

Quàm similia sint latrociniis regna absque iustitia. Cap. IIII.

REmota itaque iustitia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? Quia & ipsa latrocinia quid sunt, nisi parua regna? Manus etenim ipsa hominum cum imperio principis regitur, pacto societatis astringitur, placiti lege præda diuiditur. Hoc malum si in tm̃ perditorum hominum accessib. crescit, vt & loca teneat, sedes constituat, ciuitates occupet, populos subiuget, euidẽtius regni nomẽ assumit, qđ ei iã in manifesto cõfert nõ adẽpta cupiditas, sed addita impunitas. Eleganter. n. & veraciter Alexandro illi Magno qui dam comprehensus pirata rñdit: Nam cum idem rex hoĩem interrogasset, quid ei videret, vt mare haberet infestum, ille libera contumacia, quid tibi, inquit, vt orbem terrarum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro vocor, q̃a tu magna classe, Imperator.

H

De fugitiuis gladiatoribus quorum potentia similis fuerit regiæ dignitati. Caput. V.

PRoinde omitto quærere quales Romulus congregauerit, quoniam multum eis consultum est, vt ex illa vita dato sibi consortio ciuitatis, pœnas debitas cogitare desisterunt, quarum metus eos in maiora facinora propellabat, vt deinceps pacatiores essent rebus humanis. Hoc dico, qđ ipsum Romanũ imperium iam magnum multis gentib. subiugatis, cæterisq; terribile, acerbè sensit, grauiter timuit, nõ paruo negocio diuitandæ ingentis cladis oppressum, q̃n paucissimi gladiatores in Cãpania de ludo fugientes, exercitum magnũ compararũt, tres duces habuerunt, Italiam latissime & crudelissime vastauerunt. Dicant quis istos Deus adiuuerit, vt ex paruo & contemptibili latrocinio peruenirent ad regnũ, tantis iam Romanis viribus arcibusq; metuendũ? An q̃a non diu fuerũt, iõ diuinitus negabunt adiuti? Quasi vero ipsa cuiuslibet hoĩs via diuturna sit. Isto ergo pacto neminem dii adiuuant ad regnãdum, quoniam singuli quiq; cito moriunt. Nec beneficium deputandum est, quod exiguo tẽpore in vno quoq; hoĩe, ac per hoc singillatim vtique in omnibus vice vaporis euanescit. Quid. n. interest eorũ qui sub Romulo Deos coluerunt, & olim sunt mortui, quod post eorum mortẽ Rnmanum tm̃ creuit imperiũ, cũ illi apud inferos causas suas agant? Vtrũ bonas, an malas ad rem præsentem nõ pertinet. Hoc aũt de omnibus intelligẽdum

I

est,qui per ipsum imperium,quamuis dece-
dentibus succedentibusq; mortalib. in lon-
ga spatia protendatur,paucis diebus vitæ suę
cursim raptimq; transierunt, actuum suorũ
sarcinas baiulantes. Sin vero etiam ipsa bre-
uissimi temporis beneficia deorum adiuto-
rio tribuenda sunt,non parum adiuti sunt illi
gladiatores, qui seruilis conditionis vincula
ruperunt,fugerunt,euaserunt,exercitum ma
gnum & fortissimum collegerunt, obedien
tes regum suorum consiliis, & iussis multũ
Romanę celsitudini metuẽdi, & aliquot Ro
manis Imperatorib ĩsuperabiles multa cepe
runt,potiti sunt victoriis plurimis, vsi volu-
ptatib.quib.voluerunt,quod suggessit libido
fecerunt,postremo donec vincerent, quod
difficilime est factum, sublimes regnantesq;
vixerunt,Sed ad maiora veniamus.

De cupiditate Nini regis, qui vt latius domi-
naretur,primus intulit bella finitimis.
Cap. VI.

IVstinus qui Græcam vel potius peregrinã,
Trogum Pompeium secutus non Latine
tantum sicut ille,verum etiam breuiter scri-
psit historiã, Opus librorũ suorũ sic incipit.
Regni iusti, ac moderati forma. Principio rerũ gentiũ nationumq; imperiũ
penes reges erat quos ad fastigiũ huius maie
statis,non ambitio popularis,sed spectata in
ter bonos moderatio ꝑuehebat. Populi nul-
lis legib.tenebãtur, arbitria principum pro
legib.erant. Fines imperii tueri magis, q̃ pro
ferre mos erat.intra suam cuique patriam re
gna finiebantur. Primus omnium Ninus rex
Assyriorum veterem & quasi auitum gentib.
morẽ noua imperii cupiditate mutauit. Hic
prim⁹ intulit bella finitimis, & rudes adhuc
L ad resistẽdũ populos, ad terminos vsque Ly
biæ perdomuit: Et paulopost: Ninus, inquit,
magnitudinem quæsitæ dominationis conti
nua possessione firmauit. Domitis igit̃ pro-
ximis, cũ accessione virium fortior ad alios
transiret,& proxima quæque victoria instru
mentum sequentis esset, totius Orientis po-
pulos sub egit. Qualibet aũt fide rerum, vel
iste,vel Trogus scripserit: nã quædam illos
fuisse mentitos, alię fideliores literæ osten-
dunt: constat tamen & inter alios scripto-
res regnum Assyriorum Nino rege fuisse lon
ge lateq; porrectum. Tandiu autem perseue-
rauit, vt Romanum nondum sit eius ætatis.
Nam sicut scribunt qui chronicam historiã
persecuti sunt, mille ducentos & quadragin
ta annos ab anno primo quo Ninus regnare
cępit permansit hoc regnum,donec transfer
retur ad Medos. Inferre autem bella finitimis
& inde in cętera procedere, ac populos sibi
non molestos sola regni cupiditate contere
re & subdere, quid aliud quam grande latro
cinium nominandum est? *Bello i[m]peria p[a]rare, augere grãde [la]trocini[um]*

An regna terrena inter profectus suos atque
defectus deorum vel iuuentur vel
deserantur auxilio.
Cap. VII.

SI nullo deorum adiutorio tam magnum
hoc regnum & prolixum fuit,quare diis B
Romanis tribuitur Romanum regnum, lo-
cis amplum temporibusq; diuturnum? Quę
cunq; enim cã est,illa eadem est ẽt ista. Si aũt
& illud deorũ adiutorio tribuendũ esse con
tendunt,q̃ro quorum? Non n.alię gẽtes,quas
Ninus domuit & subegit, alios tunc colebãt
Deos. Aut si proprios habuerunt Assyrii,qua
si peritiores fabros imperii cõstruendi atque
seruandi,nunquidnã mortui sunt, qñ & ipsi
imperium perdiderunt? Aut mercede non si
bi reddita,vel alia promissa maiore, ad Me-
dos trãsire maluerũt, atq; inde rursus ad Per
sas Cyro inuitante & aliq̃d commodius pol
licente? Quæ gens nõ angustis Orientis finib.
post Alexandri Macedonis regnum magnũ
locis,sed breuissimum tp̃e in suo regno ad-
huc vsq; ꝑdurat. Hoc si ita est, aut infideles
dii sunt q̃ suos deserunt,& ad hostes trãseũt.
Quod nec hõ fecit Camillus qñ victor & ex
pugnator aduersissimæ ciuitatis, Romã cui *Camill[us] in patr[iam] ingrat[am] benefic[us]*
vicerat sensit ingratã, q̃ tñ postea oblitus in-
iuriæ,memor patriæ à Gallis iterum libera-
uit. Aut nõ ita fortes sunt, vt Deos esse fortes
decet, qui possunt humanis vel consiliis vel
viribus vinci? Aut si cum inter se belligerant,
nõ dii ab hominibus sed dii ab aliis diis for-
te vincũtur, qui sunt quarumq; proprii ciui
tatum. Habẽt ergo & ipsi inter se inimicitias,
quas pro sua quisque parte suscipiunt. Non
itaque Deos suos vlla debuit colere ciuitas
magis quam alios quibus adiuuarentur sui.
postremo quoquo modo se hẽat deorũ iste
vel trãsitus,vel fuga,vel migratio, vel in pu-
gna

gna defectio, nondum illis temporibus atq; illis terrarum partibus Christi nomen fuerat prædicatum, qñ illa regna per ingentes bellicas clades amissa atque translata sunt. Nam si post mille ducentos & quadraginta annos, qñ regnũ Assyriis ablatum est, iam ibi Christiana religio aliud regnum prædicaret æternum, & deorum falsorum cultus sacrilegos inhiberet, quid aliud gentis illius vani hoïes dicerent, nisi regnum, quod tam diu cõseruatũ est, nulla alia cã nisi suis religionib. desertis & illa recepta perire potuisse? In qua voce vanitatis quæ poterat esse, & isti attendãt speculum suum, & similia conqueri, si vllus in eis pudor est, erubescant. Quanquam Romanum imperium afflictum est potius, quã
C mutatum, quod & aliis ante Christi nomen temporibus ei contigit, & ab illa est afflictione recreatum, quod nec istis temporibus desperandum est. Quis enim de hac re nouit voluntatem Dei?

Quorum deorum præsidio putent Rom. imperium suum auctum atque seruatum, cũ singulis vix singularum rerum tuitionem committendam esse crediderunt. Cap. VIII.

DEinde quæramus, si placet, ex tanta deorum turba quam Ro. colebant, quem potissimum vel quos credant illud imperiũ dilatasse atque seruasse. Neque enim in hoc tam præclaro opere & tantæ plenissimo dignitatis, audent aliquas partes sub nomine deorum vel dearum, deæ Cloacinæ tribuere, aut Volupiæ, quæ a voluptate appellata est: aut Libentinæ, cui nomen est a libidine, aut Vagitanæ, quæ infantum vagitatibus prę sidet: aut Cuninæ, quæ cunas eorum admini
F strat. Quando autem possint vno loco libri huius commemorari omnia nomina deorum, aut dearum, quæ illi grandibus voluminibus vix comprehendere potuerunt, singulis rebus propria dispertientes officia numinum? Nec agrorum mun⁹ vni alicui Deo committendum arbitrati sunt, sed rura, deæ Rusinę: iuga montium, Deo Iugatino: collibus Deam Collinam: vallibus, Valloniam præfecerunt. Nec saltem potuerunt vnam segetiam talẽ inuenire cui semel segetes cõmendarent; sed sata frumenta quandiu sub terra essent, præpositã voluerunt habere deã Seiam, cum vero iam essent super terram, & segetem facerent, deam Segetiam: frumentis verro collectis atque reconditis vt toto seruarentur deam Tutilinam præposuerunt, cui non sufficere videretur illa Segetia, quandiu seges ab initiis herbidis vsq; ad aristas aridas perueniret. Non tñ satis fuit hominib. deorum multitudinem amantib. vt anima misera dæmoniorum turbæ prostitueretur, vnius Dei veri castum dedignata complexum. Præfecerunt ergo Proserpinam frumẽtis germinantib. geniculis nodisque culmorum Deũ Nodorum: inuolumentis folliculorum, deã Volutinam: cum folliculi patescunt, vt spica exeat, deã Patelenam: cum segetes, nouis aristis æquantur, quia veteres æquare hostire dixerunt, Deam Hostilinam: florentibus frumẽ G
tis, Deam Floram, lactescentibus, Deum Lacturnum, maturascentibus, Deam Maturam: cum runcãtur, idest, a terra auferuntur deam Runcinam. Nec omnia commemoro, quia me piget quod illos non pudet. Hæc autem paucissima ideo dixi, vt intelligeretur nullo modo eos dicere audere, ista numina imperium constituisse, auxisse, conseruasse Romanum, quæ ita suis quæque adhibebantur officiis, vt nihil vniuersum vni alicui crederet. Quando ergo Segetia curaret imperium, cui curam gerere simul & segetibus & arborib. non licebat? Quando de armis Cunina cogitaret, cuius præpositura paruulorum cunas non permittebatur excedere? Quando Nodotus adiuuaret in bello, qui nec ad folliculum spicę, sed tantum ad nodum geniculi pertinebat? Vnusquisque domui suæ ponit ostiarium, & quia homo est omnino sufficit. Tres Deos isti posuerũt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinũ limini. Ita non poterat Forculus simul fores & cardinem limenque seruare. H

a. l. Deã lacturciã.

An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit abscribenda, quem summum Deum cultores ipsius opinantur. Cap. IX.

OMissa igitur turba ista minutorũ deorum vel aliquantum intermissa, officium maiorũ deorũ debemus inqrere, quo

Roma

Iupiter. Deorum, oĩum dearũq; rete

Roma tã magna est facta, vt tã diu tot gẽtib. imperaret. Nimirum ergo Iouis hoc opus est. Ipsum.n. deorũ oĩum dearumq; regẽ esse volunt, hoc eius indicat sceptrũ, hoc in alto colle Capitoliũ. De isto Deo q̃uis a poeta dictum conuenientissime prædicant: Iouis oĩa plena. Hunc Varro credit ẽt ab his coli, qui vnum Deum solũ sine simulachro colũt, sed alio noĩe nuncupari. Quod si ita est, cur tam male tractatus est Romę, sicut q̃dam & in cęteris gentib. vt ei fieret simulachrum? qđ ipsi M etiam Varroni ita displicet, vt cum tantę ciuitatis peruersa consuetudine premeretur, nequaquam tamẽ dicere & scribere dubitaret, qđ hi qui populis instituerunt simulachra, & metum dempserũt, & errorẽ addiderunt.

Quas opiniones secuti sunt qui diuersos Deos diuersis mundi partibus præfecerunt. Cap. X.

CVr illi ẽt Iuno vxor adiungitur, quę dr̃ soror & coniũx? Quia Iouem, inquit, in ęthere accipimus, in aere Iunonem. Et hęc duo elementa coniuncta sunt, alterum superius, alterũ inferius. Non est ergo ille de quo dictum est, Iouis oĩa plena, si aliquam partẽ implet & Iuno. An vterque vtrũque implet, & ambo isti coniuges, & in duob. istis elemẽtis, & singulis simul sunt? Cur ergo æther datur Ioui, aer Iunoni? Postremo si ipsi duo satis essent, quid est qđ mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni? Et ne ipsi quoq; sine coniugib. remanerent, addit Neptuno Salacia, Plutoni Proserpina. Nam sicut inferiorem cœli partem, i. aerem, inquiunt, Iuno tenet, ita inferiorem maris Salacia, & terræ inferiorẽ

Elementa mundi.

Proserpina. Quærunt quemadmodũ sarciant fabulas, nec inueniũt. Si enim hæc ita essent, B tria potius elementa mundi esse, nõ quatuor eorum veteres proderent, vt singula deorum coniugia singulis diuiderentur elementis. Nunc vero omni modo affirmauerunt aliud esse ætherem, aliud aerem. Aqua vero siue superior siue inferior, vtique aqua est, puto quia dissimilis, nunquid intantum vt aqua non sit? Et inferior terra, quid aliud potest esse q̃ terra, quantalibet diuersitate distincta? Deinde ecce iam totus in his quatuor vel tribus elementis corporeus completus est mundus, Minerua vbi erit? Quid tenebit, Quid implebit? Simul enim cum his in Capitolio constituta est, cum ista filia nõ sit amborum. Aut si ętheris partẽ superiorem Mineruam tenere dicunt, & hac occasione fingere Poetas ꝙ de Iouis capite nata sit, cur nõ ergo ipsa potius deorum regina deputatur, ꝙ sit Ioue superior? An quia indignum erat p̃ponere patri filiã? Cur nõ de Ioue ipso erga Saturnum iustitia ista seruata est? an quia victus est? Ergo pugnarunt? Absit inquiunt, Fabularum est ista garrulitas. Ecce fabulis non credatur, & de diis sentiant meliora. Cur ergo nõ data est patri Iouis, & si non sublimior, æqualis certe sedes honoris? C Quia Saturnus, inquiunt, tp̃is longitudo est. Tp̃s igit colunt, qui Saturnum colunt, & rex deorum Iuppiter insinuatur natus ex tempore. Quid enim indignum dr̃, cum Iuppiter & Iuno nati dñr ex tempore, si cœlum est ille & illa terra, cum facta sint vtiq; cœlum & terra? Nam hoc quoque in libris suis habent eorum docti atque sapientes. Neque de figmentis poeticis, sed de philosophorũ libris a Vergilio dictum est: *Geor.* Tum pater omnipotens fœcũdis imbrib. æther Coniugis in gremium lætæ descendit, i. in gremium telluris aut terræ, quia etiam hic aliquas differentias volunt esse, atque in ipsa terra aliud terram, aliud tellurẽ, aliud tellumonẽ putant. Et omnes hos Deos habent suis nominibus appellatos, suis officiis distinctos, suis aris sacrisque veneratos. Eandem terram etiam matrem deorum vocant, vt iam Poetæ tolerabiliora confingant, si secundum istorum non poeticos, sed sacrorum libros, non solum Iuno soror & cõiunx, sed etiam mater est Iouis. Eandem terram Cererem, eandem etiam Vestam volunt, cum tamen sępius Vestam non nisi ignem esse perhibeant pertinẽtem ad focos, D sine quibus ciuitas esse non potest, & ideo illi virgines solere seruire, quòd sicut ex virgine, ita nihil ex igne nascatur. Quam totam aboleri vanitatem & extingui vtique ab illo oportuit, qui est natus ex virgine. Quis enim ferat quod cum tantum honoris & quasi castitatis igni tribuerint, aliquando Vestam non erubescunt etiam Venerem dicere, vt vanescat dicere in ancillis eius honorata virginitas? Si enim Vesta Venus esset, quomodo ei rite virgines a venereis operibus abstinendo * seruirent? An veneres duæ sunt

a. l. f- runt.

sunt, vna virgo altera mulier. An potius tres, vna virginum, quę etiã Vesta est, alia coniugatarum, alia meretricum? Cui etiã Phęnices donum dabãt de prostitutione filiarũ, antequam iungerent eas viris. Quę illarum matrona est Vulcani? Non vtique virgo, quo-
C niam habet maritum. Absit autem vt meretrix, ne filio Iunonis, & cooperatio Mineruę facere iniuriam videamur. Ergo hæc ad coniugatas intelligitur pertinere, sed eam nolumus imitentur in eo quod fecit illa cum Marte. Rursus, inquiunt, ad fabulas redis. Quę ista iustitia est, nobis succensere, quod talia dicimus de dijs eorum, & sibi non succensere qui hęc in theatris libentissimæ spectant crimina deorum suorum? Et quod esset incredibile, nisi contestatissime probaretur, hæc ipsa theatrica crimina deorum suorum in honorem instituta esse eorundem deorũ.

De multis dijs, quos doctores Paganorum vnum eundemque Iouem esse defendunt. Cap. XI.

QVotquot libet igitur physicis rationibus & disputationib. asserant: modo sit Iuppiter corporei huius mundi animus, qui vniuersam istã molem ex quatuor vel quot eis placet, elementis constructam atq; compactã implet & mouet. modo inde suas partes sorori & fratribus cedat: modo sit ęter vt aerem Iunonem subterfusam desuper amplectatur: modo totum simul cum aere sit ipse cęlum, terram vero tanquam coniugem eandemque matrem: quia hoc in diuinis turpe non est, fęcundis imbribus & seminibus fętet: modo autem ne sit necesse per cuncta
D discurrere, Deus vnus de quo multi à poeta nobilissimo dictum putant.

Deum namque ire per omnes.
Terrasq; tractusq; maris, cęlũq; profundũ.

Ipse in æthere sit Iuppiter, ipse in aere, Iuno, ipse in mari Neptunus: in inferioribus etiam maris id Salacia, in terra Pluto, in terra inferiore Proserpina: in focis domesticis Vesta, in fabrorum fornace Vulcanus, in syderibus Sol, Luna & stellæ: in diuinantibus Apollo, in merce Mercurius, in Iano initiator: in termino terminator, Saturnus in tempore, Mars & Bellona in bellis, Liber in vineis, Ceres in frumentis, Diana in syluis, Minerua in ingenijs. Ipse sit postremo etiam illa turba quasi plebiorum deorum. Ipse præsit nomine liberę virorum seminibus, & nomine liberę fęminarum. Ipse sit Diespiter: qui partum perducat ad diem. Ipse sit dea Mena, quam præfecerunt menstruis fęmina-
rum. Ipse Lucina, quæ à parturientibus inuo E
cetur. Ipse opem ferat nascentibus excipiens eos sinu terrę, & vocetur Opis. Ipse in vagitu os aperiat & vocetur Deus Vagitanus. Ipse leuet de terra, & vocetur dea Leuana. Ipse cunas tueatur, & vocetur dea Cunia. Non sit alius, sed ipse in deabus illis, quæ fata nascentibus canunt, & vocantur Carmuntes. Præsit fortuitis, voceturque Fortuna. In diua Rumina mamam paruulo immulgeat, quia rumam dixerunt veteres mamam. In diua Potina potionem ministret. In diua Edulica escam præbeat. De pauore infantum Pauentia nuncupatur: de spe quæ venit, Venilia, de voluptate, Volupia: de actu, Agenoria: de stimulis, quibus ad nimium actum homo impellitur, dea Stimula nominetur. Strenua dea sit, strenuũ faciendo. Numeria, quæ numerare doceat: Camœna, quę canere. Ipse sit & Deus Consus, præbendo consilia, dea Sentia, sententias inspirando. Ipse dea Iuuentas, quę post prętextam excipiat iuuenilis ętatis exordia. Ipse sit Fortuna barbata, quæ adultos barba induit, quos honorare voluerit: vt hoc qualecunque numem saltem masculũ Deũ, vel barba barbatum, sicut à nodis Nodotum, vel certe non Fortunam, sed quia bar-
bas habet, Fortunium nominaret. Ipse in Iu- F
gatino Deo coniuges iungat, & cum virgini vxori zona soluitur, ipse inuocetur siue virtutes eius, & dea Virginensis vocetur. Ipse sit Mutunus * vel Tutunus, qui est apud Græcos Priapus, si non pudet. Hæc omnia quę dixi, & quęcunque non dixi, non enim omnia dicenda arbitratus sum, hi omnes dij deæq; sit vnus Iuppiter: siue sint, vt quidam volunt, omnia ista partes eius, siue virtutes eius, sicut eis videtur, quibus eum placet esse mundi animum: quę sententia velut magnorum multorumque doctorum est. Hæc si ita sunt, quod quale sit, nondum interim quęro, quid perderent, si vnum Deum colerent prudentiore compendio? Quid enim eius contemneretur, cum ipse coleretur?

Al. Mutinus, vel Tutunus.

tur? Si autem metuendum fuit, ne prætermiſſæ ſiue neglectæ partes eius iraſcerentur: nō ergo vt volunt, velut vnius animantis hæc tota vita eſt, quę omnes ſimul continet Deos, quaſi ſuas virtutes, vel mēbra, vel partes ſed ſuā quæq; pars habet vitā à cęteris ſeparatā, ſi pręter alteram iraſci altera poteſt, & alia placari, alia concitari, Si autem dicitur omnes ſimul, ideſt, totum ipſum Iouem potuiſſe offendi, ſi partes eius non etiam ſingulatim minutatimq; coleretur, ſtultè dicitur. Nulla quippe earum prætermittetur, G cum ipſe vnus qui habebat omnia coleretur. Nam vt alia omittam quæ ſunt innumerabilia, cū dicunt omnia ſydera partes Iouis eſſe, & omnia viuere atq; rationales animas habere, & ideo ſine controuerſia Deos eſſe, non vidēt q̄ multos nō colant, quam multis ædes non conſtruant, aras non ſtatuant: quas tamē paucisſimis ſyderum ſtatuendas eſſe putauerūt, & ſigillatim ſacrificare. Si igitur iraſcuntur, qui nō ſingillatim coluntur, non metuūt paucis placatis, toto cęlo irato viuere. Si autem ſtellas omnes ideo colūt, quia in Ioue ſunt, quē colunt, iſto compendio poſſent in illo vno omnibus ſupplicare. Sic enim nemo iraſceret, cū in illo vno omnibus ſupplicaretur nemo cōtemneretur, potius quā cultis quibuſdā iuſta iraſcendi cauſa illis, qui prætermiſſi eſſent, multo numeroſiorib. præberet: præſertim cū eis de ſuperna ſede fulgētib. turpi nuditate diſtētus præponeretur Priapus.

De opinione eorum, qui Deum animā mundi, & mundum corpus Dei eſſe putauerunt. Cap. XII.

D

QVid illud? Nonne debet mouere acutos homines, vel qualeſcunque homines. Non enim parum ad hoc ingenij opus eſt excellentia, vt depoſito ſtudio contentionis attendant, ſi mundi animus Deus eſt, eique animo mundus vt corpus eſt, vt ſit vnū animal conſtans ex animo & corpore: vtiq; iſte Deus eſt * ſinus quidam naturæ, in ſeipſo continens omnia: vt ex ipſius anima, qua viuificatur tota iſta moles, vitæ atque animę cunctorum viuentium pro cuiuſque naſcentis ſorte ſumantur, nihil omnino remanere poteſt, quod non ſit pars Dei. Quod ſi ita eſt, quis non videat quanta impietas & irreligioſitas conſequatur: vt quod calcauerit quiſq; partē Dei calcet: & in omni animante occidendo, pars Dei trucidetur? Nolo omnia dicere, quę poſſunt occurrere cogitantibus: dici autem ſine verecundia non poſſunt.

Al.l. ſinus quodam.

De his qui ſola rationalia animantia partes eſſe vnius Dei aſſerunt. Cap. XIII.

SI autem ſola animalia rationalia, ſicut ſunt homines, partes Dei eſſe contendūt: F nō video quidem ſi totus mundus eſt Deus, quomodo beſtias ab eius partibus ſeparent. Sed obluctari quid opus eſt? De ipſo rationali animante, ideſt, homine, quid infelicius credi poteſt, quam Dei partem vapulare, cū puer vapulat? Iam vero partes Dei fieri laſciuas, iniquas, impias, atque omnino damnabiles, quis ferre poſſit, niſi qui prorſus inſaniat? Poſtremo quid iraſcitur eis à quibus non colitur, cum à ſuis partibus non colatur? Reſtat ergo vt dicunt oēs Deos ſuas habere vitas, ſibi quemq; viuere: nullum eorū eſſe partem cuiuſquam, ſed omnes colēdos, qui cognoſci & coli poſſunt: quia tam multi ſunt vt omnes non poſſint. Quorū Iuppiter, quia rex præſidet, ipſum credo ab eis putari regnum, vel conſtituiſſe, vel auxiſſe Romanum. Nam ſi hoc ipſe non fecit, quem aliū Deum opus tam magnum potuiſſe aggredi credant, cum omnes occupati ſint officijs & operibus proprijs, ne alter irruat in alterius? A rege igitur deorum, regnum hominum potuit & prorogari & augeri.

Augmenta regnorum Ioui incongruenter adſcribi, cum ſi, vt volunt, dea eſt victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret. Cap. XIIII.

HIc primum quęro, cur non etiam ipſū regnum aliquis Deus eſt? Cur enim nō etiam ita ſit, ſi Victoria dea eſt? Aut quid ipſo Ioue in hac cauſa opus eſt, ſi Victoria faueat, ſitq; propitia: & ſemper eat ad illos, quos vult eſſe victores? Hac dea fauente & propitia, etiā Ioue vacāte, vel aliud agente, quę gētes nō ſubditæ remanerēt? Quæ regna nō cederēt? An forte non diſplicet bonis iniquiſſima improbitate pugnare, & finitimos quie-

tos

tes nullamq; iniuriam facientes, ad dilatandum regnum bello spontaneo prouocare? Planè si ita sentiunt, approbo & laudo.

An congruat bonis latius velle regnare. Cap. XV.

H VIdeant ergo ne forte non pertineat ad viros bonos gaudere de regni latitudine. Iniquitas.n.eorum, cum quibus iusta bella gesta sunt, regnum adiuuit, vt cresceret, q vtiq; paruum esset, si quies & iustitia finitimorũ contra se bellum geri nulla prouocaret iniuria: ac fęlicioribus sic rebus humanis omnia regna parua essent concordi vicinitate lætantia. Et ita essent in mundo regna plurima gẽtium, vt sunt in vrbe domus plurimę ciuiũ. Proinde belligerare, & perdomitis gẽtibus dilatare regnum malis vr̃ fœlicitas, bonis necessitas. Sed quia peius esset, vt iniuriosi iustioribus dñarentur, ideo nõ incongrue dicitur etiam ista fęlicitas. Sed proculdubio fęlicitas maior est vicinum bonum habere concordem, quam vicinum malum subiugare bellantem. Mala vota sunt, optare habere quem oderis, vel quem timeas, vt possit esse quem vincas. Si ergo iusta gerendo bella, nõ impia, non iniqua, Romani imperium tam magnum acquirere potuerunt, nunquid tanquam aliqua Dea colenda est eis etiã iniquitas aliena? Multum.n.ad istã latitudinem imperij eam cooperatã videmus, quæ faciebat iniuriosos, vt essent, cum quib. iusta bella gererentur & augeretur imperium. Cur autem & iniquitas Dea non sit, vel externarum gentium, si pauor, & pallor, & febris dij Romani esse meruerunt? His igitur duabus, idest, aliena iniquitate, & dea Victoria, dum bellorum causas iniquitas excitat, Victoria eadem bella fęliciter terminat, ẽt feriato Ioue creuit imperium. Quas enim hic partes Iuppiter haberet, cum ea, quæ possent beneficia eius putari, dij habentur, dij vocantur, dij coluntur, ipsi pro suis partibus inuocantur? Habet hic etiam ille aliquã partem, si regnum etiam ipse appellaretur, sicut appellatur illa Victoria. Aut si regnum munus est Iouis, cur & non victoria munus eius habeatur? Quod profecto haberetur, si non lapis in Capitolio, sed verus rex regum, & dominus dominantium cognosceretur, atque coleretur.

l. Imperij propagatio.

I

Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus Deos singulos deputantes, ædem Quietis extra portas esse voluerunt. Cap. XVI.

MIror autem plurimum, quod cũ deos singulos singulis rebus, & pene singulis motibus attribuerent, vocauerunt deam Agenoriam, quæ ad agendum excitaret: deã Stimulam, quæ ad agendum vltra modũ stimularet: deam Murciam, quæ præter modũ non moueret, ac faceret hominem, vt ait Põponius, murcidum, i. nimis desidiosum & inactuosum: deam Strenuam, quæ faceret strenuum, his omnibus dijs & deabus publica sacra facere susceperunt. Quietem vero appellantes, quæ faceret quietẽ, cum ædẽ haberet extra portam Collinã, publicè illã suscipere noluerunt. Vtrũ indiciũ fuit animi inquieti, an potius ita significatum est, q qui illã turbã colere perseueraret: nõ plane deorũ, sed dęmoniorum, eum quietẽ habere non posse: ad quam vocat verus medicus, dicens: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. K

Mat. 11.

An si Iouis summa potestas est, etiã Victoria Dea debuerit existimari. Cap. XVII.

AN forte dicunt, q deam Victoriam Iuppiter mittat, atque illa tanquam regi deorum obtemperans, ad quos iusserit, veniat, & in eorũ parte considat? Hoc vere dr̃, non de illo Ioue, quem deorum regem pro sua opinione confingunt, sed de illo uero rege seculorum, quod mittat non Victoriam quæ nulla substantia est, sed angelum suum, & faciat uincere quẽ uoluerit: cuius consiliũ occultũ esse põt, iniquũ esse non põt. Nam si Victoria Dea est, cur non Deus est, & triumphus, & uictorię iũgitur uel maritus, uel frater, uel filius? Talia quippe isti de dijs opinati sunt, qualia si poetæ fingerẽt, atq; nobis exaggerarentur: r̃nderent isti, ridenda esse figmẽta poetarũ, non ueris attribuenda numinib. & tñ se ipsi non ridebãt, cũ talia deliramẽta non apud poetas legebant, sed in tẽplis colebant. Iouẽ igitur de omnibus rogarẽt, ei uni tñmodo supplicarẽt. Nõ.n. quo misisset uictoriã, si dea & sub illo rege est, posset uel audeat ei resistere, & suã potius facere uolũtatẽ. L

Al. l. Solus victoriæ auctor.

Fœlicitatem & fortunam qui Deas putant, qua ratione fecerunt. Cap. XVIII.

QVid quod & fœlicitas Dea eſt? ædem accepit, aram meruit, ſacra ei congrua perſoluta ſunt: ipſa ergo ſola coleretur? Vbi enim ipſa eſſet, quid boni nõ eſſet? Sed quid
B ſibi vult: quod & Fortuna Dea putatur, & colitur? An aliud eſt fœlicitas, aliud fortuna? Quia fortuna poteſt eſſe & mala. fœlicitas autem ſi mala fuerit, fœlicitas non erit. Certe omnes deos vtriuſque ſexus, ſi & ſexus habent, non niſi bonos exiſtimare debemus. Hoc Plato dicit, hoc alij Philoſophi, hoc excellentes reipublicæ, populorumque rectores. Quomodo ergo Dea Fortuna aliquando bona eſt, aliquando mala? An forte quando mala eſt, Dea non eſt, ſed in malignũ dœmonem repente conuertitur? Quot ſunt ergo Deæ iſtæ? Profecto quotquot ſunt homines fortunati, hoc eſt, bonæ fortunæ. Nã cum ſint & alij plurimi ſimul, hoc eſt, vno tempore malæ fortunæ, nunquid ſi ipſa eſſet, ſimul & bona eſſet & mala: his aliud, illis aliud? An illa quæ Dea eſt, ſemper bona eſt? Ipſa eſt ergo fœlicitas, cur adhibentur diuerſa nomina? Sed & hoc ferendum eſt. Solet enim & vna res diuerſis nominibus appellari. Quid diuerſæ ædes, quid diuerſæ aræ, diuerſa ſacra? Eſt cauſa inquiunt, quia Fœlicitas illa eſt, quam boni habent præcedentibus meritis. Fortuna vero, quæ dicitur bona, ſine vllo examine meritorum fortuitu accidit hominibus & bonis & malis, vnde etiam fortuna nominatur. Quomodo erga bona eſt, quæ ſine vllo iudicio venit & ad bonos & ad malos? Vt quid autem colitur, quæ ita cęca eſt, paſsim in quoslibet incurrens, vt ſuos cultores plerunque prætereat, & ſuis contemptoribus hęreat? Aut ſi aliquid proficiunt cultores eius, vt ab illa videantur, & amentur: iam merita ſequitur, non fortuitu venit. Vbi eſt ergo definitio illa fortunæ? Vbi eſt quod à fortuitis etiam nomen acce-
C pit? Nihil enim prodeſt eam colere, ſi fortuna eſt. Si autẽ ſuos cultores diſcernit vt proſit, fortuna non eſt. An & ipſam, quo voluerit Iuppiter mittit? Colatur ergo ipſe ſolus. Non enim poteſt ei iubenti, & eam quo voluerit, mittenti fortuna reſiſtere. Aut certe ipſam mali colant, qui nolunt habere merita, quibus poſsit Dea Felicitas inuitari.

Al.l. Fœlicitas sẽper bona, fortuna non item.

De fortuna muliebri. Cap. XIX.

TAntum ſanè huic, velut numini tribuunt, quam Fortunam vocant, vt ſimulachrum eius quod à matronis dedicatum eſt, & appellatum Fortuna muliebris, etiam loquutum eſſe memoriæ commendarint: atque dixiſſe non ſemel, ſed iterum: pro
F pter quod eam rite matronę dedicauerint. Quod quidem ſi verum ſit, mirari nos non oportet. Non enim malignis dœmonibus etiam ſic difficile eſt fallere, quorum artes atque verſutias hinc potius iſti aduertere debuerunt, quod illa Dea loquuta eſt, quæ fortuitu accidit, non quæ meritis venit. Fuit enim fortuna loquax & muta fœlicitas, & ad quid aliud, niſi vt homines recte viuere non curarent, conciliata ſibi Fortuna, quæ illos ſine vllis bonis meritis faceret fortunatos? Et certe ſi fortuna loquitur, non ſaltem muliebris, ſed virilis potius loqueretur, vt non ipſæ, quæ ſimulachrum dedicauerunt, putarentur tantum miraculum muliebri loquacitate finxiſſe.

Al.l. ...tunæ mula aſtut dæmo locut...

De Virtute & Fide, quas Pagani, templis & ſacris honorauerunt prætermittentes alia bona, quæ ſimiliter colenda fuerunt, ſi recte alijs diuinitas tribuebatur. Cap. XX.

VIrtutẽ quoq; Deam fecerunt: quæ quidem ſi Dea eſſet, multis fuerat pręferenda. Et nunc quia Dea non eſt, ſed donũ Dei, ipſa ab illo impetretur, à quo ſolo dari põt:
G & omnis falſorum deorũ turba vaneſcit. Sed cur & Fides Dea credita eſt, & accepit ẽt ipſa templũ, & altare? Quam quiſquis prudenter agnoſcit, habitaculum illi ſeipſum facit. Vnde aũt ſciunt illi quid ſit Fides, cuius primum & maximũ officium eſt, vt in verũ credatur Deum? Sed cur non ſuffecerat Virtus, Nonne ibi eſt & fides? Qñquidem virtutẽ in quatuor ſpecies diſtribuendam eſſe viderũt: prudentiã, iuſtitiam, fortitudinẽ, temperantiam. Et qm̃ iſtæ ſingulæ, ſpecies ſuas habent, in partibus iuſtitiæ fides eſt: maximumq; locum

Al.l. ... dei ... ſtan...

Al.l. ... tutis ... cies.

eum apud nos habet, quicunq; scimus quid sit, quod iustus ex fide viuit. Sed illos miror appetitores multitudinis deorũ, si fides dea est, quare alijs tam multis deabus iniuriam fecerunt prętermittendo eas, quibus similiter ędes & aras dedicare potuerunt? Cur temperantia dea esse non meruit, cum eius nomine nonnulli Romani Principes non paruã gloriam compararint? Cur denique Fortitudo dea non est, quæ affuit Mutio, cum dexteram porrexit in flammas? quæ affuit Curtio cũ se pro patria in abruptam terrã præcipitẽ dedit, quę affuit Decio patri, & Decio filio, cũ pro exercitu se vouerunt? Si tamẽ his omnibus vera inerat fortitudo, vnde modo non agitatur? Quare prudentia, quare sapiẽtia nulla numinum loca meruerunt? An quia in nomine generali ipsius virtutis omnes coluntur? Sic ergo posset, & vnus Deus coli, cuius partes cęteri dij putantur. Sed in illa virtute & fides est, & pudicitia, quę tamen extra in ędibus proprijs altaria meruerũt. Has deas non veritas, sed vanitas fecit.

Quod vnum non intelligentes Deum, virtute saltem, & fęlicitate debuerunt esse contenti. Cap. XXI.

HAec enim veri Dei munera sunt, non ipsæ sunt deæ. Veruntamen vbi est virtus & fęlicitas, quid aliud quæritur? Quid ei sufficit, cui virtus fęlicitasq; nõ sufficit? Omnia quippe agenda complectitur virtus, omnia obtinenda fęlicitas. Si Iuppiter, vt hęc daret, ideo colebatur: quia si bonum aliquid est latitudo regni atque diuturnitas, ad eandem pertinet fęlicitatem, cur non intellectũ est, dona Dei esse, non deas? Si autem putatæ sunt deæ, saltem alia tanta deorum turba non quęreretur. Consideratis enim officijs deorum dearumque omnium, quæ sicut voluerunt pro sua opinatione fixerunt: inueniant, si possunt aliquid quod ab aliquo Deo præstari possit homini habenti virtutem, habenti fęlicitatem. Quid doctrinæ, vel à Mercurio, vel à Minerua petendum esset, quum virtus omnia secum haberet? Ars quippe ipsa bene, recteque viuendi, virtus à veteribus definita est. Vnde ab eo quod Gręce ἀρετὴ dicitur virtus, nomen artis Latinos traduxisse putatur. Sed si virtus non nisi ad ingeniosum posset venire, quid opus erat Deo Catio patre, qui cautos, id est acutos faceret, quum hoc posset conferre fęlicitas? Ingeniosum quippe nasci fęlicitatis est. Vnde etiam si non potuit à nondum nato coli dea Fęlicitas, vt hoc ei conciliata donaret, conferret, hoc parentibus eius cultoribus suis, vt eis ingeniosi filij nascerentur. Quid opus erat parturientibus inuocare Lucinam, cum si adesset Fęlicitas non solum bene parerent, sed etiam bonos? Quid necesse erat, Opi deę commendare nascentes, Deo Vagitano vagientes, deæ Cuninę iacentes, deæ Ruminæ sugentes, Deo Statilino stantes, deę Adeonę adeuntes Abeonę abeuntes, deæ Menti vt bonam haberent mentem, Deo Volumno, & deæ Volumnæ, vt bona vellent: dijs nuptialibus vt bene coniungerentur: dijs agrestibus, vt fructus vberrimos & caperent, & maxime ipsi diuæ Frugę: Marti & Bellonę, vt bene belligerarẽt: deę Victoriæ, vt vincerẽt: deo Honorino, vt honorarentur: deæ Pecunię, vt pecuniosi essent: Deo Aesculano & filio eius Argentino, vt habeant æream argenteamque pecuniam? Nam ideo patrem Argentinini Aesculanum posuerunt, quia prius ærea pecunia in vsu esse cępit, post argentea. Miror autem, quod Argentinus non genuit Aurinum, quia & aurea obsequuta est. Quem Deum isti si haberent, sicut Saturno Iouem ita & patri Argẽtino, & auo Aesculano, Aurinum pręponerẽt. Quid ergo erat necesse propter hęc bona, vel animi, vel corporis, vel externa, tantam deorum turbam colere & inuocare: quos neque omnes commemoraui nec ipsi potuerunt omnibus humanis bonis minutatim sigillatimque digestis & Deos minutos, & singulos prouidere: cum posset magno facilique compendio vna dea Fęlicitas cuncta cõferre, nec solum ad bona capienda quisquã alius, sed neque ad depellenda mala quæreretur? Cur enim esset inuocanda propter fessos diua Fessonia: propter hostes debellandos, diua Pelonia: propter ægros, medicus vel Apollo, vel Aesculapius, vel ambo simul quando esset grande periculum? Nec Deus Spiniensis, vt spinas ex agris eradicaret, nec dea Rubigo, vt non accederet: rogaretur: vna Fęlicitate pręsente & tuente, vel nulla ma-

la exorirentur, vel facillime pellerentur. Postremo quid de duabus istis deabus Virtute & Fœlicitate tractamus, si fęlicitas virtutis est præmium, non dea, sed Dei donum est? Si autem dea est, cur non dicatur & virtutē ipsa conferre, quandoquidem virtutem consequi fęlicitas magna est.

De scientia colendorum deorum, quam à se Varro gloriatur collatam esse Romanis. Cap. XXII.

QVid ergo est, quod pro ingenti beneficio Varro iactat pręstare se ciuibus suis: quia non solum commemorat Deos, quos coli oporteat à Romanis; verum etiam dicit, quid ad quenque pertineat? Quomodo nihil prodest, inquit, homines alicuius medici nomen formamque nosse, & quid sit medicus ignorare: ita dicit nihil prodesse scire Deum esse Aesculapium, si nescias eum valitudini opitulari: atque ita ignores, cur ei debeas supplicare. hoc etiam affirmat alia similitudine, dicens. Non modo bene viuere, sed viuere omnino neminem posse, si ignorat quisnã sit faber, quis ductor, quis rector: à quo quid vtensibile petere possit, quem adiutorem assumere, quem ducem, quem doctorem. Eo modo nulli dubium esse asserens, ita esse vtilem cognitionem deorum, si sciatur, quam quisque Deus vim & facultatem aut potestatem cuiusque rei habeat. Ex eo enim poterimus, inquit, scire quem cuiusque rei causa Deũ aduocare atq; inuocare debeamus, ne faciamus vt Mimi solent, & optemus à Libero aquam, à Lymphis vinũ. Magna sane vtilitas. Quis non huic gratias ageret, si vera monstraret: & si vnum verum Deum à quo essent omnia bona hominibus colendum doceret?

De Fœlicitate, quam Romani multorum veneratores deorum diu non coluerunt honore diuino, cum pro omnibus sola sufficeret. Cap. XXIII.

SEd vnde nunc agitur, si libri & sacra eorum vera sunt, & Fęlicitas dea est, cur non ipsa vna, quæ coleretur constituta est, quæ posset vniuersa conferre, & compendio facere fęlices? Quis enim optat aliquid propter aliud, quam vt fęlix fiat? Cur denique tã sero huic tantæ deæ post tot Romanos Principes Lucullus ędem constituit? Cur ipse Romulus fęlicem cupiens condere ciuitatem, non huic templum potissimum struxit, nec propter aliquid dijs cęteris supplicauit quãdo nihil deesset si hæc adesset? Nam & ipse, nec prius rex, nec vt putant, postea Deus fieret, si hanc deam propitiam non haberet. Vt quid ergo Romulus constituit Romanis Deos, Ianum, Iouem, Martem, Picum, Faunum, Tiberinum, Herculē: & si quos alios? Vt quid Titius Tatius addidit Saturnum, Opem, Solem, Lunam, Vulcanum, Lucem, & quoscunque alios addidit, inter quos etiam deam Clocinam Fęlicitate neglecta? Vt quid Numa tot Deos, & tot deas sine ista? An eam forte in tanta turba videre non potuit? Hostilius certe rex Deos & ipse nouos Pauorem atque Pallorem, propitiandos non introduceret, si deam istam nosset, & coleret. Præsente quippe Fœlicitate, omnis pauor & pallor non propitiatus abscederet, sed pulsus aufugeret. Deinde quid est, hoc quod iam Romanum imperium lõge lateque crescebat, & adhuc nemo Fęlicitatem colebat? An ideo grandius imperiũ quã fęlicius fuit? Nam quomodo ibi esset vera fœlicitas, vbi vera non erat pietas? Pietas enim vera est verax veri Dei cultus, non cultus falsorum tot deorum, quot dęmoniorum. Sed & postea iam in deorum numerum Fœlicitate suscepta, magna bellorum ciuilium infęlicitas subsecuta est. An forte iuste est indignata fęlicitas, quod, & tam sero & non ad honorem, sed ad contumeliam potius inuitata est, vt cum ea coleretur Priapus, & Clocina, & Pauor, & Pallor, & Febris, & cętera non numina colendorum, sed crimina colentium? Ad extremum, si cum turba indignissima tanta dea colenda visa est, cur non vel illustrius cęteris colebatur? Quis enim ferat, quod neque inter duos Consentes, quos dicunt in consilium Iouis adhiberi, nec inter Deos, quos selectos vocant, Fęlicitas constituta est: vt templũ aliquod ei fieret, quod & loci sublimitate, & operis dignitate præemineret? Cur enim non aliquid melius, quam ipsi Ioui? Nam quæ etiam Ioui regnum nisi Fęlicitas

Fœlicitas dedit? si tamen cum regnaret fœlix fuit, & potior est Fœlicitas regno. Nemo enim dubitat, facile inueniri hominem, qui timeat se fieri regem. Nullus autem inuenitur, qui se nolit esse fœlicem. Ipsi ergo dij, si per auguria vel quolibet modo eos posse consuli putant, de hac re consulerentur, vtrum vellent fœlicitati loco cedere: si K forte aliorum ædibus vel altaribus iam fuisset locus occupatus, vbi ædes maior atque sublimior Fœlicitati constitueretur: etiam ipse Iuppiter cederet, vt ipsum verticem collis Capitolini Fœlicitas potius obtineret. Nō enim quispiā resisteret Fœlicitati, nisi, quod fieri non potest, qui esse vellet infœlix. Nullo modo omnino si consuleretur faceret Iuppiter, quod ei fecerunt tres dij Mars Terminus, & Iuuentas, qui maiori & regi suo nullo modo cedere loco voluerunt. Nam sicut habent eorum literæ, cum rex Tarquinus Capitolium fabricare vellet, eumque locum, qui ei dignior aptiorque videbatur, à dijs alienis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, & credens eos tanto numini, suoque Principi voluntate cessuros, quia multi erant illic vbi Capitolium constitutum est: per augurium quæsiuit, vtrum concedere locum vellent Ioui: atque ipsi inde cedere omnes voluerunt, præter illos, quos commemoraui, Martem, Terminum, Iuuentatem: atque ideo Capitolium ita constructum est, vt etiam isti tres essent tam obscuris signis, vt hoc vix homines doctissimi scirent. Nullo modo igitur Fœlicitatem Iupiter ipse contemneret, sicut a Termino, Marte, Iuuentate contemptus est. Sed ipsi etiam qui non cesserant Ioui, profecto cederent Fœlicitati, quæ illis regem fecerat Iouem. Aut si non cederent, L non id contemptu eius facerent, sed quod in domo Fœlicitatis, vel obscuri esse mallent, quam sine illa in locis proprijs eminere. Ita dea Fœlicitate in loco amplissimo & celsissimo constituta discerent ciues omnes, vnde boni voti petendum esset auxilium. Ac sic ipsa suadente natura, aliorum deorum superflua multitudine derelicta coleretur vna Fœlicitas, vni supplicaretur, vnius templum frequentaretur a ciuibus, qui fœlices esse vellent, quorum esset nemo, qui nollet, atque ita ipsa a seipsa peteretur, quæ ab omnibus petebatur. Quis enim aliquid ab aliquo Deo, nisi fœlicitatem velit accipere, vel quod ad fœlicitatem existimat pertinere? Proinde, si Fœlicitas habet in potestate cum quo homine sit, habet autem si dea est, quæ tandem stultitia est ab aliquo eā Deo petere, quam possis a seipsa impetrare? Hanc ergo deam super deos cęteros honorare etiam loci dignitate debuerunt. Sicut M enim apud ipsos legitur: Romani veteres nescio quem Summanum cui nocturna fulmina tribuebant coluerunt magis quam Iouē, (*Al. l. Capitolium.*) ad quem diurna fulmina pertinebant: Sed postquam Ioui templum insigne ac sublime constructum est, propter ædis dignitatem, sic ad eum multitudo confluxit, vt vix inueniatur qui Summani nomen, quod audire iam non potest, se saltem legisse meminerit. Si autem Fœlicitas dea non est, quoniam, quod verum est, munus est Dei: ille Deus quæratur, qui eam dare possit, & deorum falsorum multitudo noxia relinquatur, quam stultorum hominum multitudo vana sectatur, dona Dei deos sibi faciens, & ipsum cuius ea dona sunt, obstinatione superbæ voluntatis offendens. Sic enim carere non potest infœlicitate, qui tanquam deum Fœlicitatem colit, & Deum datorem fœlicitatis relinquit: sicut carere non potest fame, qui panem pictum fingit, & ab homine qui verum habet, non petit.

Qua ratione defendant Pagani, quod inter deos colant ipsa dona diuina. Cap. XXIIII.

Libet autem eorum cōsiderare rationes. Vsqueadeone, inquiūt, maiores nostros insipientes fuisse credendum est, vt hæc nescirent munera diuina esse nō deos? Sed quoniam G sciebant nemini talia, nisi aliquo Deo largiente concedi: quorum deorum nomina non inueniebant, earum rerum nominibus appellabant deos, quas ab eis sentiebant dari aliqua vocabula inde flectentes: sicut a bello Bellonam nuncupauerunt, non bellum: sicut a cunis Cuninam, non Cunam: sicut a segetibus Segetiam, non segetem: sicut a pomis Pomonam, non pomum: sicut a bobus Bubonam, non bouem: aut certe nulla vocabuli declinatione, sicut res ipsæ nominantur:

minantur: vt Pecunia dicta est Dea, quæ dat pecuniã, non omnino pecunia Dea ipsa putata est. Ita Virtus, quæ dat virtutem. Honor, qui honorem: Concordia, quæ concordiã: Victoria, quæ victoriam dat. Ita, inquiunt, cum fœlicitas dea dicitur, non ipsa quæ datur, sed numen illud attenditur à quo fœlicitas datur. Ista nobis reddita ratione, multò facilius eis, quorum cor non nimis obduruit, persuadebimus fortasse quod volumus.

De vno tantum colendo Deo, qui licet nomine ignoretur, tamen fœlicitatis dator esse sentitur. Cap. XXV.

SI enim iam humana infirmitas sensit non nisi ab aliquo Deo dari posse fœlicitatẽ & hoc senserunt homines, qui tã multos colebant deos, in quibus & ipsum eorũ regem Iouem, quia nomen eius à quo daretur fœlicitas ignorabant, & ideo ipsius rei nomine quam credebant ab illo dari eum appellare, voluerunt. Satis ergo indicãt nec ab ipso Ioue dari posse fœlicitatem, quem iam colebant, sed vtique ab illo, quem nomine ipsius fœlicitatis colendum esse censebant. Confir
I mo modo prorsus à quodam Deo, quẽ nesciebant, eos credidisse dari fœlicitatem. Ipse ergo quæratur, ipse colatur, & sufficit. Repudietur strepitus innumerabiliũ dæmoniorũ. Illi non sufficiat hic Deus, cui nõ sufficit munus eius. Illi, inquam, non sufficiat ad colendũ Deus dator fœlicitatis, cui nõ sufficit ad accipiẽdũ ipsa fœlicitas. Cui aũt sufficit: non.n. habet homo, quid amplius optare debeat, seruiat vni Deo datori fœlicitatis. Non est ipse, quẽ nominant Iouem. Nam si eũ datorẽ fœlicitatis agnoscerent, non vtiq; aliũ, vel aliã, à quo daretur fœlicitas, nomine ipsius fœlicitatis inquirerent: neq; ipsum Iouẽ cum tantis iniurijs colendum putarent. Iste alienarum dicitur * adulterator vxorum. Iste pueri pulchri impudicus amator, & raptor.

Al. I. adulter.

De ludis scenicis, quos sibi dij celebrari à suis cultoribus exegerunt. Cap. XXVI.

SEd fingebat hæc Homerus, aut Tullius, & humana ad deos transferebat: diuina mallem ad nos. Merito displicuit viro graui, diuinorum criminũ poeta confictor. Cur ergo ludi scenici vbi hęc dictitantur, cantitantur, actitantur, deorum honorib. exhibentur, inter res diuinas à doctissimis conscribuntur? Hic exclamat Cicero non contra figmenta poetarum, sed contra instituta maiorum. An non exclamarent & illi, quid nos fecimus? Ipsi dij ista suis honorib. exhibenda flagitauerunt atrociter imperarunt: cladem nisi fieret, prænunciauerunt: quia neglectum est aliquid, seuerissime vindicarunt: quia id quod neglectum fuerat factum est, placatos se esse K monstrarunt. Inter eorum cõmemoratur virtutes, & miranda facta, quod dicam: Tito Latino rustico Romano patrifamilias dictum est in somnis, vt in senatu nunciaret, vt ludi Romani instaurarentur, quod primo eorum die in quodam scelerato, qui populo spectãte ad supplicium duci iussus est, numinibus videlicet ex ludis hilaritatem quærentib. tristè displicuisset imperium. Cur ergo ille qui somnio commonitus erat postera die iussa facere non ausus esset, secunda nocte hoc idem rursus seuerius imperatum est. Amisit filium, quia non fecit. Tertia nocte dictum est homini, quod maior ei pęna, si non faceret, immineret. Cum etiam sic non auderet, in morbum incidit acrem & horribilem. Tũ vero ex amicorum sententia, ad magistratus rem detulit: atque in lectica allatus est in senatum. Expositoq; somnio, recepta cõtinuo valetudine, pedibus suis sanus abscessit. Tanto stupefactus miraculo senatus, quadruplicata pecunia, ludos censuit instaurari. Quis non videat, qui sanum sapit, subditos homines malignis dæmonibus, à quorũ dominatione non liberat, nisi gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum, vi compulsos esse, exhibere talibus dijs, quæ recto cõsilio poterant turpia iudicari? In illis certe ludis poetica numinũ crimina frequentantur: qui ludi cogentibus numinibus, iussu senatus instaurabantur. In illis ludis corruptorem pudicitiæ Iouem turpissimi histriones cantabant L si illud fingebatur, ille irasceretur. Si autem suis criminibus etiã fictis delectabatur, quando coleretur nisi diabolo seruiretur? Itane iste Romanum conderet, dilataret, conseruaret imperium, qui quouis Romano cui displicebant talia, homine abiectior? Iste daret fœlicitatem, qui infœliciter colebatur: & ni si ita coleretur, infœlicius irascebatur?

Al. ... Lati... Flo...

De tribus generibus deorum, de quibus Scęuola Pontifex disputauit. Cap. XXVII.

RElatum eſt in literis, doctiſsimum Pontificem Scęuolam diſputaſſe tria genera tradita deorum: vnum à poetis, alterum à philoſophis, tertium à Principibus ciuitatis. Primum genus nugatorium dicit eſſe, ꝙ mul-
A ta de dijs fingantur indigna: Secundum non congruere ciuitatibus, ꝙ habeat aliqua ſuperuacua, aliqua etiam quæ obſit populis noſſe. De ſuperuacuis non magna cauſa eſt. Solet enim & à viris peritis dici: ſuperflua non
Ill. Superuacua nõ nocẽt. nocent. Quę ſunt autem illa, quæ prolata in multitudine nocent? Hęc, inquit, non eſſe Deos, Herculem, Aeſculapium, Caſtorem, Pallucem. Proditur.n. à doctis ꝙ homines fuerint, & humana conditione defecerint. Quid aliud, quam ꝙ eorum qui ſint dij non habeant ciuitates vera ſimulachra: quod verus Deus nec ſexũ habeat, nec ætatẽ, nec definita corporis membra? Hæc Pontifex noſſe populos non vult, nam falſa eſſe non putat. Expedire igitur exiſtimat falli in religione ciuitates. Quod dicere etiã in libris rerum diuinarum ipſe Varro non dubitat. Præclara religio quo confugiat liberandus infirmus: & cum veritatem qua liberetur inquirat, credatur ei expedire, quod fallitur. Poeticum ſanè deorum genus cur Scęuola reſpuat, eiſdem literis non tacetur: quia ſic videlicet deos deformant, vt nec bonis hominibus comparẽtur, cum aliũ faciunt furari, alium adulterare. Sic item aliquid aliter turpiter atque inepte dicere ac facere: tres inter ſe deas certaſſe de præmio pulchritudinis, victas duas à Venere Troiam euertiſſe: Iouẽ ipſum conuerti in bouem aut cygnum, vt cũ aliqua cõcumbat: deam homini nubere: Saturnum filios deuorare. Nihil denique poſſe confingi miraculorũ atq; vitiorum ꝙ non ibi reperiatur. At quæ à deorum natura longe abſint.
B O Scęuola Pontifex maxime, ludos tolle, ſi potes: præcipe populis, ne tales honores dijs mortalib. deferãt, vbi crimina deorum libet mirari, & quæ fieri poſſunt, placeat imitari. Si autem tibi reſponderit populus: vos nobis importaſtis iſta pontifices, deos ipſos roga, quibus inſtigantibus iſta iuſsiſtis, ne talia ſibi iubeant exhiberi. Quæ ſi mala ſunt, & propterea nullo modo de deorũ maieſtate credenda, maior eſt deorum iniuria, de quibus impune finguntur. Sed nõ te audiunt, dęmones ſunt, praua docent, turpibus gaudent: non ſolum non deputant iniuriam ſi de illis iſta fingantur, ſed eam prorſus iniuriam ferre non poſſunt, ſi per eorum ſolennia non agantur. Iã vero ſi aduerſus eos Iouem interpelles, maxime ob eã cauſam: quia eius plura crimina ludis ſcenicis actitantur: nonne ẽt ſi Deũ Iouem nuncupatis, à quo regitur totus atq; adminiſtratur hic mundus: eo illi fit a vobis C
maxima iniuria, ꝙ eum cum iſtis colendum putatis, eorumq́; regem eſſe perhibetis?

An ad obtinendum dilatandumq́ue regnum profuerit Romanis cultus deorum. Cap. XXVIII.

NVllo igitur modo dij tales, qui talibus placantur, vel potius accuſantur honoribus, vt maius ſit crimen quod ęis falſis oblectantur, quam ſi de illis vera dicerentur, Romanum imperium augere, & conſeruare potuiſſent. Hoc enim ſi poſſent Græcis potius donum tam grande conferrẽt, qui eos in huiuſmodi rebus diuinis, hoc eſt, ludis ſcenicis honorabilius digniusq́; coluerunt, quando & a morſibus Poetarum, quibus deos dilacerari videbant, ſe non ſubtraxerunt, dando eis licentiam male tractandi homines, quos libere, & ipſos ſcenicos non turpes iudicauerunt, ſed dignos etiam præclaris honoribus habuerunt. Sicut autem potuerunt aureã pecuniam habere Romani, quamuis Deum Aurinum non colerent, ſic & argenteam habe- D
re potuerunt, & ęream, ſic nec Argentinum, nec eius patrem colerent Aeſculanum: & ſic omnia quę retexere piget. Sic ergo & regnũ inuito quidem Deo vero nullo modo habere poſſent, dijs vero iſtis & multis ignoratis ſiue contemptis, atque vno illo cognito & fide ſyncera ac moribus culto, & melius hic regnum haberent, quantumcunque haberent, & poſt hoc acciperent ſempiternum, ſiue hic haberent, ſiue non haberent.

De

De falsitate auspicij, quo Romani regni fortitudo & stabilitas visa est indicari.
Cap. XXIX.

NAm illud quale est quod commemoraui paulo ante pulcherrimum auspiciũ fuisse dixerunt, quod Martem & terminum, & Iuuentatem, nec Ioui regi deorum loco cedere voluisse? Si enim, inquiunt, significatum est Martiam gentem, idest Romanam, nemini locum, quem teneret daturam: Romanos quoq; terminos propter Deum Terminum neminem commoturum: iuuentutẽ etiam Romanam propter Deam Iuuentatem nemini esse cessuram. Videant ergo quo modo habebant istum regem deorum suorum & datorem regni sui, vt ei auspicia ista pro aduersario ponerent, cui non cedere pulchrum esset: quanquam hæc si vera sunt, non habent omnino quid timeant. Nõ enim confessuri sunt, quod dij cesserint Christo, qui Ioui cedere noluerunt. Saluis quippe imperij finibus, Christo cedere potuerunt, & de sedibus locorũ, & maxime de corde credentium. Sed antequam Christus veniret in carne, antequam ista denique scriberentur, quæ de libris eorum proferimus: sed tamen postea quam factum est sub rege Tarquinio illud auspicium, aliquotiens Romanus exercitus fusus est, hoc est, versus in fugam, falsumque ostendit auspicium, quod Iuuenta illa non cesserit Ioui: & gens Martia superantibus atque irrumpentibus Gallis in ipsa vrbe contrita est, & termini imperij, deficiẽtibus multis ad Hannibalem ciuitatibus, in angustum fuerant coarctati. Ita euacuata est pulchritudo auspiciorum, remansit contra Iouem contumacia, non deorum sed dęmoniorum. Aliud est enim non cessisse, aliud vnde cesseras redisse. Quanquam etiam postea in Orientalibus partibus Hadriani voluntate mutati sunt termini imperij Romani. Ille nanque tres prouincias nobiles Armeniam, Mesopotamiam, Assyriam Persarum concessit imperio, vt Deus ille Terminus, qui Romanos terminos secundum istos tuebatur, & per illud pulcherrimum auspiciũ loco non cesserat Ioui, plus Hadrianum regem hominum, quam regẽ deorum timuisse videatur. Receptis quoque alio tempore prouincijs memoratis, nostra penè memoria retrorsus terminus cessit, quando Iulianus deorum illorum oraculis deditus, immoderato ausu naues iussit incendi, quibus alimonia portabatur qua exercitus, mox ẽt ipso hostili vulnere extinctus, in tantam est redactus inopiam, vt inde nullus euaderet, vndique hostibus incursantibus, milite imperatoris morte turbato, nisi placito pacis illic imperij fines constituerentur: vbi hodieque persistunt, non quidem tanto detrimento quantum concesserat Hadrianus, sed media tamen compositione defixi. Vano igitur augurio Deus Terminus non cessit Ioui, qui cessit Hadriani volũtati, cessit Iuliani temeritati, & Iouiani necessitati. Viderunt hęc intelligentiores grauioresque Romani, sed contra consuetudinem ciuitatis, quæ dæmoniacis ritibus fuerat obligata, parum valebant, quia & ipsi etiam si illa vana esse sentiebant, naturæ tamẽ rerum sub vnius veri Dei regimine atque imperio constitutæ, religiosum cultum qui Deo debetur exhibendum putabant: seruientes, vt ait Apostolus, creaturæ potius quã creatori, qui est benedictus in secula. Huius veri Dei erat auxilium necessarium à quo mitterentur sancti viri & veraciter pij, qui pro vera religione morerentur, vt falsa à viuentibus tolleretur.

F H G K

Al. l. Termini Romani imperij mutati.

Qualia de dijs gentium etiam cultores eorum se sentire fateantur.
Cap. XXX.

CIcero augur irridet auguria, & reprehẽdit homines corui & corniculæ vocib. vitæ consilia moderantes. Sed iste Academicus, qui omnia esse contendit incerta, indignus est qui habeat vllam in his rebus authoritatem. Disputat apud eum Quintus Lucilius Balbus in secundo de deorum natura libro: & cum ipse superstitiones ex natura rerum velut physicas & philosophicas inserat, indignatur tamen institutioni simulachrorum, & opinionibus fabulosis, ita loquens: Videtis ne igitur, vt a physicis rebus benè atque vtiliter inuentis, ratio sit tracta ad commentitios & fictos Deos? Quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones penè aniles. Et formæ enim nobis deorum, & ætates & vestitus ornatusque noti sunt: genera præterea, coniugia, cognationes,

Al. l. Simulachrorum institutio, & fabulosæ opiniones de dijs improbantur

tiones, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ: nã & perturbatis animis inducuntur. Accepimus deorũ cupiditates, ęgritudines, iracundias. Nec vero, vt fabulę ferunt, dij bellis prælijsq; caruerunt. Nec solum, vt apud Homerum quum duos exercitus contrarios alij dij ex alia patre defenderent, sed etiã vt cum Titanis, aut cũ gigantibus sua propria bella gesserunt. Hęc & dicuntur & creduntur stultissime, & plena sunt vanitatis summæq; leuitatis. Ecce interim quę confitentur qui defendunt Deos gẽtium: Deinde cum hæc ad superstitionẽ pertinere dicat, ad religionem vero, quam ipse secundum Stoicos videtur docere. Nõ enim philosophi solũ, inquit, verumetiã maiores nostri superstitionẽ à religione separauerũt. Nam qui totos dies precabãtur, inquit, & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent, supestitiosi sunt appellati. Quis non intelligat eum conari dum consuetudinem ciuitatis timet, religionem laudare maiorum, eamque à superstitione velle seiungere, sed quomodo id possit nõ inuenire? Si enim à maioribus illi sunt appellati superstitiosi, qui totos dies precabantur & immolabant, nũquid non & illi qui instituerunt, quod iste reprehendit, deorum simulachra diuersa ętate, & veste distincta deorum genera, coniugia, cognationes? Hęc vtiq; cum tanquã superstitiosa culpantur, implicat ista culpa maiores taliũ simulachrorũ institutores atq; cultores: implicat & ipsum, qui quãtolibet eloquio se in libertatem nitatur euoluere, necesse habebat ista venerari: quod in hac dispositione disertus insonat, mutire auderet in populi concione. Agamus itaq; Christiani dño Deo nostro gratias, nõ cęlo & terrę, sicut iste disputat, sed ei qui fecit cęlum & terrã: qui has superstitiones, quas iste balbus velut balbutiẽs vix reprehẽdit, per altissimã Christi humilitatẽ, per Apostolorũ prędicationẽ, per fidẽ martyrum pro veritate morientium, & cum veritate viuentium, non solum in cordibus religiosis, verumetiam in ędibus superstitiosis libera suorum seruitute subuertit.

l. Deo bella ppria. H L *l. l. Superstitio qui sint veteris dicti.* M

De opinionibus Varronis, qui reprobata persuasione populari, licet ad notitiã veri Dei non peruenerit, vnum tamen Deum colẽdũ esse cẽsuerit. Cap. XXXI.

QVid ipse Varro, quem dolemus in rebus diuinis ludos scenicos, quanuis nõ iudicio proprio posuisse, cum ad Deos colẽdos multis locis velut religiosus hortetur, nonne ita confitetur: non se illa iudicio suo sequi, quæ ciuitatem Romanam instituisse cõmemorat: vt si eam ciuitatem nouam constitueret, ex naturæ potius formula Deos nominaq; deorum se fuisse dedicaturũ non dubitet confiteri? Sed iã quoniam in vetere populo esset accepta, ab antiquis nominum & cognominum historiam tenere vt tradita est debere se dicit, & ad eum finem illa scribere ac perscrutari, vt potius eos magis colere, quam despicere vulgus velit. Quibus verbis homo acutissimus satis indicat non se aperire omnia, quæ non sibi tantum contemptui essent, sed etiam ipsi vulgo despicienda viderentur, nisi tacerentur. Ego ista conijcere eũ putare debui, nisi euidenter alio loco ipse diceret de religionibus loquens, multa esse vera quæ non modo vulgo scire non sit vtile, sed etiam tametsi falsa sint aliter existimare populum expediat, & ideo Græcos Teletas ac mysteria taciturnitate parietibusque clausisse. Hic certe totũ consiliũ prodidit velut sapientiũ per quos ciuitates & populi regerẽtur. Hac tamen fallacia miris modis maligni dęmones delectãtur: qui & deceptores & deceptos possidẽt, à quorũ dominatione non liberat nisi gratia Dei per Iesum Christum dominũ nostrũ. Dicit etiam idẽ author acutissimus atq; doctissimus, quod hi soli ei videantur animaduertisse, quid esset Deus, q crediderunt eũ esse animam, motu ac ratione mundũ gubernantem: ac per hoc etsi nõdum tenebat quod veritas habet: Deus enim verus non anima, sed animæ quoq; est effector & cõditor: tñ si contra prȩiudicia consuetudinis liber esse posset, vnũ Deũ colendũ fateretur, atq; suaderet, motu ac ratione mundum gubernantem, vt ea cum illo de hac re quæstio remaneret, quod eum non diceret esse animam, sed potius animæ creatorem. Dicit etiam antiquos Romanos plus-
quam

B C *al. l. Deus non anima, sed animæ creator.*

quam annos centum & septuaginta Deos sine simulachro coluisse. Quod si adhuc, inquit, mansisset castius dij obseruarentur. E Cuius sententię suæ testem adhibet inter cętera etiam gentem Iudęam: nec dubitat eum locũ ita concludere, vt dicat: qui primi simulachra deorũ populis posuerũt, eos ciuitatib. suis & metũ dempsisse, & errorem addidisse, prudẽter existimãs Deos facile posse in simulachrorũ stoliditate contemni. Quod vero non ait errorẽ tradiderunt, sed addiderũt iam vtiq; fuisse etiã sine simulachris intelligi vult errorẽ. Quapropter cum solos dicit animaduertisse, quid esset Deus, qui eum crederent animam mundum gubernantẽ: castiusque existimat sine simulachris obseruari religionẽ, quis nõ videat quantum propinquauerit veritati? Si enim aliquid contra vetustatẽ tanti posset erroris, ꝑfecto & vnũ Deum, à quo mũdũ crederet gubernari, & sine simulachro colendũ esse censeret: atq; in tã proximo inuentus facile fortasse de animæ mutabilitate cõmoneretur, vt naturã potius incõmutabilẽ, quæ ipsam quoq; animam condidisset, Deum verũ esse sentiret. Hęc cum ita sint, quęcunq; tales viri in suis literis multorũ deorũ ludibria posuerunt, confiteri ea potius occulta Dei volũtate compulsi sũt, quã persuadere conati. Si qua igitur inde nobis testimonia proferuntur, ad eos redarguendos proferuntur, qui nolunt aduertere de quanta & quam maligna dęmonum potestate nos G liberet singulare sacrificium tam sancti sanguinis fusi & donum spiritus impertiti.

Ad quam speciem vtilitatis Principes gentium apud subiectos sibi populos falsas religiones voluerunt permanere. Cap. XXXII.

DIcit etiam de generationibus deorum magis ad poetas, quã ad physicos fuisse populos inclinatos; & ideo & sexus & generationes deorum maiores suos, idest, veteres credidisse Romanos, & eorũ constituisse coniugia. Quod vtiq; non aliam ob causam factũ videtur, nisi quia hominum velut prudentium & sapientium negocium fuit, populum & religionibus fallere, & in eo ipso nõ solum colere, sed imitari etiam dęmones, quibus maxima est fallendi cupiditas. Sicut enim dęmones nisi eos quos fallendo deceperint, possidere non possunt: sic & homines Principes non sane iusti, sed dęmonum similes, ea quę vana esse nouerant, religionis nomine populis tanquam vera suadebant, hoc modo eos ciuili societati velut arctius alligantes, quo similiter subditos possiderẽt. Quis autem infirmus & indoctus euaderet simul fallaces, & Principes ciuitatis, & dęmones.

Al.l. ... mone quos ... fidea...

Quod iudicio & potestate veri Dei omnium regum atque regnorum ordinata sint tempora. Cap. XXXIII.

K

DEus igitur ille fęlicitatis author & dator quia solus est verus Deus ipse dat regna terrena & bonis & malis. Neq; hoc temere & quasi fortuitu, quia Deus est, nõ fortuna, sed oro rerum ordine ac tempore occulto nobis, notissimo sibi: cui tamen ordini temporũ non subditus seruit, sed eum ipse tãquã dominus regit, moderatorq; dispo nit: fęlicitatem vero nõ dat nisi bonis. Hanc enim possunt habere & non habere seruientes: possunt & nõ habere, & haberę regnantes. Quæ tñ plena in ea vita erit vbi iã nemo seruiet vlli. Et ideo regna mundi huius, Deus bonis & malis cõmuniter pręstat: ne boni ea tanquã Dei magna munera concupiscant. Et ideo regna terrena & bonis ab illo dãtur & malis: ne eius cultores adhuc in prouectu animi paruuli, hęc ab eo munera quasi magnũ aliquid concupiscant. Et hoc est sacramentũ veteris testamenti, vbi occultum erat nouũ, quod illic promissa & dona & terrena sunt intelligentibus & tunc spiritalibus quanuis nondũ in manifestatione pręedicantibus, & quę illis tẽporalibus reb. significaret æternitas & in quibus Dei donis eẽt vera fęlicitas.

Al.l. ... licitas ... lit b... eueni...

De regno Iudęorum quod ab vno & vero Deo institutum atq; seruatũ est, donec in vera religione manserunt. Cap. XXXIIII.

ITaque vt cognoscerentur etiam illa terrena bona, quibus solis inhiant, qui meliora cogitare non possunt, in ipsius vnius Dei esse posita potestate, nõ in multorũ falsorum,

falsorum, quos colendos Romani antea crediderunt, populum suum in Aegypto de paucissimis multiplicauit, & eũ inde signis mirabilibus liberauit. Nec Lucinam mulieres illæ inuocauerunt, quando earum partus vt miris modis multiplicarētur, & gens illa incredibiliter cresceret, ab Aegyptiorũ persequētium, & infantes omnes necare volentium,
K manib. ipse liberauit, ipse seruauit. Sine Dea Rumina suxerunt, sine Cunina in cunis fuerunt: sine edulica & Potina escam potumq; sumpserunt: sine tot dijs puerilibus educati sunt: sine dijs coniugalibus cōiugati: sine cultu Priapi coniugibus misti: sine inuocatione
o. 14. Neptuni mare trāseuntibus diuisum patuit,
K od. 16. & sequentes eorum inimicos fluctibus in se
od. 17. redeuntibus obruit. Nec consecrauerunt aliquam Deam Manniam, quando de cęlo mãna sumpserunt, nec quando sitientibus aquã percussa petra profudit, Nymphas lymphasque coluerunt. Sine insanis sacris Martis & Bellonæ bella gesserunt, & sine victoria quidem non vicerunt, nō eam tamen deam, sed Dei sui munus habuerunt. Sine Segetia segetes, sine Bobona boues, mella sine Mellona, poma sine Pomona. Et prorsus omnia pro quibus tantæ falsorum deorum turbæ Romani supplicandum putauerunt, ab vno vero Deo multo fœlicius acceperunt. Et si nō in eũ peccassent impia curiositate, tanquam magicis artibus seducti ad alienos deos & ad idola defluendo, & postremo Christum occidendo, in eodem regno & si non spatiosiore, tamen fęliciore mansissent Et nunc ꝙ per omnes ferè terras gentesq; dispersi sunt, illius vnius veri Dei prouidentia est: vt quod Deorum falsorum vsquequaq; simulachra, aræ, luci, templa euertuntur & sacrificia prohibentur, de codicibus eorum probetur, quemadmodum hoc fuerit tanto ante prophetatũ: ne forte cum legeretur in nostris, à nobis putaretur esse confictum. Iam ꝙ sequitur in volumine sequenti videndum est, & hic dãdus huius prolixitatis modus.

[margin: . l. Iu- … p oīs … ras di- … rsi.]

L

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi ad Marcellinum de Ciuitate Dei.

LIBER QVINTVS.

Causam Romani imperij omniumq; regnorum, nec fortuitam esse nec in stellarum positione consistere. Cap. I.

M

Voniam constat omnium rerũ optandarũ plenitudinem esse fęlicitatem, quæ non est Dea, sed donũ Dei, & ideo nullum Deum colendum esse ab hominibus, nisi qui potest eos facere fęlices, vnde si illa Dea esset, sola colenda merito diceretur. Iam consequēter videamus, qua causa Deus, qui potest & illa bona dare, quæ habere possunt ēt non boni, ac per hoc ēt * non fęlices, Romanum imperium tam magnum tamq; diuturnum esse voluerit. Quia.n. hoc deorum falsorum illa, quam colebant, multitudo nō fecit, & multa iam diximus, & vbi visum fuerit opportunum esse dicemus. Causa ergo magnitudinis imperij Romani, nec fortuna est fatalis, secundum eorum sententiam siue opinionē, qui ea dicunt esse fortuita, quæ vel nullas causas habent, vel non ex aliquo rationabili ordine venientes: & ea fatalia, quæ præter Dei & hominum voluntatē cuiusdã ordinis necessitate contingunt. Prorsus diuina prouidentia regna constituuntur humana. Quę si propterea quisquam fato tribuit, quia ipsam Dei voluntatem vel potestatem fati nomine appellat sententiam teneat, linguam corrigat. Cur.n. non hoc primum dicit, ꝙ postea dicturus est, cum ab illo quisquam quæsierit, quid dixerit fatum? Nam id homines qñ audiunt, vsitata loquendi consuetudine, nō intelligunt nisi vim positionis syderum, qualis est qñ quis nascitur, siue cōcipitur, ꝙ aliqui alienãt à Dei voluntate: aliqui ex illa etiã hoc pendere confirmant. Sed
A illi, qui sine Dei voluntate decernere opinantur sydera, quid agamus, vel quid bonorum habeamus, malorumve patiamur, ab aurib. omnium repellendi sunt: non solum eorum qui verã religionem tenent, sed qui deorum qualiũcunq; licet falsorum, volunt esse cultores.

*[margin: * Al. l. non bene fel.]*

[margin: Al. l. Fortuita, & fatalia, quid sint.]

[margin: Al. l. Fati nomine quid vulgo intelligatur.]

tores. Hæc.n.opinio quid agit aliud, nisi vt nullus omnino colatur, aut rogetur Deus? Contra quos modo nobis disputatio non est instituta, sed contra eos, qui pro defensione eorũ quos Deos putant, Christianæ religioni aduersantur. Illi vero qui positionem stellarum quodãmodo decernentiũ qualis quisque sit, & quid ei proueniat boni, quidve mali accidat, ex Dei voluntate suspendũt, si easdem stellas putant habere hanc potestatem traditã sibi à summa illius potestate, vt volẽ-

B tes ista decernant, magnã cęlo faciunt iniuriam: in cuius velut clarissimo senatu, ac splẽdidissima curia opinantur scelera facienda decerni: qualia si aliqua terrena ciuitas decreuisset, genere humano decernẽte fuerat euertenda. Quale deinde iudicium de hominum factis Deo relinquitur, quib. cęlestis necessitas adhibetur, cum dñs ille sit & syderum & hominum? Aut si non dicunt stellas, accepta quidẽ potestate à summo Deo arbitrio suo ista decernere: sed in talibus necessitatib. ingerendis illius omnino iussa compleri: itane de ipso Deo sentiendum est, ꝙ indignissimũ visum est de stellarum voluntate sentire? Qđ si dicuntur stellæ significare potius ista, quã facere: vt quasi locutio quædã sit illa positio, ꝑdicens futura, non agens: non enim mediocriter doctorũ hominum fuit ista sñia: non quidem ita solent loqui Mathematici, vt verbi gratia dicant, Mars ita positus homicidam significat: sed homicidã non facit. Verumtñ vt concedamus non eos vt debent loqui, & à philosophis accipere oportere sermonis regulã, ad ea prænuncianda, quæ in syderum positione se reperire putant, quid fit, ꝙ nihil vnquã dicere potuerunt, cur in vita geminorum, in actionibus, in euentis, in professionib. artib. honorib. cęterisq; rebus ad humanã vitam pertinentibus, atq; in ipsa morte sit plerunque tanta diuersitas, vt similiores eis sint, quantum ad hæc attinet, multi extranei, quam ipsi inter se gemini per

C exiguum temporis interuallum in nascendo separati, in conceptu autem per vnum concubitũ vno etiã momento seminati?

Al. l. necessitas cœlestis iuxta astrologos.

Al. l. Mathematicorum error, & ignorãtia in geminis.

De geminorum simili dissimiliq; valetudine. Cap. II.

Cicero dicit Hippocratẽ nobilissimum medicum scriptũ reliquisse, quosdam fratres cum simul ęgrotare cępissent: & eorũ morbus eodẽ tempore ingrauesceret, eodẽ leuaretur, geminos suspicatum. Quos Posidonius Stoicus multũ astrologiæ deditus, eadẽ constitutione astrorum natos, eademq; cõceptos solebat asserere. Ita ꝙ medicus per H

tinere credebat ad simillimã temperiem valetudinis: hoc philosophꝰ astrologus ad vim constitutionemq; syderum, quæ fuerat quo tẽpore cõcepti natiq; sunt. In hac causa multo est acceptabilior, & de proximo credibilior coniectura medicinalis: qm̃ parentes vt erant corpore affecti dum concũberent, ita primordia conceptorum affici potuerunt, vt consecutis ex materno corpore priorib. incrementis paris valetudinis nascerentur: deinde in vna domo eisdem alimentis nutriti, vbi aerẽ, & loci positionem, & vim aquarũ, plurimum valere ad corpus, vel bene vel male accipiendum medicina testatur: eisdem ẽt exercitationibus assuefacti, tam similia corpora gererent, vt etiam ad ægrotandum vno tempore eisdemq; causis similiter mouerentur. Constitutionem vero cęli ac syderum, quæ fuit quando concepti siue nati sunt, velle trahere ad istam ęgrotandi parilitatem, cũ tam multa diuersissimi generis animalia diuersissimorum affectuum, & euentuum eodẽ tempore in vnius regionis terra eidem cęlo subdita, potuerunt concipi & nasci: nescio cuius sit insolentiæ. Nos aũt nouimus geminos non solum actus & peregrinationes habere diuersas, verum etiam dispares ægritudines perpeti. De qua re facillimam, quantũ mihi videtur, rationem redderet Hippocrates, diuersis alimentis & exercitationibus, quæ non de corporis temperatione, sed de I

animi voluntate veniunt, dissimiles eis accidere potuisse valetudines. Porro autem Possidonius vel quilibet fatalium syderũ assertor, mirũ si potest hic inuenire quid dicat, si nolit imperitorum mentibus in eis quas nesciunt rebus illudere. Quod.n. conantur efficere de interuallo exigui temporis, ꝙ inter se gemini dum nascerentur, habuerunt, ꝓꝑ cęli particulam, vbi ponitur horæ notatio,

quam horoſcopum vocant: aut non tantum valet, quanta inuenitur in geminorum voluntatibus, actibus, moribus, cauſisque diuerſitas: aut plus etiam valet, quam eſt geminorum vel humilitas generis eadem vel nobilitas: cuius maximam diuerſitatem non niſi in hora, qua quiſq; naſcitur ponũt. Ac per hoc ſi tam celeriter alter poſt alterum naſcitur, vt eadem pars horoſcopi maneat: cuncta paria quæro, quę in nullis poſſunt geminis inueniri. Si autem ſequentis tarditas horoſcopum mutat, parentes diuerſos quæro, quos gemini habere non poſſunt.

K De argumento quod ex rota figuli Nigidius Mathematicus aſſumpſit in quęſtione geminorum. Cap. III.

FRuſtra itaque affertur nobile illud commentum de figuli rota, quod reſpondiſſe ferunt Nigidium hac quęſtione turbatum, vnde & figulus appellatus eſt. Dum enim rotam figuli vi quanta potuit intorſiſſet, currente illa bis numero de atramento, tanquam vno eius loco ſumma celeritate percuſſit: deinde inuenta ſunt ſigna, quæ fixerat deſiſtente motu, non paruo interuallo in rotæ illius extremitate diſtantia. Sic, inquit, in tanta cœli rapacitate etiam ſi alter poſt alterum tanta celeritate naſcatur, quanta rotam bis ipſe percuſſi, in cęli ſpatio plurimum eſt. Hinc ſunt, inquit, quæcunq; diſsimillima perhibentur in * moribus caſibusq; geminorum. Hoc figmentum fragilius eſt, quã vaſa quę illa rotatione finguntur. Nam ſi tam multum in cęlo intereſt, quod conſtellationibus comprehendi non poteſt, vt alteri geminorum hęreditas obueniat: alteri nõ obueniat: cur audent cęteris, qui gemini nõ ſunt, cum inſpexerint eorum conſtellationes talia pronunciare, quę ad illud ſecretum pertinent, quod nemo poteſt comprehendere, & momentis annotare naſcentium? Si autem propterea talia dicunt in aliorum genituris: quia hæc ad productiora ſpatia temporum pertinent: momenta vero illa partium minutarum, quę inter ſe gemini poſſunt habere naſcentes, rebus minimis tribuuntur, de quibus mathematici non ſolent coſuli. Quis enim conſulat, qñ ſedeat, quando deambulet, quando vel quid prandeat? nunquid iſta dicimus, quando in moribus, operibus, caſibusq; geminorum plurima, plurimumque diuerſa monſtramus?

* Al.l. Motus.

C De Eſau & Iacob geminis multum inter ſe morum & actionum qualitate diſparibus. Cap. IIII.

NAti ſunt duo gemini antiqua patrũ memoria, vt de inſignibus loquar, ſic alter poſt alterum, vt poſterior plantam prioris teneret, Tãta in eorũ vita fuerũt moribusq; diuerſa, tanta in actibus diſparilitas, tanta in parentum amore diſsimilitudo vt etiã inimicos eos inter ſe faceret ipſa diſtantia. Nunquid hoc dicitur, quia vno ambulante, alius ſedebat: & alio dormiente, alius vigilabat: alio loquente, alius tacebat: quæ pertinent ad illas minutias, quę non poſſunt ab eis comprehendi qui conſtitutionem ſyderum, qua quiſq; naſcitur, ſcribunt, vnde Mathematici conſulantur? Vnus duxit mercenariam ſeruitutem, alius non ſeruiuit: vnus à matre diligebatur, alius nõ diligebatur: vnus honorem, qui magnus apud eos habebatur, amiſit, alter adeptus eſt. Quid de vxoribus, quid de filijs, quid de rebus, quanta diuerſitas?

Quibus modis conuincantur Mathematici vanam ſcientiam profiteri. Cap. V.

SI ergo hęc ad illas pertinent minutias temporum, quæ inter ſe habent gemini, & conſtellationibus non adſcribitur, quare aliorũ cõſtellationibus inſpectis iſta dicuntur? Si autẽ ideo dicuntur, quia nõ ad minuta incomprehenſibilia, ſed ad temporũ ſpatia pertinẽt, quæ obſeruari notariq; poſſunt: quid hic agit rota illa luti figuli, niſi vt homines luteũ cor habentes in gyrũ mittantur ne Mathematicorũ vaniloquia conuincantur? Quid deniq; ijdem ipſi, quorũ morbũ, quod eodẽ tempore grauior leuiorq; apparebat amborũ, medicinaliter inſpiciens Hippocrates, geminos ſuſpicatus eſt? Nonne ſatis iſtos redarguunt, qui volunt ſyderibus dare quod de corporum ſimili temperatione veniebat? Cur.n. ſimiliter eodemq; tpe nõ alter prior, alter poſterior ægrotabant, ſicut nati fuerant:

Al.l. Hippocrates, duos egrotantes geminos agnouit.

rant: quia vtique simul nasci ambo non poterant? Aut si nihil momenti attulit, vt diuersis tẽporibus ægrotarent, quod diuersis temporibus nati sunt, quare tempus in nascendo diuersum ad aliarum rerũ diuersitates valere contendunt? Cur poterunt diuersis temporibus peregrinari, diuersis temporibus ducere vxores, diuersis tẽporibus filios procreare: & multa alia, ꝓpterea q̃a diuersis tempo-
E ribus nati sunt, & non potuerunt eadẽ causa diuersis etiã tẽporibus ægrotare? Si enim dispar nascendi mora mutauit horoscopum, & disparilitatẽ intulit cęteris rebus, cur illud in ægritudinibus mãsit, quod habebat in temporis æqualitate cõceptus? Aut si fata valetudinis in conceptu sunt, aliarũ vero rerũ in ortu esse dicuntur, non haberet, inspectis natalium constellationibus de valetudine aliquid dicere, quando eis inspicienda conceptionalis hora non datur? Si autem ideo prænũciãt ægritudines, non inspecto conceptionis horoscopo: quia indicãt eas momenta nascentiũ, qũo diceret cuilibet eorum geminorum ex natiuitatis hora, quãdo ægrotaturus esset, cum & alter qui non habebat eandẽ horam natiuitatis necesse haberet pariter ægrotare? Deinde quæro, si tanta distantia est temporis
F in natiuitate geminorũ, vt per hanc oporteat eis constellationes fieri diuersas ꝓꝑ diuersum horoscopũ: & ob hoc diuersos oẽs cardines, vbi tanta vis ponitur, vt hinc etiã diuersa sint fata, vnde hoc accidere potuit, cũ eorũ conceptus diuersum tẽpus habere non possit? Aut si duorũ vno momento temporis conceptorũ potuerunt esse ad nascendũ fata disparia, cur non & duorũ vno momento tẽporis natorũ possint esse ad viuẽdũ atq; moriendũ fata disparia? Nã si vnum momentum quo ambo concepti sunt non impediuit, vt alter prior, alter posterior nasceretur: cur vno momento si duo nascuntur, impediat aliquid, vt alter prior, alter posterior moriatur? Si conceptio momenti vnius diuersos casus in vtero geminos habere permittit: cur natiuitas momenti vnius nõ ẽt quoslibet duos in terra diuersos casus habere permittat? Ac vt omnia huius artis vel potius vanitatis cõmenta tollantur, quid est hoc quod vno tem-
G pore, vno momento, sub vna eademq; cęli positione concepti diuersa habent fata, quæ illos perducant ad diuersarum horarum natiuitatem: & vno momento temporis sub vna eademq; cęli positione, de duabus matribus duo pariter nati, diuersa fata habere non possunt quæ illos perducant ad diuersam viuendi vel moriendi necessitatẽ? An concepti nondũ habẽt fata, q̃ nisi nascãtur, habere non potuerunt? Quid ergo ꝙ dicũt, si hora conceptionalis inueniat, multa ab istis dici posse diuinitus? Vnde etiã illud à nonnullis prędicatur, quod quidã sapiens horã elegit, qua cum vxore concumberet, vnde filiũ mirabilẽ gigneret. Vnde postremo & hoc est quod de illis pariter ægrotantibus geminis Posidonius magnus astrologus, idemq; philosophus respõdebat: ideo fieri, quod eodẽ tempore fuissent nati, eodẽq; concepti. Nam vtiq; propter hoc addebat conceptionẽ, ne diceretur ei nõ ad liquidum eodẽ tempore potuisse nasci, quos constabat omnino eodem tempore fuisse conceptos: vt hoc quod similiter simulque ęgrotabant, non daret de proximo pari corporis temperamento, sed eãdem quoq; valetudinis parilitatẽ sydereis nexibus alligaret. Si igitur in conceptu tanta vis est ad æqualitatem fatorum, non debue- H
runt nascendo eadem fata mutari. Aut si propterea mutantur fata geminorum, quia tẽporibus diuersis nascuntur, cur non potius intelligamus iam fuisse mutata, vt diuersis temporibus nascerentur? Itane non mutat fata natiuitatis voluntas viuentium, cum mutet fata conceptionis ordo nascentium.

De geminis disparis sexus. Cap. VI.

QVanquam & in ipsis geminorũ conceptibus, vbi certe amborũ eadem momenta sunt temporũ, sæpe fit, vt sub eadẽ constellatione fatali alter concipiatur masculus, alter fęmina. Nouimus geminos diuersi sexus: ambo adhuc viuunt, ambo ætate vigent adhuc. Quorũ cum sint inter se similes corporũ species quanto in diuerso sexu potest: instituto tamẽ & proposito vitæ ita sunt dispares, vt pręter actus, quos necesse est à virilibus distare fęminas, ille in officio comitis militat, & à sua domo penè semper peregrinatur: illa de solo patrio, & de rure proprio non recedit. Insuper quod est incredibilius, si astralia fata credantur: non autem mirum si voluntates hominum & Dei mu-

nera cogitentur. Ille coniugatus, illa virgo sacra est, ille numerosam prolem genuit, illa K nec nupsit. At enim plurimum vis horoscopi valet. Hoc quam nihil sit, iam satis disseruit. Sed qualecunque sit, in ortu valere dicũt. Nunquid & in conceptu, vbi & vnum concubitum esse manifestum est? Et tanta naturę vis est, vt cum conceperit fęmina, deinde alterum concipere omnino non possit? Vnde necesse est, eadem esse in geminis momenta conceptus. An forte quia diuerso horoscopo nati sunt, aut ille in masculum dum nascerentur, aut illa in fęminam commutata est? Cum igitur non vsquequaque absurde dici possit ad solas corporum differentias afflatus quosdam valere sydereos, sicut in solaribus accessibus & decessibus videmus etiã ipsius anni tempora variari, & lunaribus incrementis atq; decremẽtis augeri, & minui quædam genera rerum: sicut echinos, & cõchas, & mirabiles æstus Oceani: non autem & animi voluntates positionibus syderũ subdi: nunc isti, cum etiam nostros actus inde re- H ligare conantur, admonent, vt quęramus: vnde nec in ipsis quidem corporibus eis possit ratio ista constare. Quid enim tam ad corpus pertinens, quam corporis sexus? Et tamẽ sub eadem positione syderum diuersi sexus gemini concipi potuerunt. Vnde quid insipientius dici aut credi potest, quam syderũ positionem, quę ad horam conceptionis eadem ambobus fuit, facere non potuisse, vt cum habebat eandem constellationem, sexum diuersum à fratre non haberet: & positionem syderum, quę fuit ad horam nascentium facere potuisse, vt ab eo tam multũ virginali sanctitate distaret? L

De electione diei, quo vxor ducitur, quove in agro aliquid plantatur aut seritur. Cap. VII.

IAm illud quis ferat, quod in eligendis diebus noua quædam suis actibus fata moliũtur? Non erat videlicet ille ita natus, vt haberet admirabilem filium, sed ita potius, vt cõtemptibilem gigneret: & ideo vir doctus elegit horam qua misceretur vxori. Fecit ergo fatum quod non habebat, & ex ipsius fato cępit esse fatale, quod in eius natiuitate non fuerat. O stultitiam singularem, eligitur dies vt ducatur vxor. Credo propterea, quia potest in diem non bonum, nisi eligitur incurri, & infęliciter duci. Vbi est ergo quod nascenti iam sydera decreuerunt? An potest homo quod ei iam constitutum est diei electione mutare: & quod ipse in eligendo die constituerit, non poterit ab alia potestate mutari? Deinde si soli homines, non autem omnia quę sub cęlo sunt constellationibus subiacent, cur alios eligunt dies accommodatos ponendis vitibus vel arboribus, vel segetibus: alios dies pecoribus, vel domandis, A vel admittendis maribus, quibus equarum vel boum fętentur armenta, & cętera huiusmodi? Si autem propterea valet ad has res dies electi, quia terrenis omnibus corporibus, siue animalibus, siue non animantibus, secundum diuersitates temporalium momẽtorum, & syderum positio dominatur: considerent quam innumerabilia sub vno temporis puncto vel nascantur, vel oriantur, vel inchoantur: & tam diuersos exitus habeant, vt istas obseruationes cuiuis puero ridendas esse persuadeant. Quis enim est tam excors, vt audeat dicere, omnes arbores, omnes herbas, omnes bestias, serpentes, aues, pisces, vermiculos momẽta nascendi singillatim habere diuersa? Solent tamen homines ad tuendam peritiam Mathematicorum afferre ad eos constellationes multorum animalium, quorum ortus propter hanc explorationem domi suæ diligenter obseruant, eosque Mathematicos præferunt cęteris, qui constella- B tionibus inspectis dicunt non esse hominem natum, sed pecus. Audent etiam dicere quale pecus, vtrum aptum lanico, an vectationi, an aratro, an custodiæ domus. Nam & ad canina fata tentantur, & cum magnis admirantium clamoribus ista respondent. Sic desipiunt homines, vt existiment cum homo nascitur, cęteros rerum ortus ita inhiberi, vt cum illo sub eadem cęli plaga, nec musca nascatur. Nam si admiserint, procedit ratiocinatio, quę gradatim accessibus modicis eos à muscis ad camelos elephantosque perducat. Nec illud volunt aduertere, quod electo ad seminandum agrum die, tam multa grana in terram simul veniunt, simul germinant, exorta segete simul herbescunt, pubescunt, flauescunt, & tamen inde spicas cęteris coæuas, atque, vt ita dixerim, conger-

minales alias rubigo interimit, alias aues depopulantur, alias homines auellunt? Quomodo isti alias cõstellationes fuisse dicturi sunt C quas tam aduersos exitus habere conspiciũt? An hos pęnitebit his rebus dies eligere, easque ad cęleste negabunt pertinere decretũ, & solos syderibus subdent homines, quibus solis in terra Deus dedit liberas voluntates? his omnibus consideratis, non immerito creditur, cum astrologi mirabiliter multa vera respondent, occulto instinctu fieri spirituũ non bonorum, quorum cura est has falsas, & noxias opiniones de astralibus fatis inserere humanis mentibus atque firmare, non horoscopi notati, & inspecti aliqua arte, quę nulla est.

Al. l. Astrologi quando vera respondeãt.

De his qui non astrorum positionem, sed connexionem causarum ex Dei voluntate pendentem fati nomine appellant. Cap. VIII.

QVi vero non astrorum constitutionẽ, sicuti est cum quidq; concipitur, vel nascitur, vel inchoatur, sed omnium connexionem seriemque causarum, qua fit, omne quod fit, fati nomine appellant: non multum cum eis de verbi controuersia laborandum atque certandum est: quandoquidem ipsum causarum ordinem, & quandam connexionem Dei summi tribuunt voluntati & potestati, qui optime & veracissime creditur & cuncta scire antequam fiant, & nihil inordinatum relinquere: à quo sunt omnes potestates, quamuis ab illo non sint omnium voluntates. Ipsam itaque pręcipuę Dei summi voluntatem, cuius potestas insuperabiliter per E cuncta porrigitur, eos appellare fatũ sic probatur. Annei Senecæ sunt, nisi fallor, hi versus: Duc me summe pater, alti dominator olympi, Quocunq; placuerit, nulla parendi mora est. Assum impiger, fac nolle, comitabor gemens: Malusq; patiar facere, quod licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Nempe euidentissime hoc vltimo versu, ea fata apellauit, quam supra dixerat summi patris voluntatem. Cui se paratũ obedire dicit, vt volens ducatur, ne nolens trahatur: quoniam scilicet ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Illi quoque versus Homerici huic sententiæ suffragantur, quos Cicero in Latinum vertit: Tales sunt hominum mentes qualis pater ipse Iuppiter auctiferas lustrauit lumine terras. Nec in hac quæstione authoritatem haberet poetica sententia. Sed quoniam Stoicos dicit, vim fati asserentes, istos ex Homero versus solere vsurpare, non de illius poetę, sed de istorum philosophorum opinione tractatur, cum per istos versus quos disputationi adhibent, quam de fato habent, quid sentiant esse fatum, apertissime declaratur: quoniam Iouem appellant, H quem summum Deum putant, à quo connexionem dicunt pendere fatorum.

Al. l. Deo oĩa nota antequã fiant.

Al. l. lib. epist. 18.

De pręscientia Dei & libera hominis voluntate contra Ciceronis definitionem. Cap. IX.

HOs Cicero ita redarguere conatur, vt non existimet aliquid se aduersus eos valere, nisi auferat diuinationem. Quã sic conatur auferre, vt neget esse scientiam futurorum, eamq; omnibus viribus nullã esse omnino contendens, vel in Deo vel in homine, nullamque rerum prędictionem. Ita & Dei præscientiam negat, & omnem prophetiam luce clariorem conatur euertere: vanis argumentationibus & opponendo sibi quædam oracula, quę facile possunt refelli: quę tamẽ nec ipse conuincit: In his autem mathematicorum coniecturis refutandis eius regnat oratio, quia vere tales sunt, vt se ipsę destruãt & refellant. Multo sunt autem tolerabiliores, qui vel sydera fata constituunt, quã iste, qui tollit pręscientiam futurorum. Nam & confiteri esse Deum, & negare præscium futurorum, apertissima insania est. Quod & ipse cum videret, etiam illam tentauit asserere, quod scriptum est, Dixit insipiens in I corde suo, non est Deus: sed non ex sua persona, vidit enim quam esset inuidiosum & molestum, ideoque Cottam fecit disputantem de hac re aduersum Stoicos in libris de deorum nat. & pro Lucilio Balbo, cui Stoicorum partes & defendendas dedit, maluit ferre sententiam, quam pro Cotta, qui nullam naturam diuinã esse contendit. In libris vero de diuinatione ex seipso apertissime oppugnat præscientiam futurorum. Hoc autẽ totum facere videtur, ne fatum esse consentiat & perdat liberã voluntatem. Putat enim concessa

Psa. &

concessa scientia futurorum, ita esse conse-
quens fatum, vt negari omnino non possit.
Sed quoquo modo se habeant tortuosissimæ
concertationes & disputationes philosopho
rum: nos vt confitemur summum & verum
Deum, ita voluntatē summamq; potestatem,
ac pręscientiam eius confitemur. Nec time-
mus ne ideo uoluntate non faciamus, ꝙ uo-
luntate facimus: quia id nos facturos ille prę
K sciuit, cuius p̄scientia falli non potest. Quod
Cicero timuit, ut oppugnaret præscientiam:
& Stoici, ut non omnia necessitate fieri dice
rent, quamuis omnia fato fieri contenderēt.
Quid est ergo ꝙ Cicero timuit in præscien-
tia futurorum, vt eam labefactare disputatio
ne detestabili niteretur? Videlicet quia si præ
scita sunt omnia futura, hoc ordine uenient,
quo uentura esse præscita sunt. Et si hoc ordi
ne venient, certus est ordo rerū, præscienti
Deo: & si certus est ordo rerū certus est or-
do causarum. Non.n.aliquid fieri potest, ꝙ
non aliqua efficiens causa præcesserit. Si aūt
certus est ordo causarū, quo fit omne ꝙ fit:
fato, inquit, fiunt omnia quæ fiunt. Quod si
ita est nihil est in nostra potestate, nullumq;
est arbitriū uoluntatis. Quod si concedimus,
inquit, omnis humana uita subuertitur: fru-
stra leges dantur, frustra obiurgationes, lau-
des, uituperationes, exhortationes adhiben-
tur, neq; ulla iustitia bonis præmia, & malis
supplicia constituta sunt. Hæc ergo ne conse
quantur indigna, & absurda, & perniciosa re
bus humanis, non vult esse præscientiam fu-
turorum: atq; in has angustias Cicero coar-
ctat animū religiosum, ut unum eligat è duo
bus: aut esse aliquid in nostra uoluntate, aut
esse præscientiam futurorum: qm̄ utrunq; ar
bitratur esse non posse: sed si alterum confir-
matur, alterum tolli: si elegerimus præscien-
tiam futurorū, tolli uoluntatis arbitrium: si
elegerimus uoluntatis arbitriū, tolli pręscien
L tiā futurorū. Ipse itaq; ut uir magnus & do-
ctus, & uitæ humanæ plurimū ac peritissime
consulens, ex his duob. elegit liberum uolun
tatis arbitrium. Quod ut cōfirmaretur, nega-
uit præscientiam futurorū: atq; ita dum uult
facere liberos, facit sacrilegos. Religiosus au
tem animus utrunq; eligit, utrunq; confite-
tur, & fide pietatis utrunq; confirmat. Qūo,
inquit. Nam si est præscientia futurorum, se-
quuntur illa omnia, quæ cōnexa sunt, donec
eo perueniatur, ut nihil sit in nostra uolunta-
te. Porro si est aliquid in nostra uoluntate, eis
dem recursis gradibus eo peruenitur, ut nō
sit præscientia futurorum. Nā per illa omnia
sic recurritur. Si est uoluntatis arbitrium, nō
omnia fato fiunt. Si non omnia fato fiunt, nō
est omnium certus ordo causarum. Si certus
causarum ordo non est, nec rerum certus est M
ordo præscienti Deo, quę fieri non possunt,
nisi præcedentibus & efficientibus causis. Si
rerum ordo præscienti Deo certus non est,
non omnia sic ueniunt, ut ea uentura præsci
uit. Porro si non omnia sic eueniunt, ut ab il
lo uentura præscita sunt, non est, inquit, in
Deo præscientia omnium futurorum. Nos
aduersus istos sacrilegos ausus atq; impios,
& Deū dicimus omnia scire antequam fiant:
& uoluntate nos facere, quicquid à nobis nō
nisi uolentibus fieri sentimus, & nouimus.
Omnia uero fato fieri non dicimus, immo *Al. l. Fato*
nulla fieri fato dicimus: quoniam fati nomē *nulla fie-*
ubi solet à loquentibus poni, idest, in consti- *ri.*
tutione syderum, qua quisq; conceptus aut
natus est: quoniam res ipsa inaniter asseritur
nihil ualere monstramus. Ordinem aūt cau-
sarum, ubi uoluntas Dei plurimum potest,
neq; negamus, neq; fati uocabulo nuncupa-
mus, nisi forte ut fatum à fando dictum in-
telligamus, i. à loquendo: non enim abnuere
possumus esse scriptum in literis sanctis, Se-
mel locutus est Deus duo hæc audiui: qm̄
potestas est Dei: & tibi dn̄e misericordia,
quia tu reddes unicuique secundum opera *Psal. 61.*
eius. Quod.n.dictum est, semel locutus est:
intelligitur immobiliter, hoc est, incōmuta-
biliter est locutus, sicut nouit incōmutabili-
ter omnia, quæ futura sunt, & quę ipse factu-
rus est. Hac itaq; ratione possemus à fando
fatum appellare, nisi hoc nomen in alia re so
leret intelligi, quo corda hominū nolumus
inclinari. Non est aūt consequens, ut si Deo
certus est omniū ordo causarū, ideo nihil sit
in nostræ uoluntatis arbitrio. Et ipsę quippe
nostræ uolūtates in causarū ordine sunt, qui A
certus est Deo, eiusq; præscientia continetur:
qm̄ & humanę uoluntates humanorum ope
rum causæ sunt. Atque ita qui omnes rerum
causas præsciuit, profecto in eis causis ēt no-
stras uoluntates ignorare nō potuit, quas no
strorū operum causas esse præsciuit. Nam &
illud quod idem Cicero cōcedit, nihil fieri,

si causa efficiens nõ præcedat, satis est ad eũ in hac quæstione redarguendum. Quid.n.eũ adiuuat, ꝙ dicit: Nihil quidem fieri sine causa, sed non omnem causam esse fatalem, quia est causa fortuita, est naturalis, est volũtaria: Sufficit quia omne quod fit, non nisi causa præcedente fieri cõfitetur. Nos enim eas causas, quæ dicuntur fortuitæ, vnde etiam fortuna nomen accepit, non esse dicimus nullas,
B sed latentes easq; tribuimus, vel Dei veri, vel quorumlibet spirituum voluntati: ipsasq; naturales nequaquam ab illa voluntate seiungimus, qui est author omnis conditorq; naturæ. Iam vero causæ voluntariæ aut Dei sunt, aut angelorũ, aut hominum, aut quorumq; animalium: si tamen appellandę sunt voluntates animalium rationis expertium motus illi, quibus aliqua faciunt secundum naturam suam, cũ quid boni malive vel appetunt, vel euitant. Angelorum autem voluntates dico, siue bonorum, quos angelos Dei dicimus: siue malorum, quos angelos diaboli, vel etiã dœmones appellamus. Sic & hominum bonorum scilicet, & malorum: ac per hoc colligitur non esse causas efficientes omniũ quę fiunt, nisi voluntarias illius naturæ, scilicet, quæ spiritus vitæ est. Nam & aer iste siue ventus dicitur spiritus: sed quoniam corpus est, non est spiritus vitæ. Spiritus ergo vitæ, qui viuificat omnia, creatorque est omnis corporis & omnis creati spiritus, ipse est Deus vtique spiritus non creatus. In eius voluntate summa potestas est, * qui creatorum spirituum voluntates bonas adiuuat, malas iudicat, omnes ordinat, & quibusdam tribuit potestatem, quibusdam non tribuit. Sicut enim omnium naturarum creator est, ita omnium potestatum dator non voluntatum. Malæ quippe voluntates ab illo non sunt, quoniam contra naturam sunt, quæ ab illo est. Corpora igitur magis subiacent voluntatib. quædam nostris, idest, omnium animantium mortalium, & magis hominum quam bestiarum: quędam vero angelorũ, sed omnia maxime Dei voluntati subdita sunt. Cui etiam voluntates omnes subijciuntur: quia non habent potestatem, nisi quã ille concedit.
C Causa itaque rerum quæ facit, nec fit, Deus est. Aliæ vero causæ, & faciũt, & fiunt: sicut sunt omnes creati spiritus, & maxime rationales. Corporales autem causæ, quæ magis fiunt, quam faciunt, non sunt inter causas efficientes annumerandæ, quoniam hoc possunt, ꝙ ex ipsis faciunt spirituum voluntates. Quomodo igitur ordo causarum, qui præscienti certus est Deo, id efficit, vt nihil sit in nostra voluntate, cum in ipso causarum ordine magnum habeant locum nostræ voluntates? Cõtendat ergo Cicero cum eis qui hunc causarum ordinem dicunt esse fatalem, vel potius ipsum fati nomine appellant, quod nos abhorremus: præcipue propter vocabulum, ꝙ non in re vera consueuit intelligi. Quod vero negat ordinem omnium causarum esse certissimum, & Dei præscientiæ notissimũ, plus eum quam Stoici detestamur. Aut enim Deum esse negat, quod quidem inducta alterius persona in libris de deorum natura facere molitus est, aut si esse confitetur Deum, quem negat præscium futurorum, et sic dicit nihil aliud, quam quod ille dixit insipiens in corde suo, non est Deus. Qui enim non est præscius omnium futurorum, non est vtiq; Deus. Quapropter & voluntates nostræ tantum valent, quantum Deus eas valere voluit atque præsciuit: & ideo quicquid valent, certissime valent: & ꝙ facturæ sunt ipsæ omnino facturæ sunt: quia valituras atque facturas ille præsciuit, cuius præscientia
D falli non potest. Quapropter si mihi fati nomen alicui rei adhibendum placeret, magis dicerem fatum esse infirmioris, potentioris voluntatem qui eum habet in potestate, quã illo causarum ordine, quem non vsitato, sed suo more Stoici fatum appellant arbitrium nostræ voluntatis auferri.

Al. l. Causæ voluntariæ.

Gen. 1.
Al. l. spiritus vitæ

Al. l. quæ

Al. l. voluntates malæ à Deo non sunt.

An voluntatibus hominum aliqua dominetur necessitas. Cap. X.

VNde nec illa necessitas formidanda est quã formidando Stoici laborauerunt: causas rerum ita distinguere, vt quasdam subtraherent necessitati, quasdam subderent: atque in his quas esse sub necessitate noluerũt, posuerunt et nostras voluntates, ne videlicet non essent liberæ, si subderentur necessitati. Si enim necessitas nostra illa diceda est, quæ non est in nostra potestate, sed etiam si nolumus, efficit quod potest, sicut est necessitas mortis: manifestũ est voluntates nostras, quibus recte, vel perperã viuitur, sub tali necessitate

ſitate nõ eſſe. Multa enim facimus, quæ ſi nollemus, nõ vtiq; faceremus. Quo primitus ꝑtinet ipſum velle: nã ſi volumus, eſt: ſi nolumus, nõ eſt. Nõ enim vellemus, ſi nollemus. Si autem illa definitur eſſe neceſsitas, ſecundum quam dicimus neceſſe eſſe, vt ita ſit aliquid, vel ita fiat, neſcio cur eam timeamus, ne nobis libertatẽ auferat volũtatis. Neq; n. & vitam Dei & præſcientiã Dei ſub neceſsitate ponimus, ſi dicamus, neceſſe eſſe Deum ſemper viuere, & cuncta præſcire: ſicut nec
I poteſtas eius minuitur, cũ dicitur mori falliq; non poſſe. Sic enim hoc non poteſt, vt potius ſi poſſet, minoris eſſet vtiq; poteſtatis. Recte quippe omnipotens dicitur: qui tamen mori & falli non poteſt. Dicitur enim omnipotens faciendo, ꝙ vult, non patiendo quod non vult. Quod ſi accideret, nequaquã eſſet omnipotens. Vnde propterea quædam non põt, quia omnipotens eſt. Sicut etiã cũ dicimus neceſſe eſt eſſe: vt cũ volumus, libero velimus arbitrio: & verum proculdubio dicimus: & non ideo ipſum liberũ arbitriũ neceſsitati ſubijcimus, quę adimit libertatẽ. Sunt igitur noſtræ voluntates, & ipſę faciũt, quicquid volẽdo facimus, ꝙ nõ fieret ſi nollemus. Quicquid autẽ aliorũ hominum voluntate nolens quiſq; patitur, etiam ſic volũtas valet, etſi non illius tamen hominis volũtas, ſed poteſtas Dei eſt. Nam ſi voluntas tantum eſſet, nec poſſet quod vellet, potentiore voluntate impediretur. Nec ſic tamen voluntas, niſi voluntas eſſet, nec alterius, ſed eius eſſet, qui vellet, etſi non poſſet implere quod vellet. Vnde quicquid præter ſuã volũtatẽ patitur homo, nõ debet tribuere humanis, vel angelicis, vel cuiuſquã creati ſpiritus voluntatibus, ſed eius potius, qui dat poteſtatẽ volentibus. Non ergo propterea nihil eſt in noſtra voluntate, quia Deus pręſciuit q̃d futurũ eſſet in noſtra voluntate. Nõ enim
K qui hoc pręſciuit nihil præſciuit. Porro ſi ille qui pręſciuit, quid futurũ eſſet in noſtra voluntate: non vtiq; nihil, ſed aliquid pręſciuit: profecto & illo præſciente, eſt aliquid in noſtra voluntate. Quocirca nullo modo cogimur, aut retenta pręſcientia Dei, tollere voluntatis arbitriũ: aut retento voluntatis arbitrio, Deũ, quod nefas eſt, negare pręſciũ futurorũ: ſed vtrunq; amplectimur, vtrunq; fideliter & veraciter confitemur. Illud vt bene credamus, hoc, vt bene viuamus. Male aut viuitur, ſi de Deo non bene creditur. Vnde abſit à nobis eius negare pręſcientiam, vt * liberi eſſe velimus, quo adiuuante ſumus liberi vel erimus. Proinde non fruſtra ſunt leges, obiurgationes, exhortationes, laudes, & vituperationes: quia & ipſas futuras eſſe pręſciuit, & valent plurimum quantum eas valituras eſſe præſciuit: & preces valent ad ea impetranda, quę ſe precantibus conceſſurũ eſſe præſciuit: & iuſta præmia bonis factis,
B & peccatis ſupplicia conſtituta ſunt. Neque enim ideo peccat homo, quia Deus illũ peccaturum præſciuit: immo ideo non dubitatur ipſum peccare, cum peccat: quia ille, cuius præſcientia falli non poteſt: non fatum, non fortunam, non aliquid aliud, ſed ipſum peccaturum eſſe pręſciuit, qui ſi nolit omnino, non peccat: ſed ſi peccare noluerit, etiã hoc ille pręſciuit.

Al. Deus vera potens.

Al. Et præ[ſcium] futurum, verã eſſe poteſtatẽ.

Al. Libere velimus.

Al. Nõ ideo peccat homo q̃a Deus hoc futurum præſciuit.

De vniuerſali prouidentia Dei cuius legibus omnia continentur. Cap. XI.

DEus itaq; ſummus & verus cum verbo ſuo, & ſpiritu ſancto, quę tria vnũ ſunt Deus vnus omnipotẽs creator & factor omnis animæ, atq; omnis corporis, cuius ſunt participatione fęlices, quicunq; ſunt veritate, non vanitate fęlices: qui fecit hominẽ rationale animal ex anima & corpore: qui eũ peccantem nec impunitũ eſſe permiſit, nec ſine miſericordia dereliquit: qui bonis & malis eſſentiã etiã cum lapidibus, vitã ſeminalem etiã cũ arboribus, vitam ſenſualẽ etiã cum pecoribus, vitam intellectualem cũ ſolis angelis dedit, à quo eſt omnis modus, omnis ſpecies, omnis ordo: à quo eſt menſura, numerus, pondus: à quo eſt quicquid naturaliter eſt, cuiuſcũq; generis eſt, cuiuſcunq; æſtimationis eſt: à quo ſunt ſemina formarũ, formæ ſeminum, motus ſeminũ atq; forma-
D rũ. Qui dedit & carni originem, pulchritudinem, valetudinem, propagationis fęcunditatem, membrorũ diſpoſitionẽ, ſalutẽ, concordiam: qui & animę irrationali dedit memoriã, ſenſum, appetitũ: rationali autẽ, inſuper mentẽ, intelligentiã, voluntatem, qui non ſolũ cęlum, & terram, nec ſolum angelũ & hominem, ſed nec exigui & cõtemptibilis animantis uiſcera, nec auis penulam, nec her-

bæ flosculum, nec arboris folium sine suarū partiū conuenientia, & quędā veluti pace dereliquit, nullo modo est credendus regna hominū eorūq; dominationes & seruitutes, à suæ ꝓuidentię ligibus alienas esse voluisse.

E

Quibus moribus antiqui Romani meruerunt vt Deus verus, quanuis non eum colerent, eorum augeret imperium. Cap. XII.

PRoinde videamus quos Romanorum mores, & quam ob causam Deus verus ad augendum imperium adiuuare dignatus est, cuius potestate sunt etiam regna terrena. qđ vt absolutius disserere possemus, ad hoc pertinetem, & superiorē librum scripsimus, quod in hac re potestas nulla sit eorum deorum, quos etiam rebus nugatorijs colendos putarunt, & pręsentis voluminis partes superiores, quas hucusq; perduximus, de fati quęstione tollenda, ne quisquam cui iam persuasum esset nō illorū deorum cultu Romanū imperium propagatum atq; seruatū, nescio cui fato potius id tribueret, quam Dei summi potentissimæ voluntati. Veteres igitur primiq; Romani quantum eorum docet & cōmendat historia, quanuis vt alię gentes excepta vna populi Hebręorum Deos falsos colerent, & nō Deo victimas, sed dęmonijs immolarent, tamen laudis auidi, pecuniæ liberales erāt, gloriam ingentem, diuitias honestas volebant: hanc ardentissime dilexerunt, propter hanc viuere voluerunt, pro hac & mori non dubitauerunt. Cęteras cupiditates huius vnius ingenti cupiditate presserunt. Ipsam denique patriam suam, quoniam seruire videbatur inglorium, dominari vero atq; imperare gloriosum, prius omni studio liberā, deinde dominam esse cōcupierunt. Hinc est quod regalem dominationem non ferentes, annua imperia binosq; Imperatores sibi fecerunt, qui consules appellati sunt à consulendo, nō reges, aut domini a regnādo atq; dominando, cum & reges vtiq; à regendo dicti melius videantur, vt regnum à regibus reges autem vt dictum est à regēdo: sed fastus regius non disciplina putata est regentis, vel beneuolentia consulentis, sed superbia dominantis. Expulso itaque rege Tarquinio, & consulibus institutis, secutum est, quod author in Romanorum laudibus posuit, qđ ciuitas incredibile memoratu adepta libertate, quantum breui creuerit, tanta cupido gloriæ incesserat. Ista ergo laudis auiditas, & cupido gloriæ, multa illa miranda fecit, laudabilia scilicet atque gloriosa secundum hominum existimationem. Laudat idem Salustius temporibus suis magnos & præclaros viros Marcum Catonem, & Caium Cęsarem, dicens quod diu illa Respublica non habuit quenquam virtute magnum, sed sua memoria fuisse illos duos ingenti virtute, diuersis moribus. In laudibus autem Cęsaris posuit, quod sibi magnum imperium, exercitum, bellum nouum exoptabat, vbi virtus enitescere posset, ita fidebat in votis virorum virtute magnorum, vt excitaret, in bellum miseras gētes & flagello agitaret Bellonam sanguineo, vt esset vbi virtus eorū enitesceret. hoc illa profecto laudis auiditas, & glorię cupido faciebat. Amore itaque primitus libertatis, post etiam dominationis, & cupiditate laudis & gloriæ, multa magna fecerunt. Reddit eis vtriusque rei testimonium etiam poeta insignis eorum. Inde quippe ait: Nec nō Tarquinium eiectum Porsenna, iubebat: accipere, ingentique urbem obsidione premebat. Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant. Tunc itaque magnum illis fuit aut fortiter emori, aut liberos viuere. Sed cum esset adepta libertas, tanta cupido glorię incesserat, vt parum esset sola libertas nisi & dominatio quæreretur, dum pro magno haberetur, quod velut loquente Ioue idem poeta dicit: Quin aspera Iuno, Quæ mare nunc terrasque metu, cęlumq; fatigat, Consilia in melius referet, mecumque fouebit Romanos rerum dominos gentemq; togatam. Sic placitum veniet lustris labentibus ætas, Cum domus Assaraci Phthiam clarasq; Mycenas Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis. Quę quidem Virgilius Iouem inducens tanquam futura prædicentem, ipse iam facta recolebat, cernebatq; præsentia. Verum propterea commemorare illa volui, vt ostenderem dominationem post libertatē sic habuisse Romanos vt in eorum magnis laudibus poneretur. Hinc est, & illud eiusdē poetę, quod cū aliarū gentiū artibus eas ipsas ꝓprias Romanorum artes regnandi atque imperandi, & subigendi ac debellandi populos

Al. l. Gloriæ ingēs cupiditas in Romanis.

Al. l. Consules.

Al. l. Reges.

F G H

los anteponeret, ait. Excudent alij spirantia
n. 6. mollius æra: Credo equidem, viuos ducent
de marmore vultus: Orabunt causas melius,
cœliq; meatus. Describent radio, & surgētia
sydera dicent. Tu regere imperio populos
Romane memento. Hæ tibi erunt artes, pacisq;
que imponere morem. Parcere subiectis, &
debellare superbos. Has artes illi tanto peri-
tius exercebant, quanto minus se voluptatib.
dabant, & eneruatione animi & corporis in
concupiscendis & augendis diuitijs, & per il-
I las moribus corrūpendis rapiendo miseris
ciuibus, largiendo scenicis turpibus. Vnde
quum tales iam morū labes superabant, atq;
abundabant, qñ scribebat ista Salustius, cane-
batq; Virgilius, non illis artibus honores &
gloriam, sed dolis atq; fallacijs ambiebant.
Vnde idem dicit: Sed primo magis ambitio
quam auaritia animos hominum exercebat,
ꝙ tñ vitium propius virtuti erat. Nam glo-
riam, honorem, imperiū bonus & ignauus
æque sibi exoptant. Sed ille, inquit, vera via
nititur, huic quia bonæ artes desunt, dolis at-
que fallacijs contendit. Hæ sunt illæ bonæ ar-
tes, per virtutem, s. non per fallacem ambitio-
nem ad honorem, & gloriam, & imperium
peruenire, quæ tñ bonus & ignauus æque si-
bi exoptant. Sed ille, idest bonus vera via ni-
titur. Via virtus est, qua nititur tanquam ad
possessionis finem, i. ad gloriam, honorem,
imperium. Hoc insitum, habuisse Romanos
etiam deorum apud illos ædes indicāt, quas
coniunctissimas cōstituerunt Virtutis & Ho-
noris pro dijs habentes, quæ dantur a Deo.
Vnde intelligi potest quem finem volebant
esse virtutis, & quo eam referebant, qui bo-
ni erant ad honorem, s. nam mali nec habe-
bant eam, quamuis honorē habere cuperēt,
quem malis artibus conabantur adipisci, i.
ria. dolis atq; fallacijs. Melius laudatus est Cato.
De illo quippe ait: Quo minus petebat glo-
riam, eo magis illum sequebatur. Quando-
K quidē gloria est, cuius illi cupiditate flagra-
bant, iudicium hominū bene de hominibus
opinantium. Et ideo melior est virtus, quæ
humano testimonio contenta nō est, nisi cō-
t. 6. scientiæ suę. Vnde dicit Apostolus: Nam glo-
ria nostra hæc est, testimonium conscientiæ
nostræ. Et alio loco: Opus autem suum pro-
bet vnusquisque, & tunc in semetipso tantū
gloriam habebit, & non in altero. Gloriam
ergo & honorem & imperium quæ sibi ex-
optabant: & quo bonis artibus peruenire ni-
tebantur boni non debet sequi virtus, sed ip-
sa virtutem. Neque enim est vera virtus, nisi Virtus.
quæ ad eum finem tendit, vbi est bonum ho-
minis, quo melius non est. Vnde & honores
quos petiuit Cato, petere nō debuit, sed eos
ciuitas ob eius virtutem nō petenti dare. Sed
cum illa memoria duo Romani essent vir-
tute magni, Cęsar & Cato, longe virtus Ca-
tonis veritati vr̄ propinquior fuisse, quam L
Cęsaris. Proinde qualis esset illo tempore ci-
uitas, & antea qualis fuisset, videamus in ip-
sa sententia Catonis: Nolite, inquit, existima-
re maiores nostros armis Rempub. ex parua
magnam fecisse. Si ita esset, multo pulcherri-
mam eam nos haberemus. Quippe sociorū
atque ciuium præterea armorum & equorū
maior copia nobis quam illis est. Sed alia
fuere quæ illos magnos fecerunt, quæ nobis
nulla sunt: domi industria, foris iustum impe-
rium, animus in consulendo liber, neq; libi-
dine, neque delicto obnoxius. Pro his nos ha-
bemus luxuriam atque auaritiam, publicè
egestatem, priuatim opulentiam, laudamus
diuitias, sequimur inertiam: inter bonos &
malos discrimen nullum, omnia virtutis prę-
mia ambitio possidet. Neq; mirum vbi vos
separatim sibi quisque consilia capitis, vbi
domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ
seruitis. Eo fit, vt impetus fiat in vacuam Rē-
publicam. Qui audit hæc Catonis verba siue
Salustij, putat quales laudantur Romani ve-
teres omnes eos tales tunc fuisse vel plures.
Non ita est, alioquin vera non essent, quæ ip-
se idem scribit, ea quæ commemoraui in se-
cundo libro huius operis, vbi dicit, Iniurias
validiorum, & ob eas discessionem plebis
a patribus, aliasque dissensiones domi fuisse, M
iam inde a principio, neque amplius æquo
& modesto iure actum, quam expulsis regi-
bus: quamdiu metus a Tarquinio fuit, do-
nec bellum graue, quod propter ipsum cum
Hetruria susceptum fuerat, finiretur. Post-
ea vero seruili imperio patres exercuisse ple-
bem, regio more verberasse, agro pepulisse,
& cęteris expertib. solos egisse in imperio.
Quarum discordiarum dum illi dominari
vellent, isti seruire nollent, finē fuisse bellum
Punicum secundum. Quia rursus grauis me-
tus cepit vrgere, atque ab illis perturbationi-

bus alia maiore cura cohibere animos inquietos, & ad concordiam reuocare ciuilem, sed per quosdam paucos, qui pro suo modo boni erant, magna administrabantur, atque illis toleratis ac temperatis malis, paucorum bonorum prouidentia res illa crescebat, sicut idem historicus dicit, multa sibi legenti, & audienti, quæ populi Romani domi militiæque mari atque terra præclara facinora fecerit, se libuisse attendere, quæ res maxime tanta negocia sustinuisset: quoniã sciebat sæpenumero parua manu cum magnis legionibus hostium contendisse Rom. cognouerat paruis copijs bella gesta cum opulentis regibus, sibique multa agitanti constare dixit, paucorum ciuium egregiam virtutem cuncta patrauisse, eoque factum vt diuitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed postquam luxu atque desidia, inquit, ciuitas corrupta est, rursus Respublica magnitudine sui imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat. Paucorum igitur virtus ad gloriam, honorem, imperium, vera via, idest, virtute ipsa nitentium etiam à Catone laudata est. Hinc erat domi industria, quam cõmemorauit Cato: vt ærarium esset opulentum, tenues res priuatæ. Vnde corruptis moribus vitium esse contrarium posuit publice egestatem: priuatim opulentiam. Quamobrem cum diu fuissent regna Orientis illustria, voluit Deus & Occidentale fieri, quod tempore esset posterius, sed imperij latitudine & magnitudine illustrius. Idque talibus potissimum concessit hominibus ad domanda grauia mala multarum gentium, qui causa honoris, laudis & gloriæ consulerent patriæ, in qua ipsam gloriam requirebant, salutemque eius saluti suæ præponere non dubitarent, pro isto vno vitio, idest amore laudis, pecuniæ cupiditatem, & multa alia vitia comprimentes.

De amore laudis, qui cum sit vitium, ob hoc virtus putatur: quia per ipsum vitia maiora cohibentur. Cap. XIII.

Lib. 1. epist.

NAm sanius videt, qui & amorem laudis vitium esse cognoscit. Quod nec Poetam fugit Horat. qui ait: Laudis amore tumes: sunt certa piacula quæ te Ter purè lecto poterunt recreare libello. Idemque in carmine Lyrico, ad reprimendam dominandi libidinem ita cecinit: Latius regnes auidum domando Spiritum, quam si Lybiam remotis Gadibus iungas, & vterque Pœnus Seruiat vni. Verumtamen qui libidines turpiores fide pietatis, impetrato spiritu sancto, & amore intelligibilis pulchritudinis non refrenãt, melius saltem cupiditate humanæ laudis & gloriæ, non quidem iam sancti, sed minus turpes sunt. Etiam Tullius inde silere non potuit, in ijsdem lib. quos de Repub. scripsit, vbi loquitur de instituendo Principe ciuitatis: quem dicit alendum esse gloria: & consequenter commemorat maiores suos multa mira atq; præclara gloriæ cupiditate fecisse. Huic ergo vitio non solum non resistebant, verumẽt id excitandum & accendendum esse censebant: putantes hoc vtile esse Reipub. Quanquam nec in ipsis philosophiæ lib. Tullius ab hac peste dissimulet, vbi eam luce clarius confitetur. Cum enim de studijs talibus loqueretur, quæ vtique sectanda sunt fine veri boni non ventositate laudis humanæ, hanc intulit vniuersalem generalemq; sentẽtiam: Honos alit artes, omnesque accenduntur ad studia gloria, iacentque ea semper quæ apud quosque improbantur.

De resecando amore laudis humanæ, quoniam istorum gloria omnis in Deo sit. Cap. XIIII.

HVic igitur cupiditati melius resistitur sine dubitatione, quam creditur. Tanto enim quisq; est Deo similior, quanto ab hac immunditia mundior. Quæ in hac vita, & si non funditus eradicatur ex corde, quia ẽt bene proficientes animos tentare non cessat, saltẽ cupiditas gloriæ superetur dilectione iustitiæ. Vt si alicubi iacẽt, quæ apud quosque improbantur: si bona, si recta sunt, etiam amor humanæ laudis erubescat, & cedat amori veritatis. Tam enim est hoc vitium inimicum piæ fidei, si maior in corde sit cupiditas gloriæ, quam Dei timor vel amor, vt Dñs diceret: Quomodo potestis credere gloriam ab inuicẽ expectantes, & gloriam quę à solo Deo est, non quęrentes? Item de quibusdam, qui in eum crediderant, & verebantur palã confiteri, ait Euangelista: Dilexerunt gloriã hominum magis quam Dei. Quod sancti

Apostoli

Apostoli non fecerunt. Qui cum in his locis prædicarent Christi nomen, vbi non solũ improbabatur, sicut ille ait, iacentq; ea semper, quæ apud quosq; improbantur, verumetiam summæ detestationis habebatur, tenentes ꝙ audierant à bono magistro, eodemq; medico mentium: Siquis me negauerit corã hominibus, negabo eum coram patre meo, qui in cœlis est, & coram angelis Dei: inter maledicta & opprobria, inter grauissimas persecutiones crudelesque pœnas non sunt deterriti à prædicatione salutis humanæ tanto fremitu offensionis humanæ. Et quod eos diuina facientes atque dicentes diuinèq; viuentes debellatis quodammodo cordibus duris, atque introducta pace iustitiæ ingens in ecclesia Christi gloria consecuta est: non in ea tanquam in suæ virtutis fine quieuerũt, sed eam quoque ipsam ad Dei gloriam referentes, cuius gratia tales erant. Isto quoque fomite eos quibus consulebant, ad amorem illius, à quo & ipsi tales fierent accendebant. Namque ne propter humanam gloriam boni essent, docuerat eos magister illorum dicens: Cauete facere iustitiam vestram coram hominib. vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cęlis est. Sed rursus ne hoc peruerse intelligentes hominibus placere metuerent, minusq; prodessent latẽdo, quod boni sunt: demonstrans, quo fine innotescere deberẽt: Luceant, inquit, opera vestra coram hominibus, vt videant bona facta vestra, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est. Non ergo vt videamini ab eis, idest, hac intentione, vt eos ad vos conuerti velitis, quia non per vos aliquid estis: sed vt glorificent patrem vestrum qui in cœlis est, ad quam conuersi fiant, quod estis.* Hoc secuti sunt martyres, qui Scæuolas, & Curtios, & Decios nõ sibi inferendo pœnas, sed illatas ferendo: & virtute vera quoniam vera pietate, & innumera multitudine superarunt. Sed cum illi essent in ciuitate terrena: quibus propositus erat omnium pro illa officiorũ finis, incolumitas eius, & regnum non in cęlo: sed in terra, non in vita æterna, sed in decessione morientium, & successione moriturorum: quid aliud amarent quam gloriam, qua volebant etiam post mortem tanquam viuere in ore laudantium?

[Margin: Matt. 10. — Luc. 13. — I — Matt. 6. — Matt. 5. — Al. l. hos. — K]

De mercede temporali, quam Deus reddidit bonis moribus Romanorum. Cap. XV.

QVibus ergo non erat Deus daturus vitam æternã cum sanctis angelis in ciuitate sua cęlesti, ad cuius societatẽ pietas vera perducit, quæ non exhibet seruitutẽ religionis, quam latriam Græci uocant: nisi uni uero Deo, si neq; hanc eis terrenam gloriam excellentissimi imperij concederet, non redderetur merces bonis artibus eorum, i. uirtutibus, quibus ad tantam gloriam peruenire nitebantur. De talibus enim, qui propter hoc boni aliquid facere uidentur, ut glorificẽtur ab hominibus, etiam dñs ait: Amen dico uobis perceperunt mercedem suam. Sic & isti priuatas res suas pro re communi, hoc est, Repub. & pro eius ærario contempserunt: auaritiæ restiterunt, consuluerunt patrię consilio libero, neque delicto secundum suas leges, neq; libidini obnoxij: his omnibus artibus tanquã uera uia nisi sunt ad honores, imperium, gloriam: honorati sunt in omnib. ferè gentib. imperij sui leges imposuerunt multis gentibus: hodieq; literis & historia gloriosi sunt penè in omnib. gentibus. Non est, quod de summi & ueri Dei iustitia conquerantur: perceperunt mercedem suam.

[Margin: Al. l. Pietas vera. Latria. — L]

De mercede sanctorũ ciuium ciuitatis æternæ, quibus utilia sunt Romanarum exempla uirtutum. Cap. XVI.

MErces autem sanctorum longe alia est etiam hic opprobria sustinẽtium pro ciuitate Dei, quæ mundi huius dilectoribus odiosa est. Illa ciuitas sempiterna est. Vbi nullus oritur, quia nulus moritur. Vbi est uera & plena fœlicitas, non dea, sed donum Dei. Inde fidei pignus accipimus, quam diu peregrinantes eius pulchritudini suspiramus. Ibi nõ oritur Sol super bonos & malos, sed Sol iustitiæ solos protegit bonos. Ibi non erit magna industria ditare ærarium publicum priuatis rebus angustis, ubi thesaurus communis est ueritatis. Proinde non solum ut talis merces talibus hominibus redderetur, Romanum imperium ad humanam gloriam dilatatum est, uerumetiam ut ciues æternæ illius ciuitatis, quandiu hic peregrinantur, diligenter & sobrie illa intueantur

[Margin: Al. l. Ciuitas æterna. — Matt. 5 — M]

exempla,

exempla, & videant quanta dilectio debeatur supernæ patriæ propter vitam æternam, si tantum à suis ciuib. terrena dilecta est propter hominum gloriam.

Quo fructu Rom. bella gesserint, & quãtum his quos vicere contulerint. Cap. XVII.

A QVantum enim pertinet ad hanc vitam mortalium, quæ paucis diebus ducitur & finitur, quid interest, sub cuius imperio viuat homo moriturus, si illi qui imperant, ad impia & iniqua non cogant? An vero aliquid nocuerunt Romani gentibus, quibus subiugatis imposuerunt leges suas, nisi quia id factum est ingenti strage bellorum: quod si concorditer fieret, idipsum fieret, meliore successu: sed nulla esset gloria triumphantium. Neque enim & Romani non viuebant sub legibus suis, quas cęteris imponebant. Hoc sufficeret Reipub. nisi quia Marti & Bellonæ displicebat, vt nec victoria locum haberet, nemine vincente, vbi nemo pugnauerat. Nonne Romanis & cęteris gentibus vna esset eademque conditio? Prçsertim, si mox fieret, quod postea gratissime, atque humanissime factum est: vt omnes ad Romanum imperium pertinentes, societatem acciperent ciuitatis, & Romani ciues essent: ac sic esset omnium quod erat ante paucorum: tantum quod plebs illa quæ suos agros non haberet, de publico viueret: qui apparatus eis per bonos administratores Reipub. gratius* à concordibus præstaretur quam victis extorqueretur. (Al. l. ac cõcordius) Nam quid interfit ad incolumitatem, bonosq; mores, & ipsas certe hominum dignitates, quod alij vicerunt, alij victi sunt, omnino non video, præter illum gloriæ humanæ inanissimum fastum, in quo B perceperunt mercedem suam, qui ingẽti cupidine arserunt, & ingentia bella gesserunt. Nunquid enim illorum agri tributa non soluunt? Nunquid eis licet discere, quod alijs non licet? Nunquid nõ multi senatores sunt in alijs terris, qui Romam, nec de facie quidem norunt? Tolle iactantiam, & omnes homines quid sunt nisi homines? (al. l. Honor humanus.) Quod si peruersitas seculi admitteret, vt honoratiores essent quique meliores, nec sic pro magno haberi debuit honor humanus, quia nullius est ponderis fumus. Sed vtamur etiam in his rebus beneficio domini Dei nostri, consideremus quanta contempserint, quæ pertulerint, quas cupiditates subegerint pro humana gloria, qui eam tanquam mercedem taliũ virtutum accipere meruerunt: & valeat nobis etiam hoc ad opprimendam superbiam, vt cum illa ciuitas, in qua nobis regnare promissum est, tantum ab hac distet quantum distat cœlũ a terra: a tẽporali lætitia, vita æterna: C ab inanibus laudibus, solida gloria, a societate mortalium, societas angelorum, a lumine Solis & Lunæ, lumen eius qui fecit Solem & Lunam: nihil sibi magnum fecisse videantur tantæ patriæ ciues, si pro illa adipiscenda fecerint boni operis aliquid, vel mala aliqua sustinuerint: cum illi pro hac terrena iã adepta tãta fecerint, tanta perpessi sint: præsertim, quia remissio peccatorum, quæ ciues ad æternam colligit patriam, habet aliquid, (al. l. missio catorum) cui per vmbram quandam simile fuit asylum illud Romuleum, (al. l. Asylum Romuleum) quo multitudinem qua illa ciuitas conderetur, quorumlibet delictorum congregauit impunitas.

Quam alieni à iactantia debeãt esse Christiani, si aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cũ tanta Rom. gesserint pro humana gloria & ciuitate terrena. Cap. 18.

QVid ergo magnum est pro illa æterna cęlestique patria, cuncta seculi huius quãlibet iucunda blandimenta contemnere, si pro hac tẽporali atq; terrena filios Brutus potuit & occidere, q illa facere neminẽ cogit? Sed certe difficilius est filios interimere, quam q pro ista faciendum est, ea quæ filijs congreganda videbantur, atque seruanda vel donare pauperibus, vel si exi|tat tẽtatio, quæ id pro fide atque iustitia fieri cõpellat, amittere. Fœlices enim vel nos vel filios nostros, E non diuitiæ terrenæ faciunt, aut nobis viuentibus amittendæ, aut nobis mortuis a quibus nescimus, vel forte a quibus nolumus possidendæ: sed Deus fœlices facit, qui est mentiũ vera opulentia. (al. l. De veram mentium opulentia.) Bruto autem quia filios occidit, infelicitatis perhibet testimonium etiam poeta laudator. Ait. n. Natosque pater noua bella mouentes. Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit Infelix, vtcunq; ferent ea facta minores. Sed versu sequenti, consolatus est

eſt infœlicem: Vicit amor patriæ,laudũq; immenſa cupido. Hæc ſunt duo illa libertas & cupiditas laudis humanæ, quæ ad facta compulere mirãda Ro. Si ergo pro libertate moriturorũ & cupiditate laudũ,quæ à mortalibus expetuntur,occidi filij à patre potuerũt, quid magnũ eſt ſi pro vera libertate,quę nos ab iniquitatis & mortis, & diaboli dominatu liberos facit, nec cupiditate humanorum laudũ,ſed charitate liberandorum hominũ: nõ à Tarquinio rege, ſed à dęmonibus & dęmonum Principe: non filij occiduntur, ſed Chriſti pauperes inter filios computantur? Si alius ẽt Ro. princeps cognomine.Torquatus filium, non quia contra patriam, ſed ẽt pro patria: tñ quia contra imperium ſuũ, id eſt,contra quod imperauerat pater Imperator ab hoſte prouocatus iuuenili, ardore pugnauerat,licet viciſſet, occidit:ne plus mali eſſet in exemplo imperij contempti, quã boni in gloria hoſtis occiſi: vt qd ſe iactẽt, qui pro immortalis patriæ legibus omnia quæ multo minus quã filij diliguntur, bona terrena contemnunt?Si Furius Camillus etiam ingratam patriam à cuius ceruicibus acerrimorũ hoſtiũ Veientium iugum depulerat dãnatusq; ab æmulis fuerat, à Gallis iterum liberauit,quia non habebat potiorẽ vbi poſſet viuere glorioſus:cur extollatur velut grande aliquid fecerit, qui forte in eccleſia ab inimicis carnalibus velut grauiſsimam exhonorationis paſſus iniuriã,non ſe ad eius hoſtes hęreticos tranſtulit,aut aliquam contra illã ipſe hæreſim condidit,ſed eam potius, quantũ valuit ab hæreticorũ pernicioſiſsima prauitate defendit:cum alia non ſit, non vbi viuatur in hominum gloria, ſed vbi vita acquiratur ęterna? Si Mutius vt cum Porſenna rege pax fieret, qui grauiſsimo bello Romanos p̃mebat, quia Porſennã ipſum occidere non potuit, & pro eo alterum deceptus occidit, in ardentem arã ante eius oculos dexterã extendit, dicẽs, multos tales,qualem illũ videret, in eius exitium coniuraſſe:cuius ille fortitudinẽ & coniurationẽ taliũ per hõrreſcẽs ſine vlla * dilatione ſe ab illo bello facta pace compeſcuit: quis regno cęlorum imputaturus eſt merita ſua, ſi pro illo non vnã manum neq; hoc ſibi vltro faciẽs ſed perſequente aliquo patiens totum flammis corpus impenderit? Si Curtius armatus equo concito

[Margin: C; al.l. Torquatus.; F; al.l. Camillus.; al.l. Ma-us.; G; al.l. dubitione.; al.l. Curtius.]

in abrutum hiatum terrę ſe præcipitem dedit,deorum ſuorũ oraculis ſeruiens,qui iuſſerant, vt illuc id quod Romani haberent optimum mitteretur: nec aliud intelligere potuerunt, quam viris armiſq; ſe excellere,vnde videlicet oportebat, vt deorũ iuſsis in illum interitum vir præcipitaretur armatus, quid ſe magnum pro æterna patria feciſſe dicturus eſt, qui aliquem fidei ſuæ paſſus inimicum, nõ ſe vltro in talem mortẽ mittens, ſed ab alio miſſus obierit, quandoquidem à domino ſuo eodemq; rege patriæ ſuę certius oraculũ accepit: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autẽ non poſſunt occidere? Si ſe occidendo certis verbis quodammodo conſecrãtes Decij deuouerunt,vt illis cadentibus & iram deorũ ſanguine ſuo placantibus,Rom.liberaretur exercitus,nullo modo ſuperbiant ſancti martyres,tanquã dignũ aliquid pro illius patrię participatione fecerint,vbi ęterna eſt & vera fęlicitas, ſi vſq; ad ſui ſanguinis effuſionẽ non ſolũ ſuos fratres,pro quibus fundebatur, verum & ipſos inimicos, à quibus fundebatur, ſicut eis pręceptũ eſt diligentes, charitatis fide & fidei charitate certarunt. Si Marcus Puluillus dedicans Iouis ,Iunonis, Mineruæ,falſo ſibi ab inuidis morte filij nunciata, vt illo nũcio perturbatus abſcederet,atq; ita dedicationis gloriam collega eius conſequeretur,ita contempſit, vt eum etiam proijci conſepultũ iuberet:& ſic in eius corde orbitatis dolorem, glorię cupiditas vicerat,qd magnũ ſe p̃ Euãgelij ſancti p̃dicatione,qua ciues ſupernę patrię de diuerſis liberãtur & colligũtur erroribus, feciſſe dicturus eſt, cui dñs de ſepultura patris ſui ſolicito ait, Sequere me, & ſine mortuos ſepelire mortuos ſuos? Si Marcus Regulus ne crudeliſsimos hoſtes iurãdo falleret ad eos ab ipſa Roma reuerſus eſt,qm̃ ſicut Romanis eũ tenere volẽtib.r̃ndiſſe fert, poſteaquã Aphris ſeruierat,dignitatem illic honeſti ciuis habere non poſſet: eũmq; Carthaginẽſes,qm̃ cõtra eos ĩ Romano Senatu egerat grauiſsimis ſupplicijs necauerũt, qui cruciatus non ſunt pro fide illius patrię cõtemnendi, ad cuius beatitudinem fides ipſa perducit? Aut quid tribuetur domino pro omnibus quę retribuit, ſi pro fide quę illi debetur, talia fuerit homo paſſus, qualia pro fide, quam pernicioſiſsimis inimicis

[Margin: Mat. 10.; H; al.l. Decij; al.l. Marcus puluillus.; Al.l. M. Regulus.; Mat. 8.; Luc. 9.; I; Pſ. 115.]

cis debebat, passus est Regulus? Quomodo autem se audebit extollere de voluntaria paupertate Christianus, vt in huius vitæ peregrinatione expeditior ambulet viã, quæ perducit ad patriã, vbi veræ diuitiæ ipse Deus est, cum audiat vel legat Lucium Valerium, qui in suo defunctus est cõsulatu, vsqueadeo fuisse pauperem, vt nummis à populo collatis, eius sepultura curaretur? Audiat vel legat Quintium Cincinnatum, cum quatuor iugera possideret, & ea suis manibus coleret, ab aratro esse abductum vt dictator fieret: maior vtiq; honore, quam consul: victisque hostibus, ingentem gloriam consecutum, in eadem paupertate mansisse? K Aut quid se magnum fecisse prædicabit, qui nullo præmio mundi huius fuerit ab ęternę illius patrię societate seductus, cum Fabricium didicerit tantis muneribus Pyrrhi regis Epirotarum, promissa etiam quarta parte regni, à Rom. ciuitate nõ potuisse diuelli: ibique in sua paupertate priuatum manere voluisse? Nam illud quod Rem. idest, rem populi, rem patriæ, rem cõmunem cum haberent opulentißimam atque ditißimam, sic ipsi in suis domibus pauperes erant, vt quidam eorum qui iam bis consul fuisset, ex illo Senatu pauperum hominum pelleretur notatione censoria, quod decem pondo argenti in vasis habere compertus est: si ita ijdem ipsi pauperes erãt, quorum triumphis publicum ditabatur ærariũ, nonne omnes Christiani, qui excellentiore proposito diuitias suas cõmunes faciunt, secundum id quod scriptũ est in actibus Apostolorum, Vt distribuatur vnicuiq;, sicut cuique opus est: & nemo dicat aliquid propriũ, sed sint illis omnia communia: intelligunt se nulla ob hoc ventilari oportere iactantia: id faciendo pro obtinenda societate angelorũ cum penè tale aliquid illi fecerint pro conseruanda gloria Romanorum? Hęc & alia, si qua huiusmodi reperiuntur in literis eorum, quando sic innotescerent, quando tanta fama prædicerentur: nisi Rom. imperiũ longe lateq; porrectum, magnificis succeßibus augeretur? Proinde per imperium tam latum tãq; diuturnum, virorũq; tantorum virtutibus L pręclarum atque gloriosum, & illorum intentioni merces, quam quęrebant, est reddita, & nobis proposita necessariè commonitionis exempla: vt si virtutes, quarum istæ

al l. Paupertatis voluntariæ commendatio
Al. l. L. Valerius.
Al.l. Quintus Cincinnatus.
Al.l. Fabritius.
Acto. 4.

vtcunque sunt similes, quas isti pro ciuitatis terrenæ gloria tenuerunt, pro Dei gloriosissima ciuitate non tenuerimus, pudore pungamur: si tenuerimus, superbia non extollamur. Quoniã sicut dicit Apost. Indignæ sunt paßiones huius temporis ad futuram gloriã quę reuelabitur in nobis. Ad humanam vero gloriam præsentisq; temporis satis digna vita existimabitur illorum. M Vnde etiam Iudæi, qui Christum occiderunt, reuelante testamento nouo, quod in veteri velatum fuit, vt nõ pro terrenis & tẽporalib. beneficijs, q̃ diuina prouidentia permixte bonis malisq; concedit, sed pro ęterna vita muneribusque perpetuis & ipsius supernæ ciuitatis societate colatur Deus vnus, & verus: rectißime isto rum glorię donati sunt: vt hi qualibuscunq; virtutibus terrenam gloriam quæsierunt, & acquisierunt, vincerent eos qui magnis vitijs datorem veræ glorię & ciuitatis æternæ occiderunt, atque respuerunt.

Rom.

Quomodo inter se differant cupiditas gloriæ & cupiditas dominationis. Cap. XIX.

INterest sanè inter cupiditatem humanę glorię, & cupiditatẽ dominationis. Nam licet procliue sit, vt qui humana gloria nimium delectetur, etiã dominari ardenter affectet, tamen qui vitam licet humanarũ laudũ gloriã concupiscunt, dant operam bene iudicantibus non displicere. Sunt enim multa in moribus bona, de quibus multi bene iudicant: quamuis ea multi non habeãt, & per ea bona morum nituntur ad gloriam, & imperium, vel dominationem, de quibus ait Salustius: Sed ille vera via nititur. Quisquis autẽ sine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene iudicantibus displicere, dominari, atq; imperare desiderat, etiã per apertißima scelera quęrit plerunq; obtinere, quod diligit. Proinde qui gloriã concupiscit, aut vera via nititur, aut certe dolis atq; fallacijs contẽdit, volens bonus videri, quod non est. Et ideo virtutes habenti magna virtus est contẽnere gloriã, quia contẽptus eius in cõspectu Dei C est: iudicio autẽ non aperitur humano. Quicquid enim fecerit ad oculos hominum, quo glorię contemptor appareat, ad maiorem laudem, hoc est, ad maiorem gloriã facere si creditur,

Al. l... mina... libid... vana... riæ... dio.
Al. l... riæ c... ptus.

creditur,

credatur, non eſt vnde ſe ſuſpicantium ſenſi-
bus aliter eſſe, quam ſuſpicantur oſtẽdat. Sed
qui contemnit iudicia laudantium, contẽnit
etiam ſuſpicantium temeritatem, quorum tñ
ſi verè bonus eſt, non contemnit ſalutẽ: quo-
niam tantæ iuſtitiæ eſt, qui de ſpiritu Dei vir
[Al. l. Suſpiciones.] tutes habet, vt etiam ipſos diligat inimicos,
& ita diligat, vt ſuos * oſores, vel detractores
velit correctos habere conſortes: non in ter-
rena patria, ſed ſuperna. In laudatoribus au-
E tem ſuis, quamuis paruipendat, quod eũ lau
dant, non tamen paruipendit, ꝙ eum amant:
nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat di
ligentes. Ideoque inſtat ardenter, vt potius il
le laudetur, a quo habet homo, quicquid in
eo iure laudatur. Qui autem contemptor glo
riæ dominationis eſt auidus, beſtias ſuperat:
ſiue crudelitate vitæ, ſiue fluxu luxuriæ. Ta-
les quidam Romani fuerunt. Non enim cura
exiſtimationis amiſſa, dominationis cupidi-
tate caruerunt. Multos tales fuiſſe prodit hi-
ſtoria. Sed huius vitij ſummitatem, & quaſi
[Al. l. Immanitatem. ... ni proſentia ... euenatur.] arcem quandam Nero Cęſar primus obti-
nuit: cuius fuit tanta luxuries, vt nihil ab eo
putaretur virile metuendum: tanta crudeli-
tas, vt nihil molle habere crederetur, ſi neſci
retur. Etiam talibus tamen dominandi pote-
ſtas non datur, niſi ſummi Dei prouidentia,
quãdo res humanas iudicat talibus dominis
[Prou. 8.] dignas. Aperte de hac re vox diuina eſt, lo-
quente Dei ſapientia: Per me reges regnant,
& tyranni per me tenent terram. Sed ne ty-
ranni non peſsimi atque improbi reges, ſed
veteri nomine fortes dicti exiſtimẽtur, vnde
[... n. 7.] ait Virg. Pars mihi pacis erit dextram tetigiſ-
ſe tyranni. Apertiſsime alio loco de Deo di-
[I... 34.] ctum eſt: Qui regnare facit hominẽ hypocri
tam propter peruerſitatem populi. Quã ob
rem, quamuis vt potui, ſatis expoſuerim quà
F cauſa Deus vnus verus & iuſtus, Romanos
ſecundũ quandam formam terrenæ ciuitatis
bonos adiuuerit, ad tanti imperij gloriã con
ſequendam: poteſt tñ & alia cauſa eſſe laten-
tior, propter diuerſa merita generis humani,
Deo magis nota, quam nobis: dũ illud con-
[Al. l. Virtus nulla vera quæ gloriæ humanæ ſeruit.] ſtet inter omnes veraciter pios, neminẽ ſine
vera pietate, i. veri Dei vero cultu, verã poſ-
ſe habere virtutem: nec eam veram eſſe, qñ
gloriæ ſeruit humanæ. Eos tamen qui ciues
non ſunt ciuitatis ęternæ, quæ in ſacris literis
noſtris dicitur ciuitas Dei, vtiliores eſſe ter-
renæ ciuitati, qñ habent virtutem, vel ipſam,
quam ſi nec ipſam. Illi autem qui vera pieta-
te prædicati, bene viuunt, ſi hanc ſcientiam
regendi populos conſectati ſunt, nihil eſt fę
licius rebus humanis, quam ſi Deo miſeran-
te habeãt poteſtatem. Tales autem homines,
virtutes ſuas, quantaſcunq; in hac uita poſ-
ſunt habere, non tribuunt niſi gratiæ Dei: ꝙ
eas volentibus credentibus petentibusq; de-
derit, ſimulq; intelligunt, quantum ſibi deſit
ad perfectionem iuſtitiæ: qualis eſt in illorũ
ſanctorum angelorum ſocietate, cui ſe nitun
tur aptare. Quantumlibet aũt laudetur, atque
ꝑdicetur uirtus, quæ ſine uera pietate ſeruit
hominum gloriæ nequaquã ſanctorum exi-
guis initijs comparanda eſt, quorum ſpes po
ſita eſt in gratia & miſericordia ueri Dei.

Tam turpiter ſeruire virtutes humanæ gloriæ, quam corporis uoluptati. Cap. XX.

SOlent Philoſophi, qui finem boni huma
ni in ipſa uirtute conſtituunt, ad ingeren-
dum pudorem quibuſdam philoſophis, qui
uirtutes quidem probant, ſed eas uoluptatis
corporalis fine metiuntur, & illam per ſeip-
ſam putant appetendam, iſtas propter ipſam
tabulam quandam uerbis pingere, ubi uolu- [Al. l. Voluptatis pictura.]
ptas in ſella regali quaſi delicata quędam Re
gina conſideat: eiq; uirtutes famulæ ſubijciã
tur, obſeruantes eius nutum, ut faciant, ꝙ il- I
la imperauerit. Quæ prudentiæ iubeat: ut ui-
gilanter inquirat, qũo uoluptas regnet, & ſal
ua ſit. Iuſtitiæ iubeat, ut pręſtet beneficia, quę
poteſt ad comparandas amicitias corpora-
libus cõmodis neceſſarias: nulli faciat iniu-
riam, ne offenſis legibus, uoluptas uiuere ſe-
cura non poſsit. Fortitudini iubeat, ut ſi do-
lor corpori acciderit, qui non compellat in
mortem, teneat dñam ſuam, i. uoluptatẽ for-
titer in animi cogitatione, ut per priſtinarũ
delitiarũ ſuarum recordationẽ mitiget prę-
ſentis doloris aculeos. Temperantiæ iubeat,
ut tantum capiat alimentorum: & ſi qua dele
ctant, ne per immoderationem noxium ali-
quid ualetudinem turbet, & uoluptas, quam
ẽt in corporis ſanitate Epicurei maximã po-
nunt, grauiter offendatur. Ita uirtutes cum to
ta ſuæ gloriæ dignitate, quãquam imperioſę
cuidã & inhoneſtæ mulierculæ ſeruient uo-
luptati.

luptati. Nihil hac pictura dicunt esse ignominiosius, & deformius, & q̃ minus bonorum ferre posit aspectus: & verum dicunt. Sed non existimo satis debiti decoris esse, picturam, si etiam talis fingatur, vbi virtutes humanæ gloriæ seruiant. Licet. n. ista gloria delicata mulier non sit, inflata tamen est, & multum inanitatis habet. Vnde non ei digne seruit soliditas quædam firmitasq; virtutum, vt nihil prouideat prudentia, nihil distribuat iustitia, nihil toleret fortitudo, nihil temperantia moderetur, nisi vnde placeatur hominib. & vẽtosæ gloriæ seruiatur. Nec illi se ab ista
K defenderint fœditate: qui cum aliena spernant iudicia, velut gloriæ contemptores, sibi sapientes videntur, & sibi placent. Nam eorum virtus, si tamen vlla est, alio modo quodam humanæ subditur laudi. Neque. n. ipse qui sibi placet, homo non est. Qui autem vera pietate in Deum quẽ diligit, credit & sperat, plus intendit in ea, in quib. sibi displicet, quàm in ea, si qua in illo sunt, quæ non tam ipsi quam veritati placent. Neque id tribuit, vnde iam potest placere, nisi eius misericordiæ, cui metuit displicere, de his sanatis gratias agens, de illis sanandis preces fundens.

Romanum regnum à Deo vero esse dispositum, à quo est omnis potestas, & cuius prouidentia reguntur vniuersa.
Cap. XXI.

QVæ cum ita sint, non tribuamus dandi
Matt. 8. regni atque imperij potestatem, nisi
Lucæ 9. Deo vero, qui dat fęlicitatem in regno cęlorum non nisi solis pijs: regnum vero terrenũ, & pijs & impijs: sicut ei placet, cui nihil iniuste placet. Quamuis. n. aliquid dixerimus, q̃ apertum nobis esse voluit, tamen multum est ad nos, & valde superat vires nostras, hominum occulta discutere, & liquido examine
Ps. 115. merita diiudicare regnorum. Ille igitur vnus verus Deus, qui nec iudicio, nec adiutorio
L deserit genus humanum, quando voluit, & quantum voluit Romanis regnum dedit: qui dedit Assyrijs, vel etiam Persis: à quib. solos duos deos coli, vnum bonum, alterum malum continent literæ istorum, vt taceã de populo Hebræo, de quo iam dixi, quantum satis visum est: qui præter vnum Deum non coluit, & q̃n regnauit. Qui ergo Persis dedit segetes, sine cultu deæ Segetiæ: qui alia dona terrarum sine cultu tot deorum, quos isti rebus singulis singulos, vel etiam rebus singulis, plures præposuerunt: ipse etiam regnum dedit sine cultu eorum, per quorum cultum se isti regnasse crediderunt. Sic etiam hominibus, qui Mario, ipse Caio Cęsari: qui Augusto, ipse & Neroni: qui Vespasianis, vel patri, vel filio suauissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo. Et ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino Christiano, ipse apostatæ Iuliano, cuius egregiã indolem decepit amore dominandi sacrilega & detestanda curiositas, cuius vanis deditus oraculis erat, quando fretus securitate victoriæ, naues quibus victus necessarius portabatur, incendit. Deinde feruide instans immodicis ausibus & mox merito temeritatis occisus, in locis hostilibus egenum reliquit exercitum, vt aliter inde non posset euadi, nisi cõtra illud auspicium Dei Termini, de quo superiore libro diximus, Romani imperij termini mouerentur. Cessit. n. Terminus Deus necessitati, qui non cesserat Ioui. Hæc planè Deus unus & uerus regit, & gubernat, vt placet. Et si occultis causis, nunquid iniustis?

Tempora exitusq; bellorum ex Dei pendere iudicio. Cap. XXII. M

SIc etiam tempora ipsa bellorum, sicut in eius arbitrio est, iustoque iudicio & misericordia uel atterere, uel consolari genus humanũ, ut alia citius, alia tardius finiantur: bellum Piratarum à Pompeio, bellum
Punicum tertium à Scipione, incredibili ce All.
leritate, & temporis breuitate confecta sunt. la ci
Bellum quoque fugitiuorum gladiatorum, nita.
quãuis multis Romanis ducibus & duobus consulibus uictis, Italiaque horribiliter contrita atq; uastata, tertio tamen anno post mul
ta consumpta * consummatum est. Picentes, All.
Marsi, & Peligni gentes non exteræ, sed Ita- sump
licæ post diuturnam & deuotissimã sub Romano iugo seruitutem, in libertatem caput erigere tentauerunt: iam multis nationibus Romano imperio subiugatis, deletaque Carthagine. In quo bello Italico Romanis sæpissime uictis, ubi & duo consules perierunt, & alij nobilissimi senatores. Nõ diuturno tamen tempore tractum est hoc malum.

Nam

Nam quintus ei annus finem dedit, sed bellum Punicum secundum cum maximis detrimentis & calamitate Reipublicæ per annos decem & octo Romanas vires extenuauit, & penè consumpsit: in duobus prælijs fermè septuaginta Romanorum milia ceciderunt. Belldm Punicum primum per viginti & tres annos peractum est: bellum Mithridaticum quadraginta annis. Ac ne quisquam arbitretur rudimenta Romanorum fuisse fortiora ad bella citius peragenda, superioribus temporibus multum in omni virtute laudatis, bellum Samniticum annis tractum est fer-
C mè quinquaginta, in quo bello ita Romani victi sunt, vt sub iugum etiam mitterentur. Sed quia non diligebant gloriam propter iustitiam, sed iustitiam propter gloriam diligere videbantur, pacem factam, fœdusque ruperunt. Hęc ideo commemoro, quoniā multi præteritarum rerum ignari: quidam etiā dissimulatores suæ scientiæ, si temporibus Christianis aliquod bellum paulo diutius trahi vident: illico in nostram religionē proteruissime insiliunt, exclamantes, quod si illa non esset, & vetere ritu numina colerentur, iam Romana illa virtute, quæ adiuuante Marte & Bellona, tanta celeriter bella confecit, id quoque celerrime finiretur. Recolant igitur qui legerunt quam diuturna bella, quam varijs euentibus, quam luctuosis cladibus à veteribus sint gesta Romanis, sicut solet orbis terrarum velut procellosissimū pelagus varia talium malorum tempestate iactari: & quod nolunt aliquando fateantur: nec insanis aduersus Deum linguis se interimant, & decipiant imperitos.

De bello in quo Rhadagaisus rex Gotthorum dęmonum cultor, vno die cum ingētibus copijs suis victus est. Cap. XXIII.

QVod tamen nostra memoria recentissimo tempore Deus mirabiliter & misericorditer fecit, non cum gratiarum actio-
F ne commemorant, sed quantum in ipsis est, omnium si fieri potest hominum obliuione sepelire conantur: quod à nobis si tacebitur, similiter erimus ingrati. Cum Rhadagaisus rex Gotthorum agmine ingenti, & immani iam in vrbis vicinia constitutus, Romanis ceruicibus immineret: vno die tanta celeritate sic victus est, vt ne vno quidam non dicam extincto, sed nec vulnerato Romanorum, multo amplius quam centum millium prosterneretur eius exercitus, atque ipse cū filijs mox captus pęna debita necaretur. Nā si ille tam impius, cum tantis & tam impijs copijs Romam fuisset ingressus, cui pepercisset? quibus honorem locis martyrum detulisset? In qua persona Deum timeret? cuius non sanguinem effusum, cuius pudicitiam vellet intactam? Quas autem isti pro dijs suis G voces haberent, quanta insultatione iactarent, quod ideo ille vicisset, ideo tanta potuisset, quia quotidianis sacrificijs placabat, atque inuitabat Deos, quod Romanos facere Christiana religio non sinebat? Nam propinquante iam illo his locis, vbi nutu summæ maiestatis oppressus est, cū eius fama vbique crebresceret, nobis apud Charthaginem dicebatur: hoc credere, spargere, iactare Paganos, quod ille dijs amicis protegentibus & opitulantibus, quibus immolare quotidie ferebatur, vinci omnino non posset ab eis, qui talia dijs Romanis sacra nō facerent, nec fieri à quoquam iam permitterent. Et nō agunt miseri gratias tantæ misericordię Dei, qui cum statuisset irruptione barbarica grauiore dignos mores hominum castigare, indignationem suam, tanta mansuetudine temperauit, vt illum primo faceret mirabiliter vinci, ne ad infirmorum animos euertendos gloria daretur dęmonibus, quibus eum supplicare constabat. Deinde cū ab his barbaris Roma caperetur, qui contra omnem cōsuetudinē bellorum ante gestorum ad loca sancta confugientes, Christianæ religio- H nis reuerentia tuerentur, ipsisque dęmonibus atque impiorum sacrificiorum ritibus, de quibus illę præsumpserit, sic aduersarentur pro nomine Christiano, vt longe atrocius bellum cum eis quam cum hominibus gerere viderentur: ita verus dominus gubernatorque rerum, & Romanos cum misericordia flagellauit: & tamen incredibiliter victis supplicatoribus dęmonum, nec saluti rerum pręsentium necessaria esse sacrificia illa monstrauit, vt ab his qui non peruicaciter contendunt, sed prudenter attendunt: nec propter pręsentes necessitates religio vera deseratur, & magis æternę vitę fidelissima* expectatione teneatur. Al. expectatio.

Quæ

Quæ sit Christianorum Imperatorum, & quam vera fęlicitas. Cap. XXIIII.

NEque enim nos Christianos quosdam Imperatores ideo fęlices dicimus, quia vel diutius imperarunt, vel imperantes filios morte placita reliquerunt, vel hostes Reipublicæ domuerunt, vel inimicos ciues auersus se insurgentes, & cauere & opprimere potuerunt. Hæc enim & alia vitæ huius ærumnosæ, vel munera, vel solatia quidā etiā
I cultores dęmonū accipere meruerunt, qui non pertinent ad regnū Dei, quo pertinent isti. Et hoc ipsius misericordia factū est, ne ab illo ista, qui in eum crederent, velut summa desiderarent. Sed fęlices eos dicimus, si iuste imperant: si inter linguas sublimiter honorantiū, & obsequia nimis humililiter salutantium non extollūtur, sed se homines esse meminerunt: si suam potestatem ad Dei cultū maxime dilatandum, maiestati eius famulā faciunt: si Deum timent, diligunt, colunt: si plus amant illud regnū, vbi nō timent habere consortes: si tardius vindicant, facile ignoscunt: si eandem vindictā pro necessitate regendæ tuendæq; Reipublicæ, non pro saturandis inimicitiarū odijs exerunt: si eandem veniam non ad impunitatē iniquitatis, sed ad spē correctionis indulgent: si quod aspere coguntur plerunq; decernere, misericordię lenitate & beneficiorū largitate compēsant: si luxuria tanto eis est castigatior, quāto posset eē liberior: si malūt cupiditatibus prauis, quā quibuslibet gētibus imperare. Et si hæc omnia faciunt, non propter ardorem inanis gloriæ, sed ꝓꝓ charitatem fęlicitatis æternæ: si pro suis peccatis humilitatis, & miserationis, & orationis sacrificiū, Deo suo vero immolare nō negligūt. Tales Christianos Imperatores dicim⁹ eē fęlices: interī spe, postea re ipsa futuros, cū id ꝙ exposcimus aduenerit.

De prosperitatibus, quas Constantino Imperatori Christiano Deus cōtulit. Cap. XXV.

NAm bonus Deus, ne homines, qui eum crederent propter æternam vitam colendum has sublimitates & regna terrena existimarent posse neminem consequi nisi dęmonibus supplicaret, quod hi spiritus, in talibus multū valerēt, Constantinū Imperatorem non supplicantē dęmonibus, sed ipsum verū Deū colentem, tantis terrenis impleuit muneribus: quāta optare nullus auderet. Cui etiam condere ciuitatem Romano imperio sociā, velut ipsius Romæ filiam, sed sine aliquo dęmonū templo simulachroq; concessit. Diu imperauit, vniuersum orbem Romanum vnus Augustus tenuit & defendit in administrandis & gerēdis bellis victorijssimus fuit: in tyrannis opprimendis per omnia ꝓsperatus est. L
Grandæuus ægritudine & senectute functus est, filios imperantes reliquit. Sed rursus ne Imperator quisquā ideo Christianus esset, vt fęlicitatem Constantini mereretur, cum propter vitam ęternam quisq; debeat esse Christianus, Iouinianum multo citius quam Iulianum abstulit: Gratianum ferro tyrannico permisit interimi: longe quidem mitius, quam Magnū Pōpeium, colentē videlicet Romanos Deos. Nam ille vindicari à Catone non potuit, quem ciuilis belli quodammodo hęredem reliquerat. Iste autē quanuis piæ animæ solatia talia non requirāt, à Theodosio vindicatus ē: quē regni participē fecerat, cum paruulū haberet & fratrē; auidior fidei societatis, quā nimię potestatis.

Al. l… stia… pera… infæ… exin…

De fide & pietate Theodosij Augusti. Cap. XXVI.

VNde & ille non solum viuo seruauit quam debebat fidē, verum etiam post eius mortē pulsum ab eius interiectore Maximo, Valentinianum eius paruulum fratrē, in sui partes imperij tanquā Christianus excepit pupillū: paterno custodiuit affectu, quē destitutum omnibus opibus nullo negocio posset auferre, si latius regnandi cupiditate magis quam benefaciēdi charitate flagraret. Vnde potius eum seruata eius imperatoria dignitate susceptū, ipsa humanitate & gratia consolatus est. Deinde cum Maximum terribilem faceret ille successus, hic in angustijs curarum suarum non est lapsus ad curiositates sacrilegas atque illicitas, sed ad Ioannem in Aegypti Eremo constitutum: quē Dei seruum prophetandi spiritu præditum fama crebescente didicerat, misit: atque ab eo nuncium victorię certissimum accepit. Mox tyranni Maximi extinctor, Valentinianus C

Al… nes… mit… phet… spū… tus.

nianum puerum in imperij sui partibus, vnde fugatus fuerat, cum misericordissima veneratione restituit, eoq;, siue per insidias, siue quo alio pacto vel casu ꝓxime extincto, alium tyrannum Eugenium, qui in illius Imperatoris locum non legitime fuerat surrogatus, accepto rursus prophetico rn̄so, fide certus oppressit; contra cuius robustissimū exercitum magis orando, q̄ feriendo pugnauit. Milites nobis qui aderant, retulerunt, extorta sibi esse de manib. quæcunque iaculabantur, cum a Theodosii partib. in aduersarios vehemens ventus iret, & nō solum quæcunque in eos iaciebantur concitatissime rapperet, verum etiam ipsorū tela in eorum corpora retorqueret. Vnde & poeta Claudianus quanuis à Christi nomine alienus, in eius tamen laudibus dixit:

...us à Theodosio ...ra ho...s pu-...is Dei ...ute.

D

O nimium dilecte Deo, cui fudit ab astris
Se Iouis armatus, vehemēs tibi militat ęther:
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Victor aūt sicut crediderat, & prædixerat, Iouis simulachra, quæ aduersus eum fuerant, nescio quibus ritibus, velut consecrata, & in Alpibus constituta, deposuit, eorumq; fulmina, quod aurea fuissent iocantibus, quod illa lætitia permittebat, cursorib. & se ab eis fulminari velle dicentib. hilariter benigneq; donauit. Inimicorū suorū filios, quos nō ipsius iussus, sed belli abstulerat impetus, ēt nondū Christianos ad ecclesiam cōfugientes, Christianos hac occasione fieri voluit: & Christiana charitate dilexit, nec priuauit reb. sed auxit honorib. In neminem post victoriam priuatas inimicitias valere permisit. Bella ciuilia nō sicut Cinna, & Marius, & Sylla, & alii tales, qui nec finita finire voluerūt, sed magis doluit exorta, q̄ cuiquam nocere voluit terminata. Inter hæc omnia ex ipso initio imperii sui non q̄euit iustissimis & misericordissimis legib. aduersus impios laborāti ecclesiæ subuenire, q̄ Valens hæreticus fauens Arrianis vehemēter afflixerat, cuius ecclesiæ se mēbrum esse, magis q̄ in terris regnare gaudebat. Simulachra gentilium vbiq; euertenda præcepit, satis intelligens nec terrena munera in demoniorū, sed in Dei veri esse posita potestate. Quid aūt fuit eius religiosa humilitate mirabilius, qn̄ in Thessalonicensiū grauissimum scelus, cui iam Episcopis intercedentibus promiserat indulgentiam, tumultu quorundam, qui ei cohærebāt, vindicare cōpulsus est, & ecclesiastica coercitus disciplina, sic egit pœnitentiam, vt imperatoriā celsitudinem pro illo populus orans, magis fleret videndo postratam, q̄ peccando timeret iratam? Hæc ille secum, & si qua similia, quæ commemorare lōgum est, bona opera tulit, ex isto temporali vapore cuiuslibet culminis & sublimitatis humanæ, quorum operū merces est æterna fęlicitas, cuius dator est Deus, solis veraciter piis. Cætera vero vitæ huius vel fastigia vel subsidia, sicut ipsum mundū, lucem, auras, terras, aquas, fructus, ipsiusque hominis animam, corpus, sensus, mentem, vitam, bonis malisque largitur. In quibus est etiam quęlibet imperii magnitudo, quam ꝓ temporum gubernatione dispensat.

E

...dosij ...osa ...litas

Contra inuidos inuectio Augustini, qui scripserunt contra æditos iam libros. Caput. XXVII.

PRoinde iam etiam illis respondendū esse video, qui manifestissimis documentis, q̄b. ostendit, quod ad ista temporalia quæ sola stulti hr̄e cōcupiscunt, nihil deorum falsorum numerositas prosit, confutati atque conuicti conantur asserere, non ꝑ vitæ præsentis vtilitatem, sed ꝑ eam quæ post mortem futura est, esse colendos Deos. Nam istis qui ꝑ amicitias mundi huius volunt vana colere, & non se permitti, puerilib. sensib. cōqueruntur, his quinque libris satis arbitror esse responsum. Quorum tres priores cum ædidissem, & in multorum manib. eē cœpissent, audiui quosdā, nescio quam, aduersus eos, responsionem scribendo præparare. Deinde K ad me perlatū est, quod iam scripserint, sed tp̄s quęrant, quo sine periculo possint ędere. Quos admoneo, non optent, qđ eis nō expedit. Facile est. n. cuiquam videri respondisse, qui tacere noluerit. Aut qđ est loquacius vanitate? Quæ non ideo pōt quod veritas, quia si noluerit tacere, etiam plus potest clamare, quam veritas. Sed considerent omnia diligēter: & si forte sine studio partium iudicantes talia esse perspexerint, quæ potius exagitari, quam conuelli possint garrulitate impudentissima, & quasi satyrica vel mimica leuitate, cohibeant suas nugas, & potius a prudentibus emendari, q̄ laudari ab impruden-

Vanitas ueritate loquatior

tibus eligant. Nam si non ad libertatem vera dicendi, sed ad licentiam maledicẽdi tempus expectãt. absit vt eis eueniat, quod ait Tullius de quodam, qui peccandi licentia fœlix appellabatur: O miserum cui peccare licebat. Vnde quisquis est, qui maledicendi licentia fœlicem se putat, multo erit fœlicior, si hoc illi omnino non liceat cum possit deposita inanitate iactantiæ etiam isto tempore tanq̃ studio consulendi quicqud voluerit contradicere, & quantum possit ab eis, quos consulit amica disputatione, hoc est, honeste, grauiter, libere, quod oportet audire.

D. AVRELII AVGVTINI De ciuitate Dei ad Marcellinum.

L

LIBER SEXTVS.

De his qui dicunt Deos, a se, nõ propter præsentem vitam coli, sed propter æternam. Caput. I.

Vinque superioribus libris satis mihi aduersus eos videor disputasse, q multos Deos & falsos, quos esse inutilia simulachra, vel immundos spũs, & perniciosa dæmonia, vel certe creaturas, nõ creatorẽ Veritas Christiana conuincit, ꝓpter vitæ huius mortalis rerumq; terrenarum vtilitatem, eo ritu hac seruitute, q̃ Græce latria dr̃, & vni vero Deo debeẽ, venerandos & colendos putant. Et nimiæ qdẽ stultitiæ vel pertinaciæ, nec istos qnque, nec vllos alios, quãticunq; numeri libros satis esse posse quis ne sciat? Quando ea putatur gloria vanitatis nullis cedere virib. veritatis, in perniciem vtiq; eius, cui vitium tam immane dominatur. Nã & contra omnem curantis industriam, non malo medici, sed ęgroti insanabilis morbus inuictus est. Hi vero, qui ea, quę legunt, vel sine vlla, vel non cum magna ac nimia veteris erroris obstinatione intellecta & considerata perpendũt, facilius nos isto numero terminatorum quinque voluminum, plus quã quæstionis ipsius necessitas postulabat, satis fecisse, quã minus disseruisse iudicabunt. Totamque inuidiam quam Christianæ religioni de huius vitæ cladib. terrenarumq; contritione ac mutatione rerum, imperiti facere conantur, non solum dissimulantib. sed contra suam cõscientiam fauentib. etiam doctis, quos impietas vesana possedit, oĩno esse inanem rectæ cogitationis atq; rõnis, plenã q; leuissimæ temeritatis, & perniciosissimæ animositatis, dubitare non poterũt. Nunc ergo qm̃ deinceps, vt promissus ordo expetit, etiã hi refellendi & docendi sunt, qui nõ ꝑꝑ istã vitam, sed propter illam, quæ post mortẽ futura est, Deos gentium quos Christiana religio destruit, colendos esse contendunt, placet a veridico oraculo sancti psalmi sumere exordium disputationis meæ: Beatus, cuius est dominus Deus spes ipsius, & non respexit in vanitates, & insanias mendaces. Veruntamen in omnibus vanitatibus insaniisque mẽdacibus, longe tolerabilius philosophi audiendi sunt, quibus displicuerũt istæ opiniones erroresque populorum, qui populi cõstituerunt simulacra numinib. multaque de eis, quos Deos immortales vocant, falsa atq; indigna siue finxerunt, siue ficta crediderũt, & credita eorum cultui, sacrorumque ritibus miscuerunt. Cum his ergo hominibus, qui etsi non libere prædicando, saltem vtcunque in disputationibus mussitando, talia se improbare testati sunt, non vsque adeo inconuenienter quæstio ista tractatur. Vtrum non vnũ Deum, qui fecit omnem spiritalem corporalemque creaturam, propter vitam, quæ post mortẽ futura est coli oporteat, sed multos Deos, quos ab illo vno factos, & sublimiter collocatos, quidam eorundem philosophorum cæteris excellentiores nobilioresq; senserunt. Ceterum quis ferat dici atque contẽdi, Deos illos, quorũ in quarto libro quosdam commemoraui, quibus rerum exiguarum singulis singula distribuuntur officio, vitam æternam cuiquam præstare? An vero illi peritissimi & acutissimi viri, qui se pro magno beneficio conscripta docuisse gloriantur, vt sciretur, quare cuiq; deorum supplicandum esset, quid a quoquam esset petendum, ne absurditate turpissima qualis iòculariter in Mimo fieri solet, peteretur a Libero aqua, a Nymphis vinum, autores erunt cuipiam hominum diis immortalibus supplicanti, vt cum a Nymphis petierit vinum, eiq; responderint, nos aquam habemus, hoc a Libero pete, possit recte dicere, si vinum non

Marginal notes: *Latria debet Deo.* — A — Psal. — B PHILOSOP. — C

non habetis, saltē date mihi vitam ęternam?
Quid hac absurditate monstruosius? Nonne
illæ cachinātes, solēt.n.esse ad risum faciles,
si nō affectēt fallere vt dæmones, simpliciter
rn̄debunt: O homo putasne in ptāte nos hr̄e
vitam, quas audis non hr̄e vel vitem? Impu-
dentissimæ igitur stultitiæ est, vitam æternā a
talibus diis petere vel sperare, qui vitæ huius
ærumnosissimæ atq; breuissimæ, & si qua ad
eam pertinent adminiculandam atq; fulciē-
dā, ita singulas particulas tueri asserunt, vt si
id quod sub alterius tutela ac ptāte est petat
ab altero, tam fit inconueniens & absurdū, vt
mimicæ scurrilitati videat esse simillimum.
Quod cum fit a scientib. Mimis, digne riden
D tur in theatro, cum vero a nescientib. stultis,
dignius irrident in mundo. Cui ergo Deo
vel deæ, & pp quid supplicaretur, quantum
ad illos Deos attinet, quos instituerūt ciuita
tes, a doctis solerter, inuētū, memoriæq; mā
datum est, quid a Libero, verbi gratia, quid a
Nimphis, qd a Vulcano, ac sic a cęteris, quos
partim commemoraui in quarto libro, par-
tim prætereundos putaui. Porrò si a Cere-
re vinum, a Libero panem, a Vulcano aquā,
a Nymphis ignē petere erroris est, quāto ma
ioris deliramenti esse intelligi debet, si cuiq̃
istorū pro vita supplicet æterna? Quamobrē
si cum de regno terreno quæreremus, quos-
nam illud Deos vel deas hominib. credendū
esset posse conferre, discussis omnib. longe
alienum a veritate mōstratū est, a quoquam
istorum multorum numinum atq; falsorum
saltem regna terrena existimare constitui, nō
ne insanissimæ impietatis est, si æterna vita,
quæ terrenis omnib. regnis sine vlla dubita-
tione vel comparatione præferenda est, ab
istorum quoquā dari cuiquam posse credat?
Neque.n. propterea dii tales vel terrenum re
gnum dare non posse visi sunt, quia illi ma-
gni & excelsi sunt, hoc qddam paruū & ab-
E iectum, qđ non dignarentur in tanta sublimi
tate curare. Sed quantalibet consideratione
fragilitatis humanæ caducos apices terreni
regni meritò quisque cōtemnat, illi dii tales
apparuerunt, vt indignissimi viderentur, qui
bus danda atque seruanda deberent vel ista
committi, Ac per hoc, sicut superiora proxi
mis duob. libris pertractata docuerūt, nullus
Deus ex illa turba, vel quasi plebeiorum, vel
quasi procerum deorum, idoneus est regna
mortalia mortalibus dare, quanto minus po-
test immortales ex mortalibus facere? His
accedit, quia si iam cum illis agimus qui nō
propter istam, sed pp vitam, quæ post mor-
tem futura est, existimant colendos Deos, iā
nec pp illa saltem quæ deorum talium pote-
stati tanquam dispartita & propria, nō rōne
veritatis, sed vanitatis opinione tribuuntur,
omnino colendi sunt, sicut credunt hi, q cul
tum eorum vitæ huius mortalis vtilitatibus
necessarium esse contendunt, contra quos iā
quinque præcedentib. voluminib. satis, quan
tum potui disputaui. Quæ cum ita sint, si eo-
rum qui colunt deā Iuuētatem, ętas ipsa flo-
reret insignius, contemptoris aūt eius, vel in
tra annos occumberent iuuentutis, vel in ea F
tanquam senili * corpore frigescerent, si ma
las cultorum suorum speciosius & festiuius
fortuna barbata vestiret, a quib. autem sper-
nerer glabros, aut male barbatos videremus,
etiam sic rectissime diceremus, hucusq; istas
deas singulas posse suis officiis quodāmodo
limitari, ac per hoc, nec a Iuuentate oporte
re peti vitam æternā, quę non daret barbam,
nec a fortuna barbata boni aliquid post hanc
vitam esse sperādū, cuius in hac vita potestas
nulla esset, vt eandem saltem ętatem, quæ bar
ba induitur ipsa præstaret. Nunc vero cū ea-
rum cultus, nec propter ista ipsa, quæ putant
eis subdita, sit necessarius, quia & multi colē
tes Iuuentatem deam, minime in illa ętate vi
guerunt, & multi non eam colentes, gaudent
robore iuuentutis, itemq; multi Fortunę bar
batę supplices, ad nullam, vel deformem bar
bam peruenire potuerunt, & si qui eam pro
barba impetranda venerātur, a barbatis eius
contemptoribus irridentur. Itane desipit cor
humanum, vt quorum deorum cultum pro
pter ista ipsa temporalia, & cito prætereun-
tia munera, quibus singulis singuli præesse
perhibentur, inanem ludibriosumq; esse co-
gnoscit, propter vitam æternam credat esse
fructuosum? Hanc dare illos posse, nec hi di
cere ausi sunt, qui eis, vt ab insipientibus po- G
pulis colerentur, ista opera tempora-
lia, quoniam nimis multos pu-
tauerunt, ne quisquam eo-
rum sederet otiosus,
minutatim diui-
sa tribue-
runt.

* a.l. corpore.

G 2 Quid

Quid Varronem de diis gentium sensisse credendum sit quorum talia & genera detexit & sacra, vt reuerētius cum eis ageret, si de illis omnino reticeret. Cap. II.

QVis Marco Varrone curiosius ista quæsiuit? Quis inuenit doctius? Quis cōsiderauit attentius? Quis distinxit acutius? Quis diligentius pleniusq; cōscripsit? Qui tametsi minus est suauis eloquio, doctrina tñ atque
I Iniis ita refertus est, vt in omni eruditione, q̃ nos secularem, illi autem liberalem vocant, studiosum rerum tantum iste doceat, q̃tum studiosum verborum Cicero delectat. Denique & ipse Tullius huic tale testimoniū perhibet, vt in libris Academicis dicat eam quæ ibi versatur disputationem, se habuisse cum Marco Varrone, homine, inquit, omnium facile acutissimo, & sine vlla dubitatione doctissimo. Non ait eloquentissimo, vel facundissimo, qm̄ re vera in hac facultate multum impar est, sed omnium, inquit, facile acutissimo. Et in eis libris, i. Academicis, vbi cuncta dubitanda esse cōtendit, addidit, sine vlla dubitatione doctissimo. Profecto de hac re sic erat certus, vt auferret dubitationem, quam solet in omnibus adhibere, tanquam de hoc vno etiam pro Academicorum dubitatione disputaturus, se Academicum fuisset oblitus. In primo autem libro cum eiusdem Varronis literaria opera prędicaret: Nos, inquit, in nostra vrbe peregrinantes errantesq; tanquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt, vt possemus aliquando qui & vbi essemus agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu publicam disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium diuinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti. Iste
K igitur vir tam insignis excellētisque peritiæ, & quod de illo etiam Terentianus elegantissimo versiculo breuiter ait: Vir doctissimus vndecunque Varro, qui tam multa legit, vt aliquid ei scribere vacasse miremur, tā multa scripsit, quam multa vix quenquam legere potuisse credamus. Iste, inquam, vir tantus ingenio tantusque doctrina, si rerum velut diuinarum, de quibus scribit, oppugnator esset atque destructor, easque non ad religionem, sed ad superstitionem diceret pertinere, nescio vtrum tam multa in eis ridenda, contemnenda, detestandaque conscriberet. Cum vero Deos eosdem ita coluerit, colendosque censuerit vt in eo ipso opere literarū suarum dicat se timere ne pereant, non incursu hostili, sed ciuium negligentia, de qua illos velut ruina liberari a se dicit, & in memoria bonorum per huiusmodi libros recōdi atque seruari vtiliore cura quam Metellus de incendio sacra Vestalia, & Aeneas de Troiano excidio Penates liberasse prædicatur. Et L
tamen ea legenda seculis prodit, quæ a sapiētibus & insipientibus merito abiicienda, & veritati religionis inimicissima iudicentur, quid existimare debemus, nisi hominē acerrimum ac peritissimum, non tamen sancto spiritu liberum oppressum fuisse suæ ciuitatis consuetudine ac legibus, & tamen ea quibus mouebatur sub specie commendandæ religionis facere noluisse?

Var... ius... tudi... legu... ciuil...

Quę sit partitio Varronis librorum suorum, quos de antiquitatib. rerum humanarum diuinarumque composuit. Caput. III.

QVadraginta & vnum libros scripsit antiquitatum, hos in res humanas diuinasque diuisit. Rebus humanis vigintiquinque, diuinis sedecim tribuit, istam secutus in ea partitione rōnem, vt rerum humanarū libros senos, quatuor daret partib. Intendit. n. qui agant, vbi agant, qn̄ agant, quid agant. In sex itaque primis de hominib. scripsit, in secundis sex de locis, sex tertios de temporib. sex quartos eosdemq; postremos de reb. absoluit. Quater autem seni, viginti & quatuor fiūt. Sed vnum singularem, qui communiter prius de omnib. loqueretur, in capite posuit. In diuinis * identidem rebus eadem ab illo *a. l.*
diuisionis forma seruata est, quantum attinet A
ad ea quæ diis exhibenda sunt. Exhibentur enim ab hominibus locis & temporibus sacra. Hæc quatuor, quæ dixi libris complexus est ternis, nam tres priores de hominibus scripsit, sequentes de locis, tertios de temporibus, quartos de sacris, etiam hic qui exhibeant, vbi exhibent quando exhibeant subtilissima distinctione commendans. Sed quia oportebat dicere, & maxime id expectabatur, quibus exhibeant, de ipsis quoque diis tres conscripsit extremos, vt quinquies terni quin-

ni quin-

ni quindecim fierent. Sunt autem omnes, vt
dicimus, ſedecim, quia & iſtorum exordio
vnum ſingularem, qui pri⁹ de oĩb. loqueret̃,
oppoſuit, quo abſoluto, conſequenter ex illa
quinq; partita diſtributione tres pręcedẽtes,
qui ad homines pertinẽt, ita ſubdiuiſit, vt pri
mus ſit de pontificib. ſecũdus de augurib. ter
tius de quindecim viris ſacrorũ. Secũdos tres
ad loca pertinentes, ita, vt in vno eorum de
ſacellis, altero de ſacris ædib. diceret, tertio
de locis religioſis. Tres porrò qui iſtos ſequũ
tur, ad tempora pertinent, i. ad dies feſtos, ita
vt vnum faceret de feriis, alterũ de ludis Cir
cenſib. de ſcenicis tertium. Quartorum triũ,
ad ſacra pertinentium, vni dedit conſecratio
nes, alteri ſacra priuata, vltimo publica Hãc
velut pompam obſequiorum in trib. qui re-
B ſtant, dii ipſi ſequuntur extremi, quia iſte vni
uerſus cultus impenſus eſt. In primo dii cer
ti, in ſecundo incerti, in tertio cuncti: nouisſi
mo dii pręcipui, atq; ſelecti. In hac tota ſerie
pulcherrimæ ac ſubtilisſimæ diſtributionis
& diſtinctionis, vitam æternam fruſtra quæ-
ri, & ſperari, impudentisſime vel optari, ex
his quæ iam diximus, & quę deinceps dicen
da ſunt, cui vis hoĩum, qui corde obſtinato
ſibi nõ fuerit inimicus, facillime apparet. Vel
hominum. n. ſunt iſta inſtituta, vel dæmonũ
non quales vocant illi dæmones bonos: ſed,
vl loquar apertius, immũdorum ſpirituum,
& ſine cõtrouerſia malignorum, qui noxias
opiniones q̃b. aĩa humana magis magisque
vaneſcat, & incommutabili æternæque veri-
tati coaptari atq; inhærere non posſit, inui-
dentia mirabili & occulte inſerunt cogitatio
nib. impiorum, & aperte aliquando ingerũt
ſenſib. & qua poſſunt fallaci atteſtatione con
firmant. Iſte ipſe Varro, propterea ſe prius
C de rebus humanis, de diuinis autem poſtea
ſcripſiſſe teſtatur, quod prius extite-
rint ciuitates, deinde ab eis hæc
inſtituta ſint. Vera autem
religio non a terre-
na aliqua ciui-
tate inſti-
tuta
eſt, ſed plane cœleſtem ipſa inſtituit ci-
uitatem. Eam vero inſpirat &
docet verus Deus, dator
vitę æternæ, veris
cultorib. ſuis.

Quod ex diſputatione Varronis apud culto-
res deorum antiquiores res humanæ quã
diuinę reperiantur. Caput. IIII.

VArronis igitur confitentis ideo ſe prius
de reb. humanis ſcripſiſſe, poſtea de di
uinis, quia diuinæ iſtæ ab hominib. inſtitutæ
ſunt, hæc ratio eſt. Sicut prior eſt, inquit, pi-
ctor q̃ tabula picta, prior faber, q̃ ædificium:
ita priores ſunt ciuitates, q̃ ea, quæ a ciuitati-
bus ſunt inſtituta. Dicit autem ſe prius ſcri-
pturum fuiſſe de diis, poſtea de hominib. ſi
de omni natura deorum ſcriberet, quaſi hic
de aliqua ſcribat, & non de omni, aut vero ẽt
aliqua licet non omnis deorum natura, non
prior debeat eſſe, q̃ hominum. Quid quod
in illis trib. nouisſimis libris, Deos certos, & E
incertos, & ſelectos diligenter explicans, nul
lam deorum naturam prætermittere videt̃?
Quid eſt ergo q̃d ait, ſi de omni natura deo-
rum & hominum ſcriberemus, prius diuina
abſoluiſſemus, quam humana attigiſſemus?
Aut enim de omni natura deorũ ſcribit, aut
de aliqua, aut oĩno de nulla. Si de omni, præ-
ponẽda eſt vtique reb. humanis. Si de aliqua,
cur non etiam ipſa res præcedat humanas?
An indigna eſt præferri etiam vniuerſæ natu
ræ hominum pars aliqua deorum? Quod ſi
multum eſt, vt aliqua pars diuina præponat̃
vniuerſis rebus humanis, ſaltẽ digna eſt vel
Romanis. Rerum quippe humanarũ libros,
non quantum ad orbem terrarum, ſed quan
tum ad ſolam Romã pertinet ſcripſit. Quos
tamen rerum diuinarum libris ſe dixit ſcri-
bendi ordine merito prætuliſſe, ſicut picto-
rem tabulæ pictę, ſicut fabrum ędificio, aper
tisſime confitens, quod etiam iſtæ res diui-
næ, ſicut pictura, ſicut ſtructura, ab homini-
bus inſtitutę ſint. Reſtat vt de nulla deorum
natura ſcripſiſſe intelligatur, neque hoc aper
te dicere voluiſſe, ſed intelligentib. reliquiſ-
ſe. Vbi enim dicitur, non omnis, vſitate qui-
dem intelligitur aliqua. Sed poteſt intelligi
& nulla, quoniam quæ nulla eſt, nec om-
nis, nec aliqua eſt. Nam vt ipſe dicit, ſi om- F
nis eſſet natura deorum de qua ſcriberet, ſcri
bendi ordine rebus humanis præponenda
eſſet. Vt autem & ipſo tacente veritas cla
mat, præponenda eſſet certe rebus humanis,
etiam ſi nõ oĩs, ſed ſaltem aliqua eſſet Recte
autem poſtponitur, ergo nulla eſt. Non ita-

De nulla natura Deorum, Varro ſcripſiſſe, cognoſcit.

que rebus diuinis anteferre voluit res humanas, sed reb. veris noluit anteferre res falsas. in his.n.quæ scripsit de reb.humanis,secutus est historiam rerum gestarum,quæ autem de his, quas diuinas vocat quid nisi opiniones rerum vanarum?Hoc est nimirum, quod voluit subtili significatione monstrare, non solum scribens de his posterius, q̃ de illis, sed et rõnem reddens cur id fecerit. Quod si tacuisset, aliter hoc factum eius ab aliis fortasse defenderet. In ea vero ipsa rõne q̃ reddidit,nec aliis q̃cquam reliquit pro arbitrio suspicari, & satis probauit homines se prępofuisse institutis hoĩum, non naturam hoĩum naturæ deorũ. Ita se libros rerum diuinarum non de veritate,quæ pertinet ad naturã, sed de falsitate, quæ pertinet ad errorẽ scripsisse cõfessus est.Qđ apertius alibi posuit,sicut in quarto libro commemoraui, ex naturę formula se scripturũ fuisse,si nouã ipse cõderet ciuitatem,quia vero tam veterem inuenerat,
G non se potuisse nisi eius cõsuetudines sequi.

De tribus generibus theologiæ secundum Varronem,scilicet vno fabuloso, altero naturali,tertio ciuili. Caput. V.

DEinde illud quale est, quod tria genera theologiæ dicit.i.rõnis,quę de diis explicatur,eorumq́ue vnum mythicon appellari,alterum physicon,tertiũ ciuile?Latine si vsus admitteret,genus quod primum posuit fabulare appellaremus, sed fabulosum dicamus,a fabulis enim mythicõ dictum est, qm̃ μῦθος Græce fabula dr̃. Secundum autem, vt naturale dicatur, iam & consuetudo locutionis admittit.Tertium etiam ipse Latine enunciauit, quod ciuile appellatur. Deinde ait:
I Mythicon appellãt, quo maxime vtunt̃ poetæ,physicon,quo philosophi, ciuile,quo populi.Primum,inquit,qđ dixi, in eo sunt multa contra dignitatem, & naturam immortalium ficta. In hoc enim est, vt Deus alius ex capite,alius ex femore sit, alius ex guttis sanguinis natus,in hoc vt dii furati sint, vt adulterauerint, vt seruierint homini. Deinde in hoc omnia diis attribuunt̃, quæ non modo in hominem, sed etiam quæ in contemptissimum hominẽ cadere possunt. Hic certe vbi potuit,vbi ausus est,vbi impunitum putauit,

Theologia fabulosa.

quanta mendacissimis fabulis naturæ deorũ fieret iniuria sine caligine vllius ambiguitatis expressit. Loquebat̃.n.non de naturali theologia,non de ciuili,sed de fabulosa, q̃ libere a se putauit esse culpandam. Videamus, quid de altera dicat:Secundum genus est, inquit, qđ demonstraui, de quo multos libros philosophi reliquerunt. In quib. est,dii qui sint, vbi,qđ genus,quale,ex quonã tp̃e, an a sempiterno fuerint,an ex igne sint, vt credit Heraclitus,an ex numeris,vt Pythagoras, an ex atomis,vt Epicurus.Sic alia, quæ facilius intra parietes in schola, q̃ extra ĩ foro ferre possunt aures.Nihil in hoc genere culpauit, qđ physicon vocauit,& ad philosophos ꝑtinet: tantum quod eorum inter se controuersias, commemorauit per quos facta est dissidentium multitudo sectarum. Remouit tñ hoc gen⁹ a foro,i.a populis,scholis vero & parietib.clausit.Illud aut primum mendacissimũ atque turpissimum à ciuitatib non remouet. O religiosas aures populares,atque in his et
Romanas?Quod de diis immortalib. philosophi disputant ferre non possunt,quod vero poetæ canunt,& histriones agunt,q̃a contra dignitatem ac naturam immortalium ficta sunt, quia non modo in hominem, sed etiam in contemptissimum hominem cadere possunt,non solum ferunt,sed etiam libenter audiunt.Neque id tantum,sed diis quoq; ipsis hæc placere, & per hæc eos placandos esse decernunt.Dixerit aliquis hæc duo genera mythicon,& physicon,i.fabulosum atque naturale. discernamus ab hoc ciuili, de quo nunc agit, vnde & illa ipse discreuit. Iamq; ipsum ciuile videamus,qualiter explicet. Video quidem cur debeat discerni fabulosum, quia falsum, quia turpe, quia indignum est. Naturale autem a ciuili velle discernere, qđ est aliud, quam etiam ipsum ciuile fateri esse mendosum? Si enim illud naturale est, quid habet reprehẽsionis,vt excludatur? Si autem hoc quod ciuile dicitur, naturale non est, quid habet meriti, vt admittatur?Hæc nempe illa causa est, quare prius scripserit de rebus humanis, posterius de diuinis,quoniam in diuinis rebus,non naturam deorum, sed hominum instituta secutus est. Intuemur sane & ciuilem theologiam: Tertium genus est, inquit,quod in vrbibus ciues, maxime sacerdotes, nosse, atque administrare debent.

K L

bent.

bent. In quo est, quos Deos publice colere,
quæ sacra & sacrificia facere queq; par sit.
Adhuc quod sequit attẽdamus. Prima, inqt,
theologia maxime accõmodata est ad thea-
trum, secunda ad mundum, tertia ad vrbem.
Quis non videat, cui palmã dederit? Vtique
secundæ, q̃ supra dixit esse philosophorum.
Hanc enim pertinere testatur ad mundũ, quo
isti nihil esse excellentius opinantur in reb.
Duas vero illas theologias, primam & tertiã
theatri, s. atque vrbis distinxit, ac iunxit, Vide
mus n. non continuo quod est vrbis, ptinere
posse ad mundum, q̃uis vrbes esse videamus
in mundo. Fieri. n. potest, vt in vrbe secundũ
falsas opiniones, ea colantur & credant, quo
rum in mundo vel extra mundum natura sit
nusquam. Theatrum vero vbi est, nisi in vr-
be? Quis theatrum instituit, nisi ciuitas? Pro-
M pter quid instituit, nisi propter ludos sceni-
cos? Vbi sunt ludi scenici, nisi in reb. diuinis,
de quib. hi libri tanta solertia conscibuntur?

De theologia mythica, ideſt, fabuloſa & de ciuili, contra Varronem. Caput. VI.

O Marce Varro cum sis homo omnium
acutissimus, & sine vlla dubitatione
doctissimus, sed tñ homo, non Deus nec spũ
Dei ad videnda & annuncianda diuina, in ve
ritatem libertatemq; subuectus, cernis qdẽ,
quam sint res diuinæ ab humanis nugis atq;
mendaciis dirimendæ, sed vitiosissimas po-
pulorum opiniones, & consuetudines in su-
perstitionib. publicis vereris offendere, quas
à Deorum natura abhorrere, vel talium qua
les in huius mundi elementis humani animi
suspicatur infirmitas, & sentis ipse, eum eas
vsque quaq; consideras, & omnis vestra lite-
B ratura circumsonat. Quid hic agit humanũ
quanuis excellentissimum ingenium? Quid
tibi humana licet multiplex ingensque do-
ctrina in his angustiis suffragatur? Naturales
Deos colere cupis, ciuiles cogeris. Inuenisti
alios fabulosos, in quos liberius quod sentis
euomas, vnde & istos ciuiles velis nolisve ꝑ
fundas. Dicis qppe fabulosos accommoda-
tos esse ad theatrum, naturales ad mundum,
ciuiles ad vrbẽ, cum mũdus opus sit diuinũ,
vrbes vero & theatra opera sint hominum,
nec alii dii rideant in theatris quam qui ado
rantur in templis, nec aliis ludos exhibeatis,
quam quibus victimas immolatis. Quanto li
berius subtiliusq; ista diuideres dicens, alios
esse Deos naturales, alios ab hominib. institu
tos. Sed de institutis aliud habere literas Poe
tarum, aliud sacerdotum, vtrasque tñ ita esse
inter se amicas consortio falsitatis, vt gratæ
sint vtræque Dęmonib. qb. inimica est doctri
na veritatis. Sequestrata igitur paululũ theo- *Doctrina veritatis, dominib. inimica.*
logia, q̃ naturalem vocant, de qua postea dis
ferendum est, placetne tãdem vitam æternã
peti, aut sperari a diis poeticis theatricis, lu-
dicris, scenicis? Absit. Immo auertat Deus ve
rus tam immanem sacrilegamq; demẽtiam.
Nunquid ab eis diis, qb. hæc placent, & quos
hæc placant, cum eorũ illic crimina frequen
tant, vita æterna poscenda est? Nemo vt arbi
tror, vsque ad tm̃ præcipitium furiosissimæ C
impietatis insanit. Nec fabulosa igitur, nec
ciuili theologia sempiternã quisquam adipi
scitur vitam. Illa enim de diis turpia fingen-
do seminat, hæc fauendo metit: Illa menda-
cia spargit, hæc colligit. Illa res diuinas falsis
criminibus insectatur, hęc eorum criminum
ludos in diuinis rebus amplectitur. Illa de
Diis nephanda figmenta hominum carmini
bus personat, hæc ea Deorum ipsorum festi-
uitatibus consecrat. Facinora & flagitia nu-
minum illa cantat, hæc amat. Illa prodit, aut
fingit, hęc autem aut attestatur veris, aut ob-
lectatur & falsis. Ambæ turpes, ambæque dã-
nabiles. Sed illa, quæ theatrica est, publicam *Ciuilis theologia æque ut poetica uitiosa.*
turpitudinem profitetur, ista, quę vrbana est,
illius turpitudine ornat. Hinccine vita æter-
na sperabitur, vnde ista breuis temporalis-
que polluitur? An vero vitam polluit con-
sortium nephariorum hominum, si se inse-
runt affectionibus & assensionibus nostris,
& vitam non polluit societas Dæmonum,
qui coluntur criminibus suis? Si veris, quã D
mali, si falsis, quam male? Hæc cum dici-
mus, videri fortasse cuipiam nimis harum
rerum ignaro potest, ea sola de diis talibus
indigna maiestate diuina, & ridicula detesta
biliaque celebrari, quæ poeticis cantantur
carminibus, & ludis scenicis actitantur, sacra
vero illa, quæ non histriones, sed sacerdotes
agunt ab omni esse dedecore purgata & alie-
na. Hoc si ita esset nunquam theatricas turpi
tudines in eorum honorem quisquam cele-
brandas esse censeret, nunquam eas ipsi Dii
præciperent sibimet exhiberi. Sed ideo ni-

hil pudet ad obsequium Deorũ talia gerere
in theatris, quia similia geruntur in templis.
Denique commemoratus author cum ciuilẽ
theologiam à fabulosa & naturali tertiã quã
dam sui generis distinguere conaretur, ma-
gis eam ex vtraque temperatam, q̃ ab vtraq;
separatam intelligi voluit. Ait. n. ea quæ scri-
bunt poetæ minus esse, q̃ vt populi sequi de-
beant, quæ aũt philosophi, plus quam, vt ea
vulgum scrutari expediat. Quæ sic abhorrẽt,
E inquit, vt tñ ex vtroque genere ad ciuiles rõ-
a. l. erũt. nes assumpta sint non pauca. Quare q̃ sunt *
communia cum poetis, vna cum ciuilib. scri
bemus. E quib. maior societas debet esse no-
bis cum philosophis, q̃ cum poetis, nõ ergo
nulla cum poetis. Et tñ alio loco dicit de ge-
nerationib. Deorum magis ad poetas quam
ad physicos fuisse populos inclinatos. Hic
enim dixit, quid fieri debeat, ibi q̃d fiat. Phy-
sicos dixit vtilitatis cã scripsisse, poetas dele
ctationis. Ac per hoc ea, quæ a poetis cõscri
pta populi sequi non debent, crimina sunt
Deorum quæ tamen delectant & populos
& Deos. Delectationis enim causa, sicut di-
cit, scribunt poetæ non vtilitatis, ea tamen
scribunt, quæ dii expetant, populi exhibeant.

De fabulosæ & ciuilis theologiæ similitudine atque concordia. Cap. VII.

Reuocantur igitur ad theologiam ciuilẽ
theologia fabulosa, theatrica, scenica
indignitatis & turpitudinis plena. Et hæc to-
ta, quæ merito culpanda & respuenda iudi-
catur, pars huius est, quæ colenda & obseruã
da censetur, nõ sane pars incõgrua sicut ostẽ
dere ĩstitui, & quæ ab vniuerso corpore alie
na importunè illi connexa atque suspẽsa sit,
sed omnino consona & tanquam eiusdẽ cor
poris, membrum conuenientissime copula-
M ta. Quid. n. aliud ostendunt illa simulachra,
formæ, ætates, sexus, habitus Deorum? Nun-
quid barbatum Iouem, imberbem Mercu-
rium poetæ habent, pontifices non habent?
Nunquid Priapo Mimi non etiam sacerdo-
tes enormia pudenda fecerunt? An aliter stat
adorandus in locis sacris, quam procedit ri
dendus in theatris? Nũ Saturnus senex, Apol
lo ephebus, ita personæ sunt histrionum, vt
non sint statuę delubrorum? Cur Forculus
qui foribus pręest, & Limentinus qui limi-
ni, dii sunt masculi, atque inter hos Cardea
fœmina est, quę cardinem seruat? Nõne ista
in rerum diuinarum libris reperiuntur, quę
graues poetę suis carminib. indigna dixerũt?
Nunquid Diana theatrica portat arma, & vr
bana simpliciter virgo est? Nũquid scenicus
Apollo citharista est, & ab hac arte Delphi-
cus vacat? Sed Hęc honestiora sunt in com-
paratione turpiorũ. Quid de ipso Ioue sense
runt, qui eius nutricem in Capitolio posue-
runt? Nonne attestati sunt Euemero, qui oẽs G
tales Deos nõ fabulosa garrulitate, sed histo Eu
rica diligentia homines fuisse mortalesque rus.
conscripsit? Epulones etiam Deos parasitos
Iouis ad eius mensam, qui cõstituerunt, quid
aliud q̃ mimica sacra esse voluerunt? Nam
parasitos Iouis ad eius cõuiuium adhibitos,
si minus dixisset, risum, vtique quęsisse vide-
retur. Varro dixit. Non cum irrideret Deos,
sed cum commẽdaret, hoc dixit, diuinarum
non humanarum rerum libri, hoc eum scri-
psisse testantur. Nec vbi ludos scenicos expo
nebat, sed vbi Capitolina iura pandebat. De
nique a talibus vincitur, & fatetur, sicut for-
ma humana Deos fecerunt, ita eos delectari
humanis voluptatibus credidisse: Nõ enim
& maligi spiritus suo negocio defuerunt, vt
has noxias opiniones humanarum mentium
ludificatione firmarent. Vnde etiam illud Lul
est, quod Herculis ędituus, ociosus atque fe- tui
riatus lusit tesseris secum vtraque manu alter Her
nante, in vna constituens Herculem, in altera
seipsum, seb ea conditione, vt si ipse vicisset,
de stipe templi sibi cœnam pararet, amicam
quę conduceret, si autem victoria Herculis
fieret, hoc de pecunia sua voluptati Hercu-
lis exhiberet, deinde cum a seipso tanquam
ab Hercule victus esset, debitam cœnam &
nobilissimam meretricem * Laurentinam a. l.
Deo Herculi dedit. At illa cum dormisset in tina
templo, vidit in somnis Herculem sibi esse H
commixtum, sibique dixisse, quod inde di-
scedens, cui primũ iuueni obuia fieret, apud
illum esset inuentura mercedem, quam sibi
credere deberet ab Hercule persolutam. Ac
sic abeunti cum primus iuuenis ditissimus
Taruntius occurrisset, eamque dilectam se-
cum diutius habuisset, illa hęrede relicta, de
functus est. Quę amplissimam adepta pecu-
niam, ne diuinę mercedi videretur ingrata,
quod acceptissimum putauit esse numinib.

populum

populum Romanum etiam ipsa scripsit hęredem, atque illa non comparēte inuentum est testamentum, q̃b. meritis eam ferunt etiā honores meruisse diuinos. Hęc si poetę fingerent, si mimi agerent, ad fabulosam theologiam dicerentur proculdubio pertinere, & a ciuilis theologię dignitate separanda iudicarentur. Cum vero hęc dedecora non poetarum, sed populorum, non mimorum, sed sacrorum, nō theatrorum, sed templorum. i. nō fabulosę, sed ciuilis theologiæ, a tanto authore produnt, nō frustra histriones ludicris artibus fingunt deorum, quę tanta est, turpitudinem, sed planè frustra sacerdotes velut sacris ritib. conātur fingere deorum, quę nul-
K la est, honestatē. Sacra sunt Iunonis, & hęc ī eius dilecta īsula Sama celebrant, vbi nuptū data est Ioui. Sacra sunt Cereris, vbi a Plutone rapta Proserpina quęrit. Sacra sunt Veneris, vbi amatus eius Adonis aprinodente extinctus iuuenis formosissimus plangitur. Sacra sunt matris Deum, vbi Atys pulcher adolescens ab ea dilectus, & muliebri zelo abscisus, etiam hominum abscisorum, quos Gallos vocant, infęlicitate deploratur. Hęc cum deformiora sint omni scenica fœditate, q̃d est, quod fabulosa de diis figmenta poetarū ad theatrum videlicet pertinentia velut secernere nituntur a ciuili theologia, quam pertinere ad vrbem volunt, quasi ab honestis & dignis indigna & turpia? Itaque potius est, vnde gratię debeantur histrionibus, qui oculis hominum pepercerunt, nec omnia spectaculis nudauerunt, quæ sacrarum ædium parietibus occulūtur. Quid de sacris eorum boni sentiendum est, quæ tenebris operiunt, cum tam sint detestabilia, quam proferantur in lucem? Et certe quid in occulto agant per abscisos & molles ipsi viderint. Eosdem ta-
L men homines infœliciter ac turpiter eneruatos atq; corruptos minime occultare potuerūt. Persuadeāt cui possunt, se aliquid sanctum per tales agere hoīes, quos inter * sancta sua numerari atq; versari negare nō possunt. Nescimus quid agant, sed scimus p̄ quales agant. Nouimus autem, quę agantur in scena, quę nunquam vel in choro meretricum, quo nemo abscisus aut mollis intrauit, & tamen etiam ipsa turpes & infames agūt, neque enim ab honestis agi debuerunt. Quæ sunt ergo illa sacra, quibus agendis tales elegit sanctitas, quales nec thymelica in se admittit obscœnitas?

De interpretationibus naturalium rationū, quas doctores Pagani pro diis suis conantur ostendere. Cap. VIII.

AT enim habent ista physiologicas quasdam, sicut aiunt, i. naturalium rationū interpretationes. Quasi vero nos ī hac disputatione physiologiā quæramus, & non theologiam, i. rōnem non naturæ, sed Dei. Quanuis. n, qui verus Deus est, non opinione, sed natura sit Deus, nō tñ omnis natura Deus est, quia & hoīs, & pecoris, & arboris & lapidis vtique natura est, quorum nihil est Deus. Si D
autem interpretationis huius quando agitur de sacris matris Deum, caput est certe, quod mater deorum est terra, quid vltra quærim⁹, quid cętera perscrutamur? Quid euidentius suffragatur eis, qui dicunt omnes istos Deos homines fuisse? Sin enim sunt tetrigenæ, sicut terra eis mater est. In vera autem thæologia *Terra, opus Dei.* opus Dei est terra, non mater. Veruntamen quoquo modo sacra eius interpretentur, & referant ad rerum naturam, viros muliebria pati non est secundum naturam, sed contra naturam. Hic morbus, hoc crimen, hoc dedecus, habet inter illa sacra professionem, q̃d in vitiosis hominum morib. vix habet inter tormenta confessionem. Deinde si ista sacra, quæ scenicis turpidinibus conuincuntur esse fœdiora, hinc excusantur, atque purgātur quod habent interpretationes suas quibus ostendantur rerum significare naturam, cur non etiam poetica similiter excusentur atque purgentur? Multa enim & ipsi ad eundē modum interpretati sunt, vsqueadeo, vt quod ab eis immanissimum & infandissimum dicitur: Saturnum suos filios deuorasse, ita nonnulli interpretentur, quod longinquitas temporis, quæ Saturni nomine significatur, quicquid gignit ipsa consumat. Vel si- *Saturnus*
cut idem opinatur Varro, quod pertineat Saturnus ad semina, quæ in terram de qua oriū- E
tur iterum recidunt. Itemque alii alio modo & similiter cætera. Et tamen theologia fabulosa dicitur, & cum omnibus huiuscemodi interpretationibus suis reprehenditur, abiicitur, improbatur: nec solum a naturali, quæ philosophorum est, verumetiam ab

ista

ista ciuili de qua agimus,quæ ad vrbes populosque pertinere asseritur, eo qđ de diis indigna confinxerit,merito repudianda discernitur.eo nimirum consilio, quoniam acutissimi homines atq; doctissimi a quib. ista conscripta sunt ambas improbādas intelligebāt, & illam.s.fabulosam & istam ciuilem. Illam vero audebant improbare,hanc nō audebāt. Illā vero culpādam proposuerunt,hanc eius similem comparandam exposuerunt, non vt hæc præ illa tenenda eligeret, sed vt cum illa respuenda intelligeret,atque ita sine periculo eorum qui ciuilem theologiam reprehendere metuebant,vtraque contempta, ea quam naturalem vocant apud meliores aīos inueniret locum. Nam & ciuilis & fabulosa F ambæ fabulosæ sunt ambęq; ciuiles, ambas inueniet fabulosas,qui vanitates & obscœnitates ambarum prudenter inspexerit, ambas ciuiles, qui ludos scenicos pertinētes ad fabulosam,in deorum ciuilium festiuitatib.& in vrbium diuinis rebus aduerterit. Quomodo igitur vitæ æternæ dandæ potestas cuiquam deorum istorum tribuitur,quos sua simulachra & sacra,conuincūt,diis fabulosis apertissime reprobatis, esse simillimos formis, ętatib. sexu,habitu, coniugiis,generationib. ritib. in quibus omnibus aut homines fuisse intelliguntur, & pro vniuscuiusq; vita vel morte sacra eis,& solennia constituta, hunc errorem insinuantibus firmantibusque dæmonibus,aut certe ex qualibet occasione immundissimi spiritus fallendis humanis mentibus irrepsisse.

De officiis singulorum deorum. Cap. IX.

QVid ipsa numinum officia tam viliter minutatimq; cōcisa propter quod eis G dicūt pro vniuscuiusq; proprio munere supplicari oportere? Vnde non quidem omnia sed multa iam diximus. Nōne scurrilitati mimicæ magis q̄ diuinæ consonant dignitati? Si duas quisquā nutrices adhiberet infanti quarum vna nihil nisi escam, altera nihil nisi potum daret, sicut isti ad hoc duas adhibuerūt deas Edulicam & Potinam,nempe desipere, & aliquid mimo simile in sua domo agere videretur. *Liber.* Liberum a liberamento appellatū volunt,quod mares in coeundo per eius beneficium emissis seminibus liberentur. Hoc idem * in feminis agere Liberam,quam etiā Venerem putant,quod & ipsas perhibeant semina emittere, *a.l.dic* & ob hoc Libero eandem virilem corporis partem in templo poni, fœminam Liberæ. Ad hæc addunt mulieres attributas Libero & vinum,propter libidinem concitandā.Sic Baccanalia summa celebrantur insania. *Bacchanalia* Vbi Varro ipse confitetur a Baccantib.talia fieri non potuisse, nisi mente cōmota.Hæc tamen postea displicuerunt senatui saniori,,& ea iussit auferri.Saltem hic tandem forsitam senserunt quid immundi spiritus,dum pro diis habent, quid in hominū possint mentib.Hæc certe non fierent in theatris.Ludunt quippe ibi,non furunt, quanuis Deos hr̄e, qui etiam ludis talibus delectentur,simile sit furoris. Quale autem illud est, qnod cum religiosum a superstitioso ea distinctione discernat, H vt a superstitioso dicat timeri Deos,a religioso autem tantum vereri vt parentes non vt hostes timeri,atque omnes ita bonos dicat,vt facilius sit eos nocentibus parcere, quam lædere quenquam innocentem? Tamen mulieri fœtæ post partum tres deos custodes cōmemorat adhiberi, ne Siluanus Deus per noctem ingrediatur & vexet, eorumque custodum significandorum causa tres homines noctu circumire limina domus,& primo limen securi ferire, postea pilo, tertio deuerrere scopis, vt his datis culturæ signis, Deus Siluanus prohibeatur intrare, quia neque arbores cæduntur ac putantur sine ferro, neque far conficitur sine pilo,neque fruges coaceruantur sine scopis. Ab his autem tribus rebus tres nuncupatos Deos: Intercidonem a securis intercisione: Pilumnum, a pilo: Deuerram a scopis,quibus diis custodibus contra vim Dei Siluani, fœta conseruaretur. *Deorum discordia* Ita contra Dei nocentis sæuitiam non valeret custodia bonorum, nisi plures essent aduersus vnum,eique aspero, horrendo, inculto vtpote syluestri signis culturæ tanquam contrariis repugnarent. I Istane est innocentia deorum, ista concordia? Hæccine sunt numina salubria vrbium, magis ridenda quam ludibia poetarum & theatrorum? Cum mas & fœmina coniunguntur,adhibetur Deus Iugatinus,sit hoc ferendum. * Sed domum est ducenda, *a.l.si.* quæ nubit,adhibetur Deus Domiducus. Vt in domo sit,adhibeť Deus Domitius.Vt maneat

maneat

neat cum viro, additur dea Manturna. Quid vltra quærit? Parcatur humanæ verecundiæ peragat cætera cōcupiscentia carnis & sanguinis procurato secreto pudoris. Quid implet cubiculum turba numinum, qñ & paranymphi inde discedūt? Et ad hoc implet, nō vt deorum præsentia cogitata maior sit cura pudicitiæ, sed vt fœminæ sexu infirmę nouitate pauidę, illis cooperantibus sine vlla difficultate virginitas auferatur. Adest enim dea Virginēsis & Deus pater subigus, & dea mater Prema, & dea Partunda, & Venus, & Priapus. Quid est hoc? Si oīno laborātem in illo opere virum ab diis adiuuari oportebat: non sufficiebat aliquis vnus, aut aliqua vna. Nunq̃d Venus sola parum esset, quæ ob hoc etiam dr̄ nuncupata, quod sine eius vi fœmi- K na virgo esse nō desinat? Si vlla est frōs in hominib. quæ non est in numinib. nonne cum credunt coniugati tot Deos vtriusque sexus esse præsentes, & huic operi instantes, ita pudore afficiunt, vt & ille minus moueat, & illa plus reluctet? Et certe si adest Virginensis dea, vt virginizona soluat, si adest Deus Subigus, vt viro subigatur, si adest dea Prema, vt subacta ne se commoueat, comprimat, dea Partunda ibi quid facit? Erubescat, eat foras, agat aliquid & maritus. Valde inhonestū est, vt qđ vocat illa, impleat quisquam nisi ille. Sed forte iō tolerat, quia dea dr̄ esse nō Deus. Nam si masculus crederet, & partundus vocaret, maius cōtra eum pro vxoris pudicitia posceret maritus auxilium, q̃ Fœta cōtra Siluanum. Sed quid hoc dicam, cum ibi sit & Priapus nimis masculus, super cuius immanissimum & turpissimū fascinum sedere noua nupta iubebat, more honestissimo & religiosissimo matronarum? Eant adhuc & ciuilem Theologiam a Theologia fabulosa, vrbes a theatris, templa a scenis, sacra pōtificū a carminib. poetarū, velut res honestas a turpib. veraces a fallacib. graues a leuib. serias a ludicris, appetendas a respuēdis, qua possūt quasi conentur subtilitate discernere. Intelligimus quid agant, qui illam theatricam & fabulosam Theologiam ab ista ciuili pendere nouerunt, & ei de carminib. poetarum tanq̃ de speculo resultare, & iō ista exposita, quā dānare nō audent, illam eius imaginem liberius arguunt & reprehendūt, vt qui agnoscūt quid velint, & hanc ipsam faciem cuius illa imago est, detestentur, quam tamen ipsi dii tanquam in eodem speculo se intuentes ita diligūt, vt qui qualesq; sunt in vtroq; melius videant. Vnde etiam cultores suos terribilib. imperiis compulerunt, vt immunditiā theologiæ fabulosæ sibi dicarent, in suis solennitatib. ponerent, in reb. diuinis haberent, atque ita & seipsos immundissimos spūs manifestius esse docuerūt, & huius vrbanæ Theologiæ velut electæ & probatę illam theatricam abiectam atq; reprobatam, membrrm partē que fecerūt, vt cum sit vniuersa turpis & fallax, atq; in se contineat cōmēticios Deos vna pars eius sit in literis sacerdotū, altera in carminib. poetarum. Vtrum habeat & alias partes, alia qō est. Nūc p̄p̄ diuisionem Varronis & vrbanam & theatricam Theologiam ad M vnam ciuilem pertinere satis, vt opinor, ostēdi. Vnde quia sunt ambæ similis turpitudinis, absurditatis, indignitatis, falsitatis, absit viris religiosis, vt siue ab hac, siue ab illa vita speretur æterna. Deniq; & ipse Varro commemorare & enumerare Deos cępit a cōceptione hoīs quorum numeros exorsus est a Iano, eamq; seriē perduxit vsq; ad decrepiti hoīs mortem, & deos ad ipsum hoīem pertinentes clausit ad Næniam deam quę in funerib. senum cātat. *Nænia.* Deinde cœpit Deos alios ostendere, qui pertinerent non ad ipsum hoīem, sed ad ea, quæ sunt hoīs, sicuti est victus, vestitus, & quæcūque alia, quæ huic vitæ sunt necessaria, ostendens in omnibus quod sit cuiusque munus, & propter quid cuique dēat supplicari, in qua vniuersa diligentia nullos demōstrauit vel nominauit Deos a quib. vita æterna poscenda sit, propter quam vnam proprie nos Christiani sumus. A Quis ergo vsqueadeo tardus sit, vt non intelligat istum hominem ciuilem Theologiam tā diligēter exponendo & aperiendo eamq; illi fabulosę indignæ atq; probrosæ similē demonstrādo, atque ipsam fabulosam partem esse huius satis euidenter docendo, non nisi illi naturali, quam dicit ad philosophos pertinere, in animis hoīum moliri locum, ea subtilitate vt fabulosam reprehendat, ciuilem vero reprehēdere quidem non audeat, sed prodendo reprehensibilem ostēdant, atque in vtraque iudicio recte intelligentium reprobata, sola naturalis remaneat eligenda? De qua suo loco in adiutorio Dei veri diligēti⁹ differēdū est.

De

De libertate Senecæ, qui vehementius ciuilem theologiam reprehendit quã Varro fabulosam.
Cap. X.

SENECA.

Libertas sanè quæ huic defuit, ne istam vrbanam theologiam theatricę simillimã aperte sicut illam reprehendere auderet, Anneo Senecæ, quem nonnullis indiciis inuenimus Apostolornm nostrorum claruisse temporib. non quidem ex toto, verum ex aliqua G parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuẽti defuit. Nam in eo libro quem cõtra superstitiones condit, multo copiosius atq; vehementius reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, q̃ Varro theatricam atque fabulosam. Cũ enim de simulachris ageret, sacros, inquit, immortales inuiolabilesq; Deos in materia vilissima atque immobili dedicant, habitus illis hominũ, ferarumque, & piscium. Quidam vero misto sexu diuersis corporibus induunt, numina vocant, quæ si spiritu accepto subito occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquanto post, cum Theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi qõnem, & ait: Hoc loco dicet aliquis. Credam ego cœlum & terram Deos esse, & supra lunã alios, infra alios? Ego ferã aut platonem, aut Peripateticũ Stratonẽ, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine aĩo? Et ad hoc rñdens, quid ergo tandem inquit: Veriora tibi videtur T. Tatii, aut Romuli, aut Tulli Hostilii* somnia? Cloacinam Titus Tatius dedicant deam, Picum, Tiberinũque Romulus: Hostilius pauorum atq; pallo H rem teterrimos hominum affectus, quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, ne morb. q̃dem, sed color. Hæc numina potius credes, & cœlo recipies? De ipsis vero ritib. crudeliter turpib. q̃ libere scripsit? Ille inquit, viriles sibi partes putat, ille lacertos secat. Vbi iratos Deos timent, qui sic propitios mirentur? Dii autem nullo debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedib. suis pulsæ furor, vt sic dii placentur, quemadmodum nequidem homines. Sæuiunt teterrimi & in fabulas traditi crudelitati. Tyranni lacerauerunt aliquorũ membra, neminem sua lacerare iusserunt. Regiæ libidinis voluptate castrati sunt quidam, sed nemo sibi ne vir esset iubente domino manus intulit. Se ipsi in templis contrucidãt, vulnerib. suis, ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet, quæ faciunt, quæque patiunt̃, inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tã dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos. Si cum paucioribus. furerent, vtcunq; ferendi essent, nunc sanitatis patrocinium insanientium turba est. Iam illa q̃ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus, aut furentib. fieri? Nam cũ in sacris Aegyptiis Osirim lugeri perditum mox autem de inuento magnum fuisse gaudium derisisset, cum perditio eius inuentioque fingatur, dolor tñ ille atq; lætitia ab eis, qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, I veraciter exprimatur. Hinc tñ, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est semel in anno insanire. In Capitoliũ peruenire, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit officii alius numina Deo subiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor est, alius vnctor qui vano motu brachiorũ imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant, longe a templo non tantum a simulacho stantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ speculũ teneãt, sunt quæ ad vadimonia sua Deos aduocent. Sunt qui libellos offerant, & illos cãm suam doceãt. Doctus Archimius senex iam, decrepitus, quotidie in capitolio Mimum agebat, quasi dii libentes expectarent, quem homines deriserant. Omne illic artificum genus operantium diis immortalibus desidet. Et paulopost: Hi tamen inquit, etiam si superuacuum vsum, non turpem nec infamem K Deo promittunt. Sedent quædam in Capitolio, quæ se a Ioue amari putãt, nec Iunonis quidem, si credere poetis velis, iracũdissimæ respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poeticam Theologiam reprehendere ausus est, ciuilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, vbi hæc agunt̃, quam theatra, vbi finguntur. Vnde in his sacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca sapienti, vt eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim Quæ omnia sapiens seruabit tanquam legib. iussa non tanquam diis grata. Et paulopost:

Simulachra Deorũ à seneca reprehensa.

a. l. Numina.

Quid

Quid quod & matrimonia,inquit, deorum iungimus,& ne pie q̄dem fratrum.s. & fororum?Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerē:Neptuno Salaciā, quoſdā tñ cœlibes relinquimus,quaſi cōditio defecerit præſertim cum q̄dam viduæ ſint,vt Populonia, vel Fulgora,& diua Rumina,q̄b.non miror petitorem defuiſſe. Oēm iſtam ignobilem deorum turbam, q̄ longo æuo longa ſuperſtitio congeſsit,ſic inquit,adorabimus,vt meminerimus cultum eius magis ad morē,q̄ ad rem pertinere.Nec leges ergo illæ, nec mos in ciuili theologia id inſtituerunt,qđ diis gratum eſſet vel ad rem pertineret.Sed iſte quē philoſophi quaſi liberum fecerunt,tñ quia illuſtris populi Romani ſenator erat, colebat, qđ reprehendebat:agebat, qđ arguebat, qđ culpabat, adorabat, q̄a videlicet magnū aliq̄d eum philoſophia docuerat, ne ſuperſtitioſus eſſet in mundo,ſed p̄p leges ciuiū mo reſq́ue hoīum, non quidem ageret fingētem ſcenicum in theatro, ſed imitaretur in templo,eo damnabilius,q̄ illa, quæ mendaciter agebat, ſic ageret, vt eum populus veraciter agere exiſtimaret. Scenicus autem ludendo potius delectaret, quam fallendo deciperet.

L

Quid de Iudæis Seneca ſenſerit. Cap. XI.

HInc inter alias ciuilis theologiæ ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorum,& maxime ſabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos ſingulos ſeptem interpoſitos dies, ſeptimam fere partem ætatis ſuæ perdant vacando,& multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. Chriſtianos tñ iā tūc Iudæis inimiciſsimos, in neutram partem cōmemorare auſus eſt, ne vel laudaret contra ſuæ patriæ veterē conſuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forſitan voluntatem. De illis ſanè Iudæis cum loqueretur,ait: Cum interim vſq; eo ſceleratiſsimæ gentis conſuetudo conualuit,vt per omnes iam terras recepta ſit,victi victorib.leges dederunt. Mirabat hæc dicēs, & quid diuinitus ageretur ignorans. Subiecit plane ſententiam, qua ſignificaret, quid de illorum ſacramentorum ratione ſentiret. Ait enim: Illi tamen cauſas ritus ſui nouerunt,& maior pars populi facit,quod cur faciat,ignorat. Sed de ſacramentis Iudæorum, vel cur,vel quatenus inſtituta ſint authoritate diuina,ac poſtmodum a populo Dei, cui vitæ æternæ myſterium reuelatum eſt tempore quo oportuit eadem authoritate ſublata ſint,& aliàs diximus, maxime cum aduerſus Manicheos ageremus, & in hoc opere loco oportuniore dicendum eſt.

D

Quod gentilium deorum vanitate detecta, nequeat dubitari æternam eos vitam nemini poſſe præſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalem. Caput. XII.

NVnc autē propter tres theologias, quas Græci dicunt mythicen,phyſicen, politicen:Latine autem dici poſſunt fabuloſa, naturalis,ciuilis,quod neque de fabuloſa, quā & ipſi multorum falſorumque deorum cultores liberrime reprehenderunt,neque de ciuili,cuius illa pars eſſe conuincitur,eiuſque & iſta ſimillima vel etiam deterior inuenit, ſperanda eſt æterna vita,ſi cui ſatis non ſunt, quæ in hoc volumine dicta ſunt, adiungat ēt illa, quæ in ſuperioribus libris, & maxime quarto de fœlicitatis datore Deo plurima diſputata ſunt.Nam cui niſi vni fœlicitati propter æternam vitam conſecrandi homines eſſent,ſi dea Fœlicitas eſſet? Quia vera non dea, ſed munus eſt Dei, cui Deo niſi datori fœlicitatis conſecrandi ſumus,qui æternam vitam vbi vera eſt,& plena fœlicitas,pia charitate diligimus? Non autem datorem eſſe fœlicitatis quendam iſtorum deorum, qui tanta turpitudine coluntur: & niſi ita colantur, multo turpius iraſcuntur, atque ob hoc ſe ſpiritus immundiſsimos confitentur, puto ex his quæ dicta ſunt neminē dubitare oportere. Porrò qui non dat fœlicitatem, vitam quomodo poſsit dare æternam?Eam quippe vitam eternam dicimus, vbi eſt fine fine fœlicitas. Nam ſi anima in pœnis viuit æternis, quibus & ipſi ſpiritus cruciabuntur immundi,mors illa potius æterna dicenda eſt quam vita.Nulla quippe maior & peior eſt mors, quam vbi non moritur mors. Sed quod aīæ natura,per id quod immortalis creata eſt,ſine qualicunque vita eſſe non poteſt ſumma mors eius eſt alienatio a vita Dei in æternitate ſupplicii.Vitam igitur æternam.i.ſine vllo fine fœlicem,ſolus ille dat, qui dat veram fœlicitatem.Quanquam illi,quos colit theologia

F — Vita æterna. — G

gia ista ciuilis dare non posse conuicti sunt, non solum propter ista temporalia atque terrena, quod superioribus quinque libris ostẽdimus, sed multo magis propter vitam æternam, quæ post mortem futura est, quod ista vno etiam illis cooperantibus egimus, colẽdi non sunt. Sed quoniam veternosæ consuetudinis vis nimis in alto radices habet, si cui de ista ciuili theologia respuenda atque vitãda parũ videor disputasse, in aliud volumen, quod huic, opitulante Deo, subiungendum est animum intendat.

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER SEPTIMVS.

An cum in Theologia ciuili diuinitatem nõ esse constiterit, in selectis diis eam inueniri posse credendum sit. Cap. I.

H

Diligentius me paruas & veteres opiniones veritati pietatis inimicas quas tenebrosis animis altius & tenacius diuturnus humani generis error infixit, euellere atque extirpare conantem, & illius gratiæ, qui hoc vt verus Deus potest, pro meo modulo in eius adiutorio cooperantem, ingenia celeriora atque meliora, quibus ad hanc rem superiores libri satis superque sufficiunt, patienter & æquanimiter ferre debebunt, & propter alios non putare superfluum, quod iam sibi sentiunt nõ esse necessarium. Multum magna res agitur, cum vera & vere sancta diuinitas, quanuis ab ea nobis etiam huic quam nunc gerimus, fragilitati necessaria subsidia præbeantur, non tamen propter mortalis vitæ transitorium vaporem, sed propter vitam beatam, quæ non nisi æterna est, quærenda & colenda prædicatur. Hanc diuinitatem, vel, vt sic dixerim, deitatem: nam & hoc verbo vti iam nostros non piget, vt è Græco expressius transferant, id quod illi θεότητα appellant. Hanc ergo diuinitatem siue deitatem non esse in ea Theologia, quam ciuilem vocant, quæ a M. Varrone sedecim voluminibus explicata est, id est non perueniri ad æternæ vitæ fœlicitatem talium deorum cultu, quales a ciuitatib. qualiterque colendi instituti sunt, cui nondum persuasit sextus liber, quem proxime absoluimus, cum istum forsitan legerit, quid de hac quæstione expedienda vlterius desideret, non habebit. Fieri enim potest vt saltem Deos selectos atque præcipuos, quos Varro volumine complexus est vltimo, de quibus parum diximus, quisquam colendos propter vitam beatam, quæ non nisi æterna est, opinetur. Qua in re non dico quod facetius ait Tertullianus fortasse quam verius, si dii eliguntur vt bulbi, vtique cæteri reprobi iudicantur. Non hoc dico, video enim etiã ex electis seligi aliquos ad aliquid maius atque prestantius, sicut in militia cum tirones electi fuerint, ex his quoque eliguntur ad opus aliquod maius armorum. Et cum eliguntur in ecclesia, qui fiant præpositi, non vtique cæteri reprobantur, cum omnes boni fideles electi merito nuncupentur. Eliguntur in ædificio lapides angulares, non reprobatis cæteris, qui structuræ partibus aliis deputantur. Eliguntur vuæ ad vescendum, nec reprobamus alias, quas relinquimus ab bibendum. Non opus est multa percurrere, cũ res in aperto sit. Qumobrem non ex hoc, quod dii ex multis quidem selecti sunt, vel is, qui scripsit, vel eorum cultores, vel dii ipsi vituperandi sunt, sed animaduertendum potius, quinam isti sint, & ad quam rem selecti videantur.

I

Diuinitas cur quærenda.

K

Qui sint dii selecti, & an ab officiis viliorum deorum habeantur excepti. Caput II.

Hos certe Deos selectos Varro vnius libri contextione commendat Ianum, Iouem, Saturnum, Geniũ, Mercurium, Apollinem, Martem, Vulcanum, Neptunum, Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Iunonem, Lunam, Dianam, Mineruam, Venerem, Vestam, in quibus omnibus ferme viginti, duodecim mares, octo sunt fęminæ. Hæc numina vtrum propter maiores in mundo administrationes selecta dicũtur: an quod populis magis innotuerunt, maiorque est eis cultus exhibitus? Si propterea quia opera maiora ab his administrantur in mundo, non eos inuenire debuimus inter il-

ter illam quasi plebeiam numinum multitudinem, minutis opusculis deputatā. Nā ipse primū Ianus cū puerperiū concipit, vnde cūcta illa opera sumūt exordiū, minutatim minutis distributa numinib. aditum aperit recipiendo semini. Ibi est & Saturnus ꝑꝑ ipsum semen. Ibi Liber, qui marem effuso semine liberat. ibi Libera, q̃ & Venerem volūt, quæ hoc idem beneficium conferat fœminæ, vt
A etiam ipsa emisso semine liberet. Omnes hi ex illis sunt, qui selecti appellātur. Sed ibi est & dea Mena, quæ menstruis fluorib. præest, quamuis Iouis filia tamen ignobilis. Et hanc prouinciam fluorum menstruorum, in libro selectorum deorum ipsi Iunoni idē author assignat, quæ in diis selectis ēt regina est, & hic tanquam Iuno Lucina cum eadem Mena priuigna sua eidem cruori præsidet. Ibi sunt & duo, nescio, qui, obscurissimi, Vitumnus & Sentinus, quorum alter vitam, alter sensus puerperio largiūtur. Et nimirum multo plus præstant, cum sint ignobilissimi, q̃ illi tot ꝓceres & selecti. Nam profecto sine vita & sensu quid est illud totum qđ muliebri vtero
B geritur, nisi nescio quod abiectissimum limo ac pulueri comparandum?

Quam nulla sit ratio, quę de selectione quorundam deorum possit ostendi, cum multis inferioribus excellētior administratio deputatur. Caput. III.

QVæ igiť causa tot selectos Deos ad hæc opera minima compulit, vbi a Vitumno & Sentino, quos fama obscura recondit in huius munificētię partitione superentur? Confert enim selectus Ianus aditum & quasi ianuam semini: Confert selectus. Saturnus se-
D men ipsum: Confert selectus Liber eiusdem seminis emissionem viris confert hoc idem Libera, quæ Ceres seu Venus est, fœminis, Cōfert selecta Iuno, & hæc non sola, sed cū Mena filia Ioui fluores menstruos ad eius qđ conceptum est incrementum. Et confert Vitumnus obscurus & ignobilis vitam, confert Sentinus obscurus & ignobilis sensum. Quæ duo tanto illis reb. præstantiora sunt, quanto & ipsæ res ab his intellectu ac ratione vincuntur. Sicut enim quę ratiocinātur & intelligunt, profecto potiora sunt his, quæ sine intellectu atque rōne vt pecora viuunt, & sentiūt, ita & illa quæ vita sensuque sunt prędita, his qui nec viuunt nec sentiunt merito ꝓferunť. Inter selectos itaq; Deos Vitumnus viuificator, & Sentinus sensificator magis haberi debuerūt, q̃ Ianus seminis admissor, & Saturnus seminis dator vel sator, & Liber & Libera seminū commotores vel emissores, q̃ semina indignū est cogitare, nisi ad vitā sensumq; peruenerint. Quæ munera selecta nō danť a diis selectis, sed a qbusdā īcognitis, & præ istorum dignitate neglectis. Qđ si rn̄deť oīum interiorum potestatem hr̄e Ianum, & iō illi etiam qđ aperit cōceptum non immerito attribui, & oīum seminum Saturnum, & iō seminationem quoq; hominis non posse ab eius operatione seiungi, & oīum seminū emittendorum Liberum & Liberam, & ideo E
his etiam præesse, quæ ad substituēdos hoīes pertinent, oīum purgandorum & pariendorum Iunonem, & ideo eam non deesse purgationibus fęminarum & partib. hominum. Quærant quid respondeant de Vitumno & Sentino, vtrum & ipsos velint habere omniū quæ viuunt & sentiunt, potestatem? Quod si concedunt, attendant, q̃ eos sublimius locaturi sint. Nam seminibus nasci in terra, & ex terra est, viuere autem atque sentire, etiam Deos sydereos opinantur. Si autem dicunt Vitumno atque Sentino hæc sola attributa, quæ in carne viuiscunt & sensibus adminiculantur, cur non Deus ille, qui facit omnia viuere atque sentire, etiam carni vitam prębet & sensum, vniuersali opere hoc munus etiā partubus tribuens? Et quid opus est Vitumno atque Sentino, quod si ab illo qui vitæ & sensibus præest vniuersaliter cuncta reguntť, & his quasi famulis ista carnalia velut extrema & ima commissa sunt? Itane sunt illi selecti destituti familia, vt non inuenirent, quib. F
etiam ipsi ista committerēt, sed cum tota sua nobilitate qua visi sunt seligendi, opus facere cum ignobilibus cogerentur? Iuno selecta & regina, Iouisque soror & coniunx, hęc tamen Iterduca est pueris, & opus facit cum deabus ignobilissimis Abeona & Adeona. Ibi posuerunt & Mentem deam, quæ faciat pueris bonam mentem, & inter selectos ista non ponitur, quasi quicquam maius præstari homini possit. Ponitur autem Iuno quia Iterduca est, & Domiduca, quasi quicquam prosit iter carpere, & domum

dūci, si

duci, si mens non est bona. Cuius muneris deam selectores isti inter selecta numina minime posuerunt. Quæ profecto & Mineruæ fuerat præferenda, cui per ista minuta opera puerorum memoriā tribuerunt. Quis enim dubitet multo esse melius hr̃e bonam mentem, quam memoriam quantumlibet ingentem. Nemo enim malus est qui bonam habet mentem. Quidā vero pessimi, memoria sunt mirabili, qui tanto peiores sunt, quanto minus pñt, quod male cogitant, obliuisci. Et tñ

Mens memoria p̃stantior.

G Minerua est inter selectos Deos, Mētem deā turba vilis operuit. Quid de Virtute dicam? q̃d de Fœlicitate, de qb. in quarto libro multa iam diximus, quas cum deas haberēt, nullum eis locum inter selectos Deos dare voluerunt, vbi dederunt Marti & Orco: vni effectori mortium, alteri receptori mortuorum. Cum igitur in his minutis operib. quæ minutatim diis plurib. distributa sunt, etiam ipsos selectos videamus, tāquam senatum cū plebe pariter operari, & inueniamus a quibusdam diis, qui nequaquā seligendi putati sunt, multo maiora atque meliora administrari, q̃ ab illis qui selecti vocantur, restat arbitrari non pp præstantiores in mūdo administrationes, sed quia prouenit eis vt populis magis innotescerent, selectos & præcipuos nūcupatos. Vnde dicit etiam ipse Varro, quod diis quibusdā patrib. & deab. matrib. sicut hominib. ignobilitas accidisset Si ergo Fœlicitas ideo fortasse inter selectos Deos esse non debuit, quod ad istam nobilitatem non merito, sed fortuitu peruenerunt, saltem inter illos, vel potius prę illis Fortuna poneretur, quam di-

H cunt deam non rōnabili dispositione, sed vt temere acciderit sua cuique dona conferre. Hæc in diis selectis tenere apicem debuit, in quib. maxime, quid posset, ostēdit, qñ eos videmus, non præcipua virtute, non rōnabili fœlicitate, sed temeraria, sicut eorum cultores, de illa sentiūt Fortunę potestate selectos. Nam & vir disertissimus Salustius etiā ipsos fortassis attendit, cum diceret: Sed profecto Fortuna in omni re dominatur, ea res cunctas ex libidine magis quā ex vero celebrat obscuratque. Non enim possunt inuenire causam cur celebrata sit Venus, & obscurata sit Virtus, cum ab istis ambarum consecrata sint numina, nec comparanda sint merita. Aut si hęc nobilitari meruit, quod plures appetunt Venerem, quam Virtutem, cur celebrata est dea Minerua & obscurata est dea Pecunia, cum in omni genere humano plures alliciat auaritia, q̃ peritia? & in eis ipsis qui sunt artificiosi, raro inuenies hominem, qui non habeat artem suam pecuniaria mercede venalem. Plurisque pēdatur semper propter quod aliquid fit, quā id propter quod illud fit. Si ergo insipientis iudicio multitudinis facta est deorum ista selectio, cur dea Pecunię Mineruæ prælata non est, cum propter pecuniam sint artifices multi? Si autem paucorum sapientium est ista distinctio, cur non prælata est Veneri Virtus, cū eam longe ratio præferat? Saltem certe, vt dixi, ipsa Fortuna, quę sicut putant qui ei plurimum tribuunt, in om-

Aua[ritia] plur[es] al[licit quam] pær[itia].

ni re dominatur, & res cunctas ex libidine I magis quam ex vero celebrat obscuratque, si tantum & in Deos valuit, temerario iudicio suo, quos vellet celebraret, obscuraretque quos vellet, pręcipuū locum hr̃et in selectis, quæ in ipsos quoq; Deos tam præcipuæ est ptātis. An vt illic esse non posset, nihil aliud etiā ipsa Fortuna, nisi aduersam putanda est habuisse Fortunam? Sibi ergo aduersaria est, quæ alios nobiles faciens, nobilitata non est.

Melius actum est cum diis inferioribus, qui nullis infamantur opprobriis quam selectis, quorum tantæ turpitudines celebrantur. Cap. IIII.

GRatularetur autem diis istis selectis q̃squam nobilitatis & claritudinis appetitor, & eos diceret fortunatos, si nō eos ma- M gis ad iniurias, quam ad honores, selectos videret. Nam illam infimā turbam ipsa ignobilitas texit ne obrueretur opprobriis. Ridemꝰ quidem cum eos videmus figmētis humanarum opinionum partitis inter se operib. distributos, tanq̃ muscularios vectigalium conductores, vel tanquam opifices in vico argētario, vbi vnum vasculum vt perfectū exeat, per multos artifices transit, cum ab vno perfecto perfici posset. Sed aliter non putatum est, operantium multitudini consulendum, nisi vt singulas artis partes citò ac facilè discerent singuli, nec omnes in arte vna tardè & dificile cogerentur esse perfecti. Veruntamen vix quisquam reperitur deorum non selecto-

ſelectorum, qui aliquo crimine famam traxit infamem: vix autem ſelectorum quiſpiã, qui non in ſe notam contumeliȩ inſignis acceperit. Iſti ad iſtorũ humilia opera deſcenderunt, illi in illorum ſublimia crimina non peruenerunt. De Iano quidẽ nõ mihi facilè quicquã occurrit, quod ad probrum pertineat. Et fortaſsis talis fuit, vt innocẽtius vixerit, & à facinoribus flagitijsq; remotius. Saturnum fugientem benignus excepit, cũ hoſpite partitus eſt regnũ, vt etiã ciuitates ſingulas conderent: iſte Ianiculum, ille Saturniam. Sed iſti cultu deorum omnis dedecoris appetitores, cuius vitã minus turpem inuenerunt, eum ſimulachri mõſtruoſa deformitate turparũt. nunc eum bifrontem, nunc etiam quadrifrontem, tanquam geminum facientes. An forte voluerunt, vt quoniam plurimi dij ſelecti erubeſcenda perpetrando amiſerant frontem: quanto iſte innocentior eſſet, tanto frontoſior appareret?

Al. Ianus cæteris dijs ſelectis innocẽtior.

C

De Paganorum ſecretiore doctrina, phyſicisq; rationibus. Cap. V.

SEd ipſorum potius interpretationes phyſicas audiamus, quibus turpitudinẽ miſerrimi erroris, velut altioris doctrinæ ſpecie colorare conantur. Primũ, eas interpretationes ſic Varro cõmendat, vt dicat antiquos ſimulachra deorũ & inſignia, ornatuſq; cõnfinxiſſe, quæ cũ oculis animaduertiſſent hi, q adiſſent doctrinȩ myſteria, poſſent animã mundi ac partes eius, ideſt, Deos veros animo videre: quorũ, qui ſimulachra ſpecie hominis fecerunt, hoc videri ſecutos, qđ mortaliũ animus, qui eſt in corpore humano, ſimillimus eſt immortalis animi: tanquã ſi vaſa ponerentur cauſa notandorum deorũ, & in liberi ędẽ ęnophorũ ſiſteret, quod ſignificaret vinũ per id quod continet, id qđ cõtinetur: ita per ſimulachrum, quod formam haberet humanã, ſignificari animam rationalem, eo quod velut vaſe natura iſta ſoleat contineri cuius naturæ Deũ volunt eſſe, vel Deos. Hæc ſunt myſteria doctrinȩ, ĩ qua iſte vir doctiſsimus penetrauerat, vnde in lucem iſta ꝓferret. Sed dic homo acutiſsime, num in iſtis doctrinȩ myſterijs, illã prudentiã per didiſti, qua tibi ſobrie viſum eſt, quod hi qui primi populis ſimulachra cõſtituerãt, & metũ dempſerũt ciuibus ſuis, & errorẽ addiderũt, caſtiusq; Deos ſine ſimulachris veteres obſeruaſſe Romanos? Hi enim tibi fuerũt au thores, vt hęc contra poſteriores Romanos dicere auderes? Nã etſi illi antiquiſsimi ſimulachra coluiſſent, fortaſsis totũ iſtũ ſenſum de ſimulachris nõ conſtituendis interim veri timoris ſilentio premeres, & in huiuſcemodi pernicioſis, vaniſq; figmentis myſteria iſta doctrinȩ loquacius & elatius prædicares. Anima tamen tua tã docta, & ingenioſa (vbi te multum dolemus, per hæc myſteria doctrinȩ ad Deũ ſummum, ideſt, à quo facta eſt, non cũ quo facta eſt: nec cuius portio, ſed cuius cõditio eſt: nec qui eſt omniũ anima, ſed qui fecit omnem animã, quo ſolo illuſtrante fit aĩa beata, ſi eius gratię non ſit ingrata) nullo modo potuit peruenire. Verum iſta myſteria doctrinȩ, qualia ſint quantiq; pendenda, quȩ ſequuntur oſtendent. Fatetur interim vir iſte doctiſsimus, animã mundi ac partes eius eſſe veros Deos: vnde intelligitur totam eius theologiã eam ipſam ſcilicet naturalem, cui plurimum tribuit, vſq; ad animȩ rationalis naturam ſe extẽdere potuiſſe. De naturali enim paucissima prȩloquitur in hoc libro, in quo videbimus vtrũ per interpretationes phyſiologicas ad hanc naturalem poſsit referre ciuilẽ, quã de dijs ſelectis vltimam ſcripſit: quod ſi potuerit, tota naturalis erit. Et quid opus erat ab ea ciuilẽ tanta cura diſtinctionis abiungere? Si autem recto diſcrimine ſeparata eſt, quãdo nec iſta vera eſt, quȩ illi naturalis placet: peruenit enim vſq; ad animã, nõ vſq; ad verum Deũ, qui fecit & animã, quãto eſt & abiectior & falſior iſta ciuilis, quȩ maxime circa corporum eſt occupata naturã, ſicut ipſȩ interpretationes eius, ex quibus quędã* neceſſario cõmemorare me oportet tãta ab his exquiſitȩ & enucleatȩ diligentię demonſtrabunt.

D

E

**Al. Neceſſaria.*

De opinione Varronis, qua arbitratus eſt Deum eſſe animã mundi, qui tamẽ in partibus ſuis habebat animas multas, quarum diuina natura ſit. Cap. VI.

DIcit ergo idem Varro adhuc de naturali theologia proloquens Deum ſe arbitrari eſſe animam mundi, quem Grȩci vocant κόσμον, & hunc ipſum mundum eſſe

Deum: Sed sicut hominem sapientem cũ sit ex corpore & animo, tamen ab animo dici sapientem: ita mundum Deum dici ab animo cum sit ex animo & corpore. Hic videtur quoquo modo confiteri vnum Deũ, sed vt plures etiam introducat, adiungit mundum diuidi in duas partes, cęlũ & terram, & G cęlum bifariem in æthera, & aera: terram vero in aquã & humum. E quibus summum esse æthera, secundum aera, tertiam aquam, infimam terram. Quas omnes quatuor partes animarum esse plenas in ęthere & aere immortalium, in aqua & terra mortalium: à summo autem circuitu cęli vsq; ad circulũ Lunę æthereas animas eẽ astra ac stellas, eos que cęlestes Deos non modo intelligi esse, sed etiam videri. Inter Lunę vero gyrum & nimborum ac ventorum cacumina aereas esse animas, sed eas animo non oculis videri, & vocari heroas, & lares, & genios. Hæc est videlicet breuiter in ista pręlocutione proposita theologia naturalis, quæ non huic tãtum, sed & multis, philosophis placuit: de qua tunc diligentius disserendum est: cũ de ciuili quantum ad Deos selectos attinet, opitulante Deo vero, quod restat impleuero.

Al. l. Astra animat esse Deosque cælestes Varro affirmat.

An rationale fuerit Ianum & Terminum in duo nomina separari. Cap. VII.

IAnus igitur, à quo sumpsit exordiũ? quęro quisnam sit. Respondetur: Mundus est. Breuis est hæc planè atq; aperta responsio. Cur ergo ad eum dicuntur rerũ initia pertinere: fines vero ad alterũ, quẽ Terminum vocant? Nam propter initia & fines duobus istis dijs duos menses perhibent dedicatos, præter illos decẽ, quibus vsque ad Decembrem caput est Martius: Iannuarium Iano, Februariũ Termino. Ideo terminalia eodem mense Februario celebrari dicunt, cũ sit sacrum purgatorium, ꝙ vocant Februũ: vnde mensis nomẽ accepit. Nũquid ergo ad mũdum, qui Ianus est, initia rerum pertinent, & fines non pertinent, vt alter illis Deus pręficeretur? Nõ I ne omnia quę in hoc mundo fieri dicunt, in hoc etiam mundo terminari fatentur? Quæ est ista vanitas, in opere illi dare potestatem dimidiam, in simulachro faciem duplam? Nonne istum bifrontem multo elegantius interpretarentur, si eundem, & Ianũ, & Terminum dicerent: atq; initijs vnam faciem, finibus alterã darẽt, quoniam qui operatur, vtrũque debet itẽdere? In omni enim motu actionis suæ, qui nõ respicit initium, non prospicit finem. Vnde necesse est, vt memorię respicienti, prospiciens connectatur intentio. Nam cui exciderit quod cęperit, quomodo finiat nõ inueniet. Quod si vitam beatam in hoc mundo inchoari putarent extra mundũ K perfici, & ideo Iano, idest mundo, solam initiorũ tribuerent potestatem: profecto ei ꝓponerent Terminum, eumque à dijs selectis non alienarent. Quanquam etiam nunc, cũ in istis duobus dijs initia rerum temporaliũ, finesque tractantur, Termino dare debuit plus honoris. Maior enim lętitia est cum res quæque perficitur: solicitudinis autem plena sunt cœpta, donec perducantur ad finem: quem qui aliquid incipit, maxime appetit, intendit, expectat, exoptat: nec de re inchoata, nisi terminetur, exultat.

Ob quam causam cultores Iani bifrontem imaginem ipsius finxerunt, quam tamẽ etiam bifrontem videri volunt. Cap. VIII.

SEd Iani bifrontis simulachri interpretatio proferatur. Duas enim facies ante & retro habere dicitur, quod hiatus noster cũ os aperuimus mundo similis videatur: vnde & palatum Gręci ὀυρανὸν appellant. Et non nulli, inquit, poetę Latini cęlum vocauerũt palatũ: à quo hiatu oris, & foras aditum ad dentes versus, & introrsus ad fauces. Ecce, quo perductus est mũdus propter palati nostri vocabulum, vel Græcum, vel poeticum. Quid autem hoc ad animam, quid ad vitam M ęternam? Propter solas saliuas colatur hic Deus, quibus partim glutiendis, partim expuendis sub cęlo, palati vtraq; panditur ianua. Quid est porro absurdius, quã in ipso mundo nõ inuenire duas ianuas ex diuerso sitas, per quas, vel admittat ad se aliquid intro, vel emittat à se foras: & de nostro ore & gutture, quorũ similitudinẽ mundus non habet velle mundi simulachrum componere in Iano propter solum palatum, cuius similitudinem Ianus non habet? Cum vero eum faciunt quadrifrontem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes

hoc interpretantur, quasi aliquid spectet mũdus foras, sicut per oẽs facies Ianus. Deinde si Ianus est mundus, & mũdus quatuor partib. cõstat, falsum est simulachrũ Iani: q a Ianus & si quadrifrons legitur, nunq̃ tñ quadri ianus inuenitur. Aut si propterea verũ est, q a ẽt nomine Orientis & Occidentis totus solet mundus intelligi, nunquid cũ duas partes alias nominamus Septentrionis & Austri, sicut illũ quadrifrontẽ dicunt geminũ Ianũ,
A ita quisq̃ geminum dicturus est mundũ? Nõ habẽt omnino vnde quatuor ianuas, quæ intrantibus & exeuntibus pateant, interpretentur ad mundi similitudinẽ, sicut de bifronte, ꝙ dicerent saltẽ in ore hoĩs inuenerunt, nisi Neptunus forte subueniat & porrigat piscẽ, cui præter hiatũ oris & gutturis ẽt dextra & sinistra fauces paterent. Et tñ hanc vanitatem per tot ianuas nulla effugit anima, nisi quæ audit veritatem dicentem: Ego sum ianua. Io. 10.

De Iouis potestate, atque eiusdem cum Iano comparatione. Cap. IX.

IOuem autem, qui etiã Iuppiter dr̃, quem velint intelligi exponãt. Deus est, inquiũt, habens potestatem causarum, quibus aliquid fit in mundo. Hoc quam magnũ sit, nobilissimus Virgilij versus ille testatur: Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas. Geo. 2. Sed cur ei prę ponitur Ianus, hoc nobis vir ille acutissimus doctissimusque respondeat. Quoniam penes Ianum, inquit sunt prima, penes Iouem summa. Merito ergo rex omnium Iuppiter habetur. Prima enim vincuntur à summis, quia licet prima præcedant tempore, summa superant dignitate. Sed recte hoc diceretur, si factorũ prima discernerentur & summa. Si-
C cut.n. initium facti est proficisci, summũ peruenire, initium facti inceptio discendi, summũ perceptio doctrinæ: ac sic in omnib. prima sunt initia, summaq; sunt fines. Sed iam hoc negociũ inter Ianum Terminumq; discussum est. Causæ autem quæ dantur Ioui efficientia sunt, nõ effecta: neq; vllo modo fieri potest, vt vel tempore præueniantur à factis initijsve factorum. Semper.n. prior est res, quæ facit, quam illa quæ fit. Quapropter si ad Ianũ pertinent initia factorum, non ideo priora sunt efficientibus causis, quas Ioui tribuunt. Sicut.n. nihil fit, ita nihil inchoa- Res facit o illa e...

tur vt fiat, ꝙ non faciens causa præcesserit. Hunc sanè Deum penes quẽ sunt omnes causæ factarum omniũ naturarum, naturaliumque rerũ, si Iouem populi appellant, & tãtis contumelijs, tamq; sceleſtis criminationib. colunt, tetriore sacrilegio sese obstringunt, q̃ si prorsus nullum putarent Deum. Vnde satius esset eis alium aliquẽ Iouis nomine nuncupare, dignum turpib. & flagitiosis honoribus supposito vano figmento, ꝙ potius blasphemarent, sicut Saturno dicitur suppositus lapis, quem pro filio deuoraret, quam istum Al. l. Saturnus. Deum dicere, & tonantem, & adulterãtem, & totum mundum regentem, & per tot stu- D pra diffluentem, & naturam omnium naturaliumq; rerum causas summas habentem, & suas causas bonas non habentẽ. Deinde quęro, quem iam locum inter deos huic tribuãt Ioui, si Ianus est mundus? Deos enim veros animam mundi ac partes eius iste definiuit, ac per hoc quicquid hoc non est, non est vtique secundum istos verus Deus. Num igitur ita dicturi sunt, Iouem animam mundi, vt Ianus sit corpus eius, i. iste uisibilis mundus? Hoc si dicunt, non erit quemadmodum Ianum Deum dicant, qm̃ mundi corpus nõ est Deus: uel secundum ipsos, sed anima mundi ac partes eius. Vnde idem Varro apertissime dicit, Deum se arbitrari esse animam mundi, & hunc ipsum mũdum esse Deum: sed sicut hominem sapientem, cũ sit ex animo & corpore, tantum ex animo dici sapiẽtem: ita mũdum Deum dici ab animo, cum sit ex animo & corpore. Solum itaq; mundi corpus non est Deus: sed aut sola aĩa eius, aut simul corpus & animus, ita tamen, ut non sit à corpore, sed ab animo Deus. Si ergo Ianus est mũdus, & Deus est Ianus, nunquid Iouẽ vt Deus esse possit aliquam partem Iani esse dicturi sunt? Magis enim Ioui uniuersum solent tribuere, vnde est illud: Iouis omnia plena. Virg. Aeglo. 3. Ergo & Iouem, ut Deus sit, & maxime ut rex deorũ, non alium possunt existimare, quam mundũ, ut in dijs cęteris secundum istos suis E partibus regnet. In hanc sententiam ẽt quosdam uersus Valerij Sorani exponit idem Varro, in eo libro, quem seorsum ab istis de cultu deorum scripsit. qui versus hi sunt:
Iuppiter omnipotens, regũ rex ipse, Deusq;
Progenitor, genitrixque, Deum, Deus vnus, & omnis.

Exponuntur aũt in eodem libro, ita vt eum marem existimarent, qui semen emitteret, fœminamq; acciperet. Iouemq; esse mundum, & eum omnia semina ex se emittere, & in se recipere, qua causa, inquit, scripsit Soranus:
F Iuppiter progenitor genitrixq;, nec minus cum causa vnum & eundem omnia esse. Mũdus enim vnus, in eo vno omnia sunt.

Al. l. Mũdus vnus.

An Iani & Iouis recta discretio sit. Cap. X.

CVm ergo & Ianus mundus sit, & Iuppiter mundus sit, vnusquisq; sit mũdus, quare duo dij sunt Ianus & Iuppiter? Quare seorsum habent tẽpla, seorsum aras, diuersa sacra, dissimilia simulachra? Si propterea, quia alia vis est primordiorum, alia causarũ: ex illa Iani, ex ista Iouis nomen accepit, nunquid si vnus homo in diuersis rebus duas habet potestates, aut duas artes, quia singularũ diuersa vis est, ideo duo iudices, aut duo dñi artifices? Sic ergo & vnus Deus cum ipse habeat potestatem primordiorũ, ipse causarũ, num propter hoc, duos deos esse necesse est putari, qua primordia causæq; res duæ sunt? Quod si hoc iustũ putant, ẽt ipsum Ioue tot
H deos esse dicant, quot ei cognomina propter multas potestates dederũt, qm̃ res omnes ex quib. illa cognomina sũt adhibita, multæ atq; diuersæ sunt, ex quibus pauca commemoro.

De cognominibus Iouis, quę non ad multos deos, sed ad vnum eundemq; referuntur. Cap. XI.

DIxerunt eum victorem inuictum, opitulum, impulsorem, statorem, centumpedam, supinalem, tigillum alinum, ruminum, & alia quæ per se prosequi longum est. Hæc aũt cognomina imposuerunt vni Deo propter causas potestatesq; diuersas, non tamen propter tot res ẽt tot deos eũ esse coegerunt: ꝙ omnia vinceret, ꝙ à nemine vinceretur, ꝙ opem indigentibus ferret, ꝙ haberet im-
I pellendi, statuendi, stabiliendi, resupinandi, potestatem: ꝙ tanquã tigillus mundum contineret ac sustineret, ꝙ aleret omnia, ꝙ ruma idest mamma aleret animalia. In his vt aduertimus quædã magna sunt, quædã exigua, & tñ vnus vtraque facere perhibetur. Puto inter se propinquiora esse causas rerum, atque primordia, propter quas res vnum mũdum, duos deos esse voluerunt, Iouem atq; Ianũ, quẽ continere dicunt mundum, & mammã dare animalibus: nec tamẽ propter hæc duo opera tam lõge inter se vi & dignitate diuersa, duo dij esse compulsi sunt, sed vnus Iuppiter, propter illud Tigillus, propter hoc Ruminus appellatus est. Nolo dicere, quod animalibus mammam præbere sugentibus magis Iunonem potuit dicere quam Iouẽ, præsertim cum esset diua Rumina, quæ in hoc opus adiutorium illi famulatumq; pręberet. K
Cogito .n. posse respõderi, & ipsam Iunonẽ nihil aliud esse quam Iouem secundum illos Valerij Sorani versus, vbi dictum est:
Iuppiter omnipotens regũ rerumq; deumq;
Progenitor genitrixq; Deum.

Al. l. Ioui tot cognomina cur imposita.

Quare ergo dictus est & Ruminus, cũ diligentius fortasse quærentibus, ipse inueniatur esse etiam illa diua Rumina? Si enim maiestate deorum rectè videbatur indignum, vt in vna spica alter ad curã geniculi, alter ad folliculi pertineret, quanto est indignius vnam rem infimam, idest, vt mammis alantur animalia, duorum potestate curari: quorum sit vnus Iuppiter rex ipse cunctorum: & hoc agat non saltem cum coniuge sua, sed cum ignobili nescio qua Rumina, nisi quia ipsę est etiam ipsa Rumina, ipse Ruminus: Ruminus fortasse pro sugentibus maribus: Rumina pro fœminis? Dicerem quippe noluisse illos Ioui fęmininum nomen imponere, nisi & in illis versibus progenitor genitrixq; diceretur, & inter alia eius cognomina legerẽ, ꝙ ẽt pecunia vocaretur, quã deã inter illos munuscularios inuenimus, vt in quarto libro iã cõmemorauimus. Sed cũ & mares & fœminæ habeant Pecuniam: cur nõ B
& Pecunia, & Pecunius appellatus sit, sicut Rumina & Ruminus, ipsi viderint.

Quod Iuppiter etiam pecunia nuncupetur. Cap. XII.

QVam vero eleganter rationem huius nominis reddiderunt, & pecunia, inquiunt, vocatur, quod eius sint omnia. O magnam rationem diuini nominis, immo vero ille cuius sunt omnia vilissime & contumeliosissime pecunia nũcupatur. At omnia Iouis.

uis sunt, quæ cęlo & terra continentur, Inter quæ & ipsa pecunia in omnibus omnino rebus, quæ ab hominibus nomine pecuniæ possidetur. Sed nimirum hoc auaritia Ioui nomen imposuit, vt quisquis amat pecuniã, nõ quẽlibet Deũ, se ipsum regem omnium sibi amare videatur. Longe autẽ aliud esset si diuitię vocaretur aliud nanq; sunt diuitiæ, alud pecunia. Nam dicimus diuites, sapientes, iustos, bonos, quibus pecunia vel nulla, est vel parua. Magis enim sunt virtutibus diuites: per quas eis etiam in ipsis corporaliũ rerum necessitatibus satis est quod adest, pauperes auaros dicimus semper inhiantes, & egentes, Quamlibet.n. magnas pecunias habere possunt, sed in earũ quantacunq; abundantia non egere non possunt. Et Deum ipsum verum recte dicimus diuitem, non tamen pecunia, sed omnipotentia. Dicuntur itaq; & diuites pecuniosi, sed interius egeni, si cupidi. Itẽ dicuntur pauperes carentes, sed interius diuites, si sapientes. Qualis ergo ista theologia debet esse sapienti, vbi rex deorũ eius rei nomen accepit, quam nemo sapiens concupiuit? Quanto enim facilius sit aliquid hac doctrina, quod ad vitam pertineret æternam salubriter disceretur, Deus mũdi rector non ab eis pecunia, sed sapientia vocaretur, cuius amor purgat à sordibus auaritię, hoc est, ab amore pecunię. C

Al. l. Diuites qui.

Al. l. Pauperes qui

Al. l. Deus ... diues

Al. l. Sapientia.

Quod dum exponitur quid Saturnus, quidve sit Genius vterq; vnus Iuppiter esse doceatur. Cap. XIII.

SEd quid de hoc Ioue plura, ad quẽ fortasse cęteri referẽdi sunt, vt inanis remaneat deorũ opinio plurimorum, cum hic ipse sit omnes: siue quando partes eius, vel potestates existimantur, siue cũ vis animæ, quã putant per cuncta diffusam ex partibus molis huius, in quas visibilis mundus iste consurgit & multiplici administratione naturę qua si pluriũ deorũ nomina accipit? Quid est enim Saturnus? Vnus, inquit, de principibus * Deus, penes quem sationum omniũ dominatus est. Nõne expositio versuum illorum Valerij Sorani sic se habet Iouem esse mundũ & eum omnia semina ex se emittere, & in se recipere? Ipse est igitur penes quem sationũ omnium dñatus est. Quid est Genius? Deus est, inquit, qui præpositus est, ac vim habet omnium rerum gignendarum. Quem alium hanc vim habere credunt quam mundum, cui dictũ est: Iuppiter omnipotens, ꝓgenitor genitrixq; ? Et cũ alio loco Geniũ dicit esse vniuscuiusq; animum rationalẽ, & ideo esse singulos singulorum: talem autem mundi animum Deum esse, ad hoc idem vtiq; reuocat, vt tanquam vniuersalis genius ipse mundi animus esse credatur. Hic est igitur quem appellant Iouem. nam si omnis genius Deus & omnis viri animus genius, sequitur, vt sit omnis viri animus Deus: quod si & ipsos abhorrere absurditas ipsa compellit: restat vt eum singulariter, & excellenter dicant Deũ genium, quem dicunt mundi animum, ac per hoc Iouem. E

Al. l. Saturnus.

Al. l. Deorum.

Al. l. Genius.

De Mercurij & Martis officijs. Cap. XIIII.

MErcurium vero & Martem, quomodo referrẽt ad aliquas partes mundi, & opera Dei quæ sunt in elementis non inuenerunt, & ideo eos saltẽ operibus hominũ pręposuerũt, sermocinãdi & belligerandi ministros. Quorũ Mercurius si sermonis etiã deorum potestatẽ gerit, ipsi quoq; regi deorum dominatur, si secundum eius arbitrium Iuppiter loquitur, aut loquendi ab illo accipit facultatẽ, quod vtiq; absurdũ est. Si autẽ illi humani tantũ sermonis potestas tributa perhibetur, non est credibile ad lactandos mammas, non solum pueros sed etiam pecora, vnde Ruminus cognominatus est, Iouẽ descendere voluisse, & curam nostri sermonis, quo pecoribus antecellimus, ad se pertinere noluisse: ac ꝑ hoc idẽ ipse est Iuppiter atq; Mercurius. Quod si sermo ipse dicitur esse Mercurius, sicut illa quę de eo interpretantur ostendũt. Nã ideo Mercurius, quasi medicus currẽs dicitur appellatus, quod sermo currat inter hoĩes medius, ideo ἑρμῆς Græce, qđ sermo vel interpretatio, quæ vtiq; ad sermonẽ pertinet ἑρμηνεία dicitur: ideo & mercibus ꝓesse, quia inter vendentes & ementes sermo fit medius: ideo alas ei in capite & pedibus ponũt, volentes significare volucrẽ ferri per aera sermonẽ: ideo nunciũ dictũ, quoniã per sermonẽ omnia cogitata enunciantur. Si ergo Mercurius ipse sermo est, etiã ipsis cõfi- G H

Al. l. ethimologia huius nominis mercurij.

tentibus Deus non est: sed cum sibi Deos faciunt eos, qui dęmones sunt, immundis supplicando spiritibus, possidetur ab eis, qui nō dij sed dęmones sunt. Itē quia nec Marti aliquod elementū vel partem mundi inuenire potuerūt, vbi ageret opera qualiacunq; naturę, Deū belli esse dixerunt, quod opus est hominum, & optabile non est. Si ergo pacē perpetuam fęlicitas daret, Mars quid ageret nō
M haberet. Si autem ipsum bellum est Mars, sicut sermo Mercurius, vtinam quam manifestum est, quod non sit Deus: tam non sit & bellum, quod vel falso vocetur Deus.

De stellis quibusdam, quas Pagani deorum suorum nominibus nuncupauerunt.
Cap. XV.

NIsi forte illę stellæ sunt hi dij, quas eorum appellauere nominib. Nā stellam quandam uocant Mercurium, quandam itidem Martem: sed ibi est & illa, quam vocant Iouē, & tamen eis mundus est Iouis. Ibi quā vocant Saturnū & tamen ei pręter eam dant non paruam substantiam, omnium videlicet summum. Ibi est & illa omnium clarissima quę ab eis appellatur Venus: & tamen eandem Venerem esse etiam Lunā volunt quanuis de illo fulgentissimo sydere apud eos tā quam de malo aureo Iuno Venusq; contendāt: Luciferum enim quidam Veneris, quidā dicunt esse Iunonis: sed vt solet Venus Iunonem vincit. Nam multo plures eam stellā Veneri tribunt, ita vt vix eorum quisquā reperiatur, qui aliud opinetur. Quisquis autem non rideat cum regem omnium Iouem dicant, quum stella eius à stella Veneris tanta vincatur claritate? Tanto enim esse debuit cęteris illa fulgentior, quanto est ipse potētior. Respondent ideo sic videri, quia illa quę putatur obscurior, superior est, atq; à terris longe remotior. Si ergo superiorem locum maior dignitas meruit, quare Saturnus ibi est Ioue superior? An vanitas fabulę quę regem Iouem facit, non potuit vsq; ad sydera peruenire: & quod non valuit Saturnus in regno suo neque in Capitolio, saltem est permissus obtinere in cęlo? Quare autem Ianus non accepit aliquam stellā, si propterea quia mundus est, & omnes in illo sunt, & Iouis mundus est, & habet tamen? An iste causam suam cō-posuit vt potuit, & pro vna stella quam nō habet inter sydera, tot facies accipit in terra? Deinde si propter solas stellas Mercuriū, & Martem partes mundi putant, vt eos Deos habere possint, quia vtiq, sermo & bellū nō sunt partes mūdi sed actus hominū, cur Arieti & Tauro & Cancro & Scorpioni cęterisque huiusmodi quæ cœlestia signa numerāt & stellis nō singulis, sed singula pluribus constant, superiusq; ista in summo cęlo perhibēt collocata, vbi cōstātior motus inenarrabilem meatum syderibus præbet, nullas aras, nulla sacra, nulla templa fecerunt: nec Deos, non dico inter hos selectos, sed nec inter illos quidem quasi plebeios habuerunt?

De Apolline & Diana cęterisq; selectis dijs quos partes mundi esse voluerūt.
Cap. XVI.

APollinem quanuis diuinatorem, & medicum velint, tamen vt in aliqua parte E
mundi statuerent, ipsum etiam solem esse dixerunt: Dianamq; germanam eius Lunam & vijs præsidere vnde & virginem volūt, quod via nihil pariat, & ideo ambos sagittas habere, quod ipsa duo sydera de cęlo radios terras vsq; pertēdant. Vulcanū volunt ignē mūdi, Neptunum aquas mundi, Ditem patrem hoc est Orcum terrenum & infimam partē mundi. Liberum & Cererē præponunt seminibus, vel illū masculinis, illā fęmininis: vel illū liquori, illam vero ariditati seminum. Et hoc vtiq; totū refertur ad mūdū, idest, ad Iouem, qui propterea dictus est progenitor genitrixq;, ꝙ omnia semina ex se emitteret, & in se reciperet. Quandoquidē ēt matrem magnam eandem Cererem volunt, quam nihil aliud dicūt esse quā terrā, eamq; perhibent & Iunonem. Et ideo ei secundas causas tribuunt rerū, cum tamen Ioui sit dictū progenitor genitrixq; Deum, quia secundū eos totus iste mūdus est Iouis. Mineruam quia eā humanis artibus præposuerunt, nec inuenerunt vel stellam vbi eam ponerent, eandē vel summa æthera, vel etiam Lunam esse dixerunt, Vestam quoq; ipsam propterea dearū maximam putauerunt, quod ipsa sit terra, quanuis ignem mundi leuiorem, qui pertinet ad vsus hominum facilem, non violentiorem qualis Vulcani est, ei deputandum

dum

dum esse crediderunt. Ac per hoc omnes selectos Deos hunc esse mundum volunt, in quibusdam vniuersum, in quibusdam partes eius: vniuersum, sicut Iouem, partes eius, vt genium, vt matrem magnam, vt Solē, & Lunam, vel potius Apollinem & Dianam, & aliquando vnum Deum res plures, aliquando vnam rem deos plures faciunt. Nam vnus
F Deus res plures faciunt. Nam vnus Deus res plures sunt: sicut ipse Iuppiter: Et mundus enim totus Iuppiter, & solum cœlum Iuppiter, & sola stella Iuppiter habetur & dicitur. Itemq; Iuno secundarum causarum domina, & Iuno aer, & Iuno terra, & si Venerem vinceret Iuno stella. Similiter Minerua summus æther, & Minerua eadem Luna, quam esse in ætheris infimo limite existimant. Vnā vero rem deos plures ita faciunt. Et Ianus est mundus, & Iuppiter: Sic & Iuno est terra, & mater magna, & Ceres.

Quod etiam ipse Varro opiniones suas de dijs pronunciauerit ambiguas. Cap. XVII.

ET sicut hæc quæ exempli gratia commemoraui, ita cętera non explicant, sed potius implicant: sicut impetus errabundæ opinionis impulerit, ita huc atq; illuc, hinc atque illinc, insiliunt & resiliunt: vt ipse Varro de omnibus dubitare, quam aliquid affirmare maluerit. Nam & trium extremorum, primum cum de dijs certis absoluisset librū, in altero de dijs incertis dicere ingressus, ait: Cum in hoc libello dubias de dijs opiniones posuero, reprehendi non debeo. Qui enim putabit iudicari oportere, & posse, cum audierit, faciet ipse. Ego citius perduci possum, ut in primo libro quæ dixi, in dubitationem reuocem, quam in hoc quæ perscribam, omnia ad aliquam dirigam summam. Ita non solum istum de dijs incertis, sed etiā illum de certis fecit incertum. In tertio porro isto de dijs selectis, posteaquam prælocutus est, quod ex naturali theologia præloquendum putauit,
I ingressurus huius ciuilis theologiæ uanitates & insanias mendaces, ubi eū non solum non ducebat rerum ueritas, sed etiam maiorū premebat authoritas. De dijs, inquit, populi Rom. publicis, quibus ædes dedicauerunt, eosq; pluribus signis ornatos

A.. Var ro .. om .. dubi .. quā .. ud af .. re .. it.

notauerunt, in hoc libro scribam: sed ut Xenophantes Colophonius scribit, quid putem, non quid contendam ponam. Hominis enim est hæc opinari, Dei scire. Rerum igitur non comprehensarum, nec firmissime creditarum, sed opinatarum, & dubitatarū, sermonem trepidus pollicetur dicturus ea, quæ ab hominib. instituta sunt. Neqne enim K
sicut sciebat esse mundum, esse cœlum, & terram, cœlum syderibus fulgidum, terram seminibus fertilem, atque huiusmodi cętera, sicut hanc totam molem atque naturam ui quadam inuisibili ac præpotenti regi, atque administrari certa animi stabilitate credebat: ita poterat affirmare de Iano, quod mundus ipse esset, aut de Saturno inuenire, quomodo & Iouis pater esset, & Ioui regnanti subditus factus esset, & cętera talia.

Quæ credibilior causa sit, qua error paganitatis inoleuerit. Cap. XVIII.

DE quibus credibilior redditur ratio, cū perhibentur homines fuisse, & unicuique eorum ab his actibus, casibus, moribus quos in uita dixerunt, uel uituperium, uel laudem, uel nobilitatem, uel ignominiam, uel cognomen accessisse, uel nomen ex eorum ingenio, qui eos adulando deos esse uoluerunt, atque hæc paulatim per animas hominum dœmonibus similes & ludicrarum rerum auidas irrependo, longe lateque vulgarunt, ornantibus ea mendacijs poetarum, & ad ea fallacibus spiritibus seducentibus. Facilius enim fieri potuit, ut iuuenis impius uel ab impio patre interfici metuens, & auidus regni patrem pelleret regno, quam id ꝙ iste interpretatur, ideo Saturnum patrem à Ioue filio superatum, quod ante est causa, M
quæ pertinet ad Iouem, quam semen quod pertinet ad Saturnum. Si enim hoc ita esset, nunquam Saturnus prior fuisset, nec pater Iouis esset. Semper enim semen causa præcedit, nec unquam generatur ex semine. Sed cum conantur uanissimas fabulas siue hominum res gestas uelut naturalibus interpretationibus honorare, etiam homines acutissimi tantas patiuntur angustias, ut eorum quoque uanitatem dolere cogamur.

Al. l. Acutissimorū hominum vanitas dolenda.

De interpretationibus, quibus colendi Saturni causam ratiocinantur. Cap. XIX.

SAturnum, inquit, dixerunt, quę nata ex eo essent solitum deuorare, eo quod semina, vnde nascerentur redirent: & ꝙ illi pro Ioue gleba obiecta est deuoranda, significat, inquit, manibus humanis obrui cœptas ferè
A do fruges, antequam vtilitas arandi esset inuenta. Saturnus ergo dici debuit ipsa terra, non semina. Ipsa.n. quodam modo deuorat quæ genuerit, cum ex ea nata semina, in eam rursus recipienda redierint. Et quod pro Ioue accepisse dr̃ glebam, quid hoc ad id valet, quod manibus hominum semen gleba coopertum est? Nunquid ideo non est, vt cętera, deuoratum ꝙ gleba coopertum est? Ita enim hoc dictum est, quasi qui glebam opposuit, semen abstulerit: sicut Saturno perhibēt oblata gleba ablatum Iouem, ac non potius gleba semen operiendo fecerit illud diligentius deuorari? Deinde isto modo semen est Iuppiter non seminis causa, quod paulo ante dicebatur. Sed quid faciant homines, qui cum res stultas interpretantur, non inueniūt quid sapienter dicant. Falcem habet, inquit, propter agriculturā. Certe illo regnante non dum erat agricultura, & ideo priora eius tēpora perhibētur: sicut idem ipse fabellas interpretatur, quia primi homines ex his viuebant seminibus quæ terra sponte gignebat. An falcē sceptro perdito accepit, vt qui primis temporibus rex fuerat otiosus, filio regnante fieret operarius laboriosus? Deinde ideo dicit à quibusdam pueros ei solitos immolari, sicut à Pœnis, & à quibusdam etiam maiores, sicut à Gallis, quia omnium seminum optimum est genus humanum. De hac crudelissima vanitate quid opus est plura dicere? Hoc potius aduertamus atq; teneamus, has interpretationes non referri ad verum Deum, viuam, incorpoream, incommutabilemq; naturam, à quo vita in æternum beata
B poscenda est, sed earū esse fines in rebus corporalibus, temporalibus, mutabilibus, atque mortalibus. Quod cœlum, inquit, patrem Saturnus castrasse in fabulis dr̃, hoc significat penes Saturnum, non penes cœlum semen esse diuinum: hoc propterea quantum intelligi datur, quia nihil in cęlo de seminib. nascitur. Sed ecce, Saturnus si cœli est filius, Iouis est filius. Cœlum.n. esse Iouem * innumerabiliter, & diligenter affirmant. Ita ista quæ a veritate non veniunt, plerunque, & nullo impellente, seipsa subuertunt, χρόνον appellatū dicit, ꝙ Gręco vocabulo significat temporis spatium: sine quo semen, inquit, non potest esse fœcundū. Hæc & alia de Saturno multa dicuntur, & ad semen omnia referuntur. Sed saltem Saturnus seminib. cum tanta ista potestate sufficeret. Quid ad hæc dij alij requiruntur, maxime Liber & Libera, quæ est Ceres? De quibus rursus ꝙ ad semen attinet, tanta dicit, quasi de Saturno nihil dixerit.

Al.l. Humanas hostias sacrificandi ritus.

Al.l. mutali ter. al.l. ... ritat... non ... niuni... ipsa ... runq... uerti...

De sacris Cereris Eleusinæ. Cap. XX.

IN Cereris autem sacris prædicantur illa Eleusina, quæ apud Athenienses nobilissima fuerunt. De quibus iste nihil interpretatur, nisi quod attinet ad frumentum, ꝙ Ceres inuenit, & ad Proserpinam, quam rapiente Orco perdidit. Et hanc ipsam dicit significare fœcunditatem seminum. Quæ cum defuisset quodam tempore, eademque sterilitate terra mœreret, exortam esse opinionem, quod filiam Cereris, idest ipsam fœcunditatem, quæ a proserpendo Proserpina dicta esset, Orcus abstulerat, & apud inferos detinuerat. Quæ res cum fuisset luctu publico celebrata, quia rursus eadem fœcunditas redijt; Proserpina reddita, exortam esse lætitiam, & ex hoc ei solēnia instituta. Dicit deinde multa in mysterijs eius tradi, quæ nisi ad frugum inuentionem non pertineant. C

De turpitudine sacrorum, quæ Libero celebrabantur. Cap. XXI.

IAm vero Liberi sacra, quem liquidis seminibus, ac per hoc non solum liquoribus fructuum, quorum quodāmodo primatum vinum tenet: verumetiam seminibus animalium præfecerunt, ad quātam turpitudinem peruenerint, piget quidē dicere, propter sermonis longitudinem: sed propter superbam H istorum hebetudinem non piget. Inter cętera quæ prætermittere, quoniam multa sunt, cogor: in Italiæ compitis quędam dicit sacra Liberi celebrata, cum tanta licentia turpitudinis, vt in eius honorem pudenda virilia colerentur: non saltem aliquantum verecundio

re ſecreto, ſed in propatulo exultante nequitia. Nam hoc tempore membrum Liberi per dies feſtos cum honore magno ploſtellis impoſitum prius per rura in compitis, & vſque in vrbem poſtea vectabatur. In oppido autē Lauinio vnus Libero totus menſis tribuebatur, cuius diebus omnes verbis flagitioſiſsimis vtebantur, donec illud membrū per forum tranſuectū eſſet, atque in loco ſuo quieſceret. Cui membro inhoneſto matremfamilias honeſtiſsimam, palam coronam neceſſe

C erat imponere. Sic videlicet liber Deus placandus fuerat pro euentibus ſeminum, ſic ab agris faſcinatio repellenda, vt matrona hoc facere cogeretur in publico, quod nec meretrix ſi matronæ ſpectarent, permitti debuit in theatro. Propter hoc Saturnus ſolus creditus eſt non ſufficere poſſe ſeminibus, vt occaſiones multiplicandorū deorū immūda anima reperiret, & ab vno vero Deo merito immūditiæ deſtituta, ac per multos falſos auiditate maioris immūditiæ proſtituta, iſta ſacrilegia ſacra noīaret, ſeſeq; ſpurcorū dæmonum turbis conuiolandam polluendamq; præberet.

De Neptuno & Salacia ac Venilia. Cap. XXII.

IAm vtiq; habebat Salaciam Neptunus vxorem, quam inferiorem aquam maris eſſe dixerunt, vt quid illi adiuncta eſt & Venilia, niſi vt ſine vlla cauſa neceſſariorum ſacrorū ſola libidine animæ proſtitutæ multiplicaretur inuitatio dœmoniorum? Sed, proferatur interpretatio præclaræ Theologiæ, quæ nos ab iſta reprehenſione reddita ratione compeſcat. Venilia, inquit, vnda eſt, quæ ad litus venit: Salacia quæ in ſalum redit. Cur ergo deæ fiunt duæ, cum ſit vna vnda, quę venit, & redit? Nempe ipſa eſt exæſtuans in multa numina libido veſana. Quanuis.n. aqua non geminetur, quæ it & redit, huius tñ occaſione vanitatis duob. dęmonijs inuitatis, amplius

E anima cōmaculatur, q̄ it & non redit. Quæſo te Varro, vel vos qui tam doctorum hominum talia ſcripta legiſtis, & aliquid magnū vos didiciſſe iactatis, interpretamini hoc: nolo dicere ſecundum illam æternam incommutabilemque naturam quæ ſolus eſt Deus, ſed ſaltem ſecundum animam mundi & partes eius, quos Deos veros eſſe exiſtimatis. Partem animæ mundi, quæ mare permeat, Deū vobis feciſſe Neptunū, vtcunq; tolerabilioris eſt erroris. Itane vnda ad litus veniens, & in ſalum rediens duæ ſunt partes mundi, aut duæ partes animæ mundi? Quis veſtrum ita deſipiat, vt hoc ſapiat? Cur ergo vobis duas deas fecerunt, niſi quia prouiſum eſt a ſapientibus maioribus veſtris: non vt dij plures vos regerent, ſed vt ea, quæ iſtis vanitatibus & falſitatibus gaudent, plura vos dęmonia poſsiderent? Cur autem illa Salacia per F

hanc interpretationem inferiorē maris partem, quia viro erat ſubdita perdidit? Nanque illam modo cum refluentem fluctum eſſe perhibetis, in ſuperficie poſuiſtis. An quia Veniliam pellicem accepit, irata ſuum maritum de ſupernis maris excluſit?

De terra, quam Varro deam eſſe confirmat, eo quod ille animus mundi, quem opinatur Deum, etiam hanc corporis ſui infimam partem permeet, eiq; vim diuinam impartiatur. Cap. XXIII.

NEmpe vna eſt terra, quam quidem plenam videmus animalibus ſuis: verumtñ ipſam magnum corpus in elementis mundiq; infimam partē, cur eam volūt deam? An quia fœcunda eſt? Cur ergo non magis homines dij ſunt, qui eā fœcundiorem faciunt, excolendo: ſed cum arant, nō cum adorant? Sed pars animæ mundi, inquiunt, quæ per illam permeat: deam illam facit: quaſi non euidentior ſit in hominibus anima, quæ vtrū ſit, nulla ſit quæſtio, & tamen homines dij non habentur. Et quod eſt grauiter dolendū, his qui dij non ſunt, & quibus ipſi meliores ſunt colendis & adorandis mirabili & miſerabili errore ſubduntur. Et certe idem Varro in eodem libro de dijs ſelectis, tres eſſe affirmat animæ gradus in omni vniuerſaque natura. Vnum qui omnes partes corporis quæ viuunt, tranſit, & non habet ſenſum, ſed tantum ad viuendum valetudinem. Hanc vim in noſtro corpore permanare dicit in

Al.l. Animæ gradus iuxta Varronē.

G oſſa, vngues, capillos: ſicut in mundo arbores ſine ſenſu aluntur & creſcunt, & modo quodam ſuo viuunt. Secundum gradum animæ dicit, in quo ſenſus eſt. Hanc vim peruenire in oculos, aures, nares, os, tactum. Tertium gradum animæ eſſe ſummum, qui vocatur

catur animus, in quo intelligentia præeminet: hoc præter hominē omnes carere mortales: in qua, quoniam homines Deo videntur esse similes, hanc partem animæ mundi dicit Deum, in nobis autem genium vocari. Sic ergo & in anima mundi tres gradus instituens, vnam partem eius lapides esse dicit ac ligna: & hanc terram quā videmus, quò non H permanat sensus. Aliam vero, quam sensum vocat eius, vt æthera. Tertiam porro, quam & animam eius nuncupat, quæ, s. peruenit in astra: eam quoque asserit facere deos, & per eam q̄ñ in terrā permanat, deam Tellurem: quod autem inde permanat in mare, atque Oceanum, deum esse Neptunum. Redeat ergo ab hac quam theologiam naturalem putat, quo velut requiescendi causa, ab his ambagibus atque anfractibus fatigatus egressus est. Redeat, inquam, redeat ad ciuilem, hic eū adhuc teneo, tantisper de hac ago. Nondum dico si terra & lapides nostris sunt ossibus & vnguib. similes, similiter eos intelligentiam non habere, sicut sensu carent. Aut si idcirco habere dicuntur ossa, & vngues nostri intelligentiam, quia in homine sunt, qui habet intelligētiā, tā stultus est qui hos deos in mundo dicit, quam stultus est qui in nobis ossa, & vngues homines dicit. Sed hæc cum philosophis fortassis agenda sunt, nunc autem istum adhuc politicum, i. ciuilem volo. Fieri enim potest vt licet in illam naturalis theologiæ veluti libertatem caput erigere paululū voluisse videatur, adhuc tñ hunc librum versans, & se in illo versari cogitans: eum etiam inde respexerit: & hoc propterea dixerit, ne maiores eius, siue alię ciuitates, Tellurem atque Neptunum coluisse inaniter credantur. Sed hoc dico, pars animi mundani, quæ per terram permeat, sicut vna est terra: cur etiam non vnam fecit deam quam dicit esse Tellurem? Quod si ita fecit, vbi erit Orcus frater I Iouis atque Neptuni, quem Ditem patrē vocant? Vbi eius coniunx Proserpina, quæ secūdum aliam, in eisdem libris positam opinionem, non terræ fœcūditas, sed pars inferior perhibetur? Quod si dicunt animi mundani partem cum permeat terræ partem superiorem, Ditem patrem facere Deum: cum vero inferiorem Proserpinā deā, Tellus illa quid erit? Ita enim totum, quod ipsa erat, in duas istas partes deosq; diuisum est: vt ipsa tertia, quæ sit, aut vbi sit, inueniri non possit, nisi quis dicat simul istos deos Orcum atq; Proserpinam, vnam deam esse Tellurem: & non esse iam tres, sed aut vnam, aut duos, & tamen tres dicuntur, tres habentur, tres coluntur aris suis, delubris suis, sacris suis, simulachris suis, sacerdotibus suis, & per hęc etiam fallacibus prostitutam animam constuprantibus dęmonibus suis: Adhuc respondeatur, quam partem terræ permeet pars mundani animi, vt Deum faciat Tellumonem? Non, inquit, sed vna eadem terra habet geminam vim, & masculinam quod semina producat, K & fœmininam quod recipiat, atque nutriat, inde à vi fœminea dictam esse Tellurem, à vi masculina Tellumonem. Cur ergo Pontifices, vt ipse indicat, additis quoque alijs duobus, quatuor dijs faciunt rem diuinam, Telluri, Tellumoni, Altori, Rusori? De Tellure & Tellumone iam dictum est. Altori quare? quod ex terra, inquit, aluntur omnia quæ nata sunt. Rusori quare? quod rursus, inquit, cuncta eodem reuoluuntur.

De telluris cognominibus, eorumq; significationibus, quæ ēt si non erant multarū rerum indices, non multorum deorū debuerunt firmare opiniones. Cap. XXIIII.

DEbuit ergo vna terra propter istam quater geminam vim, quatuor habere cognomina, non quatuor facere Deos, sicut tot cognominib. vnus Iuppiter, & tot cognominibus vna Iuno:) in quib. omnibus vis multiplex esse dr̄ ad vnum Deum, vel ad vnā deā pertinens: non multitudo cognominum deorum etiam multitudinem faciens. Sed profecto sicut aliquando etiam ipsas vilissimas fęminas earū, L quas libidine quæsierunt, tædet pęnitetq; turbarum: sic animam vilem factā, & immundis spiritibus prostitutam, deos sibi multiplicare, quibus contaminanda prosterneretur, sicut plurimum libuit, sic aliquādo & piguit. Nam & ipse Varro quasi de ipsa turba verecundatus, vnam deam vult esse Tellurem. Eandem, inquit, dicunt matrē magnam, ꝙ tympanum habeat, significari esse orbem terræ, ꝙ turres in capite, oppida ꝙ sedes fingantur circa eam, cum omnia moueantur, ipsam non moueri. Quod Gallos huic deæ vt seruirent, fecerunt: significat eos, qui

semi-

semine indigeant terram sequi oportere, in
eā quippe omnia reperiri. Quod se apud eā
iactant: pręcipitur, inquit, qui terram colūt,
ne sedeāt, semper enim esse quod agāt. Cym
balorū sonitus, ferramentorū iactandorū ac
manuū, & eius rei crepitus in colendo agro
quid sit, significat quod ferramenta illa erāt:
ideo ex ęre, quod eam antiqui colebant ęre,
ante quam ferrum esset inuentum. Leonē, in-
C quit, adiungunt solutum ac māsuetum, vt o-
stendant esse nullum genus terrę tam remo-
tum ac vehementer ferum, quod non subijci
coliq; cōueniat: Deinde adiūgit, & dicit: Tel
lurem matrem, & nominibus pluribus, & co
gnominibus quod nominarunt, Deos existi-
matos esse complures. Tellurem, inquit, pu-
tāt esse Opem, quod opera fiat melior: ma-
trē, ꝙ plurima pariat: magnā, ꝙ cibū pariat:
Proserpinam, quod ex ea proserpant fruges:
Vestam, quod vestiatur herbis: Sic alias deas,
inquit, non absurde ad hanc reuocant. Si
ergo vna dea est, quæ quidem consulta veri-
tate nec ipsa est, interim quid itur in multas?
Vnius sint ista multa nomina, non tam Deæ
multæ quam nomina: Sed errantium maio-
rum authoritas deprimit & eundem Varro-
nem post hanc sententiam trepidare com-
pellit. Adiungit enim & dicit: Cum q̄bus opi
nio maiorū de his deabus, quod plures eas
D putarunt esse, non pugnat. Quomodo nō pu
gnat, cum valde aliud sit vnā deam nomina
habere multa, aliud eē deas multas? Sed pōt,
inquit, fieri: vt eadē res & vna sit, & in ea quę
dam res sint plures. Concedo, in vno hoīe
esse res plures, nunquid ideo & homines plu
res? Sic in vna dea esse res plures, nūquid iō
& deas plures? Verum sicut volunt, diuidāt,
conflent, multiplicēt, replicēt, implicēt. Hęc
sunt Telluris, & matris magnæ præclara my
steria, vnde omnia referuntur ad mortalia se
mina, & exercendā agriculturā. Itanē ad hęc
relata, & hunc finē habentia tympanū tur-
res: Galli iactatio insana membrorum, cre-
pitus cymbalorum confictio leonū vitā cui-
quam pollicentur æternam? Itanē propterea
Galli abscisi huic magnæ deæ seruiunt? vt si-
gnificent qui semine indigeant, terram sequi
oportere: quasi non eos ipse potius seruitus
semine faciat indigere? Vtrū enim sequendo
hanc deā, cū indigeant semen acquirant: an
potius sequendo hanc deam, cū habeant se-
men amittant? hoc interpretari est, an detesta
ri? Nec attenditur quantū maligni dęmones
præualuerint, qui nec aliqua magna his sa-
cris polliceri ausi sunt, & tā crudelia exige-
re potuerunt. Si dea terra non esset, manus ei
homines operando inferrent, vt semina con E
sequerētur per illā, non etiam sibi sęuiendo,
vt semina perderent propter illam. Si dea nō
esset, ita fęcunda fieret manibus alienis, vt nō
cogeret hominem sterilē fieri manibus suis.
Iam quod in liberi sacris honesta matrona Al. l. Liberi sacra.
pudenda virilia coronabat, spectāte multitu
dine: vbi rubēs & sudans, si est vlla frons in
hominibus, adstabat forsitā & maritus, & ꝙ
in celebratione nuptiarū, super Priapi scapū
noua nupta sedere iubebatur, longe cōtēpti-
liora atq; confusibiliora sunt præ ista turpi-
tudine crudelissima, vel crudelitate turpissi
ma. Ibi dęmoniacis * artibus sic vterq; sexus
illuditur, vt neuter suo vulnere perimatur. Al. l. Ritibus.
Ibi fascinatio timetur agrorū, hic membro-
rum amputatio non timetur. Ibi sic dehone-
statur nouę nuptæ verecūdia, vt non solum
fęcunditas, sed nec virginitas adimatur, hic
ita amputatur virilitas, vt nec conuertatur in
fęminam, nec vir relinquatur.

Quam interpretationem de abscisione Atys Gręcorum sapientium doctrina repererit. Cap. XXV.

ET Atys ille non est cōmemoratus, nec
eius ab isto interpretatio requisita est, in
cuius dilectionis memoriā Gallus abscidit. F
Sed docti Græci atq; sapientes nequaquā ra-
tionē, tā sanctā atq; p̄clarā tacuerūt. Propter
vernalē q̄ppe faciē terrę, q̄ cęteris tēporibus
est pulchrior, Porphyrius Philosophus nobi
lis Atym flores significare perhibuit: & ideo
abscisum, q̄a flos decidit ante fructū. Nō er-
go ipsum hominē, vel quasi hominē q̄ vo-
catus est Atys, sed virilia eius flori cōparaue
rūt. Ipsa q̄ppe illo viuente deciderūt, immo
vero nō deciderūt, neq; decerpta, sed plane
discerpta sūt. Nec illo flore amisso, q̄sq̄ post
ea fruct⁹, sed poti⁹ sterilitas cōsecuta ē. Quid
ergo ipse reliquus, & q̄cq̄d remāsit absciso,
q̄d eo significari dicit? Quo refertur? Quę in
terpretatio inde profertur? An hæc frustra
moliēdo nihilq; inueniēdo ꝑsuadēt illud po
tius esse credendū, quod de homine castra-

to

to fama iactauit:literisq; mādatū est? Merito
huic aduersatus est Varro noster, neq; hoc di
cere voluit: nō.n.hoīem doctissimum latuit.

De turpitudine sacrorum matris magnæ. Cap. XXVI.

ITemq; de mollibus eidem matri magnæ
contra oēm virorum mulierumq; verecū
G diam consecratis, qui vsq; hesternum diem
madidis capillis, facie dealbata, fluentibus
membris, incessu fęmineo per plateas vicos
que Charthaginis, etiā à populis vnde turpi
ter viuerent, exihebant: nihil Varro dicere
voluit, nec vspiā me legisse cōmemini. Defe
cit interpretatio, erubuit ratio, conticuit ora
tio, Vicit matris magnę oēs Deos filios non
numinis magnitudo, sed criminis. Huic mō-
stro nec monstruositas Iani cōparararatur. Ille
in simulachris habebat solam deformitatem
ista in sacris deformē crudelitatē: Illi mem-
bra in lapidibus addita, hæc in hominibus
perdita. Hoc dedecus tot Iouis ipsius vitia,
& tanta stupra non vincunt. Ille inter fęmi-
neas corruptelas vno Ganimede cęlū infa-
mauit, ista tot mollibus professis & publicis
& inquinauit terram, & cęlo fecit iniuriam.
Saturnū fortasse possemus huic in isto gene
re turpissimę crudelitatis siue conferre, siue
præferre, qui patrē castrasse perhibetur: sed
in Saturni sacris homines alienis manibus
potius occidi, quā suis abscidi potuerūt. De
uorauit ille filios suos, vt poetæ ferunt: &
physici ex hoc interpretantur, quod volūt,
vt autē historia prodit, necauit. Sed quod ei
Pęni suos filios sacrificauerunt, non recepe-
re Romani. At vero ista magna deorum ma-
ter etiam Romanis templis castratos intu-
lit, atq; istā sæuitiam moremq; seruauit cre-
H dita vires adiuuare Romanorū execādo viri
lia virorū, Quid sunt ad hoc malū Mercurij
furta, Veneris lasciuia, stupra & turpitudines
cęterorū, q̄ proferremus de libris, nisi quoti
die cātarētur, & saltarenī in theatris? Sed hæc
quid sunt ad tm̄ malū, cuius magnitudo ma-
gnæ matri tantūmodo competebat, præser-
tim ꝙ illa dicuntur à poetis esse cōficta: qua
si poetæ id ēt finxerint, quod ea sint dijs gra-
ta & accepta? Vt ergo cātarenī vel scriberen
tur, audacia fuit, vel petulantia poetarum. Vt
vero diuinis rebus & honoribus eisdem im-
perantibus & extorquentibus numinibus ad
derentur, quid est nisi crimē deorū, immo
vero confessio dęmoniorū, & deceptio mi
serorū? Verū illud quod de abscisorum con
secratione mater deorū coli meruit, nō poe- *Al.l. Abscisorū consecratio*
tæ confinxerūt, sed horrere magis quā cane
re maluerūt. His ne dijs selectis quisquā con
secrandus est, vt post mortem viuat bene, qui
bus consecratus ante mortē honeste nō po-
tuit viuere, tam fędis superstitionibus subdi
tus, & immundis dęmonibus obligatus? Sed
hæc omnia, inquit, referuntur ad mundum:
videat ne potius ad immūdū. Cui enim hic I
mundus est Deus, nec animo religiosus exi-
stit, nec honestus viuet ille, nec mundus. Nos
aūtem animum quærimus, qui vera religio-
ne confisus: non tanquā Deū suū adoret mū-
dū, sed tanquā Dei opus propter Deum lau-
det mundū, & mundanis sordibus expiatus,
mundus perueniat ad Deū, qui condidit mū
dum, istos vero selectos Deos videmus qui-
dem clarius innotescere quam cęteros: non
tamen vt eorum illustrarentur merita, sed ne
occultarentur opprobia, vnde magis eos ho
mines fuisse credibile est: sicut nō solū poe-
ticę literæ, verū etiā historicæ tradiderunt.
Nā quod Virg. ait: Primus ab æthereo venit *Aene.*
Saturnus Olympo, Arma Iouis fugiens & re
gnis exul ademptis. Et quæ ad hanc rem per-
tinentia subsequuntur, totam de hoc Euhe-
merus pādit historiam, quā Ennius in Lati-
num vertit eloquiū. Vnde quia plurima po-
suerunt, qui contra huiusmodi errores ante
nos Gręco sermone, vel Latino scripserunt,
non in eo mihi placuit immorari.

De physiologorū figmentis, qui nec verā diuinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda est vera diuinitas. Cap. XXVII.

IPsas phisiologias cū considero, q̄bus do-
cti & acuti hoīes has res humanas conan K
tur euertere in res diuinas: nihil video nisi ad
tēporalia terrenaq; opera naturamq; corpo
reā: vel etiā si inuisibilē, tamen mutabilem:
potuisse reuocari, quod nullo mō est verus
Deus. Hoc autē si saltē religiositati congruis
significationibus ageretur, esset quidē dolē-
dū, non his verū Deū annunciari, atq; prę-
dicari: tamen aliquo modo ferendum tā fę-
da & turpia nō fieri: nec iuberi. At nunc cū

pro

pro Deo vero, quo ſolo anima ſe inhabitãte
ſit fęlix, nefas ſit colere aut corpꝰ aut animã:
quanto magis nephariũ eſt iſta ſic colere, vt
nec ſaluté, nec decus humanum corpus aut
anima colentis obtineat. Quamobrẽ ſi tẽplo,
ſi ſacerdote, ſi ſacrificio, ꝙ Deo vero debe-
tur, colatur aliquod elementum mundi, vel
creatus aliquis ſpiritus, ét ſi non immundus
& malus, non ideo eſt malum, quia illa mala
A ſunt quib. colitur, ſed quia illa ſunt talia, qui
bus *ſolus* ille colendus ſit, cui talis cultus ſer
uitusq; debetur. Si autẽ ſtoliditate vel mon-
ſtruoſitate ſimulachrorũ, ſacrificijs homici-
diorũ, coronatione viriliũ pudendorũ, mer
cede ſtuprorum, ſectione membrorũ, abſciſ
ſione genitalium, conſecratione molliũ, fe-
ſtis impurorũ obſcęnorumq; ludorum, vnũ
verum Deum, i. omnis animæ corporiſque
creatorem colere ſe quiſq; contendat: non
ideo peccat, quia non eſt colendus, quẽ co-
lit, ſed quia colendũ, non vt colendus eſt, co
lit. Qui vero & rebus talibus, i. turpibus &
ſceleſtis & non Deũ verum, i. animæ corpo-
riſq; factorem: ſed creaturã quamuis non vi
tioſam colit, ſiue illa ſit anima, ſiue corpus,
ſiue aĩa ſimul & corpus, bis peccat in Deũ,
ꝙ & pro ipſo colit, ꝙ non eſt ipſe: & talibus
rebus colit, qualib. nec ipſe colendus eſt, nec
non ipſe, ſed hi quonam modo, i. quam tur-
piter nepharieq; coluerint in promptu eſt.
Quid autem, vel quos coluerint eſſe obſcu-
rum, niſi eorũ teſtaretur hiſtoria: ea ipſa quæ
fęda & turpia confitentur numinib. terribi-
liter exigentibus reddita. Vnde remotis con-
ſtat ambagibus, nepharios Dęmones atq; im
mundiſsimos ſpiritus, ac omni ciuili theolo
gia in viſendis ſtolidis imaginibus, & per eas
poſsidendis etiam ſtultis cordibus inuitatos.

Quod doctrina Varronis de theologia ĩ nul
la ſibi parte concordet. Cap. XXVIII.

B QVid igitur valet ꝙ uir doctiſsimus &
acutiſsimus Varro velut ſubtili diſpu-
tatione hos omnes deos in cęlum & terram
redigere ac referre conatur, & non poteſt?
Fluunt, de manib. reſiliunt, labuntur, & deci-
dunt. Dicturus. n. de fœminis, hoc eſt, de dea
bus: qm̃, inquit, vt in primo libro dixi de lo-
cis, duo ſunt principia Deorũ animaduerſa
de cœlo & terra, à quo dij partim dñr cœle-
ſtes, partim terreſtres: vt in ſuperiorib. initiũ
fecimus à cœlo, cum diximus de Iano, quẽ
alij cœlum, alij dixerũt eſſe mundum: ſic de
fœminis initium ſcribẽdi fecimus à tellure.
Sentio quantam moleſtiam tale ac tantum pa
tiatur ingenium. Ducitur. n. quadam ratione
veriſimili, cœlum eſſe ꝙ faciat, terram quæ
patiatur: & ideo illi maſculinam uim tribuit
huic fœmininam: & non attẽdit eum potius C
eſſe, qui hæc facit, qui utrunque fecit. Hinc
etiam Samothracum nobilia myſteria in ſu-
periore libro ſic interpretatur, eaque ſe quæ
nec ſuis nota ſunt ſcribendo expoſiturum,
eiſq; miſſurum quaſi religioſiſsime pollice-
tur. Dicit. n. ſe ibi multis indicijs collegiſſe in
ſimulachris, aliud ſignificare cœlũ, aliud ter
ram, aliud exempla rerum, quas Plato appel
lat ideas: cœlum Iouem, terram Iunonem,
ideas Mineruam vult intelligi. Cœlum à quo
fiat aliquid: terram de qua fiat: exemplum, ſe
cundum quod fiat. Qua in re omitto dicere,
quod Plato illas ideas tantam vim habere di
cit, ut ſecundum eas non cęlum aliquid fece
rit, ſed etiam cœlum factũ ſit. Hoc dico iſtũ
in libro ſelectorum Deorum rationem illam
trium Deorum, quibus quaſi cuncta comple
xus eſt perdidiſſe. Cœlo. n. tribuit maſculos
Deos, fœminas terræ. Inter quas poſuit Mi-
neruam, quam ſupra ipſum cęlum antepo-
ſuerat. Deinde maſculus deus Neptunus in
mari eſt, ꝙ ad terram potius quam ad cœlũ
pertinet. Dis pater poſtremo, q. Græce πλού-
των dicitur, etiam ipſe maſculus frater ambo
rum terrenus Deus eſſe perhibetur, ſuperio-
rẽ terram tenens, in inferiore habens Proſer
pinam coniugem. Qũo ergo Deos in cœlo,
deas in terra eſſe perhibent, qui rurſus deas
ad terram, deos ad cœlũ referre conantur?
Quid ſolidũ, quid cõſtans, quid ſobriũ, quid
definitum habet hæc diſputatio? Illa autẽ eſt D
tellus initiũ dearum, mater, ſ. magna, apud q̃
mollium & abſciſſorum ſeſeq; ſecantiũ atq;
iactantiũ inſana perſtrepit turpitudo. Quid
eſt ergo ꝙ dr̃, caput deorũ Ianus, caput dea-
rum tellus: nec ibi facit vnũ caput error, nec
hic ſanum furor? Cur hæc fruſtra referre ni-
tuntur ad mundũ, * quaſi poſsit pro Deo ue
ro mundus, uel opus pro factore coli? Et tñ
eos, nec hoc poſſe ueritas aperta conuincit.
Referãt hæc potius ad hoĩes mortuos, & ad
dęmones peſsimos, & nulla qõ remanebit.

Al. l. qd & ſi poſſet, pro vero Deo mundum nemo pius coleret.

Quod

Quòd omnia quæ physiologi ad mundũ partesq; ipsius retulerunt, ad vnum verũ Deũ referre debuerunt. Cap. XXIX.

NAmque omnia quæ ab eis ex istorum deorum theologia velut physicis rationibus referuntur ad mundum, quam sine vllo scrupulo sacrilegæ opinionis Deo potius (G) vero qui fecit mũdum, omnis animæ & omnis corporis conditori tribuantur, aduertamus hoc modo: Nos Deum colimus, non cœlum & terram, quibus duabus partibus mundus hic constat. nec animam vel animas per viuentia * quæcunque diffusas, sed Deũ qui fecit cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt. Qui fecit omnem animam, siue quocunque modo viuentem, & sensus & rationis expertem: siue etiam sentientem, siue etiam intelligentem. Et vt iam incipiam illa vnius & veri Dei opera percurrere, propter quæ isti sibi dum quasi honeste conãtur sacramenta turpissima & scelestissima interpretari, deos multos falsosq; fecerunt. Illum Deum colimus qui naturis à se creatis & subsistendi, & mouendi initia finesq; constituit, qui rerum causas habet, nouit atq; disponit: qui vim seminum condidit: qui rationalem animam, quæ dicitur animus, quibus voluit viuentibus indidit: qui sermonis facultatem vsumq; donauit: qui munus futura dicẽdi, quibus placuit spiritibus impartiuit: & per quos placet malas valetudines pellit: qui bellorum quoque ipsorum cum sic emendandum & castigandum est genus humanum, exordijs, progressibus, finibusq; moderatur. Qui huius mundi ignem vehementissimum & violentissimũ pro immensæ naturæ tẽperamento, & creauit, & regit: qui vniuersarum aquarum creator, & gubernator est: qui Solem fecit corporalium clarissimum luminum, eiq; vim congruam & motum dedit. Qui ipsis etiam inferis dominationem suam potestatemq; nõ subtrahit: qui semina & alimenta mortaliũ, (H) siue arida, siue liquida naturis competentib. attributa substituit. Qui terram fundauit atque fœcundat: qui fructus eius animalibus, hominibusq; largitur: qui causas non solũ principales, sed etiam subsequentes nouit, atque ordinat: qui Lunæ statuit motum suũ: qui vias cœlestes atque terrestres locorum mutationibus præbet. Qui humanis ingenijs, quæ creauit, etiam scientias artium variarũ, ad adiuuandam vitam, naturamque concessit. Qui coniunctionem maris & fœminæ ad adiutorium propagandæ prolis instituit: qui (I) hominum cœtibus, quem focis & luminibus adhiberet, ad facillimos vsus munus terreni ignis indulsit. Ista sunt certe quæ dijs selectis, nescio per quas physicas interpretationes, vir acutissimus atq; doctissimus Varro, siue quæ aliunde accepit, siue quæ ipse coniecit, distribuere laborauit.

Al.l. quæque.

Ps. 145.

Al.l. veri Dei opera

Qua pietate discernatur à creaturis creator, ne pro vno tot dij colãtur, quót sunt opera vnius authoris. Cap. XXX.

HAec autem facit, atque agit vnus verus Deus. Sed sicut idem Deus vbiq; totus, nullis inclusus locis, nullis vinculis alligatus in nullas partes sectilis, ex nulla parte mutabilis, implens cœlũ & terrã præsente potentia, nõ * absente natura. Sic itaq; administrat omnia quę creauit, vt et ipsa proprios exercere, & agere motus sinat. Quamuis .n. nihil esse possit sine ipso, non tñ sunt vlla, quod ipse. Agit autem multa, etiam per angelos, sed nõ nisi ex seipso beatificat angelos. Ita quamuis propter aliquas causas hominibus angelos mittat: non tamen ex angelis homines, sed ex seipso, sicut angelos beatificat. Ab hoc vno & vero Deo, vitam speramus æternam.

Al.l. genti.

Al.l. geli.

Quibus propriè beneficijs Dei, excepta generali largitate, sectatores veritatis vtantur. Cap. XXXI.

(K) HAbemus enim ab illo præter huiuscemodi beneficia, quæ ex hac, de qua nõ nulla diximus, administratione naturæ bonis malisque largitur, magnum, & bonorũ proprium magnæ dilectionis indicium. Quanquam enim, quod sumus: quod viuimus, quod cœlum terramq; conspicimus, quod habemus mentem atque rationem, qua eum ipsum, qui hæc omnia condidit, inquiramus, nequaquam valeamus actioni sufficere gratiarum, tamẽ quod nos oneratos, obrutosq; peccatis, & à contemplatione suæ lucis auersos, ac tenebrarum, idest, iniquitatis dilectione cęcatos, non omnino deseruit. Misitque nobis verbum suũ, qui est eius vnicus filius,

quo

quo pro nobis in assumpta carne nato, atq; passo, quanti hominē penderet nosceremus, atq; illo sacrificio singulari à peccatis omnibus mundaremur eiusq; spiritu in cordibus nostris dilectione diffusa, omnibus difficultatibus superatis in æternā requiē, & contēplationis eius ineffabilem dulcedinem veniremus. Quæ corda, quot linguæ ad agendas ei gratias satis esse contenderint?

M

Quod sacramentum redemptionis Christi, nullis retro temporibus defuerit, semperque sit diuersis significationibus prædicatum. Cap. XXXII.

HOc mysterium vitæ æternæ iam inde ab exordio generis humani per quędā signa & sacramenta temporibus congrua, quibus oportuit per angelos prędicatum est. Deinde populus Hebræus in vnam quādam Rempublicam, quę hoc sacramentum ageret, congregatus est, vbi per quosdam scientes, per quosdā nescientes, id quod ex aduentu Christi vsq; nunc, & deinceps agitur, prę nūciaretur esse venturū. Sparsa etiam post eadem gente per gentes propter testimonium scripturarum, quibus æterna salus in Christo futura prędicta est. Omnes enim non solum prophetiæ, quæ in verbis sunt: nec tantum præcepta vitę quæ mores pietatemque conformant, atque illis literis continentur sacra sacerdotia, tabernaculum, siue templum, altaria, sacrificia, ceremoniæ, dies festi, & quicquid aliud ad eam seruitutem pertinet, quę Deo debetur, & Græcè proprie latria dicitur, ea significata & prænunciata sunt, quæ propter ęternam vitam fidelium in Christo & impleta credimus, & impleri cernimus, & implenda confidimus.

Quod per solam Christianam religionem manifestari potuerit fallacia spirituū malignorum de hominum errore grandentium. Cap. XXXIII.

PEr hanc ergo religionem vnam & veram, potuit aperiri Deos gentium esse immundissimos dęmones, sub defunctarum occasionib. animarum, vel creaturarum specie mundanarum Deos se putari cupientes, & quasi diuinis honoribus eisdemque scelestis ac turpibus rebus superba impuritate lætantes, atq; ad verum Deum conuersionē humanis animis inuidentes, Ex quorū immanissimo & impijssimo dñatu homo liberatur, cū credit in eum, qui prębuit ad exurgēdū tantæ humilitatis exemplū, quanta illi superbia ceciderunt. Hinc sunt non solum illi, de quibus multa iam diximus: & alij atq; alij similes cęterarum gentium atq; terrarū, sed etiā hi, de quibus nunc agimus tanquam in Senatu deorum selecti: sed planè selecti notabilitate criminum, nō dignitate virtutum. C Quorum sacra Varro, dum quasi ad naturales rationes referre conatur, quęrens honestare res turpes, quomodo his quadret, & cō sonet, non potest inuenire: quoniam nō sunt ipsę illorum sacrorū causæ, quas putat, vel potius vult putare. Nā si non solum ipsæ, verum etiā quęlibet alię huius generis essent, quāuis nihil ad Deum vitamq; æternam: quę in religione quærenda est, pertinent: tamen qualicunq; de rerū reddita ratione, aliquantulū mitigarent offensionem, quam non intellecta in sacris aliqua velut turpitudo aut obsurditas fecerat: sicut in quibusdam theatrorum fabulis vel delubrorum mysterijs facere idem Varro conatus est. Vbi non theatra delubrorum similitudine absoluit, sed theatrorum similitudine delubra damnauit: tamen vtcunque conatus est, vt sensum horribilibus rebus offensum, velut naturalium causarum ratione reddita, deliniret.

De libris Numę Pompilij, quos Senatus, ne sacrorum causę quales in eis habebantur innotescerent, iussit incendi. Cap. XXXIIII. R

SEd contra inuenimus sicut ipse vir doctissimus prodidit de Numę Pompilij libris redditas sacrorum causas, nullo modo potuisse tolerari: nec dignas habitas, quę nō solū lectę innotescerēt religiosis, sed saltē scriptę racōderētur in tenebris. Iā.n.dicā, quod in tertio huius operis libro, me suo loco dictūrū esse promiserā. (Cap. 9.) Nam sicut apud eūdē Varronem legitur in libro de cultu deorum: Terētius quidā, cū * haberet ad Ianiculū fundū (Al.l.araret.) & bubulcus eius iuxta sepulchrū Numę Pompilij traijciens aratrum, eruisset ex terra libros eius, vbi sacrorum institutorū scri-

ptæ

ptę erant causę in vrbem pertulit ad prætorem. At ille cum inspexisset principia, rē tantam detulit ad senatum. Vbi cum primores quasdā causas legissent, cur quidq; in sacris fuerit institutum. Numæ mortuo, Senatus assensus est,* eosq; libros tanquā religiosi patres conscripti, prætor vt cōbureret censuerunt. Credat quisq; quod putat, immo vero dicat quod dicendū suggesserit vesana contentio quilibet tantæ impietatis defensor egregius. Me admonere sufficiat, sacrorū causas, à rege Pōpilio Romanorū sacrorū institutore conscriptas, nec populo, nec senatui, nec saltē ipsis sacerdotibus innotescere debuisse, ipsum. Numam Pompiliū curiositate illicita, ad ea dęmonum peruenisse secreta q̄ ipse quidem scriberet, vt haberet vnde legēdo cōmoneretur. Sed ea tamen cū rex esset, qui minime quenquam metueret, nec doceret aliquem, nec delēdo, nec quoquo modo consumendo perdere, auderet: ita ꝙ scire neminem voluit, ne homines nefaria doceret: violare autē timuit, ne dęmones iratos haberet: obruit, vbi tutum putauit, sepulchro suo propinquare aratrū posse nō credens. Senatus aūt cum religiones formidaret damnare maiorum, & ideo Numę assentire cogeret. illos tñ libros tam perniciosos esse iudicauit: vt nec obrui rursus iuberet, ne humana curiositas multo vehementius, rē iā perditā quęreret, sed flammis aboleri nefanda monimēta: vt quia iā necesse existimabāt sacra illa facere, tolerabilius erraretur, causis eorū ignoratis, quam cognitis ciuitas turbaretur.

Al. l. Religiosos libros.

E

De hydromantia, per quam Numa, visis quibusdam dęmonum imaginibus ludificabatur. Cap. XXXV.

NAm & ipse Numa ad quem nullus Dei Propheta venerat, nullus sanctus angelus mittebatur, hydromantiam facere compulsus est: vt in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes dęmonum, à quibus audiret, quid in sacris constituere, atque obseruare deberet. Quod genus diuinationis, idem Varro à Persis dicit illatū: quo & ipsum Numam, & postea Pytagoram Philosophum vsum fuisse commemorat: sibi adhibito sanguine etiam inferos perhibet suscitari: & νεκρομαντίαν Græcè dicit vocari.

Al. l. Hidromantia.

Al. l. Pōpilius quō Romanorū sacrorū fuerit institutor.

Quæ siue hydromantia, siue necromantia dicatur, idipsum est, vbi videntur mortui diuinare. Quibus hęc artibus fiant, ipsi viderint. Nolo enim dicere has artes etiam ante nostri saluatoris aduētum in ipsis ciuitatibus gentium legibus solere prohiberi, & pęna seuerissima vindicari. Nolo inquā hoc dicere: H
fortassis enim talia tunc licebant. His tamen artibus didicit sacra illa Pompilius, quorū sacrorū facta prodidit, causas obruit: ita timuit, & ipse ꝙ didicit, quarū causarū proditos libros Senatus incendit. Quid mihi ergo Varro illorū sacrorum alias, nescio quas causas velut physicas interpretatur: quales, si libri illa habuissent, non vtiq; arsissent: aut & istos Varronis ad Cęsarem Pontificē scriptos, atq; æditos, patres conscripti similiter incendissent? Quod ergo aquam egesserit, id est, exportauerit Numa Pompilius, vnde hydromantiā faceret, ideo nympham Aegeriā coniugē dicitur habuisse, quemadmodū in supradicto libro Varronis exponitur. Ita. n. solent res gestę aspersione mendaciorum in fabulas verti. In illa igitur hydromantia curiosissimus ille rex Ro. & sacra didicit, quæ in libris suis Pontifices haberent: & eorum causas, quas pręter se neminem scire voluit. Itaque eas seorsum scriptas secum quodammodo mori fecit quando ita subtrahendas hominū notitiæ, sepeliendasq; curauit. Aut ergo dęmonū illic tam sordidæ, & noxiè cupiditates erant conscriptę, vt ex his tota theologia ciuilis etiam apud tales homines execrabilis appareret, qui tā multa in ipsis sacris erubescenda susceperant: aut illi omnes nihil aliud quā homines mortui prodebantur, quos tā prolixa temporis vetustate ferè omnes populi gentium Deos immortales esse crediderant, cū & talibus sacris ijdē illi dęmones oblectarentur, q̄ se colendos pro ipsis mortuis, quos Deos putari fecerant, quibusdā fallaciū miraculorum attestationibus supponebant. Sed occulta Dei vera prouidētia factū est, vt & Pompilio amico suo illis * cōglutinati artibus, quibus hydromantia fieri potuit, cuncta illa confiteri permitterentur: & tamen & moriturus incenderet ea potius q̄ obrueret, admonere non permitterentur: qui ne innotescerent, nec aratro quo sūt eruta obsistere potuerunt, nec stylo Varronis, quo ea quæ de hac re gesta sunt, in nostram

I

stram

ſtram memoriā peruenerunt. Non enim poſſunt quàm non ſinuntur efficere. Sinunt autē alto Dei ſummi iuſtoque iudicio pro meritis eorum: quos ab eis vel affligi tantum, vel etiam ſubijci, ac decipi iuſtū eſt. Quàm vero pernicioſe, vel à cultu veræ diuinitatis alienę illæ literę iudicatę ſint, hinc intelligi poteſt, quod eas maluit Senatus incendere, quas Pompilius occultauit, quam timere quod timuit, qui hoc audere non potuit. K Qui ergo nec fęlicem in futuro vitam, nec modo habere vult piam talibus ſacris mortem non quærat æternam. Qui autem cum malignis dęmonibus non vult habere ſocietatem, ſuperſtitionem, qua coluntur noxiam, pertimeſcat, & veram religionem, qua produntur & vincuntur agnoſcat.

…l. Dæmones ve… religio… vincũ…

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER OCTAVVS.

De quæſtione naturalis theologiæ cum philoſophis excellentioris ſcientiæ diſcutienda. Cap. I.

NVnc intentiore nobis opus eſt animo multo, quā erat in ſuperiorū ſolutione quęſtionū, & explicatione librorum. De theologia quippe, quā naturalē vocant: non cum quibuslibet hominibus: nō enim fabuloſa eſt, vel ciuilis, hoc eſt, vel theatrica, vel vrbana, quarum altera iactat deorū crimina, altera indicat eorum deſideria criminoſiora, ac per hoc malignorū potius dęmonum, quā deorum, ſed cum philoſophis eſt habenda collatio: quorum ipſum nomen ſi Latine interpretemur, amorem ſapiētiæ profitetur. Porro ſi ſapientia Deus eſt B per quem facta ſunt omnia, ſicut diuina authoritas veritaſq; monſtrauit, verus philoſophus eſt amator Dei. Sed quia res ipſa, cuius hoc nomen eſt: non eſt in omnibus, qui hoc nomine gloriantur. neq; enim continuo veræ ſapientię ſunt amatores, quicunq; appellātur philoſophi, profecto ex omnibus quorum ſententias ex literis noſſe potuimus, eligendi ſunt, cum quibus non indigne quęſtio iſta tractetur. Neque enim hoc opere omnes omnium philoſophorum vanas opiniones refutare ſuſcepi, ſed eas tantum quæ ad theologiam pertinent, quo verbo Græco ſignificari intelligimus de diuinitate rationem ſiue ſermonē nec eas omnium, ſed eorum tantū, qui cum & eſſe diuinitatem & humana curare conſentiant, non tñ ſufficere vnius incōmutabilis Dei cultum ad vitam adipiſcendā etiam poſt mortē beatā, ſed ab illo ſanè multos vnā conditos atq; inſtitutos, ob eā cauſam colendos putant. C Hi etiam iam Varronis opinionem veritatis propinquitate tranſcendunt. Si quidem ille totam Theologiam naturalem vſque ad mundum iſtum, vel eius animam extēdere potuit, iſti vero ſupra omnem animæ naturam confitentur Deum, qui non ſolum mundum iſtum viſibilem, qui ſępe cęli & terræ nomine nuncupat, ſed omnem etiam omnino animam fecerit. Et qui rationalem & intellectualem, cuius generis anima humana eſt, participationē ſui luminis incommutabilis & incorporei beatam facit. Hos Philoſophos Platonicos appellatos à Platone doctore vocabulo deriuato, nullus qui hęc vel tenuiter audiuit, ignorat.

De duobus philoſophorum generibus, id eſt, Italico & Ionico, eorumq; authoribus. Cap. II.

DE hoc igitur Platone, quę neceſſaria p̄ſenti quęſtioni exiſtimo breuiter attingam, prius illos commemorans, qui eum in eodē genere literarum tempore pręceſſerūt. Quātum enim attinet ad literas Gręcas, quę lingua inter cæteras gentiū clarior habetur, duo philoſophorum genera traduntur: vnū Italicū ex ea parte Italiæ, quę quondam magna Gręcia nuncupatur eſt: alterum Ionicū, in eis terris, vbi & nunc Gręcia nuncupatur. Italicum genus authorem habuit Pythagorā Samium, à quo etiam ferunt ipſum philoſophię nomē exortum. E Nam cum antea ſapientes appellarentur, qui modo quodam laudabilis vitę alijs præſtare videbantur: iſte interrogatus quid profiteretur, philoſophū ſe eſſe reſpōdit, ideſt, ſtudioſum, vel amatorem ſapientiæ: quoniam ſapientem profiteri, arrogantiſsimum videbatur. Ionici vero generis princeps fuit Thales Mileſius, vnus illorum

Al. l. Italicum genus Philoſophorū

Al. l. Ionicū genus phil.

ſeptē qui appellati ſunt ſapientes. Sed illi ſex vitæ genere diſtinguebant,& quibuſdā præceptis, ad bene viuendū accommodatis. Iſte aūt Thales vt ſucceſſores ēt propagaret,rerū naturā ſcrutatus, ſuasq; diſputationes literis mandans,eminuit:maximeq; admirabilis extitit,quod aſtrologiæ numeris comprehēſis, defectus Solis & Lunę etiā prędicere potuit. Aquam tñ putauit rerum eſſe principiū: & G hinc omnia elemēta mundi ipſumq; mundū,& quæ in eo gignūtur,exiſtere. Nihil aūt huic operi,ꝙ mundo cōſiderato,tā admirabile aſpicimus, ex diuina mente præpoſuit. Huic ſucceſsit Anaximander, eius auditor: mutauitq; de rerū natura opinionē. Non.n. ex vna re,ſicut Thales ex humore,ſed ex ſuis proprijs,quaſq; res naſci putauit.quę rerum principia, ſingularū eſſe credidit infinita: & innumerabiles mūdos gignere: & quæcunq; in eis oriuntur, eosq; mundos modo diſſolui, modo iterū gigni, exiſtimauit,quāta quiſque ętate ſua manere potuerit: nec ipſe aliquid diuinæ menti, in his rerū operibus tribuens. Iſte Anaximenen diſcipulū,& ſucceſſorē reliquit: qui omnes rerum cauſas infinito aeri dedit:nec Deos negauit: aut tacuit:nō tñ ab ipſis aerē factū, ſed ipſos ex aere ortos credidit: Anaxagoras vero eius auditor, harū rerū omniū,quas videmus effectorem, diuinū animū ſenſit: & dixit ex infinita materia,quæ conſtaret, diſsimilibus inter ſe particulis rerū omniū genera pro modulis & ſpeciebus proprijs ſingula fieri,ſed animo faciēte diuino. Diogenes quoq; Anaximenis alter auditor,aerē,quidē dixit, rerū eſſe materiā, de qua omnia fierent:ſed eū eſſe cōpotē diuinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet. Anaxagorę ſucceſsit auditor eius Archelaus: etiam ipſe de particulis inter ſe diſsimilibus, H quibus ſingula quæq; fierēt,ita omnia conſtare putauit,vt in eſſe etiā mētē diceret,quę corpora diſsimilia,i.illas particulas cōiūgēdo & diſcipando ageret oīa. Socrates huius diſcipulus fuiſſe perhibetur, magiſter Platonis,ꝑꝑ quem breuiter cuncta iſta recolui.

De Socratica diſciplina. Cap. III.

SOcrates ergo primus vniuerſam philoſophiam ad corrigendos,cōponendosq; mores flexiſſe memoratur: cum ante illum omnes magis phyſicis, ideſt, naturalibus rebus perſcrutādis operam maximam impenderint. Non mihi autem videtur poſſe ad liquidū colligi,vtrū Socrates, vt hoc faceret, tædio rerū obſcurarū, & incertarū ad aliq̄d approbatū & certū reperiēdū animū intenderit:quod eſſet beatę vitæ neceſſariū: ꝓpter quā * vnā omniū philoſophorū inuigilaſſe ac laboraſſe videtur induſtria. An vero, ſicut de illo quidā beneuolentius ſuſpicantur, no- D lebat immundos terrenis cupiditatibus animos ſe extendere in diuina conari: quandoquidē ab eis cauſas rerū videbat inquiri,quas primas atq; ſummas, non niſi in vnius veri ac ſummi voluntate eſſe credebat. Vnde non eas putabat niſi mundata mēte poſſe cōprehendi: & ideo purgandæ bonis moribus vitæ cenſebat inſtādū,vt deprimentibus libidinibus exoneratus animus, naturali vigore in æterna ſe attoleret,naturāq; incorporei & incōmutabilis luminis, vbi cauſæ omniū factarū naturarū ſtabiliter viuūt:intelligētię puritate cōſpiceret.Conſtat eū tñ imperitorum ſtultitiam ſcire ſe aliquid opinantiū, ēt in ipſis moralibus quęſtionibus, quo totū animū intendiſſe videbatur,vel confeſſa ignorantia ſua,vel diſsimulata ſcientia, lepore mirabili differēdi & acutiſsima vrbanitate agitaſſe atque verſaſſe.Vñ & cōcitatis inimicitijs calūnioſa criminatione dānatus, morte multatus eſt.Sed eū poſtea illa ipſa, quæ publice dānauerat.Athenien.ciuitas publice luxit,in duos accuſatores eius,vſqueado populi indignatione cōuerſa,vt vnus eorū oppreſſus vi multitudinis interiret,exilio aūt volūtario atq; ꝑpetuo pęnā ſimilē alter euaderet.Tā præclara igitur vitę mortisq; fama Socra. reliquit plurimos ſuæ philoſophię ſectatores,quorū certatim ſtudiū fuit in quęſtionū mortalium E diſceptatione verſari, vbi agitur de ſummo bono,ſine quo fieri homo beatus nō pōt.Qđ in Socratis diſputationibus dū omnia mouet aſſerit,deſtruit, qm̄ nō euidēter apparuit quod cuiq; placuit,inde ſumpſerunt, & vbi cuiq; viſum eſt, conſtituerunt finē boni. Finis aūt boni appellatur, quo quiſq; cū peruenerit beatus eſt. Sic aūt diuerſas inter ſe Socratici de iſto fine ſententias habuerunt, vt quod vix credibile eſt, vnius magiſtri potuiſſe facere ſectatores, quidam ſummum bonū eſſe dicerent voluptatem, ſicut Ariſtippus: quidam

quidam virtutem, sicut Antisthenes. Sic alij atque alij, aliud atq; aliud opinati sunt, quos commemorare longum est.

De præcipuo inter discipulos Socratis Platone, qui omnem philosophiam triplici partitione distinxit. Cap. IIII.

SEd inter discipulos Socratis non quidem immerito excellentissima gloria claruit, qui omnino cęteros obscuraret, Plato. Qui cũ esset Athe. honesto apud suos loco natus,
F & ingenio mirabili, longe suos condiscipulos anteiret, parum tñ putans perficiẽdæ philosophiæ sufficere seipsum ac Socraticam disciplinam, quã longe lateq; potuit peregrinatus est, quaquauersum eum alicuius nobilitate scientiæ percipiendæ fama rapiebat. Itaq; & in Aegypto didicit, quæcunq; illic magna habebantur, atq; docebantur, & inde in eas Italiæ partes veniens, vbi Pythagoreorũ fama celebrabatur, quicquid Italicæ philosophiæ tunc florebat, auditis eminentiorib. in ea doctoribus, facillime cõprehẽdit. Et quia magistrũ Socratem singulariter diligebat, eũ loquentem ferè in omnibus sermonibus suis faciens, etiam illa, quæ vel ab alijs didicerat, vel ipse quanta potuerat intelligẽtia viderat, cũ illius lepore & moralibus disputationib. temperauit. Itaque cum studium sapientię in actione & contẽplatione versetur, vnde vna pars eius actiua, altera contẽplatiua dici potest, quarum actiua ad agendam vitam, i. ad mores instituendos pertinet, contemplatiua aũt ad conspiciendas naturæ causas, & syncerissimam veritatẽ, Socrates in actiua, excelluisse memoratur: Pythagoras vero magis cõtemplatiuæ quibus potuit intelligentiæ viribus institisse. Proinde Plato vtrunq; iungendo, philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres partes distribuit. Vnam moralem, quæ maxime in actione versatur. Alteram naturalem, quæ contemplationi deputata est. Tertiã rationalem, qua verũ disterminatur a falso.
L Quæ licet vtrique, i. actioni & contemplationi sit necessaria maxime tñ contẽplatio perspectionem sibi vendicat veritatis. Ideo hæc tripertitio non est contraria illi distinctioni, qua intelligitur omne studium sapientiæ in actione & contemplatione consistere. Quid autem his, vel de his singulis partibus Plato senserit, i. vbi finem omnium actionum, vbi causam omnium naturarum, vbi lumen omnium rationũ esse cognouerit vel crediderit differendo explicare & longũ esse arbitror, & temere esse affirmandũ non arbitror. Cum enim magistri sui Socratis, quẽ facit in suis voluminib. disputantem notissimum morẽ dissimulandæ scientiæ vel opinionis suæ seruare affectat, & quia & illi ipse mos placuit factum est, vt etiam ipsius Platonis de rebus M
magnis sententiæ nõ facile perspici possint. Ex his tñ quæ apud eum leguntur, siue quæ dixit, siue quæ ab alijs dicta esse narrauit, atque conscripsit, quæ sibi placita viderentur, quædam commemorari, & huic operi inseri oportet a nobis, vel vbi suffragatur religioni veræ, quam fides nostra suscipit, ac defendit, vel vbi ei videtur esse contrarius, quantũ ad istã de vno Deo & pluribus pertinet quæstionem, quem propter vitam, quæ post mortem futura est veraciter beatam, colendum esse catholicæ religionis asserit disciplina. Fortassis enim qui Platonem cęteris philosophis gentium longe lateque prælatum acutius atque veracius intellexisse, atque secuti esse fama celebriore laudantur, aliquid tale de Deo sentiunt, vt in illo inueniatur, & causa subsistendi, & ratio intelligendi, & ordo viuendi. Quorum trium, vnum ad naturalẽ, alterum ad rationalem, tertium ad moralem partem intelligitur pertinere. Si. n. homo ita creatus est, vt per id ꝙ in eo præcellit, attingat illud ꝙ cuncta præcellit, i. vnum verum optimum Deũ, sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus vsus expedit: ipse q̃ratur, vbi nobis omnia sunt secura: ipse cernatur, vbi nobis certa sunt omnia: ipse diligatur, vbi nobis recta sunt omnia. A

Quod de theologia cum Platonicis potissimum disceptandum sit, quorum opinioni omnium philosophorum postponenda sunt dogmata. Cap. V.

SI ergo Plato Dei huius imitatorem, cognitorem, amatorem dixit esse sapientẽ, cuius participatione sit beatus, quid opus est excutere cœteros, quorum nulli nobis, quam isti propius accesserunt? Cedat eis igitur non solũ theologia illa fabulosa, deorum criminibus oblectãs animos impiorũ,

nec solum ẽt illa ciuilis, vbi impuri Dæmones terrestribus gaudijs deditos populos deorum nomine seducentes, humanos errores tanquam suos diuinos honores habere voluerunt: vbi ad spectandos suorũ criminum ludos, cultores suos tanquã suæ vanitatis administratores habuerunt: vbi per eos ad suũ cultum studijs immundissimis alios excitan-

G tes, & sibi delectabiliores ludos de ipsis spectatoribus exhibentes. Vbi si qua velut honesta geruntur in templis, coniuncta sibi theatrorum obscœnitate turpantur, & quæcunq; turpia geruntur in theatris, cõparata sibi tẽplorum fœditate laudantur. Et ea quæ Varro ex his sacris, quasi ad cœlum & terram rerumq; mortaliũ semina & actus interpretatus est, quia nec ipsa illis ritibus significãtur, q̃ ipse insinuare conatur, & ideo veritas conantem non sequitur. Et si ipsa essent, tñ animæ rationali ea, quæ infra illam naturæ ordine constituta sunt, pro Deo suo colenda non essent: nec sibi præferre debuit, tanquã Deos eas res, quibus ipsam prætulit verus Deus, & ea quæ Numa Põpilius re uera ad sacra eiusmodi pertinentia secum sepeliendo curauit abscondi, & aratro eruta senatus iussit incendi. In eo genere sunt ẽt illa, vt aliquid de Numa mitius suspicemur, quæ Alexander Macedo scribit ad matrẽ, sibi à magno antistite sacrorum Aegyptiorũ quodam leone patefacta. Vbi nõ Picus & Faunus, & Aeneas, & Romulus, vel ẽt Hercules, & Aesculapius & Liber Semele natus, & Tindaridæ fratres, & si quos alios ex mortalibus pro dijs habẽt, sed ipsi ẽt maiorũ gentiũ dij, quos Cic. in Tusc. tacitis nominibus vr̃ attingere: Iuppiter, Iuno, Saturnus, Vulcanus, Vesta, & alij plurimi, quos Varro conatur ad mundi partes siue elementa transferre, hoĩes fuisse produn-

H tur. Timens.n. & ille quasi reuelata mysteria, petens admonet Alex. vt cum ea matri conscripta insinuauerit, flammis iubeat concremari. Non solum ergo ista quæ duæ theologiæ continent, fabulosa, s. & ciuilis Platonicis philosophis cedant, qui verum Deũ, & rerum authorem & veritatis illustratorem, & beatitudinis largitorẽ esse dixerunt. Sed alij quoque philosophi, qui corporalia naturæ principia corpori deditis mentibus opinati sunt, cedant his tantis & tanti Dei cognitoribus veris, vt Thales in humore, Anaximenes in aere, Stoici in igne, Epicurus in atomis, hoc est, minutissimis corpusculis, quæ nec diuidi, nec sentiri queunt, & quicunque alij quorum enumerationi immorari non est ne-

Al. l. Platonici melius de Deo senserũt.

I cesse: siue simplicia, siue coniuncta corpora: siue vita carentia, siue viuentia, sed tñ corpora, causam principiumq; rerũ esse dixerunt. Nam quidã eorum à rebus non viuis res viuas fieri posse crediderũt, sicut Epicurei. Quidam vero à viuente quædam viuentia, quædã non viuentia, sed tñ à corpore corporea. Nam Stoici ignem, i. corpus vnũ ex his quatuor elementis, quib. visibilis mũdus hic cõstat, & viuentem, & sapientẽ, & ipsius mũdi fabricatorem atq; omnium, quæ sunt in eo, eumq; omnino ignẽ Deum esse putauerunt. Hi & cęteri similes eorum, id solũ cogitare potuerunt, ꝙ cũ eis corda eorũ obstricta carnis sensib. fabulata sũt. In se quippe habebãt, q̃ non videbant, & apud se imaginabantur, ꝙ foris viderant, ẽt qñ non videbant, sed tantummodo cogitabant. Hoc autem in conspectu talis cogitationis iam non est corpus, sed similitudo corporis. Illud aũt vnde vr̃ in animo hęc similitudo corporis, nec corpus est, nec similitudo corporis, & vnde videtur, in animo hæc similitudo corporis, atq; vtrum pulchra an deformis sit iudicatur, profecto est melius quã ipsa, quæ iudicatur. Hæc mẽs hominis & ipsa rationalis animæ natura est, quæ vtiq; corpus non est, si iam illa corporis similitudo cum in animo cogitantis aspicitur atq; iudicat, nec ipsa corpus est. Nõ est ergo, nec terra, nec aqua, nec aer, nec ignis:

K quibus quatuor corporibus, q̃ dicuntur quatuor elementa, mundũ corporeum videmus esse cõpactum. Porro si noster animus corpus non est, qũo Deus creator animi corpus est? Cedant ergo & isti, vt dictũ est, Platonicis, cedãt & illi quos quidem puduit dicere Deum corpus esse, verumtñ eiusdem naturæ cuius ille est, animos nostros esse putauerũt. Ita non eos mouit tanta mutabilitas animæ quam Dei naturæ tribuere nephas est. Sed dicunt: corpore mutatur animæ natura: nã per seipsam incommutabilis est. Poterant isti dicere, corpore aliquo vulneratur caro, nam per seipsam inuulnerabilis est. Prorsus ꝙ mutari non potest, nulla re potest, ac per hoc ꝙ corpore mutari potest, aliqua re potest, & ideo incommutabile recte dici non potest.

De Platonicorum sensu in ea parte philosophię, quę physica nominatur. Cap. VI.

VIderunt ergo isti Philosophi, quos cęteris non immerito fama atque gloria prçlatos videmus, nullū corpus esse Deū, & ideo cuncta corpora trascenderunt quęrentes Deū. Viderunt quicquid mutabile est, nō esse summum Deū: & ideo omnem animā mutabilesq; omnes spiritus transcenderunt, quærentes summum Deū. C Deinde viderunt omnem speciem in re quacunq; mutabili, qua est quicquid illud est, quoquo modo & qualiscūq; natura est, nō esse posse nisi ab illo, qui vere est, quia & incōmutabiliter est. Ac per hoc siue vniuersi mūdi corpus, figuras, qualitates, ordinatumq; motum, & elementa disposita à cęlo vsq; ad terrā, & quęcunq; corpora in eis sunt, siue omnem vitā: nutrit, & cōtinet, qualis est in arboribus: vel quæ & hæc habet & sentit, qualis est, in pecoribus: vel quæ & hæc habet, & intelligit, qualis est in hominibus: vel q̄ nutritorio subsidio non indiget, sed tantum continet, sentit, intelligit, qualis est in angelis, nisi ab illo esse non posse, qui simpliciter est. Quia non aliud illi est esse, aliud viuere, quasi possit esse non viuens: nec aliud illi est viuere, aliud intelligere, quasi posit viuere non intelligens: nec aliud illi est intelligere, aliud beatū esse, quasi posit intelligere, & nō beatus esse: sed quod est illi viuere, intelligere, beatum esse, hoc est illi esse. Propter hāc incōmutabilitatem, & simplicitatem intellexerunt eū, & omnia ista fecisse, & ipsum à nullo fieri potuisse. D Considerauerūt enim quicquid est, vel corpus esse vel vitam, meliusq; aliquid vitam esse, quam corpus, speciemq; corporis esse sensibilē intelligibilē vitę. Proinde intelligibilem speciem sensibili prętulerunt. Sensibilia dicimus, quę visu tactuque corporis sentiri queūt: intelligibilia quę cōspectu mētis intelligi possunt. Nulla est enim pulchritudo corporalis, siue in statu corporis sicut est figura, siue in motu, sicut in cantilena, de qua non animus iudicet quod profecto non posset nisi melior in illo esset hæc species, sine tumore molis, sine strepitu vocis, sine spatio vel loci vel temporis. Sed ibi quoque nisi mutabilis esset, non alius non melius de specie sensibili iudicaret: melius ingeniosior, quā tardior, melius peritior q̄ imperitior, melius exercitatior quam minus exercitatus, & idem ipse vnus, cum proficit melius vtique postea quam prius. Quod autem recipit maius & minus sine dubitatione mutabile est. Vnde ingeniosi & docti & in his exercitati homines facile collegerūt, nō esse in eis rebus primam speciem, vbi mutabilitas esse conuincitur. Cum igitur in eorū conspectu, & corpus & animus magis minusq; speciosa essent, & si omni specie carere possent omnino nulla essent, viderunt esse aliqd vbi prima esset incōmutabilis species, & ideo nec comparabilis: atq; ibi esse rerū principium rectissime crediderūt, quod factū non esset, & ex quo facta cūcta essent. Ita quod notū est Dei ipse manifestauit eis, cum ab eis inuisibilia eius, per ea quę facta sunt intellecta conspecta sunt, sempiterna quoque virtus eius, & diuinitas, à quo etiam * visibilia & temporalia cuncta creata sunt. E Hęc de illa parte, quam physicam, idest, naturalem nuncupant dicta sint.

Deū esse à vita quæ ... Sen... In...bi...

Al. l. Mutabile.

Rom. 1.

Al. l. inuisibilia.

Quanto excellentiores cęteris in logica, idest, rationali philosophia Platonici sint habendi. Cap. VII.

QVod autem attinet ad doctrinam, vbi altera pars versatur, quæ ab eis logica, idest, rationalis vocatur, absit vt his comparandi videantur, qui posuerunt iudicium veritatis in sensibus corporis, eorumq; infidis & fallacib. regulis omnia quæ discuntur metienda esse censuerunt, vt Epicurei, & quicūque alij tales vt etiā ipsi Stoici. Qui cum vehementer amauerint solertiam disputandi, quam dialecticam nomināt, à corporis sensibus eam ducendam putarunt. Hinc asseuerantes animum concipere notiones, quas appellant ἐννοίας earum rerum scilicet, quas definiendo explicant, hinc propagari atque cōnecti totam discendi docendique rationem. Vbi ego multū mirari soleo, cum pulchros dicāt non esse, nisi sapientes, quibus sensibus corporis istam pulchritudinem viderint, qualibus oculis carnis formam sapientię decusque conspexerint. Hi vero quos merito cęteris anteponimus discreuerūt ea, quę mēte cōspiciūtur ab ijs quę sensibus attingūtur,

nec sensibus adimētes, quod possunt, nec eis dantes vltra quā possunt. Lumen autē mentium esse dixerunt ad addiscenda omnia, eūdemq; ipsum Deū à quo facta sunt omnia.

Quod etiam in morali philosophia Platonici obtineant principatum. Cap. VIII.

H

REliqua est pars moralis, quam Greco vocabulo dicūt ἠθικὴν vbi quæritur de summo bono: quo referentes omnia, quæ agimus, & quod non propter aliud, sed propter seipsū appetentes, idq; addipiscentes, nihil quo beati simus vlterius requiramus. Iō quippe & finis est dictus, quia propter hunc cetera volumus, ipsum autem non nisi propter ipsum. Hoc ergo beatificum bonū, alij à corpore, alij ab animo alij ab vtroque in homine esse dixerunt. Videbant quippe ipsum hominem cōstare ex animo & corpore & ideo ab alterutro istorū duum, aut ab vtroq; bene sibi posse esse credebāt: finali quodam bono quo beati essent, quò cuncta quę agebant referrent, atq; id cum forent adepti quo referendum esset vltra non quęrerent. Vnde illi qui dicuntur addidisse tertiū genus bonorum, quod appellatur extrinsecùs, sicuti est honor, gloria, pecunia, si & quid huiusmodi, non sic addiderunt vt finale esset, idest, propter seipsum appetendum, sed propter aliud bonum, quo esset hoc genus bonum bonis, malum autem malis. Ita bonum hominis, qui ab animo, vel à corpore, vel ab vtroq; expetiuerunt, nihil aliud quam ab homine expetendum esse putauerunt. Sed qui id appetiuerunt à corpore, à parte deteriore, qui vero ab animo a parte meliore, qui autem ab vtroq;, à toto homine. Siue er-
M go à parte qualibet, siue à toto homine, nō nisi ab homine. Nec istæ differentiæ, quoniā tres sunt: ideo tres, sed multas dissensiones philosophorum sectasq; fecerūt, quia & de bono corporis, & de bono animi, & de bono vtriusque diuersi diuersa opinati sunt. Cedāt igitur hi omnes illis philosophis, qui non dixerunt beatum esse hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, sed fruentem Deo. Non sicut corpore vel seipso animus, aut sicut animo amicus, sed sicut luce oculus. Si aliquid ab his ad illas similitudines afferendum est, quod vel quale sit si

Al.l. Dissensiones philosophorū de summo bono.

Deus ipse adiuuerit, alio loco quantum per nos fieri poterit, apparebit.

De ea philosophia, quæ ad veritatem fidei Christianę propius accesit. Cap. IX.

NVnc satis sit cōmemorare Platonē determinasse finē boni esse scd̄m virtutē viuere, & ei soli euenire posse, qui notitiam Dei habebat, & imitationē, nec esse aliā ob causam beatū: Ideoq; non dubitat hoc esse philosophari, amare Deū: cuius natura sit incorporalis: Vnde vtiq; colligitur tunc fore beatū studiosum sapientiæ, id enim est philosophus, cum Deo frui ceperit. Quanuis.n. non cōtinuo beatus sit, qui eo fruitur, quod amat: multi enim amando ea, quę amāda nō sunt miseri sunt, & miseriores cū fruūtur, nemo tñ beatus est, qui eo quod amat nō fruitur. Nā & ipsi qui res nō amandas amant, nō C
se beatos esse amando putant, sed fruendo. Quisquis ergo fruitur eo quod amat, verūque & summū bonū amat, quis eū beatū, nisi miserrimus negat? Ipsum autem verū ac summum bonum Plato dicit Deū, vnde vult esse Philosophum amatorem Dei, vt quoniā philosophia ad beatā vitam tendit, fruēs Deo sit beatus, qui Deum amauerit. Quicunq; igitur philosophi de Deo summo, & vero ista senserunt, quod & rerū creatarū sit effector: & lumen cognosendarum, & bonum agendarum, quod ab illo nobis sit & principiū naturę, & veritas doctrinę: & felicitas vitæ: siue Platonici accómodatius nuncupentur, siue quodlibet aliud sectę suæ nomē imponāt: siue tantūmodo Ionici generis, qui in eis præcipui fuerunt, ista senserint: sicut idē Plato, & qui eū bene intellexerunt; siue etiam Italici, propter Pythagoram, & Pythagoreos, & si qui forte alij eisdem sententiæ indices fuerūt: siue aliarū quoq; gentiū, qui sapiētes vel philosophi habiti sunt, Atlātici, Libyci, Ae- D
gyptij, Indi, Persę. Chaldei, Scythę, Galli, Hispani, alijq; reperiuntur, qui hoc viderint, ac docuerint, eos omnes ceteris anteponimus, eosque nobis propinquiores fatemur. Quanuis enim homo Christianus literis tantum ecclesiasticis eruditus. Platonicorū forte nomen ignoret, nec vtrū duo genera philosophorum extiterint in Gręca lingua Ionicorum & Italicorum sciant, non tamen

ita surdus est in reb. humanis, vt nesciat philosophos, vel studiū sapientiæ, vel ipsā sapiētiā profiteri. Cauet eos tñ, qui secūdū elemēta huius mundi philosophantur, non secūdū Deū, à quo ipse factus est mundus. Admonetur. n. præcepto apostolico, fideliterq; audit
m. 1. ꝙ dictū est: Cauete ne quis vos decipiat per
ol. 2. philosophiam, & inanē seductionē, secundū elementa mundi. Deinde ne omnes tales esse arbitretur, audit ab eodem Apostolo dici de
m. 1. quibusdam. Quia ꝙ notum est Dei, manifestum est in illis. Deus. n. illis manifestauit. Inuisibilia. n. eius à constitutione mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; virtus eius & diuinitas. Et vbi Atheniensibus loquens, cū rem magnam de Deo dixisset, & quæ a paucis posset intelligi ꝙ in illo viuimus, mouemur & sumus, adie
. 17. cit & ait: sicut & vestri quidā dixerūt: Nouit
C sanè ēt ipsos in quib. errant cauere. Vbi. n. dictum est, ꝙ per ea quæ facta sunt, Deus illis manifestauit, intellectu conspicienda inuisibilia sua, ibi etiā dictum est, non illos ipsum
. 1. Deū recte coluisse, quia & alijs rebus, quib. non oportebat, diuinos honores, illi vni tm̄ debitos detulerunt. Qm̄ cognoscentes Deū,
. 1. non sicut Deū glorificauerūt, aut gratias egerunt, sed enanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes. n. se sapientes esse, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrū, & quadrupedū, & serpentium. Vbi & Romanos, & Græcos, & Aegyptios, qui de sapientiæ noīe gloriati sunt, fecit intelligi. Sed de hoc cū istis postmodum disputabimus. In quo aūt nobis consentiunt, de vno Deo huius vniuersalitatis authore, q non solū per oīa corpora est incorporeus: verumēt super omnes aīas incorruptibilis, principiū nostrum, lumen nostrum, bonum nostrum, in hoc eos cęteris anteponimus. D

Quæ sit inter philosophicas artes religiosi excellentia Christiani. Cap. X.

NEc si literas eorum Christianus ignorans, verbis quæ non didicit in disputatione non vtitur, vt vel naturalem Latine, vel physicam Græce appellet eā partem, in qua de inquisitione naturæ tractatur, & rationalem siue logicā in qua quæritur, quonā modo veritas percipi possit, & moralē vel ethicā, in qua de moribus agitur, bonorumq; finibus appetendis malorumq; vitandis, ideo nescit ab vno vero Deo atq; optimo, & naturam nobis esse, qua facti ad eius imaginē sumus, & doctrinā, qua eū nosq; nouerimus, & gratiam, qua illi cohærendo beati sumus. Hæc itaq; causa est, cur istos cęteris præferamus, quia cū alij philosophi ingenia sua studiaq; cōtriuerint in requirendis rerum causis, & quinam esset modus discendi atque viuendi. Isti Deo cognito reperērūt, vbi essent F & causæ constitutæ uniuersitatis, & lux percipiendæ ueritatis, & fons bibendæ fœlicitatis. Siue ergo isti Platonici, siue quicūq; alij quarūlibet gentium philosophi de Deo ista sentiunt, nobiscū sentiunt. Sed ideo cū Platonicis magis placuit hanc causam agere, quia eorū sunt literæ notiores. Nā & Græci, quorū lingua in gentib. pręeminet, eas magna pdicatione celebrarūt: & Latini permoti earū vel excellentia, vel gloria, vel gratia ipsas libentius didicerunt, atq; in nostrū eloquiū transferendo nobiliores clarioresq; fecerūt.

Vnde Plato illam intelligentiam potuerit acquirere, qua Christianæ scientiæ propinquauit. Cap. XI.

MIrantur aūt quidam nobis in Christi gratia sociati, cum audiunt, uel legūt Platonem de Deo ista sensisse, quæ multum congruere ueritati nostræ religionis agnoscunt. Vnde nonnulli putauerunt eū, qñ perrexit in Aegyptum, Hieremiā audisse prophetā, uel scripturas propheticas in eadē peregrinatione legisse, quorū quidē opinionē in quibusdā libris meis posui. Sed diligenter supputata temporū ratio, quæ chronica historia continetur, Platonē indicat à tpe quo prophetauit Hieremias, cētum fermē annos postea natū fuisse. Qui cū octoginta & vnū uixisset, ab anno mortis eius usq; ad tps, quo Ptolemęus rex Aegypti scripturas propheticas gentis Hebræorū de Iudæa poposcit, & per septuaginta uiros Hebręos, qui etiā Græcam linguam nouerant, interpretandas habēdasque curauit, anni ferme reperiuntur sexaginta. G Quapropter in illa peregrinatione sua Plato, nec Hieremiā uidere potuit tanto

Lib. 2. de doctrina Christiana. c. 28. Et infra lib. 18. c. 36.

ante defunctum, nec easdem scripturas legere, quæ nondum fuerant in Græcam linguã trãslatæ, qua ille pollebat: nisi forte quia fuit acerrimi studij, sicut Aegyptias, ita & istas per interpretem didicit, non vt scribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingenti beneficio, qui regia potestate etiam timeri poterat meruisse perhibetur, sed vt colloquendo quid continerent, quantum capere potuisset, addisceret. Hoc vt existimetur, illa suadere videntur indicia, quod liber Geneseos sic incipit, In principio fecit Deus cœlum & terram. Terra autem erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erant super abyssum, & spiritus Dei ferebatur super aquas. In Timæo autem Plato, quem librũ de mundi constitutione conscripsit, Deum dicit in illo opere terram primo ignemq; iunxisse. Manifestum est aũt quod igni tribuit cœli locum. Habet ergo hæc sententia quandam illius similitudinem, qua dictũ est: In principio fecit Deus cœlum & terrã. Deinde illa duo media, quibus interpositis sibimet hæc extrema copularentur, aquã dicit & aerẽ, vnde putatur sic intellexisse, quod scriptum est: Spiritus Dei ferebatur super aquas. Parum quippe attendens quo more soleat illa scriptura appellare spiritũ Dei, quoniam & aer spiritus dicitur, quatuor opinatus elementa loco illo commemorata videri põt. Deinde quod Plato dicit amatorẽ Dei esse philosophũ, nihil sic in illis sacris literis flagrat, & maxime illud, quod & me plurimum adducit, vt pene assentiar Platonem illorum librorum expertem nõ fuisse, quod cum ad sanctum Moysen ita verba Dei per angelum proferãtur, vt quærenti quod sit nomen eius, qui eũ pergere præcipiebat ad populum Hebræum ex Aegypto liberandum, respondeatur: Ego sum qui sum: & dices filijs Israel, qui est, misit me ad vos: tanquam in eius comparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea quæ mutabilia facta sunt, non sint. Vehementer hoc Plato tenuit, & diligentissime commendauit. Et nescio vtrum hoc vspiam reperiatur in libris eorũ, qui ante Platonem fuerunt, nisi vbi dictum est. Ego sum qui sum, & dices eis, qui est, misit me ad vos. Sed vndecunque ille ista didicerit, siue præcedentium eum veterũ libris, siue potius quomodo dicit Apostolus, quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim à constitutione mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciũtur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, nunc non immerito me Platonicos philosophos elegisse cum quibus agã, quod in ista quæstione quã modo suscepimus agitur de naturali theologia, vtrũ propter fœlicitatẽ, quæ post mortem futura est, vni Deo, an pluribus sacra facere oporteat. Nam vtrum vnus Deus an plures, propter huius vitæ sint bona colendi, satis vt existimo exposui.

Al. l. Platone Hieremiã nõ audisse, nec legisse.

H

Al. l. Ex sacris libris sapientiæ Platonicæ fuisse initia.

Gen. 1.

Exod. 3.

I

Rom. 1.

Quod etiã Platonici licet de vno vero Deo bene senserint, multis tamen dijs sacra facienda censuerunt. Cap. XII.

K

IDeo quippe hos potissimum elegi, quoniam de vno Deo, qui fecit cœlum & terram, quanto melius senserunt, tanto cæteris gloriosiores illustrioresq; habentur. In tantum alijs prælati iudicio posterorum, vt cũ Aristoteles Platonis discipulus, vir excellentis ingenij, & eloquio Platoni quidem impar, sed multos facile superans, cũ sectam Peripateticam condidisset, quod deambulans disputare consueuerat, plurimosq; discipulos, præclara fama excellens, viuo adhuc præceptore in suã hæresim congregasset, post mortem vero Platonis Speusippus sororis eius filius, & Xenocrates dilectus eius discipulus in scholam eius, quæ Academia vocabatur, eidem successissent, atque ob hoc & ipsi & eorum successores Academici appellarentur, recentiores tñ philosophi nobilissimi, quibus Plato sectandus placuit, noluerunt se dici Peripateticos, aut Academicos, sed Platonicos. Ex quibus sunt valde nobilitati Græci, Plotinus, Iamblicus, Porphyrius, in vtraque autẽ lingua, i. & Græca & Latina, Apuleius Apher extitit Platonicus nobilis. Sed hi omnes, & cæteri eiusmodi, & ipse Plato, dijs plurimis esse sacra facienda putauerunt.

Al. l. resp... pro... acc... ab...

De sententia Platonis quã diffiniuit Deos nõ esse, nisi bonos amicosq; virtutum. Cap. XIII.

L

QVanquam ergo à nobis & in alijs multis rebus magnisq; dissentiant, in hoc tñ quod modo posui: quia neque parua res est, & inde nunc quæstio est, primum ab eis quæro,

quæro,

quæro, quibus dijs istum cultum exhibendũ arbitrentur, vtrum bonis, an malis, an & bonis & malis. Sed de hoc habemus sententiam Platonis dicẽtis omnes deos bonos esse, nec esse omnino vllũ deorũ malum. Consequẽs est igitur vt bonis hæc exhibenda intelligantur. Tunc.n. dijs exhibentur, quoniam nec dij erunt si boni non erunt. Hoc si ita est, nam de
L dijs quid aliud decet credere? Illa profecto vacuatur opinio, qua nonnulli putant, deos malos sacris placandos esse, ne lædãt: bonos autem vt adiuuent, inuocandos. Mali.n. nulli sunt dij, bonis porro debitus, vt dicunt, honor sacrorum est deferendus. Qui sunt ergo illi, qui ludos scenicos amant, eosq; diuinis rebus adiungi, & suis honoribus flagitant exhiberi, quorum vis non eos indicat nullos, sed iste affectus nimirũ indicat malos? Quid enim de ludis scenicis Plato senserit notum est, cum poetas ipsos quod tam indigna deorum maiestate atq; bonitate carmina composuerant, censet ciuitate pellendos? Qui sunt igitur dij, qui de scenicis ludis cum ipso Platone contendunt? Ille quippe non patit deos falsis criminibus infamari, isti eisdem criminibus suos honores celebrari iubent. Denique isti cum eosdem ludos instaurari præciperent, poscentes turpia, maligna gesserunt, Tito Latino auferentes filium, & immittentes morbum, quod eorum abnuisset imperium, eumque morbum retrahendum, cum ista complesset. Iste autem illos nec tam malos timendos putat, sed suæ sententiæ robur constantissimè retinens, omnes poetarum sacrilegas nugas, quib. illi per immunditiæ societatem oblectantur, a populo bene instituto remouere non dubitat. Hunc autem Platonem, ꝙ iam secundo libro cõmemoraui, inter semideos Labeo ponit. Qui Labeo numina mala victimis cruentis atq; hmõi supplica-
M tionibus placari existimat, bona vero ludis, & talibus quasi ad lætitiam pertinentibus rebus. Quid est ergo ꝙ semideus Plato non semideis sed diis, & hoc bonis, illa oblectamẽta, quia iudicat turpia tam constanter audet auferre: qui sanè dii refellunt sententiam Labeonis, non lasciuos tantum, atque ludibundos, sed etiã sęuos terribilesq; monstrarunt? Exponant ergo ista nobis Platonici, qui omnes deos secundum authoris sententiam bonos & honestos, & virtutibus sapientium esse socios arbitrantur, aliterque de vllo deorum sentiri nephas habent. Exponimus inquiunt. Attente igitur audiamus.

De opinione eorum, qui rationales animas trium generum esse dixerunt, idest in diis cęlestibus, in dœmonibus aereis, & in hominibus terrenis. Cap. XIIII. C

OMnium, inquiunt, animaliũ, in quibus est anima rationalis, tripertita diuisio est: in deos, homines, dœmones. Dii excellentissimum locum tenent, homines infimum, dœmones medium. Nam deorũ sedes in cœlo est, hominũ in terra, in aere dœmonũ. Sicut ei diuersa dignitas est locorum, ita etiã naturarum. Proinde, dii sunt hominibus dęmonibusque potiores: homines vero infra deos & dœmones constituti sunt, vt elementorum ordine, sic differentia meritorum. Dęmones igitur medii, quemadmodũ diis quibus inferius habitant postponendi, ita hominibus superius, quibus præferendi sunt: Habent.n. cum diis cõem immortalitatem corporum, animorum autem cum hominib. passiones. Quapropter non est mirum inquiũt, si etiam ludorum obscœnitatibus, & poetarum figmentis delectantur. Qñquidem & humanis capiuntur affectibus, a quibus dii longe absunt, & modis omnibus alieni sunt. Ex quo colligitur, Platonem poetica detestando, & prohibendo figmenta, non deos, qui omnes boni & excelsi sunt, priuasse ludorũ scenicorũ voluptate, sed dœmones. Hæc, si ita sunt, quæ licet apud alios quoq; reperiantur, Apuleius tñ Platonicus Madaurensis, de hac re sola vnũ scripsit librum, cuius titulũ esse voluit, de Deo Socratis, vbi differit & exponit, ex quo genere numinum numen sibi Socrates habebat adiunctũ, & amicitia quadam conciliatum, a quo perhibetur solitus admoneri, ut desisteret ab agendo, qñ id ꝙ agere volebat, prospere non fuerat euenturum. Dicit enim apertissime, & copiosissime asserit, non illum Deum fuisse, sed dœ- D monem, diligenti disputatione pertractans istam Platonis, de deorum sublimitate & hominum humilitate & dœmonum medietate sententiam. Hæc ergo si ita sunt, quonã modo ausus est Plato, etiam si non diis, quos ab omni humana cõtagione semouit, certe ip-

Al. l. Dæmonũ cõmunitas cum hominibus.

sis

ſis dęmonibus Poetas vrbe pellendo, aufer-
re theatricas voluptates, niſi quia hoc pacto
admonuit animū humanū, quamuis adhuc
in his moribundis membris poſitū, pro ſplé
dore honeſtatis, impura iuſſa dœmonum cō
temnere, eorumq; immunditiam deteſtari?
Nam ſi Plato hęc honeſtiſsime arguit & pro
hibuit, profecto dęmones turpiſsime popo-
ſcerunt, atq; iuſſerunt. Aut ergo fallitur Apu-
leius, & nō ex iſto genere numinum habuit
E amicum Socrates: aut contra ſe ſentit Plato,
modo dœmones honorando, & modo eo-
rum delitias à ciuitate bene morata remouē
do: aut nō eſt Socrati amicitia dœmonis gra
tulanda, de qua vſqueadeo & ipſe Apuleius
non erubuit, vt de Deo Socratis prænotaret
librū, quem ſecundū ſuam diſputationē, qua
deos à dœmonib. tam diligenter, copioſeq;
diſcernit, non appellare de Deo, ſed de dœ-
mone Socratis debuit. Maluit aūt hoc in ipſa
diſputatione, q̃ in titulo libri ponere. Ita.n.
per ſanā doctrinam, quæ humanis rebus illu-
xit, omnes vel penè omnes dœmonum no-
men exhorrent, vt quiſquis ante diſputatio-
nem Apuleij, qua dęmonū dignitas cōmen-
datur, titulum libri de dœmone Socratis le-
geret, nequaquam illum hominē ſanū fuiſſe
ſentiret. Quid autem ēt ipſe Apuleius, ꝙ in
dœmonibus laudaret inuenit, præter ſubtili-
tatem & firmitatem corporum, & habitatio
nis altiorem locum? Nam de moribus eorū
cum de dœmonib. generaliter loqueretur,
non ſolum nihil boni dixit, ſed ēt plurimum
mali. Deniq; lecto illo libro prorſus nemo
miratur, eos ēt ſcenicam turpitudinem in re
bus diuinis habere voluiſſe, & cum deos ſe
putari velint, deorum criminibus oblectari
potuiſſe, & quicquid in eorū ſacris obſcęna
ſolennitate ſeu turpi crudelitate, vel ridetur,
vel horretur, eorum affectibus conuenire.

Quod neque propter aerea corpora, neque
propter ſuperiora habitacula dœmones
F hominibus antecellunt. Cap. XV.

QVamobrem abſit vt iſta conſiderās ani
mus veraciter religioſus, & vero Deo
ſubditus ideo arbitretur dœmones ſeipſos eſ
ſe meliores, ꝙ habeāt corpora meliora. Alio
quin multas ſibi & beſtias prælaturus eſt, q̃
nos & acrimonia ſenſuum, & motu facilli-
mo atque celerrimo, & valentia virium, &
annoſiſsima firmitate corporū vincunt. Quis
hominum videndo æquabitur aquilis, & vul
turibus? Quis odorando canibus? Quis velo-
citate leporibus, ceruis, auib. omnibus? Quis
multū valendo leonibus, & elephantis? Quis
diu viuendo ſerpentibus, qui ēt depoſita tu-
nica ſenectutem deponere, atq; in iuuentam
redire perhibentur? Sed ſicut his omnib. ra-
tiocinando, & intelligendo meliores ſumus, H
ita etiam dœmonibus bene atq; honeſtè vi-
uendo meliores eſſe debemus. Ob hoc.n. &
prouidentia diuina, eis quibus nos conſtat
eſſe potiores, data ſunt quædam potiora cor
porum munera, vt illud quo eis * præmine- *Al.l.*
mus, ēt iſto modo nobis cōmendaretur mul *ponim*
to maiore cura excolendum eſſe, quam cor-
pus, ipſamq; excellentiam corporalem, quā
dœmones habere noſſemus, præ bonitate vi
tæ, qua illis anteponimur, contēnere dicere-
mus, habituri & nos immortalitatem corpo
rum, non quam ſuppliciorum æternitas tor-
queat, ſed quam puritas præcedat animorū.
Iam vero de loci altitudine, ꝙ dœmones in
aere, nos autē habitamus in terra, ita permo-
ueri, vt hinc eos nobis eſſe præponendos exi
ſtimemus, omnino ridiculum eſt. Hoc.n. pa
cto, nobis & omnia volatilia præponemus.
At.n. volatilia cum volando fatigantur, vel
reficiendum alimentis corpus habent, terrā
repetunt vel ad requiem, vel ad paſtū, quod
dœmones, inquiunt, non faciunt. Nunquid
ergo placet eis, vt volatilia nobis, dœmones
autem volatilibus antecellant? Quod ſi demē
tiſsimum eſt opinari, nihil eſt, ꝙ de habita-
tione ſuperioris elementi dignos eſſe dęmo
nes exiſtimemus, quibus nos religionis affe-
ctu ſubdere debeamus. Sicut enim fieri po-
tuit, vt aereæ volucres, terreſtribus nobis nō
ſolum non præferantur, verum etiam ſubij-
ciantur, propter rationalis animæ, quæ in no
bis eſt, dignitatem: ita fieri potuit, vt dœmo- I
nes, quamuis magis aerei ſint, terreſtrib. no-
bis, nō ideo meliores ſint quia eſt aer, quam
terra ſuperior: ſed ideo eis homines præferē *Al.l.*
di ſint, quoniam ſpei piorum hominum, ne- *moni*
quaquam illorum deſperatio comparanda *ſpera*
eſt. Nam & illa ratio Platonis, qua elemen- *homi*
ta quatuor, proportione contexit atque ordi *piorū*
nat, ita duobus extremis igni mobiliſsimo & *non c*
terræ immobili media duo aerem, & aquam *paran*
inter-

interferens, vt quanto aer est aquis, & aere ignis, tanto & aquæ superiores sint terris: satis nos admonet animaliũ merita, nõ pro gradibus elementorũ æstimare. Et ipse quippe Apuleius cum cęteris terrestre animal hominem dicit, qui tamẽ longè pręponitur animalibus, cũ ipsas aquas terris præponat Plato: vt intelligamus, non eundem ordinem te-K nendum, cum agitur de meritis animarum, qui videtur ordo esse in gradibus corporũ, sed fieri posse, vt in inferius corpus anima melior inhabitet, deteriorque superius.

Quid de moribus dęmonum Apuleius Platonicus senserit. Cap. XVI.

DE moribus ergo dęmonum, cum idẽ Platonicus loqueretur, dixit eos, eisdem quibus homines animi perturbationibus agitari, iniurijs, obsequijs donisque placari, gaudere honoribus, diuersis sacrorum ritibus oblectari, & in eis si quid neglectum fuerit, commoueri. Inter cętera etiam dicit ad eos pertinere diuinationes augurum, aruspicum, vatum, atque somniorum: ab his quoque esse miracula magorum. Breuiter autem eos diffiniens, ait: Dęmones esse genere animalia, animo passiua, mẽte rationalia, corpore aerea, tempore æterna. Horum vero quinque, tria priora esse nobiscum communia quartum proprium, quintum eos cũ dijs habere commune. Sed video trium superiorum quæ nobiscum habent: duo etiam cũ dijs habere. Animalia quippe esse dicit, & Deos, qui sua cuique elementa distribuens, in terrestribus animalibus homines posuit cum cęteris, que in terra viuunt, & sentiunt: in aquatilibus pisces, & alia natalitia: in aerijs dęmones: in æthereis Deos. Ac per hoc quod dęmones genere sunt animalia, non solum eis cum hominibus, verum etiam cum dijs, pecoribusque cõmune est: quod mẽte rationalia, cũ dijs & hominibus: quod tempore æterna, cum dijs solis: quod animo passiua, cum hominibus solis: quod corpore aerea ipsi sunt soli. Proinde ꝙ gene-L re sunt animalia, non est magnum: quia hoc sunt & pecora quod mente rationalia, nõ est supra nos, quia sumus & nos. Quod tempore æterna, quid boni est si non beata? Melior est enim temporalis fœlicitas, quam misera ęternitas. Quod animo passiua, quomodo supra nos est? quando & nos hoc sumus nec ita esset nisi miseri essemus. Quod corpore aerea, quanti ęstimandum est, cum omni corpori præferatur anima qualiscunque naturę? Et ideo religionis cultus, qui debetur ei rei, quæ inferior est animo. Porro si inter illa quę dęmonum esse dicit, annumerare virtutem, sapientiam, fœlicitatem, & hęc eos diceret habere cum dijs æterna A atque communia, profecto aliquid diceret exoptandum magnique pendendum: nec sic eos tamen propter hęc, tanquam Deum colere deberemus, sed potius ipsum à quo hec illos accepisse nossemus. Quanto minus nunc honore diuino aerea digna sunt animalia: ad hoc rationalia, vt misera esse possint: ad hoc passiua, vt misera sint: ad hoc ęterna, vt miseriam suam finire nõ possint. Quapropter vt omittam cętera, & hoc solum pertractem, quod nobiscum dęmones dixit habere commune, idest, animi passiones: si omnia quatuor elementa suis animalibus plena sunt: immortalibus ignis & aer, mortalibus aqua & terra, quæro cur animi dęmonum passionum turbellis, & tempestatibus agitentur. Perturbatio enim est, quæ Græce πάθος dicitur: vnde illa voluit vocare animo passiua, quia verbum de verbo pathos, passio diceretur, motus animi contra rationem. Cur ergo sunt ista in animis dęmonum, quæ in pecoribus non sunt? Quoniam si quid in pecore simile apparet, non est perturbatio, quia non est contra rationem, qua pecora carent. In hominibus autem vt sint istæ perturbationes, facit hoc stultitia, vel miseria. Nondum enim sumus in illa * perfectione sapientiæ beati, *Al.l. fœlicitate.* quæ nobis ab hac mortalitate liberatis in fine promittitur. Deos vero ideo dicũt istas perturbationes non perpeti, quia non solum ęterni, verumetiam beati sunt. Easdem quippe animas rationales etiam ipsos habere perhibent, sed ab omni labe ac peste pu-B risimas. Quamobrem si propterea dij non perturbantur, quod animalia sunt beata, nõ misera: & propterea pecora non perturbantur, quod animalia sunt. quæ nec beata possunt esse nec misera: restat vt dęmones sicut homines ideo perturbentur, quod animalia sunt non beata, sed misera.

An

An dignum sit eos spiritus ab homine coli, à quorum vitijs etiam oporteat liberari. Cap. XVII.

QVa igitur insipientia, vel potius amentia per aliquam religionem dæmonib. subdimur, cum per veram religionem ab ea vitiositate, qua illis sumus similes, liberemur? Cum enim dęmones quod & iste Apuleius, quamuis eis plurimum parcat, & diuinis honoribus dignos cēseat, tamen cogitur confiteri vt ira instigentur, nobis vera religio præcipit, ne ira instigemur, sed ei potius resistamus. Cum dęmones donis inuitentur, nobis vera religio pręcipit, ne cuiquam donorum acceptione faueamus. Cum dęmones honoribus mulceantur, nobis vera religio pręcipit, vt talibus nullo modo moueamur. Cum dęmones quorundam hominum osores, quorundam amatores sint, non
F prudenti tranquilloque iudicio, sed vt ipse animo appellat passiuo, nobis vera religio præcipit vt inimicos nostros etiam diligamus. Postremo omnem motum cordis & salum mentis, omnesque turbellas & tempestates animi, quibus dæmones æstuare atque fluctuare asserit, nos vera religio deponere iubet. Quæ igitur causa est, nisi stultitia errorque miserabilis, vt ei te facias venerando humilem cui te cupias esse viuendo dissimilē: & religione colas, quem imitari nolis, cum religionis summa sit imitari quem colis?

Qualis sit religio in qua docetur, quod homines vt commendentur dijs bonis, dęmonibus vti debeant aduocatis. Cap. XVIII.

FRustra igitur eis Apuleius & quicunq; ita sentiunt, hunc detulit honorē: sic eos aere medios inter ęthereū cęlum terramq; constituens, vt quoniam nullus Deus misceatur homini, quod Platonē dixisse perhibent, isti ad Deos perferant preces hominū, & inde ad homines impetrata, quæ poscunt. Indignum. n. putauerūt, qui ista crediderunt, misceri homines dijs, & Deos hominibus: dignum autem misceri dęmones, & dijs & hominibus: hinc petita qui assignent, inde concessa qui apportent: vt videlicet homo castus, & ab artium magicarum sceleribus alienus, eos patronos adhibeat, per quos illū dij exaudiāt, qui hęc amant: quę ille nō amādo fit dignior quē facilius & libentius exaudire debeāt. Amant quippe illi scenicas turpitudines, quas non amat pudicitia. Amant in maleficijs magnorum mille nocendi artes, quas
nō amat innocentia. Ergo & pudicitia & in H
nocentia si quid à dijs impetrare voluerit, nō poterit suis meritis, nisi suis interueniēti bus inimicis: non est quod iste poetica figmenta, & theatrica ludibria iustificare conetur. Habemus cōtra ista magistrū eorū & tātę apud eos authoritatis Platonem: si pudor humanus ita de se male meretur, vt non solū diligat turpia, verum etiam existimet grata.

De impietate artis magicæ, quæ patrocinio vtitur spirituum malignorum. Cap. XIX.

POrro aduersus magicas artes, de quibus quosdam nimis infęlices, & nimis impios etiam gloriari libet in nomine dęmonum, ipsam publicam lucem testem citabo. Cur enim tam grauiter ista plectuntur seueritate legum, si opera sunt numinum colendorum? An forte istas leges Christiani instituerunt, quibus artes magicæ puniuntur, secundum quem alium sensum, nisi quod hęc maleficia generi humano perniciosa esse nō dubium est? Ait poeta clarissimus: Aen.
Testor chara Deos, & te germana, tuumque
Dulce caput, magicas inuitā accingier artes.
Illud ēt quod alio loco de his artibus dicit: Buc. Aegl.
Atque satas alio vidi traducere messes:
Eo quod hac pestifera scelerataq; doctrina, fructus alieni in alias terras trāsferri perhibentur, nōne in duodecim tabulis, idest, Romanorū antiquissimis legibus Cicero cōmemorat esse conscriptū, & ei qui hoc fecerit
suppliciū cōstitutū? Postremo ipse Apuleius K Al. Apuleius mag[icis] a[rtibus] accu[satus]
nūquid apud iudices Christianos de magicis artibus accusatus est? Quas vtiq; sibi obiectas, si diuina & pias esse nouerat, & diuinarū potestatū operibus cōgruas: non solū eas confiteri debuit, sed etiā profiteri, leges culpans potius, quibus hæc prohiberentur, & dānanda peterentur, quę haberi miranda & veneranda oporteret. Ita enim vel sententiam suam persuaderet iudicibus vel si illi secundum iniquas leges saperent, eumque

talia

talia prædicantem atq; laudantẽ morte mul-
tarent, digna animæ illius dęmones dona re-
penderent: pro quorũ diuinis operibus præ-
dicandis, humanã vitam sibi adimi non time
ret. Sicut martyres nostri cũ eis pro crimine
L obijceretur Christiana religio, qua nouerãt
se fieri saluos & gloriosissimos in æternum,
non eam negando temporales pœnas euade
re delegerunt, sed potius confitendo, profitẽ
do, prædicando, & pro hac omnia fideliter
fortiterq; tolerando, & cũ pia securitate mo
riendo, leges quibus prohibeantur, erubesce
re cõpulerunt, mutariq; fecerunt. Huius aũt
philosophi Platonici copiosissima & diser-
tissima extat oratio, qua crimen artium ma-
gicarum à se alienum esse defendit, seq; ali-
ter non vult innocentem videri, nisi ea negã
do quæ nõ possunt ab innocente committi.
At omnia miracula magorũ, quos recte sen-
tit esse damnandos, doctrinis fiunt, & operi-
bus dęmonũ, quos viderit cur censeat hono
M randos, esse necessarios eos asserentes perfe-
rendis ad deos nostris precibus: quorum de-
bemus opera deuitare, si ad Deum verũ pre-
ces nostras volumus peruenire. Deinde quę-
ro quales preces hominum dijs bonis per dę
mones allegari putat, magicas, an licitas? Si
magicas, nolunt tales, si licitas, nolunt per ta
les. Si aũt peccator pœnitens preces fundit,
maxime si aliquid magicum admisit: itane tã
dem illis intercedentibus accipit veniã, qui
bus impellentibus aut fauentibus se cecidisse
plangit in culpã? An & ipsi dœmones vt pos
sint pœnitentib. mereri indulgentiã, priores
agunt quod eos deceperint pniam, vt & ipsi
postea accipiant indulgentiam? Hoc nemo
vnquam de dœmonibus dixit, quia si ita es-
set, nequaquam sibi auderent diuinos hono-
res expetere, qui pœnitendo desiderarent ad
gratiam veniæ peruenire. Ibi.n.est detestan-
da superbia, hic humilitas miseranda.

B An credendum sit, quod dij boni libentius dœmonibus quam hominib. misceantur. Cap. XX.

AT enim vrgens causa & arctissima co-
git dęmones medios inter deos & ho-
mines agere, vt ab hominib. auferant deside-
rata, & ad eos referant impetrata. Quænam
tandẽ causa est ista, & quanta necessitas: quia
nullus, inquiunt, Deus miscetur homini? Præ
clara igitur sanctitas Dei, quæ non miscetur
homini pœnitenti, supplicanti, & miscetur
dęmoni arroganti? Nõ miscetur homini cõ-
fugienti ad diuinitatem, & miscetur dęmo-
ni fingenti diuinitatem? Non miscetur homi
ni petenti indulgentiam, & miscetur dęmo- C
ni suadenti nequitiam? Non miscetur homi-
ni per philosophicos libros poetas de bene
instituta ciuitate pellenti, & miscetur dęmo
ni à Principibus & Pontificibus ciuitatis per
scenicos ludos poetarũ ludibria requirenti?
Non miscetur homini deorum crimina fin-
gere prohibẽti, & miscetur dęmoni se falsis
deorum criminib. oblectanti? Non miscetur
homini magorum scelera iustis legib. punie-
ti, & miscetur dœmoni magicas artes docen
ti & implenti? Non miscetur homini imita-
tionem dęmonum fugienti, & miscetur dę-
moni deceptionem hominis aucupanti?

An dęmonibus nuncijs & interpretibus dij vtantur, fallique se ab eis aut ignorent, aut velint. Cap. XXI.

SEd nimirũ tantæ huius absurditatis & in-
dignitatis est magna necessitas, ꝙ scilicet
deos æthereos humana curantes, quid terre-
stres hoĩes agerẽt vtiq; lateret, nisi dęmones
aerei nunciarent: qm̃ æther longe à terra est,
alteq; suspensus, aer vero ætheri terræq; con
tiguus. O mirabilem sapientiam. Quid aliud
de dijs isti sentiunt, quos omnes optimos vo
lunt, nisi eos & humana curare, ne cultu vi-
deantur indigni, & propter elementorum di
stantiam humana nescire, ut credantur dœ-
mones necessarij, & ob hoc etiam ipsi puten
tur colendi, per quos dij possint, & quid in
rebus humanis agatur addiscere, & ubi opor
tet hominibus subuenire? Hoc si ita est, dijs
istis bonis magis notus est dœmon per cor- D
pus uicinũ, quam homo per animum bonũ.
O multum dolenda necessitas, an potius irri
denda uel detestanda uanitas, ne sit uana diui
nitas. Si.n. animo ab obstaculo corporis libe
ro animum nostrum dij uidere possunt, non
ad hoc dœmonibus indigent nuncijs. Si aũt
animorũ indicia corporalia, qualia sunt vul-
tus, locutio, motus per corpus suum æthe-
rei dij sentiunt, & inde colligunt, quid etiam
dœmones nuncient, possunt & mendacijs

dœmonum decipi. Porro si deorũ diuinitas à dœmonibus falli non potest, ab eadẽ diuinitate ꝙ agimus non potest ignorari. Vellem autem mihi isti dicerent, vtrum dijs dœmones nunciarent de criminib. deorum poetica Platoni displicere figmenta, & sibi ea placere celauerint: An vtrunq; occultauerint, deosque esse maluerint totius rei huius ignaros.
E An vtrunq; indicauerint, & religiosam erga deos Platonis prudentiam & in deos iniuriosam libidinem suam. An sententiam quidem Platonis, qua noluit deos per impiam licentiam poetarũ falsis criminib. infamari, ignotam dijs esse voluerint, suam vero nequitiam qua ludos scenicos amant, quibus illa deorũ dedecora celebrantur, prodere non erubuerint vel timuerint. Horum quatuor quæ interrogando proposui, quodlibet eligant, & in quodlibet eorum quantũ mali de dijs bonis opinentur, attendant. Si enim primũ elegerint, confessuri sunt non licuisse dijs bonis habitare cum bono Platone, quando eorum iniurias prohibebat, & habitasse cum dęmonibus malis quando eorum iniurijs exultabant, cum dij boni hominem bonum longe à se positum non nisi per malos dœmones nossent, quos sibi vicinos nosse non possent. Si autem secundum elegerint, & vtrunq; occultatum à dœmonibus dixerint, vt dij omnino nescirent, & Platonis religiosissimam legem, & dœmonum sacrilegam delectationem, quid in rebus humanis per internũcios dœmones dij nosse vtiliter possunt, quando illa nesciunt, quę in honorem deorum bonorum per religionem bonorum hominũ contra libidinem malorum dœmonũ decernuntur? Si vero tertium elegerint, & non solum sententiam Platonis deorum iniurias prohi-
F bentem, sed etiam dęmonum nequitiã deorum iniurijs exultantem, per eosdem dœmones nuncios dijs innotuisse respõderint, hoc nunciare est, an insultare? Et dij vtrunque sic audiunt, sic vtrunque cognoscunt, vt non solũ malignos dœmones deorum dignitati & Platonis religioni contraria cupientes atque facientes, à suo accessu nõ arceant, sed ẽt per illos malos propinquos Platoni bono lõginquo dona trãsmittant. Sic.n. eos elementorũ quasi catenata series colligauit, vt illis a quibus criminant̃, coniungi possint, huic a quo defenduntur, non possint, vtrunq; scientes, sed aeris & terræ pondera transmutare non valent. Iam ꝙ reliquum est, si quartum elegerint, peius est cęteris. Quis enim ferat, si poetarum de dijs immortalibus criminosa figmenta, & theatrorum indigna ludibria, suamque in his omnibus ardentissimam cupiditatem, & suauissimam voluptatem dijs dęmones nunciauerunt: & ꝙ Plato philosophica grauitate de optima Republica hæc omnia censuit remouenda, tacuerunt: vt iam dij boni per tales nũcios nosse cogantur mala pessimorum: nec aliena, sed eorundem nunciorum, atq; his contraria nõ sinantur nosse bona philosophorum, cum illa sint in iniuriã, ista in honorem ipsorum deorum?

De abijciendo cultu dœmonum cõtra Apuleium. Cap. XXII.

QVia igitur nihil istorum quatuor eligendum est, ne in quolibet eorum de dijs tam male sentiatur: restat, vt nullo modo credendum sit, quod Apuleius persuadere nititur & quicunque alij philosophi sunt eiusdem sententiæ, ita esse medios dœmones inter deos & homines tanquam internuncios H
& interpretes, qui hinc ferant petitiones nostras, inde referant deorum suppetias. Sed esse spiritus nocendi cupidissimos a iustitia penitus alienos, superbia tumidos, inuidentia liuidos, fallacia callidos, qui in hoc quidẽ aere habitant: quia de cœli superioris sublimitate deiecti, merito irregressibilis transgressionis in hoc sibi congrua velut carcere prædamnati sunt. Nec tamen quia supra terram & aquas aereus locus est, ideo & ipsi sunt meritis superiores hominibus, qui eos non terreno corpore, sed electo in auxilium Deo vero, pia mente facillime superant. Sed multis plane participatione veræ religionis idignis, tanquam captis subditisq; dominantur, quorum maxime parti mirabilibus & fallacibus signis, siue factorum, siue prædictorum deos se esse persuaserunt. Quibusdã vero vitia eorum attentius & diligentius intuentibus, non potuerunt persuadere ꝙ dij sint: atq; ideo inter deos ac homines internuncios, ac beneficiorum interpretatores se esse finxerunt: tamen nõ istum saltem honorem homines eis deferendũ putarunt, qui illos deos esse non credebant, quia malos videbant. Deos autem

omnes

omnes bonos volebant, nec audebant tamẽ omnino indignos dicere honore diuino: maxime ne offenderent populos, à quibus eis cernebant inueterata superstitione per tot sacra & templa seruiri.

Quid Hermes Trimegistus de idololatria sẽserit, & vnde scire potuerit superstitiones Aegyptias auferendas. Cap. XXIII.

K NAm diuersa de illis Hermes Aegyptius, quem Trimegistũ vocãt sensit & scripsit. Apuleius quidem Deos illos negat, sed cum dicit ita inter homines Deosq; quadã medietate versari, vt hominibus apud ipsos Deos necessarij videantur cultũ eorum à supernorum deorum religione non separat. Ille autem Aegyptius alios Deos dicit esse à summo Deo factos, alios ab hominib. Hoc qui audit, sicut à me positum est, putat dici de simulachris: quia opera sunt manuum hominum. At ille visibilia, & contrectabilia simulachra velut corpora deorum esse asserit. Inesse autem his quosdam spiritus inuitos, qui valeant aliquid, siue ad nocendum, siue ad desideria eorum nonnulla complenda, H
113. à quibus eis diuini honores, & cultus obsequia deferuntur. Hos ergo spiritus inuisibiles per artem quandam visibilibus rebus corporalis materię copulare: vt sint quasi animata corpora illis spiritibus dicata, & subdita simulachra: hoc esse dicit Deos facere, eãque magnam & mirabilẽ faciendi accepisse homines potestatem. Huius Aegyptij verba sicut in nostram linguam interpretata sunt, ponam. Et quoniam de cognatione, inquit, & consortio hominum deorumq; nobis indicitur sermo, potestatem hominis, o Asclepi, vimq; cognosce. Dominus inquit, & pater, vel quod est summũ, Deus, vt effector est deorum cęlestium, ita homo est factor deorum, qui in templis sunt humana proximitate contenti. L Et paulo post: Ita humanitas, inquit, semper memor naturæ & originis suæ, in illa diuinitatis imitatione perseuerat: vt sicuti pater ac dominus, vt sui similes essent, Deos fecit ęternos, ita humanitas Deos suos ex sui vultus similitudine figurat. Hic cum Asclepius, ad quem maxime loquebatur, ei respondisset atque dixisset: Statuas dicis, o Trimegiste? Tũ verò ille: Statuas, ĩquit, o Asclepi, vides ne quatenus tu ipse diffidas, statuas animatas sensu & spiritu plenas, tantaq; facientes & talia: statuas futurorũ pręscias, ea quæ forte vates omnis ignoret in multis & varijs rebus prędicẽtes imbecillitates hominibus facientes, easq; curantes, tristitiam lętitiamq; pro meritis. An ignoras, o Asclepi, quod Aegyptus imago sit cęli: aut quod est verius, translatio aut descẽsio omniũ quę gubernantur, atq; exercentur in cęlo: ac si dicẽdum est verius, terra nostra mundi totius est templum? M Et tñ quoniã præscire cuncta prudentẽ decedet, istud vos ignorare fas nõ est. Futurum tempus est, cum appareat Aegyptios incassum pia mẽte diuinitati sedulam religionem seruasse, & omnis eorum sancta veneratio in irritum casura frustrabitur. Deinde multis verbis Hermes hunc locũ exequitur, in quo videtur hoc tempus prędicere, quo Christiana religio, quanto est veracior atq; sanctior, tanto vehementius & liberius cuncta fallacia figmenta subuertit, vt gratia verissimi saluatoris liberet hominem ab his dijs, quos fecit homo: & ei Deo subdat à quo factus est homo. Sed cum Hermes ista prædicit, velut amicus eisdem ludificationibus dęmonum loquitur; nec Christianũ nomen euidenter exprimit, sed tanquam ea tollerentur atq: delerentur, quorũ obseruatione cęlestis similitudo custodiretur in Aegypto: ita hæc futura deplorãs, luctuosa quodammodo prædicatione testatur. (Rom. 1.) Erat enim de his, de quibus dicit Apostolus, quod cognoscentes Deum, non sicut Deũ glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et immutauerũt gloriã incorruptibilis Dei in similitudinẽ imaginis corruptibilis hominis: & cętera, quæ cõmemorare longũ est. Multa quippe talia dicit de vno vero Deo fabricatore mundi, qualia veritas habet. A Et nescio, qũo illa obscuratione cordis ad ista delabitur, vt dijs, quos cõfitetur ab hominib. fieri, semper velit hoĩes subdi, & hæc futuro tpe plagant auferri quasi quicquam sit infęlicius homine, cui sua figmenta dominẽtur: cũ sit facilius fieri Deos colẽdo quos fecit, ne ipse sit homo, quam vt per eius cultum dij esse possint, quos fecit homo. Cuius enim fit, vt hõ in hono-

honore poſitus, pecoribus non intelligens
comparetur quàm vt operi Dei ad eius ima
ginẽ facto, ideſt, ipſi homini, opus hominis
pręferatur. Quapropter merito homo defi-
cit ab illo, qui eũ ſecit, cũ ſibi pręficit ipſe,
quod fecit. Hęc vana, deceptoria, pernicio-
ſa, ſacrilega, Hermes Aegyptius, quia tẽpus
quo auferentur venturũ ſciebat, dolebat, ſed
tã impudenter dolebat, quam imprudenter
Hier. 2. ſciebat. Non enim hoc ei reuelauerat ſpũſ-
Zacha. 3. ſanctus Prophetis ſanctis: qui hæc præuiden
tes cũ exultatione dicebantur: Si faciet ho-
B mo Deos: & ecce ipſi nõ ſunt dij. Et in alio
loco: Erit in illo die dicit dñs. Exterminabo
nomina ſimulachrorũ à terra, & nõ erit eo-
rũ memoria. Propriè vero de Aegypto, qđ
ad hãc rẽ attinet, ita ſanctus Eſaias ꝓphetat:
Eſa. 19. Et mouebuntur manufacta Aegypti à facie
Dei, & cor eorũ* vincietur in eis: & cętera
Al l. vin- huiuſmodi. Ex quo genere & illi erant, qui
cetur. vẽturũ, quod ſciebant veniſſe gaudebãt: qua
lis Simeon qualis Anna, ꝗ mox natũ Ieſum,
qualis Eliſabet, quę etiã conceptũ in ſpiritu
agnouit: qualis Petrus, reuelante patre dicẽs:
Luc. 2. Tu es Chriſtus filius Dei viui. Huic autẽ Ae-
Luc. 1. gyptio illi ſpiritus indicauerant futura tẽpo
Mat. 16. ra perditionis ſuæ qui etiã præſenti in carne
Matt. 8. tremẽtes dño, dixerunt: Quid veniſti ante tẽ
pus perdere nos? Siue quia ſubitũ illis fuit,
quod futurũ quidẽ, ſed tardius opinabãtur:
ſiue ꝙ perditionẽ ſuã hãc ipſam dicebant,
qua fiebat, vt cogniti ſpernerentur. Et hoc e-
rat ante tẽpus, ideſt, ante tẽpus iudicij, quo
ęterna damnatione puniendi ſunt cũ omni-
bus etiam hominib. qui eorum ſocietate deti
nẽtur, ſicut religio loquit, quę nec fallit, nec
fallitur, non ſicuti iſte quaſi omni vento do-
ctrinę hinc atq; inde perflatus, & falſis vera
permiſcens, dolet quaſi perituram religio-
nem, quem poſtea confitetur errorem.

Quomodo Hermes patenter parentum
ſuorum ſit confeſſus errorem, quem
tamen doluerit deſtruendum:
Cap. XXIIII.

D

POſt multa enim ad hoc ipſum redit, vt
iterum dicat de dijs, quos homines fece-
runt, ita loquens: Sed iam de talibus ſint ſa-
tis dicta talia. Iterum, inquit, ad hominem
rationemq; redeamus, ex quo diuino dono
hõ animal dictũ eſt rationale, Minus enim
miranda, & ſi miranda ſunt, quæ de homine
dicta ſunt omnium enim mirabilium vicit
admirationẽ, ꝙ homo diuinã potuit inueni-
re naturã, eamq; efficere. Quoniã ergo proa
ui noſtri multum errabant circa deorũ ratio
nem increduli, & animaduertentes ad cultũ
religionẽq; diuinam, inuenerũt artem, qua
efficerent Deos. Cui inuentæ adiunxerũt vir
tutem de mundi natura conueniẽtem, eamq;
miſcentes: quoniã animas facere non pote-
runt, euocantes animas dęmonum, vel ange E
lorũ eas indiderũt imaginibus ſanctis diui-
niſq; myſterijs, per quas idola & benefacien
di & male, vires habere potuiſſent. Neſcio
vtrũ ſic cõfiterentur ipſi dęmones adiuuari,
quomodo iſte confeſſus eſt. Quoniã, inquit,
proaui noſtri multũ errabant circa deorum
rationem, increduli, & non animaduerten-
tes ad cultum religionemq́ue diuinam, inue
nerunt artẽ, qua efficerent Deos. Nunquid- *Al.*
nam ſaltem mediocriter eos dixi erraſſe, vt *ror*
hanc artem inuenirent faciendi Deos; aut cõ *rũ*
tentus fuit dicere errabant, niſi adderet & di- *ficie*
ceret multum errabant? Iſte ergo multus er *dijs.*
ror & incredulitas non animaduertentium
ad cultum religionemq́ue diuiuam, inuenit
artem qua efficeret Deos. Et tamẽ quod mul
tus error & incredulitas & à cultu ac religio
nę diuina auerſio animi inuenit, vt homo ar
te faceret Deos: hoc dolet vir ſapiẽs tanquã
religionem diuinam venturo certo tempo-
re auferri. Vide ſi non & vi diuina maiorum
ſuorum errorem præteritum prodere, & e-
tiam vi diabolica pęnam dęmonum futurã
dolere compellitur. Si enim proaui eorum
multum errando circa deorum rationem in
credulitate & auerſione animi à cultu ac re-
ligione diuina inuenerunt artem, qua Deos
efficerent, quid mirum ſi hęc ars deteſtanda,
quicquid fecit auerſa à religione diuina au-
ferretur à religione diuina, cũ veritas emen-
det errorem, fides redarguat incredulitatẽ,
conuerſio corrigat auerſionem? Si enim taci F
tis cauſis dixiſſet proauos ſuos inueniſſe ar-
tem, qua Deos facerent, noſtrum fuit vtique
ſi quid rectum piumq; ſaperemus, attende-
re & videre nequaquam illos ad hanc artem
peruẽturos fuiſſe, qua homo Deos facit, ſi à
veritate nõ aberrarent. Si ea quę Deo digna
ſunt crederent: ſi animũ aduerterẽt ad cultũ
religio

religionemq́ue diuinam. Et tamen si causas artis huius nos diceremus multum errorem hominum, & incrudelitatẽ, & animi errantis atque infidelis a diuina religione auersionẽ, vtcunque ferenda esset impudentia resistentium veritati. Cum vero idem ipse qui potestatem huius artis super omnia cætera miratꝰ in hoĩe, qua illi Deos facere concessum est, & dolet venturum esse tp̃s, quo hæc omnia Deorum figmenta ab hominib. instituta, etiã
G legib. iubeantꝰ auferri, confitetur tñ atque exprimit causas, quare ad ista peruentum sit, dicẽs pauos suos multo errore & incredulitate, & aĩum non aduertendo ad cultũ religionemq́; diuinam inuenisse hanc artem, qua facerent Deos. Nos q̃d oportet dicere, vel potius quid agere, nisi quãtas possumus gratias domino Deo nostro, qui hæc contrariis causis, q̃ instituta sunt, abstulit? Nam qđ instituit multitudo erroris, abstulit via veritatis, qđ ĩstituit incredulitas, abstulit fides, qđ instituit a cultu diuinę religionis auersio abstulit ad vnum verum Deum sanctumq́ue conuersio. Nec in sola Aegypto, q̃ solam in isto plangit Dæmonum spũs, sed in omni terra, qua cantatur Domino canticũ nouũ, sicut vere sacræ & vere propheticæ literæ prænunciauerunt,
Psal. 95. vbi scriptum est. Cantate Domino canticum nouum, cãtate Domino omnis terra. Titulus quippe Psalmi huius est, qñ domus ædificabatur post captiuitatem, ædificatur. n. domus Domino Ciuitas Dei, quæ est sancta ecclesia in omni terra, post eam captiuitatem, qua illos homines de q̃b. credentib. in Deum tanq̃ lapidib. viuis domus ædificatur captos dæmonia possidebant. Neque enim quia homo Deos faciebat, ideo non ab eis possidebatur ipse qui fecerat, qñ in eorum societatem colendo traducebatur. Societatem dico, nõ idolorum stolidorum, sed versutorum. Nam q̃d sunt idola, nisi quod eadem scriptura dicit: Oculos habent & non vident, & quicquid tale de materiis licet affabre effigiatis, tamen vita, sensuq́; carentibus, dicendum fuit? Sed immundi spũs eisdem simulachris arte illa nefaria colligati cultorũ suorum aĩas, in suã societatem redigendo, miserabiliter captiuauerant. Vnde dicit Apostolus: Scimus, quia nihil est idolum, sed quæ immolant gentes dæmonibus immolant & nõ Deo, nolo vos socios fieri dæmoniorum. Post hanc ergo captiuitatem qua homines à malignis dæmonibus tenebantur, Dei domus ædificatꝰ in omni terra, vnde titulum ille Psalmus accepit, vbi dr̃: Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnib. terra. Cãtate domino benedicite nomini eius, bene nunciante diem ex die salutare eius. Annunciate in gentibus gloriam eius ĩ oĩbus populis mirabilia eius. Quoniam magnus dominus & laudabilis nimis terribilis est super omnes Deos. Quoniã omnes dii gentium Dæmonia, Dominus aũt I
cœlos fœcit. Qui ergo doluit venturum fuisse tempus, quo auferetur cultus idolorum, & in eos qui colerent, dominatio Dæmoniorũ malo spiritu instigatus, semper volebat istam captiuitatem manere, qua transacta Psalmus canit, ædificari domum in omni terra Pręnũciabat illa Hermes dolendo, prænunciabat hæc Propheta gaudendo. Et quia spiritus victor est, qui hæc per sanctos Prophetas canebat, etiam Hermes ipse ea quæ nolebat & dolebat auferri, non a prudentib. & fidelibus, & religiosis, sed ab errantibus & incrudelis, & à cultu diuinæ religionis auersis esse instituta, miris modis coactus est confiteri. Quid quanuis eos appellat Deos, tamen cum dicit a talibus hominibus factos, quales esse vtiq; non debemus, velit, nolit, ostendit colendos non esse ab eis, qui tales non sunt, quales fuerunt, à quibus facti sunt, hoc est, à prudentibus, fidelibus, religiosisq́ue. simul etiam demonstrans, ipsos homines, qui eos fecerunt, sibimet importasse, vt eos haberẽt Deos, qui Dii non erant. Verum est quippe illud propheticum: Si faciet homo Deos, & ecce ipsi non sunt Dii, Deos ergo tales, talium Deos arte factos à talibus, cum appellasset Hermes, idest, idolis Dæmones, per artem nescio quam, cupiditatum suarum vinculis illigatos, cum appellaret factos ab hominibus K
Deos, non tamen eis dedit, quod Platonicus Apuleius, vnde satis iam diximus, & quàm sit inconueniens absurdumq́ue monstrauimus, vt ipsi essent interpretes & ĩtercessores inter Deos, quos fecit Deꝰ, & homines, quos idem ipse fecit Deus, hinc afferentes vota, inde munera referentes. Nimis enim stultum est credere Deos, quos fecerunt homines, plus valere apud Deos quos fecit Deus, quã valent ipsi homines, quos idẽ ipse fecit Deꝰ. Dæmon quippe simulachro arte impia col-

Dæmō ab hoīe quō Deus factus.

ligatus ab homine factus est Deus, sed tali homine, non oī hoīe. Qualis est ergo iste Deus, quem non faceret homo nisi errans & incredulus, & auersus a vero Deo? Porro si dæmones qui colūtur in templis, per artem, nescio quā, imaginib. inditi, hoc est, visibilib. simulachris, ab eis hominib. qui hac arte fecerunt Deos, cum aberrarent, auersiq; essent à cultu & religione diuina, nō sunt internuncii, nec interpretes inter homines & Deos, & ꝓpter suos pessimos ac turpissimos mores, ipsi ēt hoīes quamuis errātes & increduli, & auersi a cultu ac religione diuina, tñ eis sine dubio meliores sunt, qui Deos ipsi arte fecerunt, restat, vt quod possunt, tāquam dæmones possint, vel quasi beneficia prestando magis nocentes, quia magis decipiētes, vel aperte malefaciēdo. Nec tñ quodlibet harum, nisi qñ, & quantum permittuntur alta & secreta Dei prouidentia, non autem tanquam medii inter homines & Deos, per amicitiam deorū multum apud homines valent. His enim dii boni, quos sanctos angelos nos vocamus, rationalesque creaturas sanctæ cęlestis habitationis, siue sedes, siue dominatiōes, siue principatus, siue potestates amici esse omnino non possunt, a quibus tam longe absunt animi affectione, quam longe absunt a virtutib. vitia, & a bonitate malitia.

Dæmones benefaciēdo nocere

L

De his quæ sanctis angelis, & hominib. possunt esse communia. Cap. XXV.

NVllo modo igitur quasi per dæmonum medietatem, ambiendum est ad beneuolentiam seu beneficentiā deorum vel potius bonorum angelorum, sed per bonæ voluntatis similitudinem, qua cum illis sumus, & cum illis viuimus, & cum illis Deum quē colunt, colimus, & si eos carnalibus oculis videre non possumus, in quātum autem dissimilitudine voluntatis, & fragilitate infirmitatis miseri sumus in tantum ab eis longe sumus vitæ merito, non corporis loco. Non enim quia in terra conditione carnis habitamus, sed si per immunditiam cordis terrena sapimus, non eis iungimur. Cum vero * sanamur, vt quales ipsi sunt, simus, fide interim illis propinquamus, si ab illo nos fieri beatos, a quo & ipsi facti sunt etiam ipsis fauentibus credimus.

A

a. l. satagimus.

Quod omnis religio Paganorū circa homines mortuos fuerit impleta. Cap. XXVI.

SAnè aduertendum est, quomodo iste Aegyptius cum doleret tempus esse venturum, quo illa auferrentur ex Aegypto, quę fatetur à multum errantibus & incredulis, & a cultu diuinæ religionis auersis esse instituta, ait inter cætera: Tunc terra ista sanctissima sedes delubrorum atq; templorum, sepulchrorum erit mortuorumq; plenissima. Quasi vero si illa non auferentur, non essent homines morituri, aut alibi essent mortui ponendi q̃ in terra. Et vtique quanto plus volueret temporis dierum longitudo, tanto maior esset numerus sepulchrorum, propter maiorem numerum mortuorum. Sed hoc videt dolere, quod memoriæ martyrum nostrorum templis eorum delubrisq; succederent, vt videlicet qui hæc legunt animo a nobis auerso atque peruerso putēt a Paganis Deos cultos fuisse in templis, a nobis autē coli mortuos in sepulchris. Tanta enim homines impii cæcitate in montes quodammodo offendunt, resque oculos suos ferientes nolunt videre, vt non attendant in omnibus literis Paganorum, aut non inueniri Deos qui non homines fuerint, * omnibus tamen honores studeant exhibere diuinos, quasi nihil vnquam hųmanitatis habuerint: Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos existimari manes Deos, & probat per ea sacra quæ omnib. fere exhibentur mortuis, vbi & ludos commemorat funebres, tāquam hoc sit maximū diuinitatis indicium, quod nō solent ludi nisi numinibus celebrari. Hermes ipse de quo nunc agitur, in ipso eodem libro vbi quasi futura prænunciando deplorans ait: Tūc terra ista sanctissima sedes delubrorum atque templorum sepulchrorum erit mortuorūq; plenissima, Deos Aegypti homines mortuos esse testatur. Cum enim dixisset proauos suos multum errantes circa deorum rationem incredulos, & non animaduertentes ad cultum religionemq; diuinam, inuenisse artem qua efficerent Deos, cui inuentę, inquit, adiunxerunt virtutem de mundi natura conuenientem eamque miscentes, qñ animas facere non poterant, euocantes animas dæmonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus sanctis diuinisque mysteriis, per quas idola

B

a. l.

C

& bene-

& bene faciẽdi & male vires habere potuissent. Deinde sequitur tanquam hoc exemplis ꝓbaturus & dicit: Auus enim tuus, o Asclepi, medicinæ primus inuentor, cui templum consecratum est in monte Lybiæ circa littus Crocodilorum, in quo eius iacet mundanus homo.i.corpus, reliquus.n. vel potius totus, si est homo totus in sensu vitę, melior remeauit in cœlum, oĩa etiam nunc hominib. adiumenta præstans infirmis numine nunc suo, quã ante solebat medicinæ arte præbere. Ecce dixit mortuũ coli pro Deo in eo loco vbi habebat sepulchrum, falsus ac fallens, dicendo qđ remeauit in cœlum, oĩa etiam nunc hominib. adiumenta præstans infirmis. Adiungens deinde aliud, Hermes, inquit, cuius auitum mihi nomen est, nonne in cognominis sui patria cõsistens, oẽs mortales vndique venientes, adiuuat, atque conseruat? Hic enim Hermes maior, i. Mercurius, quem dicit auũ suum fuisse, in Hermopoli, hoc est in sui nominis ciuitate perhibetur esse sepultus. Ecce duos Deos dicit hoĩes fuisse, Aesculapiũ & Mercuriũ. Sed de Aesculapio & Græci & Latini hoc idem sentiunt. Mercuriũ autem multi non putant fuisse mortalem, quem tamen iste auum suum fuisse testatur. Etenim alius est ille, alius iste, quãuis eodem nomine nuncupentur. Non multum pugno alius ille sit, alius iste, verum iste sicut Aesculapius ex homine Deus, secũdum testimonium tãti apud suos viri hui⁹ Trismegisti nepotis sui. Adhuc addit, & dicit, Isin vero vxorem Osiris quã multa bona pręstare propitiam, quantis scimus obesse iratam. Deinde vt ostenderet ex hoc genere esse Deos, quos illa arte homines faciunt, vnde dat intelligi, dæmones se opinari ex hominum mortuorum animis extitisse, quos per artem, quam inuenerunt homines multum errantes increduli & irreligiosi, ait inditos simulachris, quia hi qui tales Deos faciebant, animas non vtique facere poterant. Cum de his idem dixisset, quod commemoraui, quantis obesse scimus iratã, secutus adiunxit, Terrenis.n. diis atq; mũdanis facile est irasci, vtpote qui sunt ab hominib. ex vtraq; natura facti atq; compositi. Ex vtraq; natura dicit, ex anima & corpore, vt ꝓ anima sit dęmon, pro corpore simulachrum. Vnde contigit, inquit, ab Aegyptiis hæc sancta animalia nũcupari coliq; per singulas ciuitates eorum animas, qui eas consecrauere viuentes, ita vt eorum legib. incolantur, & eorum nominib. nuncupentur. Vbi est illa velut querela luctuosa, quod terra Aegypti sanctissima sedes delubrorum atque templorum, sepulchrorũ futura esset mortuorumq; plenissima? Nempe spiritus fallax, cuius instinctu Hermes ista dicebat, per eum ipsum coactus est confiteri iam tũc illam terram sepulchrorum & mortuorum, quos pro diis colebant fuisse plenissimam. Sed dolor dæmonũ per eum loquebať, qui suas futuras pœnas apud sanctorum martyrum memorias imminere mœrebant. In multis enim talibus locis torquentur & confitentur, & de possessis corporibus hominum eiiciuntur.

Æsculapius, homo idem & Deus.

D

Mercurij sepultura

E

F

De modo honoris, quem Christiani martyribus impendunt. Cap. XXVII.

NEc tñ nos eisdem martyrib. templa, sacerdotia, sacra, & sacrificia constituimus, quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus sane memorias eorum tanquam sanctorum hominum Dei, qui vsque ad mortem suorum corporum pro veritate certarunt, vt innotesceret vera religio falsis religionib. fictisq; conuictis, quod etiã si qui antea sentiebant, timendo reprimebãt. Quis autem audiuit aliqñ fidelium stantem sacerdotem ad altare etiam super sanctũ corpus martyris ad Dei honorem cultumq; cõstructum dicere in precib. Offero tibi sacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane, cũ apud eorum memorias offeratur Deo, qui eos & homines & martyres fecit, & sanctis suis angelis cœlesti honore sociauit, vt ea celebritate, & Deo vero de illorum victoriis gratias agamus, & nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum eodem inuocato in auxilium ex eorum memoriæ renouatione adhortemur? Quæcunque igitur adhibentur religiosorum obsequia in martyrum locis ornamenta sunt memoriarum, non sacra vel sacrificia mortuorum tanquam deorum. Quicunque etiam epulas suas eo deferunt, quod quidem a Christianis melioribus non fit, & in plerisque terrarum * nulla talis est consuetudo, tamen quicunque id faciunt quas cum apposuerint, orant, & auferunt, vt vescantur:

L

M

Epulæ, ad memorias martirũ delatæ.

** nulla.*

tur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita martyrum in nomine domini martyrum. Non autem ista esse sacrificia martyrum nouit qui nouit vnum, quod Deo illic offertur sacrificium Christianorum. Nos itaque martyres nostros nec diuinis honorib. nec humanis criminib. colimus, sicut colũt illi Deos suos, nec sacrificia illis offerimus, nec eorum probra in eorum sacra conuertimus. Nam de Isi de vxore Osiris Aegyptia dea, & de parentibus eorum, qui omnes reges fuisse scribunt,

Merita martirũ.

A quibus parentibus suis illa cum sacrificaret, inuenit hordei segetem, atque inde spicas marito regi & eius consiliario Mercurio demonstrauit, vnde eandem & Cererẽ volunt, quæ & quanta mala non à Poetis, sed a mysticis eorum literis memoriæ mandata sint, sicut Leone sacerdote prodente ad Olympiadem matrem scribit Alexander, legãt qui volunt, vel possunt, & recolant qui legerunt, & videant quib. hominibus mortuis, vel de quibus eorum factis tanquam diis sacra fuerint instituta. Absit vt eos, quamuis Deos habeãt, sanctis martyribus nostris, quos tamen Deos non habemus, vlla ex parte audeant comparare. Sic enim non constituimus sacerdotes, nec offerimus sacrificia martyribus nostris quia incongruum indebitum illicitum est, atque vni Deo tantummodo debitum, vt nec criminibus suis, nec ludis eos turpissimis oblectemus, vbi vel flagitia isti celebrant deorum suorum, si cum homines essent talia cõmiserunt, vel conficta delectamenta dęmonum noxiorum, si homines non fuerunt. Ex isto genere dęmonum Socrates non haberet Deum, si haberet Deum, sed fortasse homini ab illa arte faciendi Deos alienos & innocẽti, illi importauerunt talem Deum, qui eadẽ arte excellere voluerunt. Quid ergo plura? Non esse spiritus istos colendos propter vitam beatam, quæ post mortem futura est, nullus vel mediocriter prudẽs ambigit. Sed fortasse dicturi sunt, Deos quidem esse omnes bonos, dæmones autẽ alios bonos alios malos & eos per quos ad vitam in ęternum beatam perueniamus colendos esse censebunt, quos bonos opinantur. Quod quale sit, iam in volumine sequenti videndum est.

D. AVRELII AVGVSTINI De ciuitate Dei ad Marcellinum.

LIBER NONVS.

Ad quem articulum disputatio præmissa ꝑuenerit, & quid discutiendum sit de residua quæstione. Cap. I.

ET bonos & malos Deos esse q̃dam opinati sunt, quidam vero de diis meliora sentientes, tantum eis honoris laudisque tribuerunt, vt nullum deorum malum credere auderent. Sed illi qui Deos quosdam bonos, quosdã malos esse dixerũt, dęmones quoque appellauerũt nomine deorum, quãquã & Deos, sed rarius nomine dęmonium, ita vt ipsum Iouem, quem volunt esse regem ac principem cæterorum, ab Homero fateantur dæmonem nuncupatum. Hi autem qui omnes Deos non nisi bonos esse asserunt, & longe pręstantiores eis hominib. qui boni perhibentur, merito mouentur dæmonum factis, quæ negare nõ possunt, eaq; nullo modo à diis, quos omnes bonos volũt committi posse existimantes, differẽtiam inter Deos, & dæmones adhibere coguntur, vt quicquid eis merito displicet in operib. vel affectib. prauis quib. vim suam manifestant occulti spiritus, id credant esse dęmonũ non deorum. Sed quia eosdẽ dæmones inter homines & Deos ita medios constitutos putãt, tanquam nullus Deus homini misceatur, vt hinc perferant desiderata, inde referãt impetrata, atque hoc Platonici pręcipui philosophorum ac nobilissimi sentiunt, cum quibus velut cum excellentioribus placuit istam examinare quæstionem, vtrum cultus plurimorum deorum prosit ad cõsequendam vitam beatã, quæ post mortem futura est, libro superiore quæsiuim⁹, quo pacto ipsi dæmones qui talib. gaudent, qualia boni, & prudentes homines auersantur & dãnant, idest, sacrilegia flagitiosa, facinorosa, non de quolibet homine, sed de ipsis diis figmenta poetarum, & magicarum artium sceleratam puniendãque violentiam, possint quasi propinquiores & amiciores diis bonis conciliare homines bonos, & hoc nulla ratione posse compertum

E

F

pertum est. Proinde hic liber, ſicut in illius
fine promiſimus, diſputationem continere
debebit de differentia, ſi quam volunt eſſe,
non deorum inter ſe, quos omnes bonos di-
cunt, nec de differentia deorum & dęmonũ,
quorum illos ab hominibus longe lateque
ſeiungunt, iſtos inter Deo& homines collo-
cant, ſed de differentia ipſorum dęmonum,
quod ad pręſentem pertinet quęſtionem.

An inter dæmones, quib. dii ſuperiores ſunt, ſit aliqua pars bonorũ, quorum pręſidio ad veram beatudinem poſſit humana anima peruenire. Cap. II.

APud pleroſque enim vſitatum eſt dici,
alios bonos, alios malos dęmones, quę
ſiue ſit etiam Platonicorum philoſophorum
ſiue quorumlibet ſnĩa, nequaquam eius eſt
negligenda diſcuſſio, nequiſquam velut dæ-
mones bonos ſequendos ſibi eſſe arbitretur,
H per quos tanquam medios diis, quos omnes
bonos credit dum conciliari affectat & ſtu-
det, vt quaſi cum eis poſſit eſſe poſt mortem
irretitus malignorum ſpirituum deceptuſq;
fallacia, longe aberret a vero Deo, cum quo
ſolo, & in quo ſolo, & de quo ſolo aĩa huma
na, ideſt, rationalis & intellectualis beata eſt.

Quę dęmonibus Apuleius adſcribat, quibus cum rationem non ſubtrahat, nihil virtutis aſſignat. Cap. III.

QVę igitur eſt differentia dęmonnm bo-
norum & malorum? quandoquidem
Platonicus Apuleius de his vniuerſaliter diſ-
ſerens, & tam multa loquens de aereis cor-
poribus, de virtutibus tacuit animorum, qui
bus eſſent pręditi, ſi boni eſſent. Tacuit ergo
I beatitudinis cauſam, indicium vero miſerię
tacere non potuit, cofitens eorum mentem,
qua rationales eſſe perhibuit, non ſaltem im
butam munitamq́ue virtute, paſſionibus ani
mi irrationabilibus nequaquam cedere, ſed
ipſam quoque, ſicut ſtultarum mẽtium mos
eſt procelloſis quodammodo perturbatio-
nibus agitari. Verba nanque eius de hac re
iſta ſunt: Ex hoc fermè dęmonum numero,
inquit, Poetę ſolent haud quaquam procul
a veritate, oſores & amatores quorũdã ho-
minum Deos fingere, hos proſperari & eue-
here illos contra aduerſari & affligere. Igi-
tur & miſereri, & indignari, angi, & lętari,
omnemque humani animi faciem pati, ac ſi-
mili motu cordis & ſalo mentis, per omnes
cogitationum æſtus fluctuare, quæ omnes
turbellę tempeſtateſque procul à deorum
cœleſtium tranquillitate exulant. Num eſt in
his verbis vlla dubitatio, quod non animo-
rum aliquas inferiores partes, ſed ipſas dę-
monum mentes, quibus rationalia ſunt ani- *Dæmones*
malia velut procelloſum ſalum dixit paſſio- *fluctuare*
num tempeſtate turbari, vt ne hominibus *perturba*
quidem ſapientibus comparandi ſint qui hu *tionibus*
iuſmodi perturbationibus animorum, a qui *mẽtium.*
bus humana non eſt immunis infirmitas,
etiam cum eas huius vitę conditione patiun
tur, mente imperturbata reſiſtunt, non eis ce
dentes ad aliquid approbandum vel perpe-
trandum, quod exorbitet ab itinere ſapientię
& lege iuſtitiæ, ſed ſtultis mortalibus, & in-
iuſtis, non corporibus, ſed moribus ſimi-
les, vt non dicam deteriores, eo quod ve-
tuſtiores, & debita pœna inſanabiles, ipſius K
quoque mentis, vt iſte appellauit, ſalo flu-
ctuant, nec in veritate, qua turbulentis & pra
uis affectionibus repurgãtur, ex nulla animi
parte conſiſtunt.

De perturbationibus, quæ animo accidunt, quæ ſit Peripateticorum Stoicorumque ſententia. Cap. IIII.

DVæ ſunt ſententiæ philoſophorum de
his animi motibus, quos Græci πάθη,
noſtri aũt q̃dam ſicut Cicero, p̃turbationes,
q̃dam affectiones vel affectus, q̃dam vero ſi-
cut iſte de Græco expreſſiꝰ paſſiones vocãt.
Has ergo perturbationes, ſiue affectiones, ſi-
ue paſſiones q̃dam philoſophi dicunt etiam
in ſapientem cadere, ſed moderatas rationi-
q́ue ſubiectas, vt eis leges quodammodo q̃- L
bus ad neceſſarium redigantur modum do-
minatio mentis imponat. Hoc qui ſentiunt,
Platonici ſũt ſiue Ariſtotelici, cũ Ariſtoteles
diſcipulus Platonis fuerit, qui ſectam Peripa
teticam cõdidit. Aliis autem, ſicut Stoicis ca
dere vllas omnino huiuſcemodi paſſiones in
ſapientem non placet. Hus autem, ideſt, Stoi
cos, Cicero in libris de finibus bonorum &
malorum, verbis magis quàm rebus aduer-
ſus Platonicos ſeu Peripateticos certare cõ-

uincit quandoquidé Stoici nolunt bona appellare, sed commoda corporis & externa, eo quod nullum bonum volũt esse homines præter virtutem, tanq̃ artem bene viuendi, q̃ non nisi in animo est. Hæc autem isti simpliciter & ex communi consuetudine loquẽdi appellant bona, sed in comparatione virtutis, qua rectè viuit, parua & exigua. Ex quo fit, vt ab vtrisq; quomodolibet vocentur, seu bona seu commoda, pari tñ æstimatione pẽsentur, nec in hac q̃ône Stoici delectẽt nisi nouitate verborum. Vr̃ ergo mihi etiam in hoc vbi quæritur, vtrum accidãt sapienti passiones animi, an ab eis sint prorsus alienę, de verbis eos potius q̃ de reb. facere controuersiam. Nam & ipsos nihil hinc aliud quã Platonicos & Peripateticos sentire existimo, quantum ad vim rerum attinet, nõ ad vocabulorum sonum. Vt enim alia omittam, q̃b. id ostendam, ne longum faciam, aliquid vnũ quod sit euidentissimum dicam. In libris q̃b. titulus est, Noctiũ Atticarum scribit A. Gellius, vir elegantissimi eloquii, & multæ ac facundæ scientiæ, se nauigasse aliqñ cum quodã philosopho nobili Stoico. Is philosophus, sicut latius & vberius, q̃d ego breuiter attingã, narrat A Gellius, cũ illud nauigium horribili cęlo & mari periculosissime iactaretur, vi timoris expalluit. Id animaduersum est ab eis, qui aderãt, quamuis in mortis vicinia curiosissime attẽtis, vtrum nè philosophus aĩo turbaretur. Deinde tempestate trãsacta, mox vt securitas præbuit colloquendi, vel etiam garriendi locum, q̃dam ex his quos nauis illa portabat diues luxuriosus Asiaticus philosophum compellat, illudẽs quod extimuisset atque palluisset, cum ipse mansisset intrepidus in eo quod impẽdebat exitio. At ille Aristippi Socratici responsum retulit, qui cum in re simili eadẽ verba ab homine simili audisset, respondit illum pro anima nequissimi nebulonis merito non fuisse solicitum, se autem ꝑ Aristippi anima timere debuisse. Hac illo diuite responsione depulso, postea quæsiuit A. Gellius a philosopho non exagitandi animo, sed discendi, quæ nam illa ratio esset pauoris sui. Qui vt doceret hominẽ sciendi studio nauiter accensum, protulit statim de sarcinula sua Stoici Epicteti librum, in quo ea scripta essent, quæ congruerent decretis Zenonis & Chrysippi, quos fuisse Stoicorũ

M

Historia de philosopho intẽpestatis periculo expallescente.

A

principes nouimus. In eo libro se legisse dicit A. Gellius hoc Stoicis placuisse, quod animi visa, quas appellant phantasias, nec in potestate est vtrum, & quando incidant animo, cum veniant ex terribilibus & formidabilib. rebus, necesse esse etiam sapientis animũ moueant, ita vt paulisper vel pauescat metu, vel tristitia contrahatur, tanquam his passionib. præuenientib. mentis & rationis officiũ, nec ideo tamen in mente fieri opinionem mali nec approbari ista, eisque consentiri, hoc.n. esse volunt in potestate idque interesse censent inter animũ sapientis & stulti, quod stulti animus eisdem passionibus cedit, atque accommodat mẽtis assensum, sapientis autem quamuis eas necessitate patiatur, retinet tamẽ de his quæ appetere vel fugere rationabiliter debet, veram & stabilem inconcussa mente sententiam. Hæc vt potui, non quidem commodius A. Gellio, sed certe breuius & vt puto, planius exposui, quæ ille se in Epicteti libro legisse commemorat, eum ex decretis Stoicorum dixisse atque sensisse. Quæ si ita sunt, aut nihil, aut penè nihil distat inter Stoicorum aliorumq; philosophorũ opinionẽ de passionib. & perturbationibus animorũ. Vtrique. n. mentem rationemq; sapientis ab eorum dominatione defendunt. Et ideo fortasse dicunt eas in sapientem nõ cadere Stoici, quia nequaquam eius sapientiam qua vtique sapiens est, vllo errore obnubilãt, aut labe subuertunt. Accidunt autem aĩo sapiẽtis, salua serenitate sapientiæ, propter illa quæ commoda vel incommoda appellãt, quãuis ea dicere nolint bona vel mala. Nam profectò si nihil pẽderet eas res ille philosophus, quas amissurum se naufragio sentiebat, sicuti est vita ista salusq; corporis, nõ illud periculum perhorresceret, vel palloris etiam testimonio proderetur. Veruntamen & illam poterat permotionem pati, & fixam tenere mente sẽtẽtiam, vitam illam salutemque corporis, quorum amissionem minabatur tempestatis immanitas, non esse bona quæ illos quibus inessent facerẽt bonos, sicut facit iustitia. Quod autem aiunt ea nec bona appellanda esse, sed commoda, verborum certamini, nõ rerum examini deputandum est. Quid enim interest, vtrum aptius bona vocentur, an commoda, dum tamen ne his priuetur non minus Stoicus, quam Peripateticus paue-

B

C

scat

ſcat & palleat,ea non æqualiter appellando,
ſed æqualiter ęſtimando?Ambo ſane ſi bono
rum iſtorum ſeu commodorũ periculis ad
flagitium vel facinus vrgeantur, vt aliter ea
retinere nõ poſſint,malle ſe dicunt hęc amit
tere, q̧b. natura corporis ſalua & incolumis
habeť,quàm illa committere,q̧b.iuſtitia vio
lať.Ita mens,vbi fixa eſt iſta ſnĩa, nullas per-
turbationes,etiam ſi accidant inferiorib. ani
mi partibus,in ſe contra rationem præualere
H permittit,quinimo eis ipſa dominatur,eisq́;
non conſentiendo,ſed potius reſiſtendo re-
...i. 4. gnum virtutis exercet. Talem deſcribit etiã
Virgilius Aeneam,vbi ait: Mens immota ma
net,lachrymæ voluuntur inanes.

Quod paſſiones quæ Chriſtianos animos af-
ficinnt,nõ in vitium trahant, ſed virtutem
exerceant. Caput. V.

NOn eſt nunc neceſſe copioſe ac diligen
ter oſtendere,quid de iſtis paſſionibus
doceat ſcriptura diuina, qua Chriſtiana eru-
ditio contineť.Deo quippe illam ipſam mẽ-
tem ſubiicit regẽdam & iuuãdam, mentiſq;
paſſiones ita moderãdas,atque frenandas,vt
in vſum iuſtitiæ conuertanť.Deniq; in diſci-
plina noſtra,nõ tam quęriť, vtrum pius aĩus
iraſcať,ſed quare iraſcať, nec vtrũ ſit triſtis,
ſed vñ ſit triſtis,nec vtrum timeat,ſed quid ti
meat.Iraſci.n.peccanti,vt corrigať,contriſta
ri pro afflicto,vt liberetur,timere periclitan
ti,ne pereat,neſcio vtrum q̧ſquã ſana cõſide
ratione reprehẽdat.Nã & miſericordiã Stoi
corum eſt ſolere culpare. Sed quanto hone-
ſtius ille Stoicus miſericordia perturbaretur
hominis liberandi,q̃ timore naufragii. Lon-
ge melius & humanius, & piorũ ſenſib. ac-
cõmodatius Cic.in Cæſaris laude, loquutus
er... eſt,vbi ait:Nulla de virtutib.tuis,nec admira
q... bilior,nec gratior miſericordia eſt.Quid eſt
I aũt miſericordia, niſi alienæ miſeriæ q̃dam
in noſtro corde compaſſio,qua vtiq; ſi poſſi
mus,ſubuenire compellimur?Seruit aũt mo-
tus iſte rationi, qñ ita præbeť miſericordia,
vt iuſtitia conſeruetur,ſiue cum indigenti tri
buitur,ſiue quum ignoſcitur pœnitenti.Hãc
Cicero loquutor egregius non dubitauit ap
pellare virtutem, quam Stoicos inter vitia
numerare non pudet,qui tamen,vt docuit li
ber Epicteti nobiliſſimi Stoici ex decretis
Zenonis & Chryſippi,q̧ huius ſectæ prima-
tum habuerunt, huiuſcemodi paſſiones in
animum ſapientis admittũt,quem vitiis om-
nib.liberum eſſe volunt.Vnde fit cõſequens, *Huius ſectæ primos.*
vt hæc ipſa nõ putent vitia,qñ ſapienti ſic ac
cidunt,vt contra virtutem mentis,rationem-
que niſi poſſint,& vna ſit,eademq́; ſnĩa Peri
pateticorum,vel etiam Platonicorum,& ip-
ſorum Stoicorum.Sed,vt ait Tullius, verbi
controuerſia,iamdiu torquet homines Græ
culo,cõtẽtionis cupidiores,q̃ veritatis. Sed K
adhuc merito quæri poteſt, vtrum ad vitæ
præſentis pertineat infirmitatem,etiã in qui-
buſque bonis officiis huiuſcemodi perpeti
affectus.Sancti vero angeli quũ & ſine ira pu *Angelis,*
niant,quos accipiunt æterna Dei lege puniẽ *cur tri-*
dos,& miſeris ſine miſeriæ cõpaſſione ſub- *buunť af-*
ueniant,& periclitantib.eis quos diligũt ſine *fectus,cũ*
timore opitulẽtur,tñ iſtarum nomina paſſio *peragunt*
num cõſuetudine locutionis humanæ etiam *officia.*
in eos vſurpantur, propter quandam operũ
ſimilitudinem,non propter affectionũ infir-
mitatem,ſicut ipſe Deus ſecũdum ſcripturas
iraſcitur, nec tamen vlla paſſione turbatur.
Hoc enim verbum vindictæ vſurpauit effe-
ctus,non illius turbulentus affectus.

Quibus paſſionib.dæmones confitente Apu
leio exagitentur,quorum,ope homi
nes apud Deos aſſerit adiu-
uari. Cap. VI.

QVa interim de ſãctis angelis quæſtione
dilata,videamus quemadmodum di-
cant Platonici medios Dæmones inter Deos
& homines cõſtitutos,iſtis paſſionum ęſtib.
fluctuare. Si enim mente ab his libera eiſque
dominante, motus huiuſcemodi non pate-
renť, non eos diceret Apuleius ſimili motu
cordis & ſalo mentis per omnes cogitationũ
ęſtus fluctuare. Ipſa igitur mens eorum,ideſt L
pars animi ſuperior qua rationales ſunt, &
in qua virtus & ſapientia,ſi vlla eis eſſet,paſ-
ſionib. turbulẽtis inferiorum animi partium
regendis moderandiſque dominaretur. Ipſa
inquam mens eorum, ſicut iſte Platonicus
confitetur,ſalo perturbationum fluctuat. Su
biecta eſt ergo mens Dęmonum paſſionibus *Mens demonum*
libidinum,formidinum,irarum, atq; huiuſ- *paſſionũ,*
cemodi cęteris.Quæ igitur pars in eis libera *uicijs ſub*
eſt composque ſapientię,qua placeant Diis, *iecta.*

& ad bonorum deorum similitudinem hominib. cõsulant, cum eorũ mens passionum vitiis subiugata & oppressa, quicquid rationis naturaliter habet ad fallendum & decipiẽdum, tanto acrius intendat, quanto eam magis possidet nocendi cupiditas?

Quod Platonici figmentis poetarum infamatos Deos asserant, de cõtrariorum studiorum certamine, cum hæ partes dæmonũ, non deorum sint. Cap. VII.

A

QVod si quisquam dicit non ex omniũ, sed ex malorum dæmonum numero esse quos poetæ quorundã hoĩum osores, & amatores Deos, nõ ꝓcul à veritate cõfingũt. Hos.n. dixit Apuleius, salo mẽtis per oẽs cogitationũ æstus fluctuare. Qũo istud intelligere poterimus, qñ cũ hoc diceret, non quorundam, i. malorũ, sed oĩum dæmonum meditatem, ꝑꝑ aerea corpora inter Deos & homines describebat? Hoc.n. aut fingere poetas qđ ex istorum dæmonũ numero Deos faciunt, & eis deorũ nomina imponunt, & qb. voluerint hoĩb. ex his amicos inimicosque distribuunt, fictis carminib. impunita licentia, cum Deos ab his dæmonum morib. & cęlesti loco & beatitudinis opulentia remotos esse perhibeant. Hæc est ergo fictio poetarũ Deos dicere, qui dii non sunt eosq; sub deorum noĩb. inter se decertare ꝑꝑ hoĩes, quos pro studio partiũ diligunt vel oderũt. Nõ ꝓcul aũt a veritate dicit hanc esse fictionẽ, qm̃ deorũ appellati vocabulis, qui dii non sunt, tales tñ describunt dæmones, quales sunt. Denique hinc esse dicit Homericam illam Mineruam, q̃ mediis cœtib. Graium cohibendo Achilli interuenit. Quod ergo Minerua illa fuerit, poeticum vult esse figmentum, eo qđ Mineruã deã putat, eamq; inter Deos, quos oẽs bonos beatosq; credit, in alta æetherea sede collocat, procul a conuersatione mortalium. Qđ aũt aliquis dæmon fuerit Gręcis fauens, Troianisq; cõtrarius sicut alius aduersus Græcos Troianorũ opitulatos quẽ Veneris, seu Mortis noĩe idem poeta commemorat, quos Deos iste talia non agentes in cœlestib. habitationib. ponit, & hi dæmones pro his quos amant contra eos quos oderant inter se decertauerint, hoc non procul a veritate poetas dixisse cõfessus est. De his quippe ista dixerunt, quos hominibus simili motu cordis & salo mentis, per oẽs cogitationum æstus fluctuare testatur, vt possent amores & odia non pro iustitia, sed sicut populus similis eorum in venatorib. & aurigis, secundum suarum studia partium, pro aliis, aduersus alios exercere. Id enim videtur philosophus curasse Platonicus, ne cum hæc a poetis canerentur, non a dęmonibus mediis, sed ab ipsis diis, quorum nomina poetæ fingendo ponunt, fieri crederentur.

Minerua ficta.

B

C

De diis cœlestibus & dæmonibus aereis, hominibusque terrenis Apulei Platonici diffinitio. Caput. VIII.

QVid illa ipsa diffinitio dæmonum? Parumue intuenda est, vbi certe omnes determinãdo cõplexus est? Qđ ait dęmones esse genere aĩalia, aĩo passiua, mẽte rõnalia, corpore aerea, tꝑe æterna. In quib. quinque cõmemoratis, nihil dixit omnino, quod dæmones cum bonis saltem hominib. id viderẽtur habere commune, qđ non esset in malis. Nam ipsos hoĩes cũ aliquando latius describendo complecteret, suo loco de illis dicẽs tanq̃ de infimis atq; terrenis, quum prius dixisset de cœlestib. diis, vt commẽdatis duab. partib. ex summo & infimo ad vltimum tertio loco de mediis dęmonib. loqueret. Igit hoĩes, inquit, rõne plaudentes oratione pollentes, immortalib. animis, moribundis mẽbris, leuib. & anxiis mentib. brutis & obnoxiis corporib. dissimilib. morib. similib. erroribus, peruicaci audacia, pertinaci spe, casso labore fortuna caduca, singillatim mortales, cuncti tñ vniuerso genere perpetui, vicissim sufficienda prole mutabiles, volucri tꝑe, tarda sapientia, cita more, querela vita, terras incolunt. Cum hic tam multa diceret, quæ ad plurimos homines pertinẽt, nunquid etiam illud tacuit, quod nouerat esse paucorum, vbi ait, tarda sapientia, cita morte? Quod si prætermisisset, nullo modo recte genus humanum discrepationis huius tam intenta diligentia terminasset. Cum vero deorum excellentiam commendaret, ipsam beatitudinem quo volunt homines per sapientiam peruenire, in eis affirmauit excellere. Proinde si aliquos dęmones bonos vellet intelligi, aliquid etiam in ipsorum descriptione pone-

E

ne poneret, vnde vel cum diis aliquam beatitudinis partem, vel cum hominib. qualemcunq; sapientiam putarent hr̃e communem. Nunc vero nullum bonum eorum commemorauit, quo boni discernerent a malis, quã uis & eorum malitiæ liberius exprimẽdæ pepercit, non tam ne ipsos, q̃ ne cultores eorũ apud quos loquebat, offenderet. Significauit tñ prudentib. quid de illis sentire deberent, qñquidem Deos, quos omnes bonos beatosque credi voluit, ab eorum passionib. atque, G vt ait ipse, turbellis omnino separauit, sola illos corporum æternitate cõiungens, animo autem nõ diis, sed hominibus similes dæmones apertissime inculcans, & hoc non sapientiæ bono, cuius & homines possunt esse participes, sed perturbatione passionum, quæ stultis malisque dominatur, a sapientib. vero & bonis ita regitur, vt malint eam non hẽre, quam vincere. Nam si nõ corporum, sed animorum æternitatem cum diis habere dæmones vellet intelligi non vtiq; homines ab huius rei cõsortio separaret, quia & hominib. æternos esse aĩos, proculdubio sicut Platonicus sentit. Ideo cum hoc genus animantium describeret, immortalibus animis, moribundis membris dixit esse homines.

An amicitia cælestium deorum per intercessionem dæmonum possit homini prouideri. Cap. IX.

AC per hoc si propterea commune cum diis æternitatem non habent hoĩes, qa corpore sunt immortales, ꝑpea ergo dæmo- H nes hẽt, quia corpore sunt immortales, quales igit̃ mediatores sunt inter hoĩes & Deos, per quos ad deorũ amicitias hoĩes ambiant, qui hoc cũ hominib. habent deterius, qđ est in aĩante melius, i. aĩum, hoc aũt habent cum diis melius, qđ est in animante deterius, idest corpus? Cum enim animans, idest, animal ex anima constet & corpore, quorum deorum anima est vtique corpore melior, & si vitiosa & infirma, melior certe corpore etiam sanissimo atque firmissimo, quoniam eius natura excellentior, nec labe vitiorum post ponitur corpori, sicut aurum etiã sordidum argento seu plumbo licet purissimo carius æstimatur. Isti mediatores deorum & hominũ, per quos interpositos diuinis humana iunguntur, cum diis habent corpus æternum, vitiosum autem cum hominib. animum, quasi religio qua volunt diis homines per demones iungi in corpore sit, non in animo cõstituta. Quænam tãdem istos mediatores falsos atque fallaces quasi capite deorsum nequitia vel pœna suspendit, vt inferiorem animalis partem, idest, corpus cum superioribus, superiorem vero, idest, animum cum inferioribus habent, & cum diis cœlestibus in parte seruiente coniuncti, cum hominibus autẽ terrestribus in parte dominante sint miseri? Corpus quippe seruum est, sicut etiam Salustius ait, animi imperio corporis seruitio magis vtimur. Adiunxit autem ille, alterum nobis cum diis, alterum cum beluis commune est, quoniam de hominibus loquebatur, qb. I sicut beluis mortale corpus est. Isti aũt quos inter nos & Deos mediatores nobis philosophi prouiderunt, possunt quidem dicere de animo & corpore, alterum nobis cum diis, alterum cum hominib. commune est, sed sicut dixi tanquam in peruersum legati atque suspensi, seruum corpus cum diis beatis, dominum animum cum hominib. miseris habentes, parte inferiore, exaltati, superiore deiecti. Vnde etiam si quisquam ꝑp hoc eos putauerit immortalitatem habere cum diis, quia nulla morte sicut animalium terrestriũ animi eorum soluuntur a corpore, nec sic existimandum est eorum corpus tanquam honoratorum æternum vehiculum, sed æternum vinculum damnandum.

Quod secundum plotini sententiam, minus miseri sunt homines in corpore mortali quam dæmones in æterno. K
Caput. X.

PLotinus certe nostræ memoriæ vicinis tẽporibus, Platonem cæteris excellentius intellexisse laudat. Is, cum de humanis animis ageret, Pater, inquit, misericors, mortalia illis vincula faciebat. Ita hoc ipsum quod mortales sunt homines corpore, ad misericordiam Dei patris pertinere arbitratus est, ne semper huius vitæ miseria teneatur. Hac misericordia indigna iudicata est iniquitas dæmonum, quæ in animi passiui miseriam non mortale sicut homines, sed æternũ corpus accepit. Essent quippe fœliciores hominibus, si

Dæmonũ miſeria ob corporis immortalitatem ſecũdũ plotins ſñiã.

nibus, ſi mortale cum eis haberent corpus, & cum diis beatum animum. Eſſent autem pares hominibus, ſi cum animo miſero ſaltem mortale cum eis habere meruiſſent & corpus, ſi tamen acquirerent aliquid pietatis, vt ab ærumnis, vel in morte requieſcerent. Nũc vero non ſolum fœliciores hominibus non ſunt animo miſero, ſed etiam miſeriores sũt perpetuo corporis vinculo. Nõ enim aliqua pietatis & ſapientiæ diſciplina proficientes, intelligi volunt, ex dæmonibus fieri Deos, cum apertisſime dixerit dæmones æternos.

De opinione Platonicorum, qua putant animas hominũ dæmones eſſe poſt corpora. Caput. XI.

L

DIcit quidem, & animas hominum dæmones eſſe, & ex hominibus fieri Lares, ſi meriti boni ſunt: Lemures, ſeu Laruas, ſi mali. Manes autem Deos dici quum incertum eſt, bonorum eos, ſeu malorum eſſe meritorum. In qua opinione, quantam voraginem aperiant ſectandis perditis moribus, qs non videat, ſi vel paululum attendat? Quandoquidem quamlibet nequam fuerint homines, vel Laruas ſe fieri dum opinantur, vel dũ Manes Deos, tanto peiores fiunt, quãto ſunt nocendi cupidiores, vt etiam quibuſdam ſacrificiis, tanquam diuinis honoribus poſt mortem ſe inuitari opinentur, vt noceant. Laruas quippe dicit eſſe noxios dæmones ex hominibus factos. Sed hinc alia quæſtio eſt. Inde autem perhibet appellari Grece beatos εὐδαίμονας, q̄ boni ſint animi, hoc eſt, boni dæmones, animos quoque hominum dæmones eſſe confirmans.

Eudæmones.

De ternis contrariis, quibus ſecundum Platonicos dæmonum hominumque natura diſtinguitur. Caput. XII.

M

SEd nunc de his agimus, quos in natura ꝓpria deſcripſit inter Deos homines genere animalia, mente rationalia, animo paſſiua, corpore aerea, tempore æterna. Nempe cum prius Deos in ſublimi cœlo, homines autem in terra infima diſiunctos locis, & naturæ dignitate ſecerneret, ita concluſit: Habetis, inquit, interim bina animalia, Deos ab hominibus plurimum differentes, loci ſublimitate, vitæ perpetuitate, naturæ ꝑfectione, nullo inter ſe propinquo cõmunicatu, cum & habitacula ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigii diſpeſcat, & viuacitas illic æterna & ĩdefecta ſit, hic caduca, & ſuccisiua, & ingenia illa ad beatitudinem ſublimata, hęc ad miſerias infimata, hic terna video commemorata contraria de duabus naturæ partibus vltimis, ideſt, ſummis atque infimis. Nã tria quæ propoſuit de diis laudabilia, eadem repetiuit, aliis quidem verbis, vt eis alia tria aduerſa ex hominibus redderet. Tria deorũ hæc ſunt, loci ſublimitas, vitæ perpetuitas, perfectio naturę. Hæc aliis verbis ita repetiuit, vt eis tria contraria humanæ conditionis opponeret. cum & habitacula, inquit, ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigii diſpeſcat, quia dixerat loci ſublimitatem. Et viuacitas illic, inquit, æterna indefecta ſit, hic caduca & ſuccisiua, quia dixerat vitæ perpetuitatem. Et ingenia illa, inquit, ad beatitudinem ſublimata, hæc ad miſerias infimata, nullo inter ſe propinquo, inquit, communicatu, quia dixerat naturæ perfectionem. Tria igitur ab eo poſita ſunt deorum, ideſt, locus ſublimis, æternitas, beatitudo, & his contraria tria hominum, ideſt, locus infimus, mortalitas, miſeria. Inter hæc ęterna deorum & hominum, quoniam dæmones medios poſuit, de loco nulla eſt controuerſia. Inter ſublime quippe & infimum medius locus aptisſime habetur & dicitur. Cætera bina reſtant, quibus cura attentior adhibenda eſt, quemadmodum vel aliena eſſe à dæmonibus oſtendantur, vel ſic eis diſtribuantur vt medietas videtur expoſcere, ſed ab eis aliena eſſe non poſſunt. Non enim ſicut dicimus locum medium nec eſſe ſummum, nec infimum, ita dæmones cum ſint animalia rationalia, nec beatos eſſe nec miſeros, ſicuti ſunt arbuſta, vel pecora, quæ ſunt ſenſus vel rationis expertia recte poſſumus dicere. Quorum autem ratio mentibus ineſt, aut miſeros eſſe, aut beatos eſſe neceſſe eſt. Item non poſſumus recte dicere, nec mortales eſſe dæmones, nec æternos. Omnia nanque viuentia aut in æternum viuunt, aut finiunt morte, quod viuunt. Iam vero iſte tempore æternos dęmones dixit. Quid igitur reſtat, niſi vt hi medii de duobus ſummis vnum habeant, & de duobus

H

I

infimis

infimis alterum? Nam si vtraque de imis ha
bebunt aut vtraq; de summis, medii nõ erũt,
sed in alterutram partem vel resiliunt, vel re-
cumbunt. Quia ergo his binis, sicut demon-
strarum est, carere vtrisque nõ possunt, acce-
ptis ex vtraque parte singulis mediabuntur.
Ac per hoc quia de infimis habere non pos-
sunt æternitatem, quæ ibi non est, vnum hoc
de summis habent, & ideo nõ est alterum ad
K complendam medietatem suam, quod de in
fimis habeant nisi miseriam.

Quomodo dæmones, si nec cum diis beati,
nec cum hominib. sunt miseri, inter vtran
que partem sine vtriusque communione
sint medii. Caput. XIII.

Est itaque secũdum Platonicos sublimiũ
deorum, vel beata æternitas, vel æterna
beatitudo, hominum vero infimorum, vel
miseria mortalis, vel mortalitas misera, dæ-
monum aũt mediorum vel misera æternitas,
vel æterna miseria. Nam & quinq; illis, quæ
in definitione dæmonum posuit, nõ eos me
L dios, sicut promittebat ostẽdit, q̃m tria dixit
eos hr̃e nobiscum, q̃d genere aĩalia, q̃d men
te rõnalia, quod animo passiua sũt, cum diis
aũt vnum, quod tempore æterna, & vnũ pro
prium, quod corpore aerea. Qũo ergo me-
dii, q̃ñ vnum habent cum summis, tria cum
infimis? Quis non videat relicta medietate,
quantum inclinentur & deprimantur in infi
ma? Sed planè ibi etiam medii possunt ita in-
ueniri, vt vnum habeant proprium, quod est
corpus aereum, sicut & illi de summis atque
infimis singula propria, dii corpus æthereũ
hominesque terrenum, duo vero cõmunia
sint omnibus, quod genere sunt animalia, &
M mente rationalia. Nam & ipse cum de diis
& hominibus loqueretur, habetis inquit bi-
na animalia. Et non solent isti Deos nisi ra-
tionales mente perhibere. Duo sunt residua,
quod sunt animo passiua, & tempore ęterna.
Quorum habent vnum cũ infimis, cum sum
mis alterum, vt proportionali ratione libra
ta medietas, neque sustollatur in summa, ne-
que in infima deprimatur. Ipsa est autem illa
dæmonum misera æternitas, vel æterna mi-
seria, Qui enim ait animo passiua, etiam mi-
sera dixisset, nisi pro eorum cultoribus eru-
buisset. Porrò quia prouidentia summi Dei,
sicut etiam ipsi fatentur, non fortuita temeri
tate regitur mundus, nunquam esset istorum
æterna miseria, nisi esset magna malitia. Si igi
tur beati rectè dicuntur eudæmones, nõ sunt
eudęmones, quos inter homines & Deos isti
in medio locauerũt. Quis ergo est locus bo-
norum dæmonum, si supra homines infra
Deos istis præbeant adiutorium, illis mini-
sterium? Si enim boni æternique sunt, profe
ctò & beati sunt. Aeterna autem beatitudo
medios eos esse non sinit, quia multum diis
comparat, multumque ab hominibus sepa-
rat. Vnde frustra isti conabuntur ostendere,
quomodo dæmones boni, si & immortales
sunt, & beati, rectè medii constituantur inter
Deos ĩmortales ac beatos, & homines mor-
tales ac miseros. Cum enim vtrunque ha- A
beant cum diis, & beatitudinem scilicet, &
immortalitatem, nihil autem horum cum
hominibus & miseris & mortalibus, quomo
do non potius remoti sunt ab hominib. diis
que coniũcti, quã inter vtrosque medii con
stituti? Tunc enim medii essent, si haberent
& ipsi duo quædam sua, non cum binis alter
utrum, sed cum singulis vtrorumque com-
munia, sicut homo medium quiddam est in-
ter pecora & angelos, vt quia pecus est ani-
mal irrationale atq; mortale, angelus aũt ani
mal rationale & immortale, medius homo
esset inferior angelis superior pecorib. habẽs
cum pecoribus mortalitatem, rationem ve-
ro cũ angelis, animal rationale mortale. Ita
ergo cum quærimus medium inter beatos
immortales miserosque mortales, hoc inue
nire debemus, quod aut mortale sit beatum,
aut immortale sit miserum.

Dæmonũ æterna miseria, qa sũma malitia.

An homines cum sint mortales, possint ve-
ra beatitudine esse fœlices. B
Cap. XIIII.

Vtrum autem & beatus, & mortalis ho
mo esse possit, magna est inter ho-
mines quæstio. Quidam enim conditionem
suam humilius inspexerunt, negauerunt-
que hominum capacem esse beatitudinis
posse, quandiu mortaliter viuit. Quidam
vero extulerunt se, & ausi sunt dicere, sa-
pientiæ compotes, beatos esse posse morta-
les. Quod si ita est, cur non ipsi potius medii
constituuntur inter mortales, miseros, &

immor-

immortales beatos beatitudinem habentes cum immortalibus beatis, mortalitatem cũ mortalibus miseris? Profecto enim si beati sunt inuident nemini. Nam quid miserius inuidentia? Et ideo mortalibus miseris, quantum possunt, ad consequendam beatitudinẽ consulant, vt etiam immortales valeant esse post mortem, & angelis immortalibus beatisque coniungi.

De mediatore Dei & hominũ homine Christo Iesu. Cap. XV.

SI autem, quod multo credibilius, & probabilius disputatur, omnes homines quandiu mortales sunt etiam miseri sint necesse est, quærendus est medius, qui non solum homo, verumetiam Deus sit, vt homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem huius medii beata mortalitas interueniendo perducat, quem neque non fieri mortalem oportebat, neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est, non infirmata verbi diuinitate, sed carnis infirmitate suscepta, non autem permansit ipsa carne mortalis, quam resuscitauit a mortuis, quoniam ipse fructus est mediationis eius, vt nec ipsi propter quos liberandos mediator effectus est, in perpetua, vel carnis morte remanerent. Proinde mediatorem inter Deum, & mortalitatem habere oportuit transeuntem, & beatitudinem permanentem, vt per id quod transit, congrueret morituris, & ad id quod manet, transferret ex mortuis. Boni igitur angeli inter miseros mortales, & beatos immortales medii esse non possunt, quia ipsi quoque, & beati, & immortales sunt. Possunt autem medii esse angeli mali, quia immortales sunt cum illis, miseri cum istis. His contrarius est mediatos bonus, qui aduersus eorum immortalitatem & miseriam, & mortalis esse ad tempus voluit, & beatus in ęternitate persistere potuit. Ac sic eos & immortales superbos & miseros noxios, ne per immortalitatis iactantiam seducerent ad miseriam, & suæ mortis humilitate & suæ beatitudinis benignitate destruxit in eis, quorum corda per suam fidem mundans, ab illorum immundissima dominatione liberauit. Homo itaque mortalis & miser longe seiunctus ab immortalibus & beatis, quid eligat medium, per quod immortalitati & beatitudini copuletur? Quod possit delectare in dæmonum immortalitate, miserũ est, quod possit offendere in Christi mortalitate, iam non est. Ibi ergo cauenda est miseria sempiterna, hic mors timenda non est, quæ esse non potuit sempiterna, & beatitudo amanda est sempiterna. Ad hoc quippe se interposuit medi⁹ immortalis & miser, vt ad immortalitatem beatam transire nõ sinat, quoniam in hoc persistit quod impedit, idest, in ipsa miseria. Ad hoc autem se interposuit mortalis & beatus, vt mortalitate transacta & ex mortuis faceret immortales, quod in se resurgendo monstrauit, & ex miseris beatos, quia beatitudo nunquam ab ipso discessit. Alius est ergo medius malus, qui separat amicos, alius bonus qui recõciliat inimicos. Et ideo multi sunt medii separatores, quia multitudo quę beata est, vnius Dei participatione sit beata. Cuius participationis priuatione misera multitudo malorum angelorum, quæ se opponit potius ad impedimentum, quam interponit ad beatitudinis adiutorium, etiam ipsa multitudine obstrepit quodãmodo, ne possit ad illud vnum beatificum bonum perueniri, id quod vt perduceremur, non multis, sed vno mediatore opus erat, & hoc eo ipso cui⁹ participatione simus beati, hoc est, verbo Dei, non facto, sed per quod facta sunt omnia. Nec tamen ob hoc mediator est, q̃a verbum maxime quippe immortale, & maxime beatum verbum longe est a mortalib. miseris, sed mediator per quod homo, eo ipso ostendens vtique ad illud non solum beatum, verumetiam beatificum bonum non oportere quęri alios mediatores, per quos arbitremur nobis peruentionis gradus esse moliendos, quia beatus & beatificus Deus, factus particeps' humanitas nostræ compédiũ prębuit participandę diuinitatis suę. Neque enim nos a mortalitate & miseria liberans ad angelos immortales beatosque ita perducit, vt eorum participatione etiam nos immortales & beati simus, sed ad illam trinitatem, cuius & angeli participatione beati sunt. Ideo quando in forma serui, vt mediator esset, infra angelos esse voluit, in forma Dei super angelos mansit. Idem in inferioribus via vitæ, qui in superioribus vita.

[Margin: D; 1. Ti. 2.; E; Ioa.; F; Phil.]

An

An rationabiliter Platonici diffinierint Deos cœlestes declinantes terrena contagia, hominib. non misceri, qb. ad amicitiam deorum dæmones suffragent. Cap. XVI.

Apuleius de Deo Socratis.

NOn enim verum est, quod idem Platonicus ait, dixisse Platonē, nullus Deus miscetur homini. Et hoc præcipuum eorum sublimitatis ait esse specimem, qđ nulla attrectatione hominum contaminantur. Ergo dæmones contaminari fatetur, & ideo eos quibus contaminantur mundare non possunt, omnesq; immūdi pariter fiunt, & dæmones contrectatione hominum, & homines cultu dæmonum. Aut si & cōtrectari misceriq; hominib. nec tamen cōtaminari dæmones possunt, diis profecto meliores sunt, quia illi si miscerentur, cōtaminarentur. Nam hoc deorum dr̄ esse præcipuum, vt eos sublimiter separatos humana contrectatio contaminare non possit. Deum quidem summum omniū
H creatorem, quem nos verū Deum dicimus, sic a Platone prædicari asseuerat, quod ipse sit solus qui non possit penuria sermonis humani quauis oratione vel modice cōprehendi, vix autem sapientib. viris, cum se vigore animi quantum licuit corpore remouerunt, intellectum huius Dei id quoque interdum velut in altissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candidum intermicare. Si ergo supra omnia vere summus Deus intelligibili & effabili quadam præsentia, etsi interdum, etsi tanquam rapidissimo coruscamine lumen candidum intermicans, adest tamen sapientium mentib. cum se quantum licuit à corpore remouerunt, nec ab eis contaminari potest, quid est ꝙ isti dii propterea constituuntur longe in sublimi loco, ne cōtrecta-
I tione contaminentur humana, quasi corpora illa ætherea tactu tantum queant humano, & non etiam visu contaminari? Porrò si non contaminantur sydera, cum videntur, quos Deos omnes visibiles dicit, nec dæmones hominum contaminantur aspectu, quamuis de proximo videantur. An forte vocibus humanis contaminarentur, qui acie non contaminantur oculorum, & ideo dæmones medios habent, per quos eis voces hominū nuncientur, a quibus longe absunt, vt incontaminatissimi perseuerent? Quid iam de cæteris sensibus dicam? Non enim olfaciendo contaminari vel dii possēt si adessent, vel cum adsunt dæmones possunt viuorum corporum vaporibus humanorum, si tantis sacrificiorum cadauerinis non contaminantur nidoribus. In gustandi autem sensu nulla necessitate reficiendæ mortalitatis vrgentur, vt fame adducti cibos ab hominibus quærant. Tactus vero in potestate est. Nam licet ab eo potissimum sensu contrectatio ista dicta videatur, hactenus tamen si vellent miscerentur hominib. vt viderent, & viderentur, audierent, & audirentur. Tangēdi autem quæ necessitas? Nam neque homines id concupiscere auderent, cum deorum vel dæmonum bonorum conspectu vel colloquio fruerentur. Et si in tm̄ curiositas progrederetur, vt vellet, quonam pacto quisquam posset inuitum tāgere Deū, vel dæmonē, qui nisi captum non potest passerem? Videndo igitur visibusque se præbendo & loquendo & audiendo, dii corporaliter misceri hominibus possent. Hoc autem modo dæmones si miscentur, vt dixi, & non contaminantur, dii autem contaminarentur K
si miscerentur, & incōtaminabiles dicunt dæmones, & contaminabiles Deos. Si autem cōtaminantur & dæmones, quid conferunt hominibus ad vitam post mortem beatā, quos contaminati mundare non possunt, vt eos mundos diis incontaminatis possint adiungere, inter quos & illos medii constituti sunt? Aut si hoc eis beneficii non conferunt, quid prodest hominib. dæmonū amica mediatio? An vt post mortē non ad Deos hoies per dæmones transeant, sed simul viuant vtrique contaminati, ac per hoc neutri beati? Nisi forte quis dicat more spongiarum vel huiuscemodi rerum mūdare dæmones amicos suos, vt tanto ipsi sordiores fiant, quanto fiūt homines eis velut tergentibus mundiores. Quod si ita est contaminatiorib. dii miscentur dæmonibus, qui ne contaminarentur, ho L
minum propinquitatem contrectationemq; vitarunt. forte dii possunt ab hominib. contaminatos mundare dæmones, nec ab eis contaminari, & eo modo non possunt, & homines? Quis talia sentiat, nisi quem fallacissimi dæmones deceperunt? Quid, quod si videri & videre contaminat? Videntur ab hominibus dii, quos visibiles dicit, clarissima mundi lumina, & cætera sydera, tutioresque sunt dæmones ab ista hominum contaminatione, qui

ne,qui nõ pośsũt videri nisi velint. Aut si nõ videri,sed videre contaminat,negent ab istis clarissimis mundi luminibus quos Deos opinantur videri homines,cum radios suos terras vsque pertendãt. Qui tñ eorum radii per quęque diffusi immunda inde non contaminantur,& dii contaminarentur, si hominib. miscerentur, etiam si esset necessarius in subueniendo contactus. Nam radiis solis & lunæ terra contingit,nec istam contaminat lucem. Miror aũt plurimum tam doctos hoĩes: qui cuncta corporea & sensibilia,incorporalib. & intelligibilib. postponenda iudicauerunt,cum agit̃ de beata vita,corporaliũ contrectationum facere mentionẽ. Vbi est illud
M Plotini, vbi ait: Fugiendum est igitur ad clarissimam patriam,& ibi patebũt tibi omnia? Quæ igitur classis,inquit, aut fuga, similem Deo fieri? Si ergo Deo quanto similior, tanto fit q̃sque propinquior,nulla est ab illo tãta longinquitas,q̃ eius dissimilitudo. Incorporali vero illi æterno, & incommutabili,tãto est anima hominis dissimilior, quanto rerum temporalium, mutabilium cupidior.

Ad consequendam vitam beatam, quæ in participatione est summi boni, non tali mediatorẽ indigere hominem, qualis est dęmon,sed tali, qualis est vnus Christus. Caput. XVII.

HOc vt sanetur, quoniam immortali puritati,quæ in summo est,ea quæ ĩ imo sunt mortalia & immunda, conuenire non possunt,opus est quidem mediatore, non tñ tali, qui corpus quidem habeat immortale propinquum summis,animũ autem morbidum similem infimis, quo morbo bonis inuideat potius, ne sanemur,q̃ adiuuet,vt sanemur, sed tali, qui nobis infimis ex corporis mortalitate coaptatus immortali spiritus iu-
C stitia,per quam non locorum distantia, sed similitudinis excellentia mansit in summis, mundandis liberandisque nobis vere diuinum præbeat adiutorium. Qui profecto incommutabilis Deus, absit vt contaminationem timeret ex homine,quo indutus est,aut
a.l.homo. ex hominibus, inter quos * in homine conuersatus est. Non enim parua sunt hæc interim duo,quę salubriter sua incarnatione mõstrauit, nec in carne posse contaminari veram diuinitatem,nec ideo putandos dæmones nobis esse meliores,quia non habent carnem. Hic est, sicut eum prædicat sancta scriptura,mediator Dei & hoĩum homo Christus Iesus,de cuius & diuinitate,qua patri est semper æqualis,& humanitate, qua nobis factus est similis,non hic locus est vt competẽter pro nostra facultate dicamus.

Quod fallacia dæmonum,dum sua intercessione viam spondet ad Deum, hoc conatur, vt homines à via veritatis auertat. Cap. XVIII.

FAlsi autem illi fallacesque mediatores dæmones,qui cum per spiritus immunditiam miseri ac maligni multis effectib. clareant, per corporalium tamen locorum interualla,& per aereorũ corporum leuitatẽ,à prouectu animorum nos auocare atq; auertere moliuntur,& nõ viam præbent ad Deũ, sed ne via teneatur impediunt,quandoquidẽ & in ipsa via corporali,quæ falsissima est,& plenissima erroris,qua non iter agit iustitia, quoniam non per corporalem altitudinem, sed per spiritalem, hoc est incorporalem similitudinem ad Deum debemus ascendere, F
in ipsa tamen corporali via, quam dæmonũ amici per elementorum gradus ordinant, inter æthereos Deos, & terrenos homines aereis dæmonibus mediis cõstitutis, hoc Deos opinantur habere præcipuum, vt propter hoc interuallum locorum contrectatione non contaminentur humana. Ita dæmones contaminari potius ab hominibus,quam homines mundari a dæmonibus credunt, & Deos ipsos cõtaminari potuisse, nisi loci altitudine munirentur. Quis tam infœlix est,vt ista via mundari se existimet, vbi homines contaminantes, dæmones contaminati, dii contaminabiles prædicantur, & non potius eligat viam, vbi contaminantes magis dæmones euitentur, & ab incontaminabili Deo ad ineundam societatem incontaminatorum angelorũ, homines a contaminatione mundẽtur?

Quod

Quod appellatio dæmonum iam nec apud cultores eorum assumatur in significationem alicuius boni. Cap. XIX.

SEd ne de verbis etiam nos certare videamur, quoniam nonnulli istorum, vt ita dixerim dæmonicularum, in quib. & Labeo est, eosdem perhibent ab aliis angelos dici, quos ipsi Dæmones nuncupāt, iam mihi de

G bonis angelis aliquid video differēdū, quos isti esse non negant, sed eos bonos dæmones vocare, q̄ angelos malunt. Nos aūt sicut scriptura loquit, secundum quam Christiani sumus Angelos quidem partim bonos, partim malos, nunquam vero bonos Dæmones legimus. Sed vbicūque illarum literarum hoc nomen positum reperitur, siue Dęmones, siue Dæmonia dicant, non nisi maligni significantur spūs. Et hanc loquendi consuetudinē in tantum populi vsquequaque secuti sunt, vt eorū etiam qui Pagani appellant, & Deos multos ac Dæmones colendos esse contendunt, nullus fere sit tam literatus & doctus, qui audeat in laude vel seruo suo dicere, Dęmonē habes, sed quilibet hoc dicere voluerit, non se aliter accipi, quam maledicere voluisse dubitare non possit. Quæ igitur nos causa compellit, vt post offensionem auriū tam multarum, vt iam penè sint omnium, quæ hoc verbum non nisi in malam partem audire cōsueuerunt, quod diximus cogamur exponere, cum possimus angelorum nomine adhibito, eandem offensionem quæ nomine Dæmonum fieri poterat euitare.

…monis …men in …turis …per in …ā par …ccipi.

De qualitate scientiæ, quæ Dæmones superbos facit. Cap. XX.

I QVanquam etiā ipsa origo huius nominis, si diuinos intueamur libros, aliqd affert cognitione dignissimū. δαίμονες enim dicuntur, quoniam vocabulum Græcum est, ob scientiam nominati. Apostolus autem spiritu sancto locutus ait. Scientia inflat, charitas vero ædificat. Quod recte aliter non intelligitur, nisi scientiam tunc prodesse, cum charitas inest, sine hac autem inflare, id est, in superbiam inanissimæ quasi ventositatis extollere. Est ergo in Dæmonibus scientia sine charitate, & ideo tam inflati, idest, tam superbi sunt, vt honores diuinos & religionis seruitutem, quam vero Deo deberi sciunt, sibi sategerint exhiberi, quantum possunt, & apud quos possunt, adhuc agunt. Cōtra superbiam porrò Dæmonum, qua pro meritis possidebant genus humanum, Dei humilitas, quæ in Christo apparuit, quātam virtutem habeat, animæ hominum nesciunt, immunditia elationis inflatæ, Dæmonibus similes superbia non scientia.

…mones …dicti …18.

…mones …phi.

Ad quem modum Dominus voluerit Dęmonibus innotescere. Cap. XXI.

IPsi autem Dæmones etiam hoc ita sciunt, vt eidem Domino infirmitate carnis induto dixerint. Quid nobis & tibi Iesu Nazarene, Venisti ante tempus perdere nos? Clarum est in his verbis quod in eis & tanta sciētia erat, & charitas non erat. Pœnam quippe suam formidabant ab illo, non in illo iustitiam diligebant. Tantum vero eis innotuit, quantum voluit, tantum autem voluit, quantum oportuit. Sed sic innotuit, non sicut angelis sanctis qui eius secundum id quod Dei verbum est, participata æternitate perfruuntur, sed sicut eis terrendis innotescendū fuit, ex quorum tyrānica quodammodo potestate fuerat liberaturus prædestinatos in suum regnum, & gloriam semper veracem & veraciter sempiternam. Innotuit ergo Dæmonibus non per id, quod est vita æterna & lumē incommutabile, quod illuminat pios, cui viuendo per fidem, quæ in illo est, corda mundantur, sed per quædam temporalia suæ virtutis effecta, & occultissimæ signa præsentię, quæ angelicis sensib. etiam malignorum spirituum, potius quàm infirmitati hominum possent esse conspicua. Denique quando ea paululum supprimenda iudicauit, & aliquāto altius latuit, dubitauit de illo Dæmonum princeps, eumq; tentauit, an Christus esset explorans, quantum se tentari ipse permisit, vt hominem quem gerebat ad nostræ imitationis temperaret exemplum. Post illam vero tentationem, cum angeli sicut scriptū est, ministrarent ei, boni vtique & sancti, ac per hoc spiritibus immundis metuendi & tremēdi, magis magisque innotescebat Dæmonib. quantus esset, vt ei iubenti, quamuis in illo cō temptibilis videretur carnis infirmitas, resistere nullus auderet.

Marci. 1. Lucæ. 4. K Acto. 15. L Mat. 4.

Quid

Quid interſit inter ſcientiam ſanctorum angelorum & ſciẽtiam dæmonum. Caput. XXII.

HIs igitur angelis bonis omnis corporalium temporaliumq; rerum ſcientia, qua inflantur dęmones, vilis eſt non qđ earũ ignari ſint, ſed ꝙ illis Dei, qua ſanctificãtur, charitas chara eſt, præ cuius nõ tm̃ incorporali, verumetiam incõmutabili & ineffabili pulchritudine, cuius ſancto amore inardeſcunt, oĩa quæ infra ſunt, & qđ illud eſt, non ſunt, ſeq; ipſos inter illa cõtemnũt, vt ex toto, qđ boni ſunt, eo bono, ex quo boni ſunt,
A perfruantur. Et ideo certius ẽt temporalia & mutabilia iſta nouerunt, quia eorum principales cauſas in verbo Dei cõſpiciunt, per qđ factus eſt mundus, qb. cauſis quædam probãtur, quædam reprobantur, cuncta ordinant. Dęmones aũt nõ æternas temporum cauſas, & quodammodo cardinales in Dei ſapiẽtia contemplantur, ſed quorundam ſignorũ nobis occultorum, maiore experientia multo plura q̃ homines futura proſpiciunt, diſpoſitiones quoque ſuas aliquando prænunciant.

Angelorũ bonorum ſciẽtia, dæmonũ & certior, et firmior.

B Denique ſæpe iſti, nunquam illi omnino falluntur. Aliud eſt enim temporalibus temporalia, & mutabilibus mutabilia coniectare, eisq; temporalem & mutabilẽ modum ſuæ voluntatis & facultatis inſerere, quod dæmonib. certa ratione permiſſum eſt. Aliud autẽ in æternis atque incommutabilibus Dei legibus, quæ in eius ſapientia viuunt, mutationes temporum præuidere deiq; volũtatem, quæ tam certiſſima, quàm potentiſſima eſt * diuini ſpiritus eius participatione cognoſcere, quod ſanctis angelis recta diſcretione donatum eſt.

Dæmones in cognitione futurorũ ſæpe falluntur

a.l.oĩum.

D Itaque non ſolum æterni, verumetiã beati ſunt. Bonũ autem quo beati ſunt, Deus illis eſt, a quo creati ſunt. Illius quippe indeclinabiliter participatione, & contemplatione perfruuntur.

Nomen deorum falsò aſſcribi diis gentium, quod tamen & angelis ſanctis & hominibus iuſtis ex diuinarum ſcripturarum authoritate commune eſt. Cap. XXIII.

HOs ſi Platonici malunt Deos, quàm dæmones dicere, eisq; annumerare, quos a ſummo Deo conditos Deos ſcribit eorum author & magiſter Plato, dicant qđ volunt, non enim cum eis de verborum controuerſia laborandum eſt. Si ergo eos ſic immortales aſſerunt, ẽt a ſummo Deo factos, etſi non per ſeipſos, ſed ei a quo facti ſunt adhærendo, beatos eſſe dicunt, hoc dicunt, quod dicimus, quolibet eos nomine appellent. Hanc aũt Platonicorum eſſe ſnĩam, ſiue omnium, ſiue meliorum literis inueniri poteſt. Nã & de ipſo nomine, quo huiuſmodi immortalẽ beatamque creaturam Deos appellant, ideo inter nos & ipſos pene nulla diſſenſio eſt, q̃a & in noſtris ſacris literis legitur: Deus deorum dominus locutus eſt. Et alibi: Confitemini Deo deorum. Et alibi: Rex magnus ſuper omnes Deos. Illud aũt vbi ſcriptum eſt: Terribilis eſt ſup̃ oẽs Deos, cur dictũ ſit deinceps oſtenditur. Sequitur. n. Quoniam omnes dii gẽtium dęmonia, dñs aũt cœlos fecit. Super omnes ergo Deos dixit, ſed gentium, i. quos gentes pro diis habent, quæ ſunt dæmonia, ideo terribilis, ſub quo terrore domino dicebant. Veniſti ante tempus perdere nos. Illud vero vbi dicitur, Deus deorum, nõ poteſt intelligi Deus dæmoniorum, & rex magnus ſuper omnes Deos, abſit vt dicatur rex magnus ſuper oĩa dæmonia. Sed homines quoque in populo Dei, eadem ſcriptura Deos appellat. Ego, inq̃t, vt dixi diis eſtis, & filii excelſi omnes. Poteſt itaque intelligi horum deorum Deus, qui dictus eſt Deus deorum, & ſuper hos Deos rex magnus, qui dictus eſt rex magnus, ſuper oẽs Deos. Veruntñ cum a nobis quærit, ſi hoĩes dicti ſunt dii, ꝙ in populo Dei ſunt quos per angelos vel per hoĩes alloquit Deus, quanto magis immortales eo nomine digni ſũt, qui ea fruunt beatitudine, ad q̃ Deum colendo cupiunt homines peruenire? Quid rñdebimus, niſi non fruſtra in ſcripturis ſanctis expreſſius homines nuncupatos Deos, q̃ illos immortales & beatos, quib. nos æquales futuros in reſurrectione promittitur, ne. ſ. propter illorum excelletiam aliquem eorum nobis cõſtituere Deum infidelis auderet infirmitas? Quod in homine facile eſt euitare. Et euidẽtius dici debuerũt homines dii in populo Dei, vt certi ac fidentes fierent, eſſe eũ Deum ſuũ, qui dictus eſt deorum, quia etſi appellẽtur dii immortales illi ac beati, qui in cœlis ſunt, non tamen dicti ſunt dii deorum, ideſt, dii hominum

E

F

in po-

Psal. 81. 1. Cor. 8. in populo Dei constitutorum quibus est dictum: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Hinc est quod ait Apostolus: Et si sunt qui dicantur dij siue in cęlo, siue in terra: sicuti sunt dij multi & domini multi, nobis tamē vnus Deus pater ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus dominus Iesus Christus per quē omnia, & nos per ipsum. Non multum ergo de nomine disceptandum est, cum res ipsa ita clareat, vt à scrupulo dubitationis aliena sit. Illud vero quod nos ex eorum immorta
G lium beatorum numero missos angelos esse dicimus, qui Dei voluntatem hominibus annunciarent, illis non placet, quia hoc ministerium non per illos quos Deos appellant, idest, immortales & beatos, sed per dęmones fieri credunt, quos immortales tantum non etiam beatos audent dicere, aut certe ita immortales ac beatos, vt tamen dęmones bonos, non Deos sublimiter collocatos, ab humana contrectatione semotos. Quamuis nominis controuersia videatur, tamen ita detestabile est nomen dęmonum, vt hoc modis omnibus à sanctis angelis nos remouere debeamus. Nūc ergo ita liber iste claudatur, vt sciamus immortales ac beatos quomodolibet vocētur, qui tamen facti ac creati sunt medios non esse ad immotalitatem beatitudinemque perducendis mortalibus miseris, à quibus vtraque differentia separantur. Qui autem medij sunt communem habendo immortalitatem cum superioribus, miseriam cum inferioribus: quoniam merito malitiæ sunt miseri, beatitudinem
H quam non habent inuidere nobis possint potius quam præbere. Vnde nihil habent amici dęmonum, quod nobis dignum afferant, cur eos tanquam adiutores colere debeamus, quos potius vt deceptores euitare debemus. Quos autem bonos & ideo non solum immortales, verum etiam beatos deorum nomine sacris & sacrificijs propter vitam beatam post mortem adipiscendam colendos putant, qualescunque illi sint, & quolibet vocabulo digni sint, non eos velle per tale religionis obsequium nisi vnum Deum coli, à quo creati, & cuius participatione beati sunt, adiuuante ipso in sequenti libro diligentius differemus.

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER DECIMVS.

Veram beatitudinē siue angelis, siue hoīb. per vnū Deū tribui ēt Platonicos definisse, sed vtrū, hi quos ob hoc ipsum colendos putant, vni tantū Deo, an ēt sibi sacrificari velint, esse quærendum. Cap. I.

I

Omnium certe sententia est, qui ratione quoquo modo vti possunt beatos esse omnes homines velle. Qui aūt sint, vel vnde fiant, dū mortalium quærit infirmitas, multæ magnæq; controuersiæ cōcitatæ sunt: in quibus philosophi sua studia & ocia contriuerunt, quas in medium adducere, atq; discutere: & longum est, & non necessarium. Si enim recolit, qui hęc legit, qd in libro egerimus octauo in eligēdis philosophis, cum quibus hæc de beata vita, quę post mortem futura est, quęstio tractatur: vtrū ad eam vni Deo vero, qui etiam est deorum effector, an plurimis religione sacrisq; seruiendo peruenire possimus: non etiā hic eadem repeti expectet, pręsertim cum possit relegendo, si forte oblitus est adminiculari memoriam. Elegimus enim Platonicos omnium philosophorū merito nobilissimos, ꝓpterea, quia sicut sapere potuerunt, licet immortalem ac rationalem vel intellectualem hominis animam: nisi participato lumine illius Dei, à quo & ipsa & mundus factus est, beatam esse non posse ita illud quod omnes homines appetunt, idest, vitam beatam, quē K quam isti assecuturum negant, qui nō illi vni optimo, qui est incōmmutabilis Deus, puritate casti amoris adhęserit. Sed quia ipsi quoque siue cedentes vanitati erroriq; populorum, siue vt ait Apostolus, Euanescentes in cogitationibus suis multos Deos colendos ita putauerūt, vel putari voluerunt, vt etiam Rom. 1. quidam eorum dęmonibus diuinos honores sacrorū & sacrificiorū deferēdos esse cēserēt: quibus iam non parua ex parte respōdimus, nunc videndū est, quātum Deus donat immortales, ac beati in cęlestibus sedibus, dominationibus, principa-

tibus, potestatibus cōstituti, quos isti Deos, & ex quibus quosdam vel bonos Dęmones vel nobiscum angelos nominant, quomodo credendi sint velle à nobis religionē pietatēque seruari: hoc est, vt apertius dicā, vtrum etiā sibi, an tantum Deo suo, qui etiā noster placeat eis, vt sacra faciamus, & sacrifice-
L mus: vel aliqua nostra seu nosipsos religionis ritibus cōsecremus. Hic est enim diuinitati: vel, si expressius dicendū est, deitati debitus cultus, propter quē vno verbo significandū: quoniā satis mihi idoneum non occurrit Latinū, Gręco vbi necesse est insinuo, quid velim dicere. Latriā quippe nostri vbicunq; sanctarū scripturarū positū est, interpretati sunt seruitutem. Sed ea seruitus, quę debetur hominibus secundum quā pręcipit Apostolus, seruos Dominis suis subditos esse debere alio nomine Gręce nuncupari so-
Ephe. 6. let. Latria vero secundū consuetudinē, qua locuti sunt, qui nobis diuina eloquia cōdiderūt, aut semper, aut tā frequenter, vt penè semper ea dicitur seruitus, quæ pertinet ad colendum Deum. Proinde si tātūmodo cultus ipse dicatur, non soli Deo deberi videt. Dicimur enim ēt colere homines, quos honorifica, vel recordatione, vel pręsentia frequentamus. Nec solū ea, quibus nos religiosa humilitate subijcimus, sed quędā ēt quæ subiecta sunt nobis coli perhibentur. Nā ex hoc verbo agricolæ & coloni & incolę vocantur. Et ipsos Deos non ob aliud appellāt cęlicolas, nisi quod cęlum colant: non vtiq; venerando, sed inhabitando tanq̄ cęli quosdā colonos: nō sicut appellantur coloni, qui conditionē debent genitali solo propter agriculturā sub dominio possessorū, sed, sicut ait qdā Latini eloquij magnus author, Vrbs
Aene. 1. antiqua fuit Tirij tenuere coloni. Ab incolēdo enim colonos vocauit, non ab agricultura. Hinc & ciuitates à maioribus ciuitatibus velut populorū examinibus conditæ, colonię nuncupantur. Ac per hoc cultū quidem
M non deberi nisi Deo, propria quadā notione verbi huius verissimū est. Sed quia & aliarū rerū dicitur cultus, ideo Latine vno verbo significari cultus Deo debitus nō potest. Nā & ipsa religio quamuis distinctius non quemlibet, sed Dei cultū significare videatur vnde isto noīe interpretati sunt nostri eam, quę Gręcę θρησκεία dicitur: tamen quia Latina loquendi consuetudine, non solū imperitorum, verumetiam doctissimorum cognationibus humanis atq; affinitatibus, & quibusq; necessitudinibus dicitur exhibēda religio: non eo vocabulo vitatur ambiguū, cū de cultu deitatis vertitur quæstio: vt fidenter
A dicere valeamus, religionē non esse nisi Dei cultū: quoniā videtur hoc verbū à significanda obseruantia propinquitatis humanæ insolenter auferri. Pietas quoq; propriè Dei cultus intelligi solet, quam Gręci εὐσέβειαν vocant. Hęc tamē & erga parentes officiose haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordię frequētatur: quod ideo arbitror euenisse quia hęc fieri præcipue Deus mandat, eaq; sibi vel pro sacrificijs, vel præ sacrificijs placere testatur: ex qua loquendi consuetudine factum est, vt Deus ipse dicatur pius: quē sanè Gręci nullo suo sermonis vsu εὐσεβεῖν vocant: quanuis εὐσέβειαν pro misericordia illorum etiā vulgus vsurpet. Vnde in quibusdam scripturarum locis, vt distinctio certior appareret, nō εὐσέβειαν quod ex bono cultu, sed εὐσέβειαν, quod ex Dei cultu compositum resonat, dicere maluerunt. Vtrumlibet autem horum, nos vno verbo enunciare non possumus. Quæ itaque λατρεία Gręce nuncupatur, & Latine interpretatur seruitus: sed ea qua colimus Deum. Vel qua θρησκεία Græce, Latine autem religio dicitur: sed ea quæ nobis est erga Deum, vel quam illi θεοσέβειαν nos vero non vno verbo exprimere, sed Dei cultū possumus appellare: hanc ei tantū Deo deberi dicimus, qui verus est Deus, facitque suos cultores Deos. Quicunq; igitur sunt in cęlestibus habitationibus immortales & beati, si nos nō amāt, nec beatos esse nos volunt, colendi vtiq; non sunt. Si autem amant, & beatos volunt, profecto inde volunt, vnde & ipsi sunt: an aliunde ipsi beati, aliunde nos?

De superna illuminatione quid Plotinus Platonicus senserit. Cap. II.

SEd non est nobis vllus cum his excellentioribus philosophis in hac quæstione conflictus. Viderunt enim, suisque literis multis modis copiosissime mandauerunt, hinc illos, vnde & nos fieri beatos, obiecto quodam lumine intelligibili, quod Deus est

illis: & aliud eſt quam illi, à quo illuſtrantur
ut clareant, atq; eius participatione perfecti
beatiq; ſubſiſtunt. Sæpe multumq; Plotinus
aſſerit ſenſum Platonis explanans: ne illam
quidem, quā credunt eſſe uniuerſitatis ani-
mam, aliunde beatam eſſe quam noſtram,
idque eſſe lumen ꝙ ipſa non eſt, ſed a quo
creata eſt, & quo intelligibiliter illumināte,
intelligibiliter lucet. Dat ēt ſimilitudinem ad
illa incorporea de his cœleſtibus cōſpicuis
ampliſq; corporibus, tanquam ille ſit Sol, &
ipſa ſit Luna. Lunam quippe ſolis obiectu il-
luminari putant. Dicit ergo ille magnus Pla-
tonicus, animam rationalem, ſiue potius in-
tellectualis dicenda ſit, ex quo genere etiam
immortalium beatorumq; animas eſſe intel
ligit, quas in cœleſtib. ſedibus habitare non
dubitat non habere ſupra ſe naturā, niſi Dei,
qui fabricatus eſt mundum, a quo & ipſa fa-
cta eſt, nec aliunde illis ſupernis præberi ui-
tā beatam, & lumen intelligentiæ ueritatis, q̄
unde præbetur & nobis, conſonans Euange-
1. lio, ubi legitur: Fuit homo miſſus a Deo, cui
nomen erat Ioānes, hic uenit in teſtimoniū,
ut teſtimonium perhiberet de lumine, ut om
nes crederent per eum. Non erat ille lumen,
ſed ut teſtimonium perhiberet de lumine.
F Erat lumen uerum, ꝙ illuminat omnem ho-
minem uenientem in hunc mundum. In qua
dr̄ia ſatis oſtenditur animam rationalem, uel
1. intellectualē, qualis erat in Ioanne ſibi lumē
eſſe non poſſe, ſed alterius ueri luminis par-
ticipatione lucere. Hoc & ipſe Ioannes fa-
tetur, ubi ei perhibēs teſtimonium dicit: Nos
omnes de plenitudine eius accepimus.

De vero Dei cultu, a quo Platonici quamuis creatorem uniuerſitatis intellexerint, deuiarunt colendo angelos ſiue bonos, ſiue malos, honore diuino. Cap. III.

QVæ cum ita ſint, ſi Platonici, uel quicū
que alij ita ſenſerunt, cognoſcentes
Deum, ſicut Deum glorificarent, & gratias
agerent, nec euaneſcerent in cogitationibus
ſuis, nec populorum errorib. partim autho-
res fierent, partim reſiſtere nō auderent: pro-
fecto confiterent, & illis immortalib. ac bea
tis, & nobis mortalib. ac miſeris, ut immor-
tales ac beati eſſe poſsimus, unum Deū deo-
rum colendum, qui & noſter eſt & illorum.

Quod uni uero Deo ſacrificium debeatur. Cap. IIII.

HVic nos ſeruitutem, quæ latria Græce
dr̄, ſiue in quibuſq; ſacramentis, ſiue
in nobiſipſis debemus. Huius.n.templum ſi-
mul omnes, & ſinguli templa ſumus, quia &
omnium concordiam, & ſingulos inhabita-
re dignatur: non in omnibus, quam in ſingu-
lis maior, qm̄ nec mole diſtenditur, nec par-
titione minuitur. Cum ad illum ſurſum eſt,
* eius eſt altare cor noſtrum. eius vnigenito Al.l.cuius
cum ſacerdote placamur: ei cruentas uicti-
mas cędimus, qn̄ uſque ad ſanguinem pro
eius ueritate certamus, & ſuauiſsimum ado-
lemus incenſum, cum in eius conſpectu pio
ſanctoque amore flagramus: ei dona eius in
nobis, noſq; ipſos uouemus, & reddimus, ei
beneficiorum eius ſolennitatib. feſtis, & die-
bus ſtatutis dicamus, ſacramuſq; memoriā,
ne uolumine temporū ingrata ſubrepat obli
uio, ei ſacrificamus hoſtiā humilitatis & lau
dis in ara cordis igne feruidæ charitatis. Ad
hunc uidendum ſicut uideri poterit, eiq; co
hærendum ab omni peccatorū & cupidita-
tum malarum labe mundamur, & eius * no- Al.l.no
mine conſecramur. Ipſe.n. fons noſtræ beati mini.
tudinis, ipſe omnis appetitionis eſt finis. Hūc
eligentes uel potius religentes, amiſeramus
enim negligentes: hunc ergo religentes, un-
de & religio dicta perhibetur, ad eum dile- K
ctione tendimus, ut peruenièdo quieſcamus
ideo beati, quia illo fine perfecti. Bonum.n.
noſtrum de cuius fine inter philoſophos ma
gna contentio eſt, nullum eſt aliud, quam il-
li cohærere, cuius unius anima intellectua-
lis incorporeo, ſi dici poteſt, amplexu, ueris
impletur, fœcundaturq; uirtutibus. Hoc.n.
bonum diligere, in toto corde, in tota ani-
ma, & in tota uirtute præcipimur. Ad hoc bo
num debemus, & a quibus diligimur duci,
& quos diligimus, ducere. Sic cōplētur duo
illa præcepta, in quibus tota lex pendet &
prophetæ: Diliges dn̄m Deum tuum in toto
corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mē Mat. 22.
te tua, & diliges proximum tuum tanquam
teipſum. Vt.n. homo ſeſe diligere noſſet, con
ſtitutus eſt ei finis, quo referret omnia, quæ
ageret, ut beatus eſſet. Non enim qui ſe dili-
git, aliud eſſe vult quam beatus. Hic autem
finis eſt, adhærendo Deo. Iam igitur ſcienti

diligere seipsum, cũ mandatur de proximo diligendo, sicut seipsum quid aliud mandat, nisi vt ei quantũ potest, cõmendet diligendũ Deũ? Hic est Dei cultus, hęc vera religio, hęc recta pietas, hæc tm̃ Deo debita seruit'. Quæ cunque igitur immortalis potestas quantalibet virtute prædita, si nos diligit sicut seipsã, ei vult esse subditos, vt beati simus, cui & ipsa subdita beata est. Si ergo non colit Deum, misera est, quia Deo priuatur: si autem colit Deum, nõ vult se coli pro Deo. Illi enim potius diuinæ sententiæ suffragatur, & dilectiõnis viribus fauet, qua scriptum est: Sacrificãs

Exo. 22.

dijs eradicabitur, nisi dño soli. Nam, vt alia nunc taceam, quæ pertinent ad religionis obsequium, quo colitur Deus, sacrificium certe nullus hominum est, qui audeat dicere deberi, nisi domino soli. Multa denique de cultu diuino vsurpata sunt, quæ honoribus deferuntur humanis: siue humilitate nimia, siue adulatione pestifera: ita tñ vt quibus ea deferuntur, homines haberentur, qui dicũtur colendi & venerandi: si autem eis multum additur, & adorandi. Quis vero sacrificandum censuit, nisi ei, quẽ Deum aut sciuit, aut putauit, aut finxit? Quam porro antiquus sit in sacrificando Dei cultus, duo illi fratres Cain & Abel satis indicãt, quorum maioris Deus reprobauit sacrificium, minoris aspexit.

Al.l. Honores Deo debiti, hominib. nõ sunt assignandi.

Gen. 4.

Al.l. Ritus sacrificãdi Deo antiquus est.

De sacrificijs, quæ Deus non requirit, sed ad significationem eorum obseruari voluit quæ requirit. Cap. V.

QVis autem ita desipiat, vt existimet aliquibus vsibus Dei esse necessaria, quæ in sacrificijs offerũtur? Quod cum multis lo-
M cis diuina scriptura testetur, ne longum faciamus, breue illud de Psalmo cõmemorare suffecerit: Dixi dño, Deus meus es tu: quoniã bonorum meorum non eges. Non solum igitur pecore, vel qualibet alia re corruptibili atque terrena, sed ne ipsa quidem iustitia hominis Deum egere credendum est, totumq; quod recte colitur Deus, homini prodesse, non Deo. Neque.n. fonti se quisquam dixerit profuisse si biberit, aut luci si viderit. Nec quod ab antiquis patribus talia sacrificia facta sunt in victimis pecorum, quæ nunc Dei populus legitime non facit, aliud intelligendum est, nisi rebus illis eas res fuisse significatas, quæ aguntur in nobis, ad hoc vt inhęreamus Deo, & ad eundẽ finem proximo cõsulamus. Sacrificium ergo visibile inuisibilis sacrificij sacr̃m, i. sacrum signum est. Vnde ille pœnitens apud Prophetam, vel ipse Propheta quærens Deum peccatis suis habere propitium: Si voluisses, inquit, sacrificium dedissẽ: vtiq; holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo, spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatũ Deus non spernet. Intueamur quemadmodum vbi Deum dixit nolle
sacrificium, ibi Deũ ostendit velle sacrificiũ. D
Non vult ergo sacrificiũ trucidati pecoris, sed vult sacrificium contriti cordis. Illo igitur ꝙ eum nolle dixit, hoc significatur, ꝙ eũ velle subiecit. Sic itaque illa Deum nolle dixit, qũo ab stultis ea velle creditur, velut suæ gratia voluptatis. Nam si ea sacrificia q̃ vult, quorum hoc vnum est, cor contritum & humiliatum dolore pœnitendi, nollet eis sacrificijs significari, quæ velut sibi delectabilia desiderare putatus est, non vtiq; de his offerendis in lege veteri præcepisset: & ideo mutanda opportuno certoq; iam tempore, ne ipsi Deo desiderabilia, vel certe in nobis acceptabilia, ac non potius, quæ his significata
sunt, crederentur. Hinc & alio loco Psalmi I
alterius: Si esuriero, inquit, non dicam tibi: meus est.n. orbis terræ, & plenitudo eius. Nũ quid manducabo carnes taurorum, aut sanguinẽ hircorum potabo? Tanquam diceret: vtiq; si mihi necessaria essent, non à te peterem, quæ habeo in potestate. Deinde subiungẽs, quid illa significẽt: Immola, inquit, Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Et inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & magnificabis me. Itẽ apud alium Prophetã: In quo, inquit, apprehendã dñm, assumam Deum meũ excelsũm? Si apprehendam illum in holocaustis, in vitulis anniculis? Si acceptauerit dominus in milibus arietũ, aut in denis milib. hircorum pinguium? Si dedero primogenita mea, pro impietate mea, fructũ ventris mei pro peccato animæ meæ? Si annunciatum est tibi homo bonum, aut quid dñs exquirat à te, nisi facere iudiciũ, & diligere misericordiam & paratũ esse ire cum dño Deo tuo? Et in huius Prophetæ verbis vtrunq; distinctũ est, satisq; declaratum, illa sacrificia non requirere Deũ, quib. significantur hæc sacrificia, q̃ requirit Deus:

in

Psal. 15.

in epistola quæ inscribitur ad Hebrǽos: Be-
13. ne facere, inquit, & cōmunicatores esse nolite obliuisci: talibus enim sacrificijs placatur
6. Deus: Ac per hoc, vbi scriptū est: Misericordiam magis volo quā sacrificiū: nihil aliud quam sacrificio sacrificiū prælatum oportet intelligi: quoniam illud quod ab hominibus appellatur sacrificium signum est veri sacrificij. Porro autē misericordia verum sacrificium est: vnde dictum est, quod paulo ante
13. commemoraui: Talibus enim sacrificijs placatur Deus. Quęcunq; igitur in ministerio tabernaculi siue templi multis modis de sacrificijs leguntur diuinitus esse præcepta, ad dilectionē Dei & proximi significandā refe-
22. runtur. In his enim duobus pręceptis, vt scriptum est, tota lex pendet & prophetæ.

De vero perfectoq; sacrificio. Cap. VI.

PRoinde verū sacrificiū, est omne opus, q agitur, vt sancta societate, inhęreamus Deo, relatū scilicet ad illū finem boni quo
H veraciter beati esse possimus. Vnde & ipsa misericordia, qua homini subuenitur, si propter Deū non fit, non est sacrificiū. Etsi enim ab homine fit vel offert, tamē sacrificiū res diuina est: ita vt hoc quoq; vocabulo id Latini veteres appellauerint. Vnde ipse hō Dei numini consecratus, & Deo deuotus, inquātum mundo moritur vt Deo viuat, sacrificiū est. Nā & ob hoc ad misericordiam pertinet quā quisq; in seipsum facit. Propterea scriptum est: Miserere animę tuę placens Deo. Corpus etiā nostrū: cum per temperantiam castigamus, si hoc quemadmodū debemus propter Deū facimus, vt nō exhibeamus mē bra nostra arma iniquitatis peccato, sed ar-
2. ma iustitiæ, Deo sacrificiū est. Ad quod exhortans Apostolus ait: Obsecro itaq; vos fratres per misericordiā Dei vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctā, Deo placentem, rationabile obsequiū vestrū. Si ergo corpus quo inferiore tanquam famulo, vel tanquā instrumento vtitur anima, cū eius bonus & rectus vsus ad Deū refertur, sacrificiū est: quanto magis anima ipsa cum se refert ad Deū, vt igne amoris eius accēsa, formam concupiscentiæ secularis amittat, eius tanquam incōmutabili formę subdita reformetur: hinc ei placens: quod ex eius pulchritu-
acceperit, fit sacrificiū. Quod idem Apostolus consequenter adiungens: Et nolite, in-
quit, cōformari huic seculo: sed reformami- Rom. 12.
ni in nouitate mentis vestræ, ad probandum quę sit voluntas Dei, quod bonum & beneplacitū, & perfectū. Cum igitur vera sacrificia opera sint misericordię, siue in nosipsos siue in proximos, quę referuntur ad Deum: opera vero misericordiæ non ob aliud fiūt, nisi vt à miseria liberemur, ac per hoc, vt beati simus: quod nō fit, nisi à bono illo de quo dictū est, Mihi autem adhærere Deo bonum est: profecto efficitur, vt tota ipsa redempta
ciuitas: hoc est, congregatio societasq; san- I Al. l. Ecclesia, vniuersale sacrificium per sacerdotē magnum.
ctorū, vniuersale sacrificium offeratur Deo per sacerdotē magnum, qui etiam seipsum obtulit in passione pro nobis, vt tanti capitis corpus essemus secundum formam serui. Hanc enim obtulit, in hac oblatus est, quia secundum hanc mediator est: in hac sacer-
dos, in hac sacrificium est. Quum itaq; nos Rom. 12.
hortatus esset Apostolus, vt exhibeamus corpora nostra hostiā viuā, sanctam, Deo placētem rationabile obsequium nostrum, & non conformemur huic seculo, sed reformemur in nouitate mentis nostræ: ad probandū quę sit voluntatis Dei, quod bonum & beneplacitum, & perfectū, quod totū sacrificiū nos ipsi sumus: Dico enim inquit, per gratiā Dei quę data est mihi omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam: sicut vnicuiq; Deus partitus est fidei mensurā. Scut.n. in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eosdem actus habent: ita multi vnum corpus sumus in Christo singuli autem alter alterius membra, habentes dona diuersa secundum gratiam, quæ data est nobis. Hoc est sacrificium Christianorum, multi
vnum corpus sumus in Christo: quod etiam Al. l. Sacramentū altaris sacrificiū Christianorum.
sacramento altaris fidelibus noto frequentat ecclesia, vbi ei demonstratur, quod in ea oblatione quam offert, ipsa offeratur.

Quod sanctorum angelorum ea sit in nos dilectio, vt nos non suos, sed vnius veri Dei velint esse cultores. Cap. VII. K

MErito illi in cęlestibus sedibus constituti, immortales & beati, qui creatoris sui participatione congaudent, cuius æter-

nitate firmi, cuius veritate certi, cuius mune-
re sancti sunt: quoniam nos mortales & mi-
seros, vt immortales beatiq; simus miseri-
corditer diligunt, nolunt nos sibi sacrificare
sed ei, cuius & ipsi nobiscum sacrificium se
esse mouerunt. Cum ipsis enim sumus vna
ciuitas Dei, cui dicitur in Psalmo: Gloriosa
dicta sunt de te, ciuitas Dei: cuius pars in no
bis peregrinatur, pars in illis opitulatur. De
M illa quippe superna ciuitate vbi Dei volũtas
intelligibilis atq; incõmutabilis lex est, de il-
la super nos quodãmodo cura geritur. Nãq;
ibi cura de nobis habita ad nos administrata
per angelos sancta illa scriptura descẽdit, vbi
legitur. Sacrificans dijs eradicabitur, nisi dño
Exo. 22. soli. Huic scripturę, huic legi, talibus prçce-
ptis tanta sunt attestata miracula, vt satis ap-
pareat, cui nos sacrificare velint immortales
ac beati, qui hoc nos volũt esse quod sibi.

De miraculis, quæ Deus ad corrobandam fidem piorum, etiam per angelorum ministerium promissis suis adhibere dignatus est. Cap. VIII.

NAm nimis vetera si commemorem lõ-
gius quã sat est, reuoluere videbor: quę
miracula facta sint attestantia promissis Dei
quibus ante annorum milia prædixit Abra-
hæ, quod in semine eius omnes gentes bene
Gen. 22. dictionem fuerant habiturę. Quis enim non
miretur eidẽ Abrahæ filium peperisse coniu
Gen. 21. gem sterilem, eo tẽpore senectutis, quo nec
parere, nec esse fęcunda iam posset: atque in
eiusdem Abrahæ sacrificio flammam cęli-
tus factam, inter diuersas victimas cucurris-
Gen. 15. se: eidemque Abrahæ prædictum ab angelis
cęleste incendiũ Sodomorum, quos ange-
A los hominibus similes hospitio susceperat,
2. Retra- & per eos de prole ventura, Dei promissa te
cta. c. 43. nuerat, ipsoq; imminente iam incendio, mi-
ram de Sodomis per eosdem angelos libe-
Gen. 18. rationem Loth filij fratris eius: cuius vxor in
in via retro respiciens, atque in salem repen
te conuersa, magno admonuit sacramento,
neminem in via liberationis suę prçterita de
siderare debere. Illa vero quę & quanta sunt,
quę iã ꝑ Moysen populo Dei de iugo serui-
tutis eruẽdo i Aegypto mirabiliter gesta sũt,
vbi magi Pharaonis, hoc est, regis Aegypti
qui populum illum dominatione depríme-
bat, ad hoc facere quędã mira permissi sunt,
vt mirabilius vincerentur. Illi enim faciebãt
veneficijs & incantationibus magicis, qui-
bus sunt mali angeli, hoc est, dęmones dedi-
ti: Moyses autem tanto potentius, quanto iu-
stius in nomine Dei, qui fecit cęlũ & terrã:
facientib. angelis, eos facile superauit. Deni-
que in tertia plaga deficientibus magis, decẽ B
plagæ per Moysen magna mysteriorũ dispo
sitione completæ sunt, quibus ad Dei popu- Exo.
lum dimittendum, Pharaonis & Aegyptiorũ
dura corda cesserunt. Moxq; pęnituit: & cũ
absentes Hebręos consequi conarentur, illis Exo.
diuiso mari per siccum transeuntibus, vnda
hinc atq; hinc in sese redeunte cooperi & Exo.
oppressi sunt. Quid de illis miraculis dicam,
quæ cum in deserto idem populus ducere-
retur stupenda diuinitate crebuerunt: aquas
quę bibi non poterãt, misso in eas sicut Deus
præceperat ligno, amaritudine caruisse, si-
tiẽtesque satiasse: manna esurięntibus venis-
se de cęlo: & cum esset colligentibus consti-
tuta mensura, quicquid amplius quisq; col-
legerat, exortis vermibus putruisse: ante diẽ
vero sabbati duplum collectum, quia sabba
to colligere non licebat, nulla putredine vio
latum: desiderantibus carne vesci, quę tanto
populo nulla sufficere posse videbatur, vola
tilibus castra completa, & cupiditatis ardo-
rem fastidio satietatis extinctum obuios ho
stes transitumque prohibentes atq; prælian-
tes orante Moyse, manibusq; eius in figuram Nu
crucis extẽsis, nullo Hebræorum cadẽte pro
stratos: seditiosos in populo Dei, ac sese ab Ex
ordinata diuinitus societate diuidentes, ad
exemplum visibile inuisibilis pœnæ viuos C
terra dehiscente submersos: virga percussam
petram tantę multitudini abundantia fluenta Nu
fudisse: serpentum morsus mortiferos im-
missos ad pęnam iustissimam peccatorum, Nu
in ligno exaltato atque prospecto æneo ser- Nu
pente sanatos, vt & populo subueniretur af-
flicto, & mors morte destructa, velut crucifi
xę mortis similitudine signaretur? Quem sa
nè serpentem propter facti memoriam reser
uatum, cum postea populus errans tanquã
idolum colere cępisset, Eze chias rex religio 4.
sa potestate Deo seruiens, cum magna pieta
tis laude contriuit.

De illicitis artibus erga dœmonum cultum,
in quibus Porphyrius Platonicus quædā
probando, quædam quaſi improbando
verſatur. Cap. IX.

HAec & alia multa huiuſcemodi, quæ
omnia commemorare nimis longum
eſt, fiebant ad cōmendandum vnius Dei veri
cultum:& multorum,falſorumq; prohiben-
dum. Fiebant autem ſimplici fide atque fidu-
cia pietatis,non incantationibus & carmini-
bus nephariæ curioſitatis arte compoſitis,
E quam vel magiam, vel deteſtabiliore nomi-
ne goetiam, vel honorabiliore theurgiā vo-
cant:qui quaſi conantur iſta diſcernere, & il
licitis artib. deditos alios damnabiles, quos
& maleficos vulgus appellat: hos.n. ad goe-
tiam pertinere dicūt: alios autem laudabiles
videri volunt, quib. theurgiam deputant, cū
ſint vtriq; ritibus fallacibus dœmonum ob-
ſtricti ſub nominibus angelorū. Nam & Por
phyrius quādam quaſi purgationem animæ
per theurgiam,cunctanter tamen & pudibū-
da quodammodo diſputatione promittit: re
uerſionem vero ad Deum hanc artem præſta
re cuiquam negat, vt videas eum inter vitiū
ſacrilegæ curioſitatis, & philoſophiæ profeſ
ſionē ſententijs alternantibus fluctuare. Nūc
enim hanc artem tanquam fallacem, & in ip
ſa actione periculoſam, & legibus prohibi-
tam,cauendam monet: nūc autem velut eius
laudatoribus cedens, vtilem dicit eſſe mun-
dandæ parti animæ, non quidem intellectua
li, qua rerum intelligibilium percipitur veri
tas, nullas habentium ſimilitudines corpo-
rum: ſed ſpiritali, qua corporaliū rerum ca-
piuntur imagines. Hanc enim dicit per quaſ
dam conſecrationes theurgicas, quas teletas
vocant,idoneam fieri,atq; aptam ſuſceptio-
ni ſpirituum,& angelorū,ad videndos deos.
Ex quibus tñ theurgicis teletis fatetur, intel-
lectuali animæ, nihil purgationis accedere,
quod eam faciat idoneam ad vidēdum Deū
ſuum,& perſpicienda ea, quæ vera ſunt. Ex
quo intelligi poteſt, qualium Deorum, vel
qualem viſionem fieri dicat theurgicis con-
ſecrationibus, in qua non ea videntur, quæ
vera ſunt. Denique animam rationalem,ſiue
ꝙ magis amat dicere, intellectualem, * in ſu
perna dicit poſſe euadere: etiam ſi ꝙ eius ſpi
ritale eſt, nulla theurgica fuerit arte purga-
tum. Porro autem à theurgo ſpiritalem pur-
gari hactenus, vt non ex hoc ad immortalita
tem,æternitatemque perueniat. Quanquam
itaque diſcernat a dœmonibus angelos, ae-
rea eſſe loca dœmonum, ætherea vel empy-
rea differens angelorum, & admoneat vten-
dum alicuius dœmonis amicitia, quo ſubue
ctante,uel paululū poſsit eleuari a terra quiſ
que poſt mortem: aliam uero uiam eſſe per-
hibeat ad angelorum ſuperna conſortia: ca-
uendam tñ dœmonum ſocietatem, expreſſa
quodammodo cōfeſsione teſtatur: ubi dicit G
animam poſt mortem luendo pœnas, cultū
dœmonum a quibus circunueniebatur hor-
reſcere. Ipſamq; theurgiam,quam uelut con
ciliatricem angelorum deorumq; commen
dat, apud tales agere poteſtates negare non
potuit, quæ uel ipſæ inuideāt purgationi ani
mæ,uel artibus ſeruiant inuidorum, querelā
de hac re Chaldęi neſcio cuius expromens:
Conqueritur, inquit, uir in Chaldęa bonus,
purgandæ animæ magno molimine,fruſtra-
tos ſibi eſſe ſucceſſus, quum uir ad eadē po-
tens tactus inuidia, adiuratas ſacris precibus
potentias alligaſſet,ne poſtulata concederēt.
Ergo & ligauit ille, inquit, & iſte non ſoluit.
Quo indicio dixit apparere theurgiam eſſe,
tam boni conficiendi, quam mali, & apud
deos,& apud homines diſciplinā,pati etiam
deos & ad illas perturbationes, paſsionesq;
deduci, quas cōmuniter dœmonibus & ho-
minibus Apuleius attribuit. Deos tamen ab
eis æthereæ ſedis altitudine ſeparans, & Pla-
tonis aſſerens in illa diſcretione ſententiam.

De theurgia, quæ falſam purgationem ani-
mis dœmonum inuocatione pro-
mittit. Cap. X.

A
ECce nunc alius Platonicus, quē doctio
rem ferunt, Porphyrius,neſcio per quā
theurgicā diſciplinā et ipſos deos obſtrictos
paſsionib.& perturbationibus dicit. Qm̄ ſa-
cris precib.adiurari,terreriq; potuerunt, ne
præſtarent animæ purgationem: & ita terre-
ri ab eo qui imperabat malum,ut ab alio qui
poſcebat bonū,per eandē artem theurgicam
ſolui illo timore nō poſſent,& ad dandū be-
neficiū liberari. Quis non uideat hæc omnia
fallacium dęmonū eſſe cōmenta,niſi eorum
miſerrimus ſeruus, & a gratia ueri liberato-

ris alienus? Nam ſi hæc apud deos agerentur bonos, plus ibi vtique valeret beneficus purgator animæ, quam maleuolus impeditor. Aut ſi dijs iuſtis, homo pro quo agebatur, purgatione videbatur indignus, non vtiq; ab inuido territi, nec ſicut ipſe dicit, per metũ valentioris numinis impediti, ſed iudicio libero id negare debuerunt. Mirum eſt aũt, ꝙ benignus ille Chaldęus, qui theurgicis ſacris animam purgare cupiebat, non inuenit aliquem ſuperiorem Deum, qui vel plus terreret, atq; ad benefaciendum cogeret territos deos, vel ab eis terrentem compeſceret, vt libere benefacerent: ſic tñ theurgo bono ſacra defuerunt, quibus ipſos deos quos inuocabat, animæ purgatores prius ab illa timoris peſte purgaret. Quid.n. cauſæ eſt, cur Deus potentior adhiberi poſsit, à quo terreantur, nec poſsit à quo purgantur? An inuenitur Deus, qui exaudiat inuidũ, & timorem dijs incutiat, ne benefaciant: nec inuenitur Deus, qui exaudiat beneuolum, & timorem dijs auferat, vt benefaciant? O theurgia præclara, ò animæ prædicanda purgatio, vbi plus imperat immunda inuidentia, quam impetrat
B pura beneficentia: immo vero malignorum ſpirituum cauenda & deteſtanda fallacia, & ſalutaris audienda doctrina. Quod enim, qui has ſordidas purgationes ſacrilegis ritibus operantur, quaſdam mirabiliter pulchras, ſicut iſte commemorat, vel angelorum imagines, vel deorum, tanquam purgato ſpiritu vident: ſi tamen vel tale aliquid vidẽt, illud eſt, quod Apoſtolus dicit: Quoniam Satanas trãſ
2. Cor. 11 figurat ſe velut angelum lucis. Eius enim
Al. l. Diaboli illuſiones per phantaſmata. ſunt illa phantaſmata, qui miſeras animas multorum falſorumque deorum: fallacibus ſacris cupiens irretire, & à vero veri Dei cultu, quo ſolo mundantur & ſanantur auertere: ſicut de Proteo dictum eſt. Formas ſe vertit in omnes, hoſtiliter inſequens, fallaciter ſubueniens, vtrobique nocens.
Virg. 4. Georg.

De epiſtola Porphyrij ad Anebũtem Aegyptium, in qua petit de diuerſitate dœmonum ſe doceri. Cap. XI.

MElius ſapuit iſta Porphyrius, cum ad Anebuntem ſcripſit Aegyptium, vbi conſulenti ſimilis, & quærenti, & prodit artes ſacrilegas, & euertit. Et ibi quidẽ omnes dœmones reprobat, quos dicit ob imprudẽtiam trahere humidum vaporem, & ideo nõ in æthere, ſed in aere eſſe ſub Luna atque in ipſo Lunæ globo. Verũtamen non audet omnes fallacias, & malitias, & ineptias, quibus merito mouetur, omnibus dœmonibus dare. Quoſdam nanq; benignos dœmones more appellat aliorum, cum omnes generaliter imprudentes eſſe fateatur. Miratur autem ꝙ non ſolum dij alliciantur victimis, ſed etiam compellantur, atque cogantur facere quod E
homines volunt, & ſi corpore & incorporalitate dij à dœmonibus diſtinguuntur, quomodo deos eſſe exiſtimandum ſit Solem & Lunam, & viſibilia cętera in cœlo, quæ corpora eſſe nõ dubitat: Et ſi dij ſunt, quomodo alij benefici, alij malefici eſſe dicãtur, & quomodo incorporalibus cum ſint corporei cõiungantur. Quærit etiam veluti dubitãs, vtrũ in diuinantibus, & quædam mira facientib. animæ ſint potentiores: an aliqui ſpiritus extrinſecus veniãt, per quos hæc valeant. Et potius venire extrinſecus conijcit, eo quod lapidibus, & herbis adhibitis, & alligent quoſdã, & aperiant clauſa hoſtia, vel aliquid eiuſmodi mirabiliter operẽtur. Vnde dicit alios opinari eſſe quoddã genus, cui exaudire ſit proprium, natura fallax, omniforme, multimodum, ſimulans deos & dœmones, & animas defunctorum, & hoc eſſe ꝙ efficiat hæc omnia, quæ videntur bona eſſe vel praua: cęterum circa ea quæ vere bona ſunt, nihil opitulari, immo vero iſta nec noſſe, ſed & male conciliare, & inſimulare atque impedire nõnunquam virtutis ſedulos ſectatores, & plenum eſſe temeritatis, & faſtus, gaudere nidoribus, adulationibus capi, & cœtera quæ de hoc genere fallacium malignorumq; ſpirituũ, qui extrinſecus in animam veniunt, humanosque ſenſus ſopitos vigilanteſve deludunt, non tanquã ſibi perſuaſa cõfirmat, ſed eam tenuiter ſuſpicatur, aut dubitat, vt hæc alios afferat opinari. Difficile quippe fuit tãto philoſopho cunctã diabolicam ſocietatẽ F
vel noſſe, vel fidẽter arguere, quam quęlibet anicula Chriſtiana nec noſſe cunctatur, & liberrimè deteſtatur. Niſi fortè iſte, & ipsũ ad quem ſcribit Anebuntem, tanquã talium ſacrorum præclariſsimum antiſtitẽ, & alios talium operum tãquam diuinorũ, & ad deos colendos pertinentiũ admiratores verecundatur

datur

datur offendere. Sequitur tñ & ea velut inquirendo cõmemorat, quæ sobrie considerata tribui non possunt, nisi malignis & fallacib. potestatibus. Quærit.n. cur tanquam melioribus inuocatis, quasi peioribus imperetur, vt iniusta hominis præcepta exequantur: cur attrectatum re venerea non exaudiant imprecantem, cum tñ ipsi ad incestos quosq; concubitus quoslibet ducere non morentur: cur ab animantibus suos antistites oportere ab-

G stinere denunciant, ne vaporibus profecto corporeis polluantur: ipsi vero, & alijs vaporibus illiciantur, & nidoribus hostiarum: cumq; à cadaueris cõtactu prohibeatur inspector, plerunq; illa cadaueribus celebrentur: quid sit, quod non Dœmoni vel alicui animæ defuncti, sed ipsi Soli & Lunæ aut cuicunque cœlestiũ, & homo cuilibet vitio obnoxius intendit minas, eosq; territat falso, vt eis extorqueat veritatem. Nam & cœlum se collidere cõminatur, & cetera similia homini impossibilia, vt illi dij tãquam insipientissimi pueri, falsis & ridiculis cõminationib. territi, ꝙ imperatur efficiant. Dicit ẽt scripsisse Cheremonem quendam talium sacrorũ, vel potius sacrilegiorũ peritũ, ea quę apud Aegyptios sunt celebrata rumoribus, vel de Iside vel de Osiride marito eius maximam vim habere cogendi deos, vt faciant imperata, qñ ille qui carminibus cogit ea se prodere vel euertere cõminatur: vbi se etiam Osiridis membra dissipaturũ terribiliter dicit, si facere iussa neglexerint. Hæc atque hmõi vana & insana dijs hominem minari, nec quibuslibet, sed ipsis cęlestibus & syderea luce fulgentibus, nec sine affectu, sed uiolenta potestate cogentem, atque his terroribus ad facienda quæ uoluerit perducentem, merito Porphyrius admiratur: immo vero sub specie admirantis & causas rerum talium requirentis, dat intelligi, illos hæc agere spiritus, quorum genus superius sub aliorum opina-

H tione descripsit, nõ ut ipse posuit natura, sed uitio fallaces, qui simulant deos & animas defunctorũ, Dœmones aũt non, ut ait ipse, ij se simulant, sed plane sunt. Et ꝙ ei vr̃ herbis & lapidibus & animantibus & sonis certis quibusdam, ac uocibus, ac figurationib. atq; figmentis, quibusdam etiam obseruatis in cęli cõuersione motibus syderum, fabricari in terra ab hominib. potestates idoneas uarijs affectibus exequendis, totum hoc ad eosdem ipsos dœmones pertinet ludificatores animarum sibimet subditarum, & uoluptaria sibi ludibria de hominum erroribus exhibentes. Aut ergo reuera dubitans & inquirẽs ista Porphyrius, ea tñ cõmemorat, quibus conuincantur & redarguantur: nec ad eas potestates, quæ nobis ad beatã uitam capessendã fauent, sed ad deceptos dœmones pertinere I monstrentur: aut ut meliora de philosopho suspicemur: eo modo uoluit hominẽ Aegyptium talibus erroribus deditum, & aliqua magna se scire opinantem, nõ superba quasi authoritate doctoris offendere, nec aperte aduersantis altercatione turbare, sed quasi quærentis & discere cupientis humilitate ad ea cogitanda conuertere, & quam sint contẽnenda uel etiam deuitanda monstrare. Denique prope ad epistolæ finem petit se ab eo doceri, quæ sit ad beatitudinem uia ex Aegyptia sapientia. Cęterum illos quib. conuersatio cũ dijs ad hoc esset, ut ob inueniendum fugitiuum, vel prædium comparandum, uel propter nuptias, uel mercaturam, uel quid huiusmodi, mentem diuinam inquietarent, frustra eos uideri dicit coluisse sapientiam. Illa ẽt ipsa numina, cum quibus conuersarẽtur, & si de cęteris rebus uera * prædicerent, *Al. l. prædicarent.* tñ quoniam de beatitudine nihil cautũ, nec satis idoneum monerent, nec deos illos esse, nec benignos dœmones, sed aut illum, qui dicitur fallax, aut humanum omne cõmentum. Verum quia tanta & talia geruntur his artibus, ut uniuersum modũ humanæ facultatis excedant, quid restat, nisi ut ea q̃ mirifice tanquã diuinitus prædici uel fieri uidentur, nec tñ ad unius Dei cultum referuntur, cui simpliciter inhærere fatentib. quoq; Platonicis, & per multa testantibus solum beatificum bonũ est, malignorum dœmonũ ludibria, *Al. l. Dæmonũ ludibria cauenda.* & seductoria impedimenta, q̃ uera pietate cauenda sunt, prudenter intelligantur.

De miraculis, quæ per sanctorum angelorũ ministerium Deus uerus operatur. K

Cap. XII.

Porro autem quæcunque miracula, siue per angelos, siue quocunq; modo ita diuinitus fiunt, ut Dei unius, quo solo beata uita est, cultum religionemq; commendent, ea

vere

vere ab eis, vel per eos, qui nos secundum veritatem pietatemq; diligunt fieri ipso Deo in illis operante credendum est. Neq; n. audiendi sunt, qui Deũ inuisibilem visibilia miracula operari negant, cum ipse etiam secundum ipsos fecerit mundum, quem certe visibilem negare non possunt. Quicquid igitur mirabile fit in hoc mundo, profecto minus est, quam totus hic mundus, idest cœlum, & terra, & omnia quæ in eis sunt, q̃ certe Deus fecit. Sicut autem ipse qui fecit, ita modus, quo fecit occultus est, & incomprehensibilis homini. Quamuis itaque miracula visibilium naturarum vidẽdi assiduitate viluerint, tamen cum ea sapienter intuemur inusitatissimis, rarissimisq; maiora sunt. Nam & omni miraculo, quod fit per hominem, maius miraculum est homo. Quapropter Deus qui fecit visibilia cęlum & terram, non dedignatur facere visibilia miracula in cœlo, vel in terra, quibus ad se inuisibilem colendum excitet animam adhuc visibilibus deditam: vbi vero & qñ facit, incommutabile consilium penes ipsum est, in cuius dispositione iam tẽpora facta sunt, quæcunq; futura sunt. Nam temporalia mouens, temporaliter non mouetur: nec aliter nouit facienda, quam facta, nec aliter inuocantes exaudit, quam inuocaturos videt. Nam & cum exaudiunt angeli F eius, ipse in eis exaudit, tanquam in vero, non manufacto templo suo, sicut in omnib. sanctis suis, quę temporaliter fiunt iussa, æterna eius lege conspecta.

Al. l. Homo magnum miraculum.

De inuisibili Deo qui se visibilem sæpe præstitit, nõ secundum quod est, sed secundũ ꝙ poterant ferre cernentes. Cap. XIII.

NEc mouere debet, ꝙ cum sit inuisibilis, sæpe visibiliter patribus apparuisse memoratur. Sicut. n. sonus, quo auditur sententia in silentio intelligentiæ constituta, nõ est hoc quod ipsa, ita & species, qua visus est Deus, in natura inuisibili constitutus, nõ erat quod ipse. Verumtamen ipse in eadem specie corporali videbatur: sicut illa sententia in ipso sono vocis auditur: nec illi ignorabãt inuisibilem Deũ in specie corporali nequaquam se posse videre. Nam & loquebatur cũ loquente Moyses, & ei tamen dicebat: Si inueni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum, scienter vt videam te. (Exo. 33.) Cum igitur oporteret Dei legem in edictis angelorum terribiliter dari, non vni homini paucisve sapientibus, sed vniuersæ genti & populo ingẽti, coram eodem populo magna facta sunt in mõte, vbi lex per vnum dabatur, conspiciente multitudine metuenda ac tremenda, quæ fiebant. Non enim populus Israel sic Moysi credidit, quemadmodum suo Lycurgo Lacedęmonij, quod à Ioue ceu Apolline leges quas condidit, accepisset. Cum enim lex dabatur K populo, qua coli vnus iubebatur Deus, in cõspectu ipsius populi, quantum sufficere, diuina prouidentia iudicabat, mirabilibus rerũ signis & motibus apparebat, ad eandem legem dandam creatori seruire creaturam.

De vno Deo colendo, non solum propter æterna, sed etiam propter temporalia beneficia, quæ vniuersa in ipsius prouidentiæ potestate consistunt. Cap. XIIII.

SIcut autem vnius hominis, ita humani generis, ꝙ ad Dei populum pertinet, recta eruditio, per quosdam articulos temporum tanquam ætatum profecit accessibus, vt à tẽporalibus ad æterna capienda, & à visibilib. ad inuisibilia surgeretur, ita sanè vt etiam illo tempore quo visibilia promittebantur diuinitus præmia, vnus tantum colendus commendaretur Deus, ne mens humana vel pro ipsis terrenis vitæ transitoriæ beneficijs, cuiquam nisi vero animæ creatori, ac dño subderetur. Omnia quippe, quæ præstare hominibus, vel angeli, vel homines possunt, in vnius esse omnipotẽtis potestate, quisquis diffitetur, insanit. De prouidentia certe Plotinus Platonicus disputat, eamque à summo Deo, cuius est intelligibilis atque ineffabilis pulchritudo, vsq; ad hæc terrena & ima pertingere flosculorum atque foliorum pulchritudine comprobat, quæ omnia quasi abiecta L & velocissime pereuntia decentissimos formarum suarum numeros habere non posse confirmat, nisi inde formentur, vbi forma intelligibilis, & incommutabilis simul habens omnia perseuerat. Hoc dñs Iesus ibi ostendit, vbi ait: Considerate lilia agri, quomodo crescunt, non laborant neq; nent. (Mt. 6.) Dico autẽ vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua sic amictus est, sicut vnũ ex his. Quod si fęnum

num agri, quod hodie est, & cras in clibanũ mittitur, sic Deus vestit, quanto magis vos, modicę fidei? Optime igitur anima humana adhuc terrenis desiderijs infirma, ea ipsa q̃ temporaliter exoptat bona infima atq; terrena vitæ huic transitorię necessaria, & prę illius vitę sempiternis beneficijs contemnenda, non tamen nisi ab vno Deo expectare cõsueuit, vt ab illius cultu etiam in istorum desiderio recedat, ad quem cõtemptu eorum, & ab eis auersione perueniat.

De ministerio sanctorum angelorum, quo prouidentię Dei seruiunt. Cap. XV.

o.7. SIc itaque diuinę prouidentię placuit ordinare temporum cursum, vt quemadmodum dixi, & in actibus Apostolorum legitur, lex in edictis angelorum daretur de vnius veri Dei cultu: in quibus & persona ipsius Dei, non quidem per suam substantiam, quę semper corruptibilibus oculis inuisibilis permanet: sed certis indicijs per subiectam creatori creaturam, visibiliter ap-
B pareret, & syllabatim per transitorias tempo rũm morulas, humanę linguę vocibus loqueretur qui in sua natura, non corporaliter, sed spiritaliter: non sensibiliter, sed intelligibiliter: non temporaliter, sed, vt ita dicam, ęternaliter: nec incipit loqui, nec desinit: quod apud illum syncerius audiunt, non corporis aure, sed mentis ministri eius, & nuncij, qui eius veritate incommutabili perfruuntur immortaliter beati: & quod faciendum modis ineffabilibus audiunt, & vsque in ista visibilia atq; sensibilia perducendum incunctanter, atque indifficulter efficiunt. Hæc autem lex cum distributione tẽporum data est, quæ prius haberet, vt dictũ est, promissa terrena, quibus tamen significarentur æterna, quę visibilibus sacramentis celebrarent multi, intelligerent pauci. Vnius tamen Dei cultus apertissima illic & vocum & rerum omnium contestatione pręcipitur, non vnius de turba, sed eius, qui fecit cęlum & terram, & omnem animam, & omnem spiritum, qui non est, quod ipse. Ille.n.fecit, hęc facta sunt, atque vt sint, & bene se habeant, eius indigẽt, à quo facta sunt.

An de promerenda beata vita, his angelis sit credendum, qui se coli exigunt honore diuino, an vero illis, qui non sibi, sed vni Deo sancta præcipiunt religione seruiri. Cap. XVI.

QVibus igitur angelis de beata & sempiterna vita credendũ esse cẽsemus? Vtrũ eis, qui se religionis ritibus coli uolunt, sibi sacra & sacrificia flagitãtes à mortalibus exhiberi: an eis, qui hunc omnẽ cultũ vni Deo creatori omniũ deberi dicunt, eiq; reddendũ vera pietate præcipiunt, cuius & ipsi contẽplatione beati sunt, & nos futuros esse promittunt? Illa nanq; visio Dei, tantę pulchritudinis visio est, & tanto amore dignissima, vt sine hac, quibuslibet alijs bonis prędıtum atq; abundantẽ, non dubitet Plotinus infęlicissimũ dicere. Quũ ergo ad hunc vnũ quidam angeli, quidã vero ad seipsos latria colẽdos signis mirabilibus excitẽt: & hoc ita, vt C
illi istos coli prohibeant: isti autẽ illum prohibere non audeant, quibus potius sit credẽdum, respondeant Platonici, respondeant quicunq; philosophi, respondeant theurgi, vel potius periurgi. Hoc.n. sunt illę omnes artes vocabulo dignę. Postremo respondeãt homines, si vllus naturę suę sensus, quo rationales creati sunt, ex aliqua parte viuit in eis. Respondeant, inquam, eisne sacrificandum sit dijs, vel angelis, qui sibi sacrificari iubent, an illi vni, cui iubent hi, qui & sibi & istis prohibent? Si nec isti nec illi vlla miracula facerent, sed tantum pręciperẽt alij quidem vt sibi sacrificarentur, alij uero id uetarent, sed vni tantum iuberent Deo, satis deberet pietas ipsa discernere quid horum de fastu superbiæ, quid de uera religione descẽderet. Plus etiã dicã, si tantum hi mirabilibus factis humanas animas permouerẽt, qui sacrificia sibi expetunt: illi autem, qui hoc prohibent, & qui tantũ Deo sacrificari iubent, naquaquã ista uisibilia miracula facere digna D
rẽtur, profecto non sensu corporis, sed ratione mentis pręponenda eorũ eẽt authoritas. Cũ uero Deus id egerit ad cõmẽdãda eloq̃a ueritatis suę, ut p̃ istos immortales nuncios, nõ sui fastũ, sed maiestatẽ illus prędicãtes, faceret maiora, certiora, clariora miracula, ne infirmis pijs illi q̃ sacrificia sibi expetũt falsã religionem facilius persuaderẽt, eo q̄ sensi-

bus

bus eorum quædam ſtupenda monſtrarent, quem tandem ita deſipere libeat, vt non vera eligat, quæ ſectetur, vbi & ampliora inuenit, miretur? Illa quippe miracula deorum gentilium, quæ cõmedat hiſtoria, nõ ea dico, quę interuallis temporum occultis ipſius cauſis mundi, veruntamen ſub diuina prouidentia conſtitutis & ordinatis monſtruoſa contingunt: quales ſunt inuſitati partus animalium, & cęlo terraq; rerũ inſolita faciens: ſiue tantum terrens, ſiue ẽt nocens quæ procurari, atq; mitigari dęmoniacis ritibus fallaciſſima eorum aſtatia perhibentur, Sed ea dico, E quæ vi ac poteſtate eorum fieri ſatis euidenter apparet, vt eſt quod effigies deorum Penatum quos de Troia Aeneas fugiens aduexit, de loco in locũ migraſſe referuntur: quod cotẽ Tarquinius nouacula ſecuit: quod Epidaurius ſerpens Aeſculapio nauiganti Romam comes adhęſit: quod nauim qua ſimulachrũ matris Phrygiæ vehebatur, tantis hominũ boumq; conatib. immobilẽ redditã, vna muliercula zona alligatam, ad ſuę pudicitiæ teſtimoniũ mouit & traxit: quod virgo Veſtalis, de cuius corruptione quęſtio vertebatur, aquam impleto cribro de Tyberi neq; profluente, abſtulit controuerſiam. Hęc ergo atq; alia huiuſcemodi nequaquam illis quæ in populo Dei facta legimus, virtute ac magnitudine conferenda ſunt, quanto minus ea, quæ illorũ quoq; populorũ, qui tales Deos coluerunt, legibus iudicata ſunt ꝓhibenda atq; plectenda magica ſcilicet, vel theurgica? Quorũ pleraq; ſpecietenus mortaliũ ſenſus imaginaria ludificatione decipiũt, quale eſt Lunã deponere. Donec ſuppoſita, vt ait Lucanus, propior deſpumet in herbas. Quædã vero etſi nonnullis piorũ factis videãtur opera coæquari, finis ipſe quo diſcernũtur, incõparabiliter hæc noſtra oſtẽdit excellere. Illis enim multi tanto minus ſacrificijs colendi ſunt, quanto magis hæc expetunt: his vero vnus cõmendatur Deus, qui F ſe nullis talibus indigere, & ſcripturarũ ſuarũ teſtificatione, & eorũdẽ poſtea ſacrificiorũ remotione demõſtrat. Si qui ergo angeli ſibi expetunt ſacrificiũ, præponẽdi eis ſunt qui non ſibi, ſed Deo creatori omniũ cui ſeruiunt. Hinc enim oſtendunt quam ſyncero amore nos diligunt, quando per ſacrificium non ſibi ſed ei nos ſubdere volunt, cuius & ipſi contẽplatione beati ſunt, ad eũ nos peruenire quærunt, à quo ipſi non receſſerũt. Si autẽ angeli, qui non vni, ſed plurimis ſacrificia fieri volũt, non ſibi ſed eis dijs volũt quorũ deorũ angeli ſunt, etiã ſic eis præponendi ſunt illi, qui vnius Dei deorũ angeli ſunt: cui ſacrificari ſic iubet, vt alicui alteri vetẽt, cum eorũ nullus huic vetet, cui vni iſti ſacrificari iubẽt. Porro ſi quod magis indicat eorũ ſuperba fallacia, nec boni, nec bonorum deorum angeli ſunt, ſed dęmones mali, qui A nõ vnũ ſolũ, ac ſummũ Deũ, ſed ſeipſos ſacrificijs coli volũt, quod maius q̃ vnius Dei cõtra eos eligẽdũ eſt pręſidiũ, cui ſeruiũt angeli boni, q̃ nõ ſibi, ſed illi iubẽt, vt ſacrificio ſeruiamꝰ, cuius noſipſi ſacrificiũ eẽ debemꝰ?

Al. l. Miracula Chriſtianæ fidei gentilitijs anguſtiora.

Al. l. Lucanus lib. 6.

Al. l. Angeli boni vnius Dei cultores nos efficiunt.

De arca teſtamenti miraculiſque ſignorum, quæ ad commendandam legis ac promiſſionis authoritatem diuinitus facta ſunt. Cap. XVII.

PRoinde lex Dei, quæ in edictis data eſt angelorum, in qua vnus Deus deorum religione ſacrorum iuſſus eſt coli, alij vero quilibet prohibiti, in arca erat poſita, quę arca teſtimonij nũcupata eſt. Quo nomine ſatis ſignificatur, nõ Deum qui per illa omnia colebatur, circuncludi ſolere, vel contineri loco cũ reſponſa eius, & quędã humanis ſenſibus darentur ſigna ex illius arcę loco: ſed voluntatis eius hinc teſtimonia perhiberi, ꝙ etiã ipſa lex erat in tabulis cõſcripta lapideis & in arca vt dixi poſita: quã tempore peregrinationis in eremo cũ tabernaculo, quod ſimiliter appellatũ eſt tabernaculũ teſtimonij, cũ debita ſacerdotes veneratione portabant. Signumque erat, quod per diem nubes apparebat, quæ ſicut ignis nocte fulgebat. Quæ nubes cum moueretur, caſtra mouebãtur, & vbi ſtaret caſtra ponebantur. Reddita ſunt autem illi legi magni miraculi teſti- B monia, præter iſta quæ dixi, & pręter voces, quę ex illius arcæ loco ędebantur. Nam cũ terram promiſſionis intrantibus eadem arca tranſiret Iordanem, fluuius ex patre ſuperiore ſubſiſtens, & ex inferiore decurrens, & ipſi, & populo ſiccum præbuit tranſeundi locum. Deinde ciuitatis, quæ prima hoſtilis occurit, more gentium Deos plurimos colens, ſepties eadẽ arca circumacta, muri repẽte ce-

ciderunt,

ciderunt, nulla manu oppugnati nullo ariete percussi. Post hoc ẽt cum iam in terra pro
4. missionis essent, & eadem arca propter eo-
5. rum peccata fuisset ab hostibus capta, hi qui eam ceperant, in tẽplo Dei sui, quem præ cęteris colebant, honorificè collocauerũt, abeuntesq; clauserunt, apertoq; postero die, simulachrum cui supplicabant, inuenerunt
6. collapsum deformiterq; confractum. Deinde ipsi prodigijs acti, deformiusq; puniti, arcã diuini testimonij populo vnde cœperat, reddiderunt. Ipsa aũt redditio qualis fuit? Im
C posuerunt eam plaustro, eiq; iuuencas à quibus vitulos sugentes abstraxerant, subiunxerunt, & eas quo vellent ire siuerũt, etiã hinc vim diuinam explorare cupientes. At illę sine homine duce atque rectore, ad Hebræos viam pertinaciter gradientes, nec reuocatæ mugitibus esurientium filiorum, magnũ sacramentum suis cultoribus reportarũt. Hęc atque huiuscemodi deo parua sunt, sed magna terrendis salubriter erudiendisq; mortalibus. Si.n. philosophi, præcipueq; Platonici, rectius cęteris sapuisse laudãtur, sicut paulo ante commemoraui, ꝙ diuinam prouidẽtiam hæc quoque rerum infima, atque terrena administrare docuerint, numerosarum testimonio pulchritudinum, quæ nõ solum in corporibus animalium, verumetiam in herbis, fœnoque gignuntur, quanto euidentius hæc attestantur diuinitati, quæ ad horam prędicationis eius fiunt, vbi ea religio commendatur, quæ omnibus cœlestibus, terrestribus, infernisque sacrificari vetat, vni Deo tantum iubens, qui solus diligens, & dilectus, beatus facit, eorumque sacrificiorum pręfiniens tẽpora imperata, eaque per meliorem sacerdotem in melius mutanda prædicens, non ista se appetere, sed per hæc alia potiora significare testatur, non vt ipse his honoribus sublimetur, sed vt nos ad eum colendum, eiq; cohærendum igne amoris eius accensi, quod nobis, non illi, bonum est, excitemur.

D

Contra eos, qui de miraculis, quibus Dei populus eruditus est, negant ecclesiasticis libris esse credendum. Cap. XVIII.

AN dicet aliquis, ista falsa esse miracula, nec fuisse facta, sed mendaciter scripta? Quisquis hoc dicit, si de his rebus negat omnino vllis literis esse credendũ, potest ẽt dicere, nec deos vllos curare mortalia. Non.n. se aliter colendos esse persuaserunt, nisi mirabilibus operũ effectibus, quorum & historia gentium testis est, quarũ dij se ostentare mirabiles potius q̃ vtiles ostendere potuere. Vnde hoc opere nostro, cuius hunc iam decimum librũ habemus in manibus, non eos suscepimus refellendos, qui vel vllã esse vim diuinam negant, vel humana curare contendunt, sed eos qui nostro Deo conditori sanctæ & gloriosissimæ ciuitatis, deos suos præferunt, nescientes eum ipsum esse ẽt mundi huius visibilis, & mutabilis, inuisibilẽ & incõmutabilẽ conditorem, & vitæ beatæ non de his, quę condidit, sed de seipso, verissimũ largitorẽ. Eius.n. Propheta veracissimus ait: Mihi aũt adhærere Deo bonum est. De fine nanq; boni inter philosophos quæritur, ad hoc adipiscendum, omnia officia referenda sunt. Nec dixit iste: Mihi autem nimis diuitijs abundare, bonũ est: aut insigniri purpura & sceptro, vel diademate excellere: aut ꝙ nonnulli ẽt philosophorũ dicere nõ erubuerũt, mihi voluptas corporis bonũ est: aut ꝙ melius velut meliores dicere visi sunt, Mihi virtus animi mei bonum est: sed mihi, inquit, Deo adhærere bonũ est. Hoc eum docuerat, cui vni tantũmodo sacrificãdũ sancti quoq; angeli legalium * sacrificiorũ ẽt contestatione monuerunt. Vnde ẽt ipse sacrificiũ eius factus fuerat, cuius igne intelligibili correptus ardebat, & in eius ineffabilẽ incorporeumq; cõplexũ sancto desiderio ferebatur. E
Porro aũt si multorũ deorum cultores, qualescunq; deos suos esse arbitrentur, ab eis facta esse miracula, vel ciuiliũ rerum historiæ, vel libris magicis, siue ꝙ honestius putant, theurgicis credunt, quid causæ est, cur illis literis nolint credere, ista facta esse, quib. tanto maior debetur fides, quanto super oẽs est magnus, cui vni soli sacrificandũ pręcipiũt?

Al l. Dæmones, se coli per mirabilia volunt.

Psal. 72.

Al. l. eius miraculorum.

Quæ ratio sit visibilis sacrificij quod vni vero & inuisibili Deo offerri docet vera religio. Cap. XIX.

QVi autem putant hæc uisibilia sacrificia dijs alijs congruere, illi uerò tanquam inuisibili inuisibilia, & maiori maiora, melioriq; meliora, qualia sunt purę mentis,

tis & bonæ voluntatis officia, profectò nesciunt hæc ita esse signa illorum, sicut verba sonantia signa sunt rerũ. Quocirca sicut orãtes atq; laudantes ad eum dirigimus significãtes voces, cui res ipsas in corde quas significamus offerimus: ita sacrificantes non alteri visibile sacrificium offerendũ esse nouerimus,
G mus, quam illi, cuius in cordibus nostris inuisibile sacrificiũ nosipsi esse debemus. Tunc nobis fauent, nobisq; congaudent atque ad hoc ipsum nos pro suis viribus adiuuant angeli quiq; virtutesq; superiores, & ipsa bonitate, ac pietate potentiores. Si autem illis hęc exhibere voluerimus, non libenter accipiũt, & cum ad homines ita mittuntur, vt eorum præsentia sentiatur, apertissime vetant. Sunt
Apo. 19. & 22. de his exempla in literis sanctis. Putauerunt quidam deferendum angelis honorem, vel adorando, vel sacrificãdo, qui debetur Deo, & eorũ sunt admonitione prohibiti, iussiq; sunt hæc ei deferre, cui vni fas esse nouerũt. Imitati sunt angelos sanctos, etiam sancti homines Dei. Nam Paulus & Barnabas in Lycaonia facto quodam miraculo sanitatis, putati sunt dij, eisq; Lycaonij immolare victimas voluerunt, q̃ à se humili pietate remouentes, eisq; in quem crederent, annunciauerunt Deum. Sed nec ob aliud fallaces illi superbe sibi hoc exigunt, nisi quia vero Deo deberi sciunt. Non.n.re vera, vt ait Porphyrius, & nonnulli putant, cadauerinis nidoribus, sed diuinis honoribus gaudent. Copiam vero nidorum magnam habent vndique, & si amplius vellent, ipsi sibi poterant exhibere. Qui ergo diuinitatem sibi arrogant spiritus, non cuiuslibet corporis fumo, sed supplicantis animo delectantur, cui decepto sub iectoq; dominentur, intercludentes iter ad Deum verum, ne sit homo illius sacrificium, dum sacrificatur cuipiam præter illum.

Al. l. Angeli, nonnullos honores respuerunt.

Act. 14.

De summo veroq; sacrificio, quod ipse Dei & hominum mediator effectus est.
H Cap. XX.

1. Tim. 2
Phil. 2.

VNde verus ille mediator, inquantũ formam serui accipiens, mediator effectus est Dei, & hominum homo Christus Iesus, cum in forma Dei sacrificium cum patre sumat, cũ quo & vnus Deus est, tñ in forma serui sacrificium maluit esse, quam sumere, ne vel hac occasione quisquã existimaret, cuilibet sacrificandum esse creaturæ. Per hoc & sacerdos est, ipse offerẽs, ipse & oblatio. Cuius rei sacr̃m quotidianum esse voluit Ecclesiæ sacrificium, cũ ipsius corporis ipse sit caput, & ipsius capitis ipsa sit corpus, tam ipsa per ipsum, quã ipse per ipsam suetus offerri. Huius veri sacrificij multiplicia variaq; signa erãt sacrificia prisca sanctorũ, cum hoc vnũ per multa figuraretur, tanquam verbis multis res vna diceretur, vt sine fastidio multum cõmendaretur. Huic summo vtroque sacrificio, cuncta sacrificia falsa cesserunt.

A *Al. Ec… cle… qu… tia… num sacrificiũ*

De modo potestatis dęmonib. datæ ad glorificãdos sanctos, qui pertulerunt iã passionẽ qui aereos spiritus non placãdo ipsos, sed in Deo permanẽdo vicerũt. Cap. XXI.

MOderatis autem præfinitisq; temporibus, ẽt potestas permissa dœmonibus, vt hominibus quos possident excitatis, inimicitias aduersus Dei ciuitatẽ tyrannicè exerceant, sibiq; sacrificia, non solũ ab offerentibus sumant, & à volentibus expetant, verum etiam ab inuitis persequendo violenter extorqueant, non solum pernitiosa non est, sed etiam vtilis inuenitur Ecclesiæ, vt martyrum numerus impleatur, quos ciuitas Dei, tanto L
clariores & honoratiores ciues habet, quanto fortius aduersus impietatem potestatum, etiam vsque ad sanguinem certant. Hos multo elegantius si ecclesiastica loquendi consuetudo pateretur, nostros heroas vocaremus. Hoc enim nomen Iunone dicitur tractum, quod Græce Iuno ἥρα appellatur, & ideo nescio quis filius eius secundum Græcorum fabulas Heros fuerit nũcupatus, hoc videlicet veluti mysticum significante fabula, quod aer Iunoni deputetur, vbi volunt cũ dœmonibus heroas habitare, quo nomine appellãt alicuius meriti animas defunctorũ. Sed contrario martyres nostri heroes nuncuparentur, si, vt dixi, usus ecclesiastici sermonis admitteret, non q̃ eis esset cum dęmonibus in aere societas, sed q̃ eosdem dęmones, idest, aereas vincerẽt potestates, & in eis ipsam quicquid putatur significare Iunonem, quæ non vsquequaque incõuenienter à Poetis inducitur inimica virtutibus, & cœlum petentibus uiris fortibus inuida. Sed rursus

eis ſuccumbit infęliciter, ceditq; Virgilius, vt cum apud eũ illa dicat: Vincor ab Aenea, ipſum Aeneam admonet Helenus quaſi con ſilio religioſo, & dicat: Iunoni cane vota libens, dominamq; potentem ſupplicibus ſupera donis. Ex qua opinione Porphyrius, quamuis non ex ſua ſententia, ſed ex aliorũ, bonum dicit Deum vel genium non venire in hominem, niſi malus fuerit ante placatus: tanquam fortiora ſint apud eos numina mala quam bona: quandoquidem mala impediũt adiutoria bonorum, niſi eis placata dét locum, malisque nolentibus bona prodeſſe non poſſunt: nocere autem mala poſſunt, nõ ſibi valentibus reſiſtere bonis. Nõ eſt iſta verę veraciterq; ſanctæ religionis via: non ſic Iunonem, hoc eſt, aereas poteſtates piorum virtutibus inuidentes noſtri martyres vincunt. Nõ omnino, ſi dici vſitate poſſet, heroes noſtri ſupplicibus donis, ſed virtutibus diuinis Heram ſuperant. Commodius quippe Scipio Aphricanus eſt cognominatus, quod virtute Aphricam vicerit, quam ſi hoſtes donis placaſſet, vt parcerent. E

Vnde ſit ſanctis aduerſum dęmones poteſtas, & vnde cordis vera purgatio. Cap. XXII.

Vera pietate homines Dei aeream poteſtatem inimicam contrariamq; pietati exorcizando eijciunt, nõ placando: omnes tentationes aduerſitatesq; eius vincunt oran do non ipſam, ſed ſuũ Deũ aduerſus ipſam. Non enim aliquem vincit, aut ſubiugat, niſi ſocietate peccati. In eius ergo nomine vincitur, qui * hominem aſſumpſit egitq; ſine peccato: vt in ipſo ſacerdote ac ſacrificio fieret remiſsio peccatorũ: ideſt, per mediatorẽ Dei & hominum Chriſtum Ieſum: per quem facta peccatorum purgatione reconciliamur Deo. Non enim niſi peccatis homines ſeparantur à Deo, quorum in hac vita non ſit noſtra virtute, ſed diuina miſeratione purgatio: per indulgentiam illius, non per noſtram potentiam: quia & ipſa quãtulacũq; virtus quæ dicitur noſtra, illius eſt nobis bonitate conceſſa. Multum autem nobis in hac carne tribueremus, niſi vſq: ad eius diſpoſitionẽ ſub venia viueremus. Propterea ergo nobis per mediatorem præſtita eſt gratia: vt polluti carne peccati, carnis peccati ſimilitudinẽ mundaremur. Hęc Dei gratia, qua in nos oſtẽdit magnã miſericordiã ſuam, & in hac vitã per fidem regimur, & poſt hanc vitam per ipſam ſpeciem incommutabilis veritatis ad perfectionem pleniſsimam perducemur.

De principijs, quibus Platonici purgationẽ animæ eſſe profitentur. Cap. XXIII.

Dicit etiam Porphyrius diuinis oraculis fuiſſe reſponſum, non nos purgari Lunę teletis atq; ſolis: vt hinc oſtenderetur nullorum deorũ teletis hominem poſſe purgari. Cuius enim teletæ purgant, ſi Lunæ Solisque nõ purgant, quos inter cęleſtes Deos pcipuos habent? Deinde eodem dicit oraculo expreſſum principia poſſe purgare, ne forte cum dictum eſſet non purgare teletas Solis, Lunę, alicuius alterius Dei de turba valere ad purgandũ teletę crederentur. Quę autem dicat eſſe principia tanquam Platonicus, nouimus. Dicit enim Deum patrem & Deum filium, quem Gręce appellat paternum intellectum, vel paternam mentem: de ſpiritu autem ſancto, aut nihil, aut non aperte aliquid dicit: quamuis quẽ alium dicat horum mediũ, non intelligo. Si enim tertiam, ſicut Plotinus vbi de tribus principalibus ſubſtantijs diſputat, animę naturam etiam iſte vellet intelligi non vtique diceret horum medium: ideſt, patris, & filij medium. Poſtponit quippe Plotinus animæ naturam paterno intellectui: iſte autem cum dicit medium, non poſtponit, ſed interponit. Et nimirum hoc dixit, vt potuit, ſiue vt voluit: quod nos ſpiritum ſanctum, nec patris tantum, nec filij tantum, ſed vtriuſque ſpiritum dicimus. Liberis enim verbis loquũtur philoſophi nec in rebus ad intelligendum difficillimis offenſionem religioſarum aurium pertimeſcunt. Nobis autem ad certam regulam loqui fas eſt, ne verborum licentia etiam de rebus quę his ſignificantur, impiã gignat opinionem. Nos itaque ita non dicimus duo vel tria principia, cum de Deo loquimur: ſicut nec duos Deos, vel tres nobis licitum eſt dicere: quamuis de vno quoq; loquentes, vel de patre, vel de filio, vel de ſpũſancto, ẽt ſingulũ quemq; Deum eſſe fateamur. Nec dicimus tamen quod hęretici Sabelliani eũdem eſſe

G

Al.l. Porphirij de Trinitate ſententia.

Al.l. Trinitatis myſterijs ad certũ regulam loquendã

H

esse patrē, qui est & filius, & eūdem esse spiritū sanctū, qui est & pater & filius: sed patrem esse filij patrem, & filium patris filium & patris & filij spiritum sanctū, nec patrem esse, nec filium. Verum itaq; dictum est non purgari hominem nisi principio, quamuis pluraliter apud eos sint dicta principia.

De vno veroq; principio, quod solam naturam humanam purgat atq; renouat. Cap. XXIIII.

SEd subditus Porphyrius inuidis potestatibus, de quibus & erubescebat, & eas libere redarguere formidabat, noluit intelligere dominum Iesum Christū esse principiū, cuius incarnatione purgamur. Eum quippe in ipsa carne contempsit, quā propter sacrificium nostrę purgationis assumpsit, magnū scilicet sacramentū ea superbia non intelligēs, quā sua ille humilitate deiecit, verus benignusq; mediator: in ea se ostendens mortalitate mortalibus, quæ maligni fallacesq; mediatores non habendo se superbius extulerunt, miserisq; hominibus adiutoriū deceptoriū velut immortales mortalibus promiserunt. Bonus itaq; verusq; mediator ostēdit peccatū esse malum, non carnis substantiam, vel naturam, quæ cum anima hominis & suscepi sine peccato potuit, & haberi, & morte deponi, & in melius resurrectione mutari: nec ipsam mortem, quamuis esset pęna peccati, quam tamen pro nobis sine peccato ipse persoluit, peccando esse vitandam sed potius si facultas datur pro iustitia perferendam. Ideo enim soluere potuit moriendo peccata: quia & mortuus est, & non pro suo peccato. Hūc ille Platonicus nō cognouit esse principiū, nā agnosceret purgatoriū. Neq; .n. caro principiū est aut anima humana, sed verbum per quod facta sunt omnia. Nam ergo caro per seipsam mundat, sed per verbum a quo suscepta est, cum verbum caro factū est, & habitauit in nobis. Nā de carne sua manducanda mystice loquens, cum hi qui non intellexerunt offensi recederent, dicētes: Durus est hic sermo, quis eum potest audire? Respondit manētibus cęteris: Spiritus est qui viuificat, caro nō prodest quicquā. Principiū ergo suscepta anima & carne, & animā credentiū mundat & carnem. Ideo

Al. l. Superbia incarnationis mysteriū non percepit.

A

Ioan. 1.

Ioan. 6.

quærentibus Iudęis quis esset, respondit se esse principium. Quod vtiq; carnales infirmi peccatis obnoxij, & ignorantiæ tenebris obuoluti, nequaquam percipere possemus, nisi ab eo mundaremur atq; sanaremur, per hoc quod eramus, & non eramus. Eramus enim homines, sed iusti nō eramus. In illius autem incarnatione natura humana erat, sed iusta, non peccatrix erat. Hęc est mediatio, qua manus lapsis iacentibusque porrecta est: hoc est semen dispositum per angelos, in quorum edictis & lex dabatur, qua & vnus Deus coli iubebatur, & hic mediator venturus promittebatur.

Io. 8.

B

Omnes sanctos & sub legis tempore, & sub priorib. seculis in sacramēto & fide Christi iustificatos fuisse. Cap. XXV.

CVius sacramenti fide etiam iusti antiqui mundari pie viuendo potuerunt: non solum ante quam lex populo Hebræo daretur, neq; enim eis prædicator Deus vel angeli defuerunt, sed ipsius quoq; legis temporibus, quamuis in figuris rerū spiritalium habere viderentur promissa carnalia, propter quod vetus dicitur testamentum. Nam & ꝓphetę tunc erāt, per quos sicut & ꝑ angelos eadem promisio prædicata est, & ex illorū nųmero erat, cuius tam magnam diuinamq; sententiam de boni humani fine paulo ante commemoraui: Mihi autem adhęrere Deo bonum est. In quo plane Psalmo duorum testamentorum, quæ dicuntur vetus & nouū, satis est declarata distinctio. Propter carnales enim terrenasq; promissiones, cum eas impijs abundare conspiceret, dicit pedes suos penè fuisse commotos, & effusos in lapsum propemodū gessus suos, tanquā frustra Deo ipse seruisset, cum ea fęlicitate, quā de illo expectabat, contēptores eius florere perspiceret, seq; in rei vnius inquisitione laborasse, volentem cur ita esset apprehendere, donec intraret in sanctuarium Dei, & intelligeret nouissima eorū, qui fęlices videbantur, errare tunc eos intellexit in eo quod se extulerunt, sicut dicit fuisse deięctos & defecisse ac perisse ꝑpter inquitates suas, totūque illud culmen tēporalis fęlicitatis ita eis factū, tāquā somnium euigilantis, qui se repente inuenit suis quæ somniabat fallacibus

Psal. 72.

D

gaudijs

gaudijs destitutum. Et quoniam in hac terra vel ciuitate terrena, magni sibi videbantur: d.72. Domine, inquit, in ciuitate tua imaginem illorum ad nihilum rediges. Quid huic tamẽ vtile fuerint, etiam ipsa terrena non nisi ab vno vero Deo quęrere, in cuius potestate sũt omnia, satis ostendit, vbi ait: Velut pecus factus sum apud te, & ego semper tecum. E Velut pecus dixit, vtiq; non intelligẽs. Ea quippe à te desiderare debui, quæ mihi cum impijs non possunt esse communia: quibus eos cum abundare cernerẽ, putaui me incassum tibi seruisse, quando illi hæc haberent, qui tibi seruire noluissent. Tamen ego semper tecum qui etiam in taliũ rerũ desiderio Deos alios non quęsiui. Ac per hoc. Tenuisti manum dextrę meę, & in voluntate tua deduxisti me, & cum gloria assumpsisti me: tanquã ad sinistram cuncta illa pertineant, quę abũdare apud impios cum vidisset, pene collapsus est. Quid n. mihi est, inquit, in cęlo, & à te quid volui super terram? Reprehẽdit seipsum, iusteq; sibi displicuit: quia cum tã magnum bonũ haberet in cęlo, quod post intellexit, rem transitoriam, fragilem, & quodam modo luteam fęlicitatem à suo Deo quęsiuit in terra. Defecit, inquit, cor meũ, & caro 3. mea: Deus cordis mei defectu vtiq; bono ab 8. inferioribus ad superna. Vnde alio Psalmo dicitur Desiderat & deficit anima mea in atria domini. Item in alio: Defecit in salutare tuũ anima mea. Tamen eũ de vtroq; dixisset, id est corde & carne deficiente, non subiecit: Deus cordis mei & carnis meę, sed Deus cordis mei: Per cor quippe caro mundatur. Vnde dicit dominus. Mundate q̃ intus sunt, & quę foris sunt munda erunt. Partem deinde suam dicit ipsum Deum non aliquid ab eo, sed ipsum. Deus, inquit, cordis mei, & pars mea Deus in secula. Quod inter multa quę ab hominibus eliguntur, ipse illi placuerit eligendus. Quia ecce, inquit, qui se lõge faciunt à te peribũt: perdidisti omnẽ qui fornicatur abs te: hoc est: qui multorum deorum vult esse prostibulum. Vnde sequitur illud propter quod & cętera de eodem Psalmo dicenda visa sunt: Mihi autem adhęrere Deo bonum est: non longe ire, non per plurima fornicari. Adhęrere autem Deo tunc perfectum erit cum totum quod liberandũ est, fuerit liberatum. Nunc vero fit illud, qđ sequitur. Ponere in Deo spẽ meã. Spes enim quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? ait Apostolus. Si autem ꝙ non videmus, speramus, per patientiã expe- Rom. 8. ctamus. In hac autem spe nunc constituti agamus quod sequitur & simus nos quoq; ꝑ modulo nostro angeli Dei, idest, nuncij eius annunciantes eius voluntatem, & gloriã gratiamq; laudantes. Vnde cum dixisset: Ponere in Deo spẽ meã: addidit, vt annunciem omnes laudes tuas in portis filię Siõ. Hęc est gloriosissima ciuitas Dei, hęc vnũ Deum nouit & colit: hanc angeli sancti annunciauerunt, G qui nos ad eius societatem inuitauerũt, eiusque suos in illa esse voluerunt: quibus nõ placet, vt eos colamus tanquam nostros electos Deos, sed cũ eis & illorũ & nostrũ Deũ: nec eis sacrificemus, sed cũ ipsis sacrificiũ Deo simus. Nullo itaque dubitante, qui hęc deposita maligna obstinatione considerat, omnes immortales beati, qui nobis non inuident: neq; enim si inuiderẽt, essẽt beati, sed potius nos diligũt, vt & nos cũ ipsis beati simus: plus nobis fauẽt, plus adiuuant, qñ vnũ Deũ cum illis colimus, patrẽ & filium, & spiritũ sanctũ, quã si eosipsos per sacrificia coleremus.

De inconstantia Porphyrij inter confessionem veri Dei & cultum dęmonum fluctuantis. Cap. XXVI.

Nescio quomodo quantum mihi videtur, pro amicis suis theurgis erubescebat Porphyrius. Nam ista vtcunq; sapiebat, K sed contra multorum deorum cultũ, Deum verũ non libere defendebat. Et angelos quippe alios esse dixit, qui deorsum descendentes, hominibus theurgicis diuina pronũciẽt: alios autẽ qui in terris ea quę patris sunt, & altitudinẽ eius profunditatẽq; declarent. Nũ igitur hos angelos, quorum ministerium est declarare voluntatem patris, credendum est velle nos subdi, nisi ei, cuius nobis annũciãt voluntatem? Vnde optime admonet etiã ipse Platonicus imitandos eo potius, quam inuocandos. Non itaque debemus metuere, ne immortales & beatos vni Deo subditos, non eis sacrificãdo offendamus. Quod enim non nisi vni vero Deo deberi sciunt, cui & ipsi adhęrendo beati sunt: proculdubio neque per vllam significantem figuram, neque

per ipſam rem, quæ ſacramentis ſignificatur
ſibi exhiberi volunt. Dęmonũ eſt hæc arrogã
tia ſuperborũ atq; miſerorũ, à quibus longe
diuerſa eſt pietas ſubditorũ Deo, nec aliun-
de quam illi adhęrẽdo beatorũ. Ad quod bo
num percipiendum, etiam nobis ſyncera be
L nignitate oportet vt faueant: neque ſibi arro
gent, quo eis ſubijciamur: ſed eum annũciẽt,
ſub quo eis pace ſociemur. Quid adhuc tre-
pidas philoſophe aduerſus poteſtates, & ve-
ris virtutibus, & ueri Dei muneribus inuides
habere liberam vocem? Iam dixiſti angelos,
qui patris annunciãt voluntatem, ab eis an-
gelis eſſe diuerſos, qui ad theurgicos homi-
nes, neſcio qua deducti arte deſcendunt.
Quid adhuc eos honoras, vt dicas prænũcia
re diuina? Quę tandem diuina prænunciant,
qui non voluntatem patris nunciant? Nem-
pe illi ſunt, quos ſacris precibus inuidis al-
ligauit, ne præſtarent animę purgationem,
nec à bono, vt dicis, purgare cupientes ab il-
lis vinculis ſolui, & ſuæ poteſtati reddi po-
tuerunt. Adhuc dubitas hęc maligna eſſe dę-
monia: vel te fingis fortaſſe neſcire, dum nõ
vis theurgos offendere, à quibus curioſitate
deceptus, iſta pernicioſa & inſana pro ma-
gno beneficio didiciſti. Audes inuidiam, nõ
potentiam, ſed peſtilentiam & non dicam
dominam, ſed quod tu fateris ancillam po-
tius inuidorum, iſto aere tranſcenſo leuare
in cœlum, & inter Deos veſtros etiam ſyde-
reos collocare, vel ipſa quoq; ſydera his op
probrijs infamare.

M

De impietate Porphyrij, qua etiam Apulei tranſcendit errorem. Cap. XXVII.

QVanto humanius & tolerabilius conſe
ctaneus tuus Platonicus Apuleius er-
rauit, qui tantũmodo dęmones à Luna & in
fra ordinatos agitari morbis paſsionũ men-
tiſq; turbellis, honorans quidem eos, ſed vo
lens nolenſq; confeſſus eſt: Deos tamen cę-
li ſuperiores ad æth erea ſpatia pertinentes ſi-
ue viſibiles, quos conſpicuos lucere cerne-
bat, Solem, ac Lunã, & cętera ibidẽ lumina:
ſiue inuiſibiles, quos putabat ab omni labe
iſtarũ perturbationũ alienos, quanta potuit
diſputatione diſcreuit. Tu aũt didiciſti hoc
non à Platone, ſed à Chaldęis magiſtris tuis,
vt in æthereas vel empyreas mundi ſublimi-
tates & in firmamenta cęleſtia extolleres vi
tia humana, vt poſſent dij veſtri theurgis pro
nũciare diuina, quibus diuinis te tamen per
intellectualem vitam facit altiorem, vt ibi vi
delicet tanquam philoſopho theurgicæ artis
purgationes nequaquã neceſſarię videantur,
ſed alijs eas tamẽ importas: vt hãc veluti mer
cedem reddas magiſtris tuis, quod eos qui
philoſophari non poſſunt, ad iſta ſeducis,
quę tibi tanquã ſuperiorum capaci eſſe inu-
tilia confiteris, vt videlicet quicũq; à philo-
ſophiæ virtute remoti ſunt quæ ardua nimis,
atq; paucorũ eſt, te authore theurgicos ho-
mines, à quibus non quidem in anima ſpiri-
tali purgentur, inquirant. Et quoniam iſtorũ
quos philoſophari piget, incomparabiliter
maior eſt multitudo, plures ad ſecretos & il-
licitos magiſtros tuos, quam ad ſcholas Pla-
tonicas venire cogãtur. Hoc.n. tibi immun-
diſsimi dęmones, Deos æthereos ſe eſſe fin-
gentes, quorũ prædicator & angelus factus
es, promiſerunt: ꝙ in anima ſpiritalia theur-
gica arte purgati, ad patrẽ quidẽ nõ redeũt,
ſed ſuper aereas plagas inter Deos ęthereos
habitabunt. Non audit iſta hominum multi-
tudo propter quos à dęmonum dominatu li
berandos Chriſtus aduenit. In illo enim ha-
bent miſericordiſsimam purgationẽ, & men
tis & ſpiritus, & corporis ſui. Propterea quip
pe totũ hominẽ ſine peccato ille ſuſcepit, vt
totum quo conſtat homo, à peccatorum pe-
ſte ſanaret. Quẽ tu quoq; vtinã cognouiſſes,
eiq; te potius, quã te vel tuæ virtuti, quæ hu-
mana fragilis & infirma eſt, vel pernicioſiſ-
ſimę curioſitati ſanandum tutius commiſſes.
Nõ.n. te decepiſſet, quẽ veſtra, vt tu ipſe ſcri
bis, oracula ſanctum immortalemq; cõfeſſa
ſunt. De quo ẽt Poeta nobiliſsimus, poetice
quidẽ quia in alterius adũbrata perſona: ve-
raciter tamen, ſi ad ipſum referas, dixit.

Te duce, ſi q̃ manẽt ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.

Ea quippe dixit, quæ etiam multum profi
cientium in virtute iuſtitiæ poſſunt, propte
huius vitę infirmitatem, & ſi non ſcelera, ſce
lerum tamen manere veſtigia, quæ non niſi
ab illo ſaluatore ſanantur, de quo iſte verſu
expreſſus eſt. Nam hoc vtique non à ſeipſo
dixiſſe Virgilius in æglogę ipſius quarto fe
mè verſu indicat, vbi ait.

Vltima Cumęi venit iam carminis ætas.

Vnde hoc a Cumęa Sibilla dictũ esse incunctanter apparet. Theurgi vero illi, vel potius dœmones, deorum species, figurasque fingentes, inquinant potius, quam purgant humanum spiritum falsitate phantasmatum, & deceptoria vanarum ludificatione formarum. Quomodo enim purgent hominis spiritum, qui immundum habent proprium? Alioquin nullo modo carminibus inuidi hominis ligarentur: ipsumque inane beneficium, quod præstaturi videbantur, aut metu premerent, aut simili inuidentia denegarent. Sufficit, quod purgatione theurgica, neque intellectualem animam, hoc est mentem nostram, dicis posse purgari, & ipsam spiritalem, idest, nostræ animæ partem, mente inferiorem, quam tali arte purgari posse asseris, immortalem tamen, æternamque non posse hac arte fieri confiteris. Christus autem vitam promittit æternam: vnde ad eum mundus, vobis quidem stomachantibus, mirantibus tamen, videntibus stupentibusque, concurrit. Quid enim prodest, quia negare non potuisti intantum a te ipso dissentire videris, vt primum doceas er- C
rare homines theurgica disciplina, & quam plurimos fallere, per cæcam, insipientemque sententiam, atque esse certissimum errorem, agendo, & supplicãdo ad Principes, angelosque decurrere. Et rursum quasi ne operam perdidisse videaris ista dicẽdo, mittis homines ad theurgos, vt per eos animæ spiritales purgentur illorum qui non secundum intellectualem animam viuunt.

Quibus persuasionibus Porphyrius obcœcatus non potuerit veram sapientiam, quæ est Christus agnoscere. Cap. XXVIII.

Mittis ergo homines in errorem certissimum. Neque hoc tantum malum te pudet, cum virtutis & sapientiæ te profitearis amatorem. Quã si vere ac fideliter amasses, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam cognouisses: nec ab eius saluberrima humilitate tumore inflatus vanæ scientiæ resiluisses. Confiteris tamen etiam spiritalem animam sine theurgicis artibus & sine teletis, quibus frustra discendis elaborasti, posse continentiæ virtute purgari. Aliquando etiam dicis, quod teletæ non post mortem eleuent animam vt iam nec idem ipsi quam spiritalem vocas aliquid post huius vitæ finem prodesse videantur: & tamen versas hęc multis modis, & repetis, ad nihil aliud, quantum existimo, nisi vt talium quoque rerum quasi peritus appareas, & placeas illicitarũ E
artium curiosis, vel ad eas facias ipse curiosos. Sed bene est, quod metuendam dicis hanc artem vel legum periculis, uel ipsius actionis. Atque utinam hoc saltem abs te miseri audiant, & inde ne illic absorbeantur abscedant, aut eò penitus non accedant. Ignorantiam certè & propter eam multa vitia per nullas teletas purgari dicis, sed per solum πατρικὸν νοῦν, idest, paternam mentem siue intellectum, qui paternæ est uoluntatis conscius. Hunc autem Christum esse non credis, contemnis enim eum propter corpus ex fœmina acceptum, & propter crucis opprobrium, excelsam uidelicet sapientiam, spretis atque abiectis infimis, idoneus de superioribus carpere. At ille implet, quod Pro- Abdiæ. 1.
phetæ sancti de illo ueraciter prædixerunt: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Non enim suã in eis perdit & reprobat, quam ipse donauit, sed quam sibi arrogant, qui non habent ipsius. Vnde commemorato isto prophetico testimonio, sequitur & dicit Apostolus: Vbi sapiens? Vbi scriba? Vbi conquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiã huius mundi? Nam quoniam in Dei sapien- 1 Cor. 1.
tia non cognouit mundus per sapientiam Al. l. Sa-
Deum, placuit Deo per stultitiam prædica- pietia hu
tionis saluos facere credentes. Quoniam qui ius mũdi
dem Iudęi signa petunt, & Græci sapientiam stulta.
quærunt. Nos autem prædicamus, inquit, Christum crucifixum: Iudęis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. Ipsis uero uocatis Iudęis & Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapiẽtiam, quoniam quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod F
infirmũ est Dei, fortius est hominibus. Hoc quasi stultum & infirmum, tanquam sua uirtute sapientes, fortesq; contemnunt. Sed hæc est gratia, quæ sanat infirmos, non superbè iactantes falsam beatitudinem suam, sed humiliter potius ueram miseriam confitentes.

De incarnatione domini nostri Iesu Christi, quam confiteri Platonicorum erubescit impietas. Cap. XXIX.

PRædicas patrem & eius filiũ, quem vocas paternum intellectum, seu mentem: & horum medium, quem putamus te dicere
I spiritum sanctũ, & more vestro appellas tres deos. Vbi, & si verbis indisciplinatis vtimini, videtis tñ qualitercunq;, & quasi per quædã tenuis imaginationis vmbracula, quo nitidũ sit: sed incarnationem incommutabilis filij Dei, qua saluamur, vt ad illa quæ credimus, vel ex quantulacunq; parte intelligimus, per uenire posimus, non vultis agnoscere. Itaq; videtis vtcunq;, & si de longinquo, & si acie caligante patriam, in qua manendum est, sed viam qua eundum est, non tenetis. Cõfiteris tñ gratiam, quandoquidem ad Deum per virtutem intelligẽtiæ peruenire, paucis dicis esse cõcessum. Non. n. dicis, paucis placuit vel pauci voluerunt, sed cum dicis esse concessum, proculdubio Dei gratiam, non hominis sufficientiam confiteris. Vteris etiam hoc verbo apertius, vbi Platonis sententiam sequens, nec ipse dubitas, in hac vita hominẽ nullo modo ad perfectionem sapientiæ peruenire, secundum intellectum tñ viuentibus omne quod deest, prouidentia Dei, & gratia post hanc vitam posse compleri. O si cognouisses Dei gratiam per Iesum Christum dñm nostrum, ipsamque eius incarnationem qua hominis animam corpusq; suscepit, summũ esse exemplum gratiæ videre potuisses. Sed quid faciam? Scio me frustra loqui mortuo: sed quantũ ad te attinet. Quãtum aũt ad eos,
K qui te magnipendunt, & te vel qualicunque amore sapientiæ, vel curiositate artium, quas non debuisti discere, diligunt: quos potius in tua cõpellatione alloquor, fortasse nõ frustra. Gratia Dei non potuit gratius cõmendari, quam vt ipse vnicus Dei filius in se incommutabiliter manens, indueretur hominẽ, & spem dilectionis suæ daret hominib. homine medio: qua ad illum ab hominib. veniretur, qui tã longe erat immortalis à mortalibus, incõmutabilis à cõmutabilibus, iustus ab impijs, beatus à miseris, & quia naturaliter indidit nobis, vt beati immortalesq; esse cupiamus, manens beatus suscipiensq; * mortalẽ, vt nobis tribueret ꝙ amamus perpetiẽdo docuit contemnere ꝙ timemus. Sed huic veritati, vt possetis acquiescere, humilitate opus erat, quæ ceruici vestræ difficillime persuaderi potest. Quid. n. incredibile dr̃, præsertim vobis qui talia sapitis, quibus ad hoc credendum vosipsos admonere debebatis? quid inquam vobis incredibile dr̃, cum Deus dr̃ assumpsisse humanam animã, & corpus? Vos certe tantum tribuitis animæ intellectuali, q̃ anima vtique humana est, vt eam consubstantialem paternæ illi menti, quem Dei filium confitemini, fieri posse dicatis? Quid. n. incredibile est, si aliqua vna intellectualis anima modo quodam ineffabili & singulari, pro multorum salute suscepta est? Corpus vero animæ cohærere, vt homo totus & plenus sit, natura nostra ipsa teste cognoscimus. Qđ nisi vsitatissimũ esset, hoc profecto esset incredibilius. Facilius quippe in fidem recipiẽdum est: & si humanum diuino & si mutabile incommutabili, tamen spiritum spiritui, aut vt verbis vtar, quæ in vsu habetis, incorporeum incorporeo, q̃ corpus incorporeo cohærere. An forte vos offendit inusitatus corporis partus ex virgine? Neq; hoc debet offendere, immo potius ad pietatẽ suscipiendam debet adducere, quod mirabilis mirabiliter natus est. An vero, quod ipsum corpus morte depositũ, & in melius resurrectione mutatum, iam incorruptibile atq; immortale in superna subuexit? Hoc fortasse credere recusatis, intuentes Porphyriũ in his ipsis libris ex quibus multa posui, quos de regressu animæ scripsit, tam crebro præcipere, omne corpus esse fugiendum vt anima possit beata permanere cum Deo. Sed ipse potius ista sentiens corrigendus fuit, præsertim cũ de anima mundi huius visibilis, & tam ingentis corporeæ molis, cum illo tam incredibilia sapiatis. Platone quippe authore, animal esse dicitis mundum, & animal beatissimum, ꝙ vultis esse etiam sempiternum. Quomodo ergo nec vnquam soluetur à corpore, nec unquã carebit beatitudine, si ut anima beata sit, corpus est omne fugiendum? Solem quoq; illũ & cętera sydera, non solum in libris vestris corpora esse fatemini, quod nobiscum omnes homines & conspicere nõ cunctantur & dicere: verum etiã altiore, ut putatis peritia, hæc esse animalia beatissima perhibetis, & cũ his corporibus sempiterna. Quid ergo est quod

Al. l. Incarnationis dignitas.

Al. l. mortalitatem

quod cũ vobis fides Christiana suadetur, tũc obliuiscimini, aut ignorare vos fingitis, quid disputare aut docere soleatis? Quid causę est, cur ꝓpter opiniones vestras, quas vosipsi oppugnatis, Christiani esse nolitis, nisi quia Christus humiliter venit, & vos superbi estis? Qualia sanctorum corpora in resurrectione futura sint, potest aliquãto scrupulosius inter Christianorum scripturarũ doctissimos disputari, futura tamen sempiterna
A minime dubitamus: & talia futura, quale sua resurrectione Christus demonstrauit exemplum. Sed qualiacunq; sint incorruptibilia & immortalia in nihiloq; animę contemplationem qua in Deũ figitur: impediẽtia prędicentur: vosque etiam dicatis esse in cœlestibus immortalia corpora immortaliter beatorum: quid est quod vt beati simus omne corpus fugiendum esse opinamini, vt fidem Christianam quam rationabiliter fugere videamini, nisi quia illud est, quod iterum dico, Christus est humilis, vos superbi? An forte corrigi pudet? Et hoc vitium non nisi superborum est. Pudet videlicet doctos homines ex discipulis Platonis fieri discipulos Christi, qui piscatorem suo spiritu docuit sapere ac dicere: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat, & vita erat lux hominum, lux in tenebris lucet, & tenebrę eam non comprehenderunt. Quod initium sancti Euangelij, cui nomen est, secundum Ioannem, quidam Platonicus, sicut à sancto sene Simpliciano, q. postea Mediolanẽsi ecclesię præsedit Episcopus, solebamus audire, aureis literis conscribendum, & per omnes ecclesias in locis eminentissimis proponendũ esse dicebat. Sed ideo viluit superbis Deus ille magister: quia verbũ caro factũ est: & habitauit in nobis: vt pa-
B rum sit miseris quod ęgrotãt, nisi se in ipsa ægritudine etiam extollant: & de medicina, qua sanari poterant, erubescant. Non enim hoc faciunt, vt erigantur, sed vt cadendo grauius affligantur.

Quanta Platonis dogmata Porphyrius refutauerit, & dissentiendo correxerit.
Cap. XXX.

SI post Platonem aliquid emendare existimatur indignum, cur ipse Porphyrius nõ nulla & non parua emendauit? Nam Platonem animas hominum post mortem reuolui vsq; ad corpora bestiarũ scripsisse certissimũ est. Hanc sententiam Plato doctor tenuit, & Platonis discipulo Porphyrio tamẽ iure displicuit. In hominum sanè, nõ sua quę D
dimiserant, sed in alia noua corpora redire humanas animas arbitratus est. Puduit. s. illud credere, ne mater fortasse filium in mulã reuoluta vectaret: & non puduit hoc credere, ne reuoluta mater in puellã filio forsitã nuberet. Quãto creditur honestius, quod sancti, & veraces angeli docuerunt: quod Prophetę Dei spiritu acti locuti sunt: quod ipse, quẽ venturũ saluatorẽ pręmissi nuncij prædixerunt: quod missi Apostoli, qui orbem terrarũ Euangelio repleuerunt, Quanto, inquam honestius creditur, reuerti semel animas ad corpora propria, quã reuerti ad diuersa: Verũtamen, vt dixi, ex magna parte, in opinione correctus est Porphyrius: vt saltẽ in solos homines humanas animas præcipitari posse sentiret: beluinos autẽ carceres euertere, minime dubitaret. Dicit etiã Deum, ad hoc animã mũdo dedisse, vt materię corporalis cognoscẽs mala ad patrẽ recurreret: nec aliquando iã taliũ polluta contagione teneretur, vbi & si aliquid conuenienter sapit magis enim data est corpori, vt bona faceret: non enim mala disceret, si non faceret: in eo tamen aliorũ Platonicorũ opinionẽ, & nõ in re parua emendauit, quod mundatã ab omnibus malis animã, & cum patre cõstitutã, nunquã iã mala mundi huius passurã esse cõfessus est. Qua sentẽtia profecto abstulit quod esse Platonicũ maxime perhi- E
betur, vt mortuos ex viuis, ita viuos ex mortuis semper fieri: falsũmq; esse ostẽdit, quod Platonicè videtur dixisse Virgilius, In cãpo Elysios purgatas animas missas. Quo noĩe, tãquã per fabulam videntur significari gaudia beatorum, & fluuium Letheũ euocari, hoc est, ad obliuionem pręteritorum:

Scilicet imemores supra vt cõuexa reuisant: *Aene. 6.*
Rursus & incipiãt in corpora velle reuerti.

Merito displicuit hoc Porphyrio: quoniam reuerti credere stultum est, ex illa vita, quę beatissima esse non poterit, nisi de sua fuerit ęternitate certissima, desiderare animas corporum corruptibilium labē, & inde ad * ista remeare, tanquam hoc agat summa purgatio, vt inquinatio requiratur. Si enim ꝙ perfecte mundantur, hoc efficit, vt omnium obliuiscantur malorum: malorum autem obliuio facit corporum desiderium, vbi rursus implicentur malis: profecto erit infęlicitatis causa, summa fęlicitas & stultitię causa, perfectio sapientię: immunditiæ causa, summa munditia. Nec veritate ibi beata erit anima, quandiucunque erit, vbi oportet fallatur, vt beata sit. Non enim beata erit, nisi secura. Vt autem secura sit falso putabit, semper se beatam fore: quoniam aliquando erit & misera. Cui ergo gaudēdi causa falsitas erit, quomodo de veritate gaudebit? Vidit hoc Porphyrius, purgatamq; animam, ob hoc reuerti dixit ad patrem, ne aliquando iam malorum polluta contagione teneatur.

*al.l. istā.

F

Contra argumentum Platonicorum, quo animam humanam asserunt Deo esse coęternā. Cap. XXXI.

FAlso igitur à quibusdam Platonicis est creditus, quasi necessarius orbis illi ab eisdē abeundi, & ad eadē reuertendi. Quod etiam si verum esset, quid hoc scire prodesset. nisi forte, inde se nobis auderent pręferre Platonici, quia id nos in hac vita iam nesciremus, quod ipsi in aliqua meliore vita purgatissimi, & sapientissimi fuerant nescituri, & falsum credendo beati futuri? Quod si absurdissimum & stultissimū est dicere, Porphyrij profecto est pręferenda sententia, his qui animarū circulos alternante semper beatitudine & miseria suspicati sunt. Quod si
I ita est, ecce Platonicus in melius à Platone dissentit, ecce vidit hic, quod ille non vidit, nec post talē, ac tantū magistrum refugit correctionem, sed homini pręposuit veritatem. Cur ergo non potius diuinitati credimus de his rebus quas humano ingenio peruestigare nō possumus, quę animā quoq; ipsam nō Deo coæternā, sed creatā dicit esse, quę non erat? Vt enim hoc Platonici nollent credere, hanc vtique causam idoneam sibi videbantur afferre, quia nisi quod semper antea fuisset, sempiternū deinceps esse non posset. Quanquā & de mūdo, & de his quos in mundo Deos à Deo factos scribit Plato apertissime dicat eos esse cępisse, & habere initiū, finē tamen nō habituros, sed per conditoris potentissimam voluntatē in æternū permansuros esse perhibeat. Verum id quomodo intelligant, inuenerunt, non esse hoc videlicet K
temporis, sed substitutionis initium. Sicut.n. inquiūt, si pes ex ęternitate semper fuisset in puluere, semper ei subesset vestigiū: ꝙ tñ vestigiū à calcāte factū nemo dubitaret, nec alterū altero prius esset quanuis alterum ab altero factū esset. Sic inquiunt, & mundus atq; in illo dij creati, & semper fuerunt, semper existente qui fecit, & tamen facti sunt. Nunquid ergo si anima semper fuit, etiam miseria eius semper fuisse dicenda est? Porro si aliquid in illa, quod ex æterno non fuit esse cępit ex tempore, cur non fieri potuit, vt ipsa esset ex tempore, quę antea non fuisset? Deinde beatitudo quoq; eius post experimētū malorum firmior, & sine fine mansura, sicut iste confitetur, proculdubio cępit ex tempore. & tamen semper erit, cum antea nō fuerit. Illa igitur omnis argumentatio dissoluta est, qua putatur nihil esse posse sine fine temporis, nisi quod initium non habet temporis. Inuenta est enim animæ beatitudo, quæ cū initium temporis habuerit, finem temporis nō habebit. Quap̄p diuinę authoritati humana cedat īfirmitas, eisq; beatis & immortalibus de vera religione credamus, qui sibi honorē non expetunt, quē Deo suo, qui etiā noster est, deberi sciūt: nec iubent, vt sacrificium faciamus, nisi ei tantūmodo, cuius & nos cum illis, vt sæpe dixi, & sępe dicendū est, sacrificium esse debeamus, per eum sacerdotem offerendi, qui in * hominem quem suscepit, secundum quem & sacerdos esse voluit, etiam vsq; ad mortem sacrificium pro nobis dignatus est fieri.

De

De vniuersali via animæ liberandæ, quam Porphyrius male quærendo, non reperit, & quam sola gratia Christiana reserauit. Cap. XXXII.

A HAec est religio, quæ vniuersalē continet viā animæ liberandę, qm̄ nulla nisi hac liberari potest. Hæc est.n. quodāmodo regalis via, quæ vna ducit ad regnū, non tēporali vestigio nutabundum, sed æternitatis firmitate securū. Cum aūt dicit Porphyrius in primo iuxta finē de regressu animæ libro: nōdum receptam vnam quandā sectā, quę vniuersalem viam animæ contineat liberandæ: vel a philosophia verissima aliqua, vel ab Indorum morib. ac disciplina, aut inductione Chaldęorum, aut alia qualibet via, nondūq; in suam notitiā eandē viam historiali cognitione perlatam, proculdubio confitetur esse aliquā, sed nondum in suā venisse notitiam. Ita ei non sufficiebat quicquid de anima liberanda studiosissime didicerat, sibiq;, uel potius alijs nosse, ac tenere uidebatur. Sentiebat.n. adhuc sibi deesse aliquā præstantissimam authoritatē, quā de re tanta sequi oporteret. Cum aūt dicit, uel a philosophia verissima, aliquam nondū in suam notitiā peruenisse, sectam, quæ vniuersalem contineat viā animæ liberandæ, satis quantū arbitror, ostēdit, vel eam philosophiam, in qua ipse philosophatus est, non esse uerissimam, uel ea nō contineri talem uiam. Et quō iam potest esse uerissima, qua non continetur hæc uia? Nam quæ alia uia est uniuersalis animæ liberādæ, nisi qua uniuersæ animæ liberantur, ac per hoc sine illa nulla anima liberatur? Cum aūt addit & dicit, vel ab Indorum moribus, & disciplina, uel ab inductione Chaldęorum, uel alia qualibet uia, manifestissima uoce testatur, neq; illis quæ ab Indis, neque illis quę a Chaldęis didicerat, hanc uniuersalem uiā B animæ liberandæ cōtineri, & utiq; se a Chaldęis oracula diuina sumpsisse, quorum assiduam cōmemorationem facit, tacere nō potuit. Quam vult ergo intelligi animæ liberandæ uniuersalem uiam nōdum receptam, uel ex aliqua uerissima philosophia, uel ex earū gentium doctrinis, quæ magnæ uelut in diuinis rebus habeantur, quia plus apud eos curiositas ualuit, quorumque angelorū cognoscendorū, & colendorū, nondumq; in suam notitiā historiali cognitione perlatā? Quænā ista est uniuersalis uia, nisi quæ non suæ cuiq; genti propria, sed uniuersis gentibus, quæ cōis esset, diuinitus impertita est? Quam certe iste homo non mediocri ingenio præditus, esse non dubitat. Prouidentiā quippe C diuinam sine ista uniuersali uia liberandę animæ genus humanum relinquere potuisse nō credit. Neque.n. ait non esse, sed hoc tantum bonum, tantumq; adiutorium nondum receptum, nondum in suam notitiam esse perlatum. Nec mirum. Tunc.n. Porphyrius erat in rebus humanis: qn̄ ista liberandæ animæ uniuersalis uia, quæ non est alia quam religio Christiana oppugnari permittebatur ab idolorum dœmonumq; cultorib. regibusq; terrenis, propter asserendum & consecrandum martyrum numerum, hoc est, testium ueritatis, per quos ostenderetur omnia corporalia mala pro fide pietatis & cōmendatione ueritatis esse toleranda. Videbat ergo ista Porphyrius, & per hmōi persecutiones cito istā uiam periturā, & propterea non esse ipsam liberandę animæ uniuersalem putabat, non intelligēs hoc, quod eum mouebat, & quod in eius electione perpeti metuebat, ad eius confirmationem robustioremq; commēdationem potius pertinere. Hæc est igitur animæ liberandę uniuersalis uia, i. uniuersis gentibus diuina miseratione concessa, cuius profecto notitia ad quoscunque iam uenit, & ad quoscunque uentura est, nec debuit, nec debebit ei dici, quare modo, & quare sero, qm̄ mittentis consilium nō est humano ingenio penetrabile. Quod sensit etiam iste cū dixit, nondum receptum hoc donū Dei, & nondū in suam notitiā fuisse perlatum. Neq;.n. propterea uerum non esse iudicauit, quia nōdū in suam fidem receptum fuerat, uel in notitiam nondum peruenerat. Hęc est, inquam, liberandorum credentiū uniuersalis uia, D de qua fidelis Abraham diuinum accepit oraculum. In semine tuo benedicentur omnes gentes. *Gen. 22.* Qui fuit quidem gente Chaldęus, sed ut talis promissa perciperet, ꝙ ex illo propagaretur semen dispositum per angelos in manu mediatoris, *Gal. 3.* in quo esset ista liberandæ animę uniuersalis uia, hoc est, omnibus gentibus data, iussus est discedere de terra sua, & de cognatione sua, & de domo patris sui. *Gen. 12.* Tunc ipse primitus a Chaldęorum superstitionibus

l. Via … alis.

tionibus liberatus, vnũ verum Deum sequendo coluit, cui hoc ẽt promittẽti fideliter credidit. Hæc est vniuersalis via, de qua in sancta prophetia dictũ est: Deus misereatur nostri & benedicat nobis: illuminet vultum suũ super nos, & misereatur nostri. Vt cognoscamus in terra viam tuã: in omnibus gentibus salutare tuum. Vnde tanto post ex Abrahæ semine carne suscepta, de seipso ait ipse saluator: Ego sum via, & veritas, & vita. Hæc est vniuersalis via, de qua tanto ante prophetatũ est: Erit in nouissimis diebus manifestus mõs domus dñi paratus in cacumine montium, & extolletur super colles, & venient ad eũ vniuersæ gẽtes, & ingredientur nationes multæ, & dicent: Venite ascendamus in montem dñi: & in domum Dei Iacob, & annunciabit nobis viam suã, & ingrediemur in ea. Ex Siõ enim prodiet lex, & verbũ dñi ab Hierusalẽ. Via ergo ista non est vnius gentis, sed vniuersarum gentium. Et lex verbumq; dñi non in Sion & Hierusalem remansit, sed inde processit, vt se per vniuersa diffunderet. Vnde ipse mediator post resurrectionem suam discipulis trepidantibus ait: Oportebat impleri q̃ scripta sũt in lege Moysi & Prophetis & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, & dixit: Quia oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & prędicari in nomine eius pęnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. Hæc est igitur vniuersalis animæ liberandæ via, quam sancti angeli sanctiq; Prophetæ prius in paucis hominibus vbi potuerunt Dei gratiam reperientibus & maxime in Hebræa gente, cuius erat ipsa quodammodo sacra Respublica, in prophetationem & prænunciationem ciuitatis Dei ex omnibus gentibus congregãdæ, & tabernaculo, & templo, & sacerdotio, & sacrificijs significauerunt, & eloquijs quibusdam manifestis plerisque mysticis prædixerunt. Præsens autem in carne ipse mediator, & beati eius Apostoli, iam testamenti noui gratiam reuelantes, apertius indicarunt, q̃ aliquanto occultius superioribus sunt significata temporibus, pro ętatum generis humani distributione: sicut eam Deo sapienti placuit ordinare, mirabilium operum diuinorum, quorum superius pauca iam posui contestantibus signis. Non.n. tantummodo apparuerunt visiones angelicæ, & cœlestium ministrorum sola verba sonuerunt, verumẽt hominibus Dei verbo simplicis pietatis agentibus, spiritus immundi de hominum corporibus, ac sensibus pulsi sunt: vitia corporis, languoresq; sanati: fera animalia terrarum, & aquarum, volatilia cœli, ligna, elementa, sydera diuina iussa fecerunt, inferna cesserunt, mortui reuixerunt: exceptis ipsius saluatoris proprijs singularibusq; miraculis, maxime natiuitatis & resurrectionis: in quorum vno maternæ virginitatis tantummodo sacr̃m, in altero autem etiam eorum, qui in fine resurrecturi sunt, demonstrauit exemplum. Hæc via totum hominem mundat, & immortalitati mortalem ex omnibus quib. constat partibus, præparat. Vt.n. nõ alia purgatio ei parti quæreretur, quam vocat intellectualẽ Porphyrius, alia ei, quam vocat spiritalem, alia quæ ipsi corpori, propterea totũ suscepit veracissimus potentissimusq; mundator, atq; saluator. Præter hanc viam quæ partim cum hæc futura prænunciantur, partim quum facta nunciantur nunquam generi defuit humano, nemo liberatus est, nemo liberatur, nemo liberabitur. Quod autẽ Porphyrius vniuersalem viam animæ liberandæ nondum in suam notitiam historiali cognitione dicit esse perlatam: quid hac historia, vel illustrius inueniri potest, q̃ vniuersum orbẽ tãto apice authoritatis obtinuit: vel fidelius, in qua ita narrantur præterita, vt futura etiam prędicãtur, quorum multa videmus impleta: ex quibus ea quæ restant sine dubio speremus implenda? Non.n. potest Porphyrius, vel quicunque Platonici, etiam in hac via quasi terrenarum rerum, & ad istam vitam mortalẽ pertinentium, diuinationẽ prædictionemq; contemnere: quod merito in alijs vaticinationibus, & quorumlibet modorum vel artium diuinationib. faciunt. Negant enim vel magnorum fuisse hominum, vel magni esse pendenda. Et recte. Nam, vel inferiorum fiũt præsensione causarum, sicut arte medicinæ quibusdam antecedentib. signis plurima vẽturæ valetudini præuidentur, vel immundi dæmones sua disposita facta prænunciant, & in quorumuis mentibus, atque cupiditatibus iniquorum congrua factis dicta, vel dictis facta, compensant: vt sibi ius quodammodo vendicent in materia infima fragilita-

tis

De ciuit. Dei. c. 15 — Psal. 66. — Ioan. 14. — Esaia 2. — Luc. 24.

F G

tis humanæ. Non talia sancti homines in ista vniuersali animarum liberandarum via gradientes tãquam magna prophetare curarũt: quamuis & ista eos non fugerint, & ab eis sæpe prędicta sint, ad eorum fidem faciendam,
K quæ mortalium sensibus non poterant intimari: nec ad experimentum fidei celeri facilitate perduci. Sed alia erant vere magna atque diuina, quæ quantum dabatur, cognita Dei voluntate, futura nunciabant. Christus quippe in carne venturus, & quæ in illo tam clara perfecta sunt, atque in eius nomine impleta, pœnitentia hominum, & ad Deum cõuersio voluntatum, remissio peccatorũ, gratia iustitiæ, fides piorum, & per vniuersum orbem in veram diuinitatem multitudo credentium culturæ simulachrorum dœmonũque subuersio, & à tentationibus exercitatio, proficientium, purgatio, & liberatio ab omni malo, iudicij dies, resurrectio mortuorũ, societatis impiorũ æterna damnatio, regnũque æternæ gloriosissimæ ciuitatis Dei conspectu eius immortaliter perfruentis: in huius viæ scripturis, prædicta, atque promissa sunt: quorum tam multa impleta conspicimus, vt recta pietate futura esse cœtera confidamus. Huius viæ rectitudinem vsque ad Deum videndum, eiq; in æternum cohærendum, in sanctuario scripturarum esse locatam, quæ prædicatur atque asseritur veritate, quicunq; non credunt, & ob hoc nec intelligunt, oppugnare possunt, sed expugnare non possunt. Quapropter, in decem libris istis & si minus, quam nonnullorum de nobis expectabat intentio, tamen quorundam studio, quantum verus Deus & dominus adiuuare dignatus est, satisfecimus, refutando contradictiones impiorũ qui conditori san-
L ctæ ciuitatis, de qua disputare instituimus, deos suos præferunt. Quorum decem librorum quinque superiores aduersus eos conscripti sunt, qui ꝓpter bona vitæ huius deos colendos putant quinq; autem posteriores aduersus eos, qui cultum deorum propter vitam, quæ post mortem futura est, seruandam existimant. Deinceps itaq; vt in primo libro polliciti sumus, de duarum ciuitatum quas in hoc seculo perplexas diximus inuicemq; permixtas, exortu & procursu & debitis finibus, quod dicendum arbitror, quantum diuinitus adiuuabor expediam.

(margin: l. In / m li- / prio / quid / tatũ)

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER VNDECIMVS.

De ea parte operis, qua duarum ciuitatum, idest, cœlestis, ac terrenæ initia & fines incipiunt demonstrari.

Cap. I.

A Ciuitatem Dei, dicimus, cuius ea scriptura testis est, quæ nõ fortuitis motibus animorum, sed planè sũmæ dispositione prouidentiæ super omnes omniũ gentium literas, omnia sibi genera ingeniorum humanorum diuina excellens authoritate subiecit. Ibi quippe scriptum est: Glorio *Psal. 86.*
sa dicta sunt de te, ciuitas Dei. Et in alio Psal- *Psal. 47.*
mo legimus: Magnus dominus, & laudabilis nimis: in ciuitate Dei nostri in monte sancto eius, dilatans exultationes vniuersæ terræ. Et paulo post in eodem Psalmo: Sicut audiui- *Psal. 47.*
mus, ita & vidimus, in ciuitate domini uir- *Psal. 45.*
tutum, in ciuitate Dei nostri, Deus fundauit eam in æternum. Item in alio: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei, sanctificauit tabernaculum suũ altissimus, Deus in medio eius non commouebitur. His atq; huiusmodi testimonijs, quæ omnia cõmemorare nimis longum est, didicimus esse quandam ciuitatem Dei, cuius ciues esse cõcupiscimus, illo amore, quem nobis illius conditor inspirauit. Huic conditori sanctæ ciuitatis, ciues terrenæ ciuitatis deos suos ꝑferunt, ignorates eum esse Deum deorum, non deorum falsorum, hoc est, impiorum, & superborũ, qui eius incommutabili, omnibusque communi luce priuati, & ob hoc ad quandã egenam potestatem redacti, suas quodammodo B
priuatas potentias consectantur, honoresq; diuinos à deceptis subditis quęrunt, sed deorum piorum, atque sanctorum, qui potius se ipsos vni subdere, quàm multos sibi, potiusque Deum colere, quàm pro Deo coli delectantur. Sed huius sanctæ ciuitatis inimicis, decem superioribus libris, quantum potuimus domino & rege nostro adiuuante respõdimus. Nunc vero quid à me iam expectetur agnoscens, meiq; non immemor debiti, de

de duarum ciuitatum terrenæ, scilicet & cælestis quas in hoc interim seculo perplexas quodammodo diximus inuicemque permixtas, exortu & excursu & debitis finibus quantum valuero disputare, eius ipsius domini & regis nostri vbique opitulatione fretus aggrediar: primumq; dicam quemadmodum D exordia duarum ciuitatum in angelorum diuersitate præcesserint.

De cognoscẽdo Deo, ad cuius notitiam nemo hominum peruenit, nisi per mediatorem Dei & hominum hominem Iesum Christum. Cap. II.

MAgnum est & admodum rarum, vniuersam creaturam corpoream & incorpoream consideratam compertamq; mutabilem intentione mentis excedere atq; ad incommutabilem Dei substantiam peruenire, & illic discere ex ipso, quod cunctam naturam quæ non est, quod ipse non fecit, nisi ipse. Sic enim Deus cum homine, nõ per aliquam creaturam loquitur corporalem, corporalibus instrepens auribus, vt inter sonantem & audientem aerea spatia verberentur: neque per eiusmodi spiritalem quæ corporum similitudinibus figuratur, sicut in somnis, vel quo alio tali modo. Nam & sic velut corporeis auribus loquitur, quia velut per corpus loquitur, & velut interposito corporalium locorum interuallo. Multum.n.similia sunt talia visa corporalibus. Sed loquitur ipsa veritate, si quis sit idoneus ad audiendũ mente non corpore. Ad illud.n.hominis ita loquitur, quod in homine cæteris, quibus homo constat est melius, & quo ipse Deus solus est melior. Cum.n.homo rectißimè intelligatur, vel si hoc non potest, saltem creda E tur factus ad imaginem Dei: profecto ea sui parte est propinquior superiori Deo: qua superat inferiores partes suas, quas etiam cum pecoribus communes habet. Sed quia ipsa mẽs, cui ratio & intelligentia naturaliter inest, vitijs quibusdam tenebrosis & veteribus inualida est, non solum ad inhærendum fruẽdo, verumetiam ad perfruendum merendo incommutabile lumen donec de die in diem renouata atque serenata fiat tantæ fœlicitatis capax, fide primum fuerat imbuenda atque purganda. In qua vt fidentius ambularet ad veritatem, ipsa veritas Deus Dei filius homine assumpto, non tamen Deo consumpto eãdem constituit atque fundauit fidem, vt ad Deum iter esset homini per hominem Deũ. Hic est enim mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Christus per id quod est mediator, est homo, & via perueniendi ad Deum. Per hoc enim mediator per quod & homo, per hoc & via. Quia si inter eum qui tendit, & illud quo tendit, via media est, spes est perueniendi. Si autem desit aut ignoretur qua eundum sit, quid prodest nosse quo eundum sit? Sola est autem aduersus omnes errores via munitißima, vt idem ipse sit Deus, & homo, quo itur Deus, qua itur homo.

Al. Deus quo cum homine loquatur.

Al. Filius ... assumpta homine ... sumpto Dei ...

De authore canonicæ scripturæ, diuino spiritu conditæ. Cap. III.

HIc prius per Prophetas, deinde per seipsum, postea per Apostolos quantum satis esse iudicauit locutus, etiam scripturam condidit, quæ canonica nominatur eminentißimæ authoritatis, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare nõ expedit, nec per nosipsos nosse idonei sumus. Nam si ipsa sciri possunt testibus nobis: quę remota nõ sunt à sensibus nostris, siue interioribus, siue etiã exterioribus, vnde & præsentia nuncupãtur, quod ita ea dicimus esse præsentibus, sicut G præ oculis quæ præsto sunt oculis. Profecto ea quæ remota sunt à sensibus nostris, quoniam nostro testimonio scire nõ possumus, de his alios testes requirimus, eisque credimus, à quorum sensibus remota esse vel fuisse non credimus. Sicut ergo de visibilib. quæ non vidimus, eis credimus qui viderunt, atq; ita de cęteris, quæ ad suum quemq; sensum corporis pertinent: ita de his quæ animo, ac mente sentiuntur, quia & ipse rectißime dicitur sensus: vnde & sententia vocabulũ accepit, hoc est de inuisibilib. quæ à nostro sensu * exteriore remoto sunt, ijs nos oportet credere, q̃ hæc in illo incorporeo luminedisposita di dicerunt, vel manentia contuentur.

Al. ... rior

De

De conditione mundi, quod nec intemporalis sit, nec nouo Deo ordinata consilio, quasi postea voluerit quod antea noluerit. Cap. IIII.

VIsibilium omnium maximus est mundus inuisibilium omniũ maximus est Deus. Sed mundum esse conspicimus, Deum esse credimus. Quod autem Deus mundum
M fecerit, nulli tutius credimus quã ipsi Deo.
Gen. 1. Vbi eum audiuimus? Nusquam interim nos melius quam inscripturis sanctis, vbi dixit Propheta eius: In principio fecit Deus cœlum & terram. Nunquid nam ibi fuit iste Propheta, quando Deus fecit cœlum, & terram? Non. Sed ibi fuit sapientia Dei per quã
Sapiē. 7. facta sunt omnia, quæ in animas etiam sanctas se transfert, amicos Dei & prophetas constituit, eisq; opera sua sine strepitu intus enarrat. Loquuntur eis quoque angeli sancti Dei, qui semper vident faciem patris voluntatemque eius, quibus oportet annunciant. Ex his vnus erat iste propheta, qui dixit & scripsit: In principio fecit Deus cœlum & terram. Qui tam idoneus testis est, per quem Deo credendum sit, vt eodem spiritu Dei quo hęc sibi reuelata cognouit, etiam ipsam fidem nostram futuram tanto ante prędixerit. Sed quid placuit Deo ęterno tunc facere cęlum & terram, quę antea non fecisset? Qui hoc dicunt, si mundum fuisse æternum existimarẽt sine vllo initio, & ideo nec à Deo factũ videri volunt, nimis auersi sunt a veritate, & lætali morbo impietatis insaniunt. Exceptis enim propheticis vocibus, mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate & mobilitate, & visibilium omniũ pulcherrima specie quodammodo tacitus, & factũ se esse & non nisi a Deo ineffabiliter atq; inuisibiliter magno, & ineffabiliter atque inuisibiliter pulchro fieri se potuisse proclamat. Qui autem a Deo quidem factum fatentur, non tamen eum volunt temporis habere, sed suæ creationis initium, vt modo quodam vix intelligibili semper sit factus, dicunt quidem aliquid, vnde sibi Deum videntur velut à fortuita temeritate defendere, nec subito illi venisse credatur in mentem, quod nunquam ante venisset facere mundum, & accidisse illi voluntatem nouam, cum in nullo sit omnino mutabilis. Sed non video quomodo eis possit in cęteris rebus ratio ista subsistere, maximeq; in anima, quam si Deo coęternam esse contenderint, vnde illi acciderit noua miseria, quæ nunquam antea fuit per æternum, nullo modo poterunt explicare. Si enim alternasse semper eius miseriam & beatitudinem dixerint, necesse est dicant etiam semper* alternaturam vnde illa non eos sequetur absurditas, vt etiam cum beata dicitur, in hoc vtique non sit beata, si futuram suam miseriam & turpitudinem pręuidet. Si autem non præuidet, nec se turpem ac miseram fore, sed beatam semper existimat, falsa opinione fit beata: quo dici stultius nihil potest. Si autem semper quidem per secula retro infinita cum beatitudine alternasse animę miseriam putant: sed nunc iã de cętero cum fuerit liberata, ad miseriam non esse redituram: nihilominus conuincũtur nunquam eam fuisse vere beatã, sed deinceps incipere esse noua quadam, nec fallaci beatitudine, ac per hoc fatebuntur accidere illi aliquid noui, & hoc magnum atque pręclarum, quod nunquam retro per æternitatem accidisset. Cuius nouitatis causam si Deum negabunt in ęterno habuisse cõsilio, simul eum negabunt etiam beatitudinis eius authorẽ, quod nefandę impietatis est. Si aũt dicent ipsum nouo consilio excogitasse, vt de cętero sit anima in ęternũ beata, quomodo eũ alienũ ab ea, quæ illis quoq; displicet, mutabilitate monstrabunt? Porro si ex tempore creatã, sed nullo vlterius tẽpore perituram, tanquã * verũ habere initiũ, sed non habere finem fatentur, & ideo semel expertam miserias, si ab eis fuerit liberata, nũquam miseram postea futuram, non vtique dubitabunt hoc fieri manente incommutabilitate consilij Dei. Sic ergo credant, & mundum ex tempore fieri potuisse, nec tamen ideo Deum in eo faciendo ęternum consilium volũtatemq; mutasse.

B al.l. alternata sena turam.

Al.l. numerum.

C

Tam

Tam non esse cogitandum de infinitis temporum spatijs ante mundum, quam nec de infinitis locorum. Cap. V.

DEinde videndum est istis qui Deum cōditorem mūdi esse consentiūt, & tamē quęrunt de mundi tempore quid respondeamus, quid ipsi respondeant de mundi loco. Ita enim quæritur cur potius tunc & non antea factus sit, quemadmodū quęri potest, cur hic potius vbi est, & non alibi? Nam si infinita spatia temporis ante mundum cogitant,
B in quibus eis non videtur Deus ab opere cessare potuisse, similiter ergo cogitent extra mundū infinita spatia locorum: in quibus si quisquā dicat, non potuisse vacare omnipotentē, nonne consequens erit, vt innumerabiles mundos cū Epicuro somniare cogatur: ea tantū differentia, quod eos ille fortuitis motibus atomorum gigni asserit, & resolui, isti autem opere Dei factos dicturi sunt, si eum per interminabilem immensitatem locorum extra mundum circumquaq; patentium vacare noluerint, nec eosdē mundos, quod etiam de isto sentiunt, vlla causa posse dissolui? Cum eis enim agimus, qui & Deum incorporeum, & omnium naturarum, quæ non sunt, quod ipse creatorem nobiscū sentiunt. Alios aūt nimis indignum est ad istam disputationem religionis admittere, maxime quod apud eos, qui multis dijs sacrorū obsequium deferendum putant, Isti philosophos cęteros nobilitate atq; authoritate vicerunt, non ob aliud, nisi quia longo quidē interuallo: veruntamen reliquis propinquiores sunt veritati. An forte substantiam Dei, quam nec extendunt, nec determinant, nec distendunt loco, sed de ea sicut de Deo sen-
C tire dignum est fatentur, incorporea præsentia ubiq; totam, tantis locorum extra mundum spatijs absentē esse dicturi sunt, & vno tantum, atq; in comparatione illius infinitatis tā exiguo loco in quo mundus est occupatam? Non opinor eos in hæc vaniloquia progressuros. Cum igitur vnum mundū ingenti quidē mole corporea, finitum tamen & loco suo determinatum, & operante Deo factum esse dicāt, quid rñdent de infinitis extra mūdū locis: cur in eis ab opere Deus cesset, hoc sibi respondeāt, de infinitis ante mūdum temporibus, cur in eis ab opere Deus cessauerit? Et sicut non est consequens, vt fortuitu potius, quam ratione diuina Deus non alio, sed isto in quo est loco mundū constituerit, cum pariter infinitis vbiq; patentibus nullo, excellentiore merito posset hic eligi quamuis eandem diuinam rationem, qua id factum est, nulla posit humana comprehēdere mens ita non est consequens, vt Deo aliquid existimemus accidisse fortuitū, quod illo potius quam anteriore tempore condidit mundū, cū æqualiter anteriora tempora per infinitum retro spatium pręteriissent, nec fuisset aliqua differentia vnde tempus tempori eligendo poneretur. Quod si dicunt inanes E esse hominum cogitationes, quibus infinita imaginantur loca, cum locus nullus sit pręter mundum, respondetur eis, isto modo inaniter homines cogitare præterita tempora vacationis Dei, cum nullum tempus sit ante mundum.

Creationis mundi & temporum vnum esse principium, nec aliud alio præueniri. Cap. VI.

SI enim recte discernuntur ęternitas & tēpus, quod tempus siue aliqua mobili mutabilitate non est, in ęternitate autem nulla mutatio est, quis nō videatquod tēpora non fuissent, nisi creatura fieret, quæ aliquid aliqua motione mutaret cui⁹ motionis & mutationis, cum aliud atque aliud quę simul esse noa possunt, cedit atque succedit in breuioribus vel productioribus morarum interuallis tempus sequeretur? Cum igitur Deus, in cuius æternitate nulla omnino est mutatio, creator sit temporum & ordinator, quomodo dicatur post temporum spatia mundum creasse, non video: nisi dicatur ante mundum iam aliquam fuisse creaturā, cuius motibus tempora currerent. Porro si literę sacrę, maximeq; veraces ita dicunt, in F principio fecisse Deum cęlum & terram, vt nihil antea fecisse intelligatur, quia hoc potius in principio fecisse diceretur, si quid fecisset ante cętera cuncta quæ fecit, proculdubio non est mundus factus in tempore, sed cum tempore. Quod enim fit in tempore, & post aliquod fit, & ante aliquod tempus, post id quod pręteritum est, ante, id qđ futurum est. Nullum autem ante mundum

posset esse præteritum, quia nulla erat creatura, cuius mutabilibus motibus ageretur. Cũ tempore aũt factus est mundus, si in eius conditione factus est mutabilis motus, sicut uĩ se habere ẽt ordo ille primorum sex uel septem dierũ, in quib. mane & uespera nominantur, donec omnia quæ his dieb. fecit, sexto perficiantur die, septimoq; in magno mysterio Dei uacatio cõmendetur. Qui dies cu-
G iusmodi sint, aut perdifficile nobis, aut etiam impossibile est cogitare, quãto magis dicere.

De qualitate primorum dierum, quia antequam Sol fieret, uesperam & mane tradũtur habuisse. Cap. VII.

Videmus quippe istos dies notos nõ habere uesperã, nisi de Solis occasu: nec mane, nisi de Solis exortu. Illorum autẽ priores tres dies sine Sole peracti sunt, quarto die factus refertur. Et primitus quidem lux uerbo Dei facta, atque inter ipsam & tenebras Deus separasse narratur, & eandẽ lucem uocasse diem, tenebras autem noctem. Sed qualis illa sit lux, & quo alternante motu, qualemque uesperam & mane fecerit, remotum est a sensibus nostris, nec ita ut est, intelligi a nobis potest, quod tamen sine ulla hæsitatione credendum est. Aut enim aliqua lux corporea est, siue in superioribus mundi partibus longe a conspectibus nostris, siue unde Sol postmodum accensus est. Aut lucis nomine significata est sancta ciuitas, in sanctis angelis & spiritibus beatis, de qua dicit Apostolus: Quę sursum est Hierusalem, mater nostra æterna in cœlis. Ait quippe & alio loco: Omnes enim uos filij lucis estis, & filij Dei, non sumus noctis neque tenebrarum. Fit tamen & uespera diei huius & mane aliquatenus, quoniam scientia creaturæ in comparatione scientiæ creatoris quodammodo uesperascit. Item que lucescit, & mane fit, cum & ipsa refertur ad laudem dilectionemque
I creatoris. Nec in noctem uergitur, ubi non creator creaturæ dilectione relinquitur. Denique scriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine, nusquam interposuit uocabulum noctis. Non enim ait alicubi, facta est nox, sed facta est uespera, & factum est mane dies unus. Ita dies secundus, & cęteri. Cognitio quippe creaturæ in seipsa decoloratior est, ut ita dicam, quam cum in Dei sapientia cognoscitur, uelut in arte qua facta est. Ideo uespera congruentius quã nox dici potest, quæ tamen ut dixi, cum ad laudandum & amandum refertur creatorem, recurrit in mane. Et hoc cum fit in cognitionem suiipsius, dies unus est. Cum in cognitionem firmamenti, quod inter aquas inferiores & superiores cœlum appellatum est, fit dies secundus. Cum in cognitionẽ terræ ac maris omniumque gignentium quæ radicibus continuata sunt terræ, dies tertius. Cum in cognitionem luminarium maioris & minoris omniumq; syderũ, dies quartus. Cum in cogni- K
tionem omnium ex aquis animalium natatilium atq; uolatilium, dies quintus. Cum in cognitionem omnium animalium terrenorum, atque ipsius hominis, dies sextus.

Al. l. creaturæ cognitio, tẽpora distinxit.

Quæ qualisue intelligenda sit Dei requies, qua post opera sex dierum requieuit in septimo. Cap. VIII.

Cvm uero ĩ die septimo requieuit Deus ab omnibus operibus suis, & sanctificauit eum, nequaquam est accipiendũ pueriliter, tãquam Deus laborauerit operando, qui dixit, & facta sunt uerbo intelligibili & sempiterno, non sonabili & temporali. Sed requies Dei requiem significat eorum qui requiescunt in Deo, sicut lætitia domus, lætitiã significat eorum qui lætantur in domo, etiã si non eos domus ipsa, sed alia res aliqua lætos faciat. Quanto magis si eadem domus pulchritudine sua faciat lætos habitatores, ut non solum eo loquendi modo læta dicatur, quo significamus, per id quod continet id quod continetur, sicut theatra plaudunt, prata mugiunt, cum in illis homines plaudant, in his boues mugiant: sed ẽt illo quo si- M
gnificatur per efficientem id quod efficitur, sicut læta epistola dicitur significans eorum lætitiam, quos legentes efficit lætos. Conuenientissime itaq; cum Deum requieuisse prophetica narrat authoritas, significat requies eorum qui in illo requiescunt, & quos facit ipse requiescere. Hoc etiam hominibus qui bus loquitur, & propter quos utique conscripta est, promittente propheta, quod etiã ipsi post bona opera, quæ in eis, & per eos operatur Deus, si ad illum prius in ista uita per

Gen. 2.

Gen. 2. Al. l. Requies Dei non persõnalis, sed effectiua.

per fidem quodammodo accesserint, in illo habebunt requiem sempiternam. Hoc enim [illegible] & sabbati vacatione ex præcepto legis in vetere Dei populo figuratum est, vnde suo loco diligentius arbitror differendum.

De angelorum conditione, quid secundum diuina testimonia sentiendum sit.
Cap. IX.

A

NVnc quoniam de sanctæ ciuitatis exortu dicere institui, & prius quod ad sanctos angelos attinet dicendum putaui, quę huius ciuitatis & magna pars est & eo beatior, quod nunquam peregrinata, quæ hinc diuina testimonia suppetant, quantum satis videbitur Deo largiente explicare conabor. Vbi de mundi constitutione sacræ literæ loquūtur, non euidenter dicitur, vtrum vel quo ordine creati sint angeli: sed si prætermissi non sunt, vel cœli nomine, vbi dictum est: In principio fecit Deus cœlum & terram; vel potius lucis huius, de qua loquor, significati sunt. Non autē prætermissos esse hinc existimo, quod scriptum est, requieuisse Deum in septimo die ab omnibus operibus suis quæ fecit, cum liber ipse ita sit exorsus: In principio fecit Deus cęlum & terram: vt ante cœlum & terram nihil aliud fecisse videatur. Cum ergo à cœlo & terra cęperit, atque ipsa terra, quam primitus fecit, sicut scriptura consequenter eloquitur, inuisibilis & incomposita nondumque luce facta, vtique tenebræ fuerint super abyssum, idest, super quandam terræ & aquæ indistinctam confusionem: vbi enim lux non est, tenebræ sint necesse est: deinde quū omnia creando disposita sint, quæ per sex dies cōsummata narrantur, quomodo angeli prætermitterentur, tanquam non essent in operibus Dei, à quibus die septimo requieuit? Opus autem Dei esse angelos: hic quidem, & si non prætermissum, non tamen euidenter expressum est: sed alibi hoc sancta scriptura clarissima voce testatur. Nā & in hymno trium in camino virorum cum prædictū esset: Benedicite omnia opera domini dominum: in executione eorundem operum, etiam angeli nominati sunt. Et in Psalmo canitur, Laudate dominum de cœlis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius. Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes stellæ & lumen. Laudate eum cœli cœlorũ, & aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen domini. Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Etiam hic apertissime à Deo factos esse angelos diuinitus dictum est, cum eis inter cœtera cœlestia commemoratis, infertur ad omnia: Ipse dixit, & facta sunt. Quis porro audebit opinari, post omnia ista quæ sex diebus enumerata sunt angelos factos? Sed & si quisquam ita desipit, redarguit istam vanitatē illa scriptura paris authoritatis, vbi Deus dicit: Quando facta sunt sydera, laudauerunt me voce magna omnes angeli mei. Iam ergo erāt angeli quando facta sunt sydera. Facta sunt autem quarto die. Nunquidnam ergo die tertio factos esse dicemus? Absit. In promptu est enim, quid illa die factum sit. Ab aquis vtique terra discreta est, & distinctas sui generis species duo ista elementa sumpserunt: & produxit terra quicquid ei radicitus inhęret. Nunquidnam secundo? Nec hoc quidem. Tunc.n. firmamētum factum est inter aquas superiores & inferiores, cœlumque appellatum est, in quo firmamento facta sunt sydera quarto die. Nimirum ergo si ad istorum dierum opera Dei pertinent angeli, ipsi sunt lux illa, quæ diei nomen accepit, cuius vnitas vt commendaretur, non est dictū dies primus, sed dies vnus. Nec alius est dies secūdus, aut tertius, aut cœteri, sed idem ipse vnus ad implendum senarium vel septenarium numerū repetitus est, propter senariam vel septenariam cognitionem: senariam, s. operum quæ fecit Deus, & septenariam quietis Dei. Cum enim dixit Deus: fiat lux, & facta est lux, si recte in hac luce creatio intelligitur angelorū, profecto facti sunt participes lucis æternæ, quæ est ipsa incommutabilis sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quem dicimus vnigenitum Dei filium, vt ea luce illuminati, qua creati fierent lux, & vocarentur dies participatione incommutabilis lucis & diei, quod est verbum Dei, per quod & ipsi, & omnia facta sunt. Lumen quippe verum quod illuminat omnē hominem in hūc mundum venientem, hoc illuminat & omnem angelū mundum, vt sit lux non in seipso, sed in Deo, à quo si auertitur angelus fit immundus, sicut sunt omnes, qui vocantur immūdi spiritus,

Gen. 1. Gen. 2. Gen. 1. B Dan. 3. Ps. 148. C D Io.

tus, nec iam lux in domino, ſed in ſeipſis tenebrę priuati participatione lucis ęternę. Mali enim nulla natura eſt, ſed amiſsio boni, mali nomen accepit.

L De ſimplici & incommutabili Trinitate patris & filij, & ſpiritus ſancti vnius Dei: cui non eſt aliud qualitas, aliud ſubſtantia. Cap. X.

Eſt itaque bonum ſolum ſimplex, & ob hoc ſolũ incõmutabile, quod eſt Deus. Ab hoc bono creata ſunt omnia bona, ſed nõ ſimplicia, & ob hoc mutabilia. Creata ſanè inquã, ideſt, facta, non genita. Quod enim de ſimplici bono genitũ eſt, pariter ſimplex eſt: & hoc eſt quod illud de quo genitũ eſt, quæ duo patrẽ & filium dicimus, & vtrunq; hoc cum ſpiritu ſuo vnus eſt Deus: qui ſpiritus patris & filij ſpiritus ſanctus propria quadam notione huius nominis in ſacris literis nuncupatur. Alius eſt autẽ quam pater & filius, quia nec pater eſt, nec filius: ſed alius dixi: non aliud, quia & hoc pariter ſimplex pariterq; bonũ eſt incommutabile & coęternũ. Et hæc Trinitas vnus eſt Deus: nec ideo non ſimplex, quia Trinitas. Neq; enim propter hoc naturam iſtam boni ſimplicem dicimus, quia pater in ea ſolus, aut ſolus filius, aut ſolus ſpirituſſanctus. Non.n. ſola eſt iſta nominis Trinitas ſine ſubſtantia perſonarũ, ſicut Sabelliani hęretici putauerũt. Pater qui genuit ſimplex eſt, & filius qui genitus eſt, pariter ſimplex eſt, & hoc eſt illud, de quo genitus eſt. Sed ideo ſimplex dr̃, quĩ ꝙ habet, hoc eſt: excepto ꝙ relatiue quęq; perſona ad alteram dr̃. Nam vtiq; pater habet filium, nec tñ ipſe eſt filius. Et filius habet patrem, nec tñ ipſe eſt pater. In quo ergo ad ſeipſum dicitur, non ad alterum, hoc eſt quod habet. ſicut ad ſeipſum dicitur viuens, habendo vtique vitam, & eadem vita ipſe eſt. Propter hoc
M itaque natura dicitur ſimplex cui non ſit aliquid habere, quod vel poſsit amittere: vel aliud habens, aliud quod habet: ſicut vas aliquem liquorẽ, aut corpus colorem, aut aer lucem ſiue feruorem, aut anima ſapientiam: nihil enim horum eſt id, quod habet. Nam neq; vas liquor eſt, nec corpus color, nec aer lux ſiue feruor, neque anima ſapientia eſt. Hinc eſt, quod etiam priuari poſſunt rebus quas habẽt, & in alios habitus vel qualitates verti atq; mutari, vt & vas euacuetur humore, quo plenum eſt, & corpus decoloret, & aer tenebreſcat, ſiue frigeſcat, & anima deſipiat. Sed & ſi ſit corpus incorruptibile, quale ſanctis in reſurrectione promittitur, habet quidem ipſius incorruptionis inamiſsibilem qualitatem, ſed manente ſubſtantia corporali, non eſt hoc, quod ipſa incorruptio. Nã illa etiam per ſingulas partes corporis tota eſt, nec alibi maior alibi minor. A Neq; enim vlla pars eſt incorruptior, quam altera. Corpus vero ipſum maius eſt in toto quam in parte & cum alia pars eſt in eo amplior alia minor, non ea quæ amplior eſt incorruptior, quam ea quę minor. Aliud eſt itaque corpus, quod non vbiq; ſui totũ eſt: alia incorruptio, quę vbiq; eius tota eſt: quia omnis pars incorruptibilis corporis etiam cęteris inęqualis æqualiter incorrupta eſt. Neq; enim, verbi gratia, quia digitus minor eſt, q̃ tota manus: ideo incorruptibilior manus q̃ digitus. Ita cũ ſint inęquales manus & digitus, ęqualis eſt tamen incorruptibilitas manus & digiti. Ac per hoc quãuis à corpore incorruptibili inſeparabilis incorruptibilitas ſit, aliud eſt tamen ſubſtãtia, qua corpus dicitur, aliud qualitas eius, qua incorruptibile nũcupatur. Et ideo etiam ſic hoc non eſt, quod habet anima quoq; ipſa, etiã ſi ſemper ſit ſapiens: ſicut erit cum à præſenti miſeria liberabitur in æternum: quia licet tunc ſapiens ſit in ęternũ, participatione tamen in incommutabilis ſapientiæ ſapiens erit, quę non eſt quod ipſa. Neq; enim ſi aer infuſa luce, nunq̃ deferatur, ideo nõ aliud eſt ipſe, aliud lux qua illuminat. Neq; hoc ita dixerim quaſi aer ſit anima: qđ putauerũt quidã, qui non potuerunt incorporeã cogitare naturã. Sed habent hæc ad illa etiam in magna diſparilitate de ſpiritualitate quandam ſimilitudinẽ, vt non inconuenienter dicatur, ſic illuminari animã ĩcorporeã luce incorporea ſimplicis ſapientię Dei, ſicut illuminat aeris corpus luce corporea, & ſicut aer tenebreſcit iſta luce deſertus. Nã nihil ſunt aliud quę B dicuntur locorum quorumcunq; corporaliũ tenebræ quã aer carens luce, ita tenebreſcere animã ſapientiæ luce priuatam. Secundum hoc ergo dicũtur illa ſimplicia, q̃ principaliter vereq; diuina ſunt, quod non aliud eſt

Al. l. Vni Trinitate.

Al. l. Anima non eſt aer; ſed natura incorporea.

est in eis qualitas aliud substantia: nec aliorum participatione, vel diuina, vel sapiẽtia, vel beata sunt. Cęterum dictus est in scripturis sanctis, spiritus sanctus sapientia multiplex, eo quod multa in se habeat: sed quæ habet: hęc & est: & ea omnia vnus est. Neq; enim multæ, sed vna sapientia est, in qua sunt immensi quidam atque infiniti thesauri rerum intelligibilium: in quibus sunt omnes inuisibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam visibilium & mutabilium, quæ per ipsam factę sunt: quoniam Deus non aliquid nesciens fecit, quod nec de quolibet homine artifice recte dici potest. Porro si sciẽs fecit omnia, ea vtique fecit quę nouerat. Ex quo occurrit animo quiddam mirum, sed tamen verum, quod iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset: Deo autem nisi notus esset, esse non posset.

Sap. 7. — Al. l. Spiritus sapientiæ. — A

An eius beatitudinis, quam sancti angeli ab initio semper habuerunt, ẽt illos spiritus, qui in veritate non steterunt, participes fuisse credendum sit. Cap. XI.

QVæ cum ita sint, nullo quidem modo secundum aliquod temporis spatium prius erant illi spiritus tenebræ, quos angelos dicimus. Sed simul vt facti sunt, lux facti sunt, non tamen ita tantum creati, vt quoquo quo modo essent, & quoquo modo viuerẽt, sed etiam illuminati vt sapienter beateq; viuerent. Ab hac illuminatione auersi quidam angeli, non solum non obtinuerunt excellentiam sapientis beateq; vitæ proculdubio non nisi ęterna æternitatisque suę est certa atque secura: sed & rationalem vitam licet insipientem sic habent: vt eam non possint amittere, nec si velint. Quatenus autem antequam peccassent, illius sapientiæ fuerint participes, definire quis potest? In eius tamẽ participatione, ęquales fuisse istos illis, qui propterea vere pleneque beati sunt: quoniã nequaquam de suæ beatitudinis ęternitate falluntur, quomodo dicturi sumus: quandoquidem si æquales in ea fuissent, etiã isti in eius ęternitate mansissent, pariter beati, quia pariter certi? Neque enim sicut vita quandiucunque fuerit, ita ęterna vita veraciter dici poterit, si finem habitura sit. Siquidem vita tantummodo viuendo, æterna vero finem non habendo nominata est. Quapropter quamuis non quicquid æternum continuo beatum sit, dicitur enim etiam pęnalis ignis ęternus: tamen si vere perfecteque beata vita non nisi ęterna est, non erat talis istorum vita beata, quia quandoque desitura, & propterea non ęterna, siue id scirent, siue nescientes aliud putarent: quia scientes timor, nescientes error beatos esse vtique non sinebat. Si autem hoc ita nesciebat, vt falsis incertisve non fiderent, sed vtrum sempiternum, an quandoque finem habiturum esset bonum suum, in neutram partem fima assensione ferrentur, ipsa de tanta fęlicitate cunctatio eam beatæ vitę plenitudinem, quam in sanctis angelis esse credimus, non habebat. Neque enim beatę vitæ vocabulum ita contrahimus ad quasdam significationis angustias, vt solum Deum dicamus beatum: qui tamen ita vere beatus est, vt maior beatitudo esse non possit. In cuius comparatione quod angeli beati sunt, sua quadam summa beatitudine, quanta esse in angelis potest, quid aut quantum est?

B — Al. l. Vita æterna — C — Al. D... ve... n... ip... ti...

De comparatione beatitudinis iustorũ necdum tenentium promissionis diuinæ prẽmium, & primorũ in paradiso hominum ante peccatũ. Cap. XII.

NEc ipsos enim huic tantæ beatitudini comparatos, quod attinet ad rationalem vel intellectualẽ creaturam, beatos nuncupandos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiso negare audeat beatos fuisse ante peccatum: quamuis de sua beatitudine quam diuturna, vel vtrum æterna esset incertos? Esset autem ęterna nisi peccassent, cum hodie nõ imprudenter beatos vocemus quos videmus iuste ac pie cum spe futurę immortalitatis hanc vitam ducere sine crimine vastante conscientiam facile impetrantes peccatis hius infirmitatis diuinam misericordiam. Qui licet de suę perseuerantię prẽmio certi sint, de ipsa tamen perseuerãtia sua reperiuntur incerti. Quis enim hominũ se in actione profectuque iustitiæ perseuera turum vsque in finem sciat, nisi aliqua reuelatione ab illo fiat certus, qui de hac re iusto latentique iudicio, non omnes instruit,

G — Al. l. ...ti q...

ſed neminem fallit. Quantum itaque perti-
net ad delectationem præſentis boni, bea-
tior erat primus homo in paradiſo, quam
qlibet iuſtus in hac infirmitate mortali, quan-
tum autem ad ſpem futuri boni, beatior
quilibet in quibuslibet cruciatibus corpo-
ris, cui non opinione, ſed certa veritate ma-
nifeſtum eſt, ſine fine ſe habiturum omni
moleſtia carentem ſocietatem angelorum
in participatione ſummi Dei, quàm erat ille
homo ſui caſus incertus in magna illa fœli-
citate paradiſi.

An ita vnius fœlicitatis omnes angeli ſint
creati, vt neque lapſuros ſe poſſent noſſe,
I qui lapſi ſunt, & poſt ruinam labentium
perſeuerantiæ ſuæ præſcientiam accepe-
rint qui ſteterunt. Cap. XIII.

QVocirca cuiuis iam non difficulter oc-
currit vtroque coniuncto effici bea-
titudinem, quam recto propoſito intellectua
lis natura deſiderat. hoc eſt, vt & bono in-
commutabili, quod Deus eſt, ſine vlla mole
ſtia perfruatur, & in eo ſe in æternum eſſe
manſurum, nec vlla dubitatione cunctetur,
nec vllo errore fallatur. Hanc habere ange-
los lucis, pia fide credimus, hanc nec ante q̃
caderent habuiſſe angelos peccatores, qui
ſua prauitate illa luce priuati ſunt conſequẽ-
ti ratione colligimus, habuiſſe tamen aliquã
etſi non præſciam beatitudinem, ſi vitam ege
runt ante peccatum, profecto credendi ſunt.
Aut ſi durum videtur, quando facti ſunt ange
li, alios credere ita factos, vt non acciperent
præſcientiam vel perſeuerãtiæ vel caſus ſui,
alios aũt ita factos, vt veritate certiſſima æter
nitatem ſuæ beatitutudinis noſſent, ſed æqua
lis fœlicitatis omnes ab initio creati ſunt, &
ita fuerunt, donec iſti qui nunc mali ſunt ab
illo bonitatis lumine ſua voluntate cecidiſ-
ſent, profecto multo eſt durius nunc putare
angelos ſanctos æternæ ſuæ beatitudinis in-
certos, & ipſos de ſemetipſis ignorare, quod
nos de illis per ſcripturas ſanctas noſſe potui
mus: Quis enim catholic⁹ Chriſtianus igno-
rat nullum nouum diabolum ex bonis ange
lis vlterius futurum, ſicut nec iſtum in ſocie
tatem bonorum angelorum vlterius reditu-
rum? Veritas in Euangelio ſanctis fidelibus
promittit, quod erunt æquales angelis Dei,
quibus etiam promittitur, quod ibunt in vi-
tam æternam. Porrò autẽ ſi nos certi ſumus, Mat. 25.
nunquam nos ex illa immortali fœlicitate ca
ſuros, illi vero certi non ſunt, iam potiores,
non ęquales eis erimus, ſed quia nequaquã
veritas fallit, & æquales eis erimus, profecto
etiã ipſi certi ſunt ſuę fœlicitatis ęternę. Cu-
ius illi alii, quia certi non fuerunt, non enim
erat eorum ęterna fœlitas, cuius certi eſſent,
quę finem fuerat habitura, reſtat vt aut impa-
res fuerint, aut ſi pares fuerunt, poſt iſtorum
ruinam illis certa ſcientia ſuę ſempiternę
fœlicitatis acceſſerit. Niſi forte quis dicat K
id, quod dominus ait de diabolo in Euan-
gelio, Ille homicida erat ab initio, & in ve- Ioan. 8.
ritate non ſtetit, ſic eſſe capiendum, vt non
ſolum homicida fuerit ab initio, ideſt, in ini
tio humani generis, ex quo vtique homo fa-
ctus eſt, quem decipiendo poſſet occidere,
verum etiam ab initio ſuę conditionis in ve
ritate non ſteterit, & ideo nunquam beatus
cum ſanctis angelis fuerit, ſuo recuſans eſſe
ſubditus creatori, & ſuperbia ſua velut pri-
uata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fal-
lax, quia nec quiſquam poteſtatem omnipo-
tentis euadit: Et qui per piam ſubiectionem
noluit tenere quod vere eſt, affectat per ſu-
perbię elationem ſimulare quod non eſt, vt L
ſic intelligatur etiam quod beatus Ioannes
Apoſtolus ait: Ab initio diabolus peccat,
hoc eſt, ex quo creatus eſt iuſtitiam recuſa- 1. Ioã. 3.
uit, quam niſi pia deoque ſubdita voluntas
habere non poſsit. Huic ſententiæ quiſquis
acquieſcit, nõ cum illis hęreticis ſapit, ideſt,
Manichęis, & ſi quę alię peſtes ita ſentiunt,
quod ſuam quandam propriam tanquam ex
aduerſo quodam principio diabolus habeat
naturam mali, qui tanta vanitate deſipiunt,
vt cum verba iſta Euangelica in authoritate
nobiſcum habeant, non attendant non dixiſ-
ſe dominum, a veritate alienus fuit, ſed, Ioan. 8.
in veritate non ſtetit, vbi a ve-
ritate lapſum intelligi vo-
luit, in qua vtique ſi
ſtetiſſet, eius par
ticeps fa-
ctus,
beatus cum ſanctis
angelis perma
neret.

Quo genere locutionis dictum sit de Diabolo, quod in veritate non steterit, quia veritas non est in eo. Cap. XIIII.

SVbiecit autem indicium quasi quęsissemus, vnde ostendatur, quod in veritate non steterit, atque ait: Quia non est veritas in eo. Esset autem in eo, si in illa stetisset. Locutione autem dictum est minus vsitata. Sic enim videtur sonare: In veritate non stetit, quia non est veritas in eo, tanquam ea sit causa, vt in veritate non steterit, quod in eo veritas non sit, cum potius ea sit causa, vt in eo veritas non sit, quod in veritate non stetit.

Psal. 16. M Sed ista locutio est & in Psalmo, vbi ait: Ego clamaui, quoniam exaudisti me Deus, cum dicẽdum fuisse videatur, Exaudisti me Deus, quoniam clamaui. Sed cum dixisset, ego clamaui, tanquam ab eo quęreretur, vnde se clamasse monstretur, ab effectu exauditionis Dei clamoris sui ostendit affectum, tanquam diceret: Hinc ostẽdo clamasse me, quoniam exaudisti me.

Quid sentiendum sit de eo quod scriptum est, Ab initio Diabolus peccat. Caput XV.

1. Ioã. 3. ILlud etiam quod ait de Diabolo Ioannes: Ab initio Diabolus peccat, non intelligunt qui inde volunt asserere peccati naturam, cum naturale nullum sit omnino peccatum. Sed quid respondetur propheticis

Esaiæ. 14 testimoniis, siue quod Esaias ait sub figurata persona principis Babyloniæ, Diabolum notans: Quomodo cecidit Lucifer, qui ma-

Ezechiel. 28. ne oriebatur, Siue quod Ezechiel: In delitiis paradisi Dei fuisti omni lapide precioso or-

A natus? Vbi intelligitur fuisse aliquando sine peccato. Nam expressius ei paulopost dicitur: Ambulasti in diebus tuis sine vitio. Quæ si aliter conuenientius intelligi nequeunt, oportet etiam illud quod dictum est. In veritate non stetit, sic accipiamus quod in veritate fuerit, sed non permanserit. Et illud quod ab initio Diabolus peccat, non ab initio ex quo creatus est, peccare putandus est, sed ab initio peccati, quod ab ipsius superbia cœperit esse peccatum. Nec illud quod scriptum est in libro Iob, cum de Diabolo sermo esset. Hoc est initium figmenti Domini, quod fecit ad illudendum ab angelis suis. *Io. 4* Cui consonare videtur etiam Psalmus, vbi *Ps. 10* legitur: Draco hic quem finxisti ad illudendum ei: sic intelligendum est, vt existimemus talem ab initio creatum, cui ab angelis illuderetur, sed in hac pœna post peccatum ordinatum. Initium ergo eius figmentũ est Domini. Non enim est vlla natura etiam in extremis infimisq; bestiolis, quam non ille constituit, à quo est omnis mod⁹, omnis species, omnis ordo, sine quibus nihil rerum inueniri vel cogitari potest, quanto magis angelica creatura, quæ omnia cætera, quæ Deus condidit, naturæ dignitate pręcedit.

De gradibus & differentiis creaturarum, quod aliter pendet vtilitatis vsus, aliter ordo rationis. Cap. XVI.

IN his enim quæ quoquomodo sunt, & nõ sunt quod Deus est, à quo facta sunt præponũtur viuentia non viuentibus, sicut ea quæ habent vim gignendi vel etiam appetendi his, quæ isto motu carent. Et in his quę viuunt, præponuntur sentientia non sentientibus, sicut arboribus animalia. Et in his quæ sentiunt, pręponũtur intelligentia non intelligẽtibus, sicut homines pecoribus. Et in his quæ intelligũt præponunt immortalia mortalibus, sicut angeli hominibus, sed ista præponuntur naturæ ordine. Est autem alius atque alius pro suo cuiusque vsu æstimationis modus, quo fit, vt quædam sensu carentia, quibusdam sentientibus præponamus, in tantum, vt si potestas esset, ea prorsus de natura rerum auferre vellemus, siue quem in ea locum habeant ignorantes, siue etiam si sciamus, nostris ea commodis postponentes. Quis enim non domi suæ panem habere, quam mures, nummos quàm pulices malit? Sed quid mirum, cum in ipsorum etiam hominum æstimatione, quorum certe natura tantę est dignitatis, plerunque carius comparetur equus, quam seruus, gemma, quàm famula? Ita in tali libertate iudicandi plurimum distat ratio considerantis à necessitate indigentis, seu voluptate cupientis, cum ista quid per seipsum in rerum gradibus pendat, necessitas autem quid propter quid expetat, cogitet,

cogitet, & iſta quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid iucundum corporis ſenſibus blandiatur, exquirat. Sed tantum valet in naturis rationalibus quoddam veluti pondus voluptatis, & amoris, vt cum ordine naturę angeli hominibus, tamen lege iuſtitiæ boni homines malis angelis prçferantur.

mox, expe cog. … hões … An præ … tur.

Vitium malitię non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandum non conditor cauſa eſt, ſed voluntas.

Caput XVII.

E PRopter naturam igitur, non propter malitiam diaboli, dictũ recte intelligimus, Hoc eſt initium figmenti domini, quia ſine dubio vbi eſſet vitium malitię, natura non vitiata preceſſit. Vitium autem ita contra naturam eſt, vt non poſſit niſi nocere naturę. Non itaque eſſet vitium, recedere à Deo, niſi naturę cuius id vitium eſt, potius competeret eſſe cum Deo. Quapropter, etiam voluntas mala grande teſtimonium eſt naturæ bonę. Sed Deus ſicut naturarũ bonarum optimus creator eſt, ita malarum voluntatum iuſtiſſimus ordinator, vt cum male illę vtũtur naturis bonis, ipſe bene vtatur etiam voluntatibus malis. Itaque fecit, vt diabolus inſtitutione illius bonus, voluntate ſua malus, in inferioribus ordinatus illuderetur ab angelis
F eius, ideſt, vt proſint tentationes eius ſanctis, quib. eas obeſſe deſiderat. Et quoniam Deus cum eum conderet futurę malignitatis eius non erat vtique ignarus, & pręuidebat quę bona de malo eius eſſet ipſe facturus, propterea Pſalmus ait, Draco hic, quem finxiſti ad illudēdum ei, vt in eo ipſo, quo eum finxit, licet per ſuam bonitatem bonum, iam per ſuam pręſcientiam pręparaſſe intelligatur, quomodo ille vteretur malo.

De pulchritudine vniuerſitatis, quę per ordinationem Dei etiam contrariorum fit oppoſitione luculentior.

Caput XVIII.

NEque enim Deus vllum, non dico angelorum, ſed vel hominum crearet, quem malum futurum eſſe pręſciſſet, niſi pariter noſſet, quibus eos bonorum vſibus commodaret, atque in ordinem ſeculorum tanquam pulcherrimum carmen etiam ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret. Antitheta enim quę appellantur in ornamentis G
elocutionis ſunt decentiſſima, quę latine appellantur oppoſita, vel quod expreſſius dicitur, contra poſita. Non eſt apud nos huius vocabuli conſuetudo, cum tamē eiſdem ornamentis locutionis etiam ſermo Latinus vtatur, immo linguę omnium gentium. His antithetis etiam Paulus Apoſtolus in ſecunda ad Corinthios epiſtola, illum locum ſuauiter explicat, vbi dicit: Per arma iuſtitię a dextris & a ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, vt ſeductores & veraces, vt qui ignoramur & cognoſcimur, quaſi morientes, & ecce viuimus, vt coerciti, & non mortificati, vt triſtes, ſemper autem gaudentes, ſicut egeni, multos autem ditantes, tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes. Sicut ergo iſta contraria contrariis oppoſita ſermonis pulchritudinem reddunt, ita quadam non verborum, ſed rerum eloquentia contrariorum oppoſitione ſeculi pulchritudo componitur. Apertiſſime hoc poſitum eſt in libro Eccleſiaſtico, hoc modo: Contra malum bonum eſt, & contra mortem vita, ſic contra pium peccator. Et ſic intuere in omnia opera altiſſimi, bina & bina, vnum contra vnum.

ἀντίθετος. *2.Co.6.* H *Cōtraria, ad decorē uniuerſi pertinere* *Eccleſiaſtici 33.*

Quid ſentiendum videatur de eo quod ſciptum eſt. Diuiſit Deus inter lucem & tenebras.

Cap. XIX.

QVanuis itaque diuini ſermoni obſcuritas etiam ad hoc ſit vtilis, quod plures ſententias veritatis parit, & in lucem notitię producit, dum alius eum ſic, alius ſic

intelligit, ita tamen vt quod in obscuro loco intelligitur, vel attestatione rerum manifestarum, vel aliis locis minime dubiis asferatur, siue cum multa tractantur, ad id quoque perueniatur, quod sensit ille qui scripsit, siue id lateat, sed ex occasione tractandæ profundæ obscuritatis alia quædam vera dicantur, non mihi videtur ab operibus Dei absurda sententia. Si cum lux illa prima facta est, angeli creati intelliguntur, & inter sanctos angelos & immundos fuisse discretũ, vbi dictum est:
Gene. 2. Et diuisit Deus inter lucẽ & tenebras, & vocauit Deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Solus quippe ille ista discernere potuit, qui potuit etiam priusquam caderent præscire casuros, & lumine priuatos veritatis in tenebrosa superbia remansuros. Nam inter istum nobis notissimum diem & noctem, id est, inter hãc lucem, & has tenebras,
Ibidem. vulgatissima sensibus nostris luminaria cœli, vt diuiderent, imperauit. Fiant, inquit, lu-
K minaria in firmamento cœli, vt luceant super terram, & diuidãt inter diem & noctem. Et paulopost: Et fecit, inquit, Deus duo luminaria magna, luminare maius in principia diei, & luminare minus in principia noctis, & stellas, & posuit illa Deus in firmamento cœli lucere super terram, & præesse diei & nocti, & diuidere inter lucem & tenebras. Inter illam vero lucem, quæ sancta societas angelorum est illustratione veritatis intelligibiliter fulgens, & ei contrarias tenebras, id est, malorum angelorum auersorum a luce iustitiæ teterrimas mentes, ipse diuidere potuit, cui etiam futurum non naturæ, sed voluntatis malum occultum, aut incertum esse non potuit.

De eo quod post discretionem lucis, atq; tenebrarum dictum est. Et vidit Deus lucẽ, quia bona est. Caput XX.

DEnique, nec illud prætereundum est silentio, quod vbi dixit Deus, fiat lux, &
Gene. 1. facta est lux, continuo subiunctum est, Et vidit Deus lucem, quia bona est, non posteaq̃ separauit inter lucem, & tenebras, & vocauit lucem diem, & tenebras noctẽ, ne simul cum luce, etiam talibus tenebris testimoniũ placiti sui perhibuisse videretur. Nam vbi tenebræ inculpabiles sunt, inter quas & lucem istam his oculis conspicuam luminaria cœli diuidunt, non ante, sed post infertur: Et vidit Deus, quia bonum est, & posuit, inquit, illa in firmamento cœli lucere super terram, & præesse diei & nocti, & separare inter lucem & tenebras. Et vidit Deus, q̃a bonũ est. Vtrunque placuit, quia vtrunque sine peccato est. Vbi autẽ dixit Deus: Fiat lux, & facta est lux, statim sequitur, Et vidit Deus lucem, quia bona est. Et postmodum infertur, Et separauit Deus inter lucẽ & tenebras, vocauitq; Deus lucem diem, & tenebras noctẽ, nõ hoc loco additum est, Et vidit Deus quia bonum est: ne vtrunque appellaretur bonum, cum esset horum alterum malum, vitio proprio, non natura. Et ideo sola ibi lux placuit conditori, tenebræ autem angelicæ, & si fuerant ordinandæ, non tamen fuerant approbandæ.

De æterna & incommutabili scientia Dei, ac voluntate, qua semper illi vniuersa, quæ fecit sic placuerunt facienda, quemadmodum facta. Cap. XXI.

QVid est enim aliud intelligendum in eo quod per omnia dicitur, Vidit Deus, quia bonum est, nisi operis approbatio secũdum artem facti, quę sapientia Dei est? Deus autem vsqueadeo non cum factum est, tunc discit bonum, vt nihil eorum fieret, si ei fuisset incognitum. Dum ergo videt, quia bonũ est, quod nisi vidisset, antequam fieret, non vtique fieret: docet bonum esse, non discit. Et Plato quidem plus ausus est dicere, elatũ esse, scilicet, Deum gaudio, mundi vniuersitate perfecta. Vbi & ipse non vsqueadeo desipiebat, vt putaret Deum sui operis nouitate factum beatiorem, sed sic ostẽdere voluit artifici suo placuisse iam factum, quod placuerat in arte faciendum, non quod vllo modo Dei scientia varietur, vt aliud in eo fiant, quæ nondum sunt, aliud quæ iam sunt, aliud quæ fuerunt. Non enim more nostro ille, vel quod futurum est, prospicit, vel quod præsens est, aspicit, vel quod præteritum est, respicit, sed alio modo quodam à nostrarum cogitationum consuetudine longe lateque diuerso. Ille quippe, non ex hoc in illud, cogitatione mutata, sed omnino incommutabiliter videt: ita, vt illa quidem quæ temporaliter fiunt, & futura nondum sint, &

præsen-

Lib. 1. prçſentia iam ſint, & prçterita iam non ſunt, ipſe vero hæc omnia ſtabili ac ſempiterna præſentia cõprehendat, nec aliter oculis, aliter mente, non.n. ex animo conſtat & corpore. Nec aliter nũc, & aliter antea, & aliter poſtea, qm̃ non ſicut noſtra, ita & eius quoque ſcientia trium temporum, prçſentis videlicet & præteriti, vel futuri varietate mutat̃: apud quem non eſt immutatio, nec momenti obũbratio. Neq; enim eius intentio de cogitatione in cogitationẽ trãſit, in cuius incorporeo cõtuitu ſimul adſunt cuncta quæ nouit. Qm̃ tempora ita nouit nullis ſuis temporalib. notionib. quemadmodũ temporalia mouit nul-

C lis ſuis temporalib. motib. Ibi ergo vidit bonum eſſe, quod fecit, vbi bonum eſſe vidit, vt faceret. Nec quia factum vidit, ſcientiã duplicauit, vel ex aliqua parte auxit, tanquam minoris ſcientię fuerit priuſquã faceret, quod videret, qui tam perfecte non operaret̃, niſi tam perfecta ſcientia, cui nihil ex eius operibus adderetur. Quapropter ſi tantummodo nobis inſinuandum eſſet, quis fecerit lucem, ſufficeret dicere: Fecit Deus lucem. Si aũt nõ ſolum qs fecerit, verũetiam per qd fecerit, ſatis eſſet ita enũciari. Et dixit Deus, Fiat lux, & facta eſt lux, vt non tm̃ Deum, ſed ẽt p verbum lucem feciſſe noſſemus. Quia vero tria q̃dã maxime ſciẽda de creatura nobis oportuit intimari, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit: Deus dixit, inquit: Fiat lux, & facta eſt lux, & vidit Deus lucem, qa bona eſt. Si ergo q̃rim⁹, qs fecit, Deus eſt. Si per qd fecerit, dixit fiat, & facta eſt. Si quare fecerit, qa bona eſt. Nec author eſt excellẽtior Deo, nec ars efficacior Dei verbo, nec cã melior q̃ vt bonum crearet̃ à bono Deo.

E Hanc ẽt Plato cãm condendi mundũ iuſtiſſimã dicit, vt a bono Deo bona opera fierent, ſiue iſta legerit, ſiue ab his qui legerant forte cognouerit, ſiue acerrimo ingenio ĩuiſibilia Dei p ea q̃ facta ſunt, intellecta cõſpexerit ſiue ab his q iſta cõſpexerãt, & ipſe didicerit.

De his, quibus in vniuerſitate rerum a bono creatore bene cõditarum quædam diſplicent, & putant nonnullam eſſe naturam malam. Caput. XXII.

HAnc tamen cauſam, i. ad bona creanda bonitatem Dei. Hanc inquam cauſam tam iuſtam atque idoneam, quæ diligenter cõſiderata & pie cogitata, oẽs controuerſias quærentiũ mũdi originẽ terminat, qdam hæretici non viderũt, qa egenam carnis huius fragilemq; mortalitatẽ, iã de iſto ſupplicio veniẽtẽ, dum ei non conueniunt plurima, offendunt, ſicut ignis, aut frigus, aut fera beſtia, aut quid huiuſmodi. Nec attendunt, q̃ vel in ſuis locis naturisq; vigeant, pulcroq; ordine diſponant̃, quãtumq; vniuerſitati rerum pro ſuis portionib. decoris tanq̃ in cõmunem Rempublicam conferant, vel nobiſ ipſis ſi eis congruenter atq; ſcienter vtamur, commoditatis attribuant, ita vt venena ipſa quæ per inconuenientiã pernicioſa ſunt, conuenienter adhibita in ſalubria medicamenvertantur, quamq; a cõtrario etiam hæc qb. delectantur, ſicut cib. & potus & iſta lux immoderato & importuno vſu noxia ſentiant̃. Vnde nos admonet diuina prouidentia, non res inſipienter vituperare, ſed vtilitatem rerũ diligenter inquirere, & vbi noſtrum ingeniũ vel infirmitas deficit, ita credere occulta, ſicut erant q̃dam quæ vix potuimus inuenire,

Ad pulchritũdinem vniuerſi, noſtramque utilitatẽ, ẽt q̃ ma'a ſunt, ſicuti & Venena, ſi congruenter his humur ſalubria medicamenta ſunt nobis.

quia & ipſa vtilitatis occultatio, aut humili- F tatis exercitatio eſt, aut elationis atritio, cum omnino natura nulla ſit malum, nomenque hoc non ſit niſi priuationis boni, ſed a terrenis vſque ad cœleſtia, & viſibilib. vſque ad inuiſibilia ſunt aliis bonis alia meliora, ad hoc inæqualia vt eſſent omnia. Deus aũt ita eſt artifex magnus in magnis, vt minor non ſit in paruis, quæ parua non ſua granditate, nam penè nulla eſt, ſed artificis ſapientia metiẽda ſunt, ſicut in ſpecie viſibilis hominis, ſi vnũ radatur ſupercilium, quam propemodum ni- G hil corpori, & quã multũ detrahitur pulchritudini, qm̃ non mole conſtat, ſed parilitate ac dimenſione membrorum. Nec ſane multum mirandum eſt, quod hi qui nonnullam malam putant eſſe naturam ſuo quodam cõtrario exortã, propagatamq; principio, nolunt accipere iſtam cauſam creationis rerũ, vt bonus Deus conderet bona, credentes eũ potius ad hęc mundana molimina rebellantis aduerſum ſe mali extrema neceſſitate perductum ſuamque naturam bonam malo coercendo, ſuperandoque miſcuiſſe, quam turpiſſime pollutam & crudeliſſime captiuatam, & oppreſſam labore magno, vix mũdet, ac liberet, non totã tamen, ſed quod eius

Manicheorum, insania.

non potuerit ab illa inquinatione purgari, tegmen,ac vinculum futurum hostis victi & inclusi. Sic autem Manichæi non desiperent, vel potius insanirent, si Dei naturam, sicuti est, incommutabilem atque omnino incorruptibilem crederent, cui nocere nulla res possit, animam vero, quæ voluntate mutari in deterius & peccato corrumpi potuit, atq; ita incommutabilis veritatis luce priuari, nõ Dei partem, nec eius naturę quæ Dei est, sed ab illo conditam longe imparem conditori, Christiana sanitate sentirent.

De errore, in quo Origenis doctrina culpat. Caput XXIII.

SEd multo est mirandum amplius, quod etiam quidam, qui vnum nobiscum credunt, omnium rerum esse principium, nullamque naturam, quæ nõ est quod Deus est, nisi ab illo conditore esse non posse noluerunt tamen istam causam fabricandi mundi, tam bonam, ac simplicem bene ac simpliciter credere, vt Deus bonus conderet bona, & essent post Deum, quæ non essent, quod est Deus, bona tamen quæ non faceret, nisi bonus Deus. Sed animas dicunt non quidem partes Dei, sed factas a Deo, peccasse a conditore recedendo, & diuersis progressib. pro diuersitate peccatorum, à cœlis vsque ad terras, aduersa corpora quasi vincula meruisse. Et hunc esse mundum, eamq; causam mundi fuisse faciendi, non vt cõderent bona, sed vt mala cohiberent. Hinc Origines iure culpatur. In libris enim quos appellat περὶ ἀρχῶν, idest, de principiis, hoc sensit, hoc scripsit. Vbi plus, quam dici potest, miror hominem in ecclesiasticis literis tam doctum & exercitatum, nõ attendisse, primum quàm hoc esset contrarium scripturę huius tantæ authoritatis intentioni, quæ per omnia opera Dei subiungens: Et vidit Deus, quia bonum est, completisq; omnibus, inferẽs, Et vidit Deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde nullam aliam causam faciendi mundi intelligi voluit, nisi vt bona fierẽt a bono Deo. Vbi si nemo peccasset, tãtummodo naturis bonis esset mundus ornatus, & plenus. Et quia peccatum est, non ideo cuncta sunt impleta peccatis, cum bonorum longe maior numerus in cœlestibus suæ naturæ ordinem seruet. Nec mala voluntas, quia naturæ ordinem seruare noluit, ideo iusti Dei leges omnia bene ordinantis effugit. Quoniam sicut pictura cum colore nigro, loco suo posito, ita vniuersitas rerum, si quis possit intueri, etiam cum peccatoribus pulchra est, quãuis per seipsos cõsideratos sua deformitas turpet. Deinde videre debuit Origenes, & quicunque ita sapiunt, si hęc opinio vera esset mundum ideo factum vt animæ pro meritis peccatorum suorum tãquam ergastula, quibus pœnaliter includerentur, corpora acciperent, superiora & leuiora quæ minus, inferiora vero & grauiora quæ amplius peccauerunt, dæmones, quibus deterius nihil est, terrena corpora, quibus inferius & grauius nihil est, potius quam homines etiam malos habere debuisse. I Nunc vero vt intelligeremus animarum merita non qualitatibus corporum esse pensanda, aereum possidet pessimus dæmon: homo autem & nunc licet malus longe minoris mitiorisque malitiæ, & certe ante peccatum tamen luteum corpus accepit. Quid autem stultius dici potest quam istum solem, vt in vno mundo vnus esset, non decori pulchritudinis, vel etiam saluti corporalium rerum consuluisse artificem Deum, sed hoc potius euenisse quia vna anima sic peccauerat, vt tali corpore mereretur includi. Ac per hoc si contigisset, vt nõ vna sed duę, immo non duæ sed decem, vel centum, similiter æqualiterque peccassent, centum soles haberet hic mundus. Quod vt non fieret, nõ opificis prouisione mirabili ad rerum corporalium salutem decoremque consultum est, sed contingit potius tanta vnius animæ progressione peccantis, vt sola corpus tale mereretur. Non plane animarum, de quibus nesciunt quid loquantur, sed eorum ipsorum qui talia sapiunt, multum longe a veritate & merito est coercenda progressio. Hæc ergo tria, quæ superius commendaui, cum in vnaquaque creatura requiruntur, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, vt respondeatur Deus, per verbum, quia bonus est, vtrum altitudine mistica nobis ipsa trinitas intimetur, hoc est, pater & filius spiritussanctus, an aliquid occurrat, qđ hoc loco scripturarum id accipiendum esse prohibeat, multi sermonis est quæstio, nec omnia vno volumine vt explicemus vrgẽdũ est.

Origenis, error in περὶ ἀρχῶν. Gene. 1.

K

De trini-

De trinitate diuina, quæ per omnia opera sua significationis suæ sparsit indicia. Caput. XXIIII.

CRedimus & tenemus, & fideliter prędicamus quod pater genuit vebum, hoc est, sapientiã, per quam facta sunt omnia, vnigenitum filium, vnus vnum, æternus coęternum, summe bonus æqualiter bonum, & qđ spiritus sanctus simul & patris & filii sit spiritus, & ipse cõsubstantialis & coæternus ambob. Atque hoc totum & trinitas sit ꝑꝑ proprietatem personarum, & vnus Deus ꝑꝑ inseparabilem diuinitatem, sicut vnus omnipotens ꝑꝑ inseparabilem omnipotentiam, ita tñ vt etiam cum de singulis quæritur, vnusquisq; eorum & Deus & omnipotens esse respondeat, cum vero de omnibus simul, non tres dii vel tres omnipotẽtes, sed vnus Deus omnipotens, tanta ibi est in tribus inseparabilis vnitas, quæ sic se voluit prædicari. Vtrum autem boni patris, & boni filii, spiritus sanctus, quia communis ambobus est, recte bonitas dici possit amborum, nõ audeo temerariam præcipitare sententiam. Veruntamen amborum eum dicere sanctitatem facilius ausus fuero, nõ amborũ quasi qualitatẽ, sed ipsam quoq; substantiam, & tertiam in trinitate personam. Ad hoc enim me probabilius ducit, quod cum sit & pater spiritus, & filius spũs, & pater sanctus, & filius sanctus, proprie tñ ipse vocatur spiritus sanctus tanquam sanctitas substantialis & consubstãtialis amborum. Sed si nihil aliud est bonitas diuina q̃ sanctitas, profecto & illa diligentia rationis est, non præsumptionis audacia, vt in operib. Dei secreto quodã loquendi modo, quo nostra exerceatur intentio, eadem nobis insinuata intelligat trinitas, vnamquanque creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit. Pater quippe intelligitur verbi, qui dixit vt fiat. Quod autem illo dicente factum est, proculdubio per verbum factum est. In eo vero quod dr̃, vidit Deus quia bonum est, satis significat Deum nulla necessitate, nulla sui cujusquam vtilitatis indigentia, sed sola bonitate fecisse quod factũ est, i. quia æqualiter bonum, & quod spiritus sanctus simul & patris & filii bonum est. Qđ ideo postea quàm factum est dr̃, vt res quæ facta est congrueret bonitati, ꝑꝑ quam facta est, indicetur. Quæ bonitas si spiritus sanctus recte intelligitur, vniuersa nobis trinitas in suis operib. intimat. Inde est ciuitatis sanctæ, quæ in sanctis angelis sursum est, & origo, & informatio, & beatitudo. Nam si quæratur vnde sit, Deus eam cõdidit. Si vnde sit sapiẽs, a Deo illuminatur. Si vnde sit fœlix, a Deo quo fruitur, subsistens modificatur, contemplans illustratur, inhærens iucundatur, est, videt, amat, in æternitate Dei viget, in veritate Dei lucet, in bonitate Dei gaudet.

[Margin: B, C; Vestigium trinitatis in creatura (partly cut off)]

De tripertita totius philosophiæ disciplina. Caput XXV.

QVantum intelligi datur hinc philosophi sapientiæ disciplinam tripertitam esse voluerunt, immo vero tripertitam esse animaduertere potuerunt. Neque.n. ipsi instituerunt vt ita esset, sed ita esse potius inuenerunt, cuius vna pars appellaretur physica, altera logica, tertia ethica. Quarũ nomina Latina iam multorum literis frequentata sunt, vt naturalis, rõnalis, moralisq; vocarent, quas etiã in octauo libro breuiter perstrinximus. Non quod sit consequens, vt isti in his tribus aliquid secundum Deum de trinitate cogitauerint. Quamuis Plato primus istam distributionem reperisse, & commendasse dicat, cui neque naturarum omnium author, nisi Deus visus est, neque intelligentiæ dator, neq; amoris quo bene beateque viuatur inspirator. Sed certe cum de natura rerum, & de rõne indagandæ veritatis, & de fine boni ad quem cuncta quæ agimus referre debemus, diuersi diuersa sentiant, in his tamen tribus magnis & generalibus quæstionibus omnis eorum versatur intentio. Ita vt cum in vnaquaque earum quid quisq; sectet, multiplex sit discrepantia opinionum, esse tñ aliquam naturæ causam, scientiæ formam, vitę summã, nemo cunctetur. Tria etiam sunt quæ in vnoquoq; homine artifice spectãtur, vt aliquid efficiat, natura, doctrina, vsus. Natura ingenio, doctrina scientia, vsus fructu diiudicandus est. Nec ignoro quod proprie fructus fruentis, vsus vero vtentis sit. atque hoc interesse videatur, quod ea re frui dicimur, quæ nos nõ ad aliud referenda per seipsam delectat, vti vero ea re, quam propter aliud quęrimus, vnde temporalibus magis vtendum est, quam fruen-

[Margin: D, E; *Hominis artificis partes.*; *Lib. 1. de doctrina Christiana. ca. 4.*; F]

fruendum, vt frui mereamur æternis. Nõ sicut peruersi qui frui volunt nummo, vti aũt Deo, quoniam non nummum pp Deum impendunt, sed Deum propter nummum colunt. Veruntamen eo loquendi modo, quem plus obtinuit consuetudo, & fructib. vtimur, & vsib. fruimur. Nam & fructus iam proprie dicuntur agrorum, quibus vtique omnes tẽporaliter vtimur. Hoc itaque more vsum dixerim in his trib. quæ in homine spectanda commonui, quæ sunt natura, doctrina, vsus.
G Ex his propter obtinendam beatam vitam, tripertita, vt dixi, à philosophis inuẽta est disciplina, naturalis propter naturam, rationalis propter doctrinã, moralis propter vsum. Si ergo natura nostra esset a nobis, profecto & nostram nos genuissemus sapientiam, nec eam doctrina, idest, aliud discendo percipere curaremus, & noster amor a nobis profectus, & ad nos relatus, ad beate viuendum sufficeret, nec bono alio, quo frueretur vllo, indigeret. Nunc vero quia natura nostra, vt esset, Deum habet authorem, proculdubio vt vera sapiamus ipsum debemus habere doctorem, ipsum etiam vt beati simus suauitatis intimæ largitorem.

De imagine summę trinitatis, quæ secundum quendam modum in natura est, nec dum beatificati hominis. Cap. XXVI.

Et nos quidem in nobis tametsi nõ æqualem, immo valde longeq; distãtem, neque coæternam, & quo breuius totum dicatur, non eiusdem substantiæ cuius est Deus, tñ qua Deo nihil sit in reb. ab eo factis natura propius, imaginem Dei, hoc est, summæ illius trinitatis agnoscimus, adhuc reformatione perficiendam, vt sit etiam similitudine proxima. Nam & sumꝰ, & nos esse nouimus, & nostrum esse ac nosse diligimus. In his autem trib. quæ dixi, nulla nos falsitas verisimi-
H lis turbat. Non enim ea sicut illa, quæ foris sunt, vllo sensu corporis tangimus, velut colores videndo, sonos audiendo, odores olfaciendo, sapores gustando, dura & mollia cõtrectando sentimus, quorum sensibilium etiã imagines eis simillimas, nec iam corporeas cogitatione versamus, memoria tenemus, & per ipsas in istorum desideria concitamur, sed sine vlla phantasiarum vel phantasmatũ imaginatione ludificatoria, mihi esse me, idque nosse, & amare certissimum est. Nulla in his veris Academicorum argumẽta formido dicentiũ: Quid si falleris? Si enim fallor, sum. Nam qui non est vtiq; nec falli potest, ac per hoc sum, si fallor. Quia ergo sum, qui fallor, qũo esse me fallor, qñ certum est me esse si fallor? Qui igitur essem qui fallerer, etiam si fallar proculdubio in eo quod me noui esse non fallor. Consequens est autem, vt etiam, in eo quod me noui nosse, non fallor. Sicut I
enim noui me esse, ita noui etiam hoc ipsum nosse me. Eaq; duo cum amo, eundem quoque amorem quiddam tertium, nec imparis æstimationis eis, quas noui rebus adiungo. Neq; enim fallor amare me, cum in his quæ amo non fallar, quanquam etsi illa falsa essent, falsa me amare verum esset. Nam quo pacto recte reprehenderet, & recte prohiberet ab amore falsorum, si me illa amare falsum esset? Cum vero illa vera atque certa sint quis dubitet quin eorum quę amantur, & ipse amor verus & certus est? Tam porrò nemo est, qui esse se nolit, quàm nemo est, qui non beatus esse velit. Quomodo enim potest beatus esse si nihil sit?

De essentia & scientia, & vtriusque amore. Caput. XXVII.

Ita vero vi quadam naturali ipsum esse iucundum est, vt non ob aliud & hi qui miseri sunt nolint interire. Et cum se miseros esse sentiant, non seipsos de rebus sed miseriã suam potius auferri velint. Illis etiã qui & sibi miserrimi apparent, & planè sunt, & non solum à sapientib. qm̃ stulti, verumetiam ab his qui se beatos putant miseri iudicantur, q̃a pauperes atq; mendici sunt, si quis immortalitatem daret, qua nec ipsa miseria moreret, proposito sibi, q̃ si in eadem miseria semper esse nollent, nulli & nusquam essent futuri, sed omni modo perituri, profecto exultarẽt lætitia, & sic semper eligerent esse quàm omnino non esse. Huius rei testis est notissimus sensus eorum. Vnde enim mori metuũt & malunt in illa ærumna viuere, quam eam morte finire, nisi quia satis apparet quam refugiat natura non esse? Atque Deo cum se nouerint esse morituros, pro magno beneficio sibi hãc impẽdi misericordiã desiderãt, vt ali-

vt aliquanto productius in eadem miseria vi
uant, tardiusq; morianẽ. Proculdubio ergo
indicant immortalitatem, saltẽ talẽ, quæ nõ
habeat finem mẽdicitatis, q̃ta gratulatione
susciperent. Quid aĩalia ẽt irrationalia quib.
datum non est ista cogitare ab immensis dra
conib. vsq; ad exiguos vermiculos? Nonne se
esse velle, atque ob hoc interitum fugere
omnib. qb possunt motibus indicant? Quid
arbusta omnesq; frutices, qb. nullus est sens⁹
ad vitãdam manifesta motione perniciẽ, nõ
A ne vt in auras tutum culminis germen emit-
tant,* aliud terræ radices affigunt quo alimẽ
tum trahant, atque ita suum quodammodo
esse conseruent? Ipsa postremo corpora, qb.
non solum sensus, sed nec vlla saltem semina
lis est vita, ita tñ vel exiliũt in superna, vel in
ima descendunt, vel librantur in mediis, vt
essentiam suam vbi secundum naturam pos-
sunt esse, custodiant. Iam vero nosse quãtum
amet, quàmq; falli nolit humana natura, vel
hinc intelligi potest, quod lamentari quisque
sana mente mauult, quàm lætari in amentia.
Quæ vis magna atque mirabilis mortalibus,
præter homines animantib. nulla est, licet eo
rum quibusdam ad istam lucem contuendã,
multo q̃ nobis sit acrior sensus oculorũ, sed
lucem illam incorpoream contingere ne-
queunt, qua mens nostra quodammodo irra
diatur, vt de his omnib. recte iudicare possi-
mus. Nam inquantum eam capimus, intantũ
id possumus. Veruntñ inest sensib. irrationa-
lium aĩantium, etsi scientia nullo modo, at
certe quædam scientiæ similitudo, cætera au
B tem rerum corporalium non quia sentiunt,
sed qua sentiũtur, sensibilia nuncupata sunt.
Quorum in arbustis hoc simile est sensib. q̃
aluntur &* gignuntur. Veruntamen & hæc
& omnia corporalia latentes in natura cau-
sas habent, sed formas suas varias quibus mũ
di huius visibilis structura formosa est, sen-
tiendas sensib prębent, vt pro eo quod nosse
non possunt, quasi innotescere velle videan-
tur. Sed nos ea sensu corporis ita capimus,
vt de his non sensu corporis iudicemus. Ha-
bemus. n. aliũ interioris hominis sensum isto
longe præstãtiorem, quo iusta & iniusta sen-
timus, iusta per intelligibilem speciem, iniu
sta per eius priuationem. Ad hui⁹ sensus offi
cium, non acies pupillę, nõ foramen auricu-
læ, non spiramen narium, non gestus fauciũ,
non vllus corporeus tactus accedit. Ibi me
& esse, & hoc nosse certus sum, & hoc amo,
atque amare me similiter certus sum.

An etiam ipsum amorem, quo & esse & sci-
re diligimus, diligere debeamus quo ma-
gis diuinæ trinitatis imagini propinque-
mus. Cap. XXVIII.

SEd de duob. illis essentia. s. & notitia quan
tum amentur in nobis, & quemadmodũ
etiam in cæteris reb. quæ infra sunt eorum re
periaẽ etsi differens quædam tamen similitu
do, quantum suscepti huius operis ratio visa
est postulare, satis diximus. De amore autem
quo amantur, vtrum & ipse amor ameẽ, non Amor.
D dictum est. Amaẽ autem. Et hinc probamus
quod in omnibus quæ rectius amantur, ipse
magis ameẽ. Neque enim vir bonus meritò
dr̃ qui scit quod bonum est, sed qui diligit.
Cur ergo & in nobisipsis nõ & ipsum amorẽ
nos amare sentimus, quo amamus, quicquid
boni amamus? Et enim & amor, quo amatur,
quod amandum non est, & iustum amorem
odit in se, qui illum diligit, quo id amatur,
quod amandum est. Possunt enim ambo esse
in vno homine, & hoc bonum est homini,
vt illo proficiente quo bene viuimus iste de
ficiat, quo male viuimus, donec ad perfectũ
sanetur, & in bonum commutetur omne qđ
viuimus. Si enim pecora essemus, carnalem
vitam & quod secundũ sensum eius est ama-
remus, idq; esset sufficiens bonum nostrum,
& secundum hoc cum esset nobis bene, nihil
aliud q̃reremus. Itẽ si arbores essemus, nihil
E quidem sentiente motu amare possemus, ve-
runtamen id quasi appetere videremur, quo
feracius essemus vberiusq; fructuosę. Si esse-
mus lapides, aut fluctus, aut ventus, aut flam-
ma, vel quid eiusmodi, sine vllo quidem sen
su atque vita, non tamen nobis deesset quasi
quidam nostrorum locorum atque ordinis
appetitus. Nam velut amores corporum mo
menta sunt ponderum siue deorsum grauita
te siue sursum leuitate nitãtur. Ita enim cor-
pus pondere, sicut animus amore fertur quo
cunque fertur. Quoniam igitur homines su-
mus, ad nostri creatoris imaginem creati, cu
ius est vera æternitas, æterna veritas, ęterna
& vera charitas, estq; ipse æterna & vera &
chara trinitas, neque confusa neque separa-

ta, in

ta,in iis quidem rebus quæ infra nos sunt, quoniã & ipsa nec aliquo modo essent, nec aliqua specie continerent,nec aliquem ordinem appeterent,vel tenerent, nisi ab illo facta essent qui summe est, qui summe sapiens est,qui summe bonus est, tanquam per oĩa q̃ fecit mirabili stabilitate currentes,quasi quędã eius alibi magis,alibi minus impressa vestigia colligamus, in nobis aũt ipsis eius imaginem cõtuentes,tanquam minor ille Euangelicus filius, ad nosmetipsos reuersi surgamus,& ad illum redeamus, a quo peccando recesseramus. Ibi esse nostrum non habebit mortem,ibi nosse nostrum non habebit errorem, ibi amare nostrum non habebit F offensionem.Nunc aũt ista tria nostra quamuis certa teneamus,nec aliis ea credamus testib. sed nosipsi præsentia sentiamus,atq; interiore veracissimo cernamus aspectu, tñ quandiu futura,vel vtrũ nunquã defutura, & quò si bene, quò aũt si male agantur peruentura sint, quoniam per nosipsos nosse non possumus, alios hinc testes vel quærimus,vel habemus, de quorum fide cur nulla debeat esse dubitatio,non est iste,sed posterius erit diligentius disserendi locus.In hoc autem libro de Ciuitate Dei,quæ non peregrinatur in huius vitæ mortalitate,sed immortalis semper in cœlis est,i. de angelis sanctis Deo cohęrentib. qui nec fuerunt vnquam, nec futuri sunt desertores,inter quos & illos qui æternã lucem deserentes,tenebræ facti sunt, Deum primitus diuisisse iam diximus , illo adiuuante quod cœpimus,vt possumus explicemus.

De sanctorum angelorum scientia,qua trinitatem in ipsa eius deitate nouerunt , qua operum causas prius in operantis arte quam in ipsis operibus artificis intuentur. Caput. XXIX.

ILli quippe angeli sancti non per verba sonantia Deum discunt, sed per ipsam præsentiam immutabilis veritatis,hoc est, verbum eius vnigenitum . Et ipsum verbum & patrem & eorum spiritum sanctum,eamque esse inseparabilem trinitatem , singulasq; in ea personas esse substantiam , & tamen omnes non tres Deos esse,sed vnũ Deum ita nouerunt, vt eis magis ista sit nota , q̃ nosipsi nobis cogniti sumus . Ipsam quoq; creaturã melius ibi,hoc est, in sapientia Dei tanquam in arte qua facta est,q̃ in ea ipsa sciunt,ac per hoc & seipsos ibi melius,q̃ in seipsis.Verũtñ & in seipsis sciunt.Facti sunt.n. & aliud sunt quàm ille qui fecit. Ibi ergo tanquam in cognitione diurna, in seipsis aũt tanquam in vespertina,sicut supra iam diximus.Multum autem differt vtrum in ea ratione cognoscatur aliquid secundum quam factum est , an in seipso . Sicut aliter scitur rectitudo linearum seu veritas figuratum cum intellecta cõspicitur , aliter cum in puluere scribitur . Et aliter iustitia describitur in veritate incommutabili,aliter in anima iusti. Sic deinde cætera,sicut firmamentum inter aquas superiores & inferiores , quod cœlum vocatum est, sicut deorsum aquarum congeries terręque nudatio,& herbarum institutio atque lignorum,sicut Solis & lunę stellarumq; cõditio, sicut ex aquis animalium, volucrum.s.atque piscium beluarumque natantium,sicut quorumcunque in terra gradientium atque repentium,& ipsius hominis,qui cunctis in terra rebus excelleret.Omnia hæc aliter in verbo Dei cognoscuntur ab angelis, vbi habent causas rationesque suas,idest,secũdum quas facta sunt incommutabiliter permanentes, aliter in seipsis,illic clariore,hic obscuriore I cognitione,velut artis atque operum,quę tamen opera cum ad ipsius creatoris laudem venerationemque referuntur , tanquam mane lucescit in mentibus contemplantium.

De senarii numeri perfectione , qui prius partium suarum quantitate completur. Caput. XXX.

HAec autem propter senarii numeri perfectionem, eodẽ die sexies repetito, G sex dieb.perfecta narrantur,non q̃a Deo necessaria fuerit mora temporũ, quasi qui non potuerit creare oĩa simul,quæ deinceps congruis motib.peragerent tempora,sed q̃a per senariũ numerum est operũ significata perfectio.Numerus q̃ppe senarius primus cõplet suis partibus.i.sexta sui parte, & tertia,& dimidia,q̃ sunt vnũ,& duo,& tria, quæ in summã ducta,sex fiunt. Partes aũt in hac cõsideratione numerorum illæ intelligendæ sunt, quæ quotæ sint , dici potest , sicut dimidia, tertia , quarta , & deinceps ab aliquo numero deno-

ro denominatæ. Neq;.n.exempli gratia,quia
in nouenario numero quatuor pars aliqua
eius eſt,iō dici pōt,quota eius ſit,vnū aūt po
teſt,nā nona eius eſt,& tria pōt,nā tertia eius
eſt.Cōiūctæ vero iſtę duę partes eius nona.ſ.
atq; tertia.i.vnū & tria, lōge ſunt à tota ſum-
ma eius,qđ eſt nouē.Itēq; in denario quater
narius eſt aliqua pars eius,ſed quota ſit, dici
non pōt,vnū aūt pōt, nā decima pars eius eſt
hēt & q̃ntam,q̃ ſunt duo,habet & dimidiā,q̃
ſunt quinque.Sed hæ tres partes eius,decima
& quinta,& dimidia.i.vnū, & duo,& q̃nq;
ſimul ductæ non cōplent decē,ſunt.n. octo.
Duodenarii vero partes numeri in ſummam
ductæ,tranſeunt eum,habet.n.duodecimam,
M qđ eſt vnū,habet ſextam,quæ ſunt duo , hēt
& quartā,q̃ ſunt tria hēt tertiā, quæ ſunt ſex,
vnū aūt,& duo,& tria,& quatuor, & ſex,nō
duodecim,ſed amplius.i.ſedecim fiūt. Hoc
breuiter commemorandū putaui,ad cōmen
dādū ſenarii numeri perfectionē, q̃ primus,
vt dixi, partib. ſuis in ſummam redactis ipſe
p̃ficit,in quo perficit Deus opera ſua . Vnde
rō numeri cōtemnenda non eſt,quæ in mul-
tis ſanctarū ſcripturarū locis , q̃ magni æſti-
I manda ſit,elucet diligēter intuentibus. Nec
fruſtra in laudibus Dei dictum eſt:Omnia in
menſura.& numero, & pondere diſpoſuiſti.

De die ſeptimo,in quo plenitudo & requies
commendatur . Cap. XXXI.

2. IN ſeptimo autem die , i.eodem die ſepties
repetito, qui numerus etiam ipſe alia rō-
ne perfectus eſt, Dei requies commendať,in
qua primum ſanctificatio ſonat. Ita Deus no
luit iſtū diē in illis ſuis operib. ſanctificare,
ſed in requie ſua,quæ non habet veſperā. Ne
que.n.vlla creatura eſt, vt etiam ipſa aliter in
B Dei verbo,aliter in ſe cognita,faciat aliā ve-
lut diurnā , aliā velut veſpertinam notitiam.
De ſeptenarii porrò numeri perfectione dici
q̃dem plura p̄nt , ſed & liber iſte iam proli-
xus eſt,& vereor ne occaſione cōperta,ſciē-
tiolam noſtram leuiter magis quam vtiliter
iactare velle videamur . Habenda eſt itaque
ratio moderationis atque grauitatis , ne for-
te cū de numero multū loquimur,mēſuram
& pondus negligere iudicemur. Hoc itaque
ſatis ſit admonere , quod tot⁹ impar primus
numerus ternarius eſt , totus par quaterna-
rius , ex quibus duobus ſeptenarius conſtat.
Ideo pro vniuerſo ſæpe poniť ſicuti eſt. Se-
pties cadet iuſtus,& reſurget.i.quotieſcunq; *Pro. 24.*
ceciderit,non peribit. Quod nō de iniquita-
tib.ſed de tribulationib. ad humilitatem pro
ducentib.intelligi voluit. Et ſepties in die lau *Pſ. 118.*
dabo te,qđ alibi alio modo dictum eſt, Sem *Pſal. 38.*
per laus eius in ore meo. Et multa huiuſmo-
di in diuinis authoritatib.reperiuntur,in q̃b.
ſeptenarius numerus,vt dixi pro cuiuſq; rei
vniuerſitate poni ſolet. Propter hoc eodem
ſeptenario numero ſignificatur ſpiritus , de
quo dn̄s ait : Docebit vos omnem veritatē.
Ibi requies Dei, qua requieſcitur in Deo. In *Ioan.16.*
toto q̃ppe.i.in plena perfectione requies, in *1.Co.13.*
parte aūt labor. Iō laboramus,quādiu ex par
te ſcimus,ſed cū peruenerit qđ perfectū eſt, C
quod ex parte eſt euacuabiť. Hinc eſt ꝙ etiā
ſcripturas iſtas cum labore rimamur. Sancti
vero angeli,ad quorum ſocietatem & con-
gregationem in hac peregrinatione laborio
ſiſſima ſuſpiramus , ſicut habent permanēdi
æternitatem,ita cognoſcendi facilitatem, &
requieſcendi facilitatē. Sine difficultate quip
pe nos adiuuant, quoniam ſpiritalibus moti
bus puris & liberis non laborant .

De opinione eorum qui angelorum creatio
nem anteriorem volunt eſſe quàm mūdi.
Caput. XXXII.

NE quis autem contendat , & dicat non *Gene. 1.*
ſanctos angelos eſſe ſignificatos,in eo
quod ſcriptum eſt , fiat lux , & facta eſt lux,
ſed quamlibet lucem tunc primum factam
eſſe corpoream,aut opinatur,aut doceat,an-
gelos autem prius eſſe factos, non tantum an
te firmamentum , quod inter aquas & aquas
factum,appellatum eſt cœlum,ſed ante illud
quod dictum eſt:In principio fecit Deus cœ
lum & terram, atque illud quod dictum eſt E
in principio , non ita dictum tanquam pri-
mum hoc factum ſit, cum ante fecerit ange- *Ib.dem.*
los, ſed quia omnia in ſapientia fecit , quod
eſt verbum eius , & ipſum ſcriptura princi-
pium nominauit, ſicut ipſe in Euangelio Iu- *Pſ. 103.*
dæis quærentibus quis eſſet, reſpondit ſe eſ- *Ioan.8.*
ſe principium, non econtrario referam cō-
tentionem , maxime quia hoc me delectat
plurimum , quod etiam in ſummo exordio
ſancti libri Geñ.trinitas commēdatur. Cum

enim

Gene. 1. enim ita dicitur: In principio fecit Deus cœlum & terram, vt pater fecisse intelligatur in Ps. 103. filio, sicut attestat Psalm. vbi legitur. Quam magnificata sunt opera tua dñe, omnia in sapientia fecisti, conuenientissime paulo post commemoratur etiam spiritus sanctus. Cum enim dictum esset, qualem terram Deus primitus fecerit, vel quam molem materiamve futuræ constructionis mundi cœli & terræ nomine nuncupauerunt subiiciendo & addendo: Terra aũt erat inuisibilis & incompo- Gene. 1. sita, & tenebræ erant super abyssum, mox vt trinitatis commemoratio compleretur, & spũs, inquit, Dei ferebatur super aquas. Proinde vt volet vnusquisq; accipiat, qđ ita profundum est, vt ad excitationem legentium a fidei regula non aberrantes plures possit generare sñias, dum tñ angelos sanctos in sublimib. cœli sedib. non quidẽ Deo coæternos, sed tñ de sua sempiterna & vera fœlicitate securos & certos esse nemo ambigat. Ad quo- F rum societatem pertinere paruulos suos do- Mat. 22. minus docens, nõ solum illud ait: Erũt æquales angelis Dei, verũ ipsi quoq; angeli qua cõtemplatione fruant, ostendit, vbi ait: Videte, ne contẽnatis vnũ ex pusillis istis. Dico.n. Mat. 18. vobis, quia angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est.

De duabus angelorum societatibus, diuersis, atque disparibus, quæ non incongrue intelliguntur lucis & tenebrarum nominib. nuncupatæ. Cap. XXXIII.

PEccasse autem quosdam angelos, & in huius mũdi ima detrusos, qui eis velut carcer est, vsque ad futuram in die iudicii vltimam damnationem, Apostolus Petrus aper- 2. Pet. 2. tissime ostendit, dicens, quod Deus angelis I peccantibus non pepercit, sed carcerib. caliginis inferni detrudens tradidit in iudicio puniendos reseruari: Inter hos ergo & illos, Deum, vel præscientia, vel opere diuisisse qs dubitet, illosq; lucem merito appellari, quis contradicat? Quandoquidem nos adhuc in fide viuentes, & eorum æqualitatẽ adhuc sperantes, vtiq; nondum tenentes, iam lux dicti Ephe. 5. ab Apostolo sumus? Fuistis enim, inquit, aliquando tenebræ, nũc autem lux in dño. Istos vero desertores, tenebras apertissime nuncupari, profecto aduertũt, qui peiores esse eos hominib. infidelib. siue intelligunt, siue credunt. Quapropter & si alia lux in isto huius libri loco intelligenda est, vbi legimus: Dixit Gen. 1. Deus, fiat lux, & facta est lux, & aliæ tenebræ Ibidem. significatæ sunt in eo quod scriptum est: Di- Ps. 9[…] uisit Deus inter lucem & tenebras nos tamẽ has duas angelicas societates, vnã fruentem Deo, alteram tumentem typho, vnam cui dr̃: Adorate eum omnes angeli eius, aliam cuius princeps dicit, Hæc omnia tibi dabo, si pro- Mat. 4. stratus adoraueris me, vnam Dei sancto amo- Iac. 4. re flagrantem, alteram propriæ celsitudinis immundo amore fumãtem, & qm̃, sicut scriptum est, Deus superbis resistit, humilib. au- 1. Pet. tem dat gratiam: Illam in cœlis cœlorum habitantem, istam inde deiectam in hoc infimo aereo cœlo tumultuantem. Illam luminosa pietate tranquillam: istam tenebrosis cupiditatibus turbulẽtam. Illam Dei nutu clemẽter subuenientem, iuste vlciscẽtem, istam suo fastu dominandi & nocendi libidine exæstuãtem. Illam, vt quantum vult, cõsulat, Dei bonitatis ministram, istam ne quantum vult, no- K ceat Dei potestate frenatam. Illam huic illudentem, vt nolens prosit persecutionib. suis, hanc illi inuidẽtem cum peregrinos colligit suos. Nos ergo has duas societates angelicas inter se dispares atque cõtrarias, vnam & natura bonam & voluntate rectam, aliam vero natura bonam, sed volũtate peruersam, aliis manifestioribus diuinarũ scripturarum testimoniis declaratas, quod in hoc libro, cui nomen est Genesis lucis tenebrarumq; vocabu- Gen. 1. lis significatas existimauimus, ẽt si aliud sensit hoc loco forte qui scripsit, nõ est inutiliter obscuritas huius pertracta sñiæ, quia etsi voluntatem authoris libri huius indagare nequiuimus, a regula tñ fidei quæ per alias eiusdẽ authoritatis sacras literas satis fidelibus nota est, nõ aberrauimus. Etsi enim corporalia hic commemorata sunt opera Dei, habent pro- L culdubio nonnullam similitudinem spiritualium, secundum quam dicit Apostolus. Om- 1. Th. 5. nes enim vos filii lucis estis & filii Dei, non sumus noctis neque tenebrarum. Si aũt hoc sensit ẽt ille qui scripsit, ad perfectiorẽ disputationis ordinem nostra peruenit intẽtio, vt homo Dei tã eximiæ diuinæq; sapiẽtiæ, imo per eum spũs Dei in cõmemorandis operib. Dei, quæ omnia sexto die dicit esse perfecta, nullo modo angelos prætermisisse credatur

siue in principio, quia primo fecit, siue quod
. I. côuenientius intelligit in principio, quia in verbo vnigenito fecit, scriptum sit, In principio fecit Deus celũ & terram, qb. nominib. vniuersalis est significata creatura vel spiritalis & corporalis, qđ est credibilius, vel magnæ duæ mũdi partes, qb. omnia quæ creata sunt continentur, vt primitus eam totam proponeret, ac deinde partes eius, secundum mysticum dierum numerum exequeretur.

De eo quod quidam putant in cõditione firmamenti aquarũ discretarum nomine angelos significatos, & quod quidam aquas existimant non creatas. Cap. XXXIIII. B

QVanquam nonnulli putauerint aquarũ nomine significatos quodãmodo populos angelorum, & hoc esse quod dictum est: Fiat firmamentum inter aquam & aquã, vt supra firmamentum angeli intelligantur, infra vero vel aquæ istæ visibiles, vel malorum angelorum multitudo, vel omnium hominum gentes. Quod si ita est, non illic apparet vbi facti sunt angeli, sed vbi discreti. Quã uis & aquas, quod peruersissimæ atque impię vanitatis est, negẽt quidam factas a Deo, quoniam nusquam scriptum est, dixit Deus
I. fiant aquæ. Quod possunt simili vanitate etiã de terra dicere, nusquam enim legitur: Dixit Deus fiat terra. Sed inquiunt scriptum est: in
4. principio fecit Deus cœlum & terram. Illic ergo & aqua intelligenda est, vno enim nomine vtrunq; comprehẽsum est. Nam ipsius est mare, sicut in Psalmo legitur, & ipse fecit illud, & aridam, i. terrã manus eius finxerũt. Sed hi qui in nomine aquarum q̃ sup cœlos sunt, angelos intelligi volũt, ponderibus elementorum mouentur, & ideo non putant aquarum fluidam grauemque naturam in superioribus mundi locis potuisse constitui, qui secundum rationes suas si ipsi hominem facere possent, non ei pituitam quod Græce φλέγμα dicitur & tanquam in elementis corporis nostri aquarum vicem obtinet, in capite ponerent. Ibi enim sedes est phlegmatis secundum Dei opus vtique apertissime, secundum istorum autem coniecturam tam absurde, vt si hoc nesciremus, & in hoc libro similiter scriptum esset, quod Deus humorem fluidum & frigidum, ac per hoc grauem in superiore omnibus cęteris humani corporis parte posuerit, isti trutinatores elemẽtorum nequaquam crederent. Et si authoritati eiusdem scripturæ subditi essent, aliquid aliud ex hoc intelligendum esse censerent. Sed, quoniam si diligenter singula scrutemur, atque tractemus, quæ in illo diuino libro de constitutione mundi scripta sunt, & multa dicenda, & a proposito instituti operis, longe digrediendum esset. Iamque de duab. istis diuersis inter se atque contrariis societatib. angelorum, in quib. sunt quædam exordia dua rum etiam in rebus humanis ciuitatum, de quibus deinceps dicere institui, quantum satis esse visum est, disputauimus, hunc quoq; librum aliquando claudamus. C

D. AVRELII AVGVTINI Rom. 12.
De ciuitate Dei ad Marcellinum.

LIBER DVODECIMVS.

De vna bonorum malorumque angelorum natura. Cap. I.

ANte quàm de institutione hominis dicam, vbi duarum ciuitatum, quantum ad rationalium mortaliumque genus attinet, apparebit exortus, sicut superiore libro apparuisse ĩ angelis iam videtur, prius mihi quędam de ipsis angelis video esse dicenda, quibus demonstretur quantum à nobis potest, quam non inconueniens neq; incongrua dicatur esse hominibus angelisq; H
societas, vt non quatuor, duæ scilicet angelorum totidiemq; hominum, sed duę potius ciuitates, hoc est, societates merito esse dicantur, vna in bonis, altera in malis, non solum angelis, verumetiam hominibus constitutæ. Angelorum bonorum & malorum inter se cõtrarios appetitus non naturis principiisque diuersis, cum Deus omnium substiarum bonus author & conditor vtrosque creauerit, sed voluntatibus & cupiditatibus extitisse, dubitare phas non est, dum alii constantes in communi omnibus bono, quod ipse illis Deus est, atque in eius æternitate, veritate, charitate persistunt. Alii sua potestate potius delectati, velut bonũ suũ sibiipsi essent,

a ſuperiore communi omnium beatifico bono ad propria defluxerũt, habentes elationis faſtum, pro excellentiſsima æternitate vanitis aſtutiã, pro certiſsima veritate ſtudia partium, ꝓ indiuidua charitate ſuperbi, fallaces, inuidi effecti ſunt. Beatitudinis igiť illorum cauſa eſt, adhærere Deo. Quocirca iſtorũ miſeriæ cauſa ex contrario eſt intelligenda, qđ eſt non adhærere Deo. Quamobrem ſi cum

I quæritur, quare illi beati ſint recte rñdetur, quia adhærent Deo. Et cum quæritur, cur iſti ſint miſeri, recte rñdetur, quia non adhærent Deo. Non eſt creaturæ rationalis vel intellectualis bonum, quo beata ſit, niſi Deus. Itaq; quanuis nõ oĩs beata poſsit eſſe creatura, neque enim hoc munus adipiſcunť, aut cupiũt feræ, ligna, ſaxa, & ſi quid huiuſmodi eſt, ea tñ quæ poteſt, non ex ſeipſa poteſt, quia ex nihilo creata eſt, ſed ex illo, a quo creata eſt. Hoc enim adepto beata eſt, quo amiſſo miſera eſt. Ille vero qui non alio, ſed ſeipſo bono beatus eſt, ideo miſer non poteſt eſſe, q̃a

Deus Solus immutabile bonum.

non ſe poteſt amittere. Dicimus itaq; immutabile bonum non eſſe, niſi vnum verũ Deũ beatum, ea vero quæ fecit bona quidem eſſe quod ab illo, veruntñ mutabilia, quod non de illo, ſed de nihilo facta ſunt. Quanquam ergo ſumma non ſint, q̃b. eſt Deus maius bonum, magna ſunt tñ ea mutabilia bona, quæ adhærere pñt, vt beata ſint immutabili bono: quod vſqueadeo bonum eſt eorum, vt ſine illo miſera eſſe neceſſe ſit. Nec ideo cætera in hac creaturę vniuerſitate meliora ſunt, q̃a miſera eſſe non poſſunt, neque enim cætera membra corporis noſtri, ideo dicendum eſt oculis eſſe meliora, quia cæca eſſe non pñt. Sicut aũt melior eſt natura ſentiens, & cum dolet, q̃ lapis, qui dolere nullo modo põt,

K ita rationalis natura præſtantior eſt etiam miſera, quam illa quę rationis vel ſenſus eſt expers, & ideo in eam nõ cadit miſeria. Quod cum ita ſit, huic naturæ quæ in tanta excellẽtia creata eſt, vt licet ipſa ſit mutabilis, inhærendo tamẽ incommutabili bono. i. ſummo Deo, beatitudinem conſequatur, nec expleat indigentiam ſuam, niſi vtique beata ſit, eique explendæ non ſufficiat, niſi Deus, profecto non illi adhęrere, vitium eſt. Omne autem vitium naturæ nocet, ac per hoc contra naturam eſt. Ab illa igitur quæ adhæret Deo, non natura differt iſta, ſed vitio, quo tamen vitio etiam valde magna multumque laudabilis oſtenditur ipſa natura. Cuius enim recte vituperatur vitium proculdubio natura laudať. Nam recta vitii vituperatio eſt, ꝙ illo dehoneſtatur natura laudabilis. Sicut ergo cum vitium oculorum dř cæcitas, id oſtenditur qđ ad naturam oculorum pertinet viſus, & cum vitium aurium dicitur ſurditas, ad earum naturam pertinere demonſtratur auditus. Ita cum vitium creaturæ angelicæ dř, quod nõ adhæret Deo, hinc apertiſsime declaratur, eius naturę vt Deo adhęreat, conuenire. Quam porrò magna ſit laus adhærere Deo, vt ei viuat, inde ſapiat, illo gaudeat, tantoq; bono ſine morte, ſine errore, ſine moleſtia perfruať, quis cogitare digne poſsit aut eloqui? Quapropter etiam vitio malorum ange L

lorum, quo non adhærent Deo, quoniã omne vitium naturæ nocet, ſatis manifeſtatur Deum tam bonam eorum creaſſe naturam, cui noxium ſit, non eſſe cum Deo.

Nullam eſſentiam Deo eſſe contrariam, quia ab eo qui ſumme eſt, & ſemper eſt, hoc totum videtur diuerſum eſſe, quod non eſt. Caput. II.

HAec dicta ſint, ne quiſquam quum de angelis apoſtatis loquimur, exiſtimet eos aliam velut ex alio principio habere potuiſſe naturam, nec eorum naturæ authorem Deum. Cuius erroris impietate tanto quiſq; carebit expeditius & facilius, quanto perſpicacius intelligere potuerit, quod per angelũ dixit Deus, quãdo Moyſen mittebat ad filios Iſrael. Ego ſum qui ſum. Cum enim Deus ſumma eſſentia ſit, hoc eſt, ſumme ſit, & ideo immutabilis ſit, rebus quas ex nihilo creauit, M

eſſe dedit, ſed non ſumme eſſe ſicut ipſe eſt, & aliis dedit eſſe amplius, aliis minus, atque ita naturas eſſentiarum gradibus ordinauit. Sicut. n. ab eo qđ eſt ſapere, vocatur ſapiẽtia, ſic ab eo qđ eſt eſſe vocatur eſſentia, nouo q̃dem nomine, quo vſi veteres nõ ſunt Latini ſermonis authores, ſed iam noſtris temporibus vſitato, ne deeſſet ẽt linguę noſtrę, quod Gręci appellant οὐσίαν, hoc. n. verbũ a verbo expreſſum eſt, vt diceretur eſſentia. Ac per hoc ei naturę, q̃ ſumme eſt, qua faciente ſunt quęcũq; ſunt, cõtraria natura nõ eſt, niſi quę

non

non eſt.Et quippe quod eſt non eſſe contra-
rium eſt.Et propterea Deo,ideſt, ſummæ eſ-
ſentiæ, & authori omnium qualiuncunque
eſſentiarum eſſentia nulla contraria eſt.

De inimicis Dei, non per naturam, ſed per
cõtrariam voluntatem, quæ cum ipſis no
cet bonæ vtique naturæ nocet, quia vi-
tium ſi non nocet,non eſt. Cap. III.

DIcũtur autem in ſcripturis inimici Dei,
qui non natura, ſed vitiis aduerſantur
eius imperio,nihil ei valentes nocere,ſed ſi-
bi.Inimici enim ſunt reſiſtendi volũtate, nõ
poteſtate lædendi. Deus nanq; immutabilis
eſt, & omni modo incorruptibilis. Idcirco
vitium quo reſiſtunt Deo, qui eius appellã
tur inimici,non eſt Deo,ſed ipſis malum:ne
que hoc ob aliud niſi quia corrumpit in eis
naturæ bonum. Natura igitur non eſt contra
ria Deo,ſed vitium, quia qđ malum eſt con
trarium eſt bono. Quis autem neget Deum
ſumme bonum? Vitium ergo contrarium eſt
Deo, tanquam malum bono. Porro autem
bonum eſt & natura quã vitiat, vnde & huic
bono vtique contrariumeſt,ſed Deo tantum
modo tanquam bono malum, naturæ vero
quam vitiat,nõ tantum malum,ſed etiam no
xium.Nulla quippe mala Deo noxia,ſed mu
tabilibus corruptibilibusque naturis, bonis
tamen ipſorum quoque teſtimonio vitiorũ.
Si enim bonæ non eſſent,eis vitia nocere nõ
poſſent.Nam quid eis nocendo faciunt, niſi
adimunt integritatem, pulchritudinem, ſa-
C lutem, virtutem,& quicquid * boni naturæ
per vitium detrahi ſiue minui conſueuit?
Quod ſi omnino deſit nihil boni adimendo
non nocet, ac per hoc nec vitium eſt. Nam
eſſe vitium, & non nocere,non poteſt. Vnde
colligitur quanuis non poſſet vitium noce-
re incommutabili bono,nõ tamen poſſe no-
cere niſi bono,qa non ineſt, niſi vbi nocet.
Hoc etiam iſto modo dici poteſt, vitiũ eſſe
nec in ſummo poſſe bono,nec niſi in aliquo
bono.Sola ergo bona alicubi eſſe poſſunt,ſo
la mala nuſquam, quoniam naturæ etiam il-
læ quæ ex malæ volũtatis * vitio vitiatę ſunt,
inquantum vitiatæ ſunt, malæ ſunt, inquan-
tum autem naturæ ſunt, bonæ ſunt. Et cum
in pœnis eſt natura vitioſa,excepto eo quod
natura eſt,etiam hoc ibi bonum eſt,quod im
punita non eſt.Hoc enim eſt iuſtum,& oẽ iu
ſtum proculdubio bonum. Non enim quiſ-
quam de vitiis naturalib. ſed de voluntariis
pœnas luit·Nam ẽt qđ vitiũ cõſuetudine ni-
mioue progreſſu roboratum,velut naturali-
ter inoleuit, a voluntate ſumpſit exordium.
De vitiis quippe nunc loquimur eius natu-
ræ, cui mens ineſt capax intelligibilis lucis,
qua diſcernitur iuſtum ab iniuſto.

De natura irrationalium,aut vita carentium,
quæ in ſuo genere atque ordine ab vniuer
ſitatis decore nõ diſcrepat. Cap. IIII.

CAeterum vitia pecorum & arborum,
aliarumque rerum mutabilium atque
mortalium,vel intellectu,vel ſenſu, vel vita
omnino carentium, quibus eorum diſſolubi D
lis natura corrumpitur,damnabilia putare ri
diculum eſt, cum iſtæ creaturæ eum modũ
nutu creatoris acceperint,vt cedendo ac ſuc
cedendo peragant infimam pulchritudinem
temporum, in genere ſuo iſtius mundi par-
tib.congruentem.Neque.n. celeſtibus fuerãt
terrena coæquanda,aut ideo vniuerſitati de-
eſſe iſta debuerunt, quoniam ſunt illa melio-
ra. Cum ergo in his locis vbi talia eſſe com-
petebat, aliis alia defidcientibus oriuntur,
& ſuccumbunt minora maioribus, atque in
qualitates ſuperantium ſuperata vertuntur,
rerum eſt ordo tranſeuntium. Cuius ordinis
decus propterea nos non delectat, quoniam
parti eius pro cõditione nrӕ mortalitatis in
texti,vniuerſum,cui particulæ quę nos offen
dunt,ſatis apte decenterque conueniunt, ſen
tire non poſſumus. Vnde nobis in quibus E
eam cõtemplari minus idonei ſumus,rectiſ-
ſime credenda præcipitur prouidentia con-
ditoris,ne tanti artificis opus in aliquo repre
hendere vanitate humanæ temeritatis au-
deamus. Quanquam & vitio rerum terre-
narum non voluntaria,neque pœnalia, na-
turas ipſas, quarum nulla omnino eſt,cuius
non ſit author & conditor Deus ſi prudẽter
attendamus, eadem ratione commendant,
quia & in eis hoc nobis per vitium tolli di-
ſplicet, quod in natura placet, niſi quia ho-
minibus etiam ipſæ naturæ plerunque diſpli
cent, cum eis fiunt noxiæ, non eas conſide-
rantibus, ſed vtilitatem ſuam, ſicut illa ani- F
malia, quorum abundantia Aegyptiorum
ſuperbia

superbia vapulauit. Sed isto modo possunt ipsi & solē vituperare, qm̄ q̃dem peccantes, vel debita non reddentes, poni à iudicib. iubentur ad solē. Non itaq; ex commodo vel incommodo nostro, sed per seipsam cōsiderata natura dat artifici suo gloriam. Sic est & natura ignis æterni sine vlla dubitatione laudabilis, quanuis damnatis impiis futura, pœnalis. Quid. n. est igne flammante, vrgēte atq; lucente pulchrius? Quid calefaciente, curante, coquente vtilius, q̃uis eo nihil sit vrente molestius? Idem igitur ipse pœnaliter appositus perniciosus est, qui conuenienter adhibitus commodissimus inuenitur. Nam eius in vniuerso mundo vtilitates verbis explicare quis sufficit? Nec audiēdi sunt, qui laudāt in igne lucem, ardorem aūt vituperant, videlicet nō ex sui natura, sed ex suo commodo vel incommodo. Videre. n. volunt, ardere nolunt. Sed parum attendunt eam ipsam lucē, quæ certe & illis placet, oculis infirmis per inconuenientiam nocere, & in illo ardore, qui eis displicet, nōnulla animalia & per cōuenientiam salubriter viuere.

Naturarum præstātia, et earū quæ homini in pœnam cedunt.

G

Quod in omni natura modo ac specie laudabilis sit creator. Cap. V.

NAturę igitur omnes quoniam sunt, & ideo habent modum suum, speciem suam, & quandam secum pacem suam, profecto bonæ sunt. Et cum ibi sunt, vbi esse per naturæ ordinem debent, quantū acceperunt suum esse custodiunt. Et quæ semper esse nō acceperunt, pro vsu motuque rerum quibus creatoris legi subdūtur, in melius deteriusve mutantur, in eum diuina prouidentia tendentes exitum, quem ratio gubernandæ vniuersitatis includit, ita vt nec tanta corruptio, quanta vsque ad interitum naturas mutabiles mortalesque perducit, sic faciat non esse quod erat, vt non inde fiat consequenter, qđ esse debebat. Quæ cum ita sint, Deus qui summe est, atque ob hoc ab illo facta est omnis essentia, quæ non summe est, quia neque illi æqualis esse deberet, quæ de nihilo facta esset, neque vllo modo esse posset, si ab illo facta non esset, nec vllorum vitiorum offensione vituperandus, & omnium naturarum consideratione laudandus est.

K

Quæ causa sit beatitudinis angelorum bonorum, & quæ causa sit miseriæ angelorum malorum. Cap. VI.

PRoinde causa beatitudinis angelorū bonorum ea verissima reperitur, qđ ei adhærent, qui summe est. Cum vero causa miseriæ malorum angelorum quærit, ea merito occurrit, quod ab illo qui summe est auersi, ad seipsos conuersi sunt, qui non summe sunt. & hoc vitiū quid aliud, q̃ superbia nuncupat? Initium quippe omnis peccati superbia. Noluerunt ergo ad illum custodire fortitudinem suam, & qui magis essent, si ei qui summe est, adhærerent, se illi præferendo, id quod minus est, prætulerunt. Hic primus defectus, & prima inopia, primumq; vitiū eius naturę, quę ita creata est, vt nec summe esset, & tamen ad beatitudinem habendam eo qui summe est, frui posset, a quo auersa non quidem nulla, sed tñ minus esset, atque ob hoc misera fieret. Huius porrò malæ voluntatis causa efficiens si quæratur, nihil inuenitur. Quid est enim quod facit voluntatem malā, cum ipsa faciat opus malum? Ac per hoc mala voluntas efficiens est operis mali, malæ autem volūtatis efficiens est nihil. Qm̄ si res aliqua est, aut habet, aut non habet aliquam voluntatem. Si habet, aut bonam profecto hēt, aut malam. Si bonam, quis ita desipiat vt dicat, qđ bona voluntas faciat voluntatē malā? Erit. n. si ita est, bona voluntas causa peccati, quo absurdius putari nihil potest & dici. Si aūt res ista quæ putatur facere voluntatem malam, ipsa quoq; habet volūtatem malam, etiam eam, quæ fecerit res, consequenter interrogo, atq; vt sit aliquis inquirēdi modus, causam primæ voluntatis malæ inquiro. Nō est enim prima voluntas mala, quam nulla fecit voluntas etiam mala, sed illa prima est, quam nulla fecit: nā si præcessit, a qua fieret, illa prior est, quæ alteram fecit. Si respondeatur, quod eam nulla res fecerit, ideo semper fuerit, quæro vtrum in aliqua natura fuerit. Si enim in nulla fuit, omnino non fuit. Si autem in aliqua, vitiabat eam & corrumpebat, eratq; illi noxia, ac per hoc bono priuabat: Et ideo in mala natura voluntas mala esse non poterat, sed in bona mutabili tamen, cui vitium hoc posset nocere. Si enim non nocuit, non vtique vitium fuit: ac per hoc

nec ma-

nec mala voluntas fuisse dicenda est. Porro si nocuit bonũ auferendo vel minuendo vtique nocuit. Nõ igitur esse potuit sempiterna voluntas mala in ea re, in qua bonũ naturale præcesserat, quod mala voluntas nocendo posset adimere. Si ergo non erat sempiterna, quis eã fecerit quæro: Restat, vt dicatur, quod ea res fecerit malam voluntatẽ, in qua nulla voluntas fuit. Hęc vtrũ superior sit, requiro: an inferior, an æqualis. Sed si superior vtiq; melior. Quomodo ergo nullius ac nõ potius bonæ voluntatis? Hoc idem profecto & ęqualis si fuerit, dici potest. Duo quippe quandiu sunt pariter voluntatis bonæ, nõ facit alter in altero voluntatẽ malã. Relinquitur vt inferior res, cui nulla volũtas est, fecerit angelicæ naturę, quę prima peccauit,
A voluntatem malã. Sed etiã res ipsa quęcunq; est inferior vsq; ad infimã terrã: quoniã natura & essentia est, proculdubio bona est, habens modũ & speciem suam in genere atq; ordine suo. Qũo ergo res bona efficiens est volũtatis malę? Quomodo inquam bonũ est causa mali? Cum enim se voluntas relicto superiore ad inferiora conuertit, efficitur mala: non quia malũ est, quo se cõuertit, sed quia peruersa est ipsa conuersio. Idcirco non res inferior voluntatem malã fecit, sed rem inferiorẽ praue, atq; inordinate ipsa * quę facta est appetiuit. Si enim aliqui duo æqualiter affecti animo & corpore, videãt vnius corporis pulchritudinem, qua visa vnus eorum ad illicite fruendum moueatur, alter in volũtate pudica stabilis perseueret, quid putamus esse causæ, vt in illo fiat, in illo nõ fiat voluntas mala, quã illa res fecit, in qua facta est? Neq; enim pulchritudo illa corporis, nã eam non fecit in ambobus, quãdoquidẽ amborũ non dispariliter occurrit aspectibus. An caro intuentis in causa est? Cur non & illius? An vero animus? Cur non vtriusq;? Am-
B bos enim & animo & corpore æqualiter affectos fuisse prædiximus. An dicendum est, alterum eorum occulta maligni spiritus suggestione tentatum, quasi non eidem suggestioni, & qualicunq; suasioni propria volũtate consenserit? Hanc igitur consensionem, hanc malam quã male suadenti adhibuit volũtatẽ, quę in eo res fecerit, quærimus. Nam vt hoc quoque impedimentum ab ista quæstione tollatur, si eadẽ tentatione ambo tententur, & vnus ei cedat, atq; consentiat: alter idem qui fuerat, perseueret: quid aliud appareret, nisi vnũ voluisse, alterũ noluisse a castitate deficere? Vñ nisi propria voluntate, vbi eadem fuerat in vtroq; corporis & animę affectio, amborum oculis pariter visa est eadem pulchritudo: ambobus pariter institit occulta tentatio? Propriam igitur in vno eorũ voluntatem malam, quę res fecerit scire volentibus, si bene intueantur, nihil occurrit. Si enim dixerimus quod ipse eam fecerit, quid erat ipse ante voluntatem malam nisi natura bona: cuius author Deus, qui est incõmutabile bonũ? Qui ergo dicit eum qui consensit C
tentãti atq; suadenti: cui non consensit alius, ad illicite vtendũ pulchro corpore, quod videndum ambobus pariter affuit, cum ante illam visionem ac tentationem similes ambo animo & corpore fuerint: ipsum sibi fecisse voluntatẽ malã, qui vtiq; bonus ante voluntatem malã, qui vtiq; bonus ante voluntatẽ malam fuerit: quærat cur eam fecerit, vtrum quia natura est an quia ex nihilo facta est: & inueniet voluntatem malam nõ ex eo esse incipere, quia natura est. Nã si natura cã est voluntatis malę, q̃d aliud coguntur dicere, nisi à bono fieri malũ, & bonũ esse cãm mali: si quidẽ à natura bona fit volũtas mala? Quod vnde fieri potest, vt natura bona, quanuis mutabilis, antequã habeat voluntatẽ malã faciat aliq̃d mali, hoc est, ipsam voluntatẽ malam?

Causam efficientem malæ voluntatis non esse quęrendam. Cap. VII.

NEmo ergo quęrat efficientem causam malæ voluntatis. Non enim est efficiẽs, D
sed deficiens, quia nec illa effectio est, sed defectio, deficere nanq; ab eo quod * summe est, ad id quod minus est, hoc est, incipere habere voluntatẽ malam. Causas porro defectionum istarum cum efficientes non sint, vt dixi, sed deficiẽtes velle inuenire, tale est, ac si quisquam velit videre tenebras, vel audire silentium, quod tamen vtrunq; nobis notum est, neque illud nisi per oculos, neque hoc nisi per aures, non sanè in specie, sed in speciei priuatione. Nemo ergo ex me scire quærat, quod me nescire scio, nisi forte vt nescire discat, quod sciri non posse sciendum est. Ea quippe quæ nõ in specie, sed in

al. l. summum.

eius priuatione sciuntur, si dici aut intelligi potest: quonam modo nesciendo sciuntur, aut sciendo nesciuntur. Cum enim acies etiã oculi corporalis currit per species corpoles nusquam tenebras videt, nisi vbi cęperit nõ videre. Ita etiam non ad aliquẽ aliũ sensum, sed ad solas aures pertinet sentire silentium, quod tamen nullo modo nisi non audiendo sentitur. Sic species intelligibiles mens quidem nostra intelligendo conspicit, sed vbi

E

deficiunt, nesciendo condiscit. Delicta enim quis intelligit? Hoc scio, naturam Dei nunquam, nusquam nulla ex parte posse deficere, & ea posse deficere, quę ex nihilo facta sunt. Quæ tamen quanto magis sunt, & bona faciunt, tunc enim aliquid faciunt, cum causas habent efficientes, inquantum autem deficiunt, & ex hoc mala faciunt, quid enim tunc faciunt nisi vana causas habent deficientes.

All. Naturã Dei non posse deficere.

De amore peruerso, quo voluntas ab incommutabili bono ad bonum commutabile deficit. Cap. VIII.

ITemque scio in quo sit mala voluntas, id in eo fieri: quod si nollet, non fieret: & ideo non necessarios, sed voluntarios defectus iusta pęna consequitur, Deficitur enim non ad mala, sed male: idest, non ad malas naturas, sed ideo male, quia contra ordinem naturam ab eo quod summe est, ad id quod

F

minus est. Neque enim auri vitium est auaritia vel cupiditas, sed hominis peruerse amãtis aurum, iustitia derelicta, quę incomparabiliter auro debuit anteponi. Nec luxuria est vitium pulchrorum suauiumque corporũ, sed animæ peruerse amantis corporeas voluptates: neglecta temperantia, qua rebus spiritaliter pulchrioribus & incorruptibiliter suauioribus coaptamur. Nec iactantia vitium est laudis humanę, sed animæ peruerse amãtis laudari ab hominibus, speto testimonio conscientiæ. Nec superbia vitium est dantis potestatem, vel ipsius etiam potestatis, sed animæ peruerse amantis potestatem suam, potentioris iustitia contempta. Ac per hoc qui peruerse amat cuiuslibet naturę bonum, etiam si adipiscatur, ipse fit in bono malus, & miser meliore priuatus.

All. Amor rerũ inordinatus, nõ res ipsæ in vitio.

An sancti angeli quem habent creatorem naturæ, eundem habeãt bonæ voluntatis authorem per spiritum sanctum in eis charitate diffusa semper fuisse existiment. Cap. IX.

CVm ergo malę voluntatis efficiens naturalis, vel, si dici potest, essentialis nulla sit causa: ab ipsa quippe incipit spirituum mutabilium malũ, quo minuitur atq; deprauatur naturę bonũ: nec talem voluntatẽ facit nisi defectio, qua deseritur Deus: cuius defectionis etiam causa vtiq; deficit, si dixerimus nullam esse efficientẽ causam etiam voluntatis bonæ, cauendũ est ne voluntas bonorum angelorum non facta, sed Deo coæterna esse credatur. Cum enim ipsi facti sint, quomodo illa non esse facta dicetur? Porro q̃a facta est, vtrum cum ipsis facta est, an sine illa fuerunt prius? Sed si cum ipsis, nõ dubium quod ab illo facta sit, à quo & ipsi: simulq; vt facti sunt ei à quo facti sunt, amore cum quo facti sunt, adhęserunt. Eoque sunt ab illorum societate discreti, quod hi in eadem voluntate bona manserunt illi ab ea deficiendo mutati sunt, mala scilicet voluntate: hoc ipso quod à bono defecerũt à quo non defecissent, si vtiq; voluissent. Si autem boni angeli fuerunt prius sine bona voluntate, eãque in seipsis Deo non operante fecerunt: ergo meliores à seipsis quam ab illo facti sunt? Absit. Quid enim erant sine bona voluntate, nisi mali? Aut si propterea non mali, q̃a nec mala voluntas eis inerat: neq;.n. ab ea, quam nondum ceperant habere, defecerant, certe nondũ tales nondũ tam boni, q̃ esse cum voluntate bona cęperũt. At si non potuerunt se ipsos facere meliores, quàm eos ille fecerat, quo nemo melius quicquam facit: profecto & bonam voluntatem, qua meliores essent, nisi oprãte adiutorio creatoris, habere non possent. Et cum id egit eorum volũtas bona, vt nõ ad seipsos, qui minus erant, sed ad illũ qui summe est, cõuerterentur, eiq; adhærẽtes magis essent, eiusq; participatione sapiẽter, beateq; viuerent: quid aliud ostẽditur, nisi voluntatẽ quãlibet bonã inopẽ fuisse in solo desiderio remansuram: nisi ille, qui bonã naturam ex nihilo sui capacẽ fecerat, ex seipso faceret implendo meliorẽ, prius faciens excitando auidiorẽ? Nam & hoc discutiendum

dum est, si boni angeli ipsi in se fecerunt voluntatem bonam, vtrum aliqua eam, an nulla voluntate fecerunt. Si nulla vtique nec fecerunt. Si aliqua, vtrum mala, an bona. Si mala, quomodo esse potuit mala voluntas bonę voluntatis effectrix? Si bona, iam ergo habe-
I bant. Et istam quis fecerat, nisi ille, qui eos cum bona voluntate, idest, cum amore casto, quo illi adhærent, creauit, simul in eis & condens naturam, & largiens gratiam? Vnde sine bona voluntate, hoc est, Dei amore, nunquam sanctos angelos fuisse credendum est. Isti autem qui cum boni creati essent, tamen mali sunt: mala propria voluntate, quam bona natura non fecit, nisi cum a bono sponte defecit, vt mali causa non sit bonum, sed defectus a bono, aut minorem acceperūt amoris diuini gratiam, quam illi, qui in eadem perstiterunt: aut si vtrique boni æqualiter creati sunt, istis mala voluntate cadentibus, illi amplius adiuti, ad eam beatitudinis plenitudinem, vnde se nunquam casuros certissimi fierent, peruenerunt: sicut iam etiam in libro, quem sequitur iste, tractauimus. Confitendum est igitur cum debita laude creatoris, non ad solos sanctos homines pertinere, verumetiam de sanctis angelis posse dici: ꝙ charitas Dei diffusa sit in eis per spiritum san-
K ctum, qui datus est eis; nec tantum hominū, sed primitus præcipueque angelorum bonū esse, quod scriptum est. Mihi autem adhærere Deo, bonum est, Hoc bonum, quibus cōmune est, habent & cum illo cui adhærent, & inter se societatem sanctam, & sunt vna ciuitas Dei, eademque viuum sacrificium eius viuumque templum eius. Cuius pars quę coniungenda immortalibus angelis ex mortalibus hominibus congregatur, & tunc mortaliter peregrinatur in terris, vel in eis, qui morte obierunt, secretis animarum receptaculis, sedibusq; requiescit, eodē Deo creante, quemadmodū exorta sit, sicut de angelis dictum est, iam video esse dicendum. Ex vno quippe homine, quem primū Deus cōdidit, genus humanum sumpsit exordium, secundum sanctæ scripturę fidem, quæ mirabilem authoritatē non immerito habet in orbe terrarum, atque in omnibus gentibus, quas sibi esse credituras inter cœtera quæ dixit, vera diuinitate prædixit.

De falsitate eius historiæ, quæ multa millia annorum præteritis temporibus adscribat. Cap. X.

O Mittamus igitur coniecturas hominū nescientium quid loquantur de natura vel institutione generis humani: Alij nanq; sicut de ipso mundo crediderūt, semper fuisse homines opinantur. Vnde & Apuleius, cū hoc animantium genus describeret: Sigillatim, inquit mortales, cuncti tñ vniuerso genere perpetui. Et cū illis dictū fuerit, si semper humanū genus fuit: quonam modo verū eorum loquatur historia, narrās qui fuerint, quarumq; rerum inuentores, qui primi liberalium disciplinarum aliarumq; artium institutores, vel a quibus primum illa vel illa regio parsq; terrarū illa atque illa insula incoli cœperit. Respondetur diluuijs & conflagrationibus per* certa interualla temporū, non quidem omnia, sed plurima terrarū ita vastari, vt redigantur homines ad exiguam paucitatem: ex quorū progenie rursus multitudo pristina reparetur: ac sic identidem reparari & institui, quasi prima quum restituā- A
tur potius quæ fuerant illis nimijs vastationibus interrupta & extincta, cœterum hominē nisi ex homine existere omnino non posse. Dicunt autem ꝙ putant, non ꝙ sciunt. Falluntetiam eos quædam mendacissimæ literæ, quas perhibent in historia temporū multa annorum millia continere. Cum ex literis sacris ab institutione hominis nondum cōpleta annorum sex millia computemus. Vnde ne multa disputem, quemadmodū illarū literarum, in quibus longe plura annorum millia referuntur, vanitas refellatur: & nulla in illis rei huius idonea reperiatur authoritas, illa epistola Alexandri Magni ad Olympiadē matrem suā, quā scripsit, narrationem cuiusdā Aegyptij sacerdotis insinuās, quam protulit ex literis quæ sacræ apud illos habentur: continet ēt regna, quæ Græca quoq; nouit historia. In quib. regnum Assyriorum in eadem epistola Alexandri quinque millia excedit annorū. In Græca vero historia, mille fermè & trecētos habet ab ipsius Beli principatu: quem regem & ille Aegyptius in eius-
dē regni ponit exordio. Persarum aūt & Ma- B
cedonum imperium, vsque ad ipsum Alexādrū cui loquebatur, plus quam octo* milliū

Al. l. Incerta.

Al. l. Millia.

annorum ille constituit, cũ apud Grecos Macedonum vsq; ad morté Alexandri quadringenti octogintaquinq; reperiãtur anni. Persarum vero donec ipsius Alexandri victoria finiretur, ducenti & trigintatres cõputentur. Longè itaq; hi numeri annorum illis Aegyptijs sunt minores: nec eis ẽt si ter tantum cõputarentur æquarentur. Perhibentur.n. Aegyptij quondam tam breues annos habuisse, vt quaternis mensibus finirẽtur. Vnde annus plenior & verior, qualis nunc & nobis & illis est, tres eorum annos cõplectebatur antiquos. Sed ne sic quidem, vt dixi, Greca Aegyptiæ numero temporum concordat historia. Et ideo Græcę potius fides habenda est: quia veritatem non excedit annorũ, qui literis nostris, quæ verè sacræ sunt, continentur. Porro si hæc epistola Alexandri, quæ maxime innotuit, multum abhorret in spatijs temporum à probabili fide rerum: quãto minus credendum est illis literis, quas plenas fabulosis velut antiquitatibus proferre voluerunt C contra authoritatem notissimorum diuinorumq; librorum, quæ totum orbem sibi crediturũ esse prædixit, & cui totus orbis, sicut ab ea prædictũ est, credidit: quæ vera se narrasse præterita, ex his quæ futura prænunciauit, cum tanta veritate implentur, ostendit.

Al. l. Aegyptiaci anni.

al. l. Græca, quam Aegyptiaca historia de duratione regnorum verior.

De his, qui hunc quidé mundũ non sempiternũ putãt, sed aut innumerabiles, aut eũdé vnũ certa conclusione seculorum semper nasci, & resolui, opinantur. Cap. XI.

ALij vero, qui mundũ istum non existimant sempiternum: siue nõ eum solũ, sed innumerabiles opinãtur: siue solum quidem esse, sed certis seculorũ interuallis innumerabiliter oriri & occidere, necesse est fateantur hominũ genus prius sine hominibus gignentibus extitisse. Neq;.n. vt alluuionibus incendijsq; terrarũ, quas illi nõ putant toto prorsus orbe contingere: & ideo paucos homines ex quibus repararetur multitudo pristina, semper remanere cõtendunt: ita & hi pos H sunt putare, ꝙ aliqui hominũ pereunte mundo relinquantur in mundo, sed sicut ipsum mundum ex materia sua renasci existimant, ita in * illo ex elemẽtis eius genus humanũ, ac deinde à parentibus progeniem pullulare mortalium sicut aliorum animalium.

Al. l. nõnullo.

Quid respondendum sit his, qui primam cõditionem hominis tardam esse causantur. Cap. XII.

QVod autem respondimus, cũ de mundi origine quæstio verteretur, eis qui volunt credere non eũ semper fuisse, sed esse cępisse, sicut ẽt Plato apertissime confitetur: quãuis à nonnullis contra quàm loquitur, sensisse credatur: hoc etiã de prima hominis conditione respõderim, propter eos qui similiter mouentur, cur homo per innumerabilia atq; infinita retro tẽpora creatus nõ sit, tamq; sero sit conditus, vt minus quam sex millia sint annorũ, ex quo esse cœpisse in sacris literis inuenitur. Si.n. breuitas eos offendit temporis, ꝙ tam pauci eis videntur anni ex quo institutus homo in nostris authoritatibus legitur: cõsiderent nihil esse diuturnũ, in quo est aliquid extremum, & omnia seculorum spatia definita, si æternitati interminæ comparentur, non exigua existimanda esse, sed nulla. Ac per hoc, si non quinq; vel sex, verum etiam sexaginta millia, vel sexcenta, aut sexagesies aut sexcenties millies dicerentur annorũ: aut itidem per totidẽ totiens multiplicaretur hæc summa, vbi iam nullum numeri nomen haberemus, ex quo Deus hominem fecit: similiter quæri posset, cur ante nõ fecerit. Dei quippe ab hominis creatione cessatio retrorsus æterna, sine initio tanta est, vt si ei conferatur quamlibet magna & ineffabilis numerositas temporũ, quæ tñ fine conclusa certis spatijs terminetur: nec saltem tanta videri debeat, quanta si humoris breuissimã guttam vniuerso mari, ẽt quantum Oceanus circunfluit, cõparemus: qm̃ istorum duorũ vnum quidem perexiguum est: alterum incõparabiliter magnum, sed vtrunque finitũ. Illud vero temporis spatium, ꝙ ab initio aliquo progreditur, & aliquo termino coercetur, magnitudine quantacunq; tendatur, cõparatum illi quod initium nõ habet, nescio vtrum pro minimo, an potius pro nullo deputandum est. Huic.n. si à fine vel breuissima sigillatim momenta detrahantur, decrescẽte numero, licet tam ingenti, vt vocabulum nõ inueniat retrorsum redeundo: tanquã si hominis dies ab illo, in quo nunc viuit vsq; ad illum in quo natus est detrahas: qñq; ad initium illa detractio perducetur. Si aũt detrahantur

hantur retrorsus in spatio, quod à nullo cœpit exordio: non dico sigillatim minuta momenta vel horarum, aut dierum, aut mensium, aut annorum etiã quantitates: sed tam magna spatia, quanta illa summa comprehẽdit annorum, quę iam dici à quibuslibet cõputatoribus non potest: quæ tamen momen-
L torum minutatim detractione consumitur: & detrahantur hęc tanta spatia, non semel atque iterum sæpiusq;, sed semper: quid fit, quid agitur, quando nunquã ad initium, ꝙ omnino nullũ est, peruenitur? Quapropter quod nos modo quęrimus post quinq; milia, & quod amplius excurrit annorum, possent & posteri etiam post annorum, sexcenties milies eadem curiositate requirere, si in tantũ hæc mortalitas hominum exoriendo, & occumbendo, & imperita perseueraret infirmitas. Potuerunt & qui fuerunt ante nos ipsius recẽtibus hominis creati temporibus, istam mouere quęstionem. Ipse denique primus homo, vel postridie, vel eodẽ die postea quam factus est, potuit inquirere, cur non ante sit factus. Et quandocunq; antea factus esset, non vires tunc alias, & alias nunc vel etiam postea ista de initio rerum temporalium controuersia reperiret.

De reuolutione seculorum, quibus certe fi-
M ne conclusis vniuersa semper in eundem ordinẽ, eandemq; speciẽ reditura, quidã philosophi crediderunt. Cap. XIII.

HAnc autem se philosophi mundi huius non aliter putauerunt posse vel debere dissoluere, nisi vt circumitus temporũ inducerent, quibus eadem semper fuisse renouata, atq; repetita in rerũ natura: atq; ita deinceps fore sine cessatione asseuerarent volumina viuentium, prętereuntiumq; seculorũ: siue in mundo permanẽte isti circumitus fierent: siue certis interuallis oriens & occidẽs mundus eadẽ semper quasi noua, ea quæ trãsacta & quę ventura sunt exhiberet. A quo ludibrio prorsus immortalẽ animã, etiam cũ sapientiam perceperit liberare non possunt, euntem sine cessatione ad falsam beatitudinem, ad veram miseriam sine cessatione redeuntẽ: Quomodo.n. vera beatitudo est de cuius nũquã æternitate confiditur, dum anima venturam miseriam, aut impertissime in veritate nescit, aut infęlicissime in beatitudine ꝑtimescit? At si ad miserias nunquã vlterius reditura ex his ad beatitudinẽ pergit: fit ergo aliqd noui in tpe, quod finẽ non habet temporis. Cur non ergo & mundus? Cur nõ
& hõ factus in mundo? Vt illi, nescio qui, fal- A
si circumitus à falsis sapientibus fallacibusq; comperti in doctrina sana tramite recti itineris euitentur. Nã quidã & illud quod legitur in libro Salomonis, qui vocatur Ecclesiastes:
Quid est, ꝙ fuit? Ipsum ꝙ erit Et quid est, ꝙ Eccle. 1.
factũ est? Ipsum quod fiet, & non est oẽ recẽs sub Sole, nec quisquã loquitur, & dicit: ecce hoc nouũ est: iam fuit in seculis quę fuerunt ante nos. Propter hos circumitus in eadẽ redeuntes, & in eadẽ cũcta reuocantes, dictũ intelligi volunt, quod ille, aut de his rebus dixit, de quibus superius loquebat: hoc est, de generationibus alijs euntibus, alijs venientibus: de solis anfractibus, de torrentiũ lapsibus: aut certe de omniũ rerũ generibus, quæ oriuntur, atq; occidũt. Fuerunt.n. homines ante nos, sunt & nobiscũ, & erũt post nos ita quoq; animãtia, vel arbusta. Monstra quoq; ipsa, quę inusitata nascũtur, quanuis inter se diuersa sint, & quędã eorũ semel facta narrentur, tamen secundũ id quod generaliter miracula & monstra sunt, & vtiq; fuerunt, & erũt: nec recens & nouũ est, vt monstrum sub Sole nascatur. Quanuis hęc verba quidẽ
sic intellexerint, tanquã in prædestinatione B
Dei iã facta fuisse omnia, sapiens ille voluisset intelligi, & ideo nihil recens esse sub Sole. Absit autem à recta fide, vt his Salomonis verbis illos circumitus significatos esse credamus, quibus illi putant, sic eadem temporum temporaliumq; rerum volumina repeti: vt, verbigratia, sicut in isto seculo Plato philosophus in vrbe Atheniẽsi, in ea schola q̃ Academia dicta est, discipulos docuit, ita ꝑ innumerabilia retro secula multũ prolixis quidẽ interuallis, sed tñ certis, & idẽ Plato, & eadẽ ciuitas, eadẽq; schola, ijdemq; discipuli repetiti, & ꝑ innumerabilia deĩde secula repetẽdi sint. Absit, inquam, vt nos ista credamus. Semel enim Christus mortuus est ꝓ
peccatis nostris: resurgens autem à mortuis Rom. 6.
iam non moritur, & mors ei vltra non domi-
nabitur, & nos post resurrectionem semper 1. Th. 4.
cũ domino erimus, cui mõ dicimus, ꝙ sacer
admonet Psalmus: Tu dñe seruabis nos, & Psal. 11.

cuſtodies nos à generatione hac in æternū. Satis autem iſtis exiſtimo conuenire quod ſequitur: In circumitu impij ambulant, non quia per circulos quos opinantur eorum vita eſt recurſura, ſed quia modo talis eſt erroris eorum via, ideſt, falſa doctrina.

De temporali conditione generis humani, quam Deus nec nouo cōſilio cōſtituerit, nec mutabili voluntate. Cap. XIIII.

QVid autem mirū eſt, ſi in his circumitibus errantes, nec aditum, nec exitum inueniunt, quia genus humanū atq; iſta mortalitas, nec quo initio cępta ſit ſciunt, nec quo fine claudatur: quandoquidē altitudinē Dei penetrare non poſſunt, quia cū ipſe ſit æternus & ſine initio, ab aliquo tamen initio exorſus eſt tempora, & hominem quē nunquam ante fecerat, fecit in tempore, non tamen nouo & repentino, ſed immutabili æternoq; cōſilio. Quis hāc valeat altitudinem inueſtigabilē inueſtigare, & inſcrutabilē perſcrutari, ſecundū quam Deus hominem temporalem, ante quem nemo vnquam hominum fuit, non mutabili voluntate in tempore condidit, & genus humanum ex vno multiplicauit? Quandoquidē Pſalmus ipſe cum prēmiſiſſet, atq; dixiſſet. Tu domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternū: ac deinde repercuſsiſſet eos, in quorū ſtulta impiaq; doctrina nulla liberationis & beatitudinis animę ſeruatur ęternitas, continuo ſubijciens: In circumitu, inquit, impij ambulant. Tanquam ei diceret. Quid ergo tu credis, ſentis, intelligis? Nunquidnam exiſtimandū eſt ſubito Deo placuiſſe hominē facere, quē nunquam antea infinita retro ęternitate feciſſet, cui nihil noui accidere poteſt in quo mutabile aliquid non eſt? Et ne nos audientes aliqua forte turbaret ambiguitas, continuo reſpōdit ad iſum Deū loquens: Secundū altitudinem tuam multiplicaſti filios hominum. Sentiāt, inquit, homines quid putant, & quod eis placet opinentur, & diſputent, ſecundū, altitudinē tuā quā nullus pōt noſſe hominū, multiplicaſti filios hominū. Valde quippe altū eſt ſcrutari & ſemper Deū fuiſſe, & hominē, quem nunquam ante fecerat, ex aliquo tempore primū facere voluiſſe, nec conſilium voluntatemque mutaſſe.

al.l. Deus æternus.

Pſal. 11.

E

Ibidem.

F

An vt Deus ſemper, etiā dominus fuiſſe ſemper intelligatur, credendum ſit creaturam quoq; nunquā defuiſſe, cui dominaretur, & quō dicatur ſemper creatum, quod dici non poteſt coæternum. Cap. XV.

EGo quidem ſicut dominum Deū, aliquā dominum non fuiſſe dicere nō audeo, ita hominem nunquā antea fuiſſe, & ex quodam tempore primum hominem creatū eſſe dubitare non debeo. Sed cum cogito, cuius rei dominus ſemper fuerit, ſi ſemper creatura nō fuit, affirmare aliquid pertimeſco: quia & meipſum intueor, & ſcriptū eſſe recolo: Quis hominum poteſt ſcire conſilium Dei? aut quis poterit cogitare, quid velit dñs? Cogitationes enim mortalium timidę, & incertę adinuētiones noſtræ. Corruptibile.n. corpus aggrauat animā, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Ex his igitur, quæ in hac terrena inhabitatione multa cogito, deprimunt me: ideo vtiq; multa, quia vnū quod ex illis vel præter illa, quod forte non cogito, verū eſt inuenire non poſſum. Si dixero, ſemper fuiſſe creaturam, cuius dominus eſſet, qui dominus ſemper eſt, nec domimus vnquā non fuit, ſed nunc illā, nunc aliam per alia atq; alia temporū ſpatia, ne aliquam creatori coæternam eſſe dicamus, quod fides, ratioq; ſana condemnat: cauendū eſt, ne ſit abſurdū, & à luce veritatis alienum, mortalem quidem per vices temporum ſemper fuiſſe creaturam decedentē aliā, aliam ſuccedentem: immortalem vero non eſſe cępiſſe, niſi cum ad noſtrū ſeculum ventum eſt, quando & angeli creati ſunt, ſi eos recte lux illa primum facta ſignificat, aut illud potius cęlū, de quo dictū eſt: In principio. fecit Deus cęlū & terrā; cū tñ non fuerint, antequā fierent: ne immortales ſi ſemper fuiſſe dicuntur, Deo coæterni eſſe credātur. Si aūt dixero, non in tempore creatos eſſe angelos, ſed ante omnia tempora & ipſos fuiſſe, quorū Deus dñs eſſet, qui nunquā, niſi dñs fuit: quęritur à me etiam, ſi ante omnia tempora facti ſunt: vtrum ſemper potuerint eſſe, qui facti ſunt. His reſpondendū forte videatur, quomodo nō ſemper, cū illud quod eſt omni tempore non inconuenienter ſemper eſſe dicatur. Vſqueadeo autem iſti omni tempore fuerunt, vt etiam ante omnia tempora

Gen. 1.

G

pora

pora facti sint, si tñ à cœlo cepta sunt tempora, & illi iam erant ante cœlum. At si tps, non à cœlo, verum ante cœlum fuit, nõ quidem in horis, & diebus, & mẽsibus, & annis: nam istæ dimensiones temporalium spatiorum, quæ vsitate ac proprie dicuntur tempora, manifestum est, ꝙ à motu syderum cęperint: vnde & Deus cum hæc institueret, dixit: Et sint in signa & in tẽpora, & in dies, & in
I annos: sed in aliquo mutabili motu, cuius aliud anterius præterierit aliud posterius successerit, eo ꝙ simul esse non possunt. Si ergo ante cœlum in angelicis motib. tale aliquid fuit, & ideo tempus iam fuit, atq; angeli, ex quo facti sunt temporaliter mouebantur, ẽt sic omni tempore fuerunt, qñquidem cum illis facta sunt tempora. Quis autem dicat, non semper fuit, ꝙ omni tempore fuit? Sed si hoc respondero, dicetur mihi: Quomodo ergo nõ sunt coæterni creatori, si semper ille, semper illi fuerunt? Quomodo etiam creati dicendi sunt, si semper fuisse intelliguntur? Ad hoc quid respondebitur? An dicendum est, & semper illos fuisse, quoniam omni tempore fuerunt, qui cum tempore facti sunt: aut cum quibus facta sunt tempora, & tñ creatos? Neque.n. & ipsa tempora creata esse negamus, quamuis omni tempore tẽpus fuisse nemo ambigat. Nam si non omni tempore fuit tempus, erat ergo tempus, qñ nullum erat tempus. Quis hoc stultissimus dixerit? Possumus enim recte dicere: erat tempus, quãdo non erat Roma: ęrat tempus, quando non erat Hierusalem, erat tempus, qñ non erat Abraham: erat tempus, qñ non erat homo: & si quid huiusmodi. Postremo si non cum initio temporis, sed post aliquod tempus factus est mundus, possumus dicere, erat tempus, quando non erat mundus. At vero erat tempus, qñ nullum erat tempus, tam incõuenienter dicimus, ac si quisquã dicat: erat ho-
K mo quando nullus erat homo: aut erat iste mundus, qñ non erat iste mundus. Si enim de alio atque alio intelligatur, potest dici aliquo modo: hoc est, erat alius homo qñ non erat iste homo. Sic ergo erat aliud tẽpus qñ non erat hoc tempus, recte possumus dicere. At vero erat tempus qñ nullum erat tempus, quis vel insipientissimus dixerit? Sicut ergo dicimus creatum tempus, cũ ideo semper fuisse dicatur, quia omni tempore tempus fuit: ita non est consequens, vt si semper fuerunt angeli, ideo non sint creati, vt propterea semper fuisse dicantur, quia omni tẽpore fuerunt: & propterea omni tẽpore fuerunt, quia nullo modo sine his ipsa tempora esse potuerunt. Vbi.n. nulla creatura est, cuius mutabilib. motibus tempora peragantur, tempora omnino esse non possunt. Ac per hoc & si semper fuerunt, creati sunt: nec si sẽper fuerunt, ideo creatori coæterni sunt. Ille L
enim semper fuit æternitate immutabili, isti autem facti sunt. Sed ideo semper fuisse dicũtur, quia omni tempore fuerunt, sine quibus tempora nullo modo esse potuerunt. Tẽpus autem qm̃ mutabilitate transcurrit, æternitati immutabili nõ potest esse coæternum. Ac per hoc etiam si immortalitas angelorũ non transit in tempore, nec præterita est quasi iã non sit, nec futura quasi nondum sit, tñ eorũ motus quibus tempora peraguntur ex futuro in præteritum transeunt, & ideo creatori, in cuius motu dicendum non est vel fuisse quod iam non sit, vel futurum esse, quod nõdum sit, coæterni esse non possunt. Quapropter si Deus semper dñs fuit, semper habuit creaturam suo dominatui seruientem, verũtamen non de ipso genitam, sed ab ipso de nihilo factam, nec ei coæternam. Erat quippe ante illam, quamuis nullo tempore sine illa, non eam spatio transcurrente, sed manente perpetuitate præcedens. Sed hoc si respondero eis, qui requirunt quomodo creator sẽper fuit dñs, si creatura seruiens non semper fuit, aut quomodo creatura creata est, & nõ M
potius creatori coęterna est si semper fuit, vereor ne facilius iudicer affirmare ꝙ nescio, quam docere quod scio. Redeo igitur ad id, quod creator noster scire nos voluit: illa vero quæ vel sapientioribus in hac vita scire permisit, vel omnino perfectis in alia vita sciẽda seruauit, vltra vires meas esse profiteor. Sed ideo putaui sine affirmatione tractanda, vt qui hæc legunt videant à quibus quæstionum periculis debeant temperare, nec ad omnia se idoneos arbitrẽtur, potiusque intelligant, quàm sit Apostolo obtemperandum præcipienti salubriter, vbi ait: Dico
autem per gratiam quæ data est mihi omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad temperantiam, sicut vnicuique Deus partitus est mensuram Rom. 12.
fidei.

fidei. Si.n.pro viribus suis alatur infans, fiet
vt crescendo plus capiat, si aũt vires suæ ca-
pacitatis excedat, deficiet antequam crescat.

Quomodo intelligendum sit, promissa homini a Deo vita æterna ante tempora æterna. Cap. XVI.

QVæ secula præterierint ante quam ge-
nus institueretur humanum, me fateor
ignorare, non tñ dubito nihil omnino crea-
Ad tit. 1. turæ creatori esse coæternum. Dicit etiã Apo
stolus tempora æterna, nec ea futura, sed ꝙ
magis est mirandum præterita. Sic enim ait:
In spem vitæ æternæ, quam promisit non mẽ
dax Deus ante tempora æterna, manifestauit
autem temporibus suis verbum suum. Ecce
dicit retro quod fuerint tempora ęterna, quę
tamen nõ fuerunt Deo coęterna. Si quidem
ille ante tempora æterna non solum erat, ve-
rumetiam promisit vitam æternã, quam ma-
nifestauit temporibus suis, id est, congruis,
quid aliud quam verbum suum? Hoc est.n.
C vita ęterna. Quomodo autem promisit, cum
hominibus vtique promiserit, qui nondum
erant ante tempora æterna: nisi quia in ipsius
æternitate, atque in ipso eius verbo eidẽ co-
æterno, iam prædestinatione fixũ erat, quod
suo tempore futurum erat.

Quid de immutabili consilio, aut voluntate, fides sana defendat cõtra ratiocinationes eorum, qui opera Dei ex æternitate repetita per eosdem, semper volunt seculorũ redire circumitus. Cap. XVII.

ILlud quoque non dubito, antequam pri-
mus homo creatus esset, nunquam quen-
quam hominem fuisse: nec eundem ipsum,
nescio quibus circumitibus, nescio quoties
E reuolutum: nec alium aliquem natura simi-
lem. Neq; ab hac fide me philosophorum ar
gumenta deterrent, quorum acutissimum il-
lud putatur, quod dicunt, nulla infinita vlla
scientia posse cõprehendi. Ac per hoc Deus,
Al. l. Argumenta quib. creatio naturarum in tẽpore oppugnatur inquiunt, rerum quas fecit, omnium finita-
rum, omnes finitas apud se rationes habet. bo
nitas autem eius nunquam vacua fuisse cre-
denda est, ne sit temporalis eius operatio, cu
ius retro fuerit æterna cessatio, quasi pœni-
tuerit eum prioris sine initio vacationis: ac
propterea sit operis aggressus initium. Et id-
eo necesse est, inquiunt, eadem semper repe-
ti, eademq; semper repetenda transcurrere:
vel manẽte mundo mutabiliter, qui licet nũ-
quam nõ fuerit, & sine initio temporis tñ fa-
ctus est: vel eius quoq; ortu & occasu, sem-
per illis circumitibus repetito, semperq; re
petendo, ne videlicet, si aliqñ primum Dei
opera cœpta dicuntur, priorem suã sine ini-
tio vacationem tanquam inertem, ac desidio
sam, & ideo sibi displicentem damnasse quo
dammodo, atq; ob hoc mutasse credatur. Si F
autem semper quidẽ temporalia, sed alia at-
que alia perhibetur operatus: ac sic aliqñ ẽt
ad hominem faciendum, quem nunquam an
tea fecerat, peruenisse, non scientia, qua pu-
tant non posse quæcunq; infinita comprehẽ
di, sed quasi ad horam, sicut veniebat in men
tem, fortuita quadam inconstantia videatur
fecisse, quæ fecit. Porro si illi circumitus ad-
mittantur, inquiunt, quibus vel manente mũ
do vel ipso quoq; reuolubiles ortus suos &
occasus eisdem circumitibus inferente, eadẽ
temporalia repetuntur, nec ignauum otium
præsertim tam longe sine initio diuturnita-
tis Deo tribuitur, nec improuida temeritas
operum suorum. Quoniam si non eadem re
petantur, non possunt infinita diuersitate va-
riata vlla eius scientia vel præscientia com-
prehendi. Has argumentationes quib. impij *Ps.*
nostram simplicem pietatem, vt cum illis in
circumitu ambulemus, de via recta conãtur
auertere, si ratio refutare non posset, fides ir-
ridere deberet. Huc accedit ꝙ in adiutorio
domini Dei nostri hos volubiles circulos,
quos opinio confingit, ratio manifesta con-
fringit. Hinc enim maxime isti errant, vt in
circumitu falso ambulare, quam vero & re-
cto itinere malint, ꝙ mentem diuinam omni
no immutabilem cuiuslibet infinitatis capa-
cem & innumera omnia sine cogitationis al
ternatione numerantem, de sua humana mu G
tabili angustaque metiuntur. Et fit illis ꝙ ait
Apostolus: Comparantes enim semetipsos I.
sibimetipsis, semetipsos non intelligunt. Nã
quia illis quicquid noui faciendum venit in
mentẽ, nouo consilio faciũt, mutabiles quip
pe mentes gerunt, profecto non Deum, quẽ
cogitare nõ possunt, sed semetipsos pro illo
cogitantes, non illum sed seipsos, nec illi, sed
sibi comparant. Nobis autem fas non est cre
dere

dere aliter Deum affici, cum vacat, aliter cũ operatur, quia nec affici dicẽdus est, tanquã in eius natura fiat aliquid ꝙ non ante fuerit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile est omne, ꝙ aliquid patitur. Non itaque in eius vacatione cogitetur ignauia, desidia, inertia: sicut nec in eius opere labor, conatus, industria. Nouit quiescens agere, & agens quiescere. Potest ad opus nouum, nõ nouum, sed sempiternum adhibere consilium, nec pœnitendo, quia prius cessauerat, cępit facere, quod non fecerat. Sed & si prius cessauit, & posterius operatus est, ꝙ nescio quemadmodum ab homine possit intelligi, hoc procul dubio ꝙ dicitur prius & posterius, in rebus prius non existentibus, & posterius existentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera subsequẽs mutauit aut abstulit voluntatem, sed vna eademq; sempiterna & immutabili voluntate res, quas condidit, vt & prius non essent, egit, quandiu non fuerunt, & vt posterius essent, quando esse cœperũt: hinc eis, qui talia videre possunt mirabiliter fortassis ostendens, quam nõ eis indiguerit, sed eas gratuita bonitate condiderit, cum fine illis ex æternitate initio carente in non minore beatitudine permansit.

l. In vaca... ab ..., nõ cogi... de...

H

Contra eos qui dicunt ea, quæ infinita sunt nec Dei posse scientia comprehendi. Cap. XVIII.

Illud aũt aliud ꝙ dicunt, nec Dei scientia quæ infinita sunt posse comprehendi, restat eis vt dicere audeant, atq; huic se voragini profundæ impietatis immergant, ꝙ non omnes numeros Deus nouerit. Eos quippe infinitos esse certissimum est, qm̃ in quocunque numero finem faciendũ putaueris, idem ipse non dico vno addito augeri, sed quamlibet sit magnus, & quamlibet ingentem multitudinem cõtinens, in ipsa ratione atq; sciẽtia numerorum, non solum duplicari, verũ etiam multiplicari potest. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, vt nullus eorũ par esse cuiquã alteri possit. Ergo & dispares inter se, atq; diuersi sunt, & singuli quiq; finiti sunt, & omnes infiniti sunt. Ita nec numeros propter infinitatẽ nescit omnipotens Deus, & vsq; ad quandam summã numerorũ sciẽtia Dei peruenit, cęteros ignorat? Quis hoc etiam vel dementissimus dixerit? Nec audebunt isti contendere, & numeros eos dicere ad Dei scientiam non pertinere: apud quos Plato Deũ magna authoritate cõmendat, mundũ numeris fabricantem: & apud nos Deo dictum legitur. Omnia in mẽsura, & numero, & pondere disposuisti. De quo dicit Propheta: Qui profert numero seculum. Et saluator in Euangelio: Capilli, inquit, vestri omnes numerati sunt. Absit itaq;, vt dubitemus, ꝙ ei notus non sit omnis numerus, cuius intelligentiæ, sicut in Psalmo canitur, non est numerus. Infinitas itaq; numeri, quamuis infinitorum numerorum nullus sit numerus: non est tamen imcomprehensibilis ei, cuius intelligentiæ non est numerus. Quapropter, si quicquid scientia comprehẽditur, scientis comprehensione finitur: profecto & omnis infinitas quodã ineffabili modo Deo finita est, quia scientiæ ipsius incomprehensibilis non est. Quare si infinitas numerorum scientiæ Dei, qua comprehenditur, esse non potest infinita, qui tandem nos sumus homunculi, qui eius sciẽtiæ limitem figere præsumamus: dicentes, quod nisi eisdẽ circumitibus temporum, eadem temporalia repetantur, non potest Deus cũcta quæ fecit, vel præscire vt faciat, vel scire cum fecerit: cuius sapientia simpliciter multiplex, & vniformiter multiformis, tam incomprehensibili cõprehensione omnia incõprehensibilia cõprehendit, vt quæcunq; noua & dissimilia * consequantur præcedentibus, si semper facere vellet, inordinata & improuisa habere non posset: nec ea præuideret ex proximo tẽpore, sed æterna præscientia contineret.

K

Luc. 12. *Ps. 146.*

al. l. Quicquid sciẽtia cõprehenditur, scientis cõprehensione finitur

L

Al. l. consequentia

De seculis seculorum. Cap. XIX.

Qvod vt ita faciat, & continuata sibi cõnexione copulẽtur, quę appellantur secula seculorum: alia tñ, atq; alia, ordinata dissimilitudine procurrentia, eis duntaxat, qui ex miseria liberantur, in sua beata immortalitate sine fine manentibus, an ita dicantur secula seculorum, vt intelligantur secula in sapientia Dei inconcussa stabilitate manentia, istorum quæ cũ tempore transeunt tanquam efficientia seculorũ, definire non audeo. Fortassis enim possit dici seculum, quæ sunt secula, vt nihil aliud perhibeatur seculũ seculi,

M

quàm

quàm secula seculorum: sicut nihil aliud dr, *Gen. 1.* coelum coeli, quàm coeli celorum. Nam cę lum Deus vocauit firmamẽtum super quod *Ps. 148.* sunt aquæ: & tñ in Psalmo: Et aquæ, inquit, quæ super coelos sunt laudent nomen dñi. Quid ergo istorum duum sit an præter hæc duo aliquid aliud de seculis seculorum possit intelligi, profundissima quæstio est. Neq; hoc quod nunc agimus impedit, si indiscussa interim differatur, siue aliquid in ea diffinire valeamus, siue nos faciat cautiores diligentior ipsa tractatio, ne tanta obscuritate rerũ, affirmare aliquid temere audeamus. Nũc.n. contra opinionem disputamus, quia illi circumitus asseruntur, quib. semper eadem per interualla temporum necesse esse repeti existimantur. Quælibet autem illarum sententiarum de seculis seculorum vera sit, ad hos circumitus nihil pertinet: quoniam siue secula seculorum sint, non eadem repetita, sed alte- A rum ex altero cõnexione ordinatissima procurrentia, liberatorum beatitudine sine vllo recursu miseriarum certissima permanente: siue secula seculorũ æterna sint temporaliũ, tanquam dñantia subditorum circumitus illi eadem reuoluentes locum nõ habent, quos maxime refellit æterna vita sanctorum.

De impietate eorũ qui asserunt animas summæ veræque beatitudinis participes, iterum atque iterum per circumitus temporum ad easdem miserias laboresque redituras. Cap. XX.

Quorum enim aures piorum ferãt: post emensam tot tantisq; calamitatibus vitam, si tñ vita ista dicenda est, q̃ potius mors est, ita grauis vt mors q̃ ab hac liberat, mor- C tis huius amore timeatur, post tã magna mala, tamque multa & horrenda tandem aliqñ per veram religionem atque sapientiam expiata atq; finita ita peruenire ad conspectum Dei, atq; ita fieri beatum contẽplatione incorporeæ lucis per participationẽ incõmutabilis immortalitatis eius, cuius adipiscẽdæ amore flagramus, vt eam qñq; necesse sit deseri, & eos qui deserunt ab illa æternitate, veritate, foelicitate deiectos, tartareæ mortalitati, turpi stultitiæ, miserijs execrabilibus implicari: vbi Deus amittatur: vbi odio veritas habeatur: vbi per immũdas nequitias beatitudo quæratur: & hoc idem atq; idem sine vllo fine priorũ & posteriorum certis interuallis & dimensionibus seculorum factum esse & futurũ: & hoc propterea, vt possint Deo circumitib. definitis, euntibus semper atq; redeuntib. per nostras falsas beatitudines & veras miserias alternatim quidem, sed reuolutione incessabili sempiternas nota esse opera sua, qñ neq; à faciendo quiescere: neq; sciẽdo possit ea quæ infinita sunt indagare. Quis hæc audiat? Quis credat? Quis ferat? Quæ si vera essent, non solum tacerentur prudentius, D verumetiam vt quomodo valeo dicã quod volo, doctius nescirẽtur. Nam si hæc illic in memoria non habebimus, & ideo beati erimus, cur hic per eorum scientiam grauatur amplius nostra miseria? Si autem ibi ea necessario scituri sumus, hic saltem nesciamus, vt hic foelicior sit expectatio, quam illic adeptio summi boni, qñ hic æterna vita consequenda expectatur, ibi autem beata, sed non æterna qñque amittenda cognoscitur. Si aũt dicunt neminem posse ad illam beatitudinẽ peruenire, nisi hos circumitus, vbi beatitudo & miseria vicissim alternant, in huius vitæ eruditione cognouerit, quomodo ergo fatẽtur, quanto plus quisq; amauerit Deum, tãto eum facilius ad beatitudinem peruenturũ qui ea docent, quibus amor ipse torpescat? Nã quis non remissius & tepidius amet eũ, quem se cogitat necessario deserturum, & contra eius veritatem sapientiamq; sensurũ, & hoc cum ad eius plenam pro sua capacitate notitiam, beatitudinis perfectione peruenerit qñ nec hominem amicũ possit quisq; amare fideliter cui se futurũ nouerit inimicum? E Sed absit vt vera sint, quæ nobis minantur, verum miseriam nunquã finiendam, sed interpositionibus falsæ beatitudinis sæpe ac sine fine rumpendam. Quid enim illa beatitudine falsius atq; fallacius, vbi nos futuros miseros, aut in tãta veritatis luce nesciamus, aut in summa fęlicitatis arce timeamus? Si.n. futuram ibi calamitatem ignoraturi sumus, peritior est hic nostra miseria, vbi futuram beatitudinem nouimus. Si autẽ nos illic clades imminens non latebit, beatius tempora transigit anima misera, quibus transactis ad beatitudinẽ subleuetur, quã beata quib. transactis in miseriam reuoluatur. Atque ita spes nostræ infoelicitatis est foelix & foelicitas infoelix.

fęlix. Vnde fit, vt quia hic mala pręſentia pati
mur, ibi metuimus imminentia, verius ſem-
per miſeri, q̃ beati aliquando eſſe poſsimus.
Sed quoniã hęc falſa ſunt clamante pietate,
conuincente veritate. Illa.n. nobis veraciter
Vere ...itas. promittitur vera fęlicitas, cuius erit ſemper
retinẽda, & nulla infęlicitate rũpenda certa
ſecuritas, viã rectã ſequentes, quę nobis eſt
Chriſtus, eo duce ac ſaluatore à vano & ine
pto impiorũ circumitu iter fidei mẽtemq;
auertamus. Si.n. de iſtis circumitibus, & ſine
E ceſſatione alternationibus itionibus & redi-
tionib. animarũ, Porphyrius Platonicus ſuo
rũ opinionẽ ſequi noluit, ſiue ipſius vel vani
tate ꝑmotus, ſiue iã tꝑa Chriſtiana reueritus.
Et ꝙ in libro decimo cõmmemoraui, dice-
re maluit, animã ꝓpter cognoſcẽda mala tra-
ditã mundo, vt ab eis liberata atq; purgata,
cũ ad patrẽ redierit, nihil vlterius tale patia-
tur, quanto magis nos iſtam inimicã Chri-
ſtianæ fidei falſitatẽ deteſtari ac deuitate de-
bemus? His aũt circumitib: euacuatis atq; fru
ſtratis, nulla neceſsitas nos cõpellet: ideo pu
tare non habere initiũ tẽporis, ex quo eſſe cę
perit genus humanum, quia neſcio per quot
circumitus nihil fit in rebus noui, quod non
& antea certis interuallis temporũ fuerit, &
poſtea ſit futurũ. Si.n. liberatur anima nõ re-
ditura ad miſerias, ſicut nunquã antea libera
ta eſt, fit in illa aliquid, quod antea nunquam
factũ eſt, & hoc quidem valde magnũ. i. quæ
nũquã deſinat æterna fęlicitas. Si autẽ in na-
tura immortali fit tanta nouitas futura, nul-
lo repetita, nullo repetẽda circumitu, cur in
rebus mortalibus fieri non poſſe cõtenditur?
G Si dicunt non fieri in anima beatitudinis no-
uitatem, quoniã ad eã reuertitur, in qua ſem-
per fuit, ipſa certa liberatio nõ fit, cũ de miſe
ria liberatur, in qua nũquã fuit, & ipſa miſe-
riæ nouitas in ea facta eſt, quæ nunquã fuit.
Hæc aũt nouitas ſi non in rerũ, quæ diuina
prouidẽtia gubernãtur ordine venit, ſed caſu
potius euenit, vbi ſunt illi determinati, dimẽ-
ſiq; circumitus, in quibus nulla noua fiunt,
ſed repetuntur eadẽ quę fuerunt? Si autem &
hæc nouitas ab ordinatione diuinæ proui-
dentię non excluditur, ſiue elata ſit animà,
ſiue lapſa ſit, poſſunt fieri noua, quæ neq; an-
tea facta ſint, nec tamen a rerũ ordine altena
ſint. Et ſi potuit anima facere per impruden-
tiam ſibi nouam miſeriam, quæ nõ eſſet im-
prouiſa diuinæ prouidentię, vt hanc quoq;
in rerũ ordinẽ includeret, & ab hac eã non
improuide liberaret, qua tãdẽ temeritate hu
manę vanitatis audemus negare diuinitatem
facere poſſe res non ſibi ſed mundo nouas,
quas neq; antea fecerit, nec vnquã habuerit
improuiſas? Si aũt dicũt liberas quidẽ ani-
mas ad miſeriam non reuerſuras, ſed cũ hoc
fit in rebus nihil noui fieri, quoniam ſemper
aliæ atq; aliæ liberatæ ſunt, & liberantur, &
liberabuntur. Hoc certe concedunt, ſi ita eſt H
eſt nouas animas fieri. quibus fit & noua mi-
ſeria, & noua liberatio. Nam ſi antiquas eas
dicunt eſſe, & retrorſum ſempiternas: ex qui
bus quotidie noui fiant homines, de quorũ
corporibus ſi ſapienter vixerint, ita liberen-
tur, vt nunquã ad miſerias reuoluantur, con-
ſequenter dicturi ſunt infinitas: Quantusli-
bet nanq; finitus numerus fuiſſet animarum,
infinitis retro ſeculis ſufficere non valeret,
vt ex illo ſemper fierẽt homines, quorum eſ-
ſent animæ ab iſta ſemper mortalitate liberã
dę, nũquã ad eam deinceps rediturę? Nec vl
lo modo explicabũt quõ in rebus quas Deo
notas eſſe, eo ꝙ ſint infinitę, non volunt, in-
finitus ſit numerus animarum. Quapropter
quoniã circumitus illi iam exploſi ſunt, qui-
qus ad eaſdem miſerias neceſſario putabãt
anima reditura, quid reſtat cõuenientius pie
tati, q̃ credere non eſſe impoſsibile Deo, &
ea quę nunq̃ fecerit noua facere, & ineffabili
præſcientia voluntatem mutabilẽ non habe-
re? Porro autem vtrum animarum liberata-
rum, nec vlterius ad miſerias rediturarũ nu-
merus poſsit ſemper augeri, ipſi viderint, qui
de rerũ infinitate cohibenda, tam ſubtiliter I
diſputant: nos vero ratiocinationẽ noſtrã ex
vtroq; latere terminamus. Si.n. poteſt, quid
cauſa eſt, vt negetur creari potuiſſe, ꝙ nunq̃
antea creatũ eſſet? Si liberarũ animarum nu-
merus, qui nunquam antea fuit, non ſolũ fa-
ctus eſt ſemel, ſed nunquã fieri deſinet? Si aũt
oportet vt certus ſit liberatarũ aliquis nume
rus animarũ, quę ad miſeriam nunquam re-
deant, neq; iſte numerus vlterius augeatur,
etiam ipſe ſine dubio quicunq; erit, ante v-
tiq; nunquã fuit. Qui profecto creſcere, &
ad ſuę quantitatis terminum peruenire, ſine
aliquo non poſſet initio. Quod initium quo
niam antea nunquam fuit, hoc ergo vt eſſet,
creatus eſt homo, ante quem nullus fuit.

M De conditione vnius primi hominis atque in eo generis humani. Cap. XXI.

HAc igitur quæstione difficillima, propter æternitatẽ Dei noua creantis sine nouitate aliqua voluntatis, quantũ potuimus explicata est arduũ videre multo fuisse melius quod factũ est, vt ex vno homine, quem primũ condidit, multiplicaret genus humanũ, quam si inchoasset à pluribus. Nam cum animantes alias solitarias, & quodammodo soliuagas, idest, quæ solitudinem magis appetãt, sicuti sunt aquilæ, milui, leones, lupi, & quæcunq; alia ita sunt, alias vero gregales instituerit, quæ congregatę atq; in gregibus malint viuere, vt sunt columbi, sturni, cerui, damulę, & cętera huiusmodi, vtrunq; tamẽ genus non ex singulis propagauit, sed plura simul iussit existere. Hominem vero cuius naturam quodammodo mediam inter angelos bestiasq; condebat, vt si creatori suo tanquam vero domino subditus pręceptũ eius A pia obedientia custodiret, in consortium trãsiret angelicum sine morte media, beatã immortalitatẽ sine vllo termino consecuturus: si autem dominũ Deũ suum libera voluntate superbe atq; inobedienter vsus offenderet, morti addictus bestialiter viueret, libidinis seruus, æternoq; post mortẽ supplicio destinatus. Vnũ ac singulũ creauit, non vtiq; solũ sine humana societate deserendum, sed vt eo modo vehementius ei cõmendaret ipsius societatis vnitas vinculũq; concordiæ, si non tantũ inter se naturæ similitudine, verumetiã cognationis affectu homines necterẽtur, qñ nec ipsam quidẽ fęminã copulandã viro sicut ipsum creare illi placuit, sed ex ipso, vt oẽ ex hoĩe vno diffunderet genus humanũ.

Al. l. Obedientiæ præstantia.

Quod præscierit Deus hominem quem primum condidit peccaturum, simulq; præuiderit quantum piorum populum ex eius genere in angelicum consortiũ sua ef fet gratia translaturus. Cap. XXII.

B NEc ignorabat Deus hominem peccaturum, & morti iam obnoxium morituros propagaturũ, eoq; progressuros peccandi immanitate mortales, vt tutius atque capacius inter se rationalis voluntatis expertes bestiæ sui generis viuerent, quarum ex aquis & terris plurimum pullulauit exordiũ quam homines, quorum genus ex vno est ad cõmendandã concordiam propagatum. Neque enim vnquam inter se leones, aut inter se dracones, qualia homines bella inter se gesserunt. Sed præuidebat etiam Deus gratia sua populum piorum in adoptionem vocandum, remissisque peccatis iustificatum spiritu sancto sanctis angelis in æterna pace sociandum, nouissima inimica morte destructa cui populo esset huius rei consideratio profutura, quod ex vno homine Deus ad commendandum hominibus quam ei grata sit etiam in pluribus vnitas, genus instituisset humanum.

De natura humanę animę creatæ ad imaginem Dei. Cap. XXIII.

FEcit ergo Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam. Talem quippe illi animam creauit qua per rationem atque intelligentiam omnibus esset præstãtior animalibus terrestribus, & natatilibus, & volatilibus, quæ mentem huiusmodi non haberent. Et cum virum terreno formasset ex puluere, eique animam qualem dixi, siue quam iam fecerat sufflando indidisset: siue potius sufflando fecisset. eumque flatum quem sufflando fecit: nam quid est aliud sufflare quã flatum facere, animam hominis esse voluisset, etiam coniugem illi in adiutorium generãdi ex ei⁹ latere osse detracto fecit, vt Deus. Neque enim hęc carnali consuetudine cogitanda sunt, vt videre solemus opifices ex materia quacunq; terrena corporalbus mẽbris, quod artis industria potuerunt fabricãtes: manus Dei potentia Dei est, qui etiam visibilia inuisibiliter operatur. Sed hæc fabulosa potius quam vera esset arbitrantur, qui virtutem ac sapientiam Dei, quæ nouit & potest etiam sine seminibus ipsa certe facere semina, ex his vsitatis & quotidianis metiuntur operibus: ea vero quæ primitus instituta sunt, quoniam non nouerunt, infideliter cogitant: quasi non hæc ipsa quæ nouerunt de humanis conceptibus atq; partubus, si etiã inexpertis narrarentur, incredibilia viderentur: quanuis & ea ipsa plerique magis naturæ corporalibus causis, quam operibus diuinę mentis asignent.

An

An vllius vel minimæ creaturæ poſsint dici angeli creatores. Cap. XXIIII.

SEd cum his nullum nobis eſt in his libris negocium, qui diuinam mentem facere vel curare iſta non credunt. Illi autẽ qui Platoni ſuo credunt, non ab illo ſummo Deo q̃ fabricatus eſt mundum, ſed ad alijs minoribus quos quidem ipſe creauerit, permiſſu ſiue iuſſu eius animantia facta eſſe cũcta mortalia, in quibus homo præcipuum diiſq; ipſis cognatum teneret locum, ſi ſuperſtitione careant, qua quærunt vnde iuſte videantur ſacra ſacrificia facere, quaſi conditoribus ſuis, facile carebũt etiam huius opinationis errore. F Neq; enim fas eſt vllius naturæ quamlibet minimæ mortaliſq; creatorẽ niſi Deum credere, ac dicere, etiã antequã poſsit intelligi. Angeli aũt quos illi Deos libentius appellant, ẽt ſi adhibent vel iuſsi vel permiſsi operationẽ ſuã rebus quæ gignũtur in mundo, tam nõ eos dicimus creatores animaliũ quàm nec agricolas frugum atq; arborum.

Omnium naturam & omnium ſpeciem vniuerſæ creaturæ non niſi opere Dei formari. Cap. XXV.

CVm enim alia ſit ſpecies, quę adhibetur extrinſecus cuicunq; materiæ corporali, ſicut operantur homines figuli & fabri, atq; id genus opifices, qui ẽt pingũt & effingunt formas ſimiles corporibus animalium: alia vero quæ intrinſecus efficientes cauſas hñt de ſecreto & occulto naturę viuẽtis atq; intelligẽtis arbitrio, quæ non ſolũ naturales corporũ ſpecies verumetiã ipſas animantiũ animas dũ non ſint, facit, ſupradicta illa ſpecies artificibus quibuſq; tribuatur. Hæc aũt altera non niſi vni artifici creatori & conditori Deo, qui mũdũ ipſum & angelos ſine vllo mũdo & ſine vllis angelis fecit. Ab illa.n. vi diuina, quæ omniũ rerũ diuiſiua, & ut ita dicã effectiua eſt, quæ fieri neſcit, ſed facere: à qua accepit ſpeciẽ cũ mũdus fieret & rotunditas cęli, & rotunditas ſolis, eadẽ ui diuina & effectiua quæ fieri neſcit, ſed facere accepit ſpeciem rotunditas oculi, & rotunditas pomi, & cęteræ figuræ naturales, quas videmus in rebus quibuſq; naſcentibus, nõ extrinſecus adhiberi, ſed intima creatoris potẽtia, qui dixit: Cęlum & terrã ego impleo: & cuius ſapientia eſt q̃ attingit à fine uſque ad finẽ fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. Proinde facti primitus angeli cuiuſmodi miniſterium præbuerint creatori cętera facienti, neſcio, nec tribuere illis audeo, ꝙ forte non poſſunt, nec debeo derogare, ꝙ poſsũt. Creationẽ tñ conditionemq; omniũ naturarum, K qua fit, ut omnino naturæ ſint, eis quoque fauentib. illi Deo tribuo, cui ſe ẽt ipſi debere, ꝙ ſunt, cũ gratiarum actione nouerunt. Nõ ſolũ igitur agricolas non dicimus fructuum quorũq; creatores, cũ legamus. Neque qui plantat eſt aliquid neq; qui rigat, ſed qui incrementũ dat Deus: *I. Cor. 3.* ſed ne ipſam quidẽ terrã quãuis mater omnium fœcunda uideatur, q̃ germinib. erũpentia promouet, & fixa radicibus continet, cũ itidẽ legamus. Deus illi dat corpus, qũo uoluerit, & unicuiq; ſeminum propriũ corpus. *I. Co. 15.* Ita nec fœminã ſui puerperij creatricẽ appellare debemus, ſed potius illum, qui cuidã ſuo famulo dixit: Prius quã te formarem in utero, noui te. *Hier. I.* Et quãuis anima ſic uel affecta prægnantis ualeat aliquibus uelut induere qualitatib. fœtum, ſicut de uirgis uariatis fecit Iacob, ut pecora colore uaria gignerentur, *Gen. 30.* naturam tñ illam, quæ gignitur, tã ipſa non fecit, quam nec ipſa ſe fecit. Quælibet igit̃ corporales uel ſeminales cauſæ gignendis rebus adhibeantur, ſiue operationib. angelorũ aut hominum, aut quorumcunq; animalium, ſiue marium fœminarũq; miſtionibus: q̃libet ẽt deſideria motuſue animæ matris ualeant aliquid lineamentorum aut colorum aſpergere, teneris mollibuſq; conceptib. ipſas omnino naturas, quę ſic uel ſic in ſuo genere efficiant, non facit niſi ſummus Deus. Cuius occulta potẽtia cuncta penetrans incõmutabili pſentia facit eſſe quicquid aliquo modo eſt, in quantũcunque eſt: quia niſi faciente illo, ut tale uel tale eſſet, prorſus eſſe non poſſet. Quapropter ſi in illa ſpecie, quã forinſecus corporalibus opifices rebus imponunt, urbem Romam, & urbem Alexandriam non fabros & architectos, ſed reges quorum uoluntate, conſilio & imperio fabricatæ ſunt: L illam Romulũ, illam Alexandrũ habuiſſe dicimus conditores: quãto potius non niſi Deũ debemus conditorẽ dicere naturarũ: q neq; ex ea materia facit aliquid, quã ipſe non fecerit: nec operarios habet,

bet, niſi quos ipſe creauerit: & ſi potentiam
E ſuã, vt ita dicam, fabricatoriã rebus ſubtra-
hat: ita nõ erunt, ſicut antequã fierent, non
fuerunt. ante dico, æternitate, non tpe. Quis
enim alius creator eſt tẽporum, niſi qui fe-
cit ea, quorum motibus currerẽt tempora?

De Platonicorum opinione, qua putauerũt, angelos quidem a Deo cõditos, ſed ipſos eſſe humanorum corporum conditores. Cap. XXVI.

ITa ſane Plato minores & a ſummo Deo fa
ctos Deos effectores eſſe voluit animaliũ
cæterorũ, vt immortalẽ partẽ ab ipſo ſume-
rent, ipſi vero mortalem attexerent. Proinde
animarũ noſtrarũ eos creatores eſſe noluit,
ſed corporũ. Vnde qm̃ Porphyrius pp ani-
mæ purgationem dicit oẽ corpus fugiendũ,
ſimulq; cum ſuo Platone alijſque Platoni-
cis ſentit eos, qui immoderate ac inhoneſte
vixerint pp luendas pœnas ad corpora redi
re mortalia. Plato quidem etiam beſtiarum,
Porphyrius tantummodo ad hominũ: ſequi
tur eos vt dicant Deos iſtos quos a nobis vo
lunt quaſi parentes & cõditores noſtros co-
li, nihil eſſe aliud, q̃ fabros compedum car-
cerũve noſtrorũ, nec inſtitutores, ſed inclu-
C ſores allegatoresq; noſtros ergaſtulis erum-
noſis, & grauiſsimis vinculis. Aut ergo deſi-
nãt Platonici pęnas animaram ex iſtis corpo
ribus comminari: aut eos nobis Deos colẽ-
dos non prædicent, quorũ in nobis opera-
tionẽ, vt quantũ poſſumus, fugiamus, & eua
damus, hortantur: cum tñ ſit vtrunque falſiſ-
ſimum. Nam neque ita luunt pœnas animę,
cum ad iſtam vitam pœnalem denuo reuo-
luuntur, & omniũ viuentiũ ſiue in cœlo ſiue
in terra, nullus eſt conditor niſi a quo facta
ſunt cœlum & terra. Nam ſi vlla cauſa eſt vi
uendi in hoc corpore, niſi propter penden-
da ſupplicia, quomodo dicit idẽ Plato aliter
mundum fieri nõ potuiſſe pulcherrimũ atq:
optimũ, niſi omniũ animaliũ, id eſt, immor-
taliũ & mortalium generibus impleretur? Si
aũt noſtra inſtitutio qua vel mortales condi
ti ſumus, diuinum munus eſt, quomodo pœ
na eſt ad iſta corpora, id eſt, ad diuina benefi
cia remeare? Et ſi Deus, quod aſsiduè Plato
commemorat, ſicut vniuerſi mundi, ita cun
ctorum animalium ſpecies æterna intelligẽ-
tia continebit, quomodo non ipſe cũcta cõ
debat? An aliquorum eſſe artifex nollet, quo
rum efficiendorũ, artem ineffabilis eius, & D
ineffabiliter laudabilis mens haberet? Merito
igitur vera eſt religio, quæ mũdi vniuerſi eũ
animaliũ quoque vniuerſorũ, hoc eſt, & ani
marum & corporũ conditorẽ agnoſcit & p̃
dicat, In quibus terrenis præcipuus ab illo
ad eius imaginem hõ propter eam cauſam,
quam dixi, & ſi qua forte alia maior latet, fa
ctus eſt vnus, ſed nõ relictus eſt ſolus. Nihil
enim eſt q̃ hoc genus tam diſcordioſum vi-
tio, tã ſociale natura. Neque commodius cõ
tra vitium diſcordiæ vel cauendum cũ non-
dum exiſteret, vel ſanandum cũ extitiſſe na-
tura loqueretur humana, q̃ recordationem
illius parentis, quem propterea Deus creare
voluit vnũ, de quo multitudo propagaretẽ:
vt hac admonitione ẽt in multis cõcors vni-
tas ſeruaretur. Qnod vero fęmina illi ex eius
latere facta eſt, etiam hinc ſatis ſignificatum
eſt, q̃ chara mariti & vxoris debeat eſſe con
iunctio. Hæc opera Dei propterea ſunt vtiq;
inuſitata, quia prima. Qui autem iſta nõ cre-
dunt, nulla facta prodigia debent credere.
Neque enim & ipſa ſi vſitato naturæ corri- I
culo giguerentur, prodigia dicerẽtur. Quid
autem ſub tanta gubernatione diuinæ proui
dentię, quanuis eius cauſa lateat, fruſtra gi-
gnitur? Ait quidam Pſalmus ſacer: Venite &
videte opera domini, quæ poſuit prodigia ſu
per terram. Cur ergo ex latere viri fœmina
facta ſit, & hoc primum quodammodo pro
digium, quid præfigurauerit, alio loco quã
tum me Deus adiuuerit, dicam.

In primo homine exortam fuiſſe omnem plenitudinem generis humani, in qua prę uidit Deus, quæ pars honoranda eſſet prę mio, quæ damnanda ſupplicio. Cap. XXVII.

NVnc qm̃ liber iſte claudendus eſt, in
hoc primo hoĩe, q primitus factus eſt:
nondum quidem ſecundum euidẽtiã, iã tñ
ſecundum Dei præſcientiam exortas fuiſſe
exiſtimemus in genere humano ſocietates,
tanquam ciuitates duas. Ex illo enim futu-
ri erant homines: alii malis angelis in ſup-
plicio, alii bonis in præmio ſociandi, quan-
uis occulto Dei iudico, ſed tamen iuſto. Cũ
e nim

enim ſcriptum ſit: Vniuerſę viæ domini, mi-
24. ſericordia & veritas, nec iniuſta eius gratia,
nec crudelis poteſt eſſe iuſtitia.

G

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER DECIMVSTERTIVS.

De lapſu primi hominis, per quem eſt contracta mortalitas. Cap. I.

Xpeditis de noſtri ſeculi exortu
& de initio generis humani
difficillimis quęſtionibus: nūc
iam de lapſu primi hominis,
immo primorum hominum:
& de origine ac propagine mortis humanę
diſputationem à nobis inſtitutam rerum or-
do depoſcit. Non enim eo modo quo ange-
los condiderat Deus ita condidit & homi-
nes: vt etiam ſi peccaſſent, mori omnino nō
poſſent: ſed ita, vt perfunctos obedientiæ mu
nere, ſine interuentu mortis angelica im-
mortalitas & beata æternitas ſequeretur: ino
bedientem autem mors plecteret damnatio-
ne iuſtiſsima: quod etiam in libro ſuperio-
re iam diximus.

De ea morte, quę animę ſemper vtcunq; vi- cturę accidere poteſt, & ea cui corpus ob noxium eſt. Cap. II.

SEd de ipſo genere mortis video mihi pau
lo diligentius differendum. Quanuis.n.
humana anima veraciter immortalis perhi-
beatur, habet tamen quandā etiam ipſa mor
tem ſuam. Nam ideo dicitur immortalis, qa
modo quodā quantulocunq; non definit vi
uere atq; ſentire. Corpus autē ideo eſt morta
le, quoniam à vita quam habet, deſeri po-
teſt, nec per ſeipſum aliquatenus viuit. Mors
igitur animæ fit, cum eā deſerit Deus: ſicut
corporis cum id deſerit anima. Ergo vtriuſ-
que rei, ideſt, totius hominis mors eſt, cum
anima à Deo deſerta deſerit corpus. Ita enim
nec ex Deo viuit ipſo, nec corpus ex ipſa.
Huiuſmodi autem totius hominis mortem
illa ſequitur, quam ſecundam mortem diui-
norum eloquiorū appellat authoritas. Hanc
ſaluator ſignificauit, vbi ait: Eum timete, qui
habet poteſtatem & corpus & animam per- K
dere in gehennā. Quod cum non antea fiat,
quàm cū anima corpori ſic fuerit copulata,
vt nulla direptione ſeparentur: mirum vide-
ri poteſt quomodo corpus ea morre dicatur
occidi, qua non ab anima deſeritur, ſed
animatum ſentiensque cruciatur. Nam illa
pęna vltima ſempiterna, de qua ſuo loco di-
ligentius differendum eſt, recte mors animę
dicitur quia non viuit ex Deo: mors autem
corporis, quonam modo, cum viuat ex ani-
ma? Non enim aliter poſſent ipſa corpora-
lia, quę poſt reſurrectionem futura ſunt, ſen-
tire tormenta. An quia vita qualiſcunq; ali-
quod bonum eſt, dolor autem malum: ideo
nec viuere corpus dicendum eſt, in quo ani
ma nō viuendi cauſa eſt, ſed dolendi? Viuit
itaq; anima ex Deo, cū viuit bene: non enim
poteſt bene viuere, niſi Deo operante in ſe,
quod bonum eſt. Viuit autem corpus ex ani
ma, cum anima viuat in corpore: ſeu viuat
ipſa, ſeu non viuat ex Deo. Impiorū nanq; in
corporibus vita, non animorū ſed corporū
vita eſt: quam pñt eis animæ etiam mortuæ,
hoc eſt à Deo deſertę quātulacunq; propria
vita ex qua etiam immortales ſunt, non deſi-
ſtēte conferre. Verum in damnatione nouiſ-
ſima, quanuis homo ſentire nō deſinat, tamē L
quia ſenſus ipſe nec voluptate ſuauis, nec qe
te ſalubris, ſed dolore pęnalis eſt: non imme
rito mors eſt potius appellata quā vita. Ideo
autem ſecunda, quia poſt illā primā eſt, qua
cohęrentium diremptio naturarū, ſiue Dei
& animæ: ſiue animæ & corporis. De prima
igitur corporis morte dici poteſt, quod bo-
nis bona ſit, malis mala. Secūda vero ſine du
bio ſicut nullorū bonorū eſt, ita nulli bona.

Vtrum mors, quæ per peccatum primorum hominum in omnes homines pertranſijt ſanctis pęna peccati ſit. Cap. III.

NOn autem diſsimulanda naſcitur quæ
ſtio, vtrum reuera mors, qua ſepa-
rantur anima & corpus, bonis ſit bona. *al. l. Mors ex peccato.*
Quia ſi ita, quomodo poterit obtineri
quod etiam ipſa ſit pœna peccati? Hanc e-
nim primi homines niſi peccauiſſent, per-

pesſi

pesi vtiq; non fuissent. Quo igitur pacto bo
na esse posset bonis, quæ acccidere nō posset
nisi malis? Sed rursus si non nisi malis posset
accidere, nō deberet bonis bona esse, sed nul
la: Cur enim esset vlla pęna, in quibus nō es-
sent vlla puniēda? Quopropter fatēdum est,
primos quidē homines ita fuisse institutos:
vt si non peccauissent, nullũ mortis experi-
rentur genus: sed eosdē primos peccatores
ita fuisse morte mulctatos, vt etiã quicquid
eorũ stirpe esset exortũ, eadem pęna tenere
tur obnoxiũ. Non enim aliud ex eis, quam
quod ipsi fuerant, nasceretur: pro magnitu-
dine quippe culpæ illius naturam damnatio
mutauit in peius: vt quod pęnaliter præces-
sit in peccantibus hominibus primis, etiam
naturaliter sequeretur in nascentibus cęteris.
Neque enim homo ita ex homine, sicut ho-
mo ex puluere. Puluis nanq; homini faciēdo
materies fuit, homo aũt homini gignēdo pa-
rens. Proinde quod est terra, non hoc est ca-
Gene. 2. ro: quanuis ex terra facta sit caro. Qđ est aũt
parens homo, hoc est & proles homo. In pri
A mo igitur homine per fęminã in progeniem
transiturũ vniuersum genus humanum fuit,
quando illa coniugum copula diuinã senten
tiam suæ damnationis excepit. Et quod ho-
mo factus est: non cũ crearetur, sed cũ pecca
ret & puniretur, hoc genuit, quantũ quidem
attinet ad peccati & mortis originem. Non
enim ad infantilē hebetudinē, & infirmitatē
animi & corporis, quam videmus in paruu-
lis peccato vel pęna ille redactus est, quæ
Deus voluit esse tanquã primodia catulorũ,
quorum parentes in bestialem vitam morta-
Esa. 48. lemq; deiecerat: sicut scriptũ est, Homo cũ
in honore esset, non intellexit: cōparatus est
pecoribus nō intelligētibus, & similis factus
Al. l. In- est illis. Nisi quod infantes infirmiores etiam
fantes cæ cernimus in vsu motuq; membrorum & sen
terorum su appetēdi atq; vitandi, q̃ sunt aliorũ tener-
animãtiũ rimi fętus animaliũ: tanquam se tanto attol-
fœtibus in lat excellentius supra cętera animãtia vis hu
firmiores. mana quanto magis impetum suum velut sa
gitta cũ arcus extenditur retrorsum reducta
distulerit. Nō ergo ad ista infantilia rudimē-
ta præsumptione illicita, & damnatione iu-
sta prolapsus vel impulsus est primus homo,
B sed hactenus in eo natura humana vitiata at-
que mutata est, vt repugnantem pateretur in
membris inobedientiã concupiscendi: &
ob id obstringeretur necessitate moriendi,
atq; ita id qđ vitio pęnaq; factus est, id est, ob
noxius peccato mortique, generaret. A quo
peccati vinculo, si per mediatoris Christi
gratiã soluũtur infantes, hanc solam mortē
perpeti possunt, quæ animã seiungit à cor-
pore: in secundã vero illam sine fine pęnalē
liberati à peccati obligatione nō transeunt.

Cur ab his, qui per gratiam regenerationis sunt absoluti à peccato, non auferatur mors, id est, pęna peccati. Cap. IIII. C

SI quem vero mouet, cur vel ipsam patian
tur, si ipsa pęna peccati est, quorũ per gra
tiam reatus aboletur: iam ista quæstio in alio
nostro opere, quod inscripsimus de baptis-
mo paruulorũ, tractata ac soluta est, vbi di-
ctũ est: Ad hoc relinqui animæ experimentũ
separationis à corpore, quanuis ablato iam
criminis nexu. Quoniam si regenerationis sa
cramentũ continuo sequeretur immortalita
tas corporis, ipsa fides eneruaretur, quæ tũc
est fides, quando expectatur in spe, quod in
re nondum videtur: Fidei autē robore atque
certamine in maioribus duntaxat ætatibus ét
mortis fuerat superandus timor, quod in san
ctis martyribus maxime eminuit: cuius pro-
fecto certaminis esset nulla victoria, nulla
gloria: q̃a nec ipsum omnino posset esse cer-
tamen, si post lauacrũ regenerationis iã san-
cti non possent mortē perpeti corporalē. Cũ
paruulis aũt baptizandis quis nō ad Christi
gratiã propterea potius curraret, ne à corpo
re solueretur? Atq; ita non inuisibili p̃mio p
baret fides, sed iã nec fides esset cōfestim sui
operis q̃rēdo & sumēdo mercedē. Nũc ve- D
ro maiore & mirabiliore gratia saluatoris in
vsus iustitię, peccati pęna conuersa est. Tũc
enim dictũ est homini: Morieris, si peccaue-
ris. Nunc dicitur martyri: Morere, nec pec-
ces. Tunc dictũ est: Si mandatum tragres- G
si fueritis, morte moriemini. Nunc dicitur:
Si mortē recusaueritis mandatum transgre-
diemini. Qđ tunc timendũ fuerat, vt nō pec
caretur: nũc suscipiendum est, ne peccetur.
Sic per ineffabilem Dei misericordiam, & ip
sa pęna vitiorum transit in arma virtutis,
& fit iusti meritum etiam supplicium pecca
toris. Tunc. n. mors est acquisita peccando,
nunc

nunc impletur iustitia moriendo. Verũ hoc in sanctis martyribus, quibus alterutrũ à persecutore proponitur, vt aut deserant fidem, aut sufferant mortem. Iusti autem malũt credendo perpeti, quod sunt primi iniqui non credendo perpessi. Nisi enim peccassent illi, non morerentur: peccabunt autem iusti, nisi moriantur. Mortui sunt ergo illi, quia
E peccauerunt: non peccant isti, quia moriuntur. Factum est per illorum culpam, vt veniretur in pęnam: fit per istorum pęnam, ne veniatur in culpam: non quia mors bonum aliquod facta est, quę antea malum fuit, sed tã tam Deus fidei pręstitit gratiã: vt mors, quã vitę constat esse contrariam, instrumentum fieret, per quod transiretur in vitam.

Quod sicut iniqui male vtuntur lege, quæ bona est, ita & iusti bene vtuntur morte, quæ mala est. Cap. V.

APostolus enim cum vellet ostendere, quantum peccatum, gratia non subueniente, ad nocendum valeret, etiam ipsam legem qua prohibetur peccatum non dubitauit dicere virtutẽ esse peccati. Aculeus, inqt, mortis est peccatũ, virtus autem peccati lex. Verissime omnino. Auget enim prohibitio desiderium operis illiciti quando iustitia nõ sic diligitur, vt peccandi cupiditas eius dilectione vincatur. Vt autem diligatur & delectet vera iustitia, nõ nisi diuina subuenit gratia. Sed ne propterea lex putaretur malum, quoniam virtus est dicta peccati: ideo ipse alio loco versans huiusmodi quęstionẽ, ita inquit: Lex quidẽ sancta, & mandatum sanctũ & iustũ & bonũ. Quod ergo bonum est, inquit, mihi factũ est mors? Absit. Sed peccatum per bonum mihi operatum est mortẽ, vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Supra modum dixit: quia etiam pręuaricatio additur, cum peccandi aucta libidine etiam lex ipsa cõtemnitur. Cur hoc commemorandum putauimus? Quia scilicet sicut lex non malum, quando auget peccatum cõcupiscentiã, ita nec mors bonum est, quando auget patientium gloriam: cum vel illa pro iniquitate deseritur, & efficit pręuaricatores: vel ista pro veritate suscipitur, & efficit martyres. Ac per hoc lex quidem bona est, quia prohibitio est peccati: mors autem mala, quia stipendium est peccati. Sed quemadmodum iniusti male vtuntur, non tantum malis, verumetiam bonis: ita iusti bene non tantum bonis, sed etiam malis. Hinc fit, vt & mali male lege vtuntur, quã uis sit lex bonum: & boni bene moriantur, quamuis sit mors malum.

De generalis mortis malo, quo animæ & corporis societas separatur. Cap. VI.

QVapropter quod attinet ad corporis mortem, id est, separationem animæ à corpore, cum eam patiuntur, qui morientes appellantur, nulli bona est. Habet enim asperum sensum & contra & naturam vis ipsa, qua vtrunq; diuellitur, quod fuerat in viuente coniunctum atq; consertum, quãdiu moratur: donec omnis adimatur sensus, qui ex ipso inerat animæ carnisque complexu. Quam totam molestiam nonnunquam vnus ictus corporis vel animæ raptus intercipit: nec eam sentiri præueniente celeritate permittit. Quicquid tamen illud est in morientibus, quod cum graui sensu adimit sensum, pie fideliterq; tolerando auget meritũ patiẽtiæ, non aufert vocabulũ pęnæ: ita cũ ex hominis primi perpetuata propagine proculdubio sit mors pęna nascentis: tamen si pro pietate iustitiaq; pendatur, fit gloria renascẽtis: & cũ sit mors peccati retributio, aliquando impetrat, vt nihil retribuatur peccato. I

De morte quam non regenerati pro Christi confessione suscipiunt. Cap. VIII.

NAm quicunq; etiam nõ percepto regenerationis lauacro pro Christi confessione moriuntur: tantum eis valet ad dimittenda peccata, quantum si abluerentur sacro fonte baptismatis. Qui enim dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non intrabit in regnum cęlorum: alia sententia istos fecit exceptos, vbi non minus generaliter dixit. Qui me confessus fuerit coram hominibus cõfitebor & ego eum coram patre meo, qui in cęlis est. Et alio loco: Qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Hinc est quod scriptum est, Preciosa

Ioan. 3. *Mat. 10.* *Mat. 16.* *Ps. 115.*

in conspectu domini mors sanctorum eius. Quid enim preciosius quam mors per quã fit vt etiã delicta omnia dimittantur, & merita cumulatius augeantur. Neq;. n.tanti sunt
K meriti, qui cũ mortem differre non possent, baptizati sunt, deletisq; omnibus peccatis ex hac vita emigrarunt: quanti sunt hi, qui mortem differre cũ possent, ideo non distulerunt: quia maluerunt Christum confitẽdo finire hanc vitam, quam eum negando ad eius baptismum peruenire. Quod vtiq; si fecissent, etiam hoc eis in illo lauacro dimitteretur, quod timore mortis negauerãt Christum: in quo lauacro etiam illis facinus tam immane dimissum est, qui occiderant Christum. Sed quando sine abundantia gratię spi-
Ioan.3. ritus illius qui vbi vult spirat, tantũ Christũ amare possent, vt eum in tanto vitę discrimine sub tanta spe veniæ negare non possent?
Ps.115. Mors igitur preciosa sanctorũ, quibus cum tanta gratia est pręmissa & prorogata mors Christi, vt ad eum acquirendum, suam non cunctarentur impendere animam, in eos vsus redactum esse monstrauit: quod ad pęnã peccantis antea fuerat constitutũ: vt inde iustitiæ fructus vberior nasceretur. Mors ergo non ideo bonũ videri debet, quia in tantam vtilitatem, non vi sua, sed diuina opitulatione conuersa est: vt quæ tunc metuenda pro-
L posita est, ne peccatum committeretur, non suscipienda proponatur, vt peccatum non cõmittatur, cõmissumq; deleatur, magnæq; victoriæ debita iustitię palma reddatur.

Quod in sanctis primæ mortis pro veritate susceptio, secundæ sit mortis absolutio. Cap. VIII.

SI enim diligentius consideremus, etiam cũ quisq; pro veritate fideliter & laudabiliter moritur, mors cauetur. Ideo quippe aliquid eius suscipitur, ne tota contingat, & secunda insuper, quę nunquã finiatur, accedat. Suscipitur enim animę à corpore separatio: ne Deo ab anima separato, etiam ipsa separaretur à corpore, ac sic totius hominis prima morte cõpleta, secunda excipiat sem-
M piterna. Quocirca mors quidẽ, vt dixi, cũ eã moriẽtes patiũtur, cũq; in eis, vt moriantur, facit, nemini bona est, sed laudabiliter tolleratur pro tenendo, vel adipiscendo bono. Cũ vero in ea sunt, qui iam mortui nũcupantur, non absurde dicitur: & malis mala, & bonis bona. In requie enim sunt animæ piorum à corpore sæparatæ: impiorum autem pœnas luunt, donec istarum ad æternam vitam, illarum vero, ad æternam mortem, quę secunda dicitur, corpora reuiuiscant.

Tempus mortis, quo vitæ sensus aufertur in morientibus, an in mortuis esse dicendum sit. Cap. IX.

SEd id tẽpus, quo animę à corpore separatæ, aut in bonis sunt, aut in malis: vtrum post mortẽ potius, ãn in morte dicendũ est? A
Si enim post mortẽ est, iã non ipsa mors, q̃ trãsacta atq; præterita est, sed postea vita pręsens animæ, siue bona, seu mala est. Mors autem tunc eis mala erat, quando erat, hoc est, quando eam patiebantur, cum morerẽtur: quoniam grauis & molestus eis inerat sensus: quo malo bene vtuntur boni. Peracta autem mors, quonã modo, vel bona, vel mala est, quæ iã non est? Porro si adhuc diligẽtius attendamus, nec illa mors esse apparebit, cuius grauẽ ac molestũ in morientibus diximus sensum. Quandiu enim sentiunt, adhuc vtiq; viuũt: si adhuc viuunt ante mortẽ, quã in morte potius esse dicendi sunt: quia illa cum venerit, aufert omnẽ corporis sensum, qui ea propinquante molestus est. Ac per hoc quõ morientes dicamus eos qui nondũ mortui sunt, sed imminẽte morte iã extrema & mortifera afflictione iactantur, explicare difficile est, etiã si recte isti appellantur morientes: quia cum mors quæ iã imminet, aduenerit, non morientes, sed mortui nuncupãtur. Nullus est ergo moriens, nisi viuens, q̃m cũ in tanta est extremitate vitæ in quãta sunt, B
quos agere animã dicimus, profecto qui nõdũ anima caruit, adhuc viuit. Idẽ ipse igitur simul & moriens est & viuẽs, sed morte accedens, vita decedens, adhuc tñ in vita: quia inest anima corpori: nondum aũt in morte, quia nondũ abscessit a corpore. Sed si cũ abscesserit, nec tunc in morte, sed post mortem potius erit, quando sit in morte quis dixerit? Nã neq; vllus moriens erit, si moriens & viuẽs simul esse nullus põt. Quandiu quippe anima in corpore est, nõ possumus negare viuentẽ. Aut si moriens potius dicendus est,

in

in cuius iam corpore agitur, vt moriatur: nec simul quisquam potest esse viuens & moriens: quando sit viuens, nescio.

An vita mortalium mors potius quam vita dicenda sit. Cap. X.

EX quo enim quisq; in isto corpore morituro esse cęperit, nunquã in eo nõ agitur, vt mors veniat. Hoc.n.agit eius mutabilitas toto tempore vitæ huius, si tñ vita dicenda est, vt veniatur in mortem. Nemo quippe est qui non ei post annum sit, q̃ ante annum fuit, & cras q̃ hodie, & hodie q̃ heri, & paulo postq̃ nunc, & nunc q̃ paulo ante propinquior: qm̃ quicquid temporis viuitur, de spatio viuendi demitur: & quotidie fit minus minusq; ꝙ restat, vt omnino nihil sit aliud tempus vitæ huius, q̃ cursus ad mortem. In quo D nemo vel paululum stare, vel aliqñ tardius ire permittitur, sed omnes vrgentur pari motu: nec diuerso impelluntur accessu. Neq;.n. cui vita breuior fuit, celerius diem duxit, q̃ ille cui longior. sed cum æqualiter æqualia momenta raperentur ambobus, alter habuit propius, alter remotius, quo non impari velocitate ambo currebant. Aliud est autẽ amplius uiæ peregisse, aliud tardius ambulasse. Qui ergo usque ad mortem productiora spatia temporis agit, nõ lentius pergit, sed plus itineris conficit. Porro si ex illo quisque incipit mori, hoc est, esse in morte, ex quo ĩ illo agi cœperit, ipsa mors, i. uitæ detractio: quia cum detrahẽdo finita fuerit, post mortem iã erit, non in morte profecto ex quo esse incipit in hoc corpore, in morte est. Quid enim aliud diebus, horis, momentisq; singulis agitur, donec ea consummata mors quæ agebatur, impleatur: & incipiat iam tẽpus esse post mortẽ, ꝙ cum uita detraheretur, erat in morte? Nunquam igitur in uita homo est, ex quo est in corpore isto moriente potius quam uiuente, si & in uita & in morte simul non potest esse. An potius & in uita & in morte simul est, in uita scilicet in qua uiuit, donec tota detrahatur, in morte autem, quia iam moritur, cui uita detrahitur? Si enim non est in uita, quid est quod detrahitur, donec eius fiat perfecta consumptio? Si autem nõ est in morte, quid est uitæ ipsa detractio? Non.n. frustra cum uita fuerit corpori tota detracta post mortem iam dicitur, nisi quia mors erat cum detraheretur. Nam si ea detracta non est homo in morte, sed post mortem, quando nisi cum detrahitur, erit in morte?

An quisquam simul, & uiuens possit esse, & mortuus. Cap. XI.

SI autem absurdum est, ut hominem antequam ad mortem perueniat, iam esse dicamus in morte: cui.n. propinquat peragendo uitæ suæ tempora, si iam in illa est, maxime quia nimis est insolens, ut simul & uiuẽs esse dicatur, & moriens, cum uigilans & dormiens simul esse non possit, quærendum est F qñ erit moriens. Etenim antequam mors ueniat, non est moriens, sed uiuens, cum uero mors uenerit, mortuus erit, non moriens. Illud ergo est adhuc ante mortem, hoc iã post mortem. Quando ergo in morte? Tunc enim est moriens, ut quemadmodum tria sunt cũ dicimus, ante mortem, in morte, post mortem, ita tria singulis singula: uiuens, moriẽs, mortuusq; reddantur. Quando itaque sit moriens, idest, in morte, ubi neque sit uiuens, quod est ante mortem, neq; mortuus, quod est post mortem, sed moriens, idest in morte, difficillime diffinitur. Quandiu quippe est anima in corpore, maxime si etiam sensus adsit, proculdubio uiuit homo, quia constat ex anima & corpore, ac per hoc adhuc ante mortem, non in morte esse dicendus est. Cũ uero anima abscesserit, omnemq; abstulerit corporis sensum, iam post mortem, mortuusq; perhibetur. Perit igitur inter utrunq;, quo moriens, uel in morte sit, quoniam si adhuc uiuit, ante mortem est, si uiuere desistit, iam post mortem est. Nunquam ergo moriens, i. in morte esse comprehenditur. Ita ẽt in transcursu temporũ quæritur præsens, nec inuenitur: quia sine ullo spatio est, per quod transitur ex præterito in futurum. G Nonne ergo uidendum est, ne ista ratione mors corporis nulla esse dicatur? Si enim est, quando est, quæ in nullo, & in qua ullus esse non potest? qñquidem si uiuitur, adhuc non est, quia hoc ante mortem non in morte, si autem uiuere iam cessatum est, iam non est: quia & hoc post mortem est, non in morte? Sed rursus si nulla mors est ante uel post, quid est, quod dr̃ ante mortem, uel post mortem?

Nã & hoc inaniter dicitur, si mors nulla est. Atque vtinam in paradiso bene viuendo egissemus, vt reuera nulla esset mors. Nunc autẽ non solum est, verumetiam tam molesta est, vt nec vlla explicari locutione possit, nec vlla ratione vitari. Loquamur ergo secundum consuetudinem: nõ enim aliter debemus: & dicamus ante mortem: priusquam mors accidat, sicut scriptum est, Ante mortem ne laudes hominem quẽquam: Dicamus etiam cũ acciderit: post mortem illius, vel illius factũ

H est illud, vel illud. Dicamus & de præsenti tempore vt possumus, velut cum ita loquimur: moriens ille testatus est, & illis, atque illis, illud atque illud moriens dereliquit, quã uis hoc quisquam nisi viuens, omnino facere non posset: & potius hoc ante mortem fecerit, non in morte. Loquamur etiam sicut loquitur scriptura diuina: quæ mortuos quoq; non post mortem, sed in morte esse non dubitat dicere. Hinc enim est illud: Quoniam non est in morte, qui memor sit tui. Donec enim reuiuiscant, recte dicuntur esse in morte: sicut in somno esse quisque, donec euigilet, dicitur. Quamuis in somno positos dicamus dormientes, non tñ eo modo possumus dicere eos qui iam sunt mortui, morientes. Non enim adhuc moriuntur, qui quantum attinet ad corporis mortem, de qua nunc disserimus, iam sunt à corporibus separati. Sed hoc est, ꝙ dixi, explicari aliqua locutione nõ posse, quonam modo vel morientes dicãtur viuere, vel iam mortui etiam post mortem, adhuc esse dicantur in morte. Quomodo.n. post mortem si adhuc in morte, præsertim cum eos nec morientes dicamus, sicuti eos qui in somno sunt, dicimus dormientes: &

Psal. 6.

I qui in languore, lãguentes: & qui in dolore, vtique dolentes: & qui in vita viuentes? At vero mortui priusquam resurgant, esse dicũtur in morte: nec tñ possunt appellari moriẽtes. Vnde non importune, neq; incongrue arbitror accidisse, etsi nõ humana industria iudicio fortasse diuino, vt hoc verbum quod est, moritur, in Latina lingua nec grammatici declinare potuerint, ea regula qua cœtera talia declinantur. Nanque ab eo quod est oritur, fit verbum præteriti temporis, ortus est: & si qua similia sunt, quæ per temporis præteriti participia declinãtur. Ab eo vero quod est moritur, si quæramus præteriti temporis verbum, responderi solet, mortuus est, v, litera geminata. Sic enim dicitur mortuus, quomodo fatuus, arduus, carduus, conspicuus, & si qua similia, quæ non sunt præteriti temporis: sed quoniam nomina sunt, sine tempore declinantur. Illud autem quasi vt declinaretur, quod declinari non potest, pro participio præteriti temporis ponitur nomen. Conuenienter itaq; factum est, vt quemadmodũ id ꝙ significat non potest agendo, ita ipsum verbum declinari loquendo non possit. Agi tñ potest in adiutorio gratię redemptoris nostri, vt saltem secundam mortem declinare possimus. Illa.n. est grauior & omnium malorum pessima, quæ non fit separatione animæ & corporis, sed in æternam pęnã potius vtriusq; complexu. Ibi econtrario non erunt homines ante mortem atq; post mortem, sed semper in morte: ac per hoc nunquã viuentes, nũquam mortui, sed sine fine morientes. Nunquam enim erit homini peius in morte, quàm vbi erit mors ipsa sine morte.

Al. l. Pulchra admodũ, ac pia speculatio huius participij in naturam nominis finem.

Quam mortem primis hominib. Deus, si mãdatum eius transgrederentur, fuerit cõminatus. Cap. XII.

CVm ergo requiritur, quam mortẽ Deus primis hominibus fuerit cõminatus, si ab eo mandatum transgrederentur acceptũ, nec obedientiam custodirent: vtrum animæ, an corporis, an totius hominis, an illam quæ secunda dicitur: respondendum est, omnes. Prima enim constat ex duab. secunda ex omnibus tota. Sicut enim vniuersa terra ex multis terris, & vniuersa ecclesia ex multis constat ecclesijs, sic vniuersa mors ex omnibus: quoniam prima constat ex duabus: vna animæ, altera corporis, vt sit prima totius hominis mors, cum anima sine Deo, & sine corpore ad tps pęnas luit: secunda vero, vbi anima sine Deo cum corpore pœnas æternas luit. Quando ergo dixit Deus primo illi homini, quem in paradiso constituerat, de cibo vetito: Quacunque die ederitis ex eo, morte moriemini: non tantum primæ mortis partem priorem, vbi anima priuatur Deo: nec tantũ posteriorem, vbi corpus priuatur anima: nec solum ipsam totam primam, vbi anima & a Deo & a corpore separata punitur, sed quicquid mortis est, vsq; ad nouissimam, quę secunda

cunda dicitur: & qua est nulla posterior, comminatio illa complexa est.

Præuaricatio primorum hominum, quam primum senserit pœnam. Cap. XIII.

NAm posteaquam pręcepti facta transgresio est, confestim gratia deserente diuina, de corporum suorum nuditate confusi sunt: vnde etiam folijs ficulneis, quæ forte à perturbatis prima comperta sunt, pudẽda texerunt, quę prius eadem membra erãt, sed pudenda non erant. Senserunt enim nouum motum inobedientis carnis suę tanquã reciprocam pęnam inobedientiæ suæ. Iam quippe anima libertate in peruersum propria delectata, & Deo dedignata seruire, pristino corporis seruitio destituebatur: Et quia superiorem dominum suo arbitrio deseruerat, inferiorem famulum ad suum arbitrium non tenebat: nec omnino habebat subditam carnẽ, sicut semper habere potuisset, si Deo subdita ipsa mansisset. Tunc ergo caro cępit concupiscere aduersus spiritũ, & spiritus ad uersus carnẽ: cũ qua cõtrouersia nati sumus: trahẽtes originẽ mortis in membris nostris: vitiataq; natura, contentionẽ eius sine victoria de prima præuaricatione gestantes.

Qualis homo sit factus à Deo, & in quam sortem deciderit suę voluntatis arbitrio. Cap. XIIII.

DEus enim creauit hominem rectum, naturarum author, non vtiq; vitiorum, sed spõte deprauatus, iusteq; dãnatus, deprauatos damnatosq; generauit. Omnes enim fuimus in illo vno, quando omnes ille vnus currupit, qui per fęminam lapsus est in peccatum, quę de illo facta est ante peccatum. Nondum erat nobis sigillatim creata & distributa forma, in qua singuli viueremus sed iam natura erat seminalis, ex qua propagaremur, qua scilicet propter peccatum vitiata, & vinculo mortis obstricta, iusteq; damnata, non alterius conditionis homo ex homine nasceretur: ac per hoc à liberi arbitrij malo vsu series huius calamitatis exorta est, quę humanũ genus origine deprauata, velut radice corrupta, vsq; ad secundę mortis exi- I

tium quæ non habet finem: solis eis exceptis qui per gratiam Dei liberantur, miseriarum connexione perducit.

Quod Adam peccans prius reliquerit deũ, quam relinqueretur a Deo, & primam fuisse animæ mortem, a Deo recessisse. Cap. XV.

QVamobrem etiam in eo quod dictum est: Morte moriemini: quoniam nõ est dictũ, mortibus, si eam solam intelligamus, quæ fit cum anima deseritur sua vita, quod illi Deus est: non enim deserta est, vt desereret, sed vt desereretur, deseruit. Ad malũ quippe eius prior est volũtas eius: ad bonum vero eius prior est voluntas creatoris: siue vt eam faceret, quæ nulla erat, siue vt reficiat, quę lapsa perierat: etiã si hanc intelligamus: Deum denunciasse mortem, in eo quod ait: Qua die ederitis ex illo, morte moriemini: tãquã diceret, qua die me deserueritis per inobedientiam, deseram vos per iustitiam: profecto in ea morte etiam cęteræ duæ denunciatę sunt, quæ proculdubio fuerant secuturæ. Nam in eo quod inobediẽs motus in carne ex motu animę inobedientis exortus est, propter quem pudenda texerunt, sensa est mors vna in qua deseruit animã Deus. Ea significata est verbis eius, quando timore deambulantis sese abscondenti homini dixit, Adam vbi es? non vtiq; ignorando quęrens, sed increpando admonens, vt attenderet, vbi esset, in quo non esset Deus. Cum vero iam corpus anima ipsa deseruit ętate corruptũ & senectute confectum, venit in experimentum mors altera, de qua Deus peccatum adhuc puniens homini dixerat, Terra es, & in terrã ibis: vt his duabus mors illa primo, quę totius hominis est compleretur, quam secũda in vltimo sequitur, nisi homo per gratiã Dei liberetur. Neq;.n. corpus, quod de terra est, rediret in terram, nisi sua morte, qua illi accidit cum deseritur sua vita, idest, anima. Vnde constat inter Christianos veraciter catholicam tenentes fidem, etiam ipsam nobis corporis mortem, non lege naturæ, qua nullam mortẽ homini Deus fecit, sed merito inflictã esse peccati quoniam peccatum vindicans Deus, dixit homini, in quo tunc omnes eramus: Terra es, & in terram ibis.

Gene. 2. E *Ibidem.* *Gene. 3.* *Ibidem.* F

De philoſophis, qui animę ſeparationem à corpore non putant eſſe pęnalem, cum Plato inducat ſummum Deum dijs mi-noribus promittentem, quod nunquam ſint corporibus exuendi. Cap. XVI.

SEd philoſophi, contra quorum calum-
nias defendimus ciuitatem Dei hoc eſt,
eius eccleſiã, ſapienter ſibi videntur irride-
re, quod dicimus animę à corpore ſepara-
tionẽ inter pęnas eius eſſe deputandã: quia vi
delicet eius perfectã beatitudinẽ tunc illi fie
ri exiſtimant, cũ oĩ prorſus corpore exuta
ad Deũ ſimplex, & ſola, & quodãmodo nu-
da redierit. Vbi ſi nihil quo iſta refelleretur
opinio, in eorum literis inuenirem, opero-
ſius mihi diſputandũ eſſet quo demonſtrarẽ
non corpus eſſe animæ, ſed corruptibile cor
Sapiẽ. 9. pus, oneroſum. Vnde illud eſt quod de ſcri-
pturis noſtris in ſuperiore libro cõmemora-
uimus. Corpus enim corruptibile, aggrauat
animã. Addendo vtiq; corruptibile, nõ qua-
licunq; corpore, ſed quale factum eſt ex pec
cato conſequente vindicta, animam perhi-
H buit aggrauari. Quod etiã ſi non addidiſſet,
nihil aliud intelligere deberemus. Sed cũ a-
pertiſsime Plato Deos à ſummo Deo factos
habere immortalia corpora prædicet, eiſq;
ipſum Deũ à quo facti ſunt inducat pro ma
gno beneficio pollicentẽ, quod in æternum
cũ ſuis corporibus permanebunt, nec ab eis
vlla morte ſoluentur, quid eſt quod iſti ad
exagitandã Chriſtianã fidẽ fingunt ſe neſci-
re, quod ſciunt: aut etiã ſibi repugnantes ad-
uerſum ſeipſos dicere malunt, dũ nobis non
Plato in definant contradicere? Nempe Platonis hęc
Timæo. verba ſunt, ſicut ea Cicero in Latinum ver-
tit, quibus inducit ſummũ Deũ, Deos quos
fecit alloquentẽ & dicentẽ: Vos qui ſub mor
talitatis fato orti eſtis, attendite, quorũ ope-
rũ ego parens affectorq; ſum. Hæc ſunt indiſ
ſolubilia nutu meo, quanquã omne colliga-
tũ ſolui poteſt. Sed haud quaquã bonũ eſt, ra
tione iũctum diſſoluere velle. Sed quoniam
eſtis orti immortales, vos quidẽ eſſe & indiſ
ſolubiles non poteſtis. Nec unquam tamen
diſſoluemini, neq; vos vlla mortis fata peri-
ment, nec erunt valentiora quam conſiliũ
meũ, quod maius eſt vinculũ ad perpetuita-
tẽ veſtrã quam illa quibus eſtis, tunc cum gi
gnebamini, colligati. Ecce Deos Plato dicit
& corporis animęq; colligatione mortales,
& tamẽ immortales Dei à quo facti ſunt, vo- I
luntate atq; conſilio. Si ergo animæ pęna eſt
in qualicũq; corpore colligari, quid eſt q̃d
eos alloquens Deus tanquã ſolicitos, ne for
te moriantur, ideſt, diſſoluantur à corpore
de ſua facit immortalitate ſecuros: nõ pro-
pter eorum naturam, quę ſit compacta, non
ſimplex, ſed propter ſuam iuſtiſsimã volun-
tatem, qua potens eſt facere, vt nec orta occi
dant, nec cõnexa ſoluantur, ſed incorruptibi
liter perſeuerent? Et hoc quidẽ vtrũ Plato ve
rũ de ſyderibus dicat, alia quæſtio eſt. Neq;
enim ei continuo concedendum eſt, globos
iſtos luminum ſiue orbiculos luce corporea
ſuper terras: ſeu die, ſeu nocte fulgentes, ſuis
quibuſdã proprijs animis viuere, eiſq; intel
lectualibus & beatis, quod etiã de ipſo vni-
uerſo mundo tanquã vno animali maximo
quo cuncta cętera continerentur animalia,
conſtãter affirmat. Sed hæc, vt dixi, alia q̃ſtio
eſt, quam nunc diſcutiendam non ſuſcepi-
mus. Hoc tãtum contra iſtos commemoran
dum putaui, qui ſe Platonicos vocari vel eſſe
gloriantur, cuius ſuperbia nominis erube-
ſcunt eſſe Chriſtiani, ne commune illis cum
vulgo vocabulum vilem faciat palliatorũ,
tanto magis inflatum quanto magis exiguã
paucitatẽ: & q̃rentes quid in doctrina Chri
ſtiana reprehendant, exagitant æternitatem
corporũ, tanquã hęc ſint inter ſe contraria,
vt & beatitudinem q̃ramus animæ, & eã ſem
per eſſe velimus in corpore velut ęrumnoſo
vinculo colligatam, cum eorum author &
magiſter Plato donum à Deo ſummo dijs fa
ctis ab illo dicat eſſe conceſſum, ne aliquan-
do moriantur, ideſt, à corporibus, quibus
eos connexuit diſſoluantur.

Contra eos, qui aſſerunt terrena corpora incorruptibilia fieri æterna non poſſe. Cap. XVII.

COntendunt etiam iſti terreſtria cor-
pora ſempiterna eſſe non poſſe, cum
ipſam vniuerſam terram Dei ſui, non qui-
dem ſummi, ſed tamen magni, ideſt totius
huius mundi membrum in medio poſitum,
& ſempiternum eſſe non dubitent. Cũ ergo
Deus ille ſummus fecerit eis alterum, quem
putant Deum, ideſt, iſtum mundum, cęteris
dijs

dijs qui infra eum ſunt præferendum, eun-
demq; exiſtimant eſſe animantem, anima,ſ.
ſicut aſſerunt rationali vel intellectuali, in tã
magna mole corporis eius incluſa, ipſiusq;
corporis tanquã mẽbra locis ſuis poſita atq;
digeſta, quatuor conſtituerit elementa, quo-
rum iuncturã, ne vnquam Deus eorum tam
magnus moriatur, indiſſolubilem, ac ſempi-
ternã velint, quid cauſæ eſt, vt in corpore ma
ioris animantis tanquã medium membrum
B æterna ſit terra, & aliorum animantiũ terre-
ſtriũ corpora ſi Deus ſicut illud velint, æter-
na eſſe non poſsint? Sed terræ inquiunt, terra
reddenda eſt, vnde animalium terreſtriũ ſum
pta ſunt corpora, ex quo fit, inquiũt, vt ea ſit
neceſſe diſſolui & emori: & eo modo terræ
ſtabili, ac ſempiternæ, vnde fuerant ſumpta,
reſtitui. Si quis hoc ẽt de igne ſimiliter affir-
met, & dicat reddenda eſſe vniuerſo igni cor
pora, q̃ inde ſumpta ſunt vt cœleſtia fierent
animalia, nonne immortalitas, quam talibus
dijs velut Deo sũmo loquente promiſit Pla-
to, tanquã violẽtia diſputationis huius inter-
dicet? An ibi propterea non fit quia Deus nõ
vult, cuius voluntatem, vt ait Plato, nulla vis
vincit? Quid ergo prohibet vt hoc ẽt de ter-
reſtrib. corporibus Deus poſsit efficere, qñ-
quidem, vt nec ea quæ tota ſunt, occidãt: nec
ea quæ ſunt iuncta, ſoluantur: nec ea q̃ ſunt
ex elementis ſumpta, reddantur, atq; vt ani-
mæ in corporib. conſtitutæ, nec vnquam ea
deſerant, & cum eis immortalitate, ac ſempi
terna beatitudine perfruantur; poſſe Deum
facere confitetur Plato? Cur ergo nõ poſsit,
vt nec terreſtria moriantur? An Deus non eſt
potens quouſq; Chriſtiani credunt, ſed quo
uſq; Platonici volunt? Nimirũ quippe conſi
liũ Dei & poteſtatẽ potuerunt philoſophi,
C nõ potuerunt noſſe prophetæ, cũ potius ecõ
trario Dei prophetas ad enunciandum eius
quantũ dignatus eſt voluntatem, ſpiritus eius
docuerit, philoſophos aũt in ea cognoſcen-
da, coniectura humana deceperit? Verũ non
vſq; adeo decipi debuerunt, non ſolũ igno-
rantia, verumẽt peruicacia, vt & ſibi apertiſ-
ſime refragentur magnis diſputationũ virib.
aſſerentes, animæ, vt beata eſſe poſsit, nõ ter-
renũ tantũ, ſed omne corpus eſſe fugiendũ,
& terreſtres deos rurſus dicentes habere, bea
tiſsimas animas & tñ terrenis corporib. alli-
gatas, cœleſtes vero deos ignea compage li-
gatos. Iouis aũt ipſius animam, quẽ mundũ
iſtum uolunt, omnib. omnino corporeis ele
mentis, quibus hæc tanta moles à terra in cę
lum ſurgit, incluſum. Hanc.n. animam Plato
ab intimo terræ medio, ꝙ geometræ centrũ
vocant, per omnes partes eius uſque ad cœli
ſumma & extrema diffundi, & extendi per D
numeros muſicos opinatur vt ſit iſte mũdus
animal maximum, beatiſsimum, ſempiter-
num, cuius anima & perfectam ſapientiæ fę-
licitatem teneret: & corpus propriũ non re-
linqueret, cuiusq; corpus & in æternum ex
illa viueret, & eã quamuis non ſimplex, ſed
tot corporib. tantisq; cõpactum, hebetare at
que tardare non poſſet. Cum igitur ſuſpitio-
nibus ſuis iſta permittãt, cur nolunt credere
diuina voluntate atque potentia immortalia
corpora fieri poſſe terrena, in quibus animæ
nulla ab eis morte ſeparatæ, nullis eorũ one
ribus aggrauatæ, ſempiternę ac fœliciter vi-
uant, ꝙ deos ſuos poſſe aſſerunt in corpori-
bus igneis, Iouemq; ipſum eorum regem in
omnib. corporeis elementis? Nam ſi animæ,
vt beata ſit, corpus eſt omne fugiendũ, fugiãt
dij eorum de globis ſyderum, fugiat Iuppi-
ter de cęlo & terra, aut ſi non poſſunt, miſe-
ri iudicentur. Sed neutrum iſti volunt, qui ne
que à corporibus ſeparationem audent dare
dijs ſuis, ne illos mortales colere uideantur,
nec beatitudinis priuationem, ne infœlices
eos eſſe fateantur. Non ergo ad beatitudinẽ
conſequendam omnia fugienda ſunt corpo
ra, ſed corruptibilia, moleſta, grauia, mori-
bunda, non qualia fecit primis hominib. bo-
nitas Dei: ſed qualia eſſe cõpulit pcti pęna.

De terrenis corporibus, quæ philoſophi af- E
firmant in cœleſtibus eſſe non poſſe, quia
quod terrenum eſt naturali pondere voce
tur ad terram. Cap. XVIII.

SEd neceſſe eſt, inquiũt, ut terrena corpo-
ra naturale põdus uel in terra teneat, uel
cogat ad terrã, & ideo in cęlo eſſe non poſ-
ſunt. Primi quidẽ illi hoĩes in terra erant ne-
moroſa atq; fructuoſa, quæ paradiſi nomen
obtinuit. Sed quia & ad hoc reſpondendum
eſt, uel pp Chriſti corpus, cũ quo aſcẽdit in
cœlũ, uel propter ſanctorũ, qualia in reſurre
ctione futura ſunt, intueantur paulo atten-
tius põdera ipſa terrena. Si enim ars humana

efficit, vt ex metallis, quæ in aquis posita, cõtinuo submerguntur, quibusdam modis vasa
G fabricata ět natare posſint, quãto credibilius & efficacius occultus aliquis modus operationis Dei, cuius omnipotentiſsima voluntate Plato dicit, nec orta interire, nec colligata poſſe diſſolui, cum multo mirabilius incorporea corporeis, quam quæcunq; corpora quibuſcunq; corporib. copulentur, põt molibus præſtare terrenis, vt nullo ima pondere deprimãtur, ipſiſq; animis perfectiſsime beatis: vt quamuis terrena, tñ incorruptibilia iã corpora vbi volunt ponant, & quo volunt, agant, ſitu motuq; facillimo? An vero ſi hoc angeli faciant, vt quælibet animalia terreſtria rapiant, vndelibet, cõſtituantq; vbi libet, aut eos ſine labore non poſſe, aut onera ſentire credendũ eſt? Cur ergo ſanctorum perfectos atq; beatos diuino munere ſpiritus ſine vlla difficultate poſſe ferre, quo voluerint, & ſiſtere vbi voluerint ſua corpora non credamus? Nam cum terrenorum corporum ſicut
H onera in geſtando ſentire conſueuimus, quãto maior eſt quantitas, tanto maior fit & grauitas, ita vt plura pondo quã pauciora plus premant, membra tñ ſuę carnis leuius portat anima cum in ſanitate robuſta ſunt, quam in languore cum macra ſunt. Et cum alijs geſtãtibus oneroſior ſit ſanus & validus, quam exilis & morbidus: ipſe tñ ad ſuum corpus mouendum atque portandum agilior eſt, cũ in bona valetudine plus habet molis, quam cũ in peſte vel in fame minimum roboris. Tantum valet in habendis etiam terrenis corporibus quamuis adhuc corruptibilibus atque mortalibus non quantitatis pondus, ſed temperationis modus. Et q̃s verbis explicet quãtum diſtat inter præſentem, quam dicimus ſanitatem, & immortalitatem futuram? Non itaq; noſtram fidem redarguant philoſophi de ponderibus corporum. Nolo.n. quærere cur non credant terrenũ poſſe eſſe corpus in cœlo, cum terra vniuerſa libretur in nihilo. Fortaſſe.n. de ipſo medio mundi loco eo ꝙ in eum coeant quæq; grauiora, ět argumentatio veriſimilior habeatur. Illud dico, ſi dij minores quib. inter animalia terreſtria cœtera
I ět hominem faciendum cõmiſit Plato, potuerunt ſicut dicit ab igne remouere vrendi qualitatem, lucendi relinquere quę per oculos emicaret, itane Deo ſummo concedere dubitabimus, cuius ille voluntati poteſtatiq; ne moriantur conceſsit, quæ orta ſint, & tam diuerſa tam diſsimilia, ideſt, corporea & incorporea ſibimet connexa, nulla poſsint diſſolutione ſeiungi, vt de carne hominis cui donat immortalitatem, corruptionem auferat, naturam relinquat, congruentiam figuræ membrorumq; detineat, detrahat ponderis tarditatem? Sed de fide reſurrectionis mortuorum, & de corporibus eorum immortalibus diligentius, ſi Deus voluerit, in fine huius operis differendum eſt.

Contra eorum dogmata, qui primos homines ſi non peccaſſent immortales futuros fuiſſe non credunt. Cap. XIX.

NVnc de corpore primorum hominum ꝙ inſtituimus explicemus: quoniã nec mors iſta, quæ bona perhibetur bonis, nec tãtum paucis intelligentibus ſiue credentibus, ſed omnibus nota eſt, quæ ſit animæ à corpore ſeparatio, qua certe corpus animantis, ꝙ euidenter viuebat, euidenter emoritur, eis potuiſſe accidere, niſi peccati meritum ſequeretur. Licet enim iuſtorum, ac piorum animæ defunctorum, quod in requie viuãt, dubitare fas non ſit, vſqueadeo tamen eis melius eſſet cum ſuis corporibus bene valentibus viuere, vt etiam illi qui omnimodo eſſe ſine corpore beatiſsimum exiſtimant, hanc opinionem ſua ſententia repugnante cõuincãt. Neque enim quiſquam audebit illorum ſapientes homines, ſiue morituros, ſiue iam mortuos, ideſt, vt carentes corporibus, aut corpora relicturos, dijs immortalibus anteponere, quibus Deus ſummus apud Platonem munus ingens indiſſolubilem, ſcilicet, vitam, ideſt, æternum cum ſuis corporibus conſortium pollicetur. Optime autem cum hominibus agi arbitratur idem Plato, ſi tamen hanc vitam pie iuſteq; peregerint, vt à ſuis corporibus ſeparati, in ipſorum deorum qui ſua corpora nunquam deſerunt recipiantur ſinum. Scilicet immemores ſupera, vt conuexa reuiſant: Rurſus & incipiant in corpora velle reuerti. Quod Virgilius ex Platonico dogmate dixiſſe laudatur. Ita quippe animas mortalium, nec in ſuis corporib. sẽper eſſe poſſe exiſtimat, ſed mortis neceſsitate diſſolui, nec ſine corporib. durare perpetuo,

petuo, ſed alternantibus vitibus indeſinenter viuos ex mortuis, & ex viuis mortuos fieri putat, vt à cęteris, hominibus hoc videantur differre ſapientes, quod poſt mortem feruntur ad ſydera, vt aliquãto diutius in aſtro ſibi congruo quiſque requieſcat, atque inde rurſus miſeriæ priſtinæ oblitus, & cupiditate habendi corporis victus, redeat ad labores ęrumnasq; mortalium. Illi vero qui ſtultam duxerunt vitam, ad corpora ſuis meritis debita, ſiue hominum, ſiue beſtiarum de proximo reuoluantur. In hac itaque duriſsima conditione conſtituit etiam bonas atque ſapientes animas, quibus non talia corpora diſtributa ſunt, cum quibus ſemper atque immortaliter viuerent, vt neque in corporibus
B permanere, atque ſine his poſsint in æterna puritate durare. De quo Platonico dogmate iam in libris ſuperioribus diximus, Chriſtiano tẽpore erubuiſſe Porphyrium, & non ſolum ab humanis animis remouiſſe corpora beſtiarum, verumetiam ſapiẽtum animas ita voluiſſe de corporeis nexibus liberari, vt corpus omne fugientes beatæ apud patrem ſine fine teneantur. Itaque ne à Chriſto vinci videretur, vitam ſanctis pollicente perpetuã etiam ipſe purgatas animas ſine vllo ad miſerias priſtinas reditu, in æterna fęlicitate cõſtituit. Et vt Chriſto aduerſaretur, reſurrectionem incorruptibilium corporum negans, non ſolum ſine terrenis, ſed ſine ullis omnino corporibus eas aſſeruit in ſempiternum eſſe uicturas. Nec tamen iſte qualicunq; opinione præcepit ſaltem ne dijs corporatis religionis obſequio ſubderentur. Quid ita, niſi quia eas quamuis nulli corpori ſociatas, non credidit illis eſſe meliores? Quapropter, ſi non audebunt iſti, ſicut eos auſuros eſſe non arbitror, dijs beatiſsimis, & tamen in æternis corporibus conſtitutis, humanas animas anteponere, cur eis uidetur abſurdum, quod fides Chriſtiana prædicat, & primos homines ita fuiſſe conditos, ut ſi non peccaſſent, nulla morte a ſuis corporibus ſoluerentur, ſed pro meritis obedientiæ cuſtoditæ immortalitate donati, cum dijs viuerent in æternum, & talia ſanctos in reſurrectione habituros ea ipſa, in quibus hic laborauerunt corpora, ut
C nec eorum carni aliquid corruptionis, uel difficultatis, nec eorum beatitudini aliquid doloris & infœlicitatis poſsit accidere.

Quod caro ſanctorum, quæ nunc requieſcit in ſpe, in meliorem reparanda ſit qualitatem, quam fuit primorum hominum ante peccatum. Cap. XX.

Proinde nunc ſanctorum animæ defunctorum, ideo non habent grauem mortem, qua ſeparatæ ſunt à corporib. ſuis, quia caro eorum requieſcit in ſpe, quamlibet ſine ullo iam ſenſu contumelias accepiſſe uidea- D
tur. Non.n. ſicut Platoni uiſum eſt, corpora obliuionem deſiderant: ſed potius, qui meminerunt, quid ſibi ab eo ſit promiſſum, qui neminem fallit: qui eis etiam de capillorum ſuorum integritate ſecuritatem dedit, reſurrectionem corporum, in quibus multa dura perpeſsi ſunt, nihil in eis ulterius tale ſenſuri deſiderabiliter & patienter expectant. Si.n. carnem ſuam non oderant, quando eam ſuæ menti infirmitate reſiſtentẽ, ſpiritali iure coercebant, quanto magis eam diligunt etiam ipſam ſpiritalem futuram? Sicut.n. ſpiritus carni ſeruiens non incongrue carnalis, caro 1.Co.15.
ſpiritui ſeruiẽs recte appellatur ſpiritalis, nõ quia in ſpiritum conuertetur, ſicut nonnulli putant, ex eo quod ſcriptum eſt: Seminatur corpus animale, reſurgit corpꝰ ſpiritale: ſed quia ſpiritui ſumma & mirabili obtemperandi facilitate ſubdetur, vſque ad implendã immortalitatis indiſſolubilis ſecuriſsimã uoluntatem, omni moleſtię ſenſu, omni corruptibilitate & tarditate detracta. Non ſolum enim non erit tale quale nunc eſt in quauis optima ualetudine, ſed nec tale quidem, quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri nõ eſſent niſi peccaſſent, alimentis tamen ut homines utebantur, non dum ſpiritalia, ſed adhuc, animalia corpora terrena geſtantes. Quę licet ſenio non E
ueteraſcerent, ut neceſsitate perducerentur ad mortem qui ſtatus eis de ligno uitę, quod in medio paradiſi, cum arbore uetita ſimul erat, mirabili Dei gratia præſtabatur: tamẽ & alios ſumebãt cibos, præter unam arborem, quæ fuerat interdicta, non quia ipſa erat malum, ſed propter commendandum puræ & ſimplicis obedientiæ bonum, quę magna uirtus eſt rationalis creaturæ ſub creatore domino conſtitutæ. Nam ubi nullum malũ tangebatur, profecto ſi prohibitum tangeretur, ſola inobedientia peccabatur. Alebantur ergo

alijs

alijs quæ sumebāt, ne animalia corpora molestiæ aliquid esuriendo, ac sitiendo sentirēt. De ligno aūt vitæ propterea gustabatur, ne mors eis vndecunq; subreperet, vel senectute confecti decursis tēporū spatijs interirent, tanquā cetera essent alimento, illud sacro: vt sic fuisse accipiatur lignū vitæ paradiso corporali, sicut in spirituali, hoc est intelligibili
Pro. 3. paradiso sapientia Dei: de qua scriptum est, Lignum vitæ est omnib. amplectentib. eam.

De paradiso in quo primi homines fuerāt, ꝙ recte possit significatione eius spiritale aliquid intelligi salua veritate narrationis historicæ de corporali loco. Cap. XXI.

VNde nonnulli totū illū paradisum vbi primi homines parentes generis humani sanctæ scripturæ veritate fuisse narrantur, ad intelligibilia referunt, arboresq; illas, & ligna fructifera in virtutes vitæ moresq; con-
G uertunt, tanquam visibilia & corporalia illa non fuerint, sed intelligibilium significando rū causa eo modo dicta, vel scripta sint. Quasi propterea non potuerit esse paradisus corporalis, quia potest ēt spiritalis intelligi: tan-
Gal. 4. quam ideo nō fuerint duæ mulieres Agar & Sara, & ex illis duo filij Abrahæ, vnus de ancilla, alius de libera, quia duo testamenta in eis figurata dicit Apostolus: aut ideo de nulla petra Moyse percutiente aqua defluxerit, quia potest & illic figurata significatione ēt Christus intelligi, eodem Apostolo dicente,
1. Co. 10. petra autem erat Christus. Nemo itaq; prohibet intelligi paradisum, vitam bonorum: quatuor eius flumina, quatuor virtutes, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, atque iustitiam: & ligna eius, omnes vtiles disciplinas: & lignorum fructus, mores piorum: & lignum vitæ, ipsam bonorum omnium matrem sapientiam: & lignum scientiæ boni & mali, transgressi mandati experimentū. Pœnam.n. peccatoribus bene vtique, quoniam iuste, constituit Deus, sed non bono suo experitur homo. Possunt hæc ēt in ecclesia intelligi, vt ea melius accipiamus, tanquā pro-
Cant. 4. phetica indicia præcedentia futurorum. Paradisum, s. ipsam ecclesiam, sicut de illa legitur in cantico canticorum: quatuor autē pa-
H radisi flumina, quatuor Euangelia: ligna fructifera, sanctos: fructus aūt eorum, opera eorum, lignum vitæ sanctum sanctorum vtique Christum: lignum scientiæ boni & mali, proprium voluntatis arbitrium. Nec seipso quippe homo diuina voluntate contēpta, nisi perniciose vti potest, atque ita discit, quid intersit, vtrū inhæreat cōi omnibus bono, an proprio delectetur. Se quippe amans donatur sibi: vt inde timorib. mœroribusq; completus cātet in Psalmo, si tamen mala sua sentit, Ad meipsum anima mea turbata est: correctusq; iam dicat, Fortitudinem meam ad te custodiam: Hæc & si qua alia cōmodius dici possunt de intelligendo spiritaliter paradiso, nemine prohibente dicantur, dum tamen & illius historiæ veritas fidelissima rerum gestarum narratione commendata credatur.

De corporibus sanctorum post resurrectionem, quæ sic spiritalia erunt, vt non in spiritum caro vertatur. Cap. XXII.

COrpora ergo iustorum, quæ in resurrectione futura sunt, neq; vllo ligno indigebunt, quo fiat, vt nullo morbo, vel senectute inueterata moriantur: neq; vllis alijs corporalibus alimentis, quibus esuriendi, aut sitiendi qualiscunque molestia deuitetur: qm̄ certo & omnimodo inuiolabili munere immortalitatis induentur, vt non nisi velint, possibilitate, nō necessitate vescantur. Quod angeli quoq; visibiliter & tractabiliter apparentes, non quia indigebant, sed quia volebant & poterant, vt hominibus congruerent sui ministerij quadam humanitate fecerunt. Neque enim in phantasmate angelos edisse credendum est, quando eos homines hospitio susceperunt: quāuis vtrum angeli essent, ignorantib. consimili nobis indigentia vesci viderentur. Vnde est ꝙ ait angelus in libro Thobiæ: Videbatis me mādúcare, sed visu vestro videbatis, i. necessitate reficiēdi corporis, sicut vos facitis, me cibum sumere putabatis. M
Sed si forte de angelis aliud credibilius disputari potest: certe fides Christiana de ipso saluatore non dubitat: ꝙ etiam post resurrectionem iam quidem in spiritali carne, sed tamē vera, cibum, ac potum cum discipulis sumpsit. Nō enim potestas, sed egestas edendi, ac bibendi, talibus corporibus auferetur. Vnde & spiritalia erunt: non quia corpora esse desistent, sed quia spiritu viuificante subsistent.

Quid

Quid intelligendum sit de corpore animali,&de corpore spirituali:vt qui moriũtur, in Adam: qui vero viuificantur,in Christo. Cap. XXIII.

NAm sicut ista quę habēt animā viuentem,nondum spiritū viuicantem, animalia dicuntur corpora; nec tamen animę sunt,sed corpora, ita illa spiritalia vocantur corpora. Absit tamen vt spiritus ea credamus futura, sed corpora carnis habitura substentiam,sed nullam tarditatem, corruptionemq; carnalem spū viuificāte passura. Tūc iam non terrenus,sed cęlestis homo erit,nō quia corpus ꝙ de terra factum est,nō ipsum erit,sed quia dono cęlesti iam tale erit, vt etiam cęlo incolendo,non amissa natura, sed mutata qualitate conueniat. Primus autē homo de terra terrenus, in animam viuentē factus est,nō in spiritum viuificantem,quod ei per obediētię meritū seruabatur. Ideo corpus eius quod cibo,ac potu egebat,ne fame
B
afficeretur ac siti, & non immortalitate illa absoluta atq; indissolubili, sed ligno vitæ à mortis necessitate prohibebatur,atq; in iuuētutis flore retinebatur,non spiritale,sed animale fuisse non dubiū est: nequaquā tamen moriturū,nisi in Dei prędicentis minantisq; sententiam delinquendo corruisset. Et alimētis quidem etiā extra paradisum non negatis à ligno tamen vitę prohibitus tardius esset tēpore vetustateq; finiendus in ea dūtaxat vita, quam corpore licet animali, donec spiritale obediētiæ merito fieret,posset in paradiso nisi peccasset habere perpetuam. Quapropter etiā si mortem istam manifestā, quæ fit animæ a corpore separatio, intelligamus simul significatam, in eo quod Deus dixerat: Qua die ederitis ex illo, morte moriemini, non ideo debet absurdum videri,quia nō eo prorsus die a corpore sunt soluti, quo cibū interdictum mortiferumq; sumpserūt.Eo ꝗppe die mutata in deterius vitiataq; natura, atque a ligno vitę separatione iustissima mortis in eis etiā corporalis necessitas facta est, cum qua nos necessitate nati sumus. Propter quod Apostolus non ait, corpus quidē mori turū est propter peccatū:sed ait,corpus quidem mortuum est propter pctm̄, spūs autē
C
vita est propter iustitiam. Deinde subiungit: Si autem spūs eius qui suscitauit Christum a mortuis habitat in vobis,qui suscitauit Christū a mortuis viuificabit & mortalia corpora,per inhabitātē spiritū eius in vobis. Tunc ergo erit corpus in spiritum viuificantem,ꝙ nūc est in animam viuentem:& tamen mortuum dicit Apostolus, quia iam moriendi necessitate constrictum est. Tunc autem ita erat in animam viuentē quamuis non in spūm viuificantem, vt tamen mortuum dici recte non posset, nisi perpetratione peccati necessitatem moriendi habere non posset. Cum vero Deus & dicendo, Adā vbi es? mortem significauerit animę, quæ facta est illo deserente, & dicendo, Terra es, & in terrā ibis: mortem significauerit corporis, quæ fit anima decedente, propterea de morte secunda nihil dixisse credendum est, quia occultam esse voluit,propter dispensationē testamenti noui,vbi secunda mors apertissime declaratur, vt prius ista mors prima, quæ communis est omnibus proderetur ex illo venisse peccato, quod in vno cōmune factum est omnibus: mors vero secūda nō vtiq; cōmunis est omnibus ꝑꝑ eos, qui secundum propositū vocati sunt sancti, quos ante præsciuit,& destinauit,sicut ait Apostolus,conformes fieri imaginis filij sui,vt sit ipse primogenitus in multis fratrib. quos a secūda morte ꝑ mediatorē Dei gratia liberauit. In corpore ergo animali primum hominem factum, sicut Apostolus loquitur. Volens.n.ab spiritali ꝙ in resurrectione futurū est, hoc quod nūc ē,animale discernere: Seminatur,inqt, in corruptione,surget in īcorruptione:seminatur in cōtumelia,surget in gloria: seminatur in infirmitate,surget in virtute seminatur corpus animale,surge corpus spiritale. Deinde vt hoc probaret,si est,inquit,corpus animale,est & spiritale. Et vt quid esset corpus animale,ostenderet,sic inquit:scriptū est:Factus est primus hō in animā viuentem. Isto igitur modo voluit ostendere, quid sit corpus animale,quamuis scriptura nō dixerit de primo hoīe,qui est appellatus Adā, quando illa anima flatu Dei creata est, & factus est homo in corpore animali, sed factus est hō in animā viuentē. In eo ergo ꝙ scriptum est: Factus est primus hō in animā viuentē, voluit Apostolus intelligi corpus hominis animale. Spiritale aūt, queādmodum intelligendum esset, ostendit, addendo, Nouissimus

Marginal notes: Gene. 3. — Ibidem. — D — Rom. 8. — 1.Co.15. — Gene. 2 — E — 1.Co. 15

autem

autem Adam in ſpiritum viuicantem, procul
dubio Chriſtum ſignificans, qui iam ex mor
tuis ita reſurrexit, vt mori omnino deinceps
non poſsit. Deinde ſequitur, & dicit: Sed nõ
primum quod ſpiritale eſt, ſed quod anima-
le, poſtea ſpiritale, vbi multo apertius decla-
rauit, ſe animale corpus inſinuaſſe in eo qđ
Gene. 2. ſcriptum eſt, Factum eſſe primum hominẽ
in animã viuẽtem, ſpiritale autẽ in eo quod
ait, Nouiſsimus Adam in ſpiritũ viuifican-
tem. Prius eſt enim animale corpus, quale
habuit primus Adam, quanuis non moritu-
rum, niſi peccaſſet: quale nunc habemus &
nos, hactenus eius mutata, vitiataq; natura,
quatenus in illo, poſtea quam peccauit, eſſe
ctum eſt, vnde haberet iam moriendi neceſ
ſitatem: quale pro nobis etiam Chriſtus pri-
mitus habere dignatus eſt, non quidem neceſ
ſitate, ſed poteſtate, poſtea vero ſpiritale, qua
F le iam pręceſsit in Chriſto, tanquam in capi
te noſtro, ſequuturum eſt autem in membris
eius vltima reſurrectione mortuorum. Adiũ
git deinde Apoſtolus, duorum iſtorum ho-
minum euidentiſsimam differentiam, dicẽs:
Primus homo de terra terrenus, ſecundus
homo de cęlo, cęleſtis. Qualis terrenus, tales
& terreni, qualis cęleſtis, tales & cęleſtes. Et
quomodo induimus imagiuem terreni, in-
duamus & imaginem eius, qui de cęlo eſt.
Hoc Apoſtolus ita poſuit, vt nunc quidẽ in
nobis ſecundum ſacramẽtũ regenerationis
Galat. 3. fiat, ſicut alibi dicit: Quotquot in Chriſto ba
ptizati eſtis, Chriſtũ induiſtis, re autem ipſa
tunc perficietur, quum & in nobis quod eſt
animale naſcendo, ſpiritale factum fuerit re
Rom. 8. ſurgendo. Vt enim eiuſdem verbis vtar. Spe
ſalui facti ſumus, Induimus autem imaginẽ
terreni homnis propagatione præuaricatio-
nis & mortis quã nobis intulit generatio: ſed
induimus imaginẽ cęleſtis hominis gratia in
dulgentiæ, vitæq; perpetuæ, quod nobis præ
1. Ti. 2. ſtat regeneratio, non niſi per mediatorẽ Dei
& hominũ, hominem Ieſum Chriſtum, quẽ
cęlo hominẽ vult intelligi, quia de cęlo ve-
nit, vt terrenæ mortalitalitatis corpore veſti
retur, quod cęleſti immortalitate veſtiret.
G Cęleſtes vero ideo appellat, & alios, quia
1. Co. 15. fiũt per gratiã mebra eius, vt cũ illis ſit vnus
Chriſtus, velut caput & corpus. Hoc in ea-
dẽ epiſtola euidentius ita ponit: Per homi-
nem mors & per hominem reſurrectio mor
tuorum. Sicut enim in Adam omnes moriũ-
tur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur.
Iam vtiq; in corpore ſpiritali quod erit in
ſpiritum viuificantem non quia omnes qui
in Adam moriuntur, membra erunt Chriſti.
Ex illis enim multo plures ſecunda in æter-
num morte plectẽtur. Sed ideo dictum eſt
omnes atque omnes, quia ſicut nemo cor-
pore animali niſi in Adam moritur, ita ne-
mo corpore ſpiritali niſi in Chriſto viuifi-
catur. Proinde nequaquam putandũ eſt, nos
in reſurrectione tale corpus habituros, qua
le habuit homo primus ante peccatum, ne-
que illud quod dictum eſt. Qualis terrenus,
tales & terreni, ſecundum illud intelligendũ
eſt, quod factum eſt admiſsione peccati. Nõ
enim exiſtimandum eſt, eum prius quã pec-
caſſet ſpiritale corpus habuiſſe, & peccati
merito in animale mutatũ. Vt enim hoc pute
tur, parum attenduntur tanti verba doctoris
qui ait, Si eſt corpus animale, eſt & ſpiritale, H
ſicut ſcriptũ eſt, Primus homo Adam factus
eſt in animam viuentem. Nunquid hoc poſt
peccatum factum eſt, quum ſit iſta hominis
prima conditio, de qua beatiſsimus Apoſto-
lus ad corpus animale monſtrandum, hoc
teſtimonium legis aſſumpſerat?

Qualiter accipienda ſit vel illa inſufflatio, in qua primus homo factus eſt in animã viuentẽ, vel illa quã dñs fecit, dicẽs, accipite ſpiritũ ſãctum. Cap. XXIIII. I

VNde & illud parũ cõſiderare quibuſdã *G*
viſum eſt, in eo quod legitur, In ſpira-
uit Deus in faciem eius ſpiritum vitæ, & fa-
ctus eſt homo in animam viuentem, nõ tũc
animam primo homini datam, ſed eã quæ
iam inerat ſpiritu ſancto viuificatam. Mouet
enim eos, quod dominus Ieſus poſteaquã re
ſurrexit à mortuis, inſufflauit, dicens diſci-
pulis ſuis: Accipite ſpiritum ſanctum. Vnde *Io*
tale aliquid exiſtimant factum, quale tunc fa
ctũ eſt, quaſi & hic ſecutus Euangeliſta dixe
rit: Et facti ſunt in animam viuentem. Quod
quidem ſi dictum eſſet hoc intelligeremus,
quod animarũ quædã vita ſit ſpirttus Dei, ſi-
ne quo animę rationales mortuæ deputandę
ſunt, quanuis earũ præſentia viuere corpora
videantur. Sed non ita factum, quando eſt
conditus homo, ſatis ipſa libri verba teſtan-
tur,

tur, quæ ita ſe habet: Et formauit Deus hominem puluerem de terra. Quod quidã planius interpretandum putantes dixerunt, Et finxit Deus hominem de limo terræ: qm̃ ſuperius dictum fuerat, Fons autem aſcendebat de terra, & irrigabat omnẽ faciem terræ: vt ex hoc K limus intelligendus videretur humore, ſ. terraq; concretus. Vbi.n. hoc dictum eſt, continuo ſequitur, Et formauit Deus hominẽ puluerem de terra: ſicut Græci codices habent, vnde in Latinam linguam ſcriptura ipſa conuerſa eſt. Siue aũt formauit, ſiue finxit quis dicere voluerit, ꝙ Grȩce dicitur ἔπλασεν ad rẽ nihil intereſt, magis tñ proprie dicitur, finxit. Sed ambiguitas viſa eſt deuitanda eis, qui formauit dicere maluerunt, eo ꝙ in Latina lingua illud magis obtinuit cõſuetudo, vt hi dicantur fingere, qui aliquid mendacio ſimulante componunt. Hunc igitur formatum hominẽ de terræ puluere ſiue limo (erat enim puluis humectus) hũc inquam vt expreſsius dicam ſicut ſcriptura locuta eſt, puluerẽ de terra, animale corpus factum eſſe docet Apoſtolus, cum animam accepit. Et factus eſt iſte homo in animam viuentem, i. formatus iſte puluis factus eſt in animam viuentem. Iã, inquiunt, habebat animam, alioquin nõ appellaretur homo, quoniam homo non eſt corpus ſolum, vel anima ſola, ſed qui ex anima conſtat & corpore. Hoc quidem verum eſt, ꝙ non totus homo, ſed pars melior hominis anima eſt, nec totus homo corpus, ſed inferior hominis pars eſt. Sed cũ eſt vtrunq; coniunctum ſimul, habet hominis nomen, ꝙ tñ ſingula non amittunt, etiam cum de ſingulis loquimur. Quis.n. dicere prohibetur quotidiani quadam lege ſermonis, homo ille defunctus eſt, & nunc in requie eſt, vel in pœnis, cum de anima ſola poſsit hoc dici, & illo, aut illo loco homo ille ſepultus eſt, cum hoc niſi de ſolo corpore nõ poſsit intelligi? An dicturi ſunt ſic loqui ſcripturã non ſolere diuinam? Imo vero illa ita nobis in hoc atteſtatur, vt etiam cũ duo iſta coniuncta ſunt, & viuit homo, tñ etiam ſingula hominis vocabulo appellet, animam, ſ. interiorem hominem, corpus vero exteriorem hominem vocans, tanquam duo ſint homines, cum ſimul vtrunq; ſit homo vnus. Sed intelligendũ eſt, ſecundum quid dicatur homo ad imaginem Dei, & homo de terra atq; iturus in terram. Illud.n. ſecundum animam rationalem dr̃; qualem Deus inſufflando, vel ſi commodius dr̃, inſpirãdo indidit homini, i. hominis corpori, hoc aũt ſecundum corpus qualem hominẽ Deus finxit ex puluere, cui data eſt anima, vt fieret corpus animale, i. homo in animam viuentem. Quapropter in eo quod dñs fecit, qñ inſufflauit dicens, Accipite ſpiritum ſanctum: nimirum hoc intelligi voluit, quod ſpiritus ſanctus nõ tantum ſit patris, verumetiam vnigeniti ipſius ſpiritus. Idẽ ipſe quippe ſpiritus eſt patris & filij, cum quo eſt Trinitas pater & filius, & ſpiritusſanctus, non creatura, ſed creator. Neque.n. flatus ille corporeus de carnis ore procedens ſubſtantia erat ſpiritusſancti atque natura, ſed potius ſignificatio, qua intelligeremus, vt dixi, ſpiritũ ſanctum patri eſſe filioq; cõem: quia nõ ſunt eis ſingulis ſinguli, ſed vnus amborum eſt.

M

Ioan. 20.

Semper autem iſte ſpiritus in ſcripturis ſanctis Græco vocabulo πνεῦμα dicitur, ſicut eum & hoc loco dominus appellauit, quando eum corporalis ſui oris flatu ſignificans, diſcipulis ſuis dedit: & locis omnib. diuinorum eloquiorum non mihi aliter vnquã nũcupatus occurrit. Hic vero, vbi legitur: Et finxit Deus hominem puluerem de terra, & inſufflauit ſiue inſpirauit in faciem eius ſpiritum vitæ: non ait Græcus πνεῦμα, quo ſolet dici ſpiritusſanctus, ſed πνοὴν, quod nomen in creatura quam in creatore frequentius legitur: vnde nõnulli etiam Latini propter differentiam, hoc vocabulum nõ ſpiritum, ſed flatũ appellare maluerunt. A Hoc.n. eſt in Græco, etiam illo loco per Eſaiam, vbi Deus dicit, Omnem flatum ego feci: omnem animã ſine dubitatione ſignificans. Eſa. 57. Quod itaq; Græce πνοὴν dicitur, noſtri aliqñ flatum, aliquãdo ſpiritum, aliquando inſpirationem, vel aſpirationem, aliqñ etiam animam interpretati ſunt, πνεῦμα vero nunquam niſi ſpiritũ: ſiue hominis, de quo ait Apoſtolus: Quis.n. ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? 1. Cor. 2. ſiue pecoris, ſicut Salomonis libro ſcriptum eſt: Quis ſcit ſi ſpiritus hominis aſcendat ſurſum in cœlum, & ſpiritus pecoris deſcendat deorſum in terrã? Eccl. 2. Siue iſtum corporeum, qui etiam ventus dr̃: nam eius hoc nomen eſt, vbi in Pſalmo canitur: Ps. 148. Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus tempeſtatis: Siue iam non creatum, ſed creato-

rem:

rem : ſicut eſt de quo dicit dñs in Euangelio, *Ioan. 20.* Accipite ſpiritumſanctum : eũ corporeo ſui oris ſignificans flatu : & vbi ait, Ite baptizate B omnes gentes, in nomine patris & filij & ſpi- *Mat. 28.* ritusſancti : vbi ipſa Trinitas excellentiſsime & euidentiſsime cõmendata eſt. Et vbi legi- *Ioan. 4.* tur: Deus ſpiritus eſt. Et alijs plurimis ſacrarum literarum locis. In his quippe omnibus teſtimonijs ſcripturarum, quantum ad Græcos attinet, nõ πνοὴν videmus ſcriptum eſſe, ſed πνεῦμα, quantum autem ad Latinos non flatum, ſed ſpiritũ. Quapropter in eo, quod ſcriptum eſt: Inſpirauit, vel ſi magis proprie *Gen. 2.* dicendum eſt, Inſufflauit in faciem eius ſpiritum vitæ: ſi Græcus non πνοὴν, ſicut ibi legitur, ſed πνεῦμα poſuiſſet, nec ſic eſſet conſequens, vt creatorem ſpiritum, qui proprie dicitur in Trinitate ſpiritusſanctus, intelligere cogeremur: qñquidem πνεῦμα, vt dictũ eſt, non ſolum de creatore, ſed etiam de creatura dici ſolere manifeſtum eſt. Sed cum dixiſſet, inquiunt, ſpiritum, non adderet vitæ, niſi *Ibidem.* illum ſpiritumſanctũ vellet intelligi. Et cũ dixiſſet, Factus eſt homo in animam: non adderet, viuentem, niſi anima vitam ſignificaret, quæ illi diuinitus impertitur dono ſpiritus Dei. Cum.n. viuat anima, inquiunt, proprio ſuæ vitæ modo, quid opus erat addere, viuẽtem, niſi vt ea vita intelligeretur, quæ illi per ſpm̃ ſanctũ datur? Hoc quid eſt aliud, niſi diligenter pro humana ſuſpitione cõtendere, & ſcripturas ſanctas non intelligenter attende- *Al. l. negligenter.* re? Quid.n. magnũ erat nõ ire longius? ſed in eodẽ libro ipſo paulo ſuperius lege, Producat terra animam viuentem: qñ animantia ter- C reſtria cuncta creata ſunt? Deinde aliquantis *Gen. 1.* interpoſitis, in eodẽ tñ ipſo libro, quid magnum erat aduertere ꝙ ſcriptum eſt, Et om- *Gen. 7.* nia quæ habent ſpiritum vitæ, & omnis qui erat ſuper aridã mortuus eſt: cum inſinuaret omnia quæ viuebant in terra periſſe diluuio? Si ergo & animam viuentem, & ſpiritũ vitæ ẽt in pecoribus inuenimus: ſicut loqui diuina ſcriptura conſueuit: & cum hoc quoq; loco, vbi legitur, Omnia quæ habent ſpiritum vitæ: non Græcus πνεῦμα, ſed πνοὴν dixerit: cur non dicimus, quid opus erat vt adderet, viuentem, cũ anima niſi viuat eſſe nõ poſsit? Aut quid opus erat vt adderet, vitæ, cum dixiſſet, ſpiritũ? Sed intelligimus ſpiritum vitæ, & animã viuentem ſcripturam ſuo more dixiſſe, cum animalia, i. corpora animata vellet intelligi, quibus ineſſet per animam per- D ſpicuus iſte etiam corporis ſenſus. In hominis autem conditione obliuiſcimur, quẽadmodum loqui ſcriptura conſueuerit, cũ ſuo prorſus more locuta ſit: quo inſinuaret hominem ẽt rationali anima accepta, quã non ſicut aliarum carniũ aquis & terra producentibus, ſed Deo flante creatam voluit intelligi: ſic tñ factum, vt in corpore animali, quod fit anima in eo viuente ſicut illa animalia viueret de quibus dixit: Producat terra animã viuentem: & quæ itidem dixiſſet habuiſſe in ſe ſpiritum vitæ: vbi etiam in Græco non dixit πνεῦμα, ſed πνοὴν, non vtique ſpiritumſanctum, ſed eorum animam tali exprimens nomine. Si.n. Dei flatus, inquiunt, Dei ore exiſſe intelligitur, quem ſi animam crediderimus, conſequens erit, vt eiuſdem fateamur eſſe ſubſtantiæ, paremq; illius ſapientiæ, quæ dicit: Ego ex ore altiſsimi prodiui. Non quidem dixit ſapientia ore Dei efflatam ſe fuiſſe, ſed ex eius ore prodiſſe. Sicut autem nos poſſumus, non de noſtra natura, qua homines ſumus, ſed de iſto aere circunfuſo, quem ſpirando, ac reſpirando ducimus &* reducimus flatum facere cum ſufflamus: ita omnipotens Deus non de ſua natura, neq; de ſubiacenti creatura, ſed ẽt de nihilo potuit facere flatũ, quem corpori hominis inſerẽdo inſpiraſſe, vel inſufflaſſe conuenientiſsime dictus eſt, incorporeus incorporeũ, ſed immutabilis mutabilẽ, quia non creatus creatum. Verumtñ vt ſciant iſti, qui de ſcripturis loqui volunt, & ſcripturarum locutiones non aduertunt, non hoc ſolũ dici exire ex ore Dei, ꝙ eſt æqualis eiuſdemq; naturæ, audiant, vel legant, ꝙ Deo dicente ſcriptum eſt: Qm̃ tepidus es, & neq; callidus, neq; frigidus, incipiã te emouere ex ore meo. Nulla itaque cauſa eſt, cur apertiſsime loquenti reſiſtamus Apoſtolo, vbi ab ſpiritali corpore corpus animale diſcernens, i. ab illo, in quo futuri ſumus, hoc in quo nunc ſumus, ait, Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpiritale, ſi eſt corpus animale, & ſpiritale, ſicut ſcriptũ eſt, Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem, nouiſsimus Adam in ſpiritum viuificantem: ſed non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea quod ſpiritale. Primus homo de terra terrenus, ſecundus hõ de

cœlo

cęlo cęlestis. Qualis terrenus, tales & terre-
ni: qualis cęlestis, tales & cęlestes. Et quomo-
do induimus imaginē terreni, induamus &
imaginem eius qui de cęlo est. De quib. om
nibus Apostolicis verbis superius locuti su-
mus. Corpus igitur animale in quo primum
hominem Adam factum esse dicit Apostolus
sic erat factum, non vt mori omnino non
posset, sed vt non moreretur, nisi homo pec
casset. Nam illud quod spiritu viuificante spi
ritale erit & immortale, mori omnino nō po
terit: sicut anima creata est immortalis, quæ
licet peccato mortua perhibeatur, carēs qua
dam vita sua, hoc est, Dei spiritu, quo etiam
sapienter & beate viuere poterat: tamen pro
pria quadam, licet misera vita sua desinit vi-
uere: quia immortalis est creata. Sicut etiam
desertores angeli licet secundum modum
quendam mortui sint peccando, quia fontē
vitæ deseruerunt, qui Deus est,* qui nō pec-
cando, sapienter beateq; poterant viuere, ta-
men non sic mori potuerunt, vt omnino de-
sisterent viuere atque sentire: quoniam im-
mortales creati sunt, atque ita in secundam
mortem post vltimum præcipitabuntur iu-
dicium, vt nec illic vita careant: quandoqui
dem etiam sensu cum in doloribus futuri
sunt, non carebunt. Sed homines ad Dei gra-
tiam pertinentes ciues sanctorum angelorū
in beata vita manentium, ita spiritalibus cor
poribus induentur, vt neq; peccent amplius,
neque moriantur: ea tamen immortalitate ve
stiti, quę sicut angelorum nec peccato pos-
sit auferri, natura quidem manēte carnis, sed
nulla omnino carnali corruptibilitate, vel
tarditate remanente; Sequitur autem quęstio
necessario pertractanda & domino Deo ve-
ritatis adiuuante soluēda. Si libido membro-
rum inobedientium ex peccato inobedien-
tię in illis primis hominibus cum illos diui
na gratia desseruisset, exorta, est: vnde in suā
nuditatem oculos aperuerunt, idest, eam cu
riosius aduerterunt: & quia impudens mo-
tus voluntatis arbitrio resistebat, pudenda te
xerunt: quo modo essent filios propagaturi,
si vt creati fuerant, sine præuaricatione mā-
sissent. Sed quia & liber iste claudendus est,
nec tanta quęstio in sermonis angustia coar
tanda, in eum qui sequitur commodiore di-
sputatione differatur.

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER DECIMVSQVARTVS.

Per inobedientiā primi hominis in secundæ mortis ꝑpetuitātē ruituros omnes fuisse, nisi Dei gratia liberaret. Cap. I.

DIximus iam in superioribus li-
bris ad humanam genus nō so M
lum naturę similitudine sociā
dum verumetiam quadam co
gnationis necessitudine in vni
tatem concordem pacis vinculo colligan-
dū ex homine vno Deum voluisse homines
instituere: neq; hoc genus fuisse in singulis
quibusq; moriturum, nisi duo primi, quo-
rū creatus est vnus ex nullo, alter ex illo, id
inobedientia meruissent: a quibus admissum
est tam grāde pctm̄, vt in deterius eo natura
mutaret humana, etiā in posteros obligatio-
ne peccati & mortis necessitate transmissa.
Mortis autem regnū in homines vsqueadeo
dominatum est, vt omnes in secundā quoq;
mortē, cuius nullus est finis, pęna debita præ
cipites ageret, nisi inde quosdā indebita Dei
gratia liberet: ac per hoc factum est, vt cum
tot tantęq; gentes per terrarum orbē diuer-
sis ritibus moribusq; viuentes, multiplici lin
guarum, armorum, vestium sint varietate di-
stinctę: non tñ amplius quā duo quædā gene
ra humanę societatis existerēt, quas ciuitates
duas secūdum scripturas nostras merito ap-
pellare possumus, Vna quippe est hominum A
secundum carnem, altera secundum spiritū,
viuere in sui cuiusq; generis pace volentiū:
& cum id quod expetunt, assequutur, in sui
cuiusque generis pace viuentium.

De vita carnali, quæ non ex corporis tantū, sed etiam ex animi sit intelligenda vitijs. Cap. II.

PRius ergo videndum est, quid sit secun-
dum carnem, quid secundum spiritum
viuere. Quisquis enim hoc quod diximus
prima fronte inspicit vel non recolens, vel
minus aduertens quemadmodum scriptu-
ræ sanctæ loquantur, potest putare phi-
losophos

losophos quidẽ Epicureos secundum carnẽ
viuere: quia summũ bonum hominis in cor
poris voluptate posuerunt, & si qui alij sunt,
qui quoquo modo corporis bonũ summũ
bonũ esse hominis opinati sunt: & omne eo
rum vulgus qui non aliquo dogmate, vel eo
modo philosophantur, sed procliues ad libi
dinem, nisi ex voluptatibus, quas corporeis
sensibus capiunt gaudere nesciunt. Stoicos
aũt, qui summũ bonũ hominis in animo po
nunt secundũ spiritum viuere: quia & homi
nis animus quid est nisi spiritus? Sed sicut lo
quitur scriptura diuina, secundũ carnem vi-
uere vtriq; monstrantur. Carnem quippe ap
pellat, non solum corpus terreni atq; mor-
talis animantis: veluti cum dicit. Non omnis
1.Co.15. caro eadẽ caro, sed alia quidẽ hominis, alia
autẽ caro pecoris alia volucrum, alia pisciũ:
sed alijs multis modis significatione huius
nominis vtitur, inter quos varios locutionis
modos, sæpe etiam ipsum hominem, idest,
naturam hominis carnem nuncupat, modo
locutionis à parte totũ significans, quale est:
Rom.3. Ex operibus legis non iustificabitur omnis
C caro. Quid enim hic voluit intelligi, nisi om
Galat.3. nis hõ? Quod apertius paulopost ait: In lege
nemo iustificabitur. Et ad Galatas: Scientes
quia non iustificabitur omnis homo ex ope
ribus legis. Secundũ hoc intelligitur, Et ver-
Ioan.1. bum caro factũ est, idest, homo. Quod non
recte accipientes quidã, putauerunt Christo
humanam animã de fuisse. Sicut enim à toto
Ioan.20. pars accipitur, vbi Marię Magdalenæ verba
in Euangelio leguntur dicentis, Tulerũt do-
minũ meũ, & nescio vbi posuerunt eũ: cũ de
sola Christi carne loqueretur, quã sepultam
de monumẽto putabat ablatã: ita & à parte
totum carne nominata intelligitur homo, si
cut ea sunt, quæ supra commemorauimus.
Cum igitur multis modis, quos perscrutari
& colligere longum est, diuina scriptura nũ
cupet carnẽ, quid sit secundum carnem vi-
uere: quod profecto malum est, cũ ipsa car-
nis natura nõ sit malũ, vt indagare possumus
D inspiciamus diligenter illũ locũ epistolę Pau
li Apostoli, quã scripsit ad Galatas, vbi ait:
Galat.5. Manifesta autẽ sunt opera carnis, quę sunt
adulteria, fornicationes, immunditię, luxu-
riæ, idolorum seruitus, veneficia, inimicitię,
cõtentiones, ęmulationes, animositates, dis
sensiones, hæreses, inuidię, ebrietates, comes
sationes, & his similia, quę prędico vobis si-
cut & prædixi: quoniã qui talia agunt, regnũ
Dei non possidebunt. Iste totus epistolæ A-
postolicæ locus, quantum ad rẽ præsentem
satis esse videbitur, consideratus poterit hanc
dissoluere quæstionem, quid sit secundum
carnem viuere. In operibus namq; carnis, q̃
manifesta esse dixit, eaq; commemorata dã-
nauit, nõ illa tm̃ inuenimus, quæ ad volupta
tem pertinẽt carnis: sicuti sunt fornicationes,
immunditię, luxurię, ebrietates, comessatio-
nes, verumetiã illa, quibus animi vitia demõ
strãtur à voluptate carnis aliena. Quis enim
seruitutẽ, quę idolis exhibetur, veneficia, ini-
micitias, contentiones, æmulationes, animo
sitates, dissensiones, hęreses, inuidias, non po
tius intelligat animi vitia esse quam carnis?
Quandoquidem fieri potest, vt propter ido-
lolatriam, vel hæresis alicuius errorem à vo-
luptatibus carnis tẽperetur: & tamen etiã tũc
homo quamuis carnis libidines continere at-
q; cohibere videatur, secundũ carnem viue-
uere hac Apostolica authoritate conuinci- E
tur: & in eo quod abstinet à voluptatibus car
nis, damnabilia opera carnis agere demon-
stratur. Quis inimicitias nõ in animo habeat
aut quis ita loquitur, vt inimico suo, vel quẽ
putat inimicum dicat malã carnem, ac non
potius, malum animũ habes aduersum me?
Postremo sicut carnalitates, vt dicam, si quis H
audisset, non dubitaret carni tribuere: ita ne
mo dubitat animositates ad animũ pertinere
Cur ergo hęc omnia, & his similia, doctor
gẽtiũ ĩ fide & veritate opera carnis appellat
nisi q̃a eo locutionis mõ quo totũ significa
à parte, ipsũ hoĩem vult noĩe carnis ĩtelligi?

Peccati causam ex anima, non ex carne prodisse, & corruptionem ex peccato contractam, non peccatum esse, sed pœnam Cap. III.

QVod si quisquam dicit, carnẽ causam
esse in malis moribus quorumcunque
vitiorum, eo quod anima carne affecta sic v
uit: profecto non vniuersam hominis natu
ram diligenter aduertit. Nam corpus quidẽ
corruptibile aggrauat animam. Vnde etiam
idem Apostolus agens de hoc corruptibili
corpore, de quo paulo ante dixerat. Et si exte
rior hõ noster corrumpitur: Scimus inquit

inquit, quia si terrena nostra domus habitationis dissoluatur, ædificationem habemus ex Deo domũ non manufactã ęternam in cę lis. Etenim in hoc ingemiscimus habitaculũ nostrũ, quod de cęlo est superindui cupientes: si tamen induti, non nudi inueniamur. Etenim qui sumus in hac habitatione, ingemiscimus, grauati: eo quod nolumus spolia-
G ri, sed superuestiri, vt absorbeatur mortale a vita. Et aggrauamur igit corruptibili corpore, & ipsius aggrauationis causam, non naturam, substantiamq; corporis, sed eius corruptionẽ scientes, nolumus corpore expoliari, sed eius immortalitate superuestiri. Et tunc ergo erit corpus, sed quia corruptibile non
9. erit non aggrauabit. Aggrauat ergo nunc animã corpus corruptibile, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Veruntamen qui omnia animæ mala ex corpore putant accidisse, in errore sunt. Quãuis enim Vergilius Platonicã videatur luculentis versibus explicare sententiam, dicens:
5. Igneus est ollis vigor & cęlestis origo.
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant, Terreniq; hebetant artus, moribũdaq; membra. Omnesq; illas notissimas quatuor animi perturbationes, cupiditatem, timorẽ, lętitiam, tristitiã, quasi origines omnium peccatorum atque vitiorum volens intelligi ex corpore accidere, subiungat & dicat:
Hinc metuunt, cupiuntq; dolent, gaudentque nec auras suspiciunt, clausę tenebris, & carcere cęco.
Tamen aliter se habet fides nostra. Nam corruptio corporis, quæ aggrauat animam, non peccati primi est causa, sed pęna: nec caro corruptibilis animam peccatricẽ, sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnẽ. Ex qua corruptione carnis licet existimant quę dam incitamenta vitiorum, & ipsa desideria vitiosa: non tamen omnia vitæ iniquæ vitia tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolum, qui non habet carnẽ. Et si enim diabolus fornicator vel ebriosus, vel si quod aliud huiusmodi mali est, quod ad carnis pertinet voluptates, non potest dici, cũ sit etiã taliũ peccatorũ suasor & instigator occultus: est tñ maxime superbus atq; inuidus. Quæ illũ vitiositas sic obtinuit vt ꝓpter hãc esset in carceribus caliginosi huius aeris æterno supplicito destinatus. Hæc autem vitia: quæ tenent in diabolo principatum, carni tribuit Apostolus, quam certũ est diabolũ non habere. Dicit enim inimicitias cotentiones, ęmulationes: animositates, inuidias, opera esse carnis: I quorum omniũ malorũ caput atq; origo superbia est, quę sine carne regnat in diabolo. Quis autẽ illo est inimicior sanctis? Quis aduersus eos contentiosior, animosior, & magis ęmulus atq; inuidus inuenitur? Et hæc omnia cum habeat sine carne, quomodo sunt ista opera carnis: nisi quia opera sunt hominis: quem sicut dixi, nomine carnis appellat? Non enim habendo carnem, quam non habet diabolus, sed viuendo secundum seipsum, hoc est, secundum hominem, factus est homo similis diabolo, quia & ille secundum seipsum viuere voluit, quã do in veritate non stetit, vt non de Dei, sed de suo mendacium loqueretur, *Ioan. 8.* qui non solum mendax, verum etiam mendacij pater est. Primus est quippe mentitus, & a quo peccatum, ab illo cępit esse mendacium.

Quid sit secundũ hominem, quidue secundum Deum viuere. Cap. IIII.

CVm ergo viuit homo secundum hominem, non secundum Deum similis est diabolo: quia nec angelo secundũ angelum, sed secundum Deum viuẽdum fuit, vt staret in veritate, & veritatem de illius, non de suo mendacium loqueretur. Nam & de homine alio loco idem apostolus ait: Si autem veritas dei in meo mendacio abundauit. * Meũ dixit mendacium, veritatem Dei. *Al.l. Nostrum.* Cum itaq; viuit homo secundum veritatem, non viuit *Rom. 3.* secundũ seipsum, sed secundũ Deum. Deus L est enim qui dixit. Ego sum veritas. *Ioan. 14.* Quum vero viuit secundum seipsum, hoc est, secundum hominem non secundũ Deum, profecto secundum mendacium viuit: nõ quia homo ipse mendaciũ est, quũ sit eius author & creator Deus, qui non est vtiq; author creatorq; mendacij, sed quia homo ita factus est rectus, vt nõ secundũ seipsum, sed secundum eũ, a quo factus est, viueret: idest, illius potius quã suã faceret voluntatẽ: non autem ita viuere, quemadmodũ est factus vt viueret, hoc est mẽdacium. Beatus quippe vult esse etiam non sic viuendo, vt possit esse. Quid est hac voluntate mendacius? Vnde non frustra di-

ci poteſt,omne peccatũ eſſe mẽdacium. Nõ
enim fit peccatũ,niſi ea voluntate,qua nolu-
mus,vt bene ſit nobis: vel nolumus, vt male
ſit nobis. Ergo mendaciũ eſt quod quũ fiat,
vt bene ſit nobis,hinc potius male eſt nobis:
vel cũ fiat vt melius ſit nobis,hinc potius pe
ius eſt nobis. Vnde hoc,niſi quia de Deo po
teſt bene eſſe homini,quem delinquendo de
M ſerit,nõ de ipſo, ſecundũ quẽ viuẽdo delin-
q̃t? Quod itaq; diximus,hinc extitiſſe ciuita-
tes duas diuerſas inter ſe: atq; contrarias: ꝙ
alij ſecundũ carnẽ , alij ſecundũ ſpũm viue-
rent:põt etiã iſto modo dici, quod alij ſecũ-
dũ hominẽ,alij ſecundũ Deum viuant. Aper
tiſsime quippe Paulus ad Corinthios dicit:
1.Cor.3. Cum.n.inter vos ſint ęmulatio & cõtentio,
nõne carnales eſtis, & ſecundum hominem
ambulatis? Quod ergo eſt ambulare ſecun-
dum hominẽ, hoc eſt ſecundũ hominẽ vi-
uere:quod à carne,ideſt,à parte hominis mi
nore intelligitur homo. Eoſdẽ ipſos quippe
dixit ſuperius animales, quos poſtea carna-
1. Cor.2. les:ita loquens:Quis enim ſcit,inquit,homi-
nũ quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis
qui in ipſo eſt?Sic & quę Dei ſunt,nemo ſcit
niſi ſpiritus Dei. Nos autẽ,inquit,non ſpũm
huius mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex
Deo eſt, vt ſciamus q̃ à Deo donata ſunt no-
bis,quę & loquimur:nõ in ſapiẽtiæ humanę
doctis verbis, ſed docti ſpiritu, ſpiritalibus
ſpiritalia cõparantes:Animalis aũt hõ nõ per
cipit,quę ſunt ſpiritus Dei; ſtultitia eſt enim
illi. Talib.igitur,ideſt,animalibus paulo poſt
dicit:Et ego fratres nõ potui loqui vobis qua
1. Cor.3. ſi ſpiritalibus,ſed quaſi carnalibus. Et illud ex
A hoc eodẽ loquendi modo intelligitur, ideſt,
a parte totũ. Et ab anima nanq;, & carne,quę
Al.l. Homo, vnde denominetur. ſũt partes hominis, poteſt totũ ſignificari,ꝙ
eſt homo: atq; ita non eſt aliud animalis ho-
mo,aliud carnalis: ſed idẽ eſt vtrunq;, ideſt,
ſecundũ hominẽ viuens homo. Sicut & non
aliud,quã homines ſignificãtur, ſiue vbi legi
tur. Ex operibus legis nõ iuſtificabitur om-
nis caro:ſiue quod ſcriptũ eſt, Septuaginta-
quinque animæ deſcenderunt cũ Iacob in
Aegyptũ. Et ibi enim per omnẽ carnẽ, om-
nis hõ,& ibi per ſeptuagintaquinq; animas,
ſeptuagintaquinq; homines intelliguntur.
Et ꝙ dictũ eſt, Nõ in ſapientiæ humanæ do-
ctis verbis potuit dici, Non in ſapientię car-
nalis. ſicut quod dictũ eſt, Secundũ hominẽ
ambulatis:potuit dici,Secundũ carnem. Ma-
gis autem hoc apparuit,in his quę ſubiunxit.
Cum enim quis dicat,ego ſum Pauli:alius au
tẽ, ego Appollo, nõne homines eſtis? Quod
dicebat: Animalis eſtis:&,Carnales eſtis: ex-
preſsius dixit:Homines eſtis:quod eſt, ſecũ-
dum hominem viuitis, non ſecundũ Deũ:ſe-
cundum quem ſi viueretis,Dij eſſetis.

Quod de corporis animæq; natura tolerabilior quidem Platonicorum quam Manichæorum ſit opinio, ſed & ipſi reprobantur,quoniam vitiorum cauſas naturæ carnis aſcribunt. Cap. V.

NOn igitũ opus eſt in peccatis vitijsq; no
ſtris ad creatoris iniuriã carnis accu-
ſare naturam, quę in genere atq; ordine ſuo
bona eſt, ſed deſerto creatore bono, viuere
ſecundũ creatum bonum,non eſt bonum:ſi-
ue quiſq; ſecundũ carnẽ, ſiue ſecundum ani
mam, ſiue ſecundum totum hominem, qui
cõſtat ex anima & carne: vnde & nomine ſo
lius animę, & nomine ſolius carnis ſignifica
ri poteſt,eligat viuere. Nam qui velut ſum-
mum bonum laudat animæ naturam,& tan-
quã malũ naturã carnis accuſat: profecto &
animam carnaliter appetit,& carnẽ carnali-
ter fugit: quoniam id vanitate ſentit huma-
na,nõ veritate diuina. Non quidẽ Platonici,
ſicut Manichæi deſipiunt, vt tanquã mali na-
turam terrena corpora deteſtentur,cum om
nia elementa,quibus iſte mundus viſibilis cõ
trectabiliſq; compactus eſt,qualitateſq; eo-
rum Deo artifici tribuant. Verũtamen ex ter
renis artubus moribundiſque membris ſic
affici animas opinantur: vt hinc eis ſint mor
bi cupiditatũ,& timorum,& lętitiæ ſiue tri-
ſtitiæ,quibus quatuor vel perturbationibus,
vt Cicero appellat,vel paſsionibus, vt pleri-
que,verbum è verbo exprimunt,omnis hu-
manorum morum vitioſitas continetur. Qđ
ſi ita eſt, quid eſt quod Aeneas apud Vergi-
lium,cum audiſſet à patre apud inferos ani-
mas rurſus ad corpora redituras, hanc opi-
nionem miratur,exclamans:

O pater,an ne aliquas ad cœlum hinc ire pu
tandum eſt:
Sublimes animas, iterumq; ad tarda reuerti
Corpora? quę lucis miſeris tam dira cupido?
Nunq̃d nã hęc tam dira cupido ex terrenis

artubus

artubus moribundisq; membris adhuc inest animarũ illi prædicatissimæ puritati? Nõne ab hmõi corporeis, ut dicit, pestibus omnibus eas esse purgatas, cum rursus incipiunt in corpora velle reuerti? Vnde colligitur ẽt
E si ita se haberet, ꝙ est omnino vanissimum, uicissim alternans incessabil iter euntium atque redeuntium animarum mundatio & inquinatio, non potuisse ueraciter dici omnes culpabiles atque uitiosos motus animarum eis ex terrenis corporibus inolescere. Siquidem secundum ipsos illa, ut locutor nobilis ait, dira cupido, usqueadeo non est ex corpore, ut ab omni corporea peste purgatã, & extra omne corpus animã constitutam, ipsam cõpellat esse in corpore. Vnde ẽt illis fatentibus, non ex carne tm̃ efficitur anima, ut cupiat, metuat, lætetur, &* tristetur: uerumetiã ex seipsa his potest motibus agitari.

De qualitate uoluntatis humanæ, sub cuius iudicio affectiones animi, aut prauæ habentur, aut rectę. Cap. VI.

INterest autem, qualis sit uoluntas hominis, quia si peruersa est, peruersos habebit hos motus: si autem recta est, non solum inculpabiles, uerum etiam laudabiles erunt. Voluntas est quippe in omnibus: imo omnes, nihil aliud quam uoluntates sunt. Nam quid est cupiditas, & lætitia, nisi uoluntas in eorum consensionem, quę uolumus? Et quid est metus atque tristitia, nisi uoluntas in dissensionem ab his, quæ nolumus? Sed cum consentimus appetendo ea quæ uolumus, cupiditas: cum autem consentimus fruẽdo his quæ uolumus, lætitia uocatur. Itemque cum dissentimus ab eo, quod accidere nolumus, talis uoluntas metus est: cum autem dissentimus ab eo, quod nolentibus accidit, talis uoluntas tristitia est. Et omnino pro uarietate rerum quæ appetuntur, atque fugiuntur sicut allicitur, uel offenditur uoluntas hominis, ita in hos, uel illos affectus mutatur & uertitur. Quapropter homo, qui secundum Deum, non secundum hominem uiuit, oportet ut sit amator boni, inde fit consequens, ut malum oderit. Et quoniam nemo natura, sed quisquis malus est, uitio malus est, perfectum odium debet malis, qui secundum Deum uiuit, ut nec propter uitium oderit hominem, nec amet uitium propter hominem, sed oderit uitium, amet hominem. Sanato enim uitio, totum quod amare, nihil autem quod debeat odisse, remanebit.

Amorem, & dilectionem indifferenter, & in bono, & in malo apud sacras literas inueniri. Cap. VII.

NAm cuius propositũ est amare Deũ, & non secundum hominem, sed secundũ Deum amare proximum, sicut etiã seipsum, proculdubio propter hunc amorem dicitur uoluntatis bonæ, quæ usitatius in scripturis sacris charitas appellatur: sed amor quoque secundum easdem sacras literas dicitur. Nã & amatorem boni dicit Apostolus esse debere, quem regendo populo pręcipit eligendũ. *Ad Timoth. 1.* Et ipse dñs Petrum Apostolum interrogans, cum dixisset: Diligis me plus his. Ille respondit: Dñe, tu scis, quia amo te. *Ioan. 21.* Et iterum dñs quæsiuit, non utrum amaret, sed utrum diligeret eum Petrus. At ille respondit ei iterum: Domine, tu scis quia amo te. Tertia uero interrogatione & ipse Iesus nõ ait, diligis me, I sed amas me, ubi secutus ait Euangelista: Cõtristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, amas me: cum dominus non tertio, sed semel dixerit, amas me: bis autem dixerit, diligis me. Vnde intelligimus, ꝙ etiam cum dicebat dominus, diligis me: nihil aliud dicebat, quam amas me. Petrus aũt nõ mutauit huius unius rei uerbum, sed etiã tertio: Domine, inquit, tu omnia scis, tu scis quia amo te. Hoc propterea cõmemorãdum putaui: quia nonnulli arbitrantur aliud esse dilectionem siue charitatem, aliud amorem. Dicũt enim dilectionem accipiendam esse in bono, amorem in malo. Sic autem nec ipsos authores secularium literarum locutos esse, certissimũ est. Sed uideriñt philosophi, utrum, uel qua ratione ista discernant. Amorem tamen eos in bonis rebus, & erga ipsum Deum magni pẽdere libri eorum satis loquuntur. Sed scripturas religionis nostræ, quarum authoritatem cęteris quibusq; literis anteponimus: nõ aliud dicere amorem, aliud dilectionem uel charitatem insinuandum fuit. nam & amorem in bono dici iã ostendimus. Sed ne quis existimet amorem quidem, & in bono, & in malo, K dilectionem autem non nisi in bono

esse dicendũ, illud attendat, ꝙ in Psalmo scri
Psal. 10. ptũ est, Qui aũt diligit iniquitatem, odit ani-
1. Ioan. 2 mam suã. Et illud Apostoli Ioannis: Si quis
dilexerit mundũ, nõ est dilectio Patris in eo.
Ecce vno loco dilectio, & in bono & in ma-
lo. Amorẽ aũt in malo: quia in bono iã ostẽ-
dimus, ne quisquã flagitet, legat ꝙ scriptum
2. Tim. 3 est: Erunt.n.homines seipsos amantes, ama-
tores pecuniæ. Recta itaq; volũtas est bonus
amor, & voluntas ꝑuersa malus amor. Amor
ergo inhians habere ꝙ amatur, cupiditas est:
id aũt habens eoq; fruens, lætitia. Fugiens ꝙ
ei aduersatur, timor est: idq; si acciderit sen-
tiens, tristitia est. Proinde mala sunt ista, si ma
lus ẽ amor: bona si bonus, ꝙ dicimus, de scri
Phil. 1. pturis probemus. Cõcupiscit Apostolus dis-
Ps. 118. solui, & esse cũ Christo. Et, Concupiuit ani-
ma mea desiderare iudicia tua in omni tpe.
Sapien. 6 Vel si accõmodatius dicitur, Desiderauit ani
L ma mea concupiscere iudicia tua. Et, Concu
Psal. 31. piscẽtia sapientiæ perducit ad regnum. Hoc
Psal. 4. tñ loquendi obtinuit consuetudo, vt si cupi-
Psal. 15. ditas vel concupiscentia dicatur, nec adda-
tur cuius rei sit, non nisi in malo posit intel-
ligi. Lætitia apud Psalmistam in bono est, Lę
Phil. 2. tamini in Domino & exultate iusti. Et, De-
Rom. 11. disti lætitiam in cor meum. Et, Adimplebis
1. Co. 11 me lætitia cũ vulto tuo. Timor in bono est
apud Apostolũ, vbi ait: Cũ timore & tremo-
re vestrã ipsorum salutem operamini. Et, No
li altũ sapere, sed time. Et, Timeo aũt ne sicut
serpens Euam seduxit astutia sua, sic & vestrę
mentes corrumpantur à castitate, quæ est in
Christo. De tristitia vero, quã Cicero magis
ægritudinẽ appellat: dolorem aũt Virgilius,
vbi ait: Dolent, gaudentque. Sed ideo malui
tristitiam dicere, quia ægritudo vel dolor vsi
tatius in corporibus dicitur, scrupulosior q̃-
stio est, vtrum inueniri posit in bono.

De tribus perturbationibus, quas in animo sapientis Stoici esse voluerũt, exclusis dolore siue tristitia quam virtus animi sentire non debet. Cap. VIII.

QVas enim Græci appellant, εὐπαθείας, Latine autem Cicero constantias nominauit, Stoici tres esse voluerunt, pro trib. perturbationibus in animo sapientis: pro cupiditate, voluntatem: pro lætitia, gaudium: pro metu, cautionem: pro ægritudine vero, vel dolore, quem nos vitandæ ambiguitatis gratia, tristitiam maluimus dicere, negauerũt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe, inquiunt, appetit bonum, ꝙ facit sapiens. Gaudium de bono adepto est, quod vbiq; adipiscitur sapiens. Cautio deuitat malum, ꝙ debet sapiens deuitare. Tristitia porro, quia de malo est, quod iam accidit. Nullum aũt malum existimant posse accidere sapienti: nihil in eius animo pro illa esse posse, dixerunt. Sic ergo illi loquuntur: vt velle gaudere, cauere, negent nisi sapientem: stultum autem non nisi cupere, lætari, metuere, contristari. Et illas tres esse cõstantias: has autem quatuor perturbationes secũdum Ciceronẽ: secundum plurimos autem, pasiones: Græce autem illę tres, sicut dixi, appellãtur εὐπαθείας: istæ autem quatuor πάθη. Hæc locutio vtrum scripturis sanctis congruat, quum quærerem, quantũ potui diligenter, illud inueni, ꝙ ait Propheta: Nõ est gaudere, impijs, dicit Dñs, tanquam impij lætari posint potius, quã gaudere de malis, quia gaudiũ proprie bonorum & piorũ est. Item illud in Euãgelio, Quæcunq; vultis vt faciant vobis homines, hæc & vos facite illis: ita dictum videtur, tanq̃ nemo posit aliquid male vel turpiter velle, sed cupere. Denique propter consuetudinem locutionis, nonnulli interpretes addiderũt bona: & ita interpretati sunt, Quęcunque vultis vt faciant vobis homines bona. Cauendum.n.putauerunt, ne quisquã inhonesta velit sibi fieri ab hominib. vt de turpioribus taceã, certe luxuriosa conuiuia, in quib. se, si & ipse illis faciat similia, hoc præceptum existimet impleturum. Sed in Gręco Euangelio, vnde in Latinũ translatũ est, non legitur, bona: sed, Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, hæc & vos facite illis: credo propterea, quia in eo ꝙ dixit, vultis, iam voluit intelligi bona. non.n.ait, cupitis. Non tamen semper his proprietatibus locutio nostra frenanda est: sed interdũ his vtendũ est. Et cum legimus eos, quorum authoritati resultare fas non est, ibi sunt intelligendæ, vbi rectus sensus alium exitũ non potest inuenire: sicut ista sunt, quæ exempli gratia partim ex Propheta, partim ex Euangelio cõmemorauimus. Quis enim nescit impios exultare lætitia? Et tamen non est gaudere impijs, dicit Dñs. Vnde, nisi quia gaudere

D aliud est, quando proprie signateq; hoc verbum ponitur? Itē quis negauerit non recte præcipi hominibus, vt quęcunq; sibi ab alijs fieri cupiunt, hæc eis & ipsi faciant: ne seinuicem turpitudine illicitę voluptatis oblectent? & tamen saluberrimum, verissimumq; pręceptum est. Quæcunq; vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis. Et hoc vnde, nisi quia hoc modo quodam proprio volūtas posita est, quæ in malo accipi non potest? Locutione vero vsitatiore: quam frequentat maxime consuetudo sermonis, nō vtiq; diceretur: Noli velle mentiri omne mēdacium: nisi esset & voluntas mala, à cuius prauitate illa distinguitur, quam prædicauerunt angeli dicentes: Pax in terra hominibus bonæ voluntatis. Nam ex abūdanti additum est bonę, si est non potest nisi bona. Quid autē magnum in charitatis laudibus dixisset Apostolus, quod non gaudeat super iniquitate, nisi quia ita malignitas gaudet? Nam & apud authores secularium literarū, talis istorum verborū differentia reperitur. Ait enim Cicero orator amplissimus: Cupio patres cō scripti me esse clementem. Quia hoc verbū in bono posuit, quis tā peruerse doctus existat, qui nō eum cupio, sed volo potius dicere debuisse contendat? Porro apud Terentiū flagitiosus adolescens insana flagrans cupidine. Nihil volo aliud, inquit, nisi Philomenā. Quam voluntatem fuisse libidinem, responsio quæ ibi serui eius * senioris inducitur, satis indicat. Ait nanq; domino suo: Quāto satius est, te id dare operam, quo istū amorem ex animo amoueas tuo, quam id loqui, quo magis libido frustra accendatur tua. Gaudiū vero eos & in malo posuisse ille ipse Virgilianus testis est versus, vbi has quatuor perturbationes summa breuitate cōplexus est: Hinc metuunt, cupiuntq;, dolent, gaudetq;. Dixit etiam author: Mala mētis gaudia. Proinde volunt, cauent, gaudent & boni & mali. Atq; vt eadē alijs verbis enunciemus, cupiunt, timent, lętantur & boni & mali. Sed illi bene, isti male, sicut hominibus seu recta seu peruersa voluntas est. Ipsa quoq; tristitia, pro qua Stoici nihil in animo sapiētis inueniri posse putauerunt, reperitur in bono, & maxime apud nostros. Nā laudat Apostolus Corinthios, quod contristati fuerint secundū Deū. Sed fortasse quis dixerit, illis Apostolum fuisse congratulatum, ꝙ contristati fuerint pęnitendo: qualis tristitia, nisi eorum qui peccauerūt, esse nō potest. Ita enim dicit: Video quod epistola illa etsi ad horam contristauit vos, nūc vero gaudeo, non quia contristati estis, sed quia cōtristati estis ad pęnitentiā. Contristati.n. estis secundū Deum, vt in nullo detrimētum patiamini ex nobis. Quę enim secundum Deum est tristitia, pęnitentiam in salutem stabilem operatur, mūdi aūt tristitia mortem operatur. Ecce.n. idipsum secundum Deum constristari, quantam perfecit in nobis industriam. Ac per hoc possunt Stoici pro suis partibus respondere, ad hoc videri vtile esse tristitiā, vt peccasse pęniteat, in animo autē sapientis ideo esse non posse, quia nec pctm̄ in eum cadit, cuius pęnitentia contristetur, nec vllum aliud malū, quod perpetiendo & sentiendo sit tristis. Nā & Alcibiadem ferunt, si me de nomine hominis memoria nō fallit, cū sibi beatus videretur Socrate disputante, & ei quam miser esset, qīn stultus esset, demonstrante, fleuisse. Hinc ergo stultitia fuit causa etiam huius vtilis optandæq; tristitię, qua homo esse se dolet, ꝙ esse non debet. Stoici aūt non stultum, sed sapientem aiunt tristem esse non posse.

2. Cor. 7.

Al. l. Tristitia salutaris, secundum Deum.

Al. l. Alcibiadis tristitia.

G

De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita iustorum. Cap. IX.

VErum his philosophis, quod ad istam quęstionem, de animi perturbationibus attinet, iam respondimus in nono huius operis libro: ostendentes, eos non tam de rebus: quā de verbis cupidiores esse contentionis, quam veritatis. Apud nos autē iuxta scripturas sacras, sanamq; doctrinam, ciues sanctę ciuitatis Dei in huius vitę peregrinatione secundum Deum viuentes metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Et quia rectus est amor eorum, istas omnes affectiones rectas habent. L Metuūt pęnam ęternam, cupiūt vitam æternam. Dolent in se, quia ipsi in semetipsis adhuc ingemiscunt adoptionem, expectātes redemptionem corporis sui. Gaudent in spe, quia fiet sermo, qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria. Item metuunt peccare, cupiunt perseuerare: dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis. Vt.n. me-

tuant peccare, audiunt. Quoniam abundauit
iniquitas, refrigescet charitas multorum. Vt
cupiant perseuerare, audiunt quod scriptum
Mat. 10. est: Qui perseuerauerit vsq; in finẽ, hic saluus
1. Ioã. 9. erit. Vt doleant peccatis, audiunt. Si dixeri-
mus, quia peccatum nõ habemus, nosipsos
2. Cor. 9. seducimus, & veritas in nobis non est. Vt gau
deant in operibus bonis, audiunt: Hilarẽ da-
torem diligit Deus. Item sicuti se infirmitas
eorum firmitasq; habuerit, metuunt tentari,
cupiunt tentari: dolent in tentationibus, gau-
dent in tentationibus. Vt.n. metuant tẽtari au
diunt: Si quis pręoccupatus fuerit in aliquo
delicto vos qui spiritales estis, instruite hu-
iusmodi in spiritu mansuetudinis, intendens
teipsum ne & tu tẽteris. Vt autem cupiant tẽ
tari, audiunt quendam virũ fortem ciuitatis
Psal. 25. Dei dicentẽ. Proba me domine, & tenta me,
vre renes meos & cor meũ. Vt doleant in ten
M tationibus, vident Petrũ flentẽ. Vt gaudeant
in tentationibus, audiunt Iacobum dicentẽ:
Omne gaudium existimate fratres mei, cum
in tentationes varias incideritis. Non solum
autem propter semetipsos his mouentur af-
fectibus, verumetiam propter eos quos libe-
rari cupiunt, & ne pereant, metuunt, & do-
2. Co. 12. lent, si pereunt, & gaudent, si liberantur. Illũ
quippe optimum & fortissimum virum qui
in suis infirmitatibus gloriatur, vt eum potis
simum commemoremus, quem in ecclesia
Christi ex gentibus inuenimus, doctorem gẽ
1. Ti. 2. tium in fide & veritate, qui & plus omnibus
suis coapostolis laborauit, & pluribus episto
lis populos Dei, non eos tantum, qui pręsen
tes ab illo videbantur, verumetiam illos, qui
futuri praeuidebantur, instruxit: illum inquã
verum athletam Christi, doctũ ab illo, vnctũ
de illo crucifixum cũ illo, gloriosum in illo
in theatro huius mundi, cui spectaculum fa-
ctus est, & angelis & hominib. legitime ma-
gno agone certamen, & palmam supernę vo
cationis in anteriora sectantem, oculis fidei
A libentissime spectantem, gaudere cum gau-
dentibus flere cũ flentibus, foris habẽtem pu
gnas, intus timores, cupientem dissolui, & es
2 Cor. 7. se cum Christo, desiderantem videre Roma
Rom. 1. nos, vt aliquem fructum habeat in illis, sicut
& in cęteris gẽtibus: aemulãtem Corinthios,
2. Co. 11. & ipsa aemulatione metuentem, ne seducan-
tur eorũ mentes à castitate, quae in Christo
Rom. 9. est: magnam tristitiam & continuum dolo-
rem cordis de Israelitis habentẽ, quod igno
rantes Dei iustititiam, & suam volentes con-
stituere, iustitiae Dei non erant subiecti, nec
solum dolorem, verumetiam luctum suum
denunciantẽ de quibusdã qui ante peccaue-
runt, & non egerunt pęnitentiã super immũ
ditia & fornicationibus suis. Hi motus, hi af
fectus de amore boni & de sancta charitate
venientes, si vitia vocanda sunt, sinamus, vt
ea quae vitia sunt, virtutes vocentur. Sec cũ re
ctam rationẽ sequantur istae affectiones, quã
do vbi oportet adhibentur, quis eas tũc mor
bidas seu vitiosas passiones audeat dicere?
Quamobrẽ etiam ipse dominus in forma ser
ui agere vitam dignatus humanam, sed nullũ
habens omnino peccatum adhibuit eas, vbi
adhibẽdas esse iudicauit. Neq; enim in quo
verum erat hominis corpus & verus homi-
nis animus, falsus erat humanus affectus. Cũ B
ergo eius in Euangelio ista referuntur, quod
super duritia cordis Iudaeorum cũ ira contri
status sit, quod dixerit, gaudeo pp vos, vt cre
datis: quod Lazarũ suscitaturus etiam lachry
mas fuderit: quod cõcupiuerit cũ discipulis
suis manducare pascha: quod propinquante
passione tristis fuerit aïa eius vsq; ad mortẽ,
non falso vtiq; referũtur. Verum ille hos mo
tus certae dispensationis gratia, ita cum vo-
luit, suscepit animo humano, vt cũ voluit fa
ctus est homo. Proinde quod fatendum est,
etiam cum rectas & secundum Deum habe-
mus has affectiones, huius vitae sunt, non il-
lius, quam futuram speramus, & saepe illis e-
tiam inuiti credimus. Itaq; aliquãdo quãuis
non culpabili cupiditate, sed laudabili chari
tate moueamur, etiam dũ volumus flemus.
Habemus ergo eas ex humanae conditionis
infirmitate, non autem ita dominus Iesus, cu
ius & infirmitas fuit ex potestate. Sed dum vi
tę huius infirmitatem gerimus, si eas omni- C
no nullas habeamus, tunc potius non recte
viuimus. Vituperabat enim & detestabatur
Apostolus quosdam, quos etiã esse dixit sine
affectione. Illos etiã culpauit sacer Psalmus
de quibus ait, Sustinui qui simul contrista-
retur & non fuit. Nam omnino non do-
lere, dum sumus in hoc loco miseriae,
profecto sicut quidam etiam apud secu-
li huius literatos sensit, & dixit, non si-
ne magna mercede contingit immanita-
tis in animo, & stuporis in corpore. Quo-
circa

circa illa quæ ἀπάθεια Græce dicitur, quæ si Latine posset, impassibilitas diceretur: si ita intelligenda est (in animo quippe, nõ in corpore accipitur) vt sine his affectionibus viuatur, quæ contra rationem accidunt mentemque perturbant, bona plane & maxime optanda est: sed nec ipsa huius est vitæ. Non enim qualiumcunq; hominum vox est, sed maxime piorum multumq; iustorum, atque sanctorum: Si dixerimus, quoniam peccatũ non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Tunc itaq; ἀπάθεια ista
D erit, quando peccatum in homine nullum erit. Nunc vero satis bene viuitur sine crimine: sine peccato autem qui se viuere existimat, non id agit vt peccatum non habeat, sed vt veniam nõ accipiat. Porro si ἀπάθεια illa dicenda est, cum animum cõtingere omnino non potest vllus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitijs iudicat esse peiorem? Potest ergo non absurde dici perfectam beatitudinem sine stimulo timoris, & sine vlla tristitia futuram. Non ibi autem futurum amorem, gaudiumque quis dixerit, nisi omnino a ueritate seclusus? Si autẽ ἀπάθεια illa est, ubi nec metus ullus exterret, nec angit dolor, auersanda est in hac uita, si recte hoc est, secundum Deum, uiuere uolumus. In illa vero beata, quæ sempiterna promittitur, timor planè separandus est. Timor nam-
n.4 que ille de quo dicit Apostolus Ioannes, Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem: quia timor pœnam habet, qui autem timet, non est perfectus in charitate: non est eius generis timor,
1. cuius ille, quo timebat Apostolus Paulus, ne Corinthij serpentina seducerentur astutia: hunc enim timorem habet charitas, imo nõ habet nisi charitas: sed illius est generis timor, qui non est in charitate: de quo & ipse Apostolus Paulus ait: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem. Ti-
8. mor vero ille castus permanens in seculum
E seculi, si erit & in futuro seculo: nam quo alio modo potest intelligi permanere in seculum seculi? non est timor exterrens a malo, quod accidere potest, sed tenens in bono, quod amitti non potest: Vbi enim boni adepti amor immutabilis est, profecto si dici potest, mali cauendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea uolũtas significata est, qua nos necesse erit nolle peccare: & non solicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed trãquillitate charitatis cauere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor esse poterit in illa certissima securitate perpetuorum, fœliciumque gaudiorum, sic dictum est. Timor domini castus permanẽs in seculum seculi: quemadmodum dictum est: Psal.9.
Patientia pauperum non peribit in æternũ. Neque enim æterna erit ipsa patientia, quæ necessaria non est, nisi ubi tolerãda sunt mala, sed æternum erit, quo per patientiam peruenitur. Ita fortasse timor castus in seculum seculi dictus est permanere, quia id permanebit, quo timor ipse perducit. F
Quæ quum ita sint, quoniam recta uita dicenda est, qua perueniendum sit ad beatam, omnes affectus istos uita recta rectos habet, peruersa peruersos. Beata uero, eademque æterna amorem habebit, & gaudium, non solum rectum, uerumetiam iam certum: timorem autẽ & dolorem nullum. Vnde iam apparet utcunque, quales esse debeant in hac peregrinatione ciues ciuitatis Dei, uiuentes secundum spiritum, non secundum carnem, hoc est secundum Deum, non secundum hominẽ, & quales in illa quò tendunt immortalitate futuri sint. Ciuitas porro, hoc est societas impiorum, non secundum Deum, sed secundum hominem uiuentium, & in ipso cultu* falsæ, Al
contemptuq; ueræ diuinitatis, doctrinas hominum, dœmonumve sectantium, his affectibus prauis tanquam morbis & perturbationibus quatitur. Et si quos ciues habet, qui moderari talibus motibus, & eos quasi temperare uideantur: sic impietate superbi & elati sunt, ut hoc ipso in eis sint maiores timores, quo minores dolores. Et si nonnulli tanto immaniore, quanto rariore uanitate hoc in seipsis adamauerint, G
ut nullo prorsus erigantur, & excitentur, nullo flectantur, atque inclinẽtur affectu, humanitatem totam potius amittunt, quam ueram assequantur tranquillitatem. Nõ enim quia durum aliquid, ideo rectum, aut quia stupidum est, ideo sanum.

An primos homines in paradiso constitutos nullis perturbationib. prius quam delique rint affectos fuisse credēdum sit. Cap. X.

SEd vtrum primus homo vel primi homines, (duorum erat quippe coniugiū) habebant istos affectus in corpore animali ante peccatum, quales in corpore spiritali nō habebimus omni purgato finitoq; peccato, nō immerito quæritur. Si.n. habebant, quomodo erant beati in illo memorabili beatitudi-
L nis loco, i. in paradiso? Quis tandem absolute dici beatus potest, qui timore afficitur, vel dolore? Quid autem timere vel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorum, vbi nec mors metuebatur, nec vlla corporis mala valetudo, nec aberat quicquā, ꝙ bona voluntas adipisceretur, nec inerat quod carnem, animumve hominis fœliciter viuentis offenderet? Amor erat imperturbatus in Deum, atque inter se coniugum fida & syncera societate viuētium, & ex hoc amore grande gaudium, non desistēte, quod amabatur ad fruendum. Erat deuitatio tranquilla peccati, qua manēte nullum omnino aliunde malum, quod contristaret, irruebat. An forte cupiebant prohibitum lignum ad vescendum contingere, sed mori metuebāt: ac per hoc, & cupiditas, & metus iam tunc illos homines etiam in illo perturbat loco? Absit, vt hoc existimemus fuisse, vbi nullum erat omnino peccatum. Neq;.n. nullum peccatum est, ea quæ lex Dei prohibet concupiscere, atque ab his abstinere timore pœnæ, non amore iustitiæ. Absit, inquā, vt ante omne peccatum, iam ibi fuerit tale peccatum, vt hoc de ligno admitterent, quod de mulie-
Matt. 5. re dn̄s ait: Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quam igitur fœlices erant primi homines, & nullis agitabantur perturbationibus animorum: nullis corporum læde-
M bantur incōmodis: tam felix vniuersa societas esset humana, si nec illi malum, ꝙ etiam in posteros traijcerent: nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem cōmitteret, quæ damnationem reciperet. Atq; ista permanente fęlicitate, donec per illam benedictionē, qua
Gen. 1. dictum est, Crescite & multiplicamini: prædestinatorum sanctorum numerus cōpleretur, alia maior daretur, quæ beatissimis angelis data est: vbi iam esset certa securitas peccatorum neminem, moriturumq; neminem: & talis esset vita sanctorum, post nullum laboris, doloris, mortis experimentum, qualis erit post hæc omnia incorruptione corporum, reddita resurrectione mortuorum.

De lapsu primi hominis, in quo bene cōdita natura est, nec potest nisi à suo authore reparari. Cap. XI.

SEd quia Deus cūcta præsciuit, & ideo hominem quoq; peccaturum ignorare non potuit: secundum id ꝙ præsciuit, atq; disposuit, ciuitatem sanctā debemus asserere, non secūdum illud ꝙ in nostrā cognitionem vel religionem peruenire nō potuit, quia in Dei dispositione non fuit. Nec.n. homo peccato suo diuinū potuit perturbare consiliū, quasi Deū ꝙ statuerat, mutare cōpulerit: cū Deus præsciendo vtrunq; præuenerit, i. & homo, quē bonum ipse creauit, quàm malus esset futurus: & quid boni, et sic de illo esset ipse facturus. Deus.n. & si dr̄ statuta mutare: vnde tropica loquutione in scripturis sanctis etiā pœnituisse legitur Deum: iuxta id dr̄, ꝙ homo sperauerat, vel naturalium causarum ordo gestabat: non iuxta id, ꝙ se omnipotens facturum esse præsciuerat. Fecit itaq; Deus, si-
cut scriptū est, hominem rectum: ac per hoc B
voluntatis bonæ. Non.n. rectus esset, bonam non habens voluntatem. Bona igitur voluntas opus est Dei: quum ea quippe ab illo factus est homo. Mala vero voluntas prima, qm̄ omnia mala opera præcessit in homine, defectus potius fuit quidam ab opere Dei, ad sua opera, quam opus vllū. Et ideo mala opera, quia secundum se, non secūdum Deum, vt eorum operum tanquam fructuū malorū, vt voluntas ipsa esset velut arbor mala: aut ipse homo inquantum malæ voluntatis. Porro mala voluntas, quamuis non sit secundū naturam, sed contra naturam, quia vitiū est: tñ eius naturæ est, cuius est vitium, quod nisi in natura nō potest esse, sed in eam quā creauit ex nihilo, non quam genuit creator de semetipso, sicut genuit verbū, per ꝙ facta sunt omnia. Quia & si de terræ puluere Deus finxit hominem, eadem terra omnisq; terrena materies omnino de nihilo est, animamque de nihilo factam dedit corpori, cum factus

est

est homo. Vsqueadeo autem mala vincuntur
à bonis, vt quamuis sinantur esse, ad demon-
strandum, quam possit & ipsis bene vti iusti-
tia prouidentissima creatoris, bona tñ sine
C malis esse possunt, sicut Deus ipse verus &
summus, sicut omnis super istum caligino-
sum aerẽ cœlestis inuisibilis visibilisq;, crea-
tura mala vero sine bonis esse non possunt,
quia naturæ, in quibus sunt inquantũ naturæ
sunt vtiq; bonæ sunt. Detrahitur porro malũ
nõ aliqua natura, quæ accesserat, vel vlla eius
parte sublata, sed ea quæ vitiata ac deprauata
B. fuerat, sanata atq; correcta. Arbitrium igitur
voluntatis tunc est vere liberum, cum vitijs
peccatisq; non seruit. Tale datum est à Deo,
quod amissum proprio vitio, nisi à quo da-
ri potuit reddi nõ potest. Vnde veritas dicit.
Si vos liberauerit, tunc vere liberi eritis. Id-
ipsum est autem, ac si diceret. Si vos filius sal-
uos fecerit, tunc vere salui eritis. Inde quip-
pe liberator, vnde Saluator. Viuebat itaque
homo secundum Deum in paradiso, & cor-
porali & spiritali. Neque enim erat paradi-
sus corporalis propter corporis bona, & ꝓ-
pter mentis non erat spiritalis. Aut vero erat
D spiritalis, quo per interiores, & non erat cor
poralis, quo per exteriores sẽsus homo frue-
retur? Erat planè vtrunque propter vtrunq;.
Postea vero quam superbus ille angelus, ac
per hoc inuidus, per eãdem superbiã a Deõ
ad semetipsum conuersus, & quodã quasi ty
rannico fastu gaudere subditis, q̃ esse subdi-
tus eligens, de spiritali paradiso cecidit, de
cuius lapsu sociorumq; eius, qui ex angelis
Dei angeli eius effecti sunt, in libris vndeci-
mo & duodecimo huius operis satis quantũ
potui disputaui, male suasa versutia in homi
nis sensum serpere affectans. Cui vtiq; stanti,
quoniam ipse ceciderat, inuidebat, colubrũ
in paradiso corporali, vbi cum duobus illis
hominibus masculo & fœmina, animalia ẽt
terrestria cętera subdita & innoxia versaban
tur, animal scilicet lubricum & tortuosis an
fractibus mobile, operi suo congruum per
quem loqueretur elegit, eoq; per angelicam
præsentiam præstantioremq; naturã, spirita-
li nequitia sibi subiecto, & tanquam instru-
mento abutens fallaciam sermocinatus est fę
minæ, a parte, s. inferiore illius humanæ co-
pulæ incipiens, vt gradatim perueniret ad to
E tum, non existimans virũ facile credulũ, nec
errando posse decipi, sed dum alieno cedit
errori. Sicut enim Aaron erranti populo ad
idolum fabricandum nõ consensit inductus,
sed cessit obstrictus: nec Salomonem credi-
bile est errore putasse idolis esse seruiendũ,
sed blanditijs fœmineis ad illa sacrilegia fuis
se cõpulsum, ita credendum est illum virum
suæ fœminæ vni vnum, hominem homini,
coniugem coniugi, ad Dei legem transgre-
diendam, non tanquã verum loquenti credi
disse seductũ, sed sociali necessitudine paruis
se. Non. n. frustra dixit Apostolus, Adam non 1. Tim. 2
est seductus, mulier aũt seducta est, nisi quia
illa ꝙ ei serpens locutus est, tanquam verum
esset accepit, ille aũt ab vnico noluit consor
tio dirimi, nec in cõione peccati, nec ideo
minus reus, si sciens prudensq; peccauit. Vn
de & Apostolus non ait, nõ peccauit, sed nõ
est seductus. Nam vtiq; ipsum peccasse osten Rom. 5.
dit, vbi dicit. Per vnum hominẽ intrauit pec
catum in mundũ, & paulo post apertius, In
similitudinem, inquit, præuaricationis Adæ.
Hos aũt seductos intelligi voluit, qui id ꝙ 1. Tim. 2
faciunt, non putant esse peccatum, ille au-
tem sciuit. Alioquin quomodo verum erit
Adam non est seductus? Sed inexpertus diui- F
næ seueritatis in eo falli potuit, vt veniale cre
deret esse commissum. Ac per hoc in eo qui
dem, quo mulier seducta est, non est ille sedu
ctus, sed eum fefellit, qũo fuerat iudicãdum
quod erat dicturus. Mulier quam dedisti mi- Gen. 3.
hi sociam, ipsa mihi dedit, & manducaui.
Quid ergo opus est pluribus? Et si credendo
non sunt ambo decepti, peccãdo tamen am-
bo capti sunt, & diaboli laqueis implicati.

De qualitate primi peccati per hominem admissi. Cap. XII.

SI quem vero mouet, cur alijs peccatis sic
natura nõ mutetur humana, quemadmo-
dum illa duorũ primorum hominum præua
ricatione mutata est, vt tãtæ corruptioni quã
tam videmus, atq; sentimus, & per hanc sub
iaceret & morti, ac tot & tantis tamq; inter
se contrarijs perturbaretur, & fluctuaret affe
ctibus, qualis in paradiso ante peccatũ licet
in corpore esset animali vtiq; nõ fuit. Si quis
hoc mouetur vt dixi, non ideo debet existi-
mare leue ac paruũ fuisse illud cõmissum.
Quia in esca factũ est. Nõ quidem mala nec

noxia,

noxia, nisi quia prohibita. Neque enim quicquam mali Deus in illo tantæ fœlicitatis paradiso crearet atque plantaret. Sed obedientia cōmendata est in præcepto, quæ virtus in creatura rationali mater quodāmodo est omnium custosq; virtutum, quandoquidem sic facta est, vt ei subditam esse sit vtile, perniciosum autem suam, non eius à quo creata est, facere voluntatem. Hoc itaque de vno edēdo, vbi aliorum tanta copia subiacebat, tam leue præceptum ad obseruandum, tam breue ad memoriam retinendum vbi præsertim nōdum voluntati cupiditas resistebat, ꝙ de pœna transgreßionis postea subsecutum est, tanto maiore iniustitia violatum est, quanto faciliore posset obseruantia custodiri.

I

Al. l. Nō esca, sed obediētia primo homini noxia fuit.

Quod in præuaricatione Adæ ad opus malū mala præcesßit voluntas. Cap. XIII.

IN occulto autē mali esse cœperunt, vt in apertam inobedientiam laberētur. Non.n. ad malum opus perueniretur, nisi præcesßisset mala voluntas. Porro malæ voluntatis initium quid potuit esse, nisi superbia? Initiū.n. omnis peccati superbia est. Quid est autem superbia, nisi peruersæ celsitudinis appetitus? Peruersa.n. celsitudo est, deserto eo cui debet animus inhærere principio, sibi quodāmodo fieri atq; esse principium. Hoc fit, cum sibi nimis placet. Sibi vero ita placet, cū ab illo bono immutabili deficit, ꝙ ei magis placere debuit quam ipse sibi. Spōtaneus est autem iste defectus, qm̄ si voluntas in amore superioris immutabilis boni, a quo illustrabatur, vt videret, & accendebatur, vt amaret, stabilis permaneret, non inde ad sibi placendum auerteretur, & ex hoc tenebresceret, & frigesceret, vt vel illa verum crederet dixisse serpentem, vel ille Dei mandato vxoris p̄poneret voluntatem, putaretq; se venialiter transgressorem esse præcepti, si vitæ suæ sociam non desereret, ēt in societate peccati. Non ergo malum opus factum est, idest, illa transgreßio, vt cibo prohibito vescerentur, nisi ab eis qui mali iam erant. Neque.n. fieret ille fructus malus, nisi ab arbore mala. Vt autem esset arbor mala contra naturam factum est, quia nisi vitio voluntatis quod contra naturam est, non vtiq; fieret, sed vitio deprauari nisi ex nihilo facta natura, non posset. Ac

al. l. quid sit superbia.

L

Al. l. opus malū non nisi à malis.

per hoc vt natura sit, ex eo habet, ꝙ a Deo facta est, vt autem ab eo * a quo facta est deficiat, ex hoc ꝙ de nihilo facta est. Nec sic deficit homo, vt omnino nihil esset, sed vt inclinatus ad seipsum minus esset, quam erat, cū ei qui summe est inhærebat. Relicto itaque Deo, esse in semetipso, hoc est sibi placere, non iam nihil esse est, sed nihilo propinquare. Vnde superbi secūdum scripturas sanctas alio nomine appellantur, sibi placentes. Bonum est.n. sursum habere cor, non tñ ad seipsum, ꝙ est superbiæ, sed ad dñm, ꝙ est obedientiæ, quæ nisi humilium non potest esse. Est igitur aliquid humilitatis miro modo ꝙ sursum faciat cor, & est aliquid elationis ꝙ deorsum faciat cor. Hoc quidem quasi contrarium videtur, vt elatio sit deorsum, & humilitas sursum. Sed pia humilitas facit subditum superiori, nihil est autē superius Deo, & ideo exaltat humilitas, quæ facit subditum Deo. Elatio autem, quæ in vitio est, eo ipso quo respuit subiectionem, cadit ab illo, quo non est quicquam superius, & ex hoc erit inferius, & fit ꝙ scriptum est: Deiecisti eos: dum extollerentur. Non enim ait, cum elati fuissent: vt prius extollerentur, & postea deijcerentur, sed cum extollerentur, tunc deiecti sunt. Ipsum quippe extolli, iam deijci est. Quapropter quod nunc in ciuitate Dei, & ciuitati Dei in hoc seculo peregrinanti maxime cōmendatur humilitas, & in eius rege qui est Christus maxime prædicatur, contrariumq; huic virtuti elationis vitium, in eius aduersario, qui est diabolus, maxime dñari sacris literis edocetur, profecto ista est magna differentia, qua ciuitas, vnde loquimur, vtroq; discernitur, vna, s. societas piorū hominū, altera impiorū, singula quæq; cū angelis ad se pertinentib. in quibus præcesßit hac amor Dei, hac amor sui. Manifesto ergo apertoq; peccato, vbi factum est, ꝙ Deus fieri prohibuerat, diabolus hominē nō cępisset, nisi iam ille sibiipse placere cępisset. Hinc.n. & delectauit, ꝙ dictum est. Eritis sicut dij, ꝙ melius esse possent summo veroque principio cohærendo per obedientiam, non suum sibi existendo principiū per superbiam. Dij enim creati non sua virtute, sed Dei veri participatione sunt dij: plus autem homo appetēdo, minus est, qui dū sibi sufficere delegit, ab illo qui ei vere sufficit, defecit. Illud itaq; malum

A

N

T

A

malũ, quo cum ſibi homo placet, tanquã & ipſe ſit lumẽ, auertiť ab eo lumine ꝗ ei ſi placet, & ipſe ſit lumen. Illud inquã malũ præceſſerat in abdito, vt ſequeretur hoc malũ, quod perpetratnm eſt in aperto. Verum eſt enim quod ſcriptũ eſt: Ante ruinam exaltatur cor, & ante gloriam humiliatur. Illa prorſus ruina, quę fit in occulto, pręcedit ruinã, quę fit in manifeſto, dum illa ruina eſſe non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum iã ſit ibi defectus, quo eſt relictus ex
B celſus? Quis autem ruinam eſſe non videat, quando fit mandati euidens atq; indubitata tranſgreſsio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cum eſſet admiſſum nulla defendi poſſet imaginatione iuſtitię. Et ideo audeo dicere, ſuperbis eſſe vtile, cadere in aliquod apertũ manifeſtumq; peccatum, vnde ſibi diſpliceant, qui iam ſibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus ſibi diſplicuit, quando fleuit, ꝗ̃ ſibi placuit, quando præſumpſit. Hoc dicit & ſacer Pſalmus: imple facies eorum ignomina, & quęrent nomen tuũ domine: id eſt, vt in eis placeas quærentibus nomẽ tuum, qui ſibi placuerant, quærendo ſuum.

De ſuperbia tranſgreſsionis, quæ ipſa fuit
D tráſgreſsione deterior. Cap. XIIII.

SEd eſt peior damnabiliorq; ſuperbia, qua etiam in peccatis manifeſtis ſuffugium excuſationis inquiritur, ſicut illi primi homines, quorũ & illa dixit, Serpens ſeduxit me, & manducaui, & ille dixit. Mulier quam dediſti mihi, hęc mihi dedit de ligno, & edi. Nuſquam hic ſonat petitio veniæ, nuſquam imploratio medicinæ. Nã licet iſti non ſicut Cain, quod commiſerunt, negent, adhuc tamen ſuperbia quærit in alium referre, quod perperam fecit: ſuperbia mulieris in ſerpentẽ, ſuperbia viri in mulierẽ: Sed accuſatio potius quã excuſatio vera eſt, vbi mandati diuini eſt aperta tranſgreſsio. Neque enim hoc propterea non feceruut, quia id mulier ſerpente ſuadente, vir muliere impertiente cõmiſit, quaſi quicquam Deo cui vel crederetur, vel cederetur, anteponendum fuerit.

De iuſtitia retributionis, quam primi homines pro ſua inobedientia recepe-runt. Cap. XV.

QVia ergo contemptus eſt Deus iubens, qui hominem creauerat, qui ad ſuam imaginem eũ fecerat, qui cęteris animalib. prępoſuerat, qui in paradiſo cõſtituerat, qui rerũ omniũ copiã ſalutiſq; pręſtiterat, qui præceptis nec pluribus, nec grandibus, nec difficilibus onerauerat, ſed vno breuiſsimo atq; leuiſsimo ad obedientiæ ſalubritatẽ adminiculatus fuerat, quo ſuper eam creaturã, cui libera ſeruitus expediret, ſe eſſe dominũ commonebat, iuſta damnatio ſubſecuta eſt, talis quidem damnatio vt homo qui cuſtodiendo mandatũ futurus fuerat etiam carne ſpiritalis, fieret etiam mente carnalis: & quia ſua ſuperbia ſibi placuerat, Dei iuſtitia ſibi donaretur, nec ſicut affectabat, in ſua eſſet oĩ modo poteſtate, ſed à ſeipſo quoq; diſſentiens, ſub illo cui peccando conſenſit, pro libertate, quam concupiuerat, duram miſerãque ageret ſeruitutẽ, mortuus ſpiritu volẽs, & corpore moriturus inuitus: deſertor ęternæ vitę, etiã ęterna, niſi gratia liberaret: mor- F
te damnatus. Quiſquis huiuſmodi damnationem vel nimiam, vel iniuſtam putat, metiri profecto neſcit, quãta fuerit iniquitas in peccando, vbi tanta erat non peccandi facilitas. Sicut enim Abrahę nõ immerito magna obedientia pręedicatur, quia vt occideret filiũ, res difficilima eſt imperata: ita & in paradiſo tanto maior inobedientia fuit, quãto id ꝗ pręceptũ eſt nullius difficultatis fuit. Et ſicut obediẽtia ſecundi hoĩs eo pręedicabilior quia factus eſt obediẽs vſq; ad mortẽ: ita inobedientia primi hominis eo deteſtabilior, qua factus eſt inobediens vſq; ad mortẽ. Vbi enim magna eſt inobedientię pęna propoſita, & res à creatore facilis imperata, quis nã ſatis explicet, quãtũ malũ ſit non obedire in re facili, & tantę poteſtatis imperio, & tanto terrenti ſupplicio? Denique vt breuiter dicatur, in illius peccati pęna, quid inobedientię niſi inobedientia retributa eſt? Nã quę hominis eſt alia miſeria, niſi aduerſus eum ipſum inobediẽtia eius ipſius, vt qm̃ noluit, quod potuit, quod non põt, velit? In paradiſo.n. etiam non omnia poterat ante peccatũ, quicquid tñ non poterat, non volebat, & ideo G
poterat

Gen. 22. Al. l. Abrahæ obedientia

Phil. 2. Al. l. Inobedientiæ pœna.

poterat omnia quæ volebat. Nunc vero ſicut in eius ſtirpe cognoſcimus, & diuina ſcriptura teſtatur, homo vanitati ſimilis factus eſt. Quis enim enumeraret, q̃ multa quę non poteſt velit, dum ſibiipſi, ideſt, volũtati eius ipſe animus eius eoq; inferior caro eius nõ obtemperat? Ipſo nanq; inuito, & animus plerunque turbatur, & caro dolet, & veteraſcit & moritur, & quicquid aliud patimur, quod quod non pateremur inuiti, ſi voluntati noſtræ noſtra natura omnino atq; ex omnibus partibus obediret. At. n. aliquid caro patitur, quo ſeruire non ſinitur. Quid intereſt, vnde dũ tamen per iuſtitiam dominantis Dei, cui ſubditi ſeruire noluimus, caro noſtra, quæ nobis ſubdita fuerat, nõ ſeruiẽdo moleſta ſit quãuis nos Deo nõ ſeruiendo moleſti nobis potuerimus eẽ nõ illi? Neq; .n. ſic ille noſtro vt nos ſeruitio corporis indigemus, & ideo noſtra eſt, quod percipimus, nõ illius pęna, quod fecimus. Dolores porro, qui dicuntur
H carnis, animæ ſunt ĩ carne, & ex carne. Quid enim caro ꝑ ſeipſam ſine anima, vel dolet, vel cõcupiſcit? Sed * cũ concupiſcere caro dicitur vel dolere, aut ipſe homo eſt, ſicut diſſeruimus, aut aliquid animę quod carnis afficit paſsio, vel aſpera, vt faciat dolorẽ, vel lenis, vt voluptatẽ. Sed dolor carnis tantũmodo offenſio eſt animę ex carne, & quędã ab eius paſsione diſſenſio, ſicuti animæ dolor, quæ triſtitia nũcupatur, diſſenſio eſt ab his rebus, quæ nobis nolentibus acciderũt. Sed triſtitiã plerunq; præcedit metus qui & ipſe in anima eſt nõ in carne: Dolorẽ autẽ carnis nõ præcedit vllus quaſi metus carnis, qui ante dolorẽ in carne ſentiatur. Voluptatem vero præcedit appetitus quidã, qui ſentitur in carne quaſi cupiditas eius, ſicut fames & ſitis, & ea quę in genitalib. viſitatius libido nominatur, cũ hoc ſit generale vocabulũ omnis cupiditatis. Nã & ipſam irã nihil aliud eſſe quã vlciſcendi libidinẽ veteres diffinierunt, quanuis nõnunquã homo vbi vindictæ nullus eſt ſenſus, etiã rebus inanimis iraſcatur vt male ſcribentẽ ſtylum collidat, vel calamum frãgat iratus. Verum & iſta licet irrationabilior, tamen quędam vlciſcendi libido eſt, & neſcio quæ, vt ita dixerim, quaſi vmbra retributionis, vt qui mala faciunt mala patiantur.
I Eſt igitur libido vlciſcendi, quæ ira dicitur, eſt libido habendi pecuniam, quæ auaritia, eſt libido quomodocunq; vincẽdi, quę peruicacia, eſt libido gloriãdi, quæ iactantia nũcupatur. Sed multæ variæq; libidines, quarũ nonnullę habent etiã vocabula propria, quędam vero non habent. Quis enim facile dixerit, quid vocetur libido dominandi, quam tamen plurimum valere in tyrannorum animis, etiam ciuilia bella teſtantur?

Pſ. 143.

Al. l. Volũtati q d reſiſtat.

al. l. quod

Al. l. Dolor carnis & aĩæ.

Al. l. libido, vox generalis ad omnẽ cupiditatẽ.

De libidinis malo cuius nomen cum multis vitijs congruat, proprie tñ motibus obſcęnis corporis adſcribitur. Cap. XVI.

CVm igitur ſint multarum libidines rerũ tamen cum libido dicitur, nec cuius rei libido ſit additur, non ferè aſſolet animo occurrere niſi illa, qua obſcęnæ partes corporis excitantur, Hęc autem ſibi non ſolum totum corpus, nec ſolum extrinſecus, verumetiam intrinſecus vẽdicat, totũq; commouet hominẽ, animi ſimul affectu cum carnis appetitu coniuncto atq; permixto. Vt ea voluptas ſequatur, qua maior in corporis voluptatibus nulla eſt, ita vt momento ipſo tẽporis, quo ad eius peruenitur extremũ, penè omnis acies & quaſi vigilia cogitationis obruatur. Quis autẽ amicus ſapientię ſanctorũque gaudiorum, coniugalem agens vitam, & ſicut Apoſtolus monuit, ſciens vas ſuum poſsidere in ſanctificatione & honore, non in morbo deſiderij ſicut & gentes quę ignorant Deum, non mallet, ſi poſſet, ſine hac libidine filios procreare in hoc ferendę prolis officio: ſic eius menti, ea quę ad hoc opus creata ſunt, quemadmodũ cętera ſuis quęq; operibus diſtributa membra ſeruirent nutu voluntatis acta non æſtu libidinis incitata? Sed neq; ipſi amatores huius voluptatis, ſiue ad concubitus coniugales, ſiue ad immunditias flagitiorum cum voluerint commouẽtur: ſed aliquãdo motus ille importunus eſt nullo poſcente, aliquando autem deſtituit inhiantem, & cum in animo concupiſcentia ferueat friget in corpore: atq; ita mirũ in modum non ſolum generandi voluntati, verum etiam laſciuiendi libidini libido non ſeruit: & cum tota plerunq; menti cohibenti aduerſetur, nonnunquam & aduerſus ſeipſam diuiditur, commotoq; animo in commouendo corpore ſe ipſa non ſequitur.

De nuditate primorum hominum, quã post peccatum turpem pudendamq; viderunt. Cap. XVII.

MErito huius libidinis maxime pudet, merito & ipsa mẽbra quæ suo quodã, vt ita dixerim, iure, non omnimodo ad arbitrium nostrum mouet, aut non mouet pudẽda dicuntur, ꝙ ante peccatum hominis non fuerunt. Nam sicut scriptum est, Nudi erant, & non confundebantur, non ꝙ eis sua nuditas esset incognita, sed turpis nuditas nondũ erat, quia nondum libido mẽbra illa præter
A arbitrium cõmouebat, nondum ad hominis inobedientiã redarguendam sua inobediẽtia caro quodãmodo testimonium perhibebat. Neq;.n.cęci creati erant, vt imperitũ vulgus opinatur, q̃nquidem & ille vidit animalia, quibus nomina imposuit, & de illa legitur: Vidit mulier quia bonum est lignum in escã & quia placet oculis ad videndum. Patebant ergo oculi eorũ, sed adhuc non erant aperti, hoc est, non attenti vt cognoscerent quid eis indumento gratiæ præstaretur, q̃n membra eorum voluntati repugnare nesciebant. Qua gratia remota, vt pęna reciproca inobedientia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impudens nouitas, vnde esset indecens nuditas & fecit attentos reddiditq; confusos. Hinc est ꝙ posteaquam mãdatum Dei aperta transgreßione violarunt, scriptum est de illis: Et aperti sunt oculi amborum, & cognouerunt quia nudi erant, & consueuerunt folia fici, & fecerunt sibi campestria. Aperti sunt, inquit, oculi amborũ, non ad videndũ, nam & antea videbant, sed ad discernendum
B inter bonum ꝙ amiserant, & malum in ꝙ ceciderant. Vnde & ipsum lignum eo ꝙ istam faceret dignoscentiam, si ad vescendũ contra vetitum tangeretur, ex ea re nomen accepit, vt appellaretur lignum scientiæ boni & mali. Experta.n.morbi molestia, euidentior fit ẽt iucunditas sanitatis. Cognouerunt ergo quia nudi erant, nudati scilicet ea gratia qua fiebat, vt nuditas corporis nulla eos lege peccati menti eorum repugnante confunderet. Hoc itaq; cognouerunt, quod fœlicius ignorarent, si Deo credentes & obedientes non committerẽt, quod eos cogeret experiri, infidelitas & inobedientia quid nocerent. Proinde confusi inobedientia carnis suæ tanquã teste pœna inobedientiæ suæ, consuerunt folia fici, & fecerunt sibi campestria, idest, succinctoria genitalium. Nam quidam interpretes succinctoria posuerunt. Porro autem cãpestria Latinum quidem uerbum est, sed ex eo dictum, quod iuuenes qui nudi exercebãtur in campo, pudenda operiebant, vnde qui ita succincti sunt, cãpestratos vulgus appellat. Quod itaque aduersus damnatam culpã inobedientiæ voluntatem libido inobedienter mouebat, verecundia pudenter tegebat. C
Ex hoc omnes gentes, quoniam ab illa stirpe procreatæ sunt, usqueadeo tenẽt insitum pudenda uelare, ut quidam Barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant, sed cum earum tegumentis lauant. Per opacas quoq; Indiæ solitudines, cũ quidam nudi philosophentur, vnde gymnosophistæ nominantur, adhibent tñ genitalibus tegumenta, quibus per cętera membrorum carent.

cãpestria

Al. l. Pudenda, & à Barbaris tegi.

De pudore concubitus, non solum vulgari, sed etiam coniugali. Cap. XVIII.

OPus uero ipsum ꝙ libidine tali peragitur, non solum in quibusq; stupris, ubi latebræ ad subterfugienda humana iudicia requiruntur, uerumetiam in usu scortorum, quam terrena ciuitas licitam turpitudinem fecit, quamuis id agatur, quod eius ciuitatis nulla lex uindicat, deuitat tamen publicum etiam permissa atque impunita libido conspectum, & uerecundia naturali habent prouisum lupanaria ipsa secretum, faciliusq; potuit impudicitia non habere uincula prohibitionis, quam impudentia remouere latibula illius fœditatis. Sed hanc etiam ipsi turpes turpitudinem uocant, cuius licet sint amatores, ostentatores esse non audent. Quid concubitus coniugalis, qui secundum matrimonialium præscripta tabularum procreandorum fit causa liberorum? Nonne & ipse quãquam sit licitus & honestus, remotum ab arbitris cubile conquirit? F
Nonne omnes famulos atque ipsos etiam paranymphos & quoscunque ingredi quælibet necesßitudo permiserat, ante mittit foras, quam uel blandiri cõiux incipiat? Et quoniam sicut ait quidã Romani maximus author eloquij, omnia recte facta in luce se collocari uolunt, idest, appetunt sciri, hoc recte factum sic appetit sciri,

vt tamen erubescat videri. Quis.n.nescit, vt filij procreētur, quid inter se coniuges agāt? qūquidem vt id agatur, tanta celebritate ducuntur vxores: & tñ cum agitur vnde filij nascãtur, nec ipsi filij, si qui inde iam nati sunt, testes fieri permittuntur. Sic.n.hoc recte factum ad sui notitiam lucem appetit animorum, vt tñ refugiat oculorum. Vnde hoc, nisi quia sic geritur, ꝙ deceat ex natura, vt etiã quod pudeat, comitetur ex pœna?

Quod partes iræ atque libidinis tam vitio se mouentur, vt eas necesse sit frenis sapiẽtiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatũ naturæ sanitate non fuerunt. Cap. XIX.

H HInc est quod & illi Philosophi, qui veritati propius accesserunt, iram atque libidinem vitiosas animi partes esse confessi sunt, eo quod turbide atq; inordinate mouerentur, ad ea etiam quæ sapientia perpetrari non vetat: ac per hoc opus habere moderatrice mente atque ratione. Quam partem animi tertiam velut in arce quadam ad istas regendas perhibent collocatam: vt illa imperante istis seruientibus possit in homine iustitia ex omni animi parte conseruari. Hę igitur partes, quas & in homine sapiente ac tẽperante fatentur esse vitiosas, vt eas ab his rebus ad quas iniuste mouentur, mens compescendo & cohibendo refrenet & reuocet, atque ad ea permittat, quæ sapientiæ lege concessa sunt, sicut iram ad exercendam iustam coertionem: sicut libidinem ad propagandæ prolis officium: hæ, inquam, partes in paradiso ante peccatum vitiosæ non erant. Non enim contra rectam voluntatem ad aliquid mouebantur, vnde necesse esset eas ratione tanquam frenis regentibus abstinere. Nam ꝙ nunc ita mouentur, & ab eis qui temperan-
I ter & iuste & pie viuunt, alias facilius, alias difficilius, tamen cohibendo & refrenando modificantur: non est vtique sanitas ex natura, sed languor ex culpa. Quod autem iræ opera aliarumque affectionum in quibusque dictis atque factis non sic abscondit verecundia, vt opera libidinis quæ fiunt genitalibus membris, quid causæ est, nisi quia in cœteris membra corporis non ipsæ affectiones, sed cum eis consenserit, volũtas mouet, quæ in vsu eorum omnino dominatur? Nã quis verbum emittit iratus, vel etiam quenquam percutit, non posset hoc facere, nisi & lingua & manus iubente quodammodo voluntate mouerentur, quæ membra etiam cũ ira nulla est, mouentur eadem voluntate. At vero genitales corporis partes ita libido suo iuri quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant, si ipsa defuerit, & nisi ipsa vel vltro vel excitata surrexerit. Hoc est quod pudet, hoc est quod intuentium oculos erubescendo deuitat: magisque fert homo spectantium multitudinem, quando iniuste irascitur homini, quam vel vnius aspectum, quando iuste miscetur vxori.

De vanissima turpitudine Cynicorum. Cap. XX.

HOc illi canini philosophi, hoc est, Cynici non viderunt proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quam caninam, hoc est, immundam impudentemque sententiam, vt scilicet quoniam iustum est, quod fit in vxore, palam non pudeat id agere, nec in vico, nec in platea qualibet cõiugalem concubitum deuitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionem huius erroris. Nam & si perhibent hoc aliquando gloriabundum fecisse Diogenem, ita putantem sectam suam nobiliorem futuram, si in hominum memoriam insignior eius impudentia figeretur: postea tamen à Cynicis fieri cessatum est, plusque valuit pudor, vt erubescerent homines hominibus, quam error vt homines canibus esse similes affectarent. Vnde & illum vel illos qui hoc fecisse referuntur, potius arbitror concumbentium motus dedisse oculis hominum nescientium quid sub pallio gereretur, quam humano premente cõspectu potuisse illam peragi voluptatem. Ibi enim Philosophi non erubescebant videri se velle concumbere, vbi libido ipsa erubesceret surgere. Et nunc videmus adhuc esse philosophos Cynicos: hi enim sunt, qui non solum amiciuntur pallio, verumetiam clauam ferunt: nemo tamen eorum audet hoc facere, quod si aliqui ausi essent, vt non dicam ictibus lapidantium, certe conspuentium saliuis obruerentur. Pudet igitur huius libidinis humanam sine vlla dubitatione naturam, & merito pudet. In eius quippe

inobe-

inobedientia, quæ genitalia corporis membra solis suis motibus subdidit, & potestati voluntatis eripuit: satis ostẽditur, quid sit hominis illi primæ inobedientiç retributũ, q̃d
M in ea parte maxime oportuit apparere qua generatur ipsa natura, quç illo primo & magno in deterius est mutata peccato, à cuius nexu nullus eruitur, nisi id, quod cum omnes in vno essent, in communem perniciem perpetratum est, & Dei iustitia vindicatum, Dei gratia in singulis expietur.

De benedictione multiplicandæ fçcunditatis humanç ante peccatum, quam prçuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus accesserit. Cap. XXI.

ABsit itaq; vt credamus illos coniuges in paradiso constitutos per hanc libidinem, de qua erubescendo eadem membra texerunt, impleturos fuisse, quod in sua benedictione Deus dixit: Crescite, & multiplicamini, & implete terram. Post peccatum q̃ppe orta est hçc libido, post peccatum eam natura nõ impudens amissa potestate cui corpus ex omni parte seruiebat, sensit, attendit, erubuit, operuit. Illa vero benedictio nuptiarũ, vt coniugati crescerent, & multiplicarentur, & implerent terrã, q̃uis & in delinquentib. mãserit: tñ anteq̃ delinquerent data est vt cognosceret procreationẽ filiorũ ad gloriã cõnubij, nõ ad pçnã ptinere peccati. Sed nũc homines profecto illius, quæ fuit in paradiso fçlicitatis ignari, nisi per hoc, quod experti sunt, id est, per libidinem, de qua videmus ipsam etiam honestatem erubescere nuptiarum, non potuisse gigni filios opinantur: alijs scripturas diuinas, vbi legitur post pctm̃ puduisse nuditatis, & pudenda esse contecta prorsus non accipientes, sed infideliter irridentes: alij vero quamuis eas accipiant & honorent: illud tamen quod dictum est: Crescite & multiplicamini, non secundũ carnalem fçcunditatem volunt intelligi: quia & secundum animam legitur tale aliquid dictũ. Multiplicabis in anima mea virtutem: vt id quod in Genesi sequitur. Et implete terrã & dominamini eius: terrã intelligant carnem, quam prçsentia sua implet aĩa eius, quæ maxime dominatur, cũ in virtute multiplicatur. Carnales autem fçtus sine libidine, quæ post peccatum exorta, inspecta confusa, velata est: nec tunc nasci potuisse, sicut neque nũc possunt, nec in paradiso futuros fuisse, sed foris, sicut & factum est. Nam postea quam dimissi sunt ad gignendos filios coierunt, genuerunt. C

De copula coniugali a Deo primitus instituta atq; benedicta. Cap. XXII.

NOs autem nullo modo dubitamus secundum benedictionem Dei crescere & multiplicari, & implere terram, donum esse nuptiarum, quas Deus ante peccatum hominis ab initio constituit, creando masculũ & fçminam: qui sexus euidens vtiq; in carne est. Huic quippe operi Dei etiam benedictio subiuncta est, nam cum scriptura dixisset. Masculum & fçminam fecit eos: continuo subdidit, Et benedixit eis Deus, dicens: Crescite & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eius: & cçtera. Quæ omnia quanquã non inconuenienter possint etiam ad intellectum spiritalem referri: masculum tamẽ & fçminam non sicut simile aliquid etiam in homine vno intelligi potest: quia videlicet in eo aliud est quod regit, aliud quod regitur: sed sicut euidentissime apparet in diuersi sexus corporibus masculum & fçminã ita cratos, vt prolem generando crescerent, & multiplicarent, & implerent terram. Cui sententiæ tam euidenti, magnæ absurditatis est reluctari. Neque enim de spiritu qui imperat, & carne, quç obtemperat: aut de animo rationali qui regit, & irrationali cupiditate, quç regitur: aut de virtute contemplatiua, quæ excellit, & de actiua quæ subditur: aut de intellectu mentis, & sensu corporis, sed aperte de vinculo coniugali, quo inuicem sibi vterque sexus obstringitur, dominus interrogatus, vtrum liceret quacunque ex causa dimittere vxorem: quoniam propter duritiam cordis Israelitarũ Moyses dari libellum repudij permisit: respõdit atque ait. Nõ legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fçminam fecit eos, & dixit: Propter hoc dimittet homo patrẽ & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna? Itaq; iã non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coiunxit, hõ non separet

Gene. 1.

Al.l. Sexus creatione distinctio.

D

Mat. 19.

separet. Certum est igitur masculum & fęminam ita primitus institutos, vt nunc homines duos diuersi sexus videmus, & nouimus. Vnum autem dici, vel propter coniunctionem, vel propter originem fęminæ, quæ de masculi latere creata est. Nam & Apostolus (Ephe. 5.) per hoc primum quod Deo instituente pręcessit exemplum, singulos quosque admonet, vt viri vxores suas diligant.

An etiam in paradiso generandum fuisset, si nemo peccasset, vel vtrum contra actum libidinis pugnatura illic fuisset traditio castitatis. Cap. XXIII.

QVisquis autem dicit non fuisse coituros, nec generaturos nisi peccassent, quid dicit nisi propter numerositatem sanctorum necessarium hominis fuisse peccatũ? Si enim non peccando soli remanerent: qa sicut putant, nisi peccassent, generare nõ possent: profecto vt non soli duo iusti homines possent esse, sed multi, necessarium peccatũ fuit. Quod si credere absurdum est, illud potius est credendum, quod sanctorum numerus quantus complendæ illi sufficit beatissimę ciuitati, tãtus existeret, & si nemo peccasset, quãtus nũc per Dei gratiam de multitudine colligitur peccatorum, quosq; filij huius seculi generant & generantur. Et ideo illæ nuptię dignæ fęlicitate paradisi: si peccatum nõ fuisset: & diligendam prolem gignerent, & pudendam libidinem non haberent. Sed quomodo id fieri posset, nunc nõ est, quo demonstretur exemplo. Nec ideo tamen in credibile debet videri etiam illud vnũ sine ista libidine voluntati potuisse seruire, cui tot membra nũc seruiunt. An vero manus & pedes mouemus cũ volumus, ad ea quæ his mẽbris agenda sunt sine vllo renisu tanta facilitate quanta & in nobis, & in alijs videmus, maxime in artificibus quorumcunq; operũ corporaliũ: vbi ad exercendã infirmiorem tardioremq; naturam, agilior accessit industria: & non credimus ad opus generationis filiorum si libido non fuisset, quæ peccato inobedientię retributa est, obedienter hominibus ad voluntatis nutum similiter vt cętera potuisse illa mẽbra seruire? Nõne Cicero libris de Republica cũ de impiorũ differẽtia disputaret, & huius rei similitudinẽ ex natura hominis assumeret, vt filijs dixit imperari corporis mẽbris propter obediendi facilitatẽ: vitiosas vero animi partes vt seruos à superiore imperio coerceri? Et vtiq; ordine naturali animus anteponitur corpori, & tamen ipse animus imperat corpori facilius quam sibi. Veruntamen hæc libido, de qua nũc disserimus, eo magis erubescenda existit, quod animus in ea, nec sibi efficaciter imperat, vt omnino non libeat: nec omnimodo corpori vt pudenda membra volũtas potius quam libido cõmoueat. Quod si ita esset pudenda omnino non essent. Nunc vero pudet animũ resisti sibi à corpore, quod ei natura inferiore subiectum est. In alijs quippe affectionib. cũ sibi resistit, ideo minus pudet: quia cũ à se ipso vincitur, ipse se vincit: & si inordinate atq; vitiose: quia ex his partibus quæ rationi subijci debent, tamen a partibus suis ac per hoc, vt dictũ est, seipso vincitur. Nam cum ordinate se animus vincit: vt irrationales motus eius menti rationiq; subdantur, si tamen & illa Deo subdita est, laudis atq; virtutis ẽ. Minus tamen pudet cũ sibi animus ex vitiosis suis partibus non obtemperat, quam cum ei corpus, quod alterum ab illo, atq; infra illum est: & cuius sine illo vlla natura nõ viuit, volenti iubentiq; non cedit. Sed cũ alia mẽbra retinentur voluntatis imperio, sine quibus illa, quę contra voluntatẽ libidine concitantur, id ꝙ appetũt, implere non possunt: pudicitia custoditur, non amissa, sed nõ permissa delectatione peccati. Hunc renisum, hanc repugnantiam, hanc voluntatis & libidinis rixã, vel certe ad volũtatis sufficientiã, libidinis indigentiã, proculdubio nisi culpabilis inobediẽtia pęnali inobediẽtia plecteret, in paradiso nuptiæ nõ herent, sed volũtati mẽbra illa vt cętera cũcta seruirẽt. Ita genitale aruũ, vas ĩ hoc opus creatũ seminaret, vt nũc terrã manus: & ꝙ mõ de hac re nobis volẽtib. diligẽtius disputare, verecũdia resistit, & cõpellit veniã honore præfato à pudicis auribus poscere, cur id fieret nulla causa esset: sed in omnia, quæ de hmõi mẽbris sensum cogitantis attingerent, sine vllo timore obscęnitatis liber sermo ferret: nec ipsa verba essent, quæ vocarentur obscęna, sed quicquid inde diceretur, tam honestum esset, quã de alijs cum loquimur corporis partibus. Quisquis ergo ad has literas impudicus accedit,

cedit, culpam refugiat, non naturam: facta denotet suæ turpitudinis, non verba nostræ necessitatis, in quibus mihi facillime pudicus & religiosus lector vel auditor ignoscet, donec infidelitatē refellam: non de fide rerū inexpertarum, sed de sensu expertarū argumentantem. Leget enim hoc sine offensione, qui non exhorret Apostolum horrenda fœminarū flagitia reprehendentē, quę immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam, præcipue quia nos non damnabilem obscœnitatem nunc sicut ille commemoramus atque reprehendimus, sed K in explicandis quantum possumus humanę generationis * effectibus, verba tamen sicut ille obscęna deuitamus.

Esse

Quod insontes homines & merito obedientię in paradiso permanentes, ita genitalibus membris fuissent vsuri ad generationem prolis, sicut cęteris ad arbitrium voluntatis. Cap. XXIIII.

E SEminaret igitur prolē vir, susciperet fęmina genitalibus membris, quando id opus esset, & quantum opus esset voluntate motis, non libidine concitatis. Neq; enim ea sola membra mouemus ad nutum, quę compactis articulata sunt ossibus: sicut pedes & manus & digitos: verum etiam illa, quæ mollibus remissa sunt neruis, cum volumus, mouemus agitando & porrigendo producimus & torquendo flectimus & constringendo duramus: sicut ea sunt, quę in ore ac facie quātum potest voluntas mouet. Pulmones denique ipsi omnium nisi medullarum mollissimi viscerum, & ob hoc antro pectoris communiti, ad spiritum ducendum, ac remittendum vocemq; emittendam seu modificandam: sicut folles fabrorum vel organorum, flantis, respirantis, loquentis, clamantis, cantantis seruiunt voluntati. Omitto quod animalibus quibusdam naturaliter insitum est: vt tegmē, quo corpus omne vestitur, si quid in quocunque loco eius senserint abigendū, ibi tantum moueant, vbi sentiunt: nec solum insidentes muscas, verumetiam hærentes aristas cutis tremorē discutiant. Nunquid quia id non potest homo: ideo creator, quibus voluit animantibus, donare non potuit? Si ergo & ipse homo potuit obedientiam etiam inferiorum habere membrorum, quam sua inobedientia perdidit. Neque enim Deo difficile fuit sic illum condere, vt in eius carne etiam illud non nisi eius voluntate moueretur, quod nunc nisi libidine non mouetur. Nam & hominum quorundam naturas nouimus multum cęteris dispares, & ipsa raritate mirabiles, nonnulla vt volunt de corpore suo facientium, quæ alij nullo modo possunt & audita vix credunt. Sunt enim qui & aures moueant vel singulas, vel ambas simul. Sunt qui totā cęsariem capite immoto quantum capilli occupant deponunt ad frontem, reuocantq; cum volunt. Sunt qui eorū quæ A vorauerunt incredibiliter plurima & varia, paululum præcordijs contrectatis, tanquam de sacculo quod placuerit, integerrimū proferunt. Quidam voces auium, pecorumque & aliorum quorumlibet hominum sic imitantur atque exprimunt vt nisi videantur, discerni omnino non possint. Nōnulli ab imo sine * pudore vllo ita pro arbitrio sonitus ædunt, vt ex illa etiam parte cātare videātur. Ipse sum expertus sudare hominem solere cum vellet. Notum est quosdam flere cum volunt, atque vbertim lachrymas fundere. Iam illud multo est incredibilius, quod plerique fratres memoria recentissima experti sunt. Presbyter fuit quidam nomine Restitutus in parœcia Calamensis ecclesiæ, qui quando ei placebat, rogabatur autem vt hoc faceret ab eis qui rem mirabilem coram scire cupiebant, ad imitatus quasi lamentantis cuiuslibet hominis voces, ita se auferebat à sensibus, & iacebat simillimus mortuo: vt nō solum vellicantes atque pungentes minime sentiret, sed aliquando etiam igne vreretur admoto, sine vllo doloris sensu: nisi postmo B dum ex vulnere: non autem obnitendo, sed non sentiendo non mouere corpus, eo probabatur, quod tanquam in defuncto nullus inueniebatur anhelitus: hominum tamen voces, si clarius loquerentur, tanquam de longinquo se audisse postea referebat. Cum itaque corpus etiam nunc quibusdam licet in carne corruptibili, hanc ærumnosam ducentibus vitam, ita in plerisque motionibus & affectionibus extra vsitatum naturæ modum mirabiliter seruiat, quid causæ est vt non credamus ante inobedientiæ peccatum, corruptionisque supplicium ad propagandam

Al. l. Facultas insitata in quibusdam certas partes mouendi.

Al. l. pudore.

Al. l. Restitutus, corporeos sensus relinquens.

prolem sine vlla libidine seruire voluntati humanæ, humana membra potuisse? Donatus est itaq; homo sibi, quia deseruit Deum, placendo sibi: & non obediens Deo non potuit obedire nec sibi. Hinc euidentior miseria est, qua homo non viuit, vt vult. Nam si vt vellet viueret, beatũ se putaret: sed nec sic tamen esset si turpiter viueret.

De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet. Cap. XXV.

QVanquam, si diligentius attendamus, nisi beatus, non viuit vt vult: & nullus beatus nisi iustus. Sed etiam ipse iustus non viuit vt vult, nisi eo peruenerit vbi mori, falli, offendi omnino non possit: eiq; sit certũ, ita semper futurum. Hoc enim natura expetit. nec plene atq; perfecte beata erit, nisi adepta quod expetit. Nunc vero quis hominũ potest, vt vult, viuere, quando ipsum viuere non est in potestate? Viuere enim vult, mori cogitur. Quomodo ergo viuit, vt vult, qui non viuit, quandiu vult? Quod si mori voluerit, quomodo potest, vt vult viuere, qui non vult viuere: & si ideo mori velit, nõ quo nolit viuere, sed vt post mortem melius possit viuere: Nondum ergo, vt vult viuit, sed quum ad id quod vult, moriendo peruenerit. Verum ecce viuat vt vult, quoniam extorsit sibique imperauit, non velle, quod non potest: atque hoc velle, quod potest: sicut ait
F Terentius: Quoniam nõ potest id fieri quod vis, id velis quod possis: non tamen ideo beatus est, quia patienter miser est. Beata quippe vita si non amatur non habetur. Porro si amatur, & habetur: cæteris omnibus rebus excellentius necesse est ametur: quoniam propter hanc amandum est, quicquid aliud amatur. Porro si tantum amatur, quantum amari digna est: non enim beatus est, a quo ipsa beata vita non amatur, vt digna est fieri non potest, vt eam qui sic amat, non æternam velit. Tunc igitur beata erit, qñ erit æterna.

Quod fœlicitas in paradiso viuẽtiũ, sine erubescẽdo appetitu generandi officiũ credẽda sit implere potuisse. Cap. XXVI.

VIuebat itaq; homo in paradiso sicut volebat quandiu volebat, quod Deus iusserat: viuebat fruens Deo, ex quo bono erat bonus: viuebat sine vlla egestate, ita semper viuere habens in potestate. Cibus aderat, ne esuriret: potus, ne sitiret: lignũ vitæ ne illum senecta dissolueret: nihil corruptionis in corpore: vel ex corpore illas molestias vllis eius sensibus ingerebat. Nullus intrinsecus morbus, nullus ictus metuebatur extrinsecus. Sũma in carne sanitas, in anima tota tranquillitas. Sicut in paradiso nullus æstus, aut frigus, sic in eius habitatore nulla ex cupiditate, vel timore accedebat bonæ voluntatis offensio. Nihil omnino triste, nihil erat inaniter lætum: gaudium verum perpetuabatur ex Deo in quem flagrabat charitas ex corde puro & conscientia bona, & fide non ficta: atque inter se coniugum fida ex honesto amore societas, concors mentis corporisq; vigilia, & mandati sine labore custodia. Non lassitudo fatigabat ociosum, non somnus premebat inuitum. In tanta facilitate rerum & facilitate hominum, absit vt suspicemur non potuisse prolem seri sine libidinis morbo: sed eo voluntatis nutu mouerentur illa membra, quo cætera, & sine ardoris illecebroso stimulo cum tranquillitate animi & corporis nulla corruptione integritatis infunderetur gremio maritus vxoris. Neq; enim quia experiẽtia probari nõ potest, ideo credendũ nõ est, quando illas corporis partes non ageret turbidus calor, sed spontanea potestas sicut opus esset, adhiberet. Ita tũc potuisse vtero cõiugis salua integritate fœminei genitalis virile semen immitti: sicut nunc potest eadẽ integritate salua ex vtero virginis fluxus mẽstrui cruoris emitti. Eadẽ quippe via posset illud inijci, qua hoc potest eijci. Vt enim ad pariendum nõ doloris gemitus, sed maturitatis impulsus fœminea viscera relaxaret: sic ad fœtandũ & concipiendũ non libidinis appetitus, sed voluntarius vsus naturã vtranq; coniungeret. De rebus loquimur nunc pudendis & ideo quamuis ante quã earũ puderet quales esse potuissent, conijciamus, vt possumus: tamen necesse est, vt nostra disputa-

tio magis frenetur ea, quæ nos reuocat vere-
cundia: quàm eloquentia, quæ nobis parum
suppetit, adiuuetur. Nam cum id ꝙ dico nec
ipsi experti fuerint, qui experiri potuerunt:
quoniam præoccupante peccato exilium de
paradiso ante meruerunt, quam in opere se-
rendæ propaginis tranquillo arbitrio conue-
I nirent: quomodo nunc cum ista cõmemo-
rantur sensibus occurrit humanis, nisi expe-
rientia libidinis turbidæ, non coniectura pla-
cidæ voluntatis? Hinc est quod impedit lo-
quentem pudor, & si non deficiat ratio cogi-
tantem. Verumtñ omnipotẽti Deo summo,
ac summe bono creatori omnium naturarũ,
voluntatum autem bonarum adiutori ac re-
muneratori, malarum autem relictori & dã-
natori, vtrarumq; ordinatori: non defuit vti-
que consilium, quo certum numerum ciuiũ
sua sapientia prædestinatum, etiam ex dam-
nato genere humano suæ ciuitatis impleret:
non eos iã meritis, qñquidem vniuersa mas-
sa tanquam in vitiata radice damnata est, sed
gratia discernens, & liberatis non solum de
seipsis, verumetiam de nõ liberatis, quid eis
largiatur ostendens. Non enim debita, sed
gratuita bonitate tunc se quisque agnoscit e-
rutum à malis, cum ab eorum hominum cõ-
sortio fit immunis, cum quibus illi iusta es-
set pœna communis. Cur ergo non crearet
Deus, quos peccaturos esse præsciuit: quan-
doquidem in eis, & ex eis, & quid eorũ cul-
pa mereretur, & quid sua gratia donaretur,
posset ostendere: nec sub illo creatore ac di-
spositore peruersa inordinatio delinquentiũ
K rectum peruerteret ordinem rerum?

De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum peruersitas non perturbat prouidentiam Dei. Cap. XXVII.

PRoinde peccatores, & angeli, & homi-
nes nihil agunt quo impediantur magna
opera dñi exquisita in omnes volũtates eius.
Quoniam qui prouidenter, atq; omnipoten-
ter sua cuiq; distribuit, non solum bonis ve-
rumẽt malis bene vti nouit. Ac per hoc pro-
pter meritũ primæ malæ voluntatis ita dãna-
to atq; obdurato angelo malo, vt iam bonã
voluntatem vlterius non haberet, bene vtens
Deus, cur non permitteret, vt ab illo primus
homo, qui rectus, hoc est, bonæ voluntatis
creatus fuerat, tentaretur: qñquidem sic erat
institutus, vt si de adiutorio Dei fideret, bo-
nus homo malum angelum vinceret: si autẽ
creatorem atq; adiutorem Deum superbe si-
bi placendo desereret, vinceretur: meritum
bonum habens in adiuta diuinitus voluntate
recta: malum vero in deserente Deum volun
tate peruersa: quia & ipsum fidere de adiuto
rio Dei, non quidem posset sine adiutorio
Dei: nec tñ ideo ab his diuinæ gratiæ benefi-
cijs sibi placendo, recedere non habebat in
potestate? Nam sicut in hac carne viuere sine
adiumentis alimẽtorum in potestate nõ est: *Al. Hominis facultas cõtra lapsũ nulla.*
nõ autem in ea viuere in potestate est: quod
faciunt, qui seipsos necãt: ita bene viuere si-
ne adiutorio Dei, etiam in paradiso, nõ erat
in potestate: erat autem in potestate male vi- M
uere: sed beatitudine non permansura, & pœ
na iustissima secutura. Cum igitur huius fu-
turi casus humani, Deus non esset ignarus,
cur eum non fineret, inuidi angeli maligni-
tate tentari nullo modo quidem, quod vin-
ceretur, incertus, sed nihilominus præscius,
quod ab eius semine adiuto sua gratia, idem
ipse diabolus fuerat sanctorum gloria ma-
iore vincendus? Ita factum est, vt nec Deum
aliquid futurorum lateret: nec præsciendo
quenquam peccare compelleret: & quid in-
teresset inter propriam cuiusq; præsumptio
nem & suam tuitionem, angelicæ & huma-
næ rationali creaturæ consequenti experien-
tia demonstraret. Quis enim audeat crede-
re aut dicere, vt neq; angelus, neq; homo ca-
deret, in Dei potestate non fuisse? Sed hoc eo
rum potestati maluit non auferre: atque ita
quantum mali eorum superbia, & quantum
boni sua gratia valeret, ostendere.

De qualitate duarum ciuitatum, terrenæ atque cœlestis. Cap. XXVIII. A

FEcerunt itaque ciuitates duas amores
duo, terrenam, s. amor sui vsq; ad contẽ-
ptum Dei: cœlestẽ vero amor Dei, vsq; ad cõ-
temptũ sui. Deniq; illa in seipsa, hæc in dño
gloriatur. Illa enim quærit ab hominib. glo-
riam, huic autem Deus conscientiæ testis
maxima est gloria. Illa in gloria sua exaltat *Psal. 3.*
caput suum, hæc dicit Deo suo: Gloria mea,
& exaltans caput meum. Illi in principibus
eius, vel in eis quas subiugat nationib. domi-

nandi libido dominatur: in hac seruiunt inuicem in charitate, & prępositi consulendo, & subditi obtemperando. Illa in suis potentib. diligit virtutem suã, hæc dicit Deo suo:
Psal. 17. Diligam te domine virtus mea. Ideoque in illa sapientes eius secundum hominem viuentes, aut corporis aut animi sui bona aut vtrusque sectati sunt: aut qui potuerunt cognoscere Deum, nõ vt Deum honorauerunt, vel
B gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiẽs cor eorum.
Rom. 1. Dicentes enim se esse sapientes, idest, dominante sibi superbia in sua sapientia sese extollentes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinẽ imaginis corruptibilis hominis, & volucrũ, & quadrupedum & serpentium. Ad huiusce modi enim simulachra adoranda vel duces populorum, vel sectatores fuerunt, & coluerunt atque seruierunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in secula. In hac autem nulla est hominis sapientia, nisi pietas qua recte colitur verus Deus, idest, expectãs premium in societate sanctorum: nõ solum
1. Co. 15. hominum, verumetiã angelorum, vt sit Deus omnia in omnibus. Amen.

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER DECIMVSQVINTVS.

De duobus ordinibus generationis humanæ in diuersos fines ab initio procurrentis. Cap. I.

E fœlicitate paradisi, vel de ipso paradiso, & de vita ibi primorum hominum, eorumq; peccato, atque supplicio, multi multa senserunt, multa dixerunt, multa literis mandauerunt. Nos quoq; secundum scripturas sanctas, vel quod in eis legimus, vel ꝙ ex eis intelligere potuimus, earum congruentes authoritati, de his rebus in superioribus libris diximus. Enucleatius aũt si ista quærantur, multiplices atq; multi-
D modas pariunt disputationes quæ plurib. intexendæ sunt voluminibus, quam hoc opus, tempusq; deposcit. Quod non ita largũ habemus, vt in omnib. quæ possunt requirere otiosi & scrupulosi, paratiores ad interrogãdum, quam capaciores ad intelligẽdum, nos oporteat immorari. Arbitror tñ, satis nos iã fecisse magnis, & difficillimis quæstionibus de initio, vel mundi, vel animæ, vel ipsius generis humani, ꝙin duo genera distribuimus: vnum eorum qui secundum hominem, alterum eorum qui secũdum Deũ viuunt. Quas etiã mystice appellamus ciuitates duas: hoc est, duas societates hominum: quarũ est vna, quæ prædestinata est in æternum regnare cũ Deo: altera æternum supplicium subire cum diabolo. Sed iste finis est earum, de quo post loquendum est. Nunc autem, quoniam de exortu earum, siue in angelis, quorum numerus ignoratur à nobis, siue in duobus primis hominibus satis dictum est, iam mihi videtur earum aggrediendus excursus: ex quo illi duo generare cœperunt, donec homines generare cessabunt. Hoc enim vniuersum tẽpus, siue seculum in quo cedunt morientes, succeduntque nascentes: istarum duarum ciuitatum de quibus disputamus, excursus est. Natus est igitur prior Cain ex illis duob. generis humani parentibus, pertinens ad hominum ciuitatem. Posterior Abel ad ciuitatem Dei. Sicut enim in vno homine quod dixit Apostolus experimur, quia non primum ꝙ spiritale est, sed quod animale, postea spiritale, vnde vnusquisque quoniam ex* dãnata propagine exoritur, primo sit necesse est ex Adam malus atq; carnalis, quod si in Christo renascendo profecerit, postea erit bonus & spiritalis. Sic in vniuerso genere humano cum primum duæ istæ cęperunt nascẽdo atque moriẽdo procurrere ciuitates, prior est natus ciuis huius seculi, posterior autem isto peregrinus in seculo & pertinens ad ciuitatem Dei, gratia prædestinatus, gratia electus, gratia peregrinus deorsum, gratia ciuis sursum. Nam quantum ad ipsum attinet, ex eadem massa oritur, quæ originaliter est tota damnata: sed tanquam figulus Deus: Hanc.n. similitudinem prudenter introducit Apostolus: Ex eadem massa fecit aliud vas in honorem, aliud in contumeliã. Prius autem factũ est vas in cõtumeliam, post vero alterum in honorẽ, quia & in ipso vno sicut iã dixi homine prius est reprobũ, vnde necesse est incipiamus, & vbi non est necesse vt remaneamus:

mus: posterius vero probum, quo proficientes veniamus, & quo peruenientes maneamus. Proinde nō quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tamē erit bonus qui nō erat malus, sed quanto quisq; citius mutatur in melius, hoc in se facit nominari quod apprehēdit celerius, & posteriore cooperit vocabulum prius. Scriptum est itaq; de Cain ꝙ cōdiderit ciuitatē. Abel autem tanquam peregrinus non cōdidit. Superna est enim sanctorum ciuitas, quanuis hic pariat ciues, in quib. peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat, cū cōgregatura est oēs in suis corporibus resurgentes, quando eis promissum dabitur regnū, vbi cum suo Principe rege seculorum sine vllo temporis fine regnabunt.

De filijs carnis & filijs promissionis. Cap. II.

VMbra sanè quædam ciuitatis huius, & imago prophetica ei significandæ potius quam præsentādę seruiuit in terris, quo
G eam tempore demonstrari oporebat, & dicta est etiam ipsa ciuitas sancta merito significantis imaginis, non expressę sicut futura est, veritatis. De hac imagine seruiente, & de illa quam significat libera ciuitate, sic Apostolus ad Galatas loquitur: Dicite mihi, inquit, sub lege volentes esse legē audistis? Scriptū est enim, quod Abrahā duos filios habuit vnū de ancilla, & vnū de libera. Sed ille quidē qui de ancilla, secundum carnē natus est, qui autem de libera, per repromissionē: quę sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testamenta, vnū quidē à monte Sina in seruitutē generans quæ est Agar: Sina enim est mōs in Arabia, qui cōiūctus est huic, quæ nūc est Hierusalem, seruit enim cū filijs suis. Quę autē sursum est Hierusalē libera est, quę est mater nostra. Scriptū est enim, Lætare sterilis, q̄ non paris: erumpe, & clama quæ nō parturis quoniam multi filij desertę magis quam eius quæ habet virum: Nos autem fratres secūdum Isaac promissionis filij sumus. Sed sicut tunc, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eijce ancillam & filiū eius. Non enim hęres erit filius ancillæ, cum filio liberę. Nos autem fratres nō sumus ancillæ filij, sed liberę: qua libertate Christus nos liberauit. Hæc forma intelligendi de apostolica authoritate descēdens locū nobis aperit, quemadmodum scripturas duorum testamentorum veteris & noui accipere debeamus. Pars enim quædam terrenę ciuitatis imago cęlestis ciuitatis effecta est, non se significādo, sed alterā, & ideo seruiens. Neq; enim propter seipsam, sed ꝓpter aliam significandā est instituta, & præcedente alia significatione, & ipsa pręfigurās pręfigurata est. Nanque Agar ancilla Saræ, eiusq; filius imago quędam huius imaginis fuit. Et quoniam transiturę erant vmbrę luce veniente, ideo dixit, libera Sara, quę significabat liberam ciuitatem: cui rursus alio modo significandæ etiam illa vmbra seruiebat. Eijce ancillam & filium eius, non enim hęres erit filius ancillę, cum filio meo Isaac, quod ait Apostolus cū filio liberæ. Inuenimus ergo in terrena ciuitate duas formas, vnam suam præsentiam demonstrantem, alteram cęlesti ciuitati significandæ sua pſentia seruiētem. Parit autem ciues terrenę ciuitatis peccato vitiata natura, cęlestis vero ciuitatis ciues parit à peccato naturā liberās gratia, vnde illa vocantur vasa irę, ista vasa misericordiæ. Significatū est hoc etiam in duobus filijs Abrahæ, quod vnus de ancilla, quæ dicebatur Agar, secundum carnem natus est Ismael: alter autem de Sara libera secundum promissionem natus Isaac. Vterq; quidē de semine Abrahæ, sed illum genuit demonstrans consuetudo naturam, istum vero dedit promissio significans gratiam. Ibi humanus vsus ostenditur, hic diuinum beneficiū commendatur.

Al. l. Terrenæ ciuitatis duæ formæ. I.

De sterilitate Saræ, quam Dei gratia fęcundauit. Cap. III. L

SAra quippe sterilis erat & desperatione prolis saltem de ancilla sua concupiscēs habere, quod de seipsa nō se posse cernebat, dedit eam fętandam viro de quo parere voluerat, nec potuerat. *Gen. 16.* Exegit itaq; etiam sic debitū de marito vtens iure suo in vtero alieno: Natus est ergo Ismael sicut nascūtur homines permixtione sexus vtriusq; vsitata lege naturæ. Ideo dictū est secundū carnē, non quod ista beneficia Dei non sint, aut non illa operetur Deus, cuius opifex sapientia at-

tingit,ſicut ſcriptũ eſt: à fine vſq; ad finẽ fortiter, & diſponit omnia ſuauiter, ſed vbi ſignificandũ fuerat Dei donum, quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur, ſic opportuit dari filiũ quemadmodum naturę non debebatur excurſibus. Negat enim natura iam filios tali commixtioni maris & fęminæ, qualis eſſe poterat Abrahæ & Saræ in illa iam ætate etiam mulieris accedente ſterilitate,quæ nec tunc parere potuit,quãdo nõ ætas fecunditati, ſed ætati fęcunditas defuit. Quod ergo naturæ ſic affectę fructus poſteritatis non debebatur, ſignificat, quod natura generis humani peccato vitiata, ac per hoc iure damnata nihil veræ fęlicitatis in poſterũ merebatur. Recte igitur ſignificat Iſaac per repromiſsionẽ natus,filios gratiæ, ciues ciuitatis liberæ ſocios pacis ęternæ, vbi ſit non amor propriæ ac priuatæ quodammodo voluntatis, ſed communi eodemque immutabili bono gaudens atque ex multis vnum cor faciens, ideſt, perfecte facta concors obedientia charitatis.

Sapien. 8.

M

De terrenæ ciuitatis vel concertatioue vel pace. Cap. IIII.

TErrena porro ciuitas, quæ ſempiterna non erit, neque enim cũ extremo ſupplicio dãnata fuerit iam ciuitas erit, hic habet bonum ſuum cuius ſocietate lætatur,qua lis eſſe de talibus rebus lętitia poteſt. Et quoniam non eſt tale bonum,vt nullas anguſtias faciat amatoribrs ſuis,ideo ciuitas iſta aduerſus ſeipſam plerunq; diuiditur litigando,bellando atq; pugnando, & aut mortiferas aut certè mortales victorias requirendo. Nã ex quacunq; ſui parte aduerſus alteram ſui partẽ bellando ſurrexerit,quęrit eſſe victrix gentium,cum ſit captiua vitiorũ. Et ſi quidẽ cũ vicerit, ſuperbius extollitur etiam ſic mortifera. Si vero conditionem cogitans caſusq; communes magis quæ accidere poſſunt aduerſis angitur, quam eis quę prouenerunt ſecundis rebus inflatur,tantummodo mortalis eſt iſta victoria. Neq; enim ſemper dominari poterit parmanendo eis, quos potuerit ſubiugare vincendo. Non enim recte dicuntur ea bona non eſſe,quæ concupiſcit hęc ciuitas, quando eſt & ipſa in ſuo genere humano melior. Concupiſcit enim terrenam quã dam pro rebus infimis pacem: ad eam nãq; deſiderat peruenire bellãdo. Quoniam ſi vicerit,& qui reſiſtat,non fuerit,pax erit, quã non habebant partes inuicem aduerſantes, & pro his rebus,quas ſimul habere non poterant infęlici egeſtate certantes. Hanc pacem requirunt laborioſa bella, hanc adipiſcitur, quæ putabatur glorioſa victoria. Quando autem vincũt qui cauſa iuſtiore pugnabãt, quis dubitet gratulandam eſſe victoriam,& proueniſſe optabilem pacem. Hæc bona ſunt,& ſine dubio Dei dona ſunt:Sed ſi neglectis melioribus quę ad ſupernam pertinẽt ciuitatem vbi erit victoria in æterna ſumma pace ſecura, bona iſta ſic concupiſcuntur, vt vel ſola eſſe credantur, vel his quę meliora creduntur, amplius diligantur, neceſſe eſt miſeria conſequatur,& quæ inerat augeatur.

A

De primo terrenę ciuitatis authore fratricida,cuius impietati,Romanę vrbis conditor germani cęde reſponderit. Cap. V.

PRimus itaq; fuit terrenę ciuitatis conditor fratricida: nam ſuum fratrem ciuem ciuitatis æternæ in hac terra peregrinantem, inuidentia victus occidit. Vnde mirandum eſt,quod tanto poſt in ea ciuitate condenda, quę fuerat huius terrenę ciuitatis,de qua loquimur caput futura,& tam multis gentibus regnatura,huic primo exemplo,& vt Græci appellant ἀρχέτυπω,quędam ſui generis imago reſpondit. Nam & illic ſicut ipſum facinus quidam Poeta commemorauit illorum: Fraterno primi maduerunt ſanguine muri. Sic enim cõdita eſt Roma, quando occiſum Remũ à fratre Romulo Romana teſtatur hiſtoria:niſi quod iſti terrenę ciuitatis ambo ciues erãt, & ambo gloriã de Romanę Reip. inſtitutione quęrebant.Sed ambo eam tantã, quantam ſi vnus eſſet habere non poterant. Qui enim volebat dominando gloriari, minus vtique dominaretur, ſi eius poteſtas viuo conſorte minueretur. Vt ergo totam dominationem haberet vnus,ablatus eſt ſocius & ſcelere creuit in peius, quod innocentia minus eſſet in melius. Hi autem fratres Cain & Abel non habebant ambo inter ſe ſimilem rerum terrenarum cupiditatem: nec in hoc alter alteri inuidit, quod eius dominatus

tus fieret angustior qui alterum occidit, si ambo dominarentur. Abel quippe non quærebat dominationem in ea ciuitate, quæ condebatur a fratre. Sed inuidentia illa diabolica, qua inuident bonis mali, nulla alia causa est, nisi quia illi boni sunt, illi mali. Nullo enim modo fit minor accedente seu permanente consorte possessio bonitatis: imo possessio bonitatis tanto fit latior, quanto con-
D cordior eam indiuidua sociorum possidet charitas. Non habebit denique istam possessionem, qui eam noluerit habere communē & tanto eam reperiet ampliorem, quanto amplius ibi potuerit amare consortem. Illud igitur quod inter Remum & Romulum exortum est, queadmodum aduersus seipsam terrena ciuitas diuidatur, ostendit: quod autem inter Cain & Abel, inter duas ipsas ciuitates Dei & hominum inimicitias demonstrauit. Pugnant ergo inter se mali & mali. Item pugnant inter se boni & mali. Boni uero & boni, si perfecti sunt, inter se pugnare non possunt. Proficientes autem nondumq; perfecti, ita possunt, vt bonus quisque ex ea parte pugnet contra alterum, qua etiam contra semetipsum. Et in vno quippe homine caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Concupiscentia ergo spiritalis contra alterius potest pugnare carnalē, vel concupiscentia carnalis contra alterius spiritalem, sicut inter se pugnant boni & mali, vel certe ipsæ concupiscentiæ carnales inter se duorum bonorum nondum vtique perfectorum, sicut inter se pugnant mali & mali, donec eorum qui curantur ad vltimam victoriam sanitas perducatur.

De languoribus, quos ex pœna peccati etiā ciues ciuitatis Dei in huius vitæ peregrinatione patiuntur, & à quibus Deo medente sanantur. Cap. VI.

LAnguor est quippe, idest, illa inobedientia, de qua in libro quartodecimo disseruimus, primæ inobedientiæ supplicium, & ideo non natura, sed uitium est, propter quod dicitur proficientibus bonis, & ex fide in hac peregrinatione uiuentibus: Inuicem onera uestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Item alibi dicitur, Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat. F
Item alio loco: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spiritales estis, instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis, intendens teipsum, ne & tu tenteris. Et alibi, Sol non occidat super iracundiam uestram. Et in Euangelio: Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum. Item de peccatis, in quibus multorum cauetur offensio, sic Apostolus dicit: Peccantes coram omnibus argue, ut & cœteri timorem habeant. Propter hoc & de uenia inuicem danda multa præcipiuntur. Et magna cura propter tenendam pacem, sine qua nemo poterit uidere Deum, ubi ille terror est, quando iubetur seruus, decem millium talentorum reddere debita, quæ illi fuerant relaxata, quoniam debitum denariorum centum conseruo suo non relaxauit. Qua similitudine proposita, dominus Iesus adiecit atque ait, Sic & uobis faciet pater uester cœlestis, si non dimiseritis unusquisque fratri suo de cordibus uestris. Hoc modo curantur ciues ciuitatis Dei in hac terra peregrinantes, & paci supernæ patriæ suspirantes. Spiritus autem sanctus operatur intrinsecus, ut ualeat aliquid medicina, quæ adhibetur extrinsecus. Alioquin etiam si Deus ipse utēs G
creatura sibi subdita in aliqua specie humana sensus alloquatur humanos, siue istos corporis, siue illos, quos istis simillimos habemus in somnis, nec interiore gratia mentem regat atque agat, nihil prodest homini omnis prædicatio ueritatis. Facit autē hoc Deus a uasis misericordiæ, iræ uasa discernens, dispensatione, qua ipse nouit multum occulta, sed tamen iusta. Ipso quippe adiuuante mirabilibus & latentibus modis, cum peccatū, quod habitat in membris nostris, ꝙ sic peccatum est, ut sit etiā pœna peccati sicut Apostolus præcipit, Non regnet peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius, nec ei membra, uelut iniquitatis arma exhibeamus, conuertitur ad mentem non sibi ad mala Deo regente consentientē, & eam regens tranquillius nunc habebit postea sanitatem perfectam atque immortalitate percepta homo sine ullo peccato in æterna pace regnabit.

1. Thes. 5. Gal. 6. Ephes. 4. Mat. 18. 1. Ti. 5. Heb. 12. Mat. 18. Rom. 6. Rom. 6.

De cauſa & pertinacia ſceleris Cain, quem à facinore cõcepto nec Dei ſermo reuocauit. Cap. VII.

SEd hoc ipſum ꝙ ſicut potuimus expoſui
mus, cum Deus locutus eſſet ad Cain eo
modo quo primis hominib. per creaturam
ſubiectam velut eorum ſocius forma cõgrua
loquebatur, quid ei profuit? Nonne conce-
K ptũ ſcelus in necando fratre etiã poſt verbũ
diuinæ admonitionis impleuit? Nam cum ſa
crificia diſcreuiſſet amborũ, in illum reſpi-
ciens, huius deſpiciens ꝙ non dubitandũ eſt
potuiſſe cognoſci ſigno aliquo atteſtante vi-
ſibili, & hoc ideo feciſſet Deus, quia mala e-
rant opera huius: fratris vero eius bona, con
triſtatus eſt Cain valde & cõcidit facies eius.
Sic.n.ſcriptum eſt. Et dixit dñs ad Cain: Qua
re triſtis factus es, & quare cõcidit facies tua?
Gen. 4. Nonne ſi recte offeras, recte autem non diui
das ſtatim in foribus peccatum aderit? Pecca
ſti? quieſce, ad te.n.conuerſio eius, & tu do-
minaberis illius. In hac admonitione quam
Deus protulit ad Cain, illud quidẽ quod di-
ctum eſt: Nonne ſi recte offeras, recte autem
nõ diuidas, peccaſti, quia non elucet cur vel
vnde ſit dictum, multos ſenſus peperit eius
obſcuritas, cum diuinarum ſcripturarũ quiſ
que tractator ſecundum fidei regulam id co-
Al. l. Sacrificium vni Deo offerendũ natur exponere. Recte quippe offertur ſacri-
ficiũ, cum offertur Deo vero, cui vno tantũ-
modo ſacrificandum eſt. Non aũt recte diui
ditur, dum non diſcernuntur recte vel loca,
vel tempora, vel res ipſæ quæ offeruntur, vel
qui offert, vel cui offertur, vel hi quibus ad
L veſcendũ diſtribuitur, quod oblatum eſt, vt
diuiſionem intelligamus hic diſcretionẽ: ſi-
ue cũ offertur, vbi non oportet, aut ꝙ nõ ibi,
ſed alibi oportet: ſiue cum offertur qñ non
oportet, aut ꝙ non tunc, ſed alias oportet:
ſiue cum id offertur quod nuſquam & nun-
quã penitus debuit: ſiue cũ electiora ſibi eiuſ
dem generis rerum tenet homo, quam ſunt
ea quæ offert Deo: ſiue cũ eius rei quæ obla-
ta eſt, fit particeps prophanus, aut quilibet
quẽ fas non eſt fieri. In quo aũt horum Deo
diſplicuerit Cain, facile non poteſt inueniri.
1. Ioan. 3 Sed qm̃ Ioannes Apoſtolus cũ de his fratrib.
loqueretur: Nõ ſicut Cain, inquit, qui ex ma
ligno erat, & occidit fratrem ſuum & cuius
rei gratia occidit eum, quia opera illius ma-
ligna fuerunt, fratris aũt eius iuſta, datur in-
telligi, propterea Deũ non reſpexiſſe in mu-
nera eius: quia hoc ipſo male diuidebat, dãs
Deo aliquid ſuum, ſibi autẽ ſeipſum. Quod
omnes faciunt qui non Dei, ſed ſuã ſectantes
voluntatem, i. non recto ſed peruerſo corde
viuentes offerunt Deo munus, quo putãt eũ
redimi, vt eorũ non opituletur ſanandis pra
uis cupiditatib. ſed explendis. Et hoc eſt pro-
priũ terrenæ ciuitatis, Deũ vel deos colere,
quib. adiuuãtibus regnet in victorijs & pace
terrena, non charitate conſulendi, ſed dñan-
di cupiditate. Boni quippe ad hoc vtuntur
mundo, vt fruantur Deo: mali aũt contra, vt
fruantur mundo vti volunt Deo, qui tñ eum
vel eſſe, vel res humanas curare iam credũt.
Sunt.n. multo deteriores, qui nec hoc quidẽ
credunt. Cogito itaq; Cain ꝙ ſuper eius ger
mani ſacrificiũ, non ſuper ſuum reſpexerat
Deus, vtiq; fratrem bonum mutatus imitari,
non elatus debuit æmulari. Sed quia contri-
ſtatus eſt & concidit vultus eius, hoc pctm̃
maxime arguit Deus, triſtitiã de alterius bo-
nitate, & hoc fratris. Hoc quippe arguendo
interrogauit dicens: Quare contriſtatus es,
& quare cõcidit facies tua? Quia.n. fratri in-
uidebat, Deus videbat, & hoc arguebat. Nam
hominibus quibus abſconditum eſt cor alte-
rius, eſſe poſſet ambiguum, & prorſus incer-
tum, vtrum illa triſtitia malignitatem ſuam
in qua ſe Deo diſplicuiſſe didicerat, an fra-
tris doluerit bonitatem, quæ Deo placuit, cũ
in ſacrificium eius aſpexit. Sed rationẽ Deus
reddens, cur eius oblationẽ accipere nolue-
rit, vt ſibi ipſe potius merito, q̃ ei immerito
frater diſpliceret, cũ eſſet iniuſtus non recte
diuidendo, hoc eſt, non recte viuẽdo, & in-
dignus cuius approbaretur oblatio, quam eſ
ſet iniuſtior, ꝙ fratrem iuſtum gratis odiſſet,
oſtendit. Non tñ eum dimittens ſine manda-
to ſancto, iuſto & bono. Quieſce, inquit, ad
te enim conuerſio eius, & tu dominaberis il-
lius. Nunquid fratris? Abſit. Cuius igitur, niſi
peccati? Dixerat enim. Peccaſti: tum deinde
addidit, Quieſce: ad te enim conuerſio eius,
& tu dominaberis illius. Poteſt quidem ita
intelligi ad ipſum hominẽ conuerſionem eſ
ſe debere peccati, vt nulli alij quam ſibi ſciat
tribuere debere, quod peccat. Hæc eſt.n. ſa-
lubris pœnitentiæ medicina & veniæ petitio
nõ incongrua, vt vbi ait, ad te enim conuer-

ſio

sio eius,non subauditur erit,sed sit,præcipiẽtis videlicet,non prædicentis modo. Tũc.n. dñabitur quisq; peccato, si id sibi non defendendo præposuerit, sed pęnitendo subiecerit. Alioquin & illi seruiet dñanti,si patrocinium adhibuerit accidenti. Sed vt pctm̃ intelligatur concupiscentia ipsa carnalis, de qua dicit Apostolus, Caro cõcupiscit aduersus spiritũ,in cuius carnis fructibus, & B inuidiam cõmemorat, qua vtiq; Cain stimulabatur,& accendebatur in fratris exitium, bene subauditur, erit,i.ad te enim conuersio eius erit,& tu dñaberis illius. Cum.n.cõmota fuerit pars ipsa carnalis, quam peccatum appellat Apostolus,vbi dicit: Non ego operor illud,sed ꝙ habitat in me peccatũ, quam partem animi ẽt philosophi dicunt esse vitiosã, non quę mentem debeat trahere,sed cui mẽs debeat imperare, eamq; ab illicitis operibus ratione cohibere. cũ ergo cõmota fuerit ad aliquid perperam cõmittendũ, si acquiescatur & obtemperetur dicenti Apostolo:Ne exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: ad mentẽ domita & victa conuertitur, vt subditæ ratio dñetur, hoc præcepit Deus huic, qui facibus inuidiæ inflammabatur in fratrem,& quem debuerat imitari, cupiebat auferre.Quiesce,inquit,i.manus à scelere cõtine.Non regnet pctm̃ in tuo mortali corpore ad obediendũ desiderijs eius,nec exhibeas membra tua iniquitatis arma peccato. Ad te enim conuersio eius,dum non adiuuatur relaxando,sed quiescendo frenatur. Et tu dñaberis illius. Vt cum forinsecus non permittitur operari, sub potestate mentis regentis & beneuolentis,assuescat ẽt intrinsecus nõ moueri. Dictũ est tale aliquid in eodem diuino libro & de muliere, qñ post peccatum Deo interrogante,atq; iudicante damnationis sententias acceperunt, in serpente diabolus, & in seipsis illa & maritus. Cum.n.dixisset ei: Multiplicans multiplicabo tristitias tuas & gemitum tuũ,& in tristitijs paries filios: deinde addidit, Et ad virum tuũ conuersio tua, & ipse dominabitur tui. Quod dictum est ad Cain de peccato vel de vitiosa carnis concupiscentia,hoc isto in loco de peccatrice foemina: vbi intelligendũ est virum ad regendã vxorẽ animo carnẽ regenti similẽ esse oportere. Propter ꝙ dicit Apostolus: Qui diligit vxorem suam seipsum diligit. Nemo.n.vnquam carnẽ suam odio habuit. Sananda sunt enim hæc,sicut nostra:non sicut aliena damnanda. Sed illud Dei præceptum, Cain sicut præuaricator accepit. Inualescente quippe inuidentiæ vitio, fratrem insidiatus occidit. Talis erat terrenæ conditor ciuitatis. Quomodo autem significauerit ẽt Cain Iudęos, à quibus Christus occisus est pastor ouium D hominũ,quem pastor ouiũ pecorũ pręfigurabat Abel:quia in allegoria, prophetica res est,parco nunc dicere, & quædam hinc aduersus Faustũ Manichęũ dixisse me recolo. *Contra Faustum li.12.c.9*

Quæ ratio fuerit, vt Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem.

Cap. VIII.

NVnc autẽ defendenda videtur mihi historia,ne sit scriptura incredibilis, quę dicit, ædificatam ab vno homine ciuitatem tempore,quo non plusquã viri quatuor, vel potius tres, posteaquam fratrem frater occidit, fuisse videntur in terra,i.primus homo pr̃ omniũ, & ipse Cain & eius filius Enoch: ex cuius nomine ipsa ciuitas ita nuncupata est.sed hoc quos mouet, parum considerant non omnes homines, qui tũc esse potuerũt, scriptorem sacræ huius historiæ necesse habuisse nominare: sed eos solos quos operis suscepti ratio postulabat. Propositũ quippe scriptoris illius fuit, per quẽ spiritussanctus id agebat, per successiones certarum generationum ex vno homine propagatarũ peruenire ad Abrahã: ac deinde ex eius semine ad G populum Dei: in quo distincto a cęteris gẽtibus pręfigurarentur & ꝓnunciarentur omnia, quæ de ciuitate,cuius æternum erit regnum, & de rege eius, eodemq; conditore Christo in spiritu præuidebantur esse ventura,ita vt nec de altera societate hominũ taceretur,quam terrenam dicimus ciuitatẽ,quantum ei commemorandæ satis esset,vt ciuitas Dei ẽt suæ aduersariæ cõparatione clarescat. Cum igitur scriptura diuina vbi & numerũ annorum,quos illi homines vixerunt, commemorat, ita concludat, vt dicat de illo de quo loquebatur, & genuit filios & filias, & *Gen.5.* fuerunt omnes dies illius uel illius quo vixit anni tot,& mortuus est: nunquid quia,eosdem filios & filias non nominat, ideo intelligere non debemus per tam multos annos,

quibus

quibus tunc in seculi huius prima ætate viue
bant, nasci potuisse plurimos homines, quo-
rum cętibus condi possent ēt plurimæ ciuita
tes? Sed pertinuit ad Deum, quo ista inspiran
te conscripta sunt, has duas societates suis di
uersis generationib. primitus digerere atque
H distinguere vt seorsum hominū, hoc est, se-
cundū hominem viuentium, seorsum autem
filiorum Dei, i. hominum secundum Deum
viuentiū generationes contexerentur vsq; ad
diluuium, vbi ambarū societatum discretio
concretioq; narrantur: discretio quidem, ꝙ
ambarum separatim generationes cōmemo
Gen. 4. rantur vnius fratricidæ Cain: alterius aūt qui
vocabatur Seth. Natus quippe fuerat & ipse
de Adam, pro illo quem frater occidit. Con-
Gen. 7. cretio aūt quia bonis in deterius declinanti-
bus tales vniuersi facti fuerant, vt diluuio de
lerentur: excepto vno iusto cui nomen erat
Noe, & eius coniuge & tribus filijs totidēq;
nuribus, qui homines octo ex illa omnium
vastatione mortaliū per arcam euadere me-
Gen. 4. ruerunt. Quod igitur scriptū est. Et cognouit
Cain vxorē suā, & cōcipiens peperit Enoch
& erat ædificans ciuitatē in nomine filij sui
Enoch: non est quidem consequens vt istum
primum filiū genuisse credatur. Neq;. n. hoc
ex eo putandum est, quia dictus est cognouis
se vxorem suā, quasi tunc se illi primitus cō-
cumbendo miscuisset. Nam & de ipso patre
omnium Adam non tunc solum hoc dictum
est, qñ conceptus est Cain, quem primoge-
nitum vr̄ habuisse, verumetiam posterius ea
I dem scriptura, Cognouit, inquit, Adam vxo
Gen. 4. rem suam, & concepit & peperit filium, &
nominauit nomen illius Seth. Vnde intelligi
tur ita solere illā scripturam loqui, quamuis
non semper, cū in ea legitur factos hominū
fuisse conceptus, non tñ solum cum primū
sibi sexus vterq; miscetur. Nec illud necessa-
rio argumento, vt primogenitū patri existi-
memus Enoch, ꝙ eius nomine illa ciuitas
nuncupata est. Non. n. ab re est, vt propter ali
Gen 4. quam causam cū & alios haberet, diligeret
eum pater cęteris amplius: Neq;. n. & Iudas
primogenitus fuit, à quo & Iudęa cognomi
nata est, & Iudęi. Sed etiam si conditori ciui
tatis illius iste filius primus est natus, non id-
eo putandum est tunc à patre conditæ ciuita
ti nomen eius impositum, qñ natus est, quia
nec constitui tunc ab vno poterat ciuitas.
Quæ nihil est aliud quam hominum multi-
tudo aliquo societatis vinculo colligata: sed
cum illius hominis familia tanta numerosi-
tate cresceret, vt haberet iam populi quanti-
tatem, tunc potuit vtique fieri, vt ei constitue
ret, & nomen primogeniti sui constitutæ im
poneret ciuitati. Tam longa quippe vita illo K
rum hominū fuit, vt illic memoratorū, quo-
rum & anni taciti non sunt, qui minimum vi
xit ante diluuium ad septingentos quinqua-
ginta tres perueniret. Nam plures nongentos
annos ēt transierunt, quamuis nemo ad mil-
le peruenerit. Quis itaq; dubitauerit ꝑ vnius
hominis ætatem tantum multiplicari potuis-
se genus humanum, vt esset vnde constitue-
retur, nō vna sed plurimæ ciuitates? Quod ex
hoc conijci facillime pōt, quia ex vno Abra
ham non multo amplius quadringentis an-
nis numerositas Hebręæ gentis tāta procrea
ta est, vt in exitu eiusdem populi ex Aegypto
sexcenta millia hominum fuisse referantur
bellicę iuuentutis, vt omittamus gētem Idu-
męorum nō pertinentem ad populū Israel,
quam genuit frater eius Esau nepos Abrahæ,
& alias gētes natas ex semine ipsius Abrahę,
non per Saram coniugem procreatas.

De longa vita hominum, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore humanorū corporum forma. Cap. IX.

QVamobrem, nullus prudens existima-
tor dubitauerit Cain non solum ali-
quam verum etiam magnam potuisse con-
dere ciuitatem, quando in tam longum tem-
pus protendebatur vita mortalium, nisi for-
te infidelium quispiam ex ipsa numerositate
annorum nobis ingerat quæstionem, qua vi-
xisse tunc homines, scriptum est in authori-
bus notis: & hoc neget esse credendum. Ita
quippe non credunt etiā magnitudines cor-
porum longe ampliores tunc fuisse, quam
nunc sunt. Vnde & nobilissimus eorum poe
ta Virgilius, de ingenti lapide, quem in agro
rum limite infixum, & vir fortissimus illo-
rum temporum pugnans, & rapuit, & cucur
rit, & intrusit, & immisit.

Vix illud, inquit, lecti bis sex ceruice sub-
irent:
Qualia nunc hominū producit corpora tel-
lus. Significās, maiora tunc corpora ꝓduce-
re

re solere tellurẽ. Quãto magis igitur temporibus recentioribus mũdi ante illud nobile, diffamatũq; diluuiũ. Sed de corporũ magnitudine plerunq; incredulos nudata per vetustatẽ, siue per vim fluminũ, variosq; casu sepulchra conuincunt: vbi apparuerunt, vel vnde ceciderunt incredibilis magnitudinis ossa mortuorũ. Vidi ipse nõ solus, sed aliquot cũ in Vticensi litore molarẽ hominis dentẽ ingentem, vt si in nostrorum dentium modulos minutatim consecideretur, centũ nobis videretur facere potuisse. Sed illũ giganris ali-
B cuius fuisse crediderim. Nã pręter quod erãt omniũ multo maiora, quam nostra tũc corpora, gigantes lõge cęteris anteibant, Sicut alijs deinde nostrisq; temporibus rari quidẽ sed nunquam fermẽ defuerunt qui modum aliorũ plurimũ excederent. Plinius secundus doctissimus homo, quanto magis, magisq; pręterit seculi excursus, minora corpora naturam ferre testatur. Quod etiam Homerum commemorat sæpe carmine fuisse conquestum, non hæc velut poetica figmenta deridens, sed in historicam fidem tanquam miraculorũ naturalium, scriptor assumens. Verũ vt dixi, antiquorum magitudines corporum inuenta plerunq; ossa, quoniã diuturna sunt etiam multo posteriorib. seculis produnt. Annorum autem numerositas cuiusq; hominis, quæ temporibus illis fuit, nullis nunc talib. documentis venire in experimentum potest: Nec tamen ideo fides sacrę huic historiæ deroganda est, cuius tanto impudentius narra-
C ta non credimus, q̃to impleri certius prænũciata cõspicimus Dicit tñ etiam Plinius, esse adhuc gentẽ, vbi ducentos annos viuitur. Si ergo humanarũ vitarũ diuturnitates, quas experti non sumus, hodie habere creduntur incognita nobis loca, cur non habuisse credantur & tempora? An vero est credibile alicubi esse, quod hic nõ est, & incredibile est aliquando fuisse, quod nunc non est?

De differentia qua inter Hebræos & nostros Codices videntur annorũ numeri dissonare. Cap. X.

QVocirca & si inter Hebręos & nostros codices de ipso numero annorum nõ nulla videt esse distantia, quod ignoro qua ratione sit factũ, nõ tñ tanta est, vt illos homines tam longęuos fuisse dissentiant. Nam ipse homo primus Adã ante q̃ gigneret filiũ q appellatus est Seth, ducentos triginta annos F
vixisse reperitur in codicibus nostris, in Hebręis autẽ cẽtũ triginta phibet. Sed postea q̃ Gen. 5.
eũ gennit septingẽtos vixisse legit in nostris, octingẽtos vero ĩ illis. Atq; ita in vtrisq; vniuersitatis summa cõcordat. Ac deinde per cõsequentes generationes antequã gignatur, q gigni cõmemoratur, minus vixisse apud Hebręos pater eius inuenitur centũ annos: sed posteaquã est genitus, idem ipse cẽtum minus quã in Hebręis inuenitur in nostris. Atq; ita hinc & inde numeri vniuersitas cõsonat, In sexta autẽ generatione nusquã vtriq; codices discrepant. In septima vero vbi ille qui natus est Enoch non mortuus, sed quod Deo placuerit translatus esse narratur, eadem dissonantia est quę in superioribus quinq; de centum annis antequam gigneret eum qui ibi cõmemoratus est, filium, atq; ita in summa similis consonantia. Vixit enim annos antequam transferretur secundum vtrosque codices ccclxv. Octaua generatio habet quidem nonnullam diuersitatem: Sed minorem ac dissimilem cęteris. Mathusalem quippe quem genuit Enoch, antequam gigneret eũ, qui in ipso ordine sequitur, secundum Hebręos non centum minus, sed viginti amplius vixit annos: Qui rursus in nostris post- G
quam eum genuit, reperiuntur additi, & in vtrisq; sibi summa vniuersi numeri occurrit. In sola nona generatione, idest, in annis Lamech filij Mathusalem, patris autẽ Noe, summa vniuersitatis discrepat, sed non plurimũ Viginti enim & quatuor annos plus vixisse in Hebręis, q̃ in nostris codicib. inuenitur. Nam antequam gigneret filium qui vocatus est Noe, sex minus habet in Hebręis, quam in nostris: postea vero quam eum genuerit, triginta amplius in eisdem, quam in nostris. Vnde sex illis detractis, restat viginti quatuor: vt dictum est.

De annis Mathusalem, cuius ętas quatuordecim annis videtur diluuium excedere. Cap. XI.

PEr hanc aũt discrepantiam Hebręorum codicum atq; nostrorum, exoritur illa famosissima quęstio: vbi Mathusalem quatuor
decim

decim annos vixiſſe poſt diluuiũ computa-
1. Pet. 3. tur, cum ſcriptura ex omnibus, qui in terra tunc fuerant ſolos octo homines in arca exi-tium cõmemoret euaſiſſe diluuij, in quibus Mathuſalem nõ fuit. Secundũ codices enim noſtros Mathuſalẽ priuſquam gigneret illũ, quem vocauit Lamech, vixit annos centum ſexaginta ſeptẽ: deinde ipſe Lamech antequã ex illo natus eſſet Noe, vixit annos centum octoginta octo, qui ſimul fiunt trecenti quin
I quaginta quinq;. His adduntur ſexcẽti Noe: quoto eius anno diluuiũ factũ eſt: qui fiunt nongenti quinquaginta quinq;, ex quo Ma-thuſalem natus eſt vſq; ad annũ diluuij. Om nes autem anni vitæ Mathuſalẽ nõgenti ſexa gintanouem computantur, quia cũ vixiſſet annos centum ſexaginta ſeptem, & genuiſſet
Gen. 7. filium, qui eſt appellatus Lamech, poſt eum genitum vixit annos octingentos duos: qui omnes, vt diximus, nongenti ſexaginta no-uem fiunt. Vnde detractis nongentis quin-quaginta quinq; ab ortu Mathuſalem vſq; ad diluuiũ remanẽt quotuordecim, q̃bus vixiſ-ſe creditur poſt diluuiũ. Propter quod, cum nonnulli, etſi nõ in terra, vbi omnem carnẽ, quam viuere in aquis natura non ſinit cõſtat fuiſſe deletam, cum patre ſuo qui tranſlatus fuerat aliquantũ fuiſſe, atq; ibi donec diluuiũ præteriret, vixiſſe arbitrantur, nolentes de-rogare fidem codicibus, quos in authorita-tem celebriorem ſuſcepit eccleſia: & creden tes Iudæorum potius, q̃ iſtos non habere, ꝙ verum eſt. Non enim admittunt, quod magis hic eſſe potuerit error interpretũ, q̃ in ea lin
K gua eſſe falſum, vnde in noſtrã per Græcam ſcriptura ipſa tranſlata eſt. Sed inquiunt non eſſe credibile Septuaginta interpretes, qui v-no ſimul tempore, vnoq; ſenſu interpretati ſunt, errare potuiſſe: aut vbi nihil eorũ inte-rerat, voluiſſe mẽtiri: Iudęos vero, dũ nobis inuidẽt, quod lex, & Prophetæ ad nos inter-pretando, tranſierũt mutaſſe quędã in codi cibus ſuis, vt in noſtris minueretur authori-tas. Hanc opinionẽ vel ſuſpitionẽ accipiat quiſq; vt putauerit, certum eſt tamen nõ vi-xiſſe Mathuſalem poſt diluuiũ, ſed eodẽ an-no fuiſſe defunctum, ſi verum eſt quod de nu
Lib. 8. de ciui. Dei. cap. 42. & 43. mero annorum in Hebræis codicibus inue-nitur. De illis autem ſeptuaginta interpreti-bus quid mihi videatur ſuo loco diligentius differendum eſt, cum ad ipſa tempora quan tum neceſsitas huius operis poſtulat cõme-morãda adiuuante domino venerimus. Prę-ſenti enim ſufficit quęſtioni ſecundũ vtroſq; codices tam longas habuiſſe vitas illius æui homines, vt poſſet ętate vnius, qui de duo-bus, quos ſolos terra tũc habuit, parentibus primus eſt natus ad conſtituendam etiam ci uitatem multiplicari genus humanum.

De opinione eorum qui primorum tempo-rum homines tam lõgæuos quam ſcri-bitur fuiſſe non credunt.

Cap. XII.

NEque enim vllo modo audiendi ſunt qui putant aliter annos illis tempori-bus computatos, ideſt, tantæ breuitatis, vt v-nus annus noſter decẽ illos habuiſſe creda-tur. Quapropter, inquiũt, cũ audierit quiſq, vel legerit nongentos annos quẽquam vixiſ-ſe, debet intelligere nonaginta. Decem quip pe illi anni, vnus eſt noſter, & decẽ noſtri, cẽ tum illi fuerunt. Ac per hoc vt putant, vigin ti trium annorum fuit Adam quando genuit Seth, & ipſe Seth viginti agebat annos & ſex menſes, quando ex illo natus eſt Enos, quos appellat ſcriptura ducẽtos, & quinq; annos. Qm̃ ſicut iſti ſuſpicantur quorum exponi-mus opinionem, vnum annum qualem nũc habemus in decem partes illi diuidebant, & eaſdem partes, annos vocabant. Quarum par tium habet vna quadratum ſenarium, eo qđ Deus ſex diebus perfecit opera ſua, vt in ſe-ptimo requieſceret. De qua re in libro vn-decimo ſicut potui, diſputaui. Sexies autem ſeni, qui numerus quadratum ſenarium fa-cit, triginta ſex dies fiunt, qui multiplicati de cies, ad trecentos ſexaginta perueniũt, ideſt, duodecim menſes lunares. Propter quinque dies enim reliquos quibus ſolaris annus im-pletur, & diei quadrantem, propter quẽ qua ter ductum eo anno quo biſextum vocant, vnus dies adijcitur, addebantur à veteribus poſtea dies, vt occurreret numerus annorũ, quos dies Romani intercalares vocabãt. Pro inde etiam Enos, quem genuit Seth, decem & nouem agebat annos, quando ex illo na-tus eſt filius Cainam, quos annos dicit ſcri-ptura centum nonaginta. Et deinceps per omnes generationes in quibus hominum an ni commemorantur ante diluuium, nullus

fere

fere in nostris codicibus inuenitur, qui cum
esset centum annorũ vel infra, vel ẽt centum
viginti aut nõ multo amplius genuerit filiũ,
sed qui minima ætate genuerunt, annorum
centum sexaginta, & ꝙ excurrit, fuisse refe-
runtur, quia nemo, inquiunt, decem annorũ
homo potest gignere filios, qui numerus cẽ-
tum appellabantur anni ab illis hominibus,
sed in annis sexdecim est matura pubertas, &
proli iam idonea procreandæ, quos centum
& sexaginta annos illa tẽpora nuncupabant.
Vt autem aliter annum tunc fuisse cõputatũ
non sit incredibile, adijciunt ꝙ apud pleros-
que scriptores historiæ reperitur Aegyptios
c.8 habuisse annum quatuor mensium, Acarna-
nas sex mensium, Lauinios tredecim mensiũ.
Plinius Secundus cum cõmemorasset relatũ
fuisse in literas quendam vixisse centũ quin-
quagintaduos, alium decem amplius, alios
ducentorum annorum habuisse vitam, alios
trecentorum, quosdam ad quingentos, alios
ad sexcentos, nonnullos ad octingentos etiã
peruenisse, hæc omnia propter inscitiam tẽ-
porum accidisse arbitratus est. Alij quippe,
B inquit, æstate vnum determinabant annũ &
alterum hyeme, alij quadripertitis tempori-
bus, sicut Arcades inquit, quorum anni tri-
mestres fuere. Adiecit etiã aliqñ Aegyptios,
quorum paruos annos quaternorum men-
sium fuisse supra diximus, lunæq; fine eorum
limitasse annum. Itaque apud eos, inquit, ali
qui & singula millia annorum vixisse pro-
duntur. His velut probabilibus argumentis
quidam non destruentes fidem sacræ huius
historiæ, sed astruere nitentes, ne sit incredi-
bile quod tam multos annos vixisse referun-
tur antiqui: persuaserunt sibi, nec se suadere
imprudenter existimãt, tam exiguũ spatium
temporis tunc annũ vocatum, vt illi decem,
sint vnus noster, & decem nostri, centũ illo-
rum. Hoc autem falsissimum esse documẽto
euidentissimo ostenditur. Quod antequam
faciam, non mihi tacendum vr̃, quæ credibi
lior possit esse suspitio. Poteramus certe hãc
asseuerationem ex Hebræis codicibus redar-
guere atq; conuincere, vbi Adam non ducẽ-
torum triginta, sed centũ triginta annorum
fuisse reperitur, qñ tertium genuit filium, qui
anni si tredecim nostri sunt, ꝓculdubio pri-
mum genuit qñ vel non multo amplius an-
norum fuit. Quis potest hac ætate generare
vsitata ista nobisque notissima lege naturæ?
Sed hunc omittamus, qui fortasse etiam qñ
creatus est, potuit. Non enim eum tam par-
uum, quam infantes nostri sunt, factum fuis-
se credibile est. Sed filius eius non ducento-
rum quinque, sicut nos legimus, sed centum
quinq; fuit, qñ genuit Enos: ac per hoc secũ-
dum istos nondum habebat undecim annos
ætatis. Quid dicam de Cainan eius filio, qui
cum apud nos centum septuaginta reperia-
tur annorum, apud Hebræos septuaginta le-
gitur fuisse qñ genuit Malalehel? quis gene-
rat homo septennis, si tunc anni septuaginta
nuncupabantur, qui septem fuerunt?

An in dinumeratione annorum, Hebræorũ magis quam septuaginta interpretum sit sequenda authoritas. Cap. XLII.

SEd cum hoc dixero, continuo referetur
illud Iudęorum esse mendacium: de quo
superius satis actum est. Nam septuaginta in-
terpretes laudabiliter celebratos uiros po-
tuisse mentiri difficile est. Vbi si quærã, quid E
sit credibilius, Iudęorum gentem tam longe
lateq; diffusam, in hoc conscribendum men
dacium uno consilio conspirare potuisse: &
dum alijs inuideant authoritatem, sibi abstu
lisse veritatem: an septuaginta homines, qui
etiam ipsi Iudęi erant: in uno loco positos,
quoniã rex Aegypti Ptolemęus eos ad hoc
opus asciuerat: ipsam ueritatem gẽtibus alie-
nigenis inuidisse, & cõicato istud tunc fecis-
se consilio, quis non uideat quid procliuius
faciliusq; credatur? Sed absit ut prudens quis
piam, uel Iudęos cuiuslibet peruersitatis at-
que malitiæ tantum potuisse credat in codi-
cibus tam multis & tam longe lateq; disper-
sis, uel septuaginta illos memorabiles uiros
hoc de inuidenda gentibus ueritate unum
cõmunicasse consiliũ. Credibilius ergo quis
dixerit, cum primum de bibliotheca Ptole-
męi describi ista cęperunt, tunc aliquid tale
fieri potuisse in codice uno, scilicet primi-
tus inde descripto unde iam latius emanaret,
ubi potuit quidem accidere ẽt scriptoris er-
ror. Sed hoc in illa quæstione de uita Mathu
salem non absurdum est suspicari: & in illo F
alio ubi superantibus 24. annis summa non
conuenit. In his aũt, in quibus continuatur
ipsius

ipsius mendositatis similitudo, ita vt ante genitum filium qui ordini inseritur alibi super sint centum anni, alibi desint: post genitum autem vbi deerant, supersint: vbi supererant, desint, vt summa côueniat, & hoc in prima, secunda, tertia, quarta, quinta, septima generatione inuenitur: videtur habere quandam, si dici potest, error ipse constantiam, nec casum redolet, sed industriam. Itaq; illa diuersitas numerorũ aliter se habentium in codicibus Græcis & Latinis, aliter in Hebræis, vbi non est ista de centum annis prius additis, & postea detractis per tot generationes continuata parilitas: nec malitiæ Iudęorum, nec diligentiæ vel prudentiæ septuaginta interpretũ, sed scriptoris tribuatur errori, qui de bibliotheca supradicti regis codicem describendũ primus accepit. Nam ẽt nunc vbi numeri non faciunt intentum ad aliquid ꝙ facile possit intelligi, vel quod appareat vtiliter disci, & negligenter describuntur, & negligẽtius emendantur. Quis.n. existimet sibi esse discendum, quot millia hominum tribus Israel sigillatim habere potuerunt: quoniã prodesse aliquid non putatur: & quotus quisque hominum est, cui profunditas vtilitatis huius appareat? Hic vero vbi per tot contextas generationes centum anni alibi assunt, alibi desunt, & post natum qui cõmemorandus fuerat filium desunt vbi affuerunt, assunt vbi defuerunt, vt summa concordet: nimirum cum vellet persuadere, qui hoc fecit, ideo numerosissimos annos vixisse antiquos ꝙ eos breuissimos nuncupabant: & hoc de maturitate pubertatis, qua idonea filij gignerentur, conaretur ostendere, atq; ideo in illis centum annis decẽ nostros insinuãdos putaret incredulis, ne homines tam diu vixisse recipere in fidem nollent: addidit centum vbi gignendis filijs habilẽ non inuenit ætatem: eosdemque post genitos filios, vt congrueret summa detraxit. Sic quippe voluit credibiles facere idonearũ generandæ proli conuenientias ætatũ, vt tñ numero non fraudaret vniuersas ætates viuentium singulorũ. Quod aũt in sexta generatione id non fecit, hoc ipsum est, ꝙ magis mouet illũ ideo fecisse, cũ res quã dicimus, postulauit, quia non fecit, vbi nõ postulauit. Inuenit nanq; in eadẽ generatione apud Hebręos vixisse Iareth, ante q̃ genuisset Enoch centum sexaginta duos annos, qui secũdum illam rationem breuium annorũ fiunt anni sexdecim, & aliquid minus quã mẽses duo, quæ iam ætas apta est ad gignendum, & ideo addere centũ annos breues vt nostri viginti-sex fierent, necesse non fuit, nec post natum Enoch eos detrahere, quos non addiderat ante natum. Sic factum est, vt hinc nulla esset inter codices vtrosque varietas. Sed rursus mouet, cur in octaua generatione antequam de Mathusalem nasceretur Lamech, cum apud Hebręos legantur centũ 82. anni, viginti minus inueniuntur in codicibus nostris, vbi potius addi centum solent: & post genitum Lamech cõplendam restituuntur ad summam, quæ in codicibus vtrisque non discrepat. Si enim centum septuaginta annos propter pubertatis maturitatẽ, decem & septem volebat intelligi, sicut nihil addere, ita nihil detrahere iã debebat, quia inuenerat ætatem idoneã generationi filiorum, propter quam in alijs centum illos annos vbi eam nõ inueniebat, addebat. Hoc aũt de viginti annis merito putaremus casu mendositatis accidere potuisse, nisi eos sicut prius detraxerat, restituere postea curaret, vt summæ conueniret integritas. An forte astutius factum existimandũ est, vt illa, qua centum anni prius solent adijci, & postea detrahi occultaretur industria, cũ & illic vbi necesse non fuerat, non quidẽ de centum annis, verumtñ de quantulocunque numero prius detracto post reddito, tale q̃d fieret? Sed quomodolibet istud accipiatur, siue credatur ita esse factum, siue non credat, siue postremo ita siue non ita sit, recte fieri nullo modo dubitauerim, vt cũ diuersum aliquid in vtrisq; codicibus inuenitur, q̃n quidem ad fidẽ rerum gestarum vtrunq; esse nõ potest verum, ei linguæ potius credatur, vnde est in aliã per interpretes facta translatio. Nam in quibusdam ẽt codicibus Græcis tribus, & vno Latino, & vno etiam Syro inter se consentientibus inuentus est Mathusalem sex annis ante diluuium fuisse defunctum.

De parilitate annorum, qui ijsdem quib. nũc spatijs & in prioribus seculis cucurrerunt. Cap. XIIII.

NVnc iã videamus, quonã modo euidẽter possit ostendi nõ tam breues, vt illi decem vnus esset noster, sed tãtæ prolixitatis annos

annos quantę nunc habemus, quos vtiq; cir
cumitus conficit solis, in illorum hominum
vlla prolixissima computatos. Sexcentesimo
7. nempe anno vitę Noe, scriptū est factum es-
se diluuium. Cur ergo ibi legitur: Et aqua di
luuij, facta est super terram sexcentesimo an
no vitæ Noe, secundi mensis, septima & vi-
cesima mensis, si annus ille minimus quales
decē faciunt vnū nostrū trigintasex dies ha-
bebat? Tantillus quippe annus si antiquo mo
re hoc nomen accepit, aut nō hēt mēses, aut
mēsis eius est triduum, vt habeat duodecim
menses. Qūo igitur hic dictū est, sexcentesi-
mo anno secundi mensis, septima & vicesi-
ma mensis, nisi qa tales quales nūc sunt etiā
tunc erant menses? Nam quo pacto aliter vi
8. cesimo & septimo die secundi mensis dicere
tur cęptum esse diluuium? Deinde postea in
fine diluuij ita legitur. Et sedit arca in mense
septimo septima & vicesima mensis super
montes Ararath. Aqua autem minuebatur vs
que ad vndecimū mensem in vndecimo au-
tem mense prima mensis apparuerunt capita
mōtiū. Si igitur tales menses erant, tales pro
fecto & anni erant, quales nūc habemus. Mē
ses quippe illi triduani viginti & septē dies
habere non poterant. Aut si pars tricesima tri
dui tunc appellabatur dies vt omnia propor
tione minuātur ergo nec toto qua triduo no
stro factū est illud tam grande diluuiū, quod
memoratur factū quadraginta diebus & qua
draginta noctibus. Quis hanc absurditatē &
vanitatē ferat? Proinde remoueatur hic er-
ror, qui coniectura falsa ita vult astruere scri
pturarū nostrarū fidē: vt alibi destruat. Pror-
sus tantus etiā tunc dies fuit: quantus & nūc
est: quē viginti & quatuor horę diurno cur-
riculo nocturnoq; determinant. Tantus men
sis, quantus & nūc est: quē Luna cępta & fini
ta concludit. Tantus annus, quantus & nunc
est: quē duodecim menses lunares additis ꝑ-
pter cursum solarē quinq; diebus & quadrā
te consummat. Tantus anni sex centesimi vi-
tę Noe secundus erat mensis, eiusq; mēsis vi
cesimus & septimus cępit esse diluuiū: i quo
dies quadraginta cōtinuatæ ingentes pluuiæ
memorantur, qui dies nō binas ac paulo am
plius horas habebāt, sed vicenas & quater-
nas die noctuq; trāsactas. Ac per hoc tā ma-
gnos annos vixerunt illi antiq vsq; amplius
nongentos, quantos postea vixit Abraham
centum septuagintaquinq; & post eum filius
eius Isaac centum octoginta, & filius eius Ia
cob prope centū quinquaginta: & quātos in
terposita aliquanta ętate Moyses centum vi-
ginti, & quantos etiā nunc viuūt homines se
ptuaginta vel octoginta, vel non multo am- *Deu. 4.*
plius de quibus etiam dictum est: Et amplius
eorū labor & dolor. Illa vero numerorum
varietas, quę inter codices Hebręos inueni-
tur & nostros, neq; de hac antiquorū longæ
uitate dissentit: & si qd habet ita diuersum, vt *Psal. 89.*
verum esse vtrunq; non possit, rerū gestarū
fides ab ea lingua repetēda est, ex qua inter-
pretatum est, quod habemus. Quæ facultas
cum volentibus vbique gentium præsto sit,
non tamen vacat: quod septuaginta inter-
pretes in plurimis, quæ diuersa dicere vi-
dentur, ex Hebręi codicibus emendare au-
sus est nemo. Non enim est illa diuersitas pu
tata mendositas: nec ego vllo modo putan-
dum existimo. Sed vbi non est scriptoris er-
ror aliquid eos diuino spiritu vbi sensus es-
set cōsentaneus veritati & prædicans verita- B
tem, non interpretantiū * more, sed prophe *Al. l. munere.*
tiū libertate aliter dicere voluisse credendū
est. Vnde merito non solum Hebræis, verum
etiam ipsis cum adhibet testimonia de scri-
pturis vti Apostolica inuenitur authoritas.
Sed hinc me opportuniore loco si Deus ad
iuuerit promisi diligentius locuturū, nūc ꝙ
instat expediā. Non enim ambigendū est ab
hoīe qui ex primo homine natus est primus
quando tā diu viuebāt, potuisse constitui ci
uitatē sanè terrenā, non illa n, quæ dicitur ci
uitas Dei: de qua vt scriberemus laborem tā
ti huius operis in manus sumpsimus.

An credibile sit primi seculi vires vsque ad eā ætatem, qua filios generasse referū-tur à concubitu continuisse. Cap. XV. C

DIcet ergo aliquis: Itane credendum est
hominē filios incessanter generaturū,
nec habentē propositū continentiæ centū & *Al. l. Continentiæ propositi*
amplius, vel secundū Hebræos nō multo mi
nus, idest octoginta, septuaginta, sexaginta
annos à concumbendi opere vacauisse: aut
si non vacaret, nihil prolis gignere potuis-
se? Hæc quęstio duobus modis soluitur.
Aut enim tanto serior fuit proportione pu-
bertas,

bertas, quanto vitę totius maior annositas: aut quod magis video esse credibile, nō hic primogeniti filij cōmemorati, sunt, sed quos successionis ordo poscebat, vt perueniretur ad Noe, à quo rursus ad Abrahā videmus esse peruentū. ac deinde vsq; ad certū articulū temporis quantū oportebat signari etiā generationibus cōmemoratis cursum gloriosissimæ ciuitatis in hoc mundo peregrinātis & supernam patriam requirentis. Quod enim negari nō potest prior oīno Cain ex cō- *Gene. 4.* iunctione maris & fęminæ natus est. Neq;.n. illo nato dixisset Adā, quod dixisse legitur, Acquisiui hominē per Deū: nisi illis duobus D ipse fuisset homo nascendo additus primus. Hunc secutus Abel, quē maior frater occidit, præfiguratione quadā peregrinantis ciuitatis Dei, q quod esset ab impijs & quodam modo terrigenis, i. terrenā originē diligentibus, & terrenæ ciuitatis terrena fęlicitate gaudentibus, persecutiones iniquas passura, primus ostendit. Sed quot annorum erat Adam cum eos genuit, non apparet. Exinde digerūtur generationes aliæ de Cain, aliæ de illo quē genuit Adam in eius successione quem frater occidit, & appellauit nomē illius Seth, dicens vt scriptū est, Suscitauit e- *Gene. 4.* nim mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Cum itaq; istę duæ series generationū, vna de Seth, altera de Cain, has duas de quibus agimus distinctis ordinibus insinuet ciuitates: vnā cęlestem in terris peregrinantem, alteram terrenam terrenis tāquā sola sint, gaudijs inhęrentem vel inhiantem: nullus de progenie Cain: cum dinumerata sit cōnumerato Adā vsq; ad octauam generationē, quot annorum fuisset, expressus est, quādo genuit eū, qui cōmemoratur post eū. Noluit enim spiritus Dei in terrenę ciuitatis E generationibus tempora notare ante diluuiū sed in cęlestis maluit, tanquā essent memoria digniores. Porro autem Seth, quando natus est, non quidē taciti sunt anni patris eius sed iam genuerat alios, & vtrū solos Cain & Abel infirmare quis audeat? Non enim quia soli nominati sunt propter ordines generationū, quas commemorare oportebat, ideo consequens videri debet solos fuisse tunc generatos ex Adā. Cum enim silentio coopertis omniū nominibus cęterorū, legatur eum genuisse filios & filias, quota fuerit ista proles eius, quis p̄sumat asserere, si culpā temeritatis euitat? Potuit quippe Adam diuinitus admonitus dicere postea quā Seth natus est, Suscitauit.n. mihi Deus: semē aliud ꝓ Abel qn̄ talis futurus, qui implet illius sanctitatē: nō quod ipse prior post eum tēporis ordine nasceretur. Deinde quod scriptū est, Vixit autem Seth quinq; & ducentos annos: vel secūdum Hebręos quinq; & centū annos, & genuit Enos, quis possit nisi inconsyderatus asseuerare hunc eius primogenitū fuisse, vt admirantes merito requiramus, quomodo per tot annos immunis fuerit à connubio sine vllo proposito continentię, vel non genuerit coniugatus: quandoquidē etiam de ipso legitur: Et genuit filios & filias, & fuerūt omnes dies Seth duodecim & nōgenti anni & mortuus est? Atq; ita deinceps, quorū anni cōmemorantur, nec filios filiasq; genuisse recitentur. Ac per hoc non apparet omnino, vtrum qui nominatur genitus, ipse fuerit primogenitus: immo vero quoniam credibile non est, patres istos ætate tā longa aut impuberes fuisse, aut cōiugibus caruisse vel fętibus: nec illos eorum filios primos eis natos fuisse credibile est. Sed cū sacræ scriptor historiæ ad ortū vitamq; Noe, cuius tempore diluuium factū est per successionē generationū notatis temporibus intēderet peruenire, eas vtiq; commemorauit, non quę primę suis parentibus fuerunt, sed quæ in propagationis ordinem venerint. Exempli gratia, quo id fiat apertius aliquid interponam, vnde nullus ambigat fieri potuisse quod dico. Euangelista Matthæus generationē dominicæ carnis per seriem parentū volens cōmendare memoriæ, ordiens à patre Abraham atq; ad Dauid primitus vt p̄ueniret intēdens, Abraham, inquit, genuit Isaac, cur nō dixit Ismahel, quē primitus genuit? Isaac autē, inquit, genuit Iacob, cur non dixit Esau, qui eius primogenitus fuit? Quia scilicet per illos ad Dauid peruenire non posset. Deinde sequitur: Iacob autem genuit Iudā & fratres eius, nūquid Iudas primogenitus fuit? Iudas, inquit, genuit Phares & Zarā: nec istorū geminorū aliquis fuit primogenitus Iudæ, sed ante illos iā tres genuerat. Eos itaq; tenuit in ordine generationū, ꝑ quos ad Dauid, atq; inde quo intēderat, perueniret. Ex quo intelligi potest, veteres quoq; homines ante diluuiū non primo-

genitos,

genitos, ſed eos fuiſſe cõmemoratos, ꝑ quos ſuccedentiũ ordo generationũ ad Noe patriarcham duceret̃, ne feræ pubertatis illorũ obſcura & nõ neceſſaria quæſtio nos fatiget.

De iure cõiugiorum, quod diſsimiliter a ſubſequentibus matronis habuerint prima connubia. Cap. XVI.

CVm igitur genus humanum, poſt primã copulam viri facti ex puluere & coniugis eius ex viri latere, marium fęminarũq; coniũctione opus haberet, vt gignendo multiplicaret̃, nec eſsẽt vlli hoĩes, niſi qui ex illis duob. nati fuiſſent, viri ſorores ſuas cõiuges acceperũt, qđ profecto quãto eſt antiquius, compellente neceſsitate, tanto poſtea factũ eſt dãnabilius, religione prohibente. Habita eſt enim ratio rectiſsima charitatis, vt homines quib. eſſet vtilis atq; honeſta concordia, diuerſarũ neceſsitudinum vinculis necterentur, nec vnus in vna multas haberet, ſed ſingulæ ſpargerent̃ in ſingulos, ac ſic ad ſocialem vitam diligentius colligandum, plurimę plurimos obtinerent. Pater quippe & ſocer duarum ſunt neceſsitudinum nomina. Vt ergo alium quiſque habeat patrem, alium ſocerũ, numeroſius ſe charitas porrigit. Vtrunq; aũt vnus Adam eſſe cogebatur, & filiis & filiabus ſuis, quando fratres ſororesq; connubio iungebant̃. Sic & Eua vxor eius vtriq; ſexui filiorum, fuit & ſocrus & mater. Quæ ſi duæ fęminæ fuiſſent mater altera, & ſocr⁹ altera, copioſius ſe ſocialis dilectio colligaret. Ipſa denique iam ſoror qđ etiã vxor fiebat, duas tenebat vna neceſsitudines, q̃b. ꝑ ſingulas diſtributis, vt altera eſſet ſoror, altera vxor, hominum numero ſocialis propinquitas augeret̃. Sed hoc vnde fieret tunc non erat, q̃n niſi fratres & ſorores ex illis duob. primis nulli hoĩes erant. Fieri ergo debuit, q̃n potuit, vt exiſtente copia inde ducerent̃ vxores, quæ non erant iam ſorores. Et non ſolum iſtud vt fieret nulla neceſsitas eſſet, Verumetiam ſi fieret nefas eſſet. Nam & ſi nepotes primorum hominum qui iã conſobrinas poterant accipere coniuges, ſororibus matrimonio iungerentur, non iam duę, ſed tres in homine vno neceſsitudines fierẽt, quæ ꝓpter charitatem numeroſiore propinquitate nectendam diſſeminari per ſingulos ſingulæ debuerunt. Eſſet enim vnus homo filiis ſuis fratri. ſ. ſororiq; coniugib. & pater & ſocer & auunculus, ita & vxor eius, eiſdem coniugib. filiis & mater & amita & ſocrus. Idemq; inter ſe K filii eorum non ſolum eſſent fratres atq; coniuges, verumetiam conſobrini, quia fratrum filii. Omnes autem iſtæ neceſsitudines, quæ vni homini tres hoĩes connectebant, nouem connecterent, ſi eſſent in ſingulis ſingulæ, vt vnus homo haberet alteram ſororem, alterã vxorem, alteram conſobrinam, alterum patrem, alterum auũculum, alterum ſocerum, alteram matrem, alteram amitam, alteram ſocrum, atq; ita in ſe non paucitate coartatum, ſed latius atque numeroſius propinquitatib. crebris vinculum ſotiale diffunderet. Quod humano genere creſcente & multiplicato, etiam inter impios deorum multorum falſorumq; cultores ſic obſeruari cernimus, vt etiam ſi peruerſis legib. permittantur fraterna coiugia, melior tamen conſuetudo ipſam malit exhorrere licentiam. Et cum ſorores accipere in matrimonium primis humani generis tẽporib. omnino licuerit, ſic auerſetur, quaſi nunquam licere potuerit. Ad humanum enim ſenſum vel alliciendum, vel offendendum, mos valet plurimum. Qui cũ L in hac cauſa immoderationem concupiſcentiæ coerceat, eum deſignari atque currumpi merito eſſe nefarium iudicatur. Si enim iniquum eſt auiditate poſsidendi tranſgredi limitem agrorum, quanto eſt iniquius libidine concũbendi ſubuertere limitem morum? Experti autem ſumus in connubiis conſobrinarum etiam noſtris temporib. propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum quam raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat, quia id nec diuina prohibuit & nondum prohibuerat lex humana. Veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti, & quod fiebat cum conſobrina, penè cum ſorore fieri videbatur, quia & ipſi inter ſe propter tã propinquam conſanguinitatem fratres vocantur, & penè germani ſunt. Fuit autem antiquis patribus religioſę curę, ne ipſa propinquitas ſe paulatim propaginum ordinibus dirimẽs longius abiret, & propinquitas eſſe deſiſteret, eam nondum longe poſitam rurſus matrimonii vinculo colligare & quodã modo reuocare fugientem. Vnde iam pleno

Quære lex ꝓpinquis cõnubium permiſerit.

hominibus orbe terrarum, non quidem sorores ex patre vel matre, vel ex ambob. suis parentib. natas, sed tñ amabant de suo genere
M ducere vxores. Veruntñ q̃s dubitet honestius
Gene. 11 hoc tempore etiam cõsobrinarum prohibita esse coniugia, non solum secundum ea, q̃ disputauimus propter multiplicandas affinitates, ne habeat duas necessitudines vna persona, cum duæ possint eas h̃re, & numerus ꝓpinquitatis augeri, sed etiã quia nescio quõ inest humanæ verecundiæ, quiddam naturale atque laudabile, vt cui debet causa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat, quanuis generatricem, tñ libidinem, de qua erubescere videmus & ipsam pudicitiã coniugalem. Copulatio igitur maris & fœminæ, q̃tum attinet ad genus mortalium, quoddam seminarium est ciuitatis, sed terrena ciuitas gñatione tantummodo, cœlestis autem etiam regeneratione opus habet, vt noxã generationis euadat. Vtrum aũt aliquod fuerit, vel si fuit, quale fuerit corporale atque visibile regenerationis signũ ante diluuiũ, sicut
Gene. 17 Abrahæ circuncisio postea est imperata, sacra historia tacet. Sacrificasse tñ Deo, etiam illos antiquissimos homines nõ tacet, quod & in duob. primis fratribus claruit, & Noe post diluuiũ cum de arca fuisset egressus, hostias Deo legitur immolasse. De qua re in præcedentib. libris iam diximus, nõ ob aliud dæ-

An regeneratiõis signũ patrib. ante diluuium fuerit?

A mones arrogantes sibi diuinitatem deosque
Gene. 4. se credi cupientes sibi expetere sacrificiũ, & gaudere huiusmodi honoribus, nisi quia verum sacrificium vero Deo deberi sciunt.

De duobus ex vno procreatis patribus atq; principibus. Cap. XVII.

Gene. 4. CVm ergo esset Adam vtriusque generis pater, idest, & cuius series ad terrenã, & cuius series ad cœlestem pertinet ciuitatem, occiso Abel atque in eius interfectione commendato mirabili sacramento, facti sũt duo patres singulorũ generũ, Cain & Seth, in quorum filiis, quos commemorari oportebat duarum istarum ciuitatum, in genere
Ibidem. mortalium euidentius indicia clarere cœperunt. Cain quippe genuit Enoch, in cuius nomine condidit ciuitatem terrenam. s. non peregrinantem in hoc mundo, sed in eius temporali pace ac fœlicitate quiescentem. Cain

Cain, possessio.

autem interpretatur possessio, vnde dictum est, q̃n natus est, a patre, siue a matre eius: Acquisiui hominem per Deum. Enoch vero interpretaẽ dedicatio, hic enim dedicatur terrena ciuitas, vbi conditur, quoniam hic hẽt eum, quem intendit, & appetit finem. Porrò ille Seth resurrectio interpretatur, & Enos filius eius interpretatur homo, nõ sicut Adã: Et ipsum enim nomen interpretatur homo, sed commune perhibeẽ esse in illa lingua. i. Hebræa, masculo & fœminæ. Nam sic de illo scriptum est: Masculum & fœminam fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomen eorum Adam. Vnde non ambigitur sic appellatam fuisse fœminam Euam proprio nomine, vt tñ Adam quod interpretatur homo, nomen esset amborum. Enos autem sic interpretatur homo, vt hoc non posse fœminam nũcupari periti linguæ illius asseuerẽt, tanquam filius resurrectionis, vbi nõ nubẽt, neque vxores ducent. Non. n. erit ibi generatio, cum illuc perduxerit regeneratio: Quare & hoc non incassum notandum arbitror q̃d in his generationib. quæ propagantur ex illo, q est appellatus Seth, cũ genuisse filios filiasq; dicat, nulla ibi genita noĩatim, fœmina expressa est. In his aũt q̃ propagantẽ ex Cain, in ipso fine quo usq; protendunẽ nouissima fœmina genita nominaẽ. Sic. n. legiẽ Mathusael genuit Lamech, & sumpsit sibi Lamech duas vxores, nomen vni Ada, & nomen secundæ Sella: & peperit Ada Iohel. hic erat pater habitantium in tabernaculis * pecorariorum. Et nomen fratris eius Iubal, hic fuit qui ostendit psalterium & citharam. Sella autem peperit & ipsa Tobel, & erat ærarius & malleator æramenti & ferri. Soror autem Tobel Noema. Hucusque porrectæ sunt omnes generationes Cain, quæ sunt omnes ab Adam octo, annumerato ipso Adam, septem scilicet vsque ad Lamech, qui duarum maritus vxorum fuit, & octaua est generatio in filiis eius, in quibus commemoratur & fœmina. Vbi eleganter significatum est, terrenam ciuitatem vsque in sui finem carnales habituram generationes, quæ marium, fœminarũque coniunctione proueniunt. Vnde & ipsæ, quod præter eas nusquam reperitur ante diluuium, nominibus propriis exprimuntur vxores illius hominis, qui nominatur hic nouissimus pater. Sicut autem Cain, qui interpretatur

E pretatur possessio, terrenæ conditor ciuitatis, & filius eius, in cuius nomine condita est Enoch, qui interpretat̃ dedicatio, indicat istã ciuitatem, & initiũ, & finem hr̃e terrenũ, vbi nihil sperat̃ amplius, quàm quod in hoc seculo cerni potest. Ita Seth interpretatur resurrectio, qui cum sit generationum seorsũ commemoratarum pater, quid de filio eius sacra hæc historia dicat intuendum est.

Quid significatũ sit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Christũ & corpus eius, idest, ecclesiam, pertinere. Cap. XVIII.

F ET Seth, inquit, natus est filius, & nominauit nomen eius Enos. Hic sperauit inuocare nomen dñi Dei. Nempe clamat attestatio veritatis. In spe igitur viuit homo, filius resurrectionis in spe viuit, quandiu peregrinat̃ hic ciuitas Dei, quæ gignit̃ ex fide resurrectionis Christi. Ex duob. nanq; illis hominib. Abel, qui interpretatur luctus & eius frater Seth, qui interpretat̃ resurrectio, mors Christi & vita eius ex mortuis præfiguratur. Ex qua fide gignit̃ hic ciuitas Dei. i. homo, q̃ sperauit inuocare nomen dñi Dei. Spe enim salui facti sumus, ait Apostolus. Spes autem quę vr̃, non est spes. Quod. n. videt quis, quid sperat? Si aũt quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Nam quis vacare hoc existimet ab altitudine sacramẽti? Nũquid. n. Abel non sperauit inuocare nomen dñi Dei, cuius sacrificiũ scriptura tam acceptum Deo fuisse commemorat? Nunquid ipse Seth nõ sperauit inuocare nomẽ dñi Dei? de quo dictum est: Suscitauit. n. mihi Deus semen aliud pro Abel. Cur ergo huic proprie tribuitur, quod piorum omnium intelligit̃ esse commune, nisi quia oportebat in eo qui de patre generationem in meliorem partẽ, hoc est, supernę ciuitatis separatarum, primus commemoratur exortus, præfigurari hominem. i. hominum societatem, quæ non secundum hominem in re terrenę fœlicitatis, sed secundum Deum viuit in spe fœlicitatis ęternæ? Nec dictum est, hic sperauit in dominum Deum: aut, hic inuocauit nomẽ dñi Dei, sed hic sperauit, inquit, inuocare nomẽ domini Dei. Quid sibi hoc vult, sperauit inuocare, nisi quia prophetia est, exorturũ populum qui secundum electionem gratiæ inuocaret nomen domini Dei. Hoc est quod per alium prophetam dictum, Apostolus de hoc populo intelligit Dei gratiam pertinere. Et erit, omnis quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit. *Rom. 10.* *Ioelis. 1.* Hoc. n. ipsum quod dr̃: Et nominauit nomen eius Enos: *Enos.* quod interpretatur homo, ac deinde additur. Hic sperauit inuocare nomen domini Dei, satis ostenditur, quod non in ipso spem ponere debeat homo. Maledictus enim omnis, sicut alibi legitur, qui spem suam ponit in homine, ac per hoc, nec in se, vt sit ciuis alterius ciuitatis, quæ non secundum filium Cain dedicat̃ hoc tempore, H hoc est, mortalis huius seculi labente transcursu, sed in illa immortalitate beatitudinis sempiternę.

De significatione quæ in Enoch translatione monstratur. Cap. XIX.

NAm & ista propago, cuius est pater Seth in ea generatione habet dedicationis nomen, quę septima est ex Adã annumerato Adam, septimus. n. ab illo natus est Enoch, quod interpretatur dedicatio, sed ipse est ille qui translatus, placuit Deo, & insigni numero in ordine generationum, quo sabbatũ cõsecratũ est, septimo. s. ab Adam. Ab ipso aũt patre istarum generationum, quæ discernuntur a propagine Cain. i. Seth sextus est quoto die factus est homo, & consummauit Deus oĩa opera sua. I Sed huius Enoch translatio nostrę dedicationis est pręfigurata dilatio. Quæ quidem iam facta est in Christo capite nostro, qui sic resurrexit, vt nõ moriatur vlterius, sed etiam ipse translatus est. Restat autem altera dedicatio vniuersę domus, cuius ipse Christus est fundamentum, quæ differtur in finem, quando erit omnium rerurrectio, non moriturorum amplius. Siue autem domus Dei dicatur, siue templum Dei, siue ciuitas Dei, id ipsum est, nec abhorret a Latini eloquii consuetudine. Nam & Virgilius imperiosissimam ciuitatem domum appellat Assaraci, *Aeneid. 6* Romanos volens intelligi, qui de Assaraco per Troianos originem ducunt, & domum Aeneæ eosdem ipsos, quia eo duce Troiani cũ in Italiam venissent, ab eis condita est Roma. Imitatus nãque est poeta ille sacras literas, in quibus dicit̃ domus Iacob tam ingens populus Hebręorum.

De eo quod Cain successio in octo ab Adã generationis clauditur, & posteris ab eodem patre Adam Noe decimus inuenitur. Cap. XX.

DIcet aliquis: Si hoc intendebat scriptor huius historiæ in commemorandis generationib. ex Adam per fillium eius Seth, vt per illas perueniret ad Noe, sub quo factum est Diluuium, à quo rursus contexeret ordo nascentium, quo perueniret ad Abraham, à quo Matthæus Euangelista incipit generationes, qb. ad Christum perueniт æternũ regnũ ciuitatis Dei, quid intẽdebat in generationibus ex Cain, & quo eas perducere volebat? Rñdetur, vsque ad Diluuium, quo totum illud genus terrenæ ciuitatis absumptum est, sed reparatũ ex filiis Noe. Neq; enim deesse poterit hæc terrena ciuitas societasq; hominum secundum hominem viuentium vsque ad huius seculi finem. De quo Dñs ait: Filii huius seculi generant, & generantur. (*Luc. 20.*) Ciuitatem vero Dei peregrinantem in hoc seculo L regeneratio perducit ad alterũ seculum, cuius filii nec generant nec generantur. (*Mat. 22.*) Hic ergo generari & generare ciuitati vtrique cõmune est, quanuis Dei ciuitas habeat etiam hic multa ciuium milia quæ ab opere generandi se abstinent, (*Cælibat⁹ institutũ in ciuibus ciuitatis Dei.*) sed habet etiam illa ciues nonnullos istis similes ex imitatione quadã, licet errantes. Ad eam nanq; pertinent ẽt, qui deuiantes ab huius fide diuersas hæreses condiderunt. Secundum hoĩem quippe viuunt, nõ ſm Deum. Et Indorum gymnosophistæ, (*Gymnosophistæ.*) qui nudi perhibent philosophari in solitudinib. Indiæ, ciues eius sunt, & à generando se cohibent. Non.n.est hoc bonum, nisi cum fit secundum fidem summi boni, qui est Deus. Hoc tamen nemo fecisse ante Diluuium reperitur, qñquidem etiam ipse Enoch septimus ab Adam, qui translatus refertur esse nõ mortuus, genuit filios & filias antequã transferretur, in qb. fuit Mathusalem, per quẽ generationum memorandarum ordo trãscurrit. Cur ergo tanta paucitas successionũ cõmemoratur in generationib. ex Cain, si eas vsque ad Diluuium perduci oportebat, nec erat diuturna ætas præueniẽs pubertatẽ, quæ centũ, vel amplius, annos vacaret à fœlibus? M Nam si non intendebat author libri huius, aliquem ad quẽ necessario perduceret seriẽ generationum, sicut in illis quæ veniunt de semine Seth: intendebat peruenire ad Noe, à quo rursus ordo necessarius sequeret, quid opus erat prętermittere primogenitos filios, vt perueniret ad Lamech, in cuius filiis finit illa connexio octaua generatione. s. ex Adã, septima ex Cain: quasi esset inde aliquid deinceps cõnectendum, vnde perueniretur, vel ad Israeliticum populum, in quo cœlesti ciuitati etiã terrena Hierusalem figuram propheticam præbuit, vel ad Christum secundũ carnẽ, qui est super oĩa Deus benedictus in secula, supernę Hierusalem fabricator, atque regenerator, cum tota progenies Cain diluuio sit deleta? Vnde videri potest in eodem ordine generationũ, primogenitos fuisse cõmemoratos. Cur ergo tam pauci sunt? Non enim vsque ad Diluuium tot esse potuerunt, non vacantib. vsque ad centenariam pubertatem patrib. ab officio generãdi, si non erat tunc proportione longæuitatis illius etiã sera pubertas. Vt enim per æque triginta annorum fuerint cum filios generare cœperunt, octies triceni, quoniam octo sunt generationes cum Adam, & cum eis quos genuit Lamech, ducenti & quadraginta sunt anni, nũ itaque toto deinde tempore vsque ad Diluuium non generauerunt? Qua tandem causa qui hæc scripsit, generationes commemorare noluit, quæ sequunt. Nam ex Adam vsque ad Diluuium computant anni secundum codices nostros duo milia ducenti sexaginta duo, ſm Hebræos aũt, mille sexcenti qnquaginta sex. Vt ergo istum numerum minorem credamus esse veriorem, de mille sexcentis quinquaginta sex annis, ducenti quadraginta detrahant, nũquid credibile est, per mille quadringentos, & qđ excurrit, annos, qui restant vsq; ad Diluuium, ꝓgeniem Cain, à generationib. vacare potuisse? Sed qui ex hoc mouet, meminerit, cum quærerem, qũo credẽdum sit, antiquos illos homines, per tam multos à gignẽdis filiis cessare potuisse, duobus modis istam solutam esse quæstionem aut de sera pubertate, proportione tam longæ vitæ, aut de filiis, qui commemorantur in generationibus, quod non fuerint primogeniti, sed hi per quos ad eum, quem intendebat author libri, poterat peruenire, sicut ad Noe in generationibus Seth. Proinde in generationibus Cain, si non occurrit qui

deberet

deberet intendi, ad quem prætermissis primogenitis, per eos qui commemorati sunt, perueniri oportebat, sera pubertas intelligenda restabit, vt aliquanto post centum annos, puberes, habilesq; ad gignendum facti fuerint, vt ordo generationũ per primogenitos curreret, & vsq; ad diluuiũ ad numerum annorum tantę quantitatis occurreret. Quauis fieri possit, vt pp aliquam secretiorem causam, quę me latet, vsq; ad Lamech & eius filios generationũ perueniente contextu, commendaretur hęc ciuitas, q̃ dicimus esse terrenam, ac deinde cessaret scriptor libri cõmemorare cæteras, quæ vsq; ad diluuiũ esse potuerunt. Pót & illa esse causa, cur non ordo gñationum per primogenitos duceretur, vt necesse nõ sit in illis hominib. tam seram credere pubertatem, quod. s. eadem ciuitas, quã Cain in nomine Enoch filii sui condidit, longe lateq; regnare potuerit, & reges hr̃e non simul plures, sed suis ætatib. singulos, quos genuissent sibi successores quicunq; regnassent. Horum regum primus esse potuit ipse
C Cain: secundus filius eius Enoch, in cuius nomine, vbi regnaret, condita est ciuitas, tertius Gaidad quem genuit Enoch: quartus Manihel quem genuit Gaidad quintus Mathusael, quẽ genuit Manihel: sextus Lamech, quem genuit Mathusael, qui septimus est ab Adam per Cain. Non autem erat cõsequens, vt primogeniti in regnum regnantib. succederent patribus, sed quos regnandi meritum propter virtutem terrenæ vtilem ciuitati, vel sors aliqua reperiret, vel ille potissimum succederet patri hæreditario quodã iure regnandi, quẽ præ cæteris filiis dilexisset. Potuit autem viuẽte adhuc Lamech atq; regnante fieri diluuium, vt ipsum cum aliis omnib. hominib. exceptis qui in arca fuerũt, quem perderet, inueniret. Neque. n. mirandum est, si varia quantitate numerositatis annorum interposita, per tam longam ætatem ab Adam vsq; ad diluuium non æqualis numeri generationes habuit vtraque progenies, sed per Cain septem, per Seth autem decem, septimus est enim, vt iam dixi, ab Adã Lamech, decimus Noe, & iõ non vnus filius Lamech, sicut in cæteris superius, sed plures commemorati sunt, quia incertum erat qs ei fuisset mortuo successurus, si regnandi tempus inter ipsum & diluuium remansisset. Sed quomodo se habeat siue per primogenitos, siue per reges, Cain in generationem ordo decurrens, illud mihi nullo pacto prætereũdum silentio videtur, quod cum Lamech septimus ab Adam fuisset inuentus, tot eius annumerati sunt filii, donec vndenarius numerus impleretur, quo significatur peccatum. adduntur enim tres filii, & vna filia. Vxores autem aliud possunt significare, non hoc qđ tunc commendandum videtur. Nunc enim de generationibus loquimur, ille vero vnde sint genitæ, tacitum est. Quoniam ergo lex denario numero prędicatur, vnde est memorabilis ille decalogus, profecto numerus vndenarius, quoniam transgreditur denarium, transgressionẽ legis, ac per hoc peccatum significat. Hinc est quod in tabernaculo testimonii *Esa.50.* quod erat in itinere populi Dei, velut templum deambulatorium, vndecim vela cilicina fieri præcepta sunt. In cilicio quippe recordatio est peccatorum, propter hædos E ad sinistrã futuros, quia confitentes in cilicio prosternimur tanquam dicentes quod in Psalmo scriptum est: Peccatum meum ante *Exo.16.* me est semper: Progenies ergo ex Adam per Cain sceleratum vndenario numero finitur, quo peccatum significatur, & ipse numerus à fœmina clauditur, a quo sexu initium factum est peccati, per quod omnes morimur. Commissum est autẽ vt & voluptas carnis, quę spiritui resisteret, sequeretur. Nã & ipsa filia Lamech Noe ma voluptas interpretatur. Per Seth autem ab Adam vsque ad Noe denarius insinuatur legitimus numerus. Cui Noe tres adiiciuntur filii, vnde vno lapso duo benedicuntur à patre, vt remoto reprobo & probatis filiis ad numerũ additis, etiã duodenarius numerus intimetur, qui & in Patriarcharum & Apostolorum numero insignis est propter septenarii partes, alteram per alteram multiplicatas. Nam ter quaterni, vel quater terni ipsum faciunt. His ita se habentibus video considerandum & commemorandum, ista vtraque progenies, quæ distinctis generationibus duas insinuat ciuitates, vnam terrigenarum, alteram regenera- F torum, quomodo postea sic commixta fuerit atque confusa, vt vniuersum genus humanum, exceptis octo hominibus, perire mereretur diluuio.

Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius vsque ad diluuium sit continuata narratio, commemorato autẽ Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principium sit reditum. Cap. XXI.

PRimo autem intuẽdum est, quemadmo-
dum cum ex Cain generationes enume
rarent, commemorato, ante cæteros poste-
ros eius, illo in cuius nomine condita est ci-
uitas Enoch, cõtexti sunt cæteri vsq; ad illũ
finẽ, de quo loquutus sum, donec illud ge-
nus, atque illa vniuersa propago diluuio de-
leret, cum vero filius Seth vnus commemo-
H ratus fuisset Enos, nondũ vsq; ad diluuiũ ad-
Gene. 5. ditis cæteris, articulus q̃dem interponit, &
dr: Hic liber natiuitatis hoĩum, quã die fecit
Deus Adam, ad imaginem Dei fecit illũ, ma
sculum & fœminam fecit eos, & benedixit
illos, & cognominauit nomen eorum Adã,
qua die fecit illos. Quod mihi vr̃ ad hoc in-
terpositum, vt hinc rursus inciperet ab ipso
Adam dinumeratio temporum, q̃ noluit fa-
cere, qui hęc scripsit in ciuitate terrena, tan-
quam eam Deus sic cõmemoraret, vt non cõ
putaret. Sed quare hinc redit ad istam reca-
pitulationem, postea q̃ commemoratus est
Gene. 4. filius Seth homo, qui sperauit inuocare no-
men dñi Dei, nisi q̃a sic oportebat istas duas
præponere ciuitates, vnam per homicidam
vsq; ad homicidam: nam & Lamech duab.
vxorib. suis se perpetrasse homicidium con-
fitet. alteram per eum, qui sperauit inuocare
nomen dñi Dei? Hoc est quippe in hoc mun
do peregrinantis ciuitatis Dei totum atque
summũ in hac mortalitate negocium, quod
per vnum hoĩem, quem sanè occisi resurre-
I ctio genuit, cõmendandum fuit. Homo q̃p-
pe ille vnus totius supernæ ciuitatis est vni-
tas, nondum q̃dem completa, sed præmissa
ista prophetica præfiguratione complenda.
Filius ergo Cain, hoc est filius possessionis
cuius nisi terrenæ ciuitatis habet nomen in ci
uitate terrena, quæ in eius noĩe condita est?
De his. n. de quib. cantatur in Psalmo: Inuoca
bunt nomina eorum in terris ipsum, propter
Psal. 48. quod sequit eos quod in alio Psalmo scri-
ptum est: Domine in ciuitate tua imaginem
Psal. 72. horum ad nihilũ rediges. Filius autem Seth,
hoc est, filius resurrectionis, speret inuocare
nomen domini Dei. Eam quippe societatem
hoĩum pręfigurat, quę dicit: Ego autem sicut
oliua fructifera in domo Dei, speraui in mi- *Psal.*
sericordia Dei. Vanas autem glorias fumosi
in terra nominis non requirat. Beatus. n. vir,
cuius est nomen dñi spes eius, & non respe-
xit in vanitates, & insanias falsas. Propositis
itaq; duab. ciuitatib. vna in re huius seculi, al
tera in spe Dei, tanquam ex communi, quæ
aperta est in Adam ianua mortalitatis egres-
sis, vt percurrant, & excurrant ad discretos
proprios & debitos fines, incipit dinumera-
tio temporum, in qua & aliæ generationes
adiiciunt, facta recapitulatione ex Adam, ex K
cuius origine dãnata, veluti massa vna meri- *Rom.*
tæ dãnationi tradita, fecit Deus alia in contu
meliam vasa iræ, alia in honorem vasa mise-
ricordiæ, illis reddens, quod debet in pęna,
istis donans, qđ non debet in gratia, vt ex ip
sa etiam comparatione vasorum irę, superna
ciuitas discat, quæ peregrinatur in terris, nõ
fidere libertate arbitrii sui, sed speret inuoca
re nomen dñi Dei, quoniam voluntas in na
tura, quæ facta est bona à bono Deo, sed mu
tabilis ab immutabili, ex nihilo ab eo qui est
& à bono potest declinare, vt faciat malum
quod fit libero arbitrio, & à malo, vt faciat
bonum, quod non fit sine diuino adiutorio.

De lapsu filiorum Dei alienigenarum mulierum amore captorum, vnde & omnes exceptis octo hominibus diluuio perire meruerunt. Cap. XXII. E

HOc itaque libero volũtatis arbitrio ge-
nere humano progrediente atque cre
scente, facta est permixtio, & iniquitate par
ticipata quædã vtriusq; cõfusio ciuitatis, cũ
malum à sexu fœmineo causam rursus inue
nit, non q̃dem illo modo quo ab initio. Non
enim cuiusquam ẽt tunc fallacia seductæ illæ
fœminæ persuaserunt peccatum viris, sed ab
initio quæ prauis morib. fuerant in terrena
ciuitate, idest, in terrigenarum societate, ama
tæ sunt à filiis Dei, ciuibus. s. peregrinantis
in hoc seculo alterius ciuitatis, propter pul-
chritudinem corporum, quod bonum Dei
quidem donum est, sed propterea id lar-
tur etiam malis, ne magnum bonum vide-
tur bonis. Deserto itaq; magno bono & bo-
norum proprio, lapsus est factus ad bonum
minimũ

minimum,non bonis proprium, sed bonis malisq; commune, ac sic filii Dei, filiarum M hominum amore sunt capti, atque vt eis cõiugib. fruerentur in amorem societatis terrigenæ defluxerunt, deserta pietate, quam in sancta societate seruabãt. Sic.n.corporis pulchritudo à Deo qdem factum, sed temporale,carnale,infimum bonum,male amat post posito Deo æterno,interno,sempiterno bono, quemadmodum iustitia deserta & aurũ amatur ab auaris,nullo peccato auri, sed hominis,ita se habet omnis creatura. Cũ enim bona sit,& bene potest amari & male, bene scilicet ordine custodito,male autem ordine perturbato. Quod in laude * quidam creatoris breuiter versibus dixit:

Hæc tua sunt, bona sunt, quia tu bonus ista creasti.
Nil nostrum est in eis, nisi quod peccamus amantes.
Ordine neglecto pro te qđ conditur abs te.

Creator aũt si veraciter amet, hoc est, si ipse nõ aliud pro illo quod nõ est ipse amet, male amari non põt. Nam & amor ipse ordinate amãdus est,quo bene amat quod amandũ est,vt sit in nobis virtus,qua viuitur bene. Vñ mihi vř,quod diffinitio breuis & vera virtutis,ordo est amatoris,propter quod in sãcto Cantico canticorum cantat sponsa Christi, ciuitas Dei:Ordinate in me charitatẽ.Huius igit charitatis,hoc est, dilectionis & amoris ordine perturbato,Deũ filii Dei neglexerũt, & filias hominum dilexerunt.Quib. duobus nominibus satis ciuitas vtraque discernitur. Neque.n.& illi non erant filii hominum per naturam,sed aliud nomen habere cœperant per gratiam.Nã in eadem scriptura vbi dicti sunt dilexisse filias hominum filii Dei,iidem dicti sunt etiam angeli Dei. Vnde illos multi putant non homines fuisse,sed angelos.

An credendum sit angelos substantiæ spiritalis amore speciosarum mulierum captos earundem iniisse coniugium, ex quibus gigantes sint creati. Cap. XXIII.

QVam quæstionem nos transeuntes cõmemoratã in tertio huius operis libro reliquimus insolutã. Vtrũ possnt angeli cum spũs sint, corporaliter coire cum fœminis. Scriptum est.n.Qui facit angelos suos spũs.i. eos qui natura spũs sunt, facit esse angelos suos,iniungendo eis officiũ nunciandi. Qui enim Græce dř ἄγγελος,quod nomẽ Latina declinatione angelus perhibetur,Latina lingua nũcius interpretatur. *Ibidem.* Sed vtrum eorum corpora consequenter adiunxerit, dicendo, Et ministros suos ignem ardentem,an quod charitate tanquam igne spiritali feruere debeãt ministri eius,ambiguum est,apparuisse tñ hominib.angelos in talib.corporib. vt nõ solum videri,verum etiam tangi possent,eadem verissima scriptura testatur. Et qm̃ creberrima fama est,multiq; se expertos, vel ab eis qui experti essent,de quorum fide dubitãdum non est,audisse cõfirmant, Siluanos & C Faunos,quos vulgo incubos vocant,improbos sæpe extitisse mulierib.& earũ appetisse, ac peregisse cõcubitum.Et quosdam dæmones,quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam,& tentare,& efficere,plures,talesq; asseuerant vt hoc negare, impudentiæ videatur.Non hic * aliqd audeo temere diffinire, *al. hinc.* vtrum aliqui spũs elemẽto aereo corporati (nam hoc elementum etiam cum agitat flabello,sensu corporis tactuq; sentit) possint etiam hanc pati libidinẽ,vt qũo pñt, sentientib. fœminis misceantur? Dei tñ angelos sanctos nullo modo illo tempore sic labi potuisse crediderim,nec de his dixisse Apostolum Petrum: *2. Pet. 2.* Si.n. Deus angelis peccãtib. non pepercit,sed carcerib.caliginis inferi retrudens tradidit, in iudicio puniendos reseruari,sed potius de illis qui primum apostatantes à Deo cum diabolo principe suo ceciderunt, qui primum hoiẽ per inuidiam serpentina fraude decepit. *Gene. 2.* Angelos aũt fuisse etiam Dei hoĩes nuncupatos, eadẽ scriptura sancta locupletissima testis est. Nã & de Ioãne scriptum est: *Mat. 11.* Ecce mitto angelum meum ante faciem tuã, *Mala. 4.* qui præparabit viam tuam. Et Malachias propheta, propria quadam,id est, sibi proprie impertita gratia, dictus est angelus.Verum hoc mouet quosdam, quod D ex illis qui dicti sunt angeli Dei, & ex mulieribus, quas amauerunt, non quasi homines generis nostri, sed gigantes legimus esse natos, quasi vero corpora hominum modũ nostrum longe excedẽtia, quod etiam supra commemoraui, non etiam nostris temporibus nata sint. Nonne ante paucos annos cum Romanæ vrbis, quod à Gothis fa-

ctum est appropinquaret excidium, Romæ fuit fœmina cũ suo patre & sua matre, quæ corpore quodammodo gigantæo longe cæteris præemineret, Ad quam visendam mirabilis fiebat vsquequaq; cõcursus? Et hoc erat maximæ admirationi, quod ambo parentes eius nec saltem tam longi hoĩes erant, q̃ longissimos videre consueuimus. Potuerunt ergo gigantes nasci, & prius q̃ filii Dei, qui & angeli Dei dicti sunt, filiab. hoĩum, hoc est, secundum hoĩem viuentium miscerentur, filii.s. Seth, filiab. Cain. Nam & canonica scriptura sic loquitur, in quo libro hęc legimus

Gene. 6.

E cuius verba ista sunt: Et factum est postquam cœperunt hoĩes multi fieri super terram, & filiæ natæ sunt illis, videntes angeli Dei filias hoĩum, quia bonæ sunt, sumpserunt sibi vxores ex omnibus, quas elegerant. Ex dixit dñs Deus. Non permanebit spũs meus in hominib. his in æternum, pp quod caro sunt. Erũt aũt dies eorum centum viginti anni: Gigãtes aũt erant super terram in dieb. illis. Et post illud cum intrarent filii Dei ad filias hoĩum, & generarent sibi, illi erant gigantes, a seculo hoĩes nominati. Hæc libri verba diuini satis indicant, iam illis dieb. fuisse gigantes super terram, qñ filii Dei acceperunt vxores filias hominũ, cum eas amarent bonas.i. pulchras. Consuetudo quippe scripturæ huius est etiã speciosos corpoȓ, bonos vocare. Sed & postquam hoc factum est, nati sunt gigantes. Sic enim ait. Gigantes autem erant super terram in diebus illis. Et post illud, cum intrarent filii Dei ad filias hominum. Ergo & ante in illis diebus, & post illud. Quod autem. Et generabant sibi, satis ostendit, quod prius ante q̃

F sic caderent filii Dei, Deo generabant, non sibi.i. non dominante libidine coeundi, sed seruiente officio propagandi, non familiam fastus sui, sed ciues ciuitatis Dei, quibus annunciarent tanquam angeli Dei, vt ponerent in Deo spem suã, similes illius, qui natus est de Seth, & filius resurrectionis, & sperauit inuocare nomen domini Dei, in qua spe essent cum suis posteris cohæredes æternorũ bonorum, & sub Deo patre fratres filiorum. Non autem illos ita fuisse angelos Dei vt homines non essent, sicut quidam putant, sed homines proculdubio fuisse scriptura ipsa sine vlla ambiguitate declarat. Cũ enim præmissum esset, quod videntes angeli Dei filias hominum, quia bonæ sunt, sumpserunt sibi vxores ex omnib. quas elegerant, mox adiunctum est, Et dixit dñs Deus, Nõ permanebit spiritus meus in hominib. his in ęternum, pp quod caro sunt. Spũ Dei quippe fuerant facti angeli Dei, & filii Dei, sed declinando ad inferiora, homines dicuntur nomine naturæ, non gratiæ, dicuntur & caro desertores spiritus, & deserendo deserti. Et septuaginta quidem interpretes & angelos Dei dixerũt istos & filios Dei, quod quidem non omnes codices habent, nam quidam nisi filios Dei non habent. Aquila autem quem interpretem Iudæi cæteris anteponunt, nõ angelos Dei, nec filios Dei, sed filios deorum ĩterpretatus est. Vtrunque autem verum est. Nam & filii Dei erant, sub quo patre suorum patrum etiam tres erant, & filii deorum, quoniam a diis geniti erant, cum quib. etiam ipsi dii erant, iuxta illud Psalmi, Ego dixi dii estis, & filii excelsi omnes. Merito enim creduntur septuaginta interpretes accepisse propheticum spiritum, vt si quid eius authoritate mutarent, atque aliter quàm erat, quod interpretabantur dicerẽt, neque hoc diuinitus esse dictum dubitaretur. Quanuis hoc in Hebræo esse perhibeatur ambiguum, vt & filii Dei, & filij deorum, posset interpretari. Omittamus igitur earum scripturarum fabulas, quæ apocryphæ nuncupantur, eo quòd earum occulta origo non clauit patribus, a quibus vsque ad nos authoritas veracium scripturarum certissima & notissima successione puenit: In his autẽ apocryphis, etsi inuenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est canonica authoritas. Scripsisse quidem nonnulla diuina Enoch illũ septimum ab Adã, negare non possumus, cum hoc in epistola canonica Iudas Apostolus dicat. Sed nõ frustra non sunt in eo canone scripturarum, qui seruabatur in templo Hebræi populi succedentium diligentia sacerdotum. Cur autem hoc, nisi quia ob antiquitatem suspectæ fidei iudicata sunt. nec vtrum hæc essent, quæ ille scripsisset, poterat inueniri, num talibus proferentibus, qui ea per seriem successionis reperirentur rite seruasse? Vnde illa, quæ sub eius nomine proferuntur, etiam continet istas de gigantibus fabulas, quod non habuerint homines patres, recte à prudentibus iudicantur non ipsius esse credenda, sicut

Psal. 77.

Angeli filij Seth, mystice dicti.

multa

multa sub nominibus & aliorum Prophetarum, & recētiora sub nominib. Apostolorū ab hæreticis proferuntur, quæ omnia sub nomine apocryphorum authoritate canonica diligenti examinatione remota sunt. Igitur secundum scripturas canonicas Hebræas atque Christianas, multos gigantes ante Diluuiū fuisse dubium non est, & hos fuisse ciues terrigenæ societatis hoīum, Dei aūt filios, q̃ secundum carnem de Seth propagati sunt, in hāc societatem deserta iustitia declinasse.
1 Nec mirandum est, quod etiam de ipsis gi-
gantes nasci potuerunt. Neque. n. oēs gigantes fuerūt, sed magis multi vtiq; tunc fuerūt, quàm post Diluuiū temporib. cęteris. Quos propterea creare placuit creatori, vt etiam hinc ostenderetur non solū pulchritudines, verumetiam magnitudines & fortitudines corporum non magni pendendas esse sapiēti, qui spiritalib. atque immortalib. longe meliorib. atque firmioribus & bonorum propriis, non bonorum malorumque communib. beatificatur bonis. Quam rem alius Pro
3 pheta commendans ait, Ibi fuerunt gigantes
illi nominati, qui ab initio fuerunt staturosi, scientes prælium. Non hos elegit Dominus, nec viam scientiæ dedit illis, sed interierunt, quia non habuerunt sapientiam, perierunt propter inconsiderantiam.

Quomodo intelligendum sit, quod eis qui Diluuio perdendi erāt Dominus dixerit: Erunt dies eorum centum viginti anni: Cap. XXIIII.

3 QVod autem dixit Deus, Erunt dies eorū
centum viginti anni, non sic accipiendum est, quasi prænunciatum sit, post hęc homines centum viginti annos viuendo, non transgredi, cum & post Diluuium etiam quingentos excesisse inueniamus. Sed intelligendum est hoc Deum dixisse, cum circa finem quingentorum annorum esset Noe. i. quadringētos octoginta vitæ annos ageret, quos more suo scriptura quingentos vocat, nomine totius maximam partem plerunque significans, sexcentesimo quippe anno vitæ Noe secundo mense factum est Diluuium, ac sic centum viginti anni prædicti sunt futuri vitę hominum periturorum, quib. transactis Diluuio delerentur. Nec frustra creditur sic factum esse diluuium, iam non inuentis in terra, qui nō erāt digni tali morte defungi, qua in impios vindicatum est, non quod hic quoquam bonis quādoque morituris tale genus mortis faciat aliquid quod eis possit obesse post mortem. Veruntamen nullus eorum diluuio mortuus est, quos de semine Seth propagatos sancta scriptura commemorat. Sic C
autem diuinitus diluuii causa narrat. Vides, *Diluuii*
inquit, Dominus Deus, quia multiplicatę sūt *causa.*
malitiæ hominū super terram, & quod vnus- *Genes. 6.*
quisque cogitat in corde suo diligenter super maligna omnes dies, & cogitauit Deus, quia fecit hominem super terram, & recogitauit, & dixit Deus, Delebo hominem quem feci à facie terræ ab homine vsque ad pecus, & a repentibus vsque ad volatilia cęli, quia iratus sum quoniam feci eos.

De ira Dei, quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat. Cap. XXV.

IRa Dei non perturbatio animi eius est, sed D
est iudicium, quo irrogatur pœna peccato. Cogitatio vero eius & recogitatio, mutādarum rerum est immutabilis ratio. Neque
enim sicut hoīem, ita Deum cuiusquam facti *Dei præ-*
sui pœnitet, cuius est de omnib. omnino rebus *scientia*
tam fixa snīa, q̃ certa præscientia. Sed si non *certa, &*
vtatur scriptura talib. verbis, non se quodam *ficta.*
modo familiarius īsinuabit omni generi hominum, quib. vult esse consultum, vt & perterreat superbientes, & excitet negligentes, & exerceat quærentes, & alat intelligentes. Quod non faceret si non se prius inclinaret, & quodammodo descenderet ad iacentes. Quod autem etiam interitum omnium animalium terrenorum volatiliumque denunciat, magnitudinem futuræ cladis effatur, nō animantibus rationis expertibus, tanquam & ipsa peccauerint minatur exitium.

Quod Arca quam Noe iussus est facere, in omnibus Chistum Ecclesiamq; significet. Cap. XXVI.

IAm vero quod Noe homini iusto, & sicut *Gene. 6.*
de illo scriptura veridica loquitur, in sua generatione perfecto, non vtique sicut perficiendi sunt ciues ciuitatis Dei in illa immortali-

mortalitate,qua ęquabuntur angelis Dei,ſed
ſicut eſſe poſſunt in hac peregrinatione per-
fecti, imperat Deus, vt arcam faciat, in qua
cum ſuis.i.vxore,filiis,& nurib. & cum aïa-
lib.quæ ad illum ex Dei præcepto in arcã in
greſſa ſunt,liberaret a diluuii vaſtitate,pcul-
1.Tim.2 dubio figura eſt peregrinantis in hoc ſeculo
ciuitatis Dei, hoc eſt,Eccleſiæ, quæ fit ſalua
per lignum,in quo pepẽdit mediator Dei &
Contra hominum,homo Chriſtus Ieſus.Nam & mẽ
Fauſtum ſuræ ipſæ lõgitudinis,altitudinis, latitudiniſ
lib. 12. que eius,ſignificant corpus humanum,in cu
Cap. 14. ius veritate ad homines prænunciatus eſt vẽ
turus,& venit.Humani quippe corporis lõ-
F gitudo a vertice vſque ad veſtigia ſexies tan-
tum habet,quàm latitudo,quæ eſt ab vno la-
tere ad alterum latus,& decies tantũ, quàm
altitudo, cuius altitudinis menſura eſt in la-
tere à dorſo ad ventrem, velut ſi iacentem
hominem metiaris ſupinũ,ſeu pronum,ſex-
ies tantum longus eſt a capite ad pedes, quã
latus a dextera in ſiniſtrã,vel a ſiniſtra in dex
teram,& decies,quàm altus a terra.Vnde fa-
cta eſt arca trecentorum in longitudine cu-
bitorum,& quinquaginta in latitudine,& tri
ginta in altitudine. Et quod oſtium in latere
accepit,profecto illud eſt vulnus quando la
tus crucifixi lancea perforatum eſt.Hanc qp
pe ad illum venientes ingrediuntur, quia in-
de ſacramenta manarunt, quibus credentes
initiãtur.Et quod de lignis quadratis fieri iu-
betur,vndique ſtabilem vitam ſanctorum ſi-
gnificat. Quacũque enim verteris quadratũ,
ſtabit. cætera, quæ in eiuſdem arcæ conſtru-
ctione dicuntur, eccleſiaſticarum ſigna ſunt
rerum.Sed ea nunc perſequi longum eſt, &
hoc iã fecimus in opere, quod aduerſus Fau
ſtum Manichæum ſcripſimus, negantem in
Contra libris Hebræorum aliquid de Chriſto eſſe
Fauſtum prophetatum. Et fieri quidem poteſt, vt &
lib. 12. nobis quiſpiam, & alius alio exponat hæc
Cap.8.& aptius,dum tamen ea quæ dicuntur,ad hanc
39. de qua loquimur, Dei ciuitatem in hoc ſecu
lo maligno tanquam in diluuio peregrinan-
te,omnia referantur, ſi ab eius ſenſu,qui iſta
conſcripſit,non vult longe aberrare, qui ex-
ponit. Exempli gratia. Velut ſi quiſpiam qđ
hic ſcriptum eſt. Inferiora bicamerata & tri
camerata facies. non quod ego in illo ope-
re dixi, velit intelligit quia ex omnibus gen-
tibus Eccleſia congregatur, bicameratam
dictam, propter duo genera hominum,cir-
cuncifionem ſcilicet, & præputium, quos
Apoſtolus & alio modo dicit Iudæos, &
Græcos. Tricameratam vero, eo quod om-
nes gentes de tribus filiis Noe poſt diluuiũ
reparatæ ſunt,ſed aliud dicat aliquis, quod a
fidei regula non ſit alienum. Nam quoniam
non ſolum inferioribus manſiones habere
arcam voluit, verum etiam in ſuperioribus,
& hęc dixit bicamerata, & in ſuperioribus
ſuperiorum, & hęc appellauit tricamerata,
vt ab imo, ſurſum verſus, tertia conſurgeret
habitatio. Poſſunt hæc intelligi, & illa tria,
quæ commendat Apoſtolus: fides,ſpes,cha-
ritas. Poſſunt etiam multo conuenientius
tres illæ vbertates Euangelicæ tricena, ſexa-
gena,cẽtena, vt in infimo habitet pudicitia
coniugalis, ſupra vidualis, atque hac ſupe-
rior virginalis, & ſi quid melius ſecundum
fidem ciuitatis huius intelligi,& dici poteſt.
Hoc etiam de cæteris, quæ hic exponenda
ſunt dixerim,quia & ſi non differuntur mo-
do,ad vnam tamen catholicæ fidei concor-
diam reuocanda ſunt.

De arca atque diluuio,nec illis eſſe cõſentiẽ
dum,qui ſolam hiſtoriam recipiunt ſi-
ne allegorica ſignificatione, nec
illis qui ſolas figuras defen
dunt, repudiata hi-
ſtorica verita-
te. Caput.
XXVII.

NOn tamen quiſquam putare debet, aut
fruſtra hęc eſſe conſcripta, aut tantũ-
mõ rerũ geſtarũ veritatẽ ſine vllis allegori-
cis ſignificationib.hic eſſe quęrendã,aut ecõ
trario hęc oĩno geſta non eſſe, ſed ſolas eſſe
verborũ figuras, aut quicquid illud eſt, ne-
quaquã ad prophetiam eccleſiæ pertinere.
Quis enim niſi mente peruerſus inaniter ſcri
ptos eſſe cõtendat libros per annorũ millia
tanta religione, & tã ordinatæ ſucceſsionis
obſeruãtia cuſtoditos, aut ſolas res geſtas il-
lic intuẽdas,vbi certe vt alia omittã, ſi nume
roſitas aĩalium cogebat arcę tantam fieri ma
gnitudinẽ immunda bina, & munda ſeptena
intromitti aĩalia, quid cogebat, cum ęquali
numero poſſent vtraque ſeruari? Aut vero
Deus, qui pp reparandum genus ſeruanda
præce-

præcepit, eo modo illa quo instituerat, resti-
K tuere nõ valebat? Qui vero non esse gesta, sed
solas rerum significandarũ figuras esse con-
tendunt primum opinant̃ tam magnum fieri
non potuisse diluuium, vt altissimos montes
q̃decim cubitis aqua crescendo transcende-
ret, pp Olympi verticẽ montis, supra quem
perhibent̃ nubes non posse conscendere, qđ
tam * sublimis q̃ cœlum sit, vt non ibi sit aer
iste crassior, vbi venti, nebulæ imbresq; gi-
gnunt̃, nec attendunt oĩum elementorũ craſ
sissimam terram ibi esse potuisse. An forte ne
gant esse hanc terram verticem montis? Cur
igit̃ vsque ad illa cœli spatia terris exaltari li
cuisse, & aquis exaltari non licuisse conten-
dunt, cum isti mensores & pensores elemen
torum, aquas terris perhibeant superiores at
que leuiores? Quid itaque rõnis afferũt, qua
re terra grauior & inferior locum cœli tran
quillioris inuaserit per volumina tot anno-
rum, & aqua leuior ac superior permissa nõ
sit hoc facere, saltem ad tempus exiguum? Di
cunt etiam nõ potuisse capere arcæ illius q̃-
titatem aĩalium genera tam multa in vtroq;
sexu bina de immundis, septena de mundis.
Qui mihi vident̃ nõ computare nisi trecenta
cubita longitudinis, & latitudinis quinqua-
ginta, triginta altitudinis, nec cogitare aliud
tantum esse in superiorib. itemq; aliud tantũ
in superiorib. superiorum, ac per hoc ter du
cta illa cubita fieri nongenta per longum, cẽ
tum quinquaginta per latum, nonaginta per
latum. Si aũt cogitemus quod Origenes non
inelegãter astruxit, Moysen. s. hominem Dei
eruditũ, sicut scriptũ est, omni sapientia Ae-
gyptiorũ qui Geometricam dilexerũt, Geo-
metrica cubita significare potuisse, vbi vnũ
quantum sex nostra valere asseuerant, quis
non videat, quantum rerum capere potuit il
la magnitudo? Nam illud quod disputant tan
tæ magnitudinis arcam non potuisse cõpin-
gi, ineptissime calumniant̃, cum sciant im-
mensas vrbes fuisse constructas, nec attendũt
centum annos, quib. arca illa est fabricata, ni
si forte lapis lapidi adhærere potest sola cal-
ce coniunctus, vt murus per tot millia circũ
agatur, & lignum ligno per subscudines epi
ros, clauos & glutem bituminis non potest
adhærere, vt fabricet̃ arca, non curuis sed re-
ctis lineis longe lateque porrecta, quam vn-
de nullus in mare mittat conatus hominum,
sed leuet vnda cum venerit naturali ordine
ponderum, magisque diuina prouidentia, q̃
humana prudentia natãtem gubernet, ne in-
currat vbicunque naufragium. Quod autem
scrupulosissime quæri solet de minutissimis
bestiolis, nõ solum quales sunt mures & stel
liones, verumetiam quales locustę, scarabei,
muscæ deniq; & pulices, vtrum non amplio
ris numeri in arca illa fuerint, quàm qui est
definitus, cum hoc imperaret Deus: prius ad
monendi sunt, quos hęc mouent, sic accipiẽ
dum esse quod dictum est, Quę repunt super *Gene. 7.*
terram, vt necesse non fuerit cõseruari in ar-
ca, quæ possunt in aquis viuere, non solum
mersa, sicut pisces, verum etiam supernatan-
tia, sicut multæ alites. Deinde quum dr̃, Ma-
sculus & fœmina erunt, profecto intelligi-
tur ad reparãdum genus dici, ac per hoc nec
illa necesse fuerat ibi esse, quę possunt sine
concubitu, de quibusque rebus, vel rerũ cor
ruptionibus nasci: vel, si fuerunt, sicut in do- A
mibus esse consueuerunt, sine vllo numero
definito esse potuisse: aut, si mysterium sacra
tissimum quod agebatur, & tantæ rei figura
etiam in veritate facti aliter non posset im-
pleri, nisi vt omnia ibi certo illo numero
essent, quæ viuere in aquis natura prohiben-
te non possent, non fuit ista cura illius homi
nis, vel illorum hominum, sed diuina. Non
enim ea Noe capta intromittebat, sed venien
tia & intrantia permittebat. Ad hoc enim va
let, quod dictum est, Intrabunt ad te, non sci *Gene. 6.*
licet hominis actu, sed Dei nutu, ita sanè, vt
non illic fuisse credenda sint, quæ sexu carẽt.
Præscriptum est enim atque definitum, ma-
sculus & fœmina erũt. Alia sunt quippe, quę
de quibusque rebus sine concubitu ita nascũ
tur, vt postea concumbant, & generent, sicut
muscę, alia vero in quibus sit maris, & fœmi
nę, sicut apes: Ea porrò quæ sic habent sexũ,
vt non habeant fœtum, sicut muli & mulæ,
mirum si ibi fuerunt, ac non potius parentes
eorum ibi fuisse suffecerit, equinum videli-
cet, atque asininum genus, & si aliqua alia
sunt, quę commixtione diuersi generis, ge-
nus aliquod gignunt. Sed & si hoc ad myste-
rium pertinebat, ibi erant. Habet enim & B
hoc genus masculum & fœminam. Solet
etiam mouere nonnullos genera escarum,
quę illic habere poterant animalia, quę
non nisi carne vesci putantur, vtrum præ-
ter

ter numerum ibi fuerint ſine tranſgresſione
mandati, quæ aliorum alendorum necesſitas
illic coegiſſet includi, an vero, quod potius
eſt credendum, præter carnes aliqua alimẽta
eſſe potuerunt, quæ omnib. conuenirent. No
uimus enim quàm multa animalia, quib. ca-
ro cibus eſt, frugib. pomisq́; veſcãtur, & ma
xime fico, atque caſtaneis. Quid ergo mirũ,
ſi vir ille ſapiens, & iuſtus, etiam diuinitus
admonitus, quid cuique congrueret ſine car
nibus aptam cuiq; generi alimoniam præpa
rauit, & recondidit? Quid eſt autem, quo ve-
ſci non cogeret fames? aut quid non ſuaue
ac ſalubre facere poſſet Deus, qui etiam, vt
C ſine cibo viuerent, diuina facilitate donaret,
niſi vt paſcerentur etiam hoc implendæ figu
ræ tanti myſterii conueniret? Non autem ad
præfigurandam eccleſiam pertinere tã mul-
tiplicia rerum ſigna geſtarum, niſi fuerit cõ-
tentioſus, nemo permittitur opinari. Iam
enim gentes ita eccleſiam repleuerunt, mun
díque, & immundi, donec certum perueuia
tur ad finem, ita eius vnitatis quadam compa
gine continent, vt ex hoc vno manifeſtiſsi-
mo etiam de cæteris, quæ obſcurius aliquan-
to dicta ſunt, & difficilius agnoſci queunt,
dubitari phas nõ ſit. Quæ cum ita ſint, ſi nec
inaniter iſta conſcripta eſſe putare quiſquã,
vel durus audebit, nec nihil ſignificare cum
geſta ſint, nec ſola dicta eſſe ſignificatiua nõ
facta, nec aliena eſſe ab eccleſia ſignificanda
probabiliter dici poteſt, ſed magis creden-
dum eſt, & ſapienter eſſe memoriæ literisq́;
mandata, & geſta eſſe, & ſignificare ali-
quid, & ipſum aliquid ad præfi-
gurandam eccleſiam perti-
nere. Iam vſq; ad hũc
articulum ꝑdu-
ctus liber
iſte
claudendus eſt, vt amborum ci-
uitatum curſus, ter-
renæ, ſci-
licet
ſecundum hominem viuentis, & cœ-
leſtis ſecundum Deum poſt dilu-
uium, & deinceps in rebus
conſequentibus
requira-
tur.

D. AVRELII AVGVSTINI
Epiſcopi De Ciuitate Dei ad Marcellinum.

LIBER DECIMVS SEXTVS.

An poſt diluuium à Noe vſque ad Abraham aliquæ familiæ ſecundum Deum viuentiũ reperiantur. Cap. I.

POST diluuium procurrentis ſan
ſtæ veſtigia ciuitatis, vtrum cõ
tinuata ſint, an intercurrentib.
impietatis interrupta tempori
bus, ita vt nullus hominum ve
ri vnius Dei cultor exiſteret ad liquidum ſcri
pturis loquentib. inuenire difficile eſt, pro-
pterea q̃a in canonicis libris poſt Noe q̃ cũ
cõiuge, ac trib. filiis, totidẽq; nurib. ſuis me-
ruit per arcam a vaſtatione diluuii liberari,
non inuenimus vſq; ad Abraham cuiuſquã
pietatem euidenti diuino eloquio prædica-
tam, niſi quod Noe duos filios ſuos Sem &
Iaphet prophetica benedictione commen-
dat, intuens & præuidens, quod longe fuerat
poſt futurum. Vnde factum eſt etiam illud,
vt filium ſuum medium, hoc eſt primogeni
to minorem, vltimoq́; maiorem, qui pecca-
uerat in patrem, non in ipſo, ſed in filio eius
ſuo nepote malediceret his verbis: Maledi-
ctus Chanaan puer, famulus erit fratrib. ſuis.
Chanaan porro natus fuerat ex Cham, qui
patris dormientis nec texerat, ſed potius pro
diderat nuditatem. Vnde & conſecutus ad-
iungit benedictionem duorum maximi &
minimi filiorum dicens: Benedictus domi-
nus Deus Sem & erit Chanaan puer illius, læ
tificet Deus Iaphet, & habitet in domib. Sẽ:
ſicut ipſa eiuſdem Noe & vineæ plantatio,
& ex eius fructu inebriatio, & dormiẽtis nu-
datio, & quæ ibi cætera facta atque conſcri-
pta ſunt propheticis ſunt grauidata ſenſibus,
& velata tegminibus.

Quid in filiis Noe propheticè fuerit præfiguratum. Cap. II.

SEd nunc rerum effectu iam in poſteris cõ
ſecuto quæ operta fuerant, ſatis aperta
ſunt. Quis enim hæc diligenter & intelli-
genter aduertens, non agnoſcat in Chriſto?

Sem quippe de cuius semine in carne natus
est Christus,interpretatur nominatus. Quid
aũt nominatius Christo, cuius nomen vbiq;
I. iam fragrat,ita vt in Cãtico canticorum,etiã
ipsa præcinente prophetia, vnguento com-
pararet effuso,in cuius domib.idest, Eccle-
siis habitat gentium latitudo? Nam Iaphet la
titudo interpretat. Cham porrò qui interpre
tat calidus,medius Noe filius tanquam se ab
vtroq; discernens,& inter vtrunq; remanet,
nec in primitiis Israelitarũ,nec in plenitudi-
ne gentium, q̃d significat nisi hæreticorum
genus calidum,nõ spũ sapientiæ, sed spũ ver
sipellis astutię,quod solent hæreticorum fer
uere præcordia,& pacem perturbare sancto
rum? Sed hæc in vsum cedunt proficiẽtium,
I. iuxta illud Apostoli: Oportet hæreses esse,vt
probati manifesti fiant in vobis. Vnde etiam
scriptum est,filius eruditus sapiens erit, im-
prudente aũt ministro vtetur. Multa quippe
ad fidem catholicam pertinentia, dum hære
ticorum calida inquietudine exagitantur, vt
L aduersus eos defendi possint,& considerant
diligentius,& intelliguntur clarius,& instã-
tius prædicant, & ab aduersario mota quæ-
stio,discendi existit occasio,quamuis nõ so-
lum qui sunt apertissime separati,verumetiã
omnes qui Christiano vocabulo gloriãtur,
& perdite viuũt,non absurdè p̃nt videri me-
dio Noe filio figurari,passionem q̃ppe Chri
sti,quæ illius hois nuditate significata est, &
annunciant profitendo, & male agendo ex-
honorant. De talib.ergo dictum est: Ex fructi
bus eorum cognoscetis eos. Ideo Cham in
filio suo maledictus est tãquã in fructu suo.i.
in corpore suo. Vnde conuenienter & ipse fi
lius eius Chanaan interpretat motus eorum
quod aliud quid est q̃ opus eorum? Sem ve-
ro & Iaphet tanquam circuncisio,& prępu-
tium,vel sicut alio modo eos appellat Apo-
stolus,Iudęi,& Græci,sed vocati, & iustifi-
cati,cognita quoquo modo nuditate patris,
qua significabatur passio redemptoris,sumẽ
tes vestimentum,posuerunt supra dorsa sua,
& intrauerunt auersi, & operuerunt nudita-
tem patris sui,nec viderunt quod reuerendo
texerunt. Quodam enim modo in passione
Christi,& quod pro nobis factum est hono-
ramus,& Iudæorum facinus auersamur. Ve-
stimentum significat sacramentum, dorsum
memoriam præteritorum, quia passionem
Christi eo.s.iam tempore quo habitat Iaphet
in domib.Sem,& malus frater in medio eo-
rum transactam celebret ecclesiam, non ad-
huc prospectat futurã. Sed malus frater in fi-
lio suo,hoc est, in opere suo, puer.i.seruus
est fratrum bonorũ, cum ad exercitationem
patientię,vel ad profectum sapientiæ sciẽter
vtuntur malis boni. Sunt.n. teste Apostolo q
Christum annunciant non caste. Sed siue oc
casione,inquit,siue veritate Christus annun- Philip. 1.
cietur,in hoc gaudeo, sed & gaudebo. Ipse
quippe plantauit vineam, de qua dicit Pro-
pheta: Vinea dñi sabaoth domus Israel est,&
bibit de vino eius. Siue ille calix hic intelliga
tur,de quo dicit. Potestis bibere calicẽ, quẽ Esa. 5.
ego bibiturus sum,& Pater, si fieri põt tran- Mat. 20.
seat à me calix iste,quo suã sine dubio signi- Mat. 26.
ficat passionem. Siue quia vinum fructus est
vineæ,hoc potius illo significatum est,quod A
ex ipsa vinea, hoc est ex gñe Israelitarũ car-
nem pro nobis & sanguinem vt pati posset,
assumpsit,& inebriatus est.i.passus est & nu-
datus. Ibi nanq; nudatus est.i.apparuit eius
infirmitas,de qua dicit Apostolus: Et si cru-
cifixus est ex infirmitate. Vnde item dicit, In-
firmum Dei fortius est hominib. & stultum
Dei sapientius est hominib. Quod vero cum 2.Co. 13.
dictũ esset,& nudatus est, addidit scriptura, 1.Co. 1.
in domo sua: eleganter ostendit, quod à suæ
carnis gente,& domesticis sanguinis sui,vti-
que a Iudæis fuerat crucem mortemq; passu
rus. Hanc passionem Christi foris in sono tã
tum vocis reprobi annũciant. Non.n.quod
annunciant intelligunt. Probi aũt in interio-
re homine habent tam grande mysterium at-
que honorant intus in corde infirmum &
stultum Dei,quia fortius est,& sapientius ho
minib. Huius rei figura est,quod Cham exiẽs
hoc nunciauit foris: Sem vero & Iaphet, vt
hoc velarent,idest, honorarẽt ingressi sunt,
hoc est,interius id egerunt. Hæc scripturæ se
creta diuinæ indagamus vt possumus, alius
alio magis minusve congruenter, verunta-
men fideliter: certum tenentes non ea sine
aliqua præfiguratione futurorum gesta at-
que conscripta: neque nisi ad Christum & B
eius ecclesiam,quæ ciuitas Dei est, esse refe-
renda, cuius ab initio generis humani non
defuit prædicatio,quam per omnia videmus
impleri. Benedictis igitur duobus filiis Noe,
atque vno in medio eorum maledicto, de-

inceps

inceps vſque ad Abrahã de iuſtorũ aliquorum, qui pie Deum colerent commemoratione ſilitum eſt per annos amplius q̃ mille. Nec eos defuiſſe crediderim, ſed ſi omnes commemorarent, nimis longum fieret, & eſſet hæc magis hiſtorica diligentia, q̃ ꝓphetica prouidẽtia. Illa itaq; exequit literarum ſacrarũ ſcriptor iſtarũ, vel potius per eũ Dei ſpũs, quib. non ſolum narrentur præterita, verumetiam prænuncientur futura, quæ tñ pertinent ad ciuitatem Dei, quia & de hominib. qui non ſunt ciues eius, quicquid hic dr̃, ad hoc dr̃, vt illa ex comparatione cõtraria, vel proficiat, vel emineat. Non ſanè omnia, quæ geſta narrantur aliquid etiam ſignificare putanda ſunt, ſed propter illa, quę aliquid ſignificant, etiam ea, quæ nihil ſignificant, at
C texuntur. Solo enim vomere terra proſcindit, ſed vt hoc fieri poſsit, etiam cætera aratri mẽbra ſunt neceſſaria. Et ſoli nerui in citharis atque huiuſmodi vaſis muſicis aptant ad cantum, ſed vt aptari poſsint, inſunt & cętera in compaginib. organorum, quæ nõ percutiuntur a canentib. ſed ea, quę percuſſa reſonant, his connectuntur. Ita in prophetica hiſtoria dicuntur & aliqua, quæ nihil ſignificant, ſed quibus adhæreant, quæ ſignificant & quodammodo religentur.

De generationibus trium filiorum Noe. Caput III.

D GEnerationes ergo filiorum Noe deinceps intuendę, & quod de his dicendũ vr̃ attexendum eſt huic operi, quo ciuitatis vtriuſque terrenæ. ſ. & cœleſtis per tempora procurſus oſtendit. Cœptæ ſunt aũt commemorari a minimo filio, q vocatus eſt Iaphet, cuius filii octo nominati ſunt, nepotes autẽ ſeptem de duob filiis eius, tres ex vno, quatuor ex altero: fiunt itaq; omnes quindecim. Filii autem Cham, hoc eſt, medii filii Noe, quatuor, & nepotes quinque ex vno eius filio, pronepotes duo ex nepote vno, fit eorũ ſumma vndecim. Quib. enumeratis reditur tanquam ad caput & dicitur, Chus autem genuit Nemroth: hic cœpit eſſe gigas ſuper terram. Hic erat gigas venator contra dominũ Deum. Propter hoc dicunt: Sicut Nemroth gigas venator cõtra dominum. Et factum eſt initium regni eius Babylon, Oreg, Archad & Chalãne in terra Senaar. De terra illa exiit Aſſur, & ædificauit Niniuem, & Robooth ciuitatẽ, & Calach, & Daſem inter mediũ Niniues & Calach, hęc ciuitas magna. Iſte porrò Chus pater gigantis Nemroth primus nominatus eſt in filiis Chã cuius quinq; filii iã E
fuerant computati, & nepotes duo. Sed iſtũ gigãtem, aut poſt nepotes ſuos natos genuit, aut quod eſt credibilius, ſeorſum de illo ꝑꝑ eius eminentiam ſcriptura locuta eſt, quãdo quidem & regnum eius commemoratũ eſt. Cuius initium erat illa nobiliſsima Babylon ciuitas, & quæ iuxta commemoratæ ſunt, ſiue ciuitates, ſiue regiones. Quod vero dictũ eſt, de terra illa. i. de terra Sennaar, quæ pertinebat ad regnum Nemroth, exiſſe Aſſur, & ædificaſſe Niniuem, & alias quas contexit ciuitates, longe poſtea factum eſt, quod ex hac occaſione perſtrinxit, propter nobilitatem regni Aſſyriorom, quod mirabiliter dilatauit Ninus, Beli filius, conditor Niniuæ ciuitatis magnę, cuius ciuitatis nomen ex illius nomine deriuatum eſt, vt a Nino Niniue vocaretur. Aſſur autem vnde Aſſyrii, non fuit in filiis Cham medii filii Noe, ſed in filiis Sem reperitur, qui fuit Noe maximus filius. Vnde apparet de progenie Sem exortos fuiſſe, qui poſtea regnum gigantis illius obtinerent, & inde procederent, atque alias conderent ciuitates, quarum prima eſt à Nino appellata Ni F
niue. Hinc reditur ad alium filium Cham, qui vocabatur Meſraim, & commemorantur quos genuit, non tanquam ſinguli homines, ſed nationes ſeptem. Et de ſexta velut de ſexto filio gens commemoratur exiiſſe, quæ appellatur Philiſtiim, vnde fiunt octo. Inde iterum ad Chanaan reditur, in quo filio maledictus eſt Cham, & quos genuit vndecim nominantur. Deinde vſque ad quos fines peruenerint commemoratis quibuſdam ciuitatibus dicitur. Ac per hoc filiis, ac nepotibus computatis de progenie Cham, triginta vnus geniti referunt. Reſtat commemorare filios Sem maximi filii Noe. Ad eũ quippe gradatim generationum iſtarum peruenit a minino exorta narratio. Sed vnde incipiunt commemorari filii Sem, habet quiddam obſcuritatis, quod expoſitione illuſtrãdum eſt, quia & multum ad rem pertinet quam requirimus. Sic enim legitur: Et Sẽ natus eſt etiã ipſi patri omnium filiorum He-

ber fratri Iaphet maiori. Ordo verborũ est: Et Sem natus est Heber, etiam ipsi.i.ipsi Sem natus est Heber, qui Sem pater est omnium
G filiorum. Sem ergo patriarcham intelligi voluit oĩum qui de stirpe eius exorti sũt, quos commemoraturus est, siue sint filii, siue sunt nepotes, & pronepotes, & deinceps indidẽ exorti. Non sanè istum Heber genuit Sẽ, sed ab illo quintus in progenitorum serie reperit. Sem quippe inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Cainam, Cainã genuit Sala, Sala genuit Heber. Non itaq; frustra ipse primus noĩatus est in progenie veniente de Sẽ; & prælatus est ẽt filiis, cũ sit q̃ntus nepos, nisi quia verum est quod traditur ex illo, Hebræos esse cognominatos tãquam Hebræos, cũ & alia posśit esse opinio, vt ex Abraham tanq̃ Abrahæi dicti esse videãtur. Sed nimirum hoc verum est, quod ex Heber Heberęi appellati sunt, ac deinde vna detracta litera, Hebræi, quã linguam solus Israel populus potuit obtinere, in quo Dei ciuitas, & in sanctis peregrinata est, & in omnib. sacramento adumbrata. Igitur filii Sem prius sex nominant̃, deinde ex vno eorum nati sũt quatuor nepotes eius. Itemq; alter filiorum Sem genuit eius nepotem, atque ex illo itidẽ pronepos natus est, atque inde abnepos, qui est Heber. Genuit aũt Heber duos filios, quorum vnum appellauit Phalec, quod interpretat̃ diuidẽs. Deinde scriptura subiũgens, rõnemq; huius nominis reddens, quia in dieb.
I eius diuisa est terra. Hoc aũt quid sit postea apparebit. Alius vero, qui nat⁹ est ex Heber, genuit duodecim filios, ac per hoc fiunt oẽs progeniti de Sem viginti septẽ. In summa igitur oẽs progeniti de trib. filiis Noe.i. quindecim de Iaphet, & triginta vnus de Cham, vigintiseptem de Sem, fiunt septuaginta tres. Deinde sequit̃ scriptura dicens: Hi filii Sem in tribub. suis secundum linguas suas, in regionib. suis, & gentib. suis. Itemq; de omnib. Hæ, inquit, trib. filiorum Noe secundum generationes eorum, & secũdum gentes eorũ. Ab his dispersæ sunt insulæ gentium super terrã post diluuium. Vnde colligitur septuaginta tres, vel potius quod postea demõstrabitur, septuagintaduas gentes tũc fuisse, non homines. Nam & prius cum fuissent cõmerati filii Iaphet ita conclusum est: Ex his segragatæ sunt insulæ gentiũ in terra sua, vnusquisque secundum linguam suam in tribub. suis, & in gentib. suis. Iam vero in filiis Chã I
quodã loco apertius gentes commemoratæ sunt, sicut superius ostendi. Mesraim genuit eos, qui dñr Ludieiim, & eodem modo cæ- Gene. 10
teræ vsq; ad septẽ gentes. Et enumeratis oĩb. postea concludens: Hi filii Cham, inquit, in tribub. suis secundum linguas suas in regionib. suis, & in gẽtib. suis. Propterea ergo multorum filij non sunt cõmemorati, quia gentib. aliis nascendo accesserunt, ipsi autẽ gentes facere nequiuerunt. Nam qua alia causa cum filii Iaphet octo enumerẽtur, ex duob. eorum tantum filii nati commemorantur, & cum filii Cham quatuor nominentur, ex tribus tantum, qui nati sunt adiiciuntur, & cum filii Sem nominentur sex, duorum tantum posteritas attexitur, nunquid cęteri sine filiis remanserunt? Absit hoc credere, sed gentes propter quas commemorari digni essent, nõ vtique fecerunt, quia sicut nascebantur, aliis gentibus addebantur.

De diuersitate linguarum, principioque Babylonis. Cap. IIII. M

CVm ergo in suis linguis istæ gẽtes fuisse referãtur, redit tñ ad illud tempus nar- Gene. 11
rator, qñ vna lingua omnium fuit & inde iã exponit, quid acciderit vt linguarum diuersitas nasceret̃. Et erat, inquit, omnis terræ labium vnum, & vox vna omnib. Et factũ est, cum mouerent ipsi ab Oriente, inuenerunt campum in terra Sennaar & habitauerũt ibi. Et dixit homo proximo suo: Venite facian.⁹ lateres, & coquamus illos igni. Et facti sunt illis lateres in lapidem, & bitumen erat illis lutum, & dixerunt: Venite ædificemus nobismet ipsis ciuitatem, & turrim, cuius caput erit vsque ad cœlum, & faciamus nobis nomen antequam dispergamur in faciem omnis terræ. Et descendit dominus videre ciuitatem & turrim, quam ædificauerunt filii hominum. Et dixit dominus: Ecce genus vnum labium vnũ omnium, & hoc inchoauerunt facere, & nunc non deficient ex illis omnia, quæ conati fuerint facere: venite, & descendentes confundamus ibi linguã eorum, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui. Et dispersit eos dominus inde super A
faciem omnis terræ, & cessauerunt ædificã-

tes ciuitatem & turrim. Propter hoc appellatum est nomen illius confusio, quia ibi confudit Dñs labium omnis terræ, & inde disperſit illos Dñs Deus ſuper faciem omnis terræ. Iſta ciuitas quæ appellata eſt confuſio, ipſa eſt Babylon, cuius mirabilem conſtructionẽ gentium etiã commendat hiſtoria. Babylon quippe interpretatur confuſio. Vnde colligitur gigantem illum Nemroth fuiſſe illius cõditorem, qđ ſuperius breuiter fuerat intimatum, vbi cum de illo ſcrptura loqueret, ait: Initium regni eius fuit Babylon. i. quæ ciuitatum cæterarum gereret principatum, vbi eſſet tanquã in Metropoli habitaculum regni, quanuis perfecta non fuerit vſq; in tantũ modum, quantum ſuperba cogitabat impietas. Nam nimia diſponebat altitudo, quę ducta eſt vſq; in cœlum: ſiue vnius turris, eius, quã præcipuam moliebant inter alias, ſiue oĩum turrium, quę per numerum ſingularem, ita ſignificatæ ſunt, vt dicitur miles, & intelligũtur millia militum, vt rana, & locuſta, ſic. n. appellata eſt multitudo ranarum, & locuſtarum in plagis, quibus Aegyptij percuſſi ſunt per Moyſen. Quid autem factura fuerat humana, & vana præſumptio? Cuiuslibet, & q̃tumlibet in cœlum aduerſus Deum altitudinem molis extolleret, quando montes tranſcenderet vniuerſos, quando ſpatium nebuloſi aeris huius traduceret? Quid denique noceret Deo, quantacunque, vel ſpiritalis, vel corporalis elatio? Tutam veramque in cœlum viam molitur humilitas, ſurſum leuans cor ad Dominum, non contra Dominum, ſicut dictus eſt gigas iſte venator contra Dominum. Quod non intelligentes nonnulli, ambiguo Gręco decepti ſunt, vt non interpretarentur contra Dominum, ſed ante Dominum ἐναντίον quippe & ante & contra ſignificat. Hoc enim verbum eſt etiam in Pſalmo, Et ploremus ante Dominum qui fecit nos. Et hoc verbũ eſt etiam in libro Iob, vbi ſcriptum eſt: In furorem erupiſti contra Dominum. Sic ergo intelligendus eſt gigas ille venator contra Dominum. Quid autem ſignificatur hoc nomine, quod eſt venator, niſi animalium terrigenarũ deceptor, oppreſſor, extinctor? Erigebat ergo cum ſuis populis turrim contra Dominum, qua eſt impia ſignificata ſuperbia. Merito autem malus punitur affectus, etiam cui nõ ſuccedit effectus.

Babilon, confusio.

Gene. 10

B

Psa. 104.
Exod. 9.

Humilitatis effectus.

Gene. 10.

Psal. 94.
Iob. 15.

C

Genus vero ipſum pœnæ quale fuit? Quoniam enim dominatio imperantis in lingua eſt, ibi damnata eſt ſuperbia, vt non intellige retur iubens homini, qui noluit intelligere, vt obediret Deo iubenti. Sic illa conſpiratio diſſoluta eſt, cum quiſque ab eo, quem non intelligebat abſcederet, nec ſe niſi ei, cũ quo loqui poterat, aggregaret, & per linguas diuiſæ ſunt gentes, diſperſęq; per terras, ſicu Deo placuit, qui hoc, modis occultis nobiſ que incomprehenſibilibus fecit.

De deſcenſione Domini ad confundendan linguam ædificantium turrim.
Caput. V.

E

QVod autem ſcriptum eſt, Et deſcend Dominus videre ciuitatẽ, & turrin, quam ædificauerunt filii hominum, hoc eſ, non filii Dei, ſed illa ſocietas ſecundum hominem viuens, quam terrenam dicimus ciuitatem, non loco mouetur Deus, qui ſempe vbique eſt totus, ſed deſcendere dr̃, cum al quid facit in terra, quod præter vſitatum naturæ curſum mirabiliter factum præſentia quodammodo eius oſtendat. Nec videnc diſcit ad tempus, qui nunquam poteſt alic ignorare, ſed ad tempus videre & cognoſc re dr̃, quod videri & cognoſci facit. Non ſ ergo videbatur illa ciuitas, quomodo ea Deus videri fecit, quando ſibi quantum c ſpliceret, oſtendit. Quanuis poſsit intell Deus ad illam ciuitatem deſcendiſſe, quia ſcenderunt angeli eius in quibus habitat, quod adiũctum eſt, Et dixit Dominus Deu Ecce genus vnum & labium vnum omni, & cætera. ac deinde additum: Venite & deſcendentes confundamus ibi linguam eor, recapitulatio ſit, demonſtrans quemadm dum factum ſit, quod dictum fuerát, deſc dit Dominus. Si enim iam deſcenderat, qu ſibi vult, venite & deſcendentes confund mus ibi linguam eorum, quod intelligit a gelis dictum, niſi quia per Angelos deſce debat, qui in Angelis deſcendentibus erat? bene non ait, Venite & deſcendentes cõfu dite: ſed, confundamus ibi linguam eoru: oſtendens ita ſe operari per miniſtros ſu, vt ſint etiam ipſi cooperatores Dei: ſi Apoſtolus dicit, Dei enim ſumus coop rarij.

F

Qualis

Qualis intelligenda sit locutio, qua Deus Angelis loquitur. Cap. VI.

1. Poterat & illud quando factus est homo de Angelis intelligi, quod dictũ est, Faciamus hominem: quia non dixit, faciã: sed quia sequitur, ad imaginem nostrã: nefas est credere ad imaginem Angelorum hominẽ factũ, aut eandem esse imaginẽ Angelorum & Dei. Et ideo recte illic intelligitur pluralitas Trinitatis. Quæ tñ Trinitas, quia vnus est Deus, etiam cũ dixisset faciamus, & fecit, inquit, Deus hominem ad imaginem Dei: non dixit, fecerunt Dij: aut, ad imaginem Deorũ.
G Poterat & hic eadem intelligi Trinitas, tanquam pater dixerit ad filium & spiritum sanctum, Venite descendentes confundamus ibi linguam eorum: si aliquid esset, quod Angelos prohiberet intelligi: quibus potius conuenit venire ad Deũ motibus sanctis, hoc est cogitationibus pijs, quibus ab eis consulitur incommutabilis veritas, tanquã lex æterna i illa eorũ curia superna. Neq; enim sibiipsi sunt veritas, sed creatricis participes veritatis, ad illam mouentur tanquã ad fontem vitę: vt quod non habent ex seipsis, capiant ex ipsa: & ideo eorũ stabilis est iste motus, quo veniunt, qui non recedunt. Nec sic loquitur Angelis Deus, quomodo nos inuicem loquimur nobis, vel Deo, vel Angelis, vel ipsi Angeli nobis, siue per illos Deus nobis, sed ineffabili suo modo, nobis autem hoc indicatur nostro modo. Dei quippe sublimior ante suũ factũ locutio, ipsius sui facti est immutabilis ratio, quę non habet sonũ strepantẽ atq; transeuntẽ, sed vim sempiterne manentẽ, & temporaliter operantẽ. Hac loquitur Deus Angelis sanctis, nobis autem aliter longe positis. Quando autem etiam nos aliquid tale locutionis interioribus auribus capimus, Angelis propinquamus. Non itaq; mihi assidue reddẽda est ratio in hoc opere de locutionibus Dei: Aut enim veritas incommutabilis per seipsam ineffabiliter loquitur, rationalis creaturę mentibus, aut per mutabilem creaturam loquitur, siue spiritalibus imaginibus nostro spiritui, siue corporalibus vocibus corporis sensui. Illud sanè quod dictum est, & nunc non deficiẽt ex illis omnia, quę conati fuerint facere: non dictum est confirmando, sed tanquã interrogãdo, sicut solet à comminantibus dici, quemadmodũ ait quidam: Non arma expedient, totaq; ex vrbe sequentur? Sic ergo accipiendũ est tanquã dixerit: Nonne omnia deficient ex illis, quæ conati fuerint facere? Sed si ita dicatur, nõ exprimit comminantem. Verum propter tardiusculos adijcimus particulam, idest, ne: vt diceremus, nõne: quoniã voce pronunciantis scribere nõ possumus pro ne non, & pro ni nisi scribere solemus. Ex illis igitur tribus hominibus Noe filijs septuagintatres, vel potius I vt ratio declaratura est, septuagintaduæ gentes totidemq; linguæ per terras esse cęperũt, quæ crescendo, & insulas impleuerunt. Auctus est autẽ numerus gentiũ multo amplius quam linguarum. Nam & in Aphrica Barbaras gentes in vna lingua plurimas nouimus, & homines quidem multiplicato genere humano, ad insulas inhabitandas nauigio transire potuisse, quis ambigat?

An omne bestiarum genus etiam remotissimæ à terris insulæ ex eo numero acceperunt, qui in Arca Dilluuij inundatione seruatus sit. Cap. VII.

Sed quæstio de omni genere bestiarũ est, quæ sub cura hominũ non sunt, nec sicuti ranæ nascuntur ex terra: sed sola commixtione maris & fęminæ ꝓpagantur, sicut lupi & huiusmodi cętera, quõ post Diluuiũ quo ea, quæ in Arca non erant cũcta deleta sunt, etiã in insulis esse potuerunt, si reparata non sunt, nisi ex his, quorũ genera in vtroq; sexu K Arca seruauit. Possunt quidem credi ad insulas natando transisse, sed primas. Sunt autem quædam tam longe positæ à continentibus terris vt ad eas nulla videatur natare potuisse bestiarũ. Quod si homines eas captas secũ adduxerunt, & eo modo vbi habitant earum genera instituerunt, venandi studio fieri potuisse incredibile nõ est: quãuis iussu Dei siue permissu ẽt opere Angelorũ negandum non sit potuisse transferri. Si vero è terra exortæ sunt secundũ originẽ primam, quando dixit Deus: Producat terra animam viuam: multo clarius aparet non tam reparandorum animalium causa, quam figurandarum variarũ gentiũ propter Ecclesiæ sacramentũ in Arca Gene. 1. fuisse omnia genera, si in insulis, quò transire non possent multa animalia terra produxit.

An ex propagine Adam vel filiorum Noe quędam genera hominum monstruosa prodierint. Cap. VIII.

QVæritur etiam, vtrum ex filijs Noe, vel potius ex illo vno homine, vnde etiam ipsi extiterunt, propagata esse credendum sit quędam monstruosa hominum genera, quæ gentium narrat historia: sicut perhibētur quidam vnum habere oculum in fronte media, quibusdā plantas versas esse post crura, quibusdā vtriusq; sexus esse naturā, & dexteram mammam virilem, sinistram muliebrem vicibusq; alternis coeundo & gignere & parere: alijs ora non esse, eosq; per nares tantum modo suscepto & emisso halitu viuere: alios statura esse cubitales: quos pygmæos à cubito Gręci vocant: alibi quinquennes concipere fęminas, & octauum vitę annū non excedere. Item ferunt esse gentem, vbi singula crura in pedibus habent: nec poplitem flectunt: M sunt mirabilis celeritatis, quos Sciopodas vocant, quod per ęstum in terra iacentes resupini vmbra se pedum protegant: quosdā sine ceruice oculos habere in humeris, & cętera hominum, vel quasi hominum genera, quę in maritima platea Carthaginis musiuo picta sunt ex libris deprompta velut curiosioris historiæ. Quid dicam de Cynocephalis, quorū canina capita atq; ipse latratus magis bestias quā homines confitetur? Sed omnia genera hominum, quæ dicuntur esse, esse crędere non est necesse. Verum quisquis vspiam nascitur homo, idest, animal rationale mortale, quemlibet nostris inusitatū sensibus gerat corporis formam seu colorem, siue motū, siue sonū, siue quālibet vim, qualibet parte, qualibet qualitate naturę, ex illo protoplasto vno originem ducere nullus fideliū dubitauerit. Apparet tamen quid in pluribus natura obtinuerit, & quid sit ipsa raritate mirabile. Qualis autem ratio redditur & monstruosis apud nos hominum partubus, talis de mōstruosis quibusdā gētibus reddi potest. Deus enim creator est omnium, qui vbi, & quando creari quid oporteat, vel oportuerit, ipse nouit: sciens vniuersitatis pulchritudinem, quarum partium vel similitudine, vel diuersitate contexat. Sed qui totum inspicere non A potest tanquam deformitate partis offenditur: quoniam cui congruat, & quo referatur, ignorat. Pluribus quam quinis digitis in manibus & pedibus nasci homines nouimus: & hæc leuior est, quam illa distantia: sed tamē absit, vt quis ita desipiat, vt existimet in numero humanorum digitorum errasse creatorē. quasi nesciens cur hoc fecerit. Ita & si maior diuersitas oriatur, scit ille quid egerit, cuius opera iuste nemo reprehendit. Apud Hipponem natus est homo quasi lunatas habens plantas & in eis binos tantūmodo digitos, similes & manus. Si aliqua gens talis esset, illi curiosæ atq; mirabili adderetur historię. Nū igitur iustū propter hoc negabimus ex vno illo qui primus creatus est, esse propagatū? Androgyni quos etiā hermaphroditos nuncupant, quamuis admodū rari sint, difficile est tamen, vt temporibus desint, in quibus sic vterq; sexus apparet, vt ex quo potius debeāt accipere nomen incertum sit: à meliore tamen, hoc est, à masculino, vt appellarentur, loquendi consuetudo pręualuit. Nam nemo vnquam * androgynas, aut Hermaphroditas nuncupauit. Ante annos aliquot nostra certe memoria, in Oriente duplex homo natus est superiorib. membris, inferioribus simplex. Nā duo erant capita, duo pectora, quatuor manus, vēter autem vnus, & pedes duo sicut vni homini: & tam diu vixit, vt multos ad eum videndum fama contraheret. Quis autem omnes commemorare possit humanos fętus longe dissimiles his, ex quibus eos natos esse certissimum est? Sicut ergo hæc ex illo vno negari non possunt originem ducere, ita quæcunq; gentes in diuersitatibus corporum ab vsitato naturę cursu, quem plures & propè omnes tenent, velut exorbitasse traduntur, si diffinitione illa includuntur, vt rationalia animalia sint atq; mortalia, ab eodem ipso vno primo patre omnium stirpem trahere confitendū est: si tamen vera sunt, quę de illarū nationum varietate, & tanta inter se atq; nobiscum diuersitate traduntur. Nam & simias, & cercopithecos, & sphingas, si nesciremus nō homines esse, sed bestias, possent illi historici de sua curiositate gloriantes, velut gentes aliquas hominum nobis impunita vanitate mentiri. Sed si homines sunt de quibus illa mira conscripta sunt, quid si propterea Deus voluit etiā nonnullas gentes ita creare, ne in his monstris, quæ apud

nos patet ex hominibus nasci, eius sapientiam quæ naturam fingit humanam, velut artem cuiuspiam minus perfecti opificis putaremus errasse? Non itaque nobis videri absurdum debet, vt quemadmodum in singulis quibusque gentibus quædam mõstra sunt hominum, ita in vniuerso genere humano quædam monstra sunt gentium. Quapropter vt istam quæstionem pedetentim cauteque concludam, mire quidem de monstris omnibus definitum: aut illa, quæ talia de quibusdam gentibus scripta sunt, omnino nulla sunt: aut si sunt, homines non sunt: aut ex Adam sunt, si homines sunt.

An inferiorem partem terræ, quæ nostræ habitationi contraria est, antipodas habere, credendum sit. Cap. IX.

QVod vero & antipodas esse fabulantur, id est, homines à contraria parte terræ, vbi Sol oritur, qñ occidit nobis aduersa pedibus nostris calcare vestigia, nulla ratione credendum est. Neq; hoc vlla historica cognitione didicisse se affirmant, sed quasi ratiocinando coniectant, eo quod intra conuexa cœli terra suspensa sit, eundemq; locũ mundus habeat, & infimum, & medium: & ex hoc opinantur alteram terræ partem, quę infra est, habitatione hominum carere non posse. Nec attendunt etiam, si figura conglobata & rotunda mundus esse credatur, siue aliqua ratione monstretur: nõ tamen esse cõsequens, vt etiam ex illa parte ab aquarũ congerie nuda sit terra. Deinde etiam si nuda sit, neque hoc statim necesse est, vt homines habeat: qñ nullo modo scriptura ista mentitur, quæ narratis præteritis, facit fidem: eo quod eius prædicta complentur. Nimisque absurdum est, vt dicatur, aliquos homines ex hac in illam partem Oceani immensitate traiecta nauigare, ac peruenire potuisse, vt etiam illic ex vno illo primo homine genus institueretur humanum. Quapropter inter illos tunc hominum populos, qui per septuaginta duas gentes, & totidem linguas colliguntur fuisse diuisi, quæramus, si possumus inuenire illam in terris peregrinantem ciuitatem Dei, quæ vsque ad diluuium, arcamque perducta est: atq; in filios Noe per eorum benedictiones perseuerasse monstratur: maxime in maximo, qui est appellatus Sem: quandoquidem Iaphet ita benedictus est, vt in eiusdem fratris sui domibus habitaret.

De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abraham ciuitatis Dei ordo dirigitur. Cap. X.

TEnenda est igitur series generationũ ab ipso Sem, vt ipsa ostendat post diluuiũ *Gen. 11.*
ciuitatem Dei: sicut eã series generationum *Gen. 4.*
ab illo, qui est appellatus Seth, ostendebat an *Gen. 11.*
te diluuiũ. Propter hoc igitur scriptura diuina cum terrenã ciuitatem in Babylone, hoc est, in confusione esse monstrasset, ad Patriarcham Sem recapitulando reuertitur, & ordi tur inde generationes vsq; ad Abraham, cõmemorato etiam numero annorum quanto quisque ad hanc seriem pertinentem filium genuisset, quantoq; vixisset. Vbi certe agnoscendum est, ꝙ ante promiseram, vt appa- M
reat quare sit dictum de filijs Heber nomen vnius Phalec: quia in diebus eius diuisa est terra. Quid enim aliud intelligendum est ter
ram esse diuisam, nisi diuersitatem linguarũ? *Gen. 10.*
Omissis igitur cęteris filijs Sem, ad hãc rem non pertinentibus illi connectuntur in ordine generationum, per quos possit ad Abraham perueniri: sicut illi connectebantur ante diluuium, per quos perueniretur ad Noe generationibus, quæ propagatæ sunt ex illo Adam filio, qui appellatus est Seth. Sic ergo incipit generationum ista contextio: Et hæ
generationes Sem. Sem filius Noe centũ erat *Gen. 11.*
annorum cum genuit Arphaxat secundo anno post diluuium. Et vixit Sem postquam genuit Arphaxat quingentos annos, & genuit filios & filias, & mortuus est. Sic exequitur cœteros, dicens: Quoto quisque anno vitæ suæ filium genuerit ad istum generationum ordinem pertinentẽ, qui pertendit ad Abraham: & quot annos postmodum vixerit, intimans eum filios filiasq; genuisse: vt intelligamus vnde potuerint populi accresce-
re, ne in paucis qui commemorantur homi- A
nibus occupati pueriliter hæsitemus, vnde tanta spatia terrarum atq; regnorum repleri potuerint de genere Sem, maxime propter Assyriorum regnum, vnde Ninus ille Orientaliũ dominator vsquequaq; populorum ingenti prosperitate regnauit, & latissi-

mum ac fundatissimum regnum, ꝙ diutur-
no tempore duceretur, suis posteris propa-
gauit. Sed nos ne diutius quam opus est, im-
moremur: non quot annos quisq; in ista ge-
nerationũ serie vixerit, sed quoto anno vitæ
suæ genuerit filium, hoc ordine memoran-
dum tantũmodo ponimus, vt & numerũ an-
Gen. 11. norum à transacto diluuio vsq; ad Abraham
colligamus: & præter illa in quibus nos co-
git necessitas immorari, breuiter alia, cur-
simq; tangamus. Secũdo igitur anno post di-
luuium, Sem cũ esset centum annorũ, genuit
Arphaxat. Arphaxat aũt cum esset centum tri
gintaquinq; annorũ genuit Cainam, qui cũ
B esset centũ triginta annorũ genuit Sala. Por-
ro etiam ipse Sala totidem annorum erat, qñ
genuit Heber. Centũ vero & triginta, & qua-
Gen. 10. tuor agebat annos Heber, cum genuit Pha-
lech, in cuius diebus diuisa est terra. Ipse au-
tem Phalech vixit centũ triginta annos, & ge
nuit Ragau. Et Ragau centum triginta duos,
& genuit Seruch. Et Seruch centum triginta,
Gen. 17. & genuit Nachor. Et Nachor septuaginta no
uem, & genuit Thara. Thara aũt septuaginta,
& genuit Abram: quem postea Deus mutato
vocabulo, vocauit Abraham. Fiunt itaq; an-
ni à diluuio vsq; ad Abraham mille septua-
ginta & duo, secundum vulgatã æditionem,
hoc est, interpretum septuaginta. In Hebræis
aũt codicibus longe pauciores annos perhi-
bent inueniri: de quib. rationem, aut nullam,
aut difficillimam reddunt. Cum ergo quæri-
mus in illis septuaginta duabus gentibus ci-
uitatem Dei, non possumus affirmare illo tẽ
pore, quo erat illis labium vnum, i. loquela
vna, tunc iam genus humanum alienatũ fuis
se a cultu veri Dei: ita vt in solis istis genera-
tionibus pietas vera remaneret, quæ descen-
dunt de semine Sem per Arphaxat, & tẽdunt
ad Abraham: sed ab illa superbia ædificandæ
C turris vsq; in cœlum, qua impia significatur
elatio, terrena apparuit ciuitas, hoc est socie
tas impiorum. Vtrum ista ante non fuerit, an
latuerit, an potius vtraq; permanserit pia, s.
in duobus filijs Noe, qui benedicti sunt eo-
rumq; posteris: impia vero in eo qui maledi
ctus est, atq; eius progenie, vbi etiam exortus
est gigas venator contra dñm, non est diiu-
dicatio facilis. Fortassis enim, quod profecto
credibilius est, & in filijs duorum illorum iã
tunc antequam Babylonia cœpisset institui,
fuerunt contemptores Dei, & in filijs Cham
cultores Dei: vtrunque tamen hominum ge-
nus terris nunquam defuisse credendum est.
Siquidem & quando dictum est: Omnes de- Psal.
clinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est
qui faciat bonum, non est vsque ad vnum:
in vtroq; Psalmo, vbi hæc verba sunt, & hęc Ibidem
leguntur, Nõne cognoscent omnes, qui ope
rantur iniquitatem, qui deuorant plebẽ mea
in cibo panis? Erat ergo etiam tunc popu-
lus Dei: vnde illud quod dictum est: Non est
qui faciat bonum, non est vsque ad vnum:
de filijs hominum dictum est, non de filij
Dei. Nam præmissum est: Deus de cœlo pro
spexit super filios hominum, vt videret, si est
intelligens, aut requirens Deum. Ac deinde
illa subiuncta, quæ omnes filios hominum,
idest, ad ciuitatem pertinentes, quæ viuit se
cundum hominem, & non secundum Deũ
reprobos esse demonstrat. D

Quod ea primitus lingua in vsu hominum
fuerit, quæ postea Hebręa ab Heber no
mine nuncupata est: & in cuius famili
remansit, cum diuersitas esset facta lin
guarum. Cap. XI.

Qvamobrem sicut lingua vna cum esse
omnium, non ideo filij pestilentiæ de
fuerunt: nam & ante diluuium vna erat lin
gua, & tñ omnes præter vnam Noe iusti do
mum deleri diluuio meruerunt: ita qñ me
rito elatioris impietatis gentes linguarum d
uersitate punitæ, atque diuisæ sunt, & ciui
tas impiorum confusionis nomen accepit
hoc est, appellata est Babylon. Nõ defuit do E
mus Heber: vbi ea quæ ante fuit omnium li
gua remaneret. Vnde sicut supra commem
raui, cum cœpissent enumerari filij Sem, qu
singuli gentes singulas procrearunt, primu
est commemoratus Heber, cum sit abnepo
ipsius, hoc est, ab illo quintus inueniatur ex
ortus. Quia ergo in eius familia remansit hę
lingua diuisis per alias linguas ceteris gent
bus: quæ lingua prius humano generi nõ in
merito creditur fuisse communis, ideo dein
ceps Hebręa est nuncupata. Tunc enim op
erat eam distingui ab alijs linguis nomi
proprio: sicut aliæ quoq; vocatæ sunt nom
nibus proprijs. Quando autem erat vna, n
hil aliud quam humana lingua, vel hum
na

na locutio vocabatur, qua sola vniuersum
10. genus humanũ loquebatur. Dixerit aliquis.
Si in diebus Phalech filij Heber diuisa est ter
ra per linguas, idest, homines, qui tunc erant
in terra, ex eius nomine potius debuit appel
lari lingua illa, quæ fuit omnibus ante com-
munis. Sed intelligendũ est ipsum Heber ꝓ
pterea tale nomen imposuisse filio suo, vt vo
caretur Phalec, quod interpretatur diuisio:
quia tũc ei natus est, quando per linguas ter
ra diuisa est.i.ipso tẽpore, vt hoc sit quod di
F ctũ est: In diebus eius diuisa est terra. Nã nisi
adhuc Heber viueret, quando linguarũ facta
est multitudo: non ex eius nomine nomẽ ac-
ciperet lingua, quæ apud illũ potuit perma-
nere. Et ideo credenda est ipsa fuisse prima,
illa communis: quoniam de pęna venit illa
multiplicatio mutatioq; linguarũ: & vtique
pręter hanc pęnam esse debuit populus Dei.
Nec frustra linguam istã, hoc est, quam te-
nuit Abraham, nec in omnes filios suos tran-
smittere potuit, sed in eos tantum, qui propa
gati per Iacob: & insignius atq; eminentius
in Dei populum coalescentes, Dei testamen
ta & stirpem Christi habere potuerunt. Nec
Heber ipse eadem linguã in vniuersam pro-
geniem suam refudit: sed in eam tantum, cu-
ius generationes perducuntur ad Abraham.
Quaprodter etiam si non euidenter expres-
sum est fuisse aliquod pium genus hominũ,
quando ab impijs Babylonia condebatur. nõ
ad hoc valuit hęc obscuritas, vt quęrẽtis frau
daretur, sed potius vt exerceretur intentio.
Cũ.n. legitur vnã fuisse linguã primitus om
niũ, & ante omnes filios Sem commendatur
Heber, quanuis ab illo quintus oriatur: & He
bræa vocatur lingua, quam Patriarcharũ &
Prophetarum: nõ solum in sermonibus suis,
verumetiam in literis sacris custodiuit autho
ritas. Profecto itaq; cum quæritur in diuisio
ne linguarum, vbi lingua illa remanere po-
tuerit, quę fuit ante communis: quæ sine vl-
la dubitatione, vbi remanet, non ibi fuit illa
pęna, quę facta est mutatione linguarũ, quid
aliud occurrit, nisi quod in huius gẽte remã-
serit, à cuius nomine nomen accepit. & hoc
iustitiæ gẽtis huius non paruũ apparuisse ve
stigiũ, quod cũ aliæ gentes plecterẽtur mu
tatione linguarum, ad istam non peruenit ta
le supplicium. Sed adhuc illud mouet, quo-
modo potuerunt singulas gentes facere. He-
ber, & filius eius Phalec, si vna lingua permã
sit ambobus? Et certe vna est Hebræa gens ex
Heber propagata vsq; ad Abrahã, & per eũ
deinceps donec magnus fieret popul⁹ Israel.
Quomodo igitur omnes filij qui cõmemo-
rati sunt trium filiorũ Noe fecerunt singulas
gentes, si Heber & Phalec singulas non fece- Gen. 10.
runt? Nimirum illud est probabilius, quod
gigas ille Nemroth fecerit etiam ipse gentẽ
suam: sed propter excellentiam dominatio-
nis & corporis seorsum eminentius nomina
tus est, vt maneat numerus septuaginta dua-
rum gentium atq; linguarũ. Phalec autẽ pro H
pterea commemoratus est, nõ ꝙ gentem fe-
cerit: nam eadem ipsa est eius gens Hebræa
eademq; lingua sed propter tempus insigne,
quod in diebus eius terra diuisa est. Nec mo
uere nos debet, quomodo potuerit gigas Nẽ
roth ad illud ætatis occurrere, quo Babylon
condita est, & confusio facta linguarũ, atque
ex hac diuisio gentium. Non enim quia He-
ber sextus est à Noe, ille autem quartus, ideo
non potuerunt ad idem tempus conuenire
viuendo. Hoc.n. contigit cum plus viuerent,
vbi pauciores sunt generationes: minus vbi
plures, aut serius nati essent, vbi pauciores,
maturius vbi plures. Sanè intelligendum est,
quãdo terra diuisa est: non solum iam natos
fuisse cęteros filios filiorum Noe, qui cõme
morantur patres gentium, sed ẽt eius ætatis
fuisse vt iam vniuersi familias haberent suas,
quæ dignæ fuissent nominibus gentium. Vn
de nequaquam putandum, quod eo fuerint
ordine geniti, quo cõmemorati legunt. Alio
quin duodecim filij Iectan, qui erat filius a- I
lius Heber, frater Phalec, qũo poterunt iam
gẽtes facere, si post Phalec fratrẽ suæ Iectan
natus est, sicut post eum cõmemoratus est,
quandoquidẽ tẽpore quo natus est Phalec,
diuisa ast terra. Proinde intelligendũ est, prio
rẽ quidẽ Phalec nominatum, sed longe post
fratrẽ suũ Iectan fuisse natũ, cuius Iectã duo
decim filij tam grandes iam familias habe-
rent, vt in linguas proprias diuidi possent.
Sic enim potuit prior commemorari, qui e-
rat ætate posterior: quemadmodum prius cõ
memorati sunt ex tribus filijs Noe procreati
filij Iaphet, qui erat minimus eorum, deinde
filij Cham, qui erat medius: postremo filij
Sem, qui erat primus & maximus. Illarum au
tem gentium vocabula partim mãserunt, ita

vt hodie quæ appareat vnde fuerint deriuata: ficut ex Affur Affyrij: ex Heber Hebræi, partim temporis vetuftate mutata funt: ita vt vix homines doctifsimi antiquifsimas hiftorias perfcrutantes: nec omnium, fed aliquarum ex iftis origines gentium potuerint reperire. Nam quod ex filio Cham, qui vocabatur Miftaim, Aegyptij perhibentur exorti, nulla hic refonat origo vocabuli: ficut nec Aethiopum, qui dicuntur ad eum filiũ Chã
K pertinere, qui Chus appellatus eft. Et fi omnia confiderentur plura mutata, quam manẽtia nomina apparent.

De articulo temporis in Abraham, à quo fanctæ fuccefsionis nouus ordo contexitur. Cap. XII.

NVnc iã videamus procurfum ciuitatis Dei, etiam ab illo articulo temporis, qui factus eft in patre Abrahã vnde incipit effe notitia eis euidentior, & vbi clariora le-
Gen. 11. guntur promiffa diuina, quæ nũc in Chrifto videmus impleri. Sic ergo fcriptura fãcta indicãte didicimus: In regione Chaldęorũ natus eft Abraham: quę terra ad regnum pertinebat Affyriorum. Apud Chaldæos autem iam etiã tunc fuperftitiones impię præualebant, quemadmodũ per cęteras gentes. Vna igitur Tharæ domus erat, ex qua natus eft Abrahã, in qua vnius veri Dei cultus, & quantum credibile eft, in qua iam fola etiam Hebræa lingua remanferat: quãuis & ipfe, ficut iam manifeftior Dei populus in Aegypto, ita in Mefopotamia feruiffe Dijs alienis Iefu Naue narrãte refertur: cęteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias, & in natio-
nes alias defluentibus. Proinde, ficut per a-
Iofue 14. quarum Diluuiũ vna domus Noe remanfe-
rat ad reparandum genus humanũ, fic in Di-
Gen. 7. luuio multarum fuperftitionum per vniuer-
A fum mundũ vna remanferat domus Tharæ,
in qua cuftodita eft plantatio ciuitatis Dei.
Gen. 5. Denique, ficut illic anumeratis fupra genera-
Gen. 6. tionibus ab Adam vfq; ad Noe fimul cũ annorum numeris, & expofita Diluuij caufa, priufquam Deus inciperet de Arca fabrican-
Ibidem. da loqui, ad Noe dicitur: Hæ autem generationes Noe: ita & hic enumeratis generationibus ab illo, qui eft appellatus Sem, filio,
Gen. 11. Noe, vfq; ad Abraham. Deinde infignis articulus fimiliter ponitur, vt dicatur: Hæ funt generationes Tharæ. Thara genuit Abrã & Nachor & Arã: & Arã genuit Loth. Et mortuus eft Aram corã Thara patre in terra, in qua natus eft in regione Chaldęorum. Et fumpferũt Abram & Nachor fibi vxores nomen mulieris Abram Sara, & nomẽ mulieris Nachor Melcha, filia Aram. Ifte Arã pater Melchæ fuit & pater Iefcę, quæ Iefca creditur ipfa effe etiam Sara vxor Abrahæ.

Quæ ratio feciffe videatur, vt in tranfmigratione Theræ, qua Chaldæos deferens in Mefopotamiam tranfiuit, nulla filij eius Nachor facta fit mentio. Cap. XIII.

DEinde narratur, quemadmodum Thara cum fuis regionẽ deliquerit Chaldæorũ, & venerit in Mefopotamiam, & habitauerit in Charram. Tacetur aũt de vno filio eius, qui vocabatur Nachor, tanquã eum nõ duxerit fecum. Nã ita narratur: Et fumpfit Thara Abraham filiũ fuũ, & Loth filium Aram, filiũ filii fui, & Sarã nurum fuam vxorẽ Abrahã, filij fui, & eduxit illos de regiõe Chaldæorũ in terrã Chanaan, & venit in Charrã, & habitauit ibi. Nufquam hic nominatur Nachor, & vxor eius Melcha. Sed inuenimus poftea cum feruum fuum mitteret Abraham ad accipiendam vxorem filio fuo Ifaac, ita fcriptũ: Et accepit puer decem camelos de camelis domini fui, & de omnibus bonis domini fui fecũ, & exurgẽs profectus eft in Mefopotamiã in ciuitatẽ Nachor. Ifto & alijs facræ huius hiftoriæ teftimonijs, oftenditur et Nachor frẽm Abrahę exiffe ď regione Chaldęorũ, fedefq; conftituiffe in Mefopotamia, vbi cũ pr̃e fuo habitauerat Abrahã. Cur ergo fcriptura eũ non cõmemorauit, quando ex gente Chaldæorũ cũ fuis ꝓfectus eft Thara, & habitauit in Mefopotamia, vbi nõ folũ Abrahã filius eius, verũetiã Sara nurus eius & Loth nepos eius cõmemorãtur, ꝙ eos duxerit fecũ? Cur putamus, nifi forte ꝙ à paterna & fraterna pietate defciuerat, & fuperftitioni adhæferat Chaldęorũ, & poftea inde, fiue pęnitendo fiue perfecutionẽ paffus, quod fufpectus haberetur, & ipfe emigrauit: In libro enim qui infcribitur Iudith, cum quęreret Holofernes hoftis Ifraelitarum quę nã gens illa effet, vtrum aduerfus eam bellan-

dum fuisset, sic ei respõdit Achior dux Ammonitarum, Audiat dominus noster verbum de ore pueri sui, & referam tibi veritatem de populo, qui habitat iuxta montana hæc, & non exibit mendacium de ore serui tui. Hæc enim progenies populi est Chaldęorum & antea habitauerunt Mesopotamiam, quia noluerunt sequi Deos patrum suorum, qui fuerunt in terra Chaldęorum gloriosi, sed declinauerunt de via parentum suorum, & adorauerunt Deum cœli, quem cognouerunt, & proiecerunt eos à facie deorum suorum, & fugerunt in Mesopotamiã, & habitauerunt ibi dies multos. Dixitque illis Deus eorum, vt exirent de habitatione sua, & irent in terram Chanaan, & habitauerunt ibi, & cœtera quæ narrat Achior Ammonites. Vnde manifestum est, domum Tharæ persecutionem passam fuisse a Chaldęis pro vera pietate, qua vnus & verus ab eis colebatur Deus.

De annis Tharæ, qui in Charra vitæ tempus impleuit. Cap. XIIII.

Defuncto autem Thara in Mesopotamia vbi vixisse perhibetur ducentos & quinque annos, iam incipiunt indicari factæ ad Abraham promissiones Dei, quod ita scriptum est: Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque & ducenti anni, & mortuus est in Charra. Non sic autem accipiendum est, qua si omnes hos dies ibi egerit, sed quia omnes dies vitæ suę, qui fuerũt anni ducẽti & quinque ibi compleuerit, alioquin nesciretur, quot annos vixerit Thara, * quoniam non legitur quoto anno vitæ suæ in Charram venerit: & absurdum est existimare in ista serie generationum, vbi diligenter commemoratur, quot annos quisque vixerit, huius solius numerum annorum vitæ non commendatum esse memoriæ. Quod enim quorundam quos eadem scriptura commemorat, tacentur anni, non sunt in hoc ordine, in quo temporum dinumeratio decessione gignentium, & genitorum successione contexitur. Iste autem ordo qui dirigitur ab Adam vsque ad Noe, & inde vsque Abraham, sine numero annorum vitæ suæ neminem cõtinet.

De tempore promissionis Abrahæ, qua secundum præceptum Dei exiuit de Charra. Cap. XV.

Quod vero cõmemorata morte Tharæ patris Abrahã, deinde legitur, Et dixit dñs ad Abraham: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & cętera: non quia hoc sequitur in sermonẽ libri, hoc ẽt in rerum gestarum tempore sequi existimandũ est. Erit quippe si ita est indissolubilis quæstio. Post hæc.n. verba Dei, quæ ad Abraham facta sunt, scriptura sic loquitur: Et exijt Abraham quemadmodũ locutus est illi dñs, & abijt cum illo Loth. Abraham autem erat quinq; & septuaginta annorum cũ exiuit de Charra. Qũo potest hoc verum esse, si post mortem patris sui exijt de Charra? Cũ enim esset Thara septuaginta annorum, sicut supra intimatũ est, genuit Abraham. Cui numero additis septuaginta quinq; annis, quos agebat Abraham, qñ egressus est de Charra, fiunt anni centum & quadragintaquinque. Tot igitur annorum erat Thara, quãdo exijt Abraham de illa Mesopotamiæ ciuitate. Agebat enim annum ætatis suæ septuagesimumquintum, ac per hoc pater eius, qui eum septuagesimo vitæ suæ anno genuerat, agebat, vt dictum est, centesimum & quadragesimũ quintum annum. Non ergo inde post mortem patris, idest, post ducentos quinque annos quibus pater eius vixit, egressus est, sed annus de illo loco progressionis eius, quoniam ipsius septuagesimusquintus erat, proculdubio patris eius, qui eum septuagesimo vitæ suæ anno genuerat, centesimus quadragesimusquintus fuisse colligitur. Ac per hoc intelligendum est, more suo scripturam redijsse ad tempus, quod iam narratio illa trãsierat, sicut superius cum filios filiorum Noe commemorasset, dixit illos fuisse in gentib. & linguis suis, & tamen postea, quasi hoc ẽt in ordine temporum sequeretur. Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus. Quomodo ergo secundũ suas gentes, & secundum suas linguas erant, si vna erat omnibus, nisi quia ad illud quod iam transierat, recapitulando est reuersa narratio? Sic ergo & hic cum dictum esset, Et fuerũt dies Tharæ in Charra quinq; & ducenti anni, & mortuus est Thara in Charra. De-

Gen. 11.

G

Gen. 12.

inde scriptura redeundo ad id ꝙ ideo præ-
termiserat, vt prius de Thara in quod inchoa
H tum fuerat compleretur. Et dixit, inquit, dñs
ad Abraham: Exi de terra tua, &c. Post quæ
Dei verba subiungitur, Et exijt Abrahã: quẽ-
Gen. 11. admodũ locutus est illi dñs, & abijt cum eo
Loth. Abraham autẽ erat quinque & septua-
ginta annorũ, cum exijt ex Charra. Tunc ita-
que hoc factum est, qñ pater eius centesimũ
quadragesimum & quintũ annum agebat æ-
tatis. Tunc.n. fuit huius septuagesimusquin-
tus. Soluta est aũt quæstio ista, & aliter, vt se-
ptuagintaquinque anni Abrahæ qñ egressus
est de Charra ex illo computarentur, ex quo
de igne Chaldęorum liberatus est, non ex
quo natus est, tanquam tunc potius natus ha
Act. 7. bendus sit. Sed beatus Stephanus in Actibus
Apostolorũ cum ista narraret: Deus, inquit,
gloriæ apparuit Abrahæ patri nostro cũ es-
set in Mesopotamia, prius quam habitaret in
Gen. 12. Charra. Et ait ad illum: Exi de terra tua, & de
cognatione tua, & de domo patris tui, & ve-
ni in terram, quã tibi demonstrabo. Secundũ
Gen. 11. hæc verba Stephani non post mortem patris
eius locutus est Deus Abrahæ, qui vtique in
Charra mortuus est, vbi cũ illo, & ipse filius
habitauit, sed prius quam habitaret in eadem
ciuitate, iam tñ cum esset in Mesopotamia.
Act. 7. Iam ergo exierat à Chaldęis. Quod itaq; ad-
iungit Stephanus: Tũc Abraham egressus est
de terra Chaldęorum, & habitauit in Char-
ra, non demonstrat, quid sit factum postea-
I quam locutus est illi Deus. Neque.n. post il-
la Dei verba egressus est de terra Chaldęo-
rum, cum dicat ei locutum Deum esse in Me
sopotamia, sed ad totum illud tempus perti-
net quod ait: Tunc, id est, ex quo egressus est
à Chaldęis, & habitauit in Charra. Item ꝙ
sequitur: Et inde postquam mortuus est pa-
ter eius, collocauit illum in terra hac, in qua
vos nunc habitatis & patres vestri: non ait,
postquã mortuus est pater eius exijt de Char
ra, sed inde postquã mortuus est pater eius
hic eum collocauit. Intelligendum est igitur
locutũ Deum fuisse cum Abraham, cũ esset
in Mesopotamia, prius q̃ habitaret in Char-
ra, sed eum in Charram peruenisse cum pa-
tre retẽto apud se præcepto Dei, & inde exis
se septuagesimo & quinto suo, patris aũt sui
K centesimo quadragesimoquinto anno. Col-
locationem vero eius in terra Chanaan non
profectionẽ de Charra post mortem patris eius factam esse dixit, quia iam mortuus erat pater eius, qñ emit terram, cuius ibi iam suæ rei cępit esse possessor. Quod autem iam in Mesopotamia constituto, hoc est, iam egresso de terra Chaldęorũ, dixit Deus: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: non vt corpus inde eijceret, ꝙ iam fecerat, sed vt animam euelleret, dicitur. Nõ enim exierat inde animo, si spe redeundi, & desiderio tenebatur, quæ spes & desiderium Deo iubente, ac iuuante, & illo obediẽte fuerat imputanda. Non sanè incredibiliter existimatur, cũ postea secutus esset Nachor patrem suum, tunc Abraham præceptum domini impleuisse, vt cum Sara coniuge sua & Loth filio fratris sui exiret de Charra.

De ordine & qualitate promissionum Dei, quæ ad Abraham factæ sunt. Cap. XVI.

IAm considerandæ sunt promissiones Dei factæ ad Abraham. In his.n. apertiora dñi nostri Iesu Christi, hoc est, Dei veri oracula apparere cęperũt de populo * piorum, quẽ prophetica prænunciauit authoritas, harum prima ita legitur: Et dixit dñs ad Abraham: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & vade in terram, quam tibi demonstrauero, & faciam te in gentẽ magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicẽtes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Aduertendum est igitur duas res promissas Abrahæ, vnam scilicet, ꝙ terram Chanaan possessurum fuerat semen eius, ꝙ significatur vbi dictum est: Vade in terram, quam tibi demonstrauero, & faciam te in gentem magnam: aliã vero longe præstantiorem, nõ de carnali, sed de spiritali semine, per ꝙ pater est non vnius gentis Israeliticæ, sed omnium gentiũ, quæ fidei eius vestigia consequuntur, ꝙ promitti cępit his verbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Hanc promissionẽ factã arbitratur Eusebius septuagesimo quinto anno ætatis Abrahæ, tanquam mox vt facta est, de Charra exierit Abraham, quoniã scripturæ contradici non potest, vbi legitur Abraham erat quinque & septuaginta annorum, cum exijt de Charra. Sed si eo anno fa-

cta est ista promissio, iam vtique in Charra cum patre suo demorabatur Abraham. Neque enim inde exire posset, nisi prius ibi habitasset. Nunquidnam ergo cōtradicitur Stephano dicenti. Deus gloriæ apparuit Abrahæ patri nostro cum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charra? Sed intelligendum est, quod eodem anno facta sunt omnia, & Dei promissio, antequam in Charra habitaret Abraham: & in Charra habitatio eius, & inde profectio, non solum quia Eusebius in chronicis ab anno huius promissionis computat & ostendit post quadringētos & triginta annos exitū esse de Aegypto, quando lex data est: verumetiam, quia id cōmemorat Apostolus Paulus.

De tribus excellentiorib. gentiū regnis, quorū vnum, i. Assyriorum, iam tēpore Abraham sublimius eminebat. Cap. XVII.

PEr idem tempus eminentia regna erant gentiū, in quibus terrigenarum ciuitas, hoc est, societas hominum secundū hominē viuentium sub dñatu angelorum desertorum insignius excellebat, regna videlicet tria Sycyoniorum, Aegyptiorum, Assyriorum. Sed Assyriorum multo erat potentius atq; sublimius. Nam rex ille Ninus Beli filius excepta India, vniuersæ Asiæ populos subiugauerat. Asiam vero dico, non illam partem, quæ huius maioris Asiæ vna prouincia est, sed eam, quæ vniuersa Asia nuncupatur, quam quidā in alteram duarum, pleriq; autem in tertiam totius orbis partem posuerūt, vt sint omnes, Asia, Europa, & Aphrica, ꝗ nonnulli æquali diuisione fecerunt. Nanque ista, quæ Asia nūcupatur a meridie per Orientem vsq; in Septentrionem peruenit. Europa vero a Septētrione vsq; ad Occidentem, atq; inde Aphrica ab Occidente vsq; ad meridiem. Vnde videntur orbem dimidium duæ tenere Europa, & Aphrica: aliud vero dimidiū sola Asia. Sed ideo illę duæ partes factæ sunt, quia inter vtraque ab Oceano ingreditur, quicquid aquarum terras interluit, & ab hoc mare magnum nobis facit. Quapropter si in duas partes orbem diuidas Orientis & Occidentis, Asia erit in vna, in altera vero Europa & Aphrica. Quam ob rem vnum trium regnorum, quæ tunc præcellebant, regnum scilicet Sicyoniorum non erat sub Assyrijs, quia in Europa erat. Aegyptiorum autem quomodo eis non subiacebat, à quibus tota Asia tenebatur, solis Indis vt perhibetur exceptis. In Assyria igitur præualuerat dominatus impiæ ciuitatis: huius caput erat illa Babylon, cuius terrigenæ ciuitatis nomen aptissimum est, idest, confusio. Ibi autem Ninus regnabat post mortem patris sui Beli, qui primus illic regnauerat sexaginta quinque annos. Filius vero eius Ninus, qui defuncto patre successit in regnum, quinquaginta duos regnauit annos, & habebat in regno quadragintatres annos, quando natus est Abraham, qui erat annus circiter millesimus ducentesimus ante conditam Romam, veluti alte- D
ram in occidente Babyloniam.

De iterato alloquio Dei ad Abraham, quo ei & semini eius Chanaan terra promittitur. Cap. XVIII.

EGressus est ergo Abraham de Charra septuagesimo quinto anno ætatis suæ, *Gen. 12.* centesimo autē quadragesimo & quinto patris sui, cum Loth filio fratris sui, & Sara cōiuge sua, & perrexit in terrā Chanaan, & peruenit vsque ad Sychem, vbi rursus accepit G
diuinum oraculum, de quo ita scriptum est. Et apparuit dominus Abrahæ, & dixit illi, Semini tuo dabo terram hāc. Nihil hic de illo semine ei promissum est, in quo pater factus est omnium gētium, sed de illo solo, de quo pater est vnius Israeliticæ gentis. Ab hoc enim semine terra illa possessa est.

De Saræ pudicitia in Aegypto per dominū custodita, quam Abraham non vxorē suam esse dixerat, sed sororem. Cap. XIX.

DEinde ædificato ibi altari, & inuocato *Gen. 12.* Deo Abraham profectus est inde, & habitauit in eremo, atq; inde ire in Aegyptū famis necessitate compulsus est. Vbi vxorē suam dixit sororem suam, nihil mētitus. Erat *22. q. 3. c. quæritur.* enim & hoc quia propinqua erat sanguine, sicut etiam Loth eadem propinquitate, cum fratris eius esset filius, frater eius est dictus. Itaque vxorem tacuit, non negauit, coniugis tuendam pudicitiam committēs Deo, &

humanas

humanas insidias cauens vt homo: quoniam si periculum quantum cauere poterat, non caueret, magis tentaret Deum, quam speraret in Deo. De qua re contra calumniantem Faustum Manichęum multa diximus. Denique factum est, quod de domino pręsumpsit Abraham. Nam Pharao rex Aegypti, qui eā sibi vxorem acceperat, grauiter afflictus marito reddidit. Vbi absit vt credamus alieno concubitu fuisse pollutā, quia multo est credibilius hoc Pharaonem facere afflictionib. magnis non fuisse permissum.

li. 22. cōtra Faustū. c. 35 & 36.

I De secessione Loth & Abrahæ, quæ illis salua charitate complacuit. Cap. XX.

Gen. 13. Reuerso igitur Abraham ex Aegypto in locum vnde venerat, tunc Loth fratris filius ab illo in terram Sodomorū, salua charitate discessit. Diuites quippe facti erant, pastoresque multos pecorum habere cęperāt, quibus inter se rixantibus, eo modo familiarum suarum pugnacem discordiam vitauerunt. Poterat quippe hinc, vt sunt humana etiam inter ipsos aliqua rixa consurgere. Proinde hoc malum præcauentis Abrahæ verba sunt ad Loth: Non sit rixa inter me & te, & inter pastores meos, & pastores tuos, quia homines nos fratres sumus, Nonne ecce tota terra ante te est? Discede à me. Si tu in sinistram, ego in dexteram, vel si tu in dextram, ego in sinistram. *Ibidem.* Hinc fortassis effecta est inter homines pacifica consuetudo, vt quando terrenorum aliquid partiendum est, maior diuidat, minor eligat.

De tertia promissione Dei, qua terram Chanaan Abrahę & semini eius in perpetuum pollicetur. Cap. XXI.

Gen. 13. Cvm ergo digressi essent separatimque habitarent Abraham & Loth necessitate sustentandæ familiæ, non fœditate discordiæ, & Abraham in terra Chanaan, Loth autem esset in Sodomis, oraculo tertio dominus dixit ad Abraham: Respiciens oculis tuis vide à loco in quo nunc tu es, ad Aquilonem, & Aphricum, & Orientem & mare, quia omnem terram quam tu vides tibi dabo, & semini tuo vsq; in seculum, & faciam semen tuum tāquam arenam terræ. Si potest aliquis dinumerare arenam terræ, semen tuū dinumerabitur. Surgēs perambula terram in longitudinem eius, & in latitudinem, quia tibi dabo eam. In hac promissione vtrum sit etiam illa, qua pater factus est omnium gentium, non euidenter apparet. Potest enim videri ad hoc pertinere. Et faciam semen tuum tanquam arenam terræ: quod ea locutione I dictum est, quam Græci dicunt Hyperbolen, quæ vtiq; tropica est non propria. Quo tamen modo, vt cęteris tropis vti solere scripturam nullus qui eam didicit, ambigit, Iste autem tropus, idest, modus locutionis fit, quando id quod dicitur, longe est amplius, quam quod eo dicto significatur. Quis enim non videat, quod sit incomparabiliter amplior arenæ numerus, quam potest esse omnium hominum ab ipso Adam vsque ad terminum seculi? Quanto ergo magis quam semen Abrahæ, non solum quod pertinet ad Israeliticam gentem, verum etiam quod est & futurum est, secundum imitationem fidei toto orbe terrarum in omnibus gentibus. Quod semen in comparatione multitudinis impiorum, profecto in paucis est: quamuis & ipsi pauci faciant innumerabilem multitudinem suam, quæ significata est secundum hyperbolem, per arenam terræ. Sanè ista multitudo, quæ promittitur Abrahæ, non Deo est innumerabilis, sed hominibus: Deo aūt, nec arenæ terræ. Proinde quia non tantum gens Israelitica, sed vniuersum semen Abrahæ, vbi est expressa promissio, non secundum carnem, sed secundum spiritum plurimorum filiorum, cōgruentius arenæ multitudini comparatur: potest hinc intelligi vtriusque rei facta promissio. Sed ideo diximus, quod non euidenter appareat, quia & illius gentis vnius multitudo, quæ secundū carnem nata est ex Abraham per eius nepotem Iacob in tantū creuit, vt penè omnes partes orbis impleuerit. Et ideo potuit & ipsa secundum hyperbolem arenæ multitudini cōparari: quia & hæc sola innumera est homini multitudo: terrā certe illam solam significatam, quæ appellata est Chanaan, nemo ambigit. Sed quod dictum est: Tibi dabo eam & semini tuo vsque in seculum: potest mouere nonnullos, si vsque in seculum intelligant in æternum, si autem seculū hoc loco sic accipiant, quemadmodum fideliter tenemus,

tenemus, initiũ futuri seculi, à fine pręsentis ordiri, nihil eos mouebit, q̃a etsi expulsi sunt Israelitæ de Hierosolymis: manent tamen in alijs ciuitatibus terræ Chanaã, & vsq; in finẽ manebũt, & vniuersa terra illa cũ à Christianis inhabitatur, etiã ipsum semẽ est Abrahę.

De superatis ad ab Abraham hostibus Sodomorum quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchisedech sacerdote benedictus est. Cap. XXII.

HOc responso promissionis accepto, migrauit Abraham, & remansit in alio eiusdẽ terrę loco, idest, iuxta quercũ Mẽbrę, quæ erat in Chebron. Deinde ab hostibus, q̃ Sodomis irruerant, cum quinq; reges aduersus quatuor bellum gererent, & victis Sodomitis etiam Loth captus esset, liberauit eum Abraham, adductis secũ in prælium trecentis decem & octo vernaculis suis & victoriã fecit de regibus Sodomorum, nihilq; spoliorũ auferre voluit, cũ rex cui vicerat, obtulisset. Sed planè tũc benedictus est a Melchisedech, qui erat sacerdos Dei excelsi, de quo in epistola quę inscribitur ad Hebræos quã plures Apostoli Pauli esse dicunt, quidã vero negant: multa & magna conscripta sunt. Ibi quippe primũ apparuit sacrificiũ, quod nũc à Christianis offertur Deo toto orbe terrarum, impleturque illud quod longe post hoc factũ, per Prophetã dicitur ad Christũ, qui fuerat venturus in carnẽ: Tu es sacerdos in æternũ secundum ordinẽ Melchisedech. Non scilicet secundum ordinem Aaron: qui ordo fuerat auferendus, illucescentibus rebus, quæ illis vmbris prænotabantur.

De verbo domini ad Abraham, quo ei promittitur secundum multitudinem stellarum multiplicanda posteritas: quod credens iustificatus est adhuc in præputatio constitutus. Cap. XXIII.

ETiam tunc factũ est verbum domini ad Abraham in visu. Qui cũ ei protectionẽ, mercedemq; promitteret valde multã, ille de posteritate sollicitus, quandam Elizer vernaculum suum futurum sibi hæredem dixit continuoque illi promissus est hęres: nõ ille vernaculus, sed qui de ipso Abrahã fuerat exiturus: rursusq; semen innumerabile, nõ sicut arena terræ, sed sicut stellæ cęli, vbi mihi magis videtur promissa posteritas cęlesti fęlicitate sublimis. D Nam quantum ad multitudinem pertinet, quid sunt stellę cęli ad arenam terrę, nisi quis & istam comparationẽ intantũ esse similem dicat, inquantũ etiã stellæ dinumerari non valent? Quia nec omnes eas videri posse credendum est: Nã quanto quisq; acutius intuetur tãto plures videt. Vnde & acerrime cernentibus aliquas occultas esse merito existimatur, exceptis eis syderibus, quæ in alia parte orbis nobis remotissima oriri & occidere perhibentur. Postremo quicũq; vniuersum stellarum numerum comprehendisse & conscripsisse iactantur, sicut Aratus vel Eudoxus vel si qui alij sunt, eos libri huius contemnit authoritas. Hic sanè illa sententia ponitur, cuius Apostolus meminit propter Dei gratiam commẽdandam: *Rom. 8.* Credidit Abraham Deo, & deputatum est illi ad iustitiam, ne circuncisio gloriaret, gentesq; incircuncisas ad fidẽ Christi nollet admitti. Hoc enim quando factũ est, vt credenti Abrahę deputaretur fides ad iustitiam, nondum fuerat circuncisus.

De significatione sacrificij, quod Abrahã offerre pręceptus est, cũ poposcisset vt de his quę crederet doceretur. Cap. XXIIII.

IN eodem visu cum loquęretur ei Deus, *Gen. 15.* etiam hoc ait ad illum: Ego Deus qui te eduxi de regione Chaldæorum, vt dem tibi terram hanc, vt hęres eius sis. Vbi cum interrogasset Abraham secundũ quid sciret, q̃ hęres eius erit, dixit illi Deus. Accipe mihi iuuencam trimam, & caprã trimam, & arietem trimum, & turturem, & columbam. Accepit autem ille hęc omnia, & diuisit illa media, & posuit ea contra faciem alterum alteri. Aues autem non diuisit & descenderunt sicut scriptum est, aues, & sederunt super corpora, quę diuisa erant, & non sedit illis Abraham. Circa solis autem occasum, pauor irruit super Abraham, & ecce timor tenebrosus magnus incidit ei, *Gen. 15.* H & dictum est ad Abraham: Sciẽdo scias, quia peregrinum erit semẽ tuũ in terra nõ propria, & in seruitutẽ redigent eos, & affligẽt eos quadringen

tis annis:gẽtem autem, cui seruierint iudica-
bo ego.Post hęc vero exibũt cũ suppelectili
multa. Tu aũt ibis ad patres tuos cũ pace nu-
tritus in senecta bona. Quarta vero genera-
tione conuertent se huc. Nõdũ enim imple-
ta sunt peccata Amorręorũ vsq; adhuc. Cũ
autẽ iam Sol erat ad occasum, factaest flam-
ma & ecce fornax fumabunda & lampades
ignis, quę transierunt per media diuisa illa.
In die illa disposuit dominus Deus testamẽ
tum ad Abrahã dicẽs:Semini tuo dabo terrã
hãc, à flumine Aegypti, vsq; ad flumen ma-
gum Eufraten,Ceneos, & Genezęos,& Ced
nonæos, & Cethęos, & Pheresęos, & Ra-
phaim, & Amorręos, & Chananęos, & E-
uæos,& Gergęsæos,& Hiebusęos. Hæc om-
nia in visu facta diuinitus atq; dicta sunt, de
quibus singulis enucleate differere longum
H est,& intentionẽ operis huius excedit. Qđ
ergo satis est,nosse debemus:postea quam di
ctũ est, credidisse Abraham Deo, deputatũ
esse illi ad iustitiam: non eum in fide defecis
se vt diceret. Dominator domine secundum
quid sciam,quod hæres eius ero?Terrę quip
pe promissa erat hæreditas. Non enim ait,vn
de sciam,quasi adhuc non crederet: sed ait,
Secundum quid sciam: vt ei rei quam credi-
derat,aliqua similitudo adhiberetur, qua e-
ius modus agnosceretur.Sicut non est virgi-
Lucæ. 1. nis Mariæ diffidentia, quod ait: Quomodo
fiet istud,quoniã virum non cognosco? Qđ
enim futurũ esse certa erat,modũ quo fieret,
inquirebat.Et hoc cũ quæsisset, audiuit.Spũs
sanctus superueniet in te, & virtus altissimi
Gen. 15. obumbrabit tibi. Denique & hic similitudo
data est de tribus animalibus,iuuenca:capra
& ariete, & duabus volucribus, turture, &
columba, vt secundum hęc futurũ sciret,qđ
futurũ esse iam non ambigeret.Siue ergo per
iuuencam significata sit plebs posita sub iu-
go legis, per capram eadem plebs peccatrix
futura, per arietem eadem plebs regnatura:
Quæ animalia propterea trima dicuntur,qa
cũ sint insignes articuli temporum ad Adam
vsq; ab Noe: & inde vsq; ad Abraham:& in-
I de vsque ad Dauid,qui reprobato Saule,pri
mus in regno gentis Israeliticę est domini
voluntate fundatus:in hoc ordine tertio,qui
tenditur ex Abraham vsque ad Dauid, tan-
quam tertiam ætatem gerens ille populus
adoleuit; siue aliquid aliud conuenientius
ista significent.Nullo tamen modo dubitaue
rim, spiritales ĩ eo præfiguratos additamẽto
turturis & columbę. Et ideo dictũ est: Aues
autem non diuisit:quoniam carnales inter se
diuiduntur, spiritales autem nullo modo:si-
ue à negociosis conuersationibus hominũ
se remoueãt,sicut turtur:siue ĩter illas degãt,
sicut columba,Vtraq; tamen auis est simplex
& innoxia: significans & in illo Israelitico
populo,cui terra illa danda erat,futuro s in-
diuiduos filios promissionis, & hæredes re-
gni in ęterna fęlicitate mansuros. Aues autẽ
descendentes super corpora, quę diuisa e-
rant:non boni aliquid, sed spiritus indicant
aeris huius, pastum quendã suum de carna-
lium diuisione quærentes. Quod autem il-
lis consedit Abraham,significat etiã inter il-
las carnalium diuisiones, veros vsq; in finẽ
seculi perseueraturos fideles.Et circa solis oc K
casum quod pauor irruit in Abraham & ti-
mor tenebrosus magnus, & significat circa
huius seculi finẽ magnã perturbationẽ ac tri
bulationẽ futurã fideliũ: de qua dominus di-
xit in Euangelio. Erit enim tũc tribulatio ma
gna,qualis non fuit ab initio. Quod vero di-
ctum est ad Abrahã:Sciendo scies, quia pe-
regrinũ erit semen tuũ in terra non propria:
& in seruitutẽ redigent eos, & affligent eos
quadringentis annis: de populo Israel, qui
fuerat in Aegypto seruiturus,apertissime p-
phetatũ est. Non quod in eadẽ seruitute sub
Aegyptijs affligentibus quadringentos an-
nos ille populus fuerat pacturus, sed in ipsis
quadringentis annis prænunciatũ est hoc fu
turũ. Quemadmodũ enim scriptũ est de Tha
ra patre Abrahę. Et fuerunt dies Tharæ in
Charra quinq; & ducenti anni: non quia ibi
omnes acti sunt, sed quia ibi cõpleti sunt:ita
& hic, propterea interpositũ est, Et in serui
tutẽ redigent eos, & affligent eos quadringe
tis annis:qm̃ iste numerus in eadẽ afflictione
cõpletus est,non quia ibi vniuersus peractu
est. Quadringenti sanè dicũtur anni propte
numeri plenitudinẽ, quanuis aliquanto am
plius sint siue ex hoc tempore cõputentur L
quo ista promittebãtur Abrahæ: siue ex quo
natus est Isaac propter semẽ Abrahæ de quo
ista prædicuntur. Computantur enim sicu
superius iam diximus, ab anno septuagesi
mo & quinto Abrahæ, quando ad eum facta
est prima primissio vsq; ad exitum Israel ex

Aegypto

Aegypto quadringenti & triginta anni: quo-
rum Apoſtolus ita meminit: Hoc autem di-
co, inquit, teſtamentum confirmatū a Deo,
quæ poſt quadringentos & triginta annos fa
cta eſt lex, non infirmat ad euacuandam pro
miſsionem. Iam ergo iſti quadringenti & tri
ginta anni, quadringenti poterant nuncupa-
ri: quia non ſunt multo amplius, quanto ma-
gis cum aliquot iam ex iſto numero præte-
riſſent, quando illa in viſu demonſtrata & di
cta ſunt Abrahæ: vel quando Iſaac natus eſt
centenario patri ſuo, a prima promiſsione
poſt vigintiquinque annos cum iam ex iſtis
quadringētis & triginta quadringēti & quin-
que remanerent, quos Deus quadringentos
voluit nominare, & cętera quæ ſequuntur in
verbis prænunciantis Dei, nullus dubitaue-
rit ad Iſraeliticum populū pertinere. Quod
vero adiungitur: Cum autem iam Sol erat ad
occaſum flamma facta eſt, & ecce fornax fu-
mabunda & lampades ignis, quæ tranſierunt
per media diuiſa illa, ſignificat iam in fine ſe
culi per ignem iudicandos eſſe carnales. Si-
cut enim afflictio ciuitatis Dei qualis antea
nunquā fuit, quæ ſub Antichriſto futura ſpe-
ratur, ſignificatur tenebroſo timore Abrahæ
circa ſolis occaſum, ideſt, propinquāte iam
fine ſeculi: ſic ad ſolis occaſum, ideſt, ad ip-
ſum iam finem, ſignificatur iſto igne dies iu
dicij dirimens carnales per ignem ſaluādos,
& in igne damnandos. Deinde teſtamentum
factum ad Abraham, terram Chanaan pro-
prie manifeſtat, & nominat in ea vndecim
gentes a flumine Aegypti vſq; ad flumen ma
gnum Euphratem. Non ergo a flumine ma-
gno Aegypti, hoc eſt, Nilo, ſed a paruo quod
diuidit inter Aegyptum & Palęſtinam, vbi
eſt ciuitas Rhinocorura.

De Agar ancilla Saræ, quam eadē Sara Abra-
hæ voluit eſſe concubinam. Cap. XXV.

IAm hinc tempora conſequuntur filiorum
Abrahæ vnius de Agar ancilla, alterius de
Sara libera, de quibus in libro ſuperiore iam
diximus. Quod autē attinet ad rem geſtam,
nullo modo eſt inurendum de hac concubi
na crimen Abrahæ. Vſus eſt ea quippe ad ge-
nerandam prolem, non ad explendā libidi-
nem, nec inſultans, ſed potius obediens cōiu
gi quæ ſuæ ſterilitati credidit eſſe ſolatium, ſi
fœcundum ancillæ vterum, q̄m natura non
poterat, voluntate faceret ſuum, & eo iure 1. Cor. 7.
quo dicit Apoſtolus: Similiter & vir non ha-
bet poteſtatē corporis ſui, ſed mulier, vtere-
tur mulier ad pariendum ex altera, q̄ nō po-
terat ex ſeipſa. Nulla eſt hic cupido laſciuiæ,
nulla nequitiæ turpitudo. Ab vxore cauſa ꝓ-
lis ancilla marito traditur, a marito cauſa ꝓ-
lis accipitur: ab vtroq; non culpæ luxus, ſed
naturæ fructus exquiritur. Deniq; cū ancilla
grauida dominæ ſterili ſuperbiret, & hoc Sa
ra ſuſpitione muliebri viro potius imputa-
ret, ēt ibi demonſtrauit Abraham non ſe ama C
torem ſeruum, ſed liberum fuiſſe genitorē,
& in Agar Sarę coniugi pudicitiam cuſtodiſ
ſe, nec voluptatem ſuam, ſed voluntatem il-
lius īpleuiſſe: accepiſſe, nec petijſſe, acceſsiſ-
ſe, non hæſiſſe, ſeminaſſe, non amaſſe. Ait n. Gen. 16.
Ecce ancilla tua in manib. tuis, vtere ea, quo
modo tibi placuerit. O virum viriliter vten-
tem fœminis, coniuge temperanter, ancilla
obtemperanter, nulla intemperanter.

De teſtificatione ad Abraham, qua eidem
ſeni de ſterili Sara filium ſpopondit, pa-
tremque eum gentium ſtatuit, & pro-
miſsi fides ſacramento circuncifionis ob-
ſignatur. Cap. XXVI.

POſt hæc natus eſt Iſmael ex Agar, in quo
putari poſſet impletum, quod ei pro-
miſſum fuerat, cū ſibi vernaculum ſuum ad-
optare voluiſſet dicente Deo, Non erit hęres Gen. 15.
tuus hic, ſed qui exiet de te, ille erit hæres
tuus. Hoc ergo promiſſum ne in ancillæ fi-
lio putaret impletum, iam cū eſſet annorum
nonaginta & nouem, apparuit ei Deus, & di
xit illi: Ego ſum Deus, place in conſpectu Gen. 17.
meo, & eſto ſine querela, & ponam teſtm̄
meum inter me, & inter te, & implebo te val
de. Et procidit Abraham in faciem ſuam, &
loquutus eſt illi Deus, dicens: Et ecce ego, te D
ſtamentum meum tecū: & eris pater multitu
dinis gentium: & nō appellabitur adhuc no-
men tuum Abram, ſed erit nomen tuū Abra-
ham: quia patrē multarum gentium poſui te:
& augebo te valde: & ponā te in gentes, &
reges ex te exibunt: & ſtatuam teſtm̄ meum
inter me & te: & inter ſemen tuum poſt te in
generationes eorum, in teſtamentū æternū,
vt ſim tibi Deus, & ſemini tuo poſt te. Et da-
bo

bo tibi & ſemini tuo poſt te terram, in qua incola es, omnem terrā Chanaan in poſſeſſionem æternā, & ero illi Deus. Et dixit Deus ad Abraham: Tu autem teſtamentū meū conſeruabis: & ſemen tuū poſt te in generationes ſuas. Et hoc eſt teſtamentum meum ꝙ conſeruabis inter me & vos, & inter ſemen tuū poſt te in generationes ſuas. Circuncidetur omne veſtrum maſculinū: & circuncidemini in carne præputij veſtri: & erit in ſignum
E teſtamenti inter me & vos. Et puer octo dierum circuncidetur vobis, veſtrū omne maſculinum in progenies veſtras. Vernaculus & emptitius, ab omni filio alienigena, qui non eſt de ſemine tuo, circuncisione circuncidetur, vernaculus domus tuæ, & emptitius. Et erit teſtamentum meū in carne veſtra in teſtamentum æternum: & qui non fuerit circuncisus maſculus, qui non circuncidetur carne præputij ſui octauo die, interibit anima illa de genere eius, quia teſtamentum meū diſsipauit. Et dixit ad Abrahā: Sara vxor tua non
Gen. 17. appellabitur nomen eius vltra Sara, ſed Sarai erit nomen eius. Benedicam aūt illam, & dabo tibi ex ea filium, & benedicam illū: & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt. Et procidit Abraham ſuper faciem ſuā, & riſit. Et dixit in animo ſuo dicens: Si mihi centum annos habenti naſcetur filius, & ſi Sara annorum nonaginta pariet? Dixit aūt Abraham ad Deum: Hiſmael hic viuat in conſpectu tuo. Dixit autem Deus ad Abraham: Ita, Ecce Sarai vxor tua pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Iſaac: & ſtatuam teſtamentū meum ad illum in teſtamentum æternum, vt ſim illi Deus, & ſemini eius poſt illum. De Hiſmael autem ecce audiui te. Ecce benedixi eum, & amplificabo, & multiplicabo illum valde. Duodecim gentes generabit: & dabo illū in
F gentem magnam. Teſtā autem meum ſtatuā ad Iſaac, quem pariet tibi Sarai in tempore hoc ad annum ſequentē. Hic apertiora promiſſa ſunt de vocatione gentium in Iſaac, ideſt in filio promiſsionis, quo ſignificatur gratia, non natura: quia de ſene & anu ſterili promittitur filius. Quamuis enim & naturalem procreationis excurſum Deus operetur, vbi tā euidens opus Dei eſt, vitiata, & ceſſante natura, ibi euidentius intelligitur gratia. Et quia hoc non per generationem, ſed per regeneratione futurum erat, ideo nūc imperata eſt circuncisio: qn̄ de Sarai promiſſus eſt filius, & ꝙ omnes non ſolum filios, verumētſeruos vernaculos, & emptitios circuncidi iubet, ad oēs iſtam gratiam pertinere teſtat. Quid. n. aliud circuncisio ſignificat, quam vetuſtate exuta naturam renouatam? Et quid aliud q̃ Chriſtum octauus dies, qui hebdomada completa, hoc eſt, poſt ſabbatum reſurrexit? Parentum mutantur & nomina: omnia reſonant nouitatem, & in teſtamēto veteri obumbratur nouum. Quid eſt enim quod dicitur teſtamentum vetus, niſi occultatio noui? Et quid eſt aliud quod dicitur nouum, niſi veteris reuelatio? Riſus Abrahæ, exultatio eſt gratulantis, non irriſio diffidētis. Verba quoque eius illa in animo ſuo: Si mihi centū annos habenti, naſcetur filius: & ſi Sara annorū nonaginta, pariet: non ſunt dubitantis, ſed admirantis. Si quem vero mouet quod dictum eſt: Et dabo tibi & ſemini tuo poſt te, terram in qua tu incola es, omnem terram Chanaan in poſſeſsionem ęternam, quomodo accipiatur impletum, ſiue adhuc expectetur implendum: cum poſſeſsio quæcunque terrena æterna cuilibet genti eſſe non poſsit, ſciat æternū à noſtris interpretari quod Græci appellant αἰώνιον, quod a ſeculo deriuatū eſt: αἰὼν quippe Græce ſeculum nuncupatur. Sed nō ſunt auſi Latini hoc dicere ſeculare, ne longe in aliud mitterent ſenſum. Secularia quippe dicuntur multa, quę in hoc ſeculo ſic aguntur, vbi breui etiam tempore tranſeant, αἰώνιον autem quod dicitur, aut non habet finem, aut vſque in huius ſeculi tenditur finem.

All. Circuncisione regeneratio ſignificatur.

De maſculo qui ſi octauo die non fuerit circuncisus, perit anima eius, quia teſtamentum Dei diſsipauit. Cap. XXVII.

ITem poteſt mouere, quō intelligi poterat, ꝙ hic dictum eſt: Maſculus qui non circuncidetur carne præputij ſui octauo die, interibit anima illa de genere ſuo, quia teſtā meū diſsipauit. Cū hæc nulla culpa ſit paruuli, cuius dixit animam perituram, nec ipſe diſſipauerit teſtamentum Dei, ſed maiores, qui eum circuncidere non curarunt, niſi quia et paruuli, non ſecundum ſuæ vitæ proprietatem, ſed ſecundū cōem generis humani originem, omnes in illo vno teſtā Dei diſsipauerunt, in quo omnes peccauerunt. Multa

ta quippe appellantur testamenta Dei exceptis illis duobus magnis vetere & nouo, qđ licet cuiq; legendo cognoscere. Testamentũ autem primum quod factum est ad hominẽ primum, profecto illud est: Qua die ederitis morte moriemini. Vnde scriptũ est in libro, qui Ecclesiasticus appellatur: Omnis caro sicut vestis veterascit. Testamentum enim est à seculo morte mori eos, qui transgrediuntur precepta Dei. Cum enim lex euidentior postea data sit, & dicat Apostolus: Vbi autẽ non est lex, nec preuaricatio, quo pacto qđ legitur in Psalmo verũ est: Prçuaricatores æstimauiomnes peccatores terrç: nisi quia omnes legis alicuius prçuaricatæ sunt rei, qui aliquo peccato tenentur obstricti? Quam ob rem si etiam paruuli, quod vera fides habet nascuntur, non propriè, sed originaliter peccatores, vnde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur, profecto eo modo quo sunt peccatores etiam prçuaricatores legis illius, quæ in paradiso data est agnoscuntur, ut verum fit vtrunq; quod scriptũ est: Prçuaricatores ęstimaui omnes peccatores terræ, & vbi lex non est, nec præuaricatio. Ac per hoc quia circuncisio signum regenerationis fuit, non immerito paruulum propter originale peccatum, quo primum Dei dissipatum est testamentum, generatio disperdet, nisi regeneratio liberet. Sed intelligenda sunt hæc diuina verba tanquam dictum sit: Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de genere eius, quia testamentum meum dissipauit, qñ in Adam cũ omnibus etiam ipse peccauit. Si enim dixisset quia hoc testamentum meũ dissipauit, nõ nisi de ista circuncisione intelligi cogeret. Nunc vero quoniam non expresit cuiusmodt testamẽtũ paruulus dissipauerit liberũ est intelligere de illo testa mento dictũ, cuius dissipatio pertinere possitad paruulum. Si autẽ quis quam hoc non nisi de ista circuncisione dictũ esse contendit, quod in ea testamentum Dei, qui non est circuncisus dissipauerit paruulus, quærat locutionis aliquẽ modũ, quo non absurde possit intelligi, ideo dissipasse testamentum, quia licet non ab illo, tamen in illo est dissipatum. Verum sic quoque animaduertendum est, nulla in se negligentia sua iuste interire incircuncisi animam paruuli, nisi originalis obligatione peccati.

De commutatione nominum Abrahæ & Sarai, qui cum ob vnius sterilitatem, ob vtriusque autem senectutem generare non possent, munus fœcunditatis adepti sunt. Cap. XXVIII.

FActa igitur promissione tam magna, tamque dilucida ad Abraham, cui euidentissime dictũ est: Patrem multarum gentium posui te, & augebo te valde & ponã te in gentes, & reges exibunt ex te: & dabo tibi ex Sarai filium, & benedicam illũ, & erit in nationes, & reges gentiũ ex eo erũt: quã promissionẽ nunc in Christo cernimus reddi, ex illo deinceps illi coniuges nõ vocantur in scripturis sicut antea vocabantur Abram & Sarai: sed sicut nos eos ab initio vocauimus, quoniam sic iam vocãtur ab omnibus Abraham & Sarai. Cur autem mutatum sit nomen Abrahæ, reddita est ratio: quia patrem, inquit, multarum gentium posui te. Hoc ergo significare intelligendum est Abraham: Abrã vero, quod ante vocabatur, interpretatur pater excelsus. De nomine aũt mutato Sarę non est reddita ratio: sed, sicut aiunt, qui scripserũt interpretationes nominũ Hebręorũ, quæ his literis sacris cõtinentur, Sarai interpretatur, princeps mea. Sara autẽ, virtus. Vnde scriptũ est in epistola ad Hebręos: Fide & ipsa Sara virtutẽ accepit ad emissionem seminis. Ambo tũt senes erãt, sicut scriptura testatur: sed illa ẽt sterilis & liquore mẽstruo iam destituta, propter quod iã parere nõ posset, ẽt si sterilis no fuisset. Porro si fęmina ita sit prouectioris ætatis, vt ei solita mulierum adhuc fluant, de iuuene parere potest, de seniore: nõ põt: quanuis adhuc possit ille senior, sed de adolescẽtula gignere. Sicut Abraham post mortẽ Saræ de Cethura potuit, qa viuidam eius inuenit ætatẽ. Hoc ergo est, qđ mirum commendat Apostolus, & ad hoc dicit Abrahæ iam fuisse corpus emortuũ: quoniam non ex omni fęmina, sed ex ea cui esset adhuc aliquod pariendi tempus extremũ, generare ipse in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid enim emortuum corpus eius intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non iam senectus viui, sed cadauer est. Quanuis etiam sic solui soleat ista quæstio, quod de Cethura postea genuit Abraham: quia donum gignendi, quod à domino

Gen. 17. Rom. 5.

M

Heb. 11. Al. l. in conceptione.

Heb. 11.

A

mino accepit, etiam post obitum mansit vxoris. Sed propterea mihi videtur illa, quam secuti sumus huius quæstionis solutio pręferenda. Quia centenarius quidem senex, sed temporis nostri de nulla potest fœmina gignere: non tunc quidem quando adhuc tam diu viuebant, vt centum anni nondum facerent hominem decrepitę senectutis.

C *Gen.* 18. De tribus viris vel angelis, in quibus ad quercum Membrę apparuisse Abrahæ dominus manifestatur. Cap. XXIX.

ITem Deus apparuit Abrahæ ad quercum Membræ in tribus viris, quos dubitandū non est angelos fuisse, quanuisquidam existimēt vnū in eis fuisse dominū Christū, asserētes eum etiam ante indumentum carnis fuisse visibilē. Est quidē diuinæ potestatis & inuisibilis, incorporalis, incōmutabilisq; naturę sine vlla sui mutatione etiam mortalibus aspectibus apparere: non per id quod est, sed per aliquid, quod sibi subditū est. Quid autem illi subditum non est? Veruntamē si propterea confirmant horum trium aliquem fuisse Christum: quia cum tres vidisset, ad dominum singulariter est locutus: sic enim scriptum est. Et ecce tres viri stabant super eum & videns procurrit obuiā illis ab ostio tabernaculi sui, & adorauit super terram, & dixit: Domine si inueni gratiam ante te: & cętera, cur non etiam illud aduertunt, duo ex eis venisse, vt Sodomitę delerētur, cū adhuc Abraham ad vnum loqueretur, dominum appellans, & intercedens: ne simul iustū cū impio in Sodomis perderet? Illos autē duos sic suscepit Loth, vt etiam ipse colloquio suo cum illis singulariter dominum appellaret. Nam cum eis pluraliter dixisset. Ecce domini declinate in domum pueri vestri: & cętera, quę ibi dicuntur, postea tamen ita legitur: Et tenuerunt angeli manum eius. & manum vxoris eius, & manus duarū filiarū eius in eo quod dominus parceret illi. Et factum est mox vt adduxerūt illum foras, & dixerūt: Saluam fac animā tuam, ne respexeris retro, nec steteris in tota regione, in monte saluuū te fac, ne quando comprehendaris. Dixit autem Loth ad illos: Oro domine, quia inuenit puer tuus misericordiam ante te: & quæ sequuntur. Deinde post hæc verba singulariter illi rñdit dominus cū in duobus angelis esset, dicens: Ecce misertus sum faciem tuā, & cętera. Vnde multo est credibilius quod Abraham in tribus, & Loth in duobus viris dominum agnoscebant, cui per singularē numerum loquebantur, etiam cū eos homines esse arbitrarētur. Neq;.n. aliā ob causam sic eos susceperunt, vt tanquam mortalibus & humana refectione indigentibus ministrarēt: sed erat ꝓfecto aliquid, quo ita excellebāt, licet tanquā homines, vt in eis esse dominū, sicut esse assolet in Prophetis, hi qui hospitalitatē illis exhibebant, dubitare non possent: atq; ideo & ipsos aliquando singulariter, vt in eis dominum appellabāt. Angelos autem fuisse scriptura testatur, nec solū in hoc Genesis lib. vbi hæc gesta narrantur, verumēt in epistola ad Hebræos, vbi cū hospitalitas laudaretur: per hanc, inquit, etiam quidā nesciētes hospitio receperunt angelos. Per illos igitur tres viros, cū rursus filius Isaac de Sara ꝓmitteretur Abrahę, diuinitus datum est etiā tale responsum vt diceretur: Abrahā erit in magnam gentē & multam, & benedicētur in eo oēs gētes terrę. Et hic duo illa breuissime plenissimeq; promissa sunt, gens Israel secūdū carnē, & omnes gentes secundum fidem.

Gen. 19. *lib.* 2. *de Trinitate cap.* 11. & 12.

D E

De Loth à Sodomis liberato, atque eisdem cœlesti igne consumptis: & de Abimelec, cuius cōcupiscētia castitati Saræ nocere non potuit. Cap. XXX.

POst hanc promissionem liberato de Sodomis Loth, & veniēte igneo imbre de cęlo tota illa regio impiæ ciuitatis in cinerē versa est, vbi stupra in masculos in tantā cōsuetudinē conualuerant, quantā leges solent aliorū factorum præbere licentiam. Verū & hoc eorū supplicium, speciem futuri iudicij diuini fuit. Nam ad quid pertinet, quod prohibiti sunt qui liberantur ab angelis retro respicere, nisi quia nō est animo redeūdū ad veterē vitam, qua per gratiā regenerationis exuimur, si vltimum iudicium euadere cogitamus? Denique vxor Loth, vbi respexit, remansit: & in salem conuersa hominibus fidelibus quoddam pręstitit condimentum, quo sapiant aliquid, vnde illud caueatur exemplum. Inde rursus Abraham fecit in

Geraris

Geraris apud regem ciuitatis illius Abimelech, qđ in Aegypto de coniuge fecerat, eiq; intacta similiter reddita est. Vbi sanè Abrahã obiurganti regi cur tacuisset vxorem, sororemq; dixisset, aperiens quid timuerit, etiam hoc addidit: Etenim vere soror mea est de patre, sed nõ de matre, quia de patre suo soror erat Abrahæ, de quo propinqua eius erat. Tãtæ autem pulchritudinis fuit, vt etiam in illa ætate posset adamari.

De Isaac secundum promissionem nato, cuius nomen ex risu vtriusque parentis est inditum. Cap. XXXI.

POst hæc natus est Abrahæ secundum ꝓmissionem Dei de Sara filius eumque nominauit Isaac quod interpretatur risus. Riserat enim & pater quando ei promissus est, admirans in gaudio: Riserat, & mater, qñ per illos tres viros iterum promissus est dubitans in gaudio, quanuis exprobrante angelo, quod risus ille etiam si gaudii fuit, tamen plenæ fidei non fuit. Post ab eodem angelo in fide etiam cõfirmata est. Ex hoc ergo puer nomen accepit: nam quod risus ille non ad irridendum opprobrium, sed ad celebrandũ gaudium pertinebat, nato Isaac, & eo nomine vocato Sara monstrauit. Ait quippe: Risum mihi fecit Deus: quicunque enim audierit, congaudebit mihi. Sed post aliquantum tempus ancilla de domo eiicitur cum filio suo, & duo secundum Apostolum testamenta significantur, vetus & nouum: vbi Sara illius supernæ Hierusalem, hoc est ciuitatis Dei figuram gerit.

De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filii probatus est, & de morte Saræ. Cap. XXXII.

INter hæc quæ omnia commemorare nimis longum est, tentatur Abraham de immolando dilectissimo filio suo Isaac, vt pia eius obedientia probaretur, seculis in notitiam proferenda, non Deo. Neque enim omnis est culpanda tentatio, quia & gratulanda est, qua fit probatio. Et plerunque aliter animus humanus sibiipsi innotescere non potest, nisi vires suas sibi non verbo, sed experimento tentatione quodammodo interrogãte respõdeat, vbi si Dei munus agnouerit, tũc pius est, tunc solidatur firmitate gratiæ, non inflatur inanitate iactantiæ. Nunquam sanè crederet Abraham, quod victimus Deus delectaretur humanis. Quanuis diuino intonãte præcepto obediendum sit, non disputandum, verumtñ Abraham cõfestim filium cũ fuisset immolaturus, resurrecturum credidisse laudandus est. Dixerat nanque illi Deus, cum de ancilla & filio eius foras eiiciendis volũtatem coniugis nollet implere: In Isaac vocabitur tibi semen. Et certe ibi sequitur, ac dicitur: Et filium autem ancillæ huius in magnam gentem faciam, qui semen tuum est. *Gene. 21* Quõ ergo dictum est: In Isaac vocabitur tibi semen, cum & Hismaelem Deus semen eius vocauerit? *Rom. 9.* Exponẽs autem Apostolus qui sit: In Isaac vocabitur tibi semen, idest, inquit, non qui filii carnis, hi filii Dei, sed filii repromissionis deputantur in semẽ. Ac per hoc filii promissionis vt sint semẽ Abrahæ, in Isaac **K** vocantur, hoc est, in Christo vocante gratia congregantur. Hanc ergo promissionem pater pius fideliter tenens, quia per hunc oportebat impleri, quem Deus iubebat occidi, nõ hæsitauit quod sibi reddi poterat immolatus, qui dari poterat non speratus. Sic intellectum est & in epistola ad Hebræos, & sic expositum: Fide, inquit, * præcessit Abraham, *a.l. obtulit.* in Isaac tentatus, & vnicum obtulit, qui promissiones suscepit, ad quem dictum est, in *Hebr. 11* Isaac vocabitur tibi semen, cogitans, quia & ex mortuis excitare potest Deus. Proinde addidit. Pro hoc etiam eum & in similitudinẽ adduxit. Cuius similitudinem, nisi illius de quo dicit idem Apostolus, *Rom. 8.* Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum? Propterea & Isaac, sicut dominus crucẽ suam, ita sibi ligna ad victimę locum, quib. fuerat imponendus ipse portauit. Postremo quia Isaac occidi non oportebat, posteaquam est pater eũ ferire prohibitus, quis erat ille aries quo immolato impletum est significatiuo sanguine sacrificium? Nempe quando eum vidit Abraham cornibus in frutice tenebatur. **L** Quis ergo illo figurabatur, nisi Iesus Christus antequam immolaretur, spinis Iudaicis coronatus? Sed diuina per angelum verba potius audiamus. Ait quippe scriptura, *Gene. 22* Et extendit Abraham manum suam sumere machæram, vt occideret

filium suum. Et vocauit illum angelus Domini de cœlo, & dixit: Abrahā. Ille aūt dixit: Ecce ego, Et dixit: Ne iniicias manum tuam super puerum, atq; facias illi quicquam. Nunc enim sciui quia times Deum tuum, & non pepercisti filio tuo dilecto ꝑꝑ me. Nunc sciui dictum est. i. nunc sciri feci: Neque enim hoc nōdum sciebat Deus. Deinde ariete illo immolato pro Isaac filio suo, vocauit, vt legitur, Abraham nomen loci illius: Dominus vidit, vt dicant, hodie in mōte Dn̄s apparuit. Sicut dictum est, nūc sciui, pro eo quod est, nunc sciri feci, ita hic Dominus vidit, pro eo quod est, Dominus apparuit, hoc est, videri se fecit. Et vocauit angelus Dn̄i Abraham secundo de cęlo, dicens: Per memetipsum iuraui dicit Dominus, propter quod fecisti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo dilecto
M ꝑꝑ me, nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo semē tuum sicut stellas cœli, & tanquā arenam, quæ est iuxta labiū maris. Et hęreditate possidebit semen tuū ciuitates aduersariorum suorū, & benedicentur in semine tuo oēs gentes terræ, quia obaudisti vocem meam. Hoc modo est illa de vocatione gentium in semine Abrahæ post holocaustū, quo significatus est Christus, etiam iuratione Dei firmata promissio. Sæpe enim promiserat, sed nunq̄ iurauerat. Quid aūt est Dei veri veracisque iuratio, nisi promissi confirmatio, & infidelium quædam increpatio? Post hæc Sarai mortua est, centesimo & vicesimo septimo anno vitæ suæ, centesimo autem & tricesimoseptimo viri sui. Decem q̃ppe annis eam pręcedebat ætate, sicut ipse qn̄ sibi ex illa promissus est filius ait, Si mihi annorum centum nasceretur filius, & si Sara annorum nonaginta pariet? Tūc emit agrum Abraham, in quo sepeliuit vxorem. Tunc ergo secūdum narrationem Stephani, in terra illa est collocatus, quoniam cœpit ibi esse possessor, post mortē. s. patris sui, qui colligitur ante biennium fuisse defunctus.

Dei iuratio. *Gene. 23* *Gene. 23* *Gene. 11*

De Rebecca nepte Nachor, quam Isaac accepit vxorem. Cap. XXXIII.

Gene. 25

DEinde Rebeccam neptem Nachor patrui sui, cum annorum quadraginta esset Isaac, duxit vxorem, centesimo. s. & quadragesimo anno vitæ patris sui, triēnio post mortem matris suæ. Vt aūt illam duceret, qn̄ ab eius patre in Mesopotamiā seruus missus est, q̄d aliud demonstratum est, cum eidem seruo dixit Abraham: Pone manum tuā sub fœmore meo, & adiurabo te per Dominum Deum cœli, & Dominum terræ, vt non sumas filio meo Isaac vxorem de fialib. Chananæorum, nisi Dominum Deum cœli & Dominum terræ in carne, quæ ex illo fœmore trahebatur, fuisse vēturum? Nunquid hęc parua sunt prænūciatæ indicia veritatis, quæ compleri videmus in Christo?

Quid intelligendum sit in eo quod Abrahā post mortem Sarai accepit vxorem Cethuram. Cap. XXXIIII.

QVid autem sibi vult quod Abrahā post mortem Sarai, Cethuram duxit vxorem? Vbi absit, vt incontinentiā suspicemur, præsertim in illa iam ætate, & in illa fidei sanctitate. An adhuc procreandi filii quærebantur, cum iam Deo promittente tanta multiplicatio filiorum ex Isaac per stellas cœli & arenā terræ fide ꝓbatissima teneret. Sed ꝑfecto si Agar & Hismael doctore Apostolo, significauerūt carnales veteris testamēti, cur non etiam Cethura, & filii eius significent carnales, qui se ad testamentum nouum existimant pertinere? Ambæ quippe & vxores Abrahæ & concubinæ sunt appellatæ. Sara vero nunq̄ dicta est concubina, sed vxor tātum. Nā & qn̄ data est Agar Abrahæ, ita scriptum est: Et apprehendit Sara vxor Abrahæ Agar Aegyptiam ancillam suam post decem annos quam habitauerat Abram in terra Chanaan, & dedit eam Abrahæ viro suo vxorem. De Cethura autem, quam post obitum Sarai accepit sic legitur: Adiiciens autem Abrahā, sumpsit vxorem; cui nomen Cethura. Ecce ambæ dicuntur vxores Abrahæ, Ambæ porrò concubinæ fuisse reperiuntur, postea dicente scriptura; Dedit autem Abraham omnem censum suum Isaac filio suo, & filiis cōcubinarum suarum dedit Abraham dona, & dimisit eos ab Isaac filio suo adhuc se viuo, ad Orientem in terram Orientis. Habent ergo nonnulla munera filii cōcubinarum, sed non perueniunt ad regnum promissum, nec hæretici, nec Iudæi carnales, qa præter Isaac nullus est hæres, & nō qui filii carnis, hi filii

Dei, sed

Dei,sed filii promissionis deputantur in semine,de quo dictũ est: in Isaac vocabit tibi D semen. Neque. n. video cur etiam Cethura post vxoris mortem ducta, nisi propter hoc mysterium dicta sit concubina: Sed quisquis hęc nõ vult in istis significationib. accipere, non calũniatur Abrahę. Quid si.n.& hoc ꝓuisum est contra hęreticos futuros secundarum aduersarios nuptiarum,vt in ipso patre multarum gentium post obitum coniugis, iterum coniugari demonstrareẽ non esse peccatum? Et mortuus est Abraham, cum esset annorum centum septuagintaquinque. Annorum ergo septuagintaquinque Isaac filiũ dereliquit,quem centenarius genuit.

De geminis adhuc in vtero Rebeccæ matris inclusis,quid indicauerit diuina respõsio. Cap. XXXV.

E IAm ex hoc quemadmodum per posteros Abrahæ ciuitatis Dei percurrant tempora videamus. A primo igitur anno vitę Isaac vsq; ad sexagesimum,quo ei nati sunt filii,illud memorabile est,quod cum illi Deum roganti,vt pareret vxor eius, quæ sterilis erat, concessisset dñs quod petebat, atq; haberet illa conceptum, gestiebant gemini adhuc in vtero eius inclusi. Qua molestia cum angeretur,dominum interrogauit, accepitq; respõsum: Duę gentes in vtero tuo sunt,& duo populi de vẽtre tuo separabunt,& populus populum superabit, & maior seruiet minori. Quod Paulus Apostolus magnum vult intelligi gratię documentum, quia nondum illis natis,nec aliquid agentibus boni seu mali, siue vllis bonis meritis eligitur minor, maiore reprobato, qm̃ proculdubio quantum attinet ad originale peccatũ, ambo pares erãt, quantum aũt ad proprium,nullius eorum vllum erat. Sed nunc de hac re dicere aliquid latius instituti operis ratio non sinit, vnde & in aliis iam multa diximus. Quod autem dictum est: Maior seruiet minori: nemo ferè nostrorum aliter intellexit, quam maiorem populum Iudęorum, minori populo Christiano seruiturum. Et reuera quamuis in gente Idumæorum, quæ nata est de maiore, cui duo nomina erant: nam & Esau vocabatur, & Edom,vnde Idumæi,hoc videri possit impletum, quia postea superanda fuerat à populo,qui ortus est ex minore,idest,ex Israelico,eiq; fuerat futura subiecta tamen in aliquid maius intentam fuisse istam prophetiã, qua dictum est Populus populum superabit, & maior seruiet minori, conuenientius creditur. Et quid est hoc,nisi quod in Iudęis & Christianis euidenter impletur?

De oraculo & benedictione, quam Isaac nõ aliter quam pater ipsius merito eiusdem ac dilectione accepit. Cap. XXXVI.

ACcepit etiam Isaac oraculum tale,quale aliquoties pater eius acceperat. De quo oraculo sic scriptum est: Facta est autẽ fames super terram: pręter famem quę prius facta est tempore Abrahæ. Abiit autem Isaac ad Abimelech regem Philistinorum in Gerara. Apparuit autem illi dominus, & dixit: Noli descendere in Aegyptum,habita autem in terra,quam tibi dixero, & incole in terra hac,& ero tecum,& benedicã te. Tibi enim & semini tuo dabo omnem terram hanc, & statuam iuramentum meum, quod iuraui Abrahæ patri tuo, & multiplicabo semen tuum tanquam stellas cœli, & dabo semini tuo omnem terram hanc, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terrę, pro eo quod obaudiuit Abraham pater tuus vocem meam,& custodiuit pręcepta mea, & mandata mea, & iustificationes meas, & legitima mea. Iste Patriarcha nec vxorem habuit aliam,nec aliquam concubinam,sed post sterilitate duorum geminorum ex vno concubitu procreatorum contentus fuit. Timuit sanè etiam ipse periculum de pulchritudine coniugis cum habitaret inter alienos, fecitque quod pater, vt eam sororem diceret,taceret vxorem. Erat enim ei propinqua, & paterno & materno sanguine, sed etiam ipsa ab alienigenis cognito quod vxor eius esset,mansit intacta. Nec ideo tamen istum patri eius pręferre debemus, quia iste nullam fœminam pręter vnam coniugem nouerat. Erãt enim proculdubio paternę fidei & obedientię merita potiora, intantum vt propter illum dicat Deus, huic se facere bona, quę fecit, Benedicentur, inquit, in semine tuo omnes gentes terrę, pro eo quod obaudiuit Abraham pater tuus vocem meam, &

G Gene. 26 Gene. 12 Gene. 26 Gene. 26 H Gene. 12 Abrahæ, comparatio cum Isaac. Gene. 26

Ibidem. custodiuit prçcepta mea, & mandata mea, & iustificationes meas, & legitima mea. Et alio rursus oraculo, Ego sum, inquit, Deus Abraham patris tui, noli timere, tecum.n.sum, & benedixi te, & multiplicabo semen tuum pp Abraam patrẽ ttuum. Et intelligamus q̃ caste Abraham fecerit, quod hominib. impudicis, & nequitiæ suæ de scripturis sanctis patrocinia requirentib. vr̃ fecisse libidine. Deinde vt etiam hoc nouerimus, nõ ex bonis singulis inter se hoĩes comparare, sed in vnoquoque
I consideremus vniuersa. Fieri.n. potest, vt habeat aliquid in vita & morib. quispiam quo superet alium, idq; sit longe præstabilius, q̃ est illud, vnde ab alio superaẽ. Ac per hoc sano veroq; iudicio, cum cõtinentia cõiugio præferaẽ, melior est tñ homo fidelis coniugatus, q̃ continens infidelis. Sed continens infidelis homo, non solum minus laudandus est, quia se continet, dum non credat, verum
Fidelis cõiugatus, infideli cõtinẽte melior. etiam multo magis vituperandus, quia non credit, cum se contineat. Constituamus ergo ambos bonos, etiam sic profecto melior est coniugatus fidelissimus, & obedientissimus Deo, q̃ continens minoris fidei, minorisque obedientiæ. Si vero paria sint cætera, continẽtem coniugato præferre quis ambigat?

De his quæ in Esau & Iacob mystice præfigurantur. Cap. XXXVIII.

DVo igitur Isaac filiĩ, Esau & Iacob pariter crescunt. Primatus maioris trãsfunditur in minorem ex pacto & placito inter illos, eo quod lenticulam, quem cibum minor parauerat, maior ĩmmoderatius concu-
K piuit, eoq; precio primogenita sua fratri iu-
Gene. 25 ratione interposita vendidit. Vbi discimus in vescendo non cibi genere, sed auiditate immodesta quenquã culpandũ. Senescit Isaac, eiusq: oculis per senectam visus auferẽ. Vult benedicere filium maiorem, & pro illo nesciens benedicit minorem, pro fratre maio-
Gene. 27 re, qui erat pilosus, se paternis manib. supponentem hœdinis sibi pelliculis coaptatis, velut aliena peccata portantem. Iste dolus Iacob ne putareẽ fraudulentus dolus, & non in eo magnæ rei mysterium quæreret, superius prædixit scriptura: Et erat Esau homo sciens venari agrestis: Iacob autem homo simplex habitans domum. Hoc nostri quidam interpretati sunt sine dolo. Siue autem sine dolo, siue simplex, siue potius sine fictione dicaẽ, quod est Græce ἄπλαςος: quis est in ista benedictione percipienda dolus hominis sine dolo? Quis est dolus simplicis, quæ fictio nõ mentientis, nisi profundum mysterium veritatis? Ipsa aũt benedictio qualis est? Ecce, inquit, ador, filii mei tanquam odor agri pleni, quem benedixit dñs. Et det tibi Deus de rore cœli, & de vbertate terræ, & multitudinem frumenti & vini, & seruiant tibi gentes, & adorẽt te principes, & fias dñs fratris tui, & adorabunt te filii patris tui. Qui maledixerit te, maledictus, & qui benedixerit te, benedictus. Benedictio igiẽ Iacob prædicatio Christi est in oĩb. gentib. Hoc fit, hoc agitur: lex & prophetia est in Isaac, etiam per os Iudęorum Christus ab illa benediciẽ velut à nesciẽte, quia ipse nesciẽ. Odore nominis Christi, sicut ager mũdus impleẽ, eius est benedictio de rore cœli, hoc est, de verborum pluuia diuinorum, & de vbertate terræ, hoc est, de cõgregatione populorum, eius est multitudo frumenti & vini, hoc est multitudo q̃ colligit frumentum & vinum in sacro corporis & sanguinis eius. Ei seruiunt gentes, ipsũ adorãt principes. Ipse est dñs fratris sui, quia populus eius dñatur Iudæis. Ipsum adorant filij patris eius, hoc est, filii Abrahæ secundum fidem, quia & ipse filius est Abrahæ secũdum carnem. Ipsum qui maledixerit maledictus, & qui benedixerit benedictus est. Christus inquam noster etiam ex ore Iudęorum quãuis errantium, sed tamen legem prophetasq; cantantium benedicitur, idest, veraciter dicitur, & alius benedici putatur, qui ab eis errãtibus expectatur. Ecce benedictionem promissam repetente maiore, expauescit Isaac, & alium pro alio se benedixisse cognoscit. miraẽ, & quisnam ille percunctatur, nec tamen se deceptum esse conqueriẽ, immo confestim reuelato sibi intus in corde magno sacramento deuitat indignationem, confirmat benedictionem. Quis ergo, inquit, venatus est mihi venationem, & intulit mihi, & manducaui ab omnib. ante quàm tu venires, & benedixi eum & sit benedictus? Quis nõ hic malectictionẽ potius expectaret irati, si hæc non superna inspiratione, sed terreno more gererentur? O res gestas, sed prophetice gestas, in terra, sed cœlitus, per homines, sed diuini-

diuinitus. Si excutiantur singula tantis fœcũda mysteriis, multa sunt implẽda volumina, sed huic operi modus moderate imponendus, nos in alia festinare compellit.

De missione Iacob in Mesopotamiam ad accipiendum vxorem, & de visione quam in itinere somniauit, & de quatuor ipsius fœminis, cum vnam petisset vxorem. Caput XXXVIII.

Mittitur Iacob a parentibus in Mesopotamiam, vt ibi ducat vxorem. Patris mittentis hęc verba sint: Non accipies vxorem ex filiab. Chananęorum, surgens fuge in Mesopotamiam in domũ Bathuel patris matris tuę, & sume tibi inde vxorem de filiabus Laban fratris matris tuæ. Deus autem meus benedicat te, & augeat te, & multiplicet te, & eris in congregationes gentium, & det tibi benedictionẽ Abrahę patris tui: tibi, & semini tuo post te: vt hæres fias terræ incolatus tui, quam dedit Deus Abrahæ. Hic iam intelligimus segregatũ semen Iacob ab alio semine Isaac, quod factũ est per Esau. Qñ enim dictum est, In Isaac vocabit̃ tibi semẽ, pertinẽs vtique semen ad ciuitatem Dei: separatũ est inde aliud semen Abrahę, quod erat in ancillę filio, & qđ futurum erat in filiis Cethurę. Sed adhuc erat ambiguum de duob. geminis filiis Isaac, ad vtrunque, an ad vnum eorum illa benedictio pertineret. Et si ad vnum, quisnam esset illorum, quod nunc declaratum est, quũ prophetice à patre benedicit̃ Iacob, & dr̃ ei, Et eris in congregationes gentium, & det tibi benedictionem Abrahę patris tui. Pergens itaq; in Mesopotamiam Iacob, in somnis accepit oraculũ, de quo scriptũ est: Et exiit Iacob à puteo iurationis, & ꝓfectus est in Charram, & deuenit in locum, & dormiuit ibi, occiderat. n. sol, & sumpsit ex lapidib. loci, & posuit ad caput suum & dormiuit in loco illo, & somniauit. Et ecce scala stabilita super terram, cuius caput pertingebat ad cœlum, & angeli Dei ascendebant & descendebant per illam, & dominus incumbebat super eã: Et dixit: Ego sum Deus Abraham patris tui, & Deus Isaac, noli timere, terra in qua tu dormis per eam, tibi dabo illam, & semini tuo, & erit semen tuum sicut arena terræ, & dilatabitur super mare, & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientem, & benedicentur in te omnes trib. terræ, & in semine tuo. Et ecce ego sum tecum, custodiens te in omni via quacunque ibis, & reducam te in terram hanc, quia nõ te dereliñ, donec faciã oĩa, quæ tecum locutus sum. Et surrexit Iacob de somno suo, & dixit: Quia dñs est in loco hoc, ego autem nesciebam: Et timuit, & dixit: Quã terribilis est locus hic: non est hic nisi domus Dei, & hæc porta est cœli. Et surrexit Iacob, & sumpsit lapidem, quem supposuit sibi ad caput, & statuit illũ in titulum, & superfudit oleum in cacumen eius, & vocauit nomẽ loci illius domus Dei. hoc ad prophetiam pertinet, nec more idololatrię lapidem perfudit oleo Iacob velut faciens illum Deum, neque. n. adorauit eũdẽ lapidem, vel ei sacrificauit, sed qm̃ Christi nomẽ a chrismate est. i. ab vnctione, ꝓfecto D
figuratum est hinc aliquid, quod ad magnũ pertineat sacramentum. Scalam vero istam intelligitur ipse saluator nobis in memoriã reuocare in Euangelio, vbi cum dixisset de Nathanaele. Ecce vere Israelita, in quo dolus non est, quia Israel viderat istã visionem, ipse est enim Iacob: Eodem loco ait. Amen amen dico vobis, videbitis cęlum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hoĩs. Perrexit autem Iacob in Mesopotamiam, vt inde acciperet vxorem. Vnde autem illi acciderit, quatuor habere fęminas, de quibus duodecim filios & vnam filiam procreauit, cum earum nullam concupisceret illicite, diuina scriptura indicat. Ad vnam quippe accipiendam venerat, sed cum illi altera ꝓ altera supposita fuisset, nec ipsam dimisit, qua nesciens vsus fuerat in nocte, ne ludibrio eam videretur habuisse, & ex eo tempore quoniam multiplicandę posteritatis causa plures vxores lex nulla prohibebat, accepit etiam illã, cui vni iam futuri coniugii fidem fecerat. Quæ cum esset sterilis, ancillam suam de qua filios ipsa susciperet, marito dedit. Quod etiam maior soror E
eius, quanuis peperisset, imitata, quoniã multiplicare prolem cupiebat, effecit. Nullam Iacob legitur petiisse, præter vnam, nec vsus plurimis, nisi gignendę prolis officio coniugali iure seruato, vt neque hoc faceret, nisi vxores eius id fieri flagitassent, quę corporis viri sui habebant legitimam potestatem.

Quę ratio fuerit, vt etiam Israel cognominaretur. Cap. XXXIX.

GEnuit ergo duodecim filios,& vnam fi
liam ex quatuor mulierib. Deinde in-
gressus est in Aegyptum per filium suum Io
seph, qui venditus ab inuidentib. fratrib. eo
perductus fuit atq; ibidē sublimatus. Iacob
aūt ēt Israel, sicut paulo ante dixi, vocabaē:
quod nomen magis populus ex illo procrea
Gene. 32 tus obtinuit. Hoc aūt nomen illi ab angelo
& 35. impositum est, qui cum illo fuerat in itinere
de Mesopotamia redeunte luctatus, typum
Christi euidentissime gerens. Nam quod ei
præualuit Iacob vtiq; volenti, vt mysterium
figuraret: significat pasionē Christi vbi visi
sunt ei præualere Iudæi. Et tñ benedictionē
ab eodem angelo quem superauerat impetra
uit, ac sic huius noīs impositio benedictio
fuit. Interpretaē aūt Israel videns Deum, qđ
Gene. 32 erit in fine præmum oīum sanctorum. Teti-
G git porrò illi idem angelus veluti præualenti
latitudinem femores, eumq; isto modo clau
Iacob, & dum reddidit. Erat itaq; vnus atq; idē Iacob
benedi- & benedictus & claudus: benedictus in eis,
ctus, & qui in Christū ex eodē populo crediderunt,
claudus. atq; in infidelib. claudus. Nam femoris latitu
do generis est multitudo. Plures quippe sūt
in ea stirpe, de quibus Porphetice prædictū
Psal. 17. est: Et claudicauerunt a semitis suis.

Quomodo Iacob cum septuagintaquinque animab. Aegyptum narretur ingressus, cū plerunque ex eis qui commemorantur, tempore posteriori sint geniti. Cap. XL.

Gene. 46 INgresi itaq; referunē in Aegyptum simul
cum ipso Iacob septuagintaqnq; hoīes,
H annumerato ipso cum filiis suis. In quo nu-
mero duæ tm̄ fœminæ commemoranē, vna
filia, neptis altera. Sed res diligenter conside
rata, non iudicat, quod tantus numerus fue-
rit in progenie Iacob, die vel anno, quo in-
gressus est Aegyptum. Commemorati sunt
qppe in eis ēt pronepotes Ioseph, qui nullo
modo iā tunc esse potuerunt, qm̄ tunc centū
triginta annorum erat Iacob: filius vero eius
Ioseph, triginta nouem, quem cū accepisse
tricesimo anno suo, vel amplius, cōstet vxo-
rem, quomodo potuit per nouem annos ha
bere pronepotes de filiis, quos ex eadē vxo-
re suscepit? Cum igitur nec filios haberent
Effrem, & Manasses filij Ioseph, sed eos pue-
ros infra q̄ nouennes Iacob Aegyptum in-
gressus inuenerit, quo pacto eorum non solū
filii, sed etiam nepotes, in illis septuaginta-
quinq; viris numerantur qui tūc Aegyptum
ingresi sunt cum Iacob? Nā commemoranē
ibi Machir filius Manasse, nepos Ioseph: &
eiusdem Machir filius .i. Galaad nepos Manas
sæ, pronepos Ioseph: ibi est & quem genuit
Effrem alter filius Ioseph .i. Vtalaam nepos
Ioseph: ibi est & Bareth filius ipsius Vtalaę .i.
nepos Effrem, pronepos Ieseph: qui nullo
modo esse potuerunt, qñ Iacob in Aegyptū
venit, & filios Ioseph nepotes suos, auos
istorum, minores q̄ nouē annorum pueros
inuenit. Sed nimirum introitus Iacob in Ae-
gyptum, qñ eum in septuagintaquinq; homi
nib. scriptura commemorat, non vnus dies,
vel annus, sed totum illud est tempus quan-
diu vixit Ioseph, per quē factū est vt intrarēt.
Nam de ipso Ioseph eadem scriptura sic lo-
quitur: Et habitauit Ioseph in Aegypto ipse
& fratres eius, & omnis cohabitatio patris
eius, & vixit annos centum decem, & vidit
Ioseph filios Manasses & Effrem, vsque in ter
tiam generationem. Ipse est ille pronepos
eius ab Effrem tertius. Generationem quip-
pe tertiam dicit filium, nepotem: pronepotē.
deinde sequitur. Et filii Machir, filii Manas-
se, nati sunt supra fęmora Ioseph. Et hic ille
ipse est nepos, Manassæ, ꝓnepos Ioseph. Sed
pluraliter appellati sunt sicut scriptura con-
sueuit, quæ vnam quoque filiam Iacob, filias
nuncupauit, sicut in Latinæ linguæ consue-
tudine liberi dicuntur pluraliter filii, etiam si
non sint vno amplius. Quum ergo ipsius Io-
seph prædicetur fœlicitas quia videre potuit
pronepotes, nullo modo putandi sunt iam
fuisse tricesimo nono anno ꝓaui sui Ioseph,
qñ ad eum in Aegyptum Iacob pater eius ad
uenit. Illud autem est, quod fallit minus ista
diligenter intuentes, quoniam scriptum est,
Hæc autem nomina filiorum Israel, qui in-
trauerunt in Aegyptum simul cum Iacob pa
tre suo. Hoc enim dictum est, quia simul cū
illo computantur septuagintaquinque, non
quia simul iam erant omnes quando Aegy-
ptum ingressus est ipse, sed vt dixi totum tem
pus habetur eius ingressus, quo vixit Ioseph,
per quem videtur ingressus.

De be-

De benedictione, quam in Iudam filium suũ promisit. Cap. XLI.

IGitur propter populum Christianum, in quo Dei ciuitas peregrinatur in terris, si carnem Christi in Abrahæ semine requiramus, remotis concubinarum filiis, occurrit Isaac, si in semine Isaac, remoto Esau qui est Edom, occurrit Iacob, qui est & Israel, si in semine Israel ipsius remotis cæteris occurrit Iudas, quia de tribu Iuda exortus est Christus. Ac per hoc cum in Aegypto moriturus Israel, filios suos benediceret, quemadmodũ Iuda prophetice benedixerit audiamus. Iuda, inquit, te laudabunt fratres tui Manus tuę super dorsum inimicorum tuorum, te adorabunt filii patris tui. Catulus leonis Iudas, ex germinatione fili mi ascendisti, recumbens dormisti vt leo, & vt catulus leonis, quis suscitabit eum? Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniant quæ reposita sunt ei, & ipse erit expectatio gentium, alligans ad vitem pullum suum, & cilicio pullum asinę suæ. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictum suũ. Fului oculi eius à vino, & dentes candidiores lacte. Exposui hæc aduersus Manichęum Faustum disputans, & satis esse arbitror, quãtum veritas prophetiæ huius elucet. Vbi & mors Christi prædicta est verbo dormitionis, & non necessitas, sed potestas in morte nomine leonis. Quam potestatem in Euangelio ipse prædicat, dicẽs. Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo eam tollit à me, sed ego eam pono à memetipso, & iterum sumo eam. Sic leo fremuit, sic quod dixit, impleuit. Ad eam nanque pertinet potestatem, quod de resurrectione eius adiunctũ est. Quis suscitabit eum? hoc est, quia nullus hominum nisi se ipse suscitauit, qui etiam de corpore suo dixit. Soluete templum hoc, & in triduo resuscitabo illud. Ipsum autem genus mortis, hoc est, sublimitas crucis in vno verbo, intelligitur, quod ait, ascẽdisti. Quod vero addidit, recumbens dormisti, Euangelista exponit, vbi dicit. Et inclinato capite tradidit spiritum. Aut certe sepultura eius agnoscitur, in qua recubuit dormiens, & vnde illum nullus hominum, sicut prophetæ aliquos, vel sicut ipse alios suscitauit, sed sicut à somno ipse surrexit. Stola porrò eius quam lauat in vino, idest, mundat à peccatis in sanguine suo, cuius sanguinis sacramentũ baptizati sciunt, vnde & adiungit, Et in sanguine vuæ amictum suum, quid est, nisi ecclesia? Et fului oculi eius à vino, & spiritales eius inebriati poculo eius. De quo canit Psalmus, Et calix tuus inebrians quam præclarus est. Et dentes eius candidiores lacte, quod potant apud Apostolum paruuli, verba. s. nutrientia, nondum idonei solido cibo: Ipse igitur est, in quo reposita erant promissa Iudæ, quæ donec venirent, nũquam principes, hoc est, reges Israel ab illa stirpe defuerunt. Et ipse expectatio gentium, quod clarius est videndo, quàm sit exponendo. Psal. 22. Hebr. 5. A

De filiis Ioseph, quos Iacob prophetica manuum suarum transmutatione benedixit. Caput XLII.

SIcut autem duo Isaac filii, Esau & Iacob figuram præbuerunt duorum populorum in Iudæis & Christianis, quanuis quod ad carnis propaginem pertinet, nec Iudęi venerunt ex semine Esau, sed Idumæi, nec Christianæ gentes de Iacob, sed potius Iudęi. Ad hoc enim tãtum figura valuit, quod dictum est. Minor seruiet minori, ita factum est etiã in duobus filiis Ioseph. Nam maior gessit typum Iudęorum, Christianorum autem minor. Quos cum benediceret Iacob, manum dexteram ponens super minorem, quem habebat ad sinistram, sinistram vero super maiorem, quem habebat ad dextram, graue visum est patri eorum, & admonuit, patremque velut corrigens eius errorem, & quisnam eorũ esset maior, ostẽdens. At ille mutare manus noluit, sed dixit. Scio fili, scio. Et hic erit in populum, & hic exaltabitur, sed frater eius iunior maior illo erit, & semen eius in multitudinem gentium. Etiam hic duo illa promissa demonstrant, nam ille in populum, iste in multitudinẽ gentium. Quid euidentius quàm his duabus qui his duabus promissionibus contineri populum Israelitarum orbemque terrarum in semine Abrahę, illum secũdum carnem, istum secundum fidem? Gen. 25. Gen. 48. C

De temporibus Moysi & Iesu Naue, ac Iudicum, atque exinde regum, quorum quidem Saul primus est, sed Dauid præcipuus, & sacramento habetur, & merito. Cap. XLIII.

DEfuncto Iacob, defuncto etiã Ioseph, per reliquos centum quadraginta quatuor annos, donec exiret de terra Aegypti, in modum incredibilem illa gens creuit, et tantis attrita persequutionib. vt quodam tempore nati masculi necarentur, cum mirantes Aegyptios nimia populi illius incrementa
Exod. 2. terrerent. Tunc Moyses subtractus furto trucidatorib. paruulorum, ad domum regiam, ingentia per eũ Deo præparãte, peruenit, nutritusq; & adoptatus à filia Pharaonis, quod nomen in Aegypto omnium regum fuit, in tm̃ peruenit virum, vt ipse illam gentem mirabiliter multiplicatam, ex durissimo & grauissimo quod ibi ferebat, iugo seruitutis extraheret, immo per eum Deus, qui hoc promiserat Abrahæ. Prius quippe exinde ad ter-
D ram Madiam fugisse refert, quod cum Israelitã defenderet, Aegyptiũ occiderat, & territus fugeret, postea diuinitus missus, in potestate spiritus Dei superauit resistẽtes Pharaonis magos. Tunc per eũ Aegyptiis illatæ sunt decem memorabiles plagæ, cum dimittere populum Dei nollent, aqua in sanguinẽ versa, ranæ & cynifes, cynomyia, mors pecorũ, vlcera, grãdo, locusta, tenebræ, mors primogenitorum. Ad extremum Israelitas, quos plagis tot, tantisq; perfracti, tandem aliquando dimiserant Aegyptii, in mari rubro dum persequuntur, extincti sunt. Illis quippe abeuntibus, diuisum mare viam fecit: hos autẽ insequentes, in se rediens vnda, submersit. Deinde per annos quadraginta, duce Moyse, Dei populus per desertum actus est: quãdo tabernaculum testimonii nuncupatũ est, vbi Deus sacrificiis futura prænunciantibus colebatur, cum scilicet, iam data lex fuisset in monte multum terribiliter. Attestabatur enim euidentissima mirabilibus signis, voci
E busq; diuinitas. Quod factum est mox vt exi
Exo. 12. tum est de Aegypto, & in deserto populus esse cœpit quinquagesimo die post celebrarum Pascha per ouis immolationem, quæ vsqueadeo typus Christi est, prænuncians eum per victimam passionis de hoc mundo transiturum ad patrem. Pascha quippe Hebrea lingua, transitus interpretatur, vt iam cũ reuelaretur testamentũ nouum, postea quã Pascha nostrum immolatus est Christus, quinquagesimo die veniret de cœlo spiritus sanctus, qui dictus est in Euangelio digitus Dei: vt recordationem nostram in primi præfigurati facti memoriam reuocaret, quia & legis illæ tabulæ digito Dei scripturæ referuntur. Defuncto Moyse, populũ rexit Iesus Naue, & in terram promissionis introduxit, eamque populo diuisit. Ab his duob. mirabilibus ducibus, bella etiam prosperrime, ac mirabiliter gesta sunt: Deo contestante non tam propter merita Hebræi populi, quàm propter peccata earum, quæ debellabantur gentiũ, illas eis prouenisse victorias. Post istos autem duces, iudices fuere iam in terra promissionis populo collocato, vt inciperet interim reddi Abrahæ prima promissio de gẽte vna. i. Hebræa, & de terra Chanaan: nondũ de omnibus gentibus & toto orbe terrarũ, quod Christi aduentus in carne, & non veteris legis obseruationes, sed Euangelii fides fuerat impletura. Cuius rei præfiguratio facta est, quod non Moyses, qui legem populo acceperat in monte Sina, sed Iesus, cui etiã nomen Deo præcipiente mutatum fuerat, vt Iesus vocaretur, populum in terram promissionis introduxit. Temporibus autem Iudicum, sicut se habebant, & peccata populi, & misericordia Dei, alternauerunt prospera, & aduersa bellorum. Inde ventum est ad regum tempora. Quorũ primus regnauit Saul, quo reprobato, & bellica clade prostato, eiusque stirpe reiecta, ne inde reges orirẽtur, Dauid successit in regnum, cuius maxime Christus dictus est filius. In quo articulus quidam factus est, & exordium quodammodo iuuentutis populi Dei: cuius generis quędã velut adolescentia ducebatur ab Abraham vsq; ad hunc Dauid: Neque enim frustra Matthæus euangelista sic generationes commorauit, vt hoc primum interuallum quatuordecim generationibus commendaret, ab Abraham scilicet vsque ad Dauid. Ab adolescentia quippe incipit homo posse generare, propterea generationum series ad Abraham sumpsit exordium, qui etiam pater multarum gentium constitutus est, quando mutatum nomen accepit. Ante hunc ergo velut pueritia fuit

fuit huius generis populi Dei, a Noe vſque ad ipſum Abraham, & ideo prima lingua inuenta eſt, ideſt, Hebręa. A pueritia nanque homo incipit loqui poſt infantiã, quæ hinc appellata eſt, quia fari non poteſt. Quam profectò ætatem primam demergit obliuio, ſicut ætas prima generis humani eſt deleta diluuio. Quotus enim quiſque eſt, qui ſuam recordetur infantiam? Quam ob rem in iſto procurſu ciuitatis Dei ſicut ſuperior vnam eandemque primam, ita duas ætates ſecundam & tertiam liber iſte contineat, in qua tertia propter vaccam trimam, capram trimam, & arietem trimum, impoſitum eſt legis iugum, & apparuit abundantia peccatorum, & regni terreni ſurrexit exordiũ, vbi non defuerunt ſpiritales, quorum in turture & colũba figuratum eſt ſacramentũ.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi De Ciuitate Dei ad Marcellinum.

LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

De temporibus prophetarum. Cap. I.

PRomiſsiones Dei, quæ factæ ſunt, ad Abraham, cuius ſemini, & gentem Iſraeliticam ſecundum carnem, & omnes gẽtes deberi ſecundum fidem, Deo pollicente didicimus, quemadmodum compleantur, per ordinem temporum procurrens Dei ciuitas indicauit. Quoniam ergo ſuperioris libri vſque ad regnum Dauid factus eſt finis, nunc ab eodem regno quantum ſuſcepto operi ſufficere videtur, cætera, quæ ſequuntur, attingemus. Hoc itaque tempus ex quo ſanctus Samuel prophetare cœpit, & deinceps donec populus Iſrael captiuus in Babyloniam duceretur, atque inde ſecundum ſancti Hieremiæ prophetiã poſt ſeptuaginta annos reuerſis Iſraelitis Dei domus inſtauraretur, totum tempus eſt prophetarum. Quanuis enim & ipſum Noe patriarcham, in cuius diebus vniuerſa terra diluuio deleta eſt, & alios ſupra & infra vſq; ad hoc tempus quo reges in Dei populo eſſe cœperunt, propter, quædam per eos futura ſiue quoquo modo ſignificata, ſiue prędicta, quę pertinent ad ciuitatem Dei regnumq́ue cœlorum, non immerito poſſumus appellare prophetas, præſertim quia nonnullos eorum id expreſsius legimus nũcupatos, ſicut Abraham ſicut Moyſen, tamen dies prophetarum M Gene.20 præcipue maximeq́ue hi dicti ſunt, ex quo Deu.34. cœpit prophetare Samuel, qui & Saulem 1.Re.10. prius, & eo reprobato ipſum Dauid Deo 1.Re.16. præcipiente vnxit in regem, de cuius cæteri ſtirpe ſuccederent, quouſque illos ſuccedere ſic oporteret. Quæ igitur a prophetis ſunt prædicta de Chriſto cum moriendo decedẽtibus, & naſcendo ſuccedentibus ſuis membris ciuitas Dei per iſta curreret tempora, ſi omnia velim commemorare in immenſum pergitur. Primum quia ipſa ſcriptura, quæ per ordinem reges eorumq́ue facta & euenta digerens, videtur tanquam hiſtorica diligentia rebus geſtis occupata eſſe narrandis, ſi adiuuante Dei ſpiritu conſiderata tractetur, vel magis, vel certe non minus prænunciandis futuris, quàm præteritis enunciandis inuenietur intenta. Et hoc perſcrutando indagare ac diſſerendo monſtrare, quàm ſit operoſum atque prolixum, & quàm multis indigeat voluminibus, quis ignorat, qui hæc vel mediocriter cogitat? Deinde quia ea ipſa, quæ ad prophetiam non ambigitur A pertinere, ita ſunt multa de Chriſto regnoq́ue cœlorum, quæ ciuitas Dei eſt, vt ad hoc aperiendum maior ſit diſputatio neceſſaria, quàm huius operis modus flagitat. Proinde ita ſi potuero ſtylo moderabor meo, vt huic operi in Dei voluntate peragendo nec ea, quæ ſuperſint, dicam, nec ea, quæ ſatis ſint prætermittam.

Quo tempore ſit impleta promiſsio Dei de terra Chanaan, quam in poſſeſsionem etiam Iſrael carnalis accepit. Cap. II.

IN precedente libro diximus, ab initio ad Abraham promiſsionũ Dei duas res fuiſſe promiſſas: vnam. ſ. quod terram Chanaam poſſeſſurũ foret ſemen eius, quod ſignificat, vbi dictum eſt: Vade in terrã, quam tibi demõſtrauero, & faciam te in gentem magnã, Gene. 12 aliam vero longe præſtantiorem, nõ de carnali, ſed ſpiritali ſemine, per quod pater eſt, non vnius gentis Iſraelicæ, ſed omnium gẽtium,

tium, quę fidei eius vestigia consequuntur. Quod promitti cœpit his verbis. Et benedicent in te omnes trib. terræ. Et deinceps aliis multis admodum testimoniis hæc duo promissa esse monstrauimus. Erat igit iam in terra promissionis semen Abrahæ. i. populus Israel secundum carnem: atq; ibi non solum tenendo ac possidendo ciuitates aduersariorum, verum etiam reges habendo, regnare iam cęperat, impletis de ipso populo ꝓmissionib. Dei iam magna ex parte, non solum, quæ in illis trib. patrib. Abraham, Isaac, & Iacob quibuscunq; dictis vel signis, aut figuris temporib. eorum factæ sunt, verum etiã, quæ per ipsum Moysen, per quem populus idem de seruitute Aegyptia liberat⁹ est, & per quẽ cuncta præterita reuelata sunt temporibus eius, cum populum per eremum duceret factæ fuerant. Neque autem per insignem ducem Iesum Naue, per quem populus ille in promissionis inductus est terram, qui expugnatis gentib. eam duodecim tribubus, quibus Deus iusserat, diuisit, & mortuus est, neque post illum toto tempore Iudicum impleta fuerat ꝓmissio Dei de terra Chanaan, quod a flumine Aegypti vsque ad flumen magnum Euphratem populus ille dominaret, nec tamen adhuc prophetabatur futurũ, sed expectabatur implendum. Impletum est autem per Dauid & eius filium Salomonem, cuius regnum tanto, quantum promissum fuerat, spatio, dilatatũ est. Vniuersos quippe illos subdiderũt, tributarioque fecerunt. Sic igitur in terra promissionis secundum carnem, hoc est, in terra Chanaan sub his regib. semen Abrahæ fuerat constitutum, vt nihil deinde superesset, quo terena illa Dei ꝓmissio compleretur, nisi vt in eadem terra, quantum ad prosperitatem attinet temporalem, per posteritatis successionem incõcusso statu vsque ad mortalis seculi huius terminum gens permaneret Hebræa, si domini Dei sui legibus obediret. Sed quoniam Deus nouerat, hoc eam non esse facturam, vsus est etiã temporalib. pœnis ad exercendos in ea paucos fideles suos, & admonendos, qui postea futuri erant in omnibus gentibus, quas per eos admoneri oportebat, in quibus alteram promissionem reuelato nouo testamẽto per incarnationem Christi fuerat impleturus.

Gene. 12 & 26. — C — Iosue. 1. — Iosu. 24. — Gen. 15. — D — 3. Reg. 3.

De tripertitis significationibus prophetarũ: quæ nunc ad terrenam, nunc ad cęlestem Hierusalem, nunc autem ad vtranque referuntur. Cap. III.

QVocirca sicut oracula illa diuina ad Abraham, Isaac, & Iacob, & quæcunque alia signa, vel dicta prophetica in sacris literis præcedentib. facta sunt, ita etiam cæteræ ab isto regum tempore ꝓphetiæ, partim pertinent ad gentem carnis Abrahę, partim vero ad illud semen illius, in quo benedicuntur omnes gentes cohæredes Christi per testamentum nouum, ad possidendam vitam æternam regnumque cęlorum. Partim ergo ad ancillam, quæ in seruitutem generat. i. terrenam Hierusalem, quæ seruit cũ filiis suis, partim vero ad liberam ciuitatem Dei, i. veram Hierusalem ęternam in cœlis, cuius filii omnes secundum Deum viuentes peregrinantur in terris, sed sunt in eis quædam, quæ ad vtranque pertinere intelliguntur, ad ancillam proprie, ad liberam figurate. Tripertita itaque reperiuntur eloquia prophetarum, si quidem aliqua sunt ad terrenam Hierusalẽ spectãtia, aliqua ad cœlestem, nonnulla ad vtranque. Exemplis video probandum esse, quod dico. Missus est Nathan propheta, qui regem Dauid argueret de peccato graui, & ei quæ consecuta sunt mala, futura prædiceret. Hęc atque huiusmodi siue publice, idest, pro salute vel vtilitate populi, siue priuatim cum pro suis quisque rebus diuina premeretur eloquia, quibus pro vsu temporalis vitæ futuri aliquid nosceretur, ad terrenam ciuitatem pertinuisse, quis ambigat? Vbi autem legitur: Ecce dies veniunt, dicit dominus, & consumabo domui Israel, & domui Iuda ad testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamẽto meo, & ego neglexi eos, dicit dominus, quia hoc est testamentum, quod constituam domui Israel. Post dies illos dicit dominus, dabo leges meas in mentem eorum, & super corda eorum scribam eos, & videbo eos, & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in plebem. Hierusalem sine dubio superna prophetatur, cuius Deus ipse præmiũ est eumq; habere atq; ipsius

F — G — I — H — G

ipſius eſſe ſummum illi eſt atque totum bo-
num. Ad vtranque vero pertinet hoc ipſum,
quod Hieruſalem dr̃ Dei ciuitas, & in ea pro
phetatur futura domus Dei, eaq; prophetia
vr̃ impleri, cum Salomon rex ædificat illud
nobiliſsimum templum. Hęc enim & in ter-
ra Hieruſalem ſecundum hiſtoriam contige
runt, & cœleſtis Hieruſalem figuræ fuerunt.
Quod genus prophetiæ ex vtroq; veluti cō-
pactum atq; commixtũ in libris veterib. ca-
nonicis, quib. rerum geſtarum narrationis
continent, valet plurimnm, multumq; exer
cuit, & exercet ingenia ſcrutantium literas ſa
cras, vt quod hiſtorice prædictum comple-
tumq; legitur in ſemine Abrahæ ſecundum
carnem etiam in ſemine Abrahæ ſecundum
fidē, quid implendum allegorice ſignificet
inquiratur, intantum vt quibuſdam viſum ſit
nihil eſſe in eiſdem libris vel pręnunciatum,
& effectum, vel effectum quanuis non pręnũ
ciatum, quod non inſinuet aliquid ad ſuper-
nam ciuitatem Dei, eiusq; filios in hac vita
peregrinos, figurata ſignificatione referēdũ.
Sed ſi hoc ita eſt, iam bipertita, non triperti-
ta erunt eloquia prophetarum, vel potius il
larum ſcripturarum omniũ, quæ veteris in-
ſtrumenti appellatione cēſentur, nihil enim
erit illic, quod ad Hieruſalem terrenam tan-
tum pertineat, ſi quicquid ibi de illa, vel pro
pter illam dicitur, atque completur, ſignifi-
cat aliquid, quod etiam ad Hieruſalem cęte-
ſtem allegorica pręfiguratione referatur, ſed
erunt ſola duo genera, vnum quod ad Hieru
ſalem liberam, alterum quod ad vtranq; per
tineat. Mihi autem ſicut multum videntur er
rare, qui nullas res geſtas in eo genere litera
rum aliquid aliud præter id, quod eo modo
geſtæ ſunt ſignificare arbitrãtur, ita multum
audere, qui prorſus ibi omnia ſignificationi
bus allegoricis inuoluta eſſe contendunt. Iō
tripertita, non bipertita eſſe dixi. Hoc enim
exiſtimo, non tamen culpans eos, qui potue
runt illic de quacunque re geſta ſenſum in-
telligentiæ ſpiritalis exculpere, ſeruata primi
tus duntaxat hiſtoriæ veritate. Cæterum quæ
ita dicuntur, vt rebus humanitus ſeu diuini-
tus geſtis, ſiue gerendis conuenire non poſ-
ſint, quis fidelis dubitet non eſſe inaniter di-
cta? Quis ea non ad intelligētiam ſpiritalem
reuocet, ſi poſsit, aut ab eo qui poteſt reuo-
canda eſſe fateatur?

De præfigurata commutatione Iſraelitici re gni & ſacerdotii, & de his, quæ antea mater Samuelis perſonam gerēs eccleſię, ꝓphetauit. Cap. IIII.

PRocurſus igitur ciuitatis Dei vbi perue-
nit ad regum tempora, quando Dauid 1.Re.16.
Saule reprobato, ita regnũ primus obtinuit,
vt eius deinde poſteri in terrena Hieruſalem
diuturna ſucceſsione regnarent, dedit figurã
rei geſtę ſignificans, atque prænuncians, qđ
non eſt prætereundum ſilentio, rerum muta
tionem futurarum, quod attinet ad duo teſta
menta, vetus & nouum, vbi ſacerdotium, re-
gnumq; mutatum eſt per ſacerdotem, eun-
demq; regem nouum, ac ſempiternum qui
eſt Chriſtus Ieſus. Nam & Heli ſacerdote re- L
probato, ſubſtitutus eſt in Dei miniſterũ Sa- 1.Reg.2.
muel ſimul officio functus ſacerdotis & iu-
dicis, & Saule abiecto rex Dauid fundatus in 1.Re.13.
regno: hoc quod dico, figurauerunt. Mater & 16.
quoque ipſa Samuelis Anna, quæ prius fuit
ſterilis, & poſteriore fœcunditate lætata eſt,
prophetare aliud non vr̃, quum gratulationē
ſuam domino fundit exultans, quando eun-
dem puerum natum, & ablactatum, Deo red
didit, eadē pietate, qua nouerat. Dicit enim:
Confirmatum eſt cor meum in domino, & 1.Reg.2.
exaltatum eſt cornu meum in Deo meo. Di-
latatum eſt ſuper inimicos meos os meum,
lętata ſum in ſalutari tuo: quoniam non eſt
ſanctus, ſicut dominus, & non eſt iuſtus, ſi-
cut Deus noſter: nō eſt ſanctus præter te. No
lite gloriari, & nolite loqui excelſa: neq; pro
cedat magniloquium de ore veſtro, quoniã
Deus ſcientiarum dominus: & Deus pręp a-
rans adinuentiones ſuas. Arcum potentium
fecit infirmum, & infirmi pręcincti ſunt vir-
tute. Pleni panib. minorati ſunt, & eſurientes
tranſierũt terram. Quia ſterilis peperit ſeptē:
& multa in filiis infirmata eſt. Dominus mor M
tificat & viuificat, deducit ad inferos, & redu Pſa.112.
cit. Dominus pauperem facit, & ditat, humi-
liat, & exaltat. Suſcitat a terra pauperē, & de
ſtercore erigit inopem, vt collocet eum cum
potentibus populi ſui, & ſedem gloriæ hę-
reditatem dans ei: dans votum vouenti, &
benedixit annos iuſti, quoniam non in vir-
tute potens eſt vir. Dominus infirmum fa-
ciet aduerſarium ſuum, dominus ſanctus.
Non glorietur prudens in prudentia ſua: & Hier.9.

non glorietur potēs in potentia sua, & non glorietur diues in diuitiis suis, sed in hoc glorietur, qui gloriatur, intelligere, & scire dominum, & facere iudicium, & iustitiam in 1.Reg.2. medio terrę. Dñs ascēdit in cœlos, & tonuit: ipse iudicabit extrema terrę, quia iustus est, & dat virtutem regibus nostris, & exaltabit cornu Christi sui. Itane vero verba hęc vnius putabunt esse muliercułæ, de nato sibi filio gratulantis? Tantumne mens hominum a luce veritatis auersa est, vt non sentiat supergredi modū fœminæ huius dicta quæ fudit? Porrò, qui reb. ipsis, quæ iam cœperunt etiam & A in hac terrena peregrinatione compleri, cōuenienter mouetur, nonne intendit, & aspicit, & agnoscit per hāc mulierem, cuius etiā nomē.i. Anna, quę gratia eius interpretatur, ipsam religionem Christianam, ipsam ciuitatem Dei cuius rex est & conditor Christus, ipsam postremo Dei gratiā prophetico spū sic loquutam, a qua superbi alienantur, vt cadant, qua humiles implent, vt surgant, quod maxime hymnus iste personuit? Nisi quisquā forte dicturus est nihil istam prophetasse mulierem, sed Deū tm̄modo pp filium, quē precata impetrauit exultāti pdicatione laudasse. 3.Reg.2. Quid ergo sibi vult, quod ait. Arcum potentium fecit infirmū, & infirmi præcincti sunt virtute, pleni panib. minorati sunt, & esuriētes transierūt terram, quia sterilis peperit septem, & multa in filiis infirmata est? Nunqd septem ipsa pepererat, quāuis sterilis fuerat? Vnicum habebat qñ ista dicebat, sed nec postea septē peperit, siue sex quib. septimus eēt ipse Samuel, sed tres mares & duas fęminas. Deinde in illo populo cum adhuc nemo regnaret, qđ in extremo posuit dat virtutem regib. nostris, & exaltauit cornu Christi sui, vñ B dicebat, si non prophetabat? Dicat ergo ecclesia Christi, ciuitas regis magni, gratia plena, prole fœcunda, dicat quod tanto ante de se prophetatū per os huius piæ matris agnoscit. Cōfirmatum est cor meum in domino, & exaltatum est cornu meum in Deo meo. Vere confirmatum est cor, & cornu exaltatum, quia non in se, sed in domino Deo suo. Dilatatum est super inimicos meos os meū, quia & in angustiis pressurarum sermo Dei non est alligatus, nec in præconib. alligatis. Lętata sum, inqt, in salutari tuo. Christus est ipse Iesus, quem Simeon sicut in Euangelio legitur, senex amplectens paruulum, agnoscens magnum: Nūc dimittis, inquit, dñe ser- Luc. 2. uum tuū in pace, qm̄ viderunt oculi mei salutare tuum. Dicat itaq; ecclesia: Lætata sum in salutari tuo, qm̄ non est sanctus sicut dñs, & non est iustus sicut Deus noster, tanquam sanctus & sanctificans, & iustus & iustificans non est sanctus præter te, quia nemo fit nisi abs te. Deniq; sequitur: Nolite gloriari superbe & nolite loqui excelsa, neque exeat magniloquium de ore vestro, qm̄ Deus sciētiarum dñs ipse, & nemo scit, quod ipse scit, quoniam, qui putat se aliquid esse, cum nihil sit, seipsum seducit. Hęc dicūtur aduersariis ciuitatis Dei ad Babyloniam pertinentibus, de sua virtute præsumentib. in se non in domino gloriantib. ex quib. sunt etiam carnales Israelitæ terrenæ Hierusalem ciues terrigenæ, qui vt dicit Apostolus, ignorantes Dei iustitiam, ideſt, quam dat hominibus Deus, qui solus est iustus, & iustificans, & suam volentes constituere, ideſt, velut a se sibi paratam, non ab illo impertitam, iustitię Dei non sunt subiecti. Itaq; quia superbi se de suo putantes, non de Dei posse placere Deo, qui est Deus scientiarum, atque ideo & arbiter conscientiarum, ibi videns cogitationes hoīum, quoniam vanæ sunt, si hominum sunt, & ab illo non sunt. Et præparans inquit, adinuentiones suas. Quas adinuentiones putamus, nisi vt superbi cadant, & humiles surgant? Has quippe adinuentiones exequitur dicēs: Arcus potentium infirmatus est, & infirmi præcincti sunt virtute. Infirmatus est arcus, ideſt, intentio eorum, qui tam potentes sibi videntur, vt sine Dei dono, atque adiutorio, humana sufficientia, diuina posſint implere mandata, & præcinguntur virtute, quorum interna vox est: Miserere mei domine, quoniam infirmus sum: Pleni panibus, inquit minorati sunt, & esurientes transierunt terram. Qui sunt intelligendi pleni panibus, nisi iidem ipsi potentes, ideſt, Israelitæ, quibus credita sunt eloquia Dei? Sed in eo populo ancillę filii minorati sunt, quo verbo minus quidem Latine, bene tamen expressum est, quod ex maioribus minores facti sunt, quia & in ipsis panibus, ideſt, diuinis eloquiis, quæ Israelitæ soli tunc ex omnibus gentibus acceperunt, terrena sapiunt. Gentes autem quib. lex *illa* non erat data, postea quàm per

nouum

nouum teſtamentũ ad eloquia illa venerunt,
& multum eſuriendo terram tranſierunt, q̃a.
in eis non terrena,ſed cœleſtia ſapuerunt.Et
hoc velut quæreret cauſa,cur factum ſit, q̃a
ſterilis,inquit,peperit ſeptẽ,& multa in filiis
infirmata eſt.Hic totum,quod prophetabat̃,
eluxit agnoſcẽtib.numerum ſeptenariũ,quo
eſt vniuerſa eccleſiæ ſignificata perfectio.
Propter quod & Ioannes Apoſtolus ad ſeptẽ
ſcribit eccleſias, eo modo ſe oſtendens ad
vnius plenitudinem ſcribere. Et in prouer-
biis Salomonis hoc antea præfigurans:Sapiẽ
tia ædificauit ſibi domum,& ſuffulſit colum
nas ſeptem.Sterilis enim erat in omnib.gen-
tib.Dei ciuitas, anteq̃ iſte fętus,per quem eã
factam fœcundam cernimus,orireẽ. Cerni-
mus etiam quę multa in filiis erat,nunc infir
matam Hieruſalem terrenam, q̃m quicunq;
filii liberæ in ea erant,virtus erant eius.Nunc
vero vbi q̃m litera eſt,& ſpũs non eſt,amiſſa
virtute infirmata eſt. Dominus mortificat &
viuificat,mortificauit illam, quæ multa erat
in filiis, & viuificauit hãc ſterilem quæ pepe
rit ſeptem.Quanuis commodius poſsit intel
ligi eoſdem viuificare,quos mortificauerit.
Id enim velut repetiuit addendo. Deducit
ad inferos,& reducit.Quib. enim dicit Apo
ſtolus:Si mortui eſtis cum Chriſto,quæ ſur-
ſum ſunt quærite,vbi Chriſtus eſt in dextera
Dei ſedens. Salubriter vtique mortificantur
a domino,q̃b.adiungit.Quæ ſurſum ſunt ſa-
pite,non quæ ſuper terram,vt ipſi ſint illi, q̃
eſurientes tranſierunt terram. Mortui enim
eſtis inquit. Ecce quomodo ſalubriter mor-
tificat Deus. Deinde ſequitur: Et vita veſtra
abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Ecce
quomodo eoſdem ipſos vificat Deus.Sed nũ
quid eoſdem deduxit ad inferos, & reduxit?
Hoc vtrunque ſine controuerſia fidelium in
illo potius videmus impletum, capite.ſ. no-
ſtro, cum quo vitam noſtram in Deo Apo-
ſtolus dixit abſconditam. Nam qui proprio
filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus
tradidit eum,iſto modo vtique mortificauit
eum.Et quia reſuſcitauit eum a mortuis, eũ-
dem rurſus viuificauit. Et quia in prophe-
tia vox eius agnoſcitur: Non derelinques
animam meam in inferno, eundem deduxit
ad inferos & reduxit. Hac eius paupertate
ditati ſumus. Dominus enim pauperẽ facit,
& ditat. Nam quid hoc ſit,vt ſciamus, quod
ſequitur,audiamus:Humiliat,& exaltat, vti-
que ſuperbos humiliat, & humiles exaltat.
Quod enim alibi legitur:Deus ſuperbis reſi- *Iacob. 4.*
ſtit,humilib.autem dat gratiam,hoc totus ha *1.Pet.5.*
bet ſermo huius,cuius nomen interpretatur *1.Ret.2.*
gratia eius.Iam vero quod adiungitur: Suſci
tat a terra pauperem, de nullo melius quàm
de illo intelligo, qui propter nos factus eſt *2.Co.8.*
pauper,cum diues eſſet, vt eius paupertate ſi
cut Paulo ante dictum eſt,ditaremur.Ipſum G
enim de terra ſuſcitauit tam cito, vt caro ei⁹ *Pſal. 15.*
non videret corruptionem.Nec illud ab illo
alienabo, quod additum eſt, & de ſtercore
erigit inopem. Inops quippe idem eſt quod
pauper.Stercus vero vnde erectus eſt,rectiſ-
ſime intelligũtur perſecutores Iudæi,in quo
rum numero cum ſe dixiſſet Apoſtolus ec- *Phili. 3.*
cleſiam perſecutum,Quæ mihi, inquit, fue-
rũt lucra,hæc propter Chriſtum damna eſſe
duxi,nec ſolum detrimẽta,verumetiam ſter-
cora exiſtimaui eſſe, vt Chriſtum lucrifacc-
rem. De terra ergo ſuſcitatus eſt ſupra om-
nes diuites ille pauper,& de illo ſtercore ere
ctus eſt ſupra omnes opulentos ille inops,vt
ſedeat cum potentibus populi,quibus ait: Se *Mat.19.*
debitis ſuper duodecim ſedes.Et ſedem glo- *1.Ret.2.*
riæ hæreditatem dans eis.Dixerant enim po
tentes illi:Ecce nos dimiſimus omnia, & ſe-
cuti ſumus te,hoc votum potentiſsimi voue
rant.Sed vnde hoc eis,niſi ab illo,de quo hic
continuo dictum eſt: Dans votum vouenti?
Alioquin ex illis eſſent potentibus, quorum
infirmatus eſt arcus, dans inquit votum vo- *Mat. 19*
uenti. Non enim domino quiſquam quic-
quam ratum voueret,niſi qui ab illo accipe-
ret,quod voueret.Sequitur, Et benedixit an- H
nos iuſti,vt cum illo.ſ.ſine fine viuat,cui di- *Pſa.101*
ctum eſt,Et anni tui non deficient. Ibi enim
ſtant anni,hic autẽ tranſeunt,immo pereunt,
antequam enim veniant,non ſunt, cum au-
tem venerint, non erunt, quia cum ſuo fine
veniunt.Horum autem Duum,ideſt,dans vo
tum vouenti:&,benedixit annos iuſti,vnum
eſt quod facimus, alterum quod ſumimus.
Sed hoc alterum Deo largitore nõ ſumitur,
niſi cum ipſo adiutore primum illud effici-
tur,quia non in virtute potens eſt vir. Domi
nus infirmum faciet aduerſarium eius,illum
ſcilicet qui homini vouenti inuidet, & reſi- *1.Ret.3.*
ſtit,ne valeat implere,quod vouit. Poteſt ex
ambiguo Græco intelligi, & aduerſariũ ſuũ.

Cum

Cum enim dominus possidere nos cęperit, profecto aduersarius,qui noster fuerat, ipsius fit,& vincitur a nobis,sed nõ viribus nostris, qa non in virtute sua potẽs est vir. Dominus ergo infirmum faciet aduersarium suum,dominus sanctus,vt vincatur a sanctis,quos dominus sanctus sanctorum effecit sanctos.

Hier.9. I

Ac per hoc non glorietur prudens in prudentia sua & non glorietur potens in potentia sua, & non glorietur diues in diuitiis suis, sed in hoc glorietur, qui gloriatur, intelligere & scire dominum,& facere iudicium, & iustitiam in medio terræ. Non parua ex parte intelligit,& scit dominũ,qui intelligit, & scit etiam hoc a domino sibi dari,vt intelligat,& sciat dominum.

1.Co.4.

Quid enim habes, ait Apostolus quoe non accepisti? Si autem & accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis.i. quasi a teipso tibi sit,vnde gloriaris?Facit autem iudiciũ & iustitiam,qui recte viuit. Recte autem viuit,qui obtemperat pręcipienti Deo,& finis pręcepti.i.ad quod refert pręceptum,charitas est de corde puro, & conscientia bona,& fide non ficta.

1.Ti.1. 1.Ioan.4

Porrò ista charitas,sicut Ioãnes Apostolus testatur,ex Deo est.Facere igit iudiciũ, & iustitiam, ex Deo est.Sed quid est in medio terrę? Neque enim non debẽt facere iudicium, & iustitiam qui habitant in extremis terrę, quis hoc dixerit? Cur ergo additum est,in medio terrę?Quod si non adderetur,& tantummodo diceret,facere iudicium & iustitiam, magis hoc pręceptum ad vtrosq; homines pertineret,& mediterraneos,& maritimos.

K

Sed nequisquam putaret post finem vitæ, quæ in hoc agitur corpore superesse tempus iudicium iustitiãque faciendi, quam cum esset in carne non fecit,& sic diuinum euadi posse iudicium,in medio terræ mihi vr̃ dictum, cum quisque viuit in corpore. In hac quippe vita suam terram quisque circumfert,quam moriente homine recipit terra communis, resurgenti vtique reddituræ. Proinde in medio terræ.i. cum anima nostra isto terreno clauditur corpore, faciendum est iudicium & iustitiam, quod nobis prosit in posterum,quando recipiet quisque secundum ea, quę per corpus gessit,siue bonum, siue malum.

2.Co.5.

Per corpus quippe ibi dixit Apostolus, per tempus quo viuit in corpore. Non enim si quis maligna mente atque impia cogitatione blasphemet, neque id vllis membris corporis operetur, ideo non erit reus, quia id non motu corporis gessit,cum hoc per illud tempus gesserit, quo gessit & corpus. Isto modo congruẽter intelligi potest etiam illud, quod in Psalmo legitur: Deus aũt rex noster ante secula operatus est salutem in medio terrę,vt dominus Iesus accipiatur Deus noster,qui est ante secula,quia per ipsum facta sunt secula, operatus est salutem nostram in medio terræ, cum verbum caro factum est,& terreno habitauit in corpore. Deinde postea q̃ prophetatũ est in his verbis Annæ, quomodo gloriari dẽat qui gloriatur,non in se vtique, sed in domino pp retributionem, quæ in die iudicii futura est: Dominus inquit ascendit in cœlos, & tonuit,ipse iudicauit extrema terræ, quia iustus est.Prorsus ordinem tenuit confessionis fidelium. Ascendit enim in cœlum dñs Christus,& inde vẽturus est ad viuos & mortuos iudicandos.Nam quis ascendit sicut dicit Apostolus,nisi qui & descẽdit in inferiores partes terrę?Qui descendit ipse est,& qui ascendit super omnes cęlos, vt adimpleret omnia.Per nubes ergo suas tonuit, quas spiritusancto cum ascendisset impleuit. De quibus ancillæ Hierusalẽ, hoc est ingratæ vineæ comminatus est apud Esaiam prophetam,ne pluant super eam imbrem.Sic autem dictum est, Ipse iudicabit extrema terræ, ac si diceretur, etiam extrema terræ, non enim alias terræ partes non iudicabit, qui omnes homines proculdubio iudicabit. Sed melius intelliguntur extrema terræ extrema hominis, quoniam non iudicabuntur,quę in melius vel deterius medio tempore commutantur, sed in quibus extremis inuentus fuerit qui iudicabitur. Propter quod dictum est: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Qui ergo perseueranter facit iudicium & iustitiam in medio terræ,non dãnabitur cum iudicabuntur extrema terræ. Et dat, inquit, virtutem regibus nostris, vt non eos iudicando condemnet. Dat eis virtutem, qua carnem sicut reges regant, & in illo mundum, qui propter eos fudit sanguinem, vincant. Et exaltabit cornu Christi sui. Quomodo Christus exaltabit cornu Christi sui? De quo enim supra dictum est, dominus ascendit in cœlos, & intellectus est dominus Christus ipse, sicut hic dicitur,

exaltabit

exaltabit cornu Christi sui, qui est Christus. Christus ergo Christi sui cornu exaltabit, id-est, vnusquisque fidelis sui, sicut ista ipsa in principio huius hymni ait: Exaltatum est cornu meũ in Deo meo. Omnes quippe vnctos eius chrismate, recte Christos possumus dicere, quod tamen totum cum suo capite corpus, vnus est Christus. Hæc Anna prophetauit Samuelis sancti viri mater multumq; laudati. In quo quidem tunc figurata est mutatio veteris sacerdotii, & nunc impleta quando infirmata est, quæ multa erat in filiis, vt nouum haberet in Christo sacerdotium sterilis, quæ peperit septem.

De his quæ ad Heli sacerdotem homo Dei prophetice locutus est, significãs sacerdotium, quod secundum Aaron institutum fuerat auferendum. Cap. V.

1 SEd hoc euidentius ad ipsum Heli sacerdotem missus loquitur homo Dei, cuius quidem nomen tacetur, sed intelligitur officio ministerioque suo sine dubitatione Pro-
2 pheta. Sic enim scriptum est: Et venit homo Dei ad Heli, & dixit: Hæc dicit dominus: Reuelãs reuelatus sum ad domũ patris tui, cum essent in terra Aegypti serui in domo Pharaonis, & elegi domum patris tui ex omnibus sceptris Israel mihi sacerdotio fungi, vt ascenderent ad altare meum, & incenderent incensum, & portarent Ephod, & dedi domui patris tui omnia quæ sunt ignis filiorũ Israel in escam. Et vt quid respexisti in incensum meum, & in sacrificium meum impudẽti oculo, & glorificasti filios tuos super me, benedicere primitias omnis sacrificii in Israel in conspectu meo? Propter hoc hęc dicit dominus Deus Israel: Dixi, dom⁹ tua & domus patris tui transibunt coram me, vsque in ęternum. Et nunc dicit dominus: Nequaquam, sed glorificantes me glorificabo, & qui spernit me spernetur. Ecce dies veniunt, & exterminabo semen tuum, & semen domus patris tui, & non erit tibi senior in domo mea omnibus diebus, & virum exterminabo tibi ab
E altari meo, vt deficiant oculi eius, & defluat anima eius, & omnis qui supererit domus tuæ decidet in gladio virorum. Et hoc tibi signum, quod veniet super duos filios tuos Ophni, & Phinees, Vna die morientur ambo. Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui omnia, quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciat, & ædificabo ei domum fidelem, & transibit coram Christo meo omnib. diebus. Et erit qui supererit in domo tua veniet adorare ei obolo argenti dicens: Iacta me in vnam partem sacerdotii tui manducare pa- 1.Re.13.
nem. Non est vt dicatur ista prophetia, vbi sacerdotii veteris tanta manifestatione prenũciata mutatio est, in Samuele fuisse completam. Quanquam enim non esset de alia tribu Samuel, quam quæ constituta fuerat a domino vt seruiret altari, tamen erat de filiis Aa- 2.Re.c.4
ron, cuius progenies fuerat deputata vt inde fierent sacerdotes, ac per hoc in ea quoque re gesta, eadem mutatio, quæ per Christum Iesum futura fuerat adumprata est, & ad vetus testamentum proprie: figurate vero pertinebat ad nouum prophetia tam facto etiã ipso quam verbo, id scilicet facto significans, quod verbo ad Heli sacerdotem di- F
ctum est per Prophetam. Nam fuerunt po- 2.Re.15.
stea sacerdotes ex gñe Aaron, sicut Sadoch, & Abiatar regnante Dauid, & alii deinceps, antequam tempus veniret, quo ista, quæ sacerdotio mutando tanto ante prædicta sunt, effici per Christum oportebat. Quis autem nunc fideli oculo, hæc intuens non videat esse completa, quandoquidem nullum tabernaculum, nullum templum, nullum altare, nullum sacrificium, & ideo nec vllus sacerdos remansit Iudæis, quibus vt de semine Aaron ordinaretur, in Dei fuerat lege mandatum. Quod & hic cõmemoratum est illo
dicente Propheta, hæc dicit dominus Deus 2.Re.2.
Israel, dixi: Domus tua & domus patris tui transibunt coram me, vsque in ęternum. Et nunc dicit dominus. Nequaquam sed glorificantes me glorificabo, qui me spernit, spernetur. Quod enim nominat domum patris eius non eum de proximo patre dicere, sed de illo Aaron, qui primus sacerdos est institutus, de cuius progenie cęteri sequerentur, superiora demõstrant, vbi ait: Reuelatus sum
ad domum patris tui cum essent in terra Ae- 1.Re.2.
gypti serui in domo Pharaonis, & elegi do- G
mum patris tui ex omnibus sceptris Israel mihi sacerdotio fungi. Quis pater fuit huius in illa Aegyptia seruitute, vnde cum liberati fuissent electus est ad sacerdotium, nisi Aaron? De huius ergo stirpe isto lo-

co dixit futurum fuiſſe, vt non eſſent vlterius ſacerdotes. Quod iam videmus impletũ. Vigilet fides, præſto ſunt res, cernunť, tenentur, & videre volentium oculis ingerũtur. Ecce, inq̃t, dies veniũt, & exterminabo ſemẽ tuũ, & ſemen domus patris tui, & nõ erit tibi ſenior in domo mea omnib. dieb. & virum exterminabo tibi ab altari meo, vt deficiãt oculi eius, & defluat anima eius. Ecce dies q̃ prænunciati ſunt iam venerunt. Nullus ſacerdos eſt ſ̃m ordinem Aaron. Et quicunq; ex eius genere eſt homo, cum videt ſacrificiũ Chriſtianorũ toto orbe pollere, ſibi aũt honorẽ illum magnum eſſe ſubtractũ, deficiunt oculi eius, & defluit aĩa eius tabe mœroris. Proprie aũt ad huius domum Heli, cui hęc dice
H bant, quod ſequiť pertinet: Et omnis qui ſu-
1. Re. 2. pererit domus tuæ, decidet in gladio virorũ.
Et hoc tibi ſignum, quod veniet ſuper duos filios tuos Ophni, & Phinees. Die vno morienť ambo. Hoc ergo ſignum factum eſt mutandi ſacerdotii de domo huius, quo ſigno ſignificatum eſt, mutandum ſacerdotium domus Aaron. Mors q̃ppe filiorum huius ſignificauit mortem non hoĩum, ſed ipſius ſacerdotii de filiis Aaron. Quod aũt ſequiť, ad illũ iam pertinet ſacerdotẽ cuius figuram geſsit huic ſuccedendo Samuel. Proinde, quę ſequuntur, de Chriſto Ieſu noui teſtamenti ve
1. Re. 2. ro ſacerdote dicuntur: Et ſuſcitabo mihi ſa-
cerdotem fidelem, qui omnia, quæ in corde meo & quæ in aĩa mea faciet, & ędificabo ei domum fidelem, ipſa eſt æterna & ſuperna Hieruſalem. Et tranſibit, inquit, coram Chriſto meo omnib. dieb. Tranſibit, conuerſabiť, ſicut ſuperius dixerat de domo Aaron: Dixit, domus tua & domus patris tui tranſibunt coram me in ęternum. Quod autem ait, coram Chriſto meo tranſibit, de ipſa domo vtique intelligendum eſt, non de illo ſacerdote, qui
I eſt Chriſtus ipſe mediator atq; ſaluator. Do-
mus ergo eius coram illo tranſibit. Poteſt & tranſibit intelligi de morte ad vitam omnib. dieb. quib. peragitur vſq; in finem ſeculi huius iſta mortalitas. Quod autem ait Deus qui omnia, quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciat, non arbitremur habere animam Deum, cum ſit conditor animæ, ſed ita hoc de Deo tropice, non proprie dr̃, ſicut manus & pedes, & alia corporis mẽbra. Et ne ſecundum hoc credatur homo in carnis huius effigie factus ad imaginem Dei, addunť & alæ, quas vtique non habet homo, & dr̃ Deo, ſub vmbra alarum tuarum protege me, vt intelligant homines de illa ineffabili natura, nõ ꝓpriis, ſed tranſlatis rerũ vocabulis iſta dici. Quod vero adiungitur: Et erit qui ſupererit in domo tua, veniet adorare ei, non proprie de domo dr̃ huius Heli, ſed illius Aaron, de qua vſque ad aduentum Ieſu Chriſti homines remanſerunt, de quo genere etiam nunc vſque non deſunt. Nam de illa domo huius Heli, iam ſupra dictum erat, & omnis qui ſupererit domus tuæ, decidet in gladio virorũ. Quomodo ergo hic vere dici potuit, & erit qui ſupererit in domo tua veniet adorare ei, ſi illud eſt verum quod vltore gladio nemo inde ſupererit, niſi quia illos intelligi voluit, qui pertinent ad ſtirpem, ſed illius totius ſacerdotii ſecundum ordinem Aaron? Ergo ſi de illis eſt prædeſtinatis reliquiis, de quibus alius Propheta dixit, Reliquiæ ſaluæ fient, vnde & Apoſtolus: Sic ergo inquit, & in hoc tẽpore reliquiæ per electionem gratię ſaluæ factæ ſunt, quia de talibus reliquiis bene intelligitur eſſe de quo dictum eſt, Qui ſupererit in domo tuæ, profecto credit in Chriſtum, ſicut temporibus Apoſtolorum ex ipſa gente plurimi crediderunt, neque nunc deſunt, qui licet rariſsime, tamen credant & impletur in eo, quod hic iſte homo ſe continuo ſecutus adiunxit: Veniet adorare ei obolo argenti, cui adorare, niſi illi ſummo ſacerdoti, qui & Deus eſt? Neque enim in illo ſacerdotio ſecundum ordinem Aaron ad hoc veniebant homines ad templum vel altare Dei, vt ſacerdotem adorarent. Quid eſt autem quod ait, obolo argenti, niſi breuitate verbi fidei, de quo commemorat Apoſtolus dictum. Verbum conſummans, & breuians faciet dominus ſuper terram? Argentum autem pro eloquio poni, Pſalmus teſtis eſt, vbi canitur: Eloquia domini caſta, argentum igne examinatum. Quid ergo dicit iſte, qui venit adorare ſacedoti Dei & ſacerdoti Deo? Iacta me in vnã partem ſacerdotii tui manducare panẽ. Nolo in patrum meorum collocari honore, qui nullus eſt, Iacta me in partem ſacerdotii tui. Elegi .n. abiectus eſſe in domo dñi, qualecunque, & quantulumcunq; membrũ eſſe cupio ſacerdotii tui. Sacerdotium quippe hic ipſam plebem dicit, cuius plebis ille

ſacerdos

ſacerdos eſt mediator Dei hominum homo
Chriſtus Ieſus, Cui plebi dicit Apoſtolus Pe
trus plebs ſancta regale ſacerdotiũ. Quanuis
nonnulli, ſacrificij tui, ſint interpretati, non
ſacerdotij tui, quod nihilominus eũdem ſi-
gnificat populum Chriſtianum. Vnde dicit
Apoſtolus Paulus. Vnus panis, vnum corpus
multi ſumus. Et iterũ: Exhibeatis, inquit, cor-
pora veſtra hoſtiam viuã. Quod ergo addi-
dit, manducare panem: etiam ipſum ſacrifi-
cij genus eleganter expreſsit, de quo dicit ſa
cerdos ipſe, Panis quẽ ego d̄dero, caro mea
eſt pro ſeculi vita: ipſum eſt ſacrificiũ non ſe
cundum ordinem Aaron, ſed ſecundum or-
dinem Melchiſedech: qui legit, intelligat,
Breuis itaq; eſt iſta cõfeſsio, & ſalubriter hu
milis, qua dicitur Iacta me in partem ſacer-
dotij tui, manducare panem: ipſe eſt obolus
argenti, quia & breue eſt, & eloquium domi
ni eſt, habitantis in corde credentis. Qui e-
nim dixerat ſuperius dediſſe ſe domui Aarõ
cibos de victimis veteris teſtamenti, vbi ait:
Dedi domui patris tui omnia quæ ſunt ignis
filiorum Iſrael in eſcam. Hæc quippe fuerãt
ſacrificia Iudæorum, ideo hic dicit mandu
care panem, quod eſt in nouo teſtamento ſa
crificium Chriſtianorum.

De Iudaico ſacerdotio & regno, quæ cum in æternum iudicantur ſtatuta, nõ permanent vt alia intelligantur, quę ſpondentur ęterna.
Cap. VI.

CVm igitur hęc tanta tunc altitudine prę
nunciata ſint, quanta nunc manifeſtatio
ione clareſcunt, non fruſtra tamen moue-
i quiſpiam poteſt ac dicere: Qũo confidi-
nus euenire omnia, quę in libris illis vẽtura
rędicta ſunt, ſi hoc ipſum quod ibi diuini-
us dictũ eſt, Domus tua & domus patris tui
anſibunt coram me in æternum: effectum
abere non potuit: quoniam videmus illud
cerdotium fuiſſe mutatũ, & quod illi do-
ui promiſſum eſt, nec ſperari aliquando
omplendum quia illud quod ei reprobato
utatoq; ſuccedit, hoc potius prædicatur
ernũ? Hoc qui dicit, nondum intelligit, aut
on recolit etiã ipſum ſecundũ ordinem Aa
n ſacerdotiũ, tanquã vmbra futuri ęterni
cerdotij cõſtitutũ: ac per hoc qñ ei ęterni
tas promiſſa eſt, non ipſi vmbrę ac figuræ,
ſed ei ꝙ ꝑ ipſam adũbrabatur figurabaturq;
promiſſum eſt. Sed ne putaretur ipſa vm-
bra eſſe manſura, ideo etiã mutatio eius de-
buit prophetari. Regnũ quoq; iſto modo ẽt 1.Re.13.
Saulis ipſius, qui certe reprobatus atq; reie-
ctus eſt, futuri regni erat vmbra in æternitate
manſuri. Oleum quippe illud quo vnctus ẽ,
& ab eo chriſmate Chriſtus eſt dictus, myſti
ce accipiẽdum & magnũ ſacramentũ intelli
gendũ eſt: quod in eo tantũ veneratus eſt ip-
ſe Dauid, vt percuſſo corde deuitauerit, qñ
in tenebroſo occultatus antro, quo etiã Saul
vrgente intrauerat neceſsitate naturæ, exiguã
particulam veſtis eius retrorſum latenter ab
ſcidit, vt haberet vnde monſtraret, quomo-
do ei pepercerit, cum poſſet occidere: atque D
ita ſuſpitionẽ de animo eius, qua ſanctũ Da-
uid putans inimicũ ſuũ vehemẽter perſeque
batur, auferet. Ne itaq; reus eſſet tanti ſacra-
menti in Saule violati: quia vel indumentũ 1.Re.24.
eius ſic attrectauit, extimuit. Ita enim ſcriptũ
eſt, Et percuſsit cor Dauid ſuper eũ: quia ab-
ſtulit pinnulã chlamydis eius. Viri autẽ qui
cum illo erant, & vt Saulem in manus ſuas
traditum interimeret, ſuadebant. Non mihi,
inquit, cõtigat à domino ſic facere hoc ver-
bum dño meo Chriſto domini, inferre ma-
num meam ſuper eum: quia Chriſtus domi
ni eſt, huic ergo vmbrę futuri nõ propter ip
ſam, ſed propter illud quod pręfigurabat tan
ta veneratio exhibebatur. Vnde & illud, qđ 1.Re.13.
ait Sauli Samuel: Quoniã non ſeruaſti man-
datum meum quod mandauit tibi dominus:
quemadmodum nunc parauerat dominus
regnum tuum vſq; in ęternum ſuper Iſrael,
& nunc regnũ tuum non ſtabit tibi, & quę- E
ret dominus ſibi hominem ſecundum cor
ſuum: & mandabit ei dominus eſſe in Princi
pem ſuper populum ſuum: quia non cuſto-
diſti quę mandauit tibi dominus: nõ ſic acci
piendũ eſt, ac ſi ipſum Saulem Deus in ęter-
nũ pręparauerit regnaturum, & hoc poſtea
nõ uoluerit ſeruari peccanti: neq; enim pec-
caturũ eſſe neſciebat, ſed pręparauerat re-
gnum eius, in quo figura regni eſſet ęterni.
Ideo addidit. Et nũc regnũ tuũ nõ ſtabit tibi.
Stetit ergo & ſtabit, ꝙ in illo ſignificatũ eſt:
ſed non huic ſtabit, quia non in ęternum ip
ſe fuerat regnaturus, nec progenies eius, vt
ſaltẽ per poſteros alterũ alteri ſuccedentes

videretur, impleri, quod dictũ est in æternũ. Et quæret, inquit, dominus sibi hominem siue Dauid, siue ipsum mediatorẽ significãs testamenti noui, qui figurabatur in chrismate etiam, quo vnctus est ipse Dauid & progenies eius. Non autem quasi nesciat vbi sit, ita Deus sibi hominem quęrit, sed per hominẽ more hominum loquitur, qui & sic loquendo nos quærit. Nõ solum enim Deo patri, verumetiã ipsi quoq; vnigenito eius, qui venit quærere quod perierat, vsqueadeo iã eramus noti, vt in ipso essemus electi ante constitutionem mundi. Quæret sibi ergo dixit pro eo, ac si diceret, quem * suum esse iã nouit, sibi familiarem alijs ostendet. Vnde in Latina lingua hoc verbum, accipit præpositionem, & acquirit dicitur: quod apertũ est, q̃d significet. Quanquam & sine additamento prępositionis quærere intelligatur acquirere, ex quo lucra vocantur & quæstus.

Luc. 18. *Al. l. suũ habebit.*

F De diruptione regni Israelitici, qua pręfigutur perpetua diuisio Israelis spiritalis ab Israele carnali. Cap. VII.

RVrsus peccauit Saul per inobedientiã, & rursus Samuel ait illi in verbo domini:
G quia spreuisti verbum domini, spreuit te dominus, vt non sis rex super Israel. Et rursus pro eodem peccato cum id confiteretur Saul, & veniam precaretur, rogaretq; Samuelem, vt reuerteretur cum illo ad placandum Deum: Non reuertar, inquit, tecũ, quia spreuisti verbũ domini, & spernet te dominus, ne sis rex super Israel. Et conuertit Samuel faciem suam, vt abiret: & tenuit Saul pinnulam diploidis eis, & dirupit eam. Et dixit ad eũ Samuel. Dirupit dominus regnũ ab Israel de manu tua hodie, & dabit ꝓximo tuo bono super te: & diuidetur Israel in duo, & nõ conuertetur, neq; pęnitebit eũ: quoniam nõ est sicut homo, vt pęniteat eum: ipse minatur, & non permanet. Iste cui dicitur: Spernet te dominus, ne sis rex super Israel: & dirupit dominus regnum ab Israel de manu tua hodie, quadraginta annos regnauit super Israel tanto scilicet spatio temporis, quanto & ipse Dauid: & audiuit hoc primo tempore regni sui: vt intelligamus ideo dictũ, quia nullus de stirpe eius fuerat regnaturus: & respiciamus ad stirpem Dauid, vnde & exortus est secundũ carnẽ mediator Dei & hominũ homo Christus Iesus. Nos aũt habet scriptura quod in plerisq; Latinis codicibus legitur, Dirumpet dominus regnum Israel de manu tua sed sicut à nobis positũ est inuentũ in Græcis, Dirupit dominus regnũ ab Israel de manu tua: vt intelligatur de manu tua, ꝙ est ab Israel. Populi ergo Israel personam figurate gerebat homo iste, ꝗ populus regnũ fuerat amissurus, Christo Iesu domino nostro per nouum testamentum, non carnaliter regnaturo. De quo cum dicitur, & dabit illud proximo tuo: ad carnis cognitionem id refertur. Ex Israel enim Christus secundum carnem vnde & Saul. Quod vero additũ est, Bono super te: potest quidem intelligi, meliori te. Nam & quidam sic sunt interpretati: sed melius sic accipitur, bono super te, vt quia ille bonus est, ideo sit super te: iuxta illud aliud propheticum, Donec ponam omnes inimicos tuos sub pedibus tuis. In quibus est & Israel cui suo persecutori regnum abstulit Christus. Quãuis fuerit illic & Israel, in quo dolus non erat, quoddam quasi frumentum illarum palearum. Nam vtique inde erant Apostoli, inde tot martyres, quorum prior est Stephanus: inde tot Ecclesiæ quas Apostolus Paulus commemorat, in conuersione eius magnificantes Deum. De qua re non dubito intelligendum esse, quod sequitur, Et diuidetur Israel in duo: in Israel scilicet inimicum Christo, & Israel adhærentem Christo in Israel ad ancillam, & Israel ad liberam pertinentem. Nam ista duo genera primum simul erant, velut Abraham adhuc adhæret ancillę, donec sterilis per Dei gratiam fęcundata clamaret: Eijce ancillam, & filium eius. Propter peccatum quidem Salomonis regnante filio eius Roboam, scimus Israel in duo fuisse diuisum, atq; ita perseuerasse, habentibus singulis partibus reges suos, donec illa gens tota à Chaldæis esset ingenti vastatione subuersa atque translata. Sed hoc quid ad Saulem, cum si tale aliquid comminandum esset, ipsi Dauid fuerit potius comminandum, cuius erat filius Salomon? Postremo nunc inter se gens Hebræa diuisa non est, sed indifferenter in in eiusdem erroris societate dispersa per terras. Diuisio vero illa, quam Deus sub persona Saulis, illius regni & populi figuram gerentis eidem regno po-

puloq; minatus est, æterna atq; immutabilis significata est, per hoc q adiunctum est: Et non conuertetur, neq; pęnitebit eum: qm̃ nõ est sicut homo, vt pęniteat eũ: ipse minatur, & non permanet, i. homo minatur, & nõ permanet. Non autem Deus, quem non pęnitet sicut hominem. Vbi enim legitur quod pęniteat eum, mutatio rerũ significatur, immutabili præscientia manente diuina. Vbi ergo nõ pœnitere dicitur, non mutare intelligitur. Prorsus insolubilem videmus per hæc verba prolatam diuinitus fuisse sententiam, de ista diuisione populi Israel, & omnino perpetuam. Quicunq;.n. ad Christum transierunt, vel transeunt, vel transibunt inde, erant inde secundũ Dei præscientiam, non secundũ generis humani vnam eandemq; naturã. Prorsus quicunque ex Israelitis adhærentes Christo perseuerant in illo, nunquam erunt cum eis Israelitis, qui eius inimici vsq; in finẽ vitæ huius persistunt: sed in diuisione, quæ hic prænunciata est, perpetuo permanebunt. Nihil.n. prodest testamentum vetus de monte Sina in seruitutem generans, nisi quia testimonium perhibet testamẽto nouo. Alioquin quandiu legitur Moyses, velamen super corda eorũm positum est. Cum aũt quisq; inde transierit ad Christum, auferetur velamen. Transeuntium quippe intentio ipsa mutatur de vetere ad nouum: vt non iam quisque intendat accipere carnalem, sed spiritalem fœlicitatẽ. Propter quod ipse magnus Propheta Samuel antequam vnxisset regem Saul, qñ exclamauit ad dñm pro Israel, & exaudiuit eum: & cum offerret holocaustum simul accedentibus alienigenis ad pugnam cõtra populum Dei, tonuit Dominus super eos & cõfusi sunt, offenderunt coram Israel atque superati sunt: assumpsit lapidem vnum, & statuit illum inter Maspha nouam & veterem, & vocauit nomen eius Abnezer, quod est Latine lapis adiutorij: & dixit, Vsque huc adiuuit nos Dominus. Maspha interpretatur intentio. Lapis ille adiutorij medietas est Saluatoris, per quem transeundum est à Maspha vetere ad nouam, idest, ab intentione, qua expectabatur in carnali regno beatitudo falsa carnalis: ad intentionem, qua per nouũ testamentum expectatur in regno cœlorum beatitudo verissima spiritalis: qua quoniam nihil est melius, hucusque adiuuat Deus.

De promissionibus ad Dauid in filio eius: quæ nullatenus in Salomone, sed plenissime inueniuntur in Christo. Cap. VIII.

IAm nunc video esse monstrandum, quid ipsi Dauid, qui Sauli successit in regnum, A
cuius mutatione finalis illa mutatio figurata est, propter quam diuinitus cuncta dicta, cuncta conscripta sunt Deus promiserit, quod ad rem de qua agimus pertinet. Cũ regi Dauid multa prospera prouenissent, cogitauit facere Deo domum, templum illud scilicet excellentissime diffamatum, quod à rege Salomone filio eius postea fabricatum est. Hoc eo cogitante, factum est verbum Domini ad Nathan prophetam, quod perferret ad regẽ. Vbi cum Deus dixisset, quod non ab ipso Dauid sibi ædificaretur domus, neq; per tantum tempus se mandasse cuiquam in populo suo, vt sibi fieret domus cedrina: & nunc, inquit, hæc dices seruo meo Dauid: Hæc dicit dominus omnipotens: Accepi te de ouili ouium, vt esses in ducẽ super populum meũ Israel, & eram tecum in omnibus, quib. ingrediebaris: & exterminaui omnes inimicos tuos à facie tua, & feci te nominatum secundum nomen magnorum, qui sunt super terram. Et ponam locum populo meo Israel, & plantabo illum, & inhabitabit seorsum, & non solicitus erit vltra: & non apponet filius iniquitatis humiliare eum, sicut ab initio à diebus, quibus constitui iudices super populum meum Israel: & requiẽ tibi dabo ab omnibus inimicis tuis: & nunciauit tibi Dominus, quoniam domum ædificabis ipsi. Et erit cnm impleti fuerint dies tui, dormies cum patribus tuis, & suscitabo semen tuum post te, qui erit de ventre tuo, & pręparabo regnũ eius. Hic ædificabit mihi domum nomini meo, & dirigam thronum illius vsq; in æternum. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Et si venerit iniquitas eius, redarguam illum in virga virorum & intactibus filiorum hominum: misericordiam autem meam non amoueam ab eo, sicut amoui à quibus amoui a facie tua: & fidelis erit domus eius, & regnũ eius erit vsq; in æternum corã me, & thronus eius erit erectus vsq; in æternũ. Hanc ergo tam grandem promissionẽ qui putat in Salomone fuisse completam multum errat. Attendit enim quod dictũ est.

2. Reg 7.

3. Reg. 7.

B

Hic ædificabit mihi domum: qm̃ Salomon
3. Reg. 6. templum illud nobile ſtruxit, & non atten-
dit, fidelis erit domus eius, & regnum eius vſ
3. Re. 11. que in æternum coram me. Attendat ergo &
aſpiciat Salomonis domum plenam mulie-
ribus alienigenis colentibus Deos falſos, &
C ipſum ab eis regem aliqñ ſapientem in ean-
dem idololatriam ſeductum atq; deiectum:
& non audeat exiſtimare Deũ, vel hac pro-
miſsione mendacẽ, vel talem Salomonẽ do-
mumq; eius futurã, nõ potuiſſe præſcire. Nõ
hinc aũt deberemus ambigere, nec ſi non in
Rom. 1. Chriſto dño noſtro, qui factus eſt ex ſemine
Dauid ſecundũ carnem, iam videremus iſta
compleri: ne vane atq; inaniter hic alium ali
quẽ requiramus, ſicut carnales Iudęi. Nam
& ipſi vſqueadeo filium, quem loco iſto re-
gi Dauid promiſſum legunt intelligunt non
fuiſſe Salomonẽ, vt eo qui promiſſus eſt tan-
ta iã manifeſtatione declarato, adhuc mirabi
li cęcitate alium ſperare ſe dicant. Facta eſt
quidem nonnulla imago rei futuræ ẽt in Sa-
lomone, in eo ꝙ templum ædificauit, & pa-
cem habuit ſecundum nomen ſuũ: Salomon
1. Parali. 22. quippe pacificus eſt Latine, & in exordio re-
gni ſui mirabiliter laudabilis fuit, ſed eadem
Al. l. Salomon, pacificus dicitur. ſua perſona per vmbram futuri prænũciabat
ẽt ipſe Chriſtum dñm noſtrum, non exhibe-
bat. Vnde quædã de illo ita ſcripta ſunt, quaſi
de ipſo ita prædicta ſint, dum ſcriptura ſan-
cta etiam rebus geſtis prophetans, quodãmo
D do in eo figuram deliniat futurorum: Nã prę
ter libros diuinæ hiſtoriæ, vbi regnaſſe nar-
Deus iudiciũ tuũ ratur, Pſalmus ẽt 71. titulo nominis eius in-
ſcriptus eſt. In quo tam multa dicuntur, quæ
omnino ei conuenire non poſſunt: Dño aũt
Chriſto apertiſsima perſpicuitate conue-
niunt, vt euidenter appareat, ꝙ in illo figura
qualiſcunque adumbrata ſit, in iſto autem ip
ſa veritas præſentata. Notum eſt. n. quibus ter
minis regnum concluſum fuerit Salomonis:
Pſal. 71. & tñ in eo Pſalmo legitur, vt alia taceam: Do
minabitur à mari vſque ad mare, & a flumi-
ne vſque ad terminos orbis terræ. Quod in
Chriſto videmus impleri. A flumine quippe
dominandi ſumpſit exordium, vbi baptiza-
tus a Ioanne eodem monſtrante cœpit agno
ſci a diſcipulis, qui eum non ſolum magi-
ſtrum, verumetiam dñm appellauerunt. Nec
ob aliud viuente adhuc patre ſuo Dauid re-
gnare Salomon cępit, quod nulli illorũ re-
gnum contigit, niſi vt hinc quoque ſatis elu-
ceat, non eſſe ipſum, quẽ prophetia iſta prę-
ſignat, quæ ad eius patrem loquitur, dicens:
Et erit cum impleti fuerint dies tui, & dor-
mies cum patribus tuis: ſuſcitabo ſemen tuũ
poſt te, qui erit de ventre tuo, & præparabo
regnum illius. Quomodo ergo propter id, ꝙ
ſequitur: Hic ædificabit mihi domum, iſte Sa
lomon putabitur prophetatus: & nõ potius
propter id quod præcedit, cum impleti fue-
rint dies tui, & dormies cũ patrib. tuis, ſuſcita
bo ſemen tuum poſt te, alius pacificus intel-
ligitur eſſe promiſſus, qui non ante ſicut iſte,
ſed poſt mortem Dauid prænunciatus eſt ſu-
ſcitandus? Quamlibet enim longo interpoſi-
to tempore Ieſus Chriſtus venerit, proculdu
bio poſt mortẽ regis Dauid: cui ſicut eſt pro
miſſus, eum venire oportebat, qui ædificaret
domum domino, non de lignis & lapidibus,
ſed de hominibus, qualem illum ædificare
gaudemus. Huic enim domui dicit Apoſto-
lus, hoc eſt fidelibus Chriſti: Templum enim
Dei ſanctum eſt quod eſtis vos.

Quod ſimilis in Pſalmo octogeſimooctauo ſit prophetia de Chriſto, his quę in Regnorum libris Nathan prophetante promittuntur. Cap. IX.

PRopter quod & in Pſalmo octogeſimo-
octauo, cuius eſt titulus, Intellectus ipſi
Aethan Iſraelitæ: commemorantur promiſ-
ſiones Dei factę regi Dauid, & iſtis quæ in li
bro Regnorum ſunt poſita, quædam ibi ſimi
lia dicuntur, ſicut eſt: Iuraui Dauid ſeruo
meo, vſque in æternum præparabo ſemen
tuum. Et iterum, Tunc locutus es in aſpectu
filijs tuis, & dixiſti: Poſui adiutorium ſuper
potentem, & exaltaui electum de populo
meo. Inueni Dauid ſeruum meum, in oleo
ſancto meo vnxi eum. Manus enim mea au-
xiliabitur ei, & brachium meum confortabit
eum. Non proficiet inimicus in eo, & filius
iniquitatis non apponet nocere ei. Et conci-
dã a facie eius inimicos eius, & eos qui ode-
runt eum fugabo. Et veritas mea & miſeri-
cordia mea cum ipſo, & in noĩe meo exalta-
bitur cornu eius. Et ponã in mari manum e-
ius, & in fluminibus dexterã eius. Ipſe inuo-
cabit me, pater meus es tu, Deus meus & ſu-
ſceptor

sceptor salutis meæ. Et ego primogenitũ ponam illum, excelsum apud reges terræ. In æternum seruabo illi misericordiã meã, & testamentum meum fidele ipsi. Et ponã in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cęli. Quæ omnia de domino Iesu in intelligũtur sub nomine Dauid, propter formam serui, quam de semine Dauid idem mediator assumpsit ex virgine. Continuo etiam dicitur de peccatis filiorũ eius tale aliquid, quale in Regnorũ libro positum est, & quasi de Salomone procliuius accipitur. Ibi nãq; hoc est in Regnorum libro: Et si venerit, inquit, iniquitas eius: redarguam illum in virga virorum, & tactibus filiorum hominum, misericordiam autem meam non amoueam ab eo: tactibus significans plagas correptionis. Vnde illudẽ, Ne tetigeris Christos meos. Quod quid est aliud, quam ne lęseritis? In Psalmo vero cum ageret tanquam de Dauid vt quiddam eiusmodi etiam ibi diceret, Si dereliquerint, inquit, filij eius legẽ meã, & in iudicijs meis non ambulauerit: Si iustificationes meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint: Visitabo in virga iniquitates eorũ, & in flagellis delicta eorum: misericordiam autem meam non dispergã ab eo. Nõ dixit, ab eis, cũ loqueretur de filijs eius, non de ipso: sed dixit, ab eo: quod bene intellectũ tantũdem valet. Nõ enim Christi ipsius, qui est caput Ecclesiæ, possent inueniri vlla peccata, quę opus esset humanis correptionibus seruata misericordia coerceri, sed in eius corpore ac mẽbris, quod populus eius est. Ideo in libro Regnorum, iniquitas eius dicitur: in Psalmo autem, filiorũ eius: vt intelligamus de ipso dici quodãmodo, quod de eius corpore dicitur, propter quod etiã ipse de cęlo, cũ corpus eius, quod sunt fideles eius, Saulus persequeretur: Saule, inquit, Saule quid me persequeris? Deinde in cõsequentibus Psalmis: Neq; nocebo, inqt, in veritate mea, neq; prophanabo testamentum meum, & quæ procedunt de labijs meis non reprobabo. Semel iuraui in sancto meo si Dauid mentiar: idest, nequaquã Dauid mẽtiar: Solet enim sic loqui scriptura. Quid autem non mentiatur, adiungit & dicit, Semẽ eius in æternum manebit: & sedes eius Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cęlo fidelis.

Quam diuersa acta sint in regno terrenæ Hierusalem, ab his, quæ promiserat Deus, vt intelligeretur promissionis veritas ad alterius regis & regni gloriã pertinere. Cap. X.

Post hæc tantę promissionis validissima firmamenta, K ne putarentur in Salomone completa, tanquam id speraretur nec inueniretur: Tu vero, inqnit repulisti, & ad nihilum deduxisti. Hoc quippe factũ est de regno Salomonis in posteris eius vsq; ad euersionẽ ipsius terrenę Hierusalẽ, quæ regni eiusdẽ sedes fuit: & maxime ipsius templi labẽ, quod fuerat à Salomone cõstructũ. Sed ne ob hoc putaretur Deus contra sua promissa fecisse, continuo subiecit: Distulisti Christũ tuũ. Nõ ergo ille Salomon, sed nec ipse Dauid, sidilatus est Xps dñi. Cũ enim Christi eius dicerent omnes reges mistico illo chrismate cõsecrati: *Al. l. Regum vnctio, typus Christi.* non solũ à rege Dauid & deinceps, sed ab illo etiã Saule, qui populo eidem rex primus est vnctus: ipse quippe Dauid eum Christũ domini appellat: *1. Re. 10.* erat tñ vnus verus Christus, cuius illi figuram prophetica vnctione gestabant: *1. Re. 1[illegible].* qui scd̃m opinionem hominũ, q eum putabant in Dauid vel in Salomone intelligendũ, differebatur in longum: scd̃m autem dispositionem Dei venturus suo tẽpore parabatur. Interea dum ille differtur, qd factũ sit de regno terrenæ Hierusalẽ, vel sperabatur vtiq; regnaturus: secutus iste Psalmus adiunxit atq; ait: Euertisti testamentum L serui tui, prophanasti in terra sanctitatẽ eius. Destruxisti omnes macerias eius posuisti munitiones eius in formidinem: *Psal. 88.* Diripuerunt eũ oẽs transeuntes viã, factus est opprobriũ vicinis suis. Exaltasti dexteram inimicorum eius, iucundasti oẽs inimicos eius. Auertisti adiutoriũ gladij eius, & non es opitulatus ei in bello, Dissoluisti eũ ab emũdatione, sedẽ eius in terrã collisisti. Minuisti dies sedis eius perfudisti eũ cõfusione. Hæc omnia venerũt *Galat. 4.* super ancillã Hierusalẽ, in qua regnauerunt nonnulli etia filij liberæ, regnũ illud tenentes in dispensatione temporali: regnum autem cęlestis Hierusalẽ, cuius erant filij in vera fide habentes, & in vero Christo sperantes, Quo autẽ ista venerint super illud regnum, index est rerum gestarũ, si legatur historia.

De ſubſtantia populi Dei, quę per ſucceſsionem in Chriſto eſt, qui ſolus eruendi animam ſuam ab inferis habuit poteſtatem. Cap. XI.

POſt hęc autem prophetata ad precandũ Deum propheta conuertitur: ſed & ipſa
Pſal. 88. precatio ꝓphetatio eſt. Vſqueadeo Domine auertis in finem? ſubauditur faciem tuam, ſicut alibi dicitur: Vſqueadeo auertis faciem tuam à me? Nam ideo quidam codices hic non habent, auertis, ſed auerteris: quanquã poſsit intelligi, auertis miſericordiam tuã, quã promiſiſti Dauid. Quod autẽ dixit, in finẽ, quid eſt niſi vſq; in finẽ? Qui finis intelligendus eſt vltimum tempus, quando in Chriſtum Ieſum etiam illa gens eſt creditura, ante quem finem illa fieri oportebat, quę ſuperius erumnoſa defleuit. Propter quę & hic ſequitur, Exardeſcet ſicut ignis ira tua: memento quę eſt mea ſubſtantia. Nihil hic melius, quam ipſe Ieſus intelligitur ſubſtantia populi huius, ex quo natura eſt carnis eius. Non enim vane, inquit, conſtituiſti omnes filios hominum. Niſi enim eſſet vnus filius hominis ſubſtãtia Iſrael, per quem filiũ hominis liberarentur multi filij hominum, vane vtiq; conſtituti eſſent omnes filij homi
A num. Nunc vero omnis quidem humana natura per peccatum primi hominis in vanitatem de veritate collapſa eſt: propter quod dicit alius pſalmus. Homo vanitati ſimilis fa-
Pſ. 143. ctus eſt, dies velut vmbra prętereunt. Sed nõ vane Deus conſtituit omnes filios hominũ: quia & multos à vanitate liberat per mediatorem Ieſum: & quos liberandos non eſſe pręſciuit, ad vtilitatem liberandorum, & cõparationem duarum inter ſe à contrario ciuitatum: non vtiq; vane in totius rationalis creaturę pulcherrima, atq; iuſtiſsima ordina-
Pſal. 88. tione cõſtituit. Deinde ſequitur. Quis eſt homo, qui viuet, & non videbit mortẽ eruet animã ſuam de manu inferi? Quis eſt iſte, niſi ꝗ̃ ſubſtãtia illa Iſrael ex ſemine Dauid, Chriſtus Ieſus? De quo dicit Apoſtolus: Quod
Rom. 6. ſurgẽs à mortuis, iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur. Sic enim viuit, & non videbit mortẽ, vt tamen mortuus fuerit: ſed animam ſuam eruerit de manu inferi: ꝗa propter quorundam ſoluenda peccatorum vincula, ad inferna deſcenderat. Eruit autem poteſtate illa, de qua in Euangelio dicit, Po-
Ioan. 10. teſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. B

Ad quorum perſonam pertinere intelligendã ſit flagitatio promiſſorum, de quibus in Pſalmo dicitur: Vbi ſunt miſerationes tuę antiquæ Domine. Cap. XII.

SEd cętera pſalmi huius, quę ita ſe habẽt: Vbi ſunt miſerationes tuę antiquæ Domine, quas iuraſti Dauid in veritate tua? Memento Domine opprobrij ſeruorum tuorũ, quod continui in ſinu meo multarum gentium. Quod exprobrauerunt inimici tui Domine: quod exprobrauerunt commutationem Chriſti tui: vtrum ex perſona dicta ſint illorum Iſraelitarum, qui deſiderabant reddi ſibi promiſsionem, quæ facta eſt ad Dauid, an potius Chriſtianorum, qui non ſecũdum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ſunt Iſraelitę, merito quęri poteſt. Dicta ſunt ꝗp pe iſta, vel ſcripta tempore, quo fuit Aethan: cuius nomine titulum iſte Pſalmus accepit. & idem tempus regni Dauid fuit, ac per hoc non diceretur: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ Domine, quas iuraſti Dauid in veritate tua; niſi eorum perſonam in ſe propheta transfiguraret, qui longe poſtea futuri erant: quibus hoc tempus eſſet antiquum, quando regi Dauid iſta promiſſa ſunt. Poteſt autem intelligi dictum hoc eſſe propter multas gẽtes quando perſequebãtur Chriſtianos; prophetam exprobraſſe illis paſsionem Chriſti, quam ſcriptura commutationem vocat: quoniam moriendo immortalis eſt factus. Poteſt & commutatio Chriſti ſecũdum hoc accipi exprobrata Iſraelitis: quia cum ſperaretur fututus, factus eſt gentium, & hoc eis nũc exprobrãt multę gentes quæ crediderunt in eum per nouum teſtamentum, illis in vetuſtate remanentibus; vt ideo dicatur, Memento Domine opprobrij ſeruorum tuorum: quia non eos obliuiſcente, ſed potius miſerãte Domino, & ipſi poſt hoc opprobrium credituri ſunt. Sed ille quem prius poſui, cõuenientior ſenſus mihi videtur. Inimicis n. Chriſti, quibus exprobratur, quod eos ad gentes tranſiens reliquerit Chriſtus, incongrue vox iſta coaptatur. Memento Domine opprobrij ſeruorum tuorũ non enim ſerui

Dei

Dei vocandi sunt tales Iudęi, sed eis verba ista competunt, qui cum graues humilitates persecutionum pro Christi nomine paterentur, recordari potuerunt excelsum regnum semini Dauid fuisse promissum: & eius desiderio dicere, non desperando, sed petendo, quærendo, pulsando: Vbi sunt miserationes tuæ antiquæ domine, quas iurasti Dauid in veritate tua? Memento domine opprobrij seruorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium: hoc est, in interioribus meis patienter pertuli. Quod exprobrauerũt inimici tui domine: quod exprobrauerunt commutationem Christi tui: non eam putantes mutationem, sed consumptionem. Quid est autem, memento domine, nisi vt mise- E rearis, & pro tolerata patienter humilitate mea, reddas celsitudinem, quam iurasti Dauid in veritate tua? Si autem Iudęis assignemus hæc verba: illi serui Dei talia dicere potuerunt, qui expugnata terrena Hierusalem, antequam Iesus Christus humanitus nasceretur, in captiuitatem ducti sunt intelligentes commutationem Christi, quia scilicet non per eum terrena carnalisq; fœlicitas, qualis paucis annis regis Salomonis apparuit, sed cœlestis, ac spiritalis esset fideliter expectanda: quam tunc ignorans infidelitas gentium, cum Dei populum exultabat, atque insulta- F bat esse captiuum: quid aliud, quam Christi commutationem, sed scientibus nesciens exprobrabat? Et ideo quod sequitur vbi psalmus iste concluditur: Benedictio domini in æternum: fiat, fiat: vniuerso populo Dei ad cœlestem Hierusalem pertinenti, siue in illis qui latebant in testamento veteri, antequã reuelaretur nouum, siue in his qui iam testamento nouo reuelato manifeste pertinere cernuntur ad Christum, satis congruit. Benedictio quippe domini in semine Dauid non ad aliquod tempus qualis diebus Salomonis apparuit, sed in æternum sperãda est, in qua certissima spe dicitur: fiat, fiat. Illius enim spei est confirmatio verbi huius iteratio. Hoc ergo intelligens Dauid ait in 2. Regno lib. vnde ad istum psalmum digressi sumus: Et locutus es pro domo serui tui in longinquum. Ideo aũt post paululum ait: Nunc incipe, & benedic domum serui tui vsque in æternum, & cœtera, quia tunc geniturus erat filium, ex quo progenies eius ducere- tur ad Christum, per quem futura erat domus eius æterna, eademque domus Dei. Domus enim Dauid propter genus Dauid, domus autem Dei eadem & ipsa propter templum Dei, de hominibus factum, non de lapidibus, vbi habitet in æternum populus cũ Deo & in Deo suo, & Deus cum populo atque in populo suo, ita vt Deus sit implens populum suum, & populus plenus Deo suo, cũ Deus erit omnia in omnibus, ipse in pace præmium, qui virtus in bello. Ideo cum in verbis Nathan dictum sit. Et enunciauit tibi dominus, quoniam domum ædificabis ipsi. 1.Co.15. 2.Reg.7. Postea dictum est in verbis Dauid: Quoniam tu dominus omnipotens Deus Israel, reuelasti aurem serui tui, dicens: Domũ ædificabo tibi. Hanc enim domum & nos ædificamus bene viuendo: & Deus vt bene viuamus, opitulando. Quia nisi dominus ædifica- Ps. 126. uerit domum, in vanum laborabunt ædificantes eam. G Cuius domus cum venerit vltima dedicatio, tunc fiet illud q hic per Nathan locutus est Deus, dicẽs: 2.Reg.7. Et ponam locũ cum populo meo Israel, & plãtabo illum & inhabitabit seorsum, & non solicitus erit vltra, & nõ apponet filius iniquitatis humiliare eum, sicut ab initio a diebus, quibus constitui iudices super populum meum Israel.

An promissæ pacis veritas illis temporibus possit adscribi, quæ sub Salomone fluxerunt. Cap. XIII. H

HOc tam magnum bonum quisquis in hoc seculo & in hac terra sperat, insipienter sapit. An quispiam putabit in pace regni Salomonis id esse cõpletum? Pacẽ quippe illa scriptura in vmbra futuri, excellenti prædicatione commendat. Sed huic suspitioni vigilanter occursum est, cũ posteaquam dictum est, Et non apponet filius iniquitatis humiliare eum: continuo subiunctum est, Si- Psal. 88. 2.Reg.7. cut ab initio a diebus, quibus constitui iudices super populum meũ Israel. Iudices nanque, prius quam reges ibi esse cępissent, super illum populũ fuerant constituti, ex quo terrã promissionis accepit. Et vtiq; humiliabat eum filius iniquitatis, hoc est, hostis alienigena, per interualla temporũ, quib. leguntur paces alternasse cum bellis: & inueniuntur illic pacis tempora prolixiora quã Salo-

mon habuit, qui quadraginta regnauit an-
nos. Nam ſub eo iudice, qui appellatus eſt
3.Re.11. Aod, octoginta annis pacis fuerunt. Abſit er-
go vt Salomonis tempora in hac promiſsio-
I ne prædicta eſſe credantur: multo minus vti-
que cuiuslibet regis alterius. Non.n.quiſquã
eorum in tãta quanta ille pace regnauit: nec
vnquam omnino gens illa ita regnum tenuit,
vt ſolicita nõ fuerit, ne hoſtibus ſubderetur,
quia in tanta mutabilitate rerum humanarũ
nulli aliquando populo conceſſa eſt tanta ſe
curitas, vt huic vitæ hoſtiles non formidaret
incurſus. Locus ergo iſte, qui promittitur tã
pacatæ ac ſecuræ habitationis æternus eſt, ę-
ternisq; debetur in matre Hieruſalem libe-
ra, vbi erit veraciter populus Iſrael, hoc.n.
nomen interpretatur videns Deum. Cuius
præmij deſideria pia per fidem vita in hac e-
rumnoſa peregrinatione ducenda eſt.

De ſtudio Dauid in poſitione Pſalmo- rum. Cap. XIIII.

L

PRocurrente igitur per tempora ciuitate
Dei: primo in vmbra futuri, in terrena
ſcilicet Hieruſalem regnauit Dauid. Erat au-
tem Dauid vir in canticis eruditus, qui har-
moniam muſicam nõ vulgari voluptate, ſed
fideli voluntate dilexerat: eaq; Deo ſuo, qui
verus eſt Deus, myſtica rei magnę figuratio-
ne ſeruiens: & diuerſorum nomine ſonorũ
rationales, moderatosque concentus, con-
cordi varietate compactam bene ordinatæ
ciuitatis inſinuat vnitatem. Denique omnis
ferè prophetia eius in Pſalmis eſt, quos cen-
tum quinquaginta liber continet, quem Pſal
morum vocamus. In quibus nonnulli volũt,
eos ſolos factos eſſe à Dauid, qui eius nomi-
ne inſcripti ſunt. Sunt etiam qui putant non
ab eo factos, niſi qui prænotantur ipſius Da-
uid, qui vero habent in titulis, ipſi Dauid, ab
alijs factos, perſonæ ipſius fuiſſe coaptatos.
Quæ opinio voce Euangelica & Saluatoris
Mat.22. ipſius refutatur, vbi ait, quod ipſe Dauid in
ſpiritu Chriſtum dixerit eſſe ſuum dominũ,
quoniam Pſalmus centeſimuſnonus ſic inci-
M pit: Dixit dominus domino meo, ſede à dex-
tris meis: Donec ponam inimicos tuos, ſca-
bellum pedum tuorum. Et certe idem Pſal-
mus non habet in titulo, ipſius Dauid, ſed ip
ſi Dauid: ſicut plurimi. Mihi autem credibi-
lius videntur exiſtimare, qui omnes illos cẽ-
tum quinquaginta Pſalmos eius operi tri-
buunt: eumque aliquos prænotaſſe etiam no
minibus aliorum, aliquid, quod ad rem per-
tineat figurantibus: cęteros autem nullius ho
minis nomen in titulis habere voluiſſe, ſicut
ei varietatis huius diſpoſitionem, quamuis la
tebroſum, non tamen inanem dominus in-
ſpirauit. Nec mouere debet ad hoc non cre-
dendum, quod nonnullorum nomina Pro-
phetarum, qui longe poſt Dauid regis tem-
pora fuerunt, quibuſdam Pſalmis in eo libro
leguntur inſcripta: & quæ ibi dicuntur, velut
ab eis dici videntur. Neque enim non potuit
propheticus ſpiritus prophetãti regi Dauid
hæc etiam futurorum Prophetarum nomina
reuelare, vt aliquid quod eorum perſonæ cõ
ueniret prophetice cantaretur, ſicut rex Io-
ſias exorturus & regnaturus poſt annos am-
plius quam trecentos, cuidam prophetę, qui
etiam facta eius futura prædixit, cum ſuo no
mine reuelatus eſt.

An omnia quæ in Pſalmis de Chriſto & ec- cleſia prophetantur, ad contextum hu- ius operis coaptanda ſint. Cap. XV.

NVnc iam expectari à me video, vt hoc
loco libri huius aperiam, quid in Pſal-
mis Dauid de domino Ieſu Chriſto vel eius
eccleſia prophetauerit. Ego autem vt hoc nõ
ita faciam, ſicut videtur ipſa expectatio po-
ſtulare: quamuis iam in vno fecerim, copia
quam inopia magis impedior. Omnia enim
ponere vitãdæ prolixitatis cauſa prohibeor:
vereor autem ne cum aliqua elegero, multis
qui ea nouerunt, videar magis neceſſaria prę
teriſſe. Deinde quia teſtimonium, quod pro-
fertur de contextione totius Pſalmi, debet ha
bere ſuffragium, vt certe nihil ſit, quod ei re-
fragetur ſi non omnia ſuffragantur, ne more
centonum ad rem quam volumus, tanquam
verſiculos decerpere videamur, velut de re-
trogrado carmine, ꝙ non de re illa, ſed de a-
lia longeq; diuerſa reperiatur eſſe conſcri-
ptum. Hoc aũt vt in quocunq; pſalmo poſsit
oſtendi exponendus eſt totus. Quod quanti
operis ſit, & aliorum & noſtra volumina in
quib. hoc fecimus, ſatis indicant. Legat ergo
illa, qui voluerit, & potuerit, inueniet quot
& quanta

& quanta rex Dauid idemque propheta de Christo & eius ecclesia prophetauerit, de re ge scilicet & ciuitate quam condidit.

De his quæ in quadragesimoquarto Psalmo ad Christum & ecclesiam pertinentia, aut apertè dicuntur, aut tropicè. Cap. XVI.

E QVamlibet enim de quacunque re propriȩ sint, atque manifestæ propheticȩ locutiones, necesse est, vt eis ẽt tropicè misceantur: quæ maxime propter tardiores ingerunt doctiorib. laboriosum disputandi exponendiq; negocium: quædam tñ Christum & ecclesiam ipsa prima facie mox vt dicuntur, ostendunt: & si ex otio restant exponenda, quæ in eis minus intelliguntur, quale illud est in eodem Psalmorum libro: Eructauit cor meum verbum bonũ, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis. Speciosus forma præ filijs hominũ: diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua, intẽde prospere, procede, & regna. Propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, potentissime. Populi sub te cadent: in corda inimicorum regis. Sedes tua Deus in secula seculorũ, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odio habuisti iniquitatẽ: propterea vnxit te Deus tuus oleo exultationis præ particibus tuis. Mirrha, & gutta, & casia à vestimentis tuis, a domib. eburneis: ex quib. delectauerunt te filiæ regũ in honore tuo. Quis non hic Christũ, quẽ prædicamus, & in quẽ credimus, quamlibet sit tardus, agnoscat: cũ audiat Deum, cuius sedes est in secula seculorum, & vnctũ a Deo vtiq; sicut vngit Deus nõ visibili, sed spiritali atq; intelligibili chrismate? Quis.n. tam rudis est in hac religione, vel tam surdus aduersus eius famam, longe, lateq; diffusam, vt Christũ a chrismate, hoc est, ab vnctione, appellatum esse non nouerit? Agnito aũt rege Christo, iam cętera, quę hic tropice dicta sunt, quõ sit speciosus forma præ filijs hominum: quadam tanto magis amanda, atque miranda, quanto minus corporea pulchritudine: quis gladius eius, quæ sagittæ, & cętera, isto modo non proprie, sed tropice posita: iam subditus ei, qui regnat, propter veritatem, & mansuetudinẽ, & iustitiam, inquirat ex otio. Deinde aspiciat eius Ecclesiam tanto viro suo spiritali cõnubio, & diuino amore coniunctam: de qua dicitur in his quæ sequuntur, Astitit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta varietate. Audi filia, & vide: & inclina aurem tuam, & obliuiscere populũ tuum & domum patris tui. Qm̃ concupiuit rex speciem tuam: quoniam ipse est dominus Deus tuus. Et adorabunt eum filij Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ regis intrinsecus in fimbrijs aureis, circumamicta varietate. G Afferentur regi virgines post eam: proximæ eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione: adducentur in templũ regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij: constitues eos Principes super omnẽ terram. Memores erũt nominis tui dñe: in omni generatione, & progenie. Propterea populi cõfitebuntur tibi in æternum: & in seculum seculi. Non opinor quenquã ita desipere, vt hic aliquam mulierculam credat, atq; describi: coniugem videlicet illius cui dictum est: Sedes tua Deus in secula seculorũ: virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiã, & odio habuisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus oleo exultationis, præ participibus tuis: Christum vtiq; præ Christianis. Hi sunt.n. participes eius, ex quorum in omnibus gentibus vnitate atque concordia fit ista regina: sicut & in alio Psalmo de illa dicitur: Ciuitas regis magni. Ipsa est Sion spiritaliter. *Psal. 47.* Quod nomen Latine interpretatum, speculatio est. Speculatur enim futuri seculi magnum bonum: quoniam illuc dirigitur eius intentio. Ipsa est & Hierusalem eodem modo spiritaliter: vnde multa diximus: eius inimica est ciuitas diaboli Babylon, quæ confusio interpretatur. H Ex qua tñ Babylone regina ista in omnib. gentibus regeneratione liberatur, & a pessimo rege ad optimum regem, idest, a diabolo transit ad Christum. Propter quod ei dicitur: Obliuiscere populũ tuum, & domũ patris tui. *Psal. 44.* Cuius ciuitatis impiæ portio sunt Israelitæ sola carne non fide, inimici etiam ipsi magni regis huius, eiusq; reginæ. Ad ipsos.n. veniens & ab eis Christus occisus, magis aliorum factus

ctus est, quos non vidit in carne. Vnde per
cuiusdam Psalmi prophetiam dicit ipse rex
noster: Erues me de contradictionibus popu
li, constitues me in caput gentium. Populus,
quem non cognoui seruiuit mihi: in auditu
auris obediuit mihi. Populus ergo iste gen-
Psal. 17. tium quem non cognouit Christus præsen-
tia corporali: in quem tñ Christum sibi annũ
ciatum credit, vt merito de illo diceretur: in
auditu auris obaudiuit mihi: quia fides ex au
ditu est. Iste inquam, populus additus veris,
& carne, & fide Israelitis, ciuitas est Dei, quæ
I ipsum quoque secundum carnem peperit
Christum, quando in solis illis Israelitis fuit.
Inde quippe erat virgo Maria, in qua car-
Psal. 86. nem Christus vt homo esset, assumpsit. De
qua ciuitate Psalmus alius ait, Mater Sion di-
cet homo, & homo factus est in ea, & ipse
fundauit eam altissimus. Quis est iste altissi-
mus, nisi Deus? Et per hoc Christus Deus an-
tequam in illa ciuitate per Mariam fieret ho-
mo, ipse in Patriarchis & Prophetis funda-
Psal. 44. uit eam. Cũ igitur huic reginæ ciuitati Dei,
tanto ante dictum sit per prophetiam, quod
iam videmus impletum, pro patribus tuis na
ti sunt tibi filij, constitues eos Principes su-
per omnem terram, ex filijs quippe eius per
omnem terram sunt præpositi Principes cũ
confiteantur ei populi concurrentes ad eam
cum confessione laudis æternæ in seculum
seculi, proculdubio quicquid hic tropicis lo
cutionibus subobscure dictum est, quoquo
modo intelligatur, debet his rebus manife-
stissimis conuenire.

De his quæ ad sacerdotium Christi in Psalmo centesimonono, & de his quæ in Psalmo vigesimo primo ad passionem ipsius spectant. Cap. XVII.

Sicut etiam in illo Psalmo vbi sacerdos
Christus, quemadmodum hic rex aper-
tissime prædicatur: Dixit dominus domino
meo, sede à dextris meis: Donec ponam ini-
Ps. 109. micos tuos scabellum pedum tuorum: Sede-
re Christus ad dexteram Dei patris creditur,
non videtur: eius etiam inimicos poni sub
pedibus eius nondum apparet. Id igitur ap-
parebit in fine, nunc hoc vere creditur, post
videbitur. Verum hoc quod sequitur: Virgã
virtutis tuæ emittet dominus ex Sion, domi
nare in medio inimicorum tuorum: ita cla
rum est, vt non solum infideliter, & infœlic
ter, sed etiã impudenter negetur. Et ipsi quip
pe fatentur inimici ex Sion missam fuisse le
gem Christi, q̃ Euangelium nos vocamus, &
eam virgam virtutis eius agnoscimus. Dom
nari vero eum in medio inimicorum suorũ
ijdem ipsi inter quos dominatur dentib. fui
frendendo & tabescendo, & nihil aduersu
eum valendo testantur. Deinde quod paulo
post dicit, Iurauit dominus & non pœnite
bit eum: quibus verbis immutabile futurun
esse significat, quod adiungitur, Tu es sacer
dos in æternum secundum ordinem Melch
sedech: ex eo, quod iam nusquam est sacer
dotium & sacrificium secundum ordinen
Aaron, & vbiq; offertur sub sacerdote Chri
sto, quod protulit Melchisedech quando b
nedixit Abraham, quis ambigere permitti
tur, de quo ista dicantur? Ad hæc itaqu
manifesta referuntur, quæ paulo obscuriu
in eodem Psalmo posita sunt, quæ quomo
do recte intelligantur in nostris iam popu
laribus sermonibus notum fecimus. Sic & i
illo, vbi humilitatem passionis suæ per pro
phetiam Christus eloquitur dicens: Foderũ
manus meas & pedes meos, dinumerauerũ
omnia ossa mea. Ipsi vero considerauerun
& conspexerunt me. Quibus vtique verbi
in cruce corpus significauit extentum, ma
nibus pedibusq; confixis, & clauorũ tran
uerberatione confossis, eoque modo se spe
ctaculum considerantibus & conspicienti
bus præbuisse. Addens etiam: Diuiserunt sib
vestimenta mea, & super vestem meam mi
serunt sortem. Quæ prophetia quemadmo
dum impleta sit, euangelica narrat historia
Tunc profecto & alia recte intelligũtur, qu
ibi minus aperte dicta sunt, cum congruun
his, quæ tanta manifestatione claruerunt, pr
sertim quia & illa, quæ non transacta credi
mus, sed præsentia contuemur, sicut in eo
dem Psalmo leguntur, tanto ante prædicta
ita nunc exhibita iam toto orbe terrarũ cer
nuntur. Ibi enim paulopost dicitur; Comm
morabuntur & ad dominum conuertentu
vniuersæ fines terræ, & adorabunt in consp
ctu eius omnes patriæ gentium, quoniam d
mini est regnum, & ipse dñabitur gentium

De Psalmo tertio, & de quadragesimo, & de quintodecimo, & de sexagesimoseptimo, in quibus mortis & resurrectio domini prophetantur. Capt XVIII.

DE resurrectione quoq; eius nequaquã Psalmorum oracula tacuerũt, Nã quid est aliud quod in Psalmo tertio ex persona eius canitur: Ego dormiui & somnum cepi, & exurrexi quoniam dominus suscepit me? An forte quisquam ita desipit, vt credat velut aliquid magnum nobis indicare voluisse Prophetam, quod dormierit, & exurrerit, nisi somnus iste mors esset, & euigilatio resurrectio, quam de Christo si oportuit prophetari? Nam in xl. Psalmo manifestius id ostenditur, vbi ex persona eiusdem mediatoris, more solito, tanquam præterita mirantur, q̃ futura prophetabantur: quoniam quę ventura erant iam in prædestinatione & præscientia Dei velut facta erant, quia certa erant. Inimici, inquit: mei dixerunt mala mihi, quando morietur & peribit nomen eius. Et si ingrediebatur, vt diceret, vana locutum est cor eius, congregauit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, & loquebatur simul in vnũ. Aduersum me susurrabant omnes inimici mei aduersum me cogitabãt mala mihi. Verbum iniquũ disposuerunt aduersum me: nunquid qui dormit, non adijcet, vt resurgat? Hæc certe ita posita sunt verba vt nihil aliud dixisse intelligatur, quam si diceret. Nunquid qui moritur, non adijcet, vt reuiuiscat? Superiora quippe demonstrauit mortem ipsius cogitasse & disposuisse inimicos eius, & hoc actũ esse, per eũ qui egrediebatur: vt videret, & egrediebatur, vt proderet. Cui autẽ hic non occurrat ex discipulo eius factus traditor Iudas? Quia ergo facturi erant, quod moliebantur, idest, occisuri erant eũ, ostendẽs illos vana malitia frustra occisuros resurrecturum, sic adiecit hunc versum velut diceret: Quid agitis vani? Quod vestrum est scelus, meus somnus erit. Nunquid qui dormit, non adijciet, vt resurgat? Et tñ eos tam magnum nefas non impune facturos cõsequentibus indicat versibus, dicẽs: Etenim homo pacis meę in quo speraui, qui edebat panes meos ampliauit super me calcaneũ, hoc est conculcauit me. Tu aũt, inquit, dñe miserere mei & resuscita me, & reddã illis: Quis hoc iam neget qui Iudæos post passionẽ resurrectionemq; Christi de sedibus suis bellica strage, & excidio funditus eradicatos videt? Occisus enim ab eis resurrexit, & reddidit eis interim temporaneam disciplinam, excepto quod non correctis seruat, quando viuos & mortuos iudicabit. Nam dominus ipse Iesus istum ipsum traditorem suum per panem porrectũ ostendens Apostolis, hunc etiã versum Psalmi huius cõmemorauit, & in se dixit impletum. Qui edebat panes meos, ampliauit super me calcaneũ. Quod autem ait, in quẽ speraui: non congruit capiti, sed corpori. Neq; n. nesciebat eum ipse Saluator, de quo ante iam dixerat, Vnus ex vobis diabolus est: sed solet in se membrorum suorum transferre personam, & sibi tribuere, quod est illorum, quia caput & corpus vnus est Christus. Vnde illud in Euangelio: Esuriui, & dedistis mihi manducare. Quod exponens ait: Qñ vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Se itaq; dixit sperasse, quod tunc sperauerãt de Iuda discipuli eius, quando est connumeratus Apostolis. Iudæi autẽ Christũ quem sperant, moriturum esse non sperant. Ideo quẽ lex & prophetæ annunciauerunt, nostrum esse non putant, sed nescio quẽ suum, quẽ sibi alienũ à mortis passione confingunt. Ideo mirabili vanitate atq; cęcitate verba, quę posuimus, nõ mortẽ & resurrectionẽ, sed somnum & euigilationem significare cõtendunt. Sed clamat eis etiam Psalmus. xv. Propter hoc iocundatũ est cor meũ, & exultauit lingua mea: insuper & caro mea requiescet in spe, quoniã non derelinques animã meã in inferno, nec dabis sanctũ tuum videre corruptionem. Quis in ea spe diceret requieuisse carnem suã, vt non derelicta anima sua in inferno, sed cito ad eam redeunte reuiuiscere ret ne corrũperetur, sicut cadauera corrũpi solent, nisi qui die tertio resurrexit? Qđ vtiq; dicere nõ possint de Propheta & rege Dauid. Clamat lxvij. psalmus: Deus noster Deus saluos faciẽdi, & dñi dñi exitus mortis. Quid apertius diceretur? Deus enim saluos faciẽdi dominus est Iesus, quod interpretatur Saluator siue salutaris. Nã ratio nominis huius hęc reddita est, quando prius, quàm ex virgine nasceretur dictum est: Paries filium, & vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.

Ioan. 3. *Psal. 14.* *Ioan. 6.* *Mat. 25.* D

Al. l. Iudæi Christum venturũ credunt, sed non moriturũ.

E

In

In quorum peccatorũ remißionem, quoniã sanguis eius effusus est, non vtiq; oportuit eum de hac vita exitus alios habere, quam mortis. Ideo cum dictum esset: Deus noster
Psal. 67. Deus saluos faciendi: continuo subiunctum est, & domini exitus mortis, vt ostenderetur moriendo saluos esse facturus. Sed mirando dictum est, & domini, tãquam diceretur, Talis est ista vita mortalium, vt nec ipse dominus aliter ab illa exiret, nisi per mortem.

De Psalmo. LXVIII. in quo Iudæorũ pertinax iufidelitas declaratur. Cap. XIX.

SEd vt Iudæi tam manifestis huius prophetię testimonijs, etiam rebus ad effectum tam clarũ certũq; perductis omnino nõ credant, profecto in eis illud impletur, quod in eo Psalmo, qui hunc sequitur, scriptũ est. Cũ enim & illic ex persona Christi, quæ ad ejus passionẽ ꝑtinent prophetice dicerentur, cõmemoratum est, quod in Euangelio patuit:
Mat. 17. Dederunt in escam fel, & in siti mea potum
Psal. 68. mihi dederunt acetum. Et velut post tale cõuiuium epulasq; sibi huiuscemodi exhibitas, mox intulit: Fiat mensa eorum coram ip-
G sis in muscipulam & in retributionem, & in scandalum: obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua & cętera, quæ non optando sunt dicta, sed specie prophetando prædicta. Quid ergo mirum, si hęc manifesta non vident, quorũ oculi sunt obscurati, ne videant? Quid mirũ si cęlestia non suspiciunt, qui vt in terrena sint proni, dorsum eorum semper incuruũ est? His enim verbis trãslatis à corpore vitia significantur animorũ. Ista de Psalmis, hoc est, de ꝓphetia regis Dauid, satis dicta sint, vt aliquis modus sit. Ignoscant autem, qui hæc legunt, & cuncta illa nouerũt, & de ijs quæ fortasse firmiora me prętermisisse vel intelligunt, vel existimant, non quęrantur.

H De regno ac merito Dauid, & de filio ipsius Salomone, eaq; prophetia, q̃ ad Christũ pertinens inuenitur, vel in eis libris, qui scriptis ipsius copulantur, vel in eis quos ipsius esse non dubium est. Cap. XX.

REgnauit ergo Dauid in terrena Hierusalẽ, filius cęlestis Hierusalem, diuino multũ testimonio prædicatus, quia & delicta eius tanta pietate superata sunt per saluberrimã pęnitẽdi humilitatẽ, vt prorsus inter eos sit, de quibus ipse ait: Beati quorũ remissæ sunt iuiquitates, & quorum tecta sunt peccata. Post hũc regnauit eidẽ populo vniuerso Salomon eius filius, qui vt supra dictũ est, patre suo viuẽte cępit regnare. Hic bonis initijs, malos exitus habuit. Quippe secũdæ res, quę sapientiũ animos fatigãt, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia, etiã nunc & deinceps memorabilis, & tũc longe lateq; laudata. Prophetasse ẽt ipse reperitur in suis libris, qui tres recepti sunt in authoritatem canonicam. Prouerbia, Ecclesiastes, & Canticũ canticorũ. Alij vero duo quorũ vnus Sapientia, alter Ecclesiasticus dicitur, propter eloquij nonnullam similitudinem vt Salomonis dicantur obtinuit cõsuetudo. Non aũt esse ipsius non dubitant doctiores, eos tamẽ in authoritatẽ maxime occidentalis antiquitus recepit ecclesia, quorũ in vno qui appellatur Sapientia Salomonis, passio Christi apertissime prophetatur. Impij quippe interfectores eius cõmemorantur dicentes: Circumueniamus iustum, quoniã insuauis est nobis & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nobis peccata disciplinæ nrę. Promittit sciẽtiã Dei se habere, & filiũ Dei se nominat. Factus est nobis in traductionẽ cogitationũ nostrarũ. Grauis ẽt nobis est ad vidẽdũ, qm̃ dissimilis est alijs vita illius & immutatæ vię eius. Tanquã nugaces æstimati sum* ab illo & abstinet se vijs nostris, quasi ab immũditijs. Pręfert nouissima iustorũ, & gloriatur patrẽ se Deũ habere. Videamus ergo si sermones illius veri sint, & tẽtemus quę vẽtura sunt illi, & sciemus quę erunt nouissima illius. Si enim iustus est filius Dei suscipiet illũ, & liberabit eũ de manu cõtrariorũ. Contumelia & tormento interrogemus illũ vt sciamus reuerentiã illius & probemus patientiã ipsius. Morte turpissima condẽnemus illũ, erit enim ei respectus * ex sermonibus illius. Hęc cogitauerũt, & errauerũt: excęcauit enim illos malitia ipsorũ. In ecclesiastico autem fides gentium futura prædicitur isto modo: Miserere nostri dominator Deus omnium, & immitte timorem tuum super omnes gentes, extolle manum tuam super gẽtes alienas,

alienas, & videant potentiam tuam, vt ſicut
coram illis ſanctificatus es in nobis, ita corã
nobis magnificeris in illis, & agnoſcant te ſe
cundum ꝙ & nos agnouimus, quia non eſt
Deus præter te dñe. Hanc ſub optandi & pre
candi ſpecie prophetiam per Ieſum Chriſtũ
videmus impletam, ſed aduerſus contradi-
ctores nõ tanta authoritate proferuntur, quę
ſcripta non ſunt in canone Iudęorum. In tri
bus vero illis, quos Salomonis eſſe conſtat,
& Iudęi canonicos habent, vt oſtendatur ad
Chriſtum, & eccleſiam pertinere, ꝙ in eis e-
iuſmodi reperitur operoſa diſputatio neceſ-
ſaria eſt, quæ nos vltra quam oportet, ſi nũc
adhibeatur extendit. Tamen quod in Prouer
bijs legitur viros impios dixiſſe. Abſconda-
mus in terra virum iuſtum iniuſte, abſorbea-
mus vero eum tanquam infernus viuentem,
& auferamus eius memoriam de terra, poſ-
ſeſsionem eius pretioſam apprehendamus:
non ita obſcurum eſt, vt de Chriſto & poſ-
ſeſsione eius eccleſia ſine laborioſa expoſi-
tione nõ poſsit intelligi. Tale quippe aliquid
etiam dñs ipſe Ieſus per Euangelicam para-
bolam oſtendit dixiſſe malos colonos. Hic
eſt enim hęres, venite occidamus eum, & no
ſtra erit hæreditas. Itemq; illud in eodem li-
ꝺro quod iam ante perſtrinximus, cum age-
remus de ſterili, quę peperit ſeptem, non niſi
le Chriſto & eccleſia mox vt fuerit pronun
iatum conſueuit intelligi ab eis, qui Chri-
tum ſapientiam Dei eſſe nouerunt. Sapien-
a ædificauit ſibi domum & ſuffulſit colum-
as ſeptem, immolauit ſuas victimas, miſ-
uit in cratere vinum ſuum, & parauit men-
m ſuam. Miſit ſeruos ſuos conuocans cum
xcellenti prædicatione ad craterem dicens:
ui eſt inſipiens, diuertat ad me. Et inopi-
us ſenſu dixit: Venite, manducate de pani-
is meis, & bibite vinum, quod miſcui vo-
s. Hic certe agnoſcimus Dei ſapientiam,
c eſt verbum patri coęternum, in vtero
rginali domum ſibi ædificaſſe corpus hu-
anum, & huic tanquam capiti membra ec
eſiam ſubiunxiſſe martyrum victimas im-
olaſſe, menſam in vino & panibus præpa-
ſſe, vbi apparet etiam ſacerdotium ſecun-
m ordinem Melchiſedech, inſipientes &
pes ſenſu vocaſſe, quia ſicut dicit Apoſto
:Infirma huius mundi elegit Deus, vt con
nderet fortia. Quibus tamen infirmis quod
ſequitur dicit: Derelinquite inſipientiam, vt
viuatis, & quærite prudentiam, vt habeatis vi
tam. Participem autem fieri menſæ illius, ip-
ſum eſt incipere habere vitam. Nã & in alio
libro, qui vocatur Eccleſiaſtes, vbi ait: Non *Eccle.3.*
eſt bonum homini, niſi quod manducabit,
& bibet: quid credibilius dicere intelligitur,
quam quod ad participationem menſæ hu-
ius pertinet, quam ſacerdos ipſe mediator te
ſtamenti noui exhibet ſecundum ordinẽ Mel
chiſedech de corpore, & ſanguine ſuo? Id. n.
ſacrificium ſucceſsit omnibus illis ſacrificijs
veteris teſtamenti, quæ immolabantur in vm
bra futuri, propter quod etiam vocem illam
in Pſalmo triceſimo & nono eiuſdem media
toris per prophetiam loquẽtis agnoſcimus:
Sacrificium & oblationem noluiſti, corpus A
autem perfeciſti mihi, quia pro illis omni-
bus ſacrificijs & oblationib. corpus eius of-
fertur, & participantibus miniſtratur. Nam
iſtum Eccleſiaſten in hac ſententia mandu-
candi & bibendi quam ſæpe repetit pluri-
mumq; cõmendat, non ſapere carnales epu-
las voluptatis, ſatis illud oſtendit, vbi ait, Me *Eccle.7.*
lius eſt ire in domum luctus, quam ire in do
mum potus. Et paulopoſt, Cor inquit ſapien
tium in domo luctus, & cor inſipientium in
domo epularum. Sed illud magis cõmemo-
randum exiſtimo de hoc libro quod perti-
net ad ciuitates duas, vnam diaboli, alteram
Chriſti, & earum reges diabolum & Chri-
ſtum. Væ tibi terra, inquit, cuius rex adole- *Eccl. 10.*
ſcens, & Principes tui mane comedunt. Bea-
ta tu terra cuius rex tuus filius ingenuorum
& Principes tui in tempore comedũt, in for
titudine & non in confuſione. Adoleſcẽtem
dixit diabolum, propter ſtultitiam, & ſuper-
biam, & temeritatem, & petulantiam, cęte-
raq; vitia, quæ huic ætati aſſolent abundare:
Chriſtum autem filium ingenuorum, ſancto
rum Patriarcharum pertinẽtium ad liberam
ciuitatem, ex quibus eſt in carne progenitus.
Principes illius ciuitatis mane manducantes, B
ideſt, ante horam congruam, quia non expe
ctant opportunam, quæ vera eſt in futuro ſe
culo fœlicitatem, feſtinanter beari huius ſe-
culi celebritate cupientes. Principes autem
ciuitatis Chriſti tempus non fallacis beatitu
dinis patienter expectant. Hoc ait in fortitu-
dine & non in confuſione, quia non eos fal-
lit ſpes, de qua dicit Apoſtolus, Spes autem
non

non confundit. Dicit & Psalmus, Etenim vni- *Rom. 5.* uersi qui te expectant non confundentur. Iā *Psal. 24.* vero Canticum canticorum spiritalis quędā sanctarum est voluptas mentium, in coniugio illius regis & reginæ ciuitatis, quod est Christus & Ecclesia. Sed hæc voluptas allegoricis tegminibus inuoluta est, vt desideretur ardentius, videaturq; iocundius, & appareat sponsus cui dicitur in eodem Cantico, Aequitas dilexit te, & sponsa quæ ibi audit, charitas in delitijs tuis. Tacite multa transimus, cura huius operis terminandi.

De regibus post Salomonem siue in Iuda siue in Israel. Cap. XXI.

CAeteri post Salomonem reges Hebręorum vix inueniuntur per aliqua ænig- D mata dictorum suorum rerumve gestarum, ꝙ ad Christum & ecclesiam pertineat prophetasse, siue in Iuda, siue in Israel. Sic enim appellatæ sunt illius populi partes, ex quo *1. Reg. 12* propter Salomonis offensam tempore filij eius Roboam qui patri successit in regnum, Deo vindicante diuisus est. Proinde tribus decem quas accepit Hieroboam seruus Salomonis, rex eius in Samaria constitutus, proprie vocabantur Israel, quamuis hoc vniuersi populi illius nomen esset. Duabus vero tribubus Iuda, scilicet & Beniamin, quæ pro- *3. Re. 11.* pter Dauid ne penitus regnū stirpis eius fuisset eradicatum, remanserant subiacentes ciuitati Hierusalem, Iudæ nomen fuit, quia ipsa erat tribus vnde Dauid. Beniamin vero tribus altera ad id regnum, de quibus dixi, pertinēs erat, vnde fuit Saul rex ante Dauid. Sed simul istæ duæ tribus vt dictum est, Iuda vocabantur, & hoc nomine discernebantur ab Israel, quę appellabantur proprie decem tribus habentes suum regnum. Nam tribus Le- *Num. 3.* E ui quoniam sacerdotalis fuit, Dei nō regum seruitio mancipata, tertiadecima numerabatur. Ioseph quippe vnus ex duodecim filijs Israel, non vnam sicut cœteri singulas, sed *Gen. 48.* duas tribus fecit, Effrem & Manassem. Verūtamen etiam tribus Leui ad regnum Hierosolymitanum pertinebat magis: vbi erat Dei templum cui seruiebat. Diuiso igitur populo, primus regnauit in Hierusalem Roboam rex Iuda filius Salomonis: & in Samaria Hie- *1. Co. 12* roboam rex Israel seruus Salomonis. Et cū voluisset Roboam tanquā tyrannidē diuisæ illius partis bello persequi, prohibitus est populus pugnare cum fratrib. suis, dicente Deo per prophetā se hoc fecisse. Vnde apparuit nullum in ea re, vel regis Israel, vel populi fuisse peccatum, sed voluntatem Dei vindicātis impletam fuisse. Qua cognita, pars vtraq; inter se pacata conquieuit: non enim religionis, sed regni fuerat facta diuisio.

De Hieroboam, qui impietate idololatriæ subditum sibi populum prophanauit, in quo tamen non destitit Deus & prophetias inspirare, & multos ab idololatriæ crimine custodire. Cap. XXII.

VErū rex Israel Hieroboam mente peruersa non credens Deo, quem veracē promisso sibi regno datoque probauerat, timuit ne veniendo ad templum Dei, quod erat in Hierusalem, quo secundum diuinam legem sacrificandi causa vniuersæ illi genti veniendum fuit, seduceretur ab eo populus, & stirpi Dauid tanquam regio semini redderetur, instituit idololatriam in regno suo, & populum Dei secum simulachrorum cultu obstrictum nephanda impietate decepit, nec tamen omnino cessauit Deus, non solum illum regem, verum etiam successores eius, & impietatis imitatores populumque ipsum arguere per Prophetas. Nam ibi extiterunt & magni illi insignesque prophetæ, qui etiam mirabilia multa fecerunt, Helias, & Heliseus discipulus eius. Etiam ibi dicenti Heliæ: Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderūt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam: Responsum est illic esse septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.

De vario vtriusque regni Hebręorum statu, donec ambo populi in captiuitatē diuerso tēpore ducerentur, reuocato postea Iuda in regnū suum, ꝙ nouissime in Romanorum transijt potestatem. Cap. XXIII.

ITemque in regno Iuda pertinente ad Hierusalem etiam succedentium regum temporibus non defuerunt prophetæ, sicut Deo placebat eos mittere, vel ad prænunciandum quod opus erat, vel ad corripien-

da

da peccata præcipiendamq; iustitiam. Nã & illic, etsi longe minus quam in Israel, tamen extiterunt reges qui suis impietatibus Deum grauiter offenderent, & moderatis flagellis cum populo simul plecterentur. Piorum sane regum merita ibi nõ parua laudantur. In Israel autem reges alios magis, alios minus, omnes tamen reprobos legimus. Vtraq; igitur pars sicut iubebat diuina prouidẽtia, vel sinebat, varijs & erigebatur prosperitatibus, & aduersitatibus premebatur, & sic affligebatur, non solum externis, verum etiam inter se ciuilibus bellis: vt certis existentibus causis misericordia Dei, vel ira patesceret, donec eius indignatione crescente, vniuersa gens illa à Chaldæis debellantibus, non solũ subuerteretur in sedibus suis, sed ẽt ex maxima sui parte transferetur in terra Assyriorũ prius illa pars, quæ vocabatur Israel in tribubus decem. Postea vero etiã Iuda euersa Hierusalẽ & templo illo nobilissimo, in quibus terris & annos septuaginta captiuum egit ocium: post quos inde dimissa, templũ quod euersum fuerat instaurauit: & quanuis plurimi eius in alienigenarum degerent terris, nõ habuit tamen deinceps duas regni partes, duos diuersos in singulis partibus reges, sed in Hierusalem princeps eorum vnus erat: atque ad Dei templum, quod ibi erat, omnes vndiq;, vbicunque esset, & vndecunq: possent, per certa tempora veniebant. Sed nec unc eis hostes ex alijs gentibus expugnatoresque defuerunt. Nam etiam Romanorum am tributarios eos Christus inuenit.

De prophetis, qui vel apud Iudæos postremi fuerunt, vel quos circa tempus natiuitatis Christi Euangelica prodit historia. Cap. XXIIII.

TOto autem illo tempore, ex quo redierunt de Babylonia, post Malachiã, Aggæum, & Zachariam, qui tũc prophetauerunt, & Esdrã: non habuerunt ꝓphetas, vsq; d Saluatoris aduentum. nisi aliũ Zachariã atrem Ioannis, & Helizabet eius vxorem, hristi natiuitate iam proxima, & eo iam na, Simeonem senem, & Annam viduam, iã randæuam, & ipsum Ioannem nouissimũ, ui inuenis iã iuuenem Christum nõ quidẽ turũ prędixit, sed tamen incognitum prophetica cognitione monstrauit: propter qđ ipse dñs ait: Lex & prophetæ vsq; ad Ioannem. Mat.11. Sed istorum quinque prophetatio ex Euangelio nobis nota est: vbi & ipsa virgo mater domini ante Ioannem prophetasse inuenitur. Sed hanc istorum prophetiam Iudæi reprobi non accipiunt: acceperunt autẽ, qui ex eis innumerabiles Euangelio crediderunt. K 1.Re.15. Tunc enim vere Israel diuisus est in duo: diuersione illa, quæ per Samuelem prophetam Sauli regi est immutabilis prænunciata. Malachiam vero, Aggæum, Zachariã, & Esdram, etiam Iudæi reprobi, in authoritatem canonicam receptos nouissimos habent. Sunt enim & scripta eorum, sicut aliorum, qui in magna multitudine prophetarũt perpauci ea scripserunt, quæ authoritatem canonis obtinerent. De quorum prędictis quæ ad Christum ecclesiamque eius pertinent, nonnulla mihi in hoc opere video esse ponenda: quod commodius fiet adiuuante domino, sequenti libro: ne hunc tam prolixum vlterius oneremus.

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER DECIMVSOCTAVVS.

De his, quę vsque ad tempora Saluatoris decem & septem voluminibus disputata sunt. Cap. I. L

DE Ciuitatum duarum, quarum Dei vna, seculi huius est altera in qua nunc est, quantum ad hominum genus pertinet, etiã ista peregrina, exortu, & procursu, & debitis finib. me scripturũ esse promisi, cum prius inimicos ciuitatis Dei, qui cõditori eius Christo, Deos suos pręferunt: & liuore sibi perniciosissimo atrociter inuident Christianis: quantũ me adiuuaret eius gratia refellissem, quod voluminibus decem prioribus feci. De hac vero mea, quam mõ cõmemoraui, tripertita ꝓmissione, decimũ M sequentibus quatuor libris ambarum est digestus exortus. Deinde procursus ab homine primo vsque ad diluuium libro vno, qui ẽ huius operis qntusdecimus, atq; inde vsq;

ad Abraham, rurſus ambę ſicut in temporibus, ita & in noſtris literis cucurrerunt. Sed a patre Abrahã vſq; ad regũ tempus Iſraelitarum, vbi .xvj. volumen abſoluimus, & inde vſq; ad ipſius in carne Saluatoris aduentum quouſq; decimus ſeptimus liber tenditur, ſola videtur in meo ſtilo cucurriſſe Dei ciuitas, cũ in hoc ſeculo non ſola cucurrerit, ſed ambę vtiq; in genere humano, ſicut ab initio ſimul ſuo procurſu tempora variauerint. Verũ hoc ideo feci vt prius ex quo apertiores Dei ꝓmiſsiones eſſe cęperunt vſq; ad eius ex virgine natiuitatẽ, in quo fuerãt, quæ primo ꝓmittebantur implẽda, ſine interpellatione à cõtrario alterius ciuitatis iſta, quæ Dei eſt, procurrẽs diſtinctius appareret, quãuis vſq; ad reuelationẽ teſtamenti noui, non in lumine, ſed in vmbra cucurrerit. Nũc ergo ꝙ intermiſerã, video eſſe faciendũ, vt ex Abrahæ tẽporibus, qũo ẽt illa cucurrerit, quantũ ſatis videt, attingã, vt ambæ inter ſe poſsint conſideratione legentiũ comparari.

De terrenæ ciuitatis regibus atq; temporibus: quibus ab exortu Abrahę ſanctorũ tempora ſupputata conueniunt. cap. II.

SOcietas igitur vſquequaq; mortaliũ diffuſa per terras, & in locorũ quantislibet diuerſitatibus, vnius tñ, eiuſdẽq; naturæ quadam cõmunione deuincta, vtilitates cupiditates ſuas, quibuſq; ſectantibus, dum id, qđ appetitur, aut nemini, aut nõ omnibus ſufficit: quia non eſt idipſum aduerſum ſeipſam, plerunq; diuiditur & pars partem quę præualet, opprimit. Victrici enim vita ſuccumbit: dominationi ſcilicet, vel etiã libertati: qualemcunq; pacem præferens: ac ſalutem: ita vt magnę fuerint admirationi, qui perire quam ſeruire, maluerunt. Nam in omnibus ferè gentibus quodammodo vox naturę iſta perſonuit, vt ſubiugari victoribus mallent, quibus contigit vinci, quam bellica omnifaria vaſtatione deleri. Hinc factum eſt, vt non ſine Dei prouidentia, in cuius poteſtate eſt, vt quiſq; bello, aut ſubiugetur, aut ſubiuget, quidam eſſent regnis præditi, quidam regnantibus ſubditi: ſed inter plurima regna terrarum, in quę terrenę vtilitatis, vel cupiditatis eſt diuiſa ſocietas: quam ciuitatem mundi huius vniuerſali vocabulo nuncupamus, duo regna cernimus lõge cęteris proueniſſe clariora: Aſſyriorũ primũ deinde Romanorum, vt temporibus, ita locis inter ſe ordinata, atq; diſtincta. Nã quo modo illud prius, hoc poſterius, eo modo illud in Oriẽte, hoc in Occidente ſurrexit. Deniq; in illius fine, huius initium cõfeſtim fuit. Regna cętera, cęteroſq; reges: velut appẽdices iſtorum dixerim. Ninus ergo iam ſecundus rex erat Aſſyriorum, qui patri ſuo Belo ſucceſſerat, regni illius primo regi, quando in terra Chaldęorum natus eſt Abraham. Erat etiam tempore illo regnum Sicyoniorũ admodũ paruũ, à quo ille vndecunq; doctiſsimus Marcus Varro ſcribẽs de gente populi Romani, velut antiquo tempore exorſus eſt. Ab his.n Sicyoniorũ regibus ad Athenienſes peruenit à quibus ad Latinos: inde ad Romanos. Sed ante conditã Romam in comparatione regni Aſſyriorum, perexigua iſta cõmemorãt. Quãuis Athenienſes in Gręcia plurimum claruiſſe fateatur etiam Saluſtius Romanus hiſtoricus plus tamẽ fama, quam re ipſa. Nam loquẽs de illis: Athenienſiũ, inqt, res geſtę, ſicuti ego exiſtimo, ſatis amplę, magnificæq; fuerunt: verũ aliquanto minores tamen, quã fama feruntur Sed quia prouenere ibi ſcriptorũ magna ingenia, per terrarũ orbẽ Athenienſiũ facta pro maximis celebrãtur. Ita eorum, qui facere, virtus tanta habetur, quantũ eã verbis potuere extollere pręclara ingenia. Accedit huic ciuitati non parua ẽt ex literis & philoſophis gloria: quod ibi potiſsimũ talia ſtudia viguerunt. Nã quãtum attinet ad imperiũ, nullũ maius primis temporibus, quã Aſſyriorũ fuit: nec tam longe lateq; diffuſum. Quippe vbi Ninus rex, Beli filius vniuerſam Aſiã, quæ totius orbis ad numerũ partium, tertia dicitur: ad magnitudinem vero dimidia reperitur, vſq; ad Libyę fines ſubegiſſe traditur. Solis quippe Indis in partibus Orientis non dominabatur: quos tamen eo defuncto ſemiramis vxor eius eſt aggreſſa bellãdo. Ita factũ eſt, vt quicunq; in illis terris populi, ſiue reges erãt. Aſſyriorum regno, ditioniq; parerent, & quicquid imperaretur, efficerent. Abrahã igitur in eo regno apud Chaldæos, Nini temporibus natus eſt. Sed quoniam res Græcæ multo ſunt nobis, quam Aſſyrię notiores, & per

Al.l. Prouidentia regna donantur.

E

Græcos

Græcos ad Latinos: ac deinde ad Romanos, qui etiam ipſi Latini ſunt, temporum ſeriem deduxerunt, qui gentem populi Romani in originis eius antiquitate rimati ſunt: ob hoc debemus, vbi opus eſt, Aſſyrios memorare reges: vt appareat quemadmodũ Babylonia, quaſi prima Roma cũ peregrina in hoc mũdo Dei ciuitate procurrat. Res autem, quas propter comparationem ciuitatis vtriuſq;, terrenæ ſcilicet, & cęleſtis, huic operi oportet inſerere, magis ex Gręcis & Latinis, vbi ipſa Roma ſecunda Babylonia eſt, debemus aſſumere. Quando ergo natus eſt Abraham, ſecundi reges erant: apud Aſſyrios Ninus, apud Sicyonios Europs. Primi autem, illic Belus, hic Aegialeus fuerunt. Cũ vero egreſſo Abraham de Babylonia, promiſit ei Deus ex illo magnam gentem futuram, & in eius ſemine omnium gentium benedictionem; Aſſyrij quartum regem habebãt: Sicyonij quintũ: apud illos enim regnabat filius Nini poſt matrẽ Semiramidem, quæ ab illo interfecta perhibetur, auſa filium mater inceſtare concubitu. Hanc putant nonnulli condidiſſe Babylonem, quam quidem potuit inſtaurare. Qñ autem vel quomodo condita fuerit, in ſextodecimo libro diximus. Filium porro Nini & Semiramidis, qui matri ſucceſsit in regnum, quidam etiam ipſum Ninum quidam vero deriuato à patre vocabulo * Ninium vocant. Sicyoniorum autem regnum tunc tenebat Telexion. Quo regnante vſque adeo ibi mitia & lęta tempora fuerunt, vt eum defunctum velut Deum colerent ſacrificando & ludos celebrando, quos ei primitus inſtitutos ferunt.

Quibus regnantibus apud Aſſyrios atque Sicyonios Abrahæ centenario Iſaac de promiſsione ſit natus: vel ipſi Eſau & Iacob gemini de Rebecca ſint æditi. Cap. III.

Huius temporibus etiam Iſaac ex promiſsione Dei natus eſt centenario patri ſuo Abrahę de Sara cõiuge, quæ ſterilis, & ſenectus iam ſpem prolis amiſerat. Tunc & Aſſyriis quintus erat rex Aralius. Ipſi vero Iſaac ſexagenario nati ſunt filij gemini, Eſau & Iacob, quos ei Rebecca vxor peperit, auo eorum Abraham adhuc viuente, & centum ſexaginta ętatis annos agente. Qui expletis centumſeptuagintaquinq; annis defunctus eſt: regnantibus apud Aſſyrios Xerxe illo antiquiore, qui etiam Baleus vocabatur: & apud Sicyonios Thuriacho, quem quidam Thurimachum ſcribunt ſeptimis regibus. Regnum autem Argiuorum ſimul cum Abrahæ nepotibus ortũ eſt, vbi primus regnauit Inachus. *Ibidem.* ſanè quod prætereundum non fuit, etiam apud ſepulchrum ſeptimi ſui regis Thurimachi ſacrificare Sicyonios ſolere Varro refert. Regnantibus porro octauis regibus Armamitrę Aſſyriorũ, Leucippo Sicyoniorũ, *Gen. 26.* & primo Argiuorum Inacho, Deus locutus eſt ad Iſaac, atque ipſi quoq; eadem quæ patri eius duo illa promiſit, ſemini ſcilicet eius terram Chanaan: & in eius ſemine benedictionem cunctarum gentium: *Gen. 28.* hæc ipſa promiſſa ſunt etiã filio eius nepoti Abrahæ, qui eſt appellatus primo Iacob, poſt Iſrael: *Gen. 32.* cum iam Belocus, rex nonus Aſſyrijs, & Phoroneus Inachi filius ſecundus regnaret Argiuis, K Leucippo adhuc apud Sicyonios permanẽte. His temporibus Græcia ſub Phoroneo Argolico rege legum & iudiciorum quibuſdam clarior facta eſt inſtitutis. Phegous tamen frater Phoronei iunior, cum eſſet mortuus, ad eius ſepulchrum templum eſt conſtitutum, in quo coleretur vt Deus: & ei boues immolarentur, credo honore tanto ideo dignum putarunt: quia in regni ſui parte pater quippe loca ambobus diſtribuerat, in quibus eo viuente regnarent, iſte ſacella conſtituerat ad colendos Deos: & docuerat obſeruari tempora per menſes atque annos, quid eorum quatenus metirentur, atque numerarent. Hæc in eo noua mirantes rudes adhuc homines, morte obita Deum eſſe factum, ſiue opinati ſunt, ſiue voluerunt. Nam & Io filia Inachi fuiſſe perhibetur, quæ poſtea Iſis appellata: vt magna dea culta eſt in Aegypto: quanuis alij ſcribant eam ex Aethiopia in Aegyptum veniſſe reginam: & quod late iuſteque imperauerit, eisque multa commoda & literas inſtituerit, hunc honorem illi habitum eſſe diuinum poſtea quam G ibi mortua eſt: & tantum honorem vt capitali crimine reus exiſteret, ſi quis eam fuiſſe hominem diceret.

De temporibus Iacob & filij eius Ioseph. Cap. IIII.

REgnantibus Assyriorum decimo rege Baleo, & Sicyoniorum nono Mesappo, qui etiam Cephisos à quibusdā traditur, si tamen duorū nominum homo vnus fuit, ac nō potius alterum pro altero putauerunt fuisse hominem, qui in suis posuerunt scriptis alterum nomen, cum rex Argiuorū tertius *Gen. 35.* Apis esset, mortuus est Isaac annorū centum & viginti: quorum minor Iacob pertinens ad ciuitatem Dei, de qua scribimus, maiore vtiq; reprobato, habebat duodecim filios A, quorum illum, qui vocabatur Ioseph *Gen. 37.* mercatoribus in Aegyptū transeuntibus fratres *Gen. 41.* adhuc Isaac auo eorum viuente vendiderant. Stetit autem ante Pharaonem Ioseph, quando ex humilitate, quam pertulit sublimatus est, cū triginta esset annorum: quoniā somnia regis diuine interpretatus, prænunciauit septē vbertatis annos futuros, quorū abundantiam præpollentem, consequentes alij septē steriles fuerant consumpturi: & ob *Gen. 39.* hoc eū rex præfecerat Aegypto, & de carcere liberatū, quo eū coniecerat integritas castitatis, quā fortiter seruans male amāti Dominę, & male credulo Domino mētiturę, veste etiam derelicta, de manibus attrahētis au-*Gen. 47.*fugiens non consensit ad stuprum. Secundo *Supra libro 16. cap. 40.* autem anno septem annorū sterilium, Iacob in Aegyptum eum suis omnibus venit ad filium, agens annos centum & triginta; sicut interroganti regi ipse respōdit, cū Ioseph ageret triginta & nouem, ad triginta scilicet quos agebat, qñ à rege honoratus est, additis septem vbertatis annis, & duobus famis.

De Api rege Argiuorum, quem Aegyptij Serapin nominatum Diuino honore coluerunt. Cap. V.

HIs temporibus rex Argiuorum Apis nauibus transuectus in Aegyptū, cum ibi mortuus fuisset, factus est Serapis omnium maximus Aegyptiorum Deus. Nominis autē C huius cur non Apis etiam post mortem, sed Serapis appellatus sit, facilimam rationem Varro reddidit: quia enim arca in qua mortuus ponitur, quod omnes iam σαρκοφάγον vocant σορὸς dicitur Grȩce: & ibi eū venerari sepultum ccpehunt, priusquam templum eius esset extructum: velut Sorosapis, vel Sorapis, primo: deinde vna litera, vt fieri assolet commutata, Serapis dictus est. Constitutum est etiam de illo, vt quisquis eum hominem dixisset fuisse, capitalem penderet pȩnam. Et quoniam ferè in omnibus templis, vbi colebantur Isis & Serapis: erat etiam simulachrū quod digito labijs impresso admonere videretur, vt silētium fieret: hoc significare idem Varro existimat, vt homines eos fuisse taceretur. Illos autē bos, quem mirabili vanitate decepta Aegyptus in honorem eius delitijs affluētibus alebat: quoniam sine sarcophago viuum venerabantur. Apis non Serapis vocabatur. Quo bene mortuo quoniam quærebatur, & reperiebatur vitulus coloris eiusdem, hoc est, albis quibusdam maculis similiter insignitus: mirum quiddam & diuinitus sibi procuratum esse credebant. Non enim magnum erat Dȩmonibus ad eos decipiendos phātasiam talis tauri, quam sola cerneret, ostentare vaccæ concipienti atq; prægnanti, vnde libido matris attraheret, quod in eius fȩtum iam corporaliter appareret, sicut Iacob de virgis variatis vt oues & capræ variæ nascerentur, effecit. Quod enim homines coloribus & corporibus veris, hoc Dȩmones figuris factis facillime possunt animalibus concipientibus exhibere.

Quo regnante apud Argiuos, quove apud Assyrios, Iacob in Aegypto mortuus sit. Cap. VI.

APis ergo rex non Aegyptiorum, sed Argiuorū, mortuus est in Aegypto. Huic filius Argus succesit in regnū, ex cuius nomine Argi, & ex hoc Argiui appellati sunt. Superioribus autem regibus nōdū vel locus vel gens habebat hoc nomen. Hoc regnante apud Argiuos, & apud Sicyonios Eratho: apud Assyrios vero adhuc manēte Baleo mortuus est Iacob in Aegypto annorum centum quadragintaseptem, cum moriturus filios suos, & nepotes ex Ioseph benedixisset, Christumque apertisime prophetasset, dicens in benedictione Iudæ: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius donec veniant quæ reposita sunt ei, & ipse

erit

erit expectatio gentium. Regnante autem Argo, suis cępit vti frugibus Græcia, & habere segetes in agricultura, delatis aliunde seminibus. Argus quoque post obitum Deus haberi cępit, tẽplo & sacrificijs honoratus. Qui honor eo regnante & ante illum delatus est homini priuato & fulminato cuidã Homogyro, eo ꝙ primus ad aratrum boues iunxerit.

Quorum regum tempore Ioseph in Aegypto defunctus est. Cap. VII.

REgnantibus Assyriorum duodecimo * Hermasco, & vndecimo Sicyoniorum * Plemineo, & Argis adhuc manente Argo mortuus est Ioseph in Aegypto, annorum centum & decem. Post cuius mortem populus Dei mirabiliter crescens mansit in Aegypto centum quadragintaquinque annos tranquille prius, donec morerentur, quibus Ioseph notus fuit. Deinde quia inuidebatur incrementis eius, eratque suspectus quousque inde liberaretur: persecutionibus affligebatur innumeris, inter quas tamen diuinitus fœcundata multiplicatione crescebat, & laboribus premebatur intolerabilis seruitutis. In Assyria vero & Græcia per idem tẽpus regna eadem permanebant.

Quorum regũ ætate Moyses natus sit, & quorum demum ijsdem temporibus sit orta religio. Cap. VIII.

CVm ergo regnaret Assyrijs quartusdecimus Saphrus, & Sicyonijs duodecimus Orthopolus, & Criasus quintus Argiuis, natus est in Aegypto Moyses, per quem populus Dei de seruitute Aegyptia liberatus est, in qua eum ad desiderandum sui creatoris auxilium sic exerceri oportebat. Regnantibus memoratis regibus fuisse à quibusdam creditur Prometheus, quem propterea ferũt de luto formasse homines, quia optimus sapientiæ doctor fuisse perhibetur, nec tamen ostenditur, qui eius temporibus fuerint sapientes. Frater eius Atlas, magnus fuisse astrologus dicitur. Vnde occasionem fabula inuenit, vt eum cęlum portare confingeret, quãuis mons eius nomine nuncupetur, cuius altitudine potius cęli portatio in opinionem vulgi venisse videatur. Multa quoque alia ex illis in Græcia temporibus confingi fabulosa cęperunt, sed vsque ad Cecropem regem Atheniensium: quo regnante eadem ciuitas *Gen. 17.* etiam tale nomen accepit, & quo regnante Deus per Moysen eduxit ex Aegypto populum suum, relati sunt in deorum numerum aliqui mortui cęca & vana consuetudine, ac superstitione Græcorum. In quibus Criasi regis cõiunx Melantomice, & Phorbas filius eorum, qui post patrem rex Argiuorum sextus fuit, A & septimi regis Triopæ filius Iasus, & rex nonus Sthenelas, siue Stheneleus, siue Sthenelus, varie quippe in diuersis authoribus inuenitur. His temporibus etiam Mercurius fuisse perhibetur, nepos Atlantis, ex Maia filia eius. quod vulgatiores etiam literę personant. Multarum autem artium peritus claruit, quas & hominibus tradidit: quo merito eum post mortem Deum esse voluerũt, siue etiam crediderunt. Posterior fuisse Hercules dicitur. ad ea tamen tempora pertinẽs Argiuorum, quamuis nonnulli eum Mercurio præferant tempore: quos falli existimo, sed quolibet tempore nati sint, constat inter historicos graues qui hæc antiqua literis mandauerunt ambos homines fuisse, & quod mortalibus ad istam vitam commodius ducendam beneficia multa contulerint, honores ab eis meruisse diuinos. Minerua vero longe his antiquior. Nam temporibus Ogygij ad lacum qui Tritonis dicitur, virginali fertur apparuisse ætate: vnde & Tritonia nuncupata est, multorum sanè operum inuentrix: & tanto procliuius dea credita, quanto minus origo eius innotuit. Quod enim de capite Iouis nata canitur, Poetis & B fabulis, non historiæ rebusque gestis est applicandum, quanquam Ogygius ipse quando fuerit, cuius temporibus etiam diluuium magnum factum est, non illud maximum in quo nulli homines euaserunt, nisi qui in arca esse potuerunt: quod gentium nec Græca, nec Latina nouit historia: sed tamen maius quam postea tempore Deucalionis fuit, inter scriptores historiæ non conuenit. Nã Varro inde exorsus est librum, cuius mentionem superius feci, & nihil sibi ex quo perueniat ad res Romanas, proponit antiquius quam Ogygij diluuium, hoc est, Ogygij factum temporibus. Nostri autem qui chronica scripserunt, prius Eusebius, post Hieronymus,

nymus, qui vtique præcedentes aliquos hiſtoricos in hac opinione ſecuti ſunt: poſt annos amplius quam trecentos iã ſecundo Argiuorum Phoronęo rege regnante. Ogygij diluuium fuiſſe cõmemorant. Sed quolibet tempore fuerit, iam tñ Minerua tanquã Dea
C colebatur, regnante Athenienſibus Cecrope, ſub quo rege etiam ipſam vel inſtauratam ferunt, vel conditam ciuitatem.

Quando Athenienſium ciuitas ſit condita, & quam cauſam nomini eius Varro perhibeat. Cap. IX.

NAm vt Athenæ vocarentur, ꝙ certe nomen à Minerua eſt, quæ Græce Athena dicitur: hanc cauſam Varro indicat. Cum apparuiſſet illic repente oliuæ arbor, & alio loco aqua erupiſſet, regem prodigia iſta mouerunt, & miſit ad Apollinem Delphicum ſciſcitatum, quid intelligendum eſſet, quidve faciendum. Ille reſpondit, ꝙ olea Mineruam ſignificaret, vnda Neptunum, & ꝙ eſſet in ciuium poteſtate, ex cuius nomine potius duorum deorum, quorum ſigna illa eſſent, ciuitas vocaretur. Iſto Cecrops oraculo accepto, ciues omnes vtriuſq; ſexus: mos enim tunc in eiſdem locis erat, vt etiam fœminæ publicis conſultationibus intereſſent, ad ferē-
E dum ſuffragium conuocauit. Cõſulta igitur multitudine, mares pro Neptuno, fœminæ pro Minerua tulere ſententias. Et quia vna plus eſt inuenta fœminarum, Minerua vicit. Tunc Neptunus iratus marinis fluctibus exæſtuãtibus terras Athenienſiũ populatus eſt: quoniam ſpargere latius quolibet aquas difficile dęmonibus non eſt: cuius vt iracundia placaretur, triplici ſupplicio dicit idem author ab Athenienſibus affectas eſſe mulieres, vt nulla vlterius ferret ſuffragia: vt nullus naſcentium maternum nomen acciperet: vt ne quis eas ἀθηναίας vocaret. Ita illa ciuitas mater ac nutrix liberalium doctrinarum, & tot tantorumque philoſophorum, qua nihil habuit Græcia clarius atque nobilius, ludificantibus dęmonibus de lite deorũ ſuorum maris & fœminæ, & de victoria per fœminas fœminea Athenas nomen accepit, & à victo læſa, ipſam victricis victoriam punire cõpulſa eſt, plus aquas Neptuni, quam arma formidans. Nam in mulieribus, quæ ſic punitæ ſunt, & Minerua quę vicerat, victa eſt: nec affuit ſuffragatricibus ſuis, vt ſuffragiorum deinceps perdita poteſtate, & alienatis filijs a nominibus matrũ, Athenęas ſaltem vocari liceret, & eius deæ mereri vocabulum quam viri Dei victricem fecerant ferẽdo ſuffragiũ, de quo ſatis apparet, quæ & quanta hinc dici poſſent, niſi ſermo ad alia properaret.

Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis. Cap. X.

ATtamen Marcus Varro non vult fabuloſis aduerſus deos fidem adhibere figmentis, ne de maieſtatis eorum dignitate indignum aliquid ſentiat. Et ideo, nec Areopagon, vbi cum Athenienſibus Paulus Apoſtolus diſputauit: ex quo loco Areopagitæ appellati ſunt curiales vrbis eiuſdem: vult inde accepiſſe nomen, ꝙ Mars, qui Græce ἄρης dicitur, cum homicidij crimine reus fieret, iudicãtibus duodecim dijs in eo pago, ſex ſententijs abſolutus eſt, quia vbi paris numeri ſententiæ fuiſſent, præponi abſolutio damnationi ſolebat. Sed cõtra iſtam, quæ multo eſt amplius celebrata opinionem, aliam quandã de obſcurarum notitia literarum, cauſam nominis huius conatur aſtruere, ne Areopagon Athenienſes de nomine Martis & pagi, quaſi Martis pagum nominaſſe credantur in iniuriam videlicet numinum, a quibus litigia, vel iudicia exiſtimat aliena: non minus hoc quod de Marte dicitur, falſum eſſe aſſeuerans, quam illud ꝙ de tribus deabus, Iunone ſcilicet, & Minerua, & Venere: quæ pro malo aureo adipiſcendo, apud iudicem Paridem de pulchritudinis excellentia certaſſe narrantur: & ad placandos ludis deos, qui delectantur, ſeu veris, ſeu falſis iſtis criminibus ſuis, inter theatricos plauſus cantantur, atq; ſaltantur. Hæc Varro non credidit, ne deorũ naturæ, ſeu moribus credat incongrua: & tamen non fabuloſam, ſed hiſtoricam rationẽ de Athenarum vocabulo reddens, tantam Neptuni & Mineruæ litem ſuis literis inſerit, de cuius nomine potius illa ciuitas vocaretur, vt cum prodigiorum oſtentatione contenderent inter eos iudicare, nec Apollo cõſultus auderet, ſed ad deorũ iurgium finiendũ, ſicut memoratarum trium dearum ad Paridem

ridem Iupiter, ita & ista ad homines mitteret, vbi vinceret Minerua suffragijs, & in pęna suarum suffragatricum vinceretur quę in aduersarijs suis viris obtinere Atheneas potuit & amicas suas fœminas Atheneas habere non potuit. His tẽporibus vt Varro scribit regnante Atheniẽsibus Cranao successore Cecropis: vt autem nostri Eusebius & Hieronymus, adhuc eodem Cecrope permanẽte diluuium fuit, quod appellatum est Deucalionis, eo quod ipse regnabat in earum terrarum partibus, vbi maxime factum est. Hoc autem diluuium nequaquam ad Aegyptum, neque eius vicinia peruenit.

Quo tempore Moyses populum de Aegypto eduxerit: & Iesu Naue qui eidem successit, quorum regum ætate sit mortuus. Cap. XI.

EDuxit ergo Moyses ex Aegypto populum Dei, nouissimo tempore Cecropis Atheniensium regis cũ apud Assyrios regnaret Ascades, apud Sicyonios Marathus, apud Argiuos Triopas. Educto autem populo in monte. Sina diuinitus acceptam tradidit legem, quod vetus dicitur testamentũ, quia ꝓmissiones tęrrenas habet: & per Iesum Christũ futurũ fuerat testamentũ nouũ, quo regnum cęlorũ promitteretur. Hunc enim ordinem seruari oportebat, sicut in vnoquoq; homine, qui in Deũ proficit, id agitur, quod ait Apostolus, vt non sit prius quod spiritale est: sed quod animale, postea spiritale: quoniã sicut dicit, & verũ est: primus homo de terra, terrenus, secũndus homo de cęlo cælestis. Rexit autem populum Moyses per annos quadraginta in deserto: & mortuus est annorũ centũ & viginti: cum Christũ etiam ipse prophetasset per figuras obseruationum carnaliũ in tabernaculo & sacerdotio, & sacrificijs, alijsq; mysticis, plurimisq; mandatis. Moysi successit Iesus Naue: & in terra ꝓmissionis introductũ populũ collocauit ex authoritate diuina debellatis gentib. à quib. eadẽ loca tenebãtur. Qui cũ populũ rexisset post mortẽ Moysi viginti & septẽ annos etiã ipse defunctus est: regnãte apud Asyrios octauodecimo Amynta, apud Sicyonios sextodecimo Corace, apud Argiuos decimo Danao apud Athenienses quarto Ericthonio.

De sacris falsorum deorum, quæ reges Græcię illis temporibus instituerunt: quę ab exitu Israel de Aegypto, vsque ad obitum Iesu Naue dinumerantẽ. Cap. XII. G

PEr hęc tempora, idest, ab exitu Israel ex Aegypto vsq; ad mortẽ Iesu Naue, per quem populus idem terram repromissionis accepit, sacra sunt instituta dijs falsis à regibus Gręcię, quę memoriã diluuij, & ab eo liberationis hominũ vitæq; tunc erumnosę, modo ad alta, modo ad plena migrantiũ solenni celebritate reuocarunt. Nam & Lupercorũ per sacram viam ascensum atq; descẽsum sic interpretantur, vbi ab eis significari dicant homines, qui propter aquę inundationem summa montium petiuerunt, & rursus eadem residente ad ima redierunt. His tẽporibus Dionysium qui etiã Liber pater dictus est, & post mortẽ Deus habitus vitẽ ferunt ostendisse in Attica terra hospiti suo. Tunc Apollini Delphico instituti musici, vt placaretur ira eius, qua putabant afflictas esse sterilitate Græciæ regiones, quia non defenderunt templum eius, quod rex Danaus H
cum easdem terras bello inuasisset, incendit. Hos autẽ ludos vt instituerent, oraculo sunt eius admoniti. In Attica vero rex Erichthonius eius ei ludos primus instituit, nec ei tantum sed etiã Mineruæ, vbi prẹmiũ victorib. oleum ponebatur, quod eius fructus inuentricem Mineruam, sicut vini liberũ tradunt. Per eos annos à rege Xantho Cretẽsium, cuius apud eos aliud nomen inuenimus, rapta perhibetur Europa, & inde geniti Rhadamãtus, Serpedon, & Minos, quos magis ex eadem muliere filios Iouis per vulgatum est. *Lib. 3. Solilo. cap. 16. & supra ca. 8.* Sed taliũ deorũ cultores illud quod de rege Cretensium diximus, historicę dant veritati: hoc autem quod de Ioue Poetę cantãt, theatra concrepant, populi celebrant, vanitati deputant fabularum, vt esset vnde ludi fierent placandis numinibus etiam falsis eorum criminibus. His temporibus Hercules in Tyria clarus habebatur. Sed nimirum alius, non ille de quo supra locuti sumus. Secretiore quippe historia plures fuisse dicuntur & Liberi patres & Hercules. Hunc sane Herculem cuius ingentia duodecim facta numerãt inter quę Antæi Aphri necem non comme-

I morant, quod ea res ad alterum Herculem pertinet, in Oetha monte à seipso incensum produnt suis literis, cum ea virtute, qua mõstra subegerat morbum tamen quo languebat sustinere non posset. Illo tempore, vel rex, vel potius tyrannus Busiris suis dijs suos hospites immolabat, quẽ filiũ perhibẽt fuisse Neptuni, ex matre Libya filia Epaphi. Verum non credatur hoc stuprũ perpetrasse Neptunus, ne dij accusentur, sed Poetis & Theatris ista tribuantur, vt sit vnde placentur. Erich-
Iosue 24 thonij regis Atheniẽsium, cuius nouissimis annis Iesus Naue mortuus reperitur, Vulcanus & Minerua parentes fuisse dicuntur. Sed quoniam Mineruam virginem volunt, in amborum contentione Vulcanum commotum effudisse aiunt semen in terram, atque inde homini nato ob eam causam tale inditum nomen. Græca enim lingua ἔρις, contentio, & χθων terra est, ex quibus duobus compositum vocabulum est Erichthonius. Verum quod fatendum est, refellunt, & à suis dijs repellunt ista doctiores, qui hanc opinionem fabulosam hinc exortam ferunt: quia in templo Vulcani, & Mineruæ, quod ambo vnum
K habebant Athenis, expositus inuẽtus est puer dracone inuolutus, qui eum significauit magnum futurum, & propter commune tẽplum cum essent parentes eius ignoti, Vulcani & Mineruæ dictum esse filium: nominis tamen eius originem fabula illa potius quã ista designat historia. Sed quid ad nos hoc, cũ isti in veracibus libris homines instruãt religiosos, illud in fallacibus ludis dęmones delectet impuros, quos tamen illi religiosi tanquam Deos colunt? Et cum de illis hęc negant ab omni eos crimine purgare nõ possunt, quoniam ludos eis poscentibus exibent vbi turpiter aguntur, quæ velut sapienter negantur, his falsis ac turpibus dij placantur, vbi etiam si fabula cantat tam hominum crimen, quam numinum falsum, delectari tamen falso crimine crimen est.

Qualium fabularum figmenta exorta sint eo tempore, quo Hebræis iudices pręesse cęperunt. Cap. XIII.

VErum post mortem Iesu Naue, populus Dei iudices habuit, quibus temporibus alternauerunt apud eos: & humilitates laborum pro eorum peccatis & prosperitates cõsolationum propter miseratione Dei. His temporib. fabulæ fictæ sunt de Triptolemo. qui iubẽte Cerere, anguibus portatus alitibus, indigentibus terris frumenta volando contulerit. De Minotauro, quod bestia fuerit inclusa Labyrintho: quo cũ intrassent homines inextricabili errore inde exire non poterant. De Centauris, quod equorum hominumq; fuerit natura coniuncta. De cerbero, quod sit triceps inferorum canis. De Phryxo & Helle eius sorore, quod vecti ariete volauerint. De Gorgone, quod fuerit crinita serpentibus, & aspicientes conuertebat in lapides. De Bellerophronte, quod equo pennis volante sit vectus, qui equus Pegasus dictus est. De Amphyone, quod citharæ suauitate lapides mulserit & attraxerit. De Fabro Dedalo & eius filio Icaro, quod sibi coaptatis pennis volauerunt. De Oedipo qui monstrum quoddam, quod sphinga dicebatur, humana facie quadrupes, soluta quæ ab illis proponi solebat velut insolubili quęstione, suo præcipitio perire compulerit. De Antæo quem Hercules quod filius terræ fuerit, propter quod cadens in terrã fortior soleret assurgere. Et si qua forte alia prætermisi. Hæ fabulæ ad bellum vsque Troianum, vbi secũdum librum Marcus Varro de populi Romani gente finit, ex occasione historiarum, quæ res veraciter gestas continet, ita sunt ingenijs hominum fictæ, vt non sint opprobrijs numinum affixæ. Porro autem quicunq; finxerunt à Ioue ad stuprum raptum pulcherimũ puerum Ganymedem, quod nephas rex Tãtalus fecit, & Ioui fabula tribuit, vel Danaes per imbrem aureum appetisse concubitum, vbi intelligitur pudicitia mulieris auro fuisse corrupta, quæ illis temporibus, vel facta, vel ficta sunt, aut facta ab alijs, & ficta de Ioue, dici non potest quantum mali de hominum præsumpserunt cordibus, quod possent ista patienter ferre mendacia, quę tamen etiam libenter amplexi sunt, qui vtique

que quanto deuotius Iouem colunt, tanto eos, qui hæc de illo dicere ausi sunt, seuerius punire debuerunt. Nunc vero non solum eis qui ista finxerunt irati non sunt, sed nisi talia figmẽta etiam in theatris agerent ipsos deos potius iratos habere timuerunt. His temporibus Latona peperit Apollinem, non illum, cuius oracula solere consuli superius loquebamur, sed illum quem cum Hercule ferunt Admeti regis armenta pauisse: qui tamen sic est Deus creditus, vt plurimi ac penè omnes vnum eundemque Apollinem fuisse opinentur. Tunc & Liber pater bellauit in India, qui multas habuit in exercitu fœminas, quæ Bacchæ appellatæ sunt, non tam virtute nobiles, quam furore. Aliqui sanè & victum scribunt istum Liberum & vinctum: nonnulli & occisum in pugna a Perseo, nec vbi fuerit sepultus tacent, & tamen eius velut Dei nomine per immundos Dęmones Bacchanalia sacra, vel potius sacrilegia sunt instituta. De quorum rabiosa turpitudine post tam multos annos sic Senatus erubuit, vt in vrbe Roma esse prohiberet. Per ea tempora Perseus & vxor eius Andromeda, postea quam sunt mortui, sic eos in cœlum receptos esse crediderunt, vt imagines eorũ stellis designare, eorumque appellare nominibus non erubescerent, nec timerent.

De Theologis poetis. Cap. XIIII.

PEridem temporis interuallum extiterũt poetæ, qui etiam Theologi dicerentur, quoniam de Dijs carmina faciebant: sed talibus Dijs qui quamlibet magni homines, tñ homines fuerunt: aut mundi huius, quem verus Deus fecit, elementa sunt, aut in Principatibus & potestatibus pro voluntate Creatoris, & nõ suis meritis ordinati, & si quid de vno vero Deo inter multa vana & falsa cecinerunt, colendo cum illo alios, qui Dij non sunt, eisq; exhibendo famulatum, qui vni tantum debetur Deo, non ei vtiq; rite seruierũt, nec à fabuloso deorum suorum dedecore et ipsi se abstinere potuerunt. Ex quorum numero fuisse perhibentur Orpheus, Musęus, Linus. Verum isti Theologi deos coluerunt, non pro dijs culti sunt: quamuis Orpheum, nescio quomodo, infernis sacris vel potius sacrilegijs præficere soleat ciuitas impiorũ. Vxor autem regis Athamantis, quæ vocabatur Ino, & eius filius Melicertes præcipitio spontaneo in mari perierũt, & opinione hominum in deos relati sunt: sicut & alij homines eorum temporũ: inter quos fuerunt Castor & Pollux. Illam sanè Melicertis matrem Leucothęam Græci, Matutam Latini vocauerunt: vtriq; tamen putantes Deam. E

De occasu regni Argiuorum, quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnũ patris primus accepit. Cap. XV.

PEr ea tempora regnum finitum est Argiuorum, translatum ad Mycenas: vnde fuit Agamemnon, & exortum est regnum Laurentum: vbi Saturni filius Picus regnum primus accepit, iudicante apud Hebręos fęmina Delbora, sed per illam Dei spiritus id agebat: nam & prophetissa erat, cuius prophetia minus aperta est, quam vt possimus eam sine diuturna expositione de Christo demonstrare prolatam. Iam ergo regnabant Laurentes vtique in Italia, ex quibus euidentior ducitur origo Romana post Græcos: & tamen adhuc regnum Assyriorum permanebat, vbi erat rex vicesimus tertius Lampares, cum primus Laurentum Picus esse cœpisset. De huius Pici patre Saturno viderint quid sentiant talium deorum cultores, qui eum negant hominem fuisse: de quo & alij scripserunt, quod ante Picum filium suum in Italia ipse regnauerit: & Virgilius notioribus literis dicit, *Indic* K

Is genus indocile, ac dispersum mõtib. altis *Æen.6.*
Composuit, legesq; dedit, Latiumq; vocari
Maluit: his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureaq; vt perhibent, illo sub rege fuere
Secula.

Sed hæc poetica opinentur esse figmenta, & Pici patrẽ Stercen potius fuisse asseuerent, a quo peritissimo agricola inuentũ ferunt, vt fimo animaliũ agri fœcundarẽtur, quod ab eius nomine stercus dictum est: vnde & hunc quidã Stercutiũ vocatum ferunt. Qualibet autem ex causa eum Saturnũ appellare voluerint: certum est tñ hunc fuisse Stercen siue Stercutium, quem merito agriculturæ fecerunt Deum. Picum quoque similiter eius filium in talium deorum numerum recepere, quem præclarum augurẽ, & belligeratorem fuisse asserunt. Picus Faunum genuit, L

Al. l. Stercen, qui & Stercutius, vocatus etiam Saturnus

Laurentum regem ſecundũ, etiam iſte Deus illis ſylueſtris fuit. Hos ante Troianum bellum diuinos honores mortuis hominibus detulerunt.

De Diomede poſt Troiæ excidium in Deos relato, cuius ſocij traditi ſunt in volucres eſſe conuerſi. Cap. XVI.

TRoia vero euerſa, & excidio illo vſquequaq; cantato, puerisq; notiſsimo: ꝙ & magnitudine ſui, & ſcriptorum excellentibus linguis inſigniter diffamatum, atq; vulgatũ eſt: geſtumq; regnante iam Latino
D Fauni filio, ex quo Latinorum regnum dici: Laurentumque dici ceſſauit: Græci victores, deletam Troiam derelinquentes, & ad propria remeantes, diuerſis & horrendis cladibus dilacerati, atque contriti ſunt: & tamen etiam ex eis deorum ſuorum numerum auxerunt. Nam & Diomedem fecerunt Deum, quem pœna diuinitus irrogata perhibent ad ſuos non reuertiſſe, eiusq; ſocios in volucres fuiſſe conuerſos, non fabuloſo poeticoq; mendacio, ſed hiſtorica atteſtatione confirmant, quibus nec Deus vt putant factus, humanam reuocare naturam, vel ipſe potuit, vel certe a Ioue ſuo rege tanquam cœlicola nouitius impetrauit. Quin etiam templũ eius eſſe aiũt in inſula Diomedęa, non longe a monte Gargano, qui eſt in Apulia, & hoc templum circumuolare, atque incolere has alites tam mirabili obſequio, vt roſtrum aqua impleant & aſpergant, & eo ſi Græci venerint, vel Græcorum ſtirpe progeniti, non ſolum quietas eſſe, verum & ſuperaduolare, ſi autem alienigenas viderint ſubuolare, & capita eorum tam grauibus ictibus, vt etiam perimant vulnerare. Nam duris & grandibus roſtris ſatis ad hæc prælia perhibentur armatæ.

Al. l. Diomedeæ inſulæ eiuſque Alitum hiſtoria.

De incredibilibus hominum commutationibus quid Varro crediderit. Cap. XVII.

HOc Varro vt aſtruat commemorat alia non minus incredibilia de maga illa famoſiſsima Circe, quæ ſocios quoq; Vlyſsis mutauit in beſtias, & de Arcadibus, qui forte ducti tranſnatabant quoddam ſtagnum, atq; ibi conuertebantur in lupos, & cum ſimilibus feris per illius regionis deſerta viuebant. Si vero carne non veſcerentur humana: rurſus poſt nouẽ annos eodem renatato ſtagno reformabantur in homines. Deniq; ẽt nominatim expreſsit quendam Demenetum, cum guſtaſſet de ſacrificio, ꝙ Arcades immolato puero de ſuo Lycęo facere ſolerent, in lupũ fuiſſe mutatum, & anno decimo in figuram propriam reſtitutũ, ad pugilatum ſeſe exercuiſſe & Olympiaco viciſſe certamine. Nec idẽ propter aliud arbitratur ab hiſtoricis in Arcadia tale nomen affictum Pani Lycęo & Ioui Lycęo, niſi propter hanc in lupos hominum mutationem, ꝙ ea niſi vi diuina fieri non putarent. Lupus enim Græcę λύκος dicitur: vnde λυκαίου nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos, ex illorum myſteriorum veluti ſemine dicit exortos.

Quid credendum ſit de transformationibus, quæ arte dęmonum hominibus videntur accidere. Cap. XVIII.

SEd de iſta tanta ludificatione dęmonum, nos quid dicamus, qui hæc legent fortaſſis expectant, quid Chriſtiani agere debeant, qñ inter idola gentium miracula fieri aſſerũtur. Et quid dicemus, niſi de medio Babylonis eſſe fugiendum? Quod præceptum propheticum ita ſpiritaliter intelligitur, vt de huius ſeculi ciuitate, quæ profecto & angelorũ & hominum ſocietas impiorũ eſt, fidei paſſibus, quæ per dilectionem operatur, in Deũ viuum proficiendo fugiamus. Quanto quippe in hæc ima poteſtatem dęmonum maiorẽ videmus, tanto tenacius mediatori eſt inhærendum, per quem de imis ad ſumma conſcendimus. Si enim dixerimus ea nõ eſſe credenda, non deſunt etiam nunc qui eiuſmodi quædam, vel certiſsima audiſſe, vel etiam expertos ſe eſſe aſſeuerent. Nam & nos cum eſſemus in Italia, audiebamus talia de quadam regione illarum partiũ, vbi ſtabularias mulieres imbutas his malis artibus, in caſeo dare ſolere dicebãt, quibus vellent ſeu poſſent viatoribus, vnde in iumenta ilico verterẽtur, & neceſſaria quæq; portarent, poſtq; perfuncta opera iterum ad ſe redirent, nec tñ in eis mentem fieri beſtialẽ, ſed rationalem humanamq; ſeruari: ſicut Apuleius in libris quos, Aſini aurei titulo inſcripſit, ſibiipſi accidiſſe

vt

vt accepto veneno humano animo permanente asinus fieret, aut indicauit, aut finxit. Hæc vel falsa sunt vel tam inusitata, vt merito non credantur. Firmissime tñ credendum est omnipotentem Deum omnia posse facere, quæ voluerit, siue iudicando, siue præstando, nec dęmones aliquid operari secundum naturæ suæ potentiam, quia & ipsa angelica creatura est, licet proprio sit vitio maligna, nisi ꝙ ille permiserit, cuius iudicia occulta sunt multa, iniusta nulla. Nec sanè dęmones naturas creant, si aliquid tale faciunt, de qualibus factis ista vertitur quæstio, sed specie tenus, quæ a vero Deo sunt creata cõmutant, vt videantur esse ꝙ non sunt. Non itaque solum animum, sed nec corpus quidem vlla ratione crediderim dęmonum arte vel potestate in membra, vel lineamenta bestialia veraciter posse conuerti, sed phantasticũ hominis, ꝙ etiam cogitando siue somniando per rerum innumerabilia genera variatur, & cũ corpus non sit, corporum tñ similes mira celebritate formas capit, sopitis aut oppressis corporeis hominis sensibus, ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo figura corporea posse perduci: ita vt corpora ipsa hominum alicubi iaceant, viuentia quidẽ, sed multo grauius atq; vehementius quã somno suis sensibus obseratis. Phantasticũ autem illud veluti corporatum in alicuius animalis effigie appareat sensibus alienis, talisq; etiam sibi homo esse videatur, sicut talis sibi videri posset, in somnis, & portare onera, quæ onera si vera sunt corpora, portantur a dęmonibus, vt illudatur hominibus: partim vera corpora onerum, partim iumentorũ falsa cernentibus. Nam quidam nomine Præstantius patri suo contigisse indicabat, vt venenum illud per caseum in domo sua sumeret, & iaceret in lecto suo quasi dormiens, qui tñ nullo modo poterat excitari. Post aliquot autẽ dies eũ velut euigilasse dicebat, & quasi somnia narrasse, quæ passus est, caballum se scilicet factũ, annonam inter alia iumenta baiulasse militibus dicitur retica, qm̃ ad retia deportabatur. Quod ita vt narrauit factum fuisse cõpertum est: & quæ tamen ei sua somnia videbãtur. Indicauit & alius se domi suæ per noctem antequam requiesceret vidisse venientem ad se quendam philosophum sibi notissimum sibiq; exposuisse nonnulla Platonica, quæ antea, rogatus exponere noluisset. Et cum ab eodem philosopho quæsitum fuisset, cur in domo eius fecerit, ꝙ in domo sua petenti negauerat: nõ feci, inquit, sed me fecisse somniaui. Ac per hoc alteri per imaginem phantasticam exhibitum est vigilãti, ꝙ alter vidit in somnis. Hæc ad nos non quibuscunq; qualibus credere putaremus indignum, sed eis referẽtibus peruenerunt, quos C nobis nõ existimaremus fuisse mentitos. Proinde quod homines dicuntur, mandatumq; est literis a dijs, vel potius dęmonibus Arcades in lupos solere conuerti: & ꝙ carminib. Circe socios mutauit Vlysses, secundum istũ modum mihi vr̃ fieri potuisse, quem dixit: si tamen factum est. Diomedeas autem volucres, quandoquidem genus earum per successionẽ propaginis durare perhibetur, non mutatis hominibus factas, sed subtractis credo fuisse suppositas, sicut cerua pro Iphigenia regis Agamemnonis filia. Neque enim dęmonibus iudicio Dei permissis huiusmodi præstigia difficilia esse potuerũt, sed quia illa virgo postea viua reperta est, suppositã pro illa ceruam esse facile cognitum est. Socij vero Diomedis, quia nusquam subito cõparuerunt, & postea nullo loco apparuerũt, perdentibus eos vltoribus angelis malis, & pro eis aues occulte ex alijs locis, vbi est hoc genus auium ad ea loca perductæ sunt, ac repente suppositæ, ideo creduntur esse conuersi. Quod autem Diomedis in templum aquã rostris afferunt & aspergunt, & quod blandiuntur Græcigenis, alienigenas persequuntur, mirandum non est fieri dęmonum instinctu: quorum interest, idest, ad quos persuadere pertinet Deum factum esse Diomedem, ad decipiendos homines, vt falsos deos cum veri Dei iniuria multos colant, & hominib. D mortuis, qui nec cũ viuerent, vere vixerunt, templis, altaribus, sacrificijs, sacerdotib. quæ omnia cum recta sunt, non nisi vni Deo viuo & vero, cui debentur, inseruiant.

Quod eo tempore Aeneas in Italiam venerit, quo Labdon iudex pręsidebat Hebręis. Cap. XIX.

EO tempore post captam Troiam atque deletam, Aeneas cum viginti nauibus, quibus portabantur reliquiæ Troianorum in Italiam

Italiam venit, regnante ibi Latino, & apud Athenienses Mnestheo, apud Sicyonios Polyphide, H apud Assyrios Tautane, apud Hebręos autem Iudex Labdon fuit. Mortuo aũt Latino regnauit Aeneas tribus annis eisdem in supradictis locis manentibus regibus, nisi quod Sicyoniorum iam Pelasgus erat, & Hebręorum Iudex Sanson. *Iudic. 12. Iudic. 14.* Qui cum mirabiliter fortis esset, putatus est Hercules. Sed Aeneam, quoniam quando mortuus est non cõparuit, Deum sibi fecerunt Latini. Sabini etiã regem suum primum Xãthum, siue vt aliqui appellant Xanthium, retulerunt in Deos. Per idem tempus Codrus rex Atheniensium Peloponnensibus eiusdem hostibus ciuitatis se interficiendum ignotus obiecit: Et factũ est. Hoc modo eum prædicant patriam liberasse. Responsum enim acceperãt Peloponnenses tunc demum se superaturos, si eorum regem non occidissent. Fefellit ergo eos habitu pauperis apparendo, & in suam necẽ per *Aeglo. 6.* iurgia prouocando. Vnde ait Virgilius: Aut iurgia Codri. Et hunc Athenienses tanquam Deum sacrificiorũ honore coluerunt. Quarto Latinorum rege Syluio Aeneæ filio: non de Creusa, de qua fuit Ascanius, tertius ibi regnauit, sed de Lauinia Latini filia, quem I posthumum Aeneas dicitur habuisse: Assyriorum autem vicesimo & nono Aeneo, & Melantho Atheniensium sextodecimo, iudi- *1. Reg. 1.* ce autem Hebręorum Heli sacerdote, regnũ Sicyoniorum consumptum est, quod per annos nongentos quinquaginta & nouem traditur fuisse porrectum.

De successione ordinis regni apud Israelitas post iudices. Cap. XX.

MOx eisdẽ per loca memorata regnantibus Israelitarum regnũ, finito tempore iudicum à Saule rege sumpsit exordium: quo tẽpore fuit Samuel propheta. Ab illo igitur tempore hi reges Latinorum esse cœperunt, quos cognominabãt Syluios, ab eo qui filius Aeneæ primus dictus est Syluius: cęteris subsecutis & propria noĩa imponebantur, & hoc non defuit cognomentũ, sicut lon- *1. Re. 14. & 15.* gè postea Cęsares cognominati sunt, qui successerunt Cęsari Iulio. Reprobato aũt Saule *1. Reg. 5.* ne quisquã ex eius stirpe regnaret, eoq; de- *Act. 13.* functo Dauid successit in regnũ post annos à Saulis imperio quadraginta. Tunc Atheniẽses habere deinde reges post Codri interitũ destiterunt, K & magistratus habere cœperunt administrandæ Reipublicæ, *3. R.* post Dauid, qui etiam ipse quadraginta regnauit annos, filius eius Salomon rex Israelitarum fuit, qui templum illud nobilissimum Dei Hierosolymitanum condidit. Cuius tempore apud Latinos condita est Alba, ex qua deinceps non Latinorũ sed Albanorum reges appellari in eodem tamen Latio cœperunt. Salomoni *3. R.* successit filius Roboam, sub quo in duo regna populus ille diuisus est, & singulæ partes suos singulos reges habere cęperunt.

De regibus Latij, quorum primus Aeneas & duodecimus Auentinus dij facti sunt. Cap. XXI.

LAtium post Aeneam quem Deum fecerant xj. reges habuit, quorum nullus Deus factus est. Auentinus autem, qui duodecimo loco Aeneã sequitur, cum esset prostratus in bello, & sepultus in eo monte qui etiam nunc eius nomine nuncupatur, deorũ talium quales sibi faciebant numero est additus. Alij sanè noluerunt eum in prælio scribere occisum, sed non comparuisse dixerũt, nec eius vocabulo appellatum montem, sed ab aduentu auium dictum Auentinum. Post hunc non est Deus factus in Latio, nisi Romulus conditor Romæ. G Inter istum autem & illum reges reperiuntur duo, quorum primus est, B vt Virgiliano eum versu eloquar. Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis. Cuius tempore quia iam quodammodo Roma parturiebatur, illud omnium regnorum maximum Assyriorum finem tantæ diuturnitatis accepit. Ad Medos quippe translatum est post annos fermè mille trecentos quinque, vt etiam Beli, qui Ninum genuit, & illic paruo contentus imperio primus rex fuit, tempora cõputentur. Procas autem regnauit ante Amulium. Porro Amulius fratris sui Numitoris filiam Rheam nomine, quæ etiam Ilia vocabatur, Romuli matrem Vestalem virginem fecerat, quam volunt de Marte geminos cõcepisse, isto modo stuprũ eius honorantes, vel excusantes, & adhibentes argumentum, ꝙ infantes expositos lupa nutriuerit. Hoc enim genus bestiæ ad Mar-

tem

tem existimāt ꝑtinere, vt videlicet ideo lupa credatur admouisse vbera paruulis, quia filios domini sui Martis agnouit quanuis non desint, qui dicant, cū expositi vagientes iacerent, à nescio qua primū meretrice fuisse collectos, & primas eius suxisse mamillas. Meretrices autē lupas vocabant: vnde etiam nunc turpia loca earum lupanaria nuncupantur. Et eos postea ad Faustulum peruenisse pastorē, atq; ab eius Acca vxore nutritos: quanq̄ si ad arguendū hominē regē, qui eos in aquā proijci crudeliter iusserat, eis infantibns per quos tanta ciuitas condenda fuerat de aqua diuinitus liberatis, per lactantem ferā Deus voluit subuenire, quid mirū est? Amulio successit in regnū Latiale frater eius Numitor, auus Romuli, cuius Numitoris primo anno condita est Roma, ac per hoc cum suo deinceps, idest, Romulo nepote regnauit.

Quod eo tempore Roma sit condita quo regnum Assyriorū intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa. Cap. XXII.

NAm altißima tunc condita est ciuitas Roma velut altera Babylon & velut prioris filia Babylonis, per quam Deo placuit orbē debellare terrarū, & in vnam societatē Reipub. legumq; perductū longe lateq; pacare. Erant.n.iam populi validi, & fortes, & armis gentes exercitatę, quę non facile cederēt, & quas opus esset ingentibus periculis, & vastatioue vtrinq; non parua atque horrēdo labore superari. Nā quādo regnum Assyriorum totum pene Asiam subiungauit, licet bellādo sit factū, non tñ multū asperis, & difficilibus bellis fieri potuit, q̄a rudes adhuc ad resistendū gentes erant, nec tā multæ vel tā magnę. Siquidē post illud maximum atq; vniuersale diluuiū, cū in arca Noe octo soli homines euaserunt, anni non multo amplius q̄ mille trāsierant, qñ Ninus Asiam totā, excepta India subiugauit. Roma vero tot gentes, & Orientis, & Occidentis, quas imperio Romano subditas cernimus, non ea celeritate ac facilitate ꝑdomuit, qm̄ paulatim crescendo robustas eas & bellicosas quaqua uersum dilatabatur inuenit. Tp̄e igitur quo Roma cōdita est, populus Israel habebat in terra promißionis septingentos decem & octo. Ex quibus vigintiseptē pertinent ad Iesum Naue, deinde ad tempus iudicū trecenti vigintinouē. Ex quo aūt ibi reges eā cęperāt, anni erāt trecēti sexagintaduo. Et rex tūc erat in Iuda cuius nomē erat Achaz, vel sicut alij computāt, qui ei successit Ezechias, quē quidem constat optimū & pijssimum regem Romuli regnasse temporibus. In ea vero his tēporibus Hebraici populi parte, q̄ appellatur Israel regnare cęperat Osee. 4.Re.16. 4.Re.18 4.Re.17

De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoscitur de Christo euidentia multa cecinisse. Cap. XXIII.

EOdem tempore nonnulli Sibyllā Erythræā vaticinatā ferunt. Sibyllas autem Varro prodit plures fuisse, non vnā. Hæc sane Erythræa Sibylla quædā de Christo manifesta conscripsit, quæ ēt nos prius in Latina lingua versibus male Latinis & non stantib. legimus, per nescio cuius interpretis imperitiā sicut post cognouimus. Nā vir clarißimus Flaccianus qui ēt proconsul fuit, homo facillimæ facundiæ multæq; doctrinæ, cum de Xp̄o colloqueremur, Græcū nobis codicē protulit carmina esse dicens Sibyllæ Erythrææ, vbi ostendit quodā loco in capitibus versuū ordinē literarū, ita se habentē vt hęc in eo verba legerentur: Ἰησοῦς χρεῖσος θεοῦ υἱὸς σωτήρ, quod est Latine: Iesus Christus Dei filius saluator. G Hi autem versus, quorum primæ literę istum sensum, quem diximus, reddunt, sicut eos quidam Latinus extantibus versibus est interpretatus, hęc continent.

Iudicij signum tellus sudore madescet.
E cęlo rex aduenit per secla futurus.
Scilicet in carnem pręsens vt iudicet orbē.
Vnde Deum cernent incredulus atq; fidelis.
Celsum cum sanctis, ęui iā termino in ipso.
Sic aīę cū carne aderunt, quas iudicet ipse.
Cū iacet incultus densis in vepribus orbis.
Reijciēt simulacha viri cūctā quoq; gazam
Exuret terras ignis, pontumque populumq;.
Inquirens, tetri portas effringet Auerni.
Sanctorum sed.n. cunctę lux libera carni.
Tradetur, sontes ęterna flamma cremabit.
Occultos actus retegens, tūc quisq; loquet̃.
Secreta atq; Deus reserabit pectora luci.
Tunc erit, & luctus, stridebūt dentibus oēs.
Eripit̃ solis iubar, & chorus interit astris.

Soluetur cęlum, lunaris ſplendor obibit.
Deijciet colles, valles extollet ab imo.
Nō erit in rebus hominū ſublime vel altum.
H Iam ęquantur cāpis montes & cęrula ponti.
Omnia ceſſabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes torrentur, fluminaq; igni.
Et turba tunc ſonitum triſtē dimittet ab alto.
Orbe, gemens facinus miſerum variosque labores.
Tertareūq; chaos monſtrabit terra dehiſcēs.
Et coram hic dn̄o reges ſiſtentur ad vnum.
Decidet è cęlis ignisq;& ſulphuris amnis.

In his latinis verſibus de Gręco vtcūq; tranſlatis ibi non potuit illi ſenſus occurrere, qui fit cū literæ, quæ ſunt in eorū capitibus connectūtur, vbi litera in Gręco poſita eſt, quia non potuerūt latina verba inueniri, quæ ab eadē litera inciperēt, & ſententiæ cōuenirēt. Hi aūt ſunt verſus tres, quintus & octauuſdecimus & nonuſdecimus. Deinde literas, quæ ſunt in capitibus omniū verſuū cōnectentes, harū trium, quæ ſcriptæ ſunt non legamus, ſed ꝓ eis literā tanquam in eiſdē locis ipſa ſit poſita recordemur, exprimitur in quinq; verbis, Ieſus Chriſtus Dei filius ſaluator: ſed cū Græce hoc dicitur nō latine. Et ſunt verſus viginti & ſeptē, qui numerus quadratum ternatiū ſolidum reddit. Tria enim ter ducta
I fiunt nouē. Et ipſa nouē ſi ter ducantur, vt ex lato in altū figura conſurgat, ad viginti ſeptē perueniunt. Hōrū autē Græcorū quinq; verborum, quæ ſunt, Ιησοῦς χρειστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ quod eſt Latine: Ieſus Chriſtus Dei filius ſaluator, ſi primas literas iungas, erit ἐχθὺς id-eſt, piſcis in quo nomine myſtice intelligitur Chriſtus, eo quod in huius mortalitatis abyſſo, velut in aquarū profunditate viuus, hoc eſt, ſine peccato eſſe potuerit. Hæc autē Sibylla ſiue Erythræa, ſiue vt quidam magis credunt, Cumana, ita nihil habet in toto carmine ſuo, cuius exigua iſta particula eſt, ꝙ ad deorū falſorū ſiue fictorū cultū pertinet, quinimmo ita ēt cōtra eos, & cōtra cultores eorū loquitur, vt in eorū numero deputāda videatur, qui ꝑtinet ad ciuitatē Dei. Inſerit ēt
Li.4. inſti. ca.6. Lactantius operi ſuo quædā de Chriſto vaticinia Sibyllæ, q̄uis nō exprimat cuius. Sed quę ſingillatim ipſe poſuit, ego arbitratus ſū cōiunctim eſſe ponēda, tanquā vnū ſit prolixū, quæ ille plura cōmemorauit & breuia. In
Ioan. 19. manus iniquas, inqt, infideliū poſtea veniet. Et dabūt Deo alapas manibus inceſtis, & impurato ore expuent venenatos ſputos. Dabit vero ad verbera ſimpliciter ſanctū dorſum. Et colaphos accipiens tacebit, ne quis agno- K
ſcat, ꝙ verbū, vel vnde venit vt inferis loquatur, & corona ſpinea coronet. Ad cibum aūt fel, & ad ſitim acetū dederunt, in hoſpitalitate hāc mōſtrabūt mēſam. Ipſa.n. inſipiēs gēs tuū Deū nō intellexiſti: ludentē mortaliū mētibus, ſed & ſpinis coronaſti, & horridū fel miſcuiſti. Tēpli vero velū ſcindetur, & medio die nox erit tenebroſa nimis in tribus horis. Et morte morieē tribus diebus ſomno ſu- L
ſcepto. Et tunc ab inferis regreſſus ad lucem lętā veniet, primus reſurrectionis principio reuocatus oſtenſo. Iſta Lactātius carptim ꝑ interualla diſputationis ſuę ſicut ea poſcere videbantur quæ probare intēderat, adhibuit teſtimonia Sibyllina, quæ nos nihil interponētes, ſed in vnā ſeriē cōnexa ponētes, ſolis capitib. ſi tn̄ ſcriptores deinceps ſeruare nō negligant diſtinguenda curauimus. Nōnulli ſanè Erythræam Sibyllam non Romuli, ſed belli Troiani tempore fuiſſe ſcripſerunt.

Quod regnante Romulo ſeptem ſapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quę Iſrael dicebantur, in capitiuitatem à Chaldęis ductę ſunt, idemque Romulus mortuus diuino honore donatus eſt. Cap. XXIIII.

EOdem Romulo regnante Thales Mileſius fuiſſe perhibetur, vnus è ſeptē ſapiētibus, qui poſt theologos poetas, in quibus Orpheus maxime omniū nobilitatus eſt, Sophi appellati ſunt, quod eſt Latine ſapientes. Per idem tempus decē tribus quę in diuiſione populi vocatę sūt Iſrael debellatæ à Chaldæis, in eas terras captiuę ductæ ſunt, remanentibus in Iudęa terra duabus illis tribubus quæ nomine Iuda vocabantur, ſedemq; regni habebāt Hieruſalē. Mortuum Romulum cū & ipſe nuſquam cōparuiſſet, in Deos, ꝙ & vulgo notiſsimum eſt, retulere Romani, quod vſqueadeo iam fieri deſierat, nec poſtea niſi adulando, nō errando factū eſt tēporibus Cęſarum, vt Cicero magnis Romuli laudibus tribuat, quod non rudibus & indoctis temporibus, qn̄ facile homines fallebantur, ſed iam expolitis & eruditis meruit hos hono-

honores, quamuis nondũ efferbuerat, ac pullulauerat philosophorum subtilis & acuta loquacitas. Sed ẽt si posteriora tempora Deos homines mortuos nõ instituerunt, tñ ab antiquis institutos colere vt deos, & habere nõ destiterunt: quinetiam simulachris, quę veteres non habebant, auxerunt vanæ atq; impiæ superstitionis illecebram, id efficientib. immundis in eorum corde dęmonibus per fallacia quoq; oracula decipientibus, vt fabulosa etiam crimina deorum, quę iã vrbaniore seculo non fingebantur, per ludos tñ in eorundem falsorum numinum obsequium turpiter agerẽtur. Regnauit deinde Numa post Romulum, qui cum illam ciuitatem putauerit deorum profecto falsorum numerositate muniendam, in eandem turbam referri mortuus ipse non meruit, tanquam ita putatus sit cęlũ multitudine numinum cõstipasse, vt locum ibi reperire non posset. Hoc regnante Romæ & apud Hebręos initio regni Manassę, a quo impio rege ꝓpheta Esaias perhibetur occisus, Samiam fuisse Sibyllam ferunt.

Qui philosophi enituerint regnãte apud Romanos Tarquinio Prisco, apud Hebræos Sedechia cũ Hierusalẽ capta est, tẽplũq; subuersum. Cap. XXV.

Regnante vero apud Hebręos Sedechia, & apud Romanos Tarquinio Prisco, qui successerat Anco Martio, ductus est captiuus in Babyloniam populus Iudęorum, euersa Hierusalem & tẽplo illo à Salomone constructo. Increpantes.n. eos prophetæ de iniquitatibus & impietatibus suis, hæc eis vẽtura prædixerant, maxime Hieremias, qui ẽt numerum definiuit annorũ. Eo tempore Pittacus Mitylenæus vnus è septem sapientibus fuisse perhibetur. Et quinq; cęteros qui vt septem numerentur, Thaleti, quem supra commemorauimus, & huic Pittaco adduntur, eo tempore fuisse scribit Eusebius, quo captiuus Dei populus in Babylonia tenebatur. Hi sunt aũt, Solon Atheniensis, Chilo Lacedęmonius, Periander Corinthius, Cleobolus Lyndius, Byas Prienęus. Omnes hi septẽ appellati sapientes post poetas theologos claruerunt, quia genere vitæ quædam laudabilia præstabant hominibus cęteris, & morum nonnulla præcepta sententiarũ breuitate cõplexi sunt. Nihil autem monimentorũ quod ad literas attinet posteris reliquerunt, nisi q Solon quasdam leges Atheniensibus dedisse perhibetur. Thales vero physicus fuit, & suorum dogmatum libros reliquit. Eo captiuitatis Iudaicæ tempore, & Anaximander, & Anaximenes, & Xenophanes physici claruerunt. Tunc & Pythagoras, ex quo cœperunt appellari philosophi.

Quod eo tempore, quo impletis septuaginta annis, Iudęorum est resoluta captiuitas, Romani quoq; a dominatu sunt regio liberati. Cap. XXVI.

Per idem tempus Cyrus rex Persarũ, qui ẽt Chaldęis & Assyrijs imperabat, relaxata aliquanta captiuitate Iudęorum, quinquaginta millia hominũ ex eis ad instaurandum templum regredi fecit. A quibus tãtum prima cœpta fundamenta, & altare constructum est. Incursantibus aũt hostibus nequaquam progredi ædificando valuerunt: dilatumq; opus est ad Darium. Per idem tempus etiam illa sunt gesta, quæ conscripta sunt in libro Iudith: quem sanè in Canone scripturarum Iudęi non recepisse dicuntur. Sub Dario ergo rege Persarum impletis septuaginta annis, quos Hieremias propheta prędixerat, reddita est Iudęis soluta captiuitate libertas: regnante Romanorum septimo rege Tarquinio. Quo expulso etiam ipsi a regum suorũ dominatione liberi esse cęperunt. Vsque ad hoc tẽpus prophetas habuit populus Israel: qui cum multi fuerint paucorũ, & apud Iudęos, & apud nos canonica scriptura retinentur. De quibus me aliqua positurum esse promisi in hoc libro, cum clauderem superiorem: quod iam video esse faciendum.

De temporibus Prophetarum, quorum oracula habentur in libris: quiq; tunc de vocatione gentium multa cecinerunt, quando Romanorum regnum cœpit, Assyriorumque defecit. Cap. XXVII.

Tempora igitur eorũ vt possimus aduertere, in anteriora paululũ recurramus. In capite libri Osee Prophetæ, qui primus in

in duodecim ponitur, ita scriptum est: Ver-
Osee. 1. bum dñi quod factum est ad Osee in diebus
Oziæ, & Ioathan, & Achaz, & Ezechiæ regũ
Amos. 1. Iuda. Amos quoq; in diebus Oziæ regis pro
phetasse se scribit. Addit etiam Hieroboam
regẽ Israel, qui per eosdem dies fuit. Necnon
Esaias filius Amos siue supra dicti Prophe-
tæ, siue quod magis perhibetur alterius, qui
non Propheta eodẽ nomine vocabatur, eos-
dem reges quatuor quos posuit Osee in ca-
pite libri sui ponit, quorum diebus se pro-
Mich. 1. phetasse præloquitur. Michęas etiam eadem
suæ prophetiæ cõmemorat tẽpora post dies
Osee. Nam tres qui sequuntur reges nomi-
nat, quos & Osee nominauit: Ioathan, & A-
chaz & Ezechiam. Hi sunt quos eodem tem-
pore simul prophetasse ex eorum literis in-
uenitur. His adiungitur Ionas eodem Ozia
rege regnante & Iohel cum iã regnaret Ioa-
than, qui successit Oziæ. Sed istorum Pro-
phetarum duorum tempora in chronicis nõ
in eorum libris potuimus inuenire, quoniã
de suis diebus tacent. Tenduntur aũt hi dies
à rege Latinorum Proca siue superiore Auẽ-
tino vsque ad regem Romulum iam Roma-
num, vel etiam vsq; ad regni primordia suc-
4. Re. 20. cessoris eius Numæ Pompilij. Ezechias quip
D pe rex Iuda eo vsque regnauit, ac per hoc
per ea tempora isti velut fontes prophetiæ
pariter eruperunt, quando regnum defecit
Assyriorum, cępitq; Romanorum: vt scilicet
Gen. 22. quemadmodum regni Assyriorum primo tẽ
pore extitit Abraham, cui promissiones a-
pertissimæ fierent in eius semine benedictio
nis omnium gentium, ita in occidentalis Ba-
bylonis exordio, qua fuerat Christus impe-
rante regnaturus, in quo implerẽtur illa pro
missa oracula Prophetarum, non solum lo-
quentium, verumetiam scribentium in tan-
tæ rei futuræ testimonium soluerentur. Cum
enim Prophetæ nunquam ferè defuissent po
pulo Israel, ex quo ibi reges esse cęperunt,
in vsum tantummodo eorum fuere, non gen
tium. Quando autem ea scriptura manife-
stius prophetica condebatur, quæ gen-
tibus quandoque prodesset, tunc
oportebat incipere, qñ con-
debatur hæc ciuitas,
quæ gentibus
impera-
ret.

De his, quæ ad Euangelium Christi pertinẽt, quid Osee, & Amos prophetauerint. Cap. XXVIII.

OSee igitꝰ Propheta, quanto profundius
quidẽ loquitur tanto operosius pene-
tratur. Sed aliquid inde sumendũ est, & hic ex
nostra promissione ponendũ. Et erit, inquit,
in loco, quo dictum est eis: Non populus
meus vos, vocabuntur & ipsi filij Dei viui.
Hoc testimoniũ propheticum de vocatione
populi gentiũ, qui prius non pertinebat ad
Deum, & Apostoli intellexerunt. Et quia ipse
quoq; populus gentiũ spiritaliter est in filijs
Abrahæ, ac per hoc rectè dr̃ Israel, propter-
ea sequitur, & dicit: Et congregabuntur filij
Iuda & filij Israel in idipsum, & ponent sibi
met principatum vnum: & ascendent à ter-
ra. Hoc si adhuc velimus exponere, eloquij
prophetici obtundetur sapor. Recolatur tñ
lapis ille angularis, & duo illi parietes: vnus
ex Iudęis, alter ex gentibus: ille nomine filio
rũ Iuda, iste nomine filiorũ Israel, eidem vni
principatui suo in idipsum innitentes, & ascẽ
dentes agnoscantur in terra. Istos autem car-
nales Israelitas, qui nunc nolunt credere in
Christum postea credituros, i. filios eorum:
nam vtiq; isti in suum locũ moriendo trans-
ibunt: idẽ Propheta testatur, dicens: Qm̃ die-
bus multis sedebunt filij Israel sine rege, sine
Principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacer
dotio, sine manifestationibus. Quis non vi-
deat, nunc sine istis esse Iudęos? Sed quid ad-
iungat audiamus. Et postea, inquit, reuerten-
tur filij Israel, & inquirent dñm Deum suũ:
& Dauid regem suum: & stupescent in dño,
& in bonis ipsius, in nouissimis diebus. Ni-
hil est ista prophetia manifestius, qua Dauid
regis nomine significatus intelligitur Chri-
stus, qui factus est, sicut dicit Apostolus, ex se
mine Dauid secundũ carnem. Prænunciauit
iste Propheta etiam tertio die Christi resurre
ctionem futuram, sicut eã prophetica altitu-
dine prænunciari oportebat, vbi ait: Sanabit
nos post biduũ, & in die tertio resurgemus.
Secundum hoc.n. nobis dicit Apostolus: Si
consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt
quærite. Amos quoq; de rebus talib. sic pro-
phetat. Præpara, inquit, te, vt inuoces Deum
tuũ Israel, quia ecce ego firmans tonitruum,
& creans spiritum, & annuncians in homini-
bus

bus Christum suum. Et alio loco. In illa die, inquit, resuscitabo tabernaculum Dauid, quod
K cecidit, & reædificabo, quæ ceciderunt eius, & destruta eius resuscitabo, & reædificabo, ea, sicut dies seculi: ita vt exquirãt me residui hoĩum, & oẽs gẽtes, in quib. inuocatũ est nomẽ meum super eos: dicit dñs faciens hęc.

Quæ ab Esaia, de Christo & ecclesia sint prędicta. Cap. XXIX.

Esaias propheta non est in libro duodecim prophetarum, qui propterea dicuntur minores, quia sermones eorum sunt breues, in eorum comparatione, qui maiores ideo vocantur, quia prolixa volumina con-
L diderunt. Ex quibus est hic Esaias, quem propter eadem prophetiæ tempora subiungo supradictis duobus. Esaias ergo inter illa, quæ iniqua arguit & iusta præcepit, & peccatori populo mala futura prædixit, etiam de Christo & ecclesia, hoc est, de rege, & ea, quã cõdidit ciuitatem, multo plura, quam cęteri prophetauit: ita, vt à quibusdam Euangelista, quã propheta, potius diceretur. Sed propter rationem operis terminandi, vnum de multis hoc loco ponam. Ex persona quippe Dei patris loquẽs. Ecce, inquit, intelliget puer meus & exaltabitur, & glorificabitur valde. Quẽadmodum stupescent super te multi, ita gloria priuabitur ab hominibus species tua, & gloria tua ab hominibus, ita mirabuntur gẽtes multæ super eum, & continebunt reges os suum, quoniam quibus non est annuncia-
M tum de illo, videbunt, & qui non audierunt, intelligent. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Annunciabamus coram illo, vt infans, vt radix in terra sitienti: non est species illi, neq; gloria, & vidimus eum, & non habebat speciem neq; decorem: sed species eius sine honore deficiens præ omnibus hominibus. Homo in plaga positus, & sciens ferre infirmitatẽ, quoniã auersa est facies eius, inhonoratus est, nec magni existimatus est. Hic peccata portat, & pro nobis dolet: & nos existimauimus illũ esse in dolore, & in plaga, & afflictione. Ipse aũt vulneratus est propter iniquitates nostras, & infirmatus est propter peccata nostra. Eruditio pacis nostræ in eo, liuore eius nos sanati sumus. Omnes vt oues errauimus: homo à via sua errauit: & dominus tradidit illũ pro peccatis nostris: & ipse propter quos afflictus est, non aperuit os suum. Sicut ouis ad immolandum ductus est: & vt agnus ante eũ qui se tondet, sine voce: sic nõ aperuit os suum. In humilitate iudicium eius sublatũ est: generationẽ eius quis enarrabit? Quoniam tolletur de terra vita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem & dabo malignos pro sepultura eius, & diui- A
tes pro morte eius, quoniam iniquitatem nõ fecit: nec dolus inuentus in ore suo: & dñs vult purgare eum de plaga. Si dederitis pro peccato animam vestram: videbitis semen longęuũ, & dominus vult auferre à dolore animam eius: ostendere illi lucẽ, & formare intellectũ iustificare iustum bene seruientem pluribus, & peccata eorũ ipse portauit. Propterea ipse hæreditabit plures: & fortium diuidet spolia, propter quod tradita est ad mortẽ anima eius, & inter iniquos æstimatus est, ipse peccata multorum portabit, & propter peccata eorum traditus est. Hæc de Christo. Iam vero de ecclesia, quod sequitur, audiamus. Lętare sterilis, inquit, quę non paris, e- *Esa. 54.*
rumpe & clama, quę non parturis, quoniam *Galat. 4.*
multi filij desertæ magis, quam eius, quæ habet virum. Dilata locum taberuaculi tui, & palos causarum tuarum fige. Noli parcere, prolonga funiculos tuos, & palos tuos conforta. Adhuc in dexteram, & sinistram partẽ extende, & semen suũ hęreditabit gentes, & ciuitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam confusa es, neq; reuerearis, quia exprobrata es, quoniam confusionem æternam obbliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ non eris memor, quoniam dominus faciẽs te, dominus Sabaoth nomen eius. & qui eruit te, ipse Deus Israel vniuersæ terrę vocabitur, & cętera. Verum ista sint satis, in eis exponẽda sunt nonnulla. Sed sufficere arbitror, quia ita sunt aperta, vt etiam inimici intelligere cogantur inuiti.

Quæ

Quæ Micheas, & Ionas, & Iohel nouo testamento congruentia prophetauerint. Cap. XXX.

MIchæas propheta Christum in figura ponens cuiusdam magni montis hæc loquitur. Erit in nouissimis diebus manifestus mõs domini, præparatus super vertices montium, & exaltabitur super colles, & festinabunt ad eum plebes, & gentes multę ibũt, & dicent. Venite ascendamus in montẽ domini, & in domum Dei Iacob, & ostendet nobis viam suam, & ibimus in semitis eius, quia ex Sion procedet lex, & verbum domini ex Hierusalem, & iudicabit inter plebes multas, & redarguet gentes potentes vsq; in
D longinquum. Prædicens iste propheta, & locum, in quo natus est Christus. Et tu, inquit, Bethleẽ domus Ephrata, nequaquã minima
Matt. 2. es, vt sis in milibus Iuda, ex te mihi prodiet dux, vt sit in Principem Israel, & egressus eius ab initio, & ex diebus æternitatis, proptea dabit eos vsq; ad tempus, quo parturiens pariet, & residui fratres eius conuertentur ad filios Israel, & stabit, & videbit, & pascet gregem suũ in virtute domini, & in honore nominis domini Dei sui erunt quoniam nũc magnificabitur vsq; ad summum terræ. Ionas autem propheta, non tam sermone Christum, quam sua quadam passione prophetauit profecto apertius, quam si eius mortem & resurrectionem voce clamaret. Vt quid enim exceptus est ventre beluino, & die tertio redditus, nisi vt significaret Christum de
Mat. 12. profundo inferni die tertio rediturum? Iohel autẽ omnia quę prophetat, multis verbis cõpellit exponi, vt quæ pertinent ad Christum & ecclesiam, dilucescant. Vnum tamẽ, quod etiam Apostoli commemorauerunt, q̃n in
E congregatos credentes, spiritus sanctus, sicut à Christo promissus fuerat, desuper venit, nõ prętermittã. Et erit, inquit, post hæc, & effundã de spiritu meo super omnẽ carnẽ: & prophetabũt filij vestri, & filiæ vestræ: & seniores vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt: & quidem in seruos meos, & ancillas meas, in illis diebus effundã d'spũ meo.

Quæ in Abdia, in Naum, & Abacuc de salute mundi in Christo pręnunciata reperiantur. Cap. XXXI.

TRes Prophetæ de minoribus, Abdias, Naũ, & Abacuc, nec sua tẽpora dicunt ipsi, nec in chronicis Eusebij & Hieronymi, q̃n prophetauerint, inuenitur. Abdias.n. positus est quidem ab eis cũ Michæa, sed non eo loco, vbi notantur tempora, quãdo Michęã prophetasse ex eius literis constat: quod errore negligenter describentiũ labores alienos existimo contigisse. Duos vero alios cõmemoratos in codicibus chronicorũ, quos habuimus, non potuimus inuenire: tñ quia in canone continenẽ, nec ipsi oportet prętereantur nobis. Abdias quantũ ad scripturam eius attinet omnium breuissimus Prophetarũ aduersus Idumæam gentem loquitur, scilicet Esau vnius ex duob. geminis filijs Isaac nepotibus Abrahæ: maioris illius reprobati. Porro si Idumæam modo loquutionis, quo intelligitur à parte totum accipiamus positã esse pro gentibus: de Christo agnoscere possumus, quod ait inter cętera: In montem autem Sion erit salus, & erit sanctum. Et paulopost in fine ipsius prophetiæ: Et ascendent, inquit, saluati ex monte Sion, vt defendant montem Esau, & erit domino regnũ. Apparet quippe, id esse completum, quum saluati ex monte Sion, idest, ex Iudęa credentes in Christum, qui præcipue agnoscũtur Apostoli, ascenderunt, vt descenderent montem Esau. Quomodo descenderunt, nisi per Euãgelij prædicationem, saluos faciendos eos, qui crediderunt, vt eruerentur de potestate tenebrarum, & transferrentur in regnũ Dei? Quod consequenter expressit addendo. Et erit domino regnũ. Mons enim Sion Iudæã significat. vbi futura prædicta est salus, & sanctum, quod est Christus Iesus. Mons vero Esau Idumæa est, per quam significata est Ecclesia gentium, quam defenderunt, sicut exposui saluati ex mõte Sion, vt esset domino regnũ. Hoc obscurũ erat, ante quam fieret: sed factũ, quis non fidelis agnoscat? Naũ vero Propheta, immo per illũ Deus, extermina bo, inq̃t, sculptilia & conflatilia: ponã sepulturã tuã: quia ecce veloces super montes pedes euangelizãtis, & annunciantis pacẽ. Celebra Iuda dies festos tuos: redde vota tua: q̃a

iam

iam non adicient vltra, vt transeant in vetu-
statem, consummatum est consumptum est.
Ascendit, qui insufflat in faciẽ tuam, eripiens
te ex tribulatione. Qui ascenderit ab inferis,
& insufflauerit in faciẽ Iudę, hoc est, Iudæo
rum discipulorum, spiritum recolat sanctũ,
qui meminit Euangeliũ: Ad nouũ enim testa
mentum pertinent quorum dies festi ita spiri
taliter innouantur, vt in vetustatem transire
non posſint. Porrò per Euangelium extermi
nata sculptilia, & conflatilia, i. idola deorum
falsorum, & obliuioni tanquã sepulturę tra-
dita iam videmus, hanc etiam in hac re pro-
phetiam completam esse cognoscimus Aba
cuc, de quo alio, q̃ de Christi aduentu, qui
futurus erat intelligitur dicere: Et respondit
dominus ad me, & dixit: Scribe visũ & aper-
te in buxo, vt assequatur qui legit ea, quia ad
huc visio ad tempus, & orietur in fine, & nõ
in vacuum, si tardauerit sustine eum, quia ve-
niens veniet, & non morabitur?

De prophetia, quę in oratione Abacuc, & Cantico, continetur. Cap. XXXII.

IN oratione autem sua cum Cantico, cui ni
si Christo domino dicit, Domine audiui
auditionem tuam, & timui, domine conside
raui opera tua, & expaui? quid enim hoc est,
nisi pręcognitę, nouę, ac repẽtinę salutis ho
minum ineffabilis admiratio? In medio duo
rum aĩalium cognosceris: quid est, nisi, aut
in medio duorum testamentorum, aut in me
dio duorum latronũ, aut in medio Moysi &
Heliæ, cum eo in monte sermocinantium?
Dum appropinquant anni cognosceris, in
aduentum temporis ostẽderis, hoc quia per
se patet, non est exponendum. Quod vero se
quitur, in eo dum conturbata fuerit anima
mea, in ira misericordiæ memor eris, quid
est, nisi ꝙ Iudæos in se transfigurauit, de quo
rum gente fuit: qui cum magna ira turbati,
crucifigerent Christum, ille misericordiæ
memor, dixit, Pater ignosce illis quia nesciũt
quid faciunt? Deus de Theman veniet, & san
ctus de monte vmbroso, & condenso. Quod
hic dictum est, de Theman veniet, alii inter-
pretati sunt, ab Austo, vel ab Aphico: per qđ
significatur meridies: idest, feruor charitatis,
& splẽdor veritatis. Mõtem vero vmbrosum
atque condensum: quãuis multis modis pos-
sit intelligi, libẽtius acceperim scripturarum
altitudinem diuinarum, quibus prophetatus
est Christus. Multa quippe ibi vmbrosa, atq;
condensa sunt, quæ mentem quærentis exer-
ceant. Inde autem venit, cum ibi eum qui in-
telligit, inuenit. Operuit cœlos virtus eius,
& laudis eius plena est terra, quid est nisi qđ
etiam in Psalmo dr̃, Exaltare super cœlos
Deus, & super oẽm terram gloria tua? Splen
dor eius, vt lumẽ erit, quid est, nisi fama eius
credentes illuminabit? Cornua in manibus
eius: quid est, nisi trophæum crucis? Et po-
suit charitatem firmam fortitudinis suæ: nec
exponendum est. Ante faciem eius ibit ver- E
bum, & prodiet in campum post pedes eius:
quid est, nisi quod & ante quàm huc veni-
ret, prænunciatus est, & postea quam hinc re
uersus est, annunciatus est? Stetit, & terra cõ-
mota est: quid est, nisi quod stetit ad subue-
niendum, & terra commota est ad creden-
dum? Respexit, & tabuerunt gentes: hoc est,
misertus est, & fecit populos pœnitentes. Cõ
triti sunt montes violentia: hoc est, vim faciẽ
tibus miraculis, elatorum contrita est super-
bia. Defluxerunt colles æternales: hoc est, hu
miliati sunt ad tempus, vt erigerentur in ęter
num. Ingressus ęternos eius pro laboribus vi
di, hoc est, non sine mercede æternitatis la-
borẽ charitatis aspexi. Tabernacula Aethio-
pum expauescent, & tabernacula terræ Ma-
dian, hoc est, gentes repente perterritæ nun-
cio mirabilium tuorum, etiam quæ non sunt
in iure Romano, erunt in populo Christia-
no. Nunquid in fluminibus iratus es domi-
ne, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari
impetus tuus? Hoc ideo dictum est, quia non
venit nunc, vt iudicet mundum, sed vt salue- F
tur mundus per ipsum. Quia ascendes super
equos tuos, & eqtatio tua salus: hoc est, Euã-
gelistæ tui portabunt te, quia reguntur a te,
& Euangelium tuum salus est eis, qui cre-
dunt in te. Intendens intendes arcum tuum
super sceptra, dicit dominus, hoc est, commi
naberis iudicium tuum, etiam regibus terræ.
Fluminibus scindetur terra, hoc est, influen-
tibus sermonibus prædicantium te, aperien-
tur ad confitendum hominum corda, qui-
bus dictum est, Scindite corda vestra, & non Abac. 5.
vestimenta vestra. Quid est: videbunt te, &
dolebunt populi, nisi vt lugendo sint beati?
Quid est: dispergens aquas incessu: nisi am-

bulando in eis qui te vſquequaque annunciant, hac atq; illac diſpergis fluenta doctrinę? Quid eſt: abyſſus dedit vocẽ ſuam? An ꝓfunditas cordis humani quid ei videret, expreſsit? Altitudo phantaſię ſuę, tanq̃ verſus ſuperioris eſt expoſitio altitudo.n.eſt abyſs⁹. Quod aũt ait, phantaſiæ ſuæ, ſubaudiendum eſt, vocem dedit: hoc eſt, qđ diximus, quid ei videret, expreſsit. Phantaſia quippe viſio eſt, q̃ non tenuit non operuit, ſed cõfitendo eructauit. Eleuatus eſt Sol, & Luna ſtetit in ordine ſuo: hoc eſt, aſcendit Chriſtus in cœlum

G & ordinata eſt Eccleſia ſub rege ſuo. In lucẽ iacula tua ibunt, hoc eſt, non in occultũ, ſed in manifeſtum verba tua mittent. In ſplendorem corruſcationis armorum tuorũ: ſubaudiendum eſt, iacula tua ibunt. Dixerat enim ſuis: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In cõminatione minorabis terram.i. comminando humiliabis homines. Et in furore deiicies gentes, quia eos qui ſe exaltant, vindicando collides. Exiſti in ſalutem populi tui, vt ſaluos faceres Chriſtos tuos: miſiſti in capita iniquorum mortem, nihil horum eſt exponendum. Excitaſti vincula vſque ad collum. Et bona hic poſſunt intelligi vincula ſapientiæ, vt vinciant pedes in compedes eius: & collum in torquem eius. Præcidiſti in ſtupore mentis tuæ: ſubaudiamus vincula. Excitauit enim bona, pręcidit mala. De quibus ei dr̃: Dirupiſti vincula mea: & hoc in ſtupore mentis.i. mirabiliter. Capita potentium mouebunt in ea.ſ. admiratione. Adaperient morſus ſuos, ſicut edens pauper in abſconſo. Potentes enim q̃dam Iudæorum veniebant ad Dominum facta eius & verba mirati, & eſu-

H rientes panem doctrinę manducabant abſcõſe, propter metum Iudæorum, ſicut eos prodit Euangelium. Et immiſiſti in mare equos tuos turbantes aquas multas: quę nihil ſunt aliud quam populi multi. Non enim alii timore conuerterentur, alii furore perſequerẽtur, niſi omnes turbarent. Obſeruaui, & expauit venter meus à voce orationis labiorum meorum: Et introiuit tremor in oſſa mea, & ſubtus me turbata eſt habitudo mea. Intendit in ea quæ dicebat, & ipſe ſua in oratione eſt perterritus, quam prophetice fundebat, & in qua futura cernebat. Turbatis enim populis multis; vidit imminentes Eccleſiæ tribulationes cõtinuoque ſe membrum eius agnouit, atque ait, Requieſcam in die tribulationis, tã quam ad eos pertinens, qui ſunt ſpe gaudentes, in tribulatione patientes. Vt aſcendam, inquit, ad populum peregrinationis meę. Recedens vtiq; à populo maligno carnalis cognationis ſuę, non peregrinante in hac terra, neq; ſupernam patriam requirente, qm̃ ficus, inquit, non afferet fructus & non erũt natiuitates in veneis: mentietur opus oliuæ: & campi non facient eſcam. Defecerunt ab eſca oues: & non ſuperſunt in pręſepib. boues. Vidit eam gentem, quę Chriſtum fuerat occiſura, vbertatem copiarum ſpiritaliũ perdituram quas per terrenam fœcunditatẽ more prophetico figurauit. Et quia iram Dei talem propterea paſſa eſt illa gens, quia Dei ignorans iuſtitiam ſuam voluit conſtituere, iſte cõtinuo: Ego autem, inquit, in Domino exultabo: gaudebo in Deo ſalutari meo. Dominus Deus meus virtus mea, ſtatuet pedes meos in cõſummationem, ſuper excelſa imponet me, vt vincam in Cantico eius.ſ. illo cantico, de quo ſimilia quędam dicuntur in Pſalmo; Statuit ſupra petram pedes meos, & direxit greſſus meos; & immiſit in os meum canticum nouum, hymnum Deo noſtro. Ipſe ergo vincit in cantico Domini, qui placet in eius laude, non ſua, vt qui gloriatur, in domino glorietur. Melius autem mihi videntur quidam codices habere, gaudebo in Deo Ieſu meo, quàm hi qui volentes id Latine ponere; nomen ipſum non poſuerunt, quod eſt nobis amicius & dulcius nominare.

De Chriſto & vocatione gentium, quę Hieremias & Sophonias prophetico ſpiritu ſunt pręfati. Cap. XXXIII.

HIeremias propheta de maioribus eſt, ſicut & Eſaias; non de minoribus, ſicut cęteri, de quorum ſcriptis nonnulla iam poſui. Prophetauit autem regnãte Ioſia in Hieruſalem; & apud Romanos Anco Martio, iam propinquante captiuitate Iudęorum. Tetendit autem prophetiam ſuam vſque ad quintum menſem captiuitatis; ſicut in eius literis inuenitur. Sophonias autem vnus de minoribus adiungitur ei. Nam & ipſe in diebus Ioſię prophetaſſe ſe dicit; ſed quouſque non dicit. Prophetauit ergo Hieremias, non ſolum Anci Martii, verumetiam Tarqui-

nii Prisci temporibus, quem Romani habuerunt quintum regem. Ipse enim quando est illa captiuitas facta, regnare iã cœperat. Prophetans ergo de Christo Hieremias: Spũs, inqt, oris nostri dñs Christus captus est in peccatis nostris, sic breuiter ostendens, & dñm nostrum Christum, & passum esse pro nobis Item alio loco: Hic Deus meus, inquit & nõ æstimabitᷓ alter ad eum, qui inuenit omnem viã prudẽtiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo, post hæc in terris visus est, & cum hoĩb. cõuersatus est. Hoc testimonium qdam, non Hieremiæ, sed scribæ eius attribuunt, qui vocabatᷓ Baruc, sed Hieremię celebratius habetᷓ. Rursus idem propheta de ipso: Ecce, inqt, dies veniunt, ait dñs, & suscitabo Dauid germẽ iustum, & regnab t rex, & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra: In dieb. illis saluabitᷓ Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen qđ vocabunt eum, dñs iustus noster. De vocatione ẽt gentium, quæ futura fuerat, & eam nunc impletam cernimus, sic locutus est: Dominus Deus meus & refugium meum in die malorum, ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent: Vere mẽdacia coluerunt patres nostri simulachra, & nõ est in eis vtilitas. Quia vero nõ erant eum agnituri Iudæi, a qb. eum & occidi oportebat, sic idem propheta significat. Graue cor per oĩa, & hõ est, & quis cognoscet eum? Huius est ẽt illud qđ in libro decimo septimo posui de testamento nouo, cuius est mediator Christus, ipse qppe Hieremias ait, Ecce dies veniunt, dicit dñs, & cõsummabo sup domum Iacob testm̃ nouum, & cętera quæ ibi leguntᷓ. Sophoniæ aũt prophetę, qui cum Hieremia prophetabat, hæc prædicta de Christo interim interponã. Expecta me dicit dñs, ĩ die resurrectionis meæ, in futurum, qa iudicium meum, vt congregẽ gẽtes, & colligã regna. Et iterum. Horribilis, inquit dñs super eos, & extreminabit omnes Deos terræ, & adorabit eũ vir de loco suo, õẽs insulæ gentium. Et paulopost. Tunc, inquit, transuertam in populos linguam, & ꝓgenies eius, vt oẽs inuocent nomen dñi, & seruiant ei sub vno iugo, à finib. fluminum ethiopiæ afferẽt mihi hostias, in illa die nõ cõfunderis ex omnib. adinuentionibus tuis, quas impie egisti in me quia tunc auferã abs prauitates iniuriæ tuæ, & iã non adiicies, vt magnificeris super mõtem sanctum meũ, & subrelinquam in te populum mansuetum & humilem, & verebuntur à nomine domini, qui reliqui fuerint Israel. Hæ sunt reliquiæ, de quibus alibi ꝓphetatur, quod Apostolus etiam commemorat, Si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena maris, reliquię saluæ fient. Hę quippe in Christum illius gentis reliquiæ crediderunt. B

Rom. 9. Esa. 10.

De prophetia Danielis, & Ezechielis, quæ in Christum ecclesiamque concordet.
Caput XXXIIII.

IN ipsa porrò captiuitate Babyloniæ Daniel, & Ezechiel prophetauerũt prius, alii scilicet duo ex prophetis maioribus. Quorũ Daniel etiam tempus, quo venturus fuerat Christus, atque passurus, numero definiuit annorum, quod longum est computãdo mõstrare, & ab aliis factitatum est ante nos. De potestate eius & * gloria, sic loquutus est. Videbam, inqt, in visu noctis, & ecce cum nubibus cœli & filius hominis veniens erat, & vsque ad vetustum dierum peruenit, & in cõspectu eius prælatus est, & ipsi datus est principatus, & honor, & regnum, & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruient. Potestas eius potestas perpetua, quæ non transibit, & regnum eius non corrumpetur. Ezechiel quoque more prophetico per Dauid Christum significans, quia carnem de Dauid semine assumpsit, propter quam formã serui, qua factus est homo, etiam seruus Dei dicitur idẽ Dei filius, sic eum prophetando prenunciauit ex persona Dei patris, Et suscitabo, inqt, super pecora mea pastorem vnum, qui pascat ea, seruum meum Dauid, & ipse pascet ea, & ipse erit eorum pastor. Ego autem dominus ero eis in Deum, & seruus meus Dauid princeps in medio eorum, ego dominus loquutus sum. Et alio loco. Et rex, inqt, vnus erit omnib. imperans, & nõ erunt vltra duę gentes, nec d uidẽtur amplius in duo regna, neque polluentur vltra in idolis suis, & abominationib. suis in cunctis iniquitatib. suis, & saluos eos faciam de vniuersis sedib. suis, in quibus peccauerunt, & mundabo eos, & & erũt mihi populus, & ego ero illis Deus, & seruus meus Dauid rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum.

Danie. 1. Exech. 1.

Dani. 7. a. l. ecclesie.

Eze. 34. D

Eze. 37.

E De trium prophetarum vaticinio, i. Aggęi, Zachariæ, & Malachiæ. Cap. XXXV.

1. Esdr. 5 Restant tres minores prophetæ, qui prophetauerũt in fine captiuitatis: Aggę⁹, Zacharias, Malachias. Quorũ Aggęus Christum & ecclesiam hac apertius breuitate ꝓphetat. Hæc dicit dominus exercituũ: Adhuc vnum modicum, & ego commouebo cęlũ, & terram, & mare, & aridã: & mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus. Hæc prophetia partim iam completa cernitur, partim speratur in fine complenda. Mouit enim cœlum, angelorum & syderum testimonio, quando incarnatus est Christus. Mouit terram ingenti miraculo, de ipso virginis partu. Mouit mare, & aridam, quum & in insulis, & in orbe toto Christus annunciatur. Ita moueri omnes gentes videmus ad fidem. Iam vero quod sequitur: Et veniet desideratus cunctis gentib. de nouissimo eius expectatur aduentu. Vt enim desideratus esset expectantib. prius oportuit eum dilectũ esse credentib. Zacharias de Christo & ecclesia: Exulta, inquit, valde filia Sion, iubila filia Hierusalem: ecce rex tuus veniet tibi iustus, & Saluator: ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ, & potestas eius à mari vsq; ad mare: & a fluminib. vsque ad fines terræ. Hoc quando factum sit, vt dominus Christus in itinere iumẽto huius generis vteretur, in Euangelio legitur: vbi & hęc prophetia commemoratur ex parte, quantum illi loco sufficere visum est. Alio loco ad ipsum Christum in spiritu prophetiæ loquens de remissione peccatorum per eius sanguinem: Tu quoque, inquit, in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Quid per hunc lacũ velit intelligi, possunt diuersa sentiri, etiam secundum rectam fidem. Mihi tamen vr̃ non eo significari melius, nisi humanæ miseriæ siccam profunditatem quodammodo, & sterilem, vbi non sunt fluẽta iustitiæ, sed iniquitatis lutum. De hoc quippe lacu etiam in Psalmo dr̃, & eduxit me de lacu miseriæ, & de luto limi. Malachias prophetans ecclesiam, quam per Christum iam cernimus propagatam, Iudæis apertissime dicit ex ꝑsona Dei. Non est mihi voluntas in vobis: & munus nõ suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificabitur, & offeretur nomini meo oblatio munda, quia magnum nomẽ meum in gentibus, dicit dominus. Hoc sacrificium per sacerdotium Christi secundum ordinem Melchisedech, cum in omni loco à solis ortu vsq; ad occasum Deo iam videamus offerri: sacrificium autem Iudæorum, quibus dictum est: Non est mihi voluntas in vobis, nec accipiã de manib. vestris munus, cessasse negare non possunt, quid adhuc expectant alium Christum, quum hoc quod prophetatũ est legũt, & impletum vident, impleri non potuerit, nisi per ipsum? Dicit enim paulo post de ipso ex persona Dei: Testamentum meum erat cum eo vitæ & pacis, & dedi ei vt timore me timeret, & à facie nominis mei reuereretur. Lex veritatis erat in ore ipsi⁹, in pace dirigẽs ambulabit mecum: & multos conuertet ab iniquitate, quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, & legem inquirent ex ore eius: quoniam angelus domini omnipotentis est. Nec mirandum est, quia omnipotentis Dei angelus dictus est Christus Iesus. Sicut enim seruus propter formam serui, in qua venit ad homines, sic & angelus propter Euangelium, quod nunciauit hominib. Nam si Græca ista ita interpretemur, & Euãgelium bona nunciatio est, & angelus nuncius est. De ipso quippe iterum dicit: Ecce mittam angelum meum & prospiciet viam ante faciem meam, & subito veniet in templum suum dominus, quem vos quæritis, & angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit dominus Deus omnipotens, & quis sustinebit diem introitus eius? aut quis resistet in aspectu eius? Hoc loco, & primũ, & secundum Christi prænunciauit aduentum. Primum. s. de quo ait: Et subito veniet in templum suum dominus, idest, in carnem suam: de qua dicit in Euangelio, Soluite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud. Secundum vero, vbi ait: Ecce veniet, dicit dominus omnipotens, & quis sustinebit diem introitus eius, aut quis resistet in aspectu eius? Quod autem dicit dominus: Quem vos quæritis, & angelus testamenti, quem vos vultis, significauit vtique Iudæos secundum scripturas quas legunt, Christum quærere, & velle. Sed multi eorum, quem quæsie-

Margin notes: Agge. 2. — Zacha. 9 F — Mat. 21. — Zacha. 9. — Psal. 39. — Malac. 1 — G — K

I quæſierunt,& noluerunt, veniſſe non agno-
uerunt,excęcati in cordib.ſuis,pręcedentib.
meritis ſuis. Quod ſanè hic nominat teſtamē
tum,vel ſupra,vbi ait: Teſtamentum meum
erit cum eo:vel hic, vbi eum dixit Angelum
teſtamenti: nouum proculdubio teſtamentũ
debemus accipere; vbi ſempiterna, non ve-
tus, vbi temporalia ſunt promiſſa: quæ pro
magno his habentes plurimi infirmi,& Deo
vero talium rerum mercede ſeruientes,quã-
do vident impios abundare,turbantur. Pro-
pter quod idem propheta,vt noui Teſtamen
ti beatitudinem ęternam, quę non dabit̃ niſi
bonis,diſtingueret à veteris terrena fœlicita
laci. te,quę plerũque datur & malis. Ingrauaſtis,
inquit,ſup me verba veſtra, dicit Dominus,
& dixiſtis,in quo detraximus de te? Dixiſtis:
van⁹ eſt omnis,qui ſeruit Deo: & quid plus,
quia cuſtodiuimus obſeruationes eius, &
quia ambulauimus ſupplicantes ante faciem
Domini omnipotentis? Et nunc nos beatifi-
camus alienos, & reędificantur omnes, qui
faciunt iniqua;& aduerſati ſunt Deo & ſalui
facti ſunt.Hęc oblocuti ſunt qui timebãt Do
minum vnuſquiſque ad proximum ſuum;&
animaduertit Dominus,& audiuit;& ſcripſit
librum memorię in conſpectu ſuo,eis qui ti
ment dominum, & reuertentur nomen eius.
In iſto libro ſignificatum eſt Teſtamentum
C. nouum. Denique quod ſequitur, audiamus:
Et erunt mihi, dicit Dominus omnipotens,
in die,quam ego facio,in acquiſitionem; &
eligam eos, ſicut homo eligit filium ſuũ ſer-
uientem ſibi;& conuertimini,& videbitis in
ter iuſtum & iniuſtum; & inter ſeruientem
C.4. Deo & non ſeruientem.Quoniam ecce dies
venit ardentes ſicut clibanus, & cõcremabit
eos;& erunt omnes alienigenę,& omnes fa-
cientes iniquitatem ſtipula;& incendet illos
dies,qui adueniet; dicit Dominus oĩpotens,
& non derelinquetur eorum radix,neq; ſar-
mentum, & orietur vobis timentib. nomen
meum,ſol iuſtitię,& ſanitas in pẽnis eius, &
exibitis,& exultabitis ſicuti vituli ex vincu-
lis reſoluti, & cõculcabitis iniquos, & erũt
cinis ſub pedibus veſtris in die, in quo ego
facio,dicit Dominus omnipotens.Hic
eſt, qui dicitur dies iudicii, de
quo ſuo loco, ſi Deus
voluerit, loque-
mur vberi⁹.

De Eſdra, & Machabęorum libris. Caput XXXVI.

POſt hos tres prophetas,Aggęum,Zacha- 1. Eſd.5.
riam,Malachiam, per idē tempus libe-
rationis populi ex Babylonica ſeruitute,ſcri
pſit etiam Eſdras, qui magis rerum geſtarũ
ſcriptor eſt habitus, quàm propheta; ſicuti
eſt liber,qui appellatur Heſter: cuius res ge- Heſter.1
ſta in laudem Dei non longe ab his tempori- 3. Eſdræ.
bus inuenitur;niſi forte Eſdras in eo Chriſtũ 5.
prophetaſſe intelligendus eſt,quod inter iu-
uenes quoſdam orta quęſtione, quid ampli⁹ B
valeret in reb. cum reges vnus dixiſſet; alter
vinum:tertius mulieres,quę plerunq; regib.
imperarent;idem tamen tertius veritatem ſu
per omnia demonſtrauit eſſe victricem.Cõ-
ſulto autem Euangelio Chriſtum cognoſci- Ioan.4.
mus eſſe veritatem.Ab hoc tempore apud Iu
dęos reſtituto templo, nõ reges,ſed princi-
pes fuerunt vſq; ad Ariſtobolum;quorũ ſup
putatio temporum, nõ in ſcripturis ſanctis,
quę canonicę appellantur; ſed in aliis inue-
nitur, in quibus ſunt & Machabęorum libri; Macha.7
quos non Iudęi, ſed Eccleſia pro canonicis
habet, propter quorundam martyrum paſ-
ſiones vehementes,atque mirabiles,qui ante
quàm Chriſtus veniſſet in carnem, vſque ad
mortem pro Dei lege certauerunt, & mala
grauiſsima atque horribilis pertulerunt.

Quòd prophetica authoritas omni origine gẽtilis philoſophię inueniatur antiquior. Caput XXXVII.

TEmpore igitur noſtrorum prophetarũ,
quorum iam ſcripta ad notitiam ferè
omnium gentium peruenerunt, philoſophi
gentium nondum erant, qui hoc etiam no-
mine vocarentur, quod cœpit à Samio Py-
thagora,qui eo tempore quo Iudeorum ſo-
luta eſt captiuitas cœpit excellere atque co-
gnoſci.Multo ergo magis cæteri philoſophi 1. Eſdra.
poſt prophetas reperiuntur fuiſſe. Nam ipſe 1.
Socrates Athenienſis magiſter omnium, qui
tunc maxime claruerunt, tenens in ea parte, E
quę moralis, vel actiua dr̃, principatũ,poſt
Eſdram in Chronicis inuenitur. Non multo
poſt etiam Plato natus eſt,qui longè cęteros Lib. 2. de
Socratis diſcipulos anteiret. Quibus ſi adda doctrina,
mus etiam ſuperiores, qui nõdũ philoſophi Chriſtia-
na.ca.28

vocabantur, septem scilicet sapientes, ac deinde physicos, qui Thaleti successerunt in ꝑscrutāda natura rerū studiū eius imitati, Anaximandrum. s. & Anaximenē, & Anaxagorā, aliosq; nonnullos, antequam Pythagoras se philosophum primus profiteretur, nec illi ꝓphetas nostros vel vniuersos temporum antiquitate pręcedunt, quandoquidem Thales, post quem cæteri fuerunt, regnante Romulo eminuisse fertur, quando de fontib. Israel in eis literis, quæ toto orbe manarēt prophetię flumen erupit. Soli igitur illi Theologi poetæ, Orpheus, Linus, Musæus, & si quis alius apud Græcos fuit, his prophetis Hebræis, quorum scripta in authoritate habemus, annis reperiuntur priores. Sed nec ipsi verum
Exod.2. F Theologum nostrum Moysen, qui vnum verum Deum veraciter prædicauit, cuius nunc scripta in authoritatis canone prima sunt, tempore præuenerunt, ac per hoc quantum ad Græcos attinet, in qua lingua literæ huius seculi maximè floruerunt, nihil habent vnde sapientiam suam iactent, quo religione nostra, vbi vera sapientia est, si non superior, saltem videatur antiquior. Verum quod fatendum est, non quidem in Græcia, sed in barbaris gentibus, sicut in Aegypto iam fuerat ante Moysen nonnulla doctrina, quæ illorum sapientia diceretur, alioquin non scriptum esset in libris sanctis, Moysen eruditum fuisse omni sapientia Aegyptiorum, tunc vtique quando ibi natus est, & à filia Pharaonis adoptatus, atque nutritus, etiam
Exod.2. liberaliter educatus est. Sed nec sapientia Aegyptiorum sapientiam prophetarum nostrorum tempore antecedere potuit, quan-
Supra eodē c.3. Gene.25 quidem & Abraham propheta fuit. Quid autem sapientiæ esse potuit in Aegypto, antequā eis Isis, quam mortuam tanquam Deam magnam colendā putauerunt, literas traderet? Isis porrò Inachi filia fuisse proditur, qui primus regnare cœpit Argiuis, quando
G Abrahæ iā nepotes reperiuntur exorti.

Quod quędam sanctorum scripta ecclesiasticus canon propter nimiam nō receperit vetustatem, ne per occasionem eorum falsa veris insererentur. Cap. XXXVIII.

IAm vero si longe antiquiora repetam, & ante illud grande diluuiū noster erat vtique Noe patriarcha, quem prophetam quoque non immerito dixerim. Siquidem ipsa Arca quam fecit, & in qua cum suis euasit, prophetia nostrorum temporum fuit. Quid Enoch septimus ab Adam? Nonne ēt in canonica epistola Apostoli, Iudę prophetasse prędicatur? quorum scripta, vt apud Iudæos, & apud nos in authoritate nō essent, nimia fecit antiquitas, pp quam videbant habenda esse suspecta, ne proferrent falsa pro veris. Nam & proferunt quędā quæ ipsorum esse dn̄r ab eis, qui pro suo sensu passim, qđ volunt credunt. Sed ea castitas canonis nō recepit, non qđ eorum hoīum qui Deo placuerūt, reprobet authoritas, sed qđ ista esse non credant ipsorum. Nec mirū debet videri, qđ suspecta habeant, quæ sub tantæ antiquitatis nomine proferunt, qn̄quidem in ipsa historia regum Iudæ & regum Israel, quæ res gestas continet, de q̄b. eidem scripturæ canonicæ credimus, commemorant plurima, quæ ibi non explicant, & in libris aliis inueniri dn̄r, quos prophetæ scripserūt, & alicubi eorum quoq; prophetarū nomina non tacent: nec tn̄ inueniunt in canone, quem populus Dei recepit. Cuius rei fateor causa me latet, nisi quod ego existimo etiam ipsos quib. ea, quæ in authoritate religionis esse deberent, sanctus vtiq; spūs reuelabat, alia sicut hoīes historica diligētia, alia sicut prophetas inspiratione diuina scribere potuisse, atq; hæc ita fuisse distincta, vt illa tanq̄ ipsis, ista vero tanquàm Deo per ipsos loquenti iudicarentur esse tribuenda, ac sic illa pertinerent ad vbertatē cognitionis, hæc ad religionis authoritatem, in qua authoritate custodit canon, præter quem si qua iam etiam sub nomine verorum prophetarum scripta proferunt, nec ad ipsam copiam scientiæ valent, qm̄ vtrum eorum sint, quorum esse dicunt, incertum est: & ob hoc eis non adhibet fides, maxime his, in quib. etiam contra fidem librorum canonicorum quædam leguntur, propter quod ea prorsus illorum non esse apparet.

De

De Hebraicis literis, quæ nunquam in suæ linguę ꝓprietate nõ fuerũt. Cap. XXX.X.

NOn itaque credendum est, quod nõnulli arbitrantur, Hebræam tantum linguam, per illum qui vocabatur Heber, vnde Hebræorum vocabulum est fuisse seruatam, atque inde peruenisse ad Abraham: Hebræas autem literas à lege cœpisse, quę data est per Moysen, sed potius per illam successionem patrum, memoratam linguam cum suis literis custoditã. Deniq; Moyses in populo Dei cõstituit, qui docendi literis pręessent, priusquam diuinę legis vllas literas nossent. Hos appellat scriptura grammaton isagogos, qui Latine dici possunt litetarum inductores, vel introductores, eo ꝙ eas inducant. i. introducant quodammodo in corda discẽtium, vel in eos potius ipsos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate sapientiæ suæ super Patriarchas & Prophetas nostros, quibus inerat diuina sapientia, vlla se vanitate iniqua ia stauerit, quãdo nec Aegyptus inuenitur, quę solet falso & inaniter de suarum doctrinarũ antiquitate gloriari, qualicũque sapiẽtia sua Patriarcharum nostrorum tempore preuenisse sapientiam. Neque enim quisquam dicere audebit mirabilium disciplinarum eos peritissimos fuisse, antequã literas nossent, deest, antequam Isis eo venisset easque ibi docuisset. Ipsa porrò eorum memorabilis doctrina, quæ appellata est sapientia, quid erat nisi maxime astronomia, & si quid aliud alium disciplinarum magis ad exercenda ingenia, q̃ ad illuminandas vera sapientia mẽtes valere solet? Nam quod attinet ad philosophiam, quę se docere aliquid profitetur, vnde fiant homines beati, circa tẽpora Mercurii, quem Trismegistum vocauerunt, in illis terris eiusmodi studia claruerunt. Longe quidem ante sapientes quàm philosophos habuit Gręcia, sed tñ post Abrahã, & Isaac, & Iacob, & Ioseph: nimirum ẽt post ipsum Moysen. Eo quippe tempore, quo Moyses natus est, fuisse reperitur Atlas ille magnus astrologus Promethei frater, maternus auus Mercurii maioris, cuius nepos fuit Trismegistus ille Mercurius.

De Aegyptiorum mẽdacissima vanitate quæ antiquitati scientię suę centum millia adscribit annorum. Cap. XL.

FRustra itaque vanissima pręsumptione garriunt quidam dicentes, ex quo rationem syderum comprehendit Aegyptus amplius quàm centum annorum millia numerari. In quibus enim libris istum numerum collegerunt, qui nõ multum ante annorum duo millia literas magistra Iside didicerunt? Non enim paruus author est in historia Varro, qui hoc prodidit, quod à literarũ etiam C
diuinarum veritate non dissonat. Cum enim ab ipso primo hoĩe, qui est appellatus Adã, nondum sex millia annorum compleantur, quomodo non isti ridendi potius, quàm refellendi sunt, qui de spatio temporum tã diuersa, & huic exploratę veritati tam contraria persuadere conantur? Cui enim narranti melius pręterita credimus, quàm qui etiam futura prędixerit, quę pręsentia iã videmus? Nam & ipsa historicorum inter se dissonantia copiam nobis prębet, vt eis potius credere debeamus, qui diuinę, quam tenemus, nõ repugnant historię. Porrò autem ciues impię ciuitatis, diffusi vsquequaque per terras, cum legunt doctissimos homines, quorum nullius contemnenda videatur authoritas, inter se de reb. gestis ab ętatis nostrę memoria remotissimis discrepãtes, cui poti⁹ credere debeant, non inueniũt. Nos vero in nostrę religionis historia, fulti authoritate diuina, qcqd ei resistit, nõ dubitamus esse falsissimũ, quomodolibet sese habeant cętera in secularib. literis, quę siue vera seu falsa sint, nihil momẽti afferũt, quo recte beateq; viuamus.

De philosophicarum opinionum dissensionibus, & canonicarum apud Ecclesiam concordia scripturarum. Cap. XLI. D

VT autem iam cognitionem omittamus historię, ipsi philosophi à quibus ad ista progressi sumus, qui non videntur laborasse in studiis suis, nisi vt inuenirent, quomodo vidẽdum esset accommodate ad beatitudinẽ capescendam, cur dissenserũt & a magistris discipuli, & inter se condiscipuli, nisi quia vt homines humanis sensibus &

humanis ratiocinationibus ista quęsierunt? vbi quanuis esse potuerit & studium gloriandi, quo quisque alio sapientior & acutior videri cupit, nec snię quodammodo addictus alienæ, sed sui dogmatis & opinionis inuentor, tñ vt nõnullos vel etiam plurimos eorũ fuisse concedam, quos suis doctorib. vel discendi sociis, amor veritatis abruperit, vt ꝓ ea certarent, quam veritatem putarent, siue illa esset, siue non esset quid agit, aut quo, vel qua vt ad beatitudinẽ perueniat, humana se porrigit infœlicitas, si diuina nõ ducit authoritas?
E Deniq; authores nostri, in qb. non frustra sacrarum literarum figitur, & terminat canon, absit, vt inter se aliqua ratione dissentiant. Vnde nõ immerito cum illa scriberẽt, eis Deum vel per eos locutum, non pauci in scholis, atq; gymnasiis litigiosis disputationib. garruli, sed in agris atq; in vrbib. cũ doctis atq; indoctis tot tantiq; populi crediderunt. Ipsi sanè pauci esse debuerunt, ne multitudine vilesceret, quod clarum religione esse oporteret, nec tñ ita pauci, vt eorum nõ sit miranda consensio. Neque enim in multitudine philosophorum, qui labore etiam literario monimenta suorum dogmatum reliquerunt, facile quis inuenerit, inter quos cũcta quæ sensere conueniant, quod, ostendere hoc opere longum est. Quis aũt sectæ cuiuslibet author sic est in hac dæmonicola ciuitate approbatus, vt cæteri improbarent, qui aduersa, & diuersa senserũt? Nonne apud Athenas, & Epicurei claruerũt asserẽtes res humanas ad deorũ curam nõ pertinere, & Stoici, qui contraria sentientes eas regi atq; muniri diis adiutorib. atq; tutorib. disputabant? Vñ miror cur Anaxagoras reus factus sit, quia solem esse dixit lapidem ardentem, negans vtique Deum, cum in eadẽ ciuitate gloria claruerit,
F floruerit Epicurus, vixeritq; securus, non solum solem, vel illum syderum Deum esse non credens, sed nec Iouem, nec vllum deorum omnino in mundo habitare contendens ad quem preces hominum supplicationesq; perueniãt. Nonne ibi Aristippus in voluptate corporis summum bonum ponens, ibi Antisthenes virtute animi potius hominem fieri beatum asseuerãs, duo philosophi nobiles & ambo Socratici in tam diuersis atque inter se contrariis finib. vitę summum locantes, quorum etiam ille fugiẽdum, iste administrandam sapienti dicebat esse Rempublicam, & ad suam quisq; sectam sectandam discipulos congregabat? Nempe palã in conspicua & notissima porticu in gymnasiis, in hortulis, in locis publicis, ac priuatis catervatim pro sua quisq; opinione certabant. Alij asserentes vnum, alii innumerabiles mũdos, ipsum aũt vnum, alii ortum esse, alii vero initium non habere, alii interiturum, alii semp futurum, alii mente diuina, alii fortuitu & casib. agi. Alii immortales esse animas, alii mortales, & q immortales, alii reuolui in bestias, alii nequaquam, qui vero mortales, alii mox interire post corpus, alii viuere etiam postea vel paululum, vel diutius, nõ tñ semper. Alii constituentes in corpore finem boni, alii in aĩo, alii in vtroq;, alii extrinsecus posita etiã bona ad animam & corpus addentes, alii sensibus corporis semper, alii non semper, alii putantes nunquam esse credendum. Has & alias penè innumerabiles dissensiones philosophorum, quis vnquam populus, quis senatus, quæ potestas, vel dignitas publica impię ciuitatis diiudicandas, & alias probandas, ac recipiendas, alias improbandas recupiendasque curauit, ac non possim sine vllo iudicio confuseque habuit in gremio suo tot controuersias hominum dissidentium, nõ de agris, & domibus, vel quacunque pecuniaria ratione, sed de his rebus, quibus aut misere viuitur, aut beate? Vbi etsi aliqua vera dicebantur, eadem licentia dicebantur & falsa prorsus, vt nõ frustra talis ciuitas mysticum vocabulum Babylonis acceperis. Babylon quippe interpretatur confusio, quod nos iã dixisse meminimus. Nec interest diaboli regis eius, quam contrariis inter se rixentur erroribus, quos merito multæ variæque impietatis pariter possidet. At vero gens illa, ille popul⁹, illa ciuitas, illa Respublica, illi Israelite, quib. credita sunt eloquia Dei, nullo modo pseudoprophetas cũ veris prophetis pari licentia confuderunt, sed concordes inter se atque in nullo dissentientes, sacrarum literarum veraces ab eis agnoscebantur & tenebantur authores. Ipsi eis erant philosophi hoc est, amatores sapientiæ, ipsi sapiẽtes, ipsi theologi, ipsi prophetæ, ipsi doctores probitatis atque pietatis. Quicunque secundum illos sapuit, & vixit, non secundum homines sed secũdum Deum, qui per eos locutus est sapuit &

sapuit & vixit. Ibi si prohibitum est sacrilegium, Deus prohibuit. Si dictum est, Honora patrem tuũ & matrem tuam, Deus iussit. Si dictum est: Non mœchaberis, non homicidium facies, non furaberis, & cætera huius
I modi, non hæc ora humana, sed oracula diuina fuderũt. Quicquid philosophi quidam inter falsa, quæ opinati sunt, verũ videre potuerunt, & laboriosis disputationib. persuadere moliti sunt, quod mundum istum fecerit Deus, eumq; ipse prouidentissimus administraret, de honestate virtutum, de amore patriæ, de fide amicitiæ, de bonis operibus, atque omnib. ad mores probos pertinentib. rebus, quanuis nescientes ad quem finem, & quo nam modo essent ista omnia referenda, propheticis, hoc est, diuinis vocibus, quanuis per homines in illa ciuitate populo commendata sunt, non argumentationum cõcertationibus inculcata, vt non hominis ingenium, sed Dei eloquium contemnere formidaret, qui illa cognosceret.

Qua dispensatione prouidentia Dei scripturæ sacræ veteris testamenti ex Hebræo in Græcum eloquium translala sint, vt vniuersis gentib. innotescerent. Cap. XLII.

HAs sacras literas etiam vnus Ptolemęorum regum Aegypti nosse studuit & habere. Nam post Alexandri Macedonis, qui etiam magnus cognominatus est, mirificentissimam minimeque diuturnam potẽtiam, qua vniuersam Asiam, immò penè totum orbem, partim vi & armis, partim terrore subegerat, quando inter cætera Orientis regna, etiam Iudæam ingressus obtinuit, eo mortuo comites eius cum regnum illud amplissimum non pacifice inter se possessuri diuisissent, sed potius dissipassent, bellis omnia vastaturi, Ptolemæos reges habere cœpit Aegyptus. Quorum primus Lagi filius, multos ex Iudæa captiuos in Aegyptum transtulit. Hinc autem succedens alius Ptolemæus, qui est appellatus Philadelphus, omnes quos ille adduxerat subiugatos, liberos redire permisit, insuper & dona regia in templum Dei misit, petiuitque ab Eleazaro tunc pontifice, dari sibi scripturas, quas profecto audierat fama prædicante diuinas, & ideo concupierat habere in bibliotheca, quam nobilissimam fecerat. Has ei cum idem potifex misisset Hebræas, post etiam ille interpretes postulauit, & dati sunt ei septuagintaduo, de singulis duodecim tribubus seni homines, linguæ vtriusque doctissimi, Hebrææ scilicet atque Græcæ. Quorum interpretatio vt Septuaginta vocetur, iam obtinuit consuetudo. Traditur sanè tam mirabilem ac stupendum pleneque diuinum in eorum verbis fuisse consensum, vt cum ad hoc opus separatim singuli sederint, ita enim eorum fidem Ptolemæo regi placuit explorare, in nullo verbo, quod idem significaret, & tantumdem valeret, vel in verborum ordine alter ab altero discreparet, sed tanquam si vnus esset interpres, ita quod omnes interpretati sunt, vnum erat, quoniam reuera spiritus erat vnus in omnibus. Et ideo tam mirabile Dei munus acceperant, vt illarum scripturarum, non tanquam humanarum, sed sicut erant tanquam diuinarum etiam isto modo commendaretur authoritas, credituris quandoque gentibus profutura, quod iam videmus effectum.

De authoritate septuaginta interpretum, quæ saluo honore Hebraicæ linguæ, omnibus sit interpretibus præferenda. Caput XLIII.

NAm cum fuerint & alii interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam sacra illa eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus Theodotion, sicut etiam illa est interpretatio, cuius author non apparet, & ob D
hoc sine nomine interpretis quinta editio nuncupatur, hanc tamen quæ septuaginta est tanquam sola esset, sic recepit ecclesia, eaque vtuntur Græci populi Christiani, quorum plerique vtrum alia sit aliqua, ignorant. Ex hac septuaginta interpretatione etiã in Latinam linguam interpretatum est, quod ecclesiæ Latinæ tenent. Quanuis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronimus homo doctissimus & omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem scripturas conuerterit. Sed eius tam literatum laborem, quanuis Iudęi fateantur esse veracem, septuaginta vero interpretes in multis errasse contendant, tñ ecclesiæ Christi tot hominũ autho-

Diuus Hieronymus.

authoritati ab Eleazaro tunc pontifice, ad hoc tantum opus electorum, neminem iudicant præferendum, quia etsi non in eis vnus apparuisset spiritus sine dubitatione diuinus, sed inter se verba interpretationis suę septuaginta docti more hominum contulissent, vt quod placuisset omnibus, hoc maneret, nullus eis vnus interpres debuit anteponi. Cum vero tantum in eis signum diuinitatis apparuit, profecto quisquis alius illarum scripturarum ex Hebręa in quamlibet aliam linguã interpres est verax, aut ꝯguit illis septuaginta interpretibus, aut si congruere non videtur, altitudo ibi prophetica esse credẽda est. Spiritus enim qui in Prophetis erat quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in septuaginta quando illa interpretati sunt. Qui profecto authoritate diuina & aliud dicere potuit, tãquam Propheta ille vtrunque dixisset, quia vtruque idem spiritus diceret, & hoc ipsum aliter, vt si non eadem verba, idem tamẽ sensus bene intelligentibus dilucesceret, & aliquid prętermittere, & aliquid addere, etiam vt hinc ostenderetur non humanam fuisse in illo opere seruitutem, quam verbis debebat interpres, sed diuinã potius potestatem, quæ mentem replebat, & regebat interpretis. Nõnulli autem codices Gręcos interpretationis Septuaginta ex Hebræis codicibus emendandos putarunt. nec tamen ausi sunt detrahere, quod Hebræi non habebant, & Septuaginta posuerunt, sed tantummodo addiderũt, quę in Hebræis inuenta, apud Septuaginta non erant, eaque signis quibusdam in stellarum modum factis, ad capita eorundem versuũ notauerunt, quæ signa asteriscos vocant. Illa vero, quæ non habent Hebræi, habent autem Septuaginta, similiter ad capita versuum iacentibus virgulis sicut scribuntur vnciæ signauerunt, & multi codices Græci has notas habentes vsquequaque diffusi sunt & Latini. Quæ autem non prætermissa, vel addita, sed aliter dicta sunt, siue alium sensum faciant etiam ipsum non abhorrentem, siue alio modo eundem sensum explicare monstrentur, nisi vtrisque codicibus inspectis nequeunt reperiri. Si igitur vt oportet, nihil aliud intueamur in scripturis illis, nisi quid per homines dixerit Dei spiritus, quicquid est in Hebræis codicibus, & non est apud interpretes Septuaginta, nolit hoc per istos, sed illos prophetas Dei spiritus dicere. Quicquid verò est apud Septuaginta, in Hebræis autem codicibus nõ est, per istos maluit, quàm per illos idem spiritus dicere, sic ostendens vtrosque fuisse prophetas. Isto enim modo, alia per Esaiã, alia per Hieremiam, alia per aliũ, atque alium prophetam, vel aliter eadẽ per hunc, ac per illum dixit, vt voluit. Quicquid porrò apud vtrosque inuenitur, per vtrosque dicere voluit vnus atque idem spiritus, sed ita vt illi prædicerent prophetãdo, isti sequerentur prophetice illos interpretando, quia sicut in illis vera, & concordantia dicentibus vnus pacis spiritus fuit, sic & in istis non secum conferentibus, & tamen tanquam vno ore cuncta interpretantibus, idem spiritus vnus apparuit.

Lib. 2. de doctrina, Christiana. c. 15.

Quid intelligendum sit de Niniuitarum excidio, cuius denunciatio in Hebræo quadraginta dierum spatio tenditur, in Septuaginta autem tridui breuitate cõcluditur. Ca. XLIIII.

SEd ait aliquis: Quomodo sciam quid Ionas propheta dixerit Niniuitis, vtrũ triduum & Niniue euertetur, an quadraginta dies? Quis enim non videat nõ potuisse vtrũque tunc dici a Propheta, qui missus fuerat terrere comminatione imminentis exitii ciuitatem? Cui si tertio die fuerat futurus interitus, non vtique quadragesimo die, si autem quadragesimo, non vtique tertio. Si ergo a me quæritur, quid horum Ionas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo, quadraginta dies & Niniue subuertetur. Septuaginta quippe longe posterius interpretati aliud dicere potuerunt, quod tamen ad rem pertineret, & in vnum eundemq; sensum, quãuis sub altera significatione concurreret, admoneretq; lectorem, vtraq; authoritate nõ spreta ab historia sese attollere, ad ea requirenda propter quæ significanda historia ipsa conscripta est. Gesta sunt q̃ppe illa in Niniue ciuitate, sed aliquid etiam significauerũt quod modum illius ciuitatis excedat sicut gestum est, quod ipse Propheta in ventre ceti triduo fuit, & tamen alium significauit in profundũ inferni triduo futurum, qui dominus est omnium prophetarum. Quapropter si per illam ciuita-

uitutem recte accipitur ecclesia gentium ꝓphetice figurata, euersa. s. per pœnitentiam, vt qualis fuerat iam nõ esset, hoc quoniã per Christum factum est in ecclesia gentium, cuius illa Niniue figuram gerebat, siue per quadraginta dies, siue per triduum, idem ipse significatus est Christus, per quadraginta. s. qa tot dies peregit cum discipulis suis post resurrectionem suam, & ascendit in cœlum, ꝑ triduum vero, quia die tertio resurrexit, tanquam lectorem nihil aliud quàm historię rerum gestarum inhærere cupientem, de somno excitauerint septuaginta interpretes, iidẽque prophetæ, ad perscrutandam altitudinẽ prophetię, & quodãmodo dixerint, in quadraginta diebus ipsum quære, in quo & triduum poteris inuenire, illud in ascensione, hoc in eius resurrectione reperies. Propter quod vtroquenumero significare conueniẽtisime potuit, quorum vnum per Ionam ꝓphetam: alterum per Septuaginta interpretũ prophetiam, tamen vnus atque idem spiritus dixit. Longitudinem fugio, vt non hæc per multa demonstrem, in quibus ab Hebraica veritate putantur Septuaginta interpretes discrepare, & bene intellecti inueniuntur esse concordes. Vnde etiam ego pro meo modulo vestigia sequens Apostolorum, quia & ipsi ex vtrisque, idest, ex Hebræis, & ex Septuaginta testimonia prophetica posuerunt, vtraque authoritate vtendum putaui, quoniam vtraque vna atque diuina est. Sed iam quæ restant, vt possumus exequamur.

Quod post instaurationem templi, prophetas Iudæi habere destiterunt, & exinde vsque ad natiuitatem Christi continuis aduersitatibus sint afflicti, vt probaretur alterius templi ædificationem propheticis vocibus fuisse promissam. Caput XLV.

POsteaquam gens Iudæa cœpit non habere prophetas, proculdubio deterior facta est, eo. s. tempore, quo se sperabat instaurato templo post captiuitatem, quæ fuit in Babylonia, futuram esse meliorem. Sic quippe intelligebat populus ille carnalis, qđ prænunciatum est per Aggæum prophetam, dicentem. Magna erit gloria domus istius nouissimæ, plus quàm primæ. Quod de nouo testamento dictũ esse paulo superius demonstrauit, vbi ait aperte Christum promittens. Et mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentib. Quo loco Septuaginta interpretes alium sensum magis corpori quã capiti, hoc est magis ecclesiæ quàm Christo conuenientem prophetica authoritate dixerunt. Venient quę electa sunt domini de cunctis gentibus, idest homines, de quibus ipse Iesus in Euangelio. Multi, inquit vocati pauci vero electi. Talibus enim electis gentium, A Mat. 20.
domus Dei ædificatur per testamentum nouum lapidibus viuis, longe gloriosior, quàm templum illud fuit, quod a rege Salomone constructum est, & post captiuitatem instauratum. 1. Re. 6. 1. Esd. 3.
Propter hoc ergo nec prophetas ex illo tempore habuit illa gens, sed multis cladibus afflicta est ab alienigenis regibus ipsisq; Romanis, ne hanc Aggęi prophetiam in illa instauratione templi opinaretur impletam. Non multo enim post adueniente Alexandro, subiugata est, quando etsi nulla facta est vastatio, quoniam non sunt ausi ei resistere, & ideo placatũ facillime subditi receperunt, non erat tamen gloria tanta domus illius, quãta fuit in suorum regum libera potestate. Hostias sane Alexander immolauit in Dei templo, non ad eius cultum vera pietate conuersus, sed impia vanitate cum diis eum falsis colendum putans. *Alexãder sacrificio, non veraciter Deũ coluit.* Deinde Ptolemeus Lagi filius, quod supra commemoraui, post Alexandri mortem captiuos inde in Aegyptum transtulit, quos ei successor Ptolemeus Philadelphus beneuolentissime inde dimisit, per quem factum est, quod paulo ante narraui, vt Septuaginta interpretum scripturas haberemus. *Supra eo dẽ. c. 42.* B
Deinde contriti sunt bellis, quæ in Machabæorum libris explicantur. Post hæc capti a rege Alexandriæ Ptolemæo, qui est appellatus Epiphanes, inde ab Antiocho rege Syriæ multis & grauissimis malis ad idola colẽda compulsi, templumque ipsum repletum sacrilegis superstitionibus gentiũ, quod tamen dux eorum strenuissimus Iudas, qui etiam Machabæus dictus est, Antiochi ducib. pulsis ab omni idololatriæ contaminatione mundauit. 2. Mac. 6. & 7. 1. Mac. 4 & 2. 10.
Nõ autem multo post Alchimus quidam per ambitionem, cum a genere sacerdotali esset alienus, quod nefas erat, pontifex factus est. 1. Mat. 7 & 2. 14.
Hinc iam post annos fermè quinquaginta, in quibus eis tamen

men pax non fuit, quanuis aliqua & proſpere geſſerint, prim⁹ apud eos Ariſtobolus aſſumpto diademate, & rex, & pontifex factus eſt. Antea quippe ex quo de Babyloniæ captiuitate reuerſi ſunt templumque inſtauratum eſt, non reges ſed duces, vel principes habuerunt, quanuis & qui rex eſt, poſsit dici princeps à principatu imperandi, & dux, eo quòd ſit ductor exercitus, ſed non continuo
C quicunque principes vel duces ſunt, etiam reges dici poſsũt, quod iſte Ariſtobolus fuit. Cui ſucceſsit Alexander etiam ipſe rex & põtifex, qui crudeliter in ſuos regnaſſe traditur.

Alexãdra Regina. Poſt hunc vxor eius Alexandra Regina Iudæorum fuit, ex cuius deinceps tempore mala ſunt eos ſecuta grauiora. Filii quippe huius Alexandræ Ariſtobolus & Hircanus inter ſe de imperio dimicantes, vires aduerſus Iſraeliticam gentem prouocauere Romanas. Hircanus namque ab eis contra fratrem popoſcit auxilium. Tunc iam Roma ſubiugauerat Aphricam, ſubiugauerat Græciam, lateque etiam aliis orbis partibus imperans, tanquam ſeipſam ferre nõ valens, ſe ſua quodammodo magnitudine fregerat. Peruenerat quippe ad ſeditiones domeſticas graues, atque inde ad bella ſocialia, moxque ciuilia, tantumque ſe comminuerat atq; attriuerat, vt ei mutandus Reipublicæ ſtatus, quo regeretur regibus immineret.

Pompei⁹, profanator Iudaici templi. Pompeius ergo populi Romani præclariſsimus princeps, Iudæam cum exercitu ingreſſus ciuitatem capit,
D templum reſerat cum deuotione ſupplicis, ſed iure victoris, ad ſancta ſanctorũ quo niſi ſummum ſacerdotem non licebat intrare, non vt venerator, ſed vt ꝓphanator accedit.

Hebr. 9. Confirmatoque Hircani põtificatu, & ſubiugatæ genti impoſito cuſtode Antipatro, quos tunc procuratores vocabant, vinctum ſecum Ariſtobolum ducit. Et ex illo die Iudæi etiam tributarii Romanarum eſſe cœperunt.

Caſsius tẽplũ eundẽ ſpoliat. Poſtea Caſsius etiam templum expoliauit. Deinde poſt paucos annos, etiã Herodem alienigenam regem habere meruerunt, *Mat. 2.* quo regnante natus eſt Chriſtus Iam enim venerat plenitudo temporis ſignificata prophetico ſpiritu per os Patriarchæ Iacob,

Gene. 49 vbi ait: Non deficiet princeps ex Iuda neque dux de femoribus eius, donec veniat cui repoſitum eſt, & ipſe expectatio gentium. Non ergo defuit Iudæorum princeps ex Iudæis, vſque ad iſtum Herodem, quem primum acceperunt alienigenam regem. Tempus ergo iam erat, vt veniret ille, cui repoſitum erat, quod nouo promiſſum eſt teſtamento, vt ipſe eſſet expectatio gentium. Fieri autem non poſſet, vt expectarẽt gentes eum venturum, ſicut eum cernimus expectari, vt veniat, ad faciendum iudicium in claritate potentiæ, niſi prius in eum crederent, cum venit ad patiẽ E
dum iudicium in humilitate patientię.

De ortu ſaluatoris noſtri ſecundum quod verbum caro factum eſt, & de diſperſione Iudæorum per omnes geutes ſicut fuerat prophetatum. Ca. XLVI.

Regnante ergo Herode in Iudæa, apud Romanos autem iam mutato Reipublicæ ſtatu, imperante Cæſare Auguſto, & per eum orbe pacato, natus eſt Chriſtus ſecundum precedentem prophetiam in Bethleem Iudæ, homo manifeſtus ex homine virgine, Deus occultus ex Deo patre. Sic enim propheta prædixerat: Ecce virgo in vtero cõcipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod eſt interpretatum nobiſcum Deus. Qui vt ſe commẽdaret Deum miracula multa fecit, ex quib. quædam quantum ad eum prædicandum ſatis vnum eſt eſſe, ſcriptura euangelica continet. Quorum primum eſt quod tam mirabiliter natus eſt, vltimum autem quod cum ſuo reſuſcitato à mortuis corpore aſcendit in cœlum. Iudæi autem, qui eum occiderunt, & in eum credere noluerunt, quia oportebat eum mori & reſurgere, vaſtati infœlicius à Romanis funditusque à ſuo regno, vbi iam eis alienigenæ dominabantur, eradicati ſunt, diſperſique per terras. Quandoquidem vtique non deſunt, & per ſcripturas ſuas teſtimonio nobis ſunt prophetias nos non finxiſſe de Chriſto, quas plurimi eorum conſiderantes, & ante paſsionem, & maxime poſt eius reſurrectionem crediderunt in eum, de quibus prædictum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Cæteri vero excecati ſunt, de quibus prædictum eſt: Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributionem, & in ſcanda-

scandalum. Obscurentur oculi eorum ne vi- Psal. 57.
deant, & dorsum eorũ semper incurua. Proinde cum scripturis nostris non credũt, complent in eis suæ, quas cæci legunt, nisi forte quis dixerit illas prophetias Christianos finxisse de Christo, quæ Sybillę noĩe, vel aliorũ proferunt, si quæ sunt, quę non pertinent ad populum Iudæorum. Nobis q̃dem ille sufficiunt, quę de nostrorum inimicorum codicib. proferuntur, quos ascimus p̄p hoc testimonium, quod nobis inuite perhibẽt eosdẽ codices habendo atque seruãdo per omnes gentes etiam ipsos esse dispersos, quaqua versum Christi ecclesia dilatatur. Nam prophetia in Psalmis, quos etiam legunt, de hac re præmissa est, vbi scriptum est: Deus meus misericordia eius pręueniet me. Deus meus demonstrauit mihi de inimicis meis, ne occideris eos, nequando obliuiscant legem tuam. Disperge illos in virtute tua. Demonstrauit ergo Deus Ecclesiæ in eius inimicis Iudæis gratiam misericordię suę, quoniam sicut dicit Apostolus, delictum illorum salus est in gentib. Et ideo non eos occidit, idest, non in eis perdidit, quod sunt Iudæi, quanquam a Romanis fuerint deuicti & oppresi, ne obliti legem Dei, ad hoc de quo agimus testimonium nihil valeret. Ideo parum fuit, vt diceret. Ne occideris eos, nequando obliuiscant legem tuã: nisi etiam adderet, disperge illos, quoniam si cum isto testimonio scripturarũ in sua tantummodo terra non vbique essent, profecto ecclesia, quæ vbiq; est, eos prophetiarum quæ de Christo præmissæ sunt testes in omnibus gentibus habere non posset.

An ante tempora Christi aliqui fuerint extra Iraeliticum genus, qui ad cœlestis ciuitatis consortium pertinerent. Cap. XLVII.

QVapropter quisquis alienigena, idest, non ex Israel progenitus, nec ab illo populo in canonem sacrarum literarum receptus, legitur aliquid prophetasse de Christo, si in nostram notitiam venit, aut venerit, ad cumulum a nobis commemorari potest, non quod necessarius sit etiam si desit, sed quia non incongrue creditur fuisse & in aliis gentibus homines, quibus hoc mysterium reuelatum est, & qui hoc etiam prædicare impulsi sunt, siue participes eiusdem gratiæ fuerint siue expertes, siue per malos angelos docti sunt, quos præsentem Christum, quem Iudæi nõ agnoscebant scimus fuisse confessos. Nec ipsos Iudæos existimo audere contẽdere, neminem p̄tinuisse ad Deum præter Israelitas, ex quo propagatio Israel cœpit esse, reprobato eius fratre maiore. Populus enim re uera, qui proprie Dei, populus diceref, nullus alius fuit. Homines autem quosdam non terrena, sed cœlesti societate ad veros Israelitas supernæ ciues patriæ pertinentes etiam in aliis gentibus fuisse negare non possunt, quia si negant, facillime cõuincuntur de sancto & mirabii viro Iob, qui nec indigena, nec proselytus, idest, aduena populi Israel fuit, sed ex gente Idumæa genus ducens, ibidem mortuus est, qui diuino sic laudatur eloquio, vt quod ad iustitiam, pietatemque attinet, nullus ei homo suorum temporum coæquetur: Quæ tempora eius, quamuis nõ inueniam in chronicis, colligimus tamen ex libro eius quem pro sui merito Israelitæ in auctoritatem canonicam receperunt, tertia generatione posteriorem fuisse quam Israel. Diuinitus autem prouisum fuisse non dubito, vt ex hoc vno sciremus etiam per alias gentes esse potuisse, qui secundum Deum vixerunt eique placuerunt, pertinens ad spiritalem Hierusalem. Quod nemini concessum fuisse credendum est, nisi cui diuinitus reuelatus est vnus mediator Dei & hominum homo Christus Iesus qui venturus in carne, sic antiquis sanctis pręnunciabatur, quemadmodum nobis venisse nunciatus est, vt vna eademquæ fides per ipsum omnes in Dei ciuitatem, in domum Dei, in Dei templum prædestinatos perducat ad Deum. Sed quæcunque aliorum prophetiæ de Dei per Christũ Iesum gratia proferuntur, possunt putari a Christianis esse conficta. Iõ nihil est firmius ad conuincendos quoslibet alienos, si de hac re contenderint, nostrosque fulciendos, si recte sapuerint, q̃ vt diuina prædicta de Christo ea proferantur, quæ in iudæorum scripta sunt codicibus. Quibus auulsis de sedibus propriis, & propter hoc testimonium toto orbe dispersis, Christi vsquequaque creuit ecclesia.

Mat. 8. · Gene. 25 · 1. Ti. 2.

Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorem futuram gloriam domus Dei, quàm primum fuiſſet, nõ in reędificatione templi, ſed in Eccleſia Chriſti eſſe completam. Cap. XLVIII.

G HAec domus Dei maioris eſt gloriæ, q̃ fuerat illa prima lignis, & lapidibus, cæteriſque precioſis rebus, matelliſque con-
Aggæi.2 ſtructa. Non itaq; Aggæi prophetia in templi illius inſtauratione completa eſt. Ex quo enim inſtauratum eſt, nunquam oſtenditur habuiſſe tantam gloriam, quantam habuit tempore Salomonis, immo potius oſtenditur primum ceſſatione prophetiæ fuiſſe domus illius gloriam diminutã, deinde ipſius gentis cladibus tantis vſque ad vltimum excidium, quod factum eſt a Romanis, ſicut ea quæ ſupra ſunt commemorata teſtãtur. Hęc autem domus ad nouum pertinens teſtamentum, tanto vtique maioris eſt gloriæ, quanto meliores ſunt lapides viui, quibus credentibus, renouatiſque conſtituitur. Sed ideo per inſtaurationem templi illius ſignificata eſt, quia ipſa renouatio illius ædificii ſignificat eloquio prophetico alterum teſtamentum, quod appellatur nouum. Quod ergo Deus dixit per memoratum Prophetam: Et dabo pacem in loco iſto, per ſignificantem locũ, ille qui eo ſignificatur intelligendus eſt, vt quia illo loco inſtaurato, ſignificata eſt ec-
H cleſia, quæ fuerat ædificanda per Chriſtum, nihil aliud accipiatur, quod dictum eſt, dabo pacem in loco iſto, niſi dabo pacem in loco, quem ſignificat locus iſte, quia quodammodo omnia ſignificantia videntur earum rerum, quas ſignificant ſuſtinere perſonas, ſicut dictum eſt ab Apoſtolo, Petra erat Chriſtus, q̃m petra illa de qua hoc dictum eſt, ſi-
1. Co. 10. gnificabat vtiq; Chriſtum. Maior eſt itaque gloria domus huius noui teſtamenti, quàm domus prioris veteris teſtamenti, & tũc apparebit maior, cum dedicabitur. Tunc enim veniet deſideratus cunctis gentib. ſicut legi-
Aggæ. 1. tur in Hebræo. Nam prior eius aduentus nõdum erat deſideratus omnibus gentib. Non enim quem deberent deſiderare, ſciebant, in quem non crediderant. Tunc etiam ſecundũ ſeptuaginta interpretes, quia & ipſe propheticus ſenſus eſt, venient quæ electa ſunt domini de cunctis gentibus. Tunc enim vere non venient, niſi electa, de quibus dicit Apoſtolus. Sicut elegit nos in ipſo ante mundi cõſtitutionem. Ipſe quippe architectus, qui dixit. Multi ſunt vocati, pauci vero electi, non de his dixit, qui vocati ſic venerunt, vt de conuiuio proiicerentur, ſed de electis demõſtraturus eſt ędificatam domum, quæ nullam deinceps formidabit ruinam. Nũc autem & hi quando replent eccleſias, quos tanquam in area ventilatio ſeparabit, non apparet tãta gloria domus huius, quanta tunc apparebit, quando quiſquis ibi erit, ſemper erit.

De incerta multiplicatione Eccleſiæ, qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis. Cap. XLIX.

IN hoc ergo maligno ſeculo in his diebus malis, vbi per humilitatem præſentem futuram comparat Eccleſia celſitudinem, & timorum ſtimulis, dolorum tormentis, laborum moleſtiis, tentationum periculis eruditur, ſola ſpe gaudens, quoniam ſane gaudet, multi reprobi miſcentur bonis, & vtrique tanquam in ſagenam euangelicam colliguntur, & in hoc mundo tanquam in mari vtrique incluſi retibus, indiſcrete natant, donec perueniatur ad littus, vbi mali ſegregentur a bonis, & in bonis tanquam in templo ſuo ſit Deus omnia in omnibus. Proinde vocem nunc agnoſcimus eius impleri, qui loquebatur in Pſalmo, atque dicebat: Annunciaui, & locutus ſum, multiplicati ſunt ſuper numerum. Hoc fit nunc, ex quo primum per os præcurſoris ſui Ioannis, deinde per os proprium annunciauit, & locutus eſt, dicens: Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum. Elegit diſcipulos, quos & Apoſtolos nominauit, humiliter natos, inhonoratos, illiteratos, vt quicquid magnum eſſent, & facerent, ipſe in eis eſſet, & faceret. Habuit inter eos vnum, quo malo vtens bene, & ſuæ paſsionis diſpoſitionem impleret, & Eccleſiæ ſuæ tolerandorum malorum præberet exemplum. Seminato quantum per eius oportebat præſentiam corporalem ſancto Euangelio paſſus eſt, mortuus eſt, reſurrexit, paſsione oſtendens quid ſuſtinere pro veritate, reſurrectione quid ſperare in æternitate debeamus, excepta altitudine ſacramenti, qua ſanguis eius in remiſsio-

nem

1. nem peccatorum fuſus eſt. Cõuerſatus eſt in terra quadraginta dies cum diſcipulis ſuis, atque ipſis videntibus aſcendit in cœlum, & poſt dies decem promiſſum ſpiritumſanctũ
2. miſit patris ſui: cuius aduenientis in eos qui crediderant, tunc ſignum erat maximum, & maxime neceſſarium, vt vnuſquiſq; eorum linguis omnium gentium loqueretur, ita ſi-
L gnificans vnitatem catholicę Eccleſię per omnes gentes futura, ac ſic linguis omnibus locuturam.

De prędeſtinatione Euangelii, quę per paſſiones prędicantium clari or & potentior facta eſt. Cap. L.

DEinde ſecundum illam prophetiam: Ex Sion lex prodiet, & verbum domini de Hieruſalem, & ſecundum ipſius domini Chriſti prędicta, vbi poſt reſurrectionẽ ſtupentib. eum diſcipulis ſuis aperuit ſenſum, vt intelligerẽt ſcripturas, & dixit eis, quoniã ſic ſcriptum eſt: Et ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere a mortuis tertio die, & prę dicari in nomine eius pœnitentiam & remiſſionem peccatorum per omnes gentes, incipientib. ab Hieruſalem: Et vbi rurſus eis de aduentu eius nouiſsimo requirẽtib. reſpõdit, atq; ait: Non eſt veſtrum ſcire tempora vel momenta, quę pater poſuit in ſua poteſtate, ſed accipietis virtutem ſpiritusſancti ſuperuenientis in vos, & eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in tota Iudęa, & Samaria, & vſque in fines terrę. Primum ſe ab Hieruſalẽ diffudit Eccleſia, & cum in Iudęa atq; Samaria plurimi credidiſſent, & in alias gentes ſe minatum eſt, eis annunciantib. Euangelium, quos ipſe ſicut luminaria & aptauerat verbo, & accẽderat ſpiritusſancto. Dixerat enim eis: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non poſſunt occidere. Qui vt frigidi timore nõ eſſent, igne charitatis ardebant. Denique per ipſos non ſolum, qui eum & ante paſsionem, & poſt reſurrectionem viderãt, & audierant, verumetiã & poſt obitum eorũ per poſteros eorum inter horrendas perſecutiones, & varios cruciatus, ac funera martirum prędicatum eſt toto orbe Euangelium, conteſtante domino ſignis, & oſtentis, & variis virtutibus & ſpiritusſancti muneribus, vt populi gentium credentes in eum, qui pro eorum redemptione crucifixus eſt, Chriſtiano amore venerarentur ſanguinem martyrum quem diabolico furore fuderunt, ipſiq́ue reges quorum legibus vaſtabatur Eccleſia, ei nomini ſalubriter ſubderentur, quod de terra crudeliter auferre conati ſunt, & falſos Deos inciperent A perſequi, quorum cauſa cultores Dei veri fuerant antea perſecuti.

Quod etiam per hęreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur. Cap. LII.

VIdens autem diabolus templa dęmonum deſeri, & in nomen liberantis mediatoris currere genus humanum, hęreticos mouit, qui ſub vocabulo Chriſtiano doctrinę reſiſteret Chriſtianę, quaſi poſſent indifferenter ſine vlla correptione haberi in ciuitate Dei, ſicut ciuitas confuſionis indifferenter habuit philoſophos inter ſe diuerſa & aduerſa ſentientes. Qui ergo in Eccleſia Chriſti morbidum aliquid, prauumq́ue ſapiunt, ſi correpti vt ſanum rectumq; ſapiãt, reſiſtunt contumaciter, ſuaque peſtifera, & mortifera dogmata emendare nolunt, ſed defenſare perſiſtunt: hæretici fiunt, & foras exeuntes, habentur in exercentibus inimicis, etiam ſic quippe veris illis catholicis *Rom. 8.* membris Chriſti malo ſuo proſunt, dum B Deus vtitur & malis bene, & diligentibus eum omnia cooperantur in bonum. Inimici enim omnes Eccleſiæ quolibet errore cæcentur, vel malitia deprauentur, ſi accipiunt poteſtatem corporaliter affligendi, exercent eius patientiam, ſi tantummodo male ſentiendo aduerſantur, exercent eius ſapientiã, vt autem etiam inimici diligantur, exercent eius beneuolentiam, aut etiam beneficentiam, ſiue ſuaſibili doctrina cum eis agatur, ſiue terribili doctrina vel diſciplina. Ac per hoc diabolus princeps impię ciuitatis aduerſus peregrinantem in hoc mundo ciuitatem Dei vaſa propria commouendo, nihil ei nocere permittitur. Cui proculdubio & rebus proſperis conſolatio, vt non frangatur aduerſis, & rebus aduerſis exercitatio, vt non corrumpatur proſperis, per diuinam prouidentiam procuratur, atque ita temperatur vtrunque ab alterutro, vt in Pſalmo illam vocem non aliunde agnoſcamus exortam, *Pſal. 93*

Inimici ecclesiæ, uel eius patiẽtiã, uel sapientiam exercent

Secun-

Secũdum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ iocundaue runt animam meam. Hinc est & illud Apo- *Rom. 12.* stoli: Spe gaudentes, in tribulatione patiẽtes. *2. Ti. 3.* Nam & id quod ait idem doctor: Quicunq; C volũt in Christo pie viuere, persecutione m patiuntur, nullis putandum est deesse posse temporibus, quia & cum ab eis qui foris sũt, non sæuientibus vr̃ esse tranquillitas, & reue ra vtile est, plurimumq; consolationis affert maxime infirmis, non tñ desunt, immo multi sunt intus, qui corda pie viuentium suis per ditis morib. cruciãt, quoniã per eos blasphe matur Christianum & cathoticum nomen. *Rom. 2.* Quod quanto charius est eis, qui volunt pie *1. Ti. 3.* viuere in Christo, tanto magis dolent, quod per malos intus positos fit vt minus quã pio rum mentes desiderant, diligatur. Ipsi quoq; hæretici, cum Christianum, cogitantur ha- bere nomen, & sacraméta Christiana, & scri pturas, & professionem, magnum dolorem faciunt in cordib. piorum, quia & multi vo- lentes esse Christiani, propter eorum dissen- siones hęsitate coguntur, & multi maledici etam in his inueniũt materiã blasphemandi Christianũ nomen, quia ipsi quoquo modo Christiani appellantur. His atque huiusmo- di prauis morib. & errorib. hominum perse cutionem patiunt, qui volunt in Christo pie viuere, etiam nullo infestante, neq; vexante D corpus illorum. Patiuntur quippe hanc per- *Psal. 93.* secutionem non in corporib. sed in cordib. Vnde illa vox est: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo. Non enim ait, in corpore meo. Sed rursus quoniam co- gitantur immutabilia diuina promissa, & qđ *2. Ti. 2.* ait Apostolus: Nouit dominus, qui sunt eius: *Rom. 8.* quos enim præsciuit, & prædestinauit cõfor *Psal. 39.* mes fieri imaginis filii sui, ex eis perire nul- lus potest, ideo sequitur in illo Psalmo: Con solatioues tuæ iocundauerunt animam meã. *Dolor pio rum.* Dolor autem ipse qui fit in cordib. piorum, quos persequuntur mores Christianorũ ma lorum siue falsorum, prodest dolentib. quo- niam de charitate descendit, qua eos perire nolunt, nec impedire salutem aliorum. Deni que magnę consolationes fiunt etiam de cor rectionib. eorum, quæ piorum animas tanta iocunditate perfundunt, quantis dolorib. de sua perditione cruciauerant. Sic in hoc secu- *Gene. 4.* lo de numero persecutionum in his duobus malis, non solum a tempore corporalis præ sentię Christi & Apostolorũ eius: sed ab ipso Abel, quem primũ iustum impius frater oc- cidit, & deinceps vsque ad huius seculi finẽ, inter persecutiones mundi & consolationes Dei peregrinando procurrit Ecclesia.

An credendum sit quod quidam putant, im- pletis decem persecutionib. quæ fuerunt, nullam superesse præter vndecimam, quę in ipso Antichristi tempore sit futura. Caput LII.

PRoinde nec illud q̃dem temere puto esse dicendum siue credendum, quod non- nullis visum est, vel videtur non amplius ec- clesiam passuram persecutiones vsque ad tẽ- pus Antichristi, quum quod iam passa est, id est decem, & vndecima eademque sit ab An tichristo nouissima: Primã quippe compu- tant a Nerone, quæ facta est, secundam a Do mitiano, tertiam a Traiano, quartam ab An- tonino, quintam a Seuero, sextam à Maximi- no, septimam a Decio, octauam a Valeria- no, nonam ab Aureliano, decimam a Dio- cletiano & Maximiano. Plagas enim Aegy- ptiorum, quoniam decem fuerunt, antequã inde exire inciperet populus Dei, putant ad hunc intellectum esse referendas vt noui ssi- ma Antichristi persecutio similis videatur vi decimæ plagæ, qua Aegyptii, dum hostilite persequerentur Hebræos, in mari rubro po pulo Dei per siccum transeunte, perierunt Sed ego illa re gesta in Aegypto, istas perse cutiones prophetice significatas esse non ar bitror, quamuis ab eis, qui hoc putant, exqu site, & ingeniose illa singula his singulis cõ parata videantur, non prophetico spiritu se coniectura mentis humanæ, quæ aliquand ad verum peruenit, aliquando fallitur. Qui enim, qui hoc sentiunt, dicturi sunt de pers cutione, qua ipse dominus crucifixus est? In quo eam sunt numero posituri? Si autem ha excepta existimant computandum, tanquan illæ numerandæ sint, quę ad corpus perti nent, non qua ipsum caput est appetitum & occisum, quid agent de illa, quę posteaqu Christus ascendit in cœlum, Hierosolymi facta est, vbi beatus Stephanus lapidatus est vbi Iacobus frater Ioannis gladio trucida- tus est, vbi Apostolus Petrus vt occidere- tur

tur inclusus est,& per angelum liberatus,vbi
fugati,atq; dispersi de Hierosolymis fratres,
8. vbi Saulus, qui postea Paulus Apostolus fa-
ctus est vastabat Ecclesiam, vbi ipse quoque
iam fidem quam persequebatur euangelizās
qualia faciebat, est passus siue per Iudæam,
siue per alias gentes,quacunq; Christum fer
uentissime prędicabat? Cur ergo eis à Nero
ne videtur ordiendū, cū ad Neronis tempo-
ra inter atrocissimas persecutiones, de qui-
bes nimis longum est cūcta dicere, Ecclesia
12 crescendo perueniret? Quod si à regibus fa-
ctas persecutiones in numero existimāt esse
debere,rex fuit Herodes,qui etiam post ascē
sum domini grauissimā fecit. Deinde quid
respondent etiam de Iuliano, quem non nu
merant in decē? An ipse non est Ecclesiā per
secutus, qui Christianos liberat literas doce
re ac discere vetuit? Sub quo Valentinianus
maior,qui post eū tertius imperator fuit, fi-
dei Christianę confessor extitit,militiaq; pri
uatus est. Vt omittā quę apud Antiochiā fa-
cere cęperat,nisi vnius fidelissimi, & constā
tissimi iuuenis, qui cū multis, vt torqueren-
tur apprehensis, per totū diē primus est tor-
tus inter Vngalas cruciatus q; psallentis li-
bertatem atq; hilaritatē miratus exhorruis-
set, & ī cęteris deformius erubescere timuis
set. Postremo nostra memoria Valens supra-
dicti. Valētiniani frater Arrianus, nonne ma
gna persecutione per orientis partes catho-
licā vastauit Ecclesiam? Quale est autem non
considerare Ecclesiam per totum mundum
fructificantem atq; crescentē, posse in aliqui
bus gentibus persecutionē pati à regibus, &
quando in alijs non patiatur? Nisi forte non
est persecutio computanda, quādo rex Go-
thorū in ipsa Gothia persecutus est Christia
nos crudelitate mirabili,cū ibi nō essent nisi
catholici quorū plurimi martyrio coronati
sunt,sicut à quibusdā fratribus,qui tunc illic
pueri fuerant,& se ista vidisse incunctāter re
cordabātur,audiuimus. Quid modo in Per-
side? Nonne ita in Christianos ferbuit perse-
cutio, si tamen iam quieuit,vt fugientes in
de nonnulli vsq; ad Romana oppida perue-
nerint? Hęc atq; huiusmodi mihi cogitanti,
non videtur esse definiendus numerus perse
cutionū,quibus exerceri oportet Ecclesiam.
Sed rursus affirmare aliquas futuras a regibus
pręter illam nouissimam, de qua nullus am-
bigit Christianus, non minoris est temerita-
tis. Itaq; hoc medio relinquimus,neutrā par
tem quęstionis huius astruentes siue destruē
tes, sed tantūmodo ab affirmandi quodlibet
horum audaci pręsumptione reuocantes.

De tempore nouissimę persecutionis occulto. Cap. LIII.

Illam sane nouissimam persecutioné, quę
ab Antichristo futura est, pręsentia sua ip F
se extinguet Iesus, sic enim scriptū est, quod
interficiet spiritu oris sui, & euacuabit illu-
minatione pręsentię suę. Hic quęri solet,qñ
istud erit? importune omnino. Si enim hoc
nobis nosse prodesset, à quo melius quā ab
ipso Deo magistro interrogantibus discipu
lis diceretur? Non enim siluerunt inde apud
eum,sed à pręsente quęsierunt dicentes. Do *Acto. 1.*
mine, si hoc in tempore repręsentabis regnū
Israel? At ille: Non est,inquit, vestrum nosse
tempora, quę pater in sua posuit potestate.
Non vtique illi de hora vel die vel anno,sed
de tempore interrogauerant, quando illud
accepere responsum. Frustra igitur annos,
qui huic seculo remanent,computare ac de
finire conamur,cum hoc scire non esse no-
strum ex ore veritatis audiamus. Quos tamē
alij quadringentos, alij quingentos,alij etiā
mille ab ascensione domini vsque ad eius vl
timum aduentum compleri posse dixerunt.
Quemadmodum autem quisque eorum a-
struat opinionem suam longum est demon
strare,& non necessarium. Coniecturis quip
pe vtuntur humanus, non ab eis certum ali-
quid de scripturę canonicæ authoritate pro
fertur. Omnium vero de hac re calculātium G
digitos resoluit, & quiescere iubet ille qui
dicit: Non est vestrum scire tempora,quę pa
ter in sua posuit potestate. Sed hęc quia euā- *Acto. 1.*
gelica sententia est, mirum non est non ea
repressos fuisse deorum multorum falso-
rumque coltores, quo minus fingerent dę-
monum responsis, quos tanquam Deos co- *Al. l. Figmentū impiū & calumnia in Petrum ceu maleficium, & magum.*
lunt, definitum esse quanto tempore man-
sura est religio Christiana. Cum enim vi-
derent, nec tot tantisque persecutionibus
eam potuisse consumi, sed his potius mira
incrementa sumpsisse, excogitauerunt, ne-
scio quos versus Græcos tanquam consu-
lenti cuidam diuino oraculo effusos, vbi

Christum quidem ab huius tanquam sacrilegij crimine faciunt innocentẽ: Petrũ autẽ maleficia fecisse subiungunt, vt coleretur Christi nomen per trecentos sexagintaquinque annos: deinde completo memorato numero annorum, sine mora sumeret finem. O hominum corda doctorũ, o ingenia literata digna credere ista de Christo, quę credere non vultis in Christũ, quod eius discipulus Petrus ab eo magicas artes non didicerit: sed
H ipso innocente, tamen eius discipulus maleficus fuerit, nomenq; illius, quàm suũ coli maluerit magicis artibus suis, magnis laboribus, & periculis suis, postremo ẽt effusione sanguinis sui. Si Petrus maleficus fecit, vt Christũ sic diligeret mundus, quid fecit innocẽs Christus, vt eũ sic diligeret Petrus? Respondeant igitur sibiipsi, & si possunt intelligãt illa superna gratia factũ esse, vt propter ęternam vitam Christum diligeret mundus: qua gratia factũ est, vt propter æternam vitã ab illo accipiendam, & vsq; ad temporalem mortem pro illo patiendam? Christum diligeret Petrus. Deinde isti dij qui sunt, qui possunt ista prædicere, nec possunt auertere ita subcumbentes vni maleficio & vni sceleri magico, quo puer, vt dicunt, anniculus occisus, & dilaniatus, & ritu nefario sepultus est, vt sectam sibi aduersariam tam prolixo tempore conualescere, tot tantarumq; persecutionũ horrendas crudelitates non resistẽdo, sed patiendo superare, & ad suorum simulachrorũ, templorũ sacrorũ oraculorũ euersionem peruenire permitterent? Quis postremo est Deus, non noster vtiq;, sed ipsorum,
I qui vel illectus tãto scelere, vel impulsus est ista præstare? Non enim alicui Dęmoni hoc adscribitur, sed Deo dicunt illi versus, hæc Petrum arte magica definisse. Talem Deum habent, qui Christum non habent.

De stultissimo mendacio Paganorum, quo Christianam religionem non vltra trecẽtorum sexagintaquinq; annorum mensuram spatium esse finxerunt. Cap. LIIII.

HAec atque huiusmodi multa colligerem, si nondum annus iste transisset, quem diuinatio ficta promisit & decepta vanitas credidit. Cũ vero ex quo nominis Christi cultus per eius in carne pręsentiam, & per Apostolos institutus est anta aliquot annos, anni trecenti sexagintaquinq; completi sint, quid aliud quærimus vnde ista falsitas refellatur? Vt enim in Christi natiuitate huius rei nõ ponamus initium, quia infans & puer discipulos non habebat, tamen quando habere cępit, proculdubio tunc innotuit per eius corporalem præsentiam doctrina & religio Christiana, idest, posteaquam in fluuio Iordane ministerio Ioannis est baptizatus, propter hoc enim de illo prophetia illa pręcesserat: Dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terrę, sed quã priusquã passus esset, & resurrexisset à mortuis, nondum fides fuerat definita, in resurrectione quippe Christi definita est: nam sic Apostolus Paulus Atheniensibus loquitur, dicens: Iam nunc annunciat hominibus, omnes vbique agere pęnitentiam: eo quod statuit diem iudicare orbem in æquitate, in viro, in quo definiuit fidem omnibus, resuscitans illum à mortuis: melius in hac quæstione soluenda inde initium sumimus: præsertim quia tunc datus est ẽt spiritussanctus, sicut eum dari post resurrectionem Christi oportebat in ea ciuitate, ex qua debuit incipere lex secunda, hoc est, Testm̃ nouum. Prima enim data fuit lex in mõte Sina per Moysen quod Testamentũ vocatur vetus. De hac aũt quę per Christũ data est, prædictũ est: Ex Sion lex prodiet, & verbũ Domini ex Hierusalem. Vnde & ipse per omnes gentes, dixit prędicari oportere in nomine suo pęnitentiam, sed tamen incipientibus ab Hierusalem. Ibi ergo exorsus est huius nominis cultus, vt in Christum Iesum, qui crucifixus fuerat, & resurrexerat, crederetur. Ibi hæc fides tam insignibus initijs incanduit, vt aliquot hominũ millia in Christi nomine mirabili alacritate conuersa, venditis suis rebus, vt egenis distribuerentur, proposito sancto, & ardẽtissima charitate ad paupertatẽ voluntariã peruenirent, atq; inter frementes & sanguinẽ sitientes Iudæos se vsq; ad mortẽ pro veritate certare, non arma potẽtia, sed potẽtiore patientia pparent. Hoc si nullis magicis artibus factum est, cur credere dubitant eadem virtute diuina per totum mundum idem fieri potuisse, qua hoc factum est? Si autem vt Hierosolymis, sic ad cultum nominis Christi accenderetur tanta hominum multitudo, quę

quæ illum in cruce, vel fixerat prenſum, vel riſerat fixum, iam maleficiũ illud fecerat Petrus, ex ipſo anno quærendum eſt, qñ trecenti ſexagintaquinque completi ſint. Mortuus eſt ergo Chriſtus duobus geminis conſulib. octauo calẽdas Aprilis. Reſurrexit tertia die, ſicut Apoſtoli ſuis etiam ſenſibus probauerunt. Deinde poſt quadraginta dies aſcendit in cœlum: poſt decem dies, ideſt, quinquageſimo poſt ſuam reſurrectionem die miſit ſpiritum ſanctum. Tunc tria millia hominum Apoſtolis eum prædicantibus crediderunt. Tunc itaq; nominis illius cultus exortus eſt, ſicut nos credimus, & veritas habet, efficacia ſpiritusſancti: ſicut autem finxit vanitas impia vel putauit, magicis artibus Petri. Paulo poſt etiam ſigno mirabili facto, quando ad verbum ipſius Petri quidam mẽdicus ab vtero matris ita claudus, vt ab alijs portaretur, & ad portam templi vbi ſtipem peteret, poneretur, in nomine Ieſu Chriſti ſaluus exiliuit, quinque millia hominum crediderunt. Ac deinde alijs atque alijs acceſsibus credentium creuit eccleſia. Ac per hoc colligitur ẽt dies, ex quo annus ipſe ſumpſit initium, ſcilicet quando miſſus eſt ſpiritusſanctus, ideſt, per idus Maias. Numeratis proinde conſulibus, trecenti ſexagintaquinque anni reperiũtur impleti, per eaſdem idus Maias, conſulatu Honorij & Euticiani. Porro ſequenti anno cum ſocium accepiſſet Honorius conſulem Manlium Theodorum, quando iam ſecundum illud oraculum dœmonum, aut figmentum hominum nulla eſſe debuit religio Chriſtiana, quid per alias terrarum partes forſitan factum ſit, non fuit neceſſe perquirere. Interim quod ſcimus, in ciuitate notiſſima & eminentiſsima Carthagine Aphricæ Gaudentius & Iouius comites Imperatoris Honorij, quartodecimo calendas Aprilis falſorum deorum templa euerterunt, & ſimulachra fregerunt. Ex quo vſque ad hoc tempus per triginta ferme annos, quis non videat quantum creuerit cultus nominis Christi, præſertim poſteaquã multi eorum Christiani facti ſunt, qui tanquam vera illa diuinatione reuocabantur à fide, eamque completo eodem annorum numero inanem irridendamque viderunt? Nos ergo qui ſumus vocamurque Chriſtiani, non in Petrum credimus, ſed in quem credidit Petrus. Petri de Chriſto ædificati ſermonibus non carminibus venenati, nec decepti maleficijs, ſed beneficijs eius adiuti. Ille Petri magiſter Chriſtus in doctrina, quæ ad vitam ducit æternã, ipſe eſt & magiſter noſter. Sed aliquando iã claudamus hunc librum, hucuſque differentes, & quantum ſatis viſum eſt demonſtrantes quiſnam ſit duarum ciuitatum cœleſtis atque terrenæ ab initio vſque in finem permixtarum mortalis excurſus. Quarum illa quæ terrena eſt fecit ſibi quos uoluit, uel undecunque, uel ẽt ex hominibus falſos deos, quibus ſacrificando ſeruiret. Illa autem, quæ cœleſtis peregrinatur in terra falſos deos nõ facit, ſed à uero Deo ipſa fit, cuius verum ſacrificium ipſa ſit. Ambæ tamen temporalibus, uel bonis pariter utuntur uel malis pariter affliguntur, diuerſa fide, diuerſa ſpe, diuerſo amore, donec ultimo iudicio ſeparentur, & percipiat unaquæq; ſuum finem, cuius nullus eſt finis. De quibus ambarum finibus deinceps differendum eſt.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER DECIMVSNONVS.

Quod in quæſtione, quã de finib. bonorum & malorum philoſophica diſputatio ventilauit, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe Marcus Varro perſpexerit. Cap. I.

Voniã de ciuitatis vtriuſq; terrenæ ſcilicet & cœleſtis debitis finib. deinceps mihi video diſputandũ, prius exponẽda ſunt quãtum operis huius terminãdi ratio patitur, argumenta mortalium, quibus ſibiipſi beatitudinẽ facere in huius vitæ infœlicitate moliti ſunt, vt ab eorum reb. vanis ſpes noſtra quid differat, quã Deus nobis dedit, & res ipſa: hoc eſt vera beatitudo quã dabit, non tantum authoritate diuina, ſed adhibita etiam ratione, qualem propter infideles poſſumus adhibere, clareſcat. De finibus enim bonorum & malorũ multa & multipliciter inter ſe philoſophi diſputarunt. Quam quæſtionem maxime intentione verſantes, inuenire conati ſunt, quid efficiat hominẽ bea-

tum. Illud enim est finis boni nostri, propter quod appetenda sunt cœtera, ipsum autem propter seipsum: & illud finis mali, propter
G quod vitanda sunt cętera, ipsum autem propter seipsum. Finem ergo boni nūc dicimus, non quo consummatur, vt non sit, sed quo perficiatur, vt plenum sit: & finem mali non quo esse desinat, sed quousq; nocendo perducat. Fines itaq; isti sunt summum bonum & summum malum. De quibus inueniendis atque in hac vita summo bono adipiscendo, vitando autem summo malo, multum, sicut dixi, laborauerunt, qui studium sapientiæ in huius seculi vanitate professi sunt: nec tamē eos, quamuis diuersis errantes modis, naturæ limes intantum ab itinere veritatis deuiare permisit, vt non alij in animo, alij in corpore, alij in vtroque fines bonorum ponerent & malorum. Ex qua tripertita velut generaliū distributione sectarum, Marcus Varro in libro de philosophia tam multam dogmatum varietatem diligēter & subtiliter scrutatus aduertit, vt ad cclxxxiij. sectas, non quę iā essent, sed quæ esse possent, adhibens quasdam differentias, facillime perueniret. Quod vt breuiter ostēdam, inde oportet incipiam, quod ipse aduertit, & posuit in libro memorato: Quatuor esse quædam, quę homines sine magistro, sine vllo doctrinæ adminiculo, sine industria vel arte viuendi, quæ virtus dicitur, & procul dubio discitur, velut naturaliter appetunt: aut voluptatem, qua delectabiliter mouetur corporis sensus: aut quietē, qua fit vt nullam molestiam quisque corporis patiatur: aut vtranque, quam tamen vno nomine voluptatis Epicurus appellat: aut vniuersaliter prima naturæ, in quibus & hæc sunt, & alia: vel in corpore, vt membrorum

Al. l. Quatuor ab homine naturaliter appetuntur.

H integritas, & salus atque incolumitas eius: vel in animo, vt sunt ea quæ vel parua, vel magna in hominum reperiuntur ingenijs. Hæc igitur quatuor, idest voluptas, quies, vtrunque, primæ naturæ, ita sunt in nobis, vt vel virtus quam postea doctrina inserit, propter hæc appetenda sit: aut ista propter virtutem, aut vtraque propter seipsa: ac per hoc fiunt hinc duodecim sectæ. Per hanc enim rationem singulæ triplicantur: quod cū in vno demonstrauero, difficile non erit id in cęteris inuenire. Cum ergo voluptas corporis, animi virtuti aut subditur, aut præfertur, aut iungitur, tripertita variatur diuersitate sectarum. Subditur autem virtuti, quādo in vsum I virtutis assumitur. Pertinet quippe ad virtutis officium, & viuere patriæ, & propter patriam filios procreare, & quorum neutrum fieri potest sine corporis voluptate. Nam sine illa nec cibus potusque sumitur, vt viuatur, nec concumbitur, vt generatio propagetur. Cum vero præfertur virtuti, ipsa appetitur propter seipsam, Virtus autem assumenda creditur propter illam, idest, vt nihil virtus agat, nisi ad consequendam vel conseruandam corporis voluptatem, quæ vita deformis est quidem, quippe vbi virtus seruit dominæ voluptati, quāuis nullo modo hæc dicenda sit virtus. Sed tamen etiam ista horribilis turpitudo habuit quosdam philosophos patronos, & defensores suos. Virtuti porro voluptas iungitur, quando neutra earum propter alteram, sed propter seipsas ambæ appetuntur. Quapropter sicut voluptas vel subdita, vel prælata vel iuncta virtuti tres sectas facit, ita quies, ita prima naturæ alias ternas inueniūtur efficere. Pro varietate quippe humanarum opinionum virtuti aliquando subduntur, aliquando præferuntur, aliquando iunguntur, ac sic ad duodenarium sectarum numerus peruenitur. Sed iste quoque numerus duplicatur adhibita vna differentia, socialis videlicet vitę: quoniam quisquis sectatur aliquam istarum duodecim sectarum, profecto aut propter se tantum id agit, aut etiam propter sociū, cui debet hoc velle, quod sibi. Quocirca duodecim sūt eorum, qui propter se tantummodo vnamquāque tenendam putant: & aliæ duodecim eorum, qui nō solum propter se sic vel sic philosophandum esse decernunt: sed etiam propter alios, quorum bonum appetunt sicut suum. Hæ autem sectæ vigintiquatuor iterū geminantur, addita differentia ex Academicis nouis, & fiunt quadragintaocto. Illarum quippe vigintiquatuor, vnamquanque sectarum potest quisque sic tenere ac defendere ut certam, quemadmodum defenderunt Stoici, quod hominis bonum, quo beatus esset in animi tantummodo uirtute cōsisteret. Potest alius ut incertam, sicut defenderunt Academici noui, quod eis etsi non certum, tamen uerisimile uidebatur. Vigintiquatuor ergo fiūt per eos, qui eas uelut certas ꝑpter ueri-

tem

tem & aliæ vigintiquatuor per eos qui easdem velut incertas propter verisimilitudinẽ sequendas putãt. Rursus, quia vnamquamq; istarum quadragintaocto sectarũ potest quisqne sequi habitu cęterorum philosophorũ. Itemque potest alius habitu Cynicorum. Ex hac etiam differentia duplicãtur, & nonagintasex fiunt. Deinde quia earũ singulas quasq; ita tueri homines possunt atq; sectari, vt aut ociosam deligant vitam, sicut hi qui tantummodo studijs doctrinæ vacare voluerunt, atque valuerunt: aut negociosam, sicut hi, qui cũ philosopharentur, tamen administratione Reipub. regendisq: rebus humanis occupatissimi fuerunt: aut ex vtroq; genere temperatã, sicut hi qui partim erudito ocio, partim necessario negocio: alternantia vitæ suæ tempora tribuerent. Propter has differentias potest etiam triplicari numerus iste sectarũ, & ad ducentas octogintaocto perduci. Hæc De Varronis libro quantum potui breuiter, ac dilucide posui, sententias eius meis explicans verbis. Quomodo autem refutatis cęteris vnam eligat, quam vult esse Academicorum veterum, quos à Platone institutos vsq; ad tertium Polæmonem, qui ab illo quartus eius scholam tenuit, quę Academia dicta est, habuisse certa dogmata vult videri: & ob hoc distinguit ab Academicis nouis, quibus incerta sunt omnia, ꝙ philosophiæ genus ab Archesilao cępit successore Polęmonis: eãque sectam, idest veterũ Academicorũ sicut dubitatione, ita omni errore carere arbitretur: longum est per omnia demonstrare, nec tamen omni ex parte res omittenda est. Remouet ergo prius illas omnes differentias, q̃ numerũ multiplicauere sectarum: quas ideo remouendas putat, quia non in eis est finis boni. Neque enim existimat vllam philosophi sectam esse dicendam, quæ non eo distet à cęteris, quod diuersos habeat fines bonorũ & malorũ: quãdoquidem nulla est homini causa philosophandi, nisi vt beatus sit. Quod autem beatum facit ipse est finis boni. Nulla est igitur causa philosophandi, nisi finis boni. Quamobrem quę nullum boni finẽ sectatur, nulla philosophiæ secta dicẽda est. Cũ ergo quæritur de sociali vita, vtrũ sit tenenda sapienti vt summũ bonũ, quo fit homo beatus, ita velit, & curet amici sui, quẽadmodum suum, an suæ tantũmodo beatitudinis causa faciat quicquid facit non de ipso summo bono quęstio est, sed de assumendo vel non assumendo socio ad huius participationẽ boni, nõ propter seipsum, sed propter eundẽ sociũ, vt eius bono ita gaudeat, sicut gaudet suo. Item cũ quęritur de Academicis nouis, quibus incerta sunt omnia, vtrum ita sint res habendæ, in quibus philosophandũ est, an sicut alijs philosophis placuit certas eas habere debeamus: non quæritur, quid in boni fine sectãdũ sit, de ipsins boni veritate, quod videtur sectandũ, vtrũ sit, nec ne dubitandum hoc est, vt id planius eloquar, vtrũ ita sectandũ sit, vt qui sectatur, dicat esse verum: an ita, vt qui sectatur dicat verum sibi videri, etiam si forte sit falsum, tamen vterq; sectetur vnum atq; idem bonum. In illa etiã differentia, quæ adhibetur ex habitu & consuetudine Cynicorum, non quæritur quisnam sit finis boni, sed vtrum in illo habitu ꝙ consuetudine sit viuendũ ei, qui verum sectatur bonum, quodlibet ei verum videatur esse atq; sectandum. Deniq; fuerunt, qui cũ B diuersa sequerentur bona finalia, alij virtutẽ alij voluptatem, eundem tamen habitum & consuetudinem tenebant, ex quo Cynici appellabãtur. Ita illud quicquid est, vnde philosophi Cynici discernuntur à cęteris, ad eligendum ac tenendum bonum, quo beati fierent, vtique nil valebat. Nam si aliquid ad hoc interesset, profecto idem habitus eundẽ finem sequi cogeret, & diuersus habitus eundem sequi finem non sineret.

Qũo remotis omnibus differentijs, quæ nõ sectę, sed quæstiones sunt, ad tripartitam summi boni difinitionẽ. Varro perueniat quarum tamen vna sit eligenda. Cap. II.

IN tribus quoque illis vitæ generibus, vno scilicet non segniter, sed in contemplatione vel inquisitione veritatis ocioso, altero in gerendis rebus humanis negocioso, tertio ex vtroque genere temperato, cũ quęritur quid horum sit potius eligendum, non finis boni habet controuersiam: sed quid horum trium difficultatem, vel facilitatem afferat ad consequendum, vel retinendum finem boni, id in ista quæstione versatur. F Finis enim boni, cum ad eum quisque peruenerit, protinus beatum facit. In ocio autẽ li-

terato, vel negocio publico, vel quãdo vtrũ que vicibus agitur, non continuo quisq; beatus est. Multi quippe in quodlibet horum trium possunt viuere, & in appetendo boni fine, quo fit homo beatus, errare. Alia est igitur quęstio de finibus bonorum & malorũ, quę vnamquamq; philosophorum sectã facit, & aliæ sunt quęstiones de sociali vita, de cunctatione Academicorum, de vestitu & victu Cynicorum, de tribus vitę generibus, ocioso, actuoso, ex vtroq; modificato, quarũ nulla est in qua de bonorum & malorũ finibus disputatur. Proinde quoniã Marcus Varro has quatuor adhibens differentias, idest, ex vita sociali, ex Academicis nouis ex Cynicis, ex isto vitę genere tripertito ad sectas ducentas octogintaocto peruenit, & si quę aliæ possunt similiter adijci, remotis eis omnibus: quoniam de sectando summo bono nullam inferunt quęstionem, & ideo sectæ nec sunt, nec vocandę sunt: ad illas duodecim, in quibus quæritur quid sit bonum hominis, quo assecuto fit beatus, vt ex eis vnã veram, cęteras falsas ostẽdat esse, reuertitur.
G Nam remoto illo tripertito genere vitæ, duę partes huius numeri detrahuntur, & sectę nonaginta sex remanent. Remota vero differẽtia ex Cynicis addita, ad dimidium rediguntur, & quadragintaocto fiunt. Auferamus ẽt quod ex Academicis nouis adhibitũ est, rursus dimidia pars remanet, idest vigintiquatuor. De sociali quoq; ita quod accesserat similiter auferatur, & duodecim sunt reliquæ quas ista differentia, vt vigintiquatuor fierẽt duplicauerat. De his ergo duodecim nihil dici potest cur sectę non sint habendæ. Nihil quippe aliud in eis quęritur, quam finis bonorum & malorum. Inuentis autem bonorũ finibus, profecto econtrario sunt malorum. Hę autem vt fiant duodecim sectæ, illa quatuor triplicantur, voluptas, quies, vtrunque & prima naturę, quæ primigenia Varro vocat. Hæc quippe quatuor dum singillatim virtuti aliquando subduntur, vt non propter seipsa, sed propter officium virtutis appetenda videantur, aliquando pręferuntur, vt non propter seipsa, sed propter hæc adipiscenda vel conseruanda necessaria virtus putetur: aliquando iunguntur, vt propter seipsa & vir-
H tus, & ista appetenda credantur; quaternarium numerum triplnm redduntur, & duodecim sectas perueniunt. Et illis autem quatuor rebus Varro tres tollit, voluptatem scilicet, & quietẽ, & vtrunq; non quod eas improbet, sed quod primigenia illa naturæ, & voluptatem in se habeant, & quietem. Quid ergo opus est ex his duabus tria quædam facere, duo scilicet, cũ singillatim appetuntur voluptas aut quies, & tertium cum ambę simul, quandoquidem prima naturæ, & ipsas, & præter ipsas alia multa contineant: De tribus ergo sectis ei placet diligenter esse tractandum, quæ nam sit potius eligenda. Non enim veram plusquam vnam vera ratio esse permittit siue in his tribus sit: siue alicubi alibi, quod post videbimus. Interim de his tribus quomodo vnam Varro eligat, quantum breuiter aperteque possumus, disseramus, istę nempe tres sectæ ita fiunt: cum vel prima naturæ propter virtutem, vel virtus propter prima naturæ, vel vtraque, idest, & virtus, & prima naturæ propter seipsa sunt expetenda.

De tribus sectis summum hominis bonum quærentibus, quam eligendam Varro definiat, sequens veteris Academiæ Antiocho authore sententiam. Cap. III.

Quid ergo istorum trium sit verum atque sectãdum, isto modo persuadere conatur. Primum, quia summum bonum in philosophia non arboris, pecoris, non Dei, sed hominis quæritur, quid sit ipse homo quærendum putat. Sentit quippe in eius natura duo esse quędam, corpus & animam, & horum quidẽ duorũ melius esse animã, longeq; pręstabilius oĩno nõ dubitat. Sed vtrum anima sola sit homo, vt ita sit ei corpus tanquam equus equiti, quærendum putat. Eques enim non homo & equus, sed solus hõ est: ideo tñ eques dicitur, quod aliquo modo se habeat ad equũ. An corpus solum sit homo, aliquo modo se habens ad animã, sicut poculũ ad potionem: non enim calix & potio, quã continet calix, simul dicitur poculum: sed calix solus ideo tamen quod potioni cõtinendę sit accommodatus. An vero nec anima sola, nec solum corpus, sed simul vtrunque sit homo, cuius pars sit vna, siue anima siue corpus: ille autem totus ex vtroque constet vt homo sit, sicut duos equos iunctos

bigas

bigas vocamus, quorum siue dexter, siue sinister pars est bigarum, vnum vero eorum quoquo modo se habeat ad alterum, bigas non dicimus, sed ambos simul. Horum autẽ trium hoc eligit tertium, hominemq́ue nec animam solam, nec solum corpus, sed animam simul & corpus esse arbitratur. Proinde summũ bonum hominis, quo fit beatus, ex vtriusq; rei bonis constare dicit, & animę scilicet & corporis. Ac per hoc prima illa naturæ propter seipsa existimat esse expetenda, ipsamq́; virtutem, quam doctrina inserit velut artem viuendi, quæ in animæ bonis est, excellentissimum bonum. Quapropter eadem virtus, idest, ars agendæ vitæ, cum acceperit prima naturæ, quæ sine illa erant, sed tamen erant etiam, quando eis doctrina adhuc deerat, omnia propter seipsam appetit, simulq́; etiam seipsam, omnibusq́; simul & seipsa utitur, eo fine ut omnibus delectetur, atque perfruatur, magis minusq; ut quæque inter se maiora, atq; minora sunt, tamen omnibus gaudens & quædam minora, si necessitas postulat, propter maiora uel adipiscenda uel tenenda cõtemnens. Omnium autem bonorum uel animi uel corporis, nihil sibi uirtus omnino præponit. Hæc enim bene utitur & seipsa, & cęteris quæ hominem faciũt beatum bonis. Vbi vero ipsa non est, quamlibet multa sint bona, non bona eius sunt, cuius sunt: ac per hoc nec eius bona dicenda sunt, cui male utenti vtilia esse non possunt. Hæc ergo uita hominis, quæ uirtute, & alijs animi, & corporis bonis, sine quib. virtus esse non potest, fruitur, beata esse dicitur. Si uero & alijs, sine quibus esse uirtus potest, uel ullis uel pluribus, beatior. Si aũt prorsus omnibus, ut nullum omnino bonum desit, uel animi uel corporis, beatissima. Non enim hoc est uita ꝙ uirtus, quoniam non omnis uita, sed sapiens uita uirtus est, & tamen qualiscunque uita sine ulla uirtute potest esse, uirtus uero sine ulla uita non potest esse. Hoc & de memoria dixerim atq; ratione, & si quid aliud tale est in homine. Sunt enim hęc & ante doctrinam, sine his autem non potest esse ulla doctrina, ac per hoc nec uirtus, quæ utique discitur. Bene autem currere, pulchrum esse corpore, uiribus ingentibus præualere, & cætera huiusmodi talia sunt, ut & uirtus sine his esse posit, & ipsa sine uirtute bona sunt: tamen & secundũ istos etiam ipsa propter seipsam diligitur uirtus, utiturq; illis & fruitur, sicut uirtutem decet. Hanc uitam beatam socialem perhibent esse, quę amicorum bona propter seipsa diligat sicut sua, eisque propter seipsos hoc uelit quod sibi, siue in domo sint, sicut coniunx, & liberi, & quicunque domestici: siue in loco, ubi domus eius est, sicuti est vrbs, ut sunt hi, qui ciues uocantur, siue in orbe toto, vt sunt gentes, quas ei societas humana coniungit, siue in ipso mũdo, qui censetur nomine cęli & terræ, sicut esse dicunt Deos, quos uolũt amicos esse homini sapienti, quos nos familiarius angelos dicimus. De bonorum aũt & econtrario ma- A lorum finibus negant ullo modo esse dubitandum, & hanc inter se & nouos Academicos affirmant esse distantiam: nec eorum interest quicquam, siue Cynico, siue alio quolibet habitu & uictu, in his finibus quos ueros putant, quisque philosophetur. Ex tribus porro illis uitæ generibus, otioso, actuoso, & quod ex utroque cõpositum est, hoc tertiũ sibi placere asseuerant. Hæc sensisse atq; docuisse Academicos veteres Varro asserit, authore Antiocho magistro Ciceronis & suo, quem sanè Cicero in plurib. fuisse Stoicum, quam ueterem Academicum vult uideri. Sed quid ad nos, qui potius de rebus ipsis iudicare debemus, quam pro magno de hominibus quid quisque senserit, scire?

De summo bono & sũmo malo quid Christiani sentiánt cõtra philosophos, qui summũ bonũ in se sibi esse dixerunt. Cap. IIII.

SI ergo quæratur a nobis, quid ciuitas Dei de his singulis interrogata respondeat, ac primũ de finib. bonorũ, malorumque quid sentiat, respondebit æternam uitam esse sum- D mum bonũ, æternam uero mortem summũ malum, propter illam proinde adipiscendam, istamque uitandam, recte nobis esse uiuendum. Propter quod scriptum est: Iustus ex fide uiuit. Quoniam neq; bonum nostrũ iam uidemus, unde oportet, ut credendo quæramus: neque ipsum recte uiuere nobis ex nobis est, nisi credentes adiuuet & orãtes, qui & ipsam fidem dedit, qua nos ab illo adiuuãdos esse credamus. Illi autem qui in ista uita fines bonorum & malorũ esse putaue-

runt, ſiue in corpore, ſiue in anima, ſiue in
vtroque:ponentes ſummũ bonum: atq; vt id
explicatius eloquar, ſiue in voluptate, ſiue in
virtute, ſiue in vtraque: ſiue in quiete, ſiue in
virtute, ſiue in vtraq;: ſiue in voluptate ſimul
& quiete, ſiue in virtute, ſiue in vtriſque: ſiue
in primis naturæ, ſiue in virtute, ſiue in vtriſ-
E que: hinc beati eſſe, & à ſeipſis beati fieri mi-
ra vanitate voluerunt. Irriſit hoc veritas per
Pſal. 93. prophetam dicentẽ: Nouit dñs cogitationes
hominum, qm̃ vanæ ſunt. Vel ſicut hoc teſti-
1. *Cor.* 3. monium poſuit Apoſtolus Paulus: Dñs no-
uit cogitationes ſapientium, qm̃ vanæ ſunt.
Quis.n.ſufficit quantouis eloquentiæ flumi-
ne vitæ huius miſerias explicare? Quã lamen
tatus eſt Cicero in conſolatione de morte
filiæ, ſicut potuit. Sed quantum eſt ꝙ potuit?
Ea quippe quæ dicuntur prima naturæ, qñ,
vbi, quõ tam bene ſe habere in hac vita poſ-
ſunt, vt non ſub incertis caſib. fluctuent? Quis
enim dolor cõtrarius voluptati, quæ inquie-
tudo contraria quieti, in corpus cadere ſa-
pientis non poteſt? Membrorum certe ampu
tatio vel debilitas, hominis expugnat incolu
mitatem, deformitas pulchritudinem, imbe-
cillitas ſanitatem, vires laſsitudo, mobilitatẽ
torpor, aut tarditas. Et quid horum eſt, ꝙ ne
queat in carnẽ ſapientis irruere? Status quo-
que corporis atq; motus, cum decentes atq;
congruentes ſunt, inter naturæ prima nume-
rantur. Sed quid ſi aliqua mala valetudo mẽ-
bra tremore cõcutiat? Quid ſi vſque ad ponẽ
das in terrã manus, dorſi ſpina curuetur, &
hominem quodãmodo quadrupedẽ faciat?
Nonne omnem ſtatuendi corporis, & mo-
uendi ſpeciem decusq; peruertet? Quid ip-
ſius animi primigenia, quæ appellantur bo-
na, vbi duo prima ponunt propter compre-
F henſionẽ, perceptionemq; veritatis, ſenſum
& intellectum? Sed qualis quantuſcunq; ſen-
ſus remanet, vt ſi alia taceam, fiat homo ſur-
dus & cęcus? Ratio vero & intelligentia quo
recedat, vbi ſopietur, ſi aliquo morbo effi-
ciatur inſanus? Phrenetici multa abſurda cũ
dicunt, vel faciunt, plerunq; à bono ſuo pro
poſito, & moribus aliena, imo ſuo bono pro
poſito moribusq; contraria, ſiue illa cogite-
mus, ſiue videamus, ſi digne conſideremus,
lachrymas tenere vix poſſum⁹, aut forte nec
poſſumus. Quid dicã de his, qui dęmonum
patiuntur incurſus? Vbi habent abſconditam
vel obrutam intelligentiam ſuam, qñ ſecun-
dum ſuã voluntatem, & anima eorũ & cor-
pore malignus vtitur ſpiritus? Et quis cõfidit
hoc malũ in hac vita euenire non poſſe ſa-
pienti? Deinde perceptio veritatis in hac car
ne qualis aut quanta eſt, qñ ſicut legimus in S en.9
veraci libro Sapientiæ: Corpus corruptibile
aggrauat animã: & deprimit terrena inhabi-
tatio ſenſum multa cogitantem? Impetus por
ro vel actionis appetitus, ſi hoc modo rectè
latine appellatur, ea quã Græci vocãt ὁρμὴν,
quia & ipſam primis naturæ deputãt bonis:
nonne ipſe eſt, quo geruntur, ét inſanorum
illi miſerabiles motus, & facta quæ horre-
mus, qñ peruertitur ſenſus, ratioq; ſopitur?
Porro ipſa virtus, quæ nõ eſt inter prima na
turæ, qm̃ eis poſtea doctrina introducente
ſuperuenit, cum ſibi bonorum culmen ven-
dicet humanorum, quid hic agit, niſi perpe-
tua bella cum vitijs: nec exterioribus, ſed in-
terioribus: nec alienis, ſed planè noſtris, &
proprijs: & maxime illa, q̃ Græce σωφροσύνη,
Latine temperantia nominatur, qua carnales
frenantur libidines, ne in quæ flagitia mentẽ
conſentientem trahant? Neque.n.nullum eſt
vitium, cum ſicut dicit Apoſtolus, Caro con
cupiſcit aduerſus ſpiritum: cui vitio contra-
ria virtus eſt, cum ſicut idem dicit, Spiritus
cõcupiſcit aduerſus carnem. Hæc.n.inquit,
ſibi inuicẽ aduerſantur, vt non ea quæ vultis
faciatis: Quid aũt facere volumus, cum per-
fici volumus fine ſũmi boni, niſi vt caro ad-
uerſus ſpiritum non concupiſcat, nec ſit in
nobis hoc vitiũ, contra ꝙ ſpiritus concupi-
ſcat? Quod in hac vita quamuis uelimus, qm̃
facere non ualemus, id ſaltem in adiutorio
Dei faciamus, ne carni concupiſcenti aduer
ſus ſpiritum, ſpiritu ſuccumbente cedamus,
& ad perpetrandum peccatũ noſtra conſen-
ſione pertrahamur. Abſit ergo vt quandiu in
hoc bello inteſtino ſumus, iam nos beatitu-
dinem, ad quã uincendo uolumus perueni-
re, adeptos eſſe credamus. Et quis eſt vſque-
adeo ſapiens, ut contra libidines nullum ha-
beat omnino conflictũ? Quia illa uirtus, quę
prudẽtia dicitur; nonne tota uigilantia ſua
bona diſcernit a malis, ut in illis appetendis,
iſtisq; uitandis nullus error obrepat? Ac per
hoc & ipſa in nos malis, uel mala in nobis eſ
ſe teſtatur. Ipſe.n. docet nos malum eſſe ad
peccandum cõſentire, bonumq; eſſe ad pec-
candum

candum non conſentire libidini.Illud tñ ma
lum, cui nos non conſentire docet pruden-
tia,facit temperantia.Nec prudentia,nec tẽ-
perantia tollit huic uitæ. Quid iuſtitia, cuius
munus eſt ſua cuiq; tribuere? Vnde fit in ip-
I ſo homine quidã iuſtus ordo naturæ, ut ani-
ma ſubdatur Deo,& animæ caro,ac per hoc
Deo & anima & caro.Nonne demonſtrat in
eo ſe adhuc opere laborare potius quam in
huius operis iã fine requieſcere? Tanto quip
pe minus anima ſubditur Deo, quanto mi-
nus Deum in ipſis ſuis cogitationibus conci
pit:& tanto minus animæ ſubditur caro,quã
to magis aduerſus ſpiritũ concupiſcit.Quan
diu ergo nobis ineſt hæc infirmitas,hæc pe-
ſtis,hic languor,qũo nos iã ſaluos,etſi non-
dum ſaluos qũo iam beatos illa finali beati-
tudine dicere audebimus? Iam uero illa uir-
tus,cuius eſt nomen fortitudo, in quantacun
que ſapientia euidentiſsima teſtis eſt huma-
norum malorũ, quæ cõpellitur patientia to-
lerare. Quæ mala Stoici Philoſophi miror,
qua fronte mala, mala non eſſe contendant:
quib.fatentur,ſi tanta fuerint,ut ea ſapiẽs uel
non poſsit,uel non debeat ſuſtinere, cogi eũ
mortem ſibimet inferre, atq; ex hac uita emi
grare. Tantus autẽ ſuperbiæ ſtupor eſt in his
hominibus,hic ſe habere finem boni, & a ſe
ipſis fieri beatos putantibus,ut ſapiens eorũ,
hoc eſt qualem mirabili uanitate deſcribũt,
etiamſi excęcetur,obſurdeſcat, obmuteſcat,
mẽbris debilitetur,doloribus crucietur, & ſi
quid aliud talium malorũ dici aut cogitari
poteſt, indicat in eum, quo ſibi mortem co-
gatur inferre:hanc in his malis uitam conſti-
tutam,eos non pudeat beatam uocare. O ui-
tam beatã,quæ ut finiatur, mortis quærit au-
xilium. Si beata eſt, maneatur in ea:ſi uero
propter iſta mala fugitur ab ea, qũo eſt bea-
ta? aut qũo iſta non ſunt mala, quæ uincunt
fortitudinis bonum? eãdemq; fortitudinem
non ſolum ſibi cedere,uerumetiam delyrare
cõpellunt, ut & eandem uitam dicant beatã,
& perſuadeant eſſe fugiendam. Quis vſque-
adeo cęcus eſt,ut nõ uideat, ꝙ ſi beata eſſet,
fugienda non eſſet? Sed ſi propter infirmita-
tis pondus,qua premitur:hanc fugiendam fa
teantur:quid igitur cauſæ eſt, cur non ẽt mi-
ſerã fracta ſuperbiæ ceruice,fateantur? Vtrũ
obſecro Cato ille patientia, an potius impa-
tientia ſe peremit? Non.n.hoc feciſſet, niſi
victoriam Cęſaris impatienter tuliſſet. Vbi
eſt fortitudo? Nempe ceſsit,nẽpe ſuccubuit,
nempe uſqueadeo ſuperata eſt,ut uitam bea-
tam derelinqueret,deſereret, fugeret. An nõ
erat iam beata? Miſera ergo erat. Qũo igitur
mala non erant,quę uitam miſeram,fugien-
damq; faciebãt? Quapropter etiam ipſi,qui L
mala iſta eſſe confeſsi ſunt, ſicut Peripateti-
ci, ſicut ueteres Academici, quorum ſectam
Varro defendit,tolerabilius quidem loquun
tur,ſed eorum quoque mirus eſt error, ꝙ in
his malis,&ſi tam grauia ſint, ut morte fugiẽ
da ſint,ab ipſo ſibimet illata,qui hęc patitur,
uitam beatam tñ eſſe contendunt. Mala ſunt,
inquit, tormenta atque cruciatus corporis:
& tanto ſunt peiora, quanto potuerunt eſſe
maiora:quibus ut careas,ex hac uita fugien-
dum eſt.Qua uita obſecro? Hac,inquit, quæ
tantis aggrauatur malis. Certè ergo beata eſt
in eiſdem ipſis malis, propter quæ dicis eſſe
fugiendam: an ideo beatam dicis, quia licet
tibi ab his malis morte diſcedere? Quid ſi er
go ĩ eis aliquo iudicio diuino tenereris, nec
permittereris mori, nec unquam ſine illis eſ
ſe ſinereris? Nempe tunc ſaltem miſeram ta-
lem diceres uitam. Non igitur propterea mi
ſera non eſt,quia cito relinquitur: quando-
quidem ſi ſempiterna ſit,etiam abs teipſo mi
ſera iudicatur.Non itaque propterea quoniã
breuis eſt, nulla miſeria debet uideri: aut ꝙ
eſt abſurdius, quia breuis miſeria eſt, ideo ẽt
beatitudo appellari.Magna uis eſt in eis ma-
lis, quæ cogunt hominem ſecundum ipſos
etiam ſapientem, ſibimet auferre quod ho-
mo eſt:cum dicant, & uerum dicant hanc eſ M
ſe naturæ primam quodammodo, & maxi-
mam uocem, ut homo concilietur ſibi, &
propterea mortem naturaliter fugiat: ita ſibi
amicus, ut eſſe ſe animal & in hac coniun-
ctione corporis atque animæ uiuere uelit,
uehementerque appetat. Magna uis eſt in eis
malis, quib. iſte naturæ uincitur ſenſus, quo
mors omnimodo omnibus uiribus, conati-
busque uitatur:& ita uincitur, ut quæ uitaba
tur,optetur, appetatur: & ſi non potuerit a-
liunde contingere, ab ipſo homine ſibimet
inferatur.Magna uis eſt in eis malis,quæ for-
titudinem faciunt homicidam, ſi tamen ad-
huc dicenda eſt fortitudo: quæ ita his malis
uincitur, ut hominem quem ſicut uirtus te-
gendum tuendumq; ſuſcepit, non modo nõ

posſit

posſit per patientiam cuſtodire, ſed inſuper cogatur occidere. Debet quidem etiam mortem ſapiens ferre patienter, ſed quæ accidit
A aliunde. Secundum iſtos autem ſi eam ſibiipſe inferre compellitur, profectò fatendũ eſt eis, non ſolum mala, ſed intolerabilia etiam mala eſſe, quæ hoc eum perpetrare compellunt. Vita igitur, quæ iſtorum tam magnorũ tamq; grauium malorum aut premitur oneribus aut ſubiacet caſibus, nullo modo beata diceretur, ſi homines, qui hoc dicunt, ſicut victi malis ingraueſcentibus, cum ſibi ingerunt mortẽ, cedunt infœlicitati: ita victi certis rationibus, cum quærunt beatã vitam, dignarentur cedere veritati, & non ſibi putarẽt in iſta mortalitate fine ſummi eſſe boni gaudendum: vbi virtutes ipſæ, quibus hic certe nihil melius atque vtilius in homine reperitur, quanto maiora ſunt adiutoria cõtra vim periculorum, laborum, dolorum, tanto fideliora teſtimonia miſeriarũ. Si enim veræ virtutes ſunt, quæ niſi in eis, quib. vera ineſt pietas, eſſe non poſſunt: non ſe profitentur hoc poſſe, vt nullas miſerias patiantur homines, in quibus ſunt. Neque.n. mendaces ſunt veræ virtutes, vt hoc profiteantur: ſed vt vita humana, quæ tot & tantis huius ſeculi malis eſſe cogitur miſera, ſpe futuri ſeculi ſit beata, ſicut & ſalua. Quõ.n. beata eſt, quę nondum
B ſalua eſt? Vnde & Apoſtolus Paulus nõ de hominibus imprudẽtibus, impatientib. intẽperantibus, & iniquis, ſed de his qui ſecundum veram pietatẽ vixerunt, & ideo virtutes quas haberent, veras haberent, ait: Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autem quæ videtur, non eſt ſpes. Quod enim quis videt, quid ſperat? Si
Rom. 8. autem quod videmus, ſperamus, per patientiam expectamus. Sicut ergo ſpe ſalui, ita ſpe beati facti ſumus: & ſicut ſalutem, ita beatitudinem, non iam tenemus præſentem, ſed expectamus futuram, & hoc per patientiam: quia in malis ſumus, quæ patienter tolerare debemus, donec ad illa veniamus bona, vbi omnia erũt, quibus ineffabiliter delectemur: nihil erit autem quod iam tolerare debeamus. Talis ſalus, quæ in futuro erit ſeculo, ipſa erit etiam finalis beatitudo. Quam beatitudinem iſti philoſophi, quoniam non videntes nolunt credere, hic ſibi conantur falſiſſimam fabricare, quanto ſuperbiore, tanto mendaciore virtute.

De ſociali vita, quæ cum maxime expetenda ſit, multis offenſionibus ſæpe ſubuertitur. Cap. V.

QVod aũt ſocialem vitam volunt eſſe ſapientis, nos multo amplius approbamus. Nã vnde iſta Dei ciuitas, de qua huius operis ecce iã vndeuiceſimum librum verſamus in manibus, vel inchoaretur exortu, vel progrederetur excurſu, vel apprehenderet debitos fines, ſi non eſſet ſocialis vita ſanctorum? Sed in huius mortalitatis erumna, quot & quantis abundet malis ſocietas humana, quis enumerare valeat? quis æſtimare ſufficiat? Audiant apud Comicos ſuos hominem cum ſenſu atq; conſenſu omnium hominũ dicere: Duxi vxorem, quã ibi miſeriam vidi? nati filij, alia cura. Quid itidem illa, quæ in amore vitia cõmemorat idem Terentius: Iniuriæ, ſuſpitiones, inimicitiæ, bellum, pax rurſus: nonne res humanas vbiq; impleuerunt? Nonne hæc & in amicorũ honeſtis amorib. plerunq; cõtingunt? Nonne his vſquequaq; plenæ ſunt res humanæ, vbi iniurias, ſuſpitiones, inimicitias bellũ mala certa ſentimus? Pacem vero in incertum bonum, qm̃ corda eorum, cũ quib. eam tenere volumus, ignoramus: & ſi noſſe hodie poſſemus, qualia cras futura eſſent, vtiq; neſciremus: Qui porro inter ſe amiciores ſolent eſſe, vel debent, quam qui vna & continentur domo? Et tñ quis inde ſecurus eſt, cum tanta ſæpe mala ex eorũ occultis inſidijs extiterint: tanto amariora, quanto pax dulcior fuit: quæ vera putata eſt, cum aſtutiſſime fingeretur. Propter ꝙ omnium pectora ſic attingit, vt cogat in gemitum, quod ait Tullius: Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quam hæ quæ latent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſſitudinis nomine. Nam eũ qui palam eſt aduerſarius, facile cauendo vitare poſſis. Hoc vero occultum inteſtinũ ac domeſticum malum non ſolum exiſtit, verumetiam opprimit: antequã proſpicere, atque explorare potueris. Propter ꝙ etiam diuina vox illa: Et inimici hominis domeſtici eius, cum magno dolore cordis auditur: quia & ſi quiſq; tam fortis ſit, vt æquo animo perferat: vel tam vigilans, vt prouido conſilio caueat, quæ aduerſus eũ molitur amicitia ſimulata: eorum tñ hominũ perfidorũ malo, cum eos eſſe peſſimos experitur, ſi

ipſe bonus eſt, grauiter excrucietur neceſſe eſt: ſiue ſemper mali fuerint, & ſe bonos finxerint: ſiue in iſtam malitiam ex bonitate mutati ſint. Si ergo domus commune perfugiũ in his malis humani generis tuta non eſt, q̃d ciuitas, quæ quanto maior eſt, tanto forum
G eius litibus & ciuilibus, & criminalibus plenius, etiam ſi quieſcant non ſolum turbulentæ, verumetiã ſępius & cruentæ ſeditiones: ac bella ciuilia: à quorũ euentibus ſunt aliq̃n liberæ ciuitates, à periculis nunquam?

De errore humanorum iudicorum, cum veritas latet. Cap. VI.

QVid ipſa iudicia hominum de hominibus, quæ ciuitatibus in quantalibet pace manentibus, deeſſe non poſſunt, qualia putamus eſſe quã miſera, quam dolenda: quandoquidem hi iudicant, qui conſcientias eorum, de quibus iudicant, cernere nequeunt? Vnde ſæpe coguntur tormẽtis innocentium teſtium ad alienam cauſam pertinẽ
H tem quærere veritatem, quid cum in ſua cauſa quiſq; torquetur, & cum quæritur vtrum ſit nocens cruciatur: & innocens luit pro incerto ſcelere certiſsimas pęnas: non quia illud commiſiſſe detegitur, ſed quia nõ commiſiſſe neſcitur? Ac per hoc ignorantia iudicis plerunq; eſt calamitas innocentis. Et q̃d eſt intolerabilius, magisque plangendum, rigandumque ſi fieri poſſet, fontibus lachrymarum: cum propterea iudex torqueat accuſatum, ne occidat neſciens innocentẽ, ſit per ignorantiæ miſeriam, vt & tortum, & innocentem occidat, quem ne innocentem occideret, torſerat. Si enim ſecundum iſtorũ ſapientiã delegerit ex hac vita fugere, quã diutius illa ſuſtinere tormenta: quod non commiſit, commiſiſſe ſe dicit. Quo damnato, & occiſo, vtrum nocentem an innocentem iudex occiderit, adhuc neſcit: quem ne innocentem neſciẽs occideret, torſit: ac per hoc innocentem, & vt ſciret torſit, & dum neſciret, occidit: In his tenebris vitę ſocialis, ſedebit iudex ille ſapiens, an non audebit? Sedebit plane. Conſtringit enim eum, & ad hoc officium pertrahit humana ſocietas, quam deſerere nefas ducit. Hoc enim nefas eſſe nõ ducit, quod teſtes innocentes in cauſis torquentur alienis: quod hi qui arguntur vi doloris plerunq; ſuperati, & de ſe falſa confeſſi etiam puniuntur, innocentes, cum iã torti fuerint innocentes: & ſi non morte puniantur, in ipſis vel ex ipſis tormentis plerunq; moriuntur. Quid quod aliquãdo & ipſi qui arguũt, humanæ ſocietati fortaſſe ne crimina impunita ſint, prodeſſe cupientes, & mentientibus teſtibus, reoq́; ipſo contra tormenta durante immaniter, nec fatente, probare quod obijciunt non valentes, quanuis vera obiecerint à iudice neſciente damnantur. Hæc tot & tanta mala non deputat eſſe peccata. Non enim hęc fecit ſapiens iudex nocendi voluntate, ſed neceſsitate neſciendi. & tamen quia cogit humana ſocietas, neceſsitate etiam iudicandi. Hęc eſt ergo quam dicimus miſeria, certe hominis, & ſi non malitia ſapientis. An vero neceſsitate neſciendi atque iudicandi torquet inſontes: punit inſontes: & parũ eſt illi quod non eſt reus, ſi non ſit inſuper & beatus? Quanto conſideratius, & homine dignius, & hominem agnoſcit in iſta neceſsitate, eamque miſeriã in ſe odit: & ſi pie ſapit, clamat ad Deum: De neceſsitatibus meis erue me. K
Pſal. 24.

De neceſsitate linguarum, qua ſocietas hominum dirimitur: & de miſeria bellorum, etiam quę iuſta dicuntur. Cap. VIII.

POſt ciuitatem vel vrbem ſequitur orbis terrę, in quo tertium gradum ponunt ſocietatis humanę, incipientes à domino, atq; inde ad vrbem, deinde ad orbem terrę progrediendo venientes. Qui vtiq; ſicut aquarũ congeries, quanto maior eſt, tanto periculis plenior. In quo primum linguarum diuerſitas hominũ alienat ab homine. Nam ſi duo ſibimet inuicem fiant obuiam, neque pręterire, ſed ſimul aliqua neceſsitate cogantur, quorum neuter norit linguam alterius: facilius ſibi animalia muta etiam diuerſi generis, quam illi, cum ſint homines ambo ſocientur. Quando enim quę ſentiunt inter ſe communicare non poſſunt, propter ſolã linguarum diuerſitatem, nihil prodeſt ad conſociandos homines tanta ſimilitudo naturę: ita vt libentius homo ſit cum cane ſuo, quam cum homine alieno. At enim opera data eſt, vt imperioſa ciuitas non ſolũ

iugum verumetiam linguam suã domitis gẽtibus per pacẽ societatis imponeret: ꝑ quã non deesset, immo & abundaret etiã inter-
A pretũ copia. Verum est. Sed hoc quã multis, & quam grandibus bellis, quanta strage hominũ, quanta effusione humani sanguinis cõparatũ est, quibus transactis, non est tñ eorũ multorum finita miseria. Quanuis enim nõ defuerit, neq; hostes, desint, exterę nationes, contra quas semper bella gesta sunt, & geruntur tamen etiam ipsa imperij latitudo peperit peioris generis bella, socialia scilicet & ciuilia: quibus miserabilius quatiturgenus humanum, siue cũ belligeratur, vt aliquando cõquiescant: siue cũ timetur, ne rursus exurgãt. Quorũ malorum multas, & multiplices clades duras, & diras necessitates, sicut dignũ est, eloqui velim, quanquam nequaquã sicut res postulat, possim: quis erit prolixę disputationis modus? Sed sapiens inquiunt, iusta bella gesturus est. Quasi non, si se hominem meminit, multo magis dolebit iustorũ necessitatem sibi extitisse bellorũ: quia nisi iusta essent, ei gerenda non essent, ac per hoc sapiẽti nulla bella essent. Iniquitas enim partis aduersæ iusta bella ingerit gerenda sapienti. Quæ iniquitas vtiq; hominum est dolenda, quia hominũ est, & si nulla ex ea bellandi necessitas nasceretur. Hæc itaq; mala tam
B magna, tam horrenda, tã sæua, quisquis cum dolore cõsiderat miseriã necesse est fateatur. Quisquis aũt vel patiatur ea sine animi dolore, vel cogitat, multo vtiq; miserius, ideo se putat beatũ, quia & humanũ ꝑdidit sensum.

Quod amicitia bonorum secura esse nõ possit, dum à periculis præsentis vitæ trepidari necesse sit. Cap. VIII.

Si autem non contingat quædã ignorantia similis dementiæ, quæ tamen in huius vitę misera conditione sæpe cõtingit, vt credatur vel amicus esse, qui inimicus est: vel inimicus, qui amicus est: quid nos consolatur in hac humana societate erroribus, erumnisq; plenissima, nisi fides non ficta, & mutua dilectio verorum bonorumq; amicorum? quos quanto plures in locis pluribus habemus, tanto longius latiusq; metuimus, ne quid eis contingat mali de tantis malorũ aggeribus huius seculi. Non enim tantummodo soliciti sumus, ne fame, ne bellis, ne morbis, ne captiuitatibus affligantur: ne in eadem seruitute talia patiantur, qualia nec cogitare sufficimus: verumetiam vbi timor est multo amarior, ne in perfidiam, malitiam, nequitiamq; mutentur. Et qñ ista contingũt, tanto vtiq; plura, quanto illi sunt plures, & in pluribus locis, & in nostram notitiam perferuntur, quibus cor nostrum flagris vtatur, quis potest, nisi qui talia sentit aduertere? Mortuos quippe audire mallemus: quanuis & hoc sine dolore non possemus audire. Quorum enim nos vita propter amicitię spe- C
cialis solatia delectabat, vnde fieri potest, vt eorum mors nullam nobis ingerat męstitudinem? Quam qui prohibet prohibebat, si potest amica colloquia: interdicat amabilem societatem, vel interdicat affectum omnium humanarum necessitudinum, vincula mẽtis immiti stupore dirumpat: aut sic eis vtendum censeat, vt nulla ex eis animum dulcedo perfundat. Qđ si fieri nullo modo potest, etiam hoc quo pacto futurũ est, vt eius nobis amara mors nõ sit, cuius dulcis est vita? Hinc est enim & luctus quidam in humano corde quasi vulnus, aut vlcus, cui sanãdo adhibẽtur officiosę consolationes. Non enim propterea non est quod sanetur: quoniam quanto est animus melior, tanto in eo citius faciliusq; sanatur. Dũ igitur ẽt de charissimorũ mortibus, maxime quorũ sunt humanę societati officia necessaria, nũc mitius, nunc asperius affligitur vita mortaliũ: mortuos tamen eos, quos diligimus, quã vel à fide, vel à bonis moribus lapsos, hoc est, in ipsa anima mortuos audire seu videre mallemus. Qua ingenti materia malorũ plena est terra: propter quod scriptũ est: Nunquid nõ tẽtatio est vita humana super terram? Et propter quod ipse dominus ait. Væ mundo ab scandalis. Et iterum: Quoniam abundauit, iniquitas, refrigescet charitas multorũ. Ex quo fit, vt bonis amicis mortuis gratulemur, & cũ mors eorũ nos cõtristet, ipsa nos certius consoletur: quoniã malis caruerunt, quibus in hac vita etiam boni homines vel cõteruntur, vel deprauantur, vel in vtroq; periclitantur.

De

De amicitia sanctorum angelorum, quę homini in hoc mundo non potest esse manifesta propter fallaciam dęmonum, in quos inciderunt, qui multos sibi deos colendos putauerunt. Cap. IX.

F

IN societate uero sanctorum angelorum, quam philosophi illi, qui nobis deos amicos esse uoluerunt, quarto constituerunt loco: uelut ad mundum uenientes ab orbe terrarum, ut sic quodāmodo cōplecterentur & cęlum, nullo modo quidem metuimus, ne tales amici uel morte nos sua, uel deprauatione contristent. Sed quia nobis non ea qua homines familiaritate miscentur: quod etiā ipsum ad ęrumnas huius pertinet uitæ, & aliquando satanas, sicut legimus, transfigurat se in angelum lucis ad tentandos eos, quos ita uel erudiri opus est, uel decipi iustum est. Magna Dei misericordia necessaria est, ne quisquam cum bonos angelos amicos se habere putat, habeat malos dœmones amicos fictos, eosq; tanto nocentiores, quanto astutiores ac fallaciores patiatur inimicos. Et cui magna ista Dei misericordia necessaria est, nisi magnæ humanæ miseriæ, quæ ignorantia tanta premitur, ut facile istorū simulatione fallatur? Et illos quidem philosophos in impia ciuitate, qui deos sibi amicos esse dixerunt, in dęmones malignos incidisse certissimum est, quib. tota ipsa ciuitas subditur, æternum cum eis habitura suppliciū. Ex eorum quippe sacris uel potius sacrilegijs, quibus eos colendos, & ex ludis immūdissimis, ubi eorum crimina celebrantur, quibus eos placandos putauerūt, eisdem ipsis authorib. & exactoribus talium tantorumq; dedecorum, satis ab eis qui colantur apertum est.

Quis fructus sanctis de superata huius uitæ tentatione paratus sit. Cap. X.

SEd neque sancti & fideles unius ueri Dei summiq; cultores, ab eorum fallacijs & multiformi tentatione securi sunt. In hoc.n. loco infirmitatis & dieb. malignis etiam ista solicitudo non est inutilis: ut illa securitas, ubi pax plenissima atque certissima est, desiderio feruentiore quæratur. Ibi.n. erunt naturæ munera, hoc est, quæ naturæ nostræ ab omnium naturarum creatore donantur, non solum bona, uerum etiam sempiterna, non solum in animo, qui sanabitur per patientiā, uerumetiam in corpore, quod resurrectione renouabitur. Ibi uirtutes non contra ulla uitia uel mala quæcunque certantes, sed habentes uictoriæ pręmium æternum, pacem, quam nullus aduersarius inquietet. Ipsa est enim beatitudo finalis, ipsa perfectionis finis qui consumentem non habet finem. H Hic autem dicimur quidem beati, quando pacem habemus, quantulacunque hic haberi potest in uita bona. Sed hæc beatitudo illi, quam finalem dicimus, beatitudini cōparata, prorsus miseria reperitur. *Al. l. Pax tēporalis.* Hanc ergo pacem, qualis hic potest esse, mortales homines in rebus mortalibus quando habemus, si recte uiuimus bonis eius recte utitur uirtus, quando uero eam non habemus, etiam malis quæ homo patitur, bene utitur uirtus. Sed tunc est uera uirtus, quando & omnia bona, quibus bene utitur, & quicquid in bono usu bonorum & malorum facit, & seipsam ad eum finem refert, ubi nobis talis & tanta pax erit, qua melior & maior esse non possit.

De beatitudine pacis æternæ, in qua sanctis finis est, idest uera perfectio. Cap. XI.

QVapropter possumus dicere, finem bonorum nostrorum esse pacem, sicut æternam diximus uitam, præsertim quia ipsi ciuitati Dei, de qua nobis est ista operosissima disputatio in sancto dicitur Psalmo. Lauda Hierusalem dominum, lauda Deum tuū Sion. Quoniam confortauit seras portarum tuarum, benedixit filios tuos in te. Qui posuit fines tuos pacem. Quando enim confirmatæ fuerint seræ portarum eius, iam in illā nullus intrabit, nec ab illa ullus exibit. Ac per hos fines eius eam debemus hic intelligere pacem, quam uolumus demonstrare finalē. I Nam & ipsius ciuitatis mysticum nomē, idest Hierusalem: quod, ut ante iam diximus, uisio pacis interpretatur. Sed quoniam pacis nomen etiam in his rebus mortalib. frequentatur, ubi utiq; non est uita æterna, propterea finem ciuitatis huius, ubi erit summum bonum eius, æternam uitam maluimus commemorare quam pacem. De quo fine Apostolus ait. Nunc uero liberati a peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum *Rom. 6.*

in

in ſanctificationem, finem vero vitam æter-
nam. Sed rurſus quia vita æterna ab eis qui fa
miliaritatem non habent cum ſcripturis ſan-
ctis, poteſt accipi etiam malorum vita: vel ſe
cundum quoſdam etiam philoſophos pro-
pter animæ immortalitatem: vel etiam ſecun
dum fidem noſtram propter pœnas intermi
K nabiles impiorum, qui vtique in ęternũ cru-
ciari non poterunt, niſi etiam vixerint in
æternum, profecto finis ciuitatis huius, in
quo ſummum habebit bonum, vel pax in vi
ta æterna, vel vita æterna in pace dicendus
eſt, vt facilius ab omnibus poſsit intelligi. Tã
tum eſt enim pacis bonum, vt etiam in rebus
terrenis atque mortalibus nihil gratius ſoleat
audiri: nihil deſiderabilius concupiſci, nihil
poſtremo poſsit melius inueniri. De quo ſi
aliquanto diutius loqui voluerimus, non eri
mus quantum arbitror oneroſi legentibus,
L & propter finem ciuitatis huius, de qua no-
bis ſermo eſt, & propter ipſam dulcedinem
pacis, quæ omnibus chara eſt.

Quod etiam bellantium ſęuitia omnesq; hominum inquietudines ad pacis finem cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit. Cap. XII.

QVod quiſquis mecum res humanas na
turamq; cõem vtcunq; intuetur agno-
ſcit. Sicut.n. nemo eſt qui gaudere nolit, ita
nemo eſt qui pacem habere nolit. Qñquidẽ
& ipſi qui bella volunt, nihil aliud quam vin
cere volunt: ad glorioſam ergo pacem bellã-
do cupiunt peruenire. Nam quid eſt aliud vi
ctoria, niſi ſubiectio repugnantium? Quod
cum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur in-
tentione geruntur & bella: ab his etiam qui
virtutem bellicã ſtudent exercere imperãdo
atque pugnando. Vnde pacem conſtat belli
eſſe optabilem finem. Omnis.n. homo etiam
belligerando pacem requirit, nemo autẽ bel
lum pacificando. Nam & illi qui pacem in
qua ſunt perturbari volunt, non pacem ode-
runt, ſed eam pro arbitrio ſuo cupiunt com-
mutari. Non ergo vt ſit pax nolunt, ſed vt ea
ſit, quam volunt. Denique & ſi per ſeditionẽ
M ſe ab alijs ſeparauerunt, cum eis ipſis conſpi
ratis vel coniuratis ſuis, niſi qualemcunque
l.l. Pax ipiorũ. pacis ſpeciem teneant, non efficiunt quod
intendunt. Proinde latrones ipſi vt vehemen
tius & tutius infeſti ſint paci cęterorum, pa-
cem volunt habere ſociorum. Sed & ſi vnus
ſit tam præpollens viribus & cõſocios ita ca-
uens, vt nulli ſocio ſe cõmittat, ſolusq; inſi- I
dians & præualens, quibus potuerit oppreſ-
ſis & extinctis prædas agat, cũ eis certe quos
occidere nõ poteſt, & quos vult latere quod
facit, qualemcunq; vmbram pacis tenet. In
domo autem ſua cum vxore & cum filijs, &
ſi quos alios illic habet, ſtudet profecto eſſe
pacatus, eis quippe ad nutum obtemperanti
bus ſine dubio delectatur. Nam ſi non fiat,
indignatur, corripit, vindicat, & domus ſuæ
pacem, ſi ita neceſſe ſit etiam ſęuiendo cõpo
nit: quam ſentit eſſe non poſſe, niſi cuidam
principio, quod ipſe in domo ſua eſt, cętera
in eadem domeſtica ſocietate ſubiecta ſint.
Ideoque ſi offerretur ei ſeruitus plurium vel
ciuitatis vel gentis, ita vt ſic ei ſeruirent, quẽ-
admodum ſibi domi ſuæ ſeruiri volebat: nõ
ſe iam latronem latebris conderet, ſed regem
conſpicuum ſublimaret, cum eadem in illo
cupiditas & malitia permaneret. Pacem ita-
que cũ ſuis omnes habere cupiunt, quos ad
ſuum arbitrium volunt viuere. Nam & cum
quibus bellum gerũt ſuos facere ſi poſſunt,
volunt, eisq; ſubiectis leges ſuæ pacis impo-
nere. Sed vt faciamus aliquem qualem canit
poetica & fabuloſa narratio: quem fortaſſe
propter ipſam inſociabilẽ feritatem ſemiho
minem, quam hominem dicere maluerunt.
Quamuis ergo huius regnum diræ ſpeluncæ
fuerit ſolitudo, tamq; malitia fuerit ſingula-
ris, vt ex hac ei nomen inuentum ſit: nã ma-
lus Græce κακὸν dicitur, quod ille vocaba-
tur, vt nulla coniux ei blandum ferret refer-
retq; ſermonem, nullis filijs vel alluderet par
uulis, vel grandiuſculis imperaret, nullo ami
ci colloquio frueretur, nec Vulcani patris:
quo vel hinc tantum non parũ fęlicior fuit:
quia tale monſtrũ ipſe non genuit, nihil cui-
quam daret: ſed à quo poſſet quicquã vellet,
& quando poſſet, & quantum vellet aufer-
ret. Tamen in ipſa ſua ſpelũca ſolitaria, cuius
vt deſcribitur, ſemper recenti cœde tepebat
humus, nihil aliud quam pacem volebat. In
qua nemo illi moleſtus eſſet, nec eius quie-
tem vis vllius terrorve turbaret. Cum corpo
re ſuo denique pacem habere cnpiebat: &
quantũ habebat, tantum illi bene erat. Quan-
doquidem membris obtemperãtibus impe- I
rabat:

rabat: & vt suam mortalitatem aduersum se
ex indigẽtia rebellantem, ac seditionẽ famis
ad dissociandam atq; excludendam de cor-
pore animã concitantẽ, quãta posset festina-
tione pacaret, rapiebat, necabat, vorabat: &
quanuis immanis ac ferus, paci tamen suę vi
tę ac salutis immaniter & ferociter consule-
bat. Ac per hoc si pacẽ quam in sua spelunca
atq; in seipso habere satagebat, cum alijs ẽt
habere vellet, nec malus, nec monstrum, nec
semihomo vocaretur. Aut si eius corporis
forma, & atrorum ignium vomitus ab eo de
terrebat hominũ societatem: forte non no-
cẽdi cupiditate, sed viuẽdi necesitate sęuie
bat. Verũ iste non fuerit, vel quod magis cre
dendum est, talis non fuerit, qualis vanitate
poetica describitur. Nisi enim nimis accusa
retur Dacus, parum Hercules laudaretur. Ta-
lis ergo homo, siue semihomo melius, vt di-
xi, creditur non fuisse: sicut multa figmenta
Poetarũ. Ipsę enim sæuisimę feræ, vnde ille
partem habuit feritatis, nam & semiferus di
ctus est, genus propriũ quadam pace custo-
C diunt coeundo, gignendo, pariẽdo, fętus fo-
uendo, atq; nutriendo, cum sint pleręq; in-
sociabiles & soliuagæ: non scilicet vt oues,
cerui, columbæ, sturni, apes: sed vt leones,
vulpes, aquilæ, noctuæ. Quæ enim Tigris nõ
filijs suis mitis immurmurat, & pacata ferita
te blanditur? Quis miluus, quãtumlibet soli-
tarius rapinis circumuolet: nõ coniugiũ co-
pulat, nidum congerit, oua confouet, pullos
alit, & quasi cũ sua matrefamilias societatẽ
domesticam quanta potest pace conseruat?
Quanto magis homo fertur quodãmodo na
turæ suę legibus, ad ineundã societatẽ pacẽ-
que cũ hominibus, quantũ in ipso est omni-
bus obtinendã: cũ etiã mali pro pace suorũ
belligerẽt, omnesq; si posint suos facere ve
lint, vt vni cuncti cuncta deseruiant: quo pa
cto, nisi vt in eius pace vel amando, vel timẽ
do consentiant? Sic enim superbia peruerse
imitatur Deũ. Odit nanq; cũ socijs, æquali-
tatẽ sub illo: sed imponere vult socijs domi-
nationẽ suã pro illo. Odit ergo iustã pacem
Dei, & amat iniquam pacẽ suam. Non ama-
re tamen qualemcunq; pacem nullo modo
potest. Nullum quippe vitium ita contra na
turã est, vt naturæ deleat etiam extrema vesti
gia. Itaq; pacem iniquorum in pacis cõpara
tione iustorum, ille videt, nec pacem esse di-
cendam, qui nouit præponere recta prauis,
& ordinata peruersis. Quod autẽ peruersum
est, hoc etiam necesse est, vt in aliqua, & ex
aliqua, & cũ aliqua rerum parte pacatum sit:
in quibus est, vel ex quibus constat alioquin
nihil esset omnino. Velut si quisquam capite
deorsum pẽdeat, peruersus est vtiq; situs cor
poris, & ordo membrorũ: quia id quod de-
super esse natura postulat, subter est & quod
illa subter vult esse, desuper factũ est. Contur
babit carnis pacem ista peruersitas, & ideo
est molesta. Veruntamen anima corpori suo
pacata est, & pro eius salute satagit, & ideo
est qui doleat. Quæ si molestijs eius exclusa
discesserit, quandiu membrorũ manet com
pago, nõ est sine quadam partium pace, qđ
remanet: & ideo adhuc est qui pẽdeat, & ꝙ
terrenum corpus in terrã nititur, & vinculo
quo suspensum est renititur, in suæ pacis or- E
dinem tẽdit, & locum quo requiescat, quo-
dammodo ponderis voce poscit, iamq; exa
nime ac sine vllo sensu, à pace temen natura
li sui ordinis non recedit: vel cum tenet eã,
vel cum fertur ad eam. Si enim adhibeantur
medicamenta, atq; curatio, quę formam ca-
daueris dissolui dilabiq; nõ sinat, adhuc pax
quædã partes partibus iungit, totamq; mo-
lem applicat terreno & conuenienti, ac per
hoc loco pacato. Si autem nulla adhibeatur
cura condiendi, sed naturali cursui relinqua
tur, tãdiu quasi tumultuãt disidẽtibus exala
tionibus, & nostro inconuenientibus sensui.
Idẽ enim est, ꝙ in puto re sentitur, donec
mundi conueniat elemẽtis, & in eorũ pacẽ
particulatim paulatimque discedat. Nullo
modo tñ inde aliquid legibus summi illius
creatoris ordinatorisq; subtrahit, à quo pax
vniuersitatis administratur. Quia & si de ca-
dauere maiore maioris animantis animalia
minuta nascantur, eadẽ lege creatoris quæq;
corpuscula in salutis pace suis animulis ser-
uiũt. Et si mortuorũ carnes ab illis animalib.
deuorentur, easdem leges per cuncta diffu-
sas ad salutem generis cuiusq; mortaliũ con
grua congruis pacificantes quaquauer
sum trahantur, & rebus quibus-
cunque iungantur, & in res
quaslibet conuertan-
tur, & commu-
tẽtur, inue-
niũt. F

De

De pace vniuersali, quæ inter quaslibet perturbationes priuari non poteſt lege naturæ, dũ ſub iuſto iudice ad id quiſq; peruenit ordinatione quod meruit voluntate. Cap. XIII.

PAx itaque corporis, eſt ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis, ordinata cognitionis actionisq; conſenſio. Pax corporis & animæ, ordinata vita & ſalus animantis. Pax hominis mortalis, & Dei immortalis, ordinata in fide ſub æterna lege obedientia. Pax hominũ, ordinata cõcordia. Pax domus, ordinata imperandi atq; obediendi cõcordia cohabitantiũ. Pax ciuitatis, ordinata imperandi atq; obediendi concordia ciuium. Pax cęleſtis ciuitats, ordinatiſsima & concordiſsima ſocietas, fruendi Deo, & inuicẽ in Deo. Pax omnium rerũ
L tr̃aquillitas ordinis. Ordo eſt parium diſpariũq; rerum ſua cuiq; loca tribuens diſpoſitio. Proinde miſeri inquantum miſeri, vtiq; in pace non ſunt. Tranquillitate quidẽ ordinis carent, vbi perturbatio nulla eſt. Verumtamen quia merito iuſteq; miſeri ſunt in ea quoq; ipſa ſua miſeria pręter ordinem eſſe non poſſunt. Non quidẽ cõiuncti beatis, ſed ab eis tamen ordinis lege ſeiuncti. Qui cum ſine perturbatione non ſint, rebus in quibus ſunt, quantacunq; congruentia coaptantur. Ac per hoc eſt in eis ordinis nonnulla tranquillitas: ineſt ergo nonnulla pax. Verũ ideo miſeri ſunt quia & ſi in aliqua ſecuritate nõ dolent, nõ tñ ibi ſunt, vbi ſecuri eſſe ac dolere non debeant. Miſeriores aũt ſi pax eis cũ ipſa lege non eſt, qua naturalis ordo adminiſtratur. Cum aũt dolent, ex qua parte dolent, pacis perturbatio facta eſt: In illa vero adhuc pax eſt, in qua nec dolor vrit, nec cõpago ipſa diſſoluitur. Sicut ergo eſt quædam vita ſine dolore: dolor autẽ ſine aliqua vita eſſe non poteſt: ſic eſt pax quædam ſine vllo bello, bellum vero eſſe ſine aliqua pace non poteſt, non ſecũdum id quod bellum eſt, ſed ſecundum id, quod ab eis vel in eis geritur:
M quæ aliquæ naturæ ſunt: quod nullo modo eſſent, ſi non qualicunq; pace ſubſiſterent. Quapropter natura eſt, in qua nullum malũ eſt, vel etiã in qua nullum poteſt eſſe malum. Eſſe autem natura in qua nullum bonum ſit, non poteſt. Proinde nec ipſius diaboli natura, inquantum natura eſt malum eſt, ſed peruerſitas eã malã facit. Itaq; in veritate nõ ſte- an.8
tit, ſed veritatis iudicium non euaſit: quia in ordinis tranquillitate non manſit, nec ideo tñ à poteſtate ordinatoris effugit. Bonũ Dei, quod illi eſt in natura, non eum ſubtrahit iuſtitiæ Dei qua ordinatur in pęna: nec ibi Deᵒ bonum inſequitur quod creauit, ſed malum quod ille commiſit. Neq; enim totum aufert, quod naturę dedit: ſed aliquid adimit, aliquid relinquit, vt ſit qui doleat quod ademit. Et ipſe dolor teſtimonium eſt boni adẽpti, & boni relicti. Niſi enim bonum relicti eſſet, bonum amiſſum dolore non poſſent
Nam qui peccat peior eſt, ſi lætatur in damno æquitatis. Qui vero cruciatur, ſi inde ni
hil acquirat boni, dolet damnum ſalutis. E
quoniam æquitas ac ſalus vtrunq; bonũ eſt
boniq; amiſsione dolendum eſt potius qu
lętandum, ſi tamen non ſit compenſatio m
lioris. Melior eſt autem animi æquitas, qu
corporis ſanitas. Profecto conuenientius i
iuſtus dolet in ſupplicio, quam lętatus eſt i
delicto. Sicut ergo lętitia deſerti boni i
peccato teſtis eſt voluntatis malæ: ita dolo
amiſsi boni in ſupplicio teſtis eſt naturæ b
næ. Qui enim dolet amiſſam naturæ ſuæ pa
cũ ex aliquibus reliquijs pacis id dolet: qui
bus fit vt ſibi amica natura ſit. Hoc autem i
extremo ſupplicio recte fit, vt iniqui & im
pij naturalium bonorũ damna in cruciati
bus defleant, ſentientes eorum ablatorẽ iuſt
ſimum Deũ, quem cõtempſerunt benigniſ
mum largitorem. Deus ergo naturarum o
nium ſapientiſsimus cõditor, & iuſtiſsimu
ordinator: qui terrenorum ornamentoru
maximũ inſtituit mortale genus humanum
dedit hominibus quædã bona, huic vitę cõ
grua, ideſt, pacẽ tẽporalẽ pro modulo mo
talis vitę in ipſa ſalute & incolumitate ac ſ
cietate ſui generis: & * quæq; huic paci v
tuendæ vel recuperandę neceſſaria ſunt: ſic
ea quæ apte ac conuenienter adiacent ſenſi
bus, lux iſta viſibilis auræ ſpirabiles, aqu
potabiles, & quicquid ad alendũ, tegendũ
curãdũ, ornãdũq; corpus cõgruit: eo pact
æquiſsimo, vt quicunq; mortalis talibus bo
nis paci mortaliũ accõmodatis recte vſus fu
rit, accipiat ampliora atq; meliora ipſam ſ
licet immortalitatis pacem, eiq; conuenien
tem

tem gloriã & honorẽ in vita æterna ad fruẽdũ Deo, & proximo in Deo, qui aũt perperã.i.iniuste, nec illa accipiat, & hæc amittat.

De ordine ac lege siue cęlesti siue terrena, per quam societati humanæ etiam dominando consulitur, & consulendo seruitur. Cap. XIIII.

OMnis igitur vsus rerũ temporaliũ fertur ad fructũ terrenæ pacis in ciuitate terrena: in cęlesti aũt ciuitate refertur ad fructũ pacis ęternę. Quapropter irrationalia essemus animãtia, nihil appeteremus præter ordinatam temperaturam partium corporis & requiem appetitionũ: nihil ergo præter quietem carnis & copiam voluptatũ, vt pax corporis prodesset paci animæ. Si enim desit pax corporis impeditur etiam irrationalis pax animę: quia requiem appetitionum consequi non potest. Vtrunq; autẽ simul paci prodest, quã inter se habent anima & corpus, idest, ordinatę vitę ac salutis. Sicut enim pacem corporis amare se ostendunt animãtia, cũ fugiunt dolorem: & pacem animæ, cũ propter explendas indigentias appetitionũ voluptatem sequuntur: ita mortem fugiendo satis indicant quantum diligant pacẽ, qua sibi cõciliantur anima & corpus. Sed quia homini rationalis anima inest, totum hoc qđ habet commune cum bestijs subdit paci animę rationalis, vt mente aliquid contempletur, & secundum hoc aliquid agat, vt sit ei ordinatæ cognitionis actionisq; consensio: quam pacem rationalis animæ dixeramus. Ad hoc enim velle debet nec dolore molestari, nec desiderio perturbari, nec morte dissolui vt aliquid vtile cognoscat, & secundũ eam cognitionem, vitam moresq; componat. Sed ne ipso studio cognitionis propter humanę mentis infirmitatem in pestẽ alicuius erroris incurrat, opus habet magisterio diuino, cui certus obtemperet, & adiutorio liber optemperet. Et quoniam quãdiu est in isto mortali corpore, peregrinatur à domino, per fidẽ ambulat, non per speciem: ac per hoc omnem pacem vel corporis, vel animę vel simul corporis & animę: refert ad illam pacẽ, quę homini mortali est cũ Deo immortali, vt ei sit ordinata in fide sub ęterna lege obedientia. Iam vero quia duo pręcipua pręcepta, hoc est dilectionẽ Dei, & dilectionẽ proximi, docet magister Deus: in quibus tria inuenit homo quę diligat: Deũ, seipsum, & proximum, atq; ille in se diligendo non errat qui diligit Deum, cõsequens est, vt etiam proximo diligendũ Deum consulat, quem iubetur sicut seipsum diligere. Sic vxori, sic filijs, sic domesticis, sic ceteris quibus potuerit hominibus ad hoc sibi à proximo, H si forte indiget, consuli velit, ac per hoc erit pacatus, & quantũ in ipso est oĩ hoĩ, pace hominũ, idest, ordinata concordia. Cuius hic ordo est: primũ vt nulli noceat, deinde vt etiam prosit, cui poterit. Primitus ergo in est ei suorum cura, ad eos quippe habet opportuniorem facilioremq; aditum consulẽ- 1. Ti. 5. di, vel naturę ordine, vel ipsius societatis humanę. Vnde Apostolus dicit. Quisquis autẽ suis & maxime domesticis nõ prouidet, fidẽ F denegat, & est infideli deterior. Hinc itaq; ẽt pax domestica oritur, idest, ordinata imperãdi obediendiq; concordia cohabitantium. Imperant enim qui consulunt, sicut vir vxori, parentes filijs, domini seruis. Obediunt autẽ quibus consulitur, sicut mulieres maritis, filij parentibus, serui dominis. Sed in domo iusti viuentis ex fide, & adhuc ab illa cęlesti ciuitate peregrinantis, etiam qui imperant, seruiunt eis, quibus videntur imperare. Neque enim dominandi cupiditate imperat, sed officio consulendi, nec principandi superbia, sed prouidendi misericordia.

De libertate naturali, & de seruitute, cuius prima causa peccatũ est, qua homo malę voluntatis, ẽt si nõ est mãcipiũ alterius hominis, seruus est propriè libidinis. Cap. XV.

HOc naturalis ordo pręscribit, ita Deus G hominẽ condidit. Nam dominetur, in- Gen. 1. quit, piscium maris, & volatiliũ cęli, & omnium repentium, quę repunt super terrã. Rationalẽ factũ ad imaginẽ suam, noluit nisi irrationalibus dominari, non hominẽ homini, sed hominem pecori. Inde primi iusti, pastores pecorum magis quã reges hominum Gen. 46. constituti sunt: vt etiam sic insinuaret Deus, quid postularet ordo creaturarũ, & quid exigat meritum peccatorum. Conditio quippe

seruitutis iure intelligitur imposita peccato- *Gen.9.* ri. Proinde nusquam scripturarum legimus seruū, ante quam hoc vocabulo Noe iustus peccatum filij vindicaret. Nomen itaq; istud culpa meruit, non natura. Origo autem vocabuli seruorum in Latina lingua inde creditur ducta: quod hi qui iure belli possent occidi, a victoribus cum seruabantur, serui fiebant: à seruãdo appellati quod etiam ipsum H sine peccati merito non est. Nam & cum iustum geritur bellum, pro peccato contrario dimicatur & omnis victoria cum etiam malis prouenit diuino iudicio victos humiliat: vel emendans peccata, vel puniens. Testis est homo Dei Daniel, cum in captiuitate positus peccata sua, & peccata populi sui confitetur Deo: & hanc esse causam illius captiuitatis pio dolore testatur. Prima ergo seruitutis causa peccatum est: vt homo homini conditionis vinculo subderetur: quod nō fit nisi Deo iudicante, apud quem non est iniquitas: & nouit diuersas pęnas meritis distri- *Danie.9.* buere delinquentium. Sicut autem supernus Dominus dicit, Omnis qui facit peccatum, *Ioan.8.* seruus est peccati: ac per hoc multi quidem religiosi Dominis iniquis, non tamen liberis seruiunt: à quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Et vtiq; fęlicius seruitur homini quam libidini, cum sęuissimo dominatu vastet corda mortalium, vt alias omittam, libido ipsa dominandi. Hominibus autem illo pacis ordine, quo alijs alij subiecti sunt; sicut prodest humilitas seruientibus, ita nocet superbia dominantibus.

I Nullus autem natura in qua prius Deus hominem condidit, seruus est hominis, aut peccati. Verum pęnalis seruitus ea lege ordinatur, qua naturalem ordinem conseruari iubet, perturbari vetat; quia si contra eam legem non esset factum, nihil esset pœnali seruitute coercendum. Ideoque Apostolus etiam seruos monet subditos esse Dominis suis: & ex animo eis cum bona voluntate seruire: vt scilicet si non possunt à Dominis liberi fieri, suā seruitutem ipsi quodāmodo liberam faciant non timore subdolo, sed fideli dilectione seruiendo, donec transeat iniquitas: & euacuetur omnis principatus & potestas humana: & sit Deus omnia in omnibus.

De æquo iure dominandi. Cap. XVI.

QVo circa etiam si habuerunt seruos K iusti patres nostri, sic administrabant domesticam pacem: vt secundum hęc temporalia bona filiorum sortem a seruorum conditione distinguerent: ad Deum autem colendū, in quo æterna bona speranda sunt, omnibus domus suæ membris pari dilectione consulerent. Quod naturalis ordo ita præscribit, vt nomen patrum familias hinc exortum sit, & tam late vulgatum est, vt inique etiam dominantes hoc se gaudeant appellari. Qui autem veri patresfamilias sunt, omnibus in familia sua tāquam filijs ad colendū, & promerendum Deum consulunt: desiderantes atq; optantes venire ad cęlestem domum, vbi necessarium non sit officium imperandi mortalibus: quia necessarium non erit officium consulendi iam in illa immortalitate fęlicibus, quo donec veniatur, magis debent patres, quod dominantur, quam serui tolerare, quod seruiunt. Si quis autem in domo per inobedientiam domesticæ paci aduersatur, corripitur, seu verbo, verbere, seu quolibet alio genere pęnę iusto atq; licito, quantum societas humana concedit pro eius qui corripitur vtilitate, vt paci vnde dissiluerat coaptetur. Sicut.n. non est beneficentię adiuuando efficere: vt bonum quod maius est amittatur: ita non est innocentiæ parcēdo sinere, vt in malum grauius incidatur. Pertinet ergo ad innocentis officium: non solum nemini malum inferre, verum etiam cohibere à peccato, vel punire peccatum: vt aut ipse qui plectitur, corrigatur experimento, aut alij terreantur exemplo. Quia igitur hominis domus initium siue particula debent esse ciuitatis, omne autem initium ad aliquem sui generis finem, & omnis pars ad vniuersi, cuius pars est integritatem refertur: satis apparet esse consequens, vt ad pacem ciuicam pax domestica referatur, id est, vt ordinata imperandi obediendiq; concordia cohabitantium, referatur ad ordinatam imperandi obediendiq; concordiam ciuiū. Ita fit, vt ex lege ciuitatis præcepta sumere patremfamilias oporteat, quibus domum suam sic regat, vt sit paci accommodata ciuitatis.

Vnde cęlestis societas cũ terrena ciuitate pacem habeat, & vnde discordiam.
Cap. XVII.

SEd domus hominũ, qui non viuunt ex fi-
…9. de, pacẽ terrenã ex huius temporalis vitę
rebus cõmodisq; sectatur. Domus aũt homi
nũ ex fide viuentiũ, expectat ea, quæ in futu-
rũ æterna promissa sunt, terrenisq; rebus ac
tẽporalib. tanquã peregrina vtitur: nõ quib.
capiatur & auertatur, quo tendit in Deũ, sed
quib. sustentetur, ad facilius toleranda, mini-
meq; augẽda onera corporis corruptibilis,
…9 ꝙ aggrauat animã. Idcirco rerum vitæ huic
mortali necessariarũ vtrisq; hominibus fide-
libus & infidelibus, & vtriq; domui cõis est
vsus: sed finis vtẽdi cuiq; suus proprius, mul-
tumq; diuersus. Ita ẽt terrena ciuitas, quæ nõ
viuit ex fide, terrenã pacem appetit, in eoq;
defigit imperandi obediendiq; cõcordiã ci-
uiũ, ut sit eis de reb. ad mortalem vitam per-
tinentibus humanarũ quędã cõpositio volũ-
tatum. Ciuitas autem cęlestis, uel potius pars
eius, quæ in hac mortalitate peregrinatur, &
uiuit ex fide: ẽt ista pace necesse est utatur,
donec ipsa cui talis pax necessaria est, mor-
talitas transeat. Ac per hoc dum apud terre-
nam ciuitatem, uelut captiuã uitã suæ pere-
grinationis agit: iam promissione redẽptio-
nis & dono spiritali tanquam pignore acce-
pto, legib. terrenæ ciuitatis, quibus hęc admi
nistrantur, quæ sustentandæ mortali uitæ ac-
cõmodata sunt, obtemperare non dubitat, ut
qm̃ cõis est ipsa mortalitas, seruetur in rebus
ad eam pertinentibus inter ciuitatem vtranq;
concordia. Verũ quia terrena ciuitas habuit
quosdam suos sapientes, quos diuina impro
bat disciplina: qui uel suspicati uel decepti
a dęmonib. crederent multos deos conciliã-
dos esse reb. humanis: ad quorũ diuersa quo
dãmodo officia diuersa subdita pertinerent,
ad aliũ corpus, ad alium animum, inq; ipso
corpore ad aliũ caput, ad alium ceruicem,
& cętera singula ad singulos. Similiter in ani-
mo, ad alium ingenium, ad alium doctrinã,
ad alium iram, ad alium concupiscentiam:
inq; ipsis rebus uitæ adiacentib. ad alium pe
B cus, ad alium triticum, ad alium uinum, ad
alium oleũ, ad alium syluas, ad alium num-
mos, ad alium nauigationem, ad alium bella
q; uictorias, ad alium coniugia, ad alium
partum ac fęcunditatẽ, & ad alios alia cęte-
ra. Cęlestis aũt ciuitas cũ unũ Deum solũ co
lendum noscet, eiq; tantũmodo seruiendum
seruitute illa, quæ Græce λατρεία dr̃: & non
nisi debetur, fideli pietate censeret, factũ est
ut religionis leges cũ terrena ciuitate nõ pos
set habere cões, proq; his ab ea dissentire ha
beret necesse: atq; oneri esse diuersa sentien-
tibus, eorumq; iras & odia & persecutionẽ
impetus sustinere, nisi cũ animos aduersan-
tium aliqñ terrore suæ multitudinis, & sem-
per diuino adiutorio propulsaret. Hæc ergo Al. l. Ec-
cęlestis ciuitas dum peregrinatur in terra, ex clesiæ col
omnibus gentibus ciues euocat, atq; in om- lectio.
nib. linguis peregrinã colligit societatem: nõ
curans quicquid in moribus, legibus, institu
tisq; diuersum est: quibus pax terrena uel cõ
quiritur, uel tenetur: nihil eorum rescindens
vel destruens, immo ẽt seruans ac sequens: ꝙ
licet diuersum sit in diuersis nationibus, ad
vnum tñ eundemq; finem terrenæ pacis in- C
tenditur: si religionem qua unus summus &
uerus Deus colendus docetur, non impedit.
Vtitur etiam ergo cęlestis ciuitas in hac sua
peregrinatione pace terrena, & de rebus ad
mortalem hominum naturam pertinẽtibus,
humanarum uoluntatum cõpositionẽ quan-
tum salua pietate ac religione conceditur,
tuetur atq; appetit, eamq; terrenam pacem
refert ad cęlestem pacem: quæ uere ita pax
est, ut rationalis duntaxat creaturæ sola pax
habenda atq; dicenda sit, ordinatissima scili-
cet & concordissima societas fruendi Deo,
& inuicem in Deo: quo cum uentum fuerit, Sapien. 9
non erit uita mortalis, sed planè certeq; ui-
talis: nec corpus animale, ꝙ dum corrumpi-
tur, aggrauat animam, sed spiritale sine ulla
indigentia ex omni parte subditum uolunta-
ti. Hanc pacem dum peregrinatur in fide, ha Abac. 2.
bet: atq; ex hac fide iuste uiuit, cum ad illam
pacem adipiscendã refert, quicquid bonarũ
actionum gerit, erga Deum & proximum,
quoniam uita ciuitatis utique socialis est.

Quod diuersa sit Academiæ nouę ambigui- D
tas a constantia fidei Christianæ.
Cap. XVIII.

QVod autem attinet ad illã differentiã,
quam de Academicis nouis Varro ad-
hibuit, quibus incerta sunt omnia, omnino

ciuitas Dei talem dubitationem tāquam de-
Al. l. Dementia nouæ Academiæ, de omnibus incerta. mentiam deteſtatur : habens de rebus quas mente atq; ratione cōprehendit, etiamſi paruam propter corpus corruptibile, ꝗ aggrauat animam: quoniam ſicut dicit Apoſtolus, Ex parte ſcimus, tñ certiſsimam ſcientiam, creditq; ſenſibus in rei cuiuſque euidentia, quibus per corpus animus vtitur : quoniam miſerabilius fallitur, qui nunquam putat eis eſſe credendum. Credit etiam ſcripturis ſanctis & veteribus & nouis quas canonicas appellamus, vnde fides ipſa cōcepta eſt, ex qua iuſtus viuit: per quam ſine dubitatione ambulamus, quādiu peregrinamur à domino, qua ſalua atque certa de quibuſdam rebus, quas neque ſenſu, neq; ratione percipimus, neq; nobis per ſcripturam canonicā claruerunt, nec per teſtes, quibus non credere abſurdum eſt, in noſtram notitiam peruenerūt, ſine iuſta reprehenſione dubitamus.

Sapien. 9 *1.Co.13.* *Abac. 2.* *2.Cor.5.* E

De habitu & moribus populi Chriſtiani. Cap. XIX.

NIhil ſanè ad iſtam pertinet ciuitatem, quo habitu vel more viuendi, ſi non eſt contra diuina præcepta, iſtam fidem qua peruenitur ad Deum, quiſque ſectetur : vnde ipſos quoq; philoſophos qñ Chriſtiani fiūt, non habitum vel cōſuetudinem victus, quę nihil impedit religionem, ſed falſa dogmata mutare compellit. Vnde illam quam Varro adhibuit ex Cynicis differentiam, ſi nihil turpiter atque intemperanter agāt, omnino nō curat. Ex tribus vero illis vitę generibus, otioſo, actuoſo, & ex vtroque cōpoſito: quamuis ſalua fide quiſque poſsit in quolibet eorum vitam ducere, & ad ſempiterna præmia peruenire, intereſt tamen quid amore tendat veritatis, quid officio charitatis impendat. Nec ſic quiſque debet eſſe otioſus, vt in eodem
F otio vtilitatem non cogitet proximi : nec ſic actuoſus, vt contemplationem non requirat Dei. In otio non iners vacatio delectare debet, ſed aut inquiſitio aut inuentio veritatis : vt in ea quiſque proficiat, & quod inuenerit
Eccl. 2. alteri non inuideat. In actione vero nō amandus eſt honor in hac vita ſiue potentia: quoniam omnia vana ſub Sole : ſed opus ipſum quod per eundem honorem vel potentiam fit, ſi recte atque vtiliter fit, ideſt, valeat ad eā ſalutem ſubditorum, quæ ſecundum Deum eſt: vnde iam ſuperius diſputauimus. Propter *1.Tim.* quod ait Apoſtolus : Qui epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat. Exponere voluit quid ſit epiſcopatus: quia nomen eſt operis, non honoris. Gręcum eſt enim, atque inde ductum vocabulum ꝗ ille qui pręficitur, eis quibus præficitur ſuperintendit, curam eorum ſcilicet gerens, ἐπὶ quippe ſuper, σκοπὸς vero intentio eſt: ergo ἐπισκοπεῖν ſi velimus, Latinè ſuperintendere poſſumus dicere: vt intelligat nō ſe eſſe Epiſcopū, qui præeſſe dilexerit, non prodeſſe. Itaque ſtudio cognoſcendæ veritatis nemo prohibetur, quod ad laudabile pertinet otium. Locus vero ſuperior ſine quo regi populus non poteſt : & ſi ita teneatur atque adminiſtretur vt decet, tñ indecenter appetitur. Quamobrem otium ſanctum quærit charitas veritatis: negocium iuſtum ſuſcipit neceſsitas charitatis. Quam ſarcinam ſi nullus imponit, percipiendę atq; intuendæ vacandum eſt veritati. Si autem imponitur, ſuſcipiēda eſt propter charitatis neceſsitatem. Sed nec ſic omnimodo veritatis delectatio deſerenda eſt, ne ſubtrahatur illa ſuauitas, & opprimat iſta neceſsitas.

Quod ciues ſanctorum in hujus vitæ tempore ſpe beati ſint. Cap. XX.

QVamobrem ſummum bonum ciuitatis Dei, cum ſit æterna pax atq; perfecta: non per quam mortales tranſeant naſcendo atque moriendo, ſed in qua immortales maneant nihil aduerſi omnino patiēdo, quis eſt qui illam vitam vel beatiſsimam neget, vel in eius cōparatione iſtam, quæ hic agitur quātislibet animi & corporis externarumq; rerum bonis plena ſit, non miſerrimam iudicet? Quam tñ quicunque ſic habet, vt eius vſum referat ad illius finem, quem diligat ardentiſsime, ac fideliſsime ſperat: non abſurde dici etiam nunc beatus poteſt, ſpe illa potius, quam re iſta. Res vero iſta ſine ſpe illa beatitudo falſa & magna miſeria eſt. Non.n. veris animi bonis vtitur: quoniā non eſt vera ſapientia, quæ intentionem ſuam in his, quæ prudenter diſcernit, gerit fortiter, cohibet tēperanter, iuſteq; diſtribuit : non in illum dirigit finem, vbi erit Deus omnia in omnibus æternitate certa & pace perfecta.

An

An secundum diffinitiones Scipionis, quę in dialogo Ciceronis sunt, vnquam fuerit Romana respublica. Cap. XXI.

QVapropter nunc est locus, vt quam potero breuiter ac dilucide expediam, quod in secundo huius operis libro me demonstraturum esse promisi: secundum diffinitiones, quibus apud Ciceronem vtitur Scipio in libris de Republica: nunquam Rempublicam fuisse Romanam. Breuiter enim Rempublicam diffinit esse rem populi, quę diffinitio si vera est, nunquam fuit Romana respublica, quia nunquam fuit res populi: quam diffinitionem voluit esse Reipublicę. Populum enim esse deffiniuit cętum multitudinis, iuris consensu & vtilitatis cōmunione sociatum. Quid autem dicat iuris consensum, disputando explicat: per hoc ostendes geri sine iustitia non posse Rēpublicā. Vbi ergo iustitia vera non est, nec ius potest esse. Quod enim iure fit, profecto iuste fit. Qđ autem fit iniuste, nec iure fieri potest. Nō enim iura dicenda sunt, vel putāda iniqua hominum constituta, cum illud etiam ipsi ius esse dicant, quod de iustitiæ fonte manauerit: falsum esse, quod à quibusdam non recte sentientibus dici solet: id esse ius, quod ei, q plus potest, vtile est: Quocirca vbi non est vera iustitia, iuris consensu sociatus cętus hominum non potest esse, & ideo nec populus iuxta illam Scipionis vel Ciceronis diffinitionem. Et si non populus, nec res populi: sed qualiscūq; multitudinis, quę populi nomine digna non est: ac per hoc si respublica res populi est, & populus non est, qui consensu non sociatus est iuris. Non est autē ius, vbi nulla iustitia est: proculdubio colligitur vbi iustitia non est, non esse rēpublicam. Iustitia porro ea virtus est, quæ sua cuiq; distribuit. Quæ igitur iustitia est hominis, quæ ipsum hominem Deo vero tollit, & immundis dęmonibus subdit? Hoccine est sua cuique distribuere? An qui fundum aufert eius, a quo emptus est, & tradit ei, qui nihil in eo habet iuris, iniustus est: & qui seipsum aufert dominanti Deo, à quo factus est, & malignis seruit spiritibus, iustus est? Disputatur certè acerrime atq; fortissime, in eisdem ipsis de republica libris aduersus iniustitiam pro iustitia. Et quoniam cum prius ageretur pro iniustitiæ partibus contra iustitiam. & diceretur nisi per iustitiā rempublicam stare, augeriq; non posse: hoc veluti validissimū positum erat iniustum esse, vt homines hominibus dominantibus seruiant: quam tamē iniustitiam nisi sequatur imperiosa ciuitas, cuius est magna respublica non eam posse prouincijs imperare. Responsum est à parte iustitiæ, ideo iustum esse, quod talibus hominibus sit vtilis seruitus, & pro vtilitate eorū fieri, cum recte fit, idest, cum improbis aufertur iniuriarū licentia: & domiti se melius habebunt, quia indomiti deterius se habuerunt. Subditumq; est vt ista ratio firmaretur: veluti à natura supra nobile exemplū atq; dictū est. Cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, cęterisq; vitiosis animi partibus? Plane hoc exemplo satis edoctum est, quibusdam esse vtilem seruitu- M
tem & Deo quidē vt seruiatur vtile esse omnibus. Seruiens aūt Deo animus, rectè imperat corpori, inq; ipso animo ratio domino Deo subdita recta imperat libidini vitijsq; cęteris. Quapropter vbi homo Deo non seruit, quid in eo putandū est esse iustitiæ: quādoquidem Deo nō seruiēs, nullo modo pōt iuste anim⁹ corpori, aut humana ratio vitijs imperare? Et si in homine tali non est vlla iustitia, proculdubio nec in hominū cętu, qui ex hominibus talibus cōstat. Non est hic ergo iuris ille consensus, qui hominum multitudinē populū facit, cuius res dicitur esse respublica. Nam de vtilitate quid dicā, cuius etiam commutatione sociatus cętus hominum, sicut se habet ista definitio, populus nuncupatur? Quamuis enim si diligenter attendās, nec vtilitas sit vlla viuentium, qui viuunt impie: sicut viuit omnis qui non seruit Deo, seruitq; dęmonib. tāto magis impijs, quāto magis sibi cū sint immūdissimi spūs, tāquā dijs sacrificari volunt. Tamē quod de iuris consensu diximus, satis esse arbitror, vnde appareat per hanc diffinitionem non esse populū, cuius respublica esse dicatur, ī quo iustitia nō est. Si enim dicunt non spiritibus
immūdis, sed dijs bonis atq; sanctis in sua re- A
publica seruisse Romanos, nunqđ eadē toties repetēda sunt, quæ iā satis, immo vltra q̄ satis est diximus? Quis enim ad hunc locum per superiores huius operis libros peruenit, q dubitare adhuc possit malis & impuris dę

monibus seruisse Romanos, nisi vel nimium stolidus, vel impudentissime cōtētiosus? Sed vt taceam quales sunt, quos sacrificijs colebant, in lege veri Dei scriptū est. Sacrificans dijs eradicabitur, nisi Deo tantū. Nec bonis igitur, nec malis dijs sacrificari voluit, qui hoc cum tanta comminatione pręcipit.

Exo. 22.

An verus sit Deus cui Christiani seruiunt, cui soli debeat sacrificari. Cap. XXII.

SEd responderi potest: Quis iste Deus est, aut vnde dignus probatur, cui deberent obtemperare Romani, vt nullum deorū pręter ipsum colerent sacrificijs? Magnæ cęcitatis est adhuc quærere, quis iste sit Deus. Ipse est Deus cuius Prophetę prędixerūt ista quę cernimus. Ipse est Deus, à quo responsum accepit Abraham: In semine tuo benedicentur oēs gentes. Quod in Christo fieri, qui secundū carnem de illo semine exortus est, ijdē ipsi qui remanserūt huius nominis inimici velint nolintve cognoscunt. Ipse est Deus cuius diuinus spiritus ꝑ eos locutus est: quorū prædicta atq; completa per Ecclesiam, quam videmus toto orbe diffusam, in libris superioribus posui. Ipse est Deus, quē Varro doctissimus Romanorū Iouē putat, quāuis nesciens quid loquatur. Quod tñ ideo cōmemorandū putaui, quoniā vir tantę scientię, nec nullum istum Deū potuit existimare nec vilem. Hunc enim esse credidit, quem summū putauit Deū. Postremo ipse est Deus quē doctissimus philosophorum, quanuis Christianorum, acerrimus inimicus, etiam per eorum oracula, quos Deos putat, Deum magnum Porphyrius confitetur.

Gen. 22.

D

Al. l. Porphirius, nominis Christiani inimicus acerrimus.

Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum responsa de Christo. Cap. XXIII.

NAm in libris, quo θεολογίαν φιλοσόφιας appellat, in quibus exequitur, atq; conscribit rerum ad philosophiā pertinentium, velut diuina responsa, vt ipsa verba eius, quēadmodū ex lingua Græca in Latinam interpretata sunt, ponam. Interrogāti, inquit, quē Deum placando reuocare possit vxorem suam à Christianismo: Hæc ait versibus Apollo. Deinde verba velut Apollinis ista sūt: Forte magis poteris in aqua impressis literis scribere, aut inflans pennas leues per aera, vt auis volare, quam semel pollutę reuoces impiæ vxoris sensum. Pergat quomodo vult inanibus fallacijs perseuerans, & lamentationibus fallacissimis mortuum Deum cātans, quem iudicibus recta sentientibus perditū, pessima in speciosis ferro iuncta mors interfecit. Deinde post hos versus Apollinis, qui non stāte metro Latine interpretati sunt, subiunxit atq; ait: In his quidem tergiuersationem irremediabilis sententię eorum manifestauit, dicens: Quoniam Iudæi suscipiunt Deum magis quam isti. Ecce vbi decolorās Christū, Iudæos prępo suit Christianis: confitens, quod Iudæi suscipiāt Deum. Sic enim exposuit versus Apollinis, vbi à iudicibus recta sentientibus Christū dicit occisum, tanquam illis iuste iudicantibus merito sit ille punitus. Viderit quid de Christo vates mendax Apollinis dixerit, atque iuste crediderit: aut fortasse vatem, quod non dixit, dixisse iste ipse cōfinxerit: quam vero sibi constet, vel ipsa oracula inter se faciat conuenire, postea videbimus. Hic tñ Iudęos tanquā Dei susceptores recte dicit iudicasse de Christo, quod eum morte pessima excruciandū esse censuerint. Deus itaq;. Iudæorum, cui perhibet testimoniū, audiēdus fuit, sic dicēs: Sacrificans dijs eradicabitur, nisi Deo tantum. Sed ad manifestiora veniamus, & audiamus quā magnum Deum dicat esse Iudęorum. Ita ad ea quæ interrogauit Apollinē, quid melius, verbum siue ratio, an lex? Respondit, inquit, versibus hęc diens. Ac deinde subijcit Apollinis versus, in quibus & isti sunt, vt quantū satis est inde decerpam. In Deū vero, inquit, generationem, & in regem ante omnia: quē tremit cęlum & terra atque mare & infernorū abdita, & ipsa numina perhorrescunt: quorū lex est pater, quem valde sancti honorant Hebręi. Tali oraculo Dei sui Apollinis, Porphyrius tā magnū Deū dixit esse Hebręorū, vt eū & ipsa numina perhorrescant. Cū ergo Deus iste dixerit, Sacrificans dijs eradicabitur: miror quod ipse Porphyrius nō perhorruerit, & sacrificans dijs eradicari nō formidauerit. Dicit etiā bona philosophus iste de Christo, quasi oblitus illius, de qua paulo ante locuti sumus, contumelię suę: aut quasi in somnis dij eius maledixerint Christo & euigilātes eū bonū eē cognouerint, digneq; lauda-

E

F

laudauerint. Deniq; tãquã mirabile aliquid
G atq; incredibile prolaturus: pręter opinionẽ,
inquit, profecto quibusdam videatur esse ꝙ
dicturi sumus. Christum.n.dij pijssimũ pro-
nunciauerunt, & immortalẽ factum, & cum
bona prædicatione eius meminerunt. Chri-
stianos aũt pollutos inquit & contaminatos,
& errore implicatos esse dicunt: & multis ta
libus aduersus eos blasphemijs vtuntur. De-
inde subiicit, velut deorũ oracula blasphe-
mantiũ Christianos. Et post hęc: de Christo
aũt, inquit, interrogantib. si est Deus, ait He-
cate: Qm̃ quidẽ immortalis anima post cor-
pus vt incedit, nosti: à sapientia autẽ abscisa
semper errat, viri pietate præstantissimi est
illa anima, hanc colunt * aliena a se veritate.
Deinde post verba huius quasi oraculi sua ip
se contexens: Pijssimum igitur virũ, inquit,
eum dixit, & eius animam sicut & aliorum
piorum post obitũ immortalitate donatã, &
hanc colere Christianos errantes. Interrogã
tibus aũt inquit: Cur ergo damnatus est, ora
I culo respondit dea: Corpus quidem debili-
tantibus tormentis semper oppositũ est: ani-
ma aũt piorum cęlesti sedi insidet. Illa vero
anima alijs animabus fataliter dedit, quibus
fata non annuerunt deorũ obtinere dona, ne
que habere Iouis immortalis agnitionẽ erro
re implicari. Propterea ergo dijs exosi: quia
q̃b. fato nõ fuit nosse Deũ, nec dona a dijs ac
cipere, his fataliter dedit iste errore implica
ri. Ipse vero pius, & in cęlum sicut pij inces-
sit. Itaque hunc quidem non blasphemabis,
miraberis autem hominũ dementiã, ex eo in
eis facile præcepsq; periculum. Quis ita stul
tus est, vt non intelligat aut ab homine calli-
do eoq; Christianis inimicissimo, hæc ora-
cula fuisse conficta, aut consilio simili ab im
puris dęmonib. ista fuisse responsa, vt scili-
cet qm̃ laudant Christum, propterea credan
tur veraciter vituperare Christianos: atq; ita
si possint intercludant viã salutis æternæ, in
qua fit quisq; Christianus? Quæ quippe nocẽ
di astutiæ milleformi sentiunt non esse cõtra
rium, si credatur eis laudantibus Christum,
dum tñ credatur etiam vituperantibus Chri-
stianos: vt eum qui vtrunq; crediderit, talem
Christi faciant laudatorẽ, ne velit esse Chri-
stianus. Ac sic quamuis ab illo laudatus, ab
istorum tñ dęmonum dñatu eum non libe-
ret Christus: præsertim quia ita laudant Chri
stum, vt quisquis in eum talẽ crediderit, qua-
lis ab eis prædicatur Christianus verus non
sit, sed Fotinianus hæreticus, qui tantummo-
do hominem non ẽt Deum nouerit Christũ:
& ideo per eum saluus esse non possit: nec
istorũ mendaciloquorum dęmonũ laqueos
vitare vel soluere. Nos aũt neq; Apollinem
vituperantem Christũ, neq; Hecaten possu-
mus approbare laudantem. Ille quippe tan-
quam iniquũ Christum vult credi, quem a
iudicibus recta sentientibus dicit esse occi-
sum: ista hominẽ pijssimum, sed hominem
tantum. Vna est tñ & illius & huius intentio,
ut nolint homines esse Christianos: quia nisi
Christiani erunt, ab eorũ erui potestate non
poterunt. Iste uero philosophus, uel potius
qui talibus aduersus Christianos, quasi ora-
culis credunt, prius faciãt si possunt, ut inter
se de ipso Christo Hecate atque Apollo con K
cordent, enmq; aut ambo uituperent, aut am
bo collaudent. Quod si facere potuisset, ni-
hilominus nos & uituperatores & laudato-
res Christi, fallaces dęmones uitaremus. Cũ
uero eorũ Deus & dea inter se de Christo, il-
le uituperando ista laudãdo dissentiant: pro-
fecto eis blasphemantibus Christianos, non
credunt homines, si recte ipsi sentiant. Sanè
Christum laudans uel Porphyrius uel Heca-
te, cũ dicat eum ipsum dedisse fataliter Chri
stianis, ut implicarẽtur errore, causas tñ eius-
dem, sicut putat, pandit erroris. Quas anteq̃
ex uerbis eius exponã, prius quæro, si fatali-
ter Christus Christianis erroris implicatio-
nem: utrum uolens, an nolens dederit. Si uo-
lens, qũo iustus? si nolens, qũo beatus? Sed iã
causas ipsius audiamus erroris. Sunt, inquit,
spiritus terreni minimi loco terreno quodã,
malorum dęmonũ potestati subiecti ab his
sapiẽtes Hebrçorũ, quorum unus iste etiam
Iesus fuit, sicut audisti diuina Apollinis ora-
cula, quæ superius dicta sunt, ab his ergo He
bræi dœmonibus pessimis, & minoribus spi
ritib. uetabant religiosos, & ipsis uacare pro L
hibebant: uenerari aũt magis cœlestes deos,
amplius autem uenerari Deum patrem. Hoc
autem, inquit, & dij præcipiunt, & in supe-
riorib. ostendimus quẽadmodũ animaduer-
tere ad Deum monent, & illum colere ubiq;
imperant: Verum indocti & impiæ naturæ,
quibus uere fatum non concessit a dijs do-
na obtinere, neque habere Iouis immortalis

notionem,non audientes & deos & diuinos
viros:Deos quidē omnes recusauerunt, pro
hibitos aūt dęmones,non solum nullis odijs
insequi, sed ēt reuereri delegerunt. Deū aūt
simulantes se colere, ea sola per quæ Deus
adoratur,non agunt. Nam Deus quidē vtpo
te omniū pater nullius indiget: sed nobis est
bene, cū eū per iustitiā & castitatē aliasq; vir
tutes adoramus, ipsam vitā precē ad ipsum
facientes, per imitationē & inquisitionē de
ipso.Inquisitio.n. purgat,īquit: imitatio dei-
ficat affectionē ad ipsum operādo. Bene qui
dem prædicauit Deū patrē, & quib.sit colen
dus morib.dixit. Quibus præceptis prophe-
tici libri pleni sunt Hæbręorum, qn̄ sancto-
rum vita siue vituperatur, siue laudatur. Sed
M in Christianis tantum errat, aut tantū calum-
niatur,quantū volunt dęmones, quos opina
tur Deos, quasi cuiquā difficile sit recolere,
quæ turpia, quæ dedecora erga Deorum ob-
sequiū in theatris agebantur & templis:& at-
tendere quæ legantur,dicantur, audiantur in
ecclesijs, vel Deo vero quid offerat: & hinc
intelligere vbi ædificiū, & vbi ruina sit mo-
rū.Quis aūt huic dixit,vel inspirauit, nisi dia
bolicus spiritus tam vanum apertumq; men
daciū, ꝙ dęmones ab Hebræis coli prohibi-
tos reuereantur potius, quam oderint Chri-
stiani? Sed Deus ille,quē coluerunt sapientes
Hebręorū, ēt cęlestib. sanctis angelis & vir-
tutibus Dei, quos beatissimos tanquā ciues
in hac nostra peregrinatione mortali venera
mur & amamus,sacrificari vetat,intonans in
lege sua, quam dedit populo suo Hebręo &
valde minaciter,dicens: Sacrificans dijs era-
dicabitur. Et ne quisquā putaret dœmonib.
pessimis terrenisq; spiritibus, quos iste dicit
minimos vel minores, ne sacrificetur esse p̄-
ceptum: quia & ipsi in scripturis sanctis dicti
sunt dij,non Hebręorum, sed gentiū. Quod
Psal. 95. euidenter in Psalmo lxx. interpretes posue-
runt, dicentes: Qm̄ omnes dij gentium dœ-
monia. Ne quis ergo putaret istis quidem dę
monijs prohibitū esse, cœlestib.aūt vel om-
nibus,vel aliquibus sacrificari esse permissū,
A mox addidit, Nisi Dn̄o soli, idest, nisi Dn̄o
Exo. 22. tantum, ne fortè in eo quod dicit, nisi Dn̄o
soli, Dn̄m solem credat esse quispiam, cui sa
crificandum putet. Quod non ita esse intelli-
gendum in scripturis Græcis facillimè repe-
ritur. Deus igitur Hebræorum,cui tam ma-
gnum tantus ēt iste philosophus perhibet te-
stimoniū, legem dedit Hebręo populo suo,
Hebręo sermone conscriptam: non obscu-
ram & incognitam,sed omnib.iam gentibus
diffamatam:in qua lege scriptum est: Sacrifi-
cans dijs eradicabitur,nisi Dn̄o tātum. Quid
opus est in hac eius lege,eiusq; prophetis de
hac re multa perquirere, immo non perqui-
rere? Non.n.abstrusa vel rara sunt, sed aperta
& crebra colligere, & in hac disputatione
mea ponere: quib.luce clarius appareat, nul-
li omnino, nisi tantum sibi, Deum verum &
summū voluisse sacrificari. Ecce hoc vnum
breuiter:imo granditer, minaciter, sed vera-
citer dictū ab illo Deo, quem tā excellenter
eorū doctissimi prædicant, audiatur, timea-
tur,impleatur,ne inobedientes eradicatio cō
sequatur. Sacrificans, inquit, dijs eradicabi-
tur,nisi Dn̄o tantum: non quo rei egeat alicu
ius,sed quia nobis expedit, vt res eius simus.
Hinc.n.canitur in sacris literis Hebręorum:
Dixi dn̄o Deus meus es tu, qm̄ bonorū meo
rum non eges.Huius aūt pręclarissimum at-
que optimum sacrificiū nos ipsi sumus. Hæc
est ciuitas eius, cuius rei mysterium celebra-
mus oblationibus nostris,quæ fidelibus notę
sunt,sicut in libris præcedētib.disputauimus.
Cessaturas.n.victimas, quas in vmbra futuri
offerebant Iudęi: & vnum sacrificium gētes
à solis ortu vsque ad occasum, sicut iam fieri
cernimus oblaturas per prophetas Hebręos
oracula increpuere diuina.Ex quibus quantū
satis visum est,nonnulla protulimus, & huic
iam operi aspersimus. Quapropter vbi non
est ista iustitia, vt secundum suam gratiam ci
uitati obedienti Deus imperet vnus & sum-
mus, nec cuiquam sacrificaret, nisi tantum
sibi: & per hoc in omnibus hominib. ad eā-
dem ciuitatem pertinentib. atque obedienti-
bus Deo,animus ēt corpori, atq; ratio vitijs
ordine legitimo fideliter imperet: vt quem-
admodum iustus vnus, ita cœtus populusq;
iustorum viuat ex fide, quæ operatur per di-
lectionem, quam homo diligit Deum, sicut
diligendus est Deus,& proximū sicut seipsū.
Vbi ergo non est ista iustitia, profecto non
est cœtus hominum iuris consensu, & vti-
litatis communione sociatus. Quod si non
est, vtiq; populus non est, si vera est hæc po-
puli definitio,ergo nec Respub.est, quia res
populi non est, vbi ipse populus non est.

Qua definitione constet populi & Reipublicæ nuncupationem recte sibi, non solum Romanos, sed etiam regna alia vendicare. Cap. XXIIII.

SI autem populus non isto, sed alio definitur modo velut si dicatur: Populus est cętus multitudinis rationalis, rerum quas diligit cōcordi cōmunione sociatus: profecto vt videatur qualis quisq; populus sit, illa sunt intuenda quæ diligit. Quæcunq; tñ diligat, si cœtus est multitudinis non pecorum, sed rationalium creaturarum, & eorum quæ diligit, communione concordi sociatus est, nō absurde populus nuncupatur: tanto vtique melior, quanto in melioribus: tantoque deterior, quanto est in deterioribus concors. Secundum istam definitionem nostram Romanus populus, populus est: & res eius sine dubitatione respublica. Quid autem primis temporibus suis, quidve sequentib. populus ille dilexerit: & quibus moribus ad cruentissimas seditiones, atq; inde ad socialia, atque ciuilia bella perueniens, ipsam cōcordiam, quæ salus est quodammodo populi, ruperit atque corruperit, testatur historia: de qua in præcedentibus libris multa posuimus. Nec ideo tamen vel ipsum non esse populum, vel eius rem dixerim non esse rempublicam, quamdiu manet qualiscunque multitudinis rationalis cœtus, rerum quas diligit concordi communione sociatus. Quod autem de isto populo, & de ista Republica dixi, hoc de Atheniensium, vel quorumcunque Græcorum: hoc de Aegyptiorum, hoc de illa Babylone Assyriorum, quando in rebus suis publicis imperia vel parua vel magna tenuerūt: & de alia quacunque aliarum gentium intelligar dixisse atque sensisse: Generaliter quippe ciuitas impiorum, cui non imperat Deus obedienti sibi, vt sacrificium non offerant, nisi tantummodo sibi: & per hoc in illa & animus corpori, ratioque vitijs recte ac fideliter imperet, caret iustitiæ veritate.

Quod non possint ibi veræ esse virtutes, vbi non est vera religio. Cap. XXV.

QVamlibet enim videatur animus corpori & ratio vitijs laudabiliter imperare: si tñ Deo animus & ratio ipsa non seruit, sicut sibi seruiendum esse ipse Deus præcepit, nullo modo corpori vitijsq; recte imperat. Nam qualis corporis atque vitiorum potest esse mens dñ̄a, veri Dei nescia, nec eius imperio subiugata, sed vitiosissimis dœmonibus corrumpentibus prostituta? Proinde virtutes, quas sibi habere videt, per quas imperat corpori & vitijs ad quodlibet adipiscendum vel tenendum, nisi ad Deum retulerit, etiā ipsæ uitia sunt potius quam uirtutes. Nam licet a quibusdam tunc veræ & honestæ putentur esse uirtutes, cum ad seipsas referuntur: nec propter aliud expetuntur, etiam tunc inflatæ ac superbæ sunt: & ideo non virtutes, sed vitia iudicanda sunt. Sicut enim nō est a carne, sed super carnem, quod carnem facit viuere: sic non est ab homine, sed super hominem, quod hominem facit beate viuere: nec solum hominem, sed etiam quamlibet potestatem uirtutemque cœlestem. G

De pace populi alienati a Deo, qua vtitur ad pietatem populus Dei, dum in hoc peregrinus est mundo. Cap. XXVI. I

QVocirca ut uita carnis anima est, ita beata uita hominis Deus est. De quo dicunt sacræ literæ Hebręorum: Beatus populus, cuius est dominus Deus ipsius. Miser igitur populus ab isto alienatus Deo, diligit tamen ipse etiam quandam pacem suam nō improbandam, quam quidem non habebit in fine, quia non ea bene utitur ante finem. Hanc autem ut interim habeat in hac uita, nostra etiam interest, quoniam quamdiu per mixtæ sunt ambæ ciuitates, utimur & nos pace Babylonis, ex qua ita per fidem Dei populus liberatur, ut apud hanc interim peregrinetur. Propter quod & Apostolus admonuit Ecclesiam, ut oraret pro regibus eius atque sublimibus, addens & dicens, ut quietam & tranquillā uitam agamus cum omni pietate & charitate. Et Propheta Hieremias cū populo ueteri Dei uenturam prænunciaret captiuitatem, & diuinitus imperaret, ut obediēter in Babyloniam irent Deo suo etiam ista pęnitentia seruientes, monuit & ipse ut oraretur pro illa, dicens, quia in pace eius erit pax vestra, utiq; interim temporalis pax, quę bonis malisque communis est.

Ps. 145.

1. Tim. 2

Hier. 29.

K

De

De pace seruientium Deo, cuius perfecta trã quillitas in hac temporali vita non potest apprehendi. Cap. XXVII.

PAx autem nostra propria, & hic est cum Deo per fidem, & in æternum erit cum illo per speciem. Sed hic siue illa cõmunis, siue nostra propria talis est pax, vt solatium miseriæ sit potius quam beatitudinis gaudiũ.
L Ipsa quoque nostra iustitia quamuis vera sit propter veri boni finem, ad quem refertur: tñ tanta est in hac vita, vt potius peccatorum remissione constet, quam perfectione virtutum. Testis est oratio totius ciuitatis Dei, quę peregrinatur in terris. Per omnia quippe mẽ bra sua clamat ad Deum: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Nec pro eis est efficax hæc oratio, quorum fides sine operibus mortua est: sed pro eis quorum fides per dilectionẽ operatur. Quia enim Deo quidẽ subdita, in hac tñ conditione mortali, & corpore corruptibili, quod aggrauat animam: non perfecte vitijs ratio imperat: ideo necessaria est iustis talis oratio. Nam profecto quanquam imperetur nequaquam sine conflictu vitij imperatur. Et vtique aliquid subrepit in hoc loco infirmitatis etiam bene confligenti, siue hostibus talib. victis subditisq; dominanti. Vnde si non facili operatione, certe labili locutione aut volatili cogitatione peccet. Et ideo quandiu vitijs imperatur, plena pax non est: quia & illa, quæ resistunt, periculoso debellantur prælio: & illa quæ victa sunt, nondum securo triumphãtur otio, sed adhuc solicito premuntur imperio. In his ergo tentationibus, de quibus omnibus in diuinis eloquijs breuiter dictum est: Nunquid non ten-
M tatio est vita humana super terram? quis ita viuere se præsumat, vt dicere Deo, Dimitte nobis debita nostra, non necesse habeat, nisi homo elatus? Nec vero magnus: sed inflatus ac tumidus: cui per iustitiam resistit, qui gratiam largitur humilibus. Propter ꝙ scriptum est: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Hic itaque in vnoquoque iustitia est, vt obediẽti Deus homini, animus corpori, ratio autem vitijs etiam repugnantibus imperet, vel subigendo vel resistendo, atque vt ab ipso Deo petatur, & meritorum gratia, & venia delictorũ, ac de acceptis bonis gratiarum actio persoluatur. In illa vero pace finali quo referrenda, & cuius adipiscẽdæ causa habenda est ista iustitia, quoniam sanata immortalitate atq; incorruptione natura vitia non habebit: nec vnicuiq; nostrum vel ab alio vel a seipso quicquam repugnabit: non opus erit, vt ratio vitijs, quæ nulla erunt imperet: sed imperabit Deus hoĩ, animus corpori, tantaq; obediendi ibi erit suauitas & facilitas, quanta viuendi regnandiq; fœlicitas. Et hoc illic in omnibus hominibus atque in singulis æternum erit ęternumq; esse certum erit: & ideo pax beatitudinis huius, vel beatitudo pacis huius summum bonum erit.

Mat 6. *Al. l. Efficax non potest esse ecclesiæ oratio, nisi tantum fidelibus per dilectionem operãtib.* *Ioan. 2.* *Gal. 5.* *Sapien. 9* *Iob. 7.* *Mat. 6.* *1. Pet. 6.*

In quem finem venturus sit exitus impiorum. Cap. XXVIII.

EOrum autem qui nõ pertinent ad istam ciuitatem Dei, erit econtrario miseria sempiterna, quæ etiam secũda mors dicitur: quia nec anima ibi viuere dicenda est quæ à vita Dei alienata erit: nec corpus, quod æternis doloribus subiacebit. Ac per hoc ideo durior ista secunda mors erit: quia finiri morte non poterit. Sed quoniam sicut miseria beatitudini, & mors vitæ, ita bellum paci videtur esse contrarium: merito quæritur: sicut pax in bonorum finibus prædicata est atque laudata, quod vel quale bellum finibus malorum ecõtrario possit intelligi. Verum qui hoc quærit, attendat quid in bello noxium perniciosumque sit: & videbit nihil aliud esse quam inter se rerum aduersitatem atque conflictum. Quod igitur bellum grauius & amarius cogitari potest, quam vbi voluntas sic aduersa est passioni, & passio voluntati, vt nullius earum victoria tales inimicitię finiantur: & vbi sic confligit cum ipsa natura corporis vis doloris, vt neutrũ alteri cedat? Hic enim quando contingit iste conflictus, aut dolor vincit, & sensum mors adimit: aut natura perdurans vincit, & dolorem sanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet, vt affligat & natura perdurat, vt sentiat, quia vtrunque ideo non deficit, ne pœna deficiat. Ad hos autem fines bonorum & malorum, illos expetendos, istos cauendos, quoniam per iudicium transibunt ad illos boni, ad istos mali, de hoc iudicio quantum Deus donauerit, in consequenti volumine disputabo.

D. AV-

D. AVRELII AVGVSTINI Episcopi de Ciuitate Dei, ad Marcellinum.

LIBER VIGESIMVS.

Quod quanuis omni tempore Deus iudicet in hoc tamen libro de nouissimo eius iudicio est proprie disputandum. Cap. I.

DE die vltimi iudicij Dei, q̃ ipse donauerit locuturi, eumque assertuti aduersus impios & incredulos tanquam in ædificij fundaméto prius ponere testimonia diuina debemus. Quibus qui nolunt credere humanis ratiunculis falsis atq; fallacibus contrauenire conantur: ad hoc vtaut aliud significare contendant, quod adhibetur testimonium de literis sacris, aut omnino diuinitus esse dictũ negent. Nullum existimo esse mortalium, qui cũ ea sicut dicta sunt intellexerit, & à summo ac vero Deo per animas sanctas dicta esse crediderit, non eis cedat atq; consentiat: siue id etiam ore fateatur, siue aliquo vitio fateri erubescat, aut metuat: vel etiam peruicacia simillima insaniæ, id quod falsum esse nouit, aut credit, etiã cõtentiosissime defendere moliatur. Quod ergo in confessione ac professione tenet omnis ecclesia Dei veri Christũ de cęlo esse vẽturum ad viuos ac mortuos iudicandos, hũc dinini iudicij vltimũ diẽ dicimus, idest, nouissimũ tempus. Nam per quot dies hoc iudiciũ tendatur, incertũ est: sed scripturarum more sanctarum diem poni solere pro tempore, nemo qui illas literas quamlibet negligenter legerit, nescit. Ideo autem cum diem iudicij Dei dicimus, addimns vltimũ, vel nouissimũ: quia & nunc iudicat & ab humani generis initio iudicauit: dimittens de paradiso:: & à ligno vitæ separãs primos homines peccati magni perpetratores, immo etiam quando angelis peccantibus non pepercit: quorũ ptinceps homines à seipso subuersus inuidẽdo subuertit, proculdubio iudicauit. Nec sine illus alto iustoq; iudicio, & in hoc aereo cęlo & in terris, & dęmonũ & hominũ miserrima vita est erroribus erũnisq; plenissima. Verũ etsi nemo peccasset, non sine bono rectoq; iudicio Deus vniuersam rationalẽ creaturam perseuerautissime sibi domino suo cohærentem in ęterna beatitudine retineret. Iudicat etiam, non solum vniuersaliter de genere dęmonum atq; hominũ, vt miseri sint propter primorũ meritũ peccatorũ sed etiã de singulorũ operibus proprijs, quę gerunt arbitrio voluntatis. Nam & dęmones *Matt. 8.* ne torqueantur, precantur: nec vtiq; iniuste vel parcitur eis, vel pro sua quiq; improbitate torquentur. Et & homines plerunq; occulte luunt pro suis factis diuinitus pęnas: siue in hac vita, siue post mortem: quanuis nullus hominum agat recte nisi diuino adiuuetur auxilio: nullus dęmonũ aut hominũ agat iniq; nisi diuino eodemq; iustissimo Dei iudicio permittatur. Sicut enim ait Apostolus: *Rom. 9.* Nõ est iniquitas apud Deum. Et sicut ipse alibi *Rom. 11.* dicit: Inscrutabilia sunt iudicia Dei & inuestigabiles viæ eius. F Non igitur in hoc libro de illis primis, nec de istis medijs Dei iudicijs, sed de ipso nouissimo iudicio, quantum ipse tribuerit, disputabo quando Christus de cęlo uenturus est uiuos iudicaturus & mortuos. Iste quippe dies iudicii proprie iam uocatur eo quod nullus ibi erit imperitæ quærelæ locus, cur iniustus ille sit fęlix, & & cur iustus ille infęlix. Omnium nanque tunc non nisi bonorum uera & plenissima fęlicitas, & omnium non nisi malorum digna & summa infęlicitas apparebit.

De uarietate rerum humanarum, cui non potest dici deesse iudicium Dei, quanuis nequeat inuestigari. Cap. II.

NVnc autem & mala æquo animo ferre discimus, quæ patiuntur & boni: & bona non magnipendere, quæ adipiscuntur & mali. Ac per hoc ẽt in his rebus, in quibus nõ apparet diuina iustitia salutaris est diuina doctrina. Nescimus enim quo iudicio Dei bonus ille sit pauper, malus ille sit diues: iste gaudeat, quẽ pro suis perditis moribus cruciari debuisse męroribus arbitramnr, cõtristetur ille, quẽ vita laudabilis gaudere debuisse psuadet exeat: de iudicio nõ solũ inultus, uerũ ẽt dãnatus innocẽs, aut iniqtate iudicis pressus, aut falsis obrutus testimoniis. E cõtrario sceleestus aduersarius eius, nõ solũ impunitus, uerũ etiã uindicaturus insultet: impius

optime

optime valeat, prius languore tabescat. Latrocinentur sanissimi iuuenes, & qui nec
H verbo quenquam lędere potuerunt, diuersa morborum atrocitate affligātur, infantes vtiles rebus humanis immatura morte rapiantur, & qui videntur nec nasci debuisse, diutissime insuper viuant, plenus criminibus sublimetur honoribus, & hominem siue querela tenebrę ignobilitatis abscondat, & cętera huiusmodi, quę quis colligat, quis enumeret? Quę si haberent in ipsa velut absurditate constantiam, vt in hac vita in qua homo, si-
Ps. 143. cut sacer psalmus eloquitur, vanitati similis factus est, & dies eius velut vmbra prætereūt non nisi mali adipiscerentur transitoria bona ista atq; terrena, nec nisi boni talia paterentur mala, posset hoc referri ad iudicium iustum Dei, vel etiam benignum, vt qui non erant assecuturi bona ęterna, quę faciūt beatos, his temporalibus vel deciperent pro malitia sua, vel pro Dei misericordia consolarentur bonis, & qui non erant passuri æterna torméta, temporalibus vpi pro suis quibuscūq; vel quantaliscunq; peccatis affligerentur, vt propter implendas virtutes exercerētur malis. Nunc vero quando non solum in malo sunt boni, & in bono mali, quod vr̃ iniu-
I stum: verumetiam plerunq; & malis mala eueniunt, & bonis bona proueniūt, magis inscrutabilia fiunt iudicia Dei, inuestigabiles
Rom. 11. vię illius. Quanuis ergo nesciamus quo iudicio Deus ista vel faciat vel fieri sinat, apud quem summa virtus est, & summa sapientia, summaq; iustitia: nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas, salubriter tamen discimus non magnipendere seu bona seu mala quæ videmus esse bonis malisq: communia, & illa bona quærere, quæ bonorum, atque illa mala maxime fugere, quæ propria sunt malorum. Cum vero ad illud Dei iudicium venerimus, cuius tempus iam poprie dies iudicij, & aliquando dies domini nuncupatur, non solū quæcunq; tunc iudicabūtur verumetiā quęcunq; ab initio iudicata, & quęcunq; vsq; ad illud tempus adhuc iudicāda sunt, apparebunt esse iustissima. Vbi hoc quoq; manifestabitur, quam iusto iudicio Dei fiat, vt nunc tā multa ac pene omnia iusta iudicia Dei sensus mentesque mortalium lateant, cum tamen in hac re piorum fidem non lateat, iustum esse quod latet.

Quid in libro Ecclesiastes Salamon de his quæ in hac vita & bonis & malis sunt cō munia disputarit. Cap. III.

Nempe Salamon sapientissimus rex Israel, qui regnauit in Hierusalem, librū qui vocatur Ecclesiastes, & à Iudęis quoq; habetur in sacrarum canone literarū, sic exorsus est. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes. Vanitas vanitatū, & omnia vanitas. Quę homini abundantia ex omni labore suo quo laborat sub sole? Et cum ex hac sententia cō necteret cętera, commemorans erumnas, erroresq; vitæ huius, euanescentes interea tēporum lapsus, vbi nihil solidū, nihil stabile K
retinetur, in ea rerum vanitate sub Sole, illud etiā deplorat quodammodo, quod cum sit abundantia sapientiæ super insipientiam, sicut est abundātia lucis super tenebras, sapiētis oculi sint in capite ipsius, & stultus in tenebris ambulet, vnus tamen incursus incurrat omnibus vtiq; in hac vita, quæ sub Sole agitur: significans videlicet ea mala, quæ bonis & malis videmus esse communia. Dicit etiam illud quod & boni patiantur mala tanquam mali sint, & mali tanquam boni sint adipiscātur bona: ita loquens. Est, inquit, vanitas quæ facta est super terrā, quia sunt iusti, super quos venit quasi factum impiorum, & sunt impij, super quos venit sicut factū iustorum. Dixi quoniam hoc quoq; vanitas. In hac vanitate, cui quantum satis visum est, intimandæ, totū istū librum vir sapientissimus deputauit, non vtiq; ob aliud, nisi vt eam vitam desideremus, quę vanitatem non habet sub hoc Sole, sed veritatem sub illo, qui fecit hunc solem. In hac ergo vanitate, nunquid nisi iusto Dei rectoq; iudicio similis eidem vanitati factus vanesceret homo? In diebus tamen vanitatis suæ interest plurimum, vtrū resistat, an obtemperet veritati, & vtrum sit expers veræ pietatis, an particeps, non propter vitæ huius vel bona acquirenda, vel mala vitanda vanescendo transeuntia, sed propter futurum iudicium, per quod erunt & bonis bona, & malis mala, sine fine mansura. Deniq; iste sapiens hunc librum sic cō clusit, vt diceret. Deum time, & mandata eius custodi, quia hoc est, omnis homo, quia omne hoc opus Deus adducet in iudicium in omni despecto, siue bonum siue malum.

Quid

Quid breuius , verius, ſalubrius dici potuit?
Deum, inquit, time, & mandata eius cuſtodi:
quia hoc eſt omnis homo. Quicunque.n.eſt
hoc , eſt cuſtos vtiq; mandatorum Dei: qm̃
qui hoc non eſt, nihil eſt. Non.n.ad veritatis
imaginẽ reformatur, remanens in ſimilitudi-
ne vanitatis. Quia omne hoc opus, i. ꝙ ab ho
mine fit in hac vita , ſiue bonũ, ſiue malum,
Deus adducet in iudiciũ , ĩ omni deſpecto, i.
in omni ẽt qui contẽptibilis hic vr̃ , & ideo
nec vr̃: qm̃ Deus & ipſum videt, nec eum de
ſpicit, nec eum cum iudicat, præterit.

Quod ad diſſerendum de nouiſsimo iudicio
Dei, noui primũ teſtamenti, ac deinde ve-
teris teſtimonia prolaturus ſit. Cap. IIII.

HVius itaque vltimi iudicij Dei teſtimo
nia de ſcripturis ſanctis quę ponere in
ſtitui , prius eligenda ſunt de libris inſtr̃i no-
ui, poſtea de veteris. Quamuis.n.vetera prio
ra ſunt tempore , non tñ anteponenda ſunt
dignitate: qm̃ illa vetera prǫconia ſunt nouo
rum . Noua igitur ponenda ſunt prius, quæ,
vt firmius probemus, aſſumentur & vetera.
In veteribus habentur lex & prophetæ, in no
uis Euangelium & Apoſtolicæ literæ. Ait au-
tem Apoſtolus: Per legem. n. cognitio pecca
ti. Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei manife-
ſtata eſt , teſtificata per legem & prophetas:
iuſtitia autem Dei per fidem Ieſu Chriſti in
omnes qui credunt in eum . Hæc aũt iuſtitia
Dei ad nouum pertinet teſtm̃, & teſtimoniũ
habet à veteribus libris, hoc eſt, à lege & pro
phetis. Prius ergo ipſa cauſa ponenda eſt , &
poſtea teſtes introducendi . Hunc & ipſe Ie-
ſus Chriſtus ordinẽ ſeruandum eſſe demon-
ſtrans: Scriba, inquit, eruditus in regno Dei ,
ſimilis eſt viro patrifamilias proferenti de
theſauro ſuo noua & vetera . Nõ dixit vetera
& noua: ꝙ vtiq; dixiſſet, niſi maluiſſet meri-
torum ordinem ſeruare, quam temporum.

Quibus ſententijs Domini Saluatoris diui-
num iudicium futurum in fine ſeculi
declaretur. Cap. V.

ERgo ipſe Saluator cum obiurgaret ci-
uitates in quibus virtutes magnas fece-
rat, neq; crediderant, & eis alienigenas ante-
poneret, Verumtñ, inquit, dico vobis , Tyro
& Sidoni remiſsius erit in die iudicij quam
vobis. Et paulopoſt alteri ciuitati: Amen, in- *Mat.12.*
quit, dico tibi, quia terrę Sodomorum remiſ
ſius erit in die iudicij quam tibi. Hic euiden-
tiſsime prædicat diem iudicij eſſe venturum.
Et alio loco: Viri Niniuitæ, inquit, ſurgent in *Mat.13.*
iudicio cum generatione iſta, & condemna- C
bunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prę-
dicatione Ionæ: & ecce plus quã Ionas hic.
Regina Auſtri ſurget in iudicio cum genera
tione iſta, & cõdemnabit eam : quia venit a
finibus terræ audire ſapientiam Salomonis ,
& ecce pluſquam Salomõ hic. Duas hoc lo-
co res diſcimus: & venturum eſſe iudicium,
& cum mortuorũ reſurrectione venturum.
De Niniuitis.n. & Regina Auſtri qñ hæc di-
cebat, de mortuis ſine dubio loquebat̃, quos
tñ in die iudicij reſurrecturos eſſe prædixit.
Nec ideo dixit condemnabunt , quia & ipſi
iudicabunt: ſed quia ex ipſorum cõparatio-
ne iſti merito damnabuntur. Rurſus alio lo-
co, cum de hominum bonorũ, & malorum
nunc permixtione, poſtea ſeparatione , quæ
vtique in die iudicij futura eſt , loqueretur ,
adhibuit ſimilitudinẽ de tritico ſeminato, &
ſuperſeminatis zizanijs , eamq; ſuis exponẽs
diſcipulis: Qui ſeminat, inquit, bonũ ſemen, *Mat.19.*
eſt filius hominis: ager autem eſt hic mũdus:
bonum vero ſemen hi ſunt filij regni : ziza-
nia autem hi filij ſunt nequam . Inimicus aũt
qui ſeminauit ea, eſt Diabolus. Meſsis autem
conſummatio ſeculi , meſſores vero angeli
ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni
cõburuntur: ſic erit in conſummatione ſecu
li. Mittet filius hominis angelos ſuos, & col-
ligent de regno eius omnia ſcandala , & eos
qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in ca
minũ ignis , ibi erit fletus & ſtridor dentiũ . D
Tunc iuſti fulgebũt ſicut Sol in regno patris
eorum. Qui habet aures audiẽdi, audiat. Hic
quidem iudiciũ uel diem iudicij non nomi-
nauit, ſed multo eũ clarius, ipſis rebus expreſ
ſit, & in fine ſeculi futurũ eſſe prædixit. Item
diſcipulis ſuis. Amen, inquit, dico vobis, ꝙ
vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cũ *Mat.12.*
ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ,
ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudi- *Luc.11.*
cãtes duodecim tribus Iſrael. Hinc diſcimus
cũ ſuis diſcipulis iudicaturũ Ieſum. Vnde &
alibi Iudęis dixit: Si ego in Beelzebub eijcio
dęmonia, filij veſtri in quo eijciũt? Ideo ipſi
iudices

iudices vestri erunt. Nec qm̃ super duodecim sedes sessuros esse ait, duodecim solos homines cum ipso iudicaturos putare debemus. Duodenario quippe numero, vniuersa quędã significata est iudicantium multitudo propter duas partes numeri septenarij, quo significatur plerunq; vniuersitas, q̃ duæ partes, i. tria & quatuor, altera per alterã multiplicatæ duodecim faciũt. Nã & quatuor ter, & tria quater duodecim sunt, & si qua alia huius duodenarij numeri, q̃ ad hoc valeat, ratio reperitur. Alioquin qm̃ in locũ Iudæ traditoris Apostolum Matthiã legimus ordinatũ, Apostolus Paulus, qui plus illis omnib. laborauit, vbi ad iudicandum sedeat, non habebit, qui profecto cũ alijs sanctis ad numerum iudicũ se pertinere demonstrat, cum dicit. Nescitis quia angelos iudicabimus? De ipsis quoq; iudicandis in hoc numero duodenario similis causa est. Non.n. quia dictum est, Iudicantes duodecim tribus Israel, tribus Leui, quæ tertiadecima est ab eis iudicanda non erit, aut solum illũ populum, non etiam cęteras gentes iudicabunt. Quod aũt ait, in regeneratione, proculdubio mortuorum resurrectionem nomine voluit regenerationis intelligi. Sic.n. caro nostra regenerabitur per incorruptionẽ, quemadmodũ est anima nostra regenerata per fidẽ. Multa prætereo, quæ de vltimo iudicio ita dici videntur, vt diligẽter considerata reperiantur ambigua, vel magis ad aliud pertinentia, siue scilicet ad eum saluatoris aduentum, quo per totũ hoc tẽpus in ecclesia sua venit, hoc est, in membris suis particulatim atq; paulatim, qm̃ tota corpus est eius, siue ad excidium terrenæ Hierusalẽ, quia & de illo cum loquitur, plerunque sic loquitur, tanquã de fine seculi, atque de illo die iudicij nouissimo & magno loquatur ita vt dinosci non possit omnino, nisi ea quæ apud tres Euangelistas, Matthęum, Marcũ, & Lucam, de hac re similiter dicta sunt, inter se omnia conferantur. Quædam quippe alter obscurius, alter explicat planius, vt ea quæ ad vnam rẽ pertinentia dicũtur, appareat vnde dicantur. Quod facere vtcunq; curaui in quadã epistola, quam rescripsi ad beatæ memoriæ virum Hesychium Salonitanæ vrbis Epm̃, cuius epistolæ titulus est de fine seculi. Proinde iam illud hic dicam ꝙ in Euangelio secũdum Matthęum de separatione bonorũ

Mat. 19.
Al.l. Duodenarius numerus quid hic importet.
E
Acto. 1.
1. Co. 15.
1. Cor. 6.
Mat. 19.
F

& malorũ legitur periudicium præsentissimũ atq; nouissimũ Christi. Cum aũt venerit, inquit, filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedẽ maiestatis suæ, & cõgregabuntur ante eũ omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hędis. Et statuet oues quidem à dextris suis hędos aũt à sinistris. Tunc dicet rex his, qui à dextris eius erũt. Venite benedicti patris mei possidete paratũ vobis regnũ a constitutione mundi. Esuriui.n. & dedistis mihi manducare, sitiui, & dedistis mihi bibere. Hospes eram, & collegistis me. Nudus, & cooperuistis me. Infirmus, & visitastis me. In carcere erã, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes. Dñe, qñ vidimus te esuriẽtẽ, & pauimus, sitientem, & dedimus tibi potum? Qñ aũt te vidimus hospitem, & collegimus te, aut nudum, & cooperuimus te? Aut qñ te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens rex dicet illis: Amen dico vobis, quãdiu vni fecistis de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet, inquit, & his, qui a sinistris eius erunt. Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Deinde similiter etiã his enumerat, ꝙ illa non fecerint, quæ dextros fecisse memorauit. Similiterq; interrogantibus, qñ eum viderint in horũ indigentia constitutum, ꝙ minimis suis non factum est, sibi factum non fuisse respondet, sermonemq; cõcludens, Et hi, inquit, in suppliciũ æternum ibunt, iusti autem in vitam æternã. Ioannes vero Euangelista apertissime narrat eum in resurrectione mortuorum futurum prædixisse iudiciũ. Cum.n. dixisset: Neq;.n. pater iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum, protinus addidit, Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui me misit, habet vitam æternã, & in iudiciũ non veniet, sed transiet a morte in vitam. Ecce hic dixit fideles suos in iudicium non venire. Qũo ergo per iudiciũ separabũtur a malis, & ad eius dextram stabunt, nisi quia hoc loco iudiciũ pro dãnatione posuit? In tale quippe iudiciũ non venient, qui audiunt verbũ eius, & credũt ei qui misit illũ.

Quæ

Quæ sit prima resurrectio, quæ secunda. Cap. VI.

DEinde adiungit & dicit: Amen amē dico vobis, quia venit hora, & nunc est, qn̄ mortui audient vocē filij Dei: & qui audierint, viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso. Nondū de secunda resurrectione corporū loquitur, quæ in fine futura est, sed de prima, q̄ nunc est. Hāc quippe vt distingueret, ait: Venit hora & nunc est. Nō aūt ista corporū, sed animarū est. Habent enim & animæ mortē suam in impietate, atq; peccatis. Secundū quam mortē mortui sunt, de qbus idē dn̄s ait: Sine mortuos sepelire mortuos suos: vt scilicet in anima mortui, in corpore mortuos sepelirent. Propter istos ergo impietate & iniquitate in anima mortuos: venit, inqt, hora, & nūc est, quando mortui audiēt vocē filij Dei: & qui audierint, viuent. Qui audierint: dixit: qui obedierint, qui crediderint, & vsq; in finē perseuerauerint. Nec fecit hic vllā differentiā bonorū & malorū. Omnibus enim bonum est audire vocē eius & viuere ad vitā pietatis ex impietatis morte transeundo. De qua morte ait Apostolus Paulus: Ergo oēs mortui sunt, & pro omnibus mortuus est vnus, vt qui viuūt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Oēs itaq; mortui sunt in peccatis, nemine prorsus excepto: siue originalibus, siue ēt voluntate additis: vel ignorando, vel sciendo, vel faciendo ꝙ iniustū est: & pro omnibus mortuis, viuus mortuus est vnus, idest, nullū habens omnino peccatū: vt qui per remissionē peccatorū viuunt, iā non sibi viuant, sed ei qui pro omnibus mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationē nostrā: vt credentes in eū, qui iustificat impium, ex impietate iustificati, tanquā ex morte viuificati ad primam resurrectionem, quæ nūc est animarū, pertinere possimus. Ad hāc enim primam non pertinent, nisi qui erunt in æternū: ad secundā vero, de qua mox locuturus est, & beatos ꝑtinere docebit, & miseros. Ista est misericordiæ, illa iudicij. Propter quod in Psalmo scriptū est: Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. De quo iudicio consequenter adiunxit, atq; ait potestatem dedit ei iudiciū facere, quia filius hominis est. Hic ostendit, quod in ea carne veniet iudicaturus, in qua venerat iudicandus. Ad hoc enim ait: quoniam filius hominis est. Ac deinde subiūgēs vn̄ agimus: Nolite, inquit, mirari hoc: quia veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocē filij Dei: & procedēt qui bona fecerunt in resurrectionē vitæ: qui vero mala egerūt, in resurrectionē iudicij. hoc est illud iudiciū, quod paulo ante sicut nūc pro dānatione posuerat, dicēs: Qui verbū meū audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam: & in iudicium non venit, sed transit à morte in vitam, idest, pertinendo ad primam resurrectionem, qua nūc transitur à morte animarū ad vitā virtutū, in damnationem non veniet, quam significauit appellatione iudicij: sicut etiā in hoc loco, vbi ait: Qui vero mala egerunt, in resurrectionē iudicij, idest, damnationis. Resurgat ergo in prima, qui non vult in secunda resurrectione damnari. Venit ergo hora: & nunc est, quando mortui audient vocē filij Dei: & qui audierint viuent, id est, in damnationē nō venient, quę secūda mors dicitur: in quā mortē post secundā, quę corporū futura est, resurrectionē pręcipitabuntur, qui in prima quæ animarū est, nō resurgunt. Veniet enim hora, vbi non ait, & nunc est: quia in fine seculi erit, hoc est, in vltimo & maximo iudicio Dei, quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocē eius, & procedent. Nō dixit, quemadmodum in prima: & qui audierint viuent. Non enim omnes viuēt, ea scilicet, vita, quæ quoniā beata est, sola vita dicēda est. Nā vtiq; sine qualicunq; vita non possent audire, & de monumētis resurgente carne ꝓcedere. Quare aūt nō oēs viuēt in eo ꝙ sequitur, docet: qui bona, inquit, fecerunt, in resurrectionem vitæ, hi sunt qui viuent: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij, hi sunt qui non venient: quia secunda morte morientur. Mala quippe egerūt, quoniam malè vixerunt: male autem vixerunt, quia in prima, quę nunc est animarum resurrectione non reuixerunt, aut in eo quod reuixerant, non in finem vsque manserunt. Sicut ergo duæ sunt regenerationes, de quib. iam supra locutus sum: vna secundum fidē, quæ nunc fit per baptismum: alia secundum carnem, quę fiet in eius incorruptione atque

Ioan. 5.

M

que

que immortalitate per iudicium magnū, atque nouissimum, ita sunt & resurrectiones duæ, vna prima, quæ nunc est, animarū, quæ venire non permittit in mortē secundā. Alia secunda q̃ nunc nō est, sed in fine seculi futura est, nec animarū, sed corporū est, quæ per vltimū iudiciū alios mittet in secundā mortē, alios in eam vitā, quæ nō habet mortem.

De duabus resurrectionibus & de mille annis, quid in Apocalypsi Ioannis scriptū sit, & quid de eis rationabiliter sentiatur. Cap. VII.

DE his duabus resurrectionibus idem Ioannes Euangelista in eo libro q̃ dicitur Apocalypsis, eo modo locutus est, vt earum prima à quibusdā nostris nō intellecta, insuper etiam in quasdam ridiculas fabulas
Apo. 20. verteretur. Ait quippe in libro memorato Ioannes Apostolus: Et vidi angelum descendentem de cęlo, habentem clauem abyssi, & & catenam in manu sua, & tenuit draconem illum serpentem antiquum, qui cognominatus est diabolus, & Satanas, & alligauit illum mille annis, & misit illū in abyssum & clausit, & signauit super eū, vt non seduceret iā gentes donec finiantur mille anni, post hęc oportet eū solui breui tempore. Et vidi sedes & sedentes super eas, & iudicium datū est illis, & animas occisorū propter testimoniū Iesu, & propter verbū Dei. Et si qui non adorauerunt bestiam, nec imaginē eius, nec acceperunt inscriptionē in frōte, aut in manu sua, & regnauerunt cū Iesu mille annis, reliqui eorū nō vixerunt, donec finiantur mille
C anni. Hæc resurrectio prima est. Beatus & sanctus est, qui habet in hac prima resurrectione partē. In istis secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cū eo mille annis. Qui propter hęc huius libri verba primam resurrectionē futurā suspicati sunt corporalē, inter cętera maxime numero annorū mille p̃moti sunt, tanquā oporteret in sanctis eo modo velut tanti tēporis fieri sabbatismū, vacatione. s. sancta post labores annorum sex milium, ex quo creatus est homo, & magni illius peccati merito in huius mortalitatis ęrūnas de paradisi fęlicitate dimissus est, & vt
Gen. 3. quoniam scriptū est: Vnus dies apud dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus, sex annorū milibus tanquā sex diebus impletis, sequatur velut sabbati septimus in annis mille postremis, ad hoc. s. sabbatū celebrandum resurgentibus sanctis. Quæ opinio esset vtcunq; tolerabilis, si aliquę delitiæ spirituales in illo sabbato affuturę sanctis per domini præsentiā crederentur. Nā etiam nos hoc opinati fuimus aliquando. Sed cum eos qui tunc resurrexerint, dicant immoderatissimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus cibus tantus ac potus, vt non solū nullā modestiā teneant, sed modum quoq; ipsius incredulitatis excedant, nullo modo ista possunt nisi à carnalibus credi. Hi aūt qui spirituales sunt, istos ista credentes χιλιαστὰς appellāt Græco vocabulo: quod verbū è verbo exprimentes, nos possumus miliarios nuncupare. Eos aūt longū est refellere ad singula, sed potius quemadmodū scriptura hæc accipienda sit, iam debemus ostendere. Ait ipse dominus noster Iesus Christus: Nemo potest introire in domum fortis, & vasa eius eripere, nisi prius alligauerit fortē, diabolum volens intelligi fortem, quia ipse genus humanū potuit tenere captiuum, vasa vero eius quæ fuerat erepturus, fideles suos futuros, quos ille in diuersis peccatis atq; impietatib. possidebat. Vt ergo alligaretur hic fortis, propterea vidit iste Apostolus in Apocalypsi angelū descēdentē de cęlo, habentē clauē abyssi, & catenā in manu sua. Et tenuit, inquit, draconē, illū serpentē antiquū, qui cognominatus est diabolus & Satanas: & alligauit eū mille annis, hoc est, eius potestatē ab eis seducendis ac possidendis, qui fuerant liberādi cohibuit atq; frenauit. Mille autē anni, duobus modis possunt, quantū mihi occurrit, intelligi: aut quia in vltimis annis mille ista res agitur, idest, sexto annorū miliario tanquā sexto die, cuius nunc spatia posteriora voluūtur: secuturo deinde sabbato, quod non habet vesperā, requiē scilicet sanctorū, quæ non habet finē, vt huius miliarij tanquā diei nouissimam partē, quæ remanebit vsq; ad terminum seculi, mille annos appellauerit, eo loquendi modo, quo pars significatur à toto: aut certe mille annos pro annis omnibus huius seculi posuit: vt perfecto numero notaretur ipsa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus denarij nume-

ri quadratum solidum reddit. Decẽ quippe
decies ducta, fiunt centum, quæ iam figura
quadrata, sed plana est. Vt aũt in altitudinẽ
surgat, & solida fiat, rursus centũ decies mul
tiplicantur, & mille sunt. Porrò si cẽtũ ipsa
aliquo modo pro uniuersitate aliqñ ponun-
tur, quale illud est, quod dñs omnia sua di-
mittenti & eum sequenti promisit, dicẽs: Ac
F cipiet in hoc seculo centuplum. Quod expo
nens quodammodo Apostolus ait: Quasi ni
hil habentes, & omnia possidentes: quia &
ante iam dictum erat: Fidelis hominis totus
mundus diuitiarum est: quanto magis mille
pro vniuersitate ponuntur, ubi est soliditas
ipsius denariæ quadraturæ? Vñ & illud me-
lius intelligitur, quod in Psalmo legit̃: Me-
mor fui in seculũ testamẽti sui, uerbi quod
mãdauit in mille generationes, id est in oẽs.
Et misit illũ, inquit, in abyssum: utiq; diabo-
lũ misit in abyssum. Quo noĩe significata est
multitudo innumerabilis impiorũ, quorum
in malignitate aduersus Ecclesiam dei mul-
tum profunda sunt corda, non quia ibi dia-
bolus ante nõ erat, sed ideo dr̃ illuc missus,
quia exclusus a credẽtib. plus cœpit impios
possidere. Plus nãq; possidetur a diabolo, q̃
nõ solũ alienatus est a deo, uerumetiã gratis
odit seruiẽtes deo. Et clausit, inq̃t, & signauit
super eũ, ut iã nõ seduceret gẽtes, donec fi-
niãtur mille anni. Clausit sup̱ eũ, dictũ est,
nterdixit ei ne possit exire, id est, uetitũ trã
gredi. Signauit ãt quod addidit: significasse
nihi ur̃, quod occultum esse uoluit, qui per
ineant ad partẽ diaboli & qui nõ pertineãt.
Hoc quippe in seculo isto prorsus latet, q̱a
x qui ur̃ stare, utrum sit casurus, & qui ur̃
acere, utrum sit resurrecturus, incertũ est.
b eis ãt gentib. seducendis huius interdi-
ti uinculo & claustro diabolus prohibetur
q; cohibetur, quas pertinentes ad Christũ
ducebat antea, uel tenebat. Has.n.deus ele
t ante mundi constitutionẽ eruere de pote
ate tenebrarum, & transferre in regnũ filij
aritatis suæ, sicut Apostolus ait. Nã seduce
illũ gẽtes ẽt nũc, & secum trahere in ęter
m pœnam, sed nõ prædestinatas in æter-
m uitã, quis fidelis ignorat? Nec moueat,
od sæpe diabolus seducit etiam illos qui
n regenerati in Christo, uias ingrediun-
dei. Nouit.n.dñs qui sunt eius, ex his in
æternam damnationem neminẽ ille seducit.
Sic.n.nouit eos dñs, ut deus, quem nihil la-
tet etiam futurorum, non ut homo, qui ho-
minem ad præsens uidet, si tñ videt, cuius
cor non uidet, qualis aũt postea sit futurus, H
nec seipsum uidet. Ad hoc ergo ligatus est
diabolus, & inclusus in abysso, ut iã nõ sedu
cat gẽtes, ex quibus constat Ecclesia, quas an
tea seductas tenebat, antequam esset Eccle-
sia. Nec.n. dictum est, ut non seduceret ali-
quem, sed ut nõ seduceret, inquit, iã gentes,
in quibus Ecclesiam proculdubio uoluit in-
telligi. Donec finiantur mille anni, id est, aut Apo.20.
quod remanet de sexto die, qui constat ex
mille annis, aut oẽs anni, quibus deinceps
hoc seculũ peragendũ est. Nec sic accipiẽdũ
est q̃d ait, ut non seduceret gentes donec fi-
niantur mille anni, quasi postea seducturus
sit eas dũtaxat gẽtes, ex quibus prædestinata
cõstat Ecclesia, a quibus seducendis illo est
uinculo claustroq; prohibitus. Sed aut illa
locutione dictũ est, quę in scripturis aliquo
ties inuenitur, qualis est in Psalmo. Sicut
oculi nostri ad dominum deum nostrũ, do- Ps.221.
nec misereatur nostri. Neq;.n.cum misertus
fuerit, non erunt oculi seruorum eius ad do
minum deum suũ. At certe iste est ordo uer
borũ. Et clausit, & signauit super eũ, donec
finiãtur mille anni. Q̃d uero interposuit, ut
nõ seduceret iã gentes, ita se habet, ut ab hu
ius ordinis cõnexione sit liberũ, & seorsum I
intelligẽdũ, uelut si post adderet, ut sic se ha
beret tota sententia. Et clausit, & signauit su
per eũ, donec finiãtur mille anni, ut nõ sedu
ceret iã gẽtes, id est, ideo clausit, donec finiã
tur mille anni, ut iam non seduceret gentes.

De alligatione & solutione diaboli. Caput VIII.

POst hęc, inquit, oportet eum solui breui
tpe. Si hoc est diabolo ligari, & includi, Apo.20.
Ecclesiam non posse seducere: hæc ergo erit
solutio eius, ut possit? Absit. Nũquam enim
ab illo Ecclesia seducetur prædestinata, &
electa ante mundi constitutionem; de qua
dictum est: Nouit dominus, qui sunt eius; Ephe.1.
& tamen hic erit Ecclesia illo tempore etiã 2.Ti.2.
quo soluendus est diabolus; sicut ex quo est
instituta, hic fuit & erit omni tẽpore, in suis

vtiq; qui ſuccedunt naſcendo morientibus.
Nam paulo poſt dicit, ꝙ ſolutus Diabolus ſe
A ductas gẽtes toto orbe terrarum attrahet in
Apocali. bellum aduerſus eã: quorum hoſtium nume
20. rus erit ut arena maris. Et aſcenderunt, in-
quit, ſuper terræ latitudinem, & cinxerunt
Ibid. caſtra ſanctorum, & dilectam ciuitatẽ: & de
ſcendit ignis de cœlo a deo, & comedit eos;
& Diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in
ſtagnum ignis & ſulphuris, ubi & beſtia &
pſeudo prophetæ: & cruciabũtur die ac no-
cte in ſecula ſeculorum. ſed hoc iam ad iudi
ciũ nouiſſimum pertinet, quod nunc pro-
pterea cõmemorandum putaui, ne q̃s exiſti
met eo ipſo paruo t͞pe, quo ſoluetur Diabo-
lus in hac terra, Eccleſiã nõ futurã, illo hic
eam uel non inueniente, cũ fuerit ſolutus,
vel abſumẽte, cũ fuerit modis omnibus per
ſecutus. Non itaq; per totũ hoc t͞ps, qđ liber
iſte complectitur à primo. ſ. aduentu Chriſti
uſq; in ſeculi finẽ, quo erit ſecundus eius ad
Apocal. uentus: ita Diabolus alligatur, ut eius hęc ip
20. ſa ſit alligatio; per hoc interuallum, qđ mil-
B le annorum numero appellat non ſeducere
Eccleſiam, q̃n quidem illam nec ſolutus uti-
que ſeducturus eſt. Nam profecto ſi ei alliga
ri eſt, nõ poſſe ſeducere, ſiue non permitti:
quid erit ſolui, niſi poſſe ſeducere ſiue per-
mitti? Quod abſit ut fiat: ſed alligatio Diabo
li, eſt non permitti exercere totam tentatio-
nẽ, quam põt vel vi vel dolo ad ſeducendos
homines in partẽ ſuam cogendo uiolenter,
fraudulenterve fallendo. Quod ſi permitte-
retur in tam longo tempore, & tanta infirmi
tate multorũ plurimos tales quales Deus id
perpeti nõ uult, & fideles deijceret, & ne cre
derẽt, impediret. Qđ ne faceret, alligatus eſt.
Dan. 1. Tunc ãt ſoluetur, q̃n & breue t͞ps erit. Nã tri
bus annis & ſex menſibus legitur totis ſuo-
rumq; uiribus ſæuiturus: & tales erũt, cum
quibus ei belligerãdũ eſt, ut uinci tãto eius
impetu inſidijsq; non poſſint. Si aũt nunq̃
ſolueretur, minus appareret eius maligna po
tentia, minus ſanctæ ciuitatis fideliſſima pa
tientia probaretur: minus deniq; perſpicere
tur, nam magno eius malo tam bene fuerit
vſus omnipotens Deus, qui eum nec oĩno
abſtulit a tentatione ſanctorum, quanuis ab
eorum interioribus hominibus ubi in Deũ
creditur, foras miſſum: ut forinſecus eius op
pugnatione ꝓficerẽt, & in eis q̃ ſunt ex par-
te ipſius alligauit: ne quãtã poſſet effundẽdo C
& exercendo malitiam innumerabiles infir
mos, ex quibus eccleſiam multiplicari & im
pleri oportebat: alios credituros, alios iã cre
dentes, a fide pietatis hos deterreret, hos fran
geret. Et ſoluetur in fine, vt q̃ fortem aduer
ſariũ dei ciuitas ſuperauerit, cũ ingẽti gloria
ſui redẽptoris, adiutoris, liberatoris, aſpiciat.
In eorum ſanè, qui tunc futuri ſunt, ſancto
rũ atq; fideliũ comparatione quid ſumus?
Q̃n quidem ad illos probandos tantus ſolue
tur inimicus, cum quo nos ligatos tãtis pe-
riculis dimicamus. quanuis & hoc tem-
poris interuallo, quoſdam milites Chriſti
tam prudentes, & fortes fuiſſe atque eſſe
non dubium eſt, ut etiam ſi tunc in iſta mor
talitate uiuerẽt, q̃n ille ſoluetur, oẽs inſidias
eius atq; impetus, & cauerent prudẽtiſſime,
& patientiſſime ſuſtinerent. Hæc aũt alliga-
tio diaboli nõ ſolũ facta eſt, ex quo cœpit ec
cleſia præter Iudæam terrã in nationes alias,
aliasq; dilatari: ſed ẽt nunc fit, & fiet uſq; ad
terminũ ſeculi, quo ſoluẽdus eſt: q̃a & nunc
homines ab infidelitate, in qua ipſe eos poſ-
ſidebat, conuertuntur ad fidem, & vſq; in il-
lum finem ſine dubio conuertentur. Et utiq;
vnicuiq; fidelium iſte fortis tunc alligatur,
q̃n ab illo tanquam uas eius eripitur, & abyſ
ſus ubi incluſus eſt non in eis cõſumpta eſt,
q̃n ſunt mortui, qui tunc erant q̃n eſſe cœ-
pit incluſus, ſed ſucceſſerunt eis alii naſcen-
do, atq; ſuccedũt donec finiatur hoc ſeculũ,
qui oderint Chriſtianos: in quorũ quotidie
uelut in abyſſo cæcis & profundis cordibus
includatur. Vtrum autem etiam illis ultimis
tribus annis & mẽſibus ſex q̃n ſolutus totis
virib. ſęuiturus eſt, aliquis in qua nõ fuerat
ſit acceſſurus ad fidem, nõnulla quæſtio eſt.
Q̃uo. n. ſtabit quod dictũ eſt: Quis intrat in
domum fortis, vt uaſa eius eripiat, niſi prius
alligauerit fortẽ, ſi etiã ſoluto eripiũt? Ac ꝑ
hoc ad hoc cogere uidetur iſta ſententia, ut
credamus illo licet exiguo tempore neminẽ
acceſſurum eſſe populo Chriſtiano, ſed cũ
eis, qui iam Chriſtiani reperti fuerint diabo
lum pugnaturum ex quibus etiam ſi aliqui
uicti ſecuti eum fuerint, non eos ad prędе-
ſtinatum filiorum dei numerum pertinere.
Neq; enim fruſtra idem Ioãnes Apoſtolus,
qui

E qui & hanc Apocalypsim scripsit, in epistola
sua de quibusdam dixit. Ex nobis exierunt,
sed nõ erant ex nobis. Nam si fuissent ex no
bis, permansissent vtiq; nobiscum. Sed quid
fiet de paruulis? Nimium quippe incredibile
est, nullos iam natos & nondum baptizatos,
præoccupari Christianorũ filios illo tpe in-
fantes: nullos ẽt ipsis nasci iam diebus: aut si
erunt, nõ eos a parentibus suis ad lauacrum
regenerationis modo quocunque perduci.
Quod si fiet, quo pacto soluto iam diabolo
vasa ista eripientur, in cuius domum nemo
intrat, vt vasa eius eripiat, nisi prius alligaue
rit eum? Immo vero id potius est credendũ,
vt nec qui cadant de ecclesia, nec qui acce-
dãt ad ecclesiam illo tpe defuturos, sed pro-
fecto tam fortes erunt & parentes pro bapti-
zandis paruulis suis: & hi qui tunc primitus
credituri sunt, vt illũ fortem vincant etiam
non ligatum, i. oĩbus, qualibus antea nunq̃,
vel artibus insidiantem, vel urgentẽ viribus,
& vigilanter intelligant, & toleranter ferãt:
ac sic illi etiam non ligato eripiantur. Nec
ideo falsa erit euangelica illa sñia. Quis in-
trat in domũ fortis, vt vasa eius eripiat, nisi
prius alligauerit fortem? Secundum. n. sñiæ
eius veritatẽ, ordo iste seruatus est, vt prius
alligaretur fortis, ereptisq; vasis eius: longe
lateq; in oĩbus gẽtibus ex firmis & infirmis
ita multiplicaretur ecclesia, vt ex ipsa rerum
diuinitus prędictarum & impletarum robu
stissima fide, etiam soluto vasa posset aufer-
re. Sicut. n. fatendum est, multorum refrige-
scere charitatem, cum abundat iniquitas: ẽt
inusitatis maximisq; persecutionibus atque
fallacijs diaboli iam soluti, eos qui in libro
vitæ scriptum nõ sunt, esse multos cessuros,
hinc cogitandum est, nõ solum quos bonos
fideles illud tp̃s inueniet, sed nonnullos etiã
qui foris adhuc erunt, adiuuante dei gratia
per considerationem scripturarũ: in quibus
& alia & finis ipse prænunciatus est, quem
venire iam sentiunt: ad credendũ, quod non
credebant, futuros esse firmiores: & ad vin-
cendum etiam non ligatũ diabolum fortio-
res. Quod si erit, propterea precessisse credẽ-
da est eius alligatio, vt & ligati & soluti ex-
poliatio sequeretur: qm̃ de hac re dictũ est.
Quis intrabit in domum fortis, vt vasa eius
eripiat, nisi prius alligauerit fortem?

Quid sit regnum sanctorum cum Christo G
per mille annos, & in quo discernatur
a regno æterno. Cap. IX.

INterea dum mille annis ligatus est dia- *Apo. 20.*
bolus, sancti regnant cũ Christo ẽt ipsis
mille annis eisdem sine dubio, & eodem
modo intelligẽda, i. isto iam tpe prioris eius
aduentus. Excepto quippe illo regno, de quo
in fine dicturus est: Venite benedicti patris *Mat. 25.*
mei, possidete paratũ vobis regnum. Nisi. n.
alio aliquo modo longe quidem impari iam
nunc regnarent cum illo sancti eius, quibus
ait: Ecce ego vobiscũ sum vsq; in cõsumma- *Mat. 28.*
tionem seculi: profecto non ẽt nunc diceret
ecclesia regnum eius, regnumve cœlorum.
Nam vtiq; isto tpe in regno dei erudit̃ scri- *Mat. 13.*
ba ille, qui profert de thesauro suo noua &
vetera: de quo supra locuti sumus. Et de ec-
clesia collecturi sunt zizania messores illi,
quę permisit cũ tritico simul crescere vsq; ad
messem. Quod exponens ait, Messis est finis *Ibidem.*
seculi: messores autẽ angeli sunt. Sicut ergo
colliguntur zizania, & igni comburũtur, sic
erit in consummatione seculi: mittet filius H
hoĩs angelos suos, & colligent de regno eius
oĩa scandala. Nunquid de regno illo, vbi nul
la sunt scandala? De isto ergo regno eius, qđ
est hic ecclesia, colligentur. Item dicit: Qui *Matt. 5.*
soluerit vnũ de mãdatis istis minimis, & do
cuerit sic hoĩes, minimus vocabit̃ in regno
cœlorũ: qui autẽ fecerit & sic docuerit, ma-
gnus vocabit̃ in regno cœlorũ. Vtrunq; di-
cit in regno cęlorũ, & qui non facit mãdata
quę docet: hoc est. n. soluere, nõ seruare, non
facere: & illũ qui facit & sic docet: sed istum
minimũ, illum magnũ. Et continuo secutus
adiungit. Dico. n. vobis, quia nisi abũdauerit
iustitia vestra super Scribarũ, & Pharisęorũ,
.i. super iustitiam eorũ, qui soluũt qđ docẽt. *Mat. 25.*
De Scribis enim & Pharisęis dicit alio loco: *Matt. 5.*
Qm̃ dñt & non faciunt. Nisi ergo super eos
abũdauerit iustitia vestra, i. vt vos nõ solua-
tis, sed faciatis potius quod docetis: non in-
trabitis, inquit, in regnũ cœlorũ. Alio modo
igitur intelligendũ est regnũ cęlorũ, vbi am
bo sunt: & ille. s. qui soluit quod docet, & il-
le qui facit: sed ille minimus, iste magnus.
Alio modo aũt regnũ cœlorum dr̃, quo non
intrat nisi ille qui facit. Ac per hoc vtrun-

I que genus est. Ecclesia est, qualis nūc est: ubi
aūt illud solū erit, Ecclesia est, qualis tūc erit
qñ malus in ea nō erit. Ergo Ecclesia & nūc
Apo. 20. est regnū Christi, regnūq; cœlorū. Regnāt
Mat. 13. itaq; cū illo ēt nunc sancti eius, aliter quidē
q̃ tunc regnabunt: nec tñ cū illo regnant zi-
zania quanuis in ecclesia cū tritico crescant.
Regnant.n.cum illo qui faciunt qđ Aposto
Colo. 3. lus ait: Si consurrexistis cum Christo, q̃ sur-
Phili. 4. sum sunt sapite, vbi Christus est in dextera
dei sedens: quæ sursum sunt quærite, non q̃
Apo. 20. super terrā. De qualibus itē dicit, quòd eorū
cōuersatio sit in cœlis. Postremo regnant cū
illo, qui eo mō sunt in regno eius, ut sint ēt
ipsi regnum eius, Qūo aūt sunt regnū Chri-
sti, qui ut alia taceam, quanuis ibi sint donec
colligantur in fine seculi de regno eius oīa
scandala: tñ illic sua quærunt, non quæ Iesu
Philip. 2. Christi? De hoc ergo regno militiæ, in quo
adhuc cum hoste confligitur, & aliqñ repu-
gnatur repugnantibus uitijs, aliqñ credenti-
bus imperatur donec ueniatur ad illud paca
tissimum regnū, ubi sine hoste regnabitur.
Et de hac prima resurrectione, quæ nūc est,
K liber iste sic loquitur. Cum.n.dixisset alliga-
Apo. 20. ri diabolum mille annis, & postea solui tp̄e,
mox recapitulando quid in istis mille annis
agat ecclesia, uel agatur in ea: Et uidi, inquit,
sedes & sedentes super eas, & iudicium datū
est. Non hoc putādum est de ultimo iudicio
dici, sed sedes præpositorum, & ipsi p̄positi
intelligendi sunt, per quos ecclesia nunc gu
bernatur. Iudicium aūt datum, nullū melius
accipiendum vr̄, quàm id quod dictum est.
Quæ ligaueritis in terra, ligata erunt & in cę
lo: & quæ solueritis in terra, soluta erūt & in
cęlo. Vñ Apostolus. Quid.n.mihi est, inqt,
1. Co. 5. de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his
qui intus sunt, uos iudicatis? Et animę, inqt,
Apo. 20. occisorum p̄p testimoniū Iesu, & p̄p uer-
bū dei: subauditur quod postea dicturus est,
& regnauerunt cū Iesu mille annis, animæ
.s. martyrum nondum sibi corporibus suis
redditis. Neq;.n. piorum animæ mortuorū
separantur ab Ecclesia quę etiam nunc est re
Memoria martiriū in cōmuni cetione Euchari- stiæ. gnum Christi. Alioquin nec ad altare dei fie
ret eorum memoria in communione corpo
ris Christi: nec aliquid prodesset ad eius in
periculis Baptismum currere, ne sine illo fi-
niatur hæc uita, nec ad reconciliationem si
forte per pœnitentiā malam ue conscientiā
quisq; ab eodem corpore separatus est. Cur
.n. fiunt ista, nisi quia fideles, ēt defuncti mē-
bra eius sunt? Quanuis ergo cum suis corpo
ribus nondum sunt, iam tñ eorum animæ re
gnant cum illo, dū isti mille anni decurrunt.
Vnde in hoc eodē libro, & alibi legitur. Bea
ti mortui qui in dño moriuntur, amodo iam
etiam dicit spiritus, ut requiescant a laborib.
suis: nam opera eorum sequuntur illos. Re-
gnat itaq; cum Christo nunc primum Eccle
sia in uiuis & mortuis. Propterea enim, sicut
dicit Apostolus, mortuis est Christus, ut &
uiuorum, & mortuorum dominetur. Sed
ideo tantummodo martyrum animas cōme
morauit: quia ipsi præcipue regnāt mortui,
qui usq; ad mortem pro ueritate certauerūt.
Sed a parte totum, etiā cæteros mortuos in-
telligimus pertinentes ad Ecclesiam, quod
est regnum Christi. Quod uero sequitur. Et
si qui non adorauerunt bestiam, nec imagi-
nem eius: nec acceperunt inscriptionem in
fronte, aut in manu sua: similiter & de uiuis,
& mortuis debemus accipere. Quæ sit porrò
ista bestia, quanuis sit diligentius inquiren-
dum, non tñ abhorret à fide recta, ut ipsa im
pia ciuitas intelligatur, & populus infideliū
contrarius populo fideli & ciuitati dei. Ima-
go uero eius simulatio eius mihi ur̄ in eis ui
delicet hominibus, qui uelut fidem profiten
tur, & infideliter uiuunt. Fingunt.n. se esse
qđ non sunt, uocanturq; non ueraci effigie,
sed fallaci imagine Christiani. Ad eandem
nanq; bestiam pertinent non solū aperti ini-
mici nominis Christi, & eius gloriosissimæ
ciuitatis: sed etiam zizania, quæ de regno ei⁹
qđ est ecclesia, in fine seculi colligēda sunt.
Et qui sunt qui bestiā non adorant, nec ima-
ginem eius, nisi qui faciunt quod ait Aposto
lus Ne sitis iugum ducentes cū infidelibus?
Non adorant.n. id est, non consentiunt, non
subiiciuntur: neq; accipiunt inscriptionem,
notam .s. criminis in fronte, propter profes-
sionē: in manu propter operationes. Ab his
ergo malis alieni siue adhuc in ista mortali
carne uiuentes, siue defuncti regnant cum
Christo, iam nunc quodammodo huic tem
pori congruo per totum hoc interuallum,
quod numero mille significatur annorū. Re
liqui eorum, inquit, non uixerunt. Hora.n.

nunc eſt,cũ mortui audient vocẽ filij dei:& ꝗ audierint,uiuent:reliqui uero eorum non viuent. Quod vero ſubdidit: Donec finiãtur mille anni: intelligendum eſt, quod eo tẽpore non uixerunt, quo viuere debuerunt, ad uitam. ſ. de morte tranſeũdo. Et iõ cum dies venerit, quo fiet & corporũ reſurrectio, non ad uitam de monumentis procedent, ſed ad iudicium: ad damnationem. ſ. quæ ſecunda mors dicitur. Donec. n. finiantur mille anni, quicunq; non uixerit, id eſt, iſto toto tp̃e, quo agitur prima reſurrectio, non audierit vocem filij dei, & ad uitam de morte nõ trãſierit: profecto in ſecunda reſurrectione, q̃ carnis eſt, in mortem ſecundã cum ipſa carne tranſibit. Sequitur. n. & dicit. Hæc reſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus qui habet in hac prima reſurrectione partẽ, id eſt, particeps eius eſt. Ipſe aũt particeps eius, qui non ſolũ a morte quæ in peccatis eſt reuiuiſcit, uerum etiam in eo q̃d reuixerit, ꝑmanet. In iſtis, inquit, ſecũda mors non habet poteſtatẽ. Habet ãt in reliq̃s, de quib. ſuperius ait. Reliqui eorũ non uixerũt, donec finiantur mille anni: q̃m illo toto temporis interuallo q̃d mille annos uocat, quãtũcũq; in eo quiſque eorũ uixit in corpore, nõ reuixit a morte: in qua eũ tenebat impietas, ut ſic reuiuiſcẽdo primæ reſurrectionis particeps fieret, atq; in eo poteſtatẽ ſecũda mors nõ haberet.

Quid reſpondendum ſit eis, qui putant reſurrectionẽ ad ſola corpora, non etiã ad animas pertinere. Cap. X.

SVnt qui putant reſurrectionem dici non poſſe niſi corporum, ideo iſtam quoq; in orporibus primam futuram eſſe contenunt. Quorum. n. eſt, inquiunt, cadere, eorũ ſſe reſurgere. Cadunt aũt corpora morieno: nam & a cadendo cadauera nuncupant. Ion ergo animarum, inquiunt, reſurrectio oteſt eſſe, ſed corporum. Sed quid contra poſtolum dicũt, qui eam reſurrectionem ppellat? Nam ſ̃m interiorem, non ſ̃m exteorem hominem utiq; reſurrexerant, quiis ait. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ rſum ſunt ſapite. Quem ſenſum uerbis iis alibi poſuit, dicens. Vt quemadmodum hriſtus a mortuis reſurrexit per gloriam tris, ſic & nos in nouitate uitæ ambuleus. Hinc eſt & illud. Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Chriſt⁹. Quod aũt dicunt, non poſſe reſurgere niſi ꝗ cadunt, & ideo putant reſurrectionẽ ad corpora, nõ ad animas pertinere, quia corporũ eſt cadere, cur non audiunt, Non recedatis ab illo ne cadatis: &, ſuo domino ſtat, aut cadit. &, qui putat ſe ſtare, uideat ne cadat? Puto. n. ꝙ in anima, non in corpore caſus iſte cauendus eſt. Si igitur cadentium eſt reſurrectio, cadunt aũt & animæ, profecto & aĩas reſurgere cõfitendum eſt. Quod aũt cũ dixiſſet. In iſtis ſecunda mors non habet poteſtatem, adiunxit atq; ait. Sed erunt ſacerdotes dei & Xp̃i, & regnabunt cũ eo mille annis: non utique de ſolis Epiſcopis & preſbyteris dictum eſt, qui proprie iam uocantur in eccleſia ſacerdotes: ſed ſicut oẽs Chriſtianos dicimus ꝑꝑ myſticum chriſma: ſic omnes ſacerdotes, q̃m membra ſunt unius ſacerdotis. De quibus Apoſtolus Petrus. Plebs, inq̃t, ſancta, regale ſacerdotiũ. Sanè licet breuiter atq; tranſeunter inſinuauit deum eſſe Chriſtũ, dicendo ſacerdotes dei & Chriſti, hoc eſt, patris & filii: quamuis ꝑꝑ formã ſerui ſicut filius hoĩs, ita ẽt ſacerdos Xp̃s effectus ſit in æternum, ſ̃m ordinem Melchiſedech. De qua re in hoc opere non ſemel diximus.

Eccle. 2. *Rom. 4.* *1. Co. 10* *Apo. 20.* *1. Pet. 2.* D *Pſ. 109.*

De Gog & Magog, quos ad perſequendam eccleſiam Dei ſolutus prope finem ſeculi diabolus incitabit. Cap. XI.

ET cum finiti fuerint, inquit, mille anni, ſoluetur Satanas de cuſtodia ſua, & exibit ad seducẽdas nationes, quæ ſunt in quatuor angulis terræ Gog & Magog, & trahet eos in bellum, quorum numerus eſt ut arena maris. Ad hoc ergo tunc ſeducet, ut in hoc bellum trahat. Nam & antea modis quibus poterat, per mala multa & uaria ſeducebat. Exibit autem dictum eſt, in apertam perſecutionem: de latebris erũpet odiorũ. Hæc. n. erit nouiſsima perſecutio nouiſsimo imminente iudicio, quam ſancta eccleſia toto terrarum orbe patietur, vniuerſa ſcilicet ciuitas Chriſti ab uniuerſa diaboli ciuitate quantacũq; erit utraq; ſuper terrã. Gẽtes q̃ppe iſtæ, quas appellat Gog Magog, non ſic ſunt accipiendæ, tanquã ſint aliqui in aliqua parte terrarum Barbari conſtituti: ſiue quos quidã ſuſpicantur Getas & Maſſagetas, ꝑꝑ literas horum nominũ primas, ſiue aliquos

Apo. 20. E *Error aliquorũ, ex ſignificatione barũ duarũ dictionũ Gog, & Magog.*

alios alienigenas, & a Romano iure seiunctos. Toto nanq; orbe terrarũ significati sũt isti esse, cũ dictũ est. Nationes, q̃ sunt in quatuor angulis terræ, easq; subiecit esse Gog & Magog. Quorũ interpretationum nominum esse comperimus Gog tectum, Magog detectum, tanquã domus, & ipse qui ꝓcedit de domo. Gentes igitur sunt, in quibus diabolum uelut in abysso superius intelligebamus inclusum; & ipse de illis quodammodo sese efferens & procedens, ut ille sint tectũ, ipsæ de tecto. Si ãt vtrũq; referamus ad gentes, nõ vnũ horũ ad illas, alterũ ad diabolũ, & tectũ ipsæ sunt, q̃a in eis nũc includitur, & quodãmodo tegitur inimicus antiquus, & de tecto ipsæ erunt, q̃n in apertum odium de operto erupturę sunt. Quod uero ait: Et

Quid sit Gog; & Magog.

G ascenderunt super terrę latitudinẽ, & cinxerunt castra sanctorum, & dilectã ciuitatem: non vtiq; ad vnum locum venisse vel uenturi esse significati sunt, quasi aliquo uno loco futura sint castra sanctorum, & dilecta ciuitas, cum hæc nõ sit nisi Christi ecclesia toto terrarũ orbe diffusa: ac per hoc ubicunq; tũc erit, quæ in oĩbus gẽtib. erit, qđ significatũ est noĩe latitudinis terrę: ibi erũt castra sãctorũ, ibi erit dilecta deo ciuitas eius, ibi ab oĩbus inimicis suis: q̃a & ipsi in oĩbus gẽtibus cũ illa erũt ꝑsecutionis illius immanitate cingetur, hoc est, in angustias tribulationis artabitur, urgebitur, cõcludet: nec militiã suam deseret, q̃ uocabulo est appellata castrorum.

Apo. 20.

An ad ultimum supplicium pertineat impiorum, quod descendisse ignis de cœlo, & eosdem comedisse memoratur. Cap. XII.

Apo. 20. QVod uero ait, Et descẽdit ignis de cœlo & comedit eos: non extremũ putãdũ est id eẽe suppliciũ, qđ erit cũ dicet: Discedite a me maledicti in ignẽ æternũ. *Mat. 25.* Tunc quippe in ignẽ mittẽtur ipsi, nõ ignis de cęlo ueniet suꝑ ipsos. Hic ãt bñ intelligitur ignis de cœlo de ipsa firmitate sanctorũ, qua nõ cessuri sunt sæuientibus, ut eorum faciant uoluntatem. H Firmamentum .n. est cęlum, cuius firmitate illi cruciabuntur ardentissimo zelo, q̃n non potuerunt attrahere in partes Antichristi sanctos Xpi. Et ipse erit ignis q̃ comedet eos, & hoc a deo: q̃a dei munere insuperabiles fiunt sancti, uñ excruciabũtur inimici. Sicut .n. zelus in bono positũ est, vbi legitur, Zelus domus tuę comedit me: Ita econtrario in malo, ubi dr̃ Zelus occupauit plebẽ ineruditã. Et nunc ignis contrarios comedet, & nũc utiq, excepto .s. ultimi illius igne iudicij. Aut si ipsam plagam, qua percutiẽdi sunt ecclesię persecutores veniente iã Christo, quos uiuentes inueniet super terram, quando interficiet Antichristum spiritu oris sui, ignẽ appellauit descendentem de cœlo eosq; comedentem, neq; hoc ultimum supplicium erit impiorum, sed illud quod facta corporum resurrectione passuri sunt.

An ante tempus persecutionis Antichristi mille anni annumerandi sunt.

Caput XIII.

HAec persecutio nouissima, quę futura est ab Antichristo, sicut iã diximus: q̃a & in hoc libro superius, & apud Danielem prophetam positum est, tribus annis & sex mensibus erit. Quod tp̃s quanuis exiguum, vtrum ad mille annos pertineat, quibus & diabolum ligatũ dicit, & sanctos regnare cũ Xpo: an eisdem annis hoc paruũ spatiũ superaddatur, atq; sit extra, merito ambigitur: q̃a si dixerimus ad eosdem annos hoc ꝑtinere, non tanto tp̃e, sed prolixiore cum Christo regnum sanctorum reperietur extendi, q̃ diabolus alligari. Profecto .n. sancti cũ suo rege etiã in ipsa pręcipue persecutione regnabunt mala tanta uincentes, q̃n iã diabolus nõ erit alligatus, vt eos persequi omnib. viribus possit. Qũo ergo ista scriptura eisdẽ mille annis utrunq; determinat, diaboli .s. alligationẽ regnumq; sanctorũ: cũ triũ annorũ & sex mensium interuallo prius designat alligatio diaboli, q̃ regnum sanctorum in his mille annis cum Christo? Si ãt dixerimus paruũ persecutionis huius hoc spatiũ non computandũ in mille annis, sed eis impletis potius adijciendũ, vt proprie possit intelligi, quod cum dixisset, Sacerdotes dei & Christi regnabũt cũ eo mille annis: adiecit, Et cũ finiti fuerint mille anni, soluetur Satanas de custodia sua. isto enim mõ & regnũ sanctorũ, & uinculum diaboli simul cessatura esse significat, ut deinde ꝑsecutionis illi[us]

tempus

tempus nec ad sanctorum regnũ, nec custodiam satanæ, quorũ vtrunque in mille annis est, pertinere, sed superadditũ & extra computandum esse credatur, fateri sanctos in illa persecutione regnaturos nõ esse cũ Christo. Sed quis audeat dicere, tunc cũ illo non regnatura sua mẽbra, qñ ei maxime atq; fortissime cohærebunt, & quo tpe quanto erit acrior impetus belli, tanto maior gloria non cedenti, tanto densior corona martyrij? Aut si pp tribulationes, quas passuri sunt, nõ dicendi sunt regnaturi, ꝯñs erit vt & superioribus diebus in eisdem mille annis quicunq; tribulabantur sanctorum eo ipso tpe tribulationis suæ cũ Christo non regnasse dicantur: ac per hoc & illi quorũ aĩas author libri huius vidisse se scribit occisorum pp testimonium Iesu, & pp verbũ dei, nõ regnabãt cum Christo, qñ patiebantur persecutionẽ: & ipsi regnum Christi non erant, quos Christus excellẽtius possidebat. Absurdissimum id quidem est, & omnino auersandum. Sed certe aĩæ victrices gloriosissimorũ martyrũ, oĩbus doloribus, ac laboribus superatis atq; finitis, postea q̃ mortalia membra posuerũt, cum Christo vtiq; regnauerunt & regnant, donec finiãtur mille anni, vt postea receptis etiã corporibus iam immortalibus regnent. Proinde tribus illis annis atque dimidio aĩæ occisorũ pro eius martyrio, & quæ antea de corporibus exierunt, & quæ ipsa nouissima persecutione sunt exituræ, regnabũt cũ illo, donec finiatur mortale seculum, & ad illud regnũ vbi mors non erit, transeat. Quocirca cũ Christo regnantiũ sanctorũ, plures anni erunt, q̃ vinculi diaboli, & custodiæ: qa illi cum suo rege dei filio, iam diabolo non ligato etiam per tres illos annos, ac semissem regnabunt. Remanet igitur, vt cũ audimus, Sacerdotes Dei & Christi regnabunt cũ illo mille annis; & cum finiti fuerint mille anni, soluetur satanas de custodia sua: aut non regni huius sanctorũ intelligamus annos mille finiri, sed vinculi diaboli atque custodiæ. Aut annos mille, i. annos oẽs suis quisq; horis diuersis, ac proprijs prolixitatibus finiendos, ampliores sanctorum regno, breuiores diaboli vinculo: aut certe qm̃ trium annorũ & sex mensium breuissimũ spatium est, cõputari voluisse credatur, siue quod minus satanæ vinculũ, siue quod amplius vr̃ regnũ habere sanctorũ: sicut de quadringẽtis annis in sextodecimo huius operis volumine disputaui; qm̃ plus aliquid erant, & tamẽ quadringenti sunt nuncupati, & talia sæpe reperiuntur in literis sacris, si quis aduertat.

De damnatione diaboli cum suis, & per recapitulationem de resurrectione corporum omnium mortuorum, & de iudicio vltimæ tribulationis. Cap. XIIII.

POst hanc autem commemorationem nouissimæ persecutionis, bř complectitur totum, quod vltimo iam iudicio diabolus, & cum suo principe ciuitas inimica passura est. Dicit.n. Et diabolus qui seducebat eos missus est in stagnum ignis & sulphuris, quo & bestia & pseudo prophetæ excruciabuntur die ac nocte in secula seculorũ. Bestiam bene intelligi ipsam impiam ciuitatem, supra iam diximus. Pseudo uero propheta eius, aut Antichristus est, aut imago illa, i. figmentum illud, de quo ibi locuti sumus. Post hæc nouissimum iudicium, qđ erit in secunda resurrectione mortuorũ, quę corporum est, recapitulando narrat, quõ fuerit sibi reuelatũ. Et vidi, inquit, thronum magnum & candidum, & sedentem super eũ, cuius a facie fugit cœlum, & terra, & locus eorũ non est inuẽtus. Non ait, vidi thronum magnũ & candidũ, & sedentem super eum, & ab eius facie fugit cœlũ & terra, qm̃ nondum factum est, i. antequam esset de viuis & mortuis iudicatũ: sed eum se vidisse dixit in throno sedentem, a cuius facie fugit cœlum & terra, sed postea. Peracto quippe iudicio tunc esse definet hoc cœlum & hæc terra, quando incipiet esse cęlum nouum & terra noua. Mutatione nanque rerum non omnimodo interitu transibit hic mundus. Vnde & Apostolus ait. Præterit enim figura huius mundi, volo vos sine soliditudine esse. Figura ergo præterit, non natura. Cum ergo se Ioannes vidisse dixisset sedentẽ super thronum, a cuius facie, quod postea futurum est, fugit cœlum & terra. Et vidi, inquit, mortuos magnos & pusillos, & aperti sunt libri; & alius liber apertus est, qui est vitæ vniuscuiusque, & iudicati sunt mortui ex

Apo.20. A Apo.21 1.Cor.7. B Apo.20.

ipsis scripturis librorũ ſm facta sua. Libros dixit esse apertos, & librũ. Sed librum cuiuſmodi sit, nõ tacuit, qui est, inquit, vitæ vniuſcuiuſq;. Ergo illi libri, quos priore loco posuit, intelligẽdi sunt sancti, & veteres, & noui, vt in illis oñderetur, q̃ Deus fieri sua mandata iussisset: in illo aũt qui est vitæ vniuſcuiusque, qđ horum quisq; nõ fecisset siue fecisset. Qui liber si carnaliter cogitet, qs eius magnitudinẽ, aut longitudinẽ valeat æstimare? Aut quanto tp̃e legi poterit liber, in quo scriptæ sunt vniuersæ vitæ vniuersorũ? An tãtus angelorũ numer⁹ aderit, quãtus hoim̃ erit: vt & vitã suã quisq; ab angelo sibi adhibito audiat recitari? Nõ ergo vnus liber erit oĩum, sed singuli singulorũ: Scriptura vero ista vnũ volẽs intelligi: Et alius, inquit, liber apertus est. Quædam igit̃ vis est intelligenda

Liber uitæ.

C diuina; qua fiet, vt cuiq; opera sua, vel bona, uel mala cũcta in memoriã reuocent̃, & mẽtis intuitu mira celeritate cernãtur: vt accuset, vel excuset sciã consciãm: atq; ita simul, & oẽs, & singuli iudicentur. Quæ nimirum vis diuina, libri nomẽ accepit. In ea quippe quodammodo legit̃, quicquid a faciẽte recolit̃. Vt aũt oñdit, qui mortui sint iudicãdi, i. pusilli cũ magnis, recapitulando dicit tanq̃ ad id rediens, qđ prætermiserat, potius ve dilatu lerat: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant: & mors, & infernus reddiderunt mortuos quos in se habebant. Hoc proculdubio prius factũ est, q̃ essent mortui iudicati: & tñ illud prius dictũ est. Hoc ergo est qđ dixi recapitulando eũ ad id rediisse, qđ intermiserat. Nunc aũt ordinẽ tenuit atq; vt explicaret ipse ordo, cõmodius ẽt de iudicatis mortuis, quod dixerat, suo repetiuit loco. Cum. n. dixisset: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus reddiderunt mortuos, quos in se habebãt: mox addidit, quod paulo ante dixerat. Et iudicati sunt singuli ſm facta sua. Hoc est. n. quod supra dixerat: Et iudicati sunt mortui secundum facta sua.

Apoc. 20.

D

Qui sint mortui, quos ad iudicium exhibuit mare, vel quos mors & inferi reddiderint. Cap. XV.

SED qui sunt mortui, quos exhibuit mare, qui in eo erant? Neque. n. qui in mari moriuntur, nõ sunt in inferno, aut corpora eorum seruãtur in mari: aut, qđ est absurdius, mare habebat bonos mortuos, & infernus malos? Quis hoc putauerit? Sed profecto cõuenienter quidam hoc loco, mare pro isto seculo positũ accipiunt. Quum ergo, & quos hic inueniet Christus in corpore cõstitutos, simul significaret cum ijs, qui resurrecturi sunt, iudicãdos: ẽt ipsos mortuos appellauit, & bonos, quibus dr̃: Mortui. n. estis, & uita vestra abscondita est cum Christo in deo. Et malos, de quibus dr̃: Sine mortuos, sepelire mortuos suos. Pñt mortui ẽt p p hoc dici, q̄ mortalia gerunt corpora. Vnde Apost. Corpus quidẽ, inquit, mortuũ est p p peccatum, spiritus aũt uita est p p iustitiam. Vtrunq; in hoĩe viuente, atq; in hoc corpore constituto esse demõstrans: & corpus mortuum, & spiritũ vitam. Nec tñ dixit corpus mortale sed

E mortuum q̃uis eadem paulo post ẽt mortalia corpora, sicut vsitatius vocantur appellet. Hos ergo mortuos exhibuit mare, qui in eo erant, i. exhibuit hoĩes hoc seculũ quicunq; in eo erant, qui nõdum obierant. Et mors, & infernus, inquit, reddiderunt mortuos, quos in se habebant. Mare exhibuit; quia sicut inuenti sunt, affuerunt; Mors vero & infernus reddiderunt: qm̃ vitæ, de qua iam exierant, reuocauerunt. Nec frustra fortasse non satis fuit, vt diceret: mors, aut infern⁹, sed vtrunq; dictum est; Mors, p p bonos, qui tantummodo mortem perpeti potuerunt, non & infernum: infernus autem p p malos, qui ẽt pœnas apud inferos pendunt. Si. n. non absurde credi vr̃, antiquos etiam sanctos, qui venturi Christi tenuerunt fidem, locis quidem a tormẽtis impiorum remotissimis, sed apud inferos fuisse, donec eos inde sanguis Christi, & ad ea loca descensus erueret: profecto deinceps boni fideles effuso illo precio iam redempti, prorsus inferos nesciunt, donec etiã receptis corporibus, bona recipiãt, quę merentur. Cum autem dixisset: Et iudicati sunt singuli secũdum facta sua: breuiter subiecit, quemadmodum fuerint iudicati; Et mors, & infernus, inquit, missi sunt in stagnũ ignis; his nominibus significans diabolum, quoniam mortis est author & infernarum pœnarum: vniuersamque simul dæmonum societatem. Hoc. n. quod supra euidentius pręocc-

occu-

occupando iam dixerat: Et diabolus, qui se-
ducebat eos, missus est in stagnum ignis &
sulphuris. Quod ibi vero obscurius adiunxe
rat, dicens: Quò & bestia, & pseudo prophe-
ta: hic apertius: Et qui non sunt inuenti, in-
quit, in libro vitæ scripti, missi sunt in sta-
G gnum ignis. Non deum liber iste cõmemo-
rat, ne obliuione fallatur: sed prædestinatio-
nem significat eorum, quib⁹ æterna dabitur
vita. Neq;.n. nescit eos deus: & in hoc libro
legit, vt sciat: sed potius ipsa eius præsentia
de illis, quæ falli non potest liber est vitæ: in
quo sunt scripti, id est, præcogniti.

De cęlo nouo, & terra noua. Cap. XVI.

FInito autem iudicio, quo prænuncia-
uit iudicandos malos, restat vt etiã de
bonis dicat. Iam.n. explicauit quod br̃
a dño dictum est: Ibunt isti in suppliciũ ęter
num: sequitur, vt explicet, quod ẽt ibi con-
nectitur: iusti aũt in vitam æternam. Et vidi,
inquit, cęlum nouũ, & terram nouam. Nam
primũ cęlum, & terra prima recesserunt: &
mare iam nõ est. Isto fiet ordine, qđ superius
præoccupando iam dixit: vidisse se sup thro
num sedentẽ, a cuius facie fugit cęlũ & ter-
ra: Iudicatis quippe his, qui scripti non sunt
in libro vitæ, & in æternũ ignem missis, qui
ignis cuiusmodi, & in qua mũdi, vel rerum
parte futurus sit, hoĩem scire arbitror nemi-
nem, nisi forte cui spũs diuinus oñdit. Tunc
figura huius mũdi mundanorũ ignium con
flagratione præteribit: sicut factum est mun-
danarum aquarum inundatione diluuij. Illa
itaq;, vt dixi, cõflagratione mũdana elemen-
torũ curruptibilium qualitates, quæ corpo-
bus nostris corruptibilibus congruebant, ar
dendo penitus interibunt: atq; ipsa substãtia
eas qualitates habebit, quæ corporibus im-
mortalibus mirabili mutatione conueniant,
vt.s. mũdus in melius innouatus, apte accom
modetur hoĩbus, ẽt carne in melius innoua-
tis. Quod aũt ait: Et mare iam nõ est: vtrum
maximo illo ardore siccetᷓ, an & ipsum ver-
tatur in melius, non facile dixerim. Cœlum
quippe nouũ, & terram nouam futuram le-
gimus. De mari aũt nouo aliquid me vspiã
legisse, nõ recolo, nisi qđ in eodẽ libro repe-
ritur, tanq̃ mare vitreũ simile crystallo. Sed
tunc non de isto fine seculi loquebatur, nec
proprie dixisse videtur mare, sed tanq̃ mare.
Quãuis & nunc sicut amat prophetica locu
tio proprijs verbis translata miscere, ac sic
quodammodo velare quod dr̃: potuit de illo
mari dicere, Et mare iam non est: de quo su-
pradixerat. Et exhibuit mare mortuos, qui in I
eo erant. Iam.n. tunc non erit hoc seculum *Apo. 21.*
vita mortalium turbulentum, & procello- *Apo. 20.*
sum, quod maris nomine figurauit.

De ecclesiæ glorificatione sine fine, post mortem. Cap. XVII.

ET ciuitatem, inquit, magnam Hierusa *Apo. 21.*
lem nouam vidi descendentẽ de cœ-
lo, a Deo aptatã quasi nouam nuptã,
ornatam marito suo. Et audiui uocẽ magnã
de throno dicentem. Ecce tabernaculum dei
cum hoĩbus, & habitabit cũ eis, & ipsi erunt
populus eius, & ipse deus erit cũ eis. Et ab-
sterget ab oculis eorum oẽm lachrimam &
mors iam nõ erit, neq; luctus, neq; clamor, K
sed nec vllus dolor, quia priora abierunt. Et
dixit sedens in throno: Ecce noua facio oĩa.
De cœlo descendere ista ciuitas dr̃, qm̃ cęle-
stis est gratia, qua deus eã fecit. Propter qđ *Esa. 44.*
ei dicit ẽt per Esaiam. Ego sum dñs faciẽs te.
Et de cœlo quidẽ ab initio sui descendit, ex
quo per huius seculi tp̃s gratia Dei desuper
veniente per lauacrũ regenerationis in spi-
ritusancto misso de cœlo, subinde ciues eius
accrescunt. Sed per iudicium dei, qđ erit no
uissimũ per eius filiũ Iesum Xp̃m, tanta eius
& tam noua de dei munere claritas appare-
bit, vt vi nulla remaneãt vetustatis vestigia,
qñquidem & corpora ad incorruptionem,
atq; immortalitatem nouã ex vetere corru-
ptione atq; mortalitate transibũt. Nã hoc de
isto tp̃e accipere, quo regnat cum rege suo *Apo. 20.*
mille annis, impudentiæ nimiæ mihi ur̃, cũ
apertissime dicat, Absterget deus omnem la *Apo. 21.*
chrymam ab oculis eorum, & mors iam nõ
erit, neq; luctus, neq; clamor, sed nec vllus
erit dolor. Quis.n. tam sit absurdus & obsti-
natissima contentione vesanus, qui audeat
affirmare in huius mortalitatis erumnis, nõ L.
dico populũ sanctum, sed unumquenq; san
ctorũ, qui hanc uel ducat, vel ducturus sit,
vel duxerit vitam, nullas habentem lachry-
mas,

mas,& dolores,cum potius quāto quiſq; eſt ſanctior, & deſiderij ſancti plenior tanto ſit eius in orando fletus vberior?An nō eſt uox
M ciuitas ſupernę Hieruſalem,quæ dicit:Factę
Eſa. 41. ſunt mihi lachrymæ meæ panes die, ac no-
Pſal.6. cte? Et, Lauabo per ſingulas noctes lectum
Pſal.37. meū,in lachrymis meis ſtratū meū rigabo.
Pſal.38. Et,Gemitus meus nō eſt abſcōditus a te. Et,
2. Cor.5. dolor meus renouatus eſt. Aut vero nō eius
Rom.8. filij ſunt,qui ingemiſcūt grauati,in quo nolunt expoliari,ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeat mortale hoc a uita? Nonne ipſi ſunt,qui primitias habētes ſpiritus in ſemetipſis ingemiſcunt,adoptionem expectātes, redēptionem corporis ſui?An ipſe Apoſt. Paulus non erat ſupernus Hieroſolymitanus, vel non multo magis hoc erat,qn̄ pro Iſraelitis fratribus carnalibus ſuis triſtitia illi erat magna,& conti-
Rom.9. nuus dolor cordi eius? Qn̄ aūt mors nō erit
1.Co.15. in iſta ciuitate,niſi qn̄ dicetur. Vbi eſt mors contentio tua?, vbi eſt mors aculeus tuus? Aculeus aūt mortis,eſt peccatum. Quod tūc vtiq; nō erit, qn̄ dicet, vbi eſt?nunc vero nō quilibet infimus ciuis illius ciuitatis, ſed idē ipſe Ioannes in epiſt.ſua clamat, Si dixerimus,q̄a peccatū nō habemus,noſipſos ſeducimus,& veritas in nobis non eſt. Et in hoc quidem libro,cuius nomen eſt Apocalypſis,
1.Ioan.1 obſcure multa dr̄, vt mentem legentis exer
A ceant,& pauca in eo ſunt: ex quorū manifeſtatione indagent̄ cętera cū labore, maxime quia ſic eadem multis modis repetit, vt alia, atq; alia dicere videat̄: cū aliter, atq; aliter,
Apo.21. hæc ipſa dicere inueſtigetur. Verū in his verbis,vbi ait:Abſterget deus oēm lachrymā ab oculis eorū,& mors iā non erit neq; luctus, neq; clamor, ſed nec vllus dolor, tanta luce dicta ſunt de ſeculo futuro & immortalitate,atq; ęternitate ſanctorum, tunc.n.ſolum atque ibi ſolum iſta non erunt, vt nulla debeamus in literis ſacris quęrere, vel legere manifeſta, ſi hæc putauerimus obſcura.

Quid Apoſtolus Petrus de nouiſsimo dei iudicio prædicauerit. Cap. XVIII.

NVnc iam videamus, quid etiā Apoſt. Petrus de hoc iudicio ſcripſerit. Ve-
B
2.Pet.3. nient,inquit,in nouiſſimo dierum illuſione illudentes, ſm̄ proprias cōcupiſcentias ſuas euntes,& dicentes. Vbi eſt promiſſum præſentiæ ipſius? Ex quo.n.patres dormierunt,ſic oīa perſeuerant ab initio creaturæ.Latet.n.illos hoc volentes,quia cęli erant olim & terra de aqua,& per aquam cōſtituta dei verbo,per quæ,qui tūc erat mūdus,aqua inundatus deperijt. Qui aūt nunc ſunt cœli
Gen. & terra, eodem verbo repoſiti ſunt,igni reſeruandi in diē iudicij, & perditionis hominum impiorū. Hoc vnū vero non lateat vos chariſsimi,quia vnus dies apud domiū,ſicut mille anni,& mille anni, ſicut dies vnus,nō tardat dn̄s promiſſum, ſicut quidam tarditatem exiſtimant,ſed patiēter fert p̄p vos,nolens aliquem perire, ſed oēs in pęnitentiam
2.P conuerti. Veniet aūt dies dn̄i vt fur, in quo cęli magno impetu tranſcurrent, elementa aūt ardentia reſoluentur, & terra, & quæ in
C ipſa ſunt opera, exurentur. His ergo oībus pereuntibus, quales oportet eſſe vos in ſanctis conuerſationibus expectantes, & properantes ad pręſentiam dei dn̄i per quam cœli ardentes ſoluētur, & elementa ignis ardore decoquentur? Nouos vero cœlos, & terram nouam ſm̄ promiſſa ipſius, expectamus, in quib.iuſtitia inhabitat. Nihil hic dixit de reſurrectione mortuorū, ſed ſane de perditione mundi huius ſatis,vbi etiam cōmemorās factum ante diluuiū, vr̄ admonuiſſe quodāmodo quatenus in fine huius ſeculi mūdum iſtum periturum eſſe credamus. Nam & illo tp̄e periſſe dixit qui tunc erat mundum,nec ſolum orbem terrę,verumetiam cęlos,quos vtiq; iſtos aereos intelligimus, quorū locū, ac ſpaciū, tunc aqua creſcendo ſuperauerat. Ergo totus, aut penè totus aer iſte ventoſus, quod cœlū vel potius cœlos vocat,ſed iſtos vtiq; imos,non illos ſupremos, vbi ſol,& luna,& ſydera conſtituta ſunt, conuerſus fuerat in humidam qualitatem, atq; hoc modo quum terra perierat, cuius terræ vtiq; prior facies fuerat deleta diluuio. Qui autem nūc ſunt, inquit, cœli & terra,eodem verbo re-
D poſiti ſunt, igni reſeruandi in diem iudicij
Ge & perditionis hominum impiorum. Proinde, qui cœli & quæ terra,id eſt, qui mundus,pro eo mundo,qui diluuio perijt ex eadem aqua repoſitus eſt:ipſe igni nouiſſimo reſeruatur in diem iudicij, & perditionis hominum impiorum. Nam & hominum

propter

propter magnam quandam commutationẽ,
non dubitat dicere perditionem futurã, cũ
tñ eorum, quãuis in æternis pœnis sit mãsu
ra natura. Quærat forsitan aliquis, si post fa-
ctum iudicium mũdus iste ardebit, antequã
pro illo cœlum nouum, & terra noua repo-
nãtur, eo ipso tempore conflagrationis eius,
vbi erunt sancti, quum eos habentes corpo-
ra in aliquo corporali loco esse necesse sit?
possumus rñdere, futuros eos esse in superio
ribus partibus, quo ita nõ ascẽdet flamma il
lius incẽdij, quẽadmodũ nec unda diluuij.
Talia quippe illis inerunt corpora, ut illic
sint, ubi esse uoluerint, sed nec ignẽ confla-
grationis illius pertimescent immortales, at
que incorruptibiles facti, sicut uirorum triũ
corruptibilia corpora, atq; mortalia, in cami
no ardenti uiuere illęsa potuerunt.

Quid Apostolus Paulus Thessalonicensibus scripserit, & de manifestatione Antichristi, cuius tempus dies Domini subsequetur. Cap. XIX.

MVltas euangelicas, apostolicas senten-
tias de diuino isto iudicio nouissimo vi
deo mihi esse pretereundas, ne hoc uolumẽ
in nimiam longitudinẽ prouolatur, sed nul
lo mõ est prætereundus Apostolus Paulus, q
scribẽs ad Thessalo. Rogamus, inquit, uos
fratres per aduentũ domini nostri Iesu Chri
sti, & nostræ congregationis in ipsum, ut nõ
cito moueamini mente, neq; terreamini, ne
que per spiritum, neq; per uerbum, neq; per
epistolã tanquã per nos missam, quasi instet
dies dñi. Ne quis uos seducat ullo modo,
qm̃ nisi uenerit refuga primũ, & reuelatus
fuerit hõ peccati, filius interitus, qui aduersa
tur, & superextollitur supra omne quod di-
citur deus, aut quod colitur, ita vt in templo
dei sedeat, ostentãs se, tanquam sit deus. Nõ
retinetis in memoria, quod adhuc quum es-
sem apud uos, hæc dicebam uobis? Et nunc
quid detineat scitis, ut reueletur in suo tpe.
Iam.n. mysterium iniquitatis operatur. Tan
tum qui modo tenet, teneat, donec de me-
dio fiat. Et tunc reuelabitur iniquus ille, quẽ
dñs Iesus interficiet spiritu oris sui, & eua-
cuabit illuminatione præsentiæ suæ, eũ, cu-
ius est pręsentia sm̃ operationem Satanæ, in
omni uirtutę, & signis, & prodigijs menda-
cij, & in omni seductione iniquitatis, his, q
pereunt: pro eo ꝙ dilectionem ueritatis nõ
receperunt, ut salui fierent. Et ideo mittet il-
lis deus operationem erroris, ut credant mẽ
dacio, & iudicentur omnes qui non credide
runt ueritati, sed consenserunt iniqtati. Nul
li dubium est, eum de Antichristo ista dixis G
se, dieq; iudicij. Hunc .n. appellat diem dñi
non esse uenturum, nisi ille prior uenerit,
quem refugã vocat: vtiq; a dño deo. Quòd
si de omnibus impiis merito dici potest, quã
to magis de isto? Sed in quo templo dei, ut
deus sit sessurus incertum est: utrum in illa
ruina templi quod a Salomone rege constru
ctum est, an uero in Ecclesia. Non.n. templũ
alicuius idoli, aut dæmonis, templum Dei
Apostolus diceret. Vnde nonnulli, non ip-
sum principem, sed uniuersum quodammo
do corpus eius, id est, ad eum pertinentẽ ho
minum multitudinem simul cum ipso suo
principe hoc loco intelligi Antichristũ uo-
lunt. Rectiusq; putant etiam Latine dici si-
cut in Græco est: non in templo dei, sed in
templũ dei sedeat, tanquã ipse sit tẽplũ dei,
qd' est Ecclesia, sicut dicimus, sedet in ami-
cũ, id est, uelut amicus: uel si quid aliud isto
locutionis gñe dici solet. Qđ aũt ait: Et nũc
qd detineat scitis, id est, quid sit in mora, q̃ 2. Th. 2.
cã sit dilationis eius, ut reueletur in suo tem
pore, scitis: quoniam scire illos dixit, aperte
hoc dicere noluit. Et ideo nos qui nescim⁹,
quod illi sciebant, peruenire cum labore ad H
id quod sensit Apostolus cupimus, nec uale
mus: præsertim quia & illa quæ addidit, hũc
sensum faciunt obscuriorem. Nam quid est;
Iam.n. mysterium iniquitatis operatur. Tm̃
qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat,
& tunc reuelabitur ille iniquus? Ego pror-
sus quid dixerit, me fateor ignorare. Suspi-
tiones tamen hominum, quas, uel audire,
uel legere de hac re potui, non tacebo. Qui-
dã putant hoc de imperio dictum fuisse Ro
mano, & propterea Paulum Apostolum,
non id aperte scribere uoluisse, ne calum-
niam uidelicet incurreret, ꝙ Romano im-
perio male optauetit, cũ speraretur æternũ:
ut hoc quod dixit. Iam enim mysteriũ ini-
quitatis operatur, Neronem uoluerit intelli

gi:

gi: cuius iam facta uelut Antichristi uidebantur. Vnde nonnulli ipsum resurrecturum, & futurum Antichristum suspicantur. Alij uero, nec eum occisum putant, sed subtractum potius, ut putaretur occisus: & uiuū occultari in uigore ipsius ętatis, in qua fuit, cū crederetur extinctus, donec suo tpe reueletur, & restituatur in regnum. Sed multum mihi mira est hæc opinantium tanta præsumptio.

I Illud tamen quod ait Apostolus: Tantū qui modo tenet, teneat donec de medio fiat: non absurde de ipso Romano imperio creditur dictum, tanquam dictum sit: Tm̄ qui modo imperat, imperet: donec de medio fiat, id est, de medio tollatur: Et tunc reuelabitur iniquus: quem significari Antichristum, nullus ambigit. Alii uero, & quod ait: quid detineat scitis: & mysterium operatur iniquitatis, nō putant dictū, nisi de malis & fictis, q̄ sunt in Ecclesia: donec perueniāt ad tm̄ numerū, q̄ Antichristo magnū populū faciat, & hoc esse mysteriū iniqtatis, quia uř occultū. Hortari āt Apostolū fideles, ut in fide quā tenēt tenaciter perseuerent, dicendo: Tm̄ qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat, hoc est, donec exeat de medio Ecclesiæ mysterium iniquitatis, quod nunc occultum est. Ad ipsum.n. mysterium pertinere arbitrantur, qđ ait in epistola sua Ioannes Euangelista. Pueri nouissima hora est, & sicut audistis, ꝙ Antichristus sit uenturus: nunc autem Antichristi multi facti sunt. Vnde cognoscimus, qđ nouissima sit hora. Ex nobis exierunt: sed nō erant ex nobis. Quòd si fuissent ex nobis, pmansissent utiq; nobiscum. Sicut ergo ante finem in hac hora, inquiunt, quam Ioannes nouissimam dicit, exierunt multi hæretici de medio Ecclesiæ, quos multos dicit Antichristos, ita omnes tunc inde exibunt, qui non ad Christum, sed ad illum nouissimum Antichristum pertinebunt, & tunc reuelabitur. Alius ergo sic, alius aūt sic Apostoli obscura uerba coniectat, quod tn̄ eum dixisse nō dubium est, non ueniet ad uiuos & mortuos iudicandos Christus, nisi prius uenerit ad seducēdos in anima mortuos aduersarius eius Antichristus, quāuis ad occultum iam iudiciū dei pertineat, quod ab illo seducent. Præsentia quippe eius erit, sicut dictum est, fm̄ operationem Satanę in omni uirtute, & signis, & prodigiis mendacij, & in omni seductione iniqtatis, his, q̄ pereūt. Tunc.n. soluetur Satanas, & per illū Antichristum in omni sua uirtute mirabiliter quidē, sed mendaciter operabitur. Quod solet ambigi, utrū propterea dicta sunt signa & prodigia mendacij: qm̄ mortales sensus per phantasmata decepturus est: ut quod non facit, facere uideatur. An quia illa ipsa etiam si erunt uera prodigia, ad mendaciū pertrahent credituros, non ea potuisse nisi diuinitus fieri, uirtutem diaboli nescientes, maxime qn̄ tantam quantam nunquam habuit accipiet potestatem. Non.n. quando de cęlo ignis cecidit, & tanta familia cū tantis gregibus pecorū sancti Iob, uno impetu absumpsit, & turbo irruens, & domū deijciens, filios eius occidit, phantasmata fuerunt, quę tn̄ fuerunt opera Satanæ, cui deus dederat hanc potestatem. Propter quid horū ergo dicta sint prodigia, & signa mendacij, tūc potius apparebit. Sed p̄p̄ quodlibet horum dictū sit, seducētur eis signis, atq; prodigiis, qui seduci merebūtur: pro eo ꝙ dilectionem ueritatis, inquit, non receperunt, vt salui fierent. Nec dubitauit Apostolus addere, & dicere: Ideo mittet illis deus operationē erroris, ut credāt mēdacio. Deus.n. mittet, quia deus diabolum facere ista permittet iusto ipsius iudicio: quāuis faciat ille iniquo, malignoq; consilio. Vt iudicentur, inquit, omnes, qui non crediderunt ueritati, sed cōsenserunt iniquitati. Proinde iudicati seducentur, & seducti iudicabunt. Sed iudicati seducentur illis iudiciis dei occulte iustis, & iuste occultis, quib. ab initio peccati rōnalis creaturę nūquā iudicare cessauit. Seducti aūt iudicabuntur nouissimo, manifestoq; iudicio per Iesum Christū, iustissime iudicaturum, iniustissime iudicatū.

1. Ioā. 2.

K

2. Th. 2.

Quid idem Apostolus in prima ad eosdē epistola, de resurrectione mortuorum docuerit. Cap. XX.

SEd hic Apostolus tacuit de resurrectione mortuorum. Ad eosdem autem scribens in epistola prima: Nolumus, inquit, ignorare uos fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent. Nam si credimus, quòd Iesus mortuus est, &

est,& resurrexit:ita & deus eos,qui dormie-
runt per Iesum,adducet cum eo. Hoc.n.vo-
bis dicimus in verbo dñi, quia nos viuẽtes,
qui reliqui sumus in aduentum dñi,nõ præ-
ueniemus eos qui ante dormierunt:qm̃ ipse
dñs in iussu,& in voce archangeli,& in tuba
B Dei descendet de cęlo, & mortui in Christo
resurgent primi. Deinde nos viuentes, qui
reliqui sumus, simul cum illo rapiemur in
nubibus obuiam Christo in aera, & sic sem-
per cum dño erimus. Hæc verba apostolica
resurrectionem mortuorum futuram, qñ ve
niet dñs Christus, vtiq; ad viuos & mortuos
iudicandos,pręclarissime oñdunt.Sed quęri
solet: vtrum illi quos hic viuentes inuentu-
rus est Christus, quorũ personam in se atq;
illos, qui tũc secum viuebant, transfigurabat
Apostolus,nunq̃ oĩno morituri sint: an ipso
tpis puncto, quo cum resurgentibus rapien
tur in nubibus obuiam Christo in aera, ad
immortalitatem per mortem mira celeritate
transibunt. Neque.n.dicendum est, fieri non
posse vt dum per aera in sublime portantur
in illo spatio, & moriantur, & reuiuiscant.
Quòd.n.ait, Et ita semper cum dño erimus:
non sic accipiendum est, tanq̃ in aere nos di
xerit semper cum dño esse mansuros, quia
nec ipse utiq; ibi manebit,qua veniens tran-
siturus est. Venienti quippe ibitur obuiam,
non manenti: sed ita cum dño erimus,i.sic
erimus semper habẽtes corpora sempiterna,
C ubicunq; cum illo fuerimus. Ad hũc autem
sensum, quo existimemus etiam illos, quos
hic viuos inuenturus est dñs, in ipso paruo
spatio,& passuros mortẽ, & accepturos im-
mortalitatem,ipse Apostolus nos vr̃ vrgere,
vbi dicit: In Christo oẽs viuificabũtur: cum
alio loco de ipsa loquens resurrectione cor-
porũ dicat;Tu quod seminas, non viuificat̃,
nisi moriatur. Qũo igitur,quos viuentes hic
Christus inueniet,per immortalitatem in il-
lo viuificabuntur: & si non moriantur,cum
videamus p p hoc esse dictum;Tu quod se-
minas non viuificatur, nisi prius moriatur?
aut si recte non dicimus seminari, nisi ea
corpora hoĩum,quæ moriendo quoquo mo
do reuertuntur in terram: sicut sese habet ẽt
illa in transgressorem patrem generis huma
ni diuinitus prolata sñia: Terra es & in terrã
ibis: fatendum est istos,quos nondũ de cor-
poribus egressos, cum veniet Christus,inue
niet; & in istis verbis Apostoli,& illis de Ge
nesi,nõ teneri:qm̃ sursum in nubibus rapti,
non vtiq; seminantur. quia nec eunt in ter-
ram,nec redeunt, siue nullam prorsus expe-
riantur mortẽ, siue paululũ in aere morian-
tur.Sed aliud rursus occurrit: quod idem di-
cit Apostolus, cũ de resurrectione corporũ
ad Corinthios:loqueretur:Oẽs resurgemus: D
vel sicut alij codices habent, Oẽs dormie-
mus. Cum ergo,nec resurrectio fieri possit, *1.Co.15*
nisi mors pręcesserit;nec dormitionẽ possu-
mus illo loco intelligere, nisi mortem, qũo
oẽs,vel dormient,vel resurgent, si tã multi,
quos in corpore inuẽturus est Christus, nec *1.The.4*
dormient,nec resurgẽt? Si ergo sanctos,qui
reperientur Christo veniente viuentes, eiq;
in obuiam rapient̃, crediderimus in eodem
raptu de mortalibus corporibus exituros, &
ad eadem mox immortalia redituros, nullas
in verbis Apostoli patiemur angustias; siue
vbi dicit; Tu quod seminas,non viuificatur,
nisi moriat̃;siue vbi dicit: Oẽs resurgemus, *1.Co.15*
aut oẽs dormiemus,quia nec illi per immor *Ibidem.*
talitatem viuificabunt̃, nisi quamlibet Pau-
lum tñ ante moriant̃: ac per hoc,& a resur-
rectione non erunt alieni, quam * dormitio *al. dormi*
præcedit quamuis breuissima,non tñ nulla. *tione præ*
Cur aũt nobis incredibile videat̃ illam mul- *cedunt.*
titudinem corporum in aere quodammodo
seminari,atq; ibi protinus immortaliter,atq;
incorruptibiliter reuiuiscere, quum creda-
mus, ꝙ idẽ ipse Apostolus alibi apertissime E
dicit: in ictu oculi futuram resurrectionẽ,& *1.Co.15.*
in membra sine fine victura tanta facilitate
tamq; inæstimabili velocitate reditturũ anti-
quissimorũ cadauerũ puluerem? Nec ab illa *Gen.3.*
sñia,qua homini dictũ est: Terra es,& in ter-
rã ibis: futuros illos sanctos arbitremur im-
munes,si eorũ morientiũ in terra nõ recidẽt
corpora, sed sicut in ipso raptu morient̃ ita,
& resurgent dũ feruntur in aera. In terram
quippe ibis,est,in hoc ibis amissa vita,quod
eras anteq̃ sumeres vitam:i.hoc eris exani-
mis, quod eras, anteq̃ esse animatus. Terræ
quippe insufflauit deus in faciem flatũ vitæ,
cum factus esset homo in animam uiuam:
tanquam diceretur, Terra es animata,quod
non eras: terra eris exanimis, sicut eras.
Quod sunt & anteq̃ putrescant oĩa corpora, *Gen.2.*
mor-

mortuorum, quod erunt & illa, si morient̃, vbicunq; moriãtur, cum vita carebũt, quam cotinuo receptura sunt. Sic ergo ibũt in terram, quia ex viuis hoĩbus terra erũt, quemadmodum it in cinerem, quod fit cinis; it in vetustatem, quod fit vetus; it in testam, quod ex luto fit testa; & alia arescentia sic loquimur. Qũo autem sit futurum, quod nũc expectamus, pro nr̃æ ratiunculæ virib. vtrunq; conijcimus; tunc potius erit, vt nosse possimus. Resurrectionem quippe mortuorum futuram esse in carne, qñ Christus venturus est viuos iudicaturus, & mortuos; oportet, si Christiani esse volumus, vt credamus. Sed non ideo de hac re inanis est fides nostra: si quemadmodum futura sit, perfecte comprehendere nõ valemus. Verum iam, sicut supra promisimus, de quo iudicio dei nouissimo etiam prophetici veteres libri, quid prænunciauerint, quãtum satis esse videbitur, debemus ostendere. Quæ, sicut arbitror, nõ tanta mora ne cesse erit tractari, & exponi, si istis, quæ promisimus, lector, curauerit adiuuari.

F

1. Ti. 4.

Quid Esaias propheta de mortuorum resurrectione, & retributione iudicij sit locutus. Cap. XXI.

G

Esa. 26.

PRopheta Esaias. Resurgent, inquit, mortui: & resurgent, qui in sepulchris erant, & lætabũtur oẽs, qui sunt in terra. Ros. n. qui abs te est, sanitas illis est, terra vero impiorum cadet. Totum illud superius ad resurrectionẽ pertinet beatorum. Quod autem ait: terra vero impiorum cadet, bene intelligitur dictum, corpora impiorum ruina damnationis excipiet. Iam vero, si de bonorum resurrectione, quod dictum est, diligentius & distinctius velimus intueri, ad primam referendum est, quod dictum est, Resurgent mortui: ad secundam vero quod sequitur: Et resurgent qui in sepulchris erant. Iam & si illos inquiramus sanctos, quos hic viuos inuenturus est dñs, eis congrue deputabitur, quod adiunxit: Et lætabũtur oẽs, qui sunt in terra: ros. n. qui abs te est, sanitas illis est. Sanitatem loco isto immortalitatem rectissime accipimus. Ea nanq; est plenissima sanitas, quæ nõ reficitur alimentis tanquam quotidianis medicamentis. Item de iudicij

H

die spem prius dans bonis, deinde terrẽs malos idem Propheta sic loquitur, Hæc dicit dñs, Ecce ego declino in eos, vt flumen pacis, & vt torrens inundans gloriam gẽtium. Filij eorum super humeros portabuntur, & super genua consolabuntur. Quemadmodum, si quem mater consoletur, ita ego vos consolabor, & in Hierusalem consolabimini, & videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra sicut herba exorientur. Et cognoscetur manus dñi colentibus eum, & comminabit̃ contumacibus. Ecce. n dñs vt ignis veniet, & vt tempestas, currus eius, reddere in indignatione vindictam, & vastationem in flamma ignis. In igne. n. dñi iudicabitur omnis terra, & in gladio eius oĩs caro, multi vulnerati erunt a dño. In bonorum promissionem se declinare dicit, vt flumen pacis, I
quod profecto abundantiam pacis illius debemus accipere, qua maior esse non possit. Hac vtiq; in fine rigabimur: de qua in præcedenti libro abundanter locuti sumus. Hoc flumen, se in eos declinare dicit, quibus tantam beatitudinẽ pollicetur, vt intelligamus in illius fęlicitatis regione, quæ in coelis est, hoc flumine omnia satiari. Sed quia, & terrenis corporibus pax incorruptionis, atque immortalitatis vim influet, ideo declinare se dicit hoc flumẽ, vt de superius quodammodo etiam inferiora perfundat, & homines ęquales angelis reddat. Hierusalem quoque, non in illam, quæ seruit cum filijs suis, sed liberam matrem nostram intelligamus, ẽm Apostolum, æternam in cœlis: vbi post labores ęrumnarum, curarumq́; mortalium consolabimur, tanquam paruuli eius in humeris, genibusq́; portati. Rudes. n. nos, & nouos blandissimis adiutorijs insolita nobis illa beatitudo suscipiet, ibi videbimus, & gaudebit cor nostrum. Nec expressit, quid videbimus. Sed quid, nisi deum, vt impleatur in nobis promissium euangelicũ Beati mundi corde, quoniam ipsi deum videbunt? Et omnia illa, quæ nunc non videmus, credentes autem pro modulo capacitatis humanæ, longe minus, quàm sunt, atque incomparabiliter cogitamus? Et videbitis, inquit, & gaudebit cor vestrum. Hic creditis, ibi videbitis. Sed quoniam dixit. Et gaudebit cor vestrum, ne putaremus illa bona Hierusalem,

lem, ad nostrum tantummodo spiritum per
tinere: Et ossa, inquit, uestra, ut herba exoriẽ
tur, ubi resurrectionẽ corporũ strinxit, uelut
qđ non dixerat, reddens. Neq;.n. cũ uideri-
mus, fient, sed cũ fuerint facta, videbimus.
Nã & de cœlo nouo, ac terra noua, iã supra,
dixerat, dũ ea q̃ sanctis promittuntur, in fine
sæpe ac multiformiter diceret. Erit, inquit,
cœlũ nouum, & terra noua, & erunt memo
res piorũ, nec ascendent in cor ipsorum, sed
lætitiã & exultationem inueniẽt in ea. Ecce
ego faciã Hierusalẽ exultationẽ, & populũ
meũ lætitiã, & exultabo in Hierusalẽ, & lęta
bor in populo meo, & ultra nõ audietur in
illa vox fletus, & cætera, quæ quidã carnales
ad illos mille annos referre conantur. Locu
tiones.n. tropicæ proprijs prophetico more
miscẽtur, ut ad intellectũ spiritalẽ intẽtio so
bria, cum quodã utili, ac salubri labore per-
ueniat. Pigritia uero carnalis, vel ineruditæ,
atq; inexercitatæ tarditas mẽtis cõtẽta literæ
superficie, nihil putat interius requirẽdum.
Hæc de propheticis verbis, quæ ante istum
ocũ scripta sunt, satis dixerimus. In hoc aũt
oco, unde ad illa digressi sumus, cum dixis-
et. Et ossa uestra ut herba exorientur, ut re-
urrectionem quidem carnis, sed tm̃ bono-
um, se nunc commemorare mõstrare, adiũ
it. Et cognoscetur manus dñi colentib. eũ.
Quid est, hoc nisi manus distinguentis culto
es suos a contemptoribus suis? De quibus
equentia contexens. Et comminabitur, in-
uit, contumacibus, siue, vt ait alius inter-
res, incredulis. Nec tunc cõminabitur, sed
uæ nunc dñr minaciter, tũc efficaciter im-
lebuntur. Ecce.n. dñs, inqt, ut ignis ueniet,
vt tẽpestas currus eius, reddere in indigna
one uindictam, & uastationem in flamma
nis. In igne.n. domini iudicabitur omnis
rra, & ĩ gladio eius omnis caro, multi vul
rati erunt a dño, siue tempestate, siue gla-
o, pœnã iudicii significat, qñquidem ipsũ
im quasi ignem dicit esse uenturum eis,
ofecto quibus pœnalis eius erit aduẽtus.
urrus vero eius, qui pluraliter dicti sunt,
elica ministeria nõ icõueniẽter accipim⁹.
uòd aũt ait, omnem terram, & omnẽ car-
in eius igne, & in gladio iudicari, nõ etiã
spiritales intelligamus & sanctos, sed ter
nos, atq; carnales, de quibus dictum est,

Qui terrena sapiunt, & sapere ẽm carnem,
mors est, & quales omnino caro appellãtur A
a domino, ubi dicit: Nõ permanebit spiritus Gen. 6
meus in hominibus istis, qm̃ caro sunt. Qđ Esa. 66
vero hic positum est. Multi vulnerati erunt a Luc. 12
dño, isto uulnere fiet mors secũda. Põt qdẽ, Acto. 2.
& ignis, & gládius, & uulnus accipi in bo-
no. Nam & ignem dñs uelle se dixit mittere
in mundum. Et uisæ sunt illis linguæ diuisę,
uelut ignis, qñ venit spiritussanctus. Et non Mat. 10
venit, inquit idem dominus, pacẽ mittere in Hebr. 4.
terram, sed gladium. Et sermonem dei, dicit Cant. 4.
scriptura gladiũ bis acutum: pp aciem ge- Esa. 66
minã testamentorũ duum. Et in cantico cãti
corũ, charitate se dicit sancta Ecclesia vulne
ratã, uelut amoris impetu sagittatã. Sed hic
cũ legimus, uel audimus vltorem dñm esse
uenturum, quẽadmodũ hęc intelligẽda sint,
clarum est. Deinde breuiter commemoratis
eis, qui per hoc iudicium cõsumentur sub fi
gura ciborũ in lege veteri uetitorũ, a quibus
se nõ abstinuerũt: pctõres, impiosq; signifi-
cans, recapitulat ab initio gratiã noui testa-
mẽti a primo saluatoris aduẽtu, vsq; ad ulti-
mũ iudiciũ: de quo nunc agimus, perducẽs,
finiensq; sermonẽ. Narrat nanq; dñm dicere B
se venire, vt cõgreget oẽs gentes: easq; ven Ibidem.
turas, & visuras gloriã eius. Oẽs.n. sicut di- Rom. 3.
cit Apostolus, peccauerunt, & egent gloria Esa. 66
dei. Et relicturũ se dicit sup eos signa q̃ uti-
que mirantes, credant in eum: & emissurum
ex illis saluatos in gẽtes diuersas, & in lõgin
quas insulas, q̃ non audierũt nomen eius, ne
que uiderunt gloriam eius, & annũciaturos
gloriã eius in gẽtibus, & adductores fratres
iustorũ, quibus loquebatur, id est, in fide sub
deo patre fratres Israelitarũ electorũ. Addu-
cturos aũt ex omnibus gentibus munus do-
mino, in iumentis, & uehiculis, quæ iumen-
ta, & vehicula bene intelliguntur adiutoria
esse diuina, p cuiusq; generis ministeria dei,
vel angelica, vel humana in ciuitatẽ sanctã
Hierusalẽ: q̃ nũc in sanctis fidelib. est diffu-
sa per terras. Vbi.n. diuinitus adiuuantur, ibi
credunt, & vbi credunt, ibi veniunt. Cõpara
uit autem dñs illos, tanquam per similitudi-
nem, filijs Israel, offerentibus ei suas hostias
cum Psalmis in domo eius: quod ubiq; iam C
facit Ecclesia, & promisit ab ipsis se acceptu Esa. 66
rũ sibi sacerdotes, & Leuitas: quod nihilomi

nus

nus fieri nunc uidemus. Non.n.ex gñe car-
nis & ſanguinis, ſicut erat primum ẜm ordi
Pſ. 109 nem Aaron, ſed ſicut oportebat in teſtō no-
uo, ubi ẜm ordinem Melchiſedech ſummus
ſacerdos eſt Chriſtus: pro cuiuſq; merito,
quod in eo grã diuina contulerit, ſacerdotes
& Leuitas elegit: ſicut nunc uidemus, q̃ non
iſto nomine, quod ſæpe aſſequũtur indigni,
ſed ea, q̃ non eſt bonis malisq; cõis, ſanctita
te penſandi ſunt. Hæc cũ de iſta, quæ nunc
impertitur Eccleſiæ, pſpicua, nobisq; notiſ
ſima dei miſeratione dixiſſet: promiſit & fi-
nes, ad quos per ultimũ iudiciũ facta bono-
rum, malorumq; diſcretione uenietur: dicẽs
per Prophetam, vel de dño, dicẽs ipſe Pro-
pheta: Qũo.n.cœlum nouum, & terra noua
Eſa.66 manebit coram me, dicit dñs: ſic ſtabit ſemẽ
veſtrũ, & nomen ueſtrũ, & erit mẽſis ex mẽ
ſe: & ſabbatum ex ſabbato, & ueniet omnis
caro in cõſpectu meo adorare in Hieruſa-
lẽ, dicit dñs, & egredientur, & uidebũt mem
bra hominũ, qui pręuaricati ſunt in me. Ver
D mis eorum non morietur: & ignis eorũ non
extinguetur: & erunt uiſui omni carni. Ad
hoc iſte propheta terminauit librũ, ad quod
terminabitur ſeculũ. Quidam ſanè non in-
terpretati ſunt membra hominũ, ſed cadaue
ra uirorum, per cadauera ſignificantes ſęuiẽ
tem corporum pœnam, quanuis cadauer ni
ſi caro exanimis non ſoleat nũcupari, illa ve
ro animata erũt corpora. Alioq̃n nulla pote
runt ſentire tormẽta: niſi forte quia mortuo
rum erunt corpora, id eſt, eorũ, qui in ſecun
dam mortem cadent: ideo non abſurde etiã
cadauera dici poſſunt. Vnde eſt & illud, qd̃
Eſa. 26 ab eodem propheta dictũ iam ſupra poſui:
Terra uero impiorum cadet. Quis ãt non ui
deat a cadendo eſſe appellata cadauera? Viro
rum aũt pro eo poſuiſſe illos interpretes, qd̃
hominum manifeſtum eſt. Neq; .n. quiſquã
Denominatio, ſẽper fit à nobiliori dicturus eſt, præuaricatrices fęminas in illo
ſupplicio non futuras, ſed ex potiore præ-
ſertim, de quo fœmina facta eſt, uterque ſe-
xus accipitur. Verum, quod ad rem maxime
pertinet, quum & in bonis dicitur. Veniet
omnis caro, quia ex omni genere hominum
Eſa.66 populus ille conſtabit. Non enim omnes ho
E mines ibi erunt, quando in pœnis plures e-
runt, ſed ut dicere cœperam, cum & in bo-
nis caro, & in malis membra uel cadauera
nominãtur, profecto poſt reſurrectionẽ car
nis, cuius fides his rerum uocabulis omnino
firmat illud, quod boni & mali ſuis finib. di
rimẽtur, futurum eſſe iudicium declaratur.

Qualis futura ſit egreſsio ſanctorum, ad
uidendas pœnas malorum.
Caput XXII.

SEd qũo egredientur boni ad uidẽdas pę-
nas malorum? Nunquid corporis motu
beatas illas relicturi ſedes, & ad loca pœna-
lia perrecturi, ut malorum tormenta conſpi
ciant pręſentia corporali? Abſit, ſed egrediẽ
tur per ſcientiam. Hoc .n. uerbo ſignificatũ
eſt, eos, qui cruciabuntur extra futuros. Pro
pter quod, & dominus ea loca tenebras exte
riores uocat, quibus cõtrarius eſt ille ingreſ
ſus, de quo dicitur ſeruo bono: Intra in gau
dium dñi tui: nec illic mali putentur ingre-
di, ut ſciantur, ſed ad illos potius uelut egre
di per ſcientiã, qua eos cognituri ſunt boni:
q̃a id quod extra eſt, cognituri ſunt. Qui eñ
erunt in pœnis, quid agatur intus in gaudio
dñi, neſcient: qui uero erunt in illo gaudio,
quid agatur foris in illis tenebris exteriori-
bus, ſcient. Ideo dictum eſt: egredientur, q̃a
eos ẽt, qui foris ab eis erũt, utiq; nõ latebũt.
Si.n. hæc prophetæ nondum facta noſſe po-
tuerunt, per hoc quod erat deus quantulun-
cunq; erat in eorum mortalium mentibus,
qũo immortales ſancti iã facta tũc neſciẽt,
cũ deus erit oĩa in omnibus? Stabit ergo in
illa beatitudine ſanctorũ, ſemen, & nome Se
men, ſcilicet de quo Ioannes ait. Et ſemen
eius in ipſo manet. Nomẽ uero, de quo per
hũc Eſaiã dictũ eſt. Nomẽ æternũ dabo eis.
Et erit eis menſis ex mẽſe, & ſabbatũ ex ſab-
bato, tanquã luna ex luna, & requies ex re-
quie, quorũ utrũq; ipſi erũt, cum ex his um-
bris ueteribus & tẽporalibus in illa lumina
noua, ac ſempiterna, tranſibunt. in penis au-
tem malorũ, & inextinguibilis ignis, & ui-
uaciſsimꝰ uermis, ab alijs, atq; alijs aliter, at
que aliter eſt expoſitus. Alij quippe vtrũque
ad corpus, alij utrũq; ad animam retulerũt:
alij proprie ad corpus ignẽ: vermẽ uero tro-
pice ad animam, quod credibilius eſſe uide-
tur. Sed nunc de hac differentia non eſt hu-
ius tp̃is diſputare. De iudicio nanq; ultimo
quo

quo fiet diremptio bonorum & malorum, hoc uolumen implere suscepimus, de ipsis uero præmiis & pœnis aliàs diligentius disserendum est.

H Quid prophetauerit Daniel, de persecutione Antichristi, & de iudicio Dei, regnoq; sanctorum. Cap. XXIII.

DAniel de hoc ultimo iudicio sic prophetat, ut Antichristũ prius quoq; venturum esse prænũciet: atq; ad æternũ regnũ sanctorũ perducat narrationẽ suam. Cũ.n. uisione prophetica quatuor bestias significãtes quatuor regna, vidisset, ipsumq; quartũ a quodã rege superatũ, qui Antichristus agnoscit, & post hæc æternũ regnũ filij hominis, qui intelligitur Xp̃s. Horruit, inquit, spiritus meꝰ: ego Daniel in hebetudine mea, & uisus captus mei cõturbabãt me. Et accessit, inq̃t, ad vnũ de astãtibus, & ueritatẽ quærebã ab eo de his omnibus, & dixit mihi ueritatẽ. Deinde, q̃d audierit ab illo, a quo de omnibus his quæsiuit, tanquã eo sibi exponente sic loquitur: Hæ quatuor bestiæ magnæ, quatuor regna surgẽt in terra, quę auferentur, & accipiẽt regnũ sancti altissimi, & obtinebũt illud vsq; in seculũ, & vsq; in seculum seculorũ. Et quęrebam, inq̃t, diligenter de bestia quarta, quę erat differens præ omni bestia, terribilis amplius, dẽtes eius ferrei, & vngues eius ærei, manducans & comminuẽs, & reliqua pedibus suis cõculcans, & de cornibus eius ecem, quæ erant in capite eius, & de altero q̃d ascẽdit, & excussit de prioribus tria, cor u illud in quo erãt oculi, & os loquẽs ma na, & visus eius maior cæteris. Videbã, & ornu illud faciebat bellũ cũ sanctis, & p̃ua bat ad ipsos, donec venit uetustus dierũ, & egnũ dedit sanctis altissimi, & tp̃s peruenit, regnum obtinuerunt sancti. Hęc Daniel uæsisse se dixit. Deinde, quid audierit, conti uo subiungens: Et dixit, inquit, id est, ille a uo quæsierat, respõdit, & dixit: Bestia quar , quartum regnum erit in terra, quod æualebit omnibus regnis, & manducabit nnem terram, & conculcabit eam, & con let. Et decẽ cornua eius, decẽ reges surgẽt, post eos surget alius, q̃ superabit suis manibus, oẽs, qui ante eum fuerunt, & tres reges humiliabit, & uerba aduersus altissimũ loquetur, & sanctos altissimi cõteret. Et suspicabitur mutare tempora & legẽ, & dabitur in manu eius usq; ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Et iudicium sedebit, & principatũ remouebit ad exterminandũ & perdendũ vsq; in finẽ, & regnũ, & potestas, & magnitudo regũ, qui sub oĩ cœlo sunt, data est sanctis altissimi. Et regnũ eius, regnũ sempiternũ, & oẽs principatus ipsi seruient, & obaudient. Hucusque, inquit, finis sermonis. Ego Daniel, multũ cogitationes meæ cõturbabãt me, & forma mea immutata est super me, & verbum in corde meo cõseruaui. k

Quatuor illa regna exposuerunt quidã Assyriorũ, Persarum, Macedonum, & Romanorũ. Quàm vero cõuenienter id fecerint, qui nosse desiderant, legant presbyteri Hieronymi librum in Danielẽ, satis diligenter, eruditeq; conscriptum. Antichristi tñ aduersus ecclesiam sæuissimum regnũ, licet exiguo spatio tẽporis sustinendũ, donec Dei ultimo iudicio regnũ sancti accipiant sempiternũ, qui uel dormitans hæc legit, dubitare non sinit. *Augustini de Hieronimi libro in Danielem testimoniũ*

Tẽpus quippe, & tempora, & dimidium temporis annũ unum esse, & duos, & dimidiũ, ac per hoc tres annos & semissem, ẽt numero dierũ posterius posito dilucescit, aliq̃n in scripturis, ac mensiũ numero declaratur. Videntur.n.tp̃a indefinite hic dicta lingua Latina, sed per dualẽ numerum dicta sunt, quẽ Latini non habent. Sicut aũt Græci, ita hunc dñr habere & Hebræi. Sic ergo dicta sunt tẽpora, tanquam dicerentur duo tempora. Vereri me sanè fateor, ne in decẽ regibus, quos tãquam decem homines uidetur inuẽturus Antichristus forte fallamur, atq; ita ille inopinatus adueniat, non existentibus tot regibus in orbe Rom. Quid.n. si numero isto denario uniuersitas regum significata est: post quos ille venturus est, sicut millenario, centenario, septenario significatur plerunq; uniuersitas, & aliis atq; alijs numeris, quos nũc commemorare non est necesse? *Hebræi, sicut & Græci, duali vtũtur numero.* L

Alio loco idem Daniel: Et erit, inquit, tempus tribulationis, qualis non fuit ex quo nata est gens super terram usq; ad tempus illud. Et in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, q̃ inuentus fuerit scriptus in libro. Et multi *Dan. 12.*

dormientium in terrę aggere exurgent. Hi in uitam ęternam, & hi in opprobrium, & in confusionem æternã. Et intelligentes fulgebunt, sicut claritas firmamenti, & ex iustis multis, sicut stellæ in secula. Et adhuc sententiæ illi Euãgelicę est locus iste simillimus de resurrectione duntaxat mortuorum corporum. Nã qui illic dicti sunt esse in monumẽtis, ipsi hic dormientes in terræ aggere, vel sicut alij interpretati sunt in terræ puluere. Et sicut ibi procedent dictũ est, ita hic exurgẽt. Sicuti ibi, qui bona fecerũt in resurrectionẽ uitæ, qui aũt mala egerunt in resurrectionẽ iudicij: ita & isto loco, hi in uitã ęternam, & hi in opprobrium & in confusionẽ ęternã. Non ãt diuersum putetur, quod cũ ibi positum sit, omnes qui sunt in monumentis, hic non ait Propheta, oẽs, sed multi dormientiũ in terræ aggere. Ponit.n. aliqñ scriptura pro oĩbus multos. Propterea & Abrahę dictum est. Patrẽ multarũ gentiũ posuite. Cui tñ & alio loco: In semine, inquit, tuo benedicent omnes gẽtes. De tali aũt resurrectione, huic quoq; ipsi prophetæ Danieli paulo post dr̃: Et tu veni, & requiesce adhuc.n. dies in completionem consummationis, & requiesces: & resurges in sorte tua in fine dierum.

M

Ioan. 5. Dan. 12. Ioan. 5. Gen. 17. Gen. 22. Dani. 12

In Psalmis Dauidicis, quæ de fine seculi huius, & quæ de nouissimo Dei iudicio prophetantur. Caput XXIIII.

Ps. 101.

MVlta de iudicio nouissimo dñr in Psalmis, sed eorum plura transeunter & strictim. Hoc tamen quod de fine huius seculi apertissime dictum est ibi, nequaquam silentio præteribo. Principio terram tu fundasti domine, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & oẽs sicut uestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autẽ idem ipse es, & anni tui non deficient. Quid est quod Porphyrius, cum pietatem laudet Hebræorum, qua magnus & uerus & ipsis numinib. terribilis ab eis colitur deus, Christianos ob hoc arguit maximæ stultitiæ, etiã ex oraculis deorum suorum, quod istũ mundum dicunt esse periturum? Ecce in literis pietatis Hebręorum dr̃ deo, quem confitẽte tãto philosopho, etiam ipsa numina perhorrescunt: opera, inquit, manuũ tuarum sunt cœli, ipsi peribunt. Nunquid qñ cœli peribunt mundus, cuius ijdẽ cœli superior pars est, & tutior, non peribit? Si hęc sententia Ioui displicet, cuius vt scribit iste philosoph⁹, velut grauioris authoritatis oraculo in Christianorũ credulitate culpatur, cur non similiter sapientiam tanquam stultitiã culpat Hebræorum, in quorũ libris pijssimis inuenit? Porrò si in illa sapiẽtia Iudęorum, quæ Porphyrio tam multum placet, vt eam deorum quoq; suorum uocibus prædicet, legitur cœlos eẽ perituros, cur vsqueadeo vana est ista fallacia, vt in fide Christianorum, uel inter cætera, vel præ cæteris hoc detestẽtur, quod in ea periturus creditur mundus, quo utique nisi pereunte, cęli nõ possunt perire? Et in literis quidẽ sacris, quæ propriæ nostrę sunt, non Hebręis, nobisq; cõmunes, id est, Euangelicis & Apostolicis libris legitur: Præterit figura huius mundi. Legitur, mundus transit: legitur, cœlum & terra trãsibunt. Sed puto quod præterit, transit, transibunt, aliquãto mitius dicta sunt, q̃ peribũt. In epistola quoque Petri Apostoli, ubi aqua inundatus qui tunc erat perisse dictus est mundus, satis clarum est, & quæ pars mundi a toto significata est, & quatenus perisse dicta sit, & qui cœli repositi igni reseruandi in diem iudicij, & perditionis hominũ impiorum. Et in eo qđ paulo post ait: Veniet dies dñi ut fur, in quo cœli magno impetu transcurrent: elementa aũt ardentia resoluentur, & terra, & quæ in ipsa sunt opera exurentur. ac deinde subiecit. his omnibus pereuntibus, quales oportet vos esse? Possunt illi cœli intelligi perituri, quos dixit repositos igni reseruandos, & ea elemẽta accipi arsura, q̃ in hac mundi parte subsistent procellosa, & turbulenta, in qua eosdem cœlos dixit esse repositos, saluis illis superioribus, & in sua integritate manentibus, in quorum firmamẽto sunt sydera cõstituta. Nam & illud quod scriptum est, stellas de cœlo esse casuras, præter quod potest multo probabilius, & aliter intelligi, magis oñdit mãsuros esse illos cœlos: si tñ stellę inde casuræ sunt, uel cũ tropica sit locutio, qđ est credibilius, uel in isto imo cœlo futurum sit utique mirabilius, quàm nunc fit.

C

Æn.2. Vnde & illa Vergiliana, Stella facem ducẽs, multa cum luce cucurrit, & Idæa se cõdidit sylua. Hoc aũt quod de psalmo commemoraui nullum cœlorum vr̃ relinquere, quod periturum esse nõ dixerit. Psal.101. Vbi.n.dr̃: Opera manuum tuarum sunt cęli, ipsi peribunt, q̃ nullum ab opere dei, tam nullum eorum a perditione secernitur. Non.n.dignabuntur de Petri Apost.locutione, quem vehemẽter oderunt, Hebræorum defendere pietatem, Deorum suorũ oraculis approbatam, vt saltem ne totus mũdus periturus esse credatur, sic a toto pars accipiatur, in eo qđ dictũ est. Ipsi peribũt, cũ soli cęli infimi perituri sint, quemadmodum in apostolica illa epistola a toto pars accipitur, qđ diluuio perisse dictus est mũdus, quãuis sola eius cum suis cœlis pars ima perierit. Sed quia hoc, vt dixi, non dignabuntur, ne uel Apost. Petri approbent sensũ, vel tm̃ concedant cõflagrationi nouissimæ, quantum dicimus valuisse diluuiũ qui nullis aquis, nullis flammis totum genus humanum perire posse contẽdunt. Restat ut dicant, quod p p ea Dij eorum Hebræam sapientiam laudauerũt, quia illum psalmũ nõ legerãt. In psalmo etiam quadragesimo nono de iudicio Dei nouissimo intelligitur dictum: Deus manifeste ueniet, Deus noster & non silebit. Ignis in cõspectu eius ardebit, & in circumitu eius tẽpestas valida. Aduocabit cœlum sursum, & terram discernere populum suum. Cõgregate illi iustos eius, qui disponunt testm̃ eius super sacrificia. Hoc nos de dño nr̃o Iesu Christo intelligimus, quem de cęlo speramus esse venturum ad uiuos & mortuos iudicãdos. Manifestus.n. veniet inter iustos & iniustos iudicaturus iuste, qui prius uenit occultus ab iniustis iudicandus iniuste. Ipse, inquã, manifestus veniet & nõ silebit, i. in voce iudicis euidens apparebit, qui prius cũ uenisset, occultus ante iudicem siluit, qñ sicut ouis ad imolandũ ductus est, & sicut agnus coram tondẽte fuit sine uoce, quemadmodum de illo per Esaiam legimus prophetatum, & in Euãgelio videmus impletum. De igne uero & tẽpestate cum in Esaiæ prophetia tale aliqd tractaremus qũo essent hæc intelligenda, iam diximus. Quod uero dictum est: Aduocabit sursum, qm̃ sancti & iusti recte cęlum appellantur: nimirum hoc est, quod ait Apostolus: Simul cum illis rapiemur in nubibus in obuiam Xp̃o in aera. Nam ẽm literæ superficiem, qũo sursum aduocatur cęlum, quasi posset esse nisi sursum? Psal. Quod autem adiunctum est: Et terrã discernere populum suum, si tantummodo subaudiatur aduocabit, i. aduocabit terrã, nec subaudiatur sursum, hũc ur̃ habere sensum ẽm rectam fidem, vt cœlum intelligatur in eis, qui cum illo sunt iudicaturi: & terra in eis, qui iudicandi sunt, & aduocabit cęlum sursum non hic intelligamus rapiet in aera, sed in iudiciarias sedes eriget. Potest & illud intelligi: Aduocabit cęlum sursum, aduocabit angelos in supernis & excelsis locis, cũ quibus descendat ad faciẽdum iudicium: aduocabit & terram, i. homines in terra utiq; iudicandos. Si autem utrunq; subaudiendum est, cum dicitur, & terram, i. & aduocabit & sursum. ut iste sit sensus, aduocabit cœlum sursum, & terram aduocabit sursum, nihil melius intelligi existimo, quàm homines qui rapientur in obuiam Christo in aera, sed H cęlum dictum propter animas, terram propter corpora. 1.The.4 Discernere porrò populum suum, quid est nisi per iudicium separare bonos a malis, tanquam oues ab hœdis? Mat.25. Deinde conuersio sermonis ad angelos facta est. Psal.49. Congregate illi iustos eius. Profecto enim per angelicum ministeriũ tanta res peragenda est. Si autem quærimus, quos iustos ei cõgregaturi sint Angeli, qui disponunt, inquit, testamentum eius super sacrificia. Hæc est omnis uita iustorum, disponere testamẽtum Dei super sacrificia. Aut enim opera misericordiæ sunt super sacrificia, id est, sacrificijs præponenda, iuxta sententiam Dei dicentis. Misericordiam magis uolo quàm sacrificiũ: Oseæ 6. aut si super sacrificia, in sacrificijs intelligitur dictum, quomodo super terram fieri dicitur, quod fit utique in terra, profecto ipsa opera misericordiæ sunt sacrificia, quibus placetur Deo, sicut in libro huius operis decimo me disseruisse iam reminiscor, Cap.5. in quibus operibus disponunt iusti testamentum I Dei, quia propter promissiones, quæ nouo eius testamento continentur, hęc faciunt. Vnde congregatis sibi iustis suis, & ad suam dexteram constitutis, Mat.25 nouissimo utique iudicio dicturus est Christus: Venite benedi-

cti patris mei, posſidete paratũ vobis regnũ a conſtitutione mundi: Eſuriui.n.& dediſtis mihi manducare, &c. quæ ibi proferũtur de bonorum operibus bonis, & eorũ præmijs ſempiternis per vltimam ſnĩam iudicantis.

De prophetia Malachiæ qua Dei iudicium vltimum declaratur, & quorum dicitur, per purificatorias pœnas facienda mundatio. Cap. XXV.

Mala. 3. PRopheta Malachiel, ſiue Malachias, qui & angelus dictus eſt, qui ẽt Eſdras ſacerdos, cuius alia in canonem ſcripta recepta ſunt, ab aliquibus creditur, nam de illo hanc eſſe Hebræorum opinionẽ dicit Hieronymus, iudicium nouiſsimũ prophetauit, dicẽs: Ecce venit dicit dñs omnipotẽs: Et quis ſuſtinebit diem introitus eius, aut L quis ferre poterit, vt aſpiciat eum? Quia ipſe ingreditur quaſi ignis conflatorij, & quaſi herba lauãtium. Et ſedebit conflãs, & emundans ſicut aurum, & ſicut argentũ, & emundabit filios Leui. Et fundet eos ſicut aurum & argẽtum, & erunt dño offerẽtes hoſtias in iuſtitia. Et placebit dño ſacrificium Iuda & Hieruſalem ſicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus. Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox ſuper maleficos, & ſuper adulteros, & ſuper eos, qui iurãt in nomine meo mendaciter, & qui fraudant mercedem mercenario, & opprimunt per potentiam uiduas, & percutiunt pupillos, & peruertũt iudicium aduenæ, & qui non timent me dicit dñs omnipotens. Qm̃ ego dñs Deus veſter, & non mutor. Ex his quæ dicta ſunt vr̃ euidentius apparere in illo iudicio quaſdã quorundam purgatorias pœnas futuras. Vbi.n. Mala. 3. dr̃: Quis ſuſtinebit diem introitus eius, aut quis ferre poterit, vt aſpiciat eum, quia ipſe ingreditur quaſi ignis conflatorij, & quaſi herba lauantiũ, & ſedebit cõflans, & emundans ſicut aurum, & ſicut argentũ, & emundabit filios Leui, & fundet eos ſicut aurum, & ſicut argẽtum: quid aliud intelligendum eſt? Dicit tale aliquid & Eſaias: Lauabit dñs Eſa. 4. ſordes filiorum & filiarum Sion, & ſanguinem emundabit de medio eorũ ſpiritu iudi- M cij, & ſpiritu combuſtionis. N. ſi forte ſic eos dicendum eſt emũdari à ſordibus, & eliquari quodammodo cum ab eis mali per pœnale iudicium ſeparantur, vt illorum ſegregatio atq; damnatio purgatio ſit iſtorum, quia ſine talium de cętero commixtione victuri ſunt: Sed cum dicit: Et emundabit filios Leui, & Mal. 3. fundet eos ſicut aurum & argentum, & erũt dño offerentes hoſtias in iuſtitia, & placebit dño ſacrificium Iuda, & Hieruſalem, vtique oſtendit eos ipſos, qui emundabuntur, deinceps in ſacrificijs iuſtitiæ dño eſſe placituros, ac per hoc ipſi a ſua iniuſtitia mũdabuntur, in qua dño hoſtiæ diſplicebant. Porro in plena perfectaq; iuſtitia cũ mũdati fuerint, ipſi erunt. Quid.n. acceptius deo tales offerunt, q̃ ſeipſos? Verum iſta quæſtio de purgatorijs pęnis, vt diligentius pertractetur, in tp̃s aliud differenda eſt. Filios autem Leui, & Iuda, & Hieruſalẽ, ipſam dei eccleſiam debemus accipere, non ex Hebræis tm̃, ſed ex alijs etiam gentibus cõgregatam, nec talem, qualis nunc eſt, ubi ſi dixerimus, quia peccatum nõ habemus, noſipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt, ſed qualis tunc erit velut area per ventilationem, ita per iudiciũ purgata nouiſsimum, eis quoq; igne mũdatis, quibus talibus mũdatio neceſſaria eſt, ita vt nullus omnino ſit, qui offerat ſacrificium pro peccatis ſuis. Omnes.n. qui ſic offerunt, profecto in peccatis ſunt, pro quibus dimittendis offerunt, vt cũ obtulerint, acceptumq; deo fuerit, tunc dimittantur.

Infra 21. & Mal. A 1.Io.1.

De ſacrificijs quæ ſancti offerent deo ſic placitura, quõ in diebus priſtinis & annis prioribus placuerũt. Cap. XXVI.

B VOlens autem deus oſtendere ciuitatem ſuam, tunc in iſta conſuetudine non futurũ, dixit filios Leui oblaturos hoſtias in iuſtitia. Non ergo in pc̃tõ. Ac M per hoc non pro peccato. Vnde intelligi poteſt in eo, quod ſecutus adiunxit atque ait: Et placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalem, ſicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus, fruſtra ſibi iudæos ſecundum legem veteris teſtamenti ſacrificiorum ſuorum præterita tempora polliceri. Non enim tunc in iuſtitia, ſed in peccatis hoſtias offerebant, quando pro peccatis præcipuè ac

primitus

primitus offerebant, vsqueadeo, ut sacerdos
ipse, quẽ debemus utiq; credere cæteris fuis-
se iustiorem, ſm dei mandatum, soleret pri-
mũ pro suis offerre peccatis: deinde pro po-
puli. Quapp exponere nos oportet quõ sit
accipiendũ, quod dictũ est: Sicut dieb. pristi
nis, & sicut annis prioribus. Fortassis .n. tps
illud commemorat, quo primi homines in
paradiso fuerunt. Tunc.n. puri atq; integri
ab omni sorde ac labe peccati, seipsos Deo
mũdissimas hostias offerebant. Cæterum ex
C quo cõmissę præuaricationis cã inde dimis-
si sunt atq; humana in eis natura dãnata est,
excepto uno mediatore, & post lauacrũ rege
nerationis quibusq; adhuc paruulis, nemo
mũdus a sorde, sicut scriptũ est, nec infans,
cuius est uita vnius diei super terram. Quod
si respondetur, et eos merito dici posse offer
re hostias in iustitia, qui offerunt in fide. Iu-
stus.n.ex fide uiuit, quãuis seipsum seducat,
si dixerit se pctm̃ non habere: & ideo non di
cat, quia ex fide viuit, nũquid dicturus est q
piam hoc fidei tps illi fini esse coæquandũ,
qñ igne iudicij nouissimi mundabuntur, q
offerunt hostias in iustitia? Ac per hoc qm̃
post talem mundationem nullum pctm̃ iu-
stos habituros esse credendum est, profecto
illud tps, quantum attinet ad nõ habere pec
catum, nulli tempori comparandum est, ni
si qñ primi homines in paradiso ante pręua-
ricationẽ innocentissima fęlicitate uixerũt.
Recte itaq; intelligitur hoc significatũ esse,
cũ dictum est; Sicut diebus pristinis, & sicut
annis prioribus. Nã & per Esaiã postea q̃ cę
lum nouum & terra noua promissa est: inter
cætera, quæ ibi de sanctorũ beatitudine per
allegorias, & ænigmata exequitur, quibus
expositionẽ cõgruã reddere nos prohibuit
vitãdæ lõgitudinis cura, Secũdum dies, in-
quit, ligni uitæ erũt dies populi mei. Quis ãt
sacras literas attigit, & ignorat ubi deus plan
tauerit lignũ uitæ, a cuius cibo separatis illis
hominibus quando eos sua de paradiso eie-
cit iniquitas, eidem ligno circumposita est
ignea terribilisq; custodia? Quod si quisquã
illos dies ligni uitę, quos commemorauit ꝑ
pheta Esaias: istos qui nunc aguntur Eccle-
siæ Christi dies esse cõtendit, ipsumq; Chri-
stum lignum uitæ prophetice dictum, quia
ipse est sapientia dei, de qua Salomon ait: Li
gnum uitæ est omnibus amplectentib. eam,
nec annos egisse aliquos ĩ Paradiso illos pri
mos homines, unde tam cito eiecti sunt, ut
nullum ibi gignerent filium: & ideo nõ pos
se illud tempus intelligi, in eo quod dictum
est: Sicut diebus pristinis, & sicut annis prio Malac. 3
ribus. Istam prætereo quæstionem, ne cogar
quod prolixum est cũcta discutere, ut aliq̃d
horum veritas manifestata confirmet. Video
quippe alterũ sensum: ne dies pristinos, & E
annos priores, carnaliũ sacrificiorũ nobis ꝓ Leuit. 3
magno munere per Prophetam promissos 1. Pet. 2
fuisse credamus. Hostiæ nanq; illæ ueteris le Hostiæ veteris le-
gis, quę de pecoribus immaculatis, ac sine vl gis.
lo prorsus uitio iubebantur offerri, significa
bant hoĩes sanctos, qualis solus inuẽtus est
Xps sine ullo omnino peccato. Proinde q̃a
post iudiciũ cũ fuerint etiam igni mundati,
qui eiusmodi mundatione sunt digni, in oĩ-
bus sanctis nullũ inuenietur omnino pecca
tum, atq; ita seipsos offerent in iustitia, ut ta
les hostiæ omnimodo immaculatæ, ac sine
vllo uitio sint futuræ, erũt profecto sicut pri
stinis diebus, & sicut annis prioribus, qñ in
vmbra huius rei futuræ mundissimæ offere
bãtur hostiæ. Hæc erit nanq; munditia, tunc
in immortali carne, ac mente sanctorũ, quæ
figurabatur in illarũ corporibus hostiarum.
Deinde pp eos, qui nõ mundatione, sed dã
natione sunt digni: Et accedam, inquit, ad
vos in iudicium, & ero testis uelox sup ma- Mala. 3.
leficos, & super adulteros, & cætera, quibus
damnabilibus enumeratis criminibus addi-
dit: Quoniam ego Dominus Deus vester, &
non mutor. Tanquam diceret: Cũ uos muta
uerit, & in deterius culpa uestra, & in me-
lius gratia mea, ego non mutor. Testem ue- F
ro se dicit futurum, quia in iudicio suo non
indiget testibus. Eumq; velocem, siue quia
repente uenturus est, eritq; iudiciũ ipso ino
pinato eius aduentu celerrimum, qđ tardis-
simũ putabatur: siue quia ipsas conuincet si-
ne ulla sermonis prolixitate conscientias. In Sapien. 1
cogitationibus enim, sicut scriptum est, im-
pij interrogatio erit. Et Apostolus: Cogita- Roma. 2
tionibus, inquit, accusantibus, vel etiam ex-
cusantibus, in die qua iudicabit deus occul-
ta hominum ſm Euangelium meum per Ie Malac. 3
sum Christum. Etiam sic ergo dñs futurus
testis intelligẽdus est uelox, cum sine mora

reuocaturus est in memoriam, unde cõuincat, puniatq; conscientiam.

De separatione bonorum & malorum, per quam nouissimi iudicij discretio declaratur. Cap. XXVII.

Cap. 25. ILlud etiam, quod aliud agens in decimo-
octauo libro ex isto propheta posui, ad iu
Malac.3 dicium nouissimum pertinet, ubi ait: Erunt
mihi, dicit dñs omnipotens, in die, quã ego
facio in acquisitionem: & eligam eos sicut
eligit hõ filium suum, qui seruit ei: & cõuer
tar, & uidebitis, quid sit inter iustum, & im-
Malac.4 pium: & inter seruientem deo, & eũ, qui nõ
seruit ei. Quia ecce dies uenit, ardens sicut
clibanus, & cõburet eos, & erunt oẽs alieni
genæ, & vniuersi qui faciunt iniquitatẽ sti-
pula, & succendet eos dies ueniens, dicit do
minus omnipotens: & non relinquetur in
eis radix, neque ramus. Et orietur uobis, q̃ ti
H metis nomẽ meũ, sol iustitię, & sanitas in pẽ
nis eius, egrediemini, & salietis sicut uituli
de vinculis relaxati: & cõculcabitis iniquos,
& erũt cinis sub pedib. uestris, dicit dñs oĩ-
potens. Hæc distantia præmiorum, atq; poe-
narum iustos dirimens ab iniustis, quæ sub
isto sole in huius uitæ uanitate nõ cernitur,
quando sub illo sole iustitiæ in illius uitæ
manifestatione clarebit. Tunc profecto erit
iudicium, quale nunquam fuit.

De lege Moysi spiritaliter intelligẽda, ne in damnabilia murmura carnalis sensus incurrat. Cap. XXVIII.

Malac. 4 QVod uero subiungit idẽ propheta: Me-
mentote legis Moysi serui mei, quam
mandaui ei in Choreb ad omnẽ israel prę̃ce
pta & iudicia, opportune cõmemorat, post
declaratum tam magnũ futurum inter obser
uatores legis, cõtemptoresq; discrimen, si-
mul ẽt ut discant legem spiritaliter intellige
re, & inueniãt in ea Xp̃m, per quẽ iudicẽ fa-
cienda est inter bonos & malos ipsa discre-
Ioan. 5. tio. Non enim frustra idem dominus ait Iu-
dæis: Si crederetis Moysi, crederetis & mihi.
De me.n. ille scripsit. Carnaliter quippe acci
I piendo legem, & eius promissa terrena rerũ
cœlestiũ, figuras esse nescientes, in illa mur
mura corruerunt: ut dicere auderent, Vanus Ma .3
est, qui seruit deo. Et quid amplius, q̃a custo
diuimus mandata eius, & q̃a ambulauimus
supplices ante faciem dñi omnipotentis? Et
nunc nos beatos dicimus alienos, & ædificã
tur oẽs, qui faciunt iniquitatẽ. Quibus eorũ
verbis quodãmodo propheta cõpulsus est,
nouissimũ prænunciare iudiciũ: vbi mali,
nec saltem falso sint beati, sed apertissime ap
pareant miserrimi: & boni nulla tẽporali sal
tẽ miseria laborent. sed clara, ac sempiterna
beatitudine perfruãtur. Dixerat quippe isto
rũ talia quædã verba ẽt superius dicentium:
Omnis qui facit malum, bonus est in cõspe M
ctu domini: & tales ei placent. Ad hæc, in-
quam, contra deum murmura peruenerũt,
legem Moysi carnaliter accipiendo. Vñ & il
le in psalmo septuagesimo secũdo penè cõ-
motus dicit fuisse pedes suos, & effusos gres
sus suos vtiq; in lapsum, q̃a zelauit in pecca
toribus, pacẽ pctõrũ intuens: ita ut inter cæ
tera diceret. Qũo sciuit deus, & si est scien- K
tia in altissimo? Diceret etiam: Nũquid ua-
ne iustificaui cor meum, & laui inter inno-
cẽtes manus meas? Vt ãt solueret hanc diffi
cillimam q̃õnem, quæ fit cum uidentur bo-
ni esse miseri, & fœlices mali. Hoc, inq̃t, la-
bor est ante me, donec introeam in sanctua-
rium dei, & intelligam in nouissima. In no-
uissimo quippe iudicio non sic erit: sed ap̃ta
iniquorũ miseria, & aperta fœlicitate iusto- I
rum, longe, q̃ nunc est, aliud apparebit.

De aduentu Heliæ ante iudiciũ: cuius prædicatione scripturarum secreta reserante Iudæi conuertentur. Caput XXIX.

CVm autem admonuisset, ut meminisset
legis Moysi: quoniam præuidebat eos,
multo adhuc tp̃e, non eam spiritaliter, sicut
oportuerat, accepturos, continuo subiecit:
Et ecce ego mittam vobis Heliam Thesbitẽ,
ante q̃ veniat eius domini magnus & illu-
stris: qui conuertet cor patris ad filium, &
cor hominis ad proximũ suum, ne forte ue-
niens, percutiam terrã penitus. Per hũc He-
liã magnum, mirabilemq; Prophetam expo
sita sibi lege, vltimo tempore ante iudicium
Iudæos

iudæos in Christum verum,i.in Christum nostrum esse credituros, celeberrimum est in sermonibus,cordibusque fidelium. Ipse quippe ante aduentum iudicis saluatoris nō immerito speratur esse venturus: 2. qui etiam nunc viuere non immerito creditur. Curru nãq; igneo raptus est de rebus humanis: qđ M euidētissimè sancta scriptura testatur. Cum venerit ergo exponendo legem spiritaliter, quam nunc iudæi carnaliter sapiunt: cōuertet cor patris ad filium,i.cor patrū ad filios. 4. Singularem quippe pro numero plurali interpretes Septuaginta posuerunt. Et est sensus,vt etiam filij sic intelligant legem,id est, iudæi quemadmodum patreseam intellexerunt,i.Prophetæ,in quibus erat & ipse Moyses. Sic enim cor patrum conuertetur ad filios, cum intelligentia patrum perducetur ad intelligētiam filiorum & cor filiorum ad patres eorum, dum in id,quod senserunt illi consentiant & isti. Vbi & Septuaginta dixerunt,& cor hominisad proximum suum, sunt enim inter se valde proximi patres & filij: Quanquam in uerbis Septuaginta interpretum,qui propheticè interpretati sunt, potest sensus alius, idemque lectioni congruens inueniri: ut intelligatur Helias cor dei patris conuersurus ad filium,non utique agendo,vt pater diligat filium,sed docendo, quòd pater diligat filium: vt & iudæi, quem prius oderant, diligant eundem, qui noster est Christus.Iudæis enim nunc auersum cor habet deus a Christo nostro: quia non putant eum deum esse,neque dei filium. Eis ergo tūc cor eius conuertetur ad filium, cum ipso conuerso corde didicerint dilectionem patris in filium. Quod uero sequitur. Et cor hominis ad proximum suum,id est, conuertet Helias cor hominis ad proximum suum: quid melius intelligitur, quàm cor hominis ad hominem Christum? Quum enim sit in forma dei deus noster: formam serui accipiens, esse dignatus est etiam proximus noster. Hęc ergo faciet Helias. Ne forte,inquit, veniam & percutiam terram penitus. Terra sunt enim qui terrena sapiunt: sicut iudæi carnales usq; nunc:ex quo vicio contra B deum murmura illa uenerunt: quia mali placent, & vanus est qui seruit deo.

Quòd in libris veteris testamenti cum deus legitur iudicaturus, non euidēter Christi persona monstretur,sed ex quibusdam testimonijs,vbi dn̄s deus loquitur,non dubie appareat,ꝙ ipse sit Christus. C.XXX.

MVlta alia sunt scripturarū testimonia diuinarum de nouissimo iudicio Dei, C quæ si oīa colligam nimis longum erit. Satis ergo sit, quod & nouis & veteribus literis sacris hoc prænunciatū esse probauimus,per Christum futurum esse iudicium,i.iudicē Christum de cęlo esse venturum, non tam ueteribus q̄ nouis euidenter expressum: propterea quia cū ibi dr̄: dn̄s Deus esse venturus, vel dn̄m Deum dr̄ esse venturū, non consequēter intelligitur Christus. dn̄s.n. Deus & pater est,& filius,& spiritussanctus, neque hoc tn̄ intestatum relinquere nos oportet. Primo itaq; demonstrandum est,quemadmodum Iesus Christus tanquam dn̄s Deus loquatur in propheticis libris,& tn̄ Iesus Christus euidenter appareat: ut & qn̄ sic nō apparet & tn̄ ad illud vltimū iudicium dn̄s Deus dr̄ esse venturus, D possit Iesus Christus intelligi. Est locus apud Esaiā prophetam, qui hoc quod dico euidenter ostendit: Deus.n.per prophetam, Audi me, inquit,Iacob & Israel quem ego voco. *Esa. 48.* Ego sum primus,& ego in sempiternum: & manus mea fundauit terram, & dextera mea firmauit cęlum. Vocabo eos,& stabunt simul, & congregabuntur oēs & audient. Quis eis enunciauit hæc? Diligens te, feci voluntatem tuam super Babylonem, vt auferrem semen Chaldæorum. Et locutus sum,& ego vocaui. Adduxi eum, & prosperam feci uiā eius. Accedite ad me,& audite hæc. Non a principio locutus sum in abscondito, qn̄ fiebant, ibi eram. *Li. 2. de tri. c. 5.* Et nunc dn̄s deus misit me,& spiritus eius. Nempe ipse est qui loquebatur sicut dn̄s Deus, nec tn̄ intelligeretur Iesus Christus, nisi addidisset, Et nunc dominus Deus misit me, *Philip. 2* & spiritus eius. Hoc.n. dixit secundum formam serui de re futura, vtens præteriti temporis verbo, quemadmodum apud eundem prophetam legitur: Sicut ouis ad imolandum ductus est. *Esa. 53* Non enim ait ducetur, E sed pro eo quod futurū erat præteriti temporis verbum posuit. Et assidue Pro-

pheta sic loquitur. Est & alius locus apud Zachariam, qui hec euidenter ondit, qđ omnipotẽtem misit omnipotens. Quis quem nisi
Zach. 1. deus pr̃, deum filiũ? Nam ita scriptũ est, Hęc dicit dñs oĩpotens: Post gloriã misit me sup
F gentes, quæ spoliauerũt vos, q̃a qui tetigerit vos, quasi q̃ tangit pupillam oculi eius. Ecce ego inferam manũ meam super eos, & erũt spolia his, qui seruierant eis, & cognoscetis,
Matt. 1. quia dñs omnipotens, misit me. Ecce dicit dñs omnipotẽs, a dño oĩpotente se missum. Quis hic audeat intelligere nisi Christũ loquentẽ, s. ouibus quæ perierãt domus Israel? Ait nanq; in Euãgelio: Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, quas hic comparauit pupillæ oculi dei, ꝑꝑ excellentissimum dilectionis affectum, ex quo genere ouium etiam ipsi Apostoli fuerunt. Sed post gloriam resurrectionis vtique suæ, quæ
Ioan. 7. anteq̃ fieret, ait Euangelista Ioãnes: Nondũ erat spiritus datus, q̃a Iesus nõdum erat glo
Psal. 17. rificatus: et super gẽtes missus est in Apostolis suis: ac sic impletum est qđ in psalmo legitur, Erues me de cõtradictionibus populi, cõstitues me in caput gẽtium, vt qui spoliauerunt israelitas, quibusq; israelitæ seruierant, qñ sunt gẽtibus subditi, nõ vicissim eo-
G dem modo spoliarẽtur, sed ipsi spolia fierẽt
Matt. 4. israelitarum. Hoc. n. Apostolis promiserat,
Luc. 5. dicens: Faciam vos piscatores hoium. Et vni
Marc. 3. eorum: Ex hoc iam, inquit hoies eris capiẽs.
Mat. 12. Spolia ergo fient, sed in bonum tanq̃ erepta
Zach. 12 vasa illi forti, sed fortius alligato. Item per eundem Prophetam dñs loquens: Et erit, inquit, in die illa, quæram auferre oẽs gentes, quæ veniũt contra Hierusalem, & effundam super domũ Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ, & misericordiæ, & & aspiciẽt ad me pro eo quod insultauerũt, & plangent super eo planctum, quasi super charissimum, & dolebũt dolore quasi super vnigenitum. Nũquid nisi dei est auferre oẽs gẽtes inimicas sanctæ ciuitatis Hierusalem, quæ veniunt cõtra eum, i. contrariæ sunt ei? Vel sicut alij sunt interpretati, veniunt super eam, i. vt eam sibi subijciant, aut domũ Dauid effundere, & super habitatores eiusdem ciuitatis spiritũ gratiæ & misericordiæ? Hoc vtiq; dei est, & ex persona dei dr̃ per Prophetam, & tñ hunc deũ hæc tam magna & tam diuina facientem sese Christus ondit, adiungendo atq; dicendo, Et aspicient ad me pro eo quod insultauerunt, & plangent super eo planctum, quasi super charissimum, siue dilectũ, & dolebunt dolore quasi super vni- H genitum: Pęnitebit quippe in die illa iudæos etiam eos, qui accepturi sunt spiritum gratiæ & misericordiæ, quod in eius passione insultauerunt Christo, cum ad eum aspexerint in sua maiestate venientem, eumq; esse cognouerint, quem prius humilẽ in suis parentibus illuserunt, quãuis & ipsi parẽtes eorum tantæ illius impietatis authores resurgentes videbunt eum, sed puniẽdi iam non adhuc corrigendi. Non itaque hoc loco ipsi intelligendi sunt, vbi dictum est: Et effundã super domum Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritũ gratiæ & misericordiæ, & aspicient ad me pro eo qđ insultauerunt, sed tñ de illorũ stirpe venientes, qui per Heliã illo tp̃e sunt credituri. Sed sicut diximus iudæis, vos occidistis Christum, quãuis hoc parentes eorum fecerint, sic & isti se dolebũt fecisse quodammodo, quod fecerunt illi, ex quorum stirpe descendunt. Quãuis ergo accepto spiritu gratiæ & misericordiæ iam fideles non damnabuntur cum impijs paren- I tibus suis, dolebunt tñ tanq̃ ipsi fecerint, qđ ab illis factum est. Non igitur dolebunt reatu criminis, sed pietatis affectu. Sanè vbi dixerunt septuaginta interpretes: Et aspicient ad me pro eo qđ insultauerunt: sic interpretatum est ad Hebræos: Et aspicient ad me quem confixerũt. Quo quidẽ verbo euidentius Christus apparet crucifixus. Sed illa insultatio quã septuaginta ponere maluerunt, eius vniuersæ non defuit passioni. Nam & detento, & alligato, & adiudicato, & opprobrio ignominiosæ vestis induto, & spinis coronato, & calamo in capite percusso, & irridẽter flexis genibus adorato, & crucem suã portanti, & in ligno iam pendenti vtiq; insultauerunt. Proinde interpretationem non sequẽtes vnam, sed vtranq; iũgentes, eum & insultauerũt, & confixerũt legimus, plenius veritatem dominicæ passionis agnoscimus. Cũ ergo in propheticis literis ad nouissimũ iudicium faciendum deus legitur esse venturus, etsi eius alia distinctio nõ ponat, tñmodo ꝑꝑ ipsum iudicium Christus debet intel ligi,

telligi, qa etsi ipse pr̃ iudicabit, per aduẽtum
tñ filij hoĩs iudicabit. Nam & ipse per suæ
K præsentiæ manifestationẽ nõ iudicabit quẽ-
42. quam, & oẽ iudicium dedit filio. Qui mani-
2. festabitur homo iudicaturus, sicut homo est
iudicatus. Quis est.n. alius, de quo item deus
loquitur per Esaiam sub noĩe Iacob & Israel
de cuius semine corpus accepit? Quod ita
scriptum est: Iacob puer meus, suscipiam il-
lum, Israel electus meus, assumpsit eum aĩa
mea. Dedi spiritũ meũ in illum, iudiciũ gen
tibus proferet. Non clamabit neq; cessabit,
neq; audietur foris vox eius. Calamũ quas-
satum non conteret, & linum fumans, non
extinguet, sed in veritate proferet iudicium.
Refulgebit, & nõ cõfringetur, donec ponat
in terra iudicium, & in noĩe eius gentes spe-
rabunt. In Hebręo non legiẽ Iacob & Israel,
sed quod ibi legiẽ seruus meus nimirum Se-
ptuaginta interpretes volẽtes admonere qua
tenus id accipiendum sit, quia.s.p p formam
serui dictum est, in qua se altissimus humil-
limum præbuit, ipsius hoĩs nomen ad eum
significandũ posuerunt, de cuius genere ea-
dem serui forma suscepta est. Datus est in eũ
spiritussanctus, qđ & columbæ specie Euan
gelio teste monstratum est. Iudicium genti-
bus protulit, quia pręnunciauit futurum: qđ
gentibus erat occultum. Mansuetudine non
clamauit: nec tñ in prædicanda veritate ces-
sauit. Sed non est audita foris vox eius, nec
auditur, qñquidem ab eis qui foris ab eius
corpore præcisi sunt, non illi obediẽ, ipsosq;
suos persecutores iudæos, qui calamo quas-
sato perdita integritate & lino fumãti amis-
so lumine comparati sunt, non cõtriuit, nec
extinxit, quia pepercit eis, qui nõdum vene-
rat eos iudicare, sed ab eis iudicari. In veri-
tate sanè iudicium protulit prædicens eis qñ
puniẽdi essent, si in sua malignitate persiste-
rent. Refulsit in mõte facies eius, in orbe fa-
42 ma eius, nec cõfractus, siue cõtritus est, quia
neq; in se, neq; in ecclesia sua, vt esse desiste
ret, persecutoribus cessit. Et ideo non est fa-
ctum, nec fiet, quod inimicis eius dixerunt,
40 vel dñt: Qñ morietur, & peribit nomẽ eius,
donec ponat in terra iudicium. Ecce manife
tum est, quod absconditum quærebamus.
Hoc.n. est nouissimum iudicium, qđ ponet
in terra, cum venerit ipse de cœlo. De quo
iam videmus impletum, qđ hic vltimum po
situm est: Et in noĩe eius gentes sperabunt. *Esa. 42.*
Per hoc certe qđ negari non potest, ẽt illud M
credatur, quod impudenter negatur. Quis.n. *Mat. 12.*
speraret, quod ẽt hi, qui nolũt adhuc credere
in Christum, iam nobiscum vident: & qm̃
negare non pñt, dentibus suis frendent, &
tabescunt? Quis, inquam speraret gentes in *Ps. 111.*
Christi noĩe speraturas esse, qñ tenebatur, li *Mat. 27.*
gabatur, cædebatur, illudebatur, & crucifi- *Luc. 24.*
gebatur, qñ & ipsi discipuli spem perdide- *Luc. 23.*
rant, quam in illo habere iam cęperant? Qđ
tunc vix vnus latro sperauit in cruce, nunc
sperant gentes longe lateq; diffusæ. Et ne in
æternum moriãtur, ipsa in qua ille mortuus
est cruce signantur. Nullus igitur, vel negat,
vel dubitat per Iesum Christum tale quale
istis sacris literis prænũciatur, futurum esse
nouissimum iudicium, nisi qui eisdẽ literis,
nescio qua incredula animositate seu cęcita-
te non credit: quæ iam veritatem suam orbi
demonstrauere terrarum. In illo itaq; iudi-
cio, vel circa illud iudiciũ, has res didicimus
esse futuras. Heliam Thesbiten, fidẽ iudęo-
rũ, Antichristum persecuturum, Christum
venturũ, iudicaturũ, mortuorũ resurrectio-
nem, bonorũ malorumq; diremptionẽ: mun
di cõflagrationem, eiusdemq; renouationẽ.
Quæ oĩa quidem ventura esse credendũ est. A
Sed quibusmodis, & quo ordine veniãt ma-
gis tunc docebit rerum experiẽtia, quã nunc
valet cõsequi ad perfectũ hoĩum intelligen
tia. Existimo tñ eo quo a me commemorata
sunt ordine esse ventura. Duo nobis ad hoc
opus pertinentes reliqui sunt libri, vt adiu-
uante dño promissa cõpleamus, quorũ vnus
erit de malorũ supplicio, alius de fœlicitate
iustorũ. In quibus maxime sicut deus dona-
uerit, argumẽta refellẽtur humana, q̃ contra
prædicta ac promissa diuina sapiẽter sibi mi-
seri reddere vñr, & salubris fidei nutrimenta
velut falsa & ridenda contẽnunt. Qui vero
ſm deum sapiunt, oĩa quæ incredibilia vñr
hominibus, tamẽ scripturis sanctis, quarum
iam veritas multis modis asserta est, conti-
nentur, maximum argumentum tenent ve-
racem dei omnipotentiam, quem certũ ha-
bent, nullo modo in eis potuisse mentiri, &
posse facere, quod impossibile est infideli.

FINIS.

D. AV-

D. AVRELII AVG. EPISCOPI De ciuitate dei, ad Marcellinum. Liber. XXI.

De ordine disputationis, qua prius differendum est de perpetuo supplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna fœlicitate sanctorum. Caput I.

2. Ti. 4.

VM per Iesum Christum dñm nostrum iudicem viuorum atq; mortuorum ad debitos fines ambæ peruenerint ciuitates, quarũ una est dei, altera diaboli, & om
E nium ad eum pertinentium, in hoc libro a nobis, quantum ope diuina valebimus, diligentius disputandum est. Ideo aũt hunc tenere ordinẽ malui, vt postea differam de fęlicitate sanctorum, qm̃ vtrunq; cum corporibus erit: & incredibilius vr̃ esse in æternis corpora durare cruciatibus, q̃ sine dolore vllo in æterna beatitudine permanere. Ac per hoc cum illam pœnam non debere esse incredibilem demõstrauero, adiuuabit me plurimum, vt multo facilius omni carens molestia immortalitas corporum in sanctis futura credatur. Nec a diuinis ordo iste abhorret eloquiis, vbi aliqñ quidem bonorũ beatitu-
Mat. 13. do prius ponitur, vt est illud. Qui bona fecerunt in resurrectionẽ vitæ, qui aũt mala ege-
Ioan. 5. rũt, in resurrectionẽ iudicij, sed aliqñ & posterius, vt est: Mittet filius hoĩs angelos suos, & colligẽt de regno eius oĩa scãdala, & mittent in caminum ignis ardentis: illic erit fletus & stridor dentium: tũc iusti fulgebũt, sicut sol in regno patris sui. Et illud: Sic ibunt iniusti in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Et in prophetis, qđ commemorare longum est, nunc ille, nunc iste
F ordo si quis inspiciat, inuenitur. Sed ego istum qua causa elegerim dixi.

An possint corpora in vstione ignis esse perpetua. Cap. II.

QVid igitur oñdam unde conuincantur increduli, posse humaua corpora animata atq; viuentia, nõ solum nunq̃ morte dissolui, sed in æternorũ quoq; ignium durare tormentis? Nolunt. n. hoc ad omnipotentis nos referre potentiam, sed aliquo exemplo persuaderi sibi flagitant. Quibus si rñdebimus, esse animalia profecto corruptibilia, quia mortalia, quæ tñ in medijs ignibus viuãt, nonnullum etiam genus vermium in aquarum calidarum scaturigine reperiri, quarum feruorem nemo impune contrectat: illos aũt nõ solum sine vlla sui lęsione ibi esse, sed extra esse nõ posse, aut nolunt credere, si oñdere nõ valemus: aut si valuerimus, siue oculis demonstrare res ipsas, siue per testes idoneos edocere, non satis hoc esse ad exemplum rei de qua quæstio est, eadem infidelitate contendunt: quia hęc animalia, G
nec semper viuũt, & in illis feruoribus sine doloribus viuunt, suæ quippe naturæ cõuenientibus vegetantur, illis non cruciantur elemẽtis: quasi nõ incredibilius sit vegetari, q̃ non cruciari talibus rebus. Mirabile est. n. dolere in ignibus, & tñ viuere, sed mirabilius viuere in ignibus, nec dolere. Si autem hoc creditur, cur non & illud?

Q d anim ia quæ in igne uiuan

An consequens sit, vt corporeum dolorem sequatur carnis interitus. Cap. III.

SEd nullum est, inquiunt, corpus quod dolere possit, nec possit mori. Et hoc vnde scimus? Nam de corporibus quis certus est dæmonum, vtrum in eis doleant, qñ se affligi magnis cruciatibus confitetur? Quod respondetur, terrenum corpus solidum, s. atq; conspicuum nullum esse atq; vt vno potius nomine id explicem, nullam esse carnem quæ dolere possit, moriq; non possit, quid aliud dicitur, nisi quod sensu corporis homines & experientia collegerunt? Nullam nanq; carnem nisi mortalem sciũt. Et hæc est eorum tota ratio, vt quod experti non sunt nequaquam esse posse arbitren- H
tur. Nanque cuius rationis est dolorem facere mortis augmentum, cum uitæ potius sit indicium? Et si enim quærimus vtrum semper possit viuere, certum tamen est viuere omne quod dolet, doloremq; omnem nisi in re viuente esse non posse. Necesse est ergo vt viuat dolens non est necesse, ut occidat dolor, quia nec corpora ista mortalia & vtique moritura, omnis dolor occi-

dit.

dit. Vt autem dolor aliquis possit occidere,
illa causa est, qm̃ sic est anima connexa huic
I corpori, vt summis doloribus cedat atq; di-
scedat, qm̃ & ipsa compago membrorũ, atq;
vitalium sic infirma est, vt eam vim quę ma
gnum uel summũ dolorẽ facit, nõ valeat su
stinere. Tunc ãt tali corpori anima & eo cõ-
nectetur modo, vt illud uinculũ sicut nulla
temporis longitudine soluitur, ita nullo do-
lore rũpatur. Proinde ẽt si caro nũc talis nul
la est, quæ sensum doloris ꝑpeti possit, mor
temq; non possit: erit tñ tunc talis caro, qua
lis nunc non est, sicut talis erit & mors, qua
lis nunc non est. Non.n. nulla, sed sempiter
na mors erit, qñ nec viuere anima poterit
deũ non habendo, nec doloribus corporis
carere moriendo: Prima mors animam nolẽ
tem pellit de corpore, secunda mors animã
nolentem tenet in corpore. Ab utraq; mor-
te communiter id habetur, ut quod nõ vult
anima, de suo corpore patiatur. Attendũt au
tem isti contradictores nullam esse nũc car-
nem quæ dolorem pati possit, mortemq; nõ
possit, & non attendunt esse tñ aliquid tale
quod corpore maius sit. Ipse ꝗppe animus,
cuius præsentia corpus uiuit, & regitur, &
dolorem pati põt, & mori non potest. Ecce
inuenta res est, quæ cum sensum doloris ha
beat, immortalis est: hoc igitur erit tunc etiã
in corporibus damnatorum, quod nũc esse
scimus in animis omnium. Si aũt considere-
mus diligentius, dolor qui dicitur corporis,
magis ad animã pertinet. Animæ .n. est dole
re, non corporis, etiam quando ei dolẽdi cã
existit a corpore, cum in eo loco dolet, ubi
lęditur corpus. Sicut ergo dicimus corpora
sentientia, & corpora uiuentia, cũ ab anima
sit corporis sensus & uita, ita & corpora dici
mus dolẽtia, cum dolor corporis nisi ab ani
ma esse non possit. Dolet itaq; anima cũ cor
pore in eo loco eius, ubi aliquid contingit
vt doleat. Dolet & sola quanuis sit in corpo-
re, cum aliqua causa etiam inuisibiliter tri-
tis est ipsa corpore incolumi. Dolet etiã nõ
in corpore constituta. Nam utiq; dolebat di-
ues ille apud inferos, quando dicebat: Cru-
cior in hac flãma. Corpus aũt nec exanime
dolet, nec animatũ sine anima dolet. Si ergo
a dolore argumentum recte sumeretur ad
mortẽ, ut ideo mors possit accidere, quia po
tuit accidere & dolor, magis ad aĩam perti-
neret mori, ad quã magis ꝑtinet & dolere. L
Cũ vero illa q̃ magis dolere põt, non possit
mori, quid momenti affert cur illa corpora,
qm̃ futura sunt in doloribus, ideo ẽt moritu
ra esse credamus? Dixerunt quidam Platoni
ci, ex terrenis corporibus moribundisq; mẽ
bris esse animę & metuere, & cupere, & do-
lere, atq; gaudere. Vñ Vergilius: Hinc, inqt,
id ẽ, ex moribũdis terreni corporis mẽbris, *Aene. 6.*
metuunt cupiuntq; dolent gaudentq;. Sed
cõuicimus eos in quarto decimo huius ope
ris libro, habere animas ꝭm ipsos ab omni *Cap. 5.*
etiã corporis labe purgatas, diram cupidita-
tem, qua rursus incipiunt in corpora velle
reuerti. Vbi aũt potest esse cupiditas, profe-
cto etiam dolor potest. Frustrata quippe cu-
piditas siue nõ perueniendo, quo tendebat,
siue amittendo, quo peruenerat, vertitur in
dolorem. Quapp si anima, quæ vel sola uel
maxime dolet, habet tamen quandam pro
suo modo immortalitatem suam, non ideo
poterunt illa corpora, quia dolebunt. Postre
mo, si corpora faciũt, ut animæ doleant, cur
eis dolorẽ possunt, mortẽ vero inferre non
possunt, nisi quia consequens nõ est, vt mor
tẽ faciat, quod dolorem facit. Cur ergo incre
dibile est, ita ignẽ illis corporibus dolorem
posse inferre non mortem, sicut ipsa corpo-
ra dolere animas faciunt, quas tamen non
ideo mori cogunt? Non est ergo necessariũ
futuræ mortis argumentum dolor.

De naturalibus exemplis, quorum consideratio doceat posse inter ignes uiuentia corpora permanere. Caput IIII.

QVapropter si, vt scripserunt qui naturas C
animalium curiosius indagurant, Sala-
mandra in ignibus uiuit. Et quidam notissi-
mi Siciliæ montes qui tanta diuturnitate tẽ
poris, atq; vetustate, vsq; nunc & deinceps
flãmis æstuant atq; integri perseuerãt, satis
idonei testes sunt, non oẽ qđ ardet absumi. *Non c*
Et anima indicat, non oẽ quod dolere põt, *ne qu*
posse etiã mori. Quid adhuc a nobis rerũ po *ardet*
scuntur exempla, quibus doceamus nõ esse *sum ii*
incredibile, ut hominum corpora sempiter
no supplicio punitorum, & in igne animã
non

non amittat, & ſine detrimento ardeant, &
ſine interitu doleant?Habebit.n. tũc iſta car
nis ſubſtantia qualitatẽ ab illo inditã, qui tã
miras & uarias tot rebus indidit, quas uide-
mus, ut eas, quia multæ ſunt; non miretur.
Quis .n. niſi deus creator oĩum dedit carni
pauonis mortui ne putreſceret?Qđ cũ audi
tu incredibile uideretur, euenit ut apud Car
thaginẽ nobis cocta apponeretur hęc auis.
De cuius pectore pulparũ quantũ uiſum eſt
decerptum ſeruari iuſsimus. Qđ poſt dierũ
tm̃ ſpatium quanto alia caro quęcunq; co-
D cta putreſceret prolatum atq; oblatũ, nihil
noſtrũ offendit olfactum. Itemq; repoſitum
poſt dies amplius q̃ triginta, idem quod erat
inuentum eſt. Idemq; poſt annum, niſi qđ
aliquantum corpulentiæ ſiccioris, & contra
ctioris fuit. Quis paleæ dedit uel tã frigidam
vim, ut obrutas niues ſeruet: uel tam ferui-
dam, ut poma immatura maturet? De ipſo
igne mira quis explicet, quo quęq; aduſta ni
greſcunt cũ ipſe ſit lucidus, & pene omnia
quæ ambit, & lambit colore pulcherrimus
decolorat, atq; ex pruna fulgida carbonẽ te-
terrimum reddit? Neq; id quaſi regulariter
diffinitum eſt. Nam econtrario lapides igne
candente percocti, & ipſi fiunt candidi, &
quãuis ille magis rubeat, illi albido colore ni
teſcant: congruit tñ illi luci, quod albũ eſt, ſi
cut nigrũ tenebris. Cum itaq; ignis in lignis
ardeat ut lapides coquat, cõtrarios habet nõ
in contrariis rebus effectus. Et ſi.n. lapides &
ligna diuerſa ſunt, contraria tamen nõ ſunt,
ſicut album & nigrum: quorum in lapidib.
unum facit, alterum in lignis, clarus illos cla
rificans, hęc obfuſcãs, cum in illis deficeret,
E niſi in iſtis uiueret. Quid in carbonibus? Nõ
ne miranda eſt, & tanta infirmitas, ut ictu le
uiſsimo frangantur, preſſu facillimo cõterã-
tur, & tanta firmitas, ut nullo humore corrũ
pantur, nulla ætate uincantur, vſqueadeo, ut
eos ſubſternere ſoleant qui limites figũt, ad
cõuincendum litigatores, quiſquis poſt quã
talibet tempora extiterit, fixumq; lapidem li
mitem non eſſe contenderit? Quis eos in ter
ra humida infoſſos, vbi ligna putreſcerent,
tandiu durare incorruptibiliter poſſe, niſi re
rum ille corruptor ignis effecit? Intueamur
etiam miraculum calcis, excepto eo de quo
iam ſatis diximus, quod igne candeſcat, quo
alia tetra reddũtur, ẽt occultiſsime ab igne
ignem concipit. Cumq; iam gleba tangenti
bus frigida ſit tam latẽter ignẽ ſeruat, vt nul
li noſtro ſenſui prorſus appareat, ſed cõper-
tus experimento etiã dum non apparet, ſcia-
tur ineſſe ſopitus. Propter quod eam calcem
uiuam loquimur, uelut ipſe ignis latens aĩa
ſit inuiſibilis, uiſibilis corporis. Iam uero q̃
mirum eſt, quod cum extinguitur, tunc accẽ
ditur? Vt.n. occulto igne careat, aquæ infun-
ditur, aqua ve perfunditur, & cũ ante ſit frigi F
da, inde feruesſcit, unde feruentia cuncta fri-
geſcũt. Velut expirante ergo illa gleba, diſce
dens ignis, qui latebat apparet, ac deinde tan
quam mortua ſic frigida eſt, ut adiecta unda
nõ ſit arſura, & quam calcem uocabamus ui
uã, uocemus extinctã. Quid eſt qđ huic mi-
raculo addi poſſe uideatur? Et tñ additur. Nã
ſi non adhibeas aquam, ſed oleũ, quod ma-
gis fomes eſt ignis, nulla eius perfuſione vel
infuſione ferueſcit. Hoc miraculũ ſi de ali-
quo Indico lapide legeremus, ſiue audire-
mus, & in noſtrũ experimentum uenire nõ
poſſet, profecto aut mendaciũ putaremus,
aut certe granditer miraremur. Quarũ uero
rerum ante noſtros oculos quotidiana docu
mẽta uerſantur, nõ gñe minus mirabili, ſed
ipſa aſsiduitate uileſcũt, ita ut ex ipſa India,
q̃ remota eſt pars orbis a nobis, deſierimus
nõnulla mirari, q́ ad nos potuerũt mirãda p
duci. Adamantẽ lapidẽ multi apud nos ha-
bent, & maxime aurifices inſignitoresq; gẽ-
marum, q lapis nec ferro, nec igni, nec alia
vi vlla perhibetur, præterquam hircino ſan-
guine vinci. Sed qui eũ habẽt atq; nouerũt,
nunquid ita mirantur, vt hi quibus primum
potẽtia eius oñditur? Quibus autem nõ oſtẽ
ditur, fortaſſe nõ credunt, aut ſi credũt, inex-
perta mirantur, & ſi contigerit experiri, ad-
huc quidẽ mirantur inſolita. Sed aſsiduitas
experiendi paulatim ſubtrahit admirationis
incitamentum. Magnetem lapidem noui-
mus mirabilem ferri eſſe raptorem, quod cũ
primum uidi, uehementer inhorrui. Quip-
pe cernebam a lapide ferreum annulum ra-
ptum atq; ſuſpenſum, deinde tanquam fer-
ro quod rapuerat uim dediſſet ſuam cõmu
nemq; feciſſet, iidem annulus admotus eſt
alteri eũq; ſuſpendit, atq; ut ille prior lapidi,
ſic alter annul⁹ priori annulo cohærebat. Ac

cefsit

Paleæ uirtus in oppoſita.

cessit eodē modo tertius, accessit & quartus. Iamq; sibi per mutua connexis circulis non implicatorū intrinsecus, sed extrinsecus adhærentium, quasi catena pependerat annulorum. Quis istam uim lapidis nō stuperet, quæ illi non solū inerat, uerumetiam per tot suspēsa transibat & inuisibilibus ea vinculis subligabat? Sed multo est mirabilius, quod a fratre & coepiscopo meo Seuero Milleuitano de isto lapide cognoui. Seipsum nanq; vidisse narrauit queādmodū *Bathanus quondam comes Aphricæ, cum apud eū cōuiuaretur eps, eundem protulerit lapidem, & tenuerit sub argento, ferrumq; super argētum posuerit, deinde sicut subter mouebat manum, qua lapidem tenebat, ita ferrum desuper mouebatur, atq; argento medio nihilq; patiente, concitatissimo cursu ac recursu infra lapis ab hoīe, supra ferrum rapiebatur a lapide. Dixi qđ ipse conspexi, dixi quod ab illo audiui, cui tanquā ipse viderim credidi. Quid ēt de isto magnete legerim, dicam: qñ iuxta eum ponitur adamas nō rapit ferrum, & si iā rapuerat, vt ei appropinquauerit mox remittit. India mittit hos lapides. Sed si eos nos cognitos iam desistimus admirari, quāto magis illi, a q̄bus ueniūt, si eos facillimos habent: si forsitan habēt vt nos calcē, quā miro modo aqua feruescētem, qua solet ignis extingui, & oleo nō feruescētē, quo solet ignis accēdi, q̄a in prōptu nobis est, nō miramur.

Quanta sint quæ non recte queant agnosci, & tamen eadem esse non sit ambiguum. Cap. V.

VEruntamen hoīes infideles, quibus cum diuina uel præterita vel futura miracula prædicamus, quæ illis experienda non ualemus oñdere, rōnem a nobis earum flagitant rerū, quam qm̄ non possumus reddere (excedunt.n. uires mentis humanæ) existimāt falsa esse, quæ dicimus: ipsi B de tot mirabilibus rebus quas vel videre possumus uel uidemus, deberent reddere rationem. Qđ si fieri ab hoīe non posse viderint, attendū est eis, non ideo aliquid non fuisse, uel futurū non esse, quia ratio inde non potest reddi, qñquidem sunt ista de q̄bus similiter non pōt. Non itaq; pergo per plurima quæ mādata sunt literis, non gesta atq; transacta, sed in locis quibusq; manentia, quò si quisquam ire uoluerit & potuerit, utrū uera sint explorabit. Sed pauca cōmemoro. Agrigentinum Siciliæ salē perhibent cum fuerit admotus igni, uelut in aqua fluescere: cū vero aquæ, velut in igne crepitare. Apud Garamantas quēdam fontē tam frigidū diebus, vt non bibatur: tam feruidum noctibus, ut non tangatur. In Epiro alium fontē in quo faces vt in cęteris extinguūtur accensę, sed nō vt in cæteris, accenduntur extinctæ. Asbeston Arcadię lapidē propterea sic vocari, q̄ accensus semel iam non possit extingui. Lignum C cuiusdam sicut Aegyptiæ nō ut ligna cętera in aquis natare, sed mergi, & qđ est mirabilius, cū in imo aliquādiu fuerit, inde ad aquæ superficiē rursus emergere, qñ madefactum debuit humoris pondere prægrauari. Poma in terra Sodomorū gigni quidem, & ad maturitatis faciē peruenire, sed morsu pressuve tentata, in fumum ac fauillam corio fatiscente vanescere. Pyriten lapidem Persicum tenentis in manum si vehemētius prematur adurere, ꝓꝑ quod ab igne nomen accepit. In eadem Perside gigni etiam lapidem Selenitem, cuius interiorem cādorem cum luna crescere atq; deficere. In Cappadocia etiam vento equas concipere, eosdemq; fœtus nō amplius triennio uiuere. Tilon Indiæ insulā eo pręferri cæteris terris, q̄ oīs arbor, quę in ea gignitur nunq̄ nudatur tegmine foliorū. De his atq; alijs innumerabilibus mirabilibus q; historia nō factorum & trāsactorum, sed manentium locorum tenet. Mihi autem aliud agenti, ea persequi nimis longum est. Reddant rationē si pñt infideles isti, qui nolunt diuinis literis credere, quid aliud, q̄ nō putantes eas esse diuinas, eo q̄ res habeant incredibiles, sicuti hoc, est unde nunc agimus. Non.n. admittit, inquiunt, ulla ratio, ut caro ardeat, nec absumatur: doleat, neq; moriatur: ratiocinatores, uidelicet magni, de omnibus rebus quas esse mirabiles constat, pos D sint reddere rationem. Reddant ergo rationem de his quæ pauca posuimus, quæ proculdubio si esse nescirent, & futura esse diceremus, multo minus crederent, quàm qđ nunc dicentibus nobis nolunt credere aliquando esse uenturum. Quis enim eorum nobis

nobis credere, si quemadmodum dicimus futura hoīum viua corpora, quæ semper arsura atq; dolitura, nec tñ aliqñ moritura sint, ita diceremus in futuro seculo futurum sa-
G lem, quē faceret ignis, velut in aqua fluescere, eundemq; faceret aqua velut in igne crepitare: aut futurum fontem, cuius aqua in refrigerio noctis sic ardeat, vt nō posit tangi: in æstibus vero diei sic algeat, vt bibi nō possit: aut futurum lapidē, vel eum, qui suo calore manū constringentis adureret, vel eum qui vndecunq; accēsus extingui omnino nō posset, &c. quæ prætermissis alijs innumeris commemoranda interim duxi? Hæc ergo in illo seculo, qđ futurum est, si diceremus, futura, nobisq; increduli rñderent, si vultis vt ea credamus, de singulis reddite rōnem, nos nō posse cōfiteremur, eo ꝙ istis & similibus dei miris operibus infirma mortalium ratiocinatio vincitur, fixam tñ apud nos esse rōnem, nō sine ratione oīpotentem facere, vnde aius humanus infirmus rationem non pōt reddere, & in multis quidē rebus incertum nobis esse quid velit: illud tñ esse certissimū nihil eorū esse impossibile, quęcunq; voluerit, eiq; nos credere prædicenti, quem neq; impotentem, neq; mentientem possumus credere.

Deo nihil impossibile.

H Hi tñ fidei reprehensores, exactoresq; rōnis, quid ad ista rñdent de quibus ratio reddi ab hoīe non potest, & tñ sunt, & ipsi rationi naturæ vñr esse contraria? Quæ si futura esse diceremus, similiter a nobis sicut eorum, quæ futura esse dicimus, ab infidelibus ratio posceretur, ac per hoc cum in talibus operibus dei deficiat ratio cordis & sermonis humani: sicut ista nō ideo nō sunt, sic non ideo etiam illa non erunt, quoniam ratio de vtrisq; ab homine non potest reddi.

Quod non omnia miracula naturalia sint, sed pleraque humano ingenio modificata, pleraque autem dæmonum arte composita. Cap. VI.

I HIc ergo forte respondeant, prorsus nec ista sunt, nec ista credimus, falsa de his dicta, falsa conscripta sunt, & adijciant ratiocinantes, atq; dicentes: Si talia credenda sunt, credite & quos quod in easdem literas est relatū, fuisse vel esse quoddā Veneris phanum, atq; ibi candelabrū, & in eo lucernam sub diuo sic ardentem, ut eam nulla tempestas, nullus imber extingueret. Vnde sicut ille lapis, ita ista λύχνος ἄσβεστος, K id est, lucerna inextinguibilis nominata est. Quod propterea poterūt dicere, vt rñdendi nobis angustias ingerant: quia si dixerimus non esse credendum, scripta illa miraculorū infirmabimus: si aūt credendum esse consenserimus, confirmabimus numina paganorū. Sed nos, sicut iam in lib. duodeuigesimo huius operis dixi, nō habemus necesse oīa credere, quæ historia continet gentium, cum & ipsi inter se historici, sicut ait Varro, quasi data opera, & quasi ex industria per multa dissentiant: sed ea si uolumus credimus quæ nō aduersantur libris, quibus non dubitamus oportere nos credere. De his autem miraculorum locis, nobis ad ea quæ futura persuadere incredulis volumus, satis illa sufficiant, quę nos quoq; possumus experiri, & eorum testes idoneos non difficile est inuenire. De isto aūt phano Veneris, & lucerna inextinguibili, nō solum in nullas coartamur angustias, uerumetiam latitudinis nobis campus aperitur. Addimus.n. ad istam lucernā inextinguibilem L & humanarum & magicarū, i. per hoīes dæmoniacarum artiū & ipsorum per seipsos dæmonum multa miracula. Quæ si negare voluerimus, eidem ipsi cui credimus sacrarum literarum aduersabimur veritati. Aut ergo in lucerna illa mechanicum aliquid de Asbesto ars humana molita est, aut arte magica factum est, quod hoīes illo mirarentur in templo, aut demon quispiam sub noīe Veneris tanta se efficacia præsentauit, vt hoc ibi prodigium & appareret hominibus, & diutius permaneret. Illiciuntur aūt dæmones ad inhabitandum per creaturas, quas non ipsi, sed deus condidit delectabilibus pro sua diuersitate diuersis, non vt animalia cibis, sed vt spiritus signis, q̄ cuiusq; delectationi congruunt per varia genera lapidum, herbarum, lignorū, animalium, carminum, rituum. Vt autem illiciantur ab hominibus M prius eos ipsi astutissima calliditate seducunt, uel inspirando eorum cordibus uirus occultum, vel etiam fallacibus amicitijs apparendo, eorumque paucos discipu-

los suos faciũt,plurimorumq; doctores. Ne
que .n. potuit nisi primum ipsis docentibus
disci quid quisq; illorum appetat, quod ex-
horreat,quo inuitetur nomine,quo cogat̃,
unde magicæ artes earumq; artifices extite
II runt. Maxime autem possident corda morta
lium,qua potissimũ possessione gloriantur,
cũ se transfigurant in angelos lucis.Sũt ergo
facta eorum plurima,quæ quanto magis mi
rabilia confitemur tanto cautius uitare debe
mus. Sed ad hoc vnde nunc agimus , nobis
etiam ipsa proficiunt.Si.n. hæc immũdi dæ-
mones possunt,quanto potentiores sunt san
A cti angeli , quanto potentior his omnibus
deus,qui tantorum miraculorum effectores
etiam ipsos angelos fecit ? Quam ob rem si
tot & tanta tamq; mirifica, quæ μηχανήματα
appellant,dei creatura vtentib. humanis ar-
tibus fiunt,ut ea qui nesciunt opinentur esse
diuina, vnde factum est, ut in quodam tẽplo
lapidibus magnetibus in solo & in camera
ꝓportione magnitudinis positis,simulachrũ
ferreũ aeris illius medio inter utrunq; lapi-
dem, ignorãtibus quid sursum esset,ac deor
sum,quasi numinis potestate penderet:qua-
le aliquid etiam in illa lucerna Veneris de la
pide Asbesto ab artifice fieri potuisse iam di
ximus, si magorum opera, quos nostra scri-
ptura veneficos & incantatores uocat, intm̃
dæmones extollere potuerunt, vt congruere
hominum sensibus sibi nobilis poeta videre
tur, de quadam fœmina quę tali arte polle-
ret,dicens:

Hæc se carminibus promittit soluere mẽtes
Quas uelit , ast alijs duras immittere curas :
Sistere aquam fluuijs , & vertere sydera re-
tro :
Nocturnosque ciet manes . mugire uidebis
Sub pedibus terram, & descendere mõtibus
ornos .

Quãto magis deus potens est face-
re, quæ infidelibus sunt incredibilia , sed il-
lius facilia potestati, quandoquidem ipse la-
pidum aliarumq; uim rerum & hominũ in
genia,qui ea miris utuntur modis,angelicas
que naturas omnibus terrenis potentiores
animantibus condidit:vniuersa mirabili uin
cente uirtute,& operandi,iubendi, sinendi-
què sapientia: vtens omnibus tam mirabili-
ter creauit ?

Quod in rebus miris summa credendi ra-
tio sit omnipotentia creatoris.
Caput VII.

CVr itaq; facere non possit deus,ut & re-
surgant corpora mortuorũ, & igne ęter *Mat. 25.*
no crucientur corpora damnatorũ, qui fecit
mundum in cœlo, in terra,in aere, in aquis
innumerabilibus miraculis plenum:cum sit
omnibus quibus plenus est proculdubio ma
ius, & excellẽtius etiam ipse mũdus miracu
lum ? Sed isti cũ q̃bus uel cõtra quos agim⁹,
qui & deũ esse credunt a quo factus est mũ
dus,& deos ab illo factos, ꝑ quos ab illo ad-
ministratur mũdus , & miraculorũ effectri-
ces,siue spontaneorũ, siue cultu & ritu quo
libet impetratorum,siue etiam magicorum,
mũdanas vel non negant,vel insuper & prę
dicant potestates, qñ eis rerum uim mirabi-
lẽ ꝓponimus aliarũ , quæ nec animalia sunt
rõnalia,nec ulla rõne præditi spũs,sicut sunt E
ea,quorũ pauca cõmemorauimus, rñdere as
solent : Vis est ista naturæ, natura eorum sic
se habet,propriarum istæ sunt efficacię natu
rarum . Tota itaq; ratio est cur Agrigentinũ
salem flamma fluere faciat , aqua crepitare : *Agrigentinũ sal.*
quia hæc est natura eius . At hoc esse potius
contra naturam videtur , quæ non igni , sed
aquæ dedit salem soluere , torrere autẽ igni
non aquæ. Sed ista,inquiunt,salis huius natu
ralis est vis, vt his cõtraria patiatur. Hæc igi-
tur rõ redditur,& de illo fonte Garammãti- *Garamãticus fõs.*
co, vbi una vena friget diebus,noctibus fer-
uet ui utraq; molesta tangẽtibus . Hæc & de
illo alio, qui cum sit contrectantibus frigi-
dus , & facem sicut alii fontes extinguat ac-
censam : dissimiliter tamen atq; mirabiliter
idem ipse accendit extinctam. Hæc & de la-
pide Asbesto , qui cum ignem nullũ habeat
proprium,accepto tamen sic ardet alieno, vt *Asbestus lapis.*
non possit extingui. Hæc de cæteris,quæ pi-
get retexere , quibus licet uis insolita contra
naturam inesse uideatur. alia tamen de illis
non redditur ratio,nisi ut dicatur , hanc eo-
rum esse naturam . Breuis sanè ista est ratio
fateor,sufficiensq; responsio. Sed cum Deus F
author sit naturarum omnium , cur uolunt *De*
fortiorem nos reddere rationem , quando *tu*
aliquid uelut impossibile nolunt credere, *arj*
eisq; redditionem rationis poscẽtibus , rñ-

demus

demus hãc esse uoluntatẽ omnipotẽtis dei, q certe non ob aliud uocatur omnipotẽs, nisi qm̃ quicquid vult pôt, qui potuit creare tã multa, quæ si non ostenderentur, aut a credẽdis hodieq; testib. dicerentur, profecto impossibilia putarentur, non solum quæ ignotissima apud nos, uerumetiã quæ notissima posui. Illa.n. quę præter eos, quorũ de his libros legimus, non habent testem, & ab eis conscripta sunt, qui non sunt diuinitus docti atq; humanitus falli forte potuerũt: licet cuiq; sine recta reprehensione non credere. Nã nec ego uolo temere credi cuncta, q̃ posui, quia nec a meipso ita creduntur tanquã nulla de illis sit ĩ mea cogitatiõe dubitatio, exceptis his q̃ vel ipse sum expertus: & cuiuis facile est experiri: sicut de calce quod feruet in aqua, in oleo frigida est: de magnete lapide, quod nescio qua sorbitione insensibili, stipulã non moueat, & ferrũ rapiat: de car
G ne nõ putrescẽte pauonis, cũ putruerit & caro Platonis: de palea sic frigente, ut fluescere niuẽ non sinat: sic calẽte, ut maturescere poma cõpellat: de igne fulgido, quod sm̃ suũ fulgorem lapides coquẽdo cãdificet, & contra eundem suum fulgorem urẽdo plurima obfuscet. Tale est, quod & nigræ maculæ offenduntur ex oleo splẽdido, similiter nigræ lineæ de candido imprimuntur argento. De carbonibus etiam, q̃ accedente igne sic vertantur in contrarium, ut de lignis pulcherrimis tetri, fragiles de duris, imputribiles de putribilibus fiant. Hæc ipse quædã cum multis, quædam cũ omnibus noui, & alia plurima, quæ huic libro inserere longum fuit. De his autem, quæ posui nõ experta, sed lecta, p̃ter de fonte illo vbi faces extinguuntur ardẽtes, & accẽdũtur extinctæ: & de pomis terrę Sodomorum forinsecus quasi maturis, intrinsecus fumeis, nec testes aliquos idoneos quibus utrũ uera essent audirẽ, potui reperire. Et illum quidẽ fontem nõ inueni qui in
H Epiro uidisse se dicerẽt, sed q in Gallia similẽ nossent nõ longe a Gratianopoli ciuitate. De fructibus autem Sodomitarum arborũ, nõ tm̃ literæ fide dignę indicant, verumetiã tam multi se loquuntur expertos, ut hinc dubitare non possim. Cætera vero sic habeo, vt neq; affirmanda, neq; neganda decreuerim, sed ideo etiam ipsa posui, qm̃ apud eorũ cõtra quos agimus historicos legi, ut ostenderem qualia multa, multiq; illorum nulla reddita rõne, in suorum literatorum scripta literis credant, qui nobis credere, qñ id quod eorum experientiam sensumq; transgreditur omnipotentem deum dicimus esse facturũ, nec hac reddita ratione dignantur. Nã quæ melior & ualidior ratio de rebus talib. redditur, q̃ cum omnipotens ea posse facere perhibetur, & facturus dicitur, quæ prenunciasse ibi legitur, vbi alia multa prenunciauit, q̃ fecisse monstratur? Ipse quippe faciet, quia se facturum esse predixit quæ impossibilia esse putantur, qui promisit, & fecit ut ab incredulis gentibus incredibilia crederentur.

Non esse contra naturam, cum in aliqua re cuius natura innotuit, aliquid ab eo, quod erat notum, incipit esse diuersum. Cap. VIII.

SI autem propterea respondent se non credere, quæ de humanis semper arsuris, nec vnquam morituris corporibus dicimus, q̃a humanorum corporum naturam nouimus longe aliter institutam: vnde nec illa ratio hinc reddi potest, quæ de illis naturis mirabilibus reddebatur, ut dici possit, uis ista naturalis est rei huius ista natura est, qm̃ scimus humanæ carnis istam non esse naturam. Habemus quidem quod respondeamus de literis sacris, hanc ipsam scilicet humanam carnem aliter institutam fuisse ante peccatum, id est, ut posset nunquam perpeti mortem, aliter autem post peccatum, qualis in erũna huius mortalitatis innotuit, ut perpetem uitam tenere non possit. Sic ergo aliter quàm I
nobis nota est, instituetur in resurrectione mortuorum. Sed quoniam istis non credunt literis, vbi legitur qualis in paradiso uixerit homo, quantunque fuerit necessitate mortis alienus, quibus vtique si crederent, non cũ illis de pœna damnatorum, quæ futura est, operosius ageremus, de literis eorum, qui doctissimi apud illos fuerunt aliquid proferendum est, quo appareat posse fieri ut aliter se habeat quæque res, quàm prius in rebus innotuerat suæ determinatione naturæ. Est in Marci Varronis libris, quorum inscriptio est de genere populi Romani: quod eisdem

eiſdem verbis quibus ibi legitur, & ſic po-
nā: In cœlo, inquit, mirabile extitit portētū.
Nam ſtella Veneris nobiliſſima, quam Plau
tus ueſperuginē, Homerus Heſperō appellat
pulcherrimam dicens, Caſtor ſcribit tm̄ por
tentum extitiſſe, ut mutaret colorem, magni
tudinem, figuram, curſum: quod factum, ita
neq; antea neq; poſtea ſit. Hoc factum Ogy
ge rege dicebat Adraſtus Cyzicenus & Diō
Neapolites Mathematici nobiles. Hoc certe
Varro tantus author portētum non appella-
M ret, niſi eſſe contra naturam uideretur. Oīa
quippe portenta contra naturam dicimus eſ
ſe, ſed non ſunt. Quō eſt.n. contra naturam,
quod dei fit uoluntate, cum uoluntas tāti uti
que conditoris conditę rei cuiuſque natura
ſit? Portentum ergo fit non contra naturam,
ſed contra quam eſt non natura. Quis āt por
tentorum numerat multitudinē, quæ hiſto-
ria gentium continentur? Sed nunc in hoc
uno attendamus, quod ad rem, de qua agi-
mus, pertinet. Quid ita diſpoſitum eſt ab au-
thore naturę cœli & terræ, quemadmodum
curſus ordinatiſſimus ſyderum? Quid tā ra-
tis legibus fixis q; firmatum? Et tamen quan
do ille uoluit qui ſummo regit imperio ac
poteſtate, quod condidit, ſtella præ cæteris
magnitudine ac ſplendore notiſſima, colo-
rem, magnitudinem, figuram, & quod eſt mi
rabilius ſui curſus ordinem legemq; muta-
uit. Turbauit profecto tunc, ſi ulli iam fue-
rūt canones aſtrologorum, quos uelut iner-
rabili computatione de præteritis ac futuris
aſtrorum motibus conſcriptos habent, quos
canones ſequēdo auſi ſunt dicere, hoc quod
de Lucifero contingit, nec antea, nec poſtea
contigiſſe. Nos autem in diuinis libris legi-
mus etiam ſolem ipſum & ſtetiſſe, cum hoc
10. a domino Deo petiuiſſet uir ſanctus Ieſus
Naue, donec cœptum prælıū victoria termi
naret, & retrorſum rediſſe, ut regi Ezechiæ
ꝛ.20 quindecim anni ad uiuendum additi, hoc ēt
A prodigio ꝓmiſſionis dei ſignificarētur adiū
to. Sed iſta quoq; miracula, q̄ meritis ſcim⁹
conceſſa ſanctorū, qn̄ credūt iſti facta, magi-
cis artib. tribuunt. Vn̄ illud eſt qd̄ ſuperius
ꝛ.4. commemoraui dixiſſe Vergiliū. Siſtere aquam
fluuiis, & uertere ſydera retro. Nā & fluuiū
ſtetiſſe ſuperius, inferiusq; fluxiſſe, cum po
ꝛ.3. pulus dei ductore ſupra memorato Ieſu Na
ue viā carperet, & Helia propheta tranſeun
te, ac poſtea diſcipulo eius Heliſęo id eſſe fa 4. Re. 2.
ctū in ſacris literis, & retrouerſum fuiſſe ma
ximum ſydus regnante Ezechia mō cōme-
morauimus. Quod vero de lucifero Varro 4. Re. 20
ſcripſit, non eſt illic dictum alicui homini
petēti id fuiſſe conceſſum. Non ergo de no-
titia naturarum caliginem ſibi faciāt infide-
les, quaſi nō poſſit in aliqua re diuinitus fie-
ri aliu[d], q̄ in eius natura per humanam ſuā
experientiam cognouerunt, quāuis & ipſa q̄
in rerū natura omnibus nota ſunt, nō min⁹
mira ſint, eſſentq; ſtupenda cōſiderantib. cū
ctis, ſi ſolerent hoīes mirari niſi rara. Quis B
.n. conſulta rōne non uideat in hominū in-
numerabili numeroſitate, & tanta naturæ ſi
militudine, ualde mirabiliter ſic habere ſin-
gulos ſingulas facies, ut niſi inter ſe ſimiles
eſſent, nō diſcerneretur ſpēs eorū ab anima-
libus cęteris: & rurſus niſi inter ſe diſſimiles
eſſent, nō diſcernerētur ſinguli ab hominib.
cęteris? Quos ergo ſimiles cōfitemur, eoſdē
diſſimiles inuenimus. Sed mirabilior eſt cō
ſideratio diſſimilitudinis, qm̄ ſimilitudinis
iuſtius ur̄ expoſcere natura communis. Et
tn̄ quoniam quę ſunt rara, ipſa ſunt mira.
multo enim amplius admiramur qn̄ duos
ita ſimiles reperimus, vt in eis diſcernendis
aut ſemper, aut frequenter erremus. Sed qd̄
dixi ſcriptum a Varrone, licet eorum ſit hi-
ſtoricus idemq; doctiſſimus, fortaſſe uere
factū eſſe nō credūt, aut quia non diu māſit
alius eiuſdem ſyderis curſus, ſed reditū eſt
ad ſolitum curſum, minus iſto mouētur exē
plo. Habeāt ergo aliud quod etiā nūc poſſit
oſtendi eis, quæ puto debere ſufficere, quo
commoueantur, cum aliud aduerterint in
aliqua inſtitutione naturæ, eamq; ſibi notiſ C
ſimam fecerint, non ſe inde deo debere præ
ſcribere, quaſi eam non poſſit in lōge aliud,
q̄ eis cognita eſt uertere atq; mutare. Terra
Sodomorum non fuit utique ut nunc eſt,
ſed iacebat, ſimili cæteris facie, eademque *Terræ ſo*
uel etiam uberiore foec[ū]nditate pollebat. *domorū*
Nam dei paradiſo in diuinis eloquiis com- *facies mu*
parata eſt. Hæc poſtea quàm tacta de cœlo *[t]ata.*
eſt, ſicut illorum quoque atteſtatur hiſtoria,
& nunc ab eis, qui ueniunt ad loca illa con *Gen. 13.*
ſpicitur, prodigioſa fuligine horrori eſt, &
poma eius interiorē fauillam mēdaci ſuper

ficie maturitatis includunt. Ecce nō erat tatis & talis est. Ecce a conditore naturarũ natura eius in hanc fœdissimam diuersitatem mirabili mutatione conuersa est. Et qđ post tam longum accidit tempus, tam longo tpe perseuerat. Sicut ergo non fuit impossibile deo quas uoluit instituere, sic ei non est impossibile in quicquid uoluerit, quas instituit mutare naturas. Vnde illorum quoq; miraculorum multitudo syluescit, quæ monstra,
..tra. ostenta, portenta, prodigia nūcupatur. Quæ
Ostenta. recolere & commemorare si uelim, huius
Prodigia operis quis erit finis? Monstra sanè dicta per
Portēta. hibent a monstrando, quod aliquid significā
D do demonstrent, & ostenta ab ostendendo, & portenta a portendendo, id est, præostēdendo, & prodigia, quod porro dicāt, id est, futura prædicant. Sed uiderint eorum coniectores, quō ex eis siue fallantur, siue instinctu spirituum, quibus cura est tali pœna dignos animos hominum noxiæ curiositatis retibus implicare, etiam uera prædicant, siue multa dicendo aliqñ in aliquid ueritatis incurrant. Nobis tñ ista quæ uelut contra naturam fiunt, & contra naturam fieri dicunt, quo more hominum locutus est & Aposto-
Rom. 11. lus, dicendo, contra naturam in olea insitum oleastrum, factũ esse participē pinguedinis oleæ, & mōstra, ostenta, portenta, prodigia, nuncupantur, hoc mōstrare debēt, hoc ostēdere, uel præostendere, hoc prædicere quod facturus sit Deus, quæ de corporibus hominum se prænunciauit esse facturũ, nulla impediente difficultate, nulla præscribente lege naturæ, quomodo autem prænunciaue-
E rit, satis in lib. superiore docuisse me existimo, decerpēdo de scripturis sanctis & nouis & ueteribus, non quidē omnia ad hoc pertinētia, sed quæ sufficere huic operi iudicaui.

Esa. 66.

De gehenna & ęternarum qualitate pœnarum. Caput. IX.

QVod igitur de sempiterno supplicio dānatorum per suum Prophetam deus dixit fiet omnino, fiet: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Ad hoc .n. uehementius commendandum, etiā dominus Iesus cum membra quæ hominē scandalizāt, pro his omnibus poneret, quos ut sua membra dextra, quis diligit, eaq; præciperet amputari. Bonum est, inquit, tibi debilem introire in uitam, q̃ duas manus habētem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur. Similiter de pede: Bonum est tibi, inquit, claudum introire in uitam, q̃ duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi uermis F eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Non aliter ait & de oculo: Bonum est tibi, luscum introire in regnum Dei, q̃ duos oculos habentem mitti in gehennam ignis ubi uermis eorum non moritur, & ignis nō extinguitur. Non eum piguit uno loco eadē uerba ter dicere: quem non terreat ista repetitio, & illius pœnæ comminatio, tam uehemens ore diuino? Vtrunq; aũt horũ, ignem .s. atq; uermem, qui uolunt ad animæ pęnas non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore sero atq; infructuose pœnitentes eos qui fuerũt a regno dei separati, & ideo ignē pro isto dolorem urentem non incongrue poni potuisse contendunt. Vnde illud Apostoli est: Quis scandalizatur, & ego nō vror? Eundem etiam dolorem uermem putant intelligēdum esse: Nam scriptum est, inquiũt, Sicut tinea uestimentum, & uermis lignũ, sic mœror excruciat cor uiri. Qui uero pœnas, & animę, & corporis in illo supplicio futuras esse non dubitant, igne uri corpus, animam autem rodi quodammodo uerme mœroris affirmāt. Quod etsi credibilius dr, quia utiq; absurdum est, ibi dolorē aut corporis, aut animæ futurum, ego tamen facilius existimo, ut ad corpus dicam utrunque pertinere, q̃ neutrum, & ideo tacitum in illis diuinæ scripturæ uerbis animi dolorem, qm̃ consequens esse intelligitur etiā si non dicatur, ut corpore sic dolente animus quoque sterili pœnitentia crucietur. Legitur quippe & in ueteribus scripturis: Vindicta carnis impiis ignis & uermis. Potuit breuius dici, uindicta impij. Cur ergo dictum est carnis impij, nisi quia utrunque, id est, & ignis & uermis, pœna erit carnis? Aut si uindictā carnis propterea dicere uoluit, quia hoc in homine uindicabitur, quòd secundum carnem uixerit. Propter hoc enim in mortem secundam quam significauit Apostolus dicens,

cens, Si.n.ſm carnem vixeritis, moriemini. Eligat quiſq; quod placet, aut ignẽ tribuere corpori, aio vermem: hoc proprie, illud tropice, aut vtrunq; proprie corpori. Iam.n.ſatis ſuperius diſputaui poſſe animalia etiam in ignibus viuere inuſtione ſine cõſumptione, in dolore ſine morte per miraculum om-
K nipotentiſsimi creatoris, cui hoc poſsibile eſſe, qui negat, a quo fit quicquid naturis omnibus miratur, ignorat. Ipſe.n.eſt deus qui oĩa in hoc mundo magna & parua miracula, quæ commemorauimus, etiam incomparabiliter plura quæ non commemorauimus fecit, eademq; ipſo mundo uno atque oĩum maximo miraculo incluſit. Eligat ergo vnũ de duobus quiſq; quod placet, vtrum & vermem ad corpus proprie, an ad aĩum, tranſlato a corporalibus ad incorporalia vocabulo exiſtimet pertinere. Quid autem horum verum ſit, res ipſa expeditius indicabit, quãdo erit ſcientia tanta ſanctorum, ut eis cognoſcendarum illarum pœnarum neceſſaria nõ ſit experientia, ſed ea quæ tunc erit plena atq; perfecta, ad hoc quoq; ſciendum ſapientia ſola ſufficiat. Nunc.n.ex parte ſcimus, donec veniat quod perfectum eſt, dumtamen nullo modo illa corpora talia futura eſſe credamus, vt nullis ab igne afficiantur doloribus.

An ignis gehennalis ſi corporalis eſt, poſsit malignos ſpiritus, id eſt, dæmones incorporeo tactu ſuo adurere. Caput X.

HIc occurrit quærere, ſi non erit ignis incorporalis noxius, ſicut eſt animi dolor, ſed corporalis tactu noxius, vt eo poſsint corpora cruciari, quomodo in eo erit etiam pœna ſpirituum malignorum? Idem quippe ignis erit ſupplicio ſcilicet hominum attributus & dæmonum, dicente Chriſto: Diſcedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius, niſi quia ſunt quædam ſua etiam dæmonibus corpora, ſicut doctis hominibus uiſum eſt, ex iſto aere craſſo atque humido, cuius impulſus vento flante ſentitur. Quod genus elementi ſi nihil igne perpeti poſſet, non ureret ferueſactus in balneis. Vt enim urat prior uritur, facitque quum patitur. Si autem quiſquam nulla habere corpora dæmones aſſeuerat, non eſt de hac re aut laborandum operoſa inquiſitione, aut contentioſa diſputatione certandum: Cur enim nõ dicamus, quanuis miris, tamen ueris modis etiam ſpiritus incorporeos poſſe pœna corporalis ignis affligi, ſi ſpiritus hoĩum etiam ipſi profecto incorporei, & nunc potuerunt
includi corporalibus membris, & tunc po- B
terunt corporum ſuorum uinculis inſolubiliter alligari? Adhærebunt ergo ſi eis nulla ſunt corpora ſpiritus dęmonum, immo ſpiritus dæmones, licet incorporei corporeis ignibus cruciandi, non ut ignes ipſi, quibus adhærebunt eorum iunctura inſpirentur, & animalia fiant, quæ conſtent ſpiritu & corpore, ſed ut dixi miris & ineffabilibus modis adhærendo accipientes ex ignibus pœnam, non dantes ignibus uitam, quia & iſte alius modus quo corporibus adhęrent ſpiritus, & animalia fiunt omnino mirus eſt, nec comprehendi ab homine poteſt, & hoc ipſe homo eſt. Dicerem quidem ſic arſuros ſine ullo ſuo corpore ſpiritus, ſicut ardebat apud
inferos ille diues quando dicebat, Crucior *Luc. 16.*
in hac flamma: niſi conuenienter reſponderi cernerem, talem fuiſſe illam flammam, quales oculi quos leuauit, & Lazarum uidit, qualis lingua cui humorẽ exiguum deſiderauit infundi, qualis digitus Lazari, de quo id ſibi fieri poſtulauit, ubi tamen erant ſine corporibus animæ. Sic ergo incorporalis & illa flamma, qua exarſit, & illa guttula, quam popoſcit, qualia etiam ſunt viſa dormientium, ſiue in ecſtaſi cernentium res in-
corporales, habentes tamen ſimilitudinem C
corporum. Nam ipſe homo cum ſpiritu, nõ corpore ſit in in talibus viſis, ita ſe tamen tunc ſimilem ſuo corpori videt, vt diſcerne-
re omnino non poſsit. At vero gehenna il- *Apo. 20.*
la, quod etiam ſtagnum ignis & ſulphuris dictum eſt, corporeus ignis erit, & cruciabit corpora damnatorum, aut & hominum & dæmonum, ſolida hominum, aerea dæmonum, aut tantum hominum corpora cum ſpiritibus, dęmones autem ſpiritus ſine corporibus hęrentes ſumendo pęnam, non im-
pertiendo vitam corporalibus ignib. Vnus *Mat. 25*
quippe vtriſque ignis erit, ſidei ueritas dixit.

An hoc ratio iustitiæ habeat vt non sint extensiora pœnarum tempora quàm fuerint peccatorum. Cap. XI.

SIc aũt quidam eorum, contra quos defendimus ciuitatem dei, iustum putãt, vt pro peccatis quamlibet magnis, paruo.s.t p̃e perpetratis pœna quisq; damnetur æterna, quasi ullius id unquam iustitia legis attendat, vt tanta mora t p̃is quisq; puniatur, quanta mora t p̃is vnde puniretur admisit. D Octo genera pœnarũ in legibus esse scribit Tullius, damnum, vincula, verbera, talionẽ, ignominiam, exilium, mortem, seruitutem. Quid horum est quod in breue tp̃s pro cuiusq; peccati celeritate coartetur, vt tãta vindicetur morula, quanta deprehenditur perpetratum, nisi forte talio? Id.n. agit vt hoc patiatur quisq; quod fecit. Illud est legis: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Fieri.n. potest, ut tam breui t p̃e quisq; amittat oculũ seueritate uindictæ, quàm tulit ipse alteri improbitate peccati. Porrò autem si alienæ fœminæ osculũ infixum rationis sit verbere vindicare, nõne qui illud pũcto t p̃is fecerit, incomparabili horarum spacio verberatur, & suauitas voluptatis exiguæ diuturno dolore punitur? Quid in vinculis? Nunquid ibi tam diu quisque iudicandus est esse debere, quandiu fecit, vnde meruit alligari, cum iustissime annosas pęnas seruus in cõpedibus pendat, qui uerbo aut ictu celerrime transeunte vel lacessiuit dñm vel plagauit? Iam E vero damnum, ignominia, exilium & seruitus, cum plerunque sic infliguntur, ut nulla venia relaxentur, nonne pro huius uitę modo similia pœnis vñr æternis? Ideo quippe æterna esse non pñt, quia nec ipsa uita, quæ his plectitur, porrigitur in æternum, & tñ peccata, quæ vindicãtur longissimi t p̃is pęnis, breuissimo t p̃e perpetrantur, nec quisquam extitit qui censuerit tam cito nocentium finienda esse tormenta, q̃ cito factũ est vel homicidium, vel adulterium, vel sacrilegium, vel quodlibet aliud scelus, non t p̃is lõgitudine, sed iniquitatis & impietatis magnitudine metiendum. Qui uero pro aliquo grandi crimine morte multañ, nunquid mora, qua occiditur, quæ per breuis est, eius supplicium leges æstimant, & non q̃ eũ in sempiternum auferunt de societate viuentium? Quod est autẽ de ista ciuitate mortali hoĩes supplicio primæ mortis, hoc est, de illa ciuitate immortali hoĩes supplicio secũdæ mortis auferre. Sicut.n. non efficiunt leges huius ciuitatis, vt in eam quisq; reuocetur occisus, sic nec illius, vt in vitam reuocetur æternã, secunda morte damnatus. Qũo ergo est, inquiunt, qđ ait Christus vester: In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur uobis, si t p̃ale peccatuũ supplicio punitur æterno? Nec attendunt non p̃p æquale t p̃is spatiũ, sed propter vicissitudinẽ mali, id est, vt qui mala fecerit, mala patiatur, eandem dictam fuisse mensuram, quanuis hoc in ea re proprie possit accipi, de qua dñs cum hoc diceret loquebatur, id est de iudicijs, & condemnationibus. Proinde qui iudicat & condemnat iniuste, si iudicatur & condemnatur iuste, in eadem mensura recipit, quamuis non hoc quod dedit, Iudicio.n. fecit, iudicio patitur. Quamuis enim fecerit damnatione, quod iniquum est, patiañ damnatione quod iustum est.

Pœnarũ genera.

Exo. 21.

Mat. 7. Luc. 6.

De magnitudine præuaricationis primæ, ob quam æterna pœna omnibus debeatur, qui extra gratiam fuerint saluatoris. Cap. XII.

SEd pęna æterna ideo dura & iniusta sensibus vr̃ humanis, quia in hac infirmitate moribundorum sensuum deest ille sensus altissimæ purissimeq; sapientiæ, quo sentiri possit quantum nefas in illa prima præuaricatione commissum sit. Quanto.n. magis homo fruebatur deo, tanto maiore impietate dereliquit deum, & factus est malo dignus æterno, qui hoc in se peremit bonum: quod esse posset æternũ. Hinc est vniuersa generis humani massa damnata, quĩ qui hoc primitus admisit cum ea, quæ in illo fuerat radicata, sua stirpe punitus est, ut nullus ab hoc iusto debitoq; supplicio, nisi misericordia & indebita gratia liberetur, atque ita dispertiatur genus humanum, ut in quibusdam demonstretur, quid ualeat misericors gratia, in cæteris quid iusta vindicta. Neque.n. vtrunque demonstraretur in omnibus, quia si omnes remanerent in pœnis

H iustæ damnationis, in nullo appareret miſericors gratia redimentis: rurſum ſi oẽs a tenebris transferentur in lucem, in nullo appareret ſeueritas ultionis. In qua propterea multo plures, q̃ in illa ſunt, ut ſic oſtendaĩ, quid omnibus deberetur. Quod ſi omnibus redderetur, iuſtitiam iudicantis iuſte nemo reprehenderet. Quia uero tam multi exinde liberantur, eſt unde agantur maximæ gratiæ gratuito muneri liberantis.

Contra opinionem eorum, qui putant criminoſis ſupplicia poſt mortem cauſa purgationis tantum adhiberi. Caput XIII.

PLatonici quidem quamuis impunita nulla uelint eſſe pctã, tñ omnes pœnas emendationi adhiberi putant, uel humanis inflictas legibus, uel diuinis, ſiue in hac uita, ſiue poſt mortem: ſi autem parcatur hic cuiquam, aut ita plectatur ut hic non corrigatur. Hinc eſt Maronis illa ſententia, ubi cum dixiſſet de terrenis corporibus moribundiſq; mẽbris, qđ aĩæ. Hinc metuũt, cupiuntq;, dolent, gaudentq;, nec auras. Sulpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cęco: ſecutus adiunxit atq; ait: Quin & ſupremo cum lumine uita reliquit: id eſt, cũ die nouiſsimo relinquit eas iſta uita: Non tamen, inquit, omne malum miſeris, nec funditus omnes Corporeæ excedunt peſtes, pœnitusque neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercẽtur pœnis ueterumq; malorum
Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes
Suſpenſę ad uentos, aliis ſub gurgite uaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuriĩ igni.

Qui hoc opinãtur, nullas pœnas niſi pur gatorias uolunt eſſe poſt mortem, ut quoniã terris ſuperiora ſunt elementa, aqua, aer, ignis, ex aliquo iſtorum mũdetur per expiatorias pœnas quod terrena contagione contractũ eſt. Aer quippe accipitur in eo quod ait, ſuſpẽſæ ad uentos. Aqua in eo qđ ait, ſub gurgite uaſto. Ignis ãt ſuo noĩe expreſſus ẽ, cum dixit, aut exuritur igni. Nos uero etiã in hac quidẽ mortali uita eſſe quaſdam pœnas purgatorias cõfitemur, nõ quib. affligũtur, quorũ uita uel nõ inde fit melior, uel potius fit peior, ſed illis ſunt purgatoriæ, q eis coerciti corriguntur. Cæterę omnes pœnæ ſiue temporariæ, ſiue ſempiternæ, ſicut unuſquiſque diuina prouidentia tractandus eſt, inferuntur, uel pro peccatis, ſiue præteritis, ſiue in quibus adhuc uiuit ille, qui plectitur, uel pro exercendis declarandiſq; uirtutibus, per hoĩes & angelos, ſeu bonos, ſeu malos. Nã ſi quiſquã mali aliq̃d alterius improbitate uel errore patiatur, peccat quidem hõ, qui uel ignorãtia, uel iniuſtitia cuiquã mali aliquid facit, ſed non peccat Deus, qui iuſto quãuis occulto iudicio fieri ſinit. Sed tẽporarias pœnas alii in hac uita tñ, alii poſt mortẽ, alij & nunc & tunc, ueruntamen ante iudicium illud ſeueriſsimum nouiſsimumq; patiũtur. Non autem omnes ueniunt in ſempiternas pœnas, quæ poſt illud iudicium his ſunt futuræ, qui poſt mortem ſuſtinent temporales. Nã quibuſdã quod in iſto nõ remittitur, remitti in futuro ſeculo. i. ne futuri ſeculi æterno ſupplicio puniantur, iam ſupra diximus.

K

Pœnæ tẽporariæ, ac purgatoriæ poſt mortem.

Mat. 12.

L

De pœnis temporalibus iſtius uitæ, quibus ſubiecta eſt humana conditio. Caput XIIII.

RAriſsimi ſunt autem, qui nullas in hac uita, ſed tantum poſtea pœnas luunt. Fuiſſe tamen aliquos qui uſque ad decrepitam ſenectutem ne leuisſimam quidem febriculam ſenſerint, quietamque duxerint uitam, ipſi & nouimus & audiuimus: quanquam uita ipſa mortalium tota pœna ſit, quia tota tentatio eſt, ſicut ſacræ literæ perſonant, ubi ſcriptum eſt. Nunquid non tentatio eſt vita humana ſuper terram? Non .n. parua pœna eſt ipſa inſipientia uel imperitia, quæ uſqueadeo fugienda merito iudicatur, vt per pœnas doloribus plenas, pueri cogantur quęque artificia uel literas diſcere, ipſumque diſcere, ad quod pœnis adiguntur, tam pœnale eſt eis, ut nonnunquam ipſas pœnas, per quas compelluntur diſcere, malint ferre quàm diſcere. Quis autem non exhorreat & mori eligat, ſi ei proponaĩ aut mors perpetienda, aut rurſus infantia? Quæ quidem quòd non a riſu, ſed a fletu orditur hãc lucem, quid malorum ingreſſa ſit neſciens prophetat quodammodo. Solũ qñ

Iob. 7.

M

Solus Zoroaster naſcendo riſit. natus eſt ferunt riſiſſe Zoroaſtrem, nec ei bo
ni aliquid monſtruoſus riſus ille portendit.
Nam magicarum artium fuiſſe perhibetur
inuentor, quæ quidem illi, nec ad præſentis
uitæ uanam fœlicitatem cõtra ſuos inimi-
cos prodeſſe potuerunt. A Nino quippe re-
ge Aſſyriorum, cũ eſſet ipſe Bactrianorum
rex, bello ſuperatus eſt. Prorſus quod ſcriptũ
eſt: Graue iugum ſuper filios Adã a die exi-
Eccl. 40. tus de uentre matris eorum, uſq; in diem ſe
pulturæ in matrem omnium: uſq; adeo im-
pleri neceſſe eſt, ut ipſi paruuli per lauacrũ
regenerationis, ab originalis peccati, quo ſo
lo tenebantur, uinculo iam ſoluti, mala mul
ta patientes, nonnulli etiam incurſus ſpiri-
tuum malignorum aliqñ patiãtur. Quę qui-
B dem paſſio abſit, ut eis obſit, ſi hanc uitã in
illa ętate etiam ipſa paſsione ingraueſcente
& animam de corpore excludente finierint.

Quòd omne opus gratiæ Dei eruentis nos
de profunditate ueteris mali, ad futuri
ſeculi pertineat nouitatem.
Caput XV.

Eccl. 40. VEruntamen in graui iugo quod poſitum
eſt ſuper filios Adam a die exitus de uẽ-
tre matris eorum uſq; in diem ſepulturę in
* malũ. matrem omnium, etiam hoc * medium * mi
* mirabile. ſerabile reperitur, ut ſobrii ſimus atq; intelli
gamus hanc uitam de peccato illo nimis ne
fario, quod in paradiſo perpetratum eſt, fa-
ctam nobis eſſe pœnalem, totumq́ue quod
Gene. 3. nobiſcum agitur per teſtamentum nouum
non pertinere, niſi ad noui ſeculi hæreditatẽ
nouam, ut hic pignore accepto, illud cuius
hoc eſt pignus ſuo tp̄e conſequamur. Nunc
Rom. 8. autem ambulemus in ſpe & proficientes de
2. Ti. 2. die in diẽ, ſpiritu facta carnis mortificemus.
Rom. 8. Nouit .n. domin⁹ qui ſunt eius, & quotquot
Solus Chriſtus Ieſus natura Dei filius. ſpiritu dei agũtur, hi filij dei ſunt ſed gratia,
non natura. Vnicus .n. natura dei filius, pro-
pter nos miſericordia factus eſt filius hoĩs,
ut nos natura filij hominis, filij Dei per illũ
gratia fieremus. Manens quippe ille immuta
C bilis, naturam noſtram in qua nos ſuſciperet
ſuſcepit a nobis, & tenax diuinitatis ſuę, no-
ſtrę ifirmitatis particeps factus eſt, ut nos in
melius commutati, ꝙ peccatores mortales-
que ſumus, eius immortalitatis & iuſtitię
participatione amittamus: & quod in natu-
ra noſtra bonum fecit, impleti ſummo bo- Rom.
no in eius naturę bonitate ſeruemus. Sicut
.n. per unum hominem peccantem in hoc
tam graue malum deuenimus, ita per unum
hominem eundemq́; deum iuſtificantẽ, ad
illud bonum tam ſublime ueniemus. Nec
quiſquam ſe debet ab iſto ad illum tranſiſſe
confidere, niſi cum ibi fuerit ubi tẽtatio nul
la erit, niſi pacem tenuerit, quam pacem bel Gal.
li huius, in quo caro concupiſcit aduerſus
ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem, mul-
tis & uariis certaminibus quærit. Hoc au-
tem bellum nunquam ullum eſſet, ſi natu-
ra humana per liberum arbitrium in rectitu
dine in qua facta eſt perſtitiſſet. Nunc uero
quæ pacem fœlix cum Deo habere noluit,
ſecum pugnat infœlix, & hoc quoque cum
malum ſit miſerabile, melius eſt tamen q̃ D
priora uitę huius. Melius quippe confligi-
tur cum uitiis, quàm cum ſine ulla confli-
ctione dominantur. Melius eſt, inquam, bel
lum cum ſpe æternæ pacis, quàm ſine ulla
liberationis cogitatione captiuitas. Cupi-
mus quidem etiam hoc bello carere, & ad
capeſcẽdam ordinatiſsimam pacem, ubi fir-
miſsima ſtabilitate potioribus * inferiora Al. mio
ſubdantur, igne diuini amoris accendimur.
Sed ſi, quod abſit, illius tanti boni ſpes nulla
eſſet, male debuimus in huius conflictatio-
nis moleſtia remanere, q̃ uitiis in nos domi
nationem non eis reſiſtendo permittere.

Sub quibus gratiæ legibus omnes re- E
generatorum habentur ętates.
Caput XVI.

VErum tanta eſt dei miſericordia in uaſa
miſericordiæ quæ præparauit in gloriã, Ro
ut etiam prima hominis ętas, id eſt, infantia,
quę ſine ullo reniſu ſubiacet carni: & ſecun
da, quæ pueritia nuncupatur, ubi nondũ rõ
ſuſcepit hanc pugnã, & fere ſub omnib. ui-
tioſis delectationibus iacet, quia licet iã fari
ualeat, & ideo infantiam tranſiſſe uideatur,
nondum in ea eſt præcepti capax infirmitas
mentis, ſi ſacramẽta mediatoris acceperit, ẽt 1.
ſi hanc in eis annis uitam finiat, tranſlata ſci Co
licet a poteſtate tenebrarũ in regnum Chri-
ſti, nõ ſolum pęnis non præparetur æternis,
ſed

sed ne ulla quidem post mortem purgatoria tormenta patiatur. Sufficit.n.sola spiritalis regeneratio, ne post mortem obsit quod carnalis generatio cum morte contraxit. Cum autem uentum fuerit ad ætatem, quæ pręceptum iam capit, & subdi pōt legis imperio, suscipiendum est bellum contra uitia & gerendum acriter, ne ad dānabilia peccata perducat. Et si quidem nondum uictoriarū consuetudine roborata sunt, facilius vincuntur, & cedunt; si aūt uincere atq; imperare consueuerunt, laboriosa difficultate superantur. Neque.n.id fit veraciter atq; synceriter, nisi vera delectatione iustitiæ. Hæc est autem in fide Christi. Nam si lex iubens assit, & spiritus iuuans desit, per ipsam prohibitionē desiderio crescente atq; vincēte peccati etiam reatus pręuaricationis accedit, ut nonnunq̄ sint apertissima vitia, quę alijs vitijs vincuntur occultis, quæq; putantur esse uirtutes, in q̄b. regnat superbia, & quædam sibi placēdi altitudo ruinosa. Tunc itaq; uicta uitia deputanda sunt, cum dei amore uincūtur, quem nisi deus ipse non donat, nec aliter nisi per mediatorem dei & hominum hoīem Iesum Christum, qui factus est particeps mortalitatis nostrę, vt nos participes faceret diuinitatis suæ. Paucissimi aūt sunt tantæ fœlicitatis, ut ab ipsa ineunte adolescentia nulla dānabilia peccata cōmittāt, vel in flagitijs, uel in facinoribus, uel in nefariæ cuiusquā impietatis errore, sed magna spiritus largitate opprimāt, quicquid in eis posset carnali delectatione damnari. Plurimi vero pręcepto legis accepto, cum prius victi fuerint præualentibus vitijs & pręuaricatores eius effecti, tunc ad gratiam confugiunt adiuuantē, qua fiant & amarius pęnitendo, & uehementius pugnando, prius deo subdita, atque ita carni præposita mente victores. Quisquis igit̄ cupit pęnas euadere sempiternas, non solū baptizetur, uerūetiam iustificetur in Christo, ac sic uere transeat a diabolo ad Christum. Purgatorias autem pęnas nullas futuras opinetur, nisi ante illud ultimum tremēdumq; iudicium. Nequaquam tñ negandum est, ēt ipsum æternum ignem pro diuersitate meritorum quāuis malorum, alijs leuiorē, alijs futurum esse grauiorem, siue ipsius vis atq; ardor pro pœna digna cuiusque varietur, siue ipse ęqualiter ardeat, sed non ęquali molestia sentiatur.

[…]ēta pu[…]ato- ria post mo[…]em.

Bel[…] cū uiti[…] gerendum.

F

[…]rgat. […]pena […].25

De his qui putant nullorum hominū pęnas in æternum esse mansuras. Cap. XVII.

NVnc iam cum misericordibus nostris agendum esse uideo, & pacifice disputandum, qui vel oībus illis hominibus, quos iustissimus iudex dignos gehennæ supplicio iudicabit, uel quibusdam eorū nolunt credere pęnā sempiternam futuram, sed post certi tp̄is metas pro cuiusq; peccati quantitate longioris siue breuioris eos inde existimant liberandos. Qua in re misericorditer profectò fuit Origenes, qui & ipsum diabolū atq; angelos eius post grauiora pro meritis & diuturniora supplicia ex illis cruciatibus eruendos atq; sociandos sanctis angelis credidit. Sed illū & p̄p hoc & p̄p alia nonnulla, & maxime p̄p alternātes sine cessatione beatitudines & miserias, & statutis seculorum interuallis, ab istis ad illas, atque ab illis ad istas itus ac reditus interminabiles non immerito reprobauit ecclesia: quia & hoc quod misericos videbatur amisit, faciendo sanctis ueras miserias, quibus pœnas luerent, & falsas beatitudines, in quibus verum ac securum, hoc est, sine timore certum sempiterni boni gaudium non haberent. Longe autem aliter istorum misericordia humano errat affectu, qui hominum illo iudicio damnatorum miserias temporales: omnium uero, qui uel citius, uel tardius liberantur æternam fœlicitatem putant. Quæ sententia si propterea bona & uera, quia misericors est, tanto erit melior & verior, quanto misericordior fuerit. Extendatur ergo ac profundatur fons huius misericordiæ usq; ad damnatos angelos, saltem post multa atq; prolixa quantumlibet secula liberandos. Cur usque ad vniuersam naturam manat humanam, & cum ad angelicam ventum fuerit mox arescit? Non audent tamen se vlterius miserando porrigere, & ad liberationem ipsius quoque diaboli peruenire. Verum si aliquis audeat uincit nempe istos. & tamen tanto inuenitur errare deformius & contra recta dei uerba peruersius, quanto sibi uidetur sentire clementius.

H

Origenis sñia de saluandis etiã diabolis.

I

K

De his qui nouissimo iudicio propter intercessiones sanctorum neminem hominum putant esse damnandum. Caput XVIII.

SVnt etiã quales in collocutionibus nostris ipse sum expertus: qui cum uenerari uideantur scripturas sanctas, moribus improbandi sunt, & agendo causam suam multo maiorem, q̃ isti misericordiam deo tribuant erga humanum genus. Dñt.n. de malis & infidelibus hominibus diuinitus quidem uerum prædictum esse, quod digni sunt pœna, sed cum ad iudicium uentũ fuerit misericordiam esse superaturam. *Iacob. 2.* Donabit.n.eos, inquiũt, misericors deus precibus & intercesionibus sanctorũ suorum. *Matt. 5.* Si.n. orabant pro illis, qñ eos patiebantur inimicos, quanto magis qñ uidebunt humiles sup M plicesq; prostratos? Neq;.n.credendum est, aiunt, tunc amissuros sanctos viscera misericordiæ, cum fuerint plenissime ac perfectissimæ sanctitatis, ut qui tunc orabant pro inimicis suis, quãdo & ipsi sine peccato non erãt, tunc non orẽt pro supplicibus suis, qñ nullum cœperint habere peccatum? Aut vero deus tũc eos non exaudiet tot, & tales filios suos, qñ in tanta eorum sanctitate nullum inueniet orationis impedimẽtum? Testimonium vero Psalmi, & illi quidem qui permittunt infideles atq; impios hoĩes saltem longo tpe cruciari, & postea de malis oĩbus erui, sed magis isti pro se dicunt esse vbi legitur: Nunquid obliuiscetur misereri deus, aut continebit in ira sua miserationes suas? Ira eius est, inquiũt, ut oẽs indigni beatitudine sempiterna, ipso iudicante puniant supplicio sempiterno. Sed si vel longum vel prorsus vllum esse permiserit, profecto ut possit hoc fieri continebit in ira sua miserationes suas, quod eum Psal. dicit non esse facturum. Non.n.ait affirmando continebit, sed negationem subinterrogatione ponens, cum an continebit interrogat, nimirum oñdit, quia nõ diu miserationes suas in ira contineat. Sic ergo isti volunt iudicij dei com- A minationem non esse mendacem, quãuis sit neminẽ damnaturus, quemadmodum eius cõminationem qua dixit euersurum se esse Niniuem ciuitatẽ mendacem nõ possumus dicere, & tñ non factum est, inquiunt, quod sine ulla conditione prędixit. Non enim ait, Niniue euertetur si non egerint pęnitentiã, seq; correxerint: sed hoc non addito prænunciauit futuram euersionem illius ciuitatis. Quam comminationem propterea veracem putant, quia hoc prędixit deus, quod vere digni erant pati, quanuis hoc non esset ipse facturus. Nam etsi pœnitentibus pepercit, inquiunt, utiq; illos pęnitentiam nõ ignorabat acturos, & tamẽ absolute ac definite eorum euersionem futuram esse prędixit. *Psal.* Hoc ergo erat, inquiunt, in ueritate seueritatis, qua *Ion.* erant digni, sed in ratione miserationis non erat, quam non continuit in ira sua vt ab ea pęna supplicibus parceret, quam fuerat contumacibus comminatus. Si ergo tũc pepercit, aiunt, quãdo sanctum suum prophetam fuerat parcendo contristaturus, quanto magis tunc miserabilius supplicantibus parcet, B quando ut parcat omnes sancti eius orabũt? Sed hoc quod ipsi suis cordibus supplicantur, ideo putant scripturas tacuisse diuinas, vt multi se corrigant, vel prolixarũ, uel ęternarum timore pœnarum, & sint qui possint orare pro eis, qui se non correxerint: nec tamen opinantur omnimodo id eloquia diuina tacuisse. Nam quo pertinet, inquiunt, quod scriptum est? Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine, *Psal.* quam abscondisti metuentibus te, nisi ut intelligamus propter timorem fuisse absconditam misericordiæ diuinæ tam multam secretamq; dulcedinem? Addunt etiam propterea dixisse Apostolum: *Rom.* Conclusit enim deus omnes in infidelitate, ut omnium misereatur, quo significaret, quod ab illo nemo damnabitur. Nec isti tamen qui hoc sentiunt, hanc opinionem suam usq; ad liberationem, vel nullam damnationem diaboli, atq; angelorum eius extendunt. Humana quippe circa solos homines mouẽtur misericordia, & causam maxime agunt suam pergeneralem in genus humanum, quasi dei miseratione impunitatem falsam suis perditis moribus pollicentes, ac per hoc superabunt eos in prædi- C canda Dei misericordia, qui hanc impunitatem etiam principi dæmonum & eius satellitibus pollicentur.

De his qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hæreticis propter participationem corporis Christi. Cap. XIX.

ITem sunt alij ab æterno supplicio liberationem, nec ipsis saltem oĩbus hoĩbus promittentes, sed tñmodo Christi baptismate ablutis, qui participes fiunt corporis eius quomodolibet uixerint, in quacunq; hæresi vel impietate fuerint, ꝑꝑ illud, quod ait Iesus. Hic est panis qui de cęlo descẽdit, vt si quis ex ipso manducauerit, nõ moriat̃. Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum. Ab æterna ergo morte inquiunt necesse est istos erui, & ad uitam æternam quandoq; perduci.

De his qui non omnibus, sed eis tantum, qui apud catholicos sunt regenerati, etiam si postea in multa crimina erroresq; proruperint, indulgentiã pollicentur. C. XX.

ITem sunt qui hoc nec oĩbus habentibus baptismatis Xp̃i & eius corporis sacr̃m, sed solis catholicis, q̃uis male uiuẽtibus pollicentur, quia non solum sacr̃o, sed re ipsa manducauerunt corpus Xp̃i in ipso eius corpore cõstituti. De quo dicit Apost. Vnus panis, vnum corpus multi sumus, ut ẽt si postea in aliquam hæresim, vel ẽt in gentilium idololatriam lapsi fuerint, tñ q̃a in corpore Xp̃i, i. in ecclesia catholica sumpserũt baptismũ Xp̃i, & manducauerunt corpus Xp̃i, nõ moriant̃ in æternũ, sed uitã q̃nq; consequantur æternã, atq; illa oĩs impietas quanto maior fuerit, nõ eis ualeat ad æternitatẽ, sed ad diuturnitatem magnitudinemq; pęnarum.

De his qui eos qui permanent in catholica fide et ã si pessime uixerint, & ob hoc uri meruerint, tamen propter fidei fundamentum saluandos esse definiunt. Cap. XXI.

E SVnt autem qui ꝑꝑ id quod scriptum est: Qui perseuerauerit usq; in finem, hic saluus erit: non nisi in ecclesia catholica perseuerantibus, q̃uis in ea male uiuẽtibus hoc promittunt per ignem uidelicet saluandis, merito fundamẽti de quo ait Apost. Fundamentum.n. aliud nemo põt ponere pręter id qđ positum est, qđ est Christus Iesus. (1. Cor. 3) Si quis aũt ędificauerit super fundamentũ hoc aurum, argentũ, lapides preciosos, ligna, fęnum, stipulam, uniuscuiusq; opus manifestabitur. Dies.n. dñi declarabit, qm̃ in igne reuelabitur, & uniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus permanserit quod superædificauit, mercedem accipiet. Si cuius aũt opus arserit, damnum patiet̃, ipse aũt saluus erit, sic tñ quasi per ignẽ. Dicunt ergo cuiuslibet uitæ catholicum Christianũ Christum habere in fundamento, quod fundamentũ nulla hæresis habet, a corporis eius vnitate præcisa. Et ideo ꝑꝑ hoc fundamentum ẽt si malæ uitæ fuerit catholicus Christianus, uelut qui superædificauerit ligna, fęnum, stipulam, putant eum saluum fieri per ignem, i. post pęnas ignis illius liberari, quo igne in ultimo iudicio punientur mali.

De his qui putant ea crimina quę inter eleemosynarum opera committuntur, ad damnationis iudicium non uocari. Cap. XXII. F

COmperi etiam quosdam putare eos tantummodo arsuros illius ęternitate supplicij, (Mat. 25.) qui pro peccatis suis facere dignas eleemosynas negligunt: iuxta illud Apost. Iacobi, Iudicium aũt sine misericordia illi, qui nõ fecit misericordiam. (Iacobi. 2) Qui ergo fecerit, inquiunt, q̃uis mores in melius non mutauerit, sed inter ipsas eleemosynas nefarie ac nequiter uixerit: iudiciũ illi cum misericordia futurũ est: vt aut nulla damnatione plectatur, aut post aliquod tp̃s siue paruum, siue prolixum ab illa damnatione liberetur. Ideo iudicem ipsum uiuorũ atq; mortuorũ noluisse existimãt aliud cõmemorare se esse dictũ, (Mat. 25.) siue dextris quibus est uitam daturus ęternã, siue sinistris quos ęterno supplicio est damnaturus, nisi eleemosynas siue factas, siue nõ factas. Ad hoc pertinere aiũt, & in oratione dominica quotidianam postulationem: G Dimitte nobis debita nostra, sicut (Matt. 6.)

&

G & nos debitoribus noſtris. Quiſquis.n.illi,
qui in eũ peccauit dimittit ignoſcẽdo pecca
tum, proculdubio eleemoſynã facit. Quam
rem dñs ipſe ſic commendauit, vt diceret:
Ibidem. Si.n.dimiſeritis peccata hoĩbus, dimittet vo
bis & pr̃ veſter peccata ueſtra: ſi aũt non di-
miſeritis hoĩbus, neq; pr̃ veſter, qui in cęlis
Iacob. 2. eſt, dimittet uobis. Ergo & ad hoc gen⁹ elee-
moſynarũ pertinet, quod ait Apoſt. Iacobus:
Iudicium futurum ſine miſericordia ei qui
non fecit miſericordiam. Nec dixit dñs, in-
quiunt, magna vel parua, ſed dimittet uobis
pr̃ veſter peccata veſtra, ſi & uos dimiſeritis
hoĩbus. Ac per hoc putant ẽt eis, qui perdite
vixerint, donec claudant diẽ vitæ huius ex-
tremum, per hanc orationem qualiacunq;
quantacunq; fuerint oĩa quotidie peccata di
mitti, ſicut ipſa quotidie frequentat̃ oratio,
ſi hoc tm̃modo cuſtodiſſe meminerint, vt
qñ ab eis ueniã petũt, qui eos peccato quali-
cunq; læſerunt ex corde dimittit. Cũ ad hæc
H omnia deo donante reſpondero, liber iſte
claudendus eſt.

Contra opinionem eorum qui dicunt, nec diaboli, nec hominũ malorum perpetua futura ſupplicia. Ca. XXIII.

AC primum quæri oportet atq; cogno
ſci, cur eccleſia ferre nequiuerit ho-
minum diſputationem, diabolo etiã
poſt maximas & diuturniſsimas pęnas, pur-
gationem vel indulgentiam pollicentem:
Neque.n.tot ſancti & ſacris veteribus ac no
uis literis eruditi, mundationẽ & regni cœ-
lorum beatitudinẽ poſt qualiacunq; & quã-
tacunq; ſupplicia, qualibuſcunq; & quantiſ-
cunq; angelis inuiderunt, ſed potius uiderũt
diuinam vacuari vel infirmari nõ poſſe ſen
tentiam, quam dñs prænunciauit in iudicio
Mat. 25. prolaturum atque dicturum. Diſcedite a me
maledicti in ignem ęternum, qui paratus eſt
diabolo & angelis eius. Sic quippe oſtendit
ęterno igne diabolũ & angelis eius arſuros:
Apo. 20. & quod ſcriptum eſt in Apocalypſi: Diabo-
I lus qui ſeducebat eos, *miſſus eſt in ſtagnum
ignis & ſulphuris, quo & beſtia & pſeudo
prophetæ cruciabunt̃ die ac nocte in ſecula
ſeculorum. Quod ibi dictum eſt æternum,
hic dictum eſt in ſecula ſeculorum. Quibus
verbis nihil ſcriptura diuina ſignificare con
ſueuit, niſi quod finem non habet temporis.
Quamobrem prorſus nec alia cauſa, nec iu- *2. Ti. 2.*
ſtior, nec manifeſtior inueniri poteſt, cur ve *Apo. 20.*
riſsima pietate teneatur fixum & immobile,
nullum regreſſum ad iuſtitiam uitamq; ſan-
ctorum diabolũ & angelos eius habituros,
niſi quia ſcriptura, quæ neminem fallit, dicit
eis deum nõ peperciſſe, & ſic ab illo eſſe in-
ter impios prædamnatos, ut carceribus cali-
ginis inferni retruſi traderentur ſeruandi,
atq; ultimo iudicio puniendi, qñ eos ęter-
nus ignis accipiet, vbi cruciabuntur in ſe-
cula ſeculorum. Quod ſi ita eſt, quomodo
ab huius æternitate pœnæ, vel vniuerſi, vel
quidam homines poſt quantumlibet tempo
ris ſubtrahentur, ac non ſtatim eneruabitur
fides, qua creditur ſempiternum dæmonum
futurum eſſe ſupplicium? Si.n.quibus dice-
tur, Diſcedite a me mledicti in ignem æter- *Mat. 2*
num, qui paratus eſt diabolo & angelis eius: K
vel vniuerſi vel aliqui eorum nõ ſemper ibi
erunt: quid igitur cauſæ eſt cur diabolus &
angeli eius ſemper ibi futuri eſſe credantur?
An forte dei ſniã, quę in malos & angelos
& homines proferetur, in angelos uera erit,
in homines falſa? Ita planè hoc erit ſi non
quod deus dixit, ſed quod ſuſpicantur homi
nes plus ualebit. Quod fieri quia non poteſt,
non argumentari aduerſus deum, ſed diui-
no potius dum tẽpus eſt debent parere præ-
cepto, qui ſempiterno cupiunt carere ſuppli
cio. Deinde quale eſt æternum ſupplicium
pro igne diuturni temporis non exiſtimare,
& vitam æternam credere ſine fine, cũ Chri
ſtus in eodem ipſo loco, in una eademq; ſen
tentia dixerit vtrunq; complexus, Sic ibunt
iſti in ſupplicium æternum, iuſti autem in
uitam æternam? Si vtrunque æternum, pro-
fecto aut utrunq; cum fine diuturnum, aut *M*
vtrunq; ſine fine perpetuum debet intelligi.
Par pari enim relata ſunt: hinc ſupplicium
æternum, inde uita æterna. Dicere autem in
hoc vno eodemq; ſenſu, uita æterna ſine fi-
ne erit, ſupplicium æternum finem habebit,
multum abſurdum eſt. Vnde quia uita æter- L
na ſanctorum ſine fine erit, ſuppliciũ quoq;
æternum quibus erit, finem proculdubio
non habebit.

Contra

Contra eorum sensum, qui in iudicio dei omnibus reis propter sanctorum preces putant esse parcendum.
Cap. XXIIII.

HOc autem & aduersus eos ualet, q̃ suas agentes causas contra dei uenire uerba velut misericordia maiore conātur: vt ideo videlicet uera sint, quia ea quæ dixit homines esse passuros pati digni sunt, nō quia passuri sunt. Donabit enim eos, inquiunt, precibus sanctorum suorum, etiam tunc tāto magis orantium pro inimicis suis, quanto sunt utiq; sanctiores, eorumq; efficacior est oratio, & exauditione dei dignior, iam nullum habentium omnino peccatum. Cur ergo eadem perfectissima sanctitate, & cūcta impetrare ualentibus, mundissimis & misericordissimis precibus etiam pro angelis non orabunt, quibus paratus est ignis ęternus, ut deus sententiā suā mitiget, & reflectat in melius, eosq; ab illo igne faciat alienos? An erit forsitā quisquā qui & hoc futurū esse præsu-
M mat, affirmans et sanctos angelos simul cum sanctis hominibus, qui tūc æquales erūt angelis dei, pro dānandis & angelis & hominibus oraturos, ut misericordia non patiātur, quod ueritate merentur, quod nemo sanæ fidei dixit, nemo dicturus est? Alioq̃n nulla causa est, cur non etiam nūc pro diabolo & angelis eius oret ecclesia, quā magister deus pro inimicis suis iussit orare. Hæc igitur cā, qua fit, ut nunc ecclesia non oret pro malis angelis, quos suos esse nouit inimicos: eadē ipsa causa est, qua fiet, vt in illo tunc iudicio etiam pro hominibus æterno igne cruciandis, quamuis perfecta sit sanctitate, nō oret. Nunc.n. propterea pro eis orat, quos in genere humano habet inimicos, quia tempus est pœnitentiæ fructuosæ. Nam quid maxime pro eis orat, nisi ut det illis deus, sicut dicit Apostolus, pœnitentiam, resipiscant de diaboli laqueis, quo captiui tenentur s̃m ipsius uoluntatem? Deniq; si de aliquib. ita ecclesia certa esset, ut qui sunt illi, etiam nosset, qui licet adhuc in hac uita sint constituti, tamen prædestinati sunt in æternum ignē ire cum diabolo: tam pro eis non oraret, q̃ nec pro ipso. Sed quia de nullo certa est, orat pro omnibus dūtaxat hominib. inimicis suis in hoc corpore constitutis, nec tamē pro omnibus exauditur. Pro his enim solis exauditur, quia etsi aduersantur ecclesię, ita tamen sunt prædestinati, ut pro eis exaudiatur ecclesia, & filij efficiantur ecclesię. Si qui autem usq; ad mortem habebunt cor impœnitens, nec ex inimicis conuertentur in filios, nunquid iam pro eis, id est, pro taliū defunctorum spiritibus orat ecclesia? Cur ita, nisi quia iam in parte diaboli computantur qui dum essent in corpore, non sunt translati ad Christum? Eadem itaq; cā est, cur non oretur tunc pro hominibus æterno igne puniendis, quæ causa est, ut neq; nunc neque tunc oretur pro angelis malis: quæ itidē causa est, ut quamuis pro hominibus nunc uiuis oretur, etiā malis, tñ iam nec nunc oretur pro infidelibus impijsq; defunctis. Nā pro defunctis quibusdā, uel ut dicitur pro mortuis, uel ecclesiæ, vel quorūdam piorū exauditur oratio, licet qui in Christo renati non adeo ita male vixerint in corpore, ut tali misericordia habeantur indigni, nec ijdem sic benè, ut inueniantur tali misericordia non egere. Tales etiam constat ante iudicij diem per pœnas temporales, quas eorum spiritus patiuntur purgatos receptis corporib. æterni ignis suppliciis non tradendos. Quod si B ita est, quid dicendum est de his, qui in simili uita inueniūtur in die iudicii, id est, quos huiusmodi dies ille uiuentes inuenerit, cum quodammodo uno momento moriantur & resurgant, & non sit spatium, ut pro eis aut oratio sanctorum possit audiri, aut eorum ante iudicium temporali pœna purgari? Nūquid dicendi sunt æterno igni nunquam ab soluendi tradi posse tempore iudicii, quibus vitam talem egisse concedimus, ut si ante iudicium mortui essent temporali supplicio ac sanctorum orationibus mundarentur? Ipsius quippe ecclesiæ uel quorundā piorum exauditur oratio, sed pro his quorū in Christo regeneratorum, nec usqueadeo uita in corpore male gesta est, ut tali misericordia iudicentur digni non esse, nec usqueadeo C bene ut talem misericordiam reperiantur necessariam nō habere. Sicut etiam facta resurrectione mortuorum non deerunt, quib. post pœnas, quas patiuntur spiritus mortuorum, impertiatur misericordia, ut in ignem

non

non mittantur ęternum.Neq;.n. de quibuſ-
dam ueraciter diceretur,quod non eis remit
tatur neque in hoc ſeculo neq; in futuro,ni
ſi eſſent quibus & ſi non in iſto,tamen remit
2. Ti. 4. teretur in futuro. Sed cũ dictum fuerit a iu-
Mat. 25 dice uiuorum atq; mortuorum: Venite be-
Ibid. nedicti Patris mei,poſsidete paratum uobis
regnum a conſtitutione mundi:& aliis econ
trario, Diſcedite a me maledicti in ignẽ ęter
nũ,qui paratus eſt Diabolo & Angelis eius:
& ibunt iſti in ſupplicium æternum, iuſti at
in uitam æternam:nimiæ pręſumptionis eſt
dicere, cuiquam eorum ęternum ſuppliciũ
non futurũ, quos deus ituros in ſupplicium
Pſal. 76. dicit æternũ,& per huius præſumptionis ꝑ-
ſuaſionẽ facere,vt de ipſa quoq; uita, vel de
ſperetur,vel dubitetur ęterna. Nemo itaque
ſic intelligat Pſalmũ canentẽ:Nunq̃d obliui
ſcetur miſereri Deus, aut continebit in ira
ſua miſerationes ſuas,ut opinetur de homi-
nibus bonis veram, de malis falſam: aut de
D bonis hominib. & malis angelis ueram, de
malis autem hominib. falſam Dei eſſe ſentẽ
Rom 9. tiam.Hoc.n.qđ ait Pſalmus,ad uaſa miſeri-
cordiæ pertinet,& ad ipſos filios promiſsio-
nis, quorum erat unus etiam ipſe Propheta:
Qui cũ dixiſſet: Nunq̃d obliuiſcetur miſere
Pſal. 76. ri Deus,aut cõtinebit in ira ſua miſerationes
ſuas: continuo ſubiecit, Et dixi,nunc cœpi,
hæc eſt immutato dexteræ excelſi. Expoſuit
Pſa. 143 profecto quid dixerit: Nunq̃d continebit in
ira ſua miſerationes ſuas? Ira.n.dei eſt etiam
iſta uita mortalis, ubi hõ vanitati ſimilis fa-
ctus eſt,& dies eius velut umbra ꝑtereũt.In
Matth. 5 qua tñ ira non obliuiſcetur miſereri Deus,
faciendo ſolem ſuum oriri ſuper bonos &
malos,& pluẽdo ſuper iuſtos & iniuſtos: ac
ſi non continet in ira ſua miſerationes ſuas,
maximeq; in eo quod expreſsit hic Pſalmꝰ,
Pſal. 76. dicendo:Nunc cœpi,hęc eſt immutatio dex
teræ excelſi,qm̃ in hac ipſa eorũ ęrũnoſa vi-
ta,quæ ira Dei eſt, uaſa miſericordiæ mutat
in melius, quãuis adhuc in huius corruptio
E nis miſeria maneat ira eius, quia nec in ipſa
ira ſua continet miſerationes ſuas. Cum er-
go iſto mõ compleatur diuini illius cantici
ueritas,nõ eſt eã neceſſe ẽt illic intelligi,vbi
non pertinentes ad ciuitatẽ Dei ſempiterno
ſupplicio puniẽtur. Sed quib. placet iſtam
ſententiã uſq; ad illa impiorũ tormenta pro

tendere, ſaltem ſic intelligãt, ut manente in
eis ira Dei, quæ in æterno eſt prænunciata
ſupplicio,non contineat deus in hac ira ſua
miſerationes ſuas,& faciat eos non tãta,quã
ta digni ſunt pœnarum atrocitate cruciari,
non,ut eas pęnas vel nunquam ſubeant,uel
aliq̃n finiant, ſed ut eas mitiores q̃ merita
ſunt eorum leuioresq; patiantur. Sic.n. &
ira Dei manebit,& in ipſa ira ſua miſeratio-
nes ſuas non continebit.Quod quidem non
ideo confirmo:quoniam non reſiſto. Cæterũ M.
eos qui putant minaciter potius q̃ ueraciter Ap.
dictum: Diſcedite a me maledicti in ignem Eſ.
æternum, & ibunt iſti in ſupplicium ęternũ Ion
& cruciabuntur in ſecula ſeculorum: & ver Pſ.
mis eorum non morietur, & ignis non ex-
tinguetur,& cætera huiuſmodi, non tã ego F
q̃ ipſa ſcriptura diuina planiſsimè atq; ple-
niſsime redarguit ac refellit. Niniuitę quip-
pe in hac uita egerunt pœnitentiam:& ideo
fructuoſam,uelut in hoc agro ſeminantes,
in quo Deus voluit cum lachrymis ſemina-
ri,quod poſtea cum lætitia meteretur. Et tñ
quis negabit,quod Dominus prædixit in eis
fuiſſe completum,niſi parum aduertat,quẽ-
admodum peccatores Deus non ſolum ira-
tus, verumetiam miſeratus euertat?Euertun Ge
tur.n.peccatores duobus modis:aut ſicut So Pe
domitę,ut pro peccatis ſuis ipſi homines pu res
niantur:aut ſicut Niniuitæ, ut ipſa hominũ bus
peccata pœnitendo deſtruantur.Factum eſt dis
ergo quod prædixit Deus.Euerſa eſt.n.Nini tur
ue, quæ mala erat, & bona ędificata eſt,quæ Ion
non erat.Stantibus .n. mœnibus atq; domi-
bus, euerſa eſt ciuitas in perditis moribus: Ion
ac ſic quanuis propheta fuerit contriſtatus,
quia non eſt factum quod illi homines ti-
muerunt illo prophetante uenturum, factũ
eſt tamen quod fuerat Deo præſciente prę-
dictum, quoniam nouerat qui prædixit quo
modo in melius eſſet implendũ. Vt aũt noue
rint iſti in peruerſum miſericordes quo per
tineat quod ſcriptũ eſt:Quàm multa multi- Pſa
tudo dulcedinis tuæ domine,quam abſcon- G
diſti timentibus te: legant & quod ſequitur,
perfeciſti autem ſperantibus in te. Quid eſt
enim,abſcondiſti timẽtibus te,perfeciſti ſpe
rantibus, niſi quia illis qui timore pœnarũ
ſuam uolunt iuſtitiam conſtituere, quæ in
lege eſt,non eſt iuſtitia Dei dulcis, quia ne-

ſciunt

m.10. ſciunt eam? Non.n.guſtauerunt eam. In ſe
nanq; ſperant, non in ipſo: & ideo eis abſcon
ditur multitudo dulcedinis dei, qm̃ timent
quidem deum, ſed illo timore ſeruili, qui nõ
eſt in charitate, quia perfecta charitas foras
an.4 mittit timorem. Ideo ſperantibus in eũ per-
fecit dulcedinem ſuam inſpirando eis chari-
tatem ſuam, ut timore caſto, non quem cha-
ritas foras mittit, ſed permanẽte in ſeculum
ſeculi, cum gloriantur in dño glorientur. Iu
or.1 ſtitia quippe dei Chriſtus eſt, qui factus eſt
nobis, ſicut dicit Apoſtolus, ſapientia a deo,
& iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio: ut
quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriat̃,
m. in dño glorietur. Hanc de iuſtitiam quã do-
nat gratia ſine meritis, neſciunt illi, qui ſuã
iuſtitiam volunt conſtituere, & ideo iuſtitiæ
F 10. dei, qui Chriſtus eſt, nõ ſunt ſubiecti. In qua
H iuſtitia eſt multa multitudo dulcedinis dei,
33. p p quam dr̃ in Pſalmo: Guſtate, & videte
q̃ dulcis eſt dñs. Et hanc quidem in hac pe-
regrinatione guſtantes, non ad ſocietatẽ ſu-
mentes eſurimus eam potius ac ſitimus, vt
ea poſtea ſaturemur, cum uidebimus eum
ſicuti eſt, & implebitur quod ſcriptum eſt:
Satiabor cum manifeſtabitur gloria tua. Ita
perficit Chriſtus multam multitudinem dul
cedinis ſuæ ſperantibus in eum. Porrò aũt ſi
I eam, quam illi putant dulcedinem ſuã, deus
abſcondit timentibus eum, quia non eſt im-
pios damnaturus, ut hoc neſcientes & dam-
nari timẽtes recte viuant, ac ſic poſſint eſſe
qui orẽt pro non recte viuentibus, qũo eam
perficit ſperantibus in eum, qñ quidem ſicut
ſomniant, per hanc dulcedinem non dam-
naturus eſt eos, qui non ſperant in eum? Illa
igitur eius dulcedo quæratur, quam perficit
ſperantibus in eum, non quã perficere putat̃
contẽnentibus & blaſphemantibus eũ. Fru-
ſtra itaq; homo poſitus in hoc corpore, oc-
cultorum iudiciorum dei ſibi notitiã arro-
gare præſumit. Illud quoque apoſtolicum:
Concluſit.n. deus oẽs in infidelitate, vt oib⁹
miſereatur, non ideo dictum eſt, ꝙ neminẽ
ſit damnaturus, ſed ſuperius apparet, vnde
ſit dictum. Nam cum de iudæis poſtea cre-
11 dituris Apoſtolus loqueretur ad gentes, ad
quas utiq; iam credentes conſcribebat epi-
ſtolas: Sicut.n. vos, inquit, aliqñ non credi-
diſtis deo, nunc aũt miſericordiã conſecuti
eſtis in illorũ incredulitate. ſic & hi nõ credi
derunt in veſtra miſericordia, vt & ipſi miſe
ricordiam conſequantur. Deinde ſubiecit,
vnde iſti ſibi errando blandiuntur, atq; ait.
Concluſit.n. deus oẽs in infidelitate, ut om-
nium miſereatur. Quos oẽs, niſi de quibus
loquebatur tanq̃ dicẽs, & uos & illos? Deus Rom.8.
ergo & gentiles & iudęos, quos præſciuit &
prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij
ſui, oẽs in infidelitate concluſit: vt de amari-
tudine infidelitatis ſuæ pœnitendo confuſi:
& ad dulcedinem miſericordiæ dei credẽdo
conuerſi, clamarent illud in Pſalmo: Quam Pſal.39
multa multitudo dulcedinis tuæ dñe, quam
abſcondiſti timentibus te, perfeciſti aũt ſpe-
rantibus non in ſe, ſed in te. Oĩum itaq; mi-
ſeretur uaſorũ miſericordiæ. Quid eſt oĩm? K
Et eorum.ſ. quos ex gentibus, & eorũ quos
ex iudæis prædeſtinauit, uocauit, iuſtifica-
uit, glorificauit, non omnium hominũ, ſed
iſtorum omnium neminem damnaturus.

An hi qui inter hæreticos baptizati ſunt & deteriores poſtea male uiuẽdo facti ſunt: vel hi qui apud catholicos renati ad hæreſes, aut ſchiſmata trãſierunt: uel hi qui a catholicis apud quos renati ſunt non recedẽtes, crimino ſe viuere perſtiterũt, poſſint priuilegio ſacramentorum remiſſionem æterni ſperare ſupplicij. Cap. XXV.

SEd iam reſpondeamus ẽt illis, qui non L
ſolum diabolo & angelis eius ſicut nec
iſti, ſed ne ipſis quidem oĩbus hoĩbus
liberationem ab æterno igne promittunt:
verum eis tm̃, qui Chriſti baptiſmate abluti,
& corporis eius & ſanguinis participes facti
ſunt, quomodolibet vixerint, in quacunque
hæreſi uel impietate fuerint. Sed contradicit Gal.5.
eis Apoſtolus, dicens: Manifeſta autem ſunt
opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immun-
ditia, luxuria, idolorum ſeruitus, veneficia,
inimicitiæ, contentiones, æmulationes, aĩo-
ſitates, diſſenſiones, hęreſes, inuidię, ebrieta-
tes, comeſſationes, & his ſimilia: quæ prædi-
co vobis, ſicut prædixi, quoniam qui talia
agunt, regnũ dei non poſſidebunt. Hęc pro-
fecto apoſtolica falſa eſt ſentẽtia: ſi tales poſt
quantalibet tẽpora liberati regnum Dei poſ-
ſidebunt. Sed quoniam falſa non eſt, profe M
cto

ᵭo regnum dei nõ posſidebunt. Et ſi in regni dei poſſeſſione nunq̃ erunt, æterno ſupplicio tenebuntur, q̃m non eſt locus medius vbi non ſit in ſupplicio, qui illo non fuerit conſtitutus in regno. Quamobrem quod ait dñs Ieſus: Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit, ſi quis ex ipſo manducauerit nõ morietᵣ: ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi, ſi quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: quõ ſit accipiendum merito quæritur. Et ab iſtis quidem quibus nunc rñdemus hunc intellectum auferunt illi, quibus deinde rñdendum eſt: hi ſunt autẽ qui hanc liberationem, nec oĩb. habentibus ſacr̃m baptiſmatis & corporis Chriſti, ſed ſolis catholicis, quãuis male viuentibus pollicentᵣ, quia non ſolo, inquiunt, ſacramento, ſed re ipſa manducauerũt corpus Chriſti, in ipſo. ſ. eius corpore cõſtituti. De quo corpore ait Apoſt. Vnus panis, vnum corpus multi ſumus. Qui ergo eſt in eius corporis vnitate, id eſt, in Chriſtianorum compage membrorum, cuius corporis ſacramentum fideles cõmunicantes de altari ſumere cõſueuerunt, ipſe vere dicendus eſt manducare corpus Chriſti, & bibere ſanguinem Chriſti. Ac per hoc hæretici & ſchiſmatici ab huius unitate corporis ſeparati, pñt idem percipere ſacramentum, ſed non ſibi vtile, immo uero ẽt noxiũ, quo iudicẽtur grauius q̃ uel tardius liberentur. Non ſunt. n. in eo vinculo pacis, quod in illo exprimitur ſacramẽto. Sed rurſus etiam iſti qui recte intelligunt, nõ dicendum eum manducare corpus Chriſti, qui in corpore non eſt Chriſti, nõ recte promittunt eis, qui vel in hereſim vel etiam in gentilium ſuperſtitionem ex illius corporis vnitate labunᵣ, liberationem q̃nq; ab æterni igne ſupplicij: primum quia debent attendere, q̃ ſit intolerabile atq; a ſana doctrina nimis deuium, vt multi ac pene oẽs, qui hæreſes impias condiderunt exeuntes de catholica eccleſia, & facti ſunt hæreſiarchæ meliores habeant cauſas, q̃ hi qui nunq̃ fuerunt catholici, cum in eorum laqueos incidiſſent, ſi illos hæreſiarchas hoc facit liberari ſupplicio ſempiterno, quod in catholica eccleſia baptizati ſunt, & ſacr̃um corporis Chriſti in vero Chriſti corpore primitus acceperunt. Cum peior utiq; ſit deſertor fidei, & ex deſertore oppugnator eius effectus, quam ille qui non deſeruit, quam nunquam tenuit. Deinde quia & his occurrit Apoſtolus, eadem verba proferens, & enumeratis illis carnis operibus eadem veritate prædicens: Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebunt. Vnde nec illi in perditis, & damnabilibus moribus debent eſſe ſecuri, qui uſque in finem quidem velut in communione eccleſię catholicæ perſeuerant intuentes quod dictum eſt: Qui perſeuerauerit vſq; in finem, hic ſaluus erit: & per uitæ iniquitatem ipſam vitæ iuſtitiam, quod eis Chriſtus eſt, deſerunt ſiue fornicando, ſiue alias immunditias flagitiorum, quas nec Apoſtolus exprimere voluit, in ſuo corpore perpetrando, ſiue turpitudine luxuriæ diffluendo, ſiue aliquid aliud eorum agendo, de quibus ait: Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebunt. Ac per hoc quicunque agunt talia, niſi in ſempiterno ſupplicio nõ erunt, quia in Dei regno eſſe non poterunt. In his enim perſeuerãdo vſq; in huius vitæ finem, non vtique dicendi ſunt in Chriſto perſeueraſſe vſque in finem, quia in Chriſto perſeuerare, eſt in eius fide perſeuerare. Quæ fides, vt eam definit idem Apoſtolus, per dilectionem operatur. Dilectio autem ſicut ipſe alibi dicit, malum nõ operatur. Nec iſti ergo dicendi ſunt manducare corpus Chriſti, quoniam nec in membris computandi ſunt Chriſti. Vt enim alia taceam, non poſſunt ſimul eſſe & membra Chriſti, & membra meretricis. Denique ipſe dicens: Qui manducat carnem meam, & bibit ſanguinẽ meum, in me manet, & ego in eo: oſtendit quid ſit non ſacramento tenus, ſed reuera corpus Chriſti manducare, & eius ſanguinem bibere: hoc eſt enim in Chriſto manere, ut in illo maneat & Chriſtus. Sic enim hoc dixit, tanquam diceret. Qui non in me manet, & in quo ego non maneo, non ſe dicat aut exiſtimet manducare corpus meum, aut bibere ſanguinem meum. Non itaque manent in Chriſto qui non ſunt membra eius. Non ſunt autem membra Chriſti, qui ſe faciunt membra meretricis, niſi malum illud pœnitendo eſſe deſtiterint, & ad hoc bonum reconciliatione redierint.

Ioan. 6.
2. Co. 10.
A
B
Gala. 5
Mat. 10
Ephe.
Gala.
C
Gala.
Rom.
1. Cor.
Ioan. 6
D

Quid

Quid sit in fundamento habere Christum, & quibus spondeatur salus, qua si per ignis visturam.
Cap. XXVI.

SEd habent, inquiunt, Christiani catholici in fundamento Xp̄m, a cuius vnitate nō recesserūt, tametsi huic fundamēto superędificauerunt quālibet pessimā uitam, uelut ligna, fœnum, stipulam. Recta itaq; fides est, per quam Xp̄s est fundamentum, quamuis cum dāno, qm̄ illa q̄ superædificata sunt exurentur, tñ poterit eos qñq; ab illius ignis perpetuitate saluare. Rn̄deat eis breuiter Apostolus Iacobus: Si quis dicat se fidē habere, opera āt non habeat, nunquid poterit fides saluare eū? Et quis est, inquiunt, de quo dicit Apostolus Paulus: Ipse aūt saluus erit: sic tñ quasi per ignem? Simul quis iste sit inquiramus. hunc tñ non esse certissimū est, ne duorum Apostolorum sententias mittamus in rixam. Si unus dicit, ēt si mala opera q̄s habuerit, saluabit eū fides per ignē: alius aūt si opera non habeat nunquid poterit fides saluare eū? Inueniemus ergo qui possit saluari per ignem, si prius inuenerimus quid sit habere in fundamēto Xp̄m. Quòd ut de ipsa similitudine quantocius aduertamus, nihil in ædificio p̄ponitur fundamēto. Quisq̄s itaq; sic habet in corde Xp̄m, vt ei terrena & temporalia, nec ea, quæ licita sunt atq; concessa præponat, fundamētū habet Xp̄m. Si aūt pręponit, & si uideatur habere fidem Christi, non est tamen in eo fundamētum Xp̄s, cui talia pręponuntur: quanto magis si salutaria pręcepta contemnens committat illicita, nō præposuisse Xp̄m, sed post posuisse conuincitur, quem post habuit imperantem siue cō cedentem, dum contra eius imperata siue cō cessa suam per flagitia diligit explere libidinem? Si quis itaq; Christianus diligit meretricem, eiq; adhærens unum corpus efficitur, iam in fundamēto non habet Xp̄m. Si quis autem diligit uxorem suam si ẜm Christū, quis ei dubitet in fundamēto esse Christum? Si vero ẜm hoc seculum, si carnaliter, si in morbo concupiscentiarum, sicut & gētes, quę ignorant Deum, etiam hoc secundum veniam cōcedit Apostolus, immo per Apostolū Christus. Potest ergo & iste habere in fundamēto Christum. Si. n. nihil ei talis affectionis uoluptatisq; præponat, quamuis superædificet ligna, fœnū, stipulam, Xp̄s est fundamētum, propter hoc saluus erit per ignē. *I. Cor. 4.* Delitias quippe hm̄oi amoresq; terrenos, p̄p coniugalem quidem copulā nō dānabiles, tribulationis ignis exuret: ad quem ignem pertinent & orbitates, & quæcunque calamitates, quę auferunt hæc. Ac per hoc ei qui ædificauit, erit ędificatio ista damnosa, quia non habebit quod superędificauit, & eorum amissione cruciabitur, quib. fruēdo vtiq; lætabatur. Sed per hunc ignē saluus erit merito fundamenti, quia & si utrum id an Christū habere mallet a persecutore præponeretur, se mallet Christum habere q̄ ista liberrime profiteretur. *I. Cor. 7.* Vide in Apostoli uerbis hominem ædificantem super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides preciosos. Qui sine uxore est, inquit, cogitat, q̄ sunt dei, quomodo placeat deo. Videt alium ędificantem ligna, fœnum, stipulam. Qui autem matrimonio iunctus est, inquit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. *Ibidem.* Vniuscuiusq; opus quale sit, manifestabitur: dies .n. domini declarabit. *I. Cor. 3.* Dies utiq; iræ, dies tribulationis, qm̄ in igne inquit, reuelabitur. Eādemq; tribulationem ignem uocat, sicut alibi legitur: Vasa figuli p̄bat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. *Eccl. 27.* Et uniuscuiusq; opus, quale sit ignis probabit. *I. Cor. 3.* Si cuius opus permanserit, permanet. n. quod q̄sque cogitat, quę sunt dei, quomodo placeat deo, qđ superędificauit, mercedē accipiet, id est, unde cogitauit, hoc sumet. Si cuius āt opus arserit, damnū patietur, qm̄ quod dilexerat, non habebit. Ipse autem saluus erit, quia eum nulla tribulatio ab illius fundamēti stabilitate semouit, sic tamen quasi per ignem. Quod. n. sine illiciente amore non habuit, sine vrente dolore nō perdet. Ecce quātum mihi uidetur, inuētus est ignis, qui nullum eorum damnet, sed unum ditet, alterum damnificet, ambos probet. Si autem ignem illum isto loco uoluerimus accipere, de quo dominus dicit sinistris, Discedite a me maledicti in ignem æternum, *Mat. 25.* ut in eis etiam isti esse credantur, qui ædificant super fundamentum ligna, fœnū, stipulā, *I. Cor. 3.* eosque ex illo igne post tēpus p̄ malis meritis

imper-

impertitum liberet boni meritum fundamẽti, quid arbitramur dexteros, quibus dicetur: *Matt. 5.* Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnũ, nisi eos q̃ ędificauerunt super fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos? Sed in illum ignẽ, de quo dictũ est, sic tñ quasi per ignẽ: si hoc mõ est intelligendus, utriq; mittendi sunt, & dextri. & sinistri. Illo quippe igne utriq; probandi sunt, de quo dictũ est: *Ibidem.* Dies.n.dñi declarabit, qm̃ in igne reuelabitur, & uniuscuisq; opus quale sit, ignis probabit. Si ergo utrũq; probabit ignis, ubi si cuius opus permãserit, id est, non fuerit igne consumptum, quod superædificauit mercedem accipiat. Si cuius ãt opus arserit, damnum patietur, profecto nõ est ipse æternus ille ignis. In illum.n. soli sinistri nouissima & perpetua dãnatione mittentur, iste ãt dextros probat. Sed alios eorũ sic probat, ut ædificium quod super Christũ fundamentũ ab eis inuenerit esse cõstructũ, nõ exurat atq; consumat, alios aũt aliter, id est, ut quod superædificauerunt, ardeat dam numq; inde patiantur, salui fiant autẽ: quia Christũ in fundamento stabiliter positũ præcellenti charitate tenuerunt. Si ãt salui fient, profecto & ad dexterã stabũt, & cũ cæteris audiẽt: *Mat. 25.* Venite bñdicti patris mei, possidete paratum uobis regnum: non ad sinistram, ubi *Ibidem.* illi erunt, qui salui non erunt & ideo audiẽt: *Esa. 66.* Discedite a me maledicti in ignẽ æternum. *Apo. 20.* Nemo quippe ab illo igne saluabitur, quia in supplicium æternum ibũt illi omnes, ubi vermis eorũ non morietur, & ignis nõ extinguetur, quo cruciabuntur die ac nocte in secula seculorũ. Post istius sanè corporis mortẽ, donec ad illũ ueniatur, qui post resurrectionẽ corporũ futurus est dãnationis, & remunerationis ultimus dies, si hoc tẽporis interuallo spiritus defunctorũ eiusmodi ignẽ dĩr perpeti, quem non sentiant illi, qui non habuerunt tales mores & amores in huius corporis uita, ut eorum ligna, & fœnum, & stipula consumatur: alij uero sentiant, qui eiusmodi secum ędificia portauerunt, siue ibi tm̃, siue & hic, & ibi, siue ideo hic, ut nõ ibi, secularia, quanuis a dãnatione uenialia concremantem ignẽ transitoriæ tribulationis inueniant, nõ redarguo, quia forsitan uerum est. Potest quippe ad istam tribulationẽ pertinere etiam ipsa mors carnis, quæ peccati primi perpetratione concepta est, & s̃m cuiusq; ædificium tempore suo ab unoquoque suscepta. Possunt & persecutiones Ecclesiæ, quib. martyres coronati sunt, & quas patiuntur, quicũq; Christiani, probant utraque ædificia uelut ignis, & alia cõsumũt cũ ipsis ædificatoribus si Christum in eis nõ inueniunt fundamentum: alia sine ipsis si inueniunt, quia licet cum damno salui erũt, ipsi non consumentur propter Christi uidelicet meritum in fundamentum reperti, qui manet in æternum. *Mat. 24.* Erit etiam in fine seculi tribulatio tempore Antichristi, qualis nũquam antea fuit, quam multa erunt tunc ædificia, siue aurea, siue fęnea super optimum fundamentum, quod est Christus Iesus, ut ignis ille probet utraque, & de aliis gaudium, de aliis inferat damnum: neutros tñ perdat, in quibus hæc inueniet propter stabile fundamentum. Quicunq; autẽ non dico uxorem, cuius etiam commixtione carnis, ad carnalẽ utitur uoluptatem: sed quæ ab huiusmodi delectationib. aliena sunt nomina pietatis, humano more carnaliter diligendo Christo *1. Co.* anteponit, non eum habet in fundamẽto, & ideo nõ per ignem saluus erit, sed saluus nõ erit, quia esse cum saluatore non poterit, qui de hac re apertissime loquens ait: *Mat. 10.* Qui amat patrem aut matrem plusq̃ me, non est me dignus: & qui amat filiũ aut filiam super me, non est me dignus. Verum qui has necessitudines sic amat carnaliter, ut tñ eas Christo dño non proponat, malitq; ipsis carere quã Christo, si ad hunc fuerit articulũ tentationis adductus, per ignẽ saluus erit, quia ex earum amissione tantum necesse est urat dolor, quantum hæserat amor. *Amor iuncto quaten sanctis purus* Porrò qui patrem, matrem, filios filiasq; secundum Christum dilexit, ut ad eius regnum obtinendũ, eiq; cohærendum illis consulat, uel hoc in eis diligat, q̃ membra sunt Christi, absit, ut ista dilectio reperiatur in lignis, fœno, & stipula consumenda, sed prorsus ędificio aureo, argenteo, gemmeo, deputabitur. Quomodo autem potest eos plus amare quàm Christum, quos amat utiq; propter Christũ?

Con-

Contra eorũ persuasionẽ, qui putant sibi nõ obfutura peccata, in quibus cũ eleemosynas facerent perstiterunt.

Caput. XXVII.

Mat.25. RESTAT eis respondere qui dicunt æterno igne illos tãtummodo arsuros, qui pro peccatis suis facere dignas eleemosynas negligũt, ꝓpter illud quod ait Apostolus Iacobus: Iaco.2. Iudicium aũt sine misericordia illi, q̃ nõ fecit misericordiam. Qui ergo fecit, inquiũt, quãuis nõ correxerit perditos mores, sed nefarie, ac nequiter inter ipsas suas eleemosynas uixerit, cũ misericordia illi futurum est iudiciũ, vt aut non damnetur oĩno, aut post aliquod tẽps a dãnatione nouissima liberet̃.

B Nec ob aliud existimant Xp̃m de solo dilectu atq; neglectu eleemosynarum discretionẽ inter dexteros & sinistros esse facturum, quorũ alios in regnũ, alios in suppliciũ mittet æternum. Vt aũt quotidiana sibi opinentur, quæ facere oĩno non cessant, qualiacunque & quantacuq; sint ꝑ eleemosynas dimitti posse peccata, orationẽ q̃ docuit ipse dñs & suffragatricem sibi adhibere conant̃, & testem, Sicut.n. nullus, inquiũt, dies, quo à Christianis hæc orõ non dicatur, ita nullũ est quotidianum qualecunq; pc̃m̃, quod ꝑ Mat.6. illam non dimittatur, cum dicimus, Dimitte nobis debita nostra, si quod sequitur facere curemus: sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Non,n ait Dñs, inquiunt, Si dimiseritis peccata hominibus, dimittet uobis Pater vester quotidiana parua pc̃tã uestra, sed, dimittet vobis, inquit, peccata uestra. Qualiacunq; ergo vel quãtacunq; sint, ẽt si quotidie ꝑpetrentur, nec ab eis uita discedat in melius cõmutata, per eleemosynã C uenia non negata remitti sibi posse præsumunt. Sed bene, quod isti dignas pro peccatis commonent eleemosynas esse faciẽdas, qm̃ si dicerent qualescunq; eleemosynas ꝓ peccatis & quotidianis, & magnis, & quantacunq; scelerum consuetudine misericordiam posse impetrare diuinam, ut ea quotidiana remissio sequeretur, uiderent rem se dicere absurdam atq; ridiculam. Sic.n. cogerentur fateri fieri posse, ut opulentissimus hõ decem nummulis diurnis in eleemosynas impensis homicidia, & adulteria, & nefaria quæq; facta redimeret. Quod si absurdissimum & insanissimum est dicere, profecto si quæratur, quæ dignæ sint pro peccatis eleemosynę, de quibus ẽt Christi præcursor ille dicebat; Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, ꝓculdubio nõ inuenientur eas facere, Matt.3. qui uitam suã vsq; ad mortẽ quotidianorum criminũ perpetratione confodiunt. Primũ, q2 in auferendis rebus alienis lõge plura diripiunt, ex quibus perexigua pauperibus largiẽdo, Christum se ad hoc pascere existimant, vt licẽtiam malefactorum ab illo se emisse, uel quotidie potius emere credentes, seculi damnabilia tanta committãt. Qui si ꝓ uno scelere oĩa sua distribuerent, indigentibus mẽbris Christi, nisi desisterent D à talibus factis, habendo charitatẽ, quæ non agit perperã, aliquid eis prodesse nõ posset. 1.Co.13. Qui ergo dignas ꝓ suis peccatis eleemosinas facit, prius ea facere incipiat a seipso. Indignũ est.n. vt in se nõ faciat, qui facit in ꝓximũ cũ audiat dicentẽ dñm: Mat.22. Diliges proximũ tuũ tanq̃ teipsum. Eccle.20 Itemq; audiat: Miserere tuę animæ placens deo. Hanc ergo eleemosynam.i. vt deo placeat, non faciens animæ suæ, qũo dignas ꝓ peccatis suis eleemosynas facere dicendus est? Ad hoc.n. & illud scriptum est: Qui sibi malignus est, cui bonus erit? Orationes quippe adiuuant eleemosynę. Et utiq; intuendum est quod legimus: Eccl.14. Fili peccasti, ne adiicias iterum, & de præteritis tuis deprecare, ut dimittantnr tibi. Eccl.21. Propter hoc ergo eleemosynæ faciendæ sunt, ut cum de præteritis peccatis deprecamur, exaudiamur, non ut in eis perseuerantes, licentiam malefaciendi nos ꝑ eleemosynas cõparare credamus. Ideo autem Dominus & dextris eleemosynas ab eis factas, & sinistris non factas se imputaturum esse prędixit, ut hic ostenderet quantũ ualeant eleemosynæ ad priora delenda, nõ ad perpetua impune cõmittenda pc̃tã. Tales aũt eleemosynas non dicendi sunt facere, qui uitã nolunt E a cõsuetudine scelerũ in melius cõmutare. Quia & in hoc qđ ait: Mat.25. Qñ uni ex minimis meis non fecistis, mihi non fecistis: ostẽdit eos nõn facere ẽt qñ se facere existimãt. Si. n̄. Christiano esurienti panem tanquam Christo darent, ꝓfecto sibi panẽ iustitiæ, qꝫ ipse Christus est non negarent: Quoniam

deos, nõ cui detur, ſed quo animo detur attẽ
dit. Qui ergo Chriſtũ diligit in Chriſtiano,
hoc animo ei porrigit eleemoſynã, quo acce
dit ad Xp̃m, nõ quo vult recedere impunit⁹
à Chriſto. Tãto.n.magis quiſq; deſerit Xp̃m,
quãto magis diligit quod improbat Chriſt⁹.
Nã quid cuiquã prodeſt ꝙ baptizatur, ſi non
Ioan.3. iuſtificatur? Nõne qui dixit: Niſi quis rena-
tus fuerit ex aqua & ſpũ ſancto, non intrahit
in regnũ dei: ipſe ẽt dixit, Niſi abundauerit
iuſtitia ueſtra ſuper Scribarũ & Phariſæorũ,
nõ intrabitis in regnũ cęlorum? Cur illud ti
mendo multi curant baptizari, & hoc nõ ti-
Ibidem. mendo, nõ multi curant iuſtificari? Sicut er-
F go non dicit fratri ſuo fatue, qui cum hoc di
cit, non ipſi fraternitati, ſed peccato eius in-
fenſus eſt: alioquin reus erit gehennæ ignis:
ita ecõtrario qui porrigit eleemoſynã Chri-
ſtiano, nõ Chriſtiano porrigit, qui non in eo
diligit Chriſtũ. nõ aũt diligit Xp̃m, iuſtificari
qui recuſat in Chriſto. Et quemadmodum ſi
Galat.3. quis p̃occupatus fuerit in aliquo delicto, vt
fratri ſuo dicat fatue. i. non eius peccatũ uo-
lens auferre, conuincitur iniuſtitiæ, parũ eſt
ad hoc redimendum eleemoſynas facere ni
ſi ẽt quod ibi ſequitur remedium reconcilia
tionis adiungat. Ibi. n. ſequitur: Si ergo of-
Matt.5. fers munus tuum ad altare, & ibi recordatus
fueris, quia frater tuus hẽt aliq̃d aduerſum
te, relinque ibi munus tuum ad altare, & ua
Ibidem. de prius reconciliare fratri tuo, & tunc ue-
niens offeres munus tuum. Ita parũ eſt elee-
moſynas quantaslibet facere pro quocunq;
ſcelere, & in conſuetudine ſcelerum ꝑma-
nere. Oratio uero quotidiana, quam docuit
ipſe dominus, unde & dominica nuncupat̃,
delet quidem quotidiana peccata, cum quo-
tidie dicitur, Dimitte nobis debita noſtra:
quando id quod ſequitur non ſolum dicit̃,
G ſed etiam fit, Sicut & nos dimittimus debito
Matth.6 ribus noſtris. Sed quia fiunt peccata: ideo di-
citur, non ut ideo fiant, quia dicitur. Per hãc
.n. nobis uoluit ſaluator oſtendere quantum
libet iuſte in huius uitæ caligine atq; infirmi
tate uiuamus, non nobis deeſſe peccata, pro
quibus dimittendis debeamus orare, & eis,
qui in nos peccant, vt & nobis ignoſcatur i-
gnoſcere. Non itaq; propterea dñs ait: Si di-
Ibidem. miſeritis peccata hominibus, dimittet uobis
& pater veſter peccata ueſtra, ut de hac orõ-
ne confiſi, ſecuri quotidiana ſcelera facere-
mus, uel potentia qua non timeremus homi
nũ leges, uel aſtutia, qua ipſos homines falle
remus: ſed ut per illam diſceremus, non pu-
tare nos eſſe ſine peccatis, etiam ſi criminib.
eſſemus immunes, ſicut etiam legis ueteris
ſacerdotes hoc ipſum deus de ſacrificijs ad- *Hæb.*
monuit, quæ iuſſit eos primũ pro ſuis, dein-
de ꝑ populi offerre peccatis. Nã ẽt ipſa uer- *Matth*
ba tanti magiſtri & dñi noſtri uigilanter in-
tuenda ſunt. Non.n.ait. Si dimiſeritis pecca-
ta hominibus, & pater ueſter dimittet uobis H
qualiacunq; peccata: ſed ait, peccata ueſtra.
Quotidianã quippe orationẽ docebat, & iu-
ſtificatis utiq; diſcipulis loquebatur. Quid
eſt ergo peccata ueſtra, niſi peccata ſine qui-
bus nec vos eſtis, qui iuſtificati & ſanctifica-
ti eſtis? Vbi ergo illi, qui ꝑ hanc orationẽ oc
caſionem perpetrandorum quotidie ſcelerũ
quærunt, dicunt dñm ſignificaſſe ẽt magna
peccata, qm̃ non dixit, dimittet uobis pecca-
ta parua: ſed peccata ueſtra? Ibi nos conſide-
rantes qualibus loquebatur, & audientes di-
ctũ, peccata ueſtra, nihil aliud debemus exi-
ſtimare quam parua, qm̃ talium iam nõ erãt
magna. Veruntamen nec ipſa magna, a qui-
bus omnino mutatis in melius moribus re-
cedendum eſt, dimituntur orantibus niſi fiat
quod ibi dicitur: Sicut & nos dimittimus de *Ibidem.*
bitoribus noſtris. Si.n. minima peccata, ſine
quibus non eſt etiam uita iuſtorum, aliter
non remittuntur quãto magis multis & ma-
gnis criminibus inuoluti etiam ſi ea perpe- I
trare iam deſinãt: nullam indulgentiam con
ſequuntur, ſi ad remittendum alijs, quod in
eos quiſq; peccauerit, inexorabiles fuerint,
cum dicat dñs: Si aũt non dimiſeritis homi-
nibus peccata, neq; pater ueſter dimittet uo-
bis? Ad hoc.n.ualet quod etiã Iacobus Apo- *Iac*
ſtolus ait, Iudiciũ futurũ ſine miſericordia
illi qui non fecit miſericordiã. Venire quip *M.*
pe debet in mentem etiam ſeruus ille, cui de
bitori dñs ſuus relaxauit decem millia talen
torum: quæ poſtea iuſsit ut redderet, q̃a ipſe
non miſertus eſt conſerui ſui, qui ei debebat
centum denarios. In his ergo qui filii ſunt
promiſsionis & uaſa miſericordiæ, ualet
quod ait idem Apoſtolus, conſequenter ad- *Ro*
iungẽs: Superexaltat autẽ miſericordia iudi- *Iac*
cium. Quoniam & illi iuſti qui tanta ſan-

ctitate

Luc. 10. ctitate uixerunt, vt alios quoq; recipiant in
Rom. 4. tabernacula ęterna,quib.amici facti sunt de
mãmona iniquitatis,ut tales essent: miseri-
cordia liberati sũt ab eo,q̃ iustificat impiũ,
imputãt mercedẽ ẜm grãm,nõ ẜm debitũ.
In eorũ quippe numero est Apost.qui dicit;
1.Co. 7. Misericordiã consecutus sum, vt fidelis es-
Luc. 16. sem. Illi aũt qui recipiuntur a talib.in taber
nacula ęterna, fatendum est, quod non sint
his moribus ꝑditi, vt eis liberandis sine suf-
fragio sanctorum sua possit vita sufficere,
ac ꝑ hoc multo amplius in eis super exaltat
K misericordia iudiciũ.Nec tñ ideo putandus
1.Co.2. est quisquã sceleratissimus nequaq̃ uita,uel
bona,vel tolerabiliore mutatus,recipi in ta
bernacula æterna, qm̃ obsecutus est sanctis
de mãmona iniquitatis.i.de pecunia,uel di-
uitijs, quę male fuerant acquisitæ:aut etiã si
Luc. 16. bene, non tñ ueris, sed quas iniquitas putat
esse diuitias, qm̃ nescit, quæ sint ueræ diui-
tiæ, quib.illi abundant, qui & alios recipiũt
in æterna tabernacula. Est itaq; quidã uitæ
modus:nec tam male, ut his qui eã uiuunt,
nihil prosit ad capessendum regnũ cœlorũ
largitas eleemosynarum, quibus ẽt iustorũ
sustentatur inopia, & fiunt amici qui in ta-
bernacula ęterna suscipiant:nec tam bonæ,
vt ad tantam beatitudinem adipiscendã eis
ipsa sufficiat, nisi eorũ meritis quos amicos
fecerint misericordiã consequantur. Mirari
Ibidem. aũt soleo ẽt apud Virgil. istam Dñi reperiri
L sñiam,vbi ait:Facite uobis amicos de mam
Mat. 10. mona iniquitatis: vt & ipsi recipiant uos in
tabernacula ęterna.Cui est & illa simillima:
Qui recipit Prophetã in nomine Prophetæ
mercedẽ Prophetæ accipiet;& q̃ recipit iu-
stũ in nomine iusti, mercedẽ iusti accipiet.
Nam cũ Elysios cãpos Poeta ille describe-
ret, vbi putant habitare animas beatorũ: nõ
solũ ibi posuit eos,qui proprijs meritis ad il
las sedes peruenire potuerunt,sed adiecit at
Aene. 6 que ait:Quiq; sui memores alios fecere me
rendo. i. qui promeruerunt alios, eosq; sui
memores ꝓmerendo fecerũt. Prorsus tanq̃
eis diceret:qđ frequentatur ore Xpiano, cũ
se cuiq; sanctorũ humilis quisq; cõmẽdat,
& dicit:memor mei esto:atq; ut id esse pos-
sit,ꝓmerendo efficit.Sed quis iste sit modꝰ,
& q̃ sint ipsa pctã, q̃ ita impediunt ꝑuentio
nẽ ad regnũ Dei, ut tñ sanctorũ amicorum
meritis impetrent indulgentiã, difficillimũ
est inuenire, periculosissimũ definire. Ego
certe usq; ad hoc tps cũ inde satagerẽ,ad eo
rũ indaginẽ ꝑuenirp non potui. Et fortassis M
ꝓpea latent,ne studiũ proficiendi ad omnia
peccata cauenda pigrescat.Qm̃ si scirentur,
quæ uel qualia sint delicta, pro quib.ẽt per-
manentibus, nec profectu uitæ melioris as-
sumptis intercessio sit inquirenda & speran
da iustorũ, eis secura se obuolueret huma-
na segnicies, nec euolui talibus implicamẽ
tis vllius uirtutis expeditione curaret,sed tã
tummodo quęreret aliorũ meritis liberari,
quos amicos sibi de mãmona iniquitatis e-
leemosynarũ largitione fecisset.Nunc uero Luc. 16.
dũ uenialis iniquitatis ẽt si perseueret, igno
ratur modus, profecto & studiũ in meliora
ꝓficiendi orationi instando uigilantius ad-
hibetur, & faciendi de mãmona iniquitatis
sanctos amicos cura nõ spernitur. Verũ ista
liberatio quæ fit, siue suis quibusq; oratio-
nibus, siue intercedentibus sanctis id agit,
vt in ignẽ quisq; non mittatur æternũ: non
vt cũ fuerit missus post quantumcunq; tps
inde eruatur. Nã & illi qui putant sic intelli Mat. 13.
gendũ esse, quod scriptũ est:Afferre terram Lucæ. 8
bonã,uberẽ fructũ;aliã tricenum,aliã sexa-
genũ,aliã centenũ:ut sancti ꝓ suorũ diuer-
sitate meritorũ, alii tricenos homines libe-
rent,alii sexagenos,alii centenos:hoc in die
iudicii futurũ suspicari solent,nõ post iudi-
ciũ. Qua opinione quidã cũ uideret homi- A
nes impunitatẽ sibi ꝑuersissime pollicẽtes,
eo ꝙ oẽs isto mõ ad liberationẽ ꝑtinere pos
se uideantur,elegantissime respondisse per-
hibetur: bene potius esse uiuendũ: ut inter
eos quisq; reperiatur, qui pro aliis interces-
suri sunt liberandis:ne tam pauci sint, ut ci-
to ad numerũ suũ, uel tricenũ, uel sexage-
nũ,uel centenũ quoq; eorũ ꝑueniente,mul
ti remaneãt, qui erui iã de pęnis illorũ inter
cessione nõ possint, & in eis inueniat quis-
quis sibi spẽ fructus alieni temeritate uanis
sima pollicet.Hęc me rñdisse illis suffecerit,
qui sacrarũ literarũ, quas cões habemus,au
thoritatẽ nõ spernũt,sed eas male intelligẽ-
do,nõ qđ illæ loquũtur,sed hoc potiꝰ putãt
futurũ esse,qđ ipsi uolũt. Hac itaq; rñsione
reddita, librũ sicut ꝓmisimus terminamus.

FINIS.

D. AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI, DE CIVITAte dei, ad Marcellinum LIB. XXII.

De conditione angelorum & hominum. Caput I.

Icut in proximo libro superiori promiſimus, iſte huius totius operis vltimus diſputationẽ de ciuitatis dei æterna beatitudine cõtinebit. Quæ non ꝑ ꝑ ætatis ꝑ multa ſecula longitudinem, tñ qñcunque finiẽdam ęternitatis nomen accepit, ſed *Lucæ. 1.* queẽadmodum ſcriptũ eſt in Euangelio: Regni eius nõ erit finis. Nec ita ut in alijs moriendo decedentibꝰ, alijs ſuccedentibꝰ oriendo, ſpecies in ea perpetuitatis appareat, ſicut in arbore, quæ perenni fronde ueſtitur, eadẽ vr̃ viriditas permanere, dũ labentibus & cadentibus folijs, ſubinde alia quæ naſcuntur faciẽ conſeruant opacitatis, ſed oẽs in ea ciG ues immortales erunt, adipiſcentibus & hominibus, quod nunquam ſancti angeli ꝑdiderunt. Faciet hoc deus oĩpotentiſsimus eiꝰ conditor. Promiſit.n. nec mentiri põt, & quibus fidẽ hinc quoq; faceret multa ſua, & nõ *Gene. 1.* promiſſa & promiſſa iam fecit. Ipſe eſt enim qui in principio condidit mũdum, plenum bonis omnibus uiſibilibus atq; intelligibilibus rebus, in quo nihil melius inſtituit, quã ſpũs, quibus intelligentiã dedit, & ſuæ contẽplationis habiles capacesq; ſui præſtitit, atq; una ſocietate deuinxit, quã ſanctã & ſupernã dicimus ciuitatẽ, in qua reſideant, in qua ſuſtententur beatiq; ſint. Deus aũt ipſe illis eſt tanquã uita uictusq; communis. Qui liberũ arbitrium eidẽ intellectuali naturæ tribuit tale, ut ſi uellet deſerere deũ, beatitudinem. ſ. ſuam, cõtinua miſeria eſſet ſecutura. Qui cũ præſciret angelos quoſdam ꝑ elationẽ, qua ipſi ſibi ad beatã uitam ſufficere uellẽt, tanti boni deſertores futuros, non eis ademit hanc poteſtatẽ, potentius & melius eſſe iudicans etiam de malis benefacere, q̃ mala eſſe non ſinere. Quę omnino nulla eſſent, niH ſi natura mutabilis quamuis bona & a ſummo deo atq; incommutabili bono, qui bona oĩa condidit inſtituta, peccando mala ea ſibi ipſi feciſſet. Quo ẽt peccato ſuo teſte cõuincitur bonã conditam ſe eſſe naturã. Niſi.n. magnum & ipſa, licet non ęquale conditori bonum eſſet, profecto deſertio dei tanq̃ luminis ſui, malũ eius eſſe non poſſet. Nam ſicut cæcitas oculi uitiũ eſt, & idẽ ipſum indicat ad lumẽ uidendum oculum eſſe creatũ, ac per hoc ẽt ipſo uitio ſuo excellentius oſtẽditur cæteris membris mẽbrum capax luminis: non.n. alia cauſa eſſet uitium eius carere lumine, ita etiam natura quę fruebatur deo, optimam ſe inſtitutam docet, etiam ipſo ſuo uitio, quo ideo miſera eſt, quia non fruitur deo, qui caſum angelorum uoluntarium iuſtiſsima pęna ſempiternæ infœlicitatis obſtrinxit atq; in eo ſummo bono permanentibus cæteris, ut de ſua ſine fine ꝑmãſione certi eſſent, tanquã ipſius pręmium ꝑmanſionis dedit. Qui fecit hominẽ, ipſum ẽt I rectum cum eodem libero arbitrio terrenũ quidem animal, ſed cœlo dignũ, ſi ſuo cohęreret authori, miſeria ſimiliter ſi eum deſereret ſecutura, qualis naturæ huiuſmodi cõueniret. Quem ſimiliter quum præuaricatione *Gene. 3. Eccleſiaſtes. 7.* legis dei per dei deſertionem peccaturum eſſe præſciret, nec illi ademit liberi arbitrii poteſtatem, ſimul præuidens, quid boni de malo eius eſſet ipſe facturus, qui de mortali progenie merito iuſteq; damnata, tñ populum per gratiam ſuam colligit, ut inde ſuppleat, & inſtauret partem, quæ lapſa eſt angelorũ, ac ſic illa dilecta & ſuperna ciuitas non fraudetur ſuorum numero ciuium, quin etiam fortaſsis & uberiore lætetur. Multa enim *Augu. i Enchi. Cap. 2* fiunt a malis quidem contra uoluntatẽ dei, ſed tantæ eſt ille ſapientiæ, tantæq; uirtutis, ut in eos exitus ſiue fines, quos bonos & iuſtos ipſe præſciuit, tendant omnia quæ uolũtati eius uidentur aduerſa. Ac per hoc cum deus mutare dr̃ uoluntatem, ut quibus lenis erat; uerbi gratia, reddatur iratus, illi potius quam ipſe mutantur, & cũ quodammõ mutatum in his quæ patiuntur inueniunt, ſicut mutatur ſol oculis ſauciatis & aſper quodã- K mõ ex miti, & ex delectabili moleſtus efficitur, cum ipſe apud ſeipſum maneat idẽ qui *Volun. Dei.* fuit. Dicitur enim uoluntas dei, quam facit in cordibus obediẽtiũ mãdatis eius, de quia dicit Apoſtolus. Deus eſt enim, qui operatur

Philip. 2 in nobis & velle. Sicut.n.iustitia dei non so-
lum, quia ipse iustus est dicitur, sed illa ẽt q̃
in homine, qui ab illo iustificatur facit: sic &
lex eius uocatur, qua potius est hominum,
Ioan. 8. sed ab ipso data hominibus. Nã utiq; homi-
Psal. 36. nes erant, quibus ait Iesus: In lege uestra scri
Philip. 2 ptum est, cum alio loco legamus: Lex dei ei⁹
in corde ipsius. Secũdũ hanc uoluntatẽ, quã
deus operatur in hominibus ẽt uelle dr̃, qđ
ipse non uult, sed suos id uolẽtes facit, sicut
dr̃ cognouisse, quod ut cognosceretur facit,
lat. 5. à quibus ignorabatur. Neq;.n.dicente Apo-
stolo: Nunc aũt cognoscentes deũ, immo co
gniti a deo, fas est ut credamus, qđ eos tunc
cognouerit deus, præcognitos ante constitu
tionẽ mundi, sed tunc cognouisse dict⁹ est,
L quod tunc ut cognosceretur effecit. De his
ra li- locutionum modis iam & in superioribus li
. 16. bris memini disputatũ. Secundum hanc er-
p. 23. go uoluntatem, qua deum uelle dicimus, ꝙ
alios efficit uelle, à quibus nesciuntur futu-
ra, multa vult, nec facit.

De æterna & incommutabili eius vo-
luntate. Caput II.

MVlta.n.uolunt fieri sancti eius ab il
lo inspirata sancta uoluntate, nec
fiunt: sicut orant ꝓ quibusdam pie
sancteq;, & quod orant nõ facit, cum ipse in
eis hanc orandi uoluntatẽ sancto spũ suo fe
cerit ac ꝑ hoc qñ ſm dñi uoluntatem orant
sancti, ut quisq; sit saluus, possumus illo mõ
locutionis dicere, vult deus, & non facit: vt
B ipsum dicamus uelle, qui ut uelint isti, facit.
Secundum illã uero uoluntatem suam, quæ
cum eius pręscientia sempiterna est, ꝓfecto
in cœlo & in terra omnia quæcunq; uoluit,
non solum præterita, uel præsentia, sed etiã
futura iam fecit. Verum antequã ueniet tp̃s,
quo uoluit ut fieret, quod ante tempora uni
Psal. 24 uersa præsciuit atq; disposuit, dicimus, fiet
quando deus uoluerit. Si autem non solum
tempus quo futurum est, uerumetiam utrũ
futurum sit ignoramus, dicimus, fiet si deus
voluerit, non quia deus nouam uoluntatẽ,
quam non habuit, tunc habebit, sed quia id
quod ex æternitate in eius immutabili præ-
paratum est uoluntate tunc erit.

De promissione æternæ beatitudinis
sanctorum, & perpetuis suppli-
cijs impiorum.

QVapropter ut cætera tã multa prætereã,
sicut nunc in Christo uidemus impleri,
quod promisit Abrahæ dicẽs: In semine tuo
benedicentur oẽs gentes, ita quod eidem se- C
mini eius ꝓmisit implebitur, ubi ait, ꝑ Pro-
phetã: Resurgent qui erant in monumentis. Gen. 21.
Et quod ait: Erit cœlum nouum, & terra no Esa. 26:
ua, & non erunt memores priorũ, nec ascen Esa. 65.
dent in cor ipsorum, sed lætitiam & exulta-
tionem & populũ meũ in lætitiam, & exulta
tabo in Hierusalẽ, & lætabor in populo meo
& vltra non audietur in ea vox fletus. Et per
alium Prophetam, quod prænunciauit dicẽs
eidem Prophetæ: In tempore illo saluabitur Dan. 13.
populus tuus omnis qui inuẽtus fuerit scri-
ptus in libro, & multi dormientium in terrę
puluere, siue ut quidã interpretati sunt agge
re, exurgent, hi in uitã æternam, & hi in op-
probrium, & in confusionem æternam. Et
alio loco per eundẽ Prophetam: Et accipiẽt
regnum sancti altissimi, & obtinebunt illud
vsq; in seculum, & usq; in secula seculorũ.
Et paulopost, Regnum, inquit, eius regnum Danie. 7.
sempiternum. Et alia quæ ad hoc pertinẽtia
in libro uicesimo posui, siue quę non posui,
& tamen in eisdem literis scripta sunt. Ve-
nient & hæc, sicut & ista uenerunt, quæ in-
creduli non putabãt esse uentura. Idẽ quip-
pe deus utraq; promisit, utraq; uentura esse Capitib. 2
prædixit, quem perhorrescunt numina Pa- & 23.
ganorum, teste etiã Porphyrio nobilissimo D
philosopho ipsorum.

Contra sapientes mundi, qui putant
terrena hominum corpora ad cę
leste habitaculum non pos
se transferri.
Caput IIII.

SEd uidelicet homines docti atq; sapientes
cõtra uim tantæ authoritatis, quę oĩa gñ̃a
hoĩum, sicut tãto antè p̃dixit ĩ hoc credẽdũ

ſperandumq; conuertit,acute ſibi argumen
tari videntur aduerſus corporũ reſurrectio-
nẽ & dicere,quod in tertio de Republica li-
bro à Cicerone cõmemoratum eſt.Nã cum
Herculem & Romulum ex hominib⁹ Deos
eſſe factos aſſeueraret, quorum nõ corpora,
inquit,ſunt in cœlũ elata: neq;.n.natura pa-
teretur,vt id, quod eſſet de terra,niſi in terra
maneret. Hinc eſt magna ratio ſapientium ,
Pſal. 93. quorum Dñs nouit cogitationes , qm̃ uanæ
E ſunt. Si.n.animę tantummodo eſſemus.i.ſi-
ne ullo corpore ſpiritus,& in cœlo habitan-
tes,terrena animalia neſciremus, nobiſq; fu
turum eſſe diceretur, ut terrenis corporibus
animandis quodã uinculo mirabili nectere-
mur,nõne multo fortius argumentaremur ,
id credere recuſantes,& diceremus naturã ,
non pati,ut res incorporea ligamento corpo
reo uinciretur? Et tamen plena eſt terra ue-
getantibus animis , quibus hęc membra ter
rena miro modo ſunt connexa & implicita.
Cur ergo eodem uolente Deo, qui fecit hoc
animal, non poterit terrenum corpus in cę-
leſte corpus attolli,ſi animus omnia hęc ter-
rena corpora tranſcendens,p̃ hoc etiam cę-
leſti corpore p̃ſtãtior terreno corpori potuit
alligari?An terrena particula tam exigua po
tuit aliquid cœleſti corpore melius apud ſe
tenere , ut ſenſum haberet & uitam, & eam
ſentientẽ atq; uiuentẽ dedignabitur cœlum
ſuſcipere,aut ſuſceptã non poterit ſuſtinere,
cum de re ſentiat, & uiuat iſta meliore q̃ eſt
corpus oẽ cœleſte ? Sed ideo nunc non fit ,
F qa nõdũ eſt tẽpus quo id fieri uoluit.* Quid
A.l. Qui hoc quod uidendo iã diluit, multò mirabilius, quam illud quod ab iſtis non creditur fecit.
hoc quod prouidentia.Dei multo mirabili⁹,
quam illud,quod ab iſtis non creditur fecit ?
Cur.n.non uehementius admirantur incor-
poreos animos cœleſti corpore potiores,ter
renis alligari corporibus , quam corpora li-
cet terrena ſedibus , quamuis cœleſtibus, tñ
corporeis ſublimari,niſi qa hoc uidere con-
ſueuimus, & hoc ſumus illud uero nõdum
ſumus,nec aliquando adhuc uidimus? Nam
profecto ſobria ratione conſulta mirabilio-
ris eſſe diuini operis reperitur incorporalib⁹
corporalia quodammodo attexere , q̃
licet diuerſa,quia illa cęleſtia iſta
terreſtria , tamen corpora
& corpora copulari.

De reſurrectione carnis , quam quidã
mundo credente non credunt.
Caput V.

SEd hoc incredibile fuerit aliquando.Ecce G
iam credidit mundus ſublatum terrenum *Mar.* 1
Xp̃i corpus in cœlũ, reſurrectione carnis,& *Act.* 1
aſcenſione in ſupernas ſedes paucisſimis re-
manentibus atq; ſtupentibus, uel doctis,uel
indoctis,iam crediderunt,& docti,& indo-
cti . Si rem credibilem crediderunt,uideant
quàm ſint ſtolidi, qui non credunt. Si autẽ
res incredibilis credita eſt,ẽt hoc utiq; incre
dibile eſt, ſic creditum eſſe,quod incredibi-
le eſt . Hæc igitur duo incredibilia, reſurre-
ctionem.ſ.noſtri corporis in æternũ, & rẽ tã
incredibilẽ mundũ eſſe crediturũ,idem Dñs I
ante q̃ uel unũ horũ fieret, ambo futura eſ-
ſe prædixit. Vnũ duorũ incredibiliũ iam fa-
ctum eſſe uidemus,ut quod erat incredibile,
crederet mundus : cur id quod reliquum eſt
deſperatur,ut ẽt hoc ueniat, quod incredibi
le credidit mundus,ſicut iam uenit,quod ſi-
militer incredibile fuit,ut rem tã incredibi-
lẽ crederet,qñquidem hoc utrunq; incredi-
bile,quorum uidemus unum,alterum credi
mus, in eiſdẽ literis prædictum eſt, per quas
credidit mundus?Et ipſe modus, quo mun-
dus credidit, ſi conſideretur,incredibilior in
uenitur. Ineruditos liberalibus diſciplinis , H
& omnino quantũ ad iſtorum doctrinas atti
net impolitos,non peritos Grammatica, nõ
armatos Dialectica, nõ Rhetorica inflatos ,
piſcatores Chriſtus cum retibus fidei ad ma- *Mat.*
re huius ſeculi paucisſimos miſit,atq; ita ex
omni genere tam multos piſces,& tãto mi-
rabiliores,quanto rariores, etiam ipſos phi-
loſophos cępit.Duobus illis incredibilibus ,
ſi placet,immo quia placere debet,addamus
hoc tertium.Iam ergo tria ſunt incredibilia,
quæ tamen facta ſunt . Incredibile eſt enim
Chriſtum reſurrexiſſe in carne, & in cęlum
aſcendiſſe cum carne. Incredibile eſt,mun-
dum rem tam incredibilem credidiſſe.Incre
dibile eſt, homines ignobiles, infimos, pau-
ciſsimos, imperitos, rem tam incredibilẽ tã
efficaciter mundo,& in illo ẽt doctis perſua
dere potuiſſe . Horum trium incredibilium
primum nolunt iſti cũ quibus agimus crede
re:ſ͞m coguntur & cernere,quod non inue-
niunt,

I niunt,unde fit factum, si nõ credunt tertiũ;
Marc. 6. Resurrectio certe Christi & in cœlũ cũ car-
Acto. 1. ne in qua resurrexit,ascensio,toto iã mundo
prædicatur,& creditur,si credibilis non est,
vnde toto terrarum orbe iam credita est?Sed
multi nobiles, sublimes, docti ẽt eam se ui-
disse dixerunt, & quod uiderunt diffamare
curarunt, eis mundum credidisse non mirũ
est,sed istos adhuc credere nolle, perdurum
est.Si aũt ut uerum est,paucis,obscuris,mini
mis,indoctis eã se uidisse dicentibus,& scri-
bentibus credidit mũdus,cur pauci obstina-
tissimi,qui remanserunt,ipsi mundo,iã cre-
denti adhuc usq; non credunt? Qui propte-
rea numero exiguo ignobilium,infirmorũ,
imperitorum hominum credidit, quia in tã
contemptibilibus testibus multo mirabilius
diuinitas seipsam persuasit.Eloquia nanque
persuadentium, quæ dicebant,mira fuerunt
facta,non uerba. Qui.n.Christum in carne
resurrexisse, & cum illa in cęlum ascendisse
non uiderant, id se esse narrantibus non lo-
quentibus tñ,sed etiam mirifica facientibus
Act. 2. signa credebant. Hoĩes quippe quos vnius,
Act. 2. uel ut multum duarum linguarum fuisse no
K uerant,repente linguis omnium gentium lo
Act. 3. quentes mirabiliter audiebant. Claudum ab
Act. 19. vberibus matris ad eorum uerbum in Chi-
sti nomine post quadraginta annos incolu-
mem constitisse. Sudaria de corporibus eo-
rum ablata, sanandis profuisse languẽtibus:
in via quia fuerant transituri positos in ordi
ne innumerabiles morbis uarijs laborantes,
vt ambulantium super eos umbra transiret,
cõtinuo salutem solere recipere: & alia mul
ta stupenda in Christi nomine per eos facta
signa, Postremo etiam mortuos resurrexisse
cernebant.Quæ si vt leguntur,gesta esse cõ-
Acto. 5. cedunt,ecce tot incredibilia tribus illis incre
dibilibus addimus.Et ut credatur vnũ incre-
dibile quod de carnis resurrectione atque in
cęlum ascensione dicitur, multorum incre-
dibiliũ testimonia tanta congerimus, & nõ-
dum ad credendum ab horrenda duritia in-
credulos flectimus. Si uero per Apostolos
Christi, ut eis crederetur,resurrectionem,at
que ascensionem prædicantibus Christi etiã
ista miracula facta esse non credunt,hoc no-
bis unum grande miraculũ sufficit, quod ea
terrarum orbis sine vllis miraculis credidit.

Quod Roma conditorem suum Romulum
diligendo deum fecerit, ecclesia autẽ
Christum dominũ credendo di-
lexerit. Caput VI.

RECOLAMUS etiam hoc loco illud, quod de
Romuli credita diuinitate Tullius admi
ratur. Verba eius ut scripta sunt inseram: Ma
gis est, inquit, in Romulo admirandum, qđ Cicero lib. 3 Republica.
cæteri qui dij ex hominibus facti esse dñr,
minus eruditis hominum seculis fuerunt,ut
fingendi procliuior esset ratio,cum imperiti
facile ad credendũ impellerentur. Romuli
aũt ætatem minus his sexcentis annis iam in
ueteratis literis,atq; doctrinis omniq; ue illo
antiquo ex inculta hominũ uita errore sublia
to fuisse cernimus. Et paulo post de eodẽ Ro
mulo ita loquitur, quod ad hunc ptinet sen M
sum. Ex quo intelligi potest,inquit,permul-
tis annis ante Homerũ fuisse, quàm Romu-
lum,ut iam doctis hominibus,ac temporib.
ipsis eruditis ad fingendũ uix quicquam es-
set loci. Antiquitas.n.recepit fabulas,fictas
etiam nonnunquam incondite. Hæc autem
iam exculta præsertim eludens omne quod
fieri non potest respuit. Vnus è numero do-
ctissimorum hominum idemq; eloquentis-
simus omnium Marcus Tullius Cicero, pp-
ea dicit diuinitatem Romuli mirabiliter cre
ditam, quòd erudita iam tempora fuerunt,
quæ falsitatem non reciperent fabularum.
Quis autẽ Romulum deum nisi Roma cre-
didit,atq; id parua & incipiens? Tum dein-
de posteris seruare fuerat necesse,quod acce
perant a maioribus, ut cum ista superstitio-
ne in lacte quodãmodo nr̃is ebibita cresce-
ret ciuitas, atque ad tam magnum perueni-
ret imperium,ut ex eius fastigio uelut ex al-
tiore quodam loco alias quoque gentes, qui
bus dominaretur, hac sua opinione perfun-
deret,ut non quidem crederent,sed tñ dice-
rent deum Romulum, ne ciuitatem cui ser-
uiebant, de cõditore eius offenderent,aliter
eum nominando quam Roma, quæ id non
amore quidem huius erroris,sed tamẽ amo-
ris errore crediderat. Christus autem quan- A
quam sit cœlestis & sempiternæ cõditor ci-
uitatis,non tamen eum quoniam ab illo con
dita est, deum credidit, sed ideo potius est
condenda,quia credidit.Roma conditorem

suum iam cõstructa & dedicata, tanquã deũ coluit in tẽplo: hæc aũt Hierusalẽ conditorẽ suum deum Christum, vt construi posset & dedicari, posuit in fidei fundamento. Illa illũ amando esse deũ credidit, ista istum deũ esse credendo amauit. Sicut ergo præcessit unde amaret illa, & de amato iam libenter ẽt falsũ bonum crederet, ita præcessit unde ista crederet, ut recta fide non temere, quod falsum est, sed quod uerũ erat, amaret. Exceptis eñ tot & tãtis miraculis, quæ persuaserunt, deũ esse Christum, prophetiæ quoq; diuinæ fide dignissimę præcesserunt, quæ in illo non sicut à patribus adhuc creduntur implendæ, sed iam a toto mundo demõstrantur impletæ. De Romulo aũt quia condidit Romã, in
B eaq; regnauit auditur, legitur, non quia factum est quod ante fuisset prophetatum, sed quod sit receptus in deos, creditum tenent literæ, non factum docent. Nullis quippe rerum mirabilium signis id ei uere prouenisse monstratur. Lupa quippe illa fratrum duorum nutrix, quod uĩ quasi magnum extitisse portentum, quale aut quantum est ad demostrandum deũ? Certe.n. etsi non meretrix fuit lupa illa, sed bestia cum fratribus portẽtum cõmune fuerit ambobus, frater tñ eius non habetur deus. Quis autẽ prohibitus est, aut Romulum, aut Herculem, aut alios tales homines deos dicere, & mori maluit, q̃ non dicere? Aut uero aliqua gentium coleret inter deos suos Romulũ, nisi Romani nominis metus cogeret? Quis porro enumeret, q̃ multi quantalibet sæuitia credulitatis occidi q̃ Christum deum negare maluerunt? Proinde metus quamlibet leuis indignationis, q̃ ab animis Romanorũ, si non fieret, posse putabatur existere, cõpellebat aliquas ciuitates positas sub iure Romano tanq̃ deum colere Romulũ: a Christo aũt deo non solum colẽ-
C do, uerumetiã confitendo tantã ꝑ orbẽ terræ martyrum multitudinẽ metus ullus, aut error reuocare non potuit, blanditiæ nullæ, promissio nulla dimouit, sed nec facultatũ violenta substractio, nec acerbitas uniuersarum uariarumq; pœnarũ. Et ipsius mortis: quæ plus cæteris formidatur. Neq; tunc ciuitas Xpi, quãuis adhuc peregrinaret in terris, & haberet tam magnorũ agmina populorũ, aduersus impios persecutores suos pro temporali salute pugnauit, sed potius ut obtineret æternam, non repugnauit. Ligabantur, includebantur, cędebantur, torquebantur, urebantur, laniabãtur, trucidabãtur, & multiplicabantur. Non erat eis ꝓ salute pugnare, nisi salutẽ pro saluatore contẽnere. Scio in libro Ciceronis tertio, nisi fallor, de Republica, disputa, nullum bellum suscipi a ciuitate optima, nisi aut pro fide, aut pro salute. Quid autem dicat pro salute, uel intelligi q̃ salutem uelit, alio loco demonstrans: sed his pœnis, inquit, quas etiam stultissimi sentiũt egestate exilio, uinculis, uerberibus elabun-
tur sæpe priuati, oblata mortis celeritate. Ciuitatibus aũt mors ipsa pœna est, quæ uide- D
tur a pœna singulos uindicare. Debet enim constituta sic esse ciuitas, ut æterna sit. Itaq; nullus interitus est Reipublicæ naturalis, vt hominis, in quo mors non modo necessaria est, uerumetiã optanda persæpe. Ciuitas autem cum tollitur, deletur, extinguitur, simile est quodammodo, (vt magnis parua conferamus), ac si omnis hic mundus intereat, & concidat. Hoc ideo dixit Cicero, quia mũdum non interiturũ cum Platonicis sentit. Constat ergo eum pro ea salute bellum uoluisse suscipi a ciuitate, qua fit, ut maneat hic ciuitas sicut dicit, ęterna quamuis morientibus & nascentibus singulis, sicut perẽnis est opacitas oleę, uel lauri atq; hmõi cęterarum arborũ singulorum lapsu ortuq; foliorum. Mors quippe, ut dicit, non hominum singulorum, sed uniuersæ pœna est ciuitatis, quæ
a pœna plerunq; singulos uindicat. Vñ me- E
rito quæritur, utrum rectè fecerint Saguntini, quando uniuersam suam ciuitatem interire maluerunt, q̃ fidem frangere, qua cũ ipsa Romana Republica tenebantur: in quo suo facto laudãtur ab omnibus terrenæ Reipublicæ ciuibus. Sed hi quomõ huic disputationi possent obedire non uideo, ubi dicitur nullum suscipiendum esse bellum, nisi aut pro fide, aut pro salute. Nec dicitur si in unũ simul periculum ita duo ista concurrerint, ut teneri alterum sine alterius amissione nõ possit, quid sit potius eligendũ. Profecto .n. Saguntini si salutem eligerent, fides eis fuerat deserenda. Si fides tenenda, amittẽda utique salus, sicut & factũ est. Salus aũt ciuitatis dei talis est, ut cum fide ac per fidem teneri,

ri, uel

ri, vel potius acquiri poſſit: fide aũt perdita, ad eam quiſq; uenire non poſſit: Quæ cogitatio firmiſsimi ac patientiſsimi cordis, tot ac tantos martyres fecit, qualem ne unũ quidem habuit, uel habere potuit, qñ eſt deus creditus Romulus.

Quòd ut mundus in Chriſtum crederet uirtutis fuerit diuinæ, non perſuaſionis humanæ. Caput VII.

SEd ualde ridiculum eſt, de Romuli falſa diuinitate cum de Chriſto loquimur facere mentionem. Veruntamen cum ſexcentis fermè annis ante Ciceronem Romulus fuerit, atq; illa ætas iam fuiſſe doctrinis dicatur exculta, ut quod fieri non poteſt omne eludens reſpueret: quanto magis poſt ſexcentos annos ipſius tempore Ciceronis maximeq; poſtea ſub Auguſto atq; Tyberio eruditioribus utiq; temporibus, reſurrectionẽ carnis,

Cicero lib. 3. de Repub.

I Chriſti, atq; in cælos aſcenſionem, tanquam id quod fieri non poteſt, mens humana ferre non poſſet eludensque ab auribus cordibusq; reſpueret, niſi eam fieri potuiſſe, atq; factam eſſe diuinitas ipſius ueritatis, uel ueritas diuinitatis conteſtantia miraculorũ ſigna monſtrarent, ut terrentibus & contradicentibus tam multis, tamq; magnis perſecutionibus p̃cedens in Chriſto, deinde ad nouum ſeculũ in cæteris ſecutura reſurrectio atq; immortalitas carnis & fideliſsimè crederetur & prædicaretur intrepidè, & per orbẽ terræ pullulatura fœcundius cum in martyrum ſanguine ſereretur? Legebantur.n. præconia præcedentium Prophetarum, concurrebant oſtenta uirtutũ, & perſuadebatur ueritas noua conſuetudini, nõ contraria rationi, donec orbis terræ qui perſequebatur furore, proſequeretur fide.

De miraculis, quæ ut mundus in Chriſtum crederet facta ſunt, & fieri mundo credente non deſinunt. Cap. VIII.

CVr inquiunt nunc illa miracula, quæ prædicatis facta eſſe, non fiunt? Poſſem quidem dicere neceſſaria fuiſſe prius q̃ crederet mũdus, ad hoc ut crederet mundꝰ. Quiſquis adhuc prodigia ut credat, inquirit, magnum eſt ipſe p̃digium, qui mundo credente nõ credit. D Verum hoc ideo dicunt, ut nec tunc illa miracula facta fuiſſe credantur. Vñ ergo tanta fide Chriſtus uſquequaq; cantatur in cœlum cum carne ſublatus? Vñ tẽporibus eruditis, & omne quod fieri nõ poteſt reſpuentibus; ſine ullis miraculis nimiũ mirabiliter incredibilia credidit mundus? An forte credibilia fuiſſe, & ideo credita eſſe dicturi ſunt? Cur ergo ipſi non credunt? Breuis eſt igitur noſtra complexio. L Aut incredibili rei, quæ non uidebatur, fecerunt fidem: aut certe res credibilis, ut nullis quibus perſuaderetur miraculis indigeret, iſtorum nimiam redarguit infidelitatem. Hoc ad refellendos uaniſsimos dixerim. Nam facta eſſe multa miracula q̃ atteſtarentur illi uni grandi ſalubriq; miraculo quo Chriſtus in cœlũ cum carne in qua reſurrexit, aſcendit, negare non poſſumus. In eiſdem quippe ueraciſſimis libris cuncta conſcripta ſunt, & q̃ facta ſunt. Hæc ut fidẽ facerent innotuerunt, hæc per fidem quam fecerunt multo clarius innoteſcunt. Leguntur quippe in populis, ut credant, nec in populis tamen, niſi credita legerentur. E Nam etiam nunc fiunt miracula in eius nomine, ſiue per ſacramenta eius, ſiue per orationes, uel memorias ſanctorum eius, ſed non eadem claritate illuſtrantur, ut tanta quanta illa gloria diffamentur. Canon quippe ſacrarum literarum quẽ * diffamatũ eſſe oportebat, illa facit ubiq; recitari & memoriæ cunctorum inhærere populorũ: hæc autem ubicunq; fiunt ibi ſciuntur, uix a tota ipſa ciuitate uel quocunq; commanentiũ loco. Nam plerunque etiam ibi pauciſsimi ſciunt, ignorantibus cæteris, maxime ſi magna ſit ciuitas, & quando alibi aliiſque narrantur, nõ tanta ea commendat authoritas, vt ſine difficultate, uel dubitatione credantur, quamuis Chriſtianis fidelibus a fidelibꝰ inducentur. M Miraculum quod Mediolani factum eſt cum illic eſſemus, quando illuminatus eſt cæcus, ad multorum notitiam potuit peruenire, quia & grandis eſt ciuitas, & ibi erat tunc Imperator, & immenſo populo teſte res geſta eſt, concurrente ad corpora martyrũ Protaſij & Geruaſij. Quæ

*al. definitum.

cum

cũ laterent & penitus nesciretur, Episcopo, Ambrosio ꝑ somnium reuelata reperta sũt, vbi cæcus ille depulsis ueterib⁹ tenebris diẽ uidit. Apud Carthaginẽ aũt quis nouit, ꝑter admodum paucissimos, salutẽ, quæ facta est Innocẽtio exaduocato uicariæ præfecturæ, ubi nos interfuimus & oculis aspeximus nostris? Venientes. n. de transmarinis, me & fratrẽ meum Alipium, nondum quidem clericos, sed iam deo seruientes, vt erat cum tota domo sua religiosissimus, ipse susceperat, & apud eũ tunc habitabamus. Curabatur a medicis ꝑ ꝑ fistulas, quas innumerosas atq; perplexas habuit in posteriore atq; ima corpo-

Cæcus illuminatus.

Innocentius.

A ris parte. Iam secuerant eum & artis suæ cętera medicamentis agebant. Passus autẽ fuerat in sectione illa & diuturnos & acerbos dolores. Sed vnus inter multos sinus fefellerat medicos, atq; ita latuerat, ut eum nõ tangerent, quem ferro aperire debuerant. Denique sanatis omnibus quæ aperta curabant, iste remanserat solus, cui frustra impendebatur labor. Quas moras ille suspectas habens multumq; formidans ne iterum secaretur, quod ei prædixerat alius medicus domesticus eius, quem non admiserant illi, ut saltem uideret, cum primum sectus est, qũo id facerent, iratusq; illum domo abiecerat, uixque receperat erupit, atq; ait; Iterum me secturi estis? Ad illius quem noluistis esse præsentẽ uerba uenturus sum? Irridere illi medicum imperium cœperitũ, metumq; hominis bonis uerbis promissionibusq; lenire. Preterierunt & alij dies plurimi, nihilq; proficiebat omne, quod fiebat. Medici tñ in sua pollicitatione persistebant, non se illum sinum ferro, sed medicamentis esse clausuros. Adhibuerunt & alium grandæuum iã medicum, satisque in illa arte laudatum, ad huc. n. uiuebat⁹, Ammonium dico qui loco inspecto, idem quod illi ex eorum diligentia peritiaq; pro-

B misit. Cuius ille factus authoritate securus, domestico suo medico, qui futurã prædixerat aliam sectionẽ faceta hilaritate, uelut iã saluus elusit. Quid plura? Postea tot dies inaniter consumpti transierunt, ut fessi atq; cõfusi faterentur eũ nisi ferro nullo modo posse sanari. Expauit, expalluit nimio timore turbatus, atque ubi se collegit, fariq; potuit, abire illos iussit, & ad se amplius non accedere: nec aliud occurrit fatigato lachrymis & illa iam necessitate constricto, nisi ut adhiberet Alexandrinum quẽdam, q̃ tunc chirurgus mirabilis habebatur, ut ipse faceret, qđ ab illis fieri nolebat iratus. Sed posteaquã venit ille, laboremq; illorum in cicatricib⁹ sicut artifex uidit, boni uiri functus officio, persuasit homini, vt illis totius qui in eo tantum laborauerant, quantum ipse inspiciens mirabatur, curationis suæ fine fruerentur, adiiciens quod reuera nisi sectus esset, saluus esse non posset: ualde abhorrere a suis moribus, vt hominibus, quorum artificiosissimam operam industriam, diligentiam admirans in cicatricibus eius uideret, propter C

exiguum quod remansit, palmam tanti laboris auferret. Redditi sunt animo eius, & placuit ut eodem Alexandrino assistente ipsi sinum illum ferro, qui iam cõsensu omnium aliter insanabilis putabatur, aperirent. Quæ res dilata est in consequentem diem. Sed cũ abijssent illi, ex mœrore nimio domini tantus est in domo illa exortus dolor, ut tanquã funeris plãctus vix comprimeretur a nobis. Visitabant eum quotidie sancti uiri, Episcopus tunc Vzalẽsis, beatæ memorię Saturn⁹, & presbyter Gelosus, ac diaconi Carthaginensis Ecclesię. In quibus erat, & ex quibus solus est nunc in rebus humanis iam Episcopus cum honore a nobis debito nominãdus Aurelius, cum quo recordantes mirabilia opera dei, de hac re sæpe collocuti sumus, eũque ualde meminisse, quod cõmemoramus inuenimus. Qui cum eum sicut solebant uespere visitarent, rogauit eos miserabilibus lachrymis, vt mane dignarentur esse ꝑsentes suo funeri potius quam dolori. Tantus eñ eum metus ex prioribus inuaserat pœnis, vt se inter medicorum manus non dubitaret esse moriturum. Consolati sunt eum illi & D

hortati, ut in deo fideret eiusque uoluntatem uiriliter ferret. Inde ad orationem ingressi sumus. Vbi nobis ex more genua figentibus atque incumbentibus terræ, ille se ita proiecit tanquam fuisset aliquo impellente grauiter prostratus, & cœpit orare. Quibus modis, quo affectu quo motu animi, quo fluuio lachrymarum, quibus gemitibus atque singultibus succutientibus omnia mẽbra eius, & penè intercludentibus spiritum,

quis

quis uilis explicet uerbis? Vtrũ orarent alii,
nec in hęc eorũ auerteretur intentio, nescie
bã. Ego tñ prorsus orare nil poterã, hoc tm̃-
modo br̃ in corde meo dixi: Dñe quas tuorũ
preces exaudis, si has non exaudis? Nihil em̃
mihi uidebatur addi iam posse, nisi ut expi-
raret orando. Surreximus, & accepta ab Epo
benedictione discessimus, rogãte illo ut ma
ne adessent, illisq; vt æquo animo esset hor-
E tantibus. Illuxit dies qui metuebatur, aderãt
serui dei sicut se affuturos esse promiserant.
Ingressi sunt medici, parantur oĩa quæ hora
illa poscebat, tremenda ferramenta ꝓferun-
tur, attonitis suspensisq; omnibus. Eis autẽ
quorũ erat maior authoritas, defectum ani-
mi eius consolando erigẽtibus ad manus se
cturi membra in lectulo cõponuntur, soluũ
tur nodi ligamẽtorum, nudatur locus, inspi-
cit medicus, & secandum illum sinũ arma-
tus atq; intẽtus inquiri. Scrutatur oculis, di-
gitisq; contrectat. Tentat deniq; modis om-
nibus, inuenit firmissimam cicatricem. Iam
illa lætitia & laus atq; gratiarum actio mise-
ricordi & omnipotenti deo, quæ fusa est ore
omnium lachrymantibus gaudijs, nõ est cõ
mittenda meis uerbis: cogitetur potius q̃ di-
Innocentia. catur. In eadem Carthagine Innocentia reli
giosissima fœmina de primariis ipsius ciui-
tatis, in mamilla cãcrum habebat rem sicut
medici dicunt, nullis medicamentis sanabi-
lem. Aut ergo pręcidi solet & a corpore sepa
rari membrum ubi nascitur, aut vt aliquãto,
homo quietius uiuat fomentis est pestis mi-
tiganda frequentibus. Nam ut inde mortem
quamlibet tardius affuturam confidamus, se
cundum Hippocratis, ut fertur sententiam,
omnis est omittenda curatio. Hoc illa a peri
F to medico, & suæ domui familiarissimo ac-
ceperat, & ad solum deum se orando cõuer-
terat. Admonetur in somnis appropinquãte
Pascha, ut in parte fœminarum obseruanti
ad baptisterium, quæcunq; illi baptizata pri
mitus occurrisset, signaret ei locũ signo cru-
cis Christi, fecit, & confestim sanitas secu-
ta est. Medicus sanè q̃ ei dixerat, ut nihil cu-
rationis adhiberet, si paulo diutius uellet ui-
uere, cum inspexisset eã postea & sanissimã
comperisset, quã prius habere illud malũ ta-
li inspectione cognouerat, quæsiuit ab ea ue
hementer q̃d adhibuisset curationis, cupiẽs
quantũ intelligi datur nosse medicamentũ,
quo Hippocratis definitio uinceretr̃. Cumq;
ab ea q̃d factũ esset audisset, uoce uelut cõtẽ
nentis & uultu, ita ut illa metueret ne aliq̃d
contumeliosum uerbũ ꝓferrẽt in Xp̃m, reli
giosa urbanitate respõdisse fertur, putabam
inquit, magnũ aliq̃d te mihi fuisse dicturã.
Atque illa iam exhorrescente, mox addidit: *Ioan. 8 1.*
Quid grande fecit Xp̃s sanare cancrum, qui
quatriduanũ mortuum suscitauit? Hoc ergo
cum audissem & uehementer stomacharer,
in illa ciuitate atq; in illa persona, non utiq;
obscura, factũ tam ingens miraculũ sic late-
re, hinc eam & admonendam & penè obiur
gandam putaui. Quæ cum mihi respondis- G
set non se inde tacuisse, quæsiui ab eis, quas
forte tunc matronas amicissimas secum ha-
bebat, utrum hoc antea scissent. Responde-
runt se omnino nescisse. Ecce inquam q̃uo
non taces, ut nec istæ audiant, quæ tibi tãta
familiaritate iungũtur. Et quia br̃ ab ea quę-
siueram, feci ut illis audientibus multumq;
mirantibus & glorificantibus deum, totum
ex ordine quemadmodum gestum fuerit in
dicaret. Medicum quendam podagricum in
eadem vrbe, qui cum dedisset nomen ad ba-
ptismũ, & pridię quam baptizaretur, in so-
mnis a pueris nigris curratis, quos intellige-
bat dęmones esse baptizari, eodem anno ꝓ-
hibitus fuisset, eisq; non obtemperans, etiã
concultantibus pedes eius in dolorem acer- *Medicus podagri-*
rimum qualem nunquam expertus est isset, *cus cura-*
magisq; eos uincẽs lauacro regenerationis, *tur.*
vt vouerat ablui non distulisset in baptisma
te ipso non solum dolore, quo ultra solitum
cruciabatur, uerumetiam podagra caruisse,
nec amplius, cum diu postea vixisset, pedes
doluisse quis nouit? Nos tamen nouimus & H
paucissimi fratres ad quos id potuit perueni
re è uicino. Quidam Curubitanus, non solũ
a paralysi, uerumetiam ab informi pondere *Curubitanus.*
genitalium cũ baptizaretur saluus effectus
est, & liberatus utraq; molestia, tãquam ma-
li nihil habuisset in corpore, de fonte rege-
nerationis ascendit. Quis hoc præter Curu-
bitanos nouit, & præter rarissimos aliquos,
qui hoc ubicunq; audire potuerunt? Nos
autem cum hoc comperissemus, iubẽte san
cto Episcopo Aurelio ẽt ut ueniret Cartha-
ginẽ, fecimus: quãuis a talibus prius audierĩ
mus

mus de quorum fide dubitare nõ possemus. Vir tribunitius Hesperius, q apud nos est, habet in territorio Fussalensi fundũ * Cubedi appellatũ, ubi cũ afflictione animaliũ & seruorum suorũ, domum suã spirituum malignorum uim noxiã ꝑpeti cõperisset, rogauit nostros me absente presbiteros, ut aliqs eorũ illo pergeret, cuius orationibus cederent. Perrexit unus, obtulit ibi sacrificiũ corporis Christi, orans quantũ potuit: ut cessaret illa uexatio: deo protinus miserante cessa

Hesperius.

al Zubedi.

I uit. Acceperat aũt ab amico suo terrã sanctã de Hierosolymis allatã, ubi sepultus Christ⁹ die tertio resurrexit: eamq; suspẽderat in cubiculo suo, ne quid mali ẽt ipse pateretur. At ubi domus eius ab illa infestatione purgata est, quid de illa terra fieret, cogitabat: q̃ diutius in cubiculo suo reuerentiæ causa habere nolebat. Forte accidit, ut ego, & collega tunc meus episcopus Synicẽsis ecclesiæ Maximinus, in proximo essemus: ut ueniremus rogauit, & uenimus. Cumq; nobis oĩa retulisset, ẽt hoc petiuit, ut infoderet alicubi: atque ibi orationum locus fieret: ubi ẽt posset Christiani, ad celebranda, quæ dei sunt, congregari. Non restitimus, factum est. Erat ibi iuuenis paralyticus rusticanus, qui hoc audito, petiuit a parentib. suis, ut illum ad eũ locum sanctum nõ cunctanter afferrent. Quo cum fuisset allatus, orauit: atq; inde cõtinuo pedibus suis saluus abscessit. Victoriana uilla dr̃, quæ ab Hippone regio minus triginta

Iuuenis paraliticus Sanatus.

K milibus abest. Memoria martyrũ ibi est Mediolanensium Geruasij & Protasij: portatus est de eo quidã adolescens, qui cum de medio tp̃e æstatis equum ablueret in fluminis gurgite, dęmonẽ incurrit. Ibi cum iaceret, uel morti ꝓximus, uel simillimus mortuo: uespertinos illuc hymnos & orationes cum ancillis suis, & quibusdã sanctimonialibus, ex more domina possessionis intrauit: atq; hymnos cantare cœperunt. Qua uoce ille quasi percussus, excussus est: & cum terribili fremitu altare apprehensum mouere nõ audens, siue non ualens, tanquam eo fuerit alligatus, aut fixus, tenebat: & cum grandi eiulatu parci sibi rogans, confitebatur, ubi adolescentem, & quando & qũo inuaserit. Postremo se exiturum esse denuncians, mẽbra eius singula nominabat, q̃ se amputaturũ exiens minabatur, atq; inter hæc uerba discessit ab homine. Sed oculus eius in maxillam fusus tenui uenula ab interiore quasi radice pendebat, totumq; eius medium quod nigellũ fuerat, albicabat. Quo uiso, qui aderant, concurrerant ãt ẽt alij, uocibus eius acciti: & se oẽs in orationem pro illo strauerunt: quãuis eum sana mente stare gauderent, rursus tñ ꝑꝑ oculum eius contristati, medicum quęrendũ esse dicebant. Ibi maritus sororis eius qui eum illo detulerat: potẽs est, inquit, deus sanctorum orationibus, qui fugauit dæmonem, lumen ei reddere. Tunc sicut potuit oculũ lapsum atq; pendentem, loco suo reuocatũ, ligauit oratio: * nec nisi post septẽ dies putauit esse soluendum. Quod cum fecisset, sanis simum inuenit. Sanati sunt illic & alij: de quibus dicere longum est. Hipponensem quandam uirginem scio, cum se oleo perunxisset, cui pro illa orans presbyter instillauerat lachrymas suas, mox a dæmonio fuisse sanatam. Scio ẽt Episcopum semel pro adolescente, quem a dæmonio correptum uidit, orasse: illumq; illico dæmone caruisse. Erat qdam senex Florẽtius Hipponensis noster: hõ religiosus, & pauper: qui sartoris se arte, pascebat, casulam perdiderat, & unde sibi emeret, nõ habebat: ad uiginti martyres, quorũ memoria apud nos est celeberrima, clara uoce, ut uestiretur, orauit. Audierunt eũ adolescentes, qui forte aderant, irrisores: eumq; discedentẽ exagitãtes, prosequebantur, quasi a martyribus quinquagenos pholles, unde uestimentũ emeret, petiuisset. At ille tacitus ambulans, eiectum grandẽ piscem palpitantẽ uidit in littore, eumq; illis fauentibus, atque adiuuantibus, apprehendit, & cuidã coquo Carchoso nomine, bene Christiano, ad conquinã conditariã, indicans qd gestũ sit, trecentis phollibus uendidit, lanã cõparare inde disponens, ut uxor eius qũo posset ei, quo indueretur, efficeret. Sed coquus conscindens piscem, annulum aureũ in uentriculo eius inuenit, moxq; miseratione flexus, & religione perterritus, homini eũ reddidit dicens: Ecce qũo uiginti martyres te uestierũt. Ad aquas Tibilitanas Ep̃o afferẽte, ꝓiecto, reliqas martyris gloriosissimi Stephani, ad ei⁹ memoriã ueniebat magnæ multitudinis cõcursus, & occursus. Ibi cęca mulier, ut

Adolescens, à Demone liberatus.

al. Orario

Hipponẽsis Virgo

Florẽtius sartor.

Reliquiæ Stephani martiris.

ad

ad epm portantem pignora sacra duceretur,
orauit: flores, quos ferebat dedit: recepit, ocu
lis admouit, protinus uidit. Stupentibus qui
aderant, præibat exultãs, uiam carpẽs, & uiæ
A ducẽ vlterius non requirens. Memorati me-
moriam martyris, quæ posita est in castello
Synicẽsi, quod Hipponẽsi coloniæ vicinum
est: eiusdem loci Lucillus eps, populo prçce
dẽte, atq; sequẽte, portabat, fistula, cuius mo
lestia iam diu laborauerat, & familiarissimi
sui medici, qui eam secaret, operiebatur ma-
nus: illius piæ sarcinę vectatione, vbi sanctas
attigit reliquias, repente sanata est. Nam de-
inceps eam in suo corpore nõ inuenit. Eu-
charius presbyter ex Hispania, Calamæ ha-
bitans, ueteri morbo calculi laborabat, per
memoriã supradicti martyris, quã Possidius
illo aduexit eps, saluus factus est. Idem ipse
postea morbo alio præualescẽte, mortuus sic
iacebat, vt ei iam pollices ligarentur: opitu-
latione memorati martyris, cũ de memoria
eius reportata fuisset, & super iacentis cor-
pus missa ipsius presbyteri tunica, suscitatus
est. Fuit ibi vir in ordine suo primarius, noie
Martialis, æuo iam grauis, & multum a reli-
gione abhorrens Christiana. Habebat sane
fidelem filiã, & generum eodem anno bapti-
zatum. Qui cum ægrotantem multis & ma-
B gnis precibus, & lachrymis rogarẽt, ut Chri
stianus fieret, prorsus abnuit: eosq; a se tur-
bida indignatione submouit. Visum est gño
eius, vt iret ad memoriam S. Stephani, & il-
lic pro eo quãtum posset, oraret, vt deus illi
daret mẽtem bonã, qua credere nõ differret
in Xpm. Fecit hoc ingẽti gemitu, & fletu, &
synceriter ardẽte pietatis affectu: deinde ab-
scedens, aliquid de altari florum, qđ occur-
rit, tulit: eiq; cum iam nox esset, ad caput po
suit. Tunc dormitum est: & ecce ante dilucu
lum clamat, ut ad epm curreretur: qui mecũ
forte tunc erat apud Hipponem. Cum vero
audisset eum absentem, venire presbyteros
postulauit. Venerunt, & statim se credere di
xit: admirantibus atque gaudentibus oibus,
baptizatus est. Hoc quandiu vixit, in ore ha-
bebat: Christe accipe spiritum meum: cum
hæc verba beatissimi Stephani, qñ lapidatus
est a iudæis, vltima fuisse nesciret: quæ huic
quoq; vltima fuerunt. Nam non multo post
etiam ipse defunctus est. Sanati sunt illic per
eundem martyrem ẽt tres Podagrici, duo ci-
ues, peregrinus vnus. Sed ciues oĩmodo: pe-
regrinus aũt per reuelationem, quid adhibe
ret, qñ doleret, audiuit. & cum hoc fecisset, C
dolor continuo conquieuit. Audurus nomẽ
est fundi, vbi eccclesia est, & in ea memoria
Stephani martyris. Puerum quendam paruu
lum cum in area luderet, exorbitantes boues
qui vehiculum trahebãt, rota obtriuerũt, &
confestim palpitauit expirans. Hunc mater
arreptum, ad eãdem memoriã posuit, & nõ
solum reuixit, verũ ẽt illęsus apparuit. Sãcti
monialis quædã in vicina possessione, quæ
Caspaliana dr̃, cum ægritudine laboraret, ac
desperaretur, ad eandem memoriam tunica
eius allata est: quæ antequã reuocaretur, illa
defuncta est. Hac tñ tunica operuerũt cada-
uer eius parentes, & recepto spũ, salua facta
est. Apud Hipponem Bassus quidam Syrus
ad memoriam eiusdem martyris orabat pro
ægrotante & periclitante filia, eoq; secũ ve-
stem eius detulerat: cũ ecce pueri de domo
cucurrerunt, qui ei mortuã nunciarent. Sed
cum, orante illo, ab amicis eius exciperetur, D
prohibuerunt eos illi dicere, ne per publicũ
plangeret. Qui cũ domum redisset, iam suo-
rũ eiulatibus personantẽ, & vestẽ filię, quam
ferebat, super eam proiecisset, reddita est vi-
tæ. Rursus idem apud nos Hyrenei cuiusdã
collectarij filius ægritudine extinctus est.
Cumq; corpus iaceret exanime, atque alijs
gemẽtibus & plangẽtibus: exequię pareren-
tur, amicorũ eius quidam inter aliorũ conso
lantiũ verba suggessit, vt eiusdem martyris
oleo corpus perungeretur. Factũ est, & reui
xit. Itemq; apud nos vir tribunitius Eleusi-
nus super memoriã martyris, q̃ in suburba-
no eius est, ęgritudine exanimatũ posuit in-
fantulum filiũ suũ: & post orationem, quam
multis cũ lachrymis ibi fudit, viuentem le-
uauit. Quid faciam? Vrget huius operis im-
plendi promissio, ut nõ hic possim oĩa com
memorare, quæ scio: & proculdubio pleriq;
nostrorũ, cum hæc legent, dolebunt me tam
multa prætermisisse, quæ vtiq; mecũ sciunt.
Quos iam nunc, vt ignoscant rogo: & cogi-
tent, q̃ prolixi laboris sit facere, quod me hic
non facere suscepti operis necessitas cogit.
Si enim miracula sanitatum, vt alia taceam: E
modo velim scribere, quæ per hunc marty-

rem

Lucillus episcopus. *Eucharius presbyter.* *Martialis.* *Podagrici tres.* *Audurus.* *Puer uitæ restitutus.* *Sãctimonialis.* *Bassi Syrũ filia.* *Irenei filius.* *Eleusinũ infantulus filius.*

rem.i.glorioſiſsimum Stephanũ, facta ſunt
in colonia Calamenſi, & in noſtra, plurimi
conficiendi ſunt libri:nec oĩa colligi pote-
runt:ſed tm̃, de quibus libelli dati ſunt, qui
recitarentur in populis:Id nanq; fieri uolui
mus, cum uideremus antiquis ſimilia diui-
narũ ſigna uirtutũ, ẽt noſtris tẽporibus fre-
quentari:& ea non debere multorũ notitiæ
deperire. Nondũ eſt aũt biennium, ex quo
apud Hipponẽ regium cœpit eſſe iſta me-
moria, & multis, quod nobis certiſsimũ eſt
non datis libellis, de ijs quæ mirabiliter fa-
cta ſunt, illi ipſi, qui dati ſunt ad ſeptuagin-
ta ferme numerum peruenerant, qñ iſta cõ-
ſcripſi. Calamæ uero, ubi & ipſa memoria
prius eſſe cœpit, & crebrius dantur, incom
parabili multitudine ſuperãt. Vzali ẽt, q̃ co
lonia Vticę uicina eſt, multa præclara p eũ-
dem martyrẽ facta cognouimus: cuius ibi
memoria longe prius quã apud nos ab Epi-
ſcopo Euodio conſtituta eſt. Sed libellorum
dandorũ ibi conſuetudo non eſt, uel potius
non fuit:nam fortaſſe nunc eſſe iam cœpit.
F Cum.n.nuper illic eſſemus, Petroniam cla-
riſsimam fœminã, quæ mirabiliter ex ma-
Petronia gno, atq; diuturno, in quo medicorũ adiu-
toria cuncta defecerãt, languore ſanata eſt:
hortati ſumus uolente ſupradicti loci Epi-
ſcopo, ut libellum daret, qui recitaretur in
populo, & obediẽtiſsime paruit. In quo po-
ſuit ẽt quod hic reticere non poſſum, quam
uis ad ea, quæ hoc opus urgent, feſtinare cõ
pellar. A quodã Iudæo dicit ſibi fuiſſe pſua
ſum, ut annulum capillatio vinculo inſere-
ret, quo ſub oĩ ueſte ad nuda corporis cin-
geretur: qui annulus haberet ſub gẽma la-
pidem in renibus inuentum bouis. Hoc alli
gata quaſi remedio ad ſancti martyris limi-
na ueniebat. Sed profecta a Carthagine cũ
in confinio fluminis Bagradæ in ſua poſſeſ-
ſione manſiſſet, ſurgens, ut iter perageret,
ante pedes ſuos illum iacentẽ annulũ uidit,
& capillatiam zonã qua fuerat alligatus, mi
ratã tentauit. Quam cũ oĩno ſuis nodis fir-
miſsimis, ſicut fuerat, comperiſſet aſtrictam
crepuiſſe, atq; exilijſſe annulũ ſuſpicata eſt.
Qui ẽt ipſe cũ integerrimus fuiſſet inuẽtus,
futuræ ſalutis quodãmõ pignus de tanto mi
G raculo, ſe accepiſſe p̃ſumpſit, atq; illud uin-
culũ ſoluens, ſimul cũ eodẽ annulo proiecit
in flumen. Non credunt hoc qui ẽt dñm Ie-
ſum p integra virginalia matris enixum, &
ad diſcipulos ſuos oſtiis clauſis ingreſsũ fuiſ
ſe non credunt. Sed hoc certe quærant, & ſi
uerum inuenerint, illa credant. Clariſsima Ioan. 2.
fœmina eſt, nobiliter nata, nobiliter nupta,
Carthagine habitat: ampla ciuitas, ampla p
ſona, rem quærentes latere non ſinunt. Mar
tyr certe ipſe, quo impetrãte, illa ſanata eſt,
in filiũ pmanentis uirginis credidit, in eum
q oſtiis clauſis, ad diſcipulos ingreſſus ẽ, cre
didit. Poſtremo, p p quod oĩa iſta dñr a no- Mar. 16
bis, in eum, q aſcendit in cœlum cũ carne, Acto. 1.
in qua reſurrexerat, credidit: & ideo per eũ
tãta fiunt, quia pro iſta fide animam poſuit
ſuã. Fiunt ergo ẽt nunc multa miracula: eo-
dẽ deo faciente, per quos uult, & quẽadmo-
dum uult: qui & illa, quæ legimus fecit: ſed
iſta nec ſimiliter innoteſcunt, neq; ut nõ ex
cidant animo, quaſi clara memoriæ crebra
lectione tenduntur. Nã & ubi diligentia eſt,
quæ nunc apud nos eſſe cœpit, ut libelli eo
rum, q beneficia percipiunt, recitẽtur in po H
pulo, ſemel hoc audiũt, qui aſſunt, pluresq;
non aſſunt: ut nec illi, qui affuerunt, poſt ali
quot dies, quod audierunt, mente retineãt,
& uix quiſquam reperiatur illorum, qui ei,
quem nõ affuiſſe cognouerit, indicet, quod
audiuit. Vnum eſt apud nos factum, nõ ma- De hoc in
ius, quã illa, quæ dixi: ſed tam clarum, atq; ſermoni-
illuſtre miraculum, ut nullum arbitrer eſſe bus Au-
Hipponenſium, qui hoc non uel uiderit, uel guſtinia-
didicerit: nullum, qui obliuiſci ulla ratione nis de sã
potuerit. Decẽ quidam fratres fuerunt, quo cto Ste-
rum ſeptẽ ſunt mares, tres fœminæ, de Cæ- phano.
ſaria Cappadocię ſuorum ciuium nõ igno-
biles, maledicto matris recenti patris eorũ
obitu deſtitutæ, quę iniuriam ſibi ab eis fa-
ctam acerbiſsime tulit: tali pœna ſunt diui-
nitus coerciti, ut horribiliter quaterẽtur om
nes tremore membrorum. In qua fœdiſsi-
ma ſpecie oculos ſuorum ciuiũ non feren-
tes, quaquauerſum cuiq; ire uiſum eſt, toto
penè uagabantur orbe Romano, Ex his etiã
ad nos uenerunt duo, frater & ſoror, Paulus,
& Pauladia: multis aliis locis miſeria diffa-
mante, iam cogniti. Venerunt autẽ ante Pa-
ſcha fermè dies quindecim: eccleſiam quo-
tidie ingredientes, & in ea memoriã glorio I
ſiſsimi martyris Stephani frequentabãt, orã

tes, vt

tes,ut iam sibi placaretur deus,& salutē pri-
stinā redderet.Et illic,& quocunq; ibant,cō
uertebant in se ciuitatis aspectum.Nonnul-
li,qui eos alibi uiderant, causamq; tremoris
eorum nouerant,alijs & cuicunq; poterant,
indicabant.Venit & Pascha,atq; ipso die do
minico, mane cum iam frequens populus p̄
sens esset,& loci sancti cancellos, ubi marty
rium erat,idem iuuenis orans teneret,repen
te prostratus est,& dormienti simillimus ia-
cuit:non tñ tremens sicut etiam per somniū
solebat, stupentibus qui aderant, atque alijs
pauentibus, alijs dolentibus, cum eū quidā
uellent erigere, nonnulli prohibuerunt, sed
potius exitum expectandum esse dixerunt.
Et ecce surrexit,& nō tremebat, qm̄ sanatus
erat, & stabat incolumis ,intuens intuentes.
Qui ergo intuētiū se tenuit a laudibus dei?
Clamantium, gratulantiumq; uocibus ec-
clesia vsquequaq; completa est. Inde ad me
K currritur,ubi sedebā iam processurus. Irruit
alter,quisq; post alterum:oīs posterior quasi
nouum,quod alius prior dixerat,nunciātes.
Meq; gaudente, & apud me gratias deo agē
te,ingreditur ēt ipse cum pluribus: inclina-
tur ad genua mea,erigitur ad osculum meū.
Procedimus ad populum:plena erat ecclesia
personabat uocibus gaudiorum: deo gratias
deo laudes, nemine tacente, hinc, atq; inde
clamantium: Salutaui populū, & rursus ea-
dem feruentiore uoce clamant. Facto tandē
silentio, scripturarum diuinarū sunt lecta so
lennia. Vbi aūt uentum est ad mei sermonis
locum,dixi pauca,pro tempore,& pro illius
iocunditate lætitiæ.Magis.n.eos in opere di-
uino,quandam dei eloquentiam nō audire,
sed considerare permisit.Nobiscum hō prā-
dit,& diligenter nobis omnem suę ac mater
næ, fraternæque calamitatis indicauit histo-
riam.Sequenti itaq; die, post sermonem red
ditum, narrationis eius libellum in crastinū
populo recitādum promisi. Quod ex domi-
nico Paschæ die tertio fieret in gradibus exe
dræ, in qua de superiore loquebar loco: fe-
ci stare ambos fratres,cum eorū legeretur li
bellus.Intuebatur populus uniuersus, sexus
utriusq;, unum stantem sine deformi motu:
alteram membris omnibus cōtrementem.
Et qui ipsum non uiderāt,quid in eo diuinæ
misericordiæ factum esset,in eius sorore cer
nebant. Videbant.n.qui in illo gratulandum
quid pro illa esset orandum.Inter hęc,recita
to eorum libello,de conspectu populi abire
eos præcepi:& de tota ipsa causa aliquāto di
ligentius cœperam disputare,cum ecce, me
disputante,uoces aliæ de memoria martyris
nouæ gratulationis audiuntur, cōuersi sunt
eo,qui me audiebant, cęperunq; concurre-
re.Illa.n.ubi de gradibus descendit,in quibꝰ
steterat ad sanctum martyrem orare perrexe
rat.Quæ mox ut cancellos attigit,collapsa si
militer uelut ad somnū sana surrexit. Dum
ergo requireremus quid factum fuerit, un-
de iste strepitus lætus extiterit, ingreßi sunt
cum illa in basilicā,ubi eramus, adducentes
eam sanam de martyris loco. Tum uero tan
tus ab utroq; sexu admirationis clamor exor
tus est,ut uox continuata cum lachrymis nō
uideretur posse finiri. Perducta est ad eū lo-
cum,ubi paulo ante steterat tremens. Exulta
bant eam similē fratri factam,cui doluerant
remansisse dissimilē. Et nondū fusas preces
suas pro illa,iam tñ præuiam uoluntatem tā
cito exauditam esse cernebant. Exultabant
in dei laudem uoces, sine uerbis tanto soni- M
tu, quantum aures nostræ ferre uix possent.
Quid erat in cordibus exultantum,nisi fides
pro qua Stephani sanguis effusus est?

Quod uniuersa miracula, quæ per martyres in Christi nomine fiunt, ei fidei testimonium ferant, qua in Christū martyres crediderunt. Cap. IX.

CVi,nisi huic fidei attestantur ista miracu-
la, in qua p̄dicat̄ Christus resurrexisse in
carne, & in cœlum ascendisse cum carne?
Nam & ipsi martyres huius fidei martyres,
id est, huius fidei testes fuerunt,huic fidei te
stimonium perhibentes,mundum inimicis-
simum & crudelißimum pertulerunt, eum
que non repugnando, sed moriendo uice-
runt. Pro ista fide mortui sunt, qui hæc a
domino impetrare possunt, propter cu-
ius nomen occisi sunt. Pro hac fide præ-
cessit eorum mira patientia, ut in his mira-
culis tanta ista potentia sequeretur. Nam si
carnis in æternum resurrectio, uel non præ

venit in Xp̄o, vel nō ventura eſt, ſicut p̄nunciatur a Xp̄o, vel ſicut p̄nunciata eſt a ꝓphe
H tis, a quib. p̄nunciatus eſt Xp̄s: quare martyres tanta p̄ſt, qui pro ea fide, qua hæc reſurrectio p̄dicatur, occiſi ſunt? Siue.n. deus ipſe ꝑ ſeipſum miro mō, quo res tēporales operatur æternus, ſiue ꝑ ſuos miniſtros iſta faciat, & eadē ipſa q̄ ꝑ miniſtros facit: ſiue q̄dā faciat ēt ꝑ martyrū ſpūs, ſicut ꝑ homines adhuc in corpore conſtitutos: ſiue oīa iſta ꝑ angelos quib. inuiſibiliter, immutabiliter, & incōparabiliter imperat, operetur: vt quæ ꝑ martyres fieri dr̄, eis orantibus tm̄ & impetrantibus, non ēt operantibus fiant, ſiue alia fiant iſtis, alia illis modis, qui nullo mō comprehendi a mortalibus poſſunt: ei profecto atteſtantur hæc fidei, in qua carnis in æternū reſurrectio prędicatur.

Quanto dignius honorentur martyres, qui ideo multa mira obtinent, vt deus verus colatur, quam dęmones, qui ob hoc quædā faciunt,
I vt ipſi dij eſſe credantur. Cap. X.

HIc forte dicturi ſunt etiam deos ſuos aliqua mira feciſſe. Bene ſi iam incipiunt deos ſuos noſtris mortuis hominib. comparare: & adiiciunt etiam ſe habere deos ex hominibus mortuis, ſicut Herculē, ſicut Romulū, ſicut alios multos, quos in deorum numerum receptos opinantur. Sed nobis martyres non ſunt dii: quia unū eundemq; deum, & noſtrū ſcimus, & martyrum: nec tn̄ miraculis, quæ per memorias noſtrorum martyrum fiunt, ullo modo cōparanda ſunt miracula, quæ facta per tēpla perhibentur illorum. Verum, ſi qua ſimilia videntur, ſicut a Moyſe magi Pharaonis, ſic
Exod. 8. eorum dii uicti ſunt a martyrib. noſtris. Fecerunt aūt illa dæmones eo faſtu impurę ſuꝑbię, quo eorum dii eſſe voluerunt. Faciūt aūt iſta martyres, uel potius deus, uel orantibus, aut cooperantibus eis, ut fides illa proficiat, qua eos, non deos eſſe noſtros, ſed unū deum habere nobiſcum credamus. Deniq;
k illi talibus diis ſuis, & templa ædificauerūt, & ſtatuerunt aras, & ſacerdotes inſtituerūt, & ſacrificia fecerunt. Nos aūt martyrib. noſtris non templa ſicut diis, ſed memorias ſicut hominibus mortuis, quorū apud deum viuunt ſpūs, fabricamus: nec ibi erigimus altaria, in quib. ſacrificemus martyrib⁹, ſed uni deo, & martyrum & noſtro ſacrificium immolamus: ad quod ſacrificiū, ſicut homines dei, qui mundū in eius confeſsione uicerunt, ſuo loco & ordine nominantur: nō tn̄ a ſacerdote, qui ſacrificat, inuocātur. Deo quippe, non ipſis ſacrificat, quanuis in memoria ſacrificet eorum, q̄a dei ſacerdos eſt, nō illorū. Ipſum vero ſacrificiū corp⁹ Xp̄i, qd̄ non offertur ipſis, quia hoc ſunt & ipſi. Quibus igitur potius credendum eſt, miracula facientibus? eiſne, qui ſeipſos volūt haberi deos ab his, quibus ea faciunt: an eis, q̄ vt in deum credatur, quod & Chriſtus eſt, faciunt quicquid faciunt? Eiſne, qui ſacra ſua, etiam crimina ſua eſſe uoluerūt: an eis, qui, nec laudes ſuas uolūt eſſe ſacra ſua, ſed totū quod ueraciter laudātur, ad eius gloriā proficere, in quo laudantur? In dn̄o quippe L
laudantur animæ eorū. Credamus ergo eis, & uera dicentibus & mira facientibus. Dicendo. n. uera, paſsi ſunt, ut poſſent facere mira. In eis ueris eſt præcipuū, quod Chriſtus reſurrexit a mortuis, & immortalitatē reſurrectionis in ſua carne primus oſtendit, quam nobis affuturam, uel principio noui ſeculi, uel in huius fine promiſit.

Contra Platonicos, qui de naturalib⁹ elementorum ponderibus argumentantur, terrenum corpus, in cœlo eſſe nō poſſe. Ca. XI.

COntra quod magnum dei donum ratiocinatores iſti, quorū cogitationes M
nouit dominus quoniā uanæ ſunt: de ponderibus elementorum argumentan- Pſal.
tur: quoniā ſcilicet magiſtro Platone, didicerunt, mundi duo corpora maxima, atque poſtrema, duobus medijs aere ſcilicet, & aqua, eſſe copulata, atque coniuncta. Ac per hoc inquiunt, quoniam terra ab hinc ſurſum uerſus eſt prima: ſecunda, aqua ſuꝑ terrā: tertius, aer ſuper aquā: quartū, ſuper aera cœlum: non poteſt eſſe terrenum corpus in cęlo, Momentis enim propriis, ut ordinem ſuum

ſuum teneant,ſingula elementa librantur. Ec
ce,qualib.argumentis omnipotentiæ Dei hu
mana contradicit infirmitas, quàm poſsidet
vanitas. Quid ergo faciũt in aere terrena tot
corpora,cum a terra ſit aer tertius? Niſi for-
te, qui per plumarum & pẽnarum leuitatem
donauit auium terrenis corporib.vt portenẽ
in aere immortalib.factis corporib. hoĩum,
non poterit donare virtutem, qua etiam in
ſummo cœlo valeant habitare? Aĩalia quo-
que ipſa terrena, quæ volare non poſſunt,in
A quib. & homines ſunt,ſicut ſub aqua piſces,
quæ ſunt aquarum animalia, ita ſub terra vi-
uere debuerunt. Cur ergo non ſaltem de ſe-
cundo,ideſt, de aquis, ſed de elemẽto tertio
terrenum animal carpit hanc vitam? Quare
cum pertineat ad terram, in ſecundo, quod
ſuper terram eſt elemento,viuere ſi cogatur,
continuo ſuffocatur, & vt viuat,viuit in ter-
tio? An errat hic ordo elementorum,vel po-
tius non in natura rerum, ſed in iſtorum ar-
gumentationib.deficit? Omitto dicere,quod
Cap. 8. iam in tertio decimo libro dixi, quàm mul-
ta grauia terrena ſint corpora,ſicut plumbũ,
& formam tamen ab artifice accipiant, qua
natare valeãt ſuper aquam,& vt accipiat qua
litatem corpus humanum, qua ferri in cęlũ,
& eſſe poſsit in cœlo, omnipotẽti artifici cõ
tradicitur? Iam vero contra illud quod iam
dixi ſuperius,etiam iſtum conſiderantes atq;
tractantes elementorum ordinem,quo con-
fidunt,non inueniunt omnino, quod dicant.
Sic eſt.n.hinc ſurſũ verſus terra prima, aqua
ſecunda,tertius aer,quartum cœlum, vt ſup
B omnia ſit aĩæ natura. Nam & Ariſtoteles q̃n-
tum corpus eam dixit eſſe, & Plato nullum.
Si quintum eſſet, certe ſuperius eſſet cæteris.
Cum vero nullum eſt, multo magis ſuperat
omnia. In terreno ergo quid facit corpore?
In hac mole,quid agit ſubtilior omnibus? In
hoc pondere, quid agit leuior omnibus? In
hac tarditate,quid agit celerior omnibus? Ita
ne per huius tam excellentis naturę meritum
non poterit effici, vt corpus eius leuetur in
cœlum? & cum valeat nunc natura corporũ
terrenorum deprimere animas deorſum, ali
quo modo, & animæ leuare ſurſum terrena
corpora non valebunt? Iam ſi ad eorum mi-
racula veniamus, quæ facta à Diis ſuis oppo
nunt martyribus noſtris,nonne etiam ipſa ꝓ
nobis facere, & nobis reperientur omnino
proficere? Nam inter magna miracula Deo-
rum ſuorum, profecto magnum illlud eſt,
quod Varro commemorat: Veſtalem virgi-
nem,cum periclitaretũ,falſa ſuſpitione de ſtu
pro,cribrum impleſſe aqua de Tyberi, & ad
ſuos iudices,nulla eius parte ſtillante,portaſ
ſe. Quis aquæ pondus ſuper cribrum tenuit?
Quis tot cauernis patẽtibus,nihil inde in ter-
ram cadere permiſit? Reſponſuri ſunt: Aliq̃s C
Deus,aut aliquis Dæmon. Si Deus nunquid
maior eſt Deo, qui fecit hunc mundum? Si
Dæmon,nunquid potentior eſt Angelo, qui
Deo ſeruit, a quo factus eſt mundus? Si ergo
Deus minor, vel angelus, vel Dæmon po-
tuit pondus humidi elementi ſic ſuſpendere,
vt aquarum videatur mutata fuiſſe natura,ita
ne Deus omnipotens,qui ipſa creauit elemẽ
ta terreno corpori graue pondus auferre nõ
poterit,vt in eodem elemento habitet viuifi-
catum corpus,in quo voluerit viuificans ſpi
ritus? Deinde cum aerem medium ponant in
ter ignem deſuper, & aquam ſubter, quid
eſt,quod eum inter aquam,& aquam, & in-
ter aquam & terram ſæpe inuenimus? Quid
enim volunt eſſe aquoſas nubes, inter quas,
& maria, aer medius reperitur? Quonam,
quæſo elementorum pondere,atque ordine
efficitur, vt torrentes violentiſsimi, atque
vndoſiſsimi, antequam ſub aere in terris cur
rant, ſuper aere in nubibus pendeant? Cur
denique aer eſt medius inter ſumma cœli,&
ima terrarum quaquauerſum orbis extendi-
tur ſi locus eius inter cœlum & aquas, ſicut
aquarum inter ipſum,& terras, eſt conſtitu-
tus? Poſtremo ſi ita eſt elementorum ordo di
ſpoſitus,vt ſecundum Platonem duobus me D
diis,ideſt,aere,& aqua,duo extrema, ideſt,
ignis, & terra iungantur, cœlique obtineat
ille ſuum locum, hæc autem imi,velut fun-
daminis mundi,& ideo in cœlo eſſe non po
teſt terra,cur eſt ipſe ignis in terra? Secũdum
hanc quippe rationem,ita iſta duo elementa
in locis propriis, imo ac ſummo, terra, &
ignis eſſe debuerunt, vt quemadmodum no
lunt in ſummo eſſe poſſe, quod imi eſt, ita
nec in imo poſſet eſſe,quod ſummi eſt. Sicut
ergo nullam putant,vel eſſe,vel futuram eſſe
terræ particulam in cœlo ita nullam particu
lam videre debuimus ignis in terra. Nunc ve
ro non ſolum in terris,verum etiam ſub ter-
ris ita eſt, vt eructent vertices montiũ, præ-

ter quod in vſibus hominum, & eſſe ignem
in terra, & eum naſci videbimus ex terra. Qn̄
quidem & de lignis, & de lapidib. naſcitur,
quæ ſunt corpora ſine dubitatione terrena.
Sed ille, inquiunt, ignis, eſt trāquillus, purus,
innoxius, ſempiternus, iſte autem turbidus,
fumeus, corruptibilis, atq; corruptor. Nec
tn̄ corrumpit montes, in quib. iugiter æſtuat,
cauernasq; terrarum. Eſto, ſit ille iſte diſsimi
E lis, & terrenis habitationib. congruat. Cur er
go nolunt, vt credamus naturam corporum
terrenorum aliqn̄ incorruptibilem factam
conuenientem futuram, ſicut nunc ignis cor
ruptibilis his cōuenit terris? Nihil igitur affe
runt ex ponderibus atque ordine elemento-
runt, vnde omnipotenti Deo, quo minus fa-
ciat corpora noſtra talia, vt etiā in cęlo poſ-
ſint habitare præſcribant.

Contra calumnias infidelium, quibus Chriſtianos de credita carnis reſurrectione irrident. Cap. XII.

Augu. in Enehi. cap. 84. Luc. 21.

SEd ſcrupuloſiſsime quærere, & fidē, qua
credimus, reſurrecturā carnem, ita quæ-
rendo aſſolent irridere, vtrum fœtus aborti-
ui reſurgant. Et quoniam dominus ait: Amē
dico vobis, capillus capitis veſtri nō peribit,
vtrū ſtatura & robur æqualia futura ſint om
nibus, an diuerſæ corporum quantitates? Si
enim æqualitas corporum erit, vnde habe-
bunt, quod hic non habuerunt in mole cor-
K poris illi abortiui, ſi reſurgent & ipſi, aut ſi
non reſurgent, quia nec nati ſunt, ſed effuſi?
eandem qōnem de paruulis verſans, vnde il-
lis menſura corporis, quam nunc defuiſſe vi
demus, accedat, cum in hac ætate moriunt̄.
Neque. n. dicturi ſumus, eos non reſurrectu-
ros, qui non ſolum generationis, verumetiā
regenerationis capaces ſunt. Deinde interro
gant, quem modum ipſa æqualitas habitura
ſit. Si enim tam magni, & tā longi erunt om-
nes, quàm fuerunt quicunque hic fuerūt ma
ximi atq; longiſsimi, non ſolū de paruulis,
ſed & de plurimis magnis quærunt, vnde il-
lis acceſſurum ſit, quod hic defuit ſi ibi hoc
Ephe. 4. quiſque recipiet, quod hic habuit. Si autem,
quod ait Apoſtolus, occurſuros nos omnes
in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, &
illud alterum, quos prædeſtinauit confor-
mes fieri imaginis filii ſui, ſic intelligendum
eſt, vt ſtatura, & modus Chriſti corporis om
nium, qui in regno eius erunt, humanorum Rom. 8
corporum ſit futurus, multis erit, inquiunt,
de magnitudine & longitudine corporis de
trahendum. Et vbi iam erit capillus capitis L
veſtri non peribit, ſi de ipſa corporis quanti Luc. 2
tate tam multum peribit? Quamuis & de ip-
ſis capillis poſsit quęri, vtrum redeat quic-
quid tondentibus decidit. Quod ſi reditur ū
eſt, quis non exhorreat illam deformitatem?
Nam hoc & de vnguibus vr̄ neceſſario ſecu
turum, vt redeat tam multum quod corporis
cura deſecuit. Et vbi erit decus, quod certe
maius, quàm in iſta eſſe corruptione potuit,
in illa iam immortalitate eſſe debebit? Si au-
tem non redibit, ergo peribit. quomodo er-
go inquiunt, capillus capitis veſtri non peri-
bit? De macie quoque vel pinguedine, ſimi-
liter diſputant; Nam ſi æquales omnes erunt,
non vtique alii macri, alii pingues erunt. Ac-
cedet ergo aliis aliquid, aliis minuetur. Ac p
hoc, non quod erat recipiendum, ſed alicu-
bi addendum eſt, quod non fuit, & alicubi
perdendum, quod fuit. De ipſis etiam corru-
ptionibus & dilapſionibus corporum mor-
tuorum, cum aliud vertatur in puluerem, in
auras aliud exhaletur, ſint quos beſtiæ, ſint M
quos ignis abſumit, naufragio, vel quibuſcū
que aquis ita quidam perierant vt eorum car
nes in humorem putredo diſſoluat, non me-
diocriter permouentur, atque omnia iſta re
colligi in carnem, & reintegrari poſſe non
credunt. Conſectant̄ etiam quaſq; fœditates
& vitia, ſiue accidāt, ſiue naſcant̄, vbi & mō-
ſtruoſos partus cum horrore atque irriſione
commemorant, & requirunt, quæ nam cu-
iuſque deformitatis reſurrectio ſit futura. Si
enim nihil tale redire in corpus hominis di-
xerimus, reſponſionem noſtram de locis vul
nerum, cum quib. dominum noſtrum Chri-
ſtum reſurrexiſſe prædicamus, ſe confutatu-
ros eſſe præſumūt. Sed inter hæc oīa quęſtio Augu. Enchi. Cap. 8
difficilima illa proponitur, in cuius carnem
reditura ſit caro, qua corpus alterius veſcen
tis humana viſcera fame compellente nutrit̄.
In carnem quippe conuerſa eſt eius, qui tali
bus vixit alimētis, & ea quæ macies oſtende
rat, detrimēta, ſuppleuit. Vtrum ergo hoc illi
redeat homini, cui' caro prius fuit, an illi po
tius, cuius poſtea facta eſt? ad hoc percunctā
tur, vt fidē reſurrectionis illudant, ac ſic ani-

mæ hu-

mæ humanæ aut alternantes, ſicut Plato, veras infœlicitates, falſasq; promittant beatitudines, aut poſt multas itidem per diuerſa corpora reuolutiones, aliquando tamen eam, ſicut Porphyrius, finire miſerias, & ad eas nunquam redire fateantur, non tñ corpus habendo immortale, ſed corpus omne fugiendo. A

An abortiui non pertineant ad reſurrectionem, ſi pertinent ad numerum mortuorum.
Cap. XIII.

Augu. in Enchi. capitibus 84 et 85

AD hæc ergo, quæ ab eorum parte contraria, me digerente, mihi videntur oppoſita, miſericordia Dei meis niſib. opem ferente reſpondeam. Abortiuos fœtus, qui cũ iam vixiſſent in vtero, ibi ſunt mortui reſurrecturos vt affirmare, ita negare non audeo: quamuis non videam quomodo ad eos non pertineat reſurrectio mortuorum, ſi non eximuntur de numero mortuorum. Aut enim non omnes mortui reſurgent, & erũt aliquæ humanæ animæ ſine corporib. in æternum, quæ corpora humana quamuis intra viſcera materna geſtarunt, aut ſi omnes aíæ humanæ recipiant reſurgẽtia ſua corpora, quę habuerunt vbicunq; viuentia & morientia relinquerunt nõ inuenio, quemadmodum dicam ad reſurrectionem non pertinere mortuorum, quoſcũq; mortuos etiam in vteris matrum. Sed vtrumlibet de his quiſque ſentiat, quod de iam natis infantibus dixerimus, hoc etiã de illis intelligendum eſt, ſi reſurgent.

An infantes, in ea ſint reſurrecturi habitudine corporis quam habituri erant ætatis acceſſu.
Caput. XIIII.

QVid ergo de infantibus dicturi ſumus, niſi quia non in ea reſurrecturi ſunt corporis exiguitate, qua mortui? Sed quod eis tardius acceſſurum erat tempore: hoc ſint illo Dei opere miro, atque celerrimo recepturi. In ſententia quippe domini, vbi ait, Capillus capitis veſtri non peribit, dictum eſt, non defuturum eſſe, quod fuit, nõ autem negatum eſt: affuturum eſſe quod defuit. Defuit autem infanti mortuo perfecta quantitas ſui corporis, perfecto quippe infanti, deeſt vtique perfectio magnitudinis corporalis, quæ cum acceſſerit, iam ſtatura longior eſſe non poſsit. Hunc perfectionis modum ſic habent omnes, vt cum illo concipiantur, atque naſcantur, ſed habent in ratione, non in mole, ſicut ipſa iam membra omnia ſunt latẽter in ſemine cum etiam natis nonnulla adhuc deſint, ſicut dentes ac ſi quid eiuſmodi. C In qua ratione vniuſcuiuſque materiæ indita corporali, iam quodammodo, vt ita dicam, innatũ eſſe vr̃ quod nondum eſt, immo quod latet, ſed acceſſu temporis erit, vel potius apparebit. In hoc ergo infans, iam breuis aut longus eſt, qui breuis, longusve futurus eſt. Secũdum hanc rationem profecto in reſurrectione corporis, detrimenta corporis non timemus: quia etſi ęqualitas futura eſſet omnium, ita vt omnes vſque ad giganteas magnitudines peruenirent, nec illi qui maximi fuerũt, minus haberent aliquid in ſtatura, quod eis contra ſententiam Chriſti periret, qui dixit, nec capillum capitis eſſe periturum, creatori vtique, qui creauit cuncta ex nihilo, *Luc. 21.* quomodo deeſſe poſſet, vnde adderet, quod addendum eſſe mirus artifex noſſet?

An ad dominici corporis modum omnium mortuorum reſurrectura ſint corpora. Cap. XV.

SI vtique Chriſtus in ea menſura corporis in qua eſt mortuus, reſurrexit, nefas eſt dicere, cum reſurrectionis omnium tempus veniret, acceſſuram corpori eius eam magnitudinẽ, quam nõ habuit, qñ in ea diſcipulis, in qua illis erat notus, apparuit, vt lõgiſsimis fieri poſsit æqualis. Si autẽ dixerimus ad dominici corporis modum, etiam quorumq; maiora corpora redigenda, peribit de multorum corporib. plurimum, cum ipſe, nec capillum periturum eſſe promiſerit. *Luc. 21.* Reſtat ergo, vt ſuã recipiat quiſque mẽſuram, quam, vel habuit in iuuentute, etiam ſi ſenex eſt mortuus, vel fuerat habiturus, ſi ante eſt defunctus. Atque illud quod commemorauit Apoſtolus de menſura ætatis plenitudinis Chriſti, *Ephe. 4.* aut propter aliud intelligimus dictũ eſſe, id eſt, vt illi capiti in populis Chriſtianis accedente omnium perfectione membrorum ætatis eius menſura compleatur: aut ſi hoc de reſurrectione corporum di-

ctum est,si accipiamus dictum ut nec ultra,
nec infra iuuenilem formam resurgant cor-
pora mortuorum,sed in ea ætate & robore,
vsque ad quam Christum hic peruenisse co-
gnouimus.Circa triginta quippe annos diffi
nierunt esse etiam seculi huius doctissimi ho
mines, iuuentutem. Quæ cum fuerit spatio
proprio terminata,inde iam hominem in de
trimenta vergere grauioris ac senilis ætatis,
& ideo non esse dictum,in mēsuram corpo-
ris,vel in mensuram staturæ, sed in mensurā
ętatis plenitudinis Christi.

Qualis intelligenda sit cōformatio sanctorū ad imaginem filii Dei. Cap. XVI.

Rom. 8. ILlud etiam qđ ait, prædestinatos fieri con
formes imaginis filii Dei, potest & secun
dum interiorem hoīem intelligi. Vñ nobis
alio loco dicit, Nolite conformari huic se-
culo,sed reformamini in nouitate mentis ve
Rom. 12. E strę.Vbi ergo reformamur,ne cōformemur
huic seculo,ibi cōformamur Dei filio.Pōt &
sic accipi,vt quemadmodum ille nobis mor
talitate, ita nos illi efficiamur immortalita-
te conformes, quod quidem & ad ipsam re-
surrectionem corporum pertinet. Si aūt etiā
in his verbis,qua forma resurrectura sint cor
pora,sumus admoniti, sicut illa mēsura, ita
& ista cōformatio nō quantitatis intelligēda
est,sed ætatis.Resurgent itaq; omnes tam ma
gni corpore,quam vel erant,vel futuri erant
in iuuenili ætate,quamuis nihil oberit,etiam
si erit infantis,vel senilis corporis forma,vbi
nec mentis, nec ipsius corporis vlla remane
bit infirmitas. Vnde etiā si quis in eo corpo-
ris modo,in quo defunctus est, resurrecturū
vnumquenque contendit, non est cum illo
laboriosa contradictione pugnandum.

An in suo sexu resuscitāda, atq; mansura sint corpora fęminarū mortuarū. Cap. XVII.

NOnnulli propter hoc,quod dictum est,
Donec occuramus omnes in vnitatē
fidei in virum perfectum, in mensuram æta-
tis plenitudinis Christi,& conformes imagi
G nis filii Dei, nec in sexu fœmineo resurre-
Rom. 8. cturas fœminas credunt, sed in virili omnes
aiunt, quoniam Deus solum virum fecit ex
Gene. 2. limo,fœminam ex viro. Sed mihi melius sa-
pere videntur,qui vtrunque sexum resurre-
cturum esse non dubitant. Non enim libido
ibi erit,quæ confusionis est causa. Nā prius
quàm peccassent,nudi erant, & non confun
debātur vir & fęmina.Corporib.ergo illis vi
tia detrahenť,natura seruabiť.Non est aūt vi
tium sexus fęmineus,sed natura, quæ tunc q̄
dem,& à cōcubitu,& à partu immunis erit,
erunt tñ membra fœminea non accommo-
data vsui veteri,sed decori nouo,quo nō alli
ciať aspiciētis cōcupiscentia, quæ nulla erit,
sed Dei laudeť sapientia,atq; clemēta: qui,&
quod non erat, fecit & liberauit à corruptio
ne quod fecit.Vt.n.in exordio generis huma
ni de latere viri dormientis, costa detracta,
fœmina fieret,Christum & ecclesiam tali fa-
cto iam tunc prophetari oportebat. Sopor
quippe ille viri,mors erat Christi, cuius ex-
animis in cruce pendentis latus lacea perfo-
ratum est,atq; inde sanguis, & aqua ꝓfluxit, Ioan.1
quæ sacramenta esse nouimus,quib. ædificať H
ecclesia.Nam hoc etiam verbo scriptura vsa Gene.
est,vbi non legitur, formauit,aut finxit, sed Ephe. 4
ædificauit eam in mulierē. Vnde & Aposto-
lus ędificationem dicit corporis Christi qđ
est ecclesia, Creatura est ergo Dei fœmina,
sicut vir,sed vt de viro fieret,vnitas commē-
data est.Vt autem illo modo fieret,Christus,
vt dictum est,& ecclesia figurata est. Qui er
go vtrunque sexum instituit,vtrunque resti-
tuet.Deniq; & ipse Iesus interrogatus à Sadu
cæis,qui negabant resurrectionem, cuius se
ptem fratrum erit vxor,quam singuli habue-
runt, dum quisque eorum vellet defuncti se-
men,sicut lex præceperat,excitare,erratis,in Deu.25
quit,nescientes scripturas, neq; virtutē Dei.
& cum aptus locus esset, vt diceret, de qua
enim me interrogatis,vir erit ipsa nō mulier:
non hoc dixit,sed dixit, In resurrectione.n.
neque nubent neque vxores ducent,sed sunt
sicut angeli Dei in cœlo. Aequales vtique
angelis immortalitate,ac fœlicitate,non car
ne, sicut nec resurrectione,qua non indigue
runt angeli, quoniam nec mori potuerunt.
Nuptias ergo dominus futuras negauit esse
in resurrectione non fœminas, & ibi nega-
uit,vbi talis quæstio vertebatur.Et eam nega- I
to sexu muliebri,celeriore facilitate dissolue
ret,si eum ibi prænosceret non futurum,im-
mo etiam futurum esse firmauit, dicendo,
Non nubent, quod ad fœminas pertinet,
neque

neque vxores ducent, quod ad viros. Erunt
ergo, quę, vel nubere hic solent, vel ducere
vxores, sed ibi hoc non facient.

De viro perfecto, idest, Christo, & corpore eius, idest, Ecclesia, quę est ipsius plenitudo. Cap. XVIII.

PRoinde, quod ait Apostolus, occursuros
nos omnes in virum perfectum, totius
ipsius circunstantiam lectionis considerare
K debemus, quę ita se habet: Qui descendit, in-
Ephe. 4. quit, ipse est, & qui ascēdit super oēs cœlos,
vt adimpleret omnia. Et ipse dedit quosdam
quidem Apostolos quosdam aūt Prophetas,
quosdam vero Euangelistas, quosdā aūt pa-
stores, & doctores, ad cōsummationem san-
ctorum in opus ministerii in ædificationem
corporis Christi, donec occurramus omnes
in vnitatem fidei, & agnitionem filii Dei, in
virum perfectum, in mensuram ętatis pleni-
tudinis Christi, vt vltra non simus paruuli ia
ctati, & circumlati omni vento doctrinę, in
illusione hominnm, in astutiam ad machina
tionem erroris. Veritatem autem faciētes in
charitate, augeamur, in illo per omnia, qui
est caput Christus ex quo totum corpus con
nexum, & compactum, per omnem tactum
subministrationis secūdum operationem in
mensuram vniuscuiuisque partis incremen-
tum corporis facit in ędificationē sui, in cha
ritate. Ecce qui est vir pfectus, caput, & cor-
pus, quod cōstat omnibus membris, quę suo
L tempore complebuntur. Quotidie tñ eidem
1.Co. 12. corpori accidunt, dum ędificatur Ecclesia,
Col. 1. cui dicitur. Vos autem estis corpus Christi,
1.Co. 10. & mēbra. Et alibi: Pro corpore, inquit, eius,
qđ est Ecclesia. Itemq; alibi: Vnus panis, vnū
Ephe. 4. corpus multi sumus. De cuius corporis ędi
ficatione, & hic dictum est, Ad cōsummatio
nem sanctorum, in opus ministerii, in ędifi-
cationem corporis Christi. Ac deinde subie
ctum est, vnde nunc agimus. Donec occurra
mus omnes in vnitatem fidei & agnitionem
filii Dei, in virum perfectum, in mensuram
ętatis plenitudinis Christi, & cętera donec
Ibidem eadem mensura in quo corpore intelligenda
esset, ostēderet, dicens: Augeamur in illo per
omnia, qui est caput Christus, ex quo totum
corpus connexum, & compactum per om-
nem tactum subministrationis secundū ope-
rationem in mensuram vniuscuiusq; partis.
Sicut ergo est mensura vniuscuiusq; partis,
ita totius corporis, quod omnib. suis partib.
constat. Est vtiq; mensura plenitudinis Chri
sti. Quam plenitudinem etiam illo comme- Ephe. 1.
morauit loco, vbi ait de Christo: Et ipsum
dedit caput super oēm Ecclesiā, quę est cor-
pus eius, plenitudo eius, qui omnia in omni
bus adimplet. Verū si hoc ad resurrectionis
formam, in qua erit vnusquisque, referendū
esset, quid nos impediret nominato viro, in- M
telligere & fœminam, vt virum pro homine
positum acciperem? sicut in eo quod dictū
est: Beatus vir qui timet Dominum, vtique Ps. 111.
ibi sunt & fœminę, quę timent Dominum.

Quod omnia vitia corporis, quę in hac vita humano contraria sunt decori, in resurrectione non sint futura, vbi manente naturali substantia in vnam pulchritudinem, & qualitas concurret, & quantitas. Caput XIX.

QVid iam respondeam de capillis, atque
vnguibus? Semel quippe intellecto,
ita nihil periturum esse de corpore, vt defor
me nihil sit in corpore simul intelligetur ea,
quę formę factura fuerāt enormitatem mas-
sę ipsi accessura esse, non locis, in quib. mē- A
brorum forma turpetur. Velut, si de limo vas
fieret, quod, rursus in eundem limum reda-
ctum, totum de toto iterum fieret, non esset
necesse, vt illa pars limi, quę in ansa fuerat,
ad ansam rediret, aut quę fundum fecerat, ip
sa rursus faceret fundnm, dum tamen totum
reuerteretur in totum, i. totus ille limus, in
totum vas, nulla sui perdita parte remearet.
Quapropter, si capilli toties tonsi, vnguesve
defecti, ad loca sua deformiter redeunt, non
redibunt, nec tamen cuique resurgenti peri-
bunt, quia in eandem carnem, vt quemcun-
que ibi locum corporis teneant, seruata par
tium congruentia, materię mutabilitate ver-
tentur. Quamuis quod ait Dominus, Ca-
pillus capitis vestri non peribit, non de lon- Luc. 21.
gitudine, sed de numero capillorum dictum
multo aptius possit intelligi. Vnde & alibi di
cit: Capilli capitis vestri numerati sunt om- Luc. 12
nes. Neque hoc ideo dixerim, quod aliquid
existimem corpori cuiquam periturum, qđ
naturaliter inerat, sed quod deforme natum

fuerat,non vtique ob aliud,nisi vt hinc quoque ostenderetur, quàm sit pęnalis conditio B ista mortalium,sic esse rediturum,vt seruata integritate substantiæ, deformitas pereat. Si *Au. in li. Enchi. ca. 88. sẽ. di 44. ca. Nõ enim* enim statuam pôt artifex homo, quam pp aliquam causam deformem fecerat,conflare & pulcherrimam reddere: ita, vt nihil inde substantiæ, sed sola deformitas pereat, ac si quid in illa figura priore incedenter extabat, nec parilitati partium congruebat, nõ de toto,vnde fecerat,amputare, atq; separare,sed ita cõspergere vniuerso,atq; miscere, vt nec fœditatem faciat,nec minuat q̃titatem, quid de oĩpotenti artifice sentiẽdum est?Ergo ne, non poterit quisq; deformitates humanorũ corporum non modo vsitatas, verumetiam raras, atq; monstruosas, quæ huic miseræ vitæ congruunt, abhorrent aũt ab illa futura fęlicitate sanctorum,sic auferre,ac perdere, vt quascunque earum faciunt,& si naturalia,tñ indecora excrementa substantiæ corporalis nulla eius diminutione tollantur?Ac per hoc non est macris,pinguibusve metuendum,ne ibi etiam tales sint,quales si possent, nec hic esse voluissẽt.Omnis enim corporis pulchritudo est partium congruentia cum quadam C coloris suauitate.Vbi autem non est partium congruentia,aut ideo quid offendit,quia paruum est,aut ideo,quia nimium. Proinde nulla erit deformitas,quam facit incongruentia partium,vbi & quæ praua sunt,corrigentur: & quod minus est,q̃ decet: vnde creator nouit,inde supplebit:& quod plus est,q̃ decet, *Mat. 13.* materiæ seruata integritate,detrahetur: Coloris porrò suauitas quanta erit,vbi iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui?Quæ claritas in Christi corpore quum resurrexit, ab oculis discipulorũ,potius abscondita fuisse, q̃ defuisse credenda est. Non enim eam referret humanus,atq; infirmus aspectus, qñ ille a suis ita deberet attendi, vt posset agnosci. *Luc. 24.* Quo pertinuit ẽt, vt contrectantib. ostẽderet suorũ vulnerum cicatrices, vt etiam cibum, potumq; sumeret,non alimentorum indigẽtia,sed ea,qua & hoc poterat,potestate.Cum aũt aliquid non vř,quamuis adsit,a quib.alia quæ pariter assunt, videntur: sicut illam claritatem dicimus affuisse non visam,a quibus alia videbantur ἀορασία Gręce dicitur,quod nostri interpretes Latine dicere nõ valentes, *Gene. 19* in libro Geneseos, cæcitatẽ interpretati sunt. Hanc enim passi sunt. Sodomitæ, quando quærebant ostium iusti viri, nec poterant inuenire.Quę,si cæcitas fuisset,qua sit,vt nihil possit videri, non ostium, quo ingrederen- D tur,sed duces itineris,a quibus inde abducerentur inquirerent.

Quod in resurrectione mortuorum, natura corporum quibuslibet modis dissipatorum,in integrum vndecunque reuocanda sit. Cap. XX. E

NEscio quo aũt modo sic afficimur amore martyrum beatorum,vt velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerunt,& fortasse videbimus. Nõ enim deformitas in eis, sed dignitas erit, & quædam,quamuis in corpore,non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit:nec ideo tamen si aliqua martyribus amputata & ablata sunt membra sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum, quibus dictum est: *Luc.* Capillus capitis vestri non peribit. Sed si hoc decebit in illo nouo seculo, vt indicia gloriosorum vulnerum in illa immortali carne cernantur,vbi membra, vt præciderentur, percussa, vel secta sunt, ibi cicatrices, sed tamen eisdem membris redditis nõ perditis apparebũt.Quamuis itaque omnia quę acciderunt corpori vitia, tunc non erunt, non sunt tamen deputanda, vel appellanda vitia virtutis indicia. Absit autem, vt ad resuscitanda corpora, vitęque reddenda, non possit omnipotentia creatoris omnia reuocare,quæ vel bestia, vel ignis absumpsit, vel in puluerem cineremve collapsum,vel in hu- F morem solutum, vel in auras est exhalatum. Absit,vt sinus vllus, secretumque naturæ,ita recipiat aliquid subtractum sensibus nostris, vt omnium creatoris, aut lateat cognitionẽ, aut effugiat potestatem. Deum certe volens, sicut poterat diffinire Cicero tantus author *Cice. de natura Deorum* ipsorum, mens quædam, inquit, est solutã, & libera, secreta ab omni concretione mortali, omnia sentientes & mouens, ipsaque prædita motu sempiterno. Hoc autem reperit in doctrinis magnorum philosophorum.Vt igitur secundum ipsos loquar, quomodo aliquid, vel latet omnia sentientem, vel irreuocabiliter fugit omnia mouentem?

Vnde iam etiã quæstio illa soluenda est, quæ difficilior vr̃ cæteris, vbi quæritur, cum caro mortui hominis etiam alterius fit viuentis caro, cui potius eorum in resurrectione reddatur. Si.n. quispiam cõfectus fame atq; compulsus, vescat̃ cadauerib. hominum, quod malũ aliquoties accidisse, & vetus testat̃ historia, & nostrorum temporum infœlicia experi-

G menta docuerunt. Non quisquam veridica rõne contendet, totum digestum fuisse per imos meatus, nihilq; inde in eius carne mu-

Re.6. tatum, atque conuersum, cum ipsa macies, quæ fuit, & non est, satis indicet, q̃ illis escis detrimẽta suppleta sint. Iam itaq; aliqua paulo ante præmisi, quæ ad istum quoq; nodum soluendum valere debebũt. Quicquid enim carnium exhausit fames, vtiq; in auras est exhalatum, vnde diximus oĩpotentem Deum posse reuocare, quod fugit. Reddit̃ ergo caro illa homini, in quo esse caro humana primitus cœpit. Ab illo quippe altero tanquam mutuo sumpta deputanda est, quæ sicut æs alienũ ei redhibẽda est, vnde sumpta est. Sua vero illi, quẽ fames exinanierat, ab eo qui potest ẽt exhalata reuocare, reddetur. Quamuis etsi oĩb. perisset modis, nec vlla eius materies in vllis naturæ latebris remansisset, vnde vel-

Luc. 21. let, etiã repararet omnipotens. Sed p̃p̃ sñiam veritatis, qua dictum est, Capillus capitis vestri non peribit, absurdum est vt putemus, cũ capillus hoĩs perire non possit, tãtas carnes fame depastas, atq; cõsumptas perire potuisse. Quib. omnib. pro nostro modulo consi-

H deratis, atq; tractatis, hęc summa conficitur, vt in resurrectione carnis in æternum eas mẽsuras corporum magnitudo, quas habebat, perficiendæ, siue perfectæ, cuiuscunq; indita corpori ratio, iuuẽtutis in membrorũ quoq; omnium modulis congruo decore seruato. Quod decus, vt seruet̃, aliquid demptum fuerit indicenti alicui granditati in parte aliqua constitutæ, qđ per totum spargat̃, vt neq; id pereat, & congruentia partium vbiq; teneatur, non est absurdum, vt aliquid inde etiam staturæ corporis addi posse credamus, cum omnib. partibus decorem custodiant, id distribuitur, quod si enormiter in vna esset, vtique non deceret. Aut si cõtenditur in ea quẽque statura corporis resurrecturum esse, in qua defunctus est, non pugnaciter resistendũ est, tantum absit omnis deformitas, omnis infirmitas, omnis tarditas, omnisque corruptio, & si quid aliud illud nõ decet regnum, in quo resurrectionis & promissionis filii æquales erunt angelis Dei, si non corpore, non ætate, certe fœlicitate.

De natiuitate corporis spiritalis, in quam sanctorum caro mutabitur. Cap. XXI.

Restituetur ergo & quicquid de corporib. viuis, vel post mortem de cadauerib. periit, & simul cũ eo, quod in sepulchris remansit, in spiritalis corporis nouitatem ex aĩalis corporis vetustate mutatũ resurget, incorruptione, atq; immortalitate vestitũ. Sed etsi, vel casu aliquo graui, vel inimicorũ immanitate totum penitus conteratur in puluerem, atq; in auras, vel in aquas dispersum q̃tum fieri potest, nusquam esse sinatur, omnino nullo modo subtrahi poterit omnipotentiæ creatoris, sed capillus in eo capitis nõ peribit. Erit ergo spiritui subdita caro spiritalis, sed tñ caro, non spũs, sicut carni subditus fuit spũs ipse carnalis, sed tamen spũs, non Luc. 21.

caro. Cuius rei habemus experimentum in nostræ pœnæ deformitate. K

Non.n. secũdum carnem, sed vtiq; secundum spiritum carnales erant, quib. ait Apostolus: Non potui vobis loqui quasi spiritalib. sed quasi carnalib. 1.Co.3.

Et homo spiritalis sic in hac vita dicitur, vt tamen corpore adhuc carnalis sit, & videat aliam legem in membris suis, repugnantem legi mentis suæ. Erit autem etiam corpore spiritalis, cum eadem caro sic resurrexit, vt Rom. 7.

fiat quod scriptum est: Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. 1.Co.15.

Quæ sit autem, & quàm magna spiritalis corporis gratia, quoniam nondum venit in experimentum, vereor, ne temerarium sit omne, quod de illa profertur eloquium. Veruntamen, q̃a spei nostræ gaudium propter Dei laudem non est tacendum, & de intimis ardentis sancti amatoris medullis, dictum est, Domine dilexi decorem domus tuæ, Psal. 25.

de donis eius quę in hanc erumnosissima vita, bonis malisq; largitur, ipso adiuuante coniiciamus, vt possumus, quantum sit illud, quod nõdum experti, utique digne eloqui non ualemus. Omitto enim quando fecit hominem rectũ omitto uitam illam duorum coniugum in paradisi fœcunditate fœlicem, quando tam breuis Ecclesiastes. 7. Gene. 2. L

fuit, vt ad nascentium sensum, nec ipsa peruenerit in hac quam nouimus, in qua adhuc sumus, cuius tentationes, imò quam totam tentationem quandiu in ea sumus quantumlibet proficiamus perpeti nõ desinimus, quæ sint iudicia circa genus humanum bonitatis Dei, quis poterit explicare?

De miseriis, ac malis, quibus humanũ genus merito primæ præuaricationis obnoxium est, & a quibus nemo nisi ꝑ Christi gratiam liberatur. Cap. XXII.

NAm quod ad primam originem pertinet omnium mortalium progeniem fuisse damnatam, hæc ipsa vita, si vita dicenda est, tot & tantis malis plena testatur. Quid enim aliud indicat horrenda quædam ꝓfunditas ignorantiæ, ex qua omnis error existit, qui omnes filios Adam tenebroso quodam sinu suscipit, vt homo ab illo liberari sine labore, dolore, timore, non possit? Quid amor ipse tot rerum vanarum atq; noxiarum, & ex hoc mordaces curę, perturbationes, mœrores, formidines, insana gaudia, discordiæ, lites, bella, insidiæ, iracundiæ, inimicitiæ, fallacia, adulatio, fraus, furtũ, rapina, ꝑfidia, suꝑbia, ambitio, inuidentia, homicidia, parricidia, crudelitas, sæuitia, neq̃tia, luxuria, petulãtia, impudentia, impudicitia, fornicationes, adulteria, incesta, & contra naturam vtriusque sexus tot stupra atque immũdiciæ, quas turpe ẽ ẽt dicere, sacrilegia, hæreses, blasphemiæ periuria, oppressiones innocentiũ, calũniæ, circunuentiones, præuaricationes, falsa testimonia, iniqua iudicia, violentia, latrocinia, & quicquid taliũ malorum in mentem nõ venit, & tñ de vita hoĩum nõ recedit? Verum hæc hoĩum sunt malorum, ab illa tñ erroris & peruersi amoris radice venientia, cũ qua oĩs filius Adam nascit̃. Nam quis ignorat cum quanta ignorantia veritatis, quę etiã in infantib. manifesta est, & cũ quanta abundãtia vanæ cupiditatis, quæ in pueris incipit apparere, hõ veniat in hanc vitam, ita vt si dimittat̃ viuere, vt velit, & facere q̃cquid velit in hæc facinora & flagitia quæ commemoraui, & quæ cõmemorare nõ potui vel cũcta, vel multa perueniat? Sed diuina gubernatione non omnimodo deserente damnatos & Deo non continente in ira sua miserationes suas, in ipsis sensib. generis humani prohibitio & eruditio cõtra istas cum q̃b. nascimur tenebras vigilant, & contra hos impetus opponunt̃, plenæ tñ etiam laborum & dolorũ. Quid.n. sibi volunt multimodæ formidines, quæ cohibendis paruulorum vanitatib. adhibent̃? Quid pedagogi, quid magistri, quid ferulæ, quid lora, quid virgæ, quid disciplina illa, qua scriptura sancta dicit, dilecti filii latera esse tundenda, ne crescat in domitus, domariq; iam durus, aut vix possit, aut fortasse nec possit? Quid agit̃ hic pœnis omnib. nisi vt debellet̃ imperitia, & praua cupiditas refrenet̃ cum quib. malis in hoc seculo viuimus? Quid est.n. quod cum labore meminimus, sine labore obliuiscimur, cum labore discimus, sine labore nescimus, cum labore strenui, sine labore inertes sumus? Nõne hinc apparet in quid velut pondere suo procliuis & prona sit vitiosa natura, & quanta ope vt hinc liberet̃, indigeat? Desidia, segnities, pigritia, negligentia, vitia sunt, vtiq; q̃b. labor fugit̃, cum labor ipse etiam qui est vtilis, pœna sit. Sed præter pueriles pęnas, sine quibus dici non põt, quod maiores volunt, qui vix aliquid vtiliter volunt, quot & quantis pęnis genus agitetur humanum, quæ non ad malitiam nequitiamq́; iniquorum, sed ad conditionem pertinent miseriamq́; communem, quis vllo sermone digerit, quis vlla cogitatione comprehendit quãtus est metus, quanta calamitas ab orbitatib. atq; luctu, a damnationib. a deceptionib. & mendaciis hominum, a suspitionib. falsis, ab omnib. violẽtis facinorib. & scelerib. alienis quandoquidem ab eis, & deprædatio, & captiuitas, & vincula, & carceres, & exilia, & cruciatus, & amputatio membrorum, & priuatio sensuum, & oppressio corporis ad obscęnam libidinẽ opprimentis explendam, & alia multa horrenda sępe contingunt? Quid ab innumeris casib. qui forinsecus corpori formidant̃ æstibus, & frigorib. tempestatib. imbrib. alluuionibus, coruscatione, tonitru, grandine, fulmine, motibus, hĩatibusq; terrarum, oppressionibus ruinarum, ab offensione & pauore, vel etiam malitia iumentorum, a tot venenis fruticum, aquarum, aurarum, bestiarum, ac ferarum, vel tantummodo molestis vel etiam mortiferis morsibus, a rabie quæ contingit

Margin: M; A; Psal. 76; Ecclesiastici. 30.; B

tingit

tingit ex rabido cane, vt etiam blanda & amica suo domino bestia nonnunquam vehemẽtius & amarius quam leones dracone ſq; metuat̃, faciatq; hoiem quem forte attaminauerit contagione pestifera ita rabiosum, vt à parentib. coniuge, filiis peius omni bestia formidet̃? Quæ mala patiuntur nauigantes? Quæ terrena itinera gradientes? Quis ambulat vbicunq; non inopinatis subiacens casibus? De foro q̃dam rediens domum, sanis pedib. suis cecidit pedem fregit, & ex illo vulnere finiuit hanc vitam. Quid vr̃ sedente securius? De sella in qua sedebat cecidit Heli sacerdos, &
Re. 4. mortuus est. Agricolę, immo vero oẽs homines, quot & quantos à cœlo & terra, vel perniciosis aĩalib. casus metuũt agrorum fructibus? Solent tñ de frumentis tandem collectis & reconditis esse securi. Sed quibusdam, qđ nouimus, prouentum optimum frumentorũ fluuius improuisus fugientib. hominibus de horreis eiecit atq; abstulit. Contra milleformes
D dæmonum incursus, quis innocẽtia sua fidit, qñquidem ne quis fideret etiam paruulos baptizatos, quib. certe nihil est innocentius, aliqñ sic vexant, vt in eis maxime Deo sinente ista monstret̃ huius vitæ flenda calamitas, & alterius desideranda fœlicitas? Iam vero de ipso corpore tot existunt morborũ mala, vt nec libris medicorum cuncta comprehensa sint In quorum plurib. ac pene omnib. etiam ipsa adiumenta & medicamenta tormenta sunt, vt homines à pœnarũ exitio, pœnali eruantur auxilio. Nonne ad hoc perduxit sitientes homines ardor immanis, vt vrinã quoq; humanam vel etiam suam biberent? Nõne ad hoc fames, vt à carnib. hoĩum abstinere se non possent, nec inuentos hoĩes mortuos, sed pp hoc à se occisos, nec quos-
4. Reg. libet alienos, verumetiam filios, matres incredibili crudelitate, quam rabida esuries faciebat, absumerent? Ipse postremo somnus, qui proprie quietis nomen accepit, quis verbis explicet sæpe somniorũ visis q̃ sit inquietus, & quàm magnis licet falsarum rerum terrorib. quas ita exhibet, & quodammodo exprimit, vt à veris eas discernere nequeamus,
E animam miseram sensu perturbet? Qua falsitate visorum etiam vigilantes in quibusdam morbis & venenis miserabilibus agitantur, quanuis multimoda varietate fallacię homines etiam sanos maligni dæmones nonnunquam decipiant, talibus visis etiam si eos per hæc ad sua traducere non potuerint, sensus tñ eorum solo appetitu qualitercunque persuadente falsitatis illudãt. Ab huius tam miseræ quasi quibusdam inferis vitæ, non liberat nisi gratia sauatoris Christi Dei ac dñi nostri. Hoc. n. nomen est ipse Iesus, interpretat̃ *Nomen*
quippe saluator, maxime ne post hanc mise *Iesu Sal-*
rior ac sẽpiterna suscipiat, nõ vita, sed mors. *uatoris.*
Nam ista q̃uis sint perfecta, & per sanctos curationum magna solatia, tñ ideo nõ semper etiam ipsa beneficia tribuuntur petẽtibus, ne propter hoc religio quæratur, quę propter aliam magis vitam, vbi mala non erunt omnino vlla, quærenda est. Et ad hoc meliores quosq; in his malis adiuuat gratia, vt quanto fideliore, tanto fortiore corde tolerentur ad quam rem etiam philosophiam prodesse dicunt docti huius seculi, quam dii quibusdã
paucis, vt ait Tullius veram dederunt. Nec *Cicero li.*
hominibus, inquit ab his aut datum est do- *2. de nat.*
num maius, aut potuit vllũ dari, vsqueadeo *deorum.*
F & ipsi contra quos agimus quoquo modo cõpulsi sunt in habenda, nõ quacunq;, sed vera philosophia diuinam gratiam confiteri. Porrò si paucis diuinitus datum est veræ philosophiæ contra miserias huius vitę vnicum auxilium, satis & hinc apparet humanũ genus ad luendas miseriarum pœnas esse dãnatum. Sicut autem hoc vt fatentur, nullum diuinum maius est donum, sic à nullo Deo dari credendũ est, nisi ab illo, quo & ipsi qui multos Deos colũt, nullũ dicũt esse maiorẽ.

De his quæ præter illa mala, quę bonis malisque communia sunt, ad iustorum laborem specialiter pertinent. Caput XXIII.

PRęter hęc autem mala huius vitę bonis malisq; cõmunia, habent in ea iusti etiã proprios quosdam labores suos, q̃b. aduersus vitia militant, & in taliũ pręliorum tentationib. periculisq; versant̃. Aliqñ remissius, non tamen desinit caro concupiscere aduersus spiritum, & spũs aduersus carnem, vt nõ
ea quę volumus faciamus, omnem malam *Gal. 5*
concupiscentiam consumendo, sed eam nobis, quantum diuinitus adiuti possumus, nõ ei consentiendo subdamus, vigiliis cõtinuis excubantes, ne opinio verisimilis fallat, ne

decipiat sermo versutus, ne se tenebræ alicuius erroris offundãt, ne quod bonum est, ma lum: aut quod malum est, bonum esse credatur, ne ab his quæ agenda sunt metus reuocet, ne in ea quę agenda nõ sunt cupido præcipitet, ne super iracundiam sol occidat, ne Ephe. 4. inimicitię prouocẽt ad retributionem mali pro malo, ne absorbeat inhonesta vel immo I derata tristitia, ne impartiendorũ beneficiorum ingerat mẽs ingrata torporem: ne maledicis rumorib. bona conscientia fatigetur: ne Rom. 6. temeraria de alio suspicio nostra decipiat, ne aliena de nobis falsa nos frãgat, ne regnet peccatũ in nostro mortali corpore ad obediendũ desideriis eius. ne membra nostra exhibeant iniquitatis arma peccato, ne oculus sequat cõcupiscentiam, ne vindicandi cupiditas vincat, ne in eo qđ male delectat, vel visio, vel cogitatio remoret, ne fiat qđ nõ licet: ẽt si libet, ne in hoc bello laborũ periculorũque plenissimo, vel de viribus nostris speret 1. Co. 15. faciẽda victoria, vel virib. nostris tribuat, sed Rom. 8. eius gratiæ, de quo ait Apostolus. Gratias autem Deo, qui dat nobis victoriam per dominum nostrum Iesum Christum. Qui & alio loco: In his, inquit, omnib. superuincimus, per eum qui dilexit nos. Sciamus tamen quãtalibet virtute præliandi vitiis repugnemus, vel etiam vitia superemus & subiugemus, q̃ Mat. 6. diu sumus in hoc corpore, nobis deesse non posse vnde dicamus Deo, Dimitte nobis debita nostra. In illo autem regno, vbi semper K cum corporib. immortalib. erimus, nec prælia nobis erũt vlla, nec debita, quę nusquam & nunquam essent, si natura nostra sicut recta creata est, permaneret. Ac per hoc etiam noster iste cõflictus in quo periclitamur, & de quo nos victoria nouissima cupimus liberari ad vitæ huius mala pertinet, quam tot tantorumque testimonio malorum probauimus esse damnatam.

De bonis quibus etiam hanc vitam damnationi obnoxiam creator impleuit. Caput XXIIII.

IAm nunc considerandum est, hanc ipsam miseriam generis humani, in qua laudatur iustitia punientis, qualib. & quàm multis impleuerit bonis eiusdem bonitas cuncta, quæ creauit administrantis. Primum benedictionem illam quam protulerat ante peccatum dicens crescite & multiplicamini, & re Gene. 1. plete terram, nec post peccatum voluit inhibere, mansitq; in stirpe damnata donata fœcũditas, nec illam vim mirabilem seminum, immo etiam mirabiliorem qua efficiunt & semina, inditã corporib. humanis, & quodã L modo intextam peccati vitium potuit auferre, quo nobis impacta est etiã necessitas mortis, sed vtrunq; simul currit isto quasi fluuio atq; torrente generis humani, malum qđ à parente trahit, & bonũ qđ à creante tribuit. In originali malo duo sunt, pctm̃ atq; supplicium. In originali bono alia duo, ꝓpagatio & cõformatio. Sed quantũ ad præsentem pertinet intentionem nostram, de malis quorum vnũ de nostra venit audacia. i. pctm̃, alterum de iudicio Dei. i. suppliciũ, iã satis diximus. Nunc de bonis Dei quæ ipsi quoq; vitiatę dãnatæq; naturæ contulit, siue vsq; nunc confert, dicere institui. Neque. n. damnando aut totum abstulit, qđ dederat, alioquin nec esset oĩno, aut eã remouit à sua ptãte etiam cum diabolo pœnaliter subdidit, cũ nec ipsũ diabolũ a suo alienauerit imperio, qñquidem vt ipsius quoq; diaboli natura subsistat, ille facit, qui summe est, & facit esse quicquid aliquo modo est. Duũ igit illorũ quæ diximus bona ẽt in naturã peccato vitiatã suppliciõque damnatã, de bonitatis eius quodã veluti fonte manare ꝓpagationẽ, in primis mundi Gene. 2. operib. benedictione largitus est, à q̃b. operibus die septimo requieuit. Cõformatio vero in illo eius est opere, quousq; nunc operat. Ioan. 5. Efficacem quippe potẽtiam suam si reb. sub M trahat, nec progredi poterũt & suis dimensis motib. peragere tempora, nec prorsus in eo qđ creatę sunt aliquatenus permanebunt. Sic ergo creauit hoĩem Deus vt illi adderet fertilitatem q̃dam, qua hoĩes alios propagaret, cõgenerans eis ipsam ẽt propagandi possibilitatem, nõ necessitatẽ. Quib. tñ voluit hoĩb. abstulit eã Deus, & steriles fuerunt, non tamẽ generi humano abstulit semel datam primis duobus coniugibus * benedictionem gene- a.l benedictione generali. randi. Hæc ergo propagatio quãuis peccato ablata non fuerit, non tamen etiam ipsa talis est, qualis fuisset, si nemo peccasset. Ex quo Psal. 48 enim homo in honore positus, posteaquam deliquit, comparatus est pecoribus, similiter generat, nõ in eo tamen penitus extincta est

quæ-

quędam velut ſcintilla rationis in qua factus
Gene. 1. eſt ad imaginem Dei. Huic aũt propagationi
ſi cõformatio nõ adhiberetur, nec ipſa in ſui
generis formas modosq́ue procederet. Si.n.
non cõcubuiſſent hoĩes, nihilominus Deus
ſi vellet implere terras hominib. quomodo
A creauit vnum commixtione maris & fœmi-
næ, ſic poſſet omnes: concubentes vero niſi
illo creante generantes eſſe nõ poſſunt. Sicut
ergo ait Apoſtolus de inſtitutione ſpiritali,
qua homo ad pietatem iuſtitiamq́; formaẽ.
1 Co. 3. Neque qui plantat, eſt aliquid, neque qui ri-
gat, ſed qui incrementum dat Deus. Ita etiam
hic dici poteſt, nec qui concumbit, nec qui
ſeminat eſt aliq̃d, ſed qui format Deus. Nec
mater quæ conceptum portat, & partũ nu-
trit, eſt aliquid, ſed qui incremẽtũ dat Deus.
Ipſe nanq́; operatione, qua nunc vſq; opera
tur, facit vt numeros ſuos explicent ſemina,
& a quibuſdam latentib. atq; inuiſibilib. in-
uolucris in formas viſibiles huius quod aſpi
cimus decoris euoluant. Ipſe incorporeã
corporeãq́; naturã, illam præpoſitã, iſtã ſu-
biectã miris modis copulans & connectens,
aĩantem facit. Qđ opus eius tam magnum &
mirabile eſt, vt non ſolum in hoĩe, quod eſt
aĩal rõnale, & ex hoc cũctis terrenis aĩantib.
excellentius atq; præſtantius, ſed in qualibet
B minutiſsima muſcula bene conſideranti ſtu-
porẽ mentis ingerat, laudemq́; pariat creato
ris. Ipſe itaq; animæ humanæ mentem dedit,
vbi ratio & intelligentia in infante ſopita eſt
quodammodo, quaſi nulla ſit, excitanda. ſ. at
que exercenda ætatis acceſſu, qua ſit ſcientiæ
capax atque doctrinæ & habilis perceptioni
veritatis & amoris boni. Qua capacitate hau
riat ſapientiam, virtutibusq́; ſit prædita, quib.
prudenter, fortiter, temperanter, & iuſte ad-
uerſus errores & cætera ingenerata vitia di-
micet, eaq́; nullius rei deſiderio niſi boni il-
lius ſummi atq; incommutabilis vincat. Qđ
& ſi non faciat ipſa talium bonorum capa-
citas in natura rõnali diuinitus inſtituta, quã
tum ſit boni q̃ mirabile opus omnipotentis,
quis competenter effatur, aut cogitat? Præter
enim artes bene viuendi, & ad immortalem
perueniendi fœlicitatem, quę virtutes vocã
tur, & ſola Dei gratia quæ in Chriſto eſt, fi-
liis promiſsionis regniq́; donantur, nõne hu
mano ingenio tot tantæq́; artes ſunt inuẽtæ,
& exercitæ, partim neceſſariæ, partim volũ-
tariæ, vt tam excellens vis mentis atque ratio
nis in his etiam reb. quas ſuperfluas, immo & C
periculoſas pernicioſasq́; appetit, quantum
bonum habeat in natura, vnde iſta potuit vel
inuenire vel diſcere, vel exercere teſteẽ? Veſti
mentorum & ædifictorum ad opera q̃ mira-
bilia, q̃ ſtupenda induſtria humana peruene
rit, quò in agricultura, quò in nauigatione, p
fecerit, quæ in fabricatione quorumq́; vaſo-
rum, vel etiã ſtatuarũ, & picturarum varieta
te excogitauerit & impleuerit, quę in thea-
tris mirabilia ſpectantib. audientib. incredibi
lia facienda & exibenda molita ſit: in capien
dis, occidendis, domandis, irrationalib. ani-
mantib. quæ & quanta repererit, aduerſus ip
ſos hoĩes, tot genera venenorum, tot armo-
rum, tot machinamẽtorũ, & pro ſalute mor
tali tuenda atq; reparanda quot medicamẽ-
ta atque adiumenta comprehenderit, pro vo
luptate faucium, quot condimenta & gulæ
incitamenta repererit, ad iudicandas & ſua-
dendas cogitationes, multitudinem varieta-
temq́; ſignorum, vbi præcipuum locum ver
ba & literæ tenent, ad delectandos animos,
quos elocutionis ornatus, q̃ diuerſorum car
minum copiam, ad mulcẽdas aures, quot or
gana muſica, quot cantilinæ modos excogi-
tauerit, quantam peritiam dimenſionum at-
que numerorum, meatusq́; & ordines ſyde-
rum quanta ſagacitate cõprehenderit q̃ mul D
ta rerum mundanarum cognitione ſe imple
uerit, quis poſsit eloqui, maxime ſi velimus,
non aceruatim cuncta congerere, ſed in ſin-
gulis immorari; In ipſis poſtremo erroribus
& falſitatib. defendẽdis, quam magna clarue
rint ingenia philoſophorum atque hæretico
rum, q̃s exiſtimare ſufficiat? Loquimur enim
nunc de natura mentis humanæ, qua iſta vita
mortalis ornatur, non de fide atq; itinere ve
ritatis qua illa immortalis acquiriẽ. Huius tã
tæ naturæ conditor cum ſit vtiq; Deus verus
& ſummus, ipſo cuncta, quę fecit adminiſtrã
te, & ſummam poteſtatem, ſummamq́; habẽ
te iuſtitiam, nunquam profecto in has miſe-
rias decidiſſet, atque ex his præter eos ſolos,
qui liberabũtur in ęternas eſſet pœnas itura,
niſi nimis grande peccatum in homine pri-
mo, de quo cæteri exorti ſunt, præceſsiſſet.
Iam vero in ipſo corpore, quanuis nobis ſit *Saluſt. in*
cum beluis mortalitate commune, multisq́; *prologo*
earum reperiatur infirmius, quanta Dei bo- *Catilina-*
rij.

nitas,

E nitas, quanta prouidentia tanti creatoris apparet? Nonne ita sunt in eo loca sensuum, & cætera membra disposita, speciesq; ipsa ac figura, & statura toti⁹ corporis ita modificata, vt ad ministerium aīę rōnalis se indicet factam? Non enim vt animalia rationis expertia prona esse videmus in terram, ita creatus est homo, sed e recta in cœlū corporis forma admonet eum, quæ sursum sunt sapere. Porrò mira mobilitas quæ linguæ ac manib. attributa est ad loquendum & scribendum apta atque conueniens, & ad opera artiū plurimum officiorumq; complenda, nōne satis ostendit, quali aīæ, vt seruiret tale sit corpus adiunctum? Quanquam & detractis necessitatib. operandi, ita omnium partium cōgruētia numerosa sit & pulchra sibi parilitate respondeat, vt nescias vtrum in condendo maior sit vtilitatis habita ratio, q̄ decoris. Certe enim nihil creatū videmus in hoc corpore vtilitatis causa, quod non habeat etiam decoris locum. Plus autem nobis id appareret, si numeros mensurarum, quib. inter se cuncta connexa sunt & coaptata nossemus, quos forsitan data opera in his quæ foris eminent humana posset inuestigare solertia. F Quæ vero tecta sunt atq; a nostris remota conspectib. sicuti est tanta perplexitas venarum atq; neruorum & viscerū, secreta vitalium, inuenire nullus potest. Quia etsi medicorum diligētia nonnulla crudelis, quos anatomicos appellant, laniauit corpora mortuorum, siue etiā inter manus secantis & perscrutantis morientium, atque in carnib. humanis inhumane abdita cuncta rimata est, vt quid, & quomodo, & quib. locis curandum esset addisceret, numeros tñ de qb. loquor, quib. coaptatio, quę ἁρμονία Græce dr̄, tanquam cuiusdam organi extrinsecus atque intrinsecus totius corporis constat. Quid dicam? Nemo valuit inuenire, quos nemo ausus est quęrere. Qui si noti esse potuissent in interiorib. quoque visceribus, quæ nullum ostentant decus, ita delectaret pulchritudo rōnis, vt omni formæ apparenti quæ oculis placet, ipsius mentis, quæ oculis vtitur, præferret arbitrio. sunt vero quędam ita posita in corpore, vt tantummodo decorem habeant non etiam vsum, sicut habet pectus virile mammillas, sicut facies barbam, quam non esse munimento, sed virili ornamento indicant purę facies fœminarum, quas vtique infirmiores viris muniri tutius conueniret. G Si ergo nullum membrum est in his q̄dem conspicuis, vnde ambigit nemo, qđ ita sit alicui operi accommodatum, vt non ēt sit decorum. Sunt aūt nonnulla quorū solum decus & nullus est vsus, puto facile intelligi in conditione corporis dignitatē necessitati fuisse prælatam. Transitura est q̄ppe necessitas, tempusq; vēturum q̄n sola inuicem pulchritudine sine vlla libidine perfruamur, quod maxime ad laudem referendum est conditoris, cui dr̄ in Psalmo. Confessionē & decorem induisti. Iam cætera pulchritudo & vtilitas creaturæ quæ homini, licet in istos labores miseriasq; proiecto atq; damnato, spectāda atq; sumenda diuina largitate concessa est, quo sermone pōt terminari, in cœli & terræ & maris multimoda & varia pulchritudine ēt ipsius lucis tanta copia, tanque mirabili specie, in sole ac luna & syderib. in opacitatib. nemorum, in colorib. & odorib. florū, in diuersitate ac multitudine volucrū garrularū atq; pictarū, in multiformi specie tot tantarumq; aīantiū. H Quorum illa plus habent admirationis quæ molis minimum. Plus. n. formicularum & apicularum opera stupemus quàm immensa corpora balenarū, in ipsius quoq; maris tā grandi spectaculo, cum sese diuersis colorib. induit velut vestib. & aliq̄n viride atque hoc multis modis aliq̄n purpureum, aliq̄n cœruleum est. Quàm porrò delectabiliter spectat̄ etiam q̄ncunq; turbat̄, & fit inde maior suauitas, quum sic demulcet intuentem, vt non iactet & quatiat nauigantem. Quid ciborum vsquequaq; copia cōtra famem? Quid saporum diuersitas cōtra fastidium naturæ, diffusa diuinitus, non cocorum arte ac labore q̄sita? Quanta in multis rebus tuendæ ac recuperandæ salutis auxilia? Quam grata vicissitudo diei alternantis & noctis, aurarum q̄ blāda temperies? In fructib. & pecoribus indumentorū conficiendorum quanta materies? Omnia commemorare quis possit? Hęc aūt sola quæ à me velut in quendam aggerem sunt coartata, si vellem velut colligata inuolucra soluere atq; discutere, quāta mihi mora esset in singulis, quibus plurima continentur? Et hęc omnia miserorū sunt dānatorum que solatia, nō præmia beatorum. Quæ igitur illa sunt, si tot ac talia & tanta sunt ista, I Quid

Homo primus, qualis creat⁹. Col. 3.

Psa. 1

Quid dabit eis quos prædestinauit ad vitam,
qui hæc dedit etiam eis, quos prædestinauit
ad mortẽ? Quæ bona in illa vita faciet eos su
mere, pro quibus in hac miseria vnigenitum
suum filium voluit vsq; ad mortem mala tã-
ta perferre? Vnde Apostolus de ipsis in illud (…m. 8.)
regnũ prædestinatis loquens: Qui proprio,
inquit, filio non pepercit, sed pro nobis oĩb.
tradidit eum, qũo nõ etiam cum illo omnia
nobis donauit? Cum hæc promissio comple
bitur, quid erimus? quales erimus? quæ bona
in illo regno accepturi sumus quandoquidẽ
Christo moriente pro nobis tale iam pignus
accepimus? Qualis erit spiritus hominis, nul
lum omnino habens vitium, nec sub quo ia-
ceat, nec cui cedat, nec contra quod saltem
laudabiliter dimicet, pacatissima virtute per
fectus? Rerum ibi omnium quanta, quàm spe
ciosa, quàm certa scientia siue errore aliquo
vel labore, vbi Dei sapientia de ipso suo fon
te potabitur, cum summa fęlicitate, siue vlla
difficultate? Quale erit corpꝰ quod oĩmodo
spiritui subditum, & eo sufficienter viuifica-
K tum, nullis alimoniis indigebit? Non enim
aĩale, sed spiritale erit, habẽs quidem carnis,
sed sine vlla carnali corruptione substãtiam.

De peruicacia quorundam, qui resurrectio
nem carnis, quam sicut prędictum est
totus mundus credit, impu-
gnant. Ca. XXV.

VErum de animi bonis q̃b. post hanc vi-
tam beatissimus perfruetur, non à no
bis dissentiunt philosophi nobiles, de carnis
resurrectione contendunt. Hanc quantũ pñt
L negant, sed credentes multi, negantes paucis
simos reliquerũt, & ad Christũ, q̃ hoc quod
istis vr̃ absurdum, in sua resurrectione mon-
strauit, fideli corde conuersi sunt, docti & in
docti, sapientes mundi & insipientes. Hoc.n.
credidit mundus, quod prędixit Deus, qui ẽt
hoc prędixit, quod hanc rem mundus fuerat (…pra li.
crediturus. Neq; enim Petri maleficiis eam (9. c. 2…
cum laude credentium tanto ante pręnũcia- (Porph…
re compulsus est. Ille est enim Deus, quem si (…us in l.
cut iam dixi aliquoties, nec commemorare (Theolo-
me piget confitente Porphyrio, atq; id ora- (…ion.)
culis deorum suorum probare cupiente, ip-
sa numina perhorrescunt. Quem sic lauda-
uit, vt eum & Deum patrem & regem voca-
ret. Absit enim vt sic intelligẽda sint quę præ
dixit, quomodo volunt hi qui hoc cum mũ-
do non crediderunt, quod mundum creditu
rum esse prædixit. Cur.n. nõ potius ita, sicut
crediturus tanto ante prædictus est mundus,
non sicut paucissimi garriunt qui cum hoc
mũdo, qđ crediturus prædictus est, credere
noluerunt? Si.n. ꝑpea dicunt alio modo esse
credenda, ne si dixerint vana esse conscripta,
iniuriã faciant illi Deo, cui tam magnũ per-
hibent testimonium, tantam prorsus ei vel ẽt M
grauiorem faciunt iniuriam, si aliter dicunt
esse intelligenda nõ sicut mũdus ea credidit,
quem crediturũ ipse laudauit, ipse promisit,
ipse compleuit. Cur.n. non potest facere vt
resurgat caro & viuat in æternum? An pro-
terea credendum nõ est id eum esse facturũ,
q̃a malũ est, atq; indignũ Deo? Sed de oĩpo-
tentia eius quę tot & tanta facit incredibilia,
iam multa diximus. Si volunt inuenire quod
oĩpotens non põt, habent, prorsus, ego dicã,
mentiri non põt. Credamus ergo quod põt,
non credendo, qđ non põt. * Non itaq; cre- (*a. l. Itaq; credentes quod mẽtiri non possit.*)
dentes qđ mentiri põt, credãt esse facturum
qđ se facturũ esse promisit. Et sic credant si-
cut id credidit mundus, quem crediturũ esse
prædixit, quẽ crediturum esse laudauit, quẽ
crediturũ esse promisit, quem credidisse iam
ostendit. Hoc aũt malum esse vnde demon-
strant? Non erit illic vlla corruptio, quod est
corporis malum. De ordine elementorum iã (*Supra eodẽ. c. 11.*)
disputauimus, de aliis hoĩum coniecturis sa-
tis diximus, quanta sit futura in corpore in-
corruptibili facilitas motus, de præsentis bo
nę valetudinis tẽperamento, quæ vtiq; nullo
modo illi cõparãda est ĩmortalitati, in libro
decimotertio satis, vt opinor, ostẽdimus. Le (Cap. 17.)
A gant superiora operis huius, qui vel non lege
runt, vel voluut recolere, quod legerunt.

Qũo Porphyrii diffinitio, qua beatis animis
putatur corpus omne fugiendum, ipsius
Platonis sententia destruatur, qui dicit
summum Deũ diis promisisse vt nunquã
corporibus exuerentur. Ca. XXVI.

SEd Porphyrius ait, inquiunt, vt beata sit
anima, corpus omne esse fugiendum, Ni (*Porphyrius in l. de regressu animæ*)
hil ergo prodest, q̃a incorruptibile diximus
futurum corpus, si anima beata non erit, nisi
curpus omne effugerit. Sed iam & hinc in li-
bro

bro memorato quātum oportuit disputaui, verum hic vnum inde tantum commemorabo. Emēdet libros suos istorum omnium magister Plato, & dicat eorū Deos, vt beati sint sua corpora fugituros. i. eē morituros, quos in cælestib. corporib. dixit inclusos. Quib. tñ Deos à quo facti sunt quo possent esse securi, immortalitatem. i. in eisdem corporibus æternam permansionem, non eorum natura id habente, sed suo consilio præualente promisit. Vbi etiā euertit illud, quod dicunt, qm̄ est impossibile, ideo resurrectionem carnis non esse credendam. Apertissime quippe iuxta eundem philosophum, vbi diis a se factis ꝓmisit Deus non factus immortalitatem, qđ impossibile est, se dixit esse facturum. Sic. n. eum locutum narrat Plato. Quoniam istis orti, inquit, immortales esse, & indissolubiles nō potestis. Non tñ dissoluemini, neque vos vlla mortis fata periment, nec erunt valētiora, quam consilium meum, quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram, q̄ illa, qb. estis colligati. Si non solum absurdi, sed si surdi non sunt qui hæc audiunt, non vtiq; dubitant diis factis ab illo Deo, qui eos fecit secundū Platonem, qđ est impossibile, fuisse promissum. Qui enim dicit, vos quidem immortales esse non potestis, sed mea voluntate immortales eritis, quid aliud dicit, quā id quod fieri non pōt, me faciente tñ eritis? Ille igit carnem incorruptibilē, immortalem, spiritalem resuscitabit, qui iuxta Platonem, id qđ impossibile est, se facturum esse ꝓmisit. Quid adhuc quod promisit Deus, quod Deo promittenti credidit mundus, qui etiam ipse ꝓmissus est credit⁹, esse impossibile clamāt? Qnquidem nos Deum, qui etiam ſm Platonem facit impossibilia, id facturū esse clamamus. Nō ergo vt beatæ sint aïæ corpus est oē fugiendum, sed corpus incorruptibile recipiendum. Et in quo conuenientius in corruptibili corpore lætabunt, quàm in quo corruptibili gemuerunt? Sic enim non in eis erit illa dira cupiditas, quā posuit ex Platone Vergilius, vbi ait: Rursus, & incipient in corpora velle reuerti. Sic, inquam, cupiditatem reuertendi ad corpora non habebunt, cū corpora, in quæ reuerti cupiunt, secum hēbunt, & sic habebunt, vt nunquam non habeant, nunquam ea prorsus vel ad exiguum quamlibet tempus vlla morte deponant.

Plato in Thimæo. — B — C — Aene. 6.

De contrariis diffinitionibus Platonis, atque Porphirij, in qb. si vterq; alteri cederet, à veritate neuter deuiaret. Cap. XXVII.

D Singula quædam dixerunt Plato atq; Porphyrius, quæ si inter se cōmunicare potuissent, facti essent fortasse Christiani. Plato dixit sine corporib. aïas in æternum esse non posse. Ideo dixit, etiam sapientium aïas post quamlibet longum tempus, tñ ad corpora redituras. Porphyrius autem dixit aïam purgatissimā cum redierit ad patrem, ad hęc mala mūdi nūquam esse redituram. Ac per hoc quod verum vidit Plato, si dedisset Porphyrio, etiam iustorum atq; sapientium purgatissimas animas ad humana corpora redituras, rursus qđ verum vidit Porphirius, si dedisset Platoni, nunquā redituras ad miserias corruptibilis corporis aïas sanctas, vt nō singuli hæc singula, sed ambo & singuli vtrūq; dicerent, puto ꝗ viderent esse iā consequēs, vt & redirent aïæ ad corpora, & talia reciperent corpora, in qb. beate, atq; immortaliter viuerent. Quoniam secundum Platonem ēt sanctæ aïæ ad humana corpora redibunt secūdum Porphyriū ad mala mundi huius sanctæ aïæ non redibunt. Didat itaq; cum Platone Porphirius, redibunt ad corpora. Dicat Plato cum Porphirio, non redibūt ad mala, & ad ea corpora redire consentiat, in qb. nulla mala patiant: Hæc itaq; non erunt, nisi illa quæ promisit Deus, beatus aïas in æternum cum sua æterna carne victuras. Hoc. n. quantum existimo iam facile nobis concederent ambo, vt qui faterent ad immortalia corpora redituras animas esse sanctorum, ad sua illas redire permitterent, in quib. mala huius seculi pertulerunt, in quibus Deum, vt his malis carerent, pie fideliterque coluerunt. E

Quid ad veram resurrectionis fidem, vel Plato vel Labeo, vel etiam Varro conferre potuerint, si opiniones eorum in vnam sententiam conuenissent. Cap. XXVIII.

Nonnulli nostrum propter quoddam præclarissimum loquendi genus, & propter nonnulla quæ veraciter sensit, amātes Platonem, dicunt eum aliquid simile nobis ēt de mortuorum resurrectione sensisse.

Quod

Quod quidem ſic tangit in libris de Repu-
blica Tullius, vt eum luſiſſe potius, quàm qđ
id verum eſſe affirmet dicere voluiſſe. Indu-
F cit enim hominem reuixiſſe, & narraſſe quæ
dam quæ platonicis diſputationib. congrue-
bant. Labeo etiam duos dicit vno die fuiſſe
defunctos, & occurriſſe inuicem in quodam
compito, deinde ad corpora ſua iuſſos fuiſſe
remeare, & conſtituiſſe inter ſe amicos ſe eſ-
ſe victuros, atque ita eſſe factum, donec po-
ſtea morerentur. Sed iſti authores talem re-
ſurrectionem corporis factam fuiſſe narra-
runt, quales fuerũt eorum, quos reſurrexiſſe
nouimus, & huic quidem redditos vitę, ſed
non eo modo, vt non morerentur vlterius.
Mirabilius autem quiddam Marcus Varro
ponit in libris, quos conſpicit de gente po-
puli Romani, cuius putaui verba ipſa ponen
Geth- da: Genethliaci quidam ſcripſerunt, inquit,
liaci ma eſſe in renaſcendis hominib. quam appellant
thematici παλιγγεσίαν Græci hanc ſcripſerunt confici
diuinacu in annis numero quadringẽtis quadraginta,
li. vt idem corpus & eadem anima, quæ fuerãt
coniuncta in homine aliquando eadem rur-
ſus redeant in coniunctionem. Iſte Varro q̃-
dem ſiue illi Genethliaci neſcio, qui non .n.
nomina eorum prodidit, quorum comme-
morauit ſententiam, aliquid dixerunt, quod
G licet falſum ſit, cum enim ſemel ad eadẽ cor
pora, quæ geſſerunt, aĩæ redierint nunquam
ea poſtea ſunt relicturæ, tamẽ multa illius im
poſsibilitatis, qua contra nos iſti garriunt, ar
gumenta cõuellit, & deſtruit. Qui enim hęc
ſentiunt ſiue ſenſerunt, non eis viſum eſt fie-
ri non poſſe, vt dilapſa cadauera in auras, in
puluerem, in cinerem, in humores, in corpo
ra veſcentium beſtiarum, vel ipſorum quoq;
hominum ad id rurſus redeant, quod fuerãt.
Quapropter Plato & Porphyrius, vel potius
quicunq; illos diligunt, adhuc viuunt ſi no-
bis conſentiunt, etiam ſanctas aĩas ad corpo
ra redituras, ſicut ait Porphyrius, vt ex his
fiat cõſequens, quod fides prædicat Chriſtia
na, talia corpora recepturas, in quibus ſine
vllo malo in æternum fœliciter viuant. Aſſu-
mant etiam hoc de Varrone, vt ad eadem cor
pora redeant, in quibus antea fuerunt,
& apud eos tota quæſtio de
carnis in æternũ re-
ſurrectione
ſoluet.

De qualitate viſionis, qua in futuro ſeculo ſancti Deum videbunt. Cap. XXIX.

NVnc iam quid acturi ſint in corporibus
immortalib. atq; ſpiritalib. ſancti, non
adhuc eorum carne carnaliter, ſed ſpiritali-
ter iam viuente, quantum dominus dignatur
adiuuare, videamus. Et illa quidem actio, vel
potius quies, atque otium quale futurum ſit, Li. 2. re-
ſi verum velim dicere, neſcio. Nõ enim hoc tra. c. 51
vnquam per ſenſus corporis vidi. Si aũt hoc
mente .i. intelligentia vidiſſe me dicam, quã-
tum eſt, aut quid eſt noſtra intelligentia ad
illam excellẽtiam? Ibi eſt enim pax Dei, quę, Phili. 2.
ſicut ait Apoſtolus, ſuperat omnem intelle- Au. in En
ctum, quem niſi noſtrum, aut fortaſſe etiam chi. c. 62.
omnium ſanctorum angelorum? Non enim K
& Dei. Si ergo ſancti in Dei pace victuri ſũt,
profecto in ea pace victuri ſunt, quæ ſuperat
omnem intellectum. Quoniam noſtrum qui
dem ſuperet, non eſt dubium. Si autem ſupe
rat & angelorum, vt nec ipſos excepiſſe vi-
deat̃, qui ait oẽm intellectum, ſ̃m hoc dictũ
eſſe debemus accipere, quia pacem Dei, qua
ipſe Deus pacatus eſt, ſicut nouit Deus, non
ea nos ſic poſſumus noſſe, nec vlli angeli. Su
perat oẽm intellectũ, non dubium qđ pręter
ſuũ. Sed q̃a & nos ꝓ modo noſtro pacis eius
participes facti, ſummam in nobis, atq; inter
nos & cum ipſo pacem, q̃tum noſtrum ſum-
mum eſt, obtinebimus. Iſto modo pro ſuo
modo ſciunt eam ſancti angeli: hoĩes autem
nunc longe infra, quãtumlibet prouectu mẽ
tis excellant. Conſiderandum eſt enim quan-
tus vir dicebat: Et parte ſcimus, & ex parte ꝓ 1. Co. 13.
phetamus, donec veniat qđ perfectum eſt. Et
videmus nunc per ſpeculum in ænigmate,
tunc aũt facie ad faciem. Sic iam vident ſan-
cti angeli, qui etiam noſtri angeli dicti ſunt,
quia eruti de poteſtate tenebrarum, & acce-
pto ſpiritus pignore trãſlati ad regnum Chri
ſti, ad eos angelos iam cœpimus pertinere,
cum quibus nobis erit ſancta atque dulciſsi- L
ma, de qua iam tot libros ſcripſimus, Dei ci-
uitas ipſa communis. Sic ſunt ergo angeli no
ſtri qui ſunt angeli Dei, quẽadmodum Chri
ſtus Dei, Chriſtus eſt noſter. Dei ſunt, quia
Deum non reliquerũt: noſtri ſunt, quia ſuos
ciues nos habere cœperunt. Dixit autem do-
minus Ieſus: Videte ne contennatis vnum
de puſillis iſtis. Dico enim vobis, quia angeli Mat. 18.
eorum

eorum in cœlis ſemper vident faciem patris
mei qui in cœlis eſt. Sicut ergo illi vident, ita
& nos viſuri ſumus, ſed nondũ ita videmus.
Propter quod ait Apoſtolus quod pauloante
1. Co. 13. dixi. Videmus nũc per ſpeculũ in ægnimate,
tunc aũt facie ad faciem. Pręmium itaq; fidei
1. Ioan. 3 nobis viſio iſta ſeruat, de qua & Ioãnes Apo
ſtolus loquẽs: Cũ apparuerit, inquit, ſimiles
ei erimus, qm̃ videbimus eũ ſicuti eſt. Facies
aũt Dei, manifeſtatio eius intelligenda eſt, nõ
aliqđ tale membrorum, quale nos habemus
in corpore, atq; iſto noĩe nuncupamus. Qua
propter cum ex me quærit, quid acturi ſint
M ſancti in illo corpore ſpiritali, non dico qđ
iam video, ſed dico quod credo, ſecundum
Pſa. 115 illud quod in pſalmo lego: Credidi ꝓꝑ quod
locutus ſum. Dico itaque, qđ viſuri ſint Deũ
in ipſo corpore, ſed vtrum per ipſum, ſicut
per corpus nunc videmus ſolem, lunam, ſtel
las, mare ac terrã, & quæ ſunt in ea nõ parua
qõ eſt. Durũ eſt dicere quod ſancti talia cor-
pora tunc hẽbunt, vt nõ poſſint oculos clau
dere atq; aperire cum velint. Durius aũt qđ
ibi Deum, quiſquis oculos clauſerit non vi-
1. Re. 6. debit. Si enim Propheta Heliſæus puerũ ſuũ
Giezi abſens corpore vidit accipientem mu
nera, quæ dedit ei Naaman Syrus, quem Pro
pheta memoratus à lepræ deformitate mũda
uerat, quod ſeruus nequam domino ſuo non
vidente, latenter ſeſeciſſe putauerat, quanto
magis in illo corpore ſpiritali videbũt ſan-
cti oĩa, non ſolum ſi oculos claudant, verum
etiam vnde ſunt corpore abſentes? Tũc enim
1. Co. 13. erit perfectum illud de quo loquens Apoſto
lus: Ex parte, inquit, ſcimus, & ex parte pro-
pretamus, cum aũt venerit qđ perfectũ eſt,
quod ex parte eſt, euacuabit. Deinde vt qũo
poſſet aliqua ſimilitudine oſtenderet, quãtũ
ab illa quę futura eſt, diſtet hęc vita, non qua
liumcunq; hominum, verumetiam qui præ-
A cipua hic ſanctitate ſunt prædiri: Cũ eſſem,
Ibidem. inquit, paruulus, quaſi paruulus ſapiebã, qũa
ſi paruulus loquebar, quaſi paruulus cogita-
bam, cum autem factus ſum vir euacuaui ea
quæ paruuli erant. Videmus nunc per ſpecu-
lum in ænigmate, tunc autem facie ad faciẽ.
Nunc ſcio ex parte, tunc autem cognoſcam
ſicut & cognitus ſum. Si ergo in hac vita, vbi
hominum mirabilium prophetia ita compa
randa eſt illi vitę, quaſi paruuli ad iuuenem,
vidit tamen Heliſæus accipientem munera

ſeruum ſuum vbi ipſe non erat, ita ne cũ ve-
nerit, quod perfectũ eſt, nec iam corpus cor 4. Re. 5.
ruptibile aggrauabit aĩam, ſed incorruptibi
le nihil impediet, illi ſancti ad ea, quæ viden Sapien. 9
da ſunt oculis corporeis, ꝗb. Heliſæus abſens
ad ſeruũ ſuũ videndum nõ indiguit, indige-
bunt? Nam ſẽm interpretes ſeptuaginta iſta
ſunt ad Giezi verba Prophetę: Nonne cor
meum tecum ibat, & noui ꝙ conuerſus eſt
vir de curru ſuo in obuiã tibi, & accepiſti pe 4. Re. 5.
cuniam? &c. Sicut autẽ ex Hebræo interpre-
tatus eſt presbyter Hieronymus: Nonne cor
meum, inquit, in pręſenti erat, qñ reuerſus
eſt hõ de curru ſuo in occurſum tui? Corde B
ſuo ergo ſe dixit hoc vidiſſe Propheta, adiu-
to ꝗdem mirabiliter nullo dubitante diuini
tus. Sed ꝗ̃to amplius tũc omnes munere iſto
abundabunt, cum Deus erit omnia in omni
bus? Habebunt tñ etiam illi oculi corporei 1. Co. 15.
officium ſuum & in loco ſuo erunt, vteturq;
illis ſpũs per ſpiritale corpus. Neque. n. & il-
le propheta, quia non eis indiguit, vt videret
abſentem, non eis vſus eſt ad videnda præſen
tia, quæ tñ ſpiritu videre poſſet etiam ſi illos
clauderet, ſicut vidit abſentia, vbi cũ eis ipſe
non erat: Abſit ergo vt dicamus illos ſanctos
in illa vita Deum clauſis oculis non viſuros,
quem ſpiritu ſemper videbunt. Sed vtrum vi
debunt, & per oculos corporis cum eos ap-
tos habebunt, inde quæſtio eſt. Si enim tantũ
potuerunt in corpore ſpiritali eo modo vti-
que etiam ipſi oculi ſpiritales, quantum pñt
iſti quales nũc habemus, proculdubio ꝑ eos
Deus videri non poterit: longe itaq; alterius
erunt potentię, ſi per eos videbitur incorpo-
rea illa natura, quæ non continetur loco, ſed
vbique tota eſt. Non. n. quia dicimus Deũ &
in cœlo eſſe & in terra, ipſe, quippe ait per
Prophetam: Cœlum & terram ego impleo, C
aliam partem dicturi ſumus eũ in cęlo habe Hie. 23.
re, & in terra aliam, ſed totus in cęlo eſt, to-
tus in terra non alternis temporib. ſed vtrum
que ſimul, quod nulla natura corporalis po-
teſt. Vis itaque prępollentior oculorum erit
illorum, non vt acutius videant, ꝗ̃ quidem
perhibentur videre ſerpentes vel aquilę.
Quantalibet enim acrimonia cernendi eadẽ
quoque animalia nihil aliud poſſunt videre
quàm corpora, ſed vt videant & incorpora-
lia. Et fortaſſe iſta virtus magna cernendi da-
ta fuerit ad horã, etiã in iſto mortali corpore
oculis

oculis sancti viri Iob, quando ait ad Deum,
Iob. 42. In obauditu auris obaudiebam te prius, núc
aũt oculus meus videt te, propterea despexi
memetipsum, & distabui, & existimaui me
terram & cinerem. Quanuis hic nihil prohi-
beat oculum cordis intelligi, de quib. oculis
ait Apostolus: illuminatos oculos hẽre cor-
Ephe. 1. dis vestri. Ipsis autem videri Deum, cum vi-
debit, Christianus ambigit nemo, qui fideli-
ter accipit, qđ ait Deus ille magister: Beati
Mat. 5. mundi corde, qm̃ ipsi Deum videbunt. Sed
D vtrum etiam corporalib. oculis ibi videatur,
Esaiæ. 3. hoc in ista qõne versamus. Illud.n.qđ scriptũ
est: Et videbit omnis caro salutare Dei: sine
vllius nodo difficultatis sic intelligi potest,
ac si dictum fuerit, & videbit oĩs homo Chri
stum Dei, qui vtiq; in corpore visus est, & in
corpore videbit, qñ viuos & mortuos iudi-
cabit. Qđ aũt ipse sit salutare Dei, multa sunt
& alia testimonia scripturarũ. Sed euidẽtius
venerãdi illi⁹ senis Semeonis verba declarãt.
Qui cũ infantẽ Christũ accepisset in manus
Luc. 2. suas: Nunc, inquit, dimittis seruum tuũ dñe,
secundum verbum tuum in pace, quoniã vi-
derunt oculi mei salutare tuum. Illud etiam
quod ait supra memoratus Iob, sicut in exẽ-
Iob. 19. plarib. quæ ex Hebręo sunt, Et in carne mea
videbo Deum, resurrectionem quidẽ carnis
sine dubio prophetauit, non tñ dixit, per car
nem meam. Quod quidem si dixisset, posset
Deus Christus intelligi, qui per carnẽ in car-
ne videbit. Nunc vero potest & sic accipi, In
carne mea videbo Deum. ac si dixisset, In car
1. Co. 13. ne mea ero, cũ videbo Deum: Et illud quod
E ait Apostolus, Facie ad faciem, non cogit vt
Deum per hãc faciem corporalem, vbi sunt
oculi corporales, nos visuros esse credam⁹,
quem spiritu sine intermissione videbimus.
2. Co. 3. Nisi enim esset etiam interioris hominis fa-
cies, nõ diceret idem Apostolus: Nos autem
reuelata facie gloriam dñi speculantes, in eã
dem imaginem transformamur de gloria in
gloriam, tãquam ad dñi spiritum. Nec aliter
intelligimus quod in Psalmo canitur: Acce-
Psal. 33. dite ad eum, & illuminamini, & facies vestrę
non erubescent. Fide quippe acceditur ad
Deum, quam cordis constat esse, non corpo
ris. Sed qa spiritale corpus nescimus quantos
habebit accessus, de re quippe inexperta lo-
quimur, vbi aliqua, quæ aliter intelligi ne-
queat diuinarum scripturarum nõ occurrit,
sed succurrit authoritas, necesse est vt cõtin-
gat in nobis quod legit in libro Sapientiæ. Sapien. 5
Cogitationes mortalium timidæ, & incertæ
prouidentiæ nostræ. Ratiocinatio qppe illa
philosophorũ, qua disputant ita mentis aspe
ctu intelligibilia videri, & sẽsu corporis sen
sibilia.i.corporalia, vt nec intelligibilia per
corpus, nec corporalia per seipsam mẽs va-
leat intueri, si posset nobis esse certissima, p
fecto certũ esset per oculos corporis etiã spi
ritalis nullo modo posse videri Deum. Sed F
istam rõcinationem & vera rõ & prophetica
irridet authoritas. Quis enim ita sit auersus
a vero, vt dicere audeat Deum corporalia
ista nescire? Nunquid ergo corpus habet, per
cuius oculos ea possit addiscere? Deinde qđ
de propheta Helisæo pauloante diximus, nõ
ne satis indicat etiam spiritu, nõ per corpus
corporalia posse cerni? Quãdo enim seruus 4. Re. 5.
ille munera accepit, vtique corporaliter ge-
stum est, quod tamen propheta non per cor-
pus, sed per spiritum vidit. Sicut ergo cõstat
videri corpora spiritu, quid si tanta erit po-
tentia spiritalis corporis, vt corpore videat
& spiritus? Spiritus enim est Deus. Deinde vi Ioan. 4.
tam quidem suam, in qua nunc viuit in cor-
pore, & hæc terrena membra vegetat, facit-
que viuentia, interiore sensu quisque non
per corporeos oculos nouit, aliorum vero
vitas, cum sint inuisibiles, per corpus videt.
Nam vnde viuentia discernimus a non viuẽ
tibus corpora, nisi corpora simul vitasque
videamus, quas nisi per corpus videre non
possumus? Vitas autem sine corporib. corpo
reis oculis non videmus. Quamobrem fieri
potest, valdeq; credibile est, sic nos esse visu- G
ros mũdana tunc corpora cęli noui & terræ
nouę, vt Deum vbiq; pręsentem, & vniuersa
etiã corporalia gubernantem, per corpora
quę gestabimus, & quę cõspiciemus quaqua
uersum oculos duxerimus, clarissima perspi
cuitate videamus, non sicut nunc inuisibilia
Dei, per ea quæ facta sunt intellecta conspi-
ciunt per speculũ in ęnigmate, & ex parte, Rom. 1.
vbi plus in nobis valet fides, qua credimus, q̃ 1. Co. 13.
rerum corporalium species; quam per ocu-
los cernimus corporales, sed sicut hoĩes in-
ter quos viuentes, motusque vitales * exer- a. l. exerẽ
centes viuimus, mox vt aspicimus, non credi tes.
mus viuere, sed videmus, cum eorum vitam
sine corporib. videre nequeamus, quam ta-
men

men in eis per corpora remota omni ambiguitate conspicimus, ita quacunq; spiritalia illa lumina corporum nostrorum circunferremus, incorporeum Deum omnia regentē, etiam per corpora contuebimur. Aut ergo per illos oculos sic videbit̃ Deus, vt aliquid habeant in tanta excellētia menti simile, quo & incorporea natura cernat̃, quod vllis exēplis sine scripturarum testimoniis diuinarũ
H vel difficile vel impossibile est ostēdere. Aut quod est ad intelligendum facilius, ita Deus nobis erit notus atque conspicuus, vt videat̃ spiritu a singulis nobis in singulis nobis, videatur ab altero in altero, videatur in seipso, videatur in cœlo nouo, & in terra noua, atq; in omni, quæ tunc fuerit creatura, videatur & per corpora in omni corpore quocũque fuerint spiritalis corporis oculi acie peruenieṇte directi. Patebũt etiam cogitationes nostræ inuicem nobis. Tunc enim implebitur
I.Co.4. quod Apostolus ait, cum enim dixisset. Noli te ante tempus iudicare quicquam, mox addidit, Donec veniat dominus & illuminet abscōdita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis, & tũc laus erit vnicuique a Deo.

De æterna fœlicitate ciuitatis Dei sabbatoq; perpetuo. Cap. XXX.

I.Co.15. QVanta erit illa fœlicitas vbi nullum erit malum, nullum latebit bonum vacabit̃ Dei laudib. qui erit omnia in omnib. Nã quid aliud aget, vbi neq; vlla desidia cessabi
Psal. 83. tur, neq; vlla indigentia laborabitur, nescio. Admoneor etiam sancto Cantico vbi lego, vel audio: Beati qui habitãt in domo tua domine, in secula sec. lorum laudabunt te. Omnia membra & viscera incorruptibilis corporis, quæ nũc videmus per vsus necessitatis varios & motus distributa, quoniam tũc nō erit ipsa necessitas, sed plena, certa, secura, sēpiterna fœlicitas, proficient in laudib. Dei. Omnes q̃ppe illi, de quib. iam sum locutus, qui nunc latent harmoniæ corporalis numeri nō latebunt intrinsecus, & extrinsecus per corporis cũcta dispositi, & cum cæteris reb. quæ ibi magnæ atq; mirabiles videbunt̃, rō-
K nales mentes in tanti artificis laudem rōnabilis pulchritudinis delectatione succedēt. Qui motus illic taliũ corporum sint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamē & motus & status sicut ipsa species decens erit quicunq; erit, vbi quod non decebit, non erit. Certe vbi volent spiritus, ibi protinus erit corpus, nec volet aliquid spũs quod nec spiritũ possit decere nec corpus. Vera ibi gloria erit, vbi laudantis, nec errore quisquam, nec adulatione laudabitur. Verus honor qui nulli negabitur digno, nulli deferet̃ indigno, sed nec ad eum ambiet vllus indignus, vbi nullus permittetur esse, nisi dignus. Vera pax ibi est, vbi nihil aduersi, nec a seipso, nec ab alio quisquam patietur. Præmium virtutis erit ipse qui virtutem dedit, & qui seipsum quo melius & maius nihil possit esse promisit. Quid est enim aliud quod per Prophetam dixit, Ero illorum Deus, & ipsi Hier.31.
erunt mihi plebs: nisi, ego ero vnde satiētur, ego ero quæcunq; ab omnib. honeste desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona? Sic enim & illud recte intelligit̃, quod ait Apo- I.Co.15
stolus, vt sit Deus omnia in omnib. Ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine vi L
debitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic Præmiorum gradus.
actus profecto erit omnibus, sicut ipsa vita ęterna communis. Cæterum qui futuri sint pro meritis præmiorum etiam gradus honorum atque gloriarum, quis est idoneus cogitare, quanto magis dicere? Quod tamen futuri sint, non est ambigendum. Atque id etiã beata ciuitas illa magnum in se bonum videbit, quod nulli superiori vllus inferior inuidebit, sicut nunc nō inuident archangelis angeli cęteri, tanquam nolit esse vnusquisque q̃d non accepit, quanuis sit pacatissimo concordię vinculo ei qui accepit obstrictus, q̃n nec in corpore vult oculus esse qui est digitus, cum membrum vtrunq; contineat totius carnis pacata compago. Sic itaq; habebit donum alius alio minus, vt hoc quoque do- Augu. in Ench. ca 104.
num habeat, ne velit amplius. Nec ideo liberum arbitrium non habebunt, quia peccata eos delectare non poterunt. Magis q̃ppe erit liberum a delectatione peccãdi vsque ad delectationem non peccandi indeclinabilem libertatem. Nam primum liberũ arbitrium quod homini datum est, q̃n primum creatus est rectus, potuit non peccare, sed potuit & peccare, hoc autem nouissimum eo potētius erit, quo peccare non poterit. Verũ hoc M
quoque

quoque Dei munere nō ſuæ poſsibilitate naturæ. Aliud eſt enim eſſe Deum, aliud participem Dei. Deus natura peccare non poteſt, particeps vero Dei ab illo accipit, vt peccare nō poſsit. Seruandi aūt gradus erant diuini muneris vt primum daret liberum arbitrum, quo nō peccare poſſet hō, nouiſsimum quo peccare non poſſet: atq; illud ad comparādū meritum, hoc ad recipiendum præmium ꝑtineret. Sed quia peccauit iſta natura cum non peccare potuit, largiore gratia liberat, vt ad eam perducat libertatem, in qua peccare nō poſsit. Sicut.n. prima immortalitas fuit, quā peccando Adam perdidit, poſſe nō mori nouiſsima erit non poſſe mori, ita primum liberum arbitrium poſſe nō peccare, nouiſsimū nō poſſe peccare. Sic.n. erit inamiſsibilis voluntas pietatis & æquitatis, quō eſt fœlicitatis. Nam vtiq; peccādo nec pietatē, nec fœlicitatē tenuimus, voluntatem vero fęlicitatis, nec perdita fęlicitate ꝑdidimus. Certe Deus ipſe nunquid quia peccare non poteſt, ideo liberum arbitrium habere negandus eſt?

2.ſ. di. 26.op. Anſi.

Voluntas felicitatis nunquam amiſſa, et poſt peccatum.

A Erit ergo illius ciuitatis, & vna in omnibus, & inſeparabilis in ſingulis voluntas libera ab omni malo liberata, & īpleta omni bono, fluēs indeficienter æternorum iocūditate gaudiorum, oblita culparum, oblita pęnarum, nec tū ideo ſuæ liberationis oblita, vt liberatori ſuo ſit ingrata. Quantum ergo attinet ad ſciētiam rōnalem, memor præteritorum etiā malorum ſuorum, quantum autem ad experientis ſenſum, prorſus immemor. Nam & peritiſsimus medicus, ſicut arte ſciunt, omnes ferè morbos corporis nouit. Sicut aūt corpore ſentiunt, plurimos neſcit, quos ipſe nō paſſꝰ eſt. Vt ergo ſcientiæ malorum duæ ſunt, vna qua potentiā mentis nō latēt, altera qua experientis ſenſib. inhærēt. aliter q̄ppe ſciunt oīa vitia per ſapientiæ doctrinā, alter per inſipiētis peſsimā vitam, ita & obliuiones malorū duæ ſunt. Aliter ea nanque obliuiſcit eruditus & doctus, aliter expertus & paſſus. Ille ſi peritiā negligat, iſte ſi miſeria careat. Secundum hāc obliuionem quam poſteriore loco poſui, non erunt memores ſancti præteritorum malorum. Carebunt enim omnib. malis, ita vt penitus deleantur de ſenſib. eorum. Ea tamē potentia ſcientiæ, quæ magna in eis erit, non ſolum ſua præterita, ſed etiam damnatorum eos ſempiterna miſeria non latebit. Alioquin ſi ſe fuiſſe miſeros neſcituri ſunt, quō, ſicut ait Pſalmus: Miſericordias dn̄i in æternum cantabūt? *Pſal. 88.* Quo cantico in gloriam gratiæ Chriſti, cuiꝰ ſanguine liberati ſumꝰ, nihil erit profecto illi iocūdius ciuitati. Ibi ꝑficiet: Vacate & videte q̄m ego ſum Deus. *Pſal. 45.* Q̄d erit ibi vere maximū ſabbatū non habens veſperam. Quod commendauit dn̄s in primis operib. mundi, vbi legit. Et requieuit Deus die ſeptimo ab omnib. operib. ſuis, quę fecit: *Gene. 2.* & benedixit Deus idem ſeptimum, & ſanctificauit eum, q̄a in eo reqeuit ab omnib. operib. ſuis, quæ inchoauit Deus facere. Dies.n. ſeptimus etiam noſipſi erimus, q̄n eius fuerimus benedictione & ſanctificatione pleni atque refecti. Ibi vacantes videbimus, q̄m ipſe eſt Deus, quod nobis noſipſi eſſe voluimus, q̄n ab illo cecidimus, audientes a ſeductore,

C Eritis ſicut dii: *Gene. 3.* & recedētes a vero Deo, quo faciēte dii eſſemus eius participatione, non deſertione. Quid.n. ſine illo fecimus, niſi q̄ in ira eius defecimus? A quo refecti, & gratia maiore perfecti, vacabimus in æternum, videntes quia ipſe eſt Deus, quō pleni erimus, q̄n ipſe erit omnia in omnib. *1.Co. 15.* Nam & ipſa bona opera noſtra, q̄n ipſius potius intelligūtur eſſe q̄ noſtra, tunc nobis ad hoc ſabbatū adipiſcendum imputantur, quia ſi nobis ea tribuerimus, ſeruilia erunt, cum de ſabbato dicatur: Omne opus ſeruile in eo non facietis. *Leui. 23.* Propter quod & per Ezechielem Prophetam dr̄: Et ſabbata mea dedi eis in ſignum inter me & inter eos, vt ſcirent, quia ego dominus, qui ſanctifico eos. *Eze. 26.* Hoc perfecte tūc ſciemus, q̄n perfecte vacabimus, & ꝑfecte videbimus, quia ipſe eſt Deus. Ipſe etiam numerus ætatum veluti dierum, *Pſal. 54.* ſi ſecundum eos articulos tp̄is computent, qui in ſcripturis ſanctis vident expreſsi, iſte ſabbatiſmus euidentius apparebit, q̄n ſeptimus inuenitur, vt prima ætas tāquam dies primus ſit ab Adam vſque ad diluuium, ſecunda inde vſque ad Abraham, non æqualitate temporum, ſed numero generationum. Denas quippe habere reperiunt.

D Hinc iam ſicut Matthæus Euangeliſta determinat, tres ætates vſq; ad Chriſti ſubſequuntur aduentum, *Mat. 11.* quæ ſingulæ denis & quaternis generationibus explicantur. Ab Abraham vſque ad Dauid vna: altera inde vſq; ad tranſmigrationem in Babyloniā, tertia inde vſque ad Chriſti carnalem natiuita-

tiuitatem. Fiunt itaque omnes quinque. Sexta nunc agitur, nullo generationum numero
Acto. 1. Gene. 2. metienda, propter id quod dictum est: Non est vestrum scire tempora, quę pater posuit in sua potestate. Post hanc tanquam in die septimo requiescet Deus, cum eũdem septimũ diẽ, quod nos erimus, in seipso Deus faciet requiescere de istis porrò ætatib. singulis diligenter longum est disputare. Hæc tamẽ septima erit sabbatum nostrũ, cuius finis non erit vespera, sed dominicus dies velut octauus æternus, qui Christi resurrectione sacratus est, æternam nõ solum spiritus, verumetiam corporis requiem præfigurans. Ibi vacabimus, & videbimus, videbim⁹, & amabimus, amabimus & laudabimus. Ecce quod erit in fine sine fine. Nam quis alius noster est finis, E
nisi peruenire ad regnum, cuius nullus est finis? Videor mihi debitum ingentis huius operis adiuuante domino reddidisse. Quibus parum vel quibus nimium est, mihi ignoscant. Quibus autem satis est, non mihi, sed domino mecum gratias congratulantes agant. Gloria & honor patri & filio, & spirituisancto, omnipotenti Deo in excelsis in secula seculorum. Amen.

D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI LIBRI DE CIVITATE DEI. ad Marcellinum. XXII. & vltimi finis.

REGISTRVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg.
Omnes sunt Quaterniones præter Gg Quinternionem.

Testimonia Judaeorum contra Christum Tom 6 fol 19

Praedicatio contra Judaeos Christum in monte Crucifigentis

Tom 6 Item contra Judaeos 26

Dulcissima expositio super illud [illegible] 7 testimonia

quae in terra spiritus sanguis et aqua et fol [illegible]

contra Maximinum fol 244 Tomo 6

